Abdulalim DEMİR İMÂMİYYE ŞÎA'SI HADİS KAYNAKLARINA GÖRE SAHÂBE TASAVVURU 2020

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İMÂMİYYE ŞÎA'SI HADİS KAYNAKLARINA GÖRE SAHÂBE TASAVVURU

DOKTORA TEZİ

Abdulalim DEMİR

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Ankara-2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İMÂMİYYE ŞÎA'SI HADİS KAYNAKLARINA GÖRE SAHÂBE TASAVVURU

DOKTORA TEZİ

ABDULALİM DEMİR

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

PROF. DR. AHMET YILDIRIM

Danışman

Ankara-2020

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Abdulalim Demir tarafından hazırlanan "İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM	AYBÜ	
Prof. Dr. Bünyamin ERUL	AÜ	
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM	AÜ	
Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR	AYBÜ	
Doç. Dr. İlyas CANİKLİ	AYBÜ	

Tez Savunma Tarihi: 21/07/2020

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

……

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (21-07-2020)

İmza

Abdulalim DEMİR

İTHAF

Bugünlere gelmemde emeği bulunan başta annem ve babam olmak üzere bütün hocalarıma ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamamı sağlayan, her zaman beni destekleyen, takdir ve ta‘dil eden bir öğrencisi olarak değil meslektaşı olarak gören bana hep güvenen sayın hocam Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM’a teşekkür gönül borcumdur. Ayrıca tezi baştan sona okuma zahmetine katlanarak gerekli uyarıları yapan hocalarımız Prof. Dr. Bünyamin ERUL, Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM, Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR ve Doç. Dr. İlyas CANİKLİ Beylere proje aşamasından itibaren değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Kemalettin ÖZDEMİR’e, Prof. Dr. İbrahim KUTLUAY’a, Dr. Öğr. Üyesi Teceli KARASU’ya, Dr. Öğr. Üyesi Peyman ÜNÜGÜR’e araştırma için İran’da bulunduğum sırada kaynak temininin yanısıra fikirlerinden yararlandığım, Doç Dr. Ali RAD, Dr. Mostafa AZARAKHSHİ ve Araştırmacı Yazar Murat AYDOĞDU’ya Tahran’da beni misafir eden İbrahim UÇAN’a tezimi okuyup fikir ve öneride bulunan Doç. Dr. Mahsum AYTEPE, Doç Dr. Mehmet SALMAZZEM, Dr. Öğr. Üyeleri Yılmaz CEYLAN, Mesut YİĞİT, Bekir KARADAĞ, Abdullah ARCA’ya Arş. Görevlileri Zakir DEMİR, Hasan DEMİR, Muhammed BAĞCİVAN, İbrahim YILDIZ, Şaban ARĞUN Beyler olmak üzere çalışmamızda emeği geçen diğer hocalarımıza ve arkadaşlarımıza teşekkürü bir borç biliriz.

.

ÖZET

İmâmiyye Şîa'sı hadis kaynaklarından hareketle İmâmiyye Şîa'sının sahâbe anlayışını orta koymaya çalıştığımız bu çalışma bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan müteşekkildir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, problemi, sınırları, amacı, önemi, kaynakları, planı, metodu ve tezin üzerine bina edildiği kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Birinci bölümde "İmâmiyye Şîa'sına Göre Sahâbe ve Sahâbenin Adaleti" İkinci bölümde "İmâmiyye Şîa'sına Göre Sahâbîlerin Ta'dil ve Cerhi Meselesi" işlenmiştir. Üçüncü bölümde "İmâmiyye Şîa'sının Ta'dil Veya Cerh Ettiği Sahâbîler ve Onlardan Gelen Rivâyetlerin Değerlendirilmesi" konusu irdelenmiştir. Bütün bunların sonucunda Şîa'nın sahâbe tasavvurunun merkezinde Hz. Ali ve onun imâmetinin olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Hz. Ali'yi destekleyip onun yanında yer alan sahâbîleri İmâmiyye Şîa'sı âdil kabul etmektedir. Ona muhalefet edenleri ise âdil olarak kabul etmemektedir. Şîa, âdil olarak kabul etmediği sahâbîlerinin bazısını kâfir, bir kısmını münâfık ve bir kısmını da fâsık olarak görmektedir. Bu tezlerini savunabilmek için kendi kaynaklarının yanı sıra Ehl-i Sünnet kaynaklarından da faydalanma yoluna gitmişlerdir. Özet olarak denilebilir ki İmâmiyye Şîa'sının sahâbe tasavvuru tamamen siyasi olayları merkeze alan bir tasavvurdur.

Anahtar Kelimeler: Sahâbe, İmâmiyye Şîa'sı, Adalet, Cerh, Ta'dil, İmâmet

ABSTRACT

The Sahaba's Conception in the Context of Imamia Shia's Hadith Resources

This study exerting to figure out the understanding of the sahaba with reference to Imamia Shia's hadith resources consists of an introduction, three chapters and a conclusion. In the introductory chapter dissertaiton's topic, research questions, importance, limitations, main resources, plan, method and the conceptual framework on which the thesis is built is discussed. In the first chapter, "The Sahaba and Sahaba's Justice in Reference to Imamia Shia" In the second chapter, "Criticism (Jarh) or Praise (Ta'dîl) to the Sahâbe According to Imamia" has been studied. In the third chapter, the subject of "Imamia Shia's Criticism (Jarh) or Praise (Ta'dîl) to the Sahâbe and the Evaluation of Their Riwâyas" are discussed. In the context of all the mentioned topics, it is seen that the center of the understanding of the sahaba in Imamia Shia is Caliph Ali and his imamate. In this sense, Imamia Shia recognizes the sahaba who supports Ali and takes his side as âdil/ma'sûm (infallibles). Those who oppose Ali are not considered as âdil or ma'sûm by them. Some of the sahaba who are not recognized by Shia as âdil/ma'sûm (infallibles) are considered as al-kâfir (unbeliever), and some of them as al-munafiq (hypocrite) or al-fâsiq (flagrant). To advocate the mentioned ideas, Imamia uses not only their resources but also Ahl al-Sunna's references. In brief, it can be said that Imamia Shia's understanding of the Sahaba is political based on politic events.

Keywords: Sahaba, Imamia Shia, Justice, Jarh, Ta'dil, Imamate

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI i
BEYAN ii
İTHAF iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR xii
GİRİŞ 1
1. Araştırmanın Konusu, Problematiği ve Sınırları 1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 3
3. Araştırmanın Kaynakları 4
3.1. Hadis Kaynakları 5
3.2. Tabakât ve Ricâl Kaynakları 6
3.3. Kelam, Akâid ve Mezhepler Tarihi Kaynakları 7
3.4. Diğer Kaynaklar 8
4. Araştırmanın Planı ve Metodu 8
5. Kavramsal Çerçeve 11
5.1. Şîa 11
5.1.1. Şîa'nın Oluşumu ve Istılâhi Manaya Delaleti Bakımından Geçirdiği Evreler… 14
5.2. İmâmet 22
5.2.1. Ehl-i Sünnet'e Göre İmâmet 24
5.2.2. Şîa'ya Göre İmâmet 26
5.3. Hilâfet 30
5.3.1. Ehl-i Sünnet'e göre Hilâfet 32
5.3.2. Şîa'ya Göre Hilâfet 33
5.4. Velâyet 34
5.4.1. Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet 36
5.4.2. Şîa'ya Göre Velâyet 40
5.5. Adalet 43
5.5.1. Ehl-i Sünnet'e Göre Adalet 45
5.5.2. Şîa'ya Göre Adalet 49
5.6. Sahâbe 52

BÖLÜM 1
İMÂMİYYE ŞÎA'SINA GÖRE SAHÂBE VE SAHÂBENİN ADALETİ

1. İmâmiyye'ye Göre Sahâbe 61
   1.1. Sahâbeyi Tanıma Yolları 65
   1.2. Sahâbe Tabakaları 67
   1.3. Sahâbe Sayısı 68
2. İmâmiyye'nin Mutlak Âdil/Ma'sûm Kabul Ettiği Sahâbîler 70
3. İmâmiyye Muhaddislerine Göre Sahâbenin Adaleti 76
4. İmâmiyye'nin Hilâfet/İmâmet Politikasının Sahâbenin Adaletine Etkisi 85
5. İmâmiyye'nin İmâmet İnancının Sahâbe Adaletine Etkisi 92
6. Şîî İmâmların Sahâbenin Adaletine Yaklaşımı 96
7. İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaletine Etki Eden Olaylar 106
   7.1. İfk Hadisesi 106
   7.2. Gadîr-i Hum Hadisesi 121
   7.3. Kırtâs Hadisesi 135
   7.4. Sakîfetü Benî Sâ'ide Hadisesi 147
   7.5. Hz. Peygamber'in Mirası ve Fedek Arazisi 175

BÖLÜM 2
İMÂMİYYE ŞÎA'SINA GÖRE SAHÂBÎLERİN TA'DİL VE CERHİ MESELESİ

1. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetler ve Rivâyetlere Yaklaşımı 190
   1.1. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetlere Yaklaşımı 191
      1.1.1. En Hayırlı Ümmet 191
      1.1.2. Orta Ümmet 192
      1.1.3. Kurtuluşa Erenler 193
      1.1.4. İlk Öncüler 194
      1.1.5. Gönüllerinin Allah Tarafından Birleştirilmesi 196
      1.1.6. Hz. Peygamber'in Destekçileri 197
      1.1.7. Gerçek Mü'minler 198
      1.1.8. Hayırlı ve Kurtuluşa Erenler 200
      1.1.9. Tevbelerinin Kabul Edilmesi 200
      1.1.10. Allah'ın Hoşnutluğuna Nail Olma 203
      1.1.11. Hz. Peygamber'in Yoldaşları 207
      1.1.12. Muhâcirûn ve Ensârın Fedakârlıkları 207
      1.1.13. En Güzel Vaad 210
   1.2. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Rivâyetlere Yaklaşımı 212

1.2.1. En Hayırlı Nesil 212
1.2.2. Ashâbın Çekiştirilmesinin Yasaklanması 213
1.2.3. Ehl-i Bedr'in Fazileti 214
1.2.4. Hudeybiye/Rıdvân Biatın Katılma 215
1.2.5. Sahâbe Sevgisi 216
2. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Âyetler ve Rivâyetler .. 217
2.1. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Âyetler 217
2.1.1. Dinden İrtidât Etme 217
2.1.2. Hz. Peygamber'e Yemin Etmeleri 222
2.1.3. Hz. Peygamber'in Hakemliğine Tam Teslim Olmama 222
2.1.4. Fidye Tercihlerine Yönelik Tenkîd 223
2.1.5. Hz. Peygamber'i İncitme 224
2.1.6. Ticaret ve Eğlenceyi Tercih Etmeleri 232
2.1.7. Hz. Peygamber'in Verdiğine İtiraz Etmeleri 233
.2.1.8 Fâsık Olan Sahâbîler 234
2.1.9. İmânın Kalplerine Tam Yerleşmediği Bedevî Sahâbîler 235
2.1.10. Sahâbe Arasındaki Münâfıklar, Özellikleri ve Faaliyetleri 237
2.1.11. Sahâbîlerin Savaşlardaki Durumları 243
2.1.12. Casusluk Yapan Sahâbîler 251
2.1.13. Zekât Vermekten Kaçınan Sahâbîler 252
2.2. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Rivâyetler 254
.2.2.1 Bazı Sahâbîlerin İrtidâdı İle İlgili Rivâyetler 254
2.2.2. Bazı Sahâbîlerin Münâfıklığı İle ilgili Rivâyetler 257
2.2.3. Bazı Sahâbîlerin Cehennemlik Olduğunu Haber Veren Rivâyetler 259
2.2.4. Hz. Peygamber'in Bazı Sahâbîlere, Bazı Sahâbîlerin Birbirlerine Lanet Okuması/Beddua Etmesi İle İlgili Rivâyetler 261
2.2.5. Sahâbenin Sahâbe Tarafından Katledilmesi 265
2.2.6. Sahâbînin Sahâbî Tarafından Dövülmesi 266
2.2.7. Sahâbînin Sahâbî Tarafından Sürgün Edilmesi 271
2.2.8. İçkiden Dolayı Cezalandırılan Sahâbîler 273
2.2.9. Zinadan Dolayı Cezalandırılan Sahâbîler 276
2.2.10. Hz. Peygamber'e Suikast Düzenleme Teşebbüsleri 277

BÖLÜM 3

İMÂMİYYE ŞÎA'SININ TA'DİL VEYA CERH ETTİĞİ SAHÂBÎLER VE ONLARDAN GELEN RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İmâmiyye'nin Ta'dîl ve Cerh Ettiği Sahâbîler 279
1.1. İmâmiyye'nin Ta'dîl Ettiği Sahâbîler 279
1.1.1. Hz. Ali 279
1.1.2. Hz. Fâtıma 297
1.1.3. Hz. Hasan 303
1.1.4. Hz. Hüseyîn 307
1.1.5. Ebû Zer el-Ğıfârî 311
1.1.6. Mikdâd b. el-Esved 314
1.1.7. Selmân-ı Fârisî 316
1.1.8. 'Ammâr b. Yâsir 320
1.1.9. Ebû Heysem Mâlik b. Teyyihân 323
1.1.10. Abdullah b. Mes'ûd 324
1.1.11. Übey b. Kâ'b 326
1.1.12. Huzeyfe b. Yemân 328
1.1.13. Huzeyme b. Sâbit 330
1.1.14. Ebû Eyyûb el-Ensârî 332
1.1.15. Hucr b. Adî 333
1.1.16. Usâme b. Zeyd 335
1.1.17. Abdullâh b. 'Abbâs 338
1.1.18. Zeyd b. Erkâm 340
1.1.19. Ebû Saîd el-Hudrî 341
1.1.20. Câbir b. Abdillâh 342
1.1.21. Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî 343
1.1.22. Ta'dîl Edilen Sâhâbîlerin Rivâyet Ettikleri Hadislerin Değerlendirilmesi 345
1.2. İmâmiyye'nin Cerh Ettiği Sahâbîler 352
1.2.1. Hz. Ebû Bekir 353
1.2.2. Hz. Ömer 367
1.2.3. Hz. Osmân 398
1.2.4. Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh 413
1.2.5. Hâlid b. Velîd 415
1.2.6. Ebû Süfyân 418
1.2.7. Abdurrahmân b. Avf 421
1.2.8. Talha b. Ubeydullah 423

1.2.9. Zübeyr b. ‘Avvâm 425
1.2.10. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî 426
1.2.11. ‘Amr b. el‘Âs 428
1.2.12. Muğîre b. Şu‘be 431
1.2.13. Ebû Hüreyre 433
1.2.14. Hz. ‘Âişe 440
1.2.15. Muâviye 444
1.2.16. Semüre b. Cündeb 450
1.2.17. Velîd b. Ukbe 451
1.2.18. Mervân b. el-Hakem 453
1.2.19. ‘Abdullâh b. ez-Zübeyr 455
2.2.20. ‘Abdullâh b. Ömer 456
2.2.21. Büsr b. (Ebû) Ertât el-Âmirî 457
2.2.22. Cerh Edilen Sahâbîlerin Rivâyet Ettikleri Rivâyetlerin Değerlendirilmesi… 460
2. İmâmiyye’nin Küfürle İtham Ettiği Sahâbîler 462
3. İmâmiyye’nin Münâfıklıkla İtham Ettiği Sahâbîler 469
4. İmâmiyye’nin Fâsıklıkla İtham Ettiği Sahâbîler 474
5. İmâmiyye’nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi 476
SONUÇ 495
KAYNAKÇA 503
ÖZGEÇMİŞ 569

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a. e.	: Aynı Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
AÜİFD	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	:Bin, İbn
bt.	:Binti
Bkz.	:Bakınız
Byy	:Basım Yeri Yok
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
h.	:Hicrî
h.no	:Hadis No
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SBE	:Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:Tahkik Eden
Tsz	:Tarihsiz
Vb.	:Ve Benzeri
Vd.	:Ve Diğerleri
Vs	: Ve saire
Yay.	:Yayınları
Y	: Yıl
ö.	:Ölüm/Vefat Tarihi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Problematiği ve Sınırları

Kur'ân ve hadisleri günümüze ulaştıranların ilk halkasını sahâbîler oluşturmaktadır. Kur'ân ve Hz. Peygamber'in hadislerinde kendilerinden bahsedilen en önemli nesil olmaları hasebiyle "İsimleri", "Nesepleri", "Kişilikleri", "Ahlâki özellikleri", "Tarihte üstlendikleri önemli roller" gibi ashâb hakkındaki bilgiler daha ilk asırdan itibaren hem yazılı hem de sözlü olarak sonraki nesillere aktarılmıştır. Sahâbîlerle ilgili verileri içeren en eski eserler, hicrî ikinci asrın ikinci çeyreğinde yazılan ve bugün elimizde bulunan siyer ve meğâzî kitaplarıdır. Bunlardan önce de sahâbeyi konu alan eserler yazılmışsa da günümüze ulaşmamıştır. Sahâbenin müstakil bölümlerde incelendiği en eski ve en kapsamlı eserler hicri üçüncü asrın ilk çeyreğinde yazılan tabakât ve tarih kitaplarıdır. Ashâba dair yazılmış ve günümüze ulaşmış en kapsamlı ve müstakil sahâbe tabakâtı; "İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb*", "İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Usdu'l-Ğâbe*" ve "İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe*" adlı çalışmalarıdır. Ashâbın hayatı ile ilgili İmâmiyye Şîa'sının ricâl kitaplarında malumatlar olsa da tabakât düzeyinde son döneme kadar bir esere rastlanılmamıştır. Çağdaş Şîî müellif Ahmediyân en-Necefâbadî'nin (ö. 1417/1996) yazmış olduğu *es-Sahâetu'l-Kirâm*[1] ve Muhammed Hadî Yusufî Ğarevî editörlüğünde hazırlanan *Dâiretu'l-Meârif-i Sahâbe-i Peyamber* isimli eserler daha önce isimlerini zikrettiğimiz sahâbe tabâkat kitaplarından yoğun bir şekilde istifade etmiştir. Biz de tezimizde zikri geçen eserlerden istifade edeceğiz.

Ülkemizde ve İslâm dünyasında sahâbe üzerine pek çok değerli çalışmalar yapılmıştır.[2] Ancak yapılan çalışmalar genellikle ashâbın faziletleri, dine yaptıkları hizmetler, sünnet anlayışları, hayatları, cennetle müjdelenenler gibi bir yönüne işaret etmektedir. Bu nedenle meselenin henüz tam olarak anlaşıldığını söylemek güçtür. İslâm dünyasının bir gerçeği olan ve azımsanmayacak kadar da mensubu bulunan "İmâmiyye

---

1 Bu eser üzerine yapılmış olan tanıtım ve değerlendirme yazısı için bkz. **Demir, Abdulalim** (2018) 'es-Sahâbetu'l-Kirâm li'l-Necefî', Usul İslâmî Araştırmaları Dergisi, S: 30, Güz, s. 202-205.

2 Ülkemizde sahâbîlerle üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri için bkz. **Yazıcı, Mahmut** (2014) 'İlâhiyât Fakültelerinde Sahâbîlerle İlgili Tamamlanmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme', Ekev Akademi Dergisi, Y:18, S: 59, ss. 457-488. Ayrıca Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından şuana kadar üç defa "Uluslararası sahâbe sempozyumu" yapılmış ve bildirileri kitap halinde basılmıştır. Sempozyumların devamının geleceği ile ilgili konuşmalar ve beklentiler gündemdeki yerini korumaktadır.

Şîa"sı hakkında hemen her dönemde çalışmalar yapılmıştır. "İmâmiyye Şîa'sının sahâbe anlayışı"nı hele hele hadis kaynaklarına göre inceleyen derli toplu bir çalışmanın yapılmamış olması tezin önemini ortaya koymaktadır.

Konumuzla benzerliği bulunan Nigar Bacak tarafından Mezhepler Tarihi Alanında hazırlanan, "*İmâmiyye Şîa'sında Sahâbe Anlayışı*", isimli yüksek lisans tezi, isim benzerliği dışında ortak yanı bulunmayıp içeriği çalışmamızdan oldukça farklılık arz etmektedir. Söz konusu tezin giriş bölümünde "Şîa ve Ehl-i Sünnet Kavramı", birinci bölümde "Sahâbe Kavramı" ele alınmıştır. İkinci bölümde "İmâmiyye Şîa'sında Sahâbe Anlayışı" ana başlığı altında "Şîa'nın Ehl-i Beyt Değerlendirmesi" ve "Şîa'nın bazı Sahâbîler Hakkındaki İddiaları" alt başlıkları incelenmiştir. Çalışma incelendiğinde ağırlıklı olarak Ehl-i Sünnet kaynaklarından istifade edildiği ve araştırmalarda yüzeysel kaldığı görülmektedir. Tevhit Bakan tarafından hazırlanan "*Ashâb'ın Adaleti*", isimli doktora tezinin üçüncü bölümünü "İmâmiyye Şîa'sına Göre Asâbın Adaleti"dir. Bu çalışmanın da konu başlıkları ve konuyu ele alış tarzı bizim çalışmamızdan oldukça farklıdır. Bakan da Bacak gibi tezinde ağırlıklı olarak Ehl-i Sünnet'in kaynakları kullanma yoluna gitmiştir. Mezkûr çalışmlar dışında tezimizle genel anlamda isim benzerliği olan ve zikretmekte fayda mülahaza ettiğimiz başkaca eserler de bulunmaktadır. Ayşe Nur Duman tarafından "*Hicrî I. Asırda Sahâbe Ehl-i Beyt İlişkileri*" isimli yüksek lisans tezi, sahâbe üzerine yapılmış tezlerden olup Şîa'nın aslî kaynaklarını kullanmada yetersiz kalınmıştır. Mahmut Demir'in "*Hadis ve İdeoloji"* isimli eseri, yazarı tarafından "*Fezâilu's-Sahâbe Rivâyetleri Bağlamında Şîî-Sünnî ihtilafının Sünnî Hadis Kitaplarına Yansımaları*" isimli doktora tezinin yeni bir isimle basılmış halidir. Eserde "Şîa'nın Sahâbe Tasavvuru" isimli başlık kısmen de olsa bizim konumuzla ilişkilidir. Ancak çalışma yazarın girişte ifade ettiği üzere "Ehl-i Sünnet kaynaklarının yoğun bir şekilde kullanıldığı ve merkeze alındığı bir çalışma" olması hasebiyle bize dolaylı bir katkısı olacaktır. Aynı şekilde İslâm Tarihi alanında Mehmet Salih Arı, tarafından hazırlanan "*İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife"* ve Mehmet Nur Akdoğan'ın "*İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Ömer (Hilâfetine Kadar)"* isimli yayınlamış doktora tezleri de ilk üç halife ile ilgili bazı konularda çalışmaya katkı sağlayacaktır

İslâm fikir tarihinde sahâbîler hakkında biri Şîa'ya diğeri de Ehl-i Sünnet'e ait iki temel tasavvurdan söz edilebilir. Sahâbe ile ilgili rivâyetler veya kaynaklar incelendiğinde bu iki ekolün izleri yoğun bir şekilde görülecektir. "Ehl-i Sünnet'in sahâbe tasavvuru" ile ilgili kanaatimizce yeterli çalışma yapıldığı için biz araştırmamızı sadece İmâmiyye Şîa'sının hadis kaynakları ile sınırlı tutacağız. Ancak çok önemli görülen yerlerde Ehl-i

Sünnet'in de görüşlerine de yer verilecektir. Bu itibarla çalışmada İslâm geleneğinin birer parçası olan Şîa'nın İmâmiyye mezhebi dışında kalan mezhepleri, Ehl-i Sünnet'in akâid ve fıkhi mezhepleri, Mutezile ve Haricîler gibi ekoller inceleme konusu yapılmayacaktır. Çalışmamızın ana konusu İmâmiyye Şîa'sı ile Ehl-i Sünnet arasındaki ihtilâfın beslendiği bir alan olan sahâbe tasavvurunun İmâmiyye Şîa'sı hadis kaynaklarına yansıması olacaktır. Bundan dolayı teze başlanırken cevabı aranılan temel soru ve varmak istenilen ana hedef İmâmiyye Şîa'sını farklı bir sahâbe anlayışına sevk eden problem/lerin ne olduğu ve hadis kaynaklarındaki yansımalarıdır.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İslâm'ın iyi ve doğru bir yöntemle öğrenilip pratize edilebilmesi Hz. Peygamber'in ve ashâbının iyi bilinmesinden geçmektedir. İslâm inançları ve dînî hükümler ashâb vasıtasıyla bizlere ulaşmıştır. Ancak kimi zaman bizler onların da bizim gibi insan olduğunu unutuyor ve insanüstü vasıfları onlara yüklemeye çalışıyoruz. Bu da kanatimizce zayıf noktamızı oluşturmaktadır.

Ülkemizde ve İslâm beldelerinde İmâmiyye Şîa'sının sahâbe algısını ortaya koyabilecek çalışmalar son derece az ve satır aralarında kalmıştır. Bu çalışma alandaki bu boşluğu doldurmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Tarihte olduğu gibi bugün de Müslümanları temsil eden iki ekol arasındaki tartışmaların odak noktasında sahâbîlerin yer almış olması konunun önemini göstermektedir. Ehl-i Sünnet katında "Gökteki yıldızlarla eşdeğer kabul edilen sahâbenin", Şîî düşüncede, bunun tam zıttı olarak "Bir kısmının mîsaklarına muhâlif davranarak dinden çıktığı", "Bir kısmının münâfık" ve "Bir kısmının fâsık olduğu", "Çok az kısmının yıldızlarla eş değer olduğu" düşünülmektedir. Şîa'nın sahâbe hakkındaki bu değerlendirmelerine karşılık III/IX. asrın ikinci ortalarından itibaren başta hadisçiler olmak üzere birçok İslâm bilgini sahâbeyi savunmak için eserler kaleme almışlardır. Şîî ve Sünnî âlimler bu minvalde birbirlerine karşı birçok reddiye yazmışlardır.[3] Bu çalışmanın amacı ashâba dair Şîî rivâyetler ışığında, ilk dönemlerden itibaren Müslümanları derinden etkileyen olayların hadis rivâyeti üzerinede bir etkisinin olup olmadığını, varsa bunun nasıl olduğunu tespit etmektir. Bu bağlamda İmâmîlere göre "Sahâbîlerin kişilikleri", "Sayıları", "Âdil olup olmadıkları", "Sahâbenin adaletine imâmet meselesinin ne kadar etki ettiği", "Cerh ve ta'dîl edilen sahâbîlerin ortak özelliklerinin neler olduğu", "Onlardan gelen

[3] Ebû Bekir İbnu'l-'Arabî'nin (ö. 543/1148) *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*, İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1327) *Minhâcu's-Sunne*, İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 794/1566), *es-Savâ'iku'l-Muhrikâ,* Abdulmuhsin el-Mûsevî'nin (ö. 1957) *el-Muracaât* isimli eserler örnek olarak verilebilir.

rivâyetlerin yoğunluğu ve değerlendirilmesi" gibi bilgilerin tespiti amaçlanmıştır.

Gerek ricâl kitaplarında gerekse usûl kitaplarında Şîa'nın sahâbe anlayışı kısa ve özet bir biçimde verilmektedir. Zikri geçen eserler Ehl-i Sünnet ve Şîa arasında polemik konusu olan sahâbe anlayışının tarihi derinlikleri hakkında tabiri caizse işin mutfak kısmının ne olduğuna dair ayrıntılı bilgiler vermemektedir. İmâmiyye Şîa'sı hadis kaynaklarından yola çıkarak sahâbe tasavvurunun ortaya konulmamış olması bir eksikliktir. Bu eksikliği söz konusu çalışmayla gidermek amacıyla ilk dönemden başlayarak temel hadis kaynaklarında geçen sahâbe tasavvuru ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3. Araştırmanın Kaynakları

İslâm geleneğinde sahâbenin söz ve fiilleriyle başta hadis olmak üzere "Siyer", "Meğazi", "Ensâb", "Ricâl Kitapları", "Tefsir", "Fıkıh", "Usûlü'l-Fıkh", "Kelâm", "İslâm Tarihi" ve "İslâm Mezhepleri Tarihi" bilginlerinin ilgi alanına giren kapsamlı bir konudur. Zikri geçen alanlarla ilgili eserlerde sahâbîler ile ilgili geniş malumatlar bulmak mümkündür.

Hz. Peygamber'in vefatının akabinde cereyan eden olaylara karışmalarından dolayı "Sahâbenin dînî veya itikâdî durumu", "Kelâm" ve "Mezhepler Tarihi" konusu olmuştur. Sahâbîlerin din konusundaki görüş ve uygulamalarının sonraki dönemlerde Müslümanların yaşamında dikkate alınıp alınmayacağı meselesi de "Fıkhın usûl ve furûuna" dâir tadvin edilen çalışmalarda incelenmiştir. Ayrıca "Sahâbenin adaleti" konusu da "Hadis" ve "Kelâm" alanlarındaki te'lifâtlarda ele alınmıştır. Onların hayatları başta dînî ve ilmî olmak üzere muhtelif alanlardaki faâliyetleri hakkında da "Tarih" ve "Tabakât" kitâbiyâtında geniş bilgilere ulaşmak mümkündür.[4] Bu çalışmada esas itibariyle "*İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru*" ile ilgili rivâyetler ele alınmasına rağmen, yine de tezin merkezinde ashâbın yer almış olması, çok yönlü bir literatür kullanımını gerektirmektedir. Bu nedenle günümüze ulaşmış en eski yazılı İmâmiyye Şîa'sı kaynaklarından ve zaman zaman Ehl-i Sünnet kaynaklarından "Siyer", "Mağâzî" ve "Ensâb" kitapları başta olmak üzere sahâbe hayatlarını müstakil bölümlerde ele alan "Tabakât kitapları", "Ricâl kitapları", "Sahâbe ricâlini" müstakil eserlerde ele alan eserlere başvurulmuştur.

"*İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına göre Sahâbe Tasavvuru*"nun irdelendiği bu çalışmada elbette İmâmiyye Şîa'sı kaynakları kadar Ehl-i Sünnet kaynaklarının da

---

4 **Demir, Mahmut** (2015) Hadîs ve İdeoloji Şîî-Sünnî İhtilafının Hadîs Rivâyetine Yansımaları, Ankara, Otto Yay., s. 17.

referanslarda aktarılması gerektiği mülahaza edilebilir. Ancak hemen belirtmeliyiz ki, bu çalışmamız mukâyeseli bir çalışma olmadığı için İmâmiyye Şîa'sı kaynakları esas alınmıştır. Bu yönüyle çalışma tek ve önemlidir. Bununla birlikte ihtiyaca binaen gerek duyulan Ehl-i Sünnet kaynaklardan da faydalanma yolunda gidilmiştir.

Çalışmada İmâmiyye Şîa'sının temel kaynakları etraflıca ve derinlemesine taranmıştır. Konu ile ilgili Arapça'nın yanı sıra Farsça, Türkçe ve İngilizce yazılmış makale ve kitaplar da kaynaklar arasındaki yerini almıştır. Çalışmanın ana kaynakları birçok alanlarla ilişkili olduğu için başlıklar halinde türlerine göre tasnif edilmiştir.

3.1.Hadis Kaynakları

Hz. Ali'nin önemli taraftarlarından biri olan Süleym b. Kays el-Hilâlî'ye (ö. 76/696) nispet edilen ve "*Kitâbu's-Sakîfe"* olarak da bilinen "*Kitâbu Süleym"* günümüze ulaşan en eski Şîî hadis kaynağı olmasından dolayı başvurduğumuz kaynaklardan olmuştur. Bu kaynağın Süleym'e aidiyeti konusunda şüpheler[5] olmakla birlikte, Şîa'nın temel referanslarından olması, eserin öneminin artırmaktadır. Ta'dil edilen sahâbîlerin tespitinde Saffâr'ın (ö. 290/902) *Besâiru'd-Derecât* ve es-Sekafî'in (ö. 283/896-97), *el-Ğârat/ İstinfâr ve'l-Ğârat*, isimli çalışmalardan faydalanılmıştır.

Mezkûr eserler dışında en fazla yararlandığımız hadis kitaplarının başında mezhebin en önemli referans kaynaklarından olan *Kütüb-i Erbaa* gelmektedir. İçlerinde en fazla rivâyet Küleynî nisbesiyle mar'rûf olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb'un (ö. 329/941) *el-Kâfî*'sinde olup toplam rivâyet sayısı on altı bin doksan dokuzdur.[6] *Kâfî*, hem rivâyet sayısının fazlalığı, hem de diğer üç kitaptan önce te'lif edildiğinden, Şîa'nın en önemli hadis kaynağıdır. Onda aktarılan rivâyetlerin ekserisinin senedi Ca'fer -i Sâdık'ta (ö. 148/776) nihayete ermektedir. Bunlardan daha az sayıdakilerse Muhammed el-Bâkır'a (ö. 114/733?) ulaşırken daha az miktarı da Hz.Ali'ye (ö. 40/660) ulaşmaktadır. Nihâyet çok az sayıda da Hz. Peygamber'e ulaşan rivâyetler bulunmaktadır.[7] Hz. Peygamber'e ulaşan rivâyetlerin hangi sahâbîler tarîkiyle ona ulaştığı bizim konumuz açısından önem arz etmektedir. "*Men Lâ Yahduruhu'l Fakîh"* isimli eser Şeyh Sadûk lakabıyla meşhur olan İbn Bâbeveyh (ö. 381/991) tarafından Zekeriyya er-Râzî'nin (ö. 313/925) "*Men Lâ Yahduruhu't-Tabîb"* kitabından ilham alınarak yazmış olduğu bir eserdir. Kitapta toplam

---

5 Kitabın Süleym b. Kays'a aidiyeti ve günümüe kadar geliş serüvenini için bkz. **Demir,** Hadîs ve İdeoloji, s. 19, 2 no'lu dipnot.

6 **Ebû Zehre, Muhammed (1898-1974)** (Tsz) el-İmâm es-Sâdık Hayatatuhu, Âsruhu, Ârâuhu ve Fıkhuhu, Kâhire, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, s. 262.

7 **Ebû Zehre,** s. 429; **Eren, Mehmet** (2010) Şîa'da Hadîs Ricâli İlmi Kaynakları ve Konuları, 1. Baskı, Konya, Adal Ofset, s. 16. Sahâbîlerden gelen rivâyetlerin az olmasının gerekçeleri için bkz. **Suiçmez, Yusuf** (2018) Şîa Hadis Tarihi Hz. Muhammed'in Söz İle Fiilerinin Şii İmalara Nispeti, 1. Baskı, İstanbul, Endülüs Yay., 169 vd.

dokuz bin kırk dört rivâyet bulunmaktadır.[8] Kâfî'deki rivâyetler için aktarılan bilgiler bu eser için de geçerlidir.[9] Kitapta geçen sahâbeden gelen rivâyetler çalışmamıza önemli katkı sağlamıştır. Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067) tarafından hazırlanan "*Tehzibu'l Ahkâm"* ve "*el-İstibsâr"* isimli hadis kitapları Şîîler tarafından müşkül olarak görülen rivâyetlerin değerlendirildiği bir çalışmalardır. Fukâhâ ahkâm çıkarırken kendisine yardımcı olsun diye hadislerin sonlarına yaptığı kısa değerlendirmeler son derece önemlidir. *Tehzibu'l Ahkâm'*da on üç bin doksan beş ve *el-İstibsar*'da beş bin beş yüz on bir tane rivâyet yer almaktadır.[10] Her iki kitaptan da sahâbe ile ilgili rivâyetlerden yararlanılmıştır.

Hür Âmulî (ö. 1320/1692) tarafından yirmi yılda kaleme alınan *Vesâilu'ş-Şîa* da başvurduğumuz kaynaklardandır. Bu kitap *Kütüb-i Erbaa* gibi fıkhî hadis kaynaklarını içinde barındıran Şîa'nın hadis alanındaki kaynak eserlerindendir. Müellif, *Vesâil* kitabında otuz altı bin rivâyeti senetleri ile birlikte ele almıştır. Bu kitabı merkeze alan çok sayıda şerh, telhis, tercüme ve mu'cem türü eserler yazılmıştır. Kitabın sonunda da ricâl, sened ve kaynaklar detaylı bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca Muhammed el-Bâkır el-Meclisî (ö. 1110/1700) tarafından hazırlanan *Bihâru'l-Envâr* da *Vesâil* gibi derleme bir kitaptır. el-Meclisî bu kitabı erken dönemde yazılmış olan eserlerden yararlanarak hazırlamıştır. Yüz on cilt olarak basılan bu eserin bilgisayar programlarında yer alması ve PDF'in bulunması araştırmacılar için bir nimettir. Yazar, bu çalışmada Şîa tarihi, itikadı, hukuku gibi neredeyse bütün alanlarla ilgili rivâyetleri bir araya toplamıştır. Bunu yaparken de bin yıllık Şîî rivâyetlerini bir araya toplamak amacı ile yola çıktığı için rivâyetin sahih ve sakimine bakma işini okuyucuya bırakmıştır. Ele aldığı konular hakkında kendisinin de bazen değerlendirmelerde bulunmuş olması önemlidir. Değerlendirmelerinde ve aktardığı rivâyetlerde zaman zaman sahâbîlere yönelik sert ve yaralayıcı bir dil kullanmıştır. Şîa'nın yanı sıra Sünnî hadis kitaplarından da faydalanmıştır. Bir konu ile ilgili bütün hadisleri bir arada görebilme adına önemli bir eserdir.

3.2.Tabakât ve Ricâl Kaynakları

Sahâbîler üzerine yapılan bir çalışmada ashâb tabakâtına dair te'lif edilen eserler son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) "*et-Tabakât"ı*, İbn Mende'nin (ö. 395/1005) "*Ma'rifetu's-Sahâbe"*si, Beğâvî'nin (ö. 317/929-30), "*Mu'cemu's-Sahâbe"*si, Ebû Nuaym'in (ö. 430/1038) "*Ma'rifetu's-Sahâbe*"si, İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) "*el-İstîab*"ı, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) "*Üsdü'l-Ğâbe*"si ile

---

8 **Ebû Zehre,** s. 262.

9 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Kuzudişli**, **Bekir** (2017) Şîa ve Hadis Başlangıcından Kütüb-i Erbaa'ya Hadis Rivâyeti ve İsnad, 1. Baskı, İstanbul, Klasik Yay., s. 57.

10 **Ebû Zehre**, s. 262.

İbn Hacer'in (ö. 852/1449) "*el-İsâbe*"si sahâbîlere malumâtlar aktarırken en çok başvurduğumuz eserler olmuşlardır. Zira İmâmiyye kaynakları da onlara çokça referansta bulunmaktadır. Bunların dışında Şîî müelliflerce te'lif edilen ricâl kitaplarına da başvurulmuştur. Örneğin, Şîî râvîlerle ilgili olarak günümüze ulaşmış en eski eser olan Ömer el-Keşşî'nin (ö. 340/951) "*Ricâlu'l-Keşşî"*,[11] Ebû Ca'fer et-Tûsî'in (ö. 460/1067) "*Ricâl"*, Şuşterî'nin "*Kamusu'r-Ricâl",* Mâmekânî'nin (ö. 1351/1933) "*el-Fevâidü'r-Ricâliyye"*, Subhânî'nin "*Kuliyât fi İlmi'r-Ricâl"* gibi kitaplar da başvuru kaynaklarımız arasında yer almıştır.

Muhammed Ali Ahmedîyân en-Necefâbâd (ö. 1417/1996) tarafından hazırlanan sahâbe tabakât kitablarından "*es-Sahâbetu'l-Kirâm"* başvurduğumuz eserlerdendir. Bu eser Şîa'da müstakil olarak sahâbenin hayatını ele alan ilk kitaptır. Yazar üç ciltten oluşan eserini alfabetik sıraya göre yirmi altı bâbtan oluşacak şekilde hazırlamıştır. İlk ciltte; on iki bâb başlığı altında iki yüz yetmiş altı, ikinci ciltte; yedi bâb başlığı altında yüz seksen yedi, üçüncü ciltte; yedi bâb başlığı altında, yüz dört olmak üzere eserinde toplam beş yüz altmış yedi sahâbenin hayatını ele almıştır. Yirmi altıncı bâbı da künyeleriyle meşhur olan sahâbeye ayırmıştır. Ayrıca, Gadîr-i Hum olayını ele alırken Allâme Abdu'l-Hüseyn Emînî'nin telif ettiği "*el-Ğadîr fi'l-Kitâbi ve Sünnet ve'l-Edeb"* isimli çalışmadan yararlanma yoluna gidilmiştir.[12] el-Emînî'nin, Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum hutbesini incelediği bu çalışması ansiklopedik bir çalışma olup Arapçası on bir, Farsçası yirmi iki ciltten oluşmaktadır. Bu eseri yazmak için içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkeye yolculuk eden yazar, kırk yıllık bir çalışma sonucunda bu eseri meydana getirdiğini söylemektedir.

3.3.Kelam, Akâid ve Mezhepler Tarihi Kaynakları

Şîa ile Ehl-i Sünnet'i arasındaki en önemli tartışmaların başında İmâmiyye'nin *Usûlü'd-Dîn*'den kabul ettiği "İmâmet" meselesi gelmektedir. "İmâmet" ve "Adalet" konuları işlenirken Kelâm ve Akâid dâir kitaplara müracaat edilmemiş olsaydı büyük bir eksiklik olurdu. İmâmet politikasının sahâbenin adaletine etkisi başlığında özellikle akâid ve firâk kitaplarına başvurulmuştur. Bu bağlamda Eş'arî (ö. 324/935-36?), İbn Bâbeveyh (ö. 381/991), Şeyh Mufîd (ö. 413/1022), Şerîf el-Murtezâ (ö. 436/1044) İbn Hazm (ö.

---

11 Muhammed Enes Topgül tarafından Keşşî'nin Ricâli üzerine *"Erken Dönem Şîî Ricâl İlmi Keşşî Örneği"* isimli doktora çalışması kayda değer bir çalışma olup İFAV tarafından 2015 yılında basılmıştır.

12 Allâme Emînî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Emînî, Allâme Abdulhüseyîn (ö. 1390/1970)** (1430) Mevsuâtu'l-Ğâdîr fi'l-Kitâbi ve's-Sünneti ve'l-Edeb, I-XIII 5. Baskı, Kum, Müessesetü Dâiretu Me'ârifi'l-Fıkhi'l-İslâmî, O, 29 vd.

456/1064), Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067) ve Şehristânî (ö. 548/1154) gibi önemli müelliflerin eserlerinden faydalanıldığı gibi çağdaş yazarlardan da faydalanma yoluna gidilmiştir.

3.4.Diğer Kaynaklar

Çağdaş Şîî yazar Murtezâ el-'Askerî'nin, Ehl-i Sünnet'le Şîa'yı mukâyese ettiği "*Me'âlimu'l-Medreseteyn"* adlı çalışmasının yanı sıra "*Adaletu's-Sahâbe"* isimli eseri başta olmak üzere yazmış olduğu diğer eserleri de sahâbe özelinde taranmış ve ilgili bölümlerden yararlanılmıştır. İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) "*es-Savâ'iku'l-Muhrika*"sındaki iddialarına karşı ara ara Nûrulullah et-Tüsterî'nin (ö. 1019/1610) "*es-Sevârimu'l-Mührika"* adlı reddiyesindeki itirazlarına bakılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili alan çalışması yapmak için İran'a gidilmiş ve orada yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Türkiye'de Şîa üzerine yapılmış olan çalışmalardan da istifade etme yoluna gidilmiştir.

Bütün bunlara ek olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinin (DİA) ilgili maddelerinden aslî kaynaklara daha hızlı erişmek için yararlanma yoluna gidilmiştir. Bilgisayar programları olarak "Mektebetu'ş-Şâmile", Şîî kaynaklara ulaşmak için "Ehl-i Beyt" ve "Noorsoft"un bütün programlarından azami derecede faydalanılmıştır. Onlarda tespit edilen bilgiler kitapların asıllarıyla karşılaştırılmış ve kitaplardaki bilgiler dikkate alınarak dipnotlar verilmiştir. Âyet meallerinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'e hazırlatmış olduğu meal esas alınmıştır.

4. Araştırmanın Planı ve Metodu

Günümüzde pek çok konuda olduğu gibi hadislerin kabulü noktasında da birbirinden farkı düşünen Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye Şîa'sı arasındaki tartışmaların temelini sahâbe anlayışı oluşturmaktadır. Çalışma İmâmiyye Şîa'sı rivâyet kaynaklarına dayalı olması hasebiyle sahâbe tasavvuru ile ilgili Şîa hadis kaynaklarında geçen rivâyetler incelenmiş olup ilk dönemde te'lif edilen çalışmalar başta olmak üzere hadis literatürlerinde yer alan konumuzla ilgili rivâyetler tespit edildikten sonra kaynak, isnâd ve metin yönünden incelenmiştir. Gerektiği yerlerde çalışmaların varsa farklı nüshaları karşılaştırılmıştır. Türkçe, Arapça, Farsça ve İngilizce kaynaklar taranmış konu ile ilgili tarihi süreçte yayınlanmış kaynaklardan da yararlanma yoluna gidilmiştir. Konuyu ele alırken tezin omurgasını oluşturacak temel fikirlerin İmâmî kaynaklardan alınmasına özen gösterilmiştir.

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümde tezin üzerinde inşa edileceği kavramsal çerçeve Sünnî ve Şîî mezheplerinin anlayışlarına göre yazılmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve başlığı altında "Şîa", "İmâmet", "Hilâfet", "Velâyet",

“Adalet” ve “Sahâbe” kavramları iki ekole göre ele alınmıştır. Şîa kavramının sözlük, Kur’ân ve hadisteki kullanımları üzerinde durduktan sonra Şîa’nın oluşumu ve manaya delaleti bakımından geçirdiği evreler incelenmiştir. “İmâmet” “Hilâfet”, “Velâyet”, “Adalet” ve “Sahâbe” kavramının sözlük, Kur’ân ve hadisteki kullanımları, Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye Şîa’sının kavramlara yükledikleri anlamlar tespit edildikten sonra iki ekol arasındaki farklılıklara dikkat çekilmiştir.

Tezin birinci bölümünde “İmâmiyye Şîa’sına Göre Sahâbe ve Sahâbenin Adaleti” ana başlığı altında “İmâmiyye’ye Göre Sahâbe”, “İmâmiyye’nin Mutlak Âdil/Ma‘sûm Kabul Ettiği Sahâbîler”, “İmâmiyye Muhaddislerine Göre Sahâbenin Adaleti”, “Hilâfet/İmâmet Politikasının Sahâbenin Adaletine Etkisi”, “İmâmiyye’nin İmâmet İnancının Sahâbenin Adaletine Etkisi”, “Şîî İmâmların Sahâbenin Adaletine Yaklaşımı”, ve “İmâmiyye’ye Göre Sahâbenin Adaletine Etki Eden Olaylar”, konuları alt başlıklarıyla beraber değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde “İmâmiyye Şîa’sına Göre Sahâbîlerin Ta‘dil veya Cerhi Meselesi” ana başlığı altında “İmâmiyye’nin Sahâbîleri Ta‘dîl Eden Âyetler ve Rivâyetlere Yaklaşımı”, “İmâmiyye’nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüği Âyetler ve Rivâyetler”,incelenmiştir. “İmâmiyye’nin Sahâbîleri Ta‘dîl Eden Âyetler ve Rivâyetlere Yaklaşımı” başlığınında ele alınan âyet ve rivâyetler daha çok Ehl-i Sünnet kaynaklarında sahâbeyi ta‘dil etmek için delil olarak zikredildiğinden dolayı ele alınmıştır. Zira Şîa kaynakları ya bu âyet ve rivâyetlere, eleştiri getirmekte ya da bunları görmezden gelmektedir. Şîa kaynakları sahâbîleri cerh etmek için kullandıkları rivâyetlerin ekserisini Ehl-i Sünnet kaynaklarından aldıkları için cerhe gerekçe olarak gösterilen rivâyetleri’de Şîa kaynaklarının yanı sıra Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarından da faydalanma yoluna gidilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde “İmâmiyye Şîa’sının Ta‘dil Veya Cerh Ettiği Sahâbîler ve Onlardan Gelen Rivâyetlerin Değerlendirilmesi” ana başlığı altında “İmâmiyye’nin Ta‘dil ve Cerh Ettiği Sahâbîler”, “İmâmiyye’nin Küfürle İtham Ettiği Sahâbîler”, “İmâmiyye’nin Münâfıklıkla İtham Ettiği Sahâbîler”, “İmâmiyye’nin Fâsıklıkla İtham Ettiği Sahâbîler” ve “İmâmiyye’nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi” konuları alt başlıklarıyla beraber değerlendirilmiştir. “İmâmiyye’nin Ta‘dil ve Cerh Ettiği Sahâbîler” başlığında bütün olayların merkezinde yer alan yirmi bir ta‘dil edilen ve yirmi bir tane de cerh edilen sahâbî ile ilgili bilgiler incelenmiştir. Bu tetkiki yaparken de ilk önce onların o yönüne işaret edecek şekilde çok kısa bir şekilde onların hayatlarına yer verdikten sonra onların ta‘diline ya da cerhine gerekçe olarak gösterilen âyet ve rivâyetler ele alınmıştır. Daha sonra onları

ta‘dil etmek ya da cerhe etmek için kullanılan lakaplara yer verilmiştir. İlgili başlığın bütün sahâbîleri inceleme konusu edildikten sonra *Kütüb-i Erbaa* da onlardan gelen rivâyetler incelenmiştir. “İmâmiyye’nin Ta‘dil ve Cerh Ettiği Sahâbîler” başlığında bazı sahâbîleri ta‘dil ya da cerh eden âyetler olmadığı için direkt olarak onlarla ilgili rivâyetlere geçilimiş ve ona uygun başlık açılmıştır. Aynı şekilde bazı sahâbîleri ta‘dil ya da cerh eden lakapları kaynaklara geçmediği için ilgili sahâbî için böyle bir başlık açılmamıştır. Eğer bir sahâbînin bir tane lakabı varsa o lakap için de başlık açılmamış olup ilgili sahâbî ile ilgili rivâyetler başlığı altında incelenmiştir. Her rivâyetten sonra analiz yapmak tezin hacmini artıracağından dolayı “İmâmiyye Şîa’sının Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi” başlığı altında mezhebin sahâbe tasavvuru belli başlıklar altında analiz edilmiştir. Bununla birlikte yer yer önemine binaen rivâyetlerden sonra analiz ve tenkid de yapılmıştır.

Müelliflerin görüşleri aktarılırken tarihi seyri daha iyi anlaşılsın diye kronolojik sıraya azami derecede dikkat edilmiştir. Tezde ismi geçen önemli şahsiyetlerin vefat tarihleri ilk geçtiği yerde verilmiştir. Ayrıca eserlerinden faydalanılan yazarların vefat tarihleri kitap künyesinin detaylı yazıldığı ilk yerde verilmeye çalışılmıştır. Böylece okuyucu ilgili yazarın hem ölüm tarihini hemde yaşamış olduğu dönem hakkında bilgi sahibi olmuş olur. Kitapların tam künyelerini ilk geçtiği yerde verildikten sonra daha sonraki yerlerde yazarın soyadı ya da meşhur ismi ve eğer yazarın birden fazla eserinden yararlanılmışsa kitabın meşhur ismi de karıştırmayı önlemek için verilmiştir.

Tezde mutlak olarak Şîa kelimesi kullanılmışsa onunla kast edilen on iki imâm anlayışını benimseyen Şîa’nın İmâmiyye/İsnâ‘aşeriyye mezhebidir. Çalışmada İmâmiyye Şîa’sının kullanımına mutabık kalmak ve Ehl-i Sünnet’in hadis kavramına yüklediği anlam ile Şîa’nın yüklediği anlam farklılığını da göz önünde bulundurarak “Şîa hadisleri” için “Rivâyet” kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

Dipnotlar, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tez yazım kılavuzuna uygun bir şekilde verilmiştir. Muğlak kalan yerlerde ise *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* baz alınmıştır. Müelliflerin ölüm tarihleri ve isimleri yazılırken, farklılık olduğu durumlarda Türkiye’de akademik çalışmalar için bir standart temin ettiği düşünülen *DİA*’nın verileri doğru kabul edilip yararlanılmıştır.

Âyetlerin mealleri verilirken tarafımızdan yapılan tercümeler dışında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mealinden yararlanılmıştır. Konunun önemine binaen ihtiyaç duyulan yerlerde âyet ve hadislerin Arapça metinlerine yer verilmiştir.

Dipnotlarda aslî kaynakları birincil, konunun geçtiği diğer kaynaklar da önemine binaen ikincil ve üçüncül kaynak olarak verilmiştir.

Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi İmâmiyye Şîa'sında da hadis ilminin kendisine has usûlleri ve kriterleri bulunmaktadır. Sahâbe ile ilgili rivâyetler tetkik edilirken sadece usûl ve rivâyetler esas alınmamış bununla birlikte hadis-tarih ilişkisine de dikkat edilmiştir. Bu minvalde İslâm tarihi kaynaklarına yer yer başvurulmuş, rivâyetlerle tarihi ortam ilişkisine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Şîa'nın sahâbe tasavvurunu daha iyi yansıtabilmek ve onların sahâbe algısına dayanak teşkil eden âyetleri ortaya koymak için zaman zaman Şîa tefsir kaynaklarından da faydalanma yoluna gidilmiştir. Böylece İmâmiyye Şîa'sının sahâbe tasavvurunun ana damarı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Daha önce Şîa'nın sahâbe anlayışını ortaya koyan geniş kapsamlı bir çalışma yapılmadığından tezimizde İmâmiyye Şîa'sının sahâbe tasavvurunu daha objektif bir biçimde ortaya koymak ve benzer çalışmalarda ana kaynaklara ulaşma gücüğü çekenlere yardımcı olması için konu ile ilgili fazlaca rivâyetlere yer verilmiştir. Böylelikle bu tezi okuyan Ehl-i Sünnet mensubu birisi Şîa'nın sahâbe tasavvuru bu şekildedir, algısını oluşturmak ayrıca çalışmayı okuyan bir Şîa mensubu da evet bizim sahâbe anlayışımız bu şekildedir diye bilmesi için böyle bir metod izlenmiştir.

5. Kavramsal Çerçeve

5.1.Şîa

Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağı; siyasi çekişme ve kardeşler arası savaşlarla yara almış ve bunun neticesinde tarih sahnesine birçok fırka çıkmıştır. Bu fırkalardan biri de günümüze kadar varlığını sürdüren Şîa'dır. Şîa ismine yüklenen anlam bakımından üzerinde ittifak olmayan mezheplerdendir. Bu nedenle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramın semantik tahlilini yapmak önem arz etmektedir.

Şîa kelimesi Arapça "ع ي ش" fiilinden türemiş bir kelime olup müştaklarıyla beraber "Tabi olmak, birisine eşlik etmek, bir kimsenin veya bir grubun yardımcısı olmak, ortak bir konuda birbirlerinin fikrine tabi olan topluluk, aynı fikirde olmadıkları halde birbirlerinin fikrine tabi olanlar, bir görüş üzerinde ittifak edip birbirine tabi olanlar, insanlardan ayrılıp tek başına hareket etmek, taraftar, yardımcı,[13] çobanın devesini çağırması, avlanmayı öğrenen aslan yavrusu, şecaat, vaktin bir kısmı, ertesi gün, miktar, birisine katılan, yayılmak, çeşitli heva ve heveslere tabi olanlar, hanım, mizmarın sesi, devenin bevlini sıçratarak yapması, bölük, fırka, ateşe odun atarak alevlendirmek, bir

[13] **es-Subkî, Muhammed Abdullatif ve Muhammed Muhyiddîn b. Abdulhamîd (ö. 1317/1900)** (Tsz) 'şy'a', el-Muhtâr min Sıhahi'l-Luğa Kâhire, Matbaatu'l-İstikâme, 280.

hadisenin insanlar arasında yaygınlık kazanması, Şîîlik davasında bulunmak"[14] gibi çeşitli anlamları ihtiva etmektedir.

Şîa kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "Fırka",[15] "Taraftar",[16] "Emsal/benzer",[17] "Ümmet",[18] "Bir dine tabi olan toplum",[19] "Yayılmak/duyulmak",[20] "Muhtelif fırkalara ayrılmak",[21] "Heva ve heveslere tâbi olmak"[22] anlamlarında on bir yerde geçmektedir. Kur'ân, Şîa kavramına daha farklı anlamlar yüklemiş olup, günümüzde Şîa'dan anlaşılan anlam ile Kur'ân'ın yüklediği anlam birbirlerinden oldukça farklılaşmıştır.

Şîa kavramı İmâmiyye Şîa'sı rivâyet kaynaklarında çokça geçtiği gibi Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarında da geçmektedir.[23] Hadiste Şîa kavramı daha çok "Fırka fırka, bölük bölük olmak",[24] "Ayıp ve kusurları ortaya çıkarıp yaymak",[25] "Taraftar",[26] "Dost",[27] "Grup",[28] "Cenazeyi takip etmek",[29] "Çok cima yapmakla övünmek",[30] "Geride kalmak",[31]

---

14 **İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn, Muhammed b. Mukrim el Efrikî el-Mısrî (ö. 711/1311)** (Tsz) 'şy'a', Lisânü'l-'Arab, I-XV, Beyrût, Dâru Sadr, VIII, 188-192; **el-Cevherî, Ebû'n-Nasr İsmâil b. Hammâd el-Fârabî (ö. 400/1009?)** (1987) 'şy'a', es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhahu'l-'Arabiyye (Thk. Ahmed Abdu'l-Ğafur 'Attar), Beyrût, Dâru'l-İlm lil Melâyin, III, 1240; **ez-Zebidî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî (ö. 1205/1791)** (1984) 'şy'a', Tâcu'l-'Arus min Cevâhir'l-Kâmûs, (Thk. Abdulalîm et-Tahâvi), I-XL, Kuveyt, Matbaatu Hukumeti'l-Kuveyt, XXI, 301-312.

15 Saffât, 37/83.

16 Kasas, 28/15.

17 Kamer, 54/51; Sebe, 34/54.

18 el-Hicr, 15/10.

19 Meryem, 19/69.

20 Nûr, 24/19.

21 Rûm, 30/32; Kasas 28/4.

22 En'âm, 6/65, 159.

23 **Wensinck, A.J.** (1936) el-Mucemu'l-Mufehres li Elfâzi Hedîsi'n-Nebevî, I-VII, Leiden, Mektebetu Beril, III, 227-228; **Üzüm,** 'Şîa', XXXIX, 111; **Üzüm, İlyas** (2010) 'Şîa', DİA, İstanbul, XXXIX, 111.

24 **Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855)** (1999) Müsned, (Thk. Şuayb Arnâvût vd), I-L, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetür-Risâle, XIX, 469, (h.no: 12486), XX, 45, (h.no: 12089), XXVIII, 339, (h.no: 17115), XXXIV, 532, (h.no: 21053), XXXV, 151, (h.no: 21257), XXXVI, 449, (h.no: 22136), XXXVI, 654, (h.no: 22314), XXXXV, 200, (h.no: 27224).

25 **Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî (ö. 256/870)** (1422) el-Câmiu's-Sahîh ve Huve Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umuri Resûlillah (sav), (Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır), I-IX, Beyrût, Dâru Tevki'n-Necâd, Meğâzî, 34.

26 **Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. 'Amr el- Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889)** (2009) Sünenü Ebû Dâvûd, (Thk. Şuayb Arnavût ve Muhammed Kâmil Karabellî), I-VII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, Kader, 17. Ayrıca taraftar anlamı için bkz. **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, IX, 255, (h.no: 5353), XI, 613, (h.no: 7038), XXXVIII, 443, (h.no: 23456).

27 **Ebû Dâvûd,** Sünnen, Edâhî, 6.

28 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XXXX, 314, (h.no: 24269).

29 **İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el- Kazvinî (ö. 273/886-87)** (2009) Sünenü İbn Mâce, (Thk. Şuayb Arnâvût vd.), I-V1. Baskı, Beyrût, Dâru Risâleti'l-Alemiyye, Zühd, 16; **Tirmizî, Muhammed b. Îsâ Ebû Îsâ es-Sulemî (ö. 279/892)** (1968) el-Câmi'u's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbaki), I-V, Byy, Savm, 80. Ayrıca cenazeye tabi olmak için bkz. **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XVII, 242, (h.no: 11152).

30 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XVII, 335, (h.no: 11235); **Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî (ö. 307/919)** (1990) Müsnedü Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, (Thk. Hüseyîn Selim Esed),

"Sürüden geri kalmak",[32] "Hanım/eş",[33] "Tabi olmak",[34] "Yiğit, cesur",[35] "Yolcu etmek"[36] ve "Şîa"[37] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Şîa kelimesinin sözlük, Kur'ân ve hadislerdeki kullanımlarını tespit ettikten sonra terim anlamını ortaya koymak konumuz açısından önem arz etmektedir. Mezhepler tarihi kitapları arasında eserleri günümüze ulaşmış olan ilk dönem Şîî müelliflerden Nevbahtî (ö. 300/912) ve Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî'ye (ö. 301/913) göre "Hz. Peygamber döneminde Şîatu Ali diye adlandırılan, onun vefatından sonra da Hz. Ali'nin (ö. 40/660) imâm/halife olduğunu ileri süren kimselerin meydana getirdikleri fırkaya Şîa denmektedir."[38]

Mufîd'e (ö. 413/1023) göre Şîî olmak, "Sözlükte bir öndere onu veli kabul ederek halisane dini bağlarla bağlı olmak" demektir. Terim olarak da "Hz. Ali'ye velâyet yoluyla bağlanan, onun Hz. Peygamber'den sonra fasılasız olarak nass ve tayin ile gerçek imâm olduğunu kabul eden ve ondan önceki halifelerden teberrî edenlere verilen isim" olduğunu belirtmektedir.[39]

Şehristânî'ye (ö. 548/1153) göre Şîa, "Özellikle Hz. Ali'nin taraftarları için kullanılan bir tabirdir. Şîa Hz. Ali'nin imâmeti ve hilâfeti için açık ya da gizli nas ve vasiyetinin olduğuna inanan, hilâfet ve imâmetin onun evlatlarından başkasına geçemeyeceği düşüncesini savunan bir fırkadır."[40]

Cürcânî'ye (ö. 816/1413) göre Şîa, "Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olması gerektiğine inanan, halifeliğin ondan ve onun oğullarından başkasına

---

2. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, II, 529, (h.no: 1396).

31 **Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915-16)** (2001) Kitâbu Süneni'l-Kubrâ, (Thk. Şuayb Arnavut vd), I-XII, 1. Baskı, Beyrût, Müesesetü'r-Risâle, Kıyâmu'l-Leyl ve Tetevvu'n-Nehâr, 34, (h.no: 8378).

32 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XXIX,199, (h.no: 17652).

33 **Teberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyûb b. Mutir (ö. 360/971)** (1994) el-Mu'cemu'l-Kebir, (Thk Humeydî b. Abdülmecid es-Selefî), I-XXV, 1. Baskı, Kâhire, Mektebetu İbn Teymiyye, III, 137, (h.no: 2917).

34 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, II, 277, (h.no: 975); XXX, 499, (h.no: 18534).

35 **Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyîn b. Ali (ö. 458/1066)** (1344) es-Sünenü'l-Kubrâ ve fi Zeylihi el-Cevâhiru'n-Nâkî, I-X, Haydar Âbâd, Meclisu Dâiretu'l-Me'ârif, IX, 91, (h.no: 18620).

36 **Nesâî,** Cuma, 158, (h.no: 10268). Ayrıca yolcu etmek için bkz **Nesâî,** Cuma,159, (h.no: 10269); Cuma, 160, (h.no: 10273); Cuma, 161, (h.no: 10277); **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIV, 401, (h.no: 15643).

37 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, II, 415, (h.no: 1266); IV, 309, (h.no: 2511).

38 **Nevbâhtî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mûsâ (ö. 300/912)** (2012) Firaku'ş-Şîa, Beyrût, Menşuratu'r-Rızâ, s. 51; **Fığlalı, Ethem Ruhi** (2008) İmâmiyye Şîası (Ca'feriyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri, İstanbul, Ağaç Yay., s. 17; **Onat**, **Hasan** (1997) 'Şîîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)', AÜİFD, C: XXXVI, S. 1, s. 80; **Akdoğan, Mehmet Nur** (2017) Şîî Kaynaklarına Göre Hz. Ömer (Hilâfetine Kadar), 1. Baskı, Ankara, Araştırma Yay, s. 26.

39 **Mufîd, Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân (ö. 413/1023)** (1983) Evâilulu'l-Makâlât, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, s. 37-38.

40 **Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm (ö. 548/1154)** (1992) el-Milel ve'n-Nihâl, I-III, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, I, 144-145.

geçmeyeceğini iddia edenlere verilmiş özel bir isimdir."[41]

Çağdaş bazı müelliflere göre, Şîa lâm-ı tarifle (الشيعة) yazılıp okunursa bu açıkça "Hz. Ali'ye velâyet yoluyla bağlanan, onun Hz. Peygamber'den sonra fasılasız halifeliğine inanan, hilâfet makamında ondan öncekilerin imâmetini tanımayan, itikatta onu kendinden önce hiçbir halifeye tabi olmayan müstakil bir önder kabul eden kimseler için kullanılan" bir ıstılahtır."[42]

Başka bir tanıma göre de Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi hilâfete en uygun kişi olarak gören ve onu meşrû imâm/halife kabul eden, hilâfetin onun nesliyle devam etmesi gerektiğine inanan bir topluluğa verilen isimdir. Bu topluluğa mensup olanlara "Şîatu Ali/Ali'nin taraftarları" denilmektedir. Kısaca Şîa, "Hz. Ali'in, Hz. Peygamber'den sonra nass ve tayinle halife olduğuna inanan, imâmetin kıyamete kadar Fâtıma'nın soyundan başka soylara geçemeyeceğini ileri süren toplulukların müşterek adıdır."[43]

Sözü edilen açıklamalarda da görüldüğü üzere Şîa kavramı ile ilgili birden fazla tanım bulunmaktadır. Bu tanımların hepsinin ortak noktası Hz. Peygamber'den sonra meşrû halifenin nâs ile tayin olunan Hz. Ali olduğu ondan sonra da hilâfetin onun nesli ile devam etmesi gerektiğine inanan topluluğa verilen ortak bir isimdir.[44]

5.1.1. Şîa'nın Oluşumu ve Istılâhi Manaya Delaleti Bakımından Geçirdiği Evreler

5.1.1.1.Şîa'nın Oluşumu

Şiâ da diğer İslâm mezhepleri gibi tedrici bir şekilde oluşumunu tamamlamıştır. Şîa'nın oluşumunun ana yapı taşlarını "Gadîr-i Hum olayı", "Kırtâs hadisesi", "Sakîfe toplantısı", "Cemel ve Sıffin savaşları", "Hz. Ali'nin şehâdeti", "Hz. Hasan'ın halifelikten feragati", "Mu'âviye'nin hilâfeti", "Yezîd'in babası tarafından veliaht seçilmesi", "Kerbelâ faciası", "Tevvabûn hareketi" olayları oluşturmuştur.[45] Zikri geçen olaylardan da

---

41 **Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, el-Huseynî el-Hanefî (ö. 816/1413-14)** (2007) 'eş-Şî'a', Kitâbu't-Ta'rifât, (Thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşelî) Beyrût, Dârun'n-Nefâis, s. 205.

42 Geniş bilgi için bkz. **Fığlalı,** İmâmiyye Şîası, s. 16; **Onat,** 'Şîîliğin Doğuşu Meselesi', s. 80; **Üzüm**, 'Şîa', DİA, XXXIX, 111; **Öz, Mustafa** (2011) Başlangıçtan Günümüze Şîîlik ve Kolları, 1. Baskı, İstanbul, Ensar, s. 61 vd.

43 **Onat, Hasan** (2017) Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği, 3. Baskı, İstanbul, Endülüs Yay., s. 24; **Onat,** 'Şîîliğin Doğuşu Meselesi', s. 81; **Ecer, Ahmet Vehbi** (1983) 'Şîa ve Doğuşu', Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, S: 1, s. 131; **Keskin, Halife** (2000) Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları, İstanbul, 1. Baskı, Beyan yay., 24.

44 Şîa tanımlarının ayrıntılı bilgisi için bkz. **Fığlalı**, İmâmiyye Şîası s. 15-21; **Onat,** Emevîler Devri Şîî Hareketleri, s. 24-31.

45 Kerbelâ olayından sonra Hz. Ali ve oğullarının haklarını aramak ve intikamlarını almak gayesiyle ortaya çıkmış ilk harekettir. Bu harekete katılanların çoğu Hz. Hüseyîn'i Kûfe'ye çağırıp ona sahip çıkmayanlardan oluşmaktadır. Kendilerine Bakara, 2/54. âyetini düstur edinmiş ve ilk olarak 61/680

anlaşılacağı üzere Şîa'nın oluşumu tamamen siyasi hadiselere dayanmıştır. Bahsi geçen her olaydan sonra Şîa düşüncesinde bir boşluk meydana gelmiş, meydana gelen boşlukların doldurulmasının nihâyetinde kendilerine özgü bir hadis, sünnet ve itikat anlayışı gün yüzüne çıkmıştır.[46]

Şîa mezhebinin ne zaman oluştuğu ile ilgili âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.[47] (1) Hz. Peygamber hayatta iken İslâm'la yan yana ve baş başa ortaya çıkmıştır.[48] (2) Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Sakîfe'de yapılan toplantı ve halifelik seçimlerinde peyda olmuştur.[49] (3) Hz. Osmân (ö. 35/655) zamanında ona karşı yapılan fitne hareketi ihtilalinden neş'et etmiştir.[50] (4) Hz. Ali'nin şehâdetinden sonra ortaya çıkmıştır. (5) Hz. Hüseyîn'in Kerbela'da şehîd edilmesinden sonra[51] ortaya çıkan tevvâbûn hareketiyle başlamıştır. (6) Nas ve tayin akidesiyle[52] birlikte ortaya çıkmıştır. Bu son görüşe göre Şîa'nın dîn ve düşünce alanında ortaya çıkışı Hicrî ilk asrın sonlarına kadar

---

senesinde Emevî iktidarına karşı başkaldırmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Fığlalı**, İmâmiyye Şîası, s. 117-136.

46 **Gül, Recep Emin** (2016) Şîa Tefsîrlerinde Hadîs Kullanımı -el-Ayyâşî Örneği-, 1. Baskı, Byy, Gece Kitaplığı, s. 20.

47 **Abdulhamîd, İrfân** (1967) Dirâsâtun fi Firaki ve'l-Akaidi'l-İslâmiyye, Bağdât, Matbaatu'l-İrşâd, s. 12-15.

48 **Kâşifu'l-Ğıtâ, Muhammed Hüseyîn (ö. 1954)** (1990) 'Aslu'ş-Şîa ve Usûlühâ Mukârenetun mea Mezâhibi'l- Erba'a, Beyrût, s. 118; 'Allâme Tabâtabâî (ö. 1980) de Şîatu Ali'nin daha Hz. Peygamber hayatta iken kavram olarak var olduğunu iddia etmiş ve dört delille bu görüşünü desteklemeye çalışmıştır. (1) Hz. Peygamber Şu'âra, 26/214. âyeti nâzil olunca Allah'ın emirlerini tebliğ etmek için akrabalarını topladığında kendisine biat eden tek kişi Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber de Ali için benden sonraki halife ve vasîm Ali'dir demiştir. (2) "Ali işlerinde ve sözlerinde her türlü günahtan ma'sûmdur. Söylediği sözlerin ve yaptığı işlerin hepsini İslâm dinine göre yerine getirir. İslâm mearifi ve şeriatı hakkında insanların en bilginidir." (3) Hz. Ali'nin hicret gecesinde Peygamber'in yatağına yatması, Bedir, Uhud, Hendek savaşlarındaki üstün başarısı ve fedakârlığı. (4) Gadîr-i Hum vakıasında yaşananlar. Bu delilleri sıraladıktan sonra Tabâtabâî sözlerini şu şekilde sürdürür. "Tüm bu olayların bir grubun Hz. Ali'yi sevmesine ve onun etrafında toplamasına sebep olurken, diğer bir grubun da ondan nefret etmesine sebep olduğunu" ifade etmiştir. Bkz. **Tabâtabâî, 'Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981)** (1999) eş-Şîa fi'l-İslâm, Beyrût, s. 22-24.

49 Tabâtabâî'ye göre Şîa'nın ilk ayrım noktasının halife seçimleri olduğunu Şîatu Ali derin bir inançla Hz. Peygamberden sonra Ali'nin halife olacağı inancındaydılar. Onun için ona Aleyhi's-Selâm diyorlardı. Onun Peygamber'in Sahâbînin yanındaki konumu bunu göstermekteydi. (**Tabâtabâî,** eş-Şîa fi'l-İslâm, s. 24) Şîa'nın bu genel kabulüne Fığlalı şu sözlerle karşı çıkmaktadır: " Hz. Ali'nin Allah'ın emri ve Hz. Peygamber'in tayini ile imâm kılındığı, dolayısıyla onun halifelik hakkının elinden alındığı Sakîfe olayından sonra ortaya çıktığı yolundaki tespitler maalesef ikna edici olmaktan uzaktır. Çünkü o hadise hakkındaki mevcut vesikalarda bu iddiayı haklı çıkartacak tatmin edici sağlam delil yoktur." (bkz. **Fığlalı Ethem Ruhi** (2004) Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, İzmir, İlahiyat Vakfı Yay., s. 117).

50 **Sofuoğlu, Cemal** (1977) Şîa'nın Hadîs Anlayışı, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, s. 22.

51 "Şîa" fırka olarak zuhur edene kadar taraftar anlamında Araplarca çokça kullanılmış bir kelimedir. Bilinen anlamdaki kullanışı: Hz. Hüseyîn'in Kerbelâ'da 10 Muharrem 61tarihinde şehîd edilişinde kadar devam etmiştir. Kerbelâ olayından sonra "Şîa" kelimesi bir kavram olarak Emevîler'den Hz. Hüseyîn'in intikamını almak, Hz. Ali ve neslinin haklarını aramak, onlara yardım etmek için bir araya gelip güçlerini birleştirenlere verilen isimdir. **Fığlalı,** İtikadî İslâm Mezhepleri, s. 115.

52 **Tabâtabâî** eş-Şîa fi'l-İslâm, s. 21-23.

gecikmiştir. [53]

Çağdaş Şîî muhaddis Muhsin el-Emîn'e (ö. 1371/1952)[54] göre ise Şîa Hz. Ali taraftarlarına isim olarak ne zaman verildiğinin fazla bir önemi yoktur. İster Hz. Peygamber zamanında, isterse sonrasında verilmiş olsun, Hz. Peygamber hayattayken Hz. Ali'nin diğer sahâbeden üstün olduğu ve onun dostluğunu ikrar edenlerin var olduğu bir gerçektir.[55]

Şîîler kendi mezheplerinin sonradan ortaya çıkan bit'at bir fırka olmadığını ileri sürüp, mezheplerini yüceltmek ve faziletlerini ortaya koymak için birçok eser telif etmişlerdir. Bu eserlerinde Şîa'nın başlangıç noktasını ısrarla Asr-ı Saadet'e ve Hz. Peygamber'e dayandırmalarının iki önemli gerekçesi bulunmaktadır.

1. *"Şîa'yı Hz. Peygamber'e dayandırarak, İslâm'ın özüne dâhil etmek suretiyle ona vazgeçilmez bir özellik kazandırmış olmaktadır. Dolayısıyla ona yapılan eleştirileri İslâm'a yapılmış gibi göstermek ve böylece bu eleştirileri bertaraf etmek amacı taşımaktadır.*
2. *İbn Sebe vb. Yahudi ve münâfıklarının ortaya attıkları bir görüş/ekol olduğu iddiasını çürütmek ve Şîa'yı temize çıkarma hedefi taşımaktadır. Zira bu bir iddia da olsa, Şîa için çok ağır bir suçlamadır. Çünkü Şîa'nın aslını gayr-i müslim ve münâfıklara dayandırma onu baştan, İslâm dışı bir görüş olduğunu ortaya koymak ve çürütmek demektir."*[56]

Bütün bu eserlere ve zikredilen rivâyetlere rağmen Atay, Şîa kelimenin kutsal bir anlam taşımadığını özellikle belirtmektedir.[57] İleride de değinileceği üzere bütün Şîa fırkalarının oluşumunun miheng taşını imâmın nasla tayini ve ma'sumiyet inancı oluşturmaktadır.

5.1.1.2.Şîa'nın Istılâhi Manaya Delaleti Bakımından Geçirdiği Evreler

5.1.1.2.1. Şîa-ı Ulâ / İlk Şîîler

Hz. Peygamber zamanında Hz. Ali'ye yakın duran, onun hilâfeti zamanında hilâfetini kabul eden ve hiçbir sahâbeyi tenkîd etmeyenlere "Şîa-ı Ulâ/İlk Şîîler" denilmektedir.[58] Şîa'nın erkân-ı erbaa diye tabir ettiği "Ebû Zer Cündeb b. Cunâde el-

---

53 **Fığlalı,** İmâmiyye Şîası, s. 20-21; **Gül,** 20.

54 Şîî muhaddis, müctehid, tarihçi ve biyogafi yazarı olan Muhsin el-Emîn'in büyük dedeleri Irak'ın Hille ketinden gelerek Suriye'ye yerleşmiş ve buradaki Şîîler'in rehberliğini yapmışlardır. Babasından sonra kendisi de ölünceye kadar Suriye'deki Şîîlerin mercii taklidi olarak kabul görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Emîn, Muhsin b. Abdulkerîm b. Ali (ö. 1952)** (1983) 'Ayânu'ş-Sîa (Thk. Hasan el-Emîn), I-XII, Beyrût, Dâru't-Teâruf li'l-Matbuât, I, 11 vd; **Özel, Ahmet** (2006) 'Muhsin el-Emîn', DİA, İstanbul, XXXI, 46 vd.

55 **el-Emîn,** 'Ayânu'ş-Sîa, I, 19.

56 **ed-Dehlevî, Abdulazîz,** (2018) et-Tuhfetu'l-İsnâ'aşeriyye Şîa'nın Rasyonel Tenkidi, (Çev. Abdullah Ünalan), 1. Baskı, İstanbul, Mevsimler Kitap, s. 16.

57 **Atay, Hüseyin** (1983) Ehl-i Sünnet ve'ş-Şîa, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., s. 17.

58 Bkz.**Nevbahtî,** s. 51-52'nin dipnotları

Gıfâri (ö 32/653)",[59] "Mikdâd b. el-Esved (ö. 33/653)",[60] "Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656?)"[61] ve "Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657)"[62] gibi Hz. Ali'ye yakın duran kişiler "İlk Şîîler"den kabul edilmektedir.[63] Bu isimlere ek olarak Ya'kûbî (ö. 282/895) *tarih*inde 'Abbâs b. 'Abdulmuttalib (ö. 32/653), Fadl b. 'Abbâs (ö. 13/634?), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656),[64] Hâlid b. Saîd (ö. 14/635), Berra b. Âzib (ö. 71/690?), ve Ubey b. Ka'b (ö. 33/654?) isimlerini de zikretmektedir.[65] Bazı müelliflere göre "Şîa-ı Ulâ" tabiri sonradan ortaya çıkmış olup ilk olarak Hz. Osmân'ın hilâfeti döneminde Hz. Ali'nin Hz. Osmân'dan faziletli olduğunu ileri sürenlere nispet edilmektedir. Ayrıca o dönemde Hz. Osmân'ın üstünlüğünü savunanlara da "Şîatu Osmân" denildiği aktarılmaktadır.[66] Bu taraftarlığın sevgiye dayalı bir taraftarlık olmasının yanı sıra siyasi bir tarafgirlik olduğunu söylemek de mümkündür.

Şîa tabiri; bir fırka ve mezhep anlamında olmamakla birlikte literatürde Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'ine uyup onlara destek çıkanlar anlamında ilk kez Ebû Mıhnef Lût b. Yahyâ'nın (ö. 157/774), eserinde geçen Hz. Hasan'ın Kûfelilere hitaben söylediği "*Sizler bizim taraftarımız/şî'atuna, yardımcımız ve sevgimizin sahibisiniz...*" sözünde geçmektedir.[67] Nasr b. Muzafîm el-Minkârî (ö. 212/827) de bu tabiri Hz. Ali, "Talha ve

---

59 Ebû Zer'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsâ b. Mihrân el-İsfehânî (ö. 430/1038)** (1998) 'Cundeb Ebû Zer el-Ğıfârî', Ma'rifetu's-Sahâbe, (Thk. Âdil b. Yusuf el'Azâzî), I-VII, 1. Baskı, Riyâd, Dâru'l-Vatan, II, 557-577; **İbn 'Abdi'l-Ber, Ebî Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071)** (1992) 'Cundeb b. Cunâde', el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Cîl, I, 252-256; **İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233)** (2012) 'Cundeb b. Cunâde', Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, 1. Baskı, Beyrût, Dâru İbn Hazm, s. 196-197; **İbn Hacer, Ebû'l-Fâdl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askâlânî (ö. 852/1449)** 'Ebû Zer el-Ğıfarî', el-İsâbe fi Temizi's-Sahâbe, I-VIII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, VII, 105-109.

60 Asıl ismi Mikdâd b. Amr olan Mikdâd b. el-Esved'in hayatı ile ilgili detaylı malumât için bkz. **İbn Abdilber,** 'Mikdâd b. el-Esved', el-İsti'âb, s. 2552-2555; **İbnü'l-Esîr,** 'Mikdâd b. Amr', Usdu'l-Ğabe, s. 1163-1164; **İbn Hacer,** 'Mikdâd b. Amr', el-İsâbe, VI, 159-160.

61 Selmân-ı Fârisî'nin hayatı ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym**, 'Selmân el-Fârisî', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 1327-1331; **İbn Abdilber,** 'Selmân el-Fârisî', el-İsti'âb, II, 634-638; **İbnü'l-Esîr,** 'Selmân el-Fârisî', Usdu'l-Ğâbe, s. 499-502.

62 'Ammâr b. Yâsir'in hayatıyla ilgili tafsilâtlı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym**, 'Ammâr b. Yâsir', Ma'rifetu's-Sahâbe, IV, 2070-2073; **İbnü'l-Esîr,** "Ammâr b. Yâsir', Usdu'l-Ğabe, s. 890-893; **İbn Hacer**, 'Ammâr b. Yâsir', el-İsâbe, IV, 473-474.

63 Nevbahtî, s. 51-52.

64 Zübeyr b. 'Avvâm ilk başlarda Hz. Ali'nin yanında yer aldığı ve daha sonra taraf değiştirdiği rivâyet edilmektedir. Bkz. **Ahmed Celî, Ahmed Muhammed** (1986) Dirâsetun ani'l-Firak fi Tarihi'l-Muslimîn: el-Havâric ve'ş-Şîa, Riyâd, Şirketu't-Tiba'ati'l- 'Arabiyyeti's-Sudiyye, s. 91.

65 **Ebû Ya'kûb, Ahmed b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdıh (ö. 292/905)** (2010) Târîhu'l-Ya'kûbî, I-II, Beyrût, Şirketu'l-E'lemî lil Metbuat, II, 9. Ya'kûbî vb. tarih kitaplarında geçen rivâyetlere dayanarak bazı oryantalistler Hz. Peygamber'den sonra meydana gelen halifelik tartışmaları ile birlikte Şîîlik hareketi ilk İslâmî muhâlefet hareketi olarak ortaya çıktığını iddia etmektedir. **Ahmed Celî,** s. 91.

66 **es-Selâbî, Ali Muhammed (**2008) Fikru'l-Havâric ve Şîa fi Mizâni Ehl-i Sünne ve'l-Cemâ'e, Kâhire, Dâru İbn Hazm, s. 92-93.

67 **Ebû Mihnef, Lût b. Yahyâ el-Ezdî (ö. 157/773-74)** (1987) Mektelu'l-Hüseyn ve Mesre'u Ehl-i Beytihi ve Eshâbîhi fi Kerbelâ, Kuveyt, Mekebetu Elfeyn, s. 6.

Zübeyr, Basra'da taraftarlarımı (Şî'atî) ve memurlarımı öldürdüler"[68] sözünü benzer manada nakletmektedir.[69] Kısaca "Şîa-ı Ulâ" tabiri ilk dönemlerde itikâdî bir hüviyet kazanmamış olup sözlük anlamıyla kullanılmıştır.

5.1.1.2.2. Şîa-ı Tafziliyye/Zeydiyye

Hz. Ali'yi tüm sahâbîlerden üstün tutmakla birlikte hiçbir sahâbîyi tenkid etmeyen ve Hz. Ali'den önce halife olan ilk üç halifeyi de meşrû halife olarak gören Zeyd b. Ali (ö. 122/740)[70] ve taraftarlarına Şîa'yı Tafziliyye denilmiştir.[71] Daha sonra Zeydiyye nisbesiyle meşhur olacak olan bu grup Zeyd b. Ali'nin 122/740 yılındaki isyan etmesiyle ortaya çıkmıştır.[72] Diğer Şîî mezheplere göre en mu'tedil ve Ehl-i Sünnet mezheplerine yakın duran bu grubun temel görüşleri şu şeklinde özetlenebilir:

Hz. Peygamber, isim ve şahsiyet belirtmek suretiyle hiçbir imâm vasiyet etmediği gibi imâm olmak için ma'sûm olma şartı da yoktur.[73] İmâm, ancak taşıdığı vasıfları ile bilinmektedir. Taşıdığı vasıflar itibariyle imâmete en layık/efdal isim Hz. Ali'dir.[74] Efdal varken Müslümanların maslahatı gereği mefdulun halife seçilmesi meşrudur.[75] Ümmetin ictihadı sonucunda Hz. Ebû Bekir halife olarak seçilmiş, bu konuda ictihad edenler hata

---

68 **Minkâri, Nasr b. Müzâhim (ö. 212/827)** (1382) Vakatu Sıffin, (Thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), Kum, Müessesetü 'Arabiyetu'l-Hadîse, s. 5.

69 **Fığlalı,** İmâmiyye Şîası, s. 116.

70 Zeyd b. Ali'nin hayatı için bkz. **Öz, Mustafa** (2000) 'Zeyd b. Zeynelâbidîn ve Zeydiyye', Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 19, s. 43-58; **Gülpaygânî, Ali Rabbanî** (2014) Kelâmî Fırkâlar ve Mezhepler, (Çev. Yunus Gürel), 1. Baskı, İstanbul, el-Mustafa Yay., s. 101-110.

71 İlk Zeydî grupların İmâmet anlayışları ve Sahâbe Hakkındaki Görüşleri için bkz. **Ümit, Mehmet** (2015) 'Zeydiyye Mezhebi, İmâmet Anlayışı ve Sahâbe Hakkındaki Görüşleri', Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of the Near East University Faculty of Theology, C: I, S: 2, s. 93-118; **Kohlberg, Etan** (2004) **'**İmâmiyye Şîası Geleneğinde "Râfizî" Terimi', (Çev. Halil İbrahim Bulut), Kelam Araştırmaları, 2:2 ss. 117-124. s. 123; **Kohlberg, Etan**, **'**The Term "Râfida"in Imâmî Shî'î Usage', Journal of the American Oriental Society, Vol. 99, No. 4 (Oct. - Dec., 1979), pp. 677-679, s. 679.

72 Zeydiyye teşekkül süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Gökalp, Yusuf** (2014) Şîî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi Erken Dönem Zeydilik, 1. Baskı, Ankara, Araştırma Yay., s. 57-130; **Daftary, Farhad** (2016) Şîî İslâm Tarihi, (Çev. Ahmet Fethi), 1. Baskı, İstanbul, Alfa Yay. s. 186-221.

73 **Abdulhamîd,** s. 38.

74 Nevbahtî bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: Hz. Peygamber'den sonra en faziletli, en âlim, en cesur, en cömert en takvâlı ve en zahid kişi Hz. Ali; olmasına rağmen, bu fırka ondan önceki halifelerin hilâfetini meşru olarak görür ve hilâfete de ehil olduğunu kabul ederler. Hz. Ali'nin imâmeti kendi rızasıyla onlara teslim ettiğini, imâmetlerine biat ettiğini, hakkı olan imâmeti onlara bıraktığını bizde Allah Müslümanlardan onun için razı olduğu gibi razıyız. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e biat edip ondan razı olduğu için meşru halifedir. Eğer Ondan razı olmasaydı hatalı, sapkın ve helakte olurdu. **Nevbahti**, s. 54-55.

75 **Nevbahtî**, s. 39; **Şehristânî,** I, 153-156; **Fığlalı,** İslâm Mezhepleri s. 121-126; **Ebû Zehrâ, Muhammed**, (2011) İslâm'da Siyâsî İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, (Çev. Abdulkadir Şener vd), İstanbul, Hisâr Yay., s. 47-52; **Doğan, İsâ** (1989) 'Zeydiyye Mezhebi', Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:3, S:3, ss. 83-107, s. 100; Zeydiye mezhebi ile ilgli ayrıntılı bilgi için bkz. **Doğan, İsâ**, 'Zeydiyye Mezhebi', s. 83-107; **Gökalp, Yusuf**, (2007) 'Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi', Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 7, S 2, Temmuz-Aralık, s. 55-93; **Gökalp, Yusuf** (2007) 'Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Miras ve İslâm Düşüncesine Katkıları', Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 7, S: 2, s. 95-112.

etmiş olsalar bile onlar günahkâr olarak kabul edilmemektedir.[76]

Zeydiyye'ye göre sahâbe, Hz. Peygamber'le görüşüp, ona îmân eden, onun şeriatını öğrenecek kadar bir süre ona refakatlık/arkadaşlık eden, ahlâkıyla ahlâklanan, yolu/dînî üzere yaşayıp, bu şekilde vefat eden kimselerdir. Zeydîlere göre Muhâcir ve Ensârın çoğunluğu bu tanım kapsamına girmekle birlikte sahâbîlerin hepsini adalet ve fazilet bakımından aynı kefeye koymak doğru değildir.[77] Bu açıklamadan hareketle Zeydîlerin sahâbenin adaleti konusunda imâmîyye Şîa'sının görüşünü paylaştığı görülmektedir.

5.1.1.2.3. Şîa-ı Sebeiyye

Hz. Osmân döneminden itibaren birçok olayla ilişkilendirilen bu fırka, Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe'ye[78] nispet edilmektedir. Bu grup Hz. Ali'ye ilâhî vasıflar yüklenip,[79] ölümsüzlüğünü, ölmeyip geri döneceğini Hz. Peygamber'in kendisini vasî tayin ettiğini ileri süren ilk Gulât-ı Şîa fırkasıdır.[80] Fırkanın nispet edildiği İbn Sebe'nin tarihte var olup olmadığı konusu tartışmalı bir konudur. Ancak hakkında rivâyet edilenler ne olursa olsun, İslâm tarihinde Hz. Ali hakkında aşırı fikirlere sahip ve Sebeiyye adı ile anılan bir gurubun veya bir fırkanın gizli de olsa varlığı bir gerçektir. Onların temel görüşleri şu şekildedir: Her Peygamber'in bir vasîsi vardır. O da Hz. Ali'dir. Hz. Peygamber'in hilâfet hakkındaki vasiyetini çiğneyerek başa geçenler en büyük zulmü işlemişlerdir. Sebeiyye taraftarları Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'ı eleştirip sahâbeden teberrî edenlerden oluşmaktadır.[81] Onlara göre Hz. Ali ölmemiş, öldürülmemiş hatta o, ölmez ve öldürülemez bir hüviyete sahiptir. Kıyametten kısa bir süre önce rücu edip asasıyla Arapları doğru yola

---

76 **Mâlâtî,** s. 34; **Yaşaroğlu, Hasan** (2013) 'Zeydiyye'nin İmâmet Görüşü ve Diğer Bazı Mezheplerle İlişkileri', Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 2, S: 3, s. 114 vd.

77 **İzz 'ân, Muhammed Yahyâ Sâlim** (2013) es-Sahâbe ınde'z-Zeydiyye, 3. Baskı, San'a Dâru'l-Efkâr li'd-Dirâsati ve'l-Buhûs, s. 50. Ayrıca Zeydi alimlerin diğer tanımları için bkz. **İzzân,** a.g.e., s. 50-54.

78 İbn Sevda olarak da bilinen İbn Sebe'nin Asıl ismi Abdullah b. Vehb er-Rasibî el-Hemedânî'dir. Bkz. **Korkmaz, Sıddık** (2016) Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi, Ankara, Araştırma Yay., s. 206.

79 Mâlâtî'nin aktardığına göre Abdullah b. Sebe; Hz. Ali'ye sen, sen diye hitap edince Hz. Ali ben ne miyim/ kimim cevaben Sen, Sen yaratıcı ve bari olansın. Bu sözünden dönüp tevbe edilmesi istenilince bu isteğe olumsuz cevap vermiş, bunu özerine Hz. Ali bir ateş yakıp onu o ateşin içerinde yakmıştır. Bkz. **el-Mâlâtî, Ebû'l-Hüseyîn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahmân (ö. 377/987)** (1968) et-Tenbih ve Red alâ Ehli'l-Hevâ ve'l-Bide' (Thk. Muhammed Zahid b. Hüseyîn el-Kevserî), Beyrût, Metebetu'l-Mearif, s. 18.

80 **Ebû Zehrâ,** Fıkhî Mezhepler Tarihi, s. 41-42. Ayrıca Abdullah b. Sebe ve fırkası etrafındaki tartışmalar için bkz. **Korkmaz, Sıddık** (2007) 'İbn Sebe Rivâyetinin Tarih ve Makalât Türü Eserlere Yansıması', Dini Araştırmalar, C: 10, ss. 129-144, s. 29.

81 "İbn Sebe' Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve diğer sahâbîleri açıkça eleştirirken kendisine bu emiri Hz. Ali'nin verdiğini iddia ediyordu. Bunları işiten Hz. Ali onu çağırdı ve işin hakikatini kendisine sordu. O da söylediklerini itiraf edince, onu yakarak cezalandırmak istedi, "Seni ve Ehl-i Beyt'ini seven ve buna davet eden birisini nasıl öldürürsün" diye çevresindekiler karşı çıkınca öldürmekten vaz geçip Onu Medâyin'e sürgün etti. **Nevbahtî,** s. 57.

getirecek, dünyayı hak ve adaletle dolduracaktır.[82] Sebeiyye fırkası İmâmiyye'nin aksine takiyyeyi caiz görmemektedir.[83]

Çağdaş Şîî âlimlerden 'Allâme el-Emînî, Kâşifu'l-Ğıtâ' (ö. 1372/1952) ve 'Allâme 'Askerî tarihte sebeiyye diye fırkanın olmadığını illeri sürmektedirler. Kâşifu'l-Ğıtâ', "Şîa kitaplarının istisnasız hepsi, Abdullah b. Sebe'yi lanetleyerek, ondan beri olduklarını ifade etmiştir. Hatta onların Abdullah b. Sebe hakkında "O, anılmayacak kadar aşağılık birisidir." demek suretiyle Abdullah b. Sebe'den teberri ettiklerini ileri sürmektedir.[84] 'Allâme Askerî, İbn Sebe ve Sebeiyye fırkası ile ilgili aktarılan rivâyetin ricâl âlimleri tarafından hadis uydurma ve zındıklık ile itham edilen Seyf b. Ömer'e ait olduğunu söyledikten sonra onun bu rivâyetinin Tarih-i Taberî'de geçtiğini dile getirmektedir.[85]

Sebeiyye üzerine doktora çalışması yapmış olan Korkmaz, bu fırka ile ilgili olarak şu sonuca varmıştır: "*Hz. Osmân ve Hz. Ali dönemiyle ilişkilendirilen Sebeiyye'nin gerçeklikle bir ilişkisi yoktur. Sebeiiyye fırkası ile ilişkilendirilmeye çalışan fikirlerin de en erken hicri birinci asrın son çeyreğinde ortaya çıkmış fikirler olduğu görülmektedir."*[86] Korkmaz'ın vardığı bu sonuç Çağdaş Şîî müelliflerin görüşlerine mutabık görülmektedir.

5.1.1.2.4. Şîa-ı Gulât

Gulât kelimesi Arapça **"غ ل ي"** fiilinden türemiş bir kelime olup müştaklarıyla beraber "Haddi aşmak, aşırı gitmek, ölçünün dışına çıkmak, i'tidalden uzaklaşmak, ticaret ve alışverişte fazla fiyatlı olan, ucuz olmayan, bitkinin çok fazla büyüyüp sarmaşmasına, suyun vs. kaynaması" gibi anlamlara gelmektedir. "Gulât" kelimesi "Gâli" veya "Galiye"nin çoğuludur.[87] Gulât kelimesi aşırı gitmek/haddi aşmak sözlük anlamıyla hem Kur'ân'da[88] hem de hadislerde[89] geçmektedir.

Mezhepler tarihi alanında eser te'lif eden Ehl-i Sünnet ve Şîa âlimleri "Galiyye" kavramını çoğunlukla "İmâmet" konusunda aşırı görüşler benimseyen ve Şîa ile bağlantılı gruplar için kullanmışlardır.[90]

---

82 **Nevbahtî,** s. 56-58.
83 **Şehristânî,** I, 177.
84 **el-Kâşifu'l-Ğıtâ,** Aslu'ş-Şîa, s. 115-116; **Gülpaygânî,** s. 45.
85 **Haydar,** III, 475-477; **Gülpaygânî**, s. 45.
86 **Korkmaz,** s. 200; Sebeiyye fırkası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Korkmaz,** 23-209.
87 **İbn Manzûr**, 'ğlâ' Lisânu'l-'Arab, XV, 131-132.
88 Nisâ, 4/171: Ayrıca "Ğuluv"un aşırı gitmek anlamı için bkz. Mâide 5/77.
89 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, III, 350, (h.no: 1851). Ayrıca bkz. **İbn Mâce,** Menâsik, 63, (h.no: 3029); **Nesâî,** Sünenü'l-Kubrâ, Mevâkit, 223, (h.no: 4039); **İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme b. el-Muğîre b. Sâlih b. Bekr es-Sulemi en-Neysâburî (ö. 311/924)** (1980) Sahîhu İbn Huzeyme, (Thk. Muhammed Mustafa el-'Azâmî), I-IV, Byy, Mektebetu'l-İslâmî, IV, 274, (h.no: 2867).
90 **Nevbahtî,** s. 75-77; **Öz, Mustafa** (1996) 'Gâliyye', DİA, İstanbul, XIII, 335.

Galiyye imâmların yetenekleri ve dînî konumları konusunda aşırı gitmektedir. Galiyye'ye göre imâmlar "Hz. Peygamber'in vasîsi olduklarından, nübüvvet otoritesine sahip olup, gaybi bilgiyle donatılmış kişilerdir." Galiyye "imâmlardan bazılarının ölmeyip gözden kaybolduğunu ve bir gün mutlaka döneceğini (rec'ât)" iddia etmektedir.[91]

Eş'arî; Gulâtın kendi içerisinde "Beyâniyye", "Cenâhiyye", "Harriyye", "Muğiriyye", "Mansuriyye", "Hattâbiyye", "Mu'emmeriyye", "Beziğiyle", "'Umeyriyye", "Mufaddaliyye", "Ruhu'l-Kudus'un Hz. Peygamber'de bulunduğunu söyleyenler", "Hz. Ali'nin Allah olduğunu iddia ederler", "Şurayiyye", "Nemiriyye", "Sebeiyye" ve "Mufavvızca" olmak üzere on beş fırkaya ayrıldığını belirtmektedir.[92]

Şehristânî'nin Gulât tanımı bütün Gulât fırkalarını içerisine alması bakımından önemlidir. Galiyye "İmâmlar, hakkında onları yaratılmışların hududundan çıkaracak derecede aşırılık gösterenler, onlarda ilâhi özellikler bulunduğuna hükmedenler, bazen yaratılmışlardan birini ilâha, bazen de ilâhı yaratılmışlardan birine benzetenlerdir." Bunların ortaya koyduğu şüpheler "Hulûl",[93] "Tenasüh",[94] Yahudi ve Hristiyan dinlerinden kaynaklanmaktadır. Zira Yahudiler Hâlık'ı mahluka, Hristiyanlar ise mahluku Hâlık'a benzetmektedir. Bunlardan kaynaklanan şüpheler Şîîleri etkilediğinden, imâmlarından bazılarına ilâhi vasıflar isnâd etmektedirler.[95]

Erken devir Ehl-i Sünnet âlimleri, çoğunlukla Hz. Ali'nin imâmet hakkını gasp ettikleri gerekçesiyle Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'e dil uzatmayı ve gerçek imâmın ma'sûm olduğu düşüncesini gulüv olarak değerlendirdikleri için İmâmiyye/ İsnâ'şeriyye'yi de Galiyye'ye dâhil etmek istemişlerse de daha sonraları bu kavram "Zeydiyye", "İsnâ'aşeriyye" ve bazen de "İsmâiliyye"nin dışındaki fırkalar için kullanılmıştır.[96] Kimi 'ulemaya göre de Gulât belli bir fırkanın özel ismi olmayıp mensup olduklarını iddia ettikleri İslâm'la uzlaşmayan, aşırı düşünceler taşıyan, kısmen diğer İslâmî fırkaların

---

91 **Nevbahtî,** s. 75-77; **Öz,** 'Gâliyye', XIII, 335.

92 **Eş'arî, Ebû Hasan Ali b. İsmâil (ö. 324/935-36)** (1990) Mâkâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I-III, Beyrût, Mektebetu'l-Asriyye, s. 66-88; Bağdâdî bu grupları ve bunlara benzer gruplar için İslâm'dan olduğu zan edilen ancak İslâm'dan olmayan gruplar diye özel başlık altında değerlendirmiştir. Bkz. **Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38)** (Tsz) el-Ferku beyne'l-Firak ve Beyâni Firketi'n-Nâciyeti minhum Ekaidu Firaki'l-İslâmiyye ve Arau kibari E'lâmihâ, Kâhire, Mektebetu İbn Sinâ, s. 202-203.

93 Hulûl ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Demirci, Kadir/ Yavuz, Yavuz Şevki** (1998) 'Hulûl', DİA, İstanbul, 340-344.

94 Tenasuh inancına inananların görüşleri için bkz. **Nevbahtî**, s. 79-82; **Yitik, Ali İhsan/Buğen Mehmed/ Baloğlu, Adnan Bülent** (2011) Tenâsüh, DİA, İstanbul, XL, 441-446

95 **Şehristânî**, I, 176.

96 **Mâlâti**, s. 18.

mensupları ile birlikte daha çok Şîa bünyesindeki aşırı gruplar için kullanılan genel bir kullanımdır.[97]

Şîa'nın ilk ortaya çıktığı dönemde inanç ve itikâd yönü bulunmayan Hz. Ali'yi diğer sahâbîlerden daha çok sevenlere bu isminin (Şîatu Ali) verildiği müşahede edilmiştir. Mezkûr dönemde Hz. Osmân'ı sevenlere de Şîatu Osmân denildiği gibi bir sahâbîyi değerlerinden daha çok sevenlere o sahâbînin Şîa'sı da denilmiştir. Ancak zamanla Şîa kavramı Hz. Ali'yi diğer sahâbîlerden üstün tutanlara has bir ıstılah olmuştur. İlk başlarda bir inanç biçimine sahip olmayan Şîa gelişen olaylara paralel olarak gittikçe merkezden uzaklaşan bir inanç biçimi benimsemiştir. Kendi müntesiplerince bile kabul göremeyecek kadar aşırılıkları bulunan Şîa fırkaları zamanla törpülenmiş ve Şîa'nın İmâmiyye fırkası etrafında birleşmişlerdir. Dolayısıyla günümüzde Şîa denilince daha çok İmâmiyye/İsnâaşeriyye akla gelmektedir.

5.2.İmâmet

Şîa mezhebinin bir alt kolu olan İmâmiyye, Arapçada **"**امّ**"** kelimesinden türemiş olup müştaklarıyla beraber; "Kast etmek, amaca ulaşmak için yönelmek, önde olmak, önde gitmek, insanların önüne geçmek,[98] kendisine uyulan kimse, bina ustasının duvarını doğru bir şekilde inşa etmek için kullandığı ölçü aleti, ölçek, taneleri toplayan ip, gece karanlığındaki rehber, bir şeyin aslı, üzerindeki ölçünün alınması için darphanede bulunan altın"[99] gibi anlamlara gelmektedir.

"İmâm / إمام" kendisine uyulan demektir. Muktedâ-bih; insan, kitap veya başka bir şey de olabilmektedir. Bu anlamda imâmlık makamında olan kişi, gerçekte imâm olsun ya da olmasın her iki durumda da imâm diye adlandırılmaktadır. İmâmın çoğulu "أئمّة"dir.[100] İmâmla aynı kökten gelen "Ümmet" kelimesi ise imâmın sevk ve idare ettiği topluma verilen isimdir. "İmâmiyye" kavramı bir toplumun lider ve öncüsü yahut öncülüğü manasına gelen imâm veya imâmet kelimeleriyle ilişkili nisbet bir isim olup, imâma

---

97 **Bağdâdî,** el-Ferku beyne'l-Firak s. 202; **Öz,** İslâm Mezhepleri Tarihi, s. 195; Gulat kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Vedâd el-Kâdî** (2007) 'Keysaniyye'ye Özel Referansla İslâm Kaynaklarında Gulât Teriminin Gelişimi', (çev. Yusuf Benli), Dîn Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C:VII, S: 2, s. 241-276; **Arslan, Hulusi** (2011) 'Erken Dönem Şîî Gulat Hareketlerde İmâmet-Nübüvvet İlişkisi', İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Güz 2011/2 (2), s. 81-93.

98 **Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tahir Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415)** (1305) Kâmûsu'l-Muhît: el-Okyânusü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, (Trc. Âsım Efendi), İstanbul, IV, 179.

99 **Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed (ö. 175/791)** "İmâm" Kitâbu'l-'Ayn, (Thk Mehdi Mahzumî /İbrâhîm Samarraî), I-IX, 2. Baskı, Kum, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, VIII, 428-429; **İbn Bâbaveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (2004) Me'ânî'l-Ahbâr, (Thk. Muhammed Kâzım Mûsevî) 1. Baskı, Kerbelâ, Dâru'l-'Atebetu'l-Hüseyniyye, s. 96; **İbn Manzûr**, "e m m", Lisânu'l-'Arab, XII, 22-23.

100 **el-İsfehânî, Râğıb** (2012) 'imâm', el-Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü, (Terc. Abdulabaki Güneş ve Mehmet Yolcu), 3. Baskı, İstanbul, Çıra Yay., s. 95.

mensup olanlar yahut imâmeti benimseyenler anlamına gelmektedir.[101] Terim olarak imâmet "Din ve dünya işlerinde umum ve hususa ilişkin tam ve herkesle ilgili bir başkanlıktır."[102]

Kur'ân-ı Kerîm'de imâmet/yönetim meselesi, "Halife/hulefâ",[103] "Ülü'l-emr",[104] "Melik"[105] ve "İmâm" gibi kelimeler çerçevesinde geçmektedir. İmâm kelimesi tekil (إمام) olarak yedi,[106] çoğul (أئمة) olarak ise beş[107] olmak üzere toplamda on iki âyette geçmektedir. İmâm ve onun çoğulu olan "Eimme"; Kur'ân'da Rehber,[108] açık bir yol üzerinde olmak,[109] kitap,[110] önder,[111] önderler[112] ve önde gidenler[113] anlamlarında kullanılmıştır. Kur'ân "İmâm" ve "Eimme" kelimelerini lugavi anlamda kullanmıştır.

Hadis kitaplarında "İmâm" ve "İmâmet" meselesi hakkında oldukça fazla hadis bulunmaktadır. Hadis literatüründe yönetimle ilgili rivâyetlerde "İmâm", "Emîr", "Halife" gibi kelimelerle geçmektedir. Muhaddisler eserlerinde bazen konuyla ilgili müstakil bölümler oluşturmuş bazen de değişik yerlerde ve değişik konular etrafında hadisleri bir araya getirip aktarmışlardır. Buhârî "Kitâbu'l-Ahkâm"da[114] konuyla ilgili bazı hadisleri toplamanın yanı sıra başka yerlerde[115] de imâmetle ilgili hadisleri zikretmiştir. Müslim; "Kitâbu'l-İmâre"[116] de, Ebû Dâvûd, "Kitâbu's-Sunne"[117] de İbn Mâce, "Kitâbu'l-Cihâd"[118]da ve "Mukaddime"de[119] imâmetle ilgili hadislere yer vermiştir. İmâmiyye Şîa'sı hadis kitaplarında ise imâmetle ilgili rivâyetleri Küleynî, *el-Kâfî* isimli eserinde "Kitâbu'l-

---

101 **Öz, Mustafa** (2017) Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi, 4. Baskı, İstanbul, Ensar Yay., s. 148; **Öz, Mustafa/ İlhan, Avnî** (2000) 'İmâmet', DİA, İstanbul, XXII, 201.

102 **el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085)** (Tsz) Giyâsü'l-Umem fi't'Tiyâsi'z'-Zulem, (Thk. Mustafa Hilmi-Fuâd Abdulmü'min), İskenderiye, Dâru'd-Da'va, s. 15.

103 Örnek olarak bkz. Bakara, 2/30; Araf,7/69, 74, 129, 142.

104 Nîsâ, 4/59, 83.

105 Çoğulu ile birlikte Kur'ân'da yirmi beş yerde geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Abdulbâkî, Muhammed Fuâd** (1364) 'm-l-k', el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi Kur'âni'l-Kerîm, Kâhire, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, s. 678-676.

106 Bakara, 2/124; Hud, 11/17; Hicr, 15/79; İsrâ, 17/71; Furkân, 25/74; Yâsîn, 36/12; Ahkâf, 46/12.

107 Tevbe, 9/12; Enbiyâ, 21/73; Kasâs, 28/5, 41; Secde, 32/24.

108 Ahkâf, 49/12.

109 Hicr, 15/79.

110 Yâsîn, 36/12.

111 Furkân, 25/74; İsrâ, 17/71; Hud, 11/17; Bakara, 2/124.

112 Enbiyâ, 21/73; Kasâs, 28/5, 41; Secde, 32/24.

113 Tevbe, 9/12.

114 **Buhârî,** Ahkâm, VIII, 61-82.

115 **Buhârî,** Zekât, 16; Fiten,11.

116 **Müslim, Ebû'l-Hüseyîn b. Hacâc el-Kuşeyrî en-Neysâburî (ö. 261/875)** (1991) Sahîhu Müslim, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî), 1. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi Kütübi'l-'Arabiyye, İmâre, 1, 5, 8, 10.

117 **Ebû Dâvûd,** Sünne, 8.

118 **İbn Mâce,** Cihâd, 39.

119 **İbn Mâce,** Mukaddime, 6.

Hucce" de[120] İbn Bâbeveyh *Men lâ Yehduruhu'l-Fakîh* isimli eserinde "Kitâbu'l-Vasiyyet"te,[121] Meclisî *Bihâru'l-Envâr*'ında "Kitâbu'l-İmâme"[122]de yer vermiştir. Buradan hareketle Ehl-i Sünnet ve Şîa'ın imâmet kavramına ne kadar önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla her iki ekolün imâmet kavramına yükledikleri anlamı ortaya koymak önem arz etmektedir.

5.2.1. Ehl-i Sünnet'e Göre İmâmet

İmâmet meselesi tarih boyunca hararetli bir şekilde tartışılan bir konudur. Temel İslâm bilimlerinin her alanıyla ilişkilendirilebilecek bir konu olmasına rağmen daha çok fıkıh alanını ilgilendirmektedir. İmâmiyye Şîa'sı İmâmeti itikâdî boyuta taşıdığı için konunun daha iyi anlaşılması için fıkıhçıların yanı sıra kelamcıların görüşleri de değerlendirme konusu edilecektir.

İmâmet kavramının kelâmcılar arasında daha çok kullanılan bir terim olmasının önemli sebeplerinden biri, II/VIII yüzyılda Ebû'l-Hasan Ali b. Mîsem (ö. 189/799) ve Hişâm b. Hakem (ö. 179/795) gibi Şîî bilginlerin "Hilâfet" terimi yerine "İmâmeti" kullanmaları ve "*Kitabü'l-İmâme*" ismiyle te'lif ettikleri çalışmalarda bu konuyu inancın temel ilkesi olarak iddia etmelerinden kaynaklanmıştır.[123] Bu dönemde Şîa'ya muhâlif olanlar "İmâmet" terimi yerine "es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye" kavramını kullanmışlardır. Ebû'l-Hasan Eş'arî'den (ö. 324/935-36) itibaren "İmâmet" konusu Şîa düşüncesini tenkd etmek için kelâm kitaplarının son bölümünde ele alınmış ve tarihi süreç içerisinde yaygınlık kazanmıştır.[124]

Ehl-i Sünnet'e göre imâmet "Usûlü'd-dîn" ve "Akâid" ile ilgili bir konu olmayıp mükelleflerin fiilerine bağlı "Furû'd-dîn" konularındandır. Onlara göre imâmet insanların ihtiyârlarına ve seçimlerine bırakılmış bir konu olup, imâmın nas ile tayini söz konusu değildir.[125] Eş'arîlere göre İmâm; hadlerin uygulanması, haracın toplanması, memleketin korunması, zâlimlerin cezalandırılması ve mazluma yardım gibi toplumsal ihtiyaçların

---

120 **el-Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk er-Râzî (ö. 329/941)** (1429) el-Kâfî, I-XV, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Hadîs, I, 409- II, 740.

121 **İbn Bâbaveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1413) Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, (Thk. Ali Ekber Ğâfârî), 2. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, IV, 132 vd.

122 **Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takiy (ö. 1110/1698)** (1403) Bihâru'l-Envâr, I-CX, 2. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, VII, 5 vd.

123 Kaynaklar İbn Mîsem'in imâmet ile ilgili "*el-Kâmil fi'l-İmâme*", "*el-İstihkâḳ fi'l-İmâme*" isminde iki eser Hişâm b. Hakem'in "*Kitâbü'l-İmâme*", "*Kitâbü'r-Red ʿalâ men Kâle bi-imâmeti'l-Mefzûl*", "*Kitâbü İhtilâfi'n-Nâs fi'l-İmâme*" isminde üç eser yazdığını aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Öz, Mustafa** (1999) 'İbn Mîsem', DİA, İstanbul, XX, 201; **Öz, Mustafa** (1998) 'Hişâm b. Hakem', DİA, İstanbul, XVIII, 153-154.

124 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Öz, Mustafa / İlhan Avni,** "İmâmet", DİA, XXII, 201.

125 **et-Tusterî, Nûrullah el-Hüseynî el-Ma'reşî (ö. 1019/1610-11)** (Tsz) İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Bâtıl, I-XXXIII, Byy, II, 294-295.

yerine getirilmesi gibi konularda Resûlullah'ın halifesi olan kişidir. Ancak İmâm diğer insanlar gibi kendi başına hüküm koyma yetkisine sahip değildir. Ortaya çıkan problemleri bizzat Kur'ân ve sünnetin delaleti ile ya da icma ve kıyas gibi yollarla çözmelidir."[126]

Maturidîler, İmâmiyye Şîa'sının aksine faziletlisi dururken faziletçe ondan daha aşağı konumda olan birisinin imâm olarak seçilmesinde hiçbir mahsur görmemekte[127] ve imâmda ma'sûmiyet şartı da aramamaktadır.[128] Bununla beraber Maturidîler halifenin nesep olarak Kureyş'ten olmasının yanı sıra[129] muttakiler arasında işlerden en iyi anlayan ve maslahatları en iyi bilenin imâm olmasını şart koşmaktadır.[130] Şâfiî fıkıh âlimi Mâverdî (ö. 450/1058), imâm olacak olan kişide adalet, ilim, uzuvların sağlamlığı, idare kabiliyeti ve cesaretin yanı sıra, nesep olarak Kureyş'ten olmayı şart koşmaktadır.[131]

İbn Haldûn (ö. 808/1405), imâmeti "Dînî koruma ve dünyayı yönetme işinde dîn sahibinin yerini almak" şeklinde tarif ettikten sonra imâm tayin etmenin sahâbe ve tâbiînin icmasıyla vacip olduğunu belirtmektedir.[132] Ayrıca imâm olarak tayin edilecek kişide ilim, adalet, duyuların ve organlarının sağlam olması, nesep itibariyle Kureyş'ten olması gerektiğini şart koşmaktadır.[133]

Zikri geçen tariflere bakıldığında lafız olarak farklı olsalar bile mana açısından fazla bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Tariflerin odak noktası ise "Dîn ve dünya işlerini yürüten kişinin Hz. Peygamber'e vekâleten genel manadaki başkanlığı" ifade etmektedir. Kelâmcıların imâmet kavramına yükledikleri anlamlar inceledikten sonra fıkıh mezheplerinin terime kazandırdıkları anlamı tespit etmek konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

Hanefilere göre imâmet; "Küçük imâmet" ve "Büyük imâmet" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. "Küçük imâmet" camide belli şartlara hâiz olan kişilerin cemaate namaz kıldırmasına, "Büyük imâmet" dînî ve dünyevî konularda Peygamber'in yerine karar

---

126 **İbn Furek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-İsfahânî (ö. 406/1015)** (Tsz) Mucerredu Makalâti'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî, Byy, s. 181.

127 **Nesefî, Ebû Muin el-Mâturidi, (ö. 508/1114)** (2011) Tebsiretu'l-Edille fi Usuli'd-Dîn, I-II, Kâhire, II, 1113-1114.

128 **Nesefî,** II, 1115.

129 **Nesefî,** II, 1106. Halifenin Kureyşliliği meselesi ve bununla ilgili rivâyetlerin tahlili için bkz. **Hatiboğlu, Mehmed Said** (2015) Hilâfetin Kureyşliliği, 5. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 69-160; **Balcı, İsrâfil** (2016) 'İmâmlar/Halifeler Kureyş'tendir İddiasının Kritiği', Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:40, ss, 5-41, s. 5 vd.

130 **Nesefî,** II, 1111. Diğer fırkaların görüşleri için bkz. **Nesefî,** II, 1103-1198.

131 **el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058)** (1989) Kitâbu Ahkami's-Sultâniyye ve'l-Vilâyetu'd-Dîniyye, Kuveyt, Dâru İbn Kuteybe s. 5.

132 **İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî (ö. 808/1406)** (2007) Mukaddime, (Haz. Süleyman Uludağ), I-II, İstanbul, Dergâh Yay., I, 424.

133 **İbn Haldûn,** I, 428-433.

vermesi olarak tarif edilmektedir.[134] Ebû Hanife'ye göre imâmet vasiyet ve tavsiye ile olmamalı, seçimle olmalı ve seçim de yönetim ele geçirilmeden önce olmalıdır. Müslümanlar üzerine bir oldu bitti ile kendini halife gösteren kimseye, halk boyun eğip kabul etse bile halife sayılmamalıdır.[135]

Müslümanların başında bir imâmın bulunmaması durumunu fitne olarak değerlendiren Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanife Müslümanların işlerini yürütecek bir imâmın bulunmasını gerekli görmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekir'i Müslümanlara namaz kıldırmakla görevlendirmiş olmasını imâmetin gerekliliğine ve onun halifeliğine işaret eden bir delil olarak kabul etmektedir. Ona göre imâmet "Ehlu'l-hal ve'l-akdin" seçimi ile Kureşliler arasından seçilmelidir. İbn Hanbel'e göre yeryüzünde iki kişi dahi kalınsa imâmet Kureyşli olanın hakkıdır ve ona karşı çıkılmamalıdır.[136]

Fıkıh kitâbiyâtında "İmâmet" kavramı ibadet bablarında "Namaz imâmlığı", devlet yönetimiyle ilgili bölümlerde "Devlet başkanlığı" anlamında kullanılmaktadır. "Namaz imâmlığı" dışında fıkıhçıların imâm kavramına yükledikleri anlam ile kelamcılarınki birbiriyle benzeşmektedir. Ayrıca Ehl-i Sünnet'in "İmâmet" kavramına yüklediği anlamın dışında farklı anlamlar yükleyen İmâmiyye Şîa'sı "İmâmet" konusunda Ehl-i Sünnet'ten tamamen ayrışmaktadır. Bunun için Şîa'ya göre imâmet kavramını incelemek anlam bütünlüğü açısından için önem arz etmektedir. [137]

5.2.2. Şîa'ya Göre İmâmet

İmâmiyye Şîa'sı imâmet meselesine o kadar önem vermiş ve dile getirmiştir ki bu önemlerinden dolayı kendilerine İmâmiyye ismi verilmiştir. Onların inancına göre imâmet bütünüyle ilâhî bir hilâfet olup usûlü'd-dîndendir.[138] İmâm Allah'ın ve Resûlünün halifesi,

---

134 **Cürcânî,** "el-İmâme", Ta'rifât, s. 93; **Se'dî, Ebû Habîb** (1988) el-Kâmûsu'l-Fıkhî, Luğaten ve Istılâhen, Dımaşk, Dâru'l-Fıkr, s. 24.

135 **İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkī, (ö. 1252/1836)** (1992) Reddü'l-Muhtâr ʿale'd-Dürri'l-Muhtâr, I-VI 2. Baskı, Beyrût, Dâru'l Fikr,.I, 547; **Ebû Zehrâ, Muhammed** (2005) Ebû Hanife, (Çev. Osmân Keskioğlu), 5. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. s. 191.

136 **Yavuz, Yusuf Şevki** (1989) İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti -Ahmed b. Hanbel, İbn Furek, Kadı Beyzâvî-, İstanbul, Kültür Matbaacılık, s. 56-57.

137 İmâmet üzerinde ülkemizde çok güzel çalışmalar yapılmıştır. Bunların bir kısmının zikretmekte fayda vardır: **Nâs, Abdulhakîm** (1998) 'İmâmet Probleminin Sünnî Literâtüre Girişi ve Bâkıllâniye Göre İmâmet', (Yüksel Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, 111 sayfa; **Geçit, Mehmet Salih** (2012) 'İslâm Kelamında Siyaset İmâmet Tartışmaları', (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE; **Aytepe, Mahsum** (2016) 'İmâmetin Vucubiyeti Tartışmaları: Kadı Abdülcebbar-Şerîf Murtaza', Kelâm Araştırmaları Dergisi, C:14, S: 1, ss. 102-118; **Aydın, Mehmet Akif** (2000) 'İmâmet', DİA, İstanbul, XXII, 204-205**.**

138 İmâmiyye'ye göre usûlü'd-dîn beştir. Bunlar Tevhid, Nübüvvet, İmâmet, Adl ve Meaddır. Ayrıntılı açıklaması için bkz. **Tabâtabâî, Allâme Muhammed Hüseyîn (ö. 1981)** (2016) Tüm Boyutlarıyla İslâm'da Şîa, (Çev. Kadir Akaras- 'Abbâs Kâzımî), 5. Baskı, İstanbul, Kevser Yay., s. 119 vd.

Allah'ın yeryüzündeki emîni, kulları ve mülkü üzerindeki hüciyyetidir. İmâma itaat farzdır.[139] Bu doğrultuda İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991), imâmları şu şekilde tavsif etmiştir: *"Onlar Allah'ın kendisine itaat etmeyi emrettiği ulul-emr olan kişilerdir.*[140] *İmâmlar, Allah'ın insanlar üzerine şâhidi, kapıları ve ona giden yoldur. İmâmlar, Allah'a işaret eden delildir. O'nun ilminin hazinesi, vahyinin açıklayıcısı ve tevhidinin rükünüdür. Onlar hatâ ve yanlışlardan korunmuşlardır."*[141]

İmâmiyye mezhebine göre imâmet, nass ve tayin yolu ile Hz. Peygamber'den Hz. Ali'ye ondan da onun soyundan gelen on bir imâma[142] geçtiğine inanan mezhebe verilen isimdir. Bu fırkaya on iki imâm inancını kabul ettiklerinden dolayı İsnâ'aşeriyye de denmektedir.[143] Şîî inanca göre ümmetin liderliğini üstlenmede imâma gerekli olan meşruiyeti sağlayan nastır. Ayrıca nass imâmın ma'sûmiyetinin[144] tek garantisidir. İmâmet teorisine göre başka bir ma'sûm imâmı yalnızca ma'sûm imâm atayabilmektedir. Dolayısıyla nass ve ismet sıfatı imâmet görevini gerçek imâmın devralmasında aranan temel ölçüttür.[145] Bu kısa malumattan sonra Şîa bakış açısına göre İmâmeti mezhebin önemli âlimlerinin görüşlerinden yola çıkarak ortaya koymak önem arz etmektedir.

---

139 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 455.

140 Nisâ, 4/59.

141 **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1978) Risâletu'l-İtikâdi'l-İmâmiyye, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., s. 109-110. Benzer rivâyetler için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, I, 476 vd.

142 İmâmiyye'nin benimsediği on iki imâm künye ve sıfatlarıyla sırasıyla şunlardır:
1. Ebû'l-Hasan ve'l-Hüseyîn Ali b. Ebî Tâlib (Emîrü'l-Mü'minîn el-Murtezâ), (ö. 40/661).
2. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib (el-Muctebâ), (ö. 50/670).
3. Ebû Abdullah Hüseyîn b. Ali b. Ebî Tâlib (eş-Şehîd), (ö. 61/680).
4. Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyîn (Zeynelabidîn, İmâm Seccâd), (ö. 94/712).
5. Ebû'l-Ca'fer Muhammed (el-Bâkır), (ö. 114/733).
6. Ebû Abdullah Ebû İshâk Ca'fer b. Muhammed Ca'feri (es-Sâdık), (ö. 148/765).
7. Ebû İbrâhîm Ebû Hasan Mûsâ b. Ca'fer (el-Kâzım) (ö. 183/799).
8. Ebû Hasan Ali b. Mûsâ (er-Rızâ), (ö. 203/818).
9. Ebû İshâk Muhammed b. Ali (el-Cevad et-Takıy), (ö. 220/835).
10. Ebû Hasan Muhammed b. Ali, (en-Nâkî el-Hâdî), (ö. 254/868).
11. Ebû Muhammed Hasan b. Ali, (el-'Askerî), (ö. 260/873).
12. Muhammed b. Hasan el-Mehdi Hanefiyye, (el-Kâim, el-Muntâzar el-Huccet, Sahibu'z-Zeman) (255-/869). On iki imâmın hayatı ile ilgili bkz. **Âl Yâsîn, Muhammed Hasan** (2012) Sîretu'l-Eimme el-İsnâ 'Aşer, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Muverrih, I, 13 vd; **İştihârdî, Muhammed Muhammedî** (2008) Sîretü'l-Ma'sûmîn, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-Belâğ, I, 153 vd.

143 **el-Murtezâ,** II, 264; **Cürcânî**, 'İmâmiyye', Ta'rifât, s. 94; **Mufîd,** en-Nuketu'l-İtikâdiyye, s. 40; **eş-Şertunî, Sa'îd el- Hurî** (1403) Ekrebu'l-Mevârid fi Fusehi'l-'Arabiyyeti ve'ş-Şevârid, Kum, Mektebetu Me'reşi en-Necefi, I, 19.

144 Şîa İmâmların ma'sûmiyetine delil olarak Ahzap, 33/33. âyeti getirmektedir. Şîa'nın diğer deliller ve eleştirileri için bkz. **Mohamed, Aisah** (2003) 'Şîa'nın İmâmette İsmet Doktrininin Eleştirisi', (Çev. Ömer Aydın), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 8, s. 231-246.

145 **Abdulazîz Sachedina** (2015) 'Şîî Fakîhlerin İlk Dönemdeki Rolünün Anlaşılmasında Keşşî'nin Ricâl'inin Önemi', Şîa'nın Hadîs Anlayışı Üzerine İncelemeler, (Derleyen ve çev. M. Macit Karagözoğlu- M.Enes Topgül) 1. Baskı, İstanbul, Klasik Yay., s. 69.

Mufîd (ö. 413/1022)[146] İmâmı "Peygamber'e vekâleten, dîn ve dünya işlerinde genel liderliğin kendisinde olduğu kimse"[147] olarak tarif ederken, Şerîf el-Mutazâ (ö. 436/1044) imâmeti dîn konusunda "Dârut-teklifte" olana vekâleten yapılan bir başkanlık değil asaleten yapılan genel başkanlık olarak açıklamaktadır.[148] Onun genel başkanlıkla kast ettiği şey kâdî veya kâdî vekilinin yaptığı bir başkanlık değil, dînî ve dünyevî konularda bütün insanlar için her konudaki bir başkanlığı ifade etmektedir.[149] Tûsî (ö. 460/1060) de Mufîd ve Murtezâ'nın tanımları doğrultusunda imâmı tanımlamıştır.[150]

Hille ekolünün iki önemli temsilcisinden biri olan Muhakkık el-Hillî'ye (ö. 676/1277) göre imâmet dünyadaki şahıslardan herhangi bir şahıs için vekâleten yapılan bir başkanlık değil, asaleten yapılan genel bir başkanlıktır.[151] Ekolün diğer temsilcisi 'Allâme Hillî'ye (ö. 726/1326) göre ise şahıslardan herhangi bir şahsa dîn ve dünyevî konularda niyâbeten yapılan tam bir başkanlığa imâmet denmektedir.[152] Hillîlerin tanımları arasındaki temel fark yapılan başkanlığın asaleten mi niyabeten mi olduğu ile ilgilidir. Şîa'ya göre imâmet îmânın şartlarından bir şart olup her dönemde bir imâmın bulunması zaruridir.[153] Ayrıca imâmın nas ile tayin,[154] ma'sûmiyet,[155] ledunni ilme sahip olmak,[156] velâyet, sözlerinin hüccet olması gibi temel özelliklere haiz olması gerekmektedir.[157]

---

146 Mufîd'in hayatı için bkz. **Bulut, Halil İbrahim** (2013) Şîa'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Mufîd, 1. Baskı, Ankara, Araştırma Yay., s. 55-187; **İlhan, Avni** (2006) 'Mufîd, Şeyh', DİA, İstanbul, XXXI, 502-503.

147 **Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân b. el-Mu'allim el-Ukberî el-Bağdâdî (ö. 413/1022)** (1413) en-Nüketü'l-İ'tikadiyye, (Thk. Rızâ el-Muhtârî), el-Mu'temeru'l - 'Âlemi li Elfiyeti'ş-Şeyh Mufîd, Kum, s. 39.

148 **Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044)** (1405) Risâilu'l-Murtezî, (Thk. Ahmed Hüseynî), Kum, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, II, 264.

149 **el-Hazâilî, Muhammed Ali** (1389) el-İmâmet ve'l-Vilâyet fi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Kum, İntişâratu'z-Zâir, s. 21.

150 **et-Tûsî, Nasru'd-Dîn Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 672/1274)** (1996) "Nasiru'd-Dîn et-Tûsî'nin İmâmet Risâlesi", AÜİFD, XXXV, s. 181. İmâmet risâlesinde imâmet konusu etraflıca ele alınmış ve şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır. İmâm nedir? İmâm var mıdır? Niçin imâm vardır? İmâm nasıldır? İmâm kimdir? Bu soruların cevapları için bkz. **et-Tûsî,** İmâmet Risâlesi, 179-191.

151 **Muhakkik el-Hillî, Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasan b. Ebî Zekeriyyâ el-Hüzelî (ö. 676/1277)** (1373) el-Meslek fi Usuli'd-Dîn (Thk. Rızâ el-Ustâdî), Meşhed, Mecmeu Buhusi'l-İslâmiyye, s. 187.

152 **'Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b.-Mutahhar (ö. 726/1325)** (1416) Menâhicul-Yekin fi Usuli'd-Dîn, (Thk. Muhammed Rızâ el-Ensârî el-Kumî), Kum, s. 289; **'Allâme el-Hillî** (1985) el-Elfeyn fi İmâmeti Emîrü'l-Mü'minîn Ali b. Ebi Tâlib, Kuveyt, Mektebetu Elfeyn, s. 22; 'Allâme el-Hillî'nin İmâmet hakkındaki görüşleri için ayrıntılı bilgi için bkz. **Demir, Ahmet İshak** (2005) 'İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye Göre İmâmet', A-ÜİFD, C: XLVI, S: I, s. 85-102.

153 **'Allâme el-Hillî** (1988) Keşfu'l-Murâd fî Şerhi Tecrîdi'l-İtikâd, Beyrût, Müessesetü'l-'Elemi li'l-Matbuat, s. 375-376. 'Allâme el- Hillî'nin imâmet görüşleri ve imâmda bulunması gereken vasıflar için bkz. **Demir, Ahmet İshak**, a.g.m. s. 88-91.

154 İmâm tıpkı peygamber gibi Allah tarafından tayin edilir. İmâmet çalışarak elde edilebilecek bir makam değildir.

155 **Mufîd,** en-Nuketu'l-İtikâdiyye, s. 40. Mufîd, Şîa'da imâmın ma'sûmiyeti fikri, ilk kez, İmâm Ca'fer-i Sâdık döneminde ortaya çıktığını aktarılmaktadır. Buna göre, "İmâmlar da tıpkı peygamberler gibi

İmâmiyye fırkası imâmeti, nübüvvetin uzantısı saymış olması sebebiyle imâm tayin etmenin Allah'a vacib olduğunu kabul etmiş, vahiy alma özelliği hariç nebîlere verilen "Seçilmişlik", "İsmet", "Efdaliyyet" ve "Mucize göstermek" gibi birçok niteliğin imâmlara da verildiği inancını benimsemiştir. İmâmet düşüncesini mezhebin odağına alan İmâmiyye fırkası, bir bakıma dînîn hayata geçirilmesini, İslâm toplumun bekâsını imâmın varlığına bağlamış ve İmâmeti dînin rükünlerinden bir rükün olarak görmüştür. Böyle bir düşünce biçimi, her dönemde tayin edilmiş bir imâmın mevcudiyetini gerekli görmüştür.

İmâmet inancının teşekkül etmeye başladığı ilk dönemden itibaren[158] İmâmiyye Şîa'sı kaynaklarında imâma olan ihtiyaca ve onun mutlaka bulunması gerektiğine dair birçok rivâyete yer verilmiştir. Örneğin; Küleynî, "Allah'ın huccetinin ancak imâmla kâyım olacağını",[159] "Yeryüzünün bir hüccetten asla hali olmayacağını",[160] "İmâmların Allah'ın arzdaki halifeleri, nuru ve rükünleri olduğunu"[161] izah etmiş ve "İmâmların, Allah'a götüren rehberler olduklarına"[162] dikkat çekmiştir. O, imâmı "Bedendeki kalbe benzetmiş, insan hayatının devam edilebilmesi için kalbe ihtiyaç duyduğu gibi, sağlıklı bir dînî hayatın da yaşanabilmesi için imâmın varlığına ihtiyacın olduğunu" benimsemiştir.[163] Küleynî, İmâmları inkâr edenlerin akıbetini açıklamıştır: "Onları kabul etmeyen kimse karanlıklar içindedir.", "İmâmlar tasdik etmedikçe hiç kimse cennete giremez.", "Bir kimse imâmı tasdik etmeden ölürse câhile ölümüyle ölmüştür."[164] Ümmet imâmlara itaatla hidâyet bulduğu gibi onlara muhalefetle de dalalete düşer.[165] Ayrıca, "Dünyanın selâmeti

---

ma'sûmdurlar. Bu benzerlik gerek ma'sûmiyetin gerekliliği gerekse de ma'sûmiyetin niteliği açısından geçerlidir. İmâmlar, tüm hayatları boyunca bilerek ya da bilmeyerek küçük ya da büyük günahlar işlemekten münezzehlerdir. Aksi takdirde, yanlış fetva verip asi olma ihtimalleri de olacaktır. Onların fetvasına uyanlar da yanlışa düşmüş olacaktır." Dolayısıyla mas'ûmiyet imâmın olmazsa olmaz şartlarındandır. Bkz. **Demir, İshak Ahmet** (2003) 'İsna'Aşeriyye'de İmâmın Otoritesi', Dîn Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**,** S: 3, ss. 109-125, s. 115-116.

156 **Mufîd,** en-Nuketu'l-İtikâdiyye, s. 40; **Aydın,** 'İmâmet', DİA, XXII, 204.

157 İmâmiyye Şîa'sı ile ilgili detaylı bilgi için bkz. **Öz, Mustafa** (2017) Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi, 4. Baskı, İstanbul, Ensar Yay., s. 90-202; **Bulut, Halil İbrahim** (2016) İslâm Mezhepleri Tarihi, Ankara, DİB Yay. s. 282-399; **Bozan, Metin** (2006) 'İmâmiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmâmet Anlayışlarının Mukayesesi', Dînî Araştırmalar, C: 9, S: 26, ss. 95-112.

158 "Kabul edilen genel görüşe göre On birinci İmâm Hasan el-'Askerî'nin (ö. 260/874) ölümüne veya on ikinci İmâm'ın gaybeti iddiasına kadar İmâmiye diye nitelenen müstakil bir mezhepten bahsetmek mümkün değildir. İmâmiyye ismi ancak Hasan el-'Askerî'nin vefatından sonra, yani Hicri III. asrın sonlarına doğru ortaya çıkan Şîî fırkalardan birinin adı olarak kullanılmış ve daha sonra gelişerek çoğu Şîî'nin mensubu olduğu bir mezhebe dönüşmüştür." Bkz. **Hakyemez, Cemil** (2007) **'**İmâmiyye Şîasında İsmet İnancı -İlk Tezahürleri, Teşekkülü ve İtikadîleşmesi-', Marife, Y. 7, S: 1, Bahar, ss. 167-192, s. 172.182.

159 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 432.

160 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 433.

161 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 466.

162 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 471.

163 **Meclisî,** Bihâr, IX, 49.

164 **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 40.

165 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 574.

ve devamını imâmların varlığına bağlanılmıştır." Bu bağlamda, "Yeryüzünün imâmdan mahrum olamayacağı" belirtilmiştir.[166] "Yeryüzünde iki kişi dahi kalsa birinin imâm olacağına" vurgu yapmış[167] ve konu ile ilgili birçok delil ileri sürmüştür.[168]

Kısacası; hidâyette olsun ya da olmasın[169] insanların kendisine uyduğu ve lider olarak kabul ettiği kimselere imâm denmektedir. İmâmiyye, imâmın/devlet başkanının içinde yaşadığı toplumun en üstünü olması gerektiğini ileri sürmekte ve efdâl varken mafdûlun imâm olamayacağı inancını taşımaktadır.[170] Onlara göre Hz. Ali toplumun en faziletlisi olduğundan onun varlığı başkasının halife olmasına engeldir. İmâmın toplumun en faziletlisi olması gerektiği görüşünde olan Ehl-i Sünnet âlimleri olduğu gibi faziletin göreceli olduğunu belirtip şart koşmayanlarda bulunmaktadır.[171] Ehl-i Sünnet Şîa'nın aksine devlet başkanının ma'sûmluğunu kabul etmemektedir. Devlet başkanı dînî ve hukuki sorumluluk ile bulunduğu mevki bakımından diğer insanlardan hiçbir farkı bulunmamaktadır.

5.3.Hilâfet

Hz. Peygamber'den sonra Müslümanları bekleyen en büyük problemlerden birisi onun yerine kimin görev yapacağı meselesiydi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra yerine hiç kimseyi doğrudan halife tayin etmemesi, Kur'ân'da da buna işaret eden sarih bir hükmün bulunmaması işin güçlüklerindendi. Belirtilen güçlük Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ile geçici olarak aşıldı ise de Hz. Osmân'ın şehâdeti ve sonrasında Hz. Ali'nin halife seçilmesi ile tekrar baş göstermiştir. Kısaca "Hilâfet meselesi" Hz. Peygamber'in irtihalinden günümüze dek süregelen önemli konulardan birisidir. Buna binaen konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramın semantik tahlilini yapmak önem arz etmektedir.

Hilâfet kelimesi Arapça **"**خ ل ف" kelimesinden türemiş olup müştaklarıyla beraber, "Birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek/gitmek, yerini doldurmak, temsil etmek, birine vekâlet etmek," gibi anlamlara gelmektedir.[172]

Terim olarak ise "Hz. Peygamber'den sonra gelip onun yerine İslâm devletini

---

166 Ayrıca imâmlarla ilgili bazı rivâyetler için bkz. **Bulut,** a.g.e., s. 252-253.

167 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 439.

168 Şîa'nın imâmetle ilgili ileri sürdüğü deliller için bkz. **'Allâme el-Hillî,** Elfeyn, s. 22 vd.

169 İsrâ, 17/71; Tevbe, 9/12; Kasâs, 28/41.

170 **er-Reys, Muhammed Diyâuddîn** (Tsz) en-Nazariyyetu's-Siyasiyyeti'l-İslâmiyye, Kâhire, Mektebetu Dâri't-Turâs, s, 119.

171 Şîa'nın imâmet görüşü ile ilgili geniş bilgi için bkz. **el-Lârî, Muctebâ el-Mûsevî** (2006) Durûsun fi'l-İmâmeti ve'l-Kıyâde, (Arapçaya Çev. Kemâl es-Seyyid), Kum, Müessesetü Dâireti Mearifi Fıkhi'l-İslâm, s. 10 vd; **Hezâilî Muhammed Ali** (1389) el-İmâme ve'l Vilâye fi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Kum, İntişârâtu Zâir, s. 15 vd.

172 **İbn Manzûr,** 'h-l-f', Lisânu'l-'Arab, IX,82 vd; **el-İsfehânî,** 'Halife', el-Müfredât, I, 356.

yöneten devlet başkanının (halifenin) oluşturduğu kuruma hilâfet denir."[173] Hilâfet, kurum olarak ilk defa Sakîfe toplantısından sonra Hz. Ebû Bekir'in sahâbîler tarafından halife tayin edilmesiyle oluşmuştur. Devlet başkanlığına hilâfet, devleti yönetene de halife denilmesinin nedeni, halifenin "Risâlet görevi hariç Hz. Peygamber'in yerine geçerek, onun dünyevî otoritesini temsil etmesi, yeryüzünde dînin hükümlerini uygulatması, dünya işlerini düzene sokması, Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyetini veya bütün müminlere ait olan hilâfet ve yetkiyi onlar adına kullanmasından" ileri gelmektedir. Bu makamdaki kişi Hz. Peygamber'i temsil ettiği için kendisine "Halîfetü Resûlullâh" da denilmiştir.[174] Tarihi süreç içerisinde "Halife" kavramının üç kelimeye muzâf olarak kullanıldığı müşâhede edilmiştir. İlk kullanım olan "Halîfetü Resûlullah"ı ilk defa Hz. Ebû Bekir kullanmıştır. İkinci kullanım olan "Halîfetü Halîfeti Resûlullah" unvanı bir ara Hz. Ömer için kullanılmışsa da uzun olduğu için fazla tercih edilmemiş onun yerine "Emîrü'l-Mu'minîn" unvanı kullanılmıştır. Üçüncü kullanım olan "Halifetullah"ı daha çok Emevî ve Abbasî halifeleri için kullanılmıştır.[175]

Halifelik makamına gelecek olan kişide İslâm âlimleri genel anlamda; Müslüman, akıl, baliğ, hürriyet, erkek olmak, adalet, ilim, liyakat, takvâ vasıflarına sahip olması gerektiği üzerinde ittifak etmişler fakat nesep olarak Kureyş'ten olması gerekliliği konusunda ihtilaf etmişlerdir.[176]

Kur'ân'da "Hilâfet" kelimesi yer almadığı gibi "Halife" de terim anlamıyla geçmemektedir. Ancak "Halife" lafız olarak, Kur'ân'da dokuz yerde zikredilmektedir. Bu yerlerin ikisinde "Halife" şeklinde tekil,[177] diğer yerlerde ise "Hulefâ"[178] ve "Halâif"[179] şeklinde çoğul olarak kullanılmaktadır. Bu âyetler incelendiğinde halife ifadesinin hepsinde sözlük anlamında kullanıldığı müşahede edilmektedir.[180] Bu âyetlerin anlatımından "İnsanın hak ve adaleti gerçekleştirmek, yararlı ve iyi işler yapmak üzere ağır bir sorumluluk yüklenerek, bir bakıma Allah'ın güvenine de mazhar olarak yeryüzüne

---

173 **Kettânî, Muhammed b. Abdulhay b. Abdulkebîr b. Muhammed el-Hüseynî el-İdrisî (ö. 1382/1962)** (Tsz) et-Terâtîbu'l-İdâriyye, (Thk. Abdullah el-Hâlidî), I-II, 2. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Erkâm, I, 77; **Avcı, Casim** (1998) 'Hilâfet', DİA, XVII, 539.

174 **İbn Sa'd, Muhammed b. Muni' ez-Zuhrî (ö. 230/844)** (1996) Kitâbu Tabakati'l-Kubrâ, (Thk. Âlim Muhammed Ömer), I-XI, Kâhire, III, 262; **Canikli, İlyas** (2006) Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis, 1. Baskı, İstanbul, Medrese, s. 35-36.

175 **el-'Askerî,** Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 214.

176 Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Haldûn**, I, 109; **Hatiboğlu,** Hilâfetin Kureyşliliği, s. 65 vd; **Gümüşoğlu,** s. 163 vd; **Çetin, Maksut** (2013) Mâturidîliğin Siyaset (Hilâfet İmâmet) Anlayışı (Doktora) Atatürk Üniversitesi SBE, s. 138 vd.

177 Bakara, 2/30; Sâd, 38/26

178 A'râf, 7/69, 74; el-Neml, 27/62.

179 Fatır, 35/39; En'âm, 6/165; Yûnus, 10/14, 73.

180 **Gümüşoğlu, Hasan** (2017) İslâm'da İmâmet ve Hilâfet, 3. Baskı, İstanbul, Kayıhan, s. 19

gönderildiği" anlatılmaktadır. İnsanın eşrefi mahlukât kabul edilmesi de bununla ilgilidir.[181]

Hadis kitâbiyâtında "Hilâfet" kelimesiyle birlikte "Halife", "İmâm", "Emîr" kelimelerinin de geçmiş ve bunlarla, "Devlet başkanı, yönetici ve lider" gibi anlamlar kastedilmiştir. Ayrıca hadis kaynaklarına bakıldığında Hz. Peygamber'in kendisinden sonra gelen halifelerine dua ettiği,[182] kendisinden sonra halifeliğin otuz yıl süreceği[183] gibi içerisinde "Halife" sözcüğünün geçtiği hadislere rastlamak mümkündür. "Halife" kelimesinin geçtiği hadislere örnek vermek gerekirse Hz. Peygamber, "İsrâiloğulları zamanında onları Peygamberler idare ederdi. Bir peygamber vefat ettiğinde, onun yerine bir başka Peygamber geçerdi. Şüphesiz ki benden sonra Peygamber yoktur. Artık halifeler olacaktır. Halifeler çok da olabilirler." Bunun üzerine sahâbîler "Halifeler birden fazla olursa, bize ne emredersin?" diye soru sormaları üzerine Hz. Peygamber, "Birinciye yaptığınız biate bağlı kalınız. Onların emirlerini dinleyip onlara itaat ediniz. Şüphesiz ki Allah da onlara idare ettikleri milletlere haklarını verip vermediğini soracaktır." buyurmuştur.[184] Başka bir hadiste tavsiye isteyen sahâbîlerine Hz. Peygamber, "…benim sünnetim ile râşid ve hidâyet üzerinde olan halifelerimin sünnetine uyunuz…" şeklinde tavsiyede bulunmuştur.[185]

5.3.1. Ehl-i Sünnet'e göre Hilâfet

Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Peygamber'den sonra ümmetin dîn ve dünya işlerini yürütecek bir halifenin bulunması elzemdir.[186] Hilâfet kurumunun gerekliliği ve halifeye itaat hususunda İbn Hazm (ö. 456/1064), "*Ehl-i Sünnet, Mürcie, Mutezile, Şîa ve Hâriciler imâmetin gerekliliği hususunda görüş birliğine varmışlardır. Allah'ın ahkâmını tatbik eden, Resûlullah'ın getirdiği şeriatın hükümleriyle yöneten âdil bir imâma ümmetin itaat etmesi vaciptir."*[187] derken, Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142) hilâfet kurumunun başında bulunan kişide şu on şartın bulunmasını şart koşmuştur: Kanunları uygulatacak, cezaları verdirtecek, surları sağlamlaştırıp sınırları koruyacak, askerleri donatacak, vergileri

---

181 **Gümüşoğlu,** s. 19; **Avcı,** 'Hilâfet', XVII, 539.

182 **İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (ö. 387/997)** (1994) el-İbânetu'l-Kubrâ, (Rızâ b. Na'sân), I-IX, 2. Baskı, Riyâd, Dâru'r-Râye, I, 201; **Taberânî,** el-Mu'cemu'l-Evset, VI, 77, (h.no: 5846).

183 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXVI, 256, (h.no: 21928); **Ebû Dâvûd,** Sünnet, 9; **Tirmizî,** Fiten, 48.

184 **Buhârî,** Enbiyâ, 50; **Müslim**, İmâre, 44,

185 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XXVIII, 373, (h.no: 17144), XXVIII, 375, (h.no: 17145); **İbn Mâce,** Sünnet, 6.

186 **Cüveynî**, el-Hilâfe', et-Ta'rifât,165-166.

187 **İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064)** (2017) el-Fasl (Çev. Halil İbrahim Bulut), I-III, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. III, 150.

toplayacak, asi ve yol kesenlere hak ettikleri cezaları verdirtecek, cuma ve bayram namazlarını kıldıracak, halk arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldıracak, velîsi olmayan erkek ve kızları evlendirecek, ganimetlerin paylaşılması ve benzer şeylerin uygulanmasını sağlayacak kişidir.[188] Yukarıdaki tanımlamalardan ve tarihsel süreç içerisindeki uygulamalara bakıldığında hilâfetin, Müslüman toplumların hem dînî hem de siyâsî en yüksek makamı olduğu anlaşılmaktadır. [189]

5.3.2. Şîa'ya Göre Hilâfet

Ehl-i Sünnet, imâmet ve hilâfeti aynı anlamda ve aynı kişi için kullanırken Şîa bu iki kavrama farklı anlamlar yüklemiştir. Şîa "İmâm" kelimesini, iktidara gelmiş olsun veya olmasın, nass ile tayin olmuş, ma'sûmiyet vasfına haiz Müslümanların başkanlığına şer'i hakkı olan kişiler için kullanırken, "Hilâfet" kelimesini ise, başkanlığa hakkı olmadan bu makama geçmiş olan kişiler için kullanmıştır.[190]

Emînu'l-İslâm et-Tabersî (ö. 548/1154) kullanışta aynı anlama gelen "Halife" ve "İmâm" kavramlarının sözcük anlamlarından yola çıkarak aradaki farkı şu şekilde açıklamıştır: "Halife, kendisinden öncekinin yerine/makamına geçme olup 'sonradan gelme' anlamını taşırken, imâm öne geçme anlamına gelmekte olup kendisine uymanın ve itaatin farz olduğu kişidir.[191]

Şîa, Ehl-i Sünnet'in imâmet/hilâfet kurumuna yüklediği işlevi aynen kabul etmesine rağmen kurumu yöneten halifenin/imâmın tayini konusunda Ehl-i Sünnet'ten ayrılmaktadır. Şîa'ya göre Müslümanların dînî ve dünyevî riyâsetini üstlenecek kişi nass ile tayin edilmektedir. Peygamberde bulunması gereken şartlar imâmda da bulunmalıdır. Vahiy hariç imâmet nübüvvetin devamıdır. Peygamber'in sahip olduğu niteliklere sahip olanı da ancak Allah bilebildiği için imâmın tayini Allah tarafından yapılmaktadır.[192] Dolayısıyla Müslümanlar kendi başlarına imâmlarını seçme salahiyetine sahip değildirler.[193]

Şîî inancına göre imâmet, peygamberlik gibi Allah tarafından bahşedilen ilâhî

---

188 **en-Nesefi, Ebû Hafs Necmeddîn Ömer b. Muhammed (ö. 537/1142)** (2006) İslam İnancının Temelleri Akaid, (Çev. Seyyid Ahsen) 22. Baskı, İstanbul, Bayrak Yay., s. 142-143.

189 Halifelik ve halife kavramı etrafındaki tartışmalar için bkz. **Canikli,** Siyasetin Kurucusu, s. 47 vd; **Azimli,** Halifelik, s. 23 vd.

190 **el-lârî**, s. 13; **en-Nebhân, Muhammed Faruk** (1980) İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, (çev. Servet Armağan), 1. Baskı, İstanbul, Sönmez Yay., s. 383.

191 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, I, 175.

192 **Mekârim Şîrâzî** (1383) Âyâtu'l-Vilâye fi'l-Kur'ân, 1. Baskı, Kum, Medresetu İmâm Ali b. Ebî Tâlib, s. 162

193 **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1991) Kemâlu'd-Dîn ve temâmu'n-Ni'me, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî, s. 20-21.

manevî bir makâm olarak kabul edilmektedir.[194] Bu sebeple Şîa, imâmet ve hilâfet kavramlarını birbirinden ayırmaktadır.[195] Ali er-Rızâ (ö. 203/819), imâmet ile hilâfet arasındaki farkı şu şekilde açıklamıştır. "İmâmet, Allah'ın ve Resûlünün halifeliği, Hz. Ali'nin makamı Hasan ve Hüseyîn'in mirasıdır."[196] demek suretiyie imâmetin nass ile tayinine vurgu yapmaktadır.

Şîa'ya göre her imâm halife olabilir, ama her halife imâm olmayabilir.[197] Bundan dolayı Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki ayrılık hem siyasi hem de teolojik bir ayrılıktır. Hulasa Ehl-i Sünnet halifeyi toplum içinde şeriatın koruyucusu olarak mülahaza ederken, Şîa ise vahyin batıni yorumu ve Hz. Peygamber'in batıni öğretilerinin verasetiyle bağlantılı manevi yönü ağır basan bir lider olarak görmektedir.[198]

5.4.Velâyet

Velâyet kelimesi Arapça "و ل ي" fiilinden türemiş olup müştaklarıyla beraber "Yakın olmak, sevmek, yönelmek, yardım etmek, önem vermek; bir işin sorumluluğunu üstlenmek, velîlik, dostluk, aralarında herhangi bir mesafe olmadan bir şeyin başka bir şeyin yanında karar kılması, İlkbahar yağmurundan sonra yağan yağmur" gibi anlamlara gelmektedir.[199] Velâyet kelimesinin ilk harfi olan "Vav" mansub bir şekilde (el-Velâye) okunduğunda "Yardım etme", anlamını barındırırken, kesreli olarak (el-Vilâye) telaffuz edildiğinde "Emirlik ve sultanlık" anlamına gelmektedir. "Velâyet" kökünden velî, "Vilâyet" masdarından daha çok "Vâlî" ismi türetilmektedir.[200]

Allah'ın isimleri arasında hem "Velî" hem de "Vâlî"nin yer alması "Velâyet" ile "Vilâyet"e yüklenen anlamın farklı olduğunu göstermektedir. Allah'ın isimlerinden "Velî"nin anlamı hakkında öne sürülen iki açıklamadan ilki "Yardım eden", diğeri "Kâinatın işlerini kendi uhdesine alan ve o işleri yürüten" şeklindedir. Allah'ın "Vâlî" ismi, "Her şeye sahip olan ve her şey üzerinde tasarrufta bulunan" anlamına gelmektedir. Ku'ân ve hadîslerde "Velâyet" yanısıra aynı kökten türeyen "Velî, vâlî, evliyâ, mevlâ,[201]

---

194 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, I, 409 vd; **Öz, Şaban** (2009) 'Hilâfette Nass Teorisi', KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:14 ss. 67- 121, s. 70.

195 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Kâşifu'l-Ğıtâ**, 'Aslu'ş-Şîa, s. 145-152.

196 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 491.

197 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için **el-Hazâilî,** el-İmâmet ve'l-Vilâyet s. 67 vd; **Tunç, Ayşe** (2014) 'Hilâfet ve Şîa Üzerine Bir İnceleme (VII.-VIII. Yy.)', Fırat Üniversitesi SBE, s. 25 vd **Ayhan, Bayram** (2018) 'Hilâfetin Nass ile Tayini Meselesi', İlâhiyat Tetkikleri Dergisi, S: 50, s. 82 vd.

198 **Nasr, Seyyid Hüseyîn** (2003) İslam İdealler Gerçekler, (Çev. Ahmet Özel), İstanbul, İz Yay., s. 166.

199 **İbn Manzûr**, 'v-l-y', Lisânu'l-'Arab, XV, 406 vd.

200 **İbn Manzûr**, 'v-l-y', Lisânu'l-'Arab, XV, 407 vd; **el-İsfehânî**, 'v-l-y', el-Müfredât, 1181 vd; **Cürcânî,** 'el-Velî', 'el-Velâye', 'el-Vilâye', et- Te'rifât, s. 350; **Değim, Semîh** (1998) Mevsuatü Mustalahâti İlmi'l-Kelâm, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetü Lübnân, II, 1462-1463.

201 Mevlâ kelimesinin on beşe yakın anlamı vardır. Bu anlamlar için bkz. **en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277)** (Tsz) Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-

mevâlî, tevellî" isimleri de geçmektedir.[202] Zikri geçen fiil "Min" ve "An" harf-i cerleriyle kullanıldığında "Yüz çevirmek", "Uzak durmak" anlamlarına gelmektedir.[203] "Velî" kelimesi ismi mef'ûl manasında ve "Fe'îl" vezninde kullanılan bir kelimedir. "Velî" mef'ûl manasına gelirse sevilen, dost edinilen ve işleri görülen anlamına gelmektedir. "Fe'îl" manasına gelirse seven, dost edinen ve işleri görünen manasında kullanılmış olmaktadır ki her iki anlamda da Allah ile kul için kullanılmaktadır.[204] Kısaca "Velâyet", "Kulun kendi nefsinden fani olmak suretiyle, Hak ile kıyâm ve bekâsıdır."[205]

"Velâyet" kavramı türevleriyle beraber Kur'ân'da iki yüzden fazla âyette geçmiştir.[206] "Velâyet" sözcüğü ile aynı kökten gelen "Velî" kelimesi de tekil ve çoğul halleriyle beraber Kur'ân'da seksen sekiz âyette kullanılmıştır.[207] Bu kelimeden Allah'ın sıfatlarından "el-Velî", "el-Mevlâ" ve "el-Vâlî" türetilmiştir.[208] Kur'ân'da yirmiden fazla âyette (tek yerde "Vâlî") Allah'a nispet edilerek "O'nun müminlerin dostu, koruyucusu olduğu bildirilmiş", bunların bir kısmında "Peygamberlerin ve müminlerin Allah'ı velî/dost edindikleri" belirtilmiştir. Bir kısım âyetlerde ise "Velî" kelimesinin yanında "Nâsır/yardımcı", "Şefî'/şefaat eden", "Vâkî/koruyan" sıfatları yer almıştır. Dokuz âyette "Velî"nin çoğulu "Evliyâ" da bu şekide geçmiştir. Aynı kökten türeyen "Mevlâ" sözcüğü de Kur'ân'da Allah'ın zatına nispet edilmiştir. Ayrıca aynı kelimenin köklerinden türemiş olan "Evlâ" ile "Tevellî" Allah'ın ve müminlerin fiili olarak zikredilmiştir.[209]

"Velâyet" ile aynı kökten gelen, "Velî" ile "Vâlî" isimlerini Tirmizî[210] ve İbn Mâce[211] Allah'ın Esmâu'l-Hüsnâ'sından kabul etmiştir. "Velî" kelimesinin geçtiği hadisler

---

İlmiyye, I, 196.

202 Örneğin bkz. Bakara, 2/107; Enfâl, 8/40; Ra'd, 13/11; Kehf, 18/44; Ahzâb, 33/5; Necm, 53/29; **Müslim**, Nikâḥ, 65-68.

203 **el-İsfehânî,** 'v-l-y', el-Müfredât, s. 1183.

204 **el-Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik (ö. 465/1072)** (2013) er-Risâletu'l-Kuşeyriyye (Thk. Ahmed Hâşim es-Sülemî), 5. Baskı, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 292; **Çift, Salih** (2017) 'Tasavvufta Velâyet ve Kutsiyet İnancı Etrafında Oluşan Tasavvurlar: Tespitler ve Teklifler', İslâm Düşünce Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet, (ed. Yusuf Şevki Yavuz), 1. Baskı, İstanbul, Kuramer, s. 195.

205 **Cürcânî,** 'el-Velâyet', et-Te'rifât, s. 350.

206 **Sürmeli, Mehmet** (2002) 'Kur'ân'da Velâyet Kavramı', Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 3 S:9, ss 303-336, s. 306.

207 **Çift, Salih** (2003) 'Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hâkim Tirmizî Örneği', Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü -2, 1. Baskı, Bursa, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay. s. 116. Velâyetin anlam alanına giren ve girmeyen kavramlar için bkz. **Sürmeli,** 'Kur'ân'da Velâyet Kavramı', s. 306 vd.

208 **Sürmeli,** 'Kur'ân'da Velâyet Kavramı', s. 305.

209 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Cürcânî,** 'el-Velâ ve'l-Berâ', et-Te'rifât, s. 350 vd; **Abdulbâkî**, 'v-l-y', el-Mu'cemu'l-Mufehres, s. 764; **Topaloğlu, Bekir** (2013) 'Velî', DİA, İstanbul, XLIII, 24-25;

210 **Tirmizî,** Daʿavât, 83.

211 **İbn Mâce,** Duâ, 10.

incelendiğinde sözlük anlamına yakın anlamların verildiği müşahede edilmiştir.[212] Örnek vermek gerekirse "*Babamın Müslüman olmayan akrabaları velîlerim/dostlarım değildir; benim velîm/dostum Allah ve sâlih müminlerdir.*"[213] Başka bir rivâyette ise "*Her kim benim velî kullarımdan birisine düşmanlık ederse ben ona harp açarım…*"[214] Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber en çok özenilecek "Dostu/velî"yi şu şekilde tasvir etmiştir: "Bu kişi sade yaşantılı, namaz kılmaktan zevk alan, ibadetini güzelce ifa eden, rabbine gizlice itaat eden, insanlar tarafından önemsenmeyen, genç yaşta Allah'a kavuşan, mirası ve ağlayanları az olan kimsedir."[215] Zikri geçen rivâyetlerin hepsinde velî kelimesi sözlük anlamlarıyla kullanılmıştır.

5.4.1. Ehl-i Sünnet'e Göre Velâyet

Ehl-i Sünnet kaynakları incelendiğinde "Velâyet" kavramının fıkıh ve tasavvuf alanlarında yoğun bir şekilde işlendiği görülecektir. "Velâyet", fıkıhta "Rızası olup olmadığına bakılmaksızın bir sözün başkası hakkında geçerli ve sonuç doğurucu kılınması" demektir.[216] Fıkıh âlimlerine göre "Velâyet hakkına sahip olan kişiye velî" denir. Velînin kâmil bir yetkiye sahip olması için Müslüman, akıl, baliğ olmasının yanında mevli aleyh/velîsi olduğu kişi ile aynı dînden olması gerekmektedir.[217] Hukuki yetkinin devredilmesi olarak da nitelendirilen velâyet fıkhın farklı alanlarında asıl anlamı korunmakla birlikte konunun önemine göre bazı farklılıklar göz önünde bulundurularak kullanılmaktadır. Örneğin yargılama/kaza ve hisbe/kamu düzeni gibi toplumsal yönünün yanında alış-veriş ve evlilik gibi bireysel olan birçok kânunî işlemde velâyetin (yetkinin) bulunması şartı ile icra edilmektedir.[218]

Fıkıhta velâyet genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Genel velâyet/Velâyeti 'Âmme, "İslâm hukukunda bir tasarrufun meşrû olabilmesi için o tasarrufu câiz kılan bir yetkinin veya yetkilendirmenin bulunmasına" için kullanılmıştır.[219] Sözü edilen yetki, bireye direk tanınmış olabileceği gibi birine verilmiş yetkinin başkasına aktarılmasıyla da

---

212 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ünal, İsmail Hakkı** (2017) 'Kur'ân ve Sünnet Açısından Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet', İslâm Düşünce Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet, (ed. Yusuf Şevki Yavuz), 1. Baskı, İstanbul, Kuramer, s. 32 vd.

213 **Buhârî,** Edeb, 14; **Müslim,** Îmân, 366.

214 **Buhârî**, Rikâk, 38.

215 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXVI, 498, (h.no: 22167); **Tirmizî,** Zühd, 35.

216 **ez-Zuhaylî, Vehbe** (1985) el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, 2. Baskı, Dımaşk, Dâru'l-Fikr, IV, 139; **Bilmen, Ömer Nâsuhî (ö. 1971)** (2017) 'Velâ', İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, Nizâmiye Akademi, s. 213-214; **Apaydın, H. Yunus** (2013) 'Velâyet', DİA, İstanbul, XLIII, 16.

217 **Şener, Mehmet** (1985) 'İslâm Hukukunda Velâyet I', DEÜİFD, S: 2, ss 203-221, s. 209.

218 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî el-Mısrî (ö. 794/1392)** (1985) el-Mensûr fî'l-Kavâid (Thk. Fâik Ahmet Mahmut), I-III, 2. Baskı, Kuveyt, Vezâretu'l-Evkâf, III, 344 vd.

219 **Erdoğan, Mehmet** (2016) 'Velâyet', Fıkıh ve Hukuk Terimleri, 6. Baskı, İstanbul, Ensâr, s. 602; **Apaydın,** 'Velâyet', DİA, XLIII, 16.

ortaya çıkabilmiştir.[220] Genel velâyet, ihtiyari ve icbârî olmak üzere ikiye ayrılmıştır.[221] Özel/hassa/dar anlamda velâyet, başta çocuklar olmak üzere tam ehliyetsizler ve eksik ehliyetliler üzerindeki velâyet, mal üzerindeki velâyet[222] ile kızların evlendirilmesi[223] konusundaki velâyeti ifade etmek için fakihlerce kullanılmıştır.[224]

Fıkıhçıların velâyet kavramına yükledikleri anlamı zikrettikten sonra mutasavvıfların kavrama yükledikleri anlamı tespit etmek önem arz etmektedir. Velâyet kavramı tasavvufta nübüvvetle ilişkili olarak kullanılmakta ve nübüvvetin devamı şeklinde telakki edilmektedir.[225]

Sûfîlere göre "Velâyet", velînin bulunduğu manevi makamdır.[226] Hucvirî'ye göre "Tasavvuf ve marifet, yolunun esası, velâyet de onu ispat etmek üzere kuruludur."[227] Mutasavvıflar, velî kavramını *"...Allah mü'minlerin velîsi/dostudur*"[228] ile *"...Takvâ sahipleri Allah'ın velîsi/dostudur*."[229] âyetlerinden hareketle "Hakkın kulu, kulun da Mevlâsını dost edinmesi yani Allah ile kul arasında karşılıklı sevgi ve dostluk olarak açıklamıştır."[230] Başka bir tanıma göre ise "Kulun kendi nefsinden fani olmak suretiyle hak ile kıyâm ve bekâsına velîlik" denmiştir.[231] Ayrıca "Allah'ın ilgi, himaye, yardım ve sevgisine mazhar olan, Allah'ın yakınlığını elde etmiş kimseye de velî denmiştir."[232] İbrâhîm b. Edhem'e (ö. 161/777) göre "Velî", dünya ve ahirete rağbet etmeyen; kendisini sadece Allah'a vakfeden Allah sevgisinin gerçekleşmesi için kalbini mâsivâdan temizleyen

---

220 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Eskicioğlu, Osman** (1989) 'Amme Velâyeti', DEÜİFD, S:6, ss 415-447, s. 419 vd.

221 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Şener,** 'İslâm Hukukunda Velâyet I', s. 205 vd.

222 Mal üzerindeki velâyetle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn** (Tsz) Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Şerîati'l-İslâmiyye, İstanbul, Mektebetu'l-Hanefîyye, s. 411 vd.

223 Kızların evlendirilmesi konusundaki velâyetle ilgili geniş malumat için bkz. **İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö. 595/1198)** (2010) Bidâyetu'l-Muctehîd ve Nihâyetu'l-Muktesid, (Thk. Ali Muhammed Muavved) 4. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 441 vd; **el-Merğinânî, Burhânuddîn Ebû Hasan Ali b. Ebû Bekir (ö. 593/1197)** (Tsz) el-Hidâye Şerhu Bidâyetu'l-Mubtedî, I-VI, Beyrût, Dâru'l-Erkâm, 232 vd.

224 **Zuhaylî,** IV, 140; **Apaydın,** 'Velâyet', XLIII, 15 vd. İslâm hukukunda velâyet ve etrafındaki tartışlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Kelebek,** s. 14 vd.

225 **Yıldırım, Ahmet** (2013) Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, 3. Baskı, Ankara, TDV Yay., s. 140.

226 **Şimşek, Selami** (2017) 'Velâyet', Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, İstanbul, Litera Yay., s. 377; **Gölcük, Şerafeddin/Toprak, Süleyman** (2012) Kelâm Tarih Ekoller Problemler, 7. Baskı, Konya, Tekin Yay., s. 386.

227 **el-Hücvîrî, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî (ö. 465/1072**) (2018) Keşfu'l-Mahcûb/Hakikat Bilgisi (Çev. Süleyman Uludağ), 6. Baskı, İstanbul, Dergâh, s. 274.

228 Âl-i İmrân, 3/68.

229 Enfâl, 8/34.

230 **Uludağ, Süleyman** (2016) 'Velâyet/Vilâyet', Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, Kabalcı, s. 378;

231 **Şimşek,** 'Velâyet', Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, s. 377.

232 **Yıldırım,** Tasavvufun Temel Öğretileri, s. 140.

kimsedir.[233] Kelâmcı kimliğinin yanısıra Tasavvufî düşünceleri ile öne çıkan Taftazânî,[234] "Allah'ı tanıyıp onun dışında kalanlardan yüz çeviren kişi"yi velî olarak kabul etmiştir.[235]

Sûfîlere göre Velâyet, "Velâyet-i amme" ve "Velâyet-i hassa" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. "Velâyet-i amme", "İnsanı Allah'a ve İslâm'a düşman olma halinden çıkararak Allah'a dost kılma durumuna denilmektedir." Bu tanıma göre îmân sahibi olan herkes velî kapsamına girmektedir. Velâyet-i hassa ise "Allah'ın has kulları için kullanılan bir tabirdir." "İhtisâs", "İstifâve" veya "İstisna" (tahsis etme, seçme, süzme ve dost edinme) anlamına gelen velîliğe de velâyeti hassa denilmektedir.[236]

Mutasavvıflara göre dört türlü velâyet vardır: (1) Velâyet-i 'Uzma: Hz. Peygamber'in velâyeti, (2) Velâyet-i Kübrâ: Diğer peygamberlerin velâyeti veya ceberûtî velâyet, (3) Velâyet-i Vüstâ: Melekütî velâyet, evliyanın velâyeti (4) Velâyet-i Suğra: Müminlerin velâyeti.[237]

Velî, peygamberden üstün olmamakla birlikte, bir nebinin velîlik yönünün nebîlik yönünden üstün olduğunu kabul edenler şu gerekçeyi ileri sürmüşlerdir. "Nebîlik vehbîdir; herhangi bir çaba gösterilmeden, Allah vergisi olarak bahşedilmiştir. Velîlik, kulun çalışmasıyla yani zorlukla elde edilmiştir. Dolayısıyla zor elde edilen, kolay elde edilenden daha kıymetlidir." fikrinden hareketle[238] Peygamberlerin velîlik yönlerinin nebîlik yönlerinden üstün olduğunu belirtmişlerdir.[239]

Sûfîlere göre velînin temel özellikleri şunlardır: (1) Velîler ma'sûm değildir, mahfuzdur. Ma'sûm günah işlemeyen kişi için kullanılırken, mahfuz ise günah işlemesine rağmen günahta ısrar etmeyen için kullanılmaktadır.[240] Cüneyd-i Bağdâdî'ye (ö. 297/909) "Velî zina yapar mı?" diye bir soru sorulunca o, bir miktar düşündükten sonra " وَكَانَ أَمْرُ اللهِ قَدَرًا مَقْدُورًا"[241] âyetini okuyarak, olabileceğine işaret etmiştir. (2) Velîlerin îmânlarını son

---

233 **el-Hücvîrî,** s. 279; **el-Kuşeyrî,** s. 293.

234 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Özen, Şükrü** (2011) 'Taftazânî', DİA, İstanbul, XL, 299-308

235 **et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahruddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî (ö. 792/1390)** (1998) Şerhu'l-Mekâsıd, (Thk. Sâlih Mûsâ Şeref) I-V, 2. Baskı, Beyrût, 'Alemu'l-Kutub, V, 72.

236 **Seccâdî, Seyyid Ca'fer** (2007) 'Velâyet', Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü, (Çev. Hakkı Uygur), 1. Baskı, İstanbul, Ensar, s. 509; **Çor, Eyüp** (1995) 'Tasavvufta Makamlar ve Velâyet', (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi SBE, s. 121

237 **Cebecioğlu, Ethem** (2014) 'Velâyet', Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 6. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 523; **Uludağ,** 'Velâyet/Vilâyet', Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 378; **Yiğit, Mesut** (2018) 'Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar' (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi SBE, s. 122.

238 Nebîlik velîlik üstünlüğü etrafında gelişen tartışmalar için bkz. **Orhan, Kübra Zümrüt** (2016) 'Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri', (Doktora) Marmara Üniversitesi SBE, 208 vd.

239 **Cebecioğlu,** 'Velî', Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 523-524; **Seccâdî,** 'Velâyet', Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü, s. 511.

240 **Eraydın, Selçuk** (1994) Tasavvuf ve Tarikatlar, 4. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 93.

241 Ahzâb, 33/38: "*Allah'ın emri şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir."*

nefese kadar taşıma garantileri bulunmamaktadır. (3) İhtiyaç anında velîden keramet[242] zuhur edebilir ancak durup dururken velînin keramet göstermesi söz konusu değildir. (5) Velînin "Düşünceleri Allah içindir. Meşguliyetleri onun iledir. Kaçışları ve ilticası da onadır."[243] (5) Bir velî bin yıl yaşasa ve bu zaman zarfında manevi kemalâtta yükselse bile, bir nebînin topuğuna bile erişmez.[244] Velîlik, Peygamberlerin nûrlarından bir nûrdur. Velâyet mertebesinin, nübüvvet mertebesinden aşağıda bulunduğu, ilhamın da vahyin altında olduğu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Mutasavvıflara göre Allah, nübüvvetten sonra vahiy kapısını kapatıp, kullarına bir rahmet olarak ilham kapısını açmıştır.[245]

Velâyetin bâtınî yönünü Ricâlu'l-Gayb oluşturmaktadır. Arzda ve semâda huşu içerisinde yaşayan, kapalı olan gerçeklere ve gizemlere vakıf olan veliler zümresine Ricâlu'l-Gayb denmektedir. Ricâlu'l-gayb mertebesinde olanları sıradan insanlar tanımazken o mertebede olanlar birbirlerini tanımaktadırlar.[246]

Tasavvuf ehli velâyet konusunu mesleklerinin mihveri yaparak, onu bir bakıma tasavvufu tasavvuf yapan ana mesele olarak algılamışlardır.[247] Onun için velâyeti destekleyen rivâyetlerin sahihine sakimine bakmaksızın eserlerinde çokça kullanmışlardır.[248]

Fıkhın velâyet kavramına yüklediği anlam ile tasavvufun yüklediği anlam birbirlerinden oldukça farklılaşmaktadır. Fıkıhta velâyet sonuç doğurucu olduğu için belli şartlara haiz olanlara bir yetkinin direk/icbârî veya dolaylı/ihtiyari olarak verilmesi olarak el-vilâye kökünden yola çıkarak ıstılâhlaşmışken; tasavvufta ise el-velâye kökünden sözlük

---

242 Velîlerin kerameti ve peygamberlerin mucizeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Selvi, Dilaver** (2012) İslâmî Kaynaklarda Velâyet ve Keramet, 1. Baskı, İstanbul, Hoşgörü Yay., s. 247 vd; **Arğun, Şaban** (2016) 'Mütekaddimîn Dönemi Eşarî Kelâm Âlimlerinin Tasavvufa Bakışı (İbn Fûrek Örneği)' (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi SBE, s. 53.

243 **el-Kuşeyrî,** s. 295; **Yıldırım,** Tasavvufun Temel Öğretileri, s. 141.

244 **Cebecioğlu,** 'Velî', Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 523-524; **Seccâdî,** 'Velâyet', Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü, s. 511.

245 **Erginli, Zafer** (2006) 'Velâyet', Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, İstanbul, Kalem Yay., s. 1194. Velâyetin diğer şartları ve etrafındaki tartışmalar için bkz. **Eraydın,** s. 94 vd; **Özköse, Kadir** (2015) Tasavvufta Velâyet-Nübüvvet İlişkisi', Hz. Peygamber'in Nübüvvetin Sınırları ve Kapsamı, 17-19 Ekim, Gaziantep, s. 138.

246 Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed Şihabuddîn (ö. 974/1566)** (Tsz) el-Fetavâ'1-Hadîsiyye, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, s. 322; **Tehânevî, Muhammed A'la b. Ali (ö. ll72/1758)** (1996) Mevsuatu Kesşâfi Istılâhâti Funûn, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetu Lübnan, s. 844 vd; **Yıldırım, Ahmet** (1997) 'Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivâyetler', Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Y: 1997, S:4, s. 117 vd; **Uludağ, Süleyman** (2008) 'Ricâlu'l-Gayb' DİA, İstanbul, XXXV, 81 vd; **Selvi, Dilaver** (2013) 'Sûfîlerin Ricâlü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler', Tasavvuf İlmi ve Araştırma Dergisi S:32/2, s. 111 vd.

247 **Uysal, Muhittin** (2012)Tasavvuf Kültüründe Hadis, 1. Baskı, İstanbul, Ensar, s. 452.

248 Velâyetle ilgili muhaddislerin zayıf hatta uydurma kabul ettikleri rivâyetlerin Tasavvuf ehlince kullanıldığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. bkz. **Yıldırım,** Tasavvufun Temel Öğretileri, s. 170 vd; **Uysal,** s. 430 vd.

anlamına yakın bâtını anlamlar yüklenerek terimselleşmiştir. Sûfîler, velâyet makamında bulunanı ma'sum olarak görmemekte işlediği günahlardan tevbe edip günahlarda ısrar etmeyen olarak görmektedir. Ehl-i Sünnet'in her iki ekolü de Şîa'nın aksine velâyeti bir inanç esası olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla Şîa'nın kavrama yüklediği anlamı tespit etmek önem arz etmektedir.

5.4.2. Şîa'ya Göre Velâyet

Şîa, Ehl-i Sünnet fâkihlerinin ve mutasavvuflarının velâyet kavramına yükledikleri anlamları kabul etmekle beraber bu kavramı imâmet kavramı ile birlikte ele alıp inancın beş temel esasından birisi olarak kabul etmiştir.[249] Onlara göre İmâm, "Velâyet kudretine ve görevine sahip, velî ve nebînin görevini üstlenmiş olan kimsedir."[250] Velâyet nassi bir emir ile Hz. Peygamber'den Hz. Ali'ye ondan da sırasıyla diğer imâmlara geçmiş ebedi bir haktır. Bundan dolayı Şîa'da "Tevelfa" ve "Teberra"[251] önemli bir yer tutmaktadır.[252]

Şîa'ya göre "Risâlet", "Nübüvvet" ve "Velâyet" kavramları merkezleri aynı olup birbiriyle ilişkili ıstılahlardır.[253] Zikri geçen üç terimin birbirleriyle olan bağlantıları şu şekilde açıklanmaktadır. "Velâyet" nübüvvetin batını yönünü oluşturduğu için en içerdeki daireyi oluşturmaktadır. "Nübüvvet" ondan sonra gelen ortadaki çemberdir ve nübüvvetin batınını teşkil etmektedir. En dıştaki daire de risâleti temsil etmektedir. Dolayısıyla mantık örgüsüne göre "her resûl aynı zamanda nebî ve velîdir, her nebî aynı zamanda velîdir. Her velî ise sadece velîdir."[254] Bunun için Corbin "Şîî düşüncesini incelemenin en iyi yolu doğrudan velâyet kavramından başlamaktır"[255] demekle isabet etmiştir.

Şîa'ya göre Hz. Peygamber; velî, nebî ve resûl sıfatlarına haizdir. Ondaki velâyet sıfatı diğer iki vasfının kaynağı, temeli ve dayanağını oluşturduğu için onlardan üstündür. Her ne kadar velâyet sıfatı diğerlerine üstün ise de resûl, nebîlik ve velîlik sıfatlarını da barındırdığı için mertebesi bütün mertebelerden üstündür. Onlara göre peygamberlik tamamlanmıştır ve Hz. Muhammed kendisinden önce gelen ve insanlığa yeni bir dîn getiren peygamberlerin sonuncusudur. Ne var ki peygamberliğin sona ermesi her şeyin

---

249 **Corbin,** 'Şîîlikte Velâyet Kavramı', s. 717.

250 **Nasr, Seyyid Hüseyîn** (2002) 'Şîîlik ve Sufîlik (Temel İlişkiler ve Tarihi Münasebetler)', Tasavvufî Makaleler, (Çev. Sadık Kılıç) 1. Baskı, İstanbul, İnsan Yay., s. 123

251 "Tevelfa" ve "Teberra" kavramları "Ehl-i Beyt ve İmâmları sevmek, onların düşmanlarından uzaklaşmak" anlamına gelmektedir.

252 **Hüseynî Tahrânî, Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1416/1996)** (1422) İmâm Şinâsî, I-XVII, 2. Baskı, Meşhed, Ulûm ve Me'ârif-i İslâmî, XVIII, 414; **Hizmetli, Sabri** (1986) 'İbâdilikte Velâyet ve Berâet İnancı' AÜİFD, C:XXVIII, s. 131.

253 Örneğin bkz. **Kerâcekî, Muhammed b. Ali (ö. 449/1057-58)** (1410) Kenzu'l-Fevâid, (Thk. Nimet Abdullah) 1. Baskı, Kum, Dâru'z-Zehâir, I, 335 vd.

254 **Çift,** 'Tasavvufta Velâyet Kavramı', s. 117.

255 **Corbin, Henry** (1983) 'Şîîlikte Velâyet Kavramı', (Çev. Sabri Hizmetli), AÜİFD, C: XXVI, s. 719.

bitmesi anlamına gelmemektedir. Nübüvvetin bitişi, imâmet ve velâyetin başlangıcı demektir. Bundan dolayı Şîa göre imâm/velî mas'ûm ve mahfuz olma gibi peygamberlerin bir kısım özelliklerine sahiptir.[256]

"Velâyet ve İmâmet" Şîa kaynaklarında birbirlerinin yerine sık sık kullanılan eş anlamlı kelimelerdendir. Küleynî (ö. 329/941), Tevbe 9/32. âyette geçen "*Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar*" ile söndürülmek istenilen nûrun Hz. Ali'nin velâyeti olduğunu belirtirken, "*Allah nûrunu tamamlayacaktır*"ı "*Allah imâmeti tamamlayacaktır*." şeklinde açıklayan rivâyetlere yer vermek suretiyle âyetlerde geçen "Nûr" ile "İmâmetin/velâyetin" kast edildiğini belirtmektedir.[257] Küleynî'nin aktardığı başka bir rivâyette geçen "…Kim Ali'nin velâyetini terk ederse…"deki velâyeti eserin muhakkiki dipnotta imâmet olarak açıklamak suretiyle Küleynî'nin bu düşüncesini sürdürmektedir.[258] Ayrıca Küleynî, inen son farzın Hz. Ali'nin velâyetinin ilanı ile ilgili farz olduğunu belirtmektedir.[259]

Şîa'ya göre "İslâm; velâyet, namaz zekât, ramazan orucu ve hac olmak üzere beş şey üzerine kurulmuştur."[260] Küleynî'ye göre İslâm'ın esası olan velâyete inanmayanlara zekât verilmez, nitekim *el-Kâfî*'sinde "Velâyet ehli dışındakilere zekât verilmez" diye bir bab başlığı da açmıştır.[261] Onun aktarmış olduğu bir rivâyete göre Allah, Hz. Peygamber'den namaz oruç gibi ibadetleri nasıl açıklamasını istediyse onun gibi Hz. Ali'nin velâyetini de açıklamasını istemiştir.[262] Bu rivâyetlerle Küleynî velâyetin dînin bir rüknü olduğunu namaz ve oruçla eş değer olduğunu belirtmek istemiştir.

Küleynî gibi Mufîd (ö. 413/1022), Tûsî (ö. 460/1067) ve 'Allâme Hillî (ö. 726/1325) eserlerinde aktardıkları rivâyetlerden ve yaptıkları açıklamalardan hareketle onların velâyet ile imâmeti eş anlamlı olarak gördüğü anlaşılmaktadır.[263] 'Allâme Hillî, kabirde Hz. Ali'nin velâyetinin de sorulacağını belirttikten sonra şu rivâyete yer vermektedir. "Ölen kişi her nerede olursa olsun Münker Nekir Rabbin kimdir? Dînin

---

256 **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (2009) el-Emâlî, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-A'lemî, s. 31; **Çift,** 'Tasavvufta Velâyet Kavramı', s. 118.

257 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 482.

258 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 517. Başka bir rivâyetler için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, I, 546-547, II, 13-14, 362.

259 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 14.

260 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 60. Küleynî'nin aktardığı başka bir rivâyette ise velâyeti en son zikretmiş ve akabinde şöyle demiştir: "Hiçbir şey Gadîr gününde velâyetin açıkladığı gibi izah edilmemiştir." **Küleynî,** el-Kâfî, III, 61.

261 **Küleynî,** el-Kâfî, VII, 139 vd.

262 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 13; **Tabâtabâî, 'Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981)** (1997) el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-XXII, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l- 'Alemi li'l-Metbu'ât, VI, 16.

263 **Mufîd,** el-İrşâd, I, 6 vd; **Tûsî Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Alî (ö. 460/1067)** (1382) Telhîsu'ş-Şâfî, 1. Baskı, Kum, İntişârâtü'l-Muhibbîn, II, 161 vd.

nedir? Peygamberin kimdir? İmâmın kimdir?" diye soru soracaktır.[264] Rivâyette geçen 'imâm'ı velâyet olarak kabul ettiğinden dolayı "*Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele…*"[265] âyetinin Hz. Ali'nin velâyetini müjdelemek için indirilğini belirtmektedir.[266]

Şîa, "Velâyet"i "Tekvini/hakiki" ve "Teşrii/itibari" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Allah için kullanılan "Tekvini velâyet", her şeyin tasarruf yetkisinin Allah'ta olması, dünya ve ahiret işlerini düzene sokması, kişinin hayrına olan şeylere kişiyi yöneltmesi, mü'minlerin velîsi ve dostu olması olarak tanımlamıştır.[267] Şîî müellifler bu konuda birçok âyeti[268] referans olarak getirmiştir.[269]

Şîa'ya göre "Teşrii velâyet"in genel ve özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamı; âlemin tekvini işlerine karışmayacak şekildeki her türlü yöneticiliktir. Tekvini velâyetin aksine bu velâyetin kabul edilmesi veya reddetmesi kişinin ihtiyarındadır. "Teşrii velâyet" ümmetin anlaşamadığı konularda ümmet adına hüküm vermektedir. Bu anlamda Hz. Peygamber, mü'mininlerin velîsi olduğu için karar verme yetkisine sahiptir. "Teşrii velâyet"in özel anlamını ise şeriatın hazırlanması ve dînî hükümlerin konulması görevidir. Şîa Hz. Peygamber'in teşrii velâyetini Kur'ân'daki pek çok âyetten[270] istinbat etmektedir.[271] Şîa'ya göre vahiy dışında Hz. Peygamber'e verilen yetki imâmlara da verildiği için imâmın da Hz. Peygamber gibi helal haram koyma yetkisi vardır.[272]

Hulasayı kelâm, velâyet kavramının menşei, tarihsel gelişimi, tesiri vb. özellikleri hakkında sözü uzatmak,[273] belli bir görüşün taraftarı olarak deliller serdetmek mümkündür. "Velâyet" ile ilgili meşreplerin ileri sürdükleri kriterlerden hangisini esas alırsak alalım tarihsel süreç içerisinde İslâm coğrafyasında ilk dönemlerden itibaren "Velâyet" ve onunla ilişkili "Velî" kavramının mevcudiyetinin sürdürdüğü ehlince malumdur. Velâyet kavramına yüklenen anlam mezhep ve meşrebe göre farklılık arz etmekle birlikte velîliğin mevcudiyeti genel anlamda herkesçe kabul edilmektedir.

---

264 **'Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325)** (1414) Nehcü'l-Hak ve Keşfu's-Sıdk, Kum, Dâru'l-Hicre, s. 211.

265 Yûnus, 10/2.

266 '**Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hak, s. 203. Başka bir rivâyet için de bkz. a. e., s. 181.

267 **Latîfî, Rahîm** (1387) 'Velâyet: Muhimterin Şahse-i İmâm' Kelam ve İrfân, Y:2, S: 7, ss 90-116, s. 95.

268 Örneğin, Bakara, 2/257; Enfâl 8/24; Yusuf, 12/101; Rûm, 30/57 Secde, 32/4; Şûrâ, 42/ 9, 44; Kâf, 50/16: Muhammed, 47/11; Tahrîm, 66/4;

269 **Tabâtabâî**, el-Mizân, VI, 12. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. **Latîfî,** s. 96 vd.

270 Örneğin, Ahzâb, 33/6, 36; Nisa, 4/59, 105, Şûrâ, 42/52, Nahl, 16/44.

271 **Tabâtabâî**, el-Mizân, VI, 13.

272 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 670. Velâyet konusu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Hüseynî Tahrânî,** İmâm Şinâsî, I, 143 vd.

273 Örneğin Seyyid Muhammed Hüseyîn Hüseynî Tahrânî, imâmet ve velâyeti tanıtmak için on yedi ciltten oluşan İmâm Şinâsî isminde hacimli bir eser yazmıştır.

5.5.Adalet

Tarihin ilk günlerinden günümüze kadar "Adalet" kavramı sürekli tartışıla gelmiş ve hakkında çok farklı görüşler serdedilmiştir. "Adalet"in tanımı yapılırken herkesin kabul edeceği, "*Efrâdını cami ağyarını mani*" bir tanım yapmak mümkün görülmemektedir. Zorluğun temel sebebi, "Adalet" kavramının bünyesinde birden çok anlam içermesinden ileri gelmektedir.[274] Bu zorluğun üstesinden gelebilmek için "Adalet" kavramının etimolojik kökenini, Kur'ân ve hadislerdeki kullanımını tespit ettikten sonra Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye' Şîa'sının kavrama yükledikleri anlamlar tahlil edilecektir.

Zulmün karşıtı olan adalet kelimesi Arapça "ع د ل" fiilinden türemiş bir kelime olup müştaklarıyla beraber "İstikâmet,[275] doğruluk, dürüstlük, orta yol, davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit muamelede bulunmak, eşit kılmak, eşit şekilde bölmek, razı olmak, her şeyi yerli yerine koymak, insaf etmek, terazinin kefelerini eşit hale getirmek, ölçüye uymak, kişinin vicdanına göre doğru gördüğü şey ve Allah'ın isimlerinden bir isim"[276] gibi anlamlara gelirken[277] harfi cerlerle kullanıldığında farklı anlamlara bürünmektedir. **"عن"** harf-i cerri ile kullanıldığında doğruluktan ayrılmak, yoldan sapmak, meyletmek, vazgeçmek; **"الي"** ile kullanıldığında dönmek **"ب"** ile kullanıldığında ise denk ve eşit tutmak anlamına gelmektedir.[278]

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde "Adalet" için "Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, bir işi, uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşları, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme ve doğruluk anlamları verilmektedir."[279]

Kur'ân-ı Kerîm'de tespit edebildiğimiz kadarıyla adalet kelimesi on bir surede, yirmi dört âyette yirmi sekiz defa geçmektedir. Zikri geçen âyetlerde "Fidye",[280] "Denk/eşit",[281] "Adalet",[282] "Âdil",[283] "Denk tutmak"[284] ve "Biçim vermek"[285] gibi

---

274 **Uğuzman, Fatma Genel** (2012) 'Kelâm'da Adâlet Kavrâmı', (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, s. 7.

275 **Cürcânî,** 'adalet', Tar'ifât, s. 224.

276 Allah'ın isimlerinden biri olarak kullanıldığında "Çok âdil, asla zulmetmeyen, hakkaniyetle hükmeden, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan" gibi anlamlara gelmektedir.

277 **İbn Manzûr,** 'adl' Lisânu'l-Arab, XI, 430-437; **Mustafa, İbrâhîm/ ez-Ziyâd, Ahmed Hasan/ Abdulkâdir, Hamid/ en-Neccâr, Muhammed Ali** (Tsz) 'adl', el-Mu'cemu'l-Vesîd, İstanbul, Mektebetu'l-İslâmiyye, II, 588.

278 **er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkâdir (ö. 606/1268)** (2007) 'adl', Muhtâru's-Sıhâh, Beyrût, Mektebetu Lübnân, s. 368.

279 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bd02c8ad66ec9.06641013 (Erişim tarihi: 24.10.2018, saat:11.33).

280 Bakara, 2/48, 123; En'âm, 6/70.

281 Mâide, 5/95.

282 Nisâ,4/58. Ayrıca adalet ve yakın anlamlı türevleri için bkz. Bakara, 2/282; Nisâ, 4/3, 129, 135; Mâide, 5/8, 95, 106; En'âm, 6/115; A'râf, 7/159, 181; Nahl, 16/76, 90; Şûrâ, 42/15; Hucurât, 49/9;

kelimenin aslî köküne yakın anlamlarla geçmektedir. Ayrıca "Adalet" kelimesiyle eş anlamlı olan "Kıst",[286] "İstikamet",[287] "Vasat",[288] "Nasip",[289] "Mizân",[290] "Hak",[291] "Musâvât"[292] ve "Kavam",[293] gibi pek çok kelime de geçmektedir. Bunların yanı sıra "Zülüm",[294] "Bağy",[295] "İ'tidâ",[296] "Kast/kusut",[297] "Ğuluv"[298] ve "Câir"[299] gibi adalet kelimesiyle zıt anlamlı olan bazı kavramlar da Kur'ân'da geçmektedir.

Sa'îd İbn Cubeyr (ö. 94/713), adl kelimesinin anlamını soran Abdulmelik b. Mervân'a (ö. 85/705) yazdığı cevabî mektupta Kur'ân âyetlerinden yola çıkarak "Adalet"i dört kısma ayırmıştır. "(1) Allah emrine uygun olarak, karar vermede[300] 'adalet' (2) Allah emrine uygun olarak kelamda[301] 'adalet' (3) Allah emrine uygun olarak salahın, felahın esbâbına tevessül olunmasında[302] 'adalet' (4) Allah'a eş koşmaktan kaçınmakta[303] adalet" şeklinde cevap vermiştir.[304]

Adalet kavramının lügat ve Kur'ân'daki kullanımından sonra hadisteki kullanımı da bilmek konu bütünlüğü açısından önemlidir. Hadiste "Adalet", "Arayı düzeltme",[305] "Eşit/denk düşme",[306] "Hak ve hukuka uygun davranma",[307] "Safları düzeltmek",[308] "Orta

---

283 En'âm, 6/152; Talak 65/2; Mâide, 5/95; A'raf, 7/159.
284 En'âm, 6/1, 150; Neml, 27/60.
285 İnfitar, 82/7.
286 Ezdât kelimelerden olan "Kıst / قسط" türevleriyle birlikte, Kur'ân'da 25 defa geçmiştir. İki yerde zulüm (Cin, 72/14-15), 23 yerde de, "Adaleti yerine getirme", "Âdil olma", "İnsaf etme", "Başkalarının haklarına riâyet etme" anlamlarında geçmiştir. Bkz. **Ebû Kemâl, es-Seyyid Ahmed** (Tsz) el-Okyânusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Mesânî, Beyrût, III, 43.
287 Hûd, 11/112; Fussilet, 41/30.
288 Kalem, 68/28.
289 Hud, 11/109.
290 A'râf, 7/8-9; Rahmân, 55/7-9.
291 A'râf, 7/89; Sâd, 38/22; Sâd, 38/26; Enbiyâ, 21/112.
292 Meryem, 19/43; Tâhâ, 20/135; Mülk, 67/22.
293 Furkân, 25/67; Rûm, 30/30; Kehf, 18/1.
294 Bakara, 2/51; En'âm, 6/82; Lokmân, 31/13.
295 Kasâs, 28/76; Hucurât, 49/9.
296 Mâide, 5/94; Mâide, 5/87; Bakara, 2/190.
297 Cin, 72/14-15.
298 Nisâ, 4/171; Mâide, 5/77.
299 Nahl, 16/9.
300 Nisâ, 4/58.
301 En'am, 152.
302 Bakara, 2/123.
303 En'âm, 6/1.
304 **İbn Manzûr,** 'adl', Lisânu'l-'Arab, XI, 431-432.
305 **Buhârî,** Sulh, 11, Cihâd, 128; **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XIII, 512, (h.no: 8183), XIV, 260, (h.no: 8608).
306 **Buhârî,** Cihâd,1: Ayrıca denk düşme anlamı için bkz. **Mâlik b. Enes** (2004) Muvatta, (Thk. Muhammed Mustafa el-A 'zâmî), I-VIII, Nihyân, Müessesetü Ziyâd b. Sultan Âli, Kur'ân, 708, 712, Cihâd, 1638, **Buhârî,** Eymân ve'n-Nuzur, 3; **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, V, 22, (h.no: 2809), VIII, XVI, (h.no: 4451), XV, 330, (h.no: 9535), XV, 289, (h.no: 9481), XVI, 202, (h.no: 10299), XVII, 186, (h.no: 11115), XVII, 275, (h.no: 11181), XLV, 244, (h.no: 27274), X, 150, (h.no: 5920), XIII, 384, (h.no: 8008), XLIV, 479, (h.no: 26911), XLV, 410, (h.no: 27421), XXXVI, 609, (h.no: 22276), XXVIII, 330, (h.no: 17106), XXXVIII, 527, (h.no: 23547), XXIX, 141, (h.no: 17599), XXIX, 142,

ümmet",[309] "Dönmek",[310] "Uzaklaşmak",[311] "Âdil",[312] "Adalet",[313] ve "Fidye"[314] gibi anlamlarda kullanılmıştır.

5.5.1. Ehl-i Sünnet'e Göre Adalet

"Adalet" kelimesinin kavramsal kapsamı geniş olduğundan 'ulema tarafından farklı şekilde anlamlandırılmıştır. "Ehl-i Sünnet'e göre Adalet" başlığında muhaddislerin ve fıkıhçıların "Adalet" kavramına yükledikleri anlamlar irdelenecektir.

Muhaddislerin "Adalet" anlayışını özetler mahiyette olan şu hadisi zikretmek konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir: *"İnsanlarla ilişkilerinde zülm etmeyen, konuşmalarında yalan söylemeyen, söz verince sözüne/ahdine muhalefet etmeyen kişinin mürüveti tam, adaleti aşikârdır. Bu vasıflara sahip olan kimseleri sevmek vacip gıybetlerini yapmak da haramdır."*[315] Bu rivâyetten sonra adalet kavramına getirdikleri tanımla ön plana çıkmış olan muhaddislerden bazılarının kavrama yükledikleri anlam incelenecektir.

Tabîînin önemli şahsiyetlerinden olan İbrâhîm en-Nehaî (ö. 92/728) "Müslümanlar arasında kendisinden şüphe duyulmayan kişi âdildir."[316] Ayrıca kendisinden rivâyet edilen başka bir görüşe göre ise "Müslüman olan her kişi âdildir" demektedir.[317] Sa'îd b. Müseyyeb (ö. 94/713) "Adalet" vasfını şu şekilde açıklamaktadır: "Şerîf, âlim, sultan fark etmez herkes hata yapmaktadır. Ancak bazıları kusurlarını dillendirmemektedir. Hal böyle olunca iyilikleri noksanlıklarından fazla olanların noksanlıkları iyiliklerinden dolayı

(h.no: 17600), XXIX, 208, (h.no: 17661), XXX, 352, (h.no: 18403).

307 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XVIII, 164, (h.no: 11621), XIII, 91, (h.no: 7653), XXX, 352, (h.no: 18403), XXX, 372, (h.no: 18420), XXX, 373, (h.no: 18422), XXX, 393, (h.no: 18452).

308 **Mâlik b. Enes,** Muvâtta', Namaz, 345; **Buhârî,** Ğusl, 17, Ezân, 24.

309 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XVII, 122, (h.no: 11068), XVII, 322, (h.no: 11271).

310 **Mâlik b. Enes,** Muvatta', Hac, 1602; **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXIII, 99, (h.no: 19865).

311 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, VIII, 132, (h.no: 4535), IX, 24, (h.no: 4965).

312 **Buhârî,** Zekât, 16: Ayrıca bkz. **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, II, 462, (h.no: 1365), XXIX, 27, (h.no: 17481), XXX, 281, (h.no: 18336), XXX, 285, (h.no: 18343), XXIX, 27, (h.no: 17481).

313 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, II, 163, (h.no: 773), XVII, 321, (h.no: 11223), XVII, 416, (h.no: 11313), XLI, 10, (h.no: 24464), XXXIII, 422, (h.no: 20308).

314 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XV, 91, (h.no: 9173); **es-Sâ'âtî, Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1378/1958)** (Tsz) el-Fethu'r-Rebbânî li Tertîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî ve me'ahu Buluğu'l-Emânî min Esrâri'l-Fethi'r-Rabânî, I-XXIV, Byy, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, XIV, 116.

315 **el-Kaza'î, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî el-Mısrî (ö. 454/1062-63)** (1986) Müsenedu'ş-Şihâb (Thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefî), I-II, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, I, 322. Aynı rivâyet Şîî kaynaklarda İmâm Rızâ kanalıyla Hz. Peygamber'den rivâyet etmiştir. Her ne kadar İmâm Rızâ Hz. Peygamber'i görmemiş ise de Şîa hadis usulü kaynaklarına göre Şîî imâmların rivâyetleri muttasıl ve hüccet kabul edilmektedir. Bkz. **Aliyâneseb, Seyyid Diyâuddîn** (1393) Sahâbe der Kur'ân, 1. Baskı, Kum, İntişârati Müessese-i Âmuzeşi ve Pejuhişiyi İmâm Humeynî, s. 39.

316 **el-Hatîb el-Bağdâdî, Hatib Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö. 463/1071)** (2013) el-Kifâye fi 'İilmi'r-Rivâye, 1. Baskı, Dimaşk, Müessesetü'r-Risâle, s. 92.

317 **el-Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî (ö. 370/981)** (1994) el-Fusûl fi'l-Usûl, I-IV, 2. Baskı, Kuveyt, Vezâretu'l-Evkâf ve Şuuni'l-İslâmiyye, III, 145.

bağışlanıp ve adalet vasfına haiz görülmelidir.[318] Abdullah b. Mübarek (ö. 181/797) ise "Cemaatle namaza iştirak eden, içki içmeyen, dîninde bozukluk olamayan, yalan söylemeyen, akıl noksanlığı olmayan kişiyi"[319] âdil olarak kabul etmektedir.

Mutakaddimûn dönemi hadis usûlcülerinden Hâkim en-Neysâburî'ye (ö. 405/1014) göre "Muhaddisin adaletinde asıl olan bidatlere çağırmayan bir Müslüman olması, adaletini düşürecek günahları açık bir şekilde işlememesidir."[320] el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) de adaletle ilgili çeşitli rivâyetleri[321] aktardıktan sonra şu sonuca varmıştır: "Adalet Allah'ın emirlerine tabi olmak onun yasakladığı ve kendileriyle adaletin düştüğü günahlardan kaçınmaktır. Bununla birlikte bilinmelidir ki hiç kimse her türlü günahtan sâlim olamaz. Farzları yerine getiren, emredileni yapan, nehyedilenden sakınan, insanı adileştiren günahlardan sakınan, davranışlarında hakkı arayıp yapması gerekeni yapan ve bu esnada dînini ve şahsiyetini zedeleyen sözleri ağzına almayan kimse âdil"[322] olarak kabul etmektedir.

Mutaahirûn dönemi hadis usûlcülerinden İbn Salâh (ö. 643/1245) "Adalet"i tarif etmemiş, adaletin bilinme yollarından bahsetmiştir.[323] İbn Kesîr'e (ö. 774/1373) göre "Adalet" kişinin iyilikleriyle meşhur olması, olumlu bir şöhretinin olması, ümmetin ya da ümmetten iki kişinin onun hakkında iyi konuşması, -sahih görüşe göre bir kişinin onun hakkında iyi konuşması- ondan hadis rivâyet etmesi o kişinin adaletini sabit kılmaktadır.[324] İbnü'l-Vezîr el-Yemânî (ö. 840/1436), İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/819) söylediği ve kendisinden sonra gelenlerin güzel bulduğu şu sözünü aktarmaktadır. "Eğer âdil olmak hiç günah işlemeyen ibadetlerini eksiksiz yerine getiren kimse olsaydı, hiç kimse adalet vasfına sahip olamazdı. Ayrıca eğer her günah işleyen de âdil kabul edilseydi hiç kimse cerh edilmezdi. Ama şu var ki büyük günahları tek eden, iyiliği kötülüğüne galip gelen kimse âdildir."[325] Bağdâdî'nin aktardığına göre Şafiî: "Zekeriya peygamberin oğlu hariç hiçbir kimse bilmiyorum ki Allah'a karşı ibadetini tam yapsın ve günaha bulaşmasın. Binaen aleyh ibadet yönü ağır basan âdildir. Günah tarafı galip gelen ise mecruhtur, âdil

---

318 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 93.

319 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 93.

320 **Neysâburî, Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh (ö. 405/1014)** (1999) Marifetu Ulumi'l-Hadîs, (Thk. Seyyid Mu'zam Hüseyîn), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 53.

321 Bağdâdî'nin adaletle ilgili aktardığı farklı görüş ve rivâyetler için bkz. s. 92-106.

322 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 94.

323 **İbn Salâh, Ebû 'Amr Osmân eş-Şehrezurî (ö. 643/1245)** (2010) Mukaddimetu İbn Salâh fi İlmi'l-Hadîs, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l- 'Arabî, s. 65.

324 **Şâkir,** el-Ba'su'l-Hasîs, s. 130.

325 **İbnü'l-Vezîr, Muhammed b. İbrâhîm el-Yemânî (ö. 840/1436-37)** (1992) el-'Avâsım ve'l-Kâvâsım fi'z-Zebbi 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım, (Thk. Şuayb Arnavut), I-X, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, I, 323.

değildir."[326] İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre "Adalet", "Kişiyi takvâ ve mürüvvete sevk eden bir davranış biçimidir." Takvâdan maksat; "Şirk, fısk ve bid'at gibi kötü fiillerden kaçınmaktır."[327] Osmânlı âlimi Birgivî'ye (ö. 981/1573) göre ise "Adalet sahibini takvâ ve saygınlığa sarılmaya sevk eden bir meziyettir."[328]

Muhaddislerin çoğunluğuna göre "Adalet", "Kişinin yaşantısının çoğunu Allah'ın emirlerine uygun olması olup hiç günah işlememesi değildir."[329] İbn Hibban (ö. 354/965) *Sahih*'inin mukaddimesinde; "Eğer biz adaletten kasıt hiç günah işlemeyen deseydik yeryüzünde hiç âdil insan bulamazdık." Ayrıca normal insanda adaletin bilinme yollarını şu şekilde ifade etmektedir: Kişinin komşusunun onun âdil olduğuna şehâdet etmesi, şehrinin âdillerinin onun adaletine şehâdet etmesi normal insanın adaleti için yeterlidir. Ancak bu şartlar hadis rivâyet eden için yeterli değildir. Çünkü hadis rivâyet edenin adaletini ancak alanda bilgi sahibi olan kişiler bilebilir demektedir.[330] Makdisî'nin (ö. 507/1113) de belirttiği gibi; "Hadîs âlimleri eserlerini telif ederken hadîs kabul şartlarından söz etmemişlerdir. Bu şartlar; bizzat mûsânnifin konuya ışık tutacak karinelerinden, beyânlarından ve eser üzerinde yapılan incelemelerden sonra ilerleyen zaman içerisinde ortaya çıkarılmış prensiplerdir."[331] Adâletu'r-râvî "Sahih hadis"in beş şartından biridir.[332] Hadis rivâyet eden râvîlerin hepsinde bu özeliklerin bulunması gerekir. Ayrıca Müslüman, akıl, baliğ, mürüvvet sahibi ve fâsık olmamak âdil râvîde aranan temel şartlardır.[333] Bununla birlikte Hadis usûlü kitaplarında ta'n noktaları olarak ifade edilen metâ'in-i 'aşere'nin ilk beş maddesi olan "Kizbu'r-râvî", "İthâmu'r-râvî bi'l-kizb", "Fısku'r-râvî", "Cehâletu'r-râvî", "Bid'atu'r-râvî"'den sâlim olan kimseler âdil olarak kabul edilmektedir.[334]

---

326 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 93.

327 **İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askâlânî (ö. 852/1449)** (2016) Nuzhetu'n-Nâzâr fî Tevdihi Nuhbetu'l-Fiker, Beyrût, Müsesesetu'r-Risâle, s. 58.

328 **el-Birgivî, Muhammed b. Ali (ö. 981/1573)** (2012) Hadîs Usulü, (Çev. Talha Alp), İstanbul, Yasin Yay., s. 63.

329 **Birgivî,** s. 63.

330 **İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'âz b. Me'bed et-Temimî (ö. 354/965)** (1988) Sahîhi İbn Hibban bi Tertîbi İbni Belbân (Te'lif: Aleuddîn b. Ali Belbân el-Fârisi (ö. 739/1338-39), Thk. Şuayb Arnavut), I-VIII, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, I, 151-152.

331 **Makdisî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir (ö. 507/1113)** (1984) Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte, 1. Baskı, Beyrût Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 17.

332 Sahih hadîsin beş şartı şunlardır. (1) Senedi muttasıl olacak. (2) Şaz olmayacak. (3) İlletli olmayacak. (4) Rivâyet edenler âdil olacak. (5) Zabt sahibi olacak. Bu şartlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Salâh**, el-Mukaddiime, s. 13; **Şâkir**, el-Bâisu'l-Hasîs, s. 30; **İbn Hacer**, Nuzhetu'n-Nazâr, s. 57; **Süyûtî**, Tedribu'r-Râvî, s. 32; **el-Beykunî, Muhammed b. Fettuh ed-Dımeşkî eş-Şâfiî (ö. 1080/1669)** (2009) Şerhu Menzumetu'l-Beykuniyye fi Mustalahi'l-Hadîs, (Thk. Abdullah Siracu'd-Dîn), 1. Baskı, Haleb, Mektebetu Dâru'l-Felâh, s. 36-51.

333 **Cürcânî,** 'el-Adâle', Ta'rifât, s. 224; **Süyûtî**, Tedribu'r-Râvî, s. 151-152; **Beykuniyye**, s. 36-37.

334 Metâ'în-i 'aşere ile ilgili geniş bilgi için bkz. **Koçyiğit**, Hadîs Usülü, s. 84-97; **Çakan, İsmail Lütfî** (2014) Şekil ve Örneklerle Hadîs Usûlü, İstanbul, İFAV Yay, s. 82-86.

Muhaddislerin "Adalet" kavramı hakkındaki görüşlerinden sonra fukâhânın ıstılahında "Adalet"in nasıl bir anlam kazandığının irdelenmesi önemlidir. Fukâhâ, kitaplarında "Adalet"i, şâhidlik babında ahlâkî anlayış ve muhtevası ile ele alırken; kaza, imâret, velâyet ve mirâs gibi bablarda ise bütün yönleriyle ele almaya çalışmışlardır.[335]

Şâfiî mezhebinin koruyucusu Muhammed b. İdris'e (ö. 204/820) göre "Adalet", "Allah'ın emrine uygun şekilde amelde bulunmaktır."[336] el-Bâcî (ö. 474/1072) ise "Farzları eda eden, emredilene uyup nehyedilenden sakınan ve mürüveti zedeleyen şeylerden sakınan" kişiyi "Âdil" olarak kabul etmektedir. el-Bâcî, İmâm Mâlik'in ve İmâm Şafiî'nin bu görüşü benimsediğini beyân etmektedir.[337] Pezdevî'ye (ö. 482/1089) göre adalet istikamet demek olup, kısır ve kâmil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. "Kısır adalet" kişinin Müslümanlığının bilinmesi ve mutedil bir zekaya hâiz olmasıyla sabit olmaktadır. Bununla birlikte kişinin istikamet sahibi olması adaleti için aranan temel şarttır. "Kamil adalet"in sınırı yoktur. Bu sebeple adalette muteber olan dîn ve aklın bireyin heva ve hevesine üstün gelmesidir. Onun için o, büyük günah işleyen, küçük günahlarda ısrar eden kimsenin adaletinin düşeceği ve kizb ile itham edileceği belirtmektedir. Ancak büyük günahları işlemeyen küçük günahlarda da ısrar etmeyen birisinin işlediği küçük bir günahından dolayı adaleti zedelenmez, kanuni uygulamalarda haberi/şâhidliği delil olarak kabul edilmektedir.[338] Serahsî'de (ö. 490/1096) Pezdevî gibi adaleti istikametle açıkladıktan sonra[339] şöyle devam etmiştir: "Adalet istikamet demektir. Falanca âdildir denildiğinde insaf ve adaletle hükmetmede sireti düzgün olanlar için kullanılmaktadır. Doğru caddeye âdil yol denir. Adaletin zıttı zülümdür. Adalet iki türlüdür. Birincisi "Zahiri adalet"tir ki dîn ve akıl ile sabit olmaktadır. Bunlara sahip olanlar zahiren âdil kabul edilmektedir. Çünkü bunlar kişiyi istikamete götürmektedir. İkincisi ise "Batıni adalet"tir ki bu da ancak bireyin amellerine bakılarak bilinebilmektedir. İnancının gereklerine göre haram olan şeylerden kaçınan kişi dînin hudutları içerisinde doğru yol üzeredir. Dolayısıyla âdil kabul edilmektedir."[340]

---

335 **Karaman, Hayreddîn** (1988) 'Adalet', DİA, İstanbul, I, 343.

336 **eş-Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. 'Abbâs (ö. 204/820)** (1938) er-Risâle (Thk. Ahmed Muhammed Sâkir), Kâhire, s. 25.

337 **Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Saîd (ö. 474/1072)** (1989) İhkâmu'l-Fusûl fi Ahkâmi'l-Usûl, (Thk, Abdullah Mahmud el-Cebburî), Beyrût, s. 287.

338 **Pezdevî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Hanefî (ö. 482/1089)** (Tsz) Usulu'l-Bezdevi Kenzu'l-Usûl İlâ Me'rifeti'l-Usûl, Byy Nâşir-i Mir Muhammed Kütüphane, s. 166; **Abdulazîz el-Buhârî, Aleuddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 730/1330)** (1997) Keşfu'l-Esrâr fi Usûli Fehri'l-İslâm el Pezdevî, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II, 583-585.

339 **Pezdevî**, s. 166; **Abdulazîz el-Buhârî,** II, 583.

340 **Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 490/1096)** (1993) Usulu's-Serahsî, (Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afğanî), I-II, Haydarâbâd, İhyau Me'ârifi'l-Osmâniyye, I, 350-351.

Gazâlî'ye (ö. 505/1111) göre kişinin rivâyet ve şehâdette âdil kabul edilebilmesi onun sireti ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca ona göre "Adalet" için kişinin büyük günahlardan sakınması ve takvâlı olması yetmez aynı zamanda ayakta bevl etmek, yolda bir şeyler yemek, mizahta aşırı kaçmak gibi mürüvvetini bozacak davranışlardan da kaçınması ile sabit olmaktadır.[341] el-Âmidî'de (ö. 631/1233) Gazzâlî'ye yakın bir tarifle şu şekilde tanımlamıştır: "Adalet" bireyin şehâdette ve rivâyetlerin kabulünde ehliyet sahibi olmasıdır. Bu da büyük ve küçük günahlarla insanın saygınlığını zedeleyen bazı mubahlardan sakınmakla olmaktadır.[342]

Subkî'ye (ö. 771/1370) göre büyük günahlardan kaçınan ve küçük günahlarda ısrar etmeyen, gelenek ve göreneklere uygun hareket eden kişi âdildir.[343] Aynı doğrultuda Cürcânî'de (ö. 816/1413) büyük günahtan kaçınan küçük günahlarda ısrar etmeyen sevapları günahlarına galebe çalan, yolda bir şeyler yemek, yola bevl etmek gibi fiillerden sakınan kimse âdildir.[344]

Bütün bu açıklamalardan sonra denilebilir ki muhaddislerin ve fıkıh usûlcülerin bir bireyin âdil olarak kabul edilebilmesi için onun Müslüman, akıllı, baliğ olmasının yanı sıra büyük günah işlemekten kaçınması ve küçük günahlarda ısrar etmemesi şartlarını aramışlardır. Bu şartlar da ortalama her Müslümanda bulunması gereken şartlardır.[345]

5.5.2. Şîa'ya Göre Adalet

Şîa'nın adaletin anlamı ve şartları hakkında ortaya koydukları açıklamalar Ehl-i Sünnet'inkinden tamamen farklılaşmaktadır. Şîa, adaleti hem mukayyet hem de mutlak olarak kullanmaktadır. Mukkayyed olarak kullanıldığında, "İmâmiyye'ye bağlı olanlardan zaptı güçlü, âdil kimse" ya da "Adaletli, zaptı güçlü imâmî olan kimse" şeklinde anlamlar

---

341 **Gazzâlî, Ebû'l-Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111)** (Tsz) el-Mustesfâ min Usuli'l-Fıkh, (Thk. Ahmed Zeki Hammad), Riyâd, Dâru'l-Mihân, I, 235.

342 **el-Amidî, Ali b. Muhammed (ö. 631/1233)** (2003) el-İhkâm fi Usuli'l-Ahkâm, I-IV, Riyâd, Dâru's-Sami'î, II, 95.

343 **Subkî, Tâcuddîn Abdulvehab b. Ali b. Abdulkafi (ö. 771/1370)** (1991) el- İştibâh ve'n-Nezâir, (Thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed) I-II, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I, 451.

344 **Cürcânî,** 'el-Adl', Ta'rifât, s. 224.

345 Sünnî perspektife uygun olarak "Adalet" kavramını değişik açılardan ele alan oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Bunların bir kısmını zikretmekte fayda vardır: **Bakan, Tevhit** (1993) 'Ashâb'ın Adaleti', (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE 181 sayfa; **Abat, Ruhi** (1995) 'Resûllah'ın Sünnetinde Adalet kavramı' (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, 165 sayfa; **Tekin, İlyas** (1997) 'Dîn Eğitimi Açısından Adalet Kavramı', (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, 86 sayfa; **Karataş, Osmân** (1998) 'Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Adalet Kavramı', (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 157 sayfa; **Hadduri, Macid** (1999) İslâm'da Adalet Kavramı, İstanbul, Yöneliş Yay. 296 sayfa; **Ateş, Cafer** (2004) 'İslâm İnancında İlahi Adalet Kavramı' (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE, 105 sayfa; **İdin, Feyyaz** (2009) 'Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı', (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE 224 sayfa **Genel Uğuzman, Fatma** (2012) 'Kelâm'da Adâlet Kavrâmı', (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, 201 sayfa; **Turan, Ramazan** (2014) 'İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı', (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, 222 sayfa. **Bakan, Tevhit** (1993) 'Ashâb'ın Adaleti', (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE

yüklenmektedir.[346] İmâmiyye'nin "Adalet" kavramına yükledikleri anlamın anlaşılmasının yolu önemi Şîî âlimlerin görüşlerinden geçtiği için onların görüşlerine yer vermek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Şîa'nın önemli muhaddislerinden Tûsî'ye (ö. 460/1067) göre, "Râvînin Müslümanlığının bilinmesi adalet için yeterli iken";[347] Şehîdu's-Sânî'ye (ö. 965/1558) göre fısk[348] ve mürüveti bozan şeylerden[349] râvinin sâlim olması adaletine delalet etmektedir.[350] Ayrıca râvînin adaleti iki âdilin hakkında "Âdildir" diye şehadette bulunması ile bilindiğini belirtmekle beraber bir âdil râvînin şehadetinin de yeterli olacağını belirtmektedir.[351] el-Basrî'ye (ö. 1085/1675) göre râvinin adaleti şu dört yolla bilinmektedir. "(1) Gizli hallerini ortaya çıkartacak insani ilişkileri, (2) Kusursuzluğu ve eski âlimlerde olduğu gibi ilim ehli arasındaki şöhreti, (3) Takvâ, güvenilirlik, adalet ve zapt konusundaki şöhreti, (4) onun hakkında âdildir diye iki şâhidin şehâdet etmesi ile açığa çıkmaktadır." Maddelerinden sonra şu açıklamaya yer vermektedir. Âlimlerin çoğuna göre âdil bir kişinin şehâdeti adaletin sübutu için yeterlidir.[352]

Hür el-'Âmulî (ö. 1104/1692), bir kişi herhangi bir bireyi kendi gözleri ile günah işlediğini görür ve buna iki kişi de şâhidlik ederse günah işleyenin adaleti düşer aksi durumda o günahı işleyen kişinin adalet vasfı düşmemektedir.[353] Abdullah b. Ebî Ya'kub, Ca'fer-i Sâdık'a (ö. 148/765)[354] "Bir kişinin aleyhinde veya lehinde şehadetinin kabul edilmesi için adaleti nasıl bilinebilir?" şeklinde sorduğu soruya Ca'fer-i Sâdık, "Kişinin

---

346 **en-Nasîrâbâdî, Seyyid Ali Muhammed en-Nekavî el-Hindî (ö. 1312/1894)** 'el-Cevheretu'l-'Azîze fi Şerhi'l-Vecize, (Thk. Muhammed el-Bereke ve Nimetullah el-Celilî)', Resâilu fi Dirâyeti'l-Hadîs, (ed. Ebû'l-Fadl Hafizan el-Bâbulî), II, 404 vd; **Demirel, Serdar** (2014) Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri, (Çev. A. Alparslan Tunçer) 1. Baskı, İstanbul, Karınca ve Polan Yay., s. 359.

347 **Subhânî, Ca'fer** (1369) Külliyat fi İlmi'r-Ricâl, Kum, Merkezi Mudiriyye-i Havza-i İlmiyye-i Kum, s. 38.

348 Fısk: Büyük günah işlemek yahut küçük günahları işlemekte ısrar etmedir. Bkz. **Şehîdu's-Sânî**, Şerhu'l-Bidâye, s. 68; **Şehîdu's-Sânî, Zeynu'd-Dîn b. Ali b. Ahmed el-Cubâî el-'Âmulî (ö. 966/1559)** (1408) er-Ri'âye fi 'İlmi'd-Dirâye, (Thk. Abdu'l-Hüseyîn Muhammed Bakkal), Kum, Mektebetu Me'reşî en-Necefî, s. 183.

349 Mürüvet: Zamana, mekâna ve duruma göre helallerin yapması veya terkiyle güzelleştiği davranışlardır. Bir görüşe göre davranışlar o kişi için meleke haline gelmelidir. Bkz. **Şehîdu's-Sânî**, Şerhu'l-Bidâye, s. 68; **Şehîdu's-Sânî,** er-Ri'âye, s. 185.

350 **Şehîdu's-Sânî, Zeynu'd-Dîn b. Ali b. Ahmed el-Cubâî el-'Âmulî (ö. 966/1559)** (1421) el-Bidâye fi 'İlmi'd-Dirâye, (Thk. Seyyid Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâlî), İntişârat-i Mehallâti, Kum, s. 42.

351 **Şehîdu's-Sânî,** el-Bidâye, s. 43.

352 **el-Basrî, Muhezebû'd-Dîn, Ahmed b. Abdu'r-Rızâ** (1424) 'el-Mukni'atu'l-Enîse ve'l-Muğniyetu'n-Nefise' (Thk. Ali Rızâ Hezâr), Resailun fi Dirâyeti'l-Hadîs (ed. Ebû'l-Fadl Hafizeyân el-bâbulî), Kum, Merkez-i Tahkikât-i Dâru'l-Hadîs, II, 36-37.

353 **Hürr 'Âmulî, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Muhammed b. Hüseyîn (ö. 1104/1692-93)** (1414) Tefsilu Vesâilu'ş-Şîa ile Tahsili Mesaili'ş-Şer'iyye, Kum, Müessesetü Ali Beyt li İhyâi't-Turâs, XII, 285, (h.no: 16319).

354 Ca'fer-i Sâdık'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Atalan, Mehmet**, (2014) Şiîliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es-Sâdık'ın Yeri, 2. Baskı, Ankara, Araştırma Yay., s. 85 vd.

adaleti karın, cinsel organ, el ve dilindeki iffetiyle bilinmektedir. Ayrıca Allah'ın yapanlara cehennemi vaat ettiği; içki içme, zina yapma, faiz yeme, anne-baba hakkına riâyet etmeme, savaş meydanından kaçma vb. büyük günahlardan sakınmasında da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kendisi zikri geçen günahları işlemediği gibi Müslümanlara kötü örnek olmasın diye işleyenlerin günahını örtmesi ile de bilinmektedir. Kişinin adaletinin bilinebilmesi için beş vakit namazı sürdürme gayreti içerisinde olmalıdır. Müslümanların cemaatinde bulunarak vakitlerine riâyet etmelidir. Bir mazeret olmaksızın namazdan geri kalmamalıdır. Çünkü namaz kılmayanın Müslümanlar arasında ehliyet kabiliyeti yoktur. Böyle olunca camiye ve namaza devam edenler kişi hakkında hüsnü şehadet etmeleri sonucunda adaleti sabit ve şehadeti caiz olmaktadır.[355] Tûsî; günahkâr ancak hadis rivâyetinde dikkatli olan kimsenin rivâyetininin alınabileceğini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Bir takım amellerle hata işleyen ya da azalarıyla haddi aşan (fâsık) kimse, bunun yanında da rivâyetiyle güvenilir addediliyorsa ve rivâyet ettiğine dikkat ediyorsa, bu kimsenin rivâyeti reddedilmez alınır ve kendi ile amel edilmelidir. Çünkü rivâyette aranan adalet şartı meydana gelmiştir. Azalarıyla haddi aşacak fısk ameller işlemesi sadece o kişinin şâhidliğinin kabul edilmesine manidir, yoksa rivâyetini kabul etmeye mani değildir. O, bu nedenle Şîîlerin bu özelliklere haiz kimselerin haberlerini kabul edip aldığını belirtmektedir."[356] Ancak ileride geleceği üzere her ne kadar "Günahkâr ravî rivâyetine dikkat ediyorsa rivâyeti alınır" dese bile başta Tûsî'nin kendisi olmak üzere Şîî muhaddislerin çoğu sahâbîler konusunda aynı hassasiyeti göstermedikleri izahtan varestedir.

en-Nasîrâbâdî'ye (ö. 1312/1894) göre yalandan sakınmadığı bilinen fâsıkın rivâyetinin ma'sûmdan gelme ihtimali yüksekse kabul edilmeli, değilse reddedilmelidir.[357] Subhânî, "Adalet takvâyı gerektiren, büyük günahlardan sakındıran, küçük günahlarda ısrar etmeyi engelleyen, günah işlememe güveni verecek şekilde, dîne saygıyı ifade eden mürüvvete aykırı davranışları terk ettiren nefsani bir melekedir."[358]

"Âdil" lafzı Şîa ricâl kitaplarında mutlak olarak kullanıldığı zaman İmâmiyye mensubu ve zabt sahibi kimselere delalet etmektedir. Diğer İslâmî fırkalara mensup olanlara Şîa mutlak manada "Âdil" dememekte ve onların rivâyetlerine temkinli

355 **Hür el-'Âmulî,** Vesâilu'ş-Şîa, XXVII, 391-392, (h.no: 34032).

356 **Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali (ö. 460/1037)** (1417) el-Udde fi Usuli'l-Fıkh, (Muhammed Rızâ el-Ensârî el-Kummî), Kum, Metbaatu Setâre, I, 152.

357 **en-Nasîrâbadî,** 'el-Cevheretu'l-'Azîze, II, 407.

358 **Subhânî, Ca'fer** (1395) Usulu'l-Hadîs ve Ahkamuhu fi 'İlmi'd-Dirâye, 9. Baskı, Kum, Müessesetü İmâm Sâdık, s. 134

yaklaşmaktadır.[359] Bütün bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki Ehl-i Sünnet ve Şîa'ya göre bir râvînin rivâyetinin kabul edilebilmesi için "Adalet" vasfına hâiz olması gerekmektedir. Ayrıca râvînin Müslüman, akıl, baliğ, mürüvvet sahibi olması iki ekolünde üzerinde ittifak ettiği diğer şartlardandır. Bir râvî bütün şartları kendisinde barındırsa bile adaleti eksikse iki ekole göre rivâyetleri alınmamalıdır.[360]

Şîa âlimleri genelde cerh konusunda Ehl-i Sünnet'le aynı düşünmekte, ama ta'dîl lafızlarıyla ve onların delalet yönüyle ilgili ise farklı düşünmektedir.[361] Ayrıca ileri de değinileceği üzere adalet konusunda ravîlere uyguladıkları kuralların hepsini sahâbîlere de uygulaması, sahâbî râvîlerde aradıkları titizliği imâmî râvîlerde aramamaları mezhebin temel çıkmazlarından kabul edilmektedir.

5.6.Sahâbe

Sahâbe kelimesi Arapça "ص ح ب" fiilinden türemiş bir kelime olup müştaklarıyla beraber "Bir kişiyle birlikte bulunmak, dost ve yakın arkadaş olmak, beraber yaşamak, ünsiyet peyda edip iyi geçinmek, korumak, himaye etmek, beraber olmak, birbirine arkadaş olmak, kişinin ihtiyaç duyduğu eşyaları, korumak, engellemek, saçları olmayan, deli, sırdaş, birbirine uygun olma" gibi anlamlara gelmektedir.[362]

Sahâbî kelimesinin anlam içeriğinde yer ve zaman mahdudiyeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla bir kimsenin başkasıyla sohbetinden bahsedildiğinde bunda kısa süreli bir karşılaşma söz konusu olabileceği gibi yıllarca süren bir arkadaşlık ve dostluk yapıldığı anlamını da çıkarmak mümkündür.[363] Sözlük manası mutlak sahâbîliği ifade ettiği için birinin sahâbesi denildiği zaman mutlak arkadaşlığı anlaşılmaktadır. Bu arkadaş Müslüman olabileceği gibi, kâfir, münâfık, fâsık ve fâcir de olabilmektedir. Sahâbenin anlamı ancak neye muzâf olduğu ile ya da kavramsal çerçevesiyle anlaşılabilmektedir.[364] Sahâbe kavramının terim anlamına geçmeden önce Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerdeki kullanımına bakmak önem arz etmektedir.

"Sahâbe" kavramı sözlük anlamıyla Kur'ân'da birçok âyette kullanılmıştır. Bunlar:

---

359 **Subhânî,** Usulu'l-Hadîs, s. 155; **Nâsırî, Ali** (2014) Hadîs İlimlerine Giriş, (Çev. Muhammed Methi Turan), İstanbul, el-Mustafa Yay., s. 189.

360 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Me'ârif, Mecîd/ Süheylâ Peyruzfer** (1395) Âşinayi bâ İlmi Hadîs, Tahrân, s. 132; **Şâneçî, Kâzım Mudir** (1393) Dirâyetü'l-Hadîs, Kum, Defteri İntişârat-ı İslâmî, s. 138-139; **Müeddeb, Seyyid Rızâ** (1426) Durûsun fi 'İlmi'd-Dirâye, Kum, Merkezu'l-'Ulumi'l-İslâmî, s. 195.

361 **Ünügür, Peymân** (2017) 'Şîa'da Metin Tenkidi', Ankara Üniversitesi SBE, s. 240; **Demirel**, s. 372.

362 **Ferâhîdî,** 'shb', Kitâbu'l-'Ayn, III, 124; **İbn Manzûr**, 'shb', Lisânu'l-'Arab, I, 519-521; **Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. 400/1009?)** (1979) 'shb', es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye, Beyrût, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, I, 161-162; **Zebidî,** "shb", Tâcu'l-'Arus, 185-189.

363 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, 63; **Koçyiğit,** Hadîs Tarihi, s. 69; **Efendioğlu, Mehmet** (2014) Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler Tartışmalar-Gerçekler, 2. Baskı, İstanbul, İFAV Yay., s. 27.

364 **el-Mîlânî, Seyyid Ali Hüseyînî** (1421) es-Shâbe, 1. Baskı, Kum, Merkezu Evhâsi'l-Akâid, s. 12.

"Arkadaşlar arası sohbet",[365] "Mü'minle mü'min arasındaki sohbet",[366] "Kâfirle kâfirler arasındaki sohbet",[367] "Mü'minle kâfir arasındaki sohbet",[368] "Peygamber ile kâfir olan kavmi arasındaki sohbet",[369] "Yakın arkadaşla sohbet"[370] ve "Evladın kendisinden farklı bir inanca mensup olan babasıyla arasındaki sohbet"[371]tir. "Sahâbî" kelimesinin çoğulu olan "Ashâb" kelimesi de farklı kelimelerle beraber farklı anlamlar için kullanılmıştır. Mesela: "Ashâbu'l-Hicr",[372] "Ashâbu'l-Kehf",[373] "Ashâbu'l-Eyke",[374] "Ashâbu's-Sicn",[375] "Ashâbu'l-Medyen",[376] "Ashâbu's-Sebt",[377] "Ashâbu'r-Ress",[378] "Ashâbu'l-Uhdûd",[379] "Ashâbu'l-Karye",[380] "Ashâbu'l-Cenne",[381] "Ashâbu'n-Nâr",[382] "Ashâbu's-Sefîne",[383] gibi bir yerin sâkini/mukîmi olmak, Ashâb-ı Mûsâ[384] Ashâb-ı A'raf[385] birinin arkadaşları olmak, "Ashâbu'l-Yemin",[386] "Ashâbu'l-Meymene",[387] erdemliler olmak, **"**Ashâb-ı Şimâl",[388] "Ashâbu'l-Meş'eme"[389] erdemlilerden olmamak, "Ashâb-ı Fil"[390] bir şeyin sahibi olmak için kullanılmıştır.

Sahâbe, ister insan, hayvan, isterse yer veya zaman olsun birbirine yakın olmak anlamına gelmektedir. Bu yakınlık ister bedenle olsun, ister yardım ve destekle olsun fark etmez. Bunun için Arap örfünde birbirleriyle çok birlikteliği olan kimseler için "Benden uzakta olsa da fakat kalbimden uzak değil" deyimi kullanılmaktadır.[391] Sahâbî kelimesinin sözlük ve Kur'ân'daki kullanımı tespit ettikten sonra hadisteki kullanımını incelemek önemlidir.

---

365 Tevbe, 9/40.
366 Kehf, 18/76.
367 Kamer, 54/29.
368 Kehf, 18/34, 37.
369 Necm, 53/2; A'raf, 7/184.
370 Nisâ, 4/36.
371 Lokmân, 31/15.
372 Hicr, 15/80.
373 Kehf, 18/9.
374 Şu'arâ, 26/176; Kâf, 50/14.
375 Yusûf, 12/39.
376 'Araf, 7/85.
377 Nisâ, 4/47.
378 Kâf, 50/12; Furkân 25/38.
379 Burûc, 85/4.
380 Yâsîn, 36/13.
381 Bakara, 2/82; 'Araf, 7/42, 44, 46, 50; Ahkâf, 46/14, 16.
382 Bakara, 2/39; Bakara, 2/81, 217, 257, 275; 'Araf, 7/36, 44, 47, 50.
383 'Ankebût, 29/15.
384 Şu'arâ, 26/61.
385 Araf, 7/48.
386 Vâkıa, 56/27, 38, 90, 91; Müddessir, 74/39.
387 Beled, 90/18.
388 Vâkıa, 56/41.
389 Beled, 90/19.
390 Fil, 105/1.
391 **İsfehanî,** 'shb', Mufredât I, 567-568.

Sahâbe kavramı, hadislerde müştaklarıyla beraber "Arkadaş olmak",[392] "Beraber olmak",[393] "Samimi dost olmak",[394] "Sohbet etmek",[395] "Eş (karı-koca) olmak",[396] "Sahip/mâlik olmak",[397] "Bir yere mensup olmak",[398] "Hizmet etmek",[399] "Bilen"[400] ve "Sırdaş"[401] gibi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.[402]

Sahâbe kelimesinin sözlük ve örfü kullanımı arasındaki farklılıktan dolayı sahâbîyi tanımlamada hadisçiler ve fıkıh usûlcüleri arasında farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Hadisçiler sahâbe kelimesinin daha çok sözlük anlamını esas alarak bir tanımlamaya giderken fıkıh usûlcüleri ise örfî anlamını dikkate alarak sahâbeyi tanımlamışlardır. Bu farklılıktan dolayı ıstılâhi tanımını yaparken kimi kavramsal çerçeveyi oldukça daraltmakta kimisi ise olabildiğince geniş tutmaktadır. Bunun için Ehl-i Sünnet'e göre "Sahâbe" tanımının daha iyi anlaşılması için muhaddislere ve usûlcülere göre "Sahâbe" kavramını ayrı ayrı ele almada yarar vardır.

Muhaddislerin sahâbe tanımını daha iyi tespit edebilmek için kronolojik sırayı takip ederek muhaddislerin sahâbe tanımlarını incelemekte fayda vardır. Enes b. Mâlik (ö. 93/711) hayatının son demlerinde kendisine sorulan "Resûlullah'ın ashâbından senden başka hayatta olan kimse kaldı mı?" sorusuna "Onu gören kimi bedevîler var ama onunla sohbet etmiş ashâbından kimse kalmadı."[403] cevabını vermek suretiyle sahâbî olmak için uzun mülâkîliği esas almıştır. Ahmed b. Hanbel'in naklettiğine göre Âsım b. Süleymân el-Ahvel (ö. 140/757), "Abdullah b. Sercis Resûlullah'ı görmüştür. Ancak onun sohbeti yoktur. (**لم يكن له صحبة**)"[404] demek suretiyle anlık görmeyi sahâbîlik için yeterli görmemektedir. Bu rivâyetler, sahâbe kavramının sahâbîler devrinden itibaren farklı şekilde anlaşıldığını, özellikle de Hz. Peygamber'in yakınında yer alıp onunla samimi

---

392 **Mâlik b. Enes,** Muvatta, Namaz, 341; **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XI, 181, (h.no: 20269); **Buhârî**, Cumâ, 36;

393 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 408, (h.no: 322).

394 **Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869)** (2000) Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî), Riyâd, Mukaddime, 47, (h.no: 584).

395 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 373, (h.no: 267), XXIX, 492, (h.no: 17976); **İbn Mâce**, İkâmetu's-Salât, 47.

396 **İbn Mâce,** Vesâya, 8; **Abdurrezak, Ebû Bekir b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî es-San'ânî (ö. 211/825-27)** (1403) el-Musannef, (Thk. Habîburrahmân el-A'zami), Beyrût, IX, 398, (h.no: 17766).

397 **Ebû Dâvûd**, Cihâd, 91; **Tirmizî**, Buyû', 60.

398 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XIII, 522, (h.no: 8203), XIV, 261, (h.no: 8609); **Buhârî**, Buyû' 24.

399 **Buhârî,** Edeb, 1; **Müslim,** Eymân, 44.

400 **Tirmizî,** Menâkıb, 38.

401 **Tirmizî,** Menâkıb, 38.

402 Ayrıca hadîste sahâbe kavramı için bkz. **Erul, Bünyamin** (2014) Sahabenin Sünnet Anlayışı, 8. Baskı, Ankara, TDV Yay., s. 1 vd; **Solak, Mustafa** (2001) 'Hadîslerde Sahâbe Kavrâmı', (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmâm Üniversitesi SBE, s. 2 vd.

403 **İbnü's-Salâh,** Mukadime, s. 160; **İbn Kesîr,** el-Bâisu'l-Hasis, s. 231; **İbn Hacer**, Fethu'l-Bârî VII, 6-7.

404 **el-Bağdâdî**, s. 62

ilişkiler içinde olan ve onun sohbetiyle eğitilmiş ve kemâle ermişlerin asıl sahâbî sayılmakta olduğunu gözler önüne sermektedir.[405]

Ali İbnü'l-Medenî (ö. 234/848), "Hz. Peygamber ile sohbet eden veya bir an dahi olsa gündüz vakti onu gören Hz. Peygamber'in ashâbındandır" demiştir.[406] "Gündüzleyin görme" ile gece gören yahut rüyada görenin sahâbe olamayacağını vurgulamaya çalışmıştır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), "Resûlullah ile bir sene veya birkaç ay yahut bir gün hatta bir saat sohbet eden veya onu gören onun ashâbındandır" demiştir.[407] Buharî (ö. 256/870) de "Hz. Peygamber'le sohbet eden veya onu gören her Müslüman onun ashâbındandır."[408] Buhârî tanımında "Müslüman" kaydıyla Onu gören gayr-i Müslimlerin ve münâfıkların sahâbî olamayacağı kaydını düşürmeye çalışmıştır. İbn Kesîr (ö. 774/1373), "Sohbeti uzun olmasa ve hiçbir şeyi rivâyet etmese dahi Müslüman olarak Resûlullah'ı gören kişi sahâbîdir" demiştir.[409]

İbn Hacer (ö. 852/1448), "Sahâbî Hz. Peygamber'le mü'min olarak mülaki olan sahih görüşe göre araya irtidat girse de İslâm üzere ölen kişidir."[410] İbn Hacer ayrıca şu

---

405 **Çakan, İsmail Lütfi** (2015) Sahâbe Kıvâmı Müslümanlığımızın Aynası, 5. Baskı, İstanbul, İFAV Yay, s. 14-15.

406 **İbn Hacer,** Fethu'l-Bârî, VII, 5.

407 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 63; **İbn Cevzî**, Telkîh, s. 101.

408 **Buhârî,** Fedâilu's-Sahâbe, 1, **İbn Hacer,** Fethul-Bârî VII, 1; **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 69.

409 **Şâkir, Ahmed Muhammed (ö. 1958)** (2005) el-Bâisu'l-Hesis Şerhu İhtisâri Ulumi'l-Hadîs, 1. Baskı, Kâhire, Dâru'l-Ğadi'l-Cedid, s. 230. İbn Kesîr bu tanımı verdikten sonra Cumhuru ulemânın halef ve selef olarak bu görüşü benimsediğini dile getirmektedir.

410 İbn Hacer tarifine aldığı kelimelerden maksadını şu şekilde açıklamaktadır: Tarifte bulunan "Peygamber'le mülâki olmak"tan maksat "Bir arada oturmak, beraber yürümek, birbirleriyle konuşmasalar bile birinin diğerine kavuşması gibi tabirlerden daha genel bir tabirdir. Bu mananın içine ister yalnız başına olsun ister başkasıyla birlikte olsun birinin diğerini görmesi de girmektedir." Tanımda "mülâki olmayı kullanmak" bazılarının "Sahâbî Hz. Peygamber'i görendir." tanımından daha kapsayıcıdır. Çünkü görme lafzı ile yapılan tanım, Abdullah İbni Ümmü Mektûm (ö. 15/636) gibi âmâ olanları sahâbî olma kapsamının dışına çıkarmaktadır. Hâlbuki onun sahâbîliği icamaen sabittir. Hz. Peygamber'e îmân etmiş olmasına rağmen onu görmemiş olan Ashame en-Necâşî (ö. 9/630) bu tanımın dışında kalmaktadır. Tanımda geçen "Mü'min olarak mülâkî olmak"tan kasıt kendileriyle kâfir olarak mülâkî olanları tanımın dışında bırakmak içindir. Tanımda gelen "Hz. Peygamber'le" tabirinden maksat Hz. Peygamber'den başka peygambere inanıp da ona mülâkî olan kimse bu tanımın dışında kalmaktadır. Ancak Hz. Peygamber'e onun peygamber olacağına inanıp da peygamberlik devrine yetişmeyenler tarifin dışına çıkıp çıkmayacağı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Tarifte geçen "İslâm üzere ölen"den maksat "Hz. Peygamber'le mü'min olarak mülâkî olduktan sonra dinden çıkan Ubeydullah b. Cehş ve İbn Hatal gibilerin tanım dışında kalmasıdır." "Araya irtidat girsede" tabirinden maksat "Hz. Peygamber'e mü'min olarak mülâkî olan sonra dinden çıkıp daha sonra dine girip Müslüman olarak vefat eden kimseleri kapsamak içindir. Bu gibi kimseler, ister Hz. Peygamber'in hayatında İslâm'a dönsünler ister ikinci defa ona mülâkî olsunlar fark etmez. Bunlar için sahâbî olma vasfı bakidir." Tanımda geçen "Sahih görüşe göre" tabirinden maksat ise "Meseledeki ihtilafa işaret etmek içindir. Eş'as b. Kays'ın hikâyesi bu görüşün doğruluğuna işaret etmektedir. Bu zat dinden çıkanlardandı. Hz. Ebû Bekir'e esir olarak getirilmiş ve onun eliyle İslâm'a dönmüştü. Ebû Bekir onun İslâm'a girişini kabul ederek kız kardeşiyle evlendirdi. Bundan sonra herkes onu sahâbî olarak kabul edip hadislerini müsned ve diğer eserlerde zikrettiler." Bkz. **İbn Hacer,** Nuzhetu'n-Nazar, s. 126-127; **İbn Hacer,** el-İsâbe, I, 158-159; **Koçyiğit, Talât** (2003) Hadîs Tarihi, 3. Baskı, Ankara, TDV Yay., s. 70-71. İbn Hacer'in tarifinde geçen "İslâm üzere ölen" kısmına eleştiri getiren Çağdaş Şîî yazar el-Mîlânî, bu tabirin içerisine "Abdullah b. Ubey b. Selul gibi

şekilde de sahâbe kavramına açıklık getirmiştir. *"Peygamber'le (s.a.) uzun veya kısa süre bir arada olan, ondan rivâyette bulunan veya bulunmayan, onunla birlikte savaşan veya savaşmayan, onunla aynı meclisi paylaşmasa da sadece bir kez görmüş olan ve bir engelden dolayı onu göremeyen (âmâ) kimseler sahâbîdir."*[411] Bu tanıma göre "Muhammed b. Ebî Bekir gibi Hz. Peygamber'in vefatından üç ay gibi kısa süre önce doğmuş bulunan kişiler de sahâbî sayılmış, ancak onlardan rivâyet edilen hadisler mürsel kabul edilmiştir."[412] İbn Hacer, bu tarifinin Buharî ve onun hocası Ahmed b. Hanbel gibi hadisçiler ve bunlara tâbi olan âlimler katında en muteber tanım olduğunu söyledikten sonra bunun dışındaki tarifleri şaz olarak kabul etmektedir.[413]

el-Hatîb el-Bağdâdî, sahâbe tanımı ile ilgili rivâyet edilen görüşleri aktardıktan sonra sahâbe kelimesinin sözlük anlamını tahlil etmekte, sahâbî kelimesinin anlamında sohbet için belli bir sürenin çıkmadığını, az sohbet edenin de çok sohbet eden gibi sahâbî olması gerektiğini belirtmektedir.[414] İbn Salâh'ın "Sahâbe bilgisi" başlığı altında naklettiği bir rivâyette Hicri III. asrın ikinci çeyreğinden itibaren hadisçiler Hz. Peygamber'in konumunun üstünlüğü nedeniyle onu gören herkese sahâbe unvanını vererek sahâbe tanımlamasını örfî anlamdan sözlük anlamına taşıdıklarını belirtmektedir.[415] Ayrıca muhaddislere göre sahâbî olmak için temyiz yaşında olmayı yeterli görmektedirler. Onlara göre "Sözü anlayıp karşılık verebilen" çocuk sahâbî sayılmaktadır. Onun için Hz. Ali'nin iki oğlu Hasan ile Hüseyîn ve Mahmud b. er-Rebi' temyiz yaşına ulaşmış çocuk sahâbîlerdendir.[416] Muhaddisler, "Mâna âleminde" ya da "Rüya" da Hz. Peygamber'i görenleri sahâbî saymamakta, peygamberliğin tebliğinden itibaren Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen süre içerisinde imân etmiş olarak görebilenler için söz konusu etmektedirler.[417]

Buhârî (ö. 256/870), Ebû'z- Zur'â (ö. 264/878), İbn Mende (ö. 395/1005), İbn Abdilber (ö. 463/1071), Ebû Mûsâ el-Medînî (ö. 581/1185), İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), İbn Salâh (ö. 643/1245), Nevevî (ö. 676/1277), İbn Cumâ'a (ö. 733/1332), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Irâkî (ö. 806/1403) gibi âlimler sahâbe olmak için sadece Hz. Peygamberi

---

münâfıklarda girmektedir. Oysa münâfıklar Müslüman değildir." demek suretiyle tarifi tenkid etmektedir. **el-Mîlânî,** es-Sahâbe, s. 13

411 **İbn Hacer,** el-İsâbe I, 158.

412 **Demir,** Hadîs ve İdeoloji, s. 26-27.

413 **İbn Hacer,** el-İsâbe, I, 159; **Mîlânî,** es-Sahâbe, s. 13-14.

414 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye**,** s. 63-64.

415 **İbn Salâh**, s. 159.

416 **es-Sâlih**, s. 286.

417 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Mâlikî, Hasan b. Ferhân** (2004) es-Sahâbe ve's-Suhbe, 2. Baskı, Ammân, Merkezu Dirâsâti't-Tarihiyye, s. 13 vd.

görmeyi yeterli görmektedirler.[418]

Bütün bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere muhaddislere göre sahâbî olmak için uzun süre birliktelik ve görme şart değildir. "Bir anlık Müslüman olarak görme bile sahâbe-i Resûl olmak için yeterlidir." Lügat anlamını esas alan bu tanım münâfıkların başı olan Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün de sahâbî kapsamına alındığı iddiası ile Şîa tarafından eleştirilmektedir.[419]

Usûlcüler sahâbe kavramını daha çok şer'i delilerin ikincisi olan sünneti ele alırken işlemektedirler. Bazı usûlcüler sahâbe kavramını muhaddisler gibi lügat anlamına göre tanımlarken bir kısmı da örfî anlamına göre tanımlamaktadır. Örfî tarifte ilim almayı, uzun birlikteliği ve Hz. Peygamber'den hadis rivâyet etmeyi sahâbe olmak için şart koşanlar olduğu gibi şart koşmayanlarda bulunmaktadır. Usûlcülerin sahâbe tanımının daha iyi anlaşılması için onlar tarafından ileri sürülen delilleri krolonojik sıraya göre ele alıp değerlendirmede yarar vardır.

Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bir olay bize, ileriki dönemlerde tartışma konusu olan sahâbe kavramına yüklenen anlam hakkında bir ipucu vermektedir. "Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) kendisinden çok önce Müslüman olmuş olan Abdurrahmân b. Avf'la (ö. 32/652) aralarında vuku bulan bir problem sonucunda İbn Avf'a sövmüştür." Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Ashâbıma/dostlarıma sövmeyiniz! Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki sizden herhangi biriniz Uhud dağı kadar altın infak etse onların yapmış olduğu infakın ne müddüne ne de yarısına erişmez."*[420] buyurmuştur. Bu rivâyetin mefhumu sahâbe kavramına "Uzun süre birliktelik" anlamı yüklemiştir. Çünkü İbn Avf, ilk Müslümandan, İbn Velid ise Mekke'nin fethinden kısa bir zaman önce Müslüman olmuştur. Saîd b. el-Müseyyeb[421] (ö. 94/713) de "Hz. Peygamber'le bir iki sene kalmayanı ve onunla bir iki gazveye iştirak etmeyeni sahâbî saymamıştır."[422] Emîr Pâdişâh el-Buhârî

---

418 **İbn Salâh**, s. 159; **İbn Kesîr**, el-Bâisu'l-Hasis, s. 230; **Koçyiğit, Talât** (2003) Hadîs Usülü, 3. Baskı, Ankara, TDV Yay., s. 167-168.

419 **Ya'kûb, Ahmed Hüseyîn** (Tsz) Nazariyyetu Adâleti's-Sahâbe ve'l-Mercîiyyetu's-Siyâsiyyetu fi'l-İslâm, Müessesetü Ensâriyân, Kum, s. 26; **Demir**, Hadîs ve İdeoloji, s. 27.

420 **Müslim** Fedailu's-Sahâbe, 2541; **Ebû Dâvûd,** Sunne, 11, (h.no: 4658).

421 Tâbiînin büyüklerinden olan İbn Müseyyeb'in asıl adı: Ebû Muhammed Sa'îd b. Müseyyeb b. Hüzn b. Ebî Vehb el-Mahzûmî el-Kureyşî, Hicri 13 te doğmuş 94 vefat etmiş, Medîne'deki 7 büyük fakîhten birisi olarak kabul edilir. Muhaddis, fakîhlik ve zühdüyle bilinir. Sa'îd b. Müseyyeb'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Sa'd,** Kitâbu Tabakati'l-Kubrâ, VII, 119; **Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî (ö. 430/1038)** (1992) Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabeketu'l-Esfiyâ, I-XI, Beyrût, Dâru'l-Fikr, II, 161-175.

422 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye s. 63; **İbn Salâh,** s. 159; **İbn Kesîr,** el-Bâisu'l-Hasis, s. 230; **Süyûtî, Ebû'l-Fadl Celaleddîn Abdurrahmân (ö. 911/1505)** (2003) Tedribur-Râvî fi Şerhi Takribu'n-Nevevî, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü Kütübi's-Sekâfe, II, 291. İlgili sayfada Nevevî ve onun şârihi Süyûtî bu görüşün Sa'îd b. Müseyyebe ait olma ihtimalinin zayıf olduğunu belirtip sözü aktaranlar arasında yer alan Muhammed b. Ömer el-Vakidî'nin Irakîye göre hadîste zayıf olan bir râvî

(ö. 987/1579) bunun nedenini şu şekilde açıklamıştır: "Hz. Peygamber'in sahâbîsi olmanın büyük bir şerefi vardır. İnsan şahsiyetine etki eden sahâbîlik ancak uzun süreli birliktelikle elde edilebilmektedir. Güneş nasıl yeryüzüne her mevsimde farklı tesir ediyorsa, Hz. Peygamber de insan ruhuna öyle tesir etmektedir. Bir Müslümanın gerçek manada sahâbî olabilmesi için en az dört mevsimi Hz. Peygamber'le birlikte geçirmesi gerekmektedir." Emîr Pâdişâh, Saîd b. Müseyyeb'in "İki gazveye katılmak" ile içinde insanın ahlakının belirginleştiği, sıkıntıdan bir parça olan uzun yolculuğu kast etiğini belirtmektedir.[423] Ayrıca Emîr Pâdişâh, muhaddislerin sözlük anlamını tercih etmelerine şu sözleriyle karşı çıkmaktadır: "Bir defa Hz. Peygamber'i görene sahâbî demek" lügat icabıdır, denilse de bu doğru değildir. Çünkü sahâbî kelimesi "Nispet ya"sı alarak özel bir anlam kazandığını dolayısıyla ondan artık herhangi bir arkadaş değil sadece Hz. Peygamber'in arkadaşlarının anlaşıldığını belirtmektedir. Bu özel anlamdan hareketle sahâbî kelimesine lugavî anlamından ziyade örfî anlamı vermek gerekmektedir. Ümmetin arasında cari olan örfe göre sahâbî ancak uzun süre Hz. Peygamber'le birlikte olana denmektedir. Bu konuda örf lügatten önce gelmektedir.[424] Emîr Pâdişâh, Saîd b. Müseyyeb'in sözlerine getirmiş olduğu izahatla örfî anlamı öncelemektedir.

Bâkıllânî (ö. 403/1012) de sahâbî kelimesini örfî anlamda kullanmıştır. Bâkıllânî, kişinin bir an Hz. Peygamber'le mülaki olmuş olması ya da onunla birkaç adım yürümüş olması veya ondan bir hadis duymuş olması onun sahâbîliği için yeterli olmadığını belirtmiştir. O, Hz. Peygamber'le mülâkî olmuş ve uzun süre sohbetinde bulunmuş olanı sahâbî olarak kabul etmiştir.[425]

Ebû'l-Hüseyîn el-Basrî (ö. 436/1044) Hz. Peygamber'le uzun süre beraber arkadaşlık etmeyi, onu uzun süre dinleyip, ondan bilgi almayı ve ona ittiba etmeyi sahâbîlik için şart koşmaktadır. Dışarıdan bir heyet içerisinde veya benzeri şekilde gelip onunla fazla görüşmeden ayrılıp gidenleri sahâbî olarak kabul etmemektedir.[426]

Gazzâlî (ö. 505/1111), örfte uzun süre sohbet etmiş olana sahâbî denmiş olmasına rağmen bu isim Hz. Peygamber'le bir an bile olsa sohbet etmiş olana tahsis edilmiştir. Örfün tanımı tevatür ve nakl-i sahih ile sabittir,[427] demek suretiyle örfî anlamı öncelemiştir.

---

olduğunu belirtmektedirler.

423 **Emîr Pâdişâh, Muhammed Emîn el-Horasânî el-Buhârî el-Hanefî (ö. 987/1579)** (Tsz) Teysiru't-Tahrir 'ala Kitâbi't-Tahrir, I-IV, Mekke, Dâru'l-Bâz, III, 66; **Bakan, Tevhit** (1993) 'Ashâb'ın Adaleti', (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, s. 10-11.

424 **Emîr Pâdişâh,** Teysiru't-Tahrir, III, 66.

425 **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 63-64.

426 **el-Basrî, Muhammed b. Ali b. et-Tayyib** (1964) Kitâbu'l-Mut'temed fi Usuli'l-Fıkh, (Thk. Muhammed Hamidullah), I-II, Dımeşk, II, 666-667; **Erul,** Sahabenin Sünnet Anlayışı s. 4.

427 **Gazzâlî,** el-Mustesfâ, II, 261.

İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) de sahâbî kelimesinin lügat manasını nazarı itibara alınarak bir saat bile sohbet edene sahâbe isminin verilebileceğini ancak örfün bu kelimeye daha hususi bir mana kazandırdığını belirtikten sonra suretiyle örfî anlamı tercih etmiştir.[428]

Abdulazîz el-Buhârî (ö. 730/1329) bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Hadisçilere ve bazı Şafiîlere göre Hz. Peygamber'le bir an görüşen sahâbîdir. Çünkü sahâbî kelimesi sohbetten türemiş olup, çok sohbet edene dendiği gibi az sohbet edene de denmektedir. Usûlcülerin cumhuruna göre ise sahâbî kendisini Hz. Peygamber'e tahsis eden, ittibâ ve istifade etmek için uzun süre onunla sohbet eden kimseler için kullanılmakta, kısa süreli sohbet için kullanılmamaktadır."[429]

Sahâbî olmak için uzun mulâkîliği şart koşan el-Leknevî (ö. 1304/1886-87) şöyle demektedir. "Ashâbtan murâd Raşid halifeler gibi, Muhâcir, Ensâr ve başkalarından seferde-hazarda Hz. Peygamber'le birlikte bulunan, ondan vahiy alan, şeriati, hükümleri İslâm'ın edeplerini öğrenen, nâsih mensûhu bilen kimselerdir. Yoksa onu bir veya fazla gören herkes değil" [430] Sahâbe olmak için uzun sohbeti şart koşan Bünyamin Erul, Leknevî'nin sözlerini şu şekilde değerlendirmektedir. "Hz. Peygamber hakkındaki en tutarlı telakkilerin, en isabetli kanaatlerin, en yakın müşahedelerin ancak bu vasıfları haiz sahâbîler tarafından ortaya konulabileceğine inanıyoruz. Sahâbîler, bize sağlıklı bir peygamber ve sünnet anlayışı aktarabilecek kadar bilgi, görgü ve birikim sahibi olmaları kaçınılmazdır."[431]

Sahâbî olmak için Hz. Peygamber'le uzun süre mülaki olmanın şart olduğunu görüşünde ısrar eden fıkıh usûlcüleri bu uzun sürenin miktarı hakkında farklı görüşler serd etmişlerdir.[432] Ayrıca Hz. Peygamber'le görüşme süresi az olanlar ve sohbetiyle meşhur olmayan bir veya iki hadis rivâyet etmiş olan sahâbîleri ise meçhul kabul etmişlerdir.[433]

Ignaz Goldziher (ö. 1850-1921) göre "Evvelce bu tabir Peygamberle oldukça uzun bir müddet beraber bulunmuş ve seferlerinde ona refakat etmiş olan kimselere münhasır idi. Daha sonraları Peygamber ile bu kadar sıkı bir münasebet kaydı aranmadığından

---

428 **İbnü'l-Esîr, Mecduddîn Ebû Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210)** (1969) Camiu'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl, (Thk. Abdulkadir Arnavut) I-XII, Byy, Mektebetu'l-Hilvânî, I, 134.

429 **Abdulazîz el-Buhârî,** Keşfu'l-Esrâr, II, 384; Bakan, a.g.e., s. 10.

430 **Leknevî, Ebû'l-Hesenât Muhammed Abdulhay (ö. 1303/1886)** (1992) Tuhfetu'l-Ahyâr bi İhyâi Sünneti Seyyidi'l-Ebrâr, (Thk. Abu Fettah Ebû Gudde), Beyrût, s. 63; **Erul**, Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 7.

431 **Erul,** Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 7.

432 Sahâbe tanımları ve etrafında gelişen tartışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. **Leknevî**, Zaferu'l-Emânî, s. 531-540.

433 **Abdulazîz el-Buhârî,** Keşfu'l-Esrâr, II, 384-385; **Nesefî, Ebû'l-Berekât Hafizu'd-Dîn Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310)** (Tsz) Şerhu'l-Musannef ale'l-Menâr, I-II, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II, 28; **Bakan,** s. 16.

Peygamber sağ iken onunla karşılaşmış veya sadece kendisini görmüş olan mü'minler de yaşlarına bakılmadan ashâb sayılmıştır." diyerek her iki yaklaşımın tarihi seyrine dikkat çekmektedir.[434]

Hulâsa-i kelâm sahâbe kavramı; Kur'ân, hadîs ve örfte ekseriyetle uzun mulâkîlik için kullanılmıştır. Bununla birlikte Muhaddisler sahâbîlere yönelik eleştirileri bertaraf etmek, onlar aracılığı ile gelen bilgi ve birikimden azamî derecede istifade için kavramın sözlük anlamını tercih etmişlerdir. Fakîhler ise sahâbîlerin aktaracakları rivâyetler üzerine hüküm inşa edeceklerinden dolayı bunun sağlıklı olabilmesi için uzun mülâkîliği şart koşmuşlardır. Ehl-i hadîs her ne kadar sahâbe sözcüğünün sözlük anlamını tercih etmiş olsa bile aktardıkları rivâyetlerin çoğunluğu uzun mülakîlikte bulunanlar sahâbîlerden olmuştur.

[434] **Goldziher, Ignaz (ö. 1921)** (1945) 'Eshâb', İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, IV, 370.

BÖLÜM 1

İMÂMİYYE ŞÎA'SINA GÖRE SAHÂBE VE SAHÂBENİN ADALETİ

Dînin bütün hükümleri ashâb aracılığıyla sonraki nesillere ulaşmıştır. Günümüzde Kur'ân ve sünnette göre Allah'a kulluk ettiğini düşünen birisi varsa, bu iki temel kaynağın sonraki nesillere ulaşmasına sahâbîlerin aracılık ettiğini bilmelidir. Ancak bir kısım sahâbîlerin Hz. Peygamber'den sonra ihtilaf edip dağılmaları, birbirini tekfir edip, birbirlerine lanet okumaları, birbiriyle savaşıp dîndaşlarının kanını dökmeleri yüzünden onları araştırıp, tenkîde tabi tutmadan dînî hükümleri onlardan alamayız.[435] Ayrıca onların durumunu araştırmadan Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında yaptıklarını incelemeden, hakka tabi olanla batıl peşinde koşanı, mü'minle fâsığı, hâlis olanla münafığı ve Allah'a şükredenle nankörlük edeni, İslâmiyet'i terk edenle İslâmiyet'te sebat edeni birbirinden ayırmadan hiçbirinin lehinde ya da aleyhinde hüküm veremeyiz.[436] Şîa müntesiplerine göre Şîa, ne gulât gibi ashâbın tamamını küfürle itham eder ne de Ehl-i Sünnet gibi hepsini âdil kabul eder, diğer râvîler gibi sahâbîleri de tek tek kendi kriterlerine göre değerlendirmektedir.[437] Bununla beraber Şîa'nın hiçbir değerlendirmeye tabi tutmadan söyledikleri her şeyi mutlak nas olarak kabul ettikleri ma'sûm sahâbîler de bulunmaktadır. Şîa'ya göre ma'sûm sahâbîler dışında kalanlara sahâbîlik tek başına sahibine iftihar edecek bir rütbe kazandırmaz.

1. İmâmiyye'ye Göre Sahâbe

Şîa'ya göre sahâbe kelimesi, dînî bir kavram olmadığı için Kur'ân ve Hz. Peygamber onun anlam çerçevesini belirtmemiştir.[438] Sahâbe kavramı Hz. Peygamber

---

435 **Subhânî, Ca'fer** (1381) el-İnsâf fi Mesâili Dâme fihe'l-Hilâf, 1. Baskı, Kum, Müessesetü İmâm Sâdık, III, 562.

436 **et-Tîcânî, Muhammed es-Semâvî** (2007) Feselu Ehle'z-Zikr, 10. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyân, li't-Tabâ'eti ve'n-Neşr, s. 113. Tîcânî'nin bu eseri Cevât Gök tarafından Zikir Ehline Sorun ismi ile tercüme edilip basılmıştır. Bkz. **Tîcânî, Muhammed es-Semâvî** (2015) Zikir Ehline Sorun, (Çev. Cevât Gök) 3. Baskı, İstanbul, Asr Yay., s. 147.

437 **Tîcânî, Muhammed es-Semâvî** (2009) eş-Şîa Hum Ehlü's-Sünne, Kum, Müessesetü Ensâriyân, s. 271. Tîcânî'nin bu eseri Resûl Nur tarafından Gerçek Sünnet Ehli Şîa ismi ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Bkz. **Tîcânî, Muhammed Semâvî** (2015) Gerçek Sünnet Ehli Şîa, (Çev. Resûl Nur), 4. Baskı, İstanbul, Asr Yay. s. 363.

438 **Eşkenânî, Şebîr Murat** (2011) 'Adaletu's-Sahâbe fi'l-Mizân, Byy, s. 25-26.

döneminde lugavî anlamıyla kullanılmıştır.[439] Onun için Mescid-i Nebevî'de yatıp orada ilmi faaliyetlerini icra eden kişilere nispetle kullanılan "Ashâb-ı Suffe" tabiri de sözlük anlamı ile kullanılmıştır. Hz. Peygamber bazen "Sahâbe" kelimesini kendi ismini zikretmeksizin kullanmış ve ondan da onun ashâbı anlaşılmıştır. Ancak zamanla "Sahâbe" kelimesine muhaddisler ve fakîhlerce farklı anlamlar yüklenilmiştir.[440] Ehl-i Sünnet'te olduğu gibi Şîa'da farklı sahâbe tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlar incelendiğinde aslında tariflerin birbirine çok yakın olduğu görülecektir.

Şehîdu's-Sânî olarak bilinen Zeynuddîn el-'Âmulî (ö. 966/1559), İbn Hacer gibi Ehl-i Sünnet'in meşhur muhaddislerinin görüşüne mutâbık olarak sahâbeyi şu şekilde tanımlamıştır: "*Sahâbe, Hz. Peygamber'le Müslüman olarak karşılaşmış ve Müslüman olarak -araya irtidat girse de- ölmüş olan kimseye*" denir.[441] Kuvvetli görüşe göre bu kimse, mü'min ya da Müslüman olduğu zaman aralığında mürtedlikten dönmüş olsa da durum aynıdır. Muhaddisler bu tanımı şu şekilde açıklamışlardır.

Tanımda geçen "*Karşılaşmaktan*" maksat, Hz. Peygamber'i görmemiş ve onunla konuşmamış olsa dahi, birlikte oturmaktan, birlikte yürüyüp gezmekten ve birinin diğerine ulaşması tabirlerini kullanarak tarif edenlerinkinden daha geniş kapsamlıdır. Kimi muhaddislerin sahâbî tariflerinde geçen "Hz. Peygamber'i görmüş olması" kaydından daha evladır. Çünkü bu ifadeyle Abdullah b. Ümmü Mektûm gibi kimseler âmâ oldukları için kapsam dışına çıkmış olmaktadır. Hâlbuki Ümmü Mektûm'un sahâbî olduğu hususunda ihtilaf yoktur.[442] Onun için tarif daha kapsayıcı olsun diye "Görme" yerine "Likâ" lafzı kullanılmıştır.

Şehîdu's-Sânî, "*İman etmiş olması*" ifadesiyle "Onunla kâfir olarak karşılaşmayı" hükmün dışına çıkarmak için kullanmıştır. Hz. Peygamber'e îmân etmemiş olan kimse onunla sayısız defa karşılaşsa da îmân etmediğinden "Sahâbî" olarak kabul edilmemiştir. Kâfir olarak Hz. Peygamber'i görmüş olan kişi onun vefatından sonra Müslüman olsa da yine sahâbî sayılmamıştır.

---

439 **Nûrî, Muhammed Mûsâ** (1396) Ceryân Şinâsî-i Ashâb-ı Nebî, Kum, İntişârâti Kütübi Cemkerân, s. 27.

440 **Ğarevî, Muhammed Hadî Yusufî**, (Ed.) (1393) Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî, I, 18.

441 **Şehîdu's-Sânî,** er-Ri'âye, s, 339-340. **Şehîdu's-Sânî** Şerhu'l-Bidâye, s. 123; **en-Nasîrâbadî,** 'el-Cevheretu'l-'Azîze, II, 402-403; **Şeri'timdar, el-Mevlâ Refi' b. Ali el-Cîlânî er-Ruştî (ö. 1292/1875)** (Tsz) 'Risâletun fi İlmi'd-Dirâye, (Thk. es-Seyyid Hasan el-Hüseynî Âl el-Muceddid eş-Şîrâzî)', Resâilu fi Dirâyeti'l-Hadîs, (ed. Ebû'l-Fadl Hafizân el-Bâbulî), II, 327. Şehîdu's-Sânî'nin tanımı ile İbn Hacer'in tanımı birebir aynıdır. Muhtemelen Şehîdu's-Sânî, İbn Hacer'in tanımını benimsemiş ve eserine almıştır. Bkz. **İbn Hacer**, Nuzhetu'n-Nazâr, s. 126-127; **İbn Hacer**, el-İsâbe, I, 158-159.

442 **en-Nasîrâbadî,** Cevheretu'l-'Azîze, II, 403.

"*...Peygamberken onunla karşılaşan*" kavli ile ondan önceki peygamberlere îmân ettiği halde onunla karşılaşan kişiler ve onun ileride peygamber olarak geleceğine îmân etmiş ancak o esnada henüz nebî olmadığı için peygamberliğine yetişmemiş kimseler kastedilmiştir. Zaten bu tarifte bir şüphe hâsıl olmuş olsaydı bu durumda nebî ile karşılaşma ifadesinden sonra peygamber olarak gönderilişinden sonra ibaresi eklenmiş olurdu.

"*İslâm üzerine ölen*" kavliyle 'Ubeydullah b. Cahş ve İbn Hatal gibi dinden çıkan ve bu şekilde ölen kimselerin sâhâbe kapsamı dışına çıkması kastedilmiştir ki onlar sahâbî sayılmaz.

"*Mürtedlikten dönmüş de olsa*" ifadesi ile Hz. Peygamber ile mü'min olarak karşılaşmış sonra da dinden irtidat etmiş olan kişinin Hz. Peygamber hayatta olduğu halde ya da vefatından sonra İslâm'a geri dönmüş olmasını içermektedir. Âlimler böyle birisinin sahâbî olacağı kanaatini taşımaktadırlar.[443]

Sadr'a (ö. 1935) göre sahâbî Hz. Peygamber'e arkadaşlık eden ve mü'min olarak ölen kimsedir.[444] Subhânî, Sünnî muhaddislerin görüşlerine yer vererek sahâbe tanımında Ehl-i hadisin yöntemini şu şekilde açıklamaktadır: "*Hz. Peygamber'i gören bütün Müslümanlar sahâbeden sayılır.*" Sahâbe olmak için Hz. Peygamber'le uzun mülâkiliği veya onunla en az iki savaşa katılmayı şart koşanları eleştirerek bu görüşün zayıf bir görüş olduğunu, onların tanımlarına göre Cerir b. Abdullah el-Becelî (ö. 54/671) gibiler sahâbî kapsamının dışına çıkmaktadır. Hâlbuki el-Becelî vb.lerin sahâbî olduklarında hiçbir şüphe yoktur, demektedir.[445]

Şîa'ya tabi olmakla hidâyete erdiğini söyleyen Muhammed Tîcanî, sahâbeyi şu şekilde değerlendirmektedir: "Sahâbî, asla heva ve hevesinden konuşmayan, Allah yolunda olduğu için kınayanlardan korkmayan kişidir. Resûlullah (s.a) da bazı sahâbîleri mürted, bazılarını nâkisîn (Cemel ashâbı gibi), bazılarını mârikîn (hariciler), bazılarını kâsitîn (Muâviye ve etrafındakiler) olarak tanıtmış, bazılarının mutlaka cehenneme gideceğini ve onların Resûlullah'la (s.a) birlikte olmalarının kendilerine hiçbir yararı olmayacağını ve hatta bu yüzden kıyamette azaplarının iki kat artacağını söylemiştir."[446] Ticânî'nin sahâbe tanımı, tanımdan çok bir açıklama ve sahâbe değerlendirmesi olarak kabul etmek daha

---

443 **Şehîdu's-Sânî,** Şerhu'l-Bidâye, s. 123-125; **Şehîdu's-Sânî,** er-Ri'âye, s. 339-341; **el-Mamekânî, Abdullah (ö. 1351/1933)** (1411) Mikbâsu'l-Hidâye fi İlmi'd-Dirâye, (Thk. Muhammed Rızâ el-Mâmekânî), I-VII, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi't-Turâs, III, 300-302; **Demirel,** Hadîs İlimleri, s. 288.

444 **Sadr, Seyyid Hüseyîn (ö. 1935)** (Tsz) Nihâyetu'd-Dirâye fi Şerhi'r-Risâleti'l-Mevsumete bi'l-Vecize li'l Behâî, (Thk. Macid el-Ğurbavî), Byy, Neşru'l-Me'şer, s. 341.

445 **Subhânî,** Usulu'l-Hadîs, s. 125.

446 **Tîcânî, Muhammed** (2009) Summe Ehdeytum, 13. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyân, s. 78-80.

isabetli olmaktadır. Şîî mühaddisler genellikle Şehîdu's-Sânî'nin tanımı doğrultusunda sahâbeyi tanımlamaktadırlar. Şehîdu's-Sânî'nin tanımı ile İbn Hacer'in tanımını birbirleriyle örtüştüğünden dolayı onun İbn Hacer'in tanımını kabul ettiğini dolayısıyla Ehl-i Sünnet'e yakın bir şekilde sahâbeyi tanımladığı müşahede edilmektedir.

Şîi muhaddislerin sahâbe kavramına yükledikleri anlamı tespit ettikten sonra Şîî usûlcülerin sahâbe terimine yükledikleri anlamı tespit etmek önem arz etmektedir. Şîa kaynakları zaman zaman Usûlî kavramı ile Müctehid kavramını eş anlamlı olarak kullanmaktadır.[447] Onlara göre Hz. Peygamber'e tâbi olmak üzere onun yanında uzun süre kalan ve ondan ilim alan kişi sahâbîdir. Bir heyet içerisinde gelip onunla uzun süre birlikte kalmayan ve ona tâbi olmayan kimse sahâbî olmaz.[448]

el-'Askeri'ye göre Şîa sahâbe tanımında lügat anlamını dikkate almıştır. Yani sahâbe ancak Hz. Peygamber'in yanında uzun süre kalmış, onunla sohbet etmiş kimseye denir.[449] Bu iddiasını desteklemek için de Kur'ân'da geçen ve uzun birliktelik ifade eden "يا صاحبي السجن"[450] ve "أصحاب موسي"[451] tabirlerini delil getirmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber döneminde, Hz. Peygamber'in sahâbîleri için Kur'ân'daki kullanıma mutabık olarak "صاحب رسول الله" ve "اصحاب رسول الله" tabirlerinin kullanıldığını, sahâbe ve ashâb tabirlerinin tek başına kullanılmadığını, "Ashâbu's-Suffe" gibi başka bir kelimeye muzâf olacak şekilde kullanıldığını belirtmektedir. O, sonraki dönemlerde daha çok Ehl-i Sünnet'in tek başına kullanmasıyla kavramsallaştığını belirtmektedir.[452] Dolayısıyla ona göre sahâbe kavramı bir kelimeye muzâf olarak kullanılmalı ve uzun süreli birliktelik anlamı yüklenmelidir.

Bâzı Şîî âlimlere göre "Sahâbe" kelimesi Hz. Peygamber'e arkadaşlık eden, onu gören veya duyan mü'min, münâfık, âdil, fâsık, iyi, kötü herkesi kapsamaktadır. Hz. Peygamber'le sohbet etmek tek başına sahibine adalet maksadıyla giydirilen bir ma'sûmiyet elbisesi olmadığı gibi tek başına bir şeref de değildir.[453] Şîa'ya göre sahâbenin dereceleri amellerine ve Kur'ân ve sünnete bağlılıklarına göre farklılaşmaktadır. Onlardan

---

447 **Uyar,** s. 49.

448 **el-Mâmekânî,** Mikbâsu'l-Hidâye, III, 296.

449 Her ne kadar bu tanım örfî tanım olarak kabul edilse de el-'Askerî'ye göre uzun süre birliktelik kelimenin sözlük anlamından çıkmaktadır. Bkz. **el-'Askerî, 'Allâme Seyyid Murtezâ** (1426) Me'âlimu'l-Medreseteyn, I-III, Byy, Merkezu't-Tabaati ve'n-Neşr li'l Cemi'il 'Âlemi li Ehli Beyt, I, 114. Ancak diğer usulcüler göre ise uzun süre birliktelik lugavî anlamdan değil, örfî anlamdan çıkmaktadır. Örneğin bkz. **el-Mâmekânî**, Mikbâsu'l-Hidâye, III, 296.

450 Yûsuf, 12/39.

451 Şuarâ, 26/61.

452 **el-'Askerî,** Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 114.

453 **Rudbârî, Mustafa el-Hüseynî** (2014) es-Sahâbe fî Hadîsi Ehl-i Beyt, Kum, el-Merkezu'l- 'Âlî li'd-Dirâseti't-Tekribiyye, s. 14.

"Allah'a verdikleri söze sâdık kalan âdiller vardır"[454] ki Allah onları "Kâfirlere karşı şiddetli kendi aralarında merhametli" diye tanımlamaktadır.[455] Onlara göre Hz. Peygamber'in âdil olan sahâbesi dışında diğer sahâbîler bu tanıma girmemektedir.[456] Muhezebûddîn el-Basrî'ye (ö. 1085/1675) göre Hz. Peygamber'e mü'min olarak ulaşmış ve îmân üzere ölmüş olanlara sahâbe denmektedir.[457]

Şîa'nın sahâbe algısı üzerine yaptığımız okumalardan da yola çıkarak şunu söyleyebiliriz. Şîa sahâbe tanımı üzerinde fazla durmamış, imâmet meselesiyle ilintili olduğu için daha çok sahâbenin adaleti üzerinde durmuştur. Onlara göre Hz. Peygamber'in sahâbîsi olmak büyük bir şeref olsa da bu şeref onları dokunulmaz kılmamaktadır. "Onlar cerh ve ta'dîl konusunda diğer râvîler gibidir."[458] Sahâbî olmak, ma'sûm olmak anlamına gelmez; sahâbîler arasında âdil, veli, saffiy sıddîk olanlar olduğu gibi ki bunlar onların âlimleridir. Aralarında mechû'l-hâl, fâsık ve münâfık olanlar da vardır. Dolayısıyla Şîa'nın sahâbeye yaklaşımı imâmet merkezli bir yaklaşım olup, Hz. Ali'nin imâmetine destek vermeyenleri âdil olarak görmeyip tenkid etmektedirler.[459] Bu bigilerden sonra âlimlerin sahâbeyi tanımak için başvurdukları yöntemleri belirtmek önem ahzetmektedir.

1.1.Sahâbeyi Tanıma Yolları

Bir kimsenin sahâbî olup olmadığı çeşitli yollarla bilinmektedir. Sahâbîlerden olmadıkları halde sahâbî olduğunu iddia edenleri ortaya çıkartmak ve sahâbîliği su-i istimal edilmesini önlemek için ulemâ bu konu üzerinde titizlikle durmuş, tespit ettikleri yöntemlerden herhangi birisine uyanı sahâbî olarak kabul etmişlerdir. İmâmiyye Şîa'sına göre sahâbe; tevatür, şöhret, istifaza ve sika olanların haber vermesiyle bilinmektedir.[460] Şîa'nın sahâbeyi tanıma metodunu şu şekilde açıklanabilir:

Sahâbî olduğu tevatür yolu ile bilinenler: Ebû Bekir b. Kuhâfe (ö. 13/634),[461] Ömer b. Hattâb (ö. 23/644), Osmân b. Affân (ö. 35/656), Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661),

---

454 Ahzâb, 33/23.

455 Fetih, 48/29.

456 **Ya'kûb,** (1429) Nezeriyyetu 'Adâleti's-Sahâbe, s. 59.

457 **el-Basrî,** 'el-Mukni'atu'l-Enîse, II, 46. Demirel, Hz. Peygamber'le karşılaşmış ve İslâm üzerine ölen kimseyi sahâbî olarak görüp, ardından da az bir topluluk hariç tüm sahâbîleri İslâm dairesinin dışına çıkartanların sahâbîye dair ortaya koydukları tarifin bir manasının kalmadığını belirtmek suretiyle Şîa'yı eleştirmektedir. bkz. **Demirel**, Hadîs İlimleri, s. 289.

458 **Şehîdu's-Sânî**, er-Riâye, s. 343.

459 Geniş bilgi için bkz. **Mûsevî, Abdulhüseyn Şerefuddîn** (1404) el-İctihâd fi Mukâbili'n-Nas, (Thk. Ebû'l-Muctebâ), Kum, s. 519-525; **Mûsevî**, **Abdulhüseyn Şerefuddîn** (2004) Ebû Hüreyre Kum, Müessesetü Ensâriyân, s. 6; **Haydar, Esed** (2004) İmâm Sâdık ve'l-Mezâhibu'l-Erbaa, I-IV, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, I, 626-631.

460 **Sadr,** s. 341; **el-Basrî,** el-Mukni'atu'l-Enise, II, 46; **Şeri'timdar,** 'Risâletun fi İlmi'd-Dirâye', II, 327; **Şehîdu's-Sânî,** er-Ri'âye, s. 342; **el-Bâbulî, Ebû'l-Fadl Hafizeyân** (1424) Resâilun fi Dirâyeti'l-Hadîs (ed. Ebû'l-Fadl Hafizeyân el-Bâbulî), Kum, Merkez-i Tahkikât-i Dâru'l-Hadîs, II, 327; **Aşkenânî,** s. 27.

461 Hz. Ebû Bekir'in sahâbîliği Tevbe, 9/40. âyetle sabittir.

Abdurrahmân b. Avf (ö. 32/652), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656), Sa‘d b. Ebî Vakkas (ö. 55/675), Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639), Sa‘îd b. Zeyd (ö. 51/671) gibilerin sahâbîliği tevatürle sabittir.

Sahâbî olduğu şöhret yolu ile bilinenler: Ebû Hüreyre (ö. 58/687), Abdullah b. Ömer (ö. 73/694) ve Ebû Sa‘îd el-Hudrî (ö. 74/693) şöhret yolu ile tanınan sahâbîlere örnek olarak vermek mümkündür.[462]

Sahâbî olduğu istifaza yolu ile bilinenler: İstifaza tevatür derecesine ulaşmamış bir tanınma yolu olup, Dımâm b. Sa‘lebe ve Ukkaşe b. Mihsan’in sahâbîliği bu yöntemle bilinmiştir.[463]

Sika olanların haber vermesiyle sahâbîliği bilinenler: Âdil ve güvenilir bir tâbiîn bir kimse hakkında “Bu sahâbîdir” diye şahadette bulunursa o kimse sahâbe olarak kabul edilmektedir.[464]

Şîa’nın sahâbeyi tanıma yolları için belirlediği mezkûr kriterler Ehl-i Sünnet’inkine göre biraz daha dar kapsamlı olup birçok sahâbî bu tanıma göre kapsam dışı kalabilmektedir.[465] Bu da kısmen de olsa Şîa’nın sahâbe anlayışını yansıttığı söylenebilir.

---

462 **es-Sâlih**, s. 286.

463 **Süyûtî,** Tedribu’r-Râvî, II, 290.

464 **Süyûtî,** Tedribu’r-Râvî, II, 290-291.

465 Ehl-i Sünnet yukarıda zikredilen tanıma yollarına ek olarak şu kriterleride kabul etmiştir. *Bir sahâbînin şehâdeti ile sahâbîliği bilinenler*: Kaynaklarda bu yolla tanınan sahâbîlere Hememe/Humame ed-Devsî (ö. 21/641) örnek olarak zikredilmiştir. Hememe, Hz. Ömer döneminde (13-23/634-644) İsfehân’ın fethi sırasında ölünce, o esnada orada bulunan Ebû Mûsâ el- Eş‘arî (ö. 44/664) onun şehîd olarak vefat edeceğine dair Hz. Peygamber’den duyduğu haberi nakletmiştir. Ebû Mûsâ’ın bu naklinden Hememe’nin hem sahâbî olduğuna hem de şehîd olarak öldüğü sonucuna varılmıştır. (Bkz. **İbn Salâh,** s. 160; **İbn Hacer,** el-İsâbe, I, 15, 614-615; **es-Sâlih** s. 286; **Efendioğlu**, s. 31). *Âdaleti sabit olan birisinin ben sahâbîyim demesi ile sahâbîliği bilinenler*: Adaleti sabit olan bir kimsenin kendisinin sahâbî olduğunu söylemesiyle sahâbî olduğu kabul edilmektedir. Ancak bunu söyleyenin en geç 110/728 tarihinde ölmüş olması gerekmektedir. Çünkü 11/632 yılında vefat eden Hz. Peygamber’in bu tarihte söylediği rivâyet edilen “*Yüz sene sonra bugün hayatta olanlardan kimse sağ kalmayacaktır.*” (Bkz. **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, II, 121.) hadisiyle sahâbe asrını “110/728” yılı ile sınırlandırdığı bilinmektedir. Binaenaleyh bu tarihten sonra sahâbîlik iddiasıyla ortaya çıkan Serbâtek el-Hindî (ö. 336/947), Ca‘fer b. Nastûr (ö. 350/961?) ve Reten b. Abdillah (ö. 632/1234) gibilerin iddiaları kabul görmemiştir.(**Kandemir, Yaşar** (2017) Mevzu Hadîsler Menşe’i Tanıma Yolları Tenkidi, 10. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 71-72; **Efendioğlu,** s. 31; **Aydınlı, Abdullah** (2018) Sahâbe Bilgisi, 1. Baskı, İstanbul, Rağbet, Yay., s. 46. Hz. Peygamber sonrası sahâbîlik iddiası ile ortaya çıkan kişilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Avcı, Seyyid,** (2004) ‘Hz. Peygamber Sonrası Sahâbîlik İddiası’, İstem, Yıl:2, S:4, s. 219-235). *Bir kişinin sahâbe olup olmadığını tespitte yardımcı olan başka kriterler de bulunmaktadır*. Hz. Peygamber döneminde bir seriyyenin veya ordunun başında görevlendirilmiş olmak, başta Hz. Ömer olmak üzere halifeler ordu komutanlarını sahâbîler arasından seçtikleri için ridde savaşlarında veya fetih ordularında üst seviyelerde görevlendirilmiş olmak, Hz. Peygamber döneminde dünyaya gelmiş olmak, Mekke ve Taif’in fethi ile Vedâ haccı sırasında buralarda hayatını idâme etmiş olmak sahâbî olarak bilnmenin kıstâslarından birkaçıdır. (**es-Sâlih,** s. 286-287; **Efendioğlu,** s. 31-32). Ayrıca Hadis rivâyet ederken birinin “Resûlullah’ın şöyle dediğini işittim.” “Şöyle yaptığını gördüm” ya da “Biz Resûlullah ile beraberken şu oldu” demesi sahâbîliğine delalet etmesi için yeterli görülmektedir **(İbn Salâh,** s. 160; **İbn Kesîr,** el-Bâisu’l-Hasis, s. 243; **el-Basrî,** el-Mu‘temed, II, 667).

1.2.Sahâbe Tabakaları

Sahâbenin mertebeleri; İslâm'a önce girmekle, önce hicret etmekle, Bedir ve Uhud savaşına katılmakla, Hz. Peygamber'le daha fazla bulunmakla, birlikte savaşlara katılmakla, ondan rivâyet etmekle, onunla konuşup, görüşmekle farklılaşabilmektedir.[466] Örneğin, Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) sahâbeyi on iki tabakaya[467] ayırırken Abdulkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) on yedi tabakaya ayırmaktadır.[468]

Bazı Şîî muhaddisler, ashâb arasındaki fazilet sıralamasını, "Sahâbenin en önce İslâm'a girişine, hicret önceliğine, Resûllullah'ın sohbetinde, meclisinde bulunmasının çokluğuna, katıldığı gazve sayısına, Hz. Peygamber'den rivâyet sayısına, gibi özelliklere göredir",[469] denişmişse de Şîa'nın Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'i bütün kriterlerin üstünde tuttuğu ve diğer sahâbîlere takdim ettiği inkâr edilemez bir gerçektir. İki mezhep arasındaki asıl görüş ayrılığı bilhassa halifeler arasında kimin efdal olduğu hususunda ortaya çıkmaktadır. Ehl-i Sünnet'te fazilet sırası halifeler arasında halifelik sırasına göredir.[470] Ancak Şîa'da her bakımdan ashâbın en faziletlisi; İslâmiyeti ilk kabul eden, dînde en doğru kimse olan Hz. Ali'dir ve bu hususta tartışma yoktur. Ondan sonra Hz. Fâtıma ile oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn gelmektedir.[471] Dolayısıyla Şîa'ya göre

---

466 **Şehîdu's-Sânî,** Şerhu'l-Bidâye, s. 124; **Şehîdu's-Sânî,** er-Rî'âye, s. 342.

467 **İbn Salâh,** s. 162; **Süyûtî,** Tedribu'r-Râvî, II, 290. Sahâbenin tabakalara ayrılması konusunda muhaddisler arasında tam bir ittifak bulunmamakla birlikte Hâkim en-Nisâbûrî'nin (ö. 405/1014) yaptığı taksimat muhaddisler tarafından daha fazla tercih edildiğinden dolayı onun taksimatına yer vermek fayda mülahaza etmektedir. Onun taksimatı şu şekildedir:
"(1) 'Aşere-i mübeşşere ve Hz. Hatice, Hz. Bilâl gibi ilk Müslüman olanlar,
(2) Hz. Ömer'in Müslüman oluşu sırasında müşriklerin Dâru'n-Nedve'de durum değerlendirmesi yaptıkları ana kadar Müslüman olanlar,
(3) I. ve II. Habeşistan hicretine katılanlar,
(4) I. Akabe Bey'atı'nda bulunanlar,
(5) II. Akabe Bey'atı'na katılanlar,
(6) Hz. Peygamber'in hicretinin sonunda Kubâ'ya geldiği zaman kendisine kavuşup Medîne'ye yerleşen Muhâcirûn,
(7) Bedir Gazvesi'ne katılanlar,
(8) Bedir Gazvesi ile Hudeybiye Musâlahası arasında hicret edenler,
(9) Hudeybiye'de yapılan Bey'atü'r-Rıdvân'a katılanlar,
(10) Hudeybiye antlaşması ile Mekke fethi arasında hicret edenler,
(11) Mekke'nin fethedilmesi üzerine Müslüman olan Kureyşliler,
(12) Hz. Peygamber'i Mekke Fethi sırasında, Vedâ Haccı'nda veya bir başka yerde gören çocuklar" bkz. **Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014)** (2003) Ma'rifeti Ulumü'l-Hadîs, (Thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm), Beyrût, Dâru İbn Hazm, 158–165.

468 **Abdülkâhir el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Tâhir b. Muhammed et-Temîmî (ö. 429/1037-38)** (1928) **Usûlu'd-Dîn,** 1. Baskı, İstanbul, s. 298 vd.

469 **el-Mâmekânî,** Mikbâsu'l-Hidâye, III, 305; **Aşkenânî**, s. 26-27.

470 Örneğin bkz. **Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855)** (1983) Fedâilu's-Sahâbe, (Thk. Vesiyullah b. Muhammed 'Abbâs), I-II, Mekke, Mektebetu' Ummu'l-Kurâ, I, 65 vd.

471 **Şehîdu's-Sânî,** er-Riaye, s. 344; **Nevbahtî,** Firâku'ş-Şîa, s. 39; **el-Mâmekânî**, Mikbâsu'l-Hidâye, III, 307; **Kutluay, İbrahim** (2017) Şîa'da Hadis Usûlü (Ehl-i Sünnet Hadis Usûlü İle Mukayeseli Bir Çalışma), 1. Baskı, İstanbul, Rağbet, s. 209.

sahâbe tabakalarının mezhebinin görüşleri doğrultusunda geliştiği söylenebilir. Sahâbe tabakaları ile ilgili değerlendirmelerden sonra sahâbenin sayısını tespitte iki ekolün yaklaşımı tespit etmek önem arz etmektedir.

1.3.Sahâbe Sayısı

Ashâbın sayısı hakkında bize kadar ulaşan kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in, "*Bana Müslümanlığını sözüyle açıklayanları yazınız/sayınız*" emri üzerine yapılan nüfus sayımında çocuk, kadın, erkek, hür, köle toplam 1500 kadar sahâbî olduğu ve bu sayının yazı ile tespit edildiği bilinmektedir.[472] Kaynaklarda Hz. Peygamber'in bu emri ne zaman verdiği ile ilgili değişik görüşler bulunmaktadır. Bazı müelliflere göre bu emri Uhud savaşına çıkıldığı sırada (3/625); kimisine göre savaş için hendek kazıldığında (5/627), kimisine göre ise Hudeybiye seferinde (6/628) vermiştir.[473] Muhammed Hamidullah (ö. 2002), Buhârî'nin yukarıda zikrettiğimiz hadisinden yola çıkarak "Hz. Peygamber, Medîne'ye hicretten hemen sonra Müslümanların nüfus sayımını yaptırmıştır. Rakamlar, hâdisenin 1/622 senesinde vuku bulduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir."[474] Hamidullah'ın kanaatine katılarak şunu da söylemek mümkündür. İlk nüfus sayımı 1/622 yılda yapılmış, daha sonra olağanüstü durumlara göre diğer müelliflerin belirttiği tarihlerde de nüfus sayımı yapılmış olabilir; ancak kaynaklarda bize böyle bir bilgi ulaşmamıştır.

Ebû Mûsâ el-Medînî (ö. 581/1185), Hz. Peygamber vefat ettiğinde kadın-erkek yüz binden fazla sahâbîsinin olduğunu söyleyerek bunun sayı ile tespitinin mümkün olmadığını; zira çoğunluğunun şehirlere, beldelere ve köylere dağıldığını ifade etmektedir. Sâci, el-Menâkıb'ında Rafi'den naklettiğine göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde, Müslümanların sayısı, otuz bini Medîne'de otuz bini ise muhtelif yerlerde yaşayanlar olmak üzere altmış bindir. Şehîdu's-Sânî'ye göre Hz. Peygamber vefat ederken sahâbîsinin sayısı yüz on dört bindir.[475] Mamekânî ise Gadîr de ve Veda Haccında bulunan sahâbîlerin sayısının yüz yirmi bin olduğunu belirtmektedir.[476]

---

472 **Buhârî,** Cihâd, 181.

473 **el-'Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451)** (Tsz) 'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XXV, Byy, Dâru'l-Fikr, XIV, 305-306; **el-Kastalânî, Ebû'l-Abbâs Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulmulk (ö. 923/1517)** (1304) İrşâdu's-Sâri li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Mısır, el-Matbaatu'l-Kubrâ el-Emîriyye, V, 175.

474 **Hamidullah, Muhammed (ö. 2002)** (1967) Hemmâm İbnü'l-Münebbih'in Sahifesi (Çev. Talât Koçyiğit), Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Evi, s. 27-28; **Koçyiğit,** Hadîs Tarihi, s. 74-75; İslâm'daki ilk nüfus sayımı ile ilgili tetkikli bilgi için bkz. **Okiç, Tayyib**, 'İslâmiyyette İlk Nufus Sayımı', AÜİFD, C: 7 S: 1, s. 12-20.

475 **Şehîdu's-Sânî,** er-Rî'aye, s. 345; **en-Nasîrâbâdî,** Cevheretu'l-'Azîze, II, 403; **Şeri'timdar,** 'Risâletun fi İlmi'd-Dirâye', II, 327.

476 **Mamekânî,** Mikbâsu'l-Hidâye, III, 310.

Ca‘fer-i Sâdık’a göre Hz. Peygamber’in ashâbının sekiz bini Medîne’den, iki bini Mekke’den, iki bini tulakâlardan olmak üzere toplam on iki bindir. Onların arasında Kaderî, Mürciî, Mutezilî ve Ehl-i Rey’den kimsenin olmadığını belirtmektedir.[477]

Genel kanaate göre Hz. Peygamber’in ashâbı yüz binden fazla olmasına rağmen bu rivâyetinde Ca‘fer-i Sâdık on iki bin sahâbîden bahsetmektedir. Bu durum, es-Sâdık’ın sahâbe tanımında farklı bir metot izlediğini, Hz. Peygamber’i mü’min olarak gören herkesi, Hz. Peygamber’in sahâbesi olarak görmediğini; iyi, âdil ve âlim olanları sahâbesi olarak gördüğünü göstermektedir. İmâmiyye Şîa’sının temel görüşü de bu şekildedir.[478] es-Sâdık’ın bu tespiti, onun sahâbeliğe manevi bir statü atfettiğini, bu statüyü de bir takım ahlaki nitelikler çerçevesinde ele aldığını göstermektedir. Sahâbe olmak için ayrıca bir takım ahlaki kriterler geliştirmek, kimin sahâbî olduğu konusunda yapılan değerlendirmelerin sübjektif olmasına neden olmaktadır.

O dönemde sahâbîleri saymak ya da sayısını bilmek günümüzün aksine oldukça meşakkatli bir durumdur. Çünkü sahâbîlerin büyük bir kısmı farklı şehir ve beldelerde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Sahâbe sayısı ile ilgili ileri sürülen sayıların hepsi tahminden öteye gitmemektedir.[479] Rivâyet edilen rakamlarda görüldüğü üzere kesin bir sayı vermek mümkün görünmemektedir. Durum böyle olunca tatmin edici bilgi için sahâbe hayatlarını yazan kitaplara bakmak en isabetli yol olacaktır. En kapsamlı sahâbe tabakâtı olarak geçen İbn Hacer’in *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe* adlı eserinde on bir bin yirmi yedi sahâbî yer almaktadır. Ancak bu sayıya dâhil olan muhadramlar tekrarlar ve yanlışlıkla sahâbî olarak kaydedilenler çıkarılırsa kitaptaki sahâbe sayısının on bini geçemeyeceği muhakkaktır. Buna göre ismi bilinen sahâbe sayısının on bin civarındadır.[480] Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere sahâbîlerin sayısı ile ilgili kesin rakam söylemek mümkün görünmemektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Şîa, “Sahâbe tanımı”, “Sahâbeyi tanıma yolları” “Sahâbe tabakaları ve sayıları” konularında Ehl-i Sünnette olduğu gibi kesin bir açıklama getirmemektedir. Sahâbenin adaleti konusunda Ehl-i Sünnet ve diğer ekollerden farklı bir düşünce yapısına sahip olan Şîa’nın bu düşünce yapısını

---

477 **İbn Bâbeveyh**, Hisal, II, 640; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 305.

478 **Garevî,** I, 68.

479 Örneğin, Muhammed b. İdris eş-Şafiî’nin (ö. 204/877) tahminine göre sahâbe sayısı atmış bindir. Ebû Zur‘a er-Razî’ye (ö. 264/877) göre ise Veda Haccında Hz. Peygamber’le beraber hac edenlerin sayısı kırk bindir. Tebûk savaşında onunla beraber savaşanların sayısı yetmiş bin ve Hz. Peygamber vefat ettiğinde sahâbe sayısı yüz on dört bindir. Bkz. **İbn Salâh,** s. 161-162; **İbn Kesîr,** el-Bâisu’l-Hasis, s. 237.

480 **Efendioğlu,** s. 34. Ayrıca el-İsâbe’nin hayatlarını ele aldığı sahâbî sayısı ile ilgili farklı sayılar için bkz. **Yazıcı, Mahmut** (2015) Sahâbe Bilgisinin Tespiti,1. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 337-338.

"İmâmiyye'nin Âdil/Ma'sûm kabul Ettiği Sahâbîler" ve ondan sonra gelen başlıklarla devam etmek yarar kesp etmektedir.

2. İmâmiyye'nin Mutlak Âdil/Ma'sûm Kabul Ettiği Sahâbîler

İmâmiyye Şîa'sı, Ehl-i Sünnet'in aksine bir bütün olarak sahâbenin tamamını âdil olarak kabul etmemektedir. Onları mezheplerinin gereklerine göre birtakım kriterlere tabi tutup, ona göre sınıflandırmaya gitmektedirler. İmâmiyye; Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'i bir inanç prensibi olarak, mutlak âdil/ma'sûm olarak kabul etmektedir. Mezhepteki bu tasavvurdan dolayı ma'sûmiyet terimini analiz etmek önem arz etmektedirler.

Ehl-i Sünnet'e göre ma'sûmiyet peygamberlere has teolojik bir ıstılâh iken, Şiâ'ya göre ise peygamberlerin yanı sıra Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan, Hz. Hüseyîn ve Hz. Hüseyîn'in soyundan gelen dokuz imâmı da kapsamaktadır.[481] Şîa'ya göre imâmlar doğumlarından ölümlerine kadar ne kasten ne sehven ne de ictihad yoluyla günah işleyebilirler. Onlar, büyük-küçük her türlü günahı işlemekten ma'sûmdurlar.[482] Hal böyle olunca ma'sûmiyetin daha iyi anlaşılabilmesi için filolojik ve terimsel anlamını tespit etmek önem arz etmektedir.

"İsmet" terimi ile köktaş olan "Ma'sûm" kelimesi Arapça "ع ص م" fiilinden türemiş bir kelime olup müştaklarıyla; beraber, "engel olmak, gelebilecek zararları def etmek, korumak, dikkat ve temkin içinde isyandan korunmak, kendini tutmak, tutunmak, bir şeye el ile yapışmak, sığınmak, güvenmek, dayanmak, çalışıp kâr elde etmek, bilek, bilezik, gerdanlık, ip, bağ, nikâh akdi, iffet, nâmûs ve dokunulacak tutamak" gibi anlamlara gelmektedir. [483]

Kur'ân'da "İsmet" kelimesi müştaklarıyla beraber on üç yerde geçmektedir.[484] Bu kullanımlar bir tasnife tabi tutulduğunda; "Korumak ve kurtarmak",[485] "Koruyucu ve

---

481 On dört ma'sûmun hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **et-Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154)** (1396) Zindeğan-i Çaharde Ma'sûm, (Farsça'ya Çev. Ebû Fadl Rezevî Erdekânî), 1. Baskı, Kum, Defter-i İntişârât-ı İslâmî, s. 17 vd; **Taberî, İmâdu'd-Dîn Hasan b. Ali** (1376) Tuhfetu'l-Ebrâr fî Menâkıbi'l-Eimmeti'l-Ethâr 1. Baskı, Tahrân, Mirasu'l-Mektub, s. 163 vd; **Dâverî, Mahmûd Takîzâde** (1385) Tasvir-i İmâmân-i Şîa der Dâiretu'l-Me'ârif-i İslâmî, Kum, Müessese-i Şîa Şînâsî, s. 17 vd; **el-Emîn, Muhsin b. Abdulkerîm b. Ali (ö. 1952)** (1329) Ehlu'l-Beyt min A'yâni'ş-Şîa, I-VI, 1. Baskı, Tahrân, Mecmeu'l- 'Âlemî li Ehl-i Beyt, I, 31 vd.

482 **Mufîd,** en-Nüketu'l-İ'tikâdiyye, 37; '**Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 326; **Goldziher, Ignaz (ö. 1921)** (1987) 'İsmet', Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, V/II, 1124.

483 **İbn Manzûr**, "'a- s-m", Lisânu'l-'Arab, XII, 403-408. **Cevherî,** "'a-s-m", es-Sıhâh, 1986-1987; **Fîrûzâbâdî,** "'a-s-m", el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 1138; **Mustafa/ ez-Ziyâd/Abdulkâdir vd,** "'a-s-m", el-Mu'cemu'l-Vesît, I, 605.

484 **Abdülbâki, Muhammed Fuâd** (Tsz) "'a-s-m", el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim, Byy, s. 463.

kurtarıcı",[486] "Sımsıkı sarılmak, tutunmak",[487] "Kaçınmak, iffet ve nâmûslu olmak",[488] "Nikâh akdi"[489] gibi lügat anlamına yakın anlamlarda kullanıldığı, peygamberlerin veya imâmların ma'sûmiyetine dair hiçbir konuya değinmediği müşahede edilmektedir. Kur'ân'da olduğu gibi hadîslerde de "İsmet" kavramı müştakları ile beraber "Korumak,[490] korunmak,[491] nikâh akdi[492] gibi lügat anlamıyla kullanılmıştır. İsmet terimiyle yakın anlamlı olan ma'sûm kelimesini Hz. Peygamber: "*Allah tarafından korunan kimse*" [493] şeklinde tanımlamıştır.

İslâm düşüncesinde, tarih boyunca "İsmet" konusunda çokça tartışmalar olmuştur.[494] Bu tartışmalar dikkate alındığında ilgili terimi özetle şu şekilde ifade etmemiz mümkündür: "İsmet", "Allah'ın insanlara rehber olarak seçtiği peygamberi hatadan, günahtan, değer ve kıymetlerini düşürecek şeylerden korumuş olması" demektir.[495] Bir başka ta'rîfe göre ise ismet; "Günah işlemeye gücü yettiği halde günahtan kaçınma imkânı veren bir melekedir."[496] Râgıb el-İsfahânî; peygamberlerin ismetini, "Allah'ın, önce kendilerine özgü kıldığı cevher saflığıyla temiz bir yaratılışa sahip kılması, bedenî üstünlük vermesi, yardım edip ayaklarını sağlamlaştırmakla zafer ve kararlılık lütfetmesi, sekinet indirmekle iç huzuru yaratması, kalplerini korumakla hayra muvaffak kılması suretiyle kendilerini koruması" şeklinde ta'rîf etmiştir.[497]

Ma'sûmiyet doktrini, Kur'ân'da ve Ehl-i Sünnet'in sahih hadis koleksiyonlarında terim anlamıyla geçmemektedir. Bu kavramı terim anlamıyla ilk kez İmâmiyye Şîa'sı

---

485 Mâide, 5 / 67; Ahzâb, 33 /17.

486 Yûnus, 10/27; Hud, 11 /43; Mü'min, 40/33.

487 Al-i İmrân, 3 /101,103; Nisâ, 4/146, 175; Hac, 22 /78.

488 Yûsuf, 12/32.

489 Mümtehine, 60 /10.

490 **Buhârî,** Zekât, 1; Cihat, 102; **Müslim,** İmân, 32, 33; **Ebû Dâvûd,** Zekât, 1; **Nesâî**, Sünenü'l-Kubrâ, Zekât, 3, (h.no: 2235), Muharebe, 1, (h.no: 3418, 3419, 3420,3421, 3422).

491 **Nesâî,** 'Amelu'l-Yevm ve Leyle, 268, (h.no: 10718).

492 **Nesâî,** Nikâh, 74, (h.no: 5507).

493 **Buhârî,** Ḳader, 8, Aḥkâm, 42; **Nesâî**, Bey'at, 36, (h.no: 7777).

494 Tarih boyunca âlimler ismetin şekli, kapsamı, sınırları ve zamanı hakkında farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. "İsmet, nübüvvetle birlikte mi başlar; yoksa bi'setten önceki zamana da şamil midir?" "Sadece büyük günahları işlemekten korunmuş olmak mıdır; yoksa küçükler de buna dâhil midir?" "Peygamberlerin, bilerek ve isteyerek yaptıklarına mı; yoksa unutarak ve yanılarak yaptıklarına da şâmil midir?" "İsmet, sadece inanca mı münhasırdır; yoksa Fiillerde, Tebliğde ve Fetvada câri midir?" gibi sorulara cevap aramışlardır. Ekollerin bu sorulara verecekleri cevaplara girmek çalışmamızın sınırlarını aşacağından dolayı ayrıntılı cevapları için bkz. **Abdulhamîd, İrfân** (1970) 'İslâm'da İsmet İnancı II', (Çev. Avni İlhan), DİB Dergisi, C: IX. S: 98-99, s. 240- 243; **Sinanoğlu, Mustafa** (2000) 'Kelamcıların İsmet Anlayışının Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi', Dini Araştırmalar Dergisi, III/8, s. 163-188; **Ayhan, Bayram** (2008) 'Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin İsmeti', (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, s. 49 vd.

495 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Bulut, Mehmet** (2001) 'İsmet', DİA, İstanbul, XXIII, 134; **Kılavuz, Ahmet Saim** (2014) Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, İstanbul, Ensar Yay., s. 228-229.

496 **Cürcânî,** 'İsmet', Ta'rifât, s. 228.

497 **el-İsfehânî,** ʿa-s-m', el-Müfredât, s. 705.

kullanmıştır. Bir kısım oryantalistlere göre mezkûr kavram, İslâm'da inanç olarak ilk defa III/IX yüzyılda ortaya çıkmıştır.[498] Ancak Şîa II/VIII. yüzyılın ilk yarısından günümüze kadar İmâmın nas ile tayin edildiğini; toplumun hem lideri ve rehberi hem de günah işlemekten ma'sûm olduğunu ileri sürmüştür.[499] Dolayısıyla bu doktrin İmâmiyye Şîa'sının her zaman temel doğması olarak varlığını sürdürdürmüştür.[500]

Şîa kaynakları genel olarak, imâmların ma'sûmiyetini temellendirmek ve ispatlamak için "Tathîr",[501] "Ülü'l-emr",[502] "Tebliğ",[503] "İkmâlü'd-dîn"[504] ve "Sâdıkîn"[505]

---

498 **Abdulhamîd, İrfân** (1970) 'İslâm'da İsmet İnancı' DİB Dergisi, (Çev. Avni İlhan), C: 9, S: 96-97, s. 178. Yukarıdaki makalede geçtiği üzere, Ignaz Goldziher'e göre "Muhammed (as)'in ismet inancı bizzat O'nun ortaya attığı bir şey değildir. O, kendisinin bir papa gibi kutsal sıfatı olduğunu düşünmemiş ve böyle tanınmayı da arzu da etmemiştir", Arent Jan Wensinck'a göre ise "Muteber hadis kitaplarında Muhammed (as)'in ma'sûm olduğunu ifade eden herhangi bir işaret yoktur."

499 'Allâme Hillî *Elfeyn* isimili eserinde İmâmların neden ma'sûm olması gerektiğini uzun uzadıya ele alıp kendince ispat etmeye çalışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **'Allâme Hillî**, Elfeyn, s. 20 vd.

500 **Mohamed,** s. 236; **Koç, Eyub** (1998) 'İmâmiyye'de İmâmların Masûmiyeti', (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, s. 48.

501 Ahzâb, 33/33. Âyetin tefsiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, II, 7 vd; **Kummî, Ali b. İbrâhim (ö. h. III yy.?)** (1363) Tefsîru'l-Kummî, 3. Baskı, Kum, Dâru'l-Kitâb, II, 193 vd; **Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767)** (1423) Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, I-V, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, III, 489.

502 Nisâ, 4/59. Âyetin tefsiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, II, 7; **Kûfî, Furât b. İbrâhim (ö. 307/919-20)** (1410) Tefsîru Furât el-Kûfî, 1. Baskı, Tahrân, Vezaretu's-Sekâfeti ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, s. 159; **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 141; **Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesîr b. Ğalib el-Âmulî (ö. 310/923)** (2000) Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), I-XXIV, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, VIII, 497; **'Ayyâşî, Muhammed b. Mesud (ö. 320/932?)** (1380) Tefsîru'l-'Ayyâşî, I-II, 1. Baskı, Tahrân, Mektebetu'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, I, 252; **Şeybânî, Muhammed b. Hasan (ö. 640/1243?)** (1413) Nehcü'l-Beyân an Keşfi Me'âni'l-Kur'ân, I-V, 1. Baskı, Kum, Neşru'l-Hâdî, II, 161; **Hürr 'Âmulî, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Hüseyîn el-Meşgarî (ö. 1104/1693) (**2004) İsbâtu'l-Hudât bi'n-Nusûsi ve'l-Mu'cizât, I-V, Beyrût, Müessetü'l-'Âlemi lil Metbu'ât, III, 3; **Bahrânî, Hâşim b. Süleymân (ö. 1107/1695-96)** (1415), el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân, I-V, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'l-Bi'se, II, 103.

503 Mâide, 5/67. Âyetin tefsiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **es-Saffâr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Furuğ (ö. 290/903-03)** (2010) Besâiru'd-Derecât, 1. Baskı, Beyrût, Şirketu'l-Alemi li'l-Metbuat, s. 559; **Küleynî**, el-Kâfî, II, 14; **Kummî**, Tefsîru-Kummî, I, 171-172; **Kûfî**, Tefsîru Furât, s. 130; **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 332; **Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154)** (1372) Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-X, 3. Baskı, Tahrân, Nâsır Husru Yay., III, 344; **İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyyu'd-Dîn Ahmed b. Abdu'l-Halîm (ö. 728/1328)** (1986) Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelami'ş-Şîati'l-Kaderiyye, (Thk. Muhammed Reşâd Sâlim), I-IX, Byy, VII, 313 vd:

504 Mâide, 5/3. Âyetin tefsiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 162. **Kûfî,** Tefsîru Furât, I, 118; **Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154)** (1413) Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I-III, 2. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, I, 375. **Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî (ö. 460/1067)** (Tsz) et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-X, 1. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, III, 434. **İsterâbâdî, Ali (ö. 940/1533-34)** (1409) Te'vilu'l-Âyâti'z-Zâhire fi Fedâili'l-İtreti't-Tâhire, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, s. 151. **Tabâtabâî,** el-Mizân, V, 174-178.

505 Tevbe, 9/119. Âyetin tefsiri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Hilâlî, Süleym b. Kays (ö. 76/695)** (1378) Kitâbu Süleym b. Kays Esrâru Âli Muhammed, (Thk. Muhammed Bâkır ez-Zencânî), I-III, 1. Baskı, Kum, Neşru'l-Hâdî, I, 201; **es-Sefâr**, Besâiru'd-Derecât, I, 82; **Küleynî,** el-Kâfî, I, 515; **Kûfî**, Tefsîru Furât, s. 173; **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 307; **'Ayyâşî**, Tefsîru'l-Ayyâşî, II, 117; **Tûsî,** et-Tibyân, V, 318; **Feyz-i Kâşânî, Muhammed b. Şâh Murteza (ö. 1091/1680-81)** (1415) Tefsîru's-Sâfî, I-V, 2. Baskı, Tahrân, Mektebetu's-Sadr, II, 388; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 497; **Kâşânî, Muhammed b. Murtezâ (1115/1703-04)** (1410) Tefsîru'l-Mu'în, I-III, 1. Baskı, Kum, Metbu'âtı Kütüphâne-i Me'reşî, I, 512; **Kâşânî,** el-Veciz fi Tefisiri'l-Kur'âni'l-'Azîz, II, 41; **Bahrânî**, el-

âyetlerini delil olarak kullanmışlardır.[506] Şîa'nın muteber tefsir kaynaklarından yola çıkarak ilgili âyetler tek tek ele alıp tahlil edildiğinde mezkûr âyetlerden imâmların ma'sûmiyetini istinbât etmenin mümkün olmadığı görülecektir. Şîa imâmların ma'sûmiyeti konusunda Kur'ân'la istidlallerinin yanı sıra kendi rivâyet kaynaklarından da deliller getirmektedir. Onların ileri sürdükleri delilleri incelemede fayda vardır.

Şîî muhaddisler, erken dönem hadis kitaplarında yer alan kendilerine ait birtakım rivâyetleri de kullanarak, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyîn ve onların dışında diğer dokuz imâmı da, küçük ve büyük tüm günahlardan korunmuş kişiler olarak kabul etmektedirler.[507]

Şîa'nın en önemli muhaddislerinden ve referanslarından olan Küleynî, *el-Kâfî*'sinde "Usûl" olarak ayırdığı kısımda, imâmların ma'sûmiyeti konusunu, Kitâbu'l-Hucce adlı bölümde 110 bâb ve 765 rivâyetle ele almıştır.[508] İbn Bâbeveyh de *imâmet* konusunu özel olarak *Me'âni'l-Ahbâr* ve *el-Hisâl* isimli eserlerinde uzun uzadıya ele almıştır. Küleynî'nin *el-Kâfî*'sinin *Kitâbu'l-Hucce* bölümünde yer alan rivâyetler incelendiğinde neredeyse yüzde doksanı Muhammed el-Bâkır (ö. 114/732) ve Ca'fer-i Sâdık'tan (ö. 148/765) gelmektedir. Küleynî'nin *el-Kâfî*'sinin Kitâbu'l-Hucce bölümünde Sahâbîlerin Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri hiçbir rivâyete rastlanılmamıştır. İmâmların Hz. Ali'den rivâyet ettikleri sözler ise tespitlerimize göre on üç taneyle sınırlı kalmıştır. Geriye kalan rivâyetlerin hepsi imâmların sözlerinden oluşmaktadır. Şîa'nın Ma'sûm imâmlarına yüklediği misyonun anlaşılmasına katkı sağlaması için imâmlara atfedilen rivâyetlerden bazı örnekler vermek yararlı olacaktır.

İmâmlara itaât farzdır;[509] imâmlar içerisinde bulundukları topluluklar için hidâyet kaynağıdır;[510] imâmlar Allah'ın yeryüzündeki halifesi ve nurudur;[511] yeryüzünün sütunu

---

Burhân, II, 864 vd; **İbn Ebî Cami', Ali b. Hüseyîn (ö. 1135/1722-23)** (1413) el-Veciz fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz, I-III, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kur'ân, II, 41; **İsterebâdî**, Te'vilu Âyeti'z-Zâhire, s. 217-218.

506 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. **Mufîd**, en-Nuketu'l-İtikâdiyye, s. 41; **Mîlânî,** el-İsme, s. 21; **Hayderî, Kemâl** (Tsz) el-İsme, (Yay. Haz. Muhammed el-Kadı), Byy, s. 86; **Nûrî, Muhammed İsmâil** (1393) 'Âyet-i Tethîr Burhân-ı İsmet-i Ehl-i Beyt (as)', Mubelliğât, S: 176, Ferverdîn-Ordîbehişt, s. 11-24.

507 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, I, 708-713; **İbn Bâbaveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1420) 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, 1. Baskı, Tahrân, Neşr-i Cihân, I, 51; **el-Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044)** (1376) Tenzîhü'l-Enbiyâ, 1. Baskı, Kum, İntişârât-ı Medrese-'Âli-i Seyyid Mutahharî s. 15-16; **et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (ö. 460/1067)** (1430) el-İktisâd fimâ Yecibu 'Ale'l-'İbâd, (Thk. Seyyid Muhammed Kâzım el-Mûsevî), 1. Baskı, Kum, Neşr-i Deli-i Mâ, s. 305-310.

508 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 409- II, 435.

509 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 455.

510 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 471.

511 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 476.

(erkanı)dır;[512] Allah'ın kitabında zikrettiği alamettir;[513] onlar ilimde derinleşenlerdir.[514] İmâmlar ilmin kaynağı, Peygamberlik ağacı ve meleklerin uğrak yeridir.[515] İmâmlar bütün peygamberlerin ve kendilerinden önceki vasîlerin ilimlerinin mirasçısıdır.[516] Daha önce indirilen bütün kitaplar onların yanındadır, dillerinin farklılığına rağmen onları tanırlar.[517] Bütün ilimleri[518] dahası meleklere, bütün nebîlere ve resûllere verilen ilimleri bilirler.[519] Bilmedikleri bir şeyi öğrenmek istediklerinde Allah onlara öğretir.[520] İmâmlar ne zaman öleceklerini bilirler ve ölmek istedikleri vakit ölürler.[521] Yeryüzü, hiçbir zaman hüccetsiz/imâmsız kalamaz.[522] Yeryüzünde iki kişi kalsa bile bir tanesi mutlaka imâm/hüccettir.[523] "İmâmın on özelliği bulunmaktadır. Temiz ve sünnetli olarak doğarlar, doğduklarında avuçları üzerine (secde eder halde) kendilerinden kelime-i tevhid ve kelime i şehâdet (şehâdeteyn) sesi yükselir, cenâbet olmazlar, gözleri uyur ancak kalbi uyumaz, esnemez, gerilmez, önlerini gördükleri gibi arkalarını da görürler. Dışkıları misk kokusu gibidir. Yer onu örtmeye ve yutmaya vekil kılınmıştır/görevlidir. Hz. Peygamber'in zırhını giydiklerinde üzerlerine tam oturur. Onların dışındakiler uzunları veya kısaları giyse bile bir karış onların üzerine fazla gelir. Ölünceye kadar abdestli olurlar."[524] İmâmlar hakkında (ileri geri) konuşmayınız. İmâmlar annelerinin karnında iken bile söylenenleri duyarlar. Doğduklarında melekler iki gözünün arasına el-En'âm 6/115 âyeti yazarlar. İşe başladığı zaman her beldeden kulların işlerine bakacak minareleri olacaktır.[525]

Bu rivâyetlerin yanı sıra sefîne[526] ve sakaleyn[527] hadisleri de ma'sûmiyeti ele alan Şîî yazarların başvurduğu delillerdendir.[528] Bütün bu rivâyetlerden anlaşılacağı üzere İmâmiyye Şîa'sı, imâmları nass ile tayin olmuş, günah ve ayıplardan münezzeh, itaati farz, söyledikleri her şey bağlayıcı, dîni konularda kendilerinden delil ve şâhidin istenmeyeceği

512 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 482.
513 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 513.
514 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 530-531.
515 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 548-549.
516 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 555.
517 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 563.
518 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 570-571.
519 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 634.
520 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 640.
521 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 641-642.
522 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 433
523 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 439, 440, 441. Ayrıca bkz. **el-Kâşânî, Mehdî el-Fermâniyân** (Tsz) Durûsun fi'l-'Akâidi'l-Hâsse bi'ş-Şîati'l-İmâmiyye, Kum, s. 43.
524 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 297.
525 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 296.
526 "Aranızdaki Ehl-i Beyt'imin durumu Nuh'un gemisi gibidir. Ona binen kurtulmuş, geri kalan da helak olmuştur."
527 "Aranızda iki ağır emanet bırakıyorum. Bunlardan biri Kur'ân diğeri ise Ehl-i Beytim'dir."
528 **Mîlânî**, el-İsme, s. 37-45.

mutlak âdil kişiler olarak görmektedir.[529] Şîa, İmâmlarını özellikleri itibariyle peygamberliğin bir parçası ve devâmı niteliğinde kabul etmekle[530] beraber imâmlar hakkındaki rivâyetleri incelendiğinde kendilerine yarı tanrılık vasfının yüklediği müşahede edilecektir.

Şîa hadis kitapları incelediğinde hadis adı altında ma'sûmiyetine inanılan imâmların sözleriyle karşılaşılmaktadır. Ancak *"İmâmlar ne kadar bilgili ve takvâ sahibi olurlarsa olsunlar, onların sözleri kendileri gibi dîn âlimi olan Ebû Hanife, Şâfiî gibi diğer mezhep imâmlarının sözlerinden farklı değildir. Onların sözleri Kur'ân ve sahih hadislere göre değerlendirilir. Ne var ki Şîa, on iki imâmı ma'sûm kabul ettiği için onların sözleri ile Hz. Peygamber'in sözleri arasında bir fark görmemiş, hatta imâmların sözlerini Kur'ân âyetleriyle aynı mertebeye çıkarmıştır."*[531] Bu ta'dil edici yaklaşım, Şîa'nın teşekkül ettiği dönemde içerisinde bulunmuş olduğu sosyo-kültürel ortam, onun bir mezhep olarak karakterinin oluşumunda belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Onların, lider veya imâmları hakkında ma'sûmiyet iddiasında bulunmalarının da içerisinde bulundukları sosyo-kültürel ve sosyo-politik ortamlarla etkileşimlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.[532]

İsmet nazariyesi bağlamında vurgulanması gereken konulardan biri de ma'sûmların günah işlememesi kendi iradeleriyle mi yoksa Allah'ın korumasıyla mı olduğu mes'elesidir. Şîa'ya göre ismet "Allah'ın bir lütfudur ki, ismetle niteleneni zorla değil de kendi iradesiyle hata işlemekten alıkoyar"[533] Ma'sûm olan peygamber ve imâmın, vacip olmayanı yapmak istemeleri durumunda, kendilerine Allah tarafından ilâhî bir ikaz gelir. Bu durumda peygamber ve imâmlar, Allah'ın bildirdiği emirleri yerine getirir; men ettiği günahlardan da sakınırlar. Bununla da kalmayıp, onları haram bilip uzaklaşırlar. Böylelikle peygamber ve özellikle de imâmların ismet sahibi olmaları, kendilerinin birçok kötülüklerden sakınmaları konusunda yardımın devreye girmesine sebep olmaktadır. Bir peygamber için, imâmeti ihmal edip ümmete havale etmesi caiz olmayıp, imâmı tayin etmesi kendisine vaciptir. İmâmet, ümmete havale edilebilen ve onların tayini ile kaim olabilecek dünyevi maslahatlardan biri olmayıp, dînin rüknü ve İslâm'ın kaidesidir.[534]

---

529 Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Mîlânî, Seyyid Ali Hüseynî** (1421) el-'İsme, 1. Baskı, Kum, Merkezu Ebhâsi'l-Akâide, s. 11-13; **el-Kâşânî, Mehdî el-Fermâniyân** (Tsz) Durûsun fi'l-'Akâidi'l-Hâsse bi'ş-Şîati'l-İmâmiyye, Kum, s. 69-70; **es-Sâfî, Lutfullah / Âl Sadîk, Muhammed Rızâ** (1413) 'el-İtikâd fi'l-İsme', Mecmua Makalat-ı Kongurde Şeyh Mufîd, S: 124, s. 51-54.

530 **Özdemir, Kemalettin**, (2003) 'Senet ve Ana Kaynakları Açısından Şîî-İmâmiyye'de Hadis (el-Kâfî Örneği)', Akademik Araştırmalar Dergisi, s. 4-5; **Gölcük, /Toprak**, s. 395.

531 **Sofuoğlu, Cemal** (1982) Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme, (Doçentlik Tezi), Ankara, s. 93.

532 **Hakyemez, '**İmâmiyye Şîasında İsmet İnancı', s. 172.

533 **Mufîd,** en-Nüketü'l-'İtikâdiyye, s. 37.

534 Ayrıntılı bilgi için bkz. **'Allâme Hillî**, Elfeyn, s. 20 vd; **Koç, Eyup** (1998) 'İmâmiyye'de İmâmların

Sonuç olarak, İmâmiyye Şîa'sının "İsmet" inancıyla ilgili yaklaşımının, teşekkül döneminden başlayıp pek fazla değişmeden devam eden bir seyir çizgisi takip ettiği anlaşılmaktadır. Küleynî'nin *el-Usûl mine'l-Kâfî*'sinde kendisinden önce rivâyet edilenleri kayda geçirmesiyle oluşan bu anlayış,[535] İbn Bâbaveyh ve sonra da Şeyh Mufîd tarafından incelikle işlenerek şekillendirilmiş ve hiç değişmeden günümüze kadar devam etmiştir. Mesela Muhammed HüseyînTabatabaî ve Muhammed Rızâ Muzaffer gibi son dönem Şîî âlimlerin eserlerine baktığımızda zikri geçen anlayışı çok açık bir şekilde müşahede edebiliriz.[536]

Şîa'ya göre Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'inden olan Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn, Şîa'ya göre ma'sûm olan sahâbîlerdir. Onlar Allah'ın ve Peygamber'in özel övgüsüne mazhar olmuş kimselerdir. Bir konuda hüküm verdiklerinde kendilerinden delil ve şâhid istenilmez. Söyledikleri her şey hüccet olup doğumlarından vefatlarına kadar Allah'ın gözetimi altındadır. Hata, unutma ve günah işlemekten beridirler. Dîni tebliğde ve yaşamlarında hata yapmazlar. Bu inanç ilk dönemden itibaren Şîîlerde değişmeden günümüze kadar süre gelmiştir. Şîa inancına göre kendilerine mutlak itaatin farz olduğu Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'e itaat etmemiş olanlar, onlara kılıç çekenler Allah'ın ve Peygamber'inin emrine karşı gelmiş kimseler olup en hafif tabirle fâsık ve günahkâr kimselerdir.

3. İmâmiyye Muhaddislerine Göre Sahâbenin Adaleti

Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında sahâbe tanımında kayda değer bir fark bulunmamaktadır. Şîa hadis usûlü eserlerinde Ehl-i Sünnet âlimlerin tanımlarına rastlamak mümkündür.[537] İki ekol arasındaki en büyük fark sahâbeye bakışta, onu değerlendirmede ve nihâyetinde adalet meselesinde ortaya çıkmaktadır. Ehl-i Sünnet bütün sahâbîleri âdil olarak görüp, hadis râvîlerinde bulunması gereken özelliklerin onlarda bulunup

---

Ma'sûmiyeti', (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, s. 86.

535 Küleynî'nin aktardığı rivâyetler için bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, I, 409-II, 435.

536 Klasik ve modern dönem Şîa kitâbiyâtına bakıldığında imâmların ma'sûmiyeti konusu üzerine çok sayıda eserin yazıldığı görülür. Bunlardan bazıları şunlardır: **el-Mîlânî, Seyyid Ali Hüseynî** (1421) el-'İsme, Kum Merkezu Ebhâsi'l-Akâide; **Belusî, Hasan Cemâi** (2007) Ehl-i Beyt el-İsmetu mine'd-Delâle, Beyrût, Dâru'l-Karî; **Abdullah, 'Adil Kâzım** (2010) el-'İsme inde Seyyid Huî ve inde'l-Muşekikîn, Kuveyt, Dâru Vadi's-Selâm, **el-İhsâî, Ali b. 'Abdu'l-Muhsin** (2011) İzâletu'l-Vesme an Mebâhisi'l-İsme (Takrir: Abdullah Sa'd Me'rûfî), Kuveyt; **el-İhsâî, Ahmed b. Zeynu'd-Dîn (ö. 1241/1825-26)** (Tsz) el-'İsme Behsun Mufeselun fi İsmeti'i-Enbiyâ ve'l-İmâme, Byy; **Mâlikî, Seyyid Sâdık** (1427) el-İsme beyne Mebdei'ş-Şîî ve'l-Mefâdi'r-Rivâî, Bahreyn, Dâru'l-İsme; **Hayderî, Kemâl** (Tsz) el-İsme, (Yay. Haz. Muhammed el-Kadı), Byy.

537 Örneğin bkz. **eş-Şîrâzî, Seyyid Ali Han (ö. 1130/1708)** (1983) ed-Derecetu'r-Refi'a fi Tabakâti'ş-Şîa, Beyrût, Müessesetü'l-Vefâ, s. 9; **el-Kureşî, Bâkır Şerîf** (1997) eş-Şîa ve's-Sahâbe, Byy, Matbaatu Emîr, s. 28.

bulunmadığını tetkik konusu etmez.[538] Şîa, âdil olmak için sahâbî olmanın tek başına yeterli olamayacağını ileri sürmekte, sahâbîleri diğer râvîler gibi cerh ve ta‘dîle tabi tutmakta ve onlara yönelik bakış açılarını şu şekilde dile getirmektedirler: " *حكمهم في العدالة عندنا كحكم غيرهم /Bize göre Sahâbenin adaleti hususundaki hüküm, diğer insanların hükmü gibidir.*"[539] demek suretiyle diğer râvîlerle bir tutmaktadır. Onlara göre Hz. Peygamber'in hayatını ve metodunu kendi hayatlarında tatbik edip somutlaştırmadan onu görmek, âdil olmak için tek başına yeterli değildir.[540] Tarifte geçen "Diğer insanlar" sözü umûmî bir ifadedir. Bu umûmî ifadenin altına Müslüman, kâfir, fâsık ve münâfıklar da girmektedir. Bu durum mezhebin sahâbeye yaklaşım biçimini de yansıtmaktadır. İleriki başlıklarda ele alınacağı üzere sahâbîlerin bazısını ma‘sûm, bazısını âdil, bir kısmını münâfık, fâsık ve hatta kâfir olarak görebilmektedirler.

İmâmiyye muhaddislerine göre sahâbenin adaleti konusunu incelemeye geçmeden önce buradaki "Adalet" kavramının çerçevesini çizmek ve bundan ne anlaşıldığını belirtmekte fayda vardır. Çünkü kanaatimizce sahâbîlerin vasfı olan "Adalet" tabiriyle peygamberlerin sıfatı olan "İsmet" birbirlerine karıştırılmaktadır.[541] Nitekim bu iki kavramı birbirine karıştıran Şîa, Ehl-i Sünnet'i ashâbın ma‘sûm olduğunu iddia etmekle ithâm etmektedir.[542] Hâlbuki Ehl-i Sünnet sahâbîlerin ma‘sûm değil âdil olduğunu iddia etmektedir.[543] "İmâmiyye'nin Âdil/Ma‘sûm Kabul Ettiği Sahâbîler" başlığında incelemiş

---

538 Ehl-i Sünnet'e göre sahâbe, "Hz. Peygamber'den sonra insanların en hayırlıları olup, istisnasız hepsi de âdil kimselerdir. Halleri araştırmaksızın rivâyetleri kabul edilir." Buradaki adaletten kasıt elbette ki onların ma‘sûm ya da işledikleri günahın kendilerine zarar vermediği kimseler olduklarını söylemek değildir. Adaletten kasıt sadece onların adalet noktasındaki sebeplerini araştırmaya gerek kalmaksızın rivâyetlerinin kabul edilmesi ve adaleti bozacak durumlardan kendilerini uzak tutmuş kimseler olduklarını kabul etmektir. Onlarının adaletini zedeleyecek bir günah vb. onlardan sadır olmuşsa da bu sabit olmamıştır. Geniş bilgi için bkz. **eş-Şevkânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San‘ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834)** (2000) İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakki mine'l-Usûl, (Thk. Ebû'l-Hafs Sami b. el-'Arabî el-Eserî), I-II, 1. Baskı, Riyâd, Dâru'l-Fazile, I, 336-341; **Gazzâlî**, el-Mustesfâ, II, 257-258; **Demirel**, Hadis İlimleri, s. 289.

539 Her ne kadar "Biz sahâbîleri diğer insanlar gibi değerlendiriyoruz." Onların sahâbî olmalarında bir fazilet yoktur deseler bile, bir kısım sahâbîyi ma‘sûm kabul etmelerinden dolayı kendileriyle çelişmektedirler. Ayrıntılı bilgi için "İmâmiye'nin Âdil/Ma‘sûm Kabul ettiği Sahâbîler" başlığına bakılabilir.

540 **Şehîdu's-Sânî,** er-Riaye, s. 343; **el-Mamekânî**, Mikbâsu'l-Hidâye, III, 305; **el-Emîn,** A'yânu'ş-Şîa, I, 113; **el-Mûsevî,** Nazariyyetu 'Adaleti's-Sahâbe, s. 40; **eş-Şîrâzî, Seyyid Ali Han,** s. 11; **er-Rezevî**, **Seyyid Murtezâ** (2005), el-Burhân 'alâ 'Ademi Tahrîfi'l-Kur'ân, Beyrût, s. 40; **Subhânî, Ca‘fer** (1425) Resâilun ve Makâlât, 2. Baskı, Kum, IV, 432.

541 Örneğin, Ticâni şunu söylemektedir: "Bizler her ne kadar Peygamber'le oturup kalkmayı ve onunla sohbet etmeyi büyük bir saadet olarak görsek de bu özelliğin başlı başına insanın ma‘sûm olmasını gerektirdiğine inamıyoruz." diyerek sanki Ehl-i Sünnet sahâbîlerin ma‘sûmiyetine inandığı izlenimi vermeye çalışmaktadır. Bkz. **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 362.

542 Örneğin, bkz. **Subhânî, Ca‘fer** (Tsz) el-Edvâu alâ Akâidi'ş-Şîati'l-İmâmiyye, Kum, Müessese-i İmâm Sâdık, s. 518; **Subhânî, Ca‘fer (**1336**)** el-İtikâdu'l-İslâmî, 3. Bakı, Kum, Müessese-i İmâm Sâdık, s. 295; **Aliyâneseb,** Sahâbe der Kur'ân, s. 271 vd.

543 Muhaddisler bunu *"الصحابة كلهم عدول/ sahâbîlerin hepsi âdildir."* Şeklinde formulize etmişlerdir. Örnek olarak bkz. **İbn Abdilber,** el-İsti'âb, I, 19; **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 94; **İbn Salâh** el-

olduğumuz ve İmâmiyye'nin imâmlarına yüklemiş olduğu ismet sıfatını Ehl-i Sünnet hiçbir zaman sahâbîlere yüklememiştir. Onlar Sahâbîlerin de diğer insanlar gibi beşer olduğunu dahası hata, kusur, unutma ve yanılmalardan hâli olamayacağını kabul etmektedirler. Ancak Ehl-i Sünnet, özelde de muhaddislerin sahâbenin adaletinden "Hadis rivâyetinde kasten yalan söylemekten kaçınmaları ve bu hususta rivâyetlerinin kabul edilmemesini gerektirecek inhirafta bulunmamalarını kast etmektedir."[544]

Şîî yazarlar, sahâbenin adaleti konusunda bazı mezheplerin ifrâtta, bazılarının ise tefritte olduğunu İmâmiyye Şîa'sının ise mutedil orta yolu tuttuğunu ileri sürüp, sahâbîlerin hepsini aynı kefeye koymanın mümkün olamayacağını çeşitli örneklerler üzerinden delillendirmeye çalışmaktadırlar.[545] Sahâbîlerin içerisinde Kur'ân'ın övdüğü kimseler olduğu gibi,[546] münâfıklar gibi Kur'ân'ın yerdiği,[547] İfk Hadisesine isimlerinin karıştığı ve bunun neticesinde Allah'ın onların iftiralarına cevap verip Hz. 'Âişe'yi temize çıkarttığı,[548] Cuma günü ticaret kervanının sesini duyup Hz. Peygamber Cuma hutbesini okurken onu camide ayakta bırakıp camiyi terk edenler,[549] savaştan kaçmaları sebebiyle büyük günah işleyenler,[550] Tebûk seferine katılmak istemeyen seksen kadar sahâbî olduğu ve onların savaş sonrası gelip özür dileyeceğinin âyetle[551] Hz. Peygamber'e haber verilmesi,[552] Tebûk seferi dönüşünde Hz. Peygamber'e suikast düzenleme teşebbüsü, Veda Haccından dönerken Cuhfe'de Gadîr-i Hum olayı sebebiyle suikast teşebbüsü,[553] Hz. Peygamber'in içki içen ve hırsızlık yapan sahâbîlere celde vurması,[554] zina edenleri recm etmesi[555] ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidat gibi daha birçok örnek getirerek sahâbîlerin tek tek değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Şîa, rivâyetleri alıp değerlendirmede

---

Mukaddime, s. 160; Süyûtî, Tedrîb, s. 291; **İbn Hacer,** el-İsâbe, I, 22; **Şâkir,** el-Bâisu'l-Hasîs, s. 233.

544 **Bakan,** s. 39; **Yıldırım, Enbiya** (2015) Hadis Problemleri, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 69. vd

545 Sahâbîlerin adaletinde üç görüş öne çıkmaktadır: (1) "Sahâbîlerin hepsi âdildir. Onlardan sadır olan her şey bir içtihada dayanır. Bu görüş Ehl-i Sünnet'in cumhuruna aittir." (2) "Sahâbîler diğer insanlar gibidir. İçlerinde âdil olanlar olduğu gibi fâsık olanlar da vardır. Amellerine göre değerlendirilir. Yaptıkları iyilik ve kötülük nazarı itibara alınır. Bu Görüş İmâmiyye Şîa'ına aittir" (3) "Sahâbîlerin hepsi kâfir olmuştur. Onlarda İslâm namına hiçbir eser kalmamıştır. Bu görüş de İslâm dairesi içerisinde kabul edilmeyen Gulât'a aittir." Bkz. **Haydâr**, I, 619; **er-Rezevî,** s. 40; **el-Kureşî, Seyyid Ali Ekber** (1430) Ma li'ş-Şîa fi Müsnedi Ahmed, Kum, Defter-i İntişârât-i İslâmî, s. 67; **Sofuoğlu,** Şîa'nın Hadis Anlayışı, s. 76.

546 Fetih, 48/18.

547 Tevbe, 9/101.

548 Nûr, 24/11-17.

549 Cuma, 62/11.

550 Tevbe, 9/25.

551 Tevbe, 9/94.

552 **Me'rûf, Hâşim el-Hüseynî** (2005) Dirâsâtun fi'l-Hadis ve'l-Muhaddisîn, Beyrût, Dâru't-Te'âruf li'l-Metbu'ât, s. 81.

553 **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 97; **el-'Askerî,** es-Sahâbe ve 'Adâletuhu, s. 25.

554 **Mâzenderânî, Muhammed Sâlih b. Ahmed (ö. 1081/1671)** (1424) Şerhu Usûlü'l-Kâfi li Mevla Sâlih Mâzenderânî, 2. Baskı, Tahrân, XII, 396.

555 "Zina Ettikleri için Cezalandırılan (Had, Recm) Sahâbîler" başlığında bu konu incelenecektir.

sahâbî ile tabiîn veya herhangi bir Müslüman arasında fark gözetmemektedir.[556]

Ebû Zur'a er-Râzî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde yüz on dört bin sahâbîsi vardı.[557] Bunların arasında isteyerek gönüllü bir şekilde Müslüman olanlar olduğu gibi istemeyerek, korkularından dolayı dîne girenler de vardı. Bunların dışında kalpleri dîne ısındırılmaya çalışılan müellef-i kulûb da bulunmaktaydı. Tabiat ve yaratılış bakımından bu ümmet de diğer ümmetler gibidir. Zira bir rivâyette Hz. Peygamber ashâbına: "Sizler karış karış, arşın arşın sizden öncekilerin yolunu izleyeceksiniz/onların inançları ve yaşayışlarını ölçü edineceksiniz. Onlar, insanın giremeyeceği küçük bir keler/kertenkele deliğine girecek olsalar, siz de onları takip edeceksiniz."[558] Bu rivâyet de gösteriyor ki Hz. Peygamber'i görmek, tek başına sahâbîyi âdil kılmak için yetmemektedir.[559]

Süleym b. Kays, Fadl b. eş-Şâzân, es-Saffâr, Kummî, Küleynî, İbn Bâbeveyh gibi Erken dönem Şîî yazarların eserlerine bakıldığında başta Hz. Ali ve Hz. Fâtıma olmak üzere Ehl-i Beyt'in sahâbîler tarafından mağdur edildiği, zülüm ve haksızlıkla haklarının ellerinden alındığı ile ilgili çokça rivâyet görülecektir. Bu yazarların eserleri Şîî mezhep mensupları tarafından muteber kaynaklar olarak kabul gördüğü için bu eserlerde zikredilen rivâyetler onlar için bağlayıcı olmuştur. Dolayısıyla Şîa'nın sahâbeye bakış açısını bu eserlerin şekillendirdiği söylemek mümkündür. Bu eserlerde sahâbenin adaleti konusu genel kaide veya inanç olarak işlenmemiştir. Sadece zikri geçen yazarlar Ehl-i Beyt'in, imâmeti merkeze alan duygusal yönü ağır basan rivâyetlerini aktardıkları müşahede edilmektedir. Bu da aslında Şîa'nın sahâbeye bakış açısının gelip düğümlendiği noktanın siyaset olduğunu göstermektedir. Durum böyle olunca İmâmiyye Şîa'sının önemli muhaddislerinin sahâbenin adaletine yaklaşımını ortaya koymak önem arz etmektedir.

Süleym b. Kays'ın eseri incelendiğinde şu sahâbîlerden rivâyetlerin aktarıldığı müşahede edilmektedir: Hz. Ali'den elli beş rivâyet, Selmân-ı Fârisî'den on yedi, Ebû Zer el-Ğıfârî'den on iki, Mikdâd b. el-Esved'den dokuz, Abdullah b. el-'Abbâs'tan on, Hz. Hasan, Câbir b. Abdillah el-Ensârî ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın her birinden üç, Hz. Hüseyîn ve Ammâr b. Yâsir'in her birinden iki, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Sa'îd el-Hudrî, el-Berrâ b. Azib, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Huzeyme b. Sâbit'ten, Muhammed b. Mesleme, Kays b. Sa

556 **el-Mûsevî,** Nazâriyyetu Adaleti's-Sahâbe, s. 40; **el-'Askerî**, Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 124-126; **Sofuoğlu,** Şîa'da Hadis Usülü, s. 76-77; **Kâşânî**, Durusu'n fi'l-'Akâid, s. 376 **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 364.

557 Bkz. **İbn Salâh,** s. 161-162; **İbn Kesîr,** el-Bâisu'l-Hasîs, s. 237.

558 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XIV, 60, (h.no: 8308), 81, (h.no: 8340), 153, (h.no: 8433), XV, 508, (h.no: 9819), XVI, 375, (h.no: 10641); **Buhârî**, Enbiyâ, 50.

559 **el-Emîn,** A'yânu'ş-Şîa, I, 113.

‘d b. Ubâde, Ebû Heysem b. et-Tihâm, Abdullah b. Ca‘fer et-Tayyâr ve Abdullah b. Ömer’in her birinden bir hadisin rivâyet edilmiştir.[560] Bütün bu rivâyetler gösteriyor ki daha erken dönemden itibaren Şîa siyaseten kendileriyle problem yaşadıkları sahâbîlerden hadis rivâyet etmekten kaçınmıştır.

Küleynî, sahâbîlerin büyük bir kısmının Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali’ye biat etmedikleri için dinden irtidat edip câhiliyye dönemlerine döndüklerine dair el-*Kâfî*’sinde birçok rivâyet aktarmıştır.[561] Küleynî’nin aktardığı rivâyetlerin benzerlerini ‘Ayyâşî,[562] Keşşî,[563] İbn Bâbeveyh,[564] Mufîd[565] ve Meclisî de[566] eserlerinde nakletmişlerdir. Aktarılan rivâyetlerden yola çıkarak zikri geçen isimlerin Hz. Ali’nin yanında yer almayı, adalet için yeterli bir ölçüt olarak gördüğü söylenebilir.

İleride “Ta‘dîl Edilen Sâhâbîlerin Rivâyet Ettikleri Rivâyetlerin Değerlendirilmesi” başlığında ele alınacağı üzere Şîa’nın en muteber hadis kaynakları olarak kabul gören *Kütüb-i Erbaa*, Hz. Ali’nin yanında yer almış olan ve Şîa müntesiplerinin kendilerinden sürekli övgü ile bahsettikleri sahâbîlerden son derece az hadis rivâyet etmiştir. Bu da Şîa’nın ta‘dîl ettiği sahâbîlerden gelen rivâyetlere bile güvenmediğini göstermektedir. Bu bağlamda *Kütüb-i Erbaa*’daki rivâyetler incelendiğinde, bunların büyük bir kısmının sahâbî olmayan Muhammed el-Bâkır ve Ca‘fer-i Sâdık’tan geldiği görülecektir.

Seyyid Ali Han eş-Şîrâzî (ö. 1120/1708) Şîa’nın sahâbenin adaleti konusundaki temel görüşünü aktardıktan sonra şunu söylemektedir: “Sadece sahâbî olmakla bir kimsenin îmânlı ve âdil olduğuna hükmedilemez. Cehennemden ve Allah’ın azabından ancak mü’minler kurtulabilir. Sahâbîler arasında adaletini, îmânını ve Hz. Peygamber’in Ehl-i Beyt’ine yaptığı vasiyeti koruduğunu bildiğimiz ve bu hal üzere ölen Selmân, Ebû Zerr ve Ammâr gibi olanlara sevgi besler (tevella) o sevgiyle Allah’a yaklaşmaya çalışırız. Ökçeleri üzerinde gerisin geriye dönenler ve Ehl-i Beyt’e düşmanlık edenlere gelince

---

560 Süleym b. Kays el-Hilâlî’nin eserinde hangi hadisin kimden rivâyet edildiği bilgisi için bkz. **el-Hilâlî,** I, 292-295.

561 Örneğin bkz. **Küleynî,** Revdetu’l-Kâfî, XV, 667 vd.

562 ‘**Ayyâşî,** Tefsîru’l-‘Ayyâşî, I, 199.

563 **Keşşî, Muhammed b. Ömer (ö. III-IV. yy)** (1404) Ricâlu’l-Keşşî İhtiyâru Ma‘rifeti’r-Ricâl, 1. Baskı, Kum, Müessesetü ‘Âl-i Beyt, I, 27.

564 **İbn Bâbeveyh**, ‘Uyunu Ahbâri’r-Rızâ, II, 87.

565 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 6.

566 **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 255; **Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takiy (ö. 1110/1698-99)** (1404) Mirâtu’l-‘Ukul fi Şerhi Ahbari Âli’r-Resûl, 2. Baskı, Tahrân, Dâru’l-Kütübi’l-İslâmîyye, XXVI, 334.

566 **eş-Şîrâzî,** Ali Han, s. 11.

onlara düşmanlık eder ve onlardan beri (teberrî) oluruz. Halini bilmediğimiz sahâbîler hakkında da fikir beyan etmez susarız." demektedir.[567]

Çağdaş "Ricâl ilmi" âlimlerinden Mâmekanî'ye (ö. 1351/1933) göre sahâbî olmak kişinin âdil olmasını gerektirmez. Yukarıda değinildiği üzere Mâmekanî, "*Sahâbenin adâlet hususundaki durumu sohbete iştirak etmeyen insanların durumu gibidir.*" görüşü üzerinde İmâmiyye'nin ittifak ettiğini dile getirmektedir.[568] Rivâyetlerinin kabulü konusunda "Sahâbînin durumu, Hz. Peygamber'e ulaşmamış kişilerin durumu gibi adalet ve zapt konularında araştırma ve değerlendirmeye tabi tutulur." sözüyle Mâmekanî sahâbenin adaletine yaklaşımının kendisinden önceki Şîî âlimlerin görüşünden farklı olmadığını deklare etmektedir.[569]

Muhammed Hasan el-Muzaffer (ö. 1375/1957) de ashâbın yaşantısının onların âdil olduklarına delalet ettiğine dair Ehl-i Sünnet görüşünü reddederek, sahâbîler arasında münâfık, fâsık, bâğî, zânî, içki içen ve Allah'ın haram kıldığı cana kıyanların bulunduğunu belirtip; kendisinden önceki Şîî âlimlerin görüşüne bağlı kalarak sahâbîlerin hepsinin aynı kefeye konulamayacağını kabul etmektedir.[570] Muhammed Sened'e göre sahâbe adaletindeki ölçü, Ehl-i Beyt'i sevmektir. O, Ehl-i Beyt'i sevmenin Kur'ân'î ve Peygamberî bir emir olduğunu, onları seven ve destekleyenlerin âdil, onlara karşı çıkıp düşmanlık edenlerin ise âdil olmadığını ileri sürmektedir.[571] Tabâtabâî'ye göre sahâbeden hadis almanın ölçüsü Ehl-i Beyt hadisleridir. Sahâbenin rivâyet ettiği hadisler Ehl-i Beyt'in rivâyet ettiği hadislerle uyumlu ise alınır zıt ise alınmaz.[572] Görüldüğü üzere Şîa adalet için sahâbî olmayı tek başına bir ölçü olarak kabul etmemekte, onunla birlikte Ehl-i Beyt'i sevmek, onların düşmanlarından beri olmak, onlara mutabık rivâyetleri aktarmak gibi şartları da sahâbenin adaleti için şart koşmaktadır.

Çağdaş Şîî muhaddis ve âlimlerin sahâbenin adaleti için gözettikleri temel şart, Hz. Ali'nin yanında yer almak ve onu sevip saymaktır. Bir sahâbî eğer Hz. Ali'nin yanında yer almış ve onu sevmiş (tevellî etmiş) ise âdildir. Aksi olmuş (teberrî olmuş)sa değildir.[573] Şiâ'ya göre bir sahâbînin adaletinin kıstası, Hz. Peygamber'in hadisinde belirttiği üzere

---

567 **eş-Şîrâzî,** Ali Han, s. 11. Benzer görüşler için bkz. **Haydar,** el-İmâmu's-Sâdık, I, 634 vd.

568 **Mâmekanî, Abdullah** (1431) el-Fevâidü'r-Ricâliyye min Tenkihi'l-Mekâl, fi İlmi'r-Ricâl, (Thk. Muhammed Rızâm Mâmekanî), I-XXXVI, Kum, Müessesetü Ali Beyt, II, 321.

569 **Mâmekanî, Abdullah** (1411) Mikbâsü'l-Hidâye fi İlmi'd-Dirâye, (Thk. Muhammed Rızâm Mâmekanî), Kum, Müessesetü Ali Beyt, III, 305.

570 **Muzâffer**, VIII, 100.

571 **Sened, Muhammed** (2004) Adâletu's-Sâhâbe, Beyrût, Dâru'l-Mehacce, s. 211-212. Ayrıca delil olarak getirdiği âyet ve hadisler için bkz. *a.g.e*. s. 213 vd.

572 **Tabatebâî,** İslâm'da Şîa, s. 91.

573 **Ya'kûb,** s. 77.

Hz. Ali'yi sevmekten veya ona buğz etmekten geçer. Eğer sahâbî denilen zat onu seviyorsa mü'min; ondan nefret ediyorsa münâfıktır.[574]

Ca'fer Subhânî, "Sahâbenin adaleti konusunda kendilerini Ehl-i Sünnet'ten ayıran temel farkın, sahâbenin tamamını topyekûn âdil kabul etmemeleri olduğunu" söylemektedir.[575] Ayrıca Sübhânî'ye göre Sahâbîler de diğer insanlar gibi insandır,[576] melekler gibi "*Kendisine emredilen her şeyi yapan*"[577] ma'sûm varlıklar değildirler. Tâbiîn ve tebe-i tâbiîne ne caiz ise onlara da o caizdir, tâbiîn ve tebe-i tâbiniîn görüşleri ve fiilleri nasıl tenkîde tabi tutuluyorsa sahâbîlerin ki de tabi tutulmalıdır. Ona göre "*Sahâbîler dîni bize taşıyanlardır. Onları eleştirmek dînin temellerini eleştirmektir*" diyenin Kur'ân, sünnet ve tarihten hiçbir delili yoktur. Tâbiîn ve tebe-i tâbiîn de bu dîni bizlere aktarmıştır öyle ise sahâbîler için ne istiyorsak tâbiîn ve sonrakiler için de onu istememiz icab etmektedir. Sahâbeyi adaleti yönünden tenkîd etmekten maksat Kur'ân ve sünneti iptal etmek değildir, sahâbînin zatını eleştirmektir.[578] Sahâbîlerin hepsi âdildir diyen Kur'ân, sünnet ve tarihe muhâlefet etmiş olur.[579] Dîni sahâbîlerden almak onların adaletine delilse, tâbiînden dîni almak da tâbiînin adaletine delil olması gerekir.[580] Sübhânî, Şîa'ya yöneltilen sahâbeye sövme (sebbu's-sahâbe), sahâbeye lanet okuma (la'netu's-sahâbe), sahâbenin Hz. Peygamber'den sonra irtidat ettiği, onların rivâyetlerinin mutlak olarak hüccet/bağlayıcı olmadığı gibi suçlamaların Emevî devleti iftirası olduğunu ve Şîa'nın bundan beri olduğunu söylese de Şîa'nın muteber kaynaklarında onun reddettiği suçlamalarla ilgili çokça örnek bulmak mümkündür.[581]

Çağdaş Şîî müelliflerden Muhammed Sâdık es-Sadr; Ebû Hüreyre, İbn Ömer, Hz. 'Âişe, Ebû Mûsâ el- Eş'arî ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerin yalancı olduklarını ileri sürerek bunlardan hadis aldıkları gerekçesiyle *Kütüb-i Sitte*'deki hadislere güvenilemeyeceğini ileri sürmektedir.[582] el-Emîn de Ümeyyeoğullarından Mervân b. Hakem, Muğîre b. Şu'be, Velîd b. Ukbe ve Busr b. Ertât gibi âdalet sıfatına haiz olmayanlardan rivâyetler alınmaz. Ancak araştırma sonucu halleri meçhul kalanların da rivâyetlerinin alınabileceğini belirtmektedir.[583] Kâşifu'l-Ğıtâ'da, Ebû Hüreyre, Semüre b.

---

574 **Akdoğan,** s. 34; Geniş bilgi için bkz. **el-'Askerî,** Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 133-135.
575 **Subhânî,** el-Edvâı ala Akaidi'ş-Şîa, s. 528.
576 **Subhânî,** el-İnsâf, III, 616.
577 Tahrîm, 66/6.
578 **Subhânî,** el-İnsâf, III, 505-506.
579 **Subhânî,** el-İnsâf, III, 570.
580 **Subhânî,** Resâilun ve Makâlât, IV, 432; **Subhânî,** el-İtikâdu'l-İslâmî, s. 295.
581 **Subhânî,** el-Edvâı, s. 528.
582 **es-Sadr, Muhammed Sâdık** (1982) eş-Şîatu'l-İmâmiyye, (Thk. Seyyid Murteza er-Rızâvî), Kâhire, s. 143-163, esere ulaşamadığımız için naklen **Bakan,** s. 74.
583 **el-Emîn**, A'yânu'ş-Şîa, I, 113.

Cündeb, Mervân b. el-Hakem, İmrân b. Husayn, ‘Amr b. el-‘Âs vb. ait rivâyetlerin Şîa’nın katında sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığını söylemektedir.[584] Esed Haydâr da Mescid-i Dırâr’ı inşa edenleri ayrıca Velid b. Ukbe, el-Ced b. Kays, Sa‘lebe b. Hâtıb, Kuzmân b. el-Hâris, el-Hakem b. Ebî’l-‘Âs, ‘Âişe bt. Ebû Bekir, Kudâme b. Mez‘ûm ve Ebû Hüreyre gibi sahâbîleri kendine göre ileri sürmüş olduğu delillere dayanarak âdalet vasfına haiz olmadıklarını ileri sürmektedir.[585]

Sahâbenin adaletini ele alan Şîa kaynakları incelendiğinde genelde belli başlı bazı âyet ve hadislerden[586] yola çıkarak sahâbîlerin hepsinin âdil olamayacağının ileri sürüldüğü görülecektir. Şîa’ya göre bir sahâbînin adaletinin ana kıstası, Hz. Peygamber’den aktarılan bir rivâyette belirtildiği üzere *“Hz. Ali’yi sevmek veya ona buğzetmek”ten geçmektedir.*[587] Eğer sahâbî denilen zat onu seviyor ve onun yanında yer almışsa mümin; ondan nefret ediyorsa münâfık, onun karşısında yer almış ve onunla savaşmışsa en hafif tabirle fâsıktır. Çünkü onlara göre Hz. Ali’ye buğz etmek büyük günahlardan sayılmaktadır.[588] Dolayısıyla sahâbî olmak Şîa’ya göre sahibine iftihar edecek bir haslet kazandırtmaz.

Şîa’nın ittifakla âdil kabul ettiği sahâbîler içerisinde ilk sırayı *ma‘sûm* olarak bilinen, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyîn; ikinci sırayı *Erkân-ı Erbaa* olarak bilinen Selmân-ı Fârisî, Mikdâd b. el-Esved, Ebû Zer el-Gıfari ve ‘Ammâr b. Yâsir almaktadır. Bu iki grup sahâbînin adaletinde ittifak vardır. *Erkân-ı Erbaa’*ya daha sonra Huzeyfe b. el-Yemân, Abdullah b. Mes‘ûd ve Ebû ‘Amra’ı da dâhil ederek -ma‘sûmlar hariç- sayıyı yediye çıkaran Şîa “*Bütün yeryüzünün bu yedi kişi sebebiyle rızıklandığını*”[589] ileri sürmektedir. Zamanla bu sayıyı on ikiye ve on üçe çıkaran Şîa farklı isimler ekleyerek bu sayıyı yukarı çıkarmaktadır.[590]

Süleym b. Kays *“Kitâb*”ında yirmi sahâbîden rivâyet aktarmaktadır. Ali Han eş-Şîrâzi, yirmi dördü Hâşimoğullarından olmak üzere 70 kadar sahâbî’yi âdil kabul etmiş ve bunların hayatlarını tabakât kitabına almıştır.[591] Kâşifu’l-Ğıtâ, üç yüz kadar sahâbeyi âdil

---

584 **Kâşifu’l-Ğıtâ**, Aslu’ş-Şîa, s. 236.

585 **Haydar,** el-İmâmu’s- Sâdık, I, 622-625, 632.

586 İlgili âyet ve hadislere ileride müstakil başlıklar altında değinileceği için tekrardan kaçınmak için burada girilmemiştir.

587 Örneğin “Ali’yi sevmek îmânın, ona buğz etmek küfrün alametidir.” Bkz. **İbn Bâbeveyh,** ‘Uyunu Ahbâri’r-Rızâ, II, 300; **et-Tusterî,** İhkâku’l-Hak, III, 483, V, 219. Hz. Ali’yi sevmenin fazileti ile ilgili rivâyetler ileride Hz. Ali başlığında detaylandırılacaktır.

588 **et-Tusterî,** İhkâku’l-Hak, III, 85.

589 **İbn Bâbeveyh,** Hisâl, II, 361.

590 **Çolak, Ahmet** (1993) ‘Şîa Hadis Alma Usûlünde İlk Râvîler’, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, s. 102.

591 Ali Han eş-Şîrâzi’nin âdil kabul ettiği sahâbîlerin isimleri kitabın fihristinde belirgin bir şekilde geçmektedir. Bkz. **eş-Şîrâzî,** Ali Han, s. 591-594. Bu isimler incelendiğinde bir kısmının adaletinin bilinmediği bir kısmının da sahâbî olup olmadıkları konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Zikri geçen

kabul ettiklerini söylemekte ancak hepsinin ismini aktarmamaktadır.[592] Necefî, "es-Sahâbetu'l-Kirâm" isimli biyografik eserinde âdil olarak kabul ettiği beş yüz yetmiş altı sahâbenin hayatını ele almıştır.[593]

Bütün bu rakamlardan da anlaşılıyor ki Şîa'nın âdil kabul ettiği sahâbe sayısını tespit etmek oldukça güç görünmektedir. Ancak günümüze doğru gelince bu sayının sistemli bir şekilde arttığını söyleyebiliriz. Şîa'nın ta'dîl ettiği sahâbîlerin sayısı ister az isterse çok olsun, onların rivâyet koleksiyonlarında sahâbîler tarîki ile nakledilen rivâyetler son derece az bir sayıya tekabül etmektedir. Bu nedenle Şîî muhaddislerin sahâbeye bakışında yumuşama olmuş veya olmamış tartışmasında fayda mülahaza edilmeyeceği kanaati hâsıl olmuştur. Zira Şîî muhaddisler kendi rivâyet kaynaklarından sahâbeyi cerh eden rivâyetleri ayıklamadığı müddetçe sahâbeye başkışlarında müsbet yönde bir değişimin olmayacaktır. İran devrimi sonrası tedvin edilen tabakat kitaplarında adil olarak kabul edilen sahâbîlerin sayısında sistematik olarak bir artışın olduğunu gözlemlenmektedir.[594]

Şîa, adalet konusunda sahâbede aradığı titizliği maalesef diğer râvîlerde aramamaktadır. Kimi Şîî muhaddisler adalet için râvînin imâmî olmasını yeterli görürken, kimisi de imâm ya da onun ashâbından birinin onun hakkında "Âdildir" demesini o kişinin adaleti için yeterli bulmaktadır.[595] Cerh ve Ta'dîl âlimleri, bir râvîyi adalet veya zapt yönünden ne kadar cerh ederse etsin, mecruh imâmın ashâbından birisi tarafından ta'dîl edilmişse cerh edenlerin cerhine ve gerekçesine bakılmaksızın âdil ve zabt sahâbî olarak kabul görmektedir. Ayrıca on sekiz kişiden oluşan ve "Ashâbu'l-İcmâ/Ashâbu'l-İmâm" olarak kabul edilen kişilerin kendileri âdil ve zabt sahibi olarak kabul edilirken; onlardan rivâyet eden râvîlerin halleri meçhul olsa bile onlardan nakleden râvîler sika olarak kabul edilmektedirler. Şîa'nın bu anlayışına göre Ashâbu'l-İcmâ zayıf hadis rivâyet etmez, yanlış bilgi vermez ve güvenirliklerinin en üst seviyedir.[596] Sahâbîlere uygulanan bu çifte

---

isimlerden yirmi bir tanesi için Mâmekânî'nin *Tenkihu'l-Mekâl* isimli eserinde "Meçhul, tevakkuf veya bilmiyorum ifadeleriyle anılmaktadır. Dolayısıyla geriye elli tane kalıyor. Bunlardan on tanesi İbn Hacer'in *el-İsâbe'*sinde geçmemekte ya da sahâbî olmadığı ifade edilmektedir. Geriye kırk civarında sahâbî kalmaktadır. Bkz. **Çolak**, s. 102-103.

592 **Kâşifu'l-Ğıtâ**, Aslu'ş-Şîa, s. 145.

593 **Demir**, 'es-Sahâbetu'l-Kirâm', s. 203.

594 Örneğin, Muhammed Hadî Yusufî Ğarevî editörlüğünde Farsça yedi cilt olarak hazırlanan "*Dâiretu'l-Meârif-i Sahâbe-i Peyamber"* isimli çalışma üç yüz yirmi iki sahâbenin hayatına yer vermişken, Necefî, "es-Sahâbetu'l-Kirâm" isimli eserinde beş yüz yetmiş altı sahâbenin hayatını ele almıştır.

595 **Yıldırım, Enbiya** (2013) Hadis Meseleleri, 2. Baskı, İstanbul, Rağbet Yay., s. 37.

596 **Kecûrî Muhammed Mehdî Şîrâzî (ö 1293/1876)** (1424) el-Fevâidü'r-Ricâliyye, (Thk Rahmân Sıtâyiş, Muhammed Kâzım) 1. Baskı, Kum, Muessese-i Dâru'l-Hadîs, s. 90; **Demirel,** Hadis İlimleri, s. 322-325; **Kutluay, İbrahim** (2017) 'Şîa'da Hadis Rivâyeti ve İsnâd Tenkidinde Ashâb-ı İcmâ Telakkisinin Rolü', Marife Dini Araştırmalar Dergisi, C:17, S: 1, ss, 29-50, s. 29; **Ünalan, Abdullah**

standart, kanaatimizce Hz. Peygamber'in vefatı ile baş gösteren siyasi çekişme ve rekabetle açıklanabilir.

Hatiboğlu'na göre Şîî muhaddisler sahâbenin hepsini âdil olarak kabul etmemekle kısmen haklı olsalar da Ehl-i Sünnet hadisçilerini "Bütün sahâbîler âdildir" tutumuna sevk eden hususların başında, "Sahâbeye karşı girişilmiş hücumları bertaraf etmek suretiyle onlar sayesinde elde edilen hadis malzemesini kaybetmeme düşüncesi gelmektedir. Zira sahâbe itibardan düşerse dîn olarak addedilen sünnet de tehlikeye girecektir. O yüzden sahâbeyi toptan tenkîd dışı bıkmaları bu zaruretten doğmuş görünmektedir."[597] Ayrıca Ehl-i Sünnet her ne kadar bütün sahâbîleri âdil olarak kabul etse bile bütün sahâbîlerden gelen rivâyetlerin alınmadığı da bir gerçektir. Zira sahâbîlerin sayısı hakkında rivâyet edilen rakamlar ile ravî olarak sahâbîlerden gelen hadisler arasındaki makas olabildiğince açık olduğu malumdur. İmâmiyye'nin "Hilâfet/İmâmet Politikasının Sahâbenin Adaletine Etkisi" olduğu düşüncesinden hareketle bundan sonraki konuda bu konunun işlenmesi önem arz etmektedir.

4. İmâmiyye'nin Hilâfet/İmâmet Politikasının Sahâbenin Adaletine Etkisi

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra daha mübarek naaşı ortada iken sahâbîler arasında kimin halife olacağı konusunda tartışma yaşanmıştır. İslâm toplumunun karşılaşmış olduğu ilk siyasi meselenin, Hz. Peygamber'i siyasi bakımdan temsil edecek bir halife tayini olduğu ehlince malumdur. Şîa'nın aksine İmâm'ın tayin şeklini bildiren sarih bir nassın mevcut olmayışı ilk güçlülüğü teşkil etmektedir.[598] Etkileri günümüze kadar devam eden bu tartışmanın sonucunda Medîne'de üç fikir ön plana çıkmıştır. Bunlar: (1) Hz. Peygamber'in halifesinin Kureyş kabilesinin Muhâcir olanlarından olması gerektiği fikri, (bu konu ile ilgili gerek Ehl-i Sünnet gerek Şîa kaynaklarında "*Halifenin Kureyş'ten olması gerektiği*" ile ilgili birçok rivâyet bulunmaktadır),[599] (2) halifenin dine yardım ve desteklerinden dolayı Ensâr'dan olması gerektiği fikri (daha ilk günden Ensâr tarafından dillendirilmiştir) (3) Şîa'nın tarihi süreç içerisinde inanç haline getirdiği halifenin münhasıran Ehl-i Beyt'ten olması fikridir. Bu üç düşünce yapısından ilk ikisi tarihi süreç içerisindeki etkileri azalmıştır. Ancak imâmın Ehl-i Beyt'ten olması gerektiği fikri tarih

---

(2008) Şîa'da Hadis Usulü, 1. Baskı, İstanbul, İşrak, s. 72; **Yücel, Ahmet** (2011) Hadis Tarihi, 2. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 63; **Ünügür,** s. 187.

597 **Hatiboğlu, Mehmet Said** (2015) Siyasi İctiamâî Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 147.

598 **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 47-49.

599 Örnek olarak bkz. **el-Hilâlî,** II, 577; **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 559; **İbn Bâbeveyh,** 'Uyûnu Ahbâri'r-Rızâ, II, 63; **Tabersî,** el-İhticâc, I, 145. Ayrıca "الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْش" rivâyetinin arka planı ve geniş değerlendirilmesi için de bkz. **Hatiboğlu, Mehmed Said** (2016) Hilâfetin Kureyşliliği, 5. Baskı, Ankara, Otto Yay., 65 vd.

boyunca canlılığını korumuş ve bu konuya dair hatırı sayılır çalışmalar yapılmıştır.

İmâmet konusu tarih boyunca Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki en temel ayrılık noktasını oluşturmuştur. Şîa, Ehl-i Sünnet'in aksine Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonraki gerçek imâm olduğunu ve imâmetinin de naslara dayandığını iddia etmiş ve mezhebinin doktrinlerini bunun üzerine inşa etmiştir. Elimizdeki mevcut kaynaklara bakıldığında, imâmiyyenin öncüleri kabul edilen çevrede böyle bir fikrin ilk defa kimin tarafından ele alındığını tespit etmek güç görünmektedir. Ancak bazı kaynaklardan hareketle imâmî çevrede bu konuyu ilk defa ele alıp derli toplu işleyen kişinin Ebû Muhammed Hişâm b. el-Hakem el-Vâsıtî (ö. 179/795) olduğu anlaşılmaktadır.[600] Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025), nass ve tayin fikrini ilk defa Hişâm b. Hakem'in ileri sürdüğünü, yine nas ve tayin ile ilişkili olarak ilk üç halifeyi sebbetmenin de onunla başladığını söylemektedir.[601] Kâdî Abdulcebbâr'ın aktardığına göre Hişâm kendisinden önce halkın Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'ı tasvip ettiğini ancak kendisinin bunu reddettiğini dile getirmiştir.[602] Dahası Hz. Ali'nin imâmetini desteklemeyen ve savaşlarda onun yanında yer almayan sahâbîleri küfürle itham etmiştir.[603]

"İmâmet konusu"nda Şîa'nın ana görüşünü/karakteristiğini oluşturan yegâne hak sahibinin Ehl-i Beyt imâmları olduğu görüşü, sahâbenin adaleti meselesinde de belirleyici rol oynamıştır. Hişâm b. Hakem, Küleynî[604] 'Ayyâşî,[605] Keşşî,[606] İbn Bâbeveyh,[607] Mufîd,[608] Meclisî[609] gibi bir kısım Şîîlere göre Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'in sahâbîler tarafından halife seçilmesiyle sahâbe dinden çıkmıştır.[610] Birkaç sahâbe dışında geriye kalan bütün isimler, imâmet görüşüne aykırı hareket ettikleri için cerh

---

600 **Kummî, Sa'd b. Abdullah Eş'arî (ö. 301/913-14)** (1360) el-Makâlât ve'l-Firak, 2. Baskı, Byy, Merkezu İntişârat-i İlmî ve Ferhengî, s. 141; **Halebî, Ali Esğer** (1376) Târîhu İlmi'l-Kelâm der İrân ve Cihân, 2. Baskı, Tahrân, İntişârat-ı Esâtîr, s. 57; **Bozan,** s. 167; **Öz,** 'Hişâm b. Hakem', XVIII, 153-154

601 **Bozan,** s. 156.

602 **el-Kâdı, Abdulcebbâr b. Ahmed b. Abdulcebbâr, Ebû'l-Hüseyîn** (Tsz) Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve, I-II, Kâhire, Dâru'l-Mustafâ, II, 448; **Bozan**, s. 156.

603 **el-Kâdı,** Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve, II, 448; **Öz**, 'Hişâm b. Hakem', DİA, XVIII, 154.

604 Sahâbe'nin irtidatı iddiası için Küleynî'nin Muhammed Bâkır'dan rivâyet ettiği şu benzetme oldukça ilginçtir: *"Hz. Peygamber'den sonra insanlar Hârûn'a ve buzağa tabi olanların konumunda oldular…"* bkz. **Küleynî,** Revdetu'l-Kâfî, XV, 668.

605 '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 199.

606 **Keşşî,** I, 27.

607 **İbn Bâbeveyh**, Uyun, II, 87;

608 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 6.

609 **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 255; **Meclisî,** Mirâtu'l-'Ukul, XXVI, 334.

609 **eş-Şîrâzî,** Ali Han, s. 11.

610 Şîa'nın sahâbîlerin Hz. Peygamberden sonra irtidat ettiği iddiasına yeni bir bakış açısı getiren Mirdâmâd, Keşşî'ye yaptığı ta'likte, sahâbîlerin dinden dönmek anlamında irtidat etmediklerini, Hz. Ali'ye biatten geri durduklarını ifade etmek için "İrtidad" lafzının Şîa tarafından kullanıldığını belirtmektedir. **Keşşî**, Ricâl, I, 48.

edilmiş ve adaletleri bakımından menfî yönde karar verilmiş ayrıca rivâyet ettikleri hadisler de değerlendirilmeye alınmamıştır. Resûlullah hayattayken yaptıkları hatalar nedeniyle de onların fazilet sahibi kişiler olmadığı ileri sürülmüştür.

Hz. Ebû Bekir'e halife olarak biat edilmesine Ehl-i Sünnet'in iddiasının aksine Hz. Ali'nin karşı çıktığı ve bu işin kendi hakkı olduğu ifade eden konuşmalar yaptığı ile ilgili Şîa kaynaklarında oldukça fazla rivâyet bulunmaktadır. Kimi Şîî yazarlar imâmet fikrini savunmak ve ilgili rivâyetleri aktarmak için müstakil kitaplar telif ederken;[611] kimisi de imâmet ile ilgili rivâyetleri kitap bölümü olarak ele almıştır.[612] Bu rivâyetlerden bir kaçına değinmek konumuzun daha iyi anlaşılmasına katkı saylayacaktır.

Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vâsıyye* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'e yapılan genel biatten sonra Hz. Ali'nin durumunu şu şekilde anlatmıştır: Hz. Peygamber'i yıkayıp kefenleyip ve namazını kıldıktan sonra,[613] biat haberi Hz. Ali'ye ulaşmıştır. Namazdan sonra Hz. Ali, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle demiştir: "Şayet imâmet Kureyş'te ise Kureyşli olmak bakımından ben Ebû Bekir'den daha fazla hak sahibiyim. Şayet bu iş Kureyş'in değilse Ensâr'ın iddia ettiği gibidir/Fe'l-Ensâru 'ala da'vâhum (yani Ensâr halifelik iddialarında haklıdırlar)." bunun ardından oradan ayrılıp evine girdi.[614] Hz. Ali bu konuşması ile halifeliğin kendi hakkı olduğunu, Kureyşli olma bakımından Hz. Ebû Bekir'den daha Kureyşli olduğunu belirtmek suretiyle bu işe talip olduğunu belirtmiştir.

Şîa rivâyet kaynakları, Hz. Ali'nin Halifeliğin Ehl-i Beyt'in hakkı olduğuna dair muhâcirlere hitaben şöyle bir konuşma yaptığını rivâyet etmektedir: "Ey Muhâcirler! Allah'tan korkun! Allah'tan korkun! Muhammed'in iktidarını onun evinden ve yurdundan çıkarıp evinize ve yurdunuza taşımayınız. Onun akrabalarını, toplum nezdindeki konumlarından uzaklaştırmayın ve haklarını ellerinden almayın! Vallahi ey Muhâcirler, Ehl-i Beyt olan bizler bu iş konusunda sizden daha fazla hak sahibiyiz. Allah'ın kitabını okuyan, onun dinini anlayan, sünnetini bilen, halkın işini fark edip anlayan bizim içimizdedir. Hevanıza uymayınız. Uyduğunuz takdirde gittikçe haktan uzaklaşırsınız" dedi. Bunun üzerine Beşîr b. Sa'd dedi ki: "Şayet Ensâr bu konuşmaları Ebû Bekir'e biatten

---

611 Hz. Ali'nin imâmeti ile ilgili rivâyetleri bir araya getiren kitaplara örnek olarak **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid; **Mufîd,** el-İfsâh fî'l-İmâme; **İbn Ukde,** Fezâilu Emîrü'l-Mü'minîn; **Taberî Âmulî Sağîr,** Delâilu'l-İmâme, **Tusterî**, İhkâku'l-Hak; **Tabersî,** el-İhticâc verilebilir.

612 Eserlerinde Hz Ali'nin imâmeti ile ilgili özel bölüm açan kitaplara örnek olarak: **Küleynî**, el-Kâfî, **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl ve Me'âni'l-Ahbâr, **el-Emînî,** el-Ğadîr verilebilir.

613 Resûllullah'ın namazını Hz. Ali, Benî Hâşim'den olanların yanı sıra, Selmân, Ebû Zer, Mikdâd, 'Ammâr, Huzeyfe, Ubey b. Ka'b ve sayıları kırk kişiye yaklaşan bir cemaatle kılmıştır. Bkz. **Mes'ûdî,** İsbâtu'l-Vasiyye s. 154.

614 **Mes'ûdî,** İsbâtu'l-Vasiyye s. 154; **Arı, Mehmet Salih** (2011) İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife, 1. Baskı, İstanbul, Düşün Yay**,** s. 196.

önce senden dinleseydi, senin hakkında kimse ihtilaf etmezdi, ne var ki onlar biat ettiler." Hz. Ali de evine döndü, biat etmedi. Fâtıma vefat edinceye kadar evinden çıkmadı.[615]

Hz. Ebû Bekir ve arkadaşları, insanların Hz. Ali'ye yardım edip onu biatten alıkoymalarından korktukları için acele ile Hz. Ali'nin yanına gittiler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'ye "Senin söylediklerinin hepsi haktır. Bunları kulaklarımızla dinledik. Kalplerimizle anladık. Ne var ki Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim: 'Allah, biz Ehl-i Beyt'i seçti ve bizlere ikramda bulundu. Bizim için ahireti dünyaya tercih etti. Allah biz Ehl-i Beyt için peygamberlik ile halifeliği birleştirmeyecektir.'" Ali, "Resûlullah'ın ashâbından buna tanıklık edecek var mıdır?" deyince, Hz. Ömer, "Resûlullah'ın halifesi doğru söylüyor. Biz bu sözü onun söylediği gibi Resûlullah'tan işittik." dedi. Ebû 'Ubeyde, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, Mu'âz b. Cebel de, "Biz bunu Resûlullah'tan duyduk" dediler. Bunun üzerine Ali, "Muhammed ölür ya da öldürülürse, Ehl-i Beyt'in hakkını elinden almak üzere, üzerinde anlaşmış olduğunuz maddeleri ihtiva eden ve Kâbe'de saklandığınız lanetlenmiş sahifenizin hakkını yerine getiriyorsunuz" dedi. Ebû Bekir, "Senin bundan nasıl haberin oldu? Hâlbuki biz ondan seni haberdar etmemiştik" dedi. Ali, "Ey Zübeyr, ey Selmân, ey Ebû Zer, ey Mikdâd! Sizi Allah ve İslâm adına yemine davet ediyorum. Falân falân kişilerin (yukarıdaki beş kişiyi sayarak) kendi aralarında böyle bir yazı yazdıkları ve bu konuda antlaştıklarına dair Resûlullah'ı dinlemediniz mi?" diye sordu. Onlar da, "Vallahi dinledik" dediler. Mezkûr rivâyetin devamında Hz. Ali'ye Resûlullah'ın şöyle dediği belirtilmiştir: "Şayet onlara karşı yardımcı bulursan onlarla cihâd et, onlardan ayrıl. Şayet yardımcı bulamazsan onlara biat et, kanını akıtma!" Ali de "Şayet bana biat eden vefalı kırk kişi olsaydı, Allah yolunda seninle cihâd ederdim" demiştir.[616]

Bu rivâyete göre başta ilk iki halife olmak üzere zikri geçen isimlerin Hz. Peygamber adına yalan uydurdukları, nassı uygulamadıkları, onun emirlerine karşı geldikleri, dahası Hz. Peygamber hayatayken onun vefatından sonra halifeliği Hz. Ali'ye bırakmayacaklarına dair sözleştiklerini ve bunu Hz. Peygamber'in Hz. Ali ve bazı sahâbîlere söyledikleri iddia edilmiştir.[617] Ancak çalışmanın "Sakîfe" başlığında ele alınacağı üzere Sakîfe'deki toplantıda hiç kimse böyle bir şeyi gündem konusu etmemiştir. Bu da bu olayın sonradan kurguladığı ihtimalini güçlendirmektedir.

Süleym b. Kays, Sakîfe'de olup bitenlerden bahsettikten sonra Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etmek istememesi üzerine onunla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer arasındaki

615 **İbn Ebî'l-Hadîd,** VI, 12; **Meclisî,** Mirâtu'l-Ukûl, XXVI, 190-191; **Arı**, s. 196-197.
616 **el-Hilâlî,** II, 588-591; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 274-282; **Arı**, s. 197-198.
617 **Özdemir**, 'İmâmiyye'de Hadis' s. 5.

şiddetli tartışmaların olduğunu belirterek; Büreyde el-Eslemî'nin şu sözlerle tartışmaya müdahil olduğunu aktarmıştır: "Ey Ömer! Sen Resûlullah'ın kardeşine doğru mu atılıyorsun? Senin Kureyş kabilesi ve içerisindeki durumunu biliyoruz. Siz Resûlullah'ın 'gidin Ali'ye mü'minlerin emîri olarak selam verin dediği kişiler değil misiniz?' Bunun üzerine siz: 'Bu Allah'ın ve Resûlü'nün emri midir?' demiştiniz. Hz. Peygamber de 'evet' demişti." Hz. Ebû Bekir, Büreyde'nin söylemiş olduğu bu sözleri kabul ettikten sonra Hz. Peygamber'in, "Ehl-i Beyt'im için peygamberlik ile halifelik birleşmeyecektir." dediğini söylemesi üzere Büreyde, "Vallahi bunu Resûlullah dememiştir. Vallahi senin emîr olduğun bir beldede ben oturmayacağım" demiş bunu üzerine Ömer'in emri ile Büreyde'nin dövülüp kovulduğunu ileri sürmüştür.[618] Bu rivâyete göre halifelik konusunda hararetli bir tartışmanın yaşanmış olduğu, tartışma esnasında sahâbîlerin birbirlerine üstünlük sağlamak için çeşitli deliller ileri sürdükleri, münakaşa sırasında birbirlerini yalancılıkla itham ettikleri hatta birbirlerine şiddet uyguladıkları anlaşılmaktadır.

Şîî kaynaklara göre Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'ın yerine halife olmak üzere biat için elini uzattığında, bazıları ona isteyerek biat etti. Daha sonra diğerleri ise Resûlullah'ın kardeşi ve amcasının oğlu Ali b. Ebî Tâlib'e olan ahitlerini bilerek kerhen biat etmişlerdir. Hz. Ali ile birlikte ilk başta biat etmeyen on iki kişinin adından söz edilmektedir. Onlar, Fadl b. 'Abbâs (ö. 13/634), Hâlid b. Saîd b. el-'Âs (ö. 14/635), Ebû'l-Heysem Mâlik b. et-Teyyihân (ö. 20/641), Ebû Süfyân b. Harb (ö. 31/651), 'Abbâs b. Abdulmuttalib (ö. 32/653), Mikdâd b. 'Amr (ö. 33/653), Übey b. Ka'b (ö. 33/654), Zübeyr b. 'Avvâm (ö. 36/656), Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656), 'Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657), Büreyde el-Eslemi (ö. 63/682-83) ve Berâ b. 'Âzib (ö. 71/690)'tir. Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Ebû Zer el-Ğıfârî (ö. 32/653), Mikdâd b. Esved (ö. 33/653), Huzeyme zü'ş-Şehâdeteyn (ö. 37/657), Sehl b. Huneyf (ö. 38/658-59), Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669) gibi Ensâr ve Muhâcirlerden oluşan bir grup sahâbî, Hz. Ali'den yana tavır takınarak Hz. Ebû Bekir'e biat etmemişlerdir.[619] Bu sahâbîler Hz. Fâtıma'nın evinde Hz. Ali'ye biat etmek üzere toplandıklarında, haberdar olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve bir grup sahâbî oraya gelip eve saldırmış, ertesi gün de Ehl-i Beyt mensuplarından cebren biat alınmıştır. Zikri geçen şahıslardan bazısı Hz. Ebû Bekir'e karşı gelmek ve minbere çıktığında onu oradan indirmek konusunda ittifak etmişlerdi. Ne var ki onlardan bazıları bu işin tehlikeli bir iş olduğunu ve Hz. Ali'ye danışılmadan böyle bir işe girişmenin câiz olmayacağını

618 **el-Hilâlî,** II, 593.

619 **el-Ekber, Nâşî, Ebû'l-'Abbâs Abdullah b. Şirşir el-Enbârî (ö. 293/906)** (1981) Mesâilu'l-İmâme ve Muktetefatun mine'l-Kitâbi'l-Evset fi'l-Mâkâlât, (Thk. Yusuf Fanis), Beyrût, s. 10.

düşünmüşlerdir. Planlarını Hz. Ali'ye bildirince Hz. Ali onlara "Sizin bu eyleminiz işi savaşa doğru sürükleyecektir. Hâlbuki siz küçük bir grupsunuz; onlar ise çoktur. Bu durumda düşmanı sizden savmak bana vacip olacaktır. Bu da Resûlullah'ın bana kılıç çekmeme konusunda yaptığı vasiyete aykırıdır. Mescide gidin Resûlullah'tan duyduklarınızı açıklayın" dedi. Onlar da Ebû Bekir'in minberde olduğu sırada cemaatları ile birlikte mescide gittiler. Her biri ayrı ayrı deliller serdederek Ali'nin haklılığını ispat etmeye çalışmışlardır.[620] Bütün bu vb. rivâyetler Şîa'nın imâmet meselesine ne kadar önem verdiğini, meseleyi kendilerince dramatize ederek bütün teferruatı ile aktarmış olduklarını göstermektedir. Ayrıca Şîa'nın imâmetle ilgili aktardıkları rivâyetlerin ana vurgusu Hz. Ali'nin mazlumiyeti ve onun karşısındaki diğer sahâbîlerin zâlimliğidir. Dolayısıyla onların zâlim olarak kabul ettiği diğer sahâbîlerin adaleti onlara göre düşmüş olmaktadır.

İmâmiyyenin iddiasına göre bilgide,[621] birikimde, cesarette, cömertlikte vs. ümmetin en faziletlisi kabul edilen ve imâmeti nasla bildirilen Hz. Ali varken, halife olmalarıyla ilgili haklarında hiçbir nas bulunmayan, İslâm öncesi ve sonrasında günaha bulaşmış olan ilk üç halifenin halifelikleri meşrû değildir.[622] Onlar, Ali'nin hakkını elinden alarak gasp etmişlerdir.[623] Mufîd'e göre Teymoğulları ve Adiyoğulları'nın Hâşimoğulları ve Abdulmenafoğulları'na takdimi, kölenin efendiye tercihi gibidir. Ebû Bekir'in Resûlullah'ın makamını gasp etmesi; dolayısıyla onun kardeşi, vasîsi, damadı, yardımcısı, varisi, ailesi içerisindeki halifesi, Allah'ın yarattıkları arasında ona en sevimli geleninin hakkını elinden alması; neredeyse canları eriyip yok edecek bir garipliktir. Ona göre şayet bu üç kişi Âl-i Muhammed'in önüne geçmeselerdi, Müslümanlar; birbirine kılıç çekmez ve iki kişi dahi ihtilafa düşmezdi. Cemel'de, Sıffin'de ve Nehrevân'da îmân ehlinin kanını helal kılmazdı, mü'minlerin emîrinin kanı akıtılmazdı, Hasan ve Hüseyîn öldürülmezdi.[624] Bunun gibi rivâyetlerden yola çıkan Şîa âlimlerinin çoğunluğu, ilk üç halifenin hak sahibi Hz. Ali'den hilâfeti gayr-ı meşru yollarla gasp ettiğini ileri sürmüştür. Hz. Peygamber'in vâris olarak Hz. Ali'nin adını söylediği iddia edilen l0/632 yılında Gadîr-i Hum'da meydana gelen meşhur fakat ihtilaflı olay, ilk üç gaspçının Hz. Ali'den hilâfeti

---

620 Bu on iki kişinin serd ettikleri sözleri için bkz. **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 462-463; **Meclisî**, XXVIII, 189 vd.

621 Hz. Ali'nin ilmi fazileti ile ilgili çokça rivâyet zikredilmektedir. (bkz. **Kâşânî**, s. 125-126) Bunlardan en çok rivâyet edileni şu ikisidir: "Hz. Peygamber, Ali'ye her biri bin kapıyı açan bin ilim öğretti." **Küleynî**, el-Kâfî, I, 593. "Ben ilim şehriyim. Ali de o şehrin kapısıdır." **Mufîd**, İhtisâs, s. 238.

622 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 342 vd; **Kutluay,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 75. Hillî'nin ilk üç halifeye getirdiği eleştiriler için bkz. **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 349 vd.

623 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Mufîd**, el-İfsâh, s. 41 vd.

624 **Mufîd,** el-İfsâh, 239-241.

kaçırdıklarının delili olarak kabul etmektedir.[625] Görüldüğü gibi bir kısım Şîî yazarlar tarihte yaşanmış bütün olumsuzlukların müsebbibi olarak Hz. Ali'nin birinci halife olarak seçilmemesine bağlamaktadır. Bunu yaparken de ilk üç halife döneminde başta fetihler olmak üzere yapılan iyi işleri de göz ardı etmeleri onların nesnellikten uzak yorumlar yaptığını göstermektedir.

İlk üç halifeyi destekleyen ve onları Ali'ye tercih edip seçen sahâbîler, Şîa tarafından açıkça ya da dolaylı olarak kınanmıştır. Erken dönem Şîî fırkalarının itikadı ile ilgili mevcut malzemenin büyük bir kısmı, onların Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e olan hakaretlerinden (sebb) bahsetmektedir. Bu yüzden onların sahâbîleri hadis râvîsi olarak reddetmeleri mantıki bir zorunluluk oluşturmaktadır. Eğer Şîa onları hadis rivâyetinde otorite kabul edip onlar da böylece Peygamber'in manevi varisleri olsalardı, sahâbîlerin Ali'nin layık olduğu hilâfeti gasp ederek hatalı davrandıklarını iddia etmenin imkânı kalmayacaktı.[626]

Şîa'nın sahâbîlerin birçoğunu kendi siyasi anlayışlarına göre tenkîd ettikten sonra söz konusu sahâbîlerden hadis almaları bir tezatlık oluştururdu. Bu sebeple Şîa'nın sadece Ehl-i Beyt tarîki ile gelen hadisleri almaları kaçınılmaz olmuştur. Hz. Ali başta olmak üzere ondan sonra gelen imâmların tamamı Şîa nezdinde ilk râvîler gibidir. Çünkü imâmın hükmü ve emri, Allah ve Peygamber'in hükmü ve emri gibidir. Ehli Beyt'ten hadis almak aynı zamanda imâmların sözleriyle tescil edilmektedir.[627] Nitekim Muhammed el-Bâkır, "Şu beytten (Ehl-i Beyt'ten) çıkmayan her ilim vebaldir" demiştir.[628] Kâşifu'l-Ğıtâ da bu hususu şu şekilde belirtmiştir: "İmâmiyye ancak Ehl-i Beyt'ten gelen hadislere itibar eder. Yani Ehl-i Beyt'in dedeleri olan Ca'fer es-Sâdık'tan o da el-Bâkır'dan, el-Bâkır babası Zeyne'l-Abidîn'den O Hüseyîn'den, o da babası Emîru'l-Mü'minin'den gelen hadislere itibar eder, onların dışındakilerin İmâmiyye nazarında sinek kadar değeri yoktur."[629] Şîa, sahâbenin büyük bir çoğunluğunu cerh edince onlardan kalan boşluğu Hz. Peygamber'le çağdaş bile olmayan imâmlarla doldurmaya çalışmıştır. Nitekim Şîa hadis kaynakları incelendiğinde imâmların sözleri Hz. Peygamber'in hadisleri ile kıyaslanamayacak kadar fazladır.

Netice itibariyle Hz. Ali başta olmak üzere Ehl-i beyt mensupları, devlet

625 **Mohamed,** s. 233.

626 **Buckley, Ron P.** (2015) 'Şîî Hadîslerin Kaynağı olarak Ca'fer es-Sâdık', Şîa'nın Hadîs Anlayışı Üzerine İncelemeler, (Derleyen ve Çeviren M. Macit Karagözoğlu- M. Enes Topgül), İstanbul, Klasik Yay., s. 47.

627 **Bakan**, s. 123.

628 **Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-'Ukberî el-Bağdâdî (ö. 413/1022)** (1389) el-İhtisâs, Kum, Dâru'l-Mufîd, s. 31.

629 **Kâşifu'l-Ğıtâ,** Aslu'ş-Şîa, s. 165.

başkanlığına kimin getirileceği hususunda kendileriyle istişâre edilmediği için sahâbeye kırılmışlardır. Ancak Ehl-i Beyt mensupları, imâmet meselesini Şîa'nın iddia ettiği gibi bir inanç konusu olarak algılamamışlardır. Hicrî ilk asırda yaşayan Ehl-i Beyt mensupları nezdinde bu mesele siyasî bir meseledir. Onlar imâmet meselesini bir inanç konusu olarak görmemiş, bundan dolayı hatadan, günahtan bahsetmiş olsalar bile sahâbeyi tekfir etmemişlerdir.[630] Ayrıca ilk üç halifenin ilim irfân ve fazilet bakımından Hz. Ali'den geri kalır bir yönünün olmadığını Hz. Peygamber'in sohbetinde ve yardımında bulunmuşlardır. Onun için hilâfet konusunda bir tarafı haklı diğer tarafı haksız çıkarmak mümkün gözükmemektedir. Nitekim Şîa'nın hilâfet konusunda en çok tenkit ettiği Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in kayınpederi, peygamberlik öncesi ve sonrası en yakınında bulunmuş ona mağara arkadaşlığı yapmış birisidir. Aynı şekilde hilâfete en layık gördükleri Hz. Ali de Hz. Peygamber'in evinde büyümüş ve onun damadı olma şerefine layık olmuştur. Hal böyle olunca Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'den geri kalır bir yönü bulunmamaktadır. Bazı sahâbîlerin Hz. Ali'yi daha çok sevmeleri, halife olarak görmek istemeleri ve bu konuda bir çaba içerisine girmeleri de doğal karşılanmalıdır. Çünkü sevgi ve makama layık görme göreceli bir durumdur. Ne o sahâbîler bu konuda aşırı gittiler ne de diğer halifelerin onları bu konuda yargıladıkları ile ilgili Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın ortaklaşa kabul edebilecekleri bir malumât bulunmaktadır.

5. İmâmiyye'nin İmâmet İnancının Sahâbe Adaletine Etkisi

Şîa, Ehl-i Sünnet'in aksine imâmeti hilâfetten farklı olarak meşrû devlet başkanlığı anlamında kullanmış ve imâmetin ilâhî yönünün olduğunu savunagelmiştir. İmâmet, Allah tarafından nasbedilen[631] -vahiy alma hariç- seçilmişlik ve ismet sıfatlarını haiz olan imâmlar vasıtasıyla yürütülen bir görev olup, nübüvvetin devamıdır. Aynı şekilde imâm da Peygamber'in umûmî velâyetini haizdir.[632] Peygamber'den sonra imâm nasbetmek Allah'a ve Resûlüne vaciptir.[633] Hz. Peygamber'in kendisinden sonra ma'sûm bir imâm tayin etmeyip, tayin işini ümmete bırakması düşünülemez.[634] Nasla tayin edilen her imâm kendisinden sonraki ma'sûm imâmı tayin etmektedir.[635] Hicrî onuncu senede Cebrâil Hz. Peygamber'e yerine getirmesi için iki emir indirmiştir. Bunlardan bir tanesi hac ibadeti ile

630 **Özdemir,** 'İmâmiyye'de Hadis' s. 12; **Duman, Ayşe Nur** (2015) 'Hicrî I. Asırda Sahâbe Ehl-i Beyt İlişkileri', (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi SBE, s. 27-35.

631 Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak zikredilen âyetlerler şunlardır: Şu'arâ, 26/214, Mâide, 5/3, 55, 67,

632 **Kâşifu'l-Ğıtâ,** Aslu'ş-Şîa, s. 134; **el-Lârî,** s. 13; **Özdemir, Kemalettin** (2004) 'The Sünnî and Shî'i Schools Of Thought Within The Müslim Tradition', Akademik Araştırmalar Dergisi S: 19 ss 85-96, s. 87.

633 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 338.

634 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 340. İmâmım ma'sûm olmasının gerekçeleri için bkz. a.e. s. 340 vd.

635 **Kutluay,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 74.

ilgili diğeri ise vefatından sonra kendi yerine geçecek olanı tayin etmesi işidir.[636] *"Ey Ali! Sen benim kardeşim, vasîm, safim (dostum) ve vezirimsin. Sen benim gıyabımda ailem ve malımda vekilimsin. Senin benim yanımdaki konumun, benim Rabbimin yanındaki konumum gibidir. Sen ümmetimdeki halifemsin. Seni seven beni sevmiş, sana düşman olan bana düşman olmuştur. Benden sonra Emîrü'l-Mü'minîn ve Müslümanların lideri sensin."*[637] Bu vasiyetin gökten mühürlü olarak Hz. Peygamber'e indirildiği ve bunun dışında başka hiçbir şeyin mühürlü olarak indirilmediği rivâyet edilmektedir.[638] Bu rivâyet dışında başta Gadîr-i Hum'da olmak üzere daha birçok yerde Hz. Ali'nin tayin edildiği ile ilgili rivâyetler Şîa kaynaklarınca zikredilmektedir.[639]

Kısaca İmâmiyye Şîa'sında Hz. Peygamber'in kendi yerine nassa uygun olarak Hz. Ali'yi tayin ettiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Şîa'ya göre imâm, meşrû devlet başkanı; halife ise iktidarı fiilen elinde bulunduran kimsedir. Bu sebeple ilk üç halife ile Emevî ve 'Abbâsî devlet başkanları Şîa'ya göre imâm değil halifedirler. Bu yüzden olmalıdır ki Şîî müellifler, ilk üç halife döneminde bile imâm olarak Hz. Ali'yi görmektedirler.[640] Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin imâmetinin otuz yıl olduğunu, bunun yirmi dört yıl altı ayını takiyye yaparak insanlarla iyi geçinmeye çalıştığını ve tasarruftan alıkonulduğunu, beş yıl altı ayını ise münâfıklarla savaşarak geçirdiğini belirtmektedirler.[641]

İmâmet inancı ile ilgili tartışmalar, Hz. Peygamber'den sonra mutlak otoritenin kim olduğuna varıp dayanmaktadır. Şîa'ya göre Hz. Peygamber'den sonra tartışmasız olarak otorite sahibi/imâm Hz. Ali'dir.[642] Onunla savaşanlar kâfir; ona muhâlefet edenler de fâsıktır.[643] Dolayısıyla Şîa'ya göre Cemel, Sıffin ve Nehrevân'da imâmla/Hz. Ali ile savaşmış olan sahâbîler küfre girmiştir. Ona gerek hilâfeti döneminde gerekse hilâfet öncesi dönemde muhalefet etmiş olanlar da fıska düşmüştür.

Şîa'ya göre İmâmlar müminlerin otoriteleri ve tartışmaz liderleridir. İnsanlık var oldukça yeryüzü imâmdan mahrum olmaz. İmâmdan daha üstün bir kimsenin bulunması

---

636 **İbrâhimî, Zeyneb** (1388) 'Berresi-i İleli Vuku 'i Sakîfe-i Benî Sâ'ide', Ferheng-i Kevser, Bahar, S: 77, ss. 91-98, s. 92.

637 **el-Hilâlî,** II, 830.

638 **İbn Ebî Zeyneb, Muhammed b. İbrahîm b. Ca'fer en-Nu'mânî (ö. 360/970-71)** (1426) el-Ğaybet, (Thk. Faris Hasan Kerîm), 1. Baskı, Kum, en-Nahde, s. 60; **Arı,** s. 44.

639 İleriki başlıklarda bu rivâyetler ele alınıp değerlendirilecektir.

640 **Meclisî**, Bihâr, XLII, 200.

641 **İbn Sa'd** III, 342; **Aydın, Mehmet Akif,** (2000) 'İmâmet', DİA; XXII, 203-204; **Arı,** s. 74; **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 50.

642 İlgili deliller için bkz. **Mufîd**, el-İfsâh, s. 33 vd; **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 342 vd; **Kâşânî,** s. 89 vd.

643 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 375.

imkânsızdır. İmâm, "Allah ve Resûlünün tayin etmesiyle, ismet sıfatının özelliklerini üzerlerinde taşımasıyla, ihtiyaç anında mucize göstermesiyle, Hz. Peygamber'in ya da kendisinden önceki imâmın kendisini vasiyet ederek imâmlık vazifesiyle görevlendirilmiş olduğu bilinmektedir."[644] Kul; Allah'ı, Hz. Peygamber'i, bütün imâmları ve içinde yaşadığı zamanın imâmını tanımadan yanına gidip selam vermeden mü'min olamaz.[645] İmâmların kim olduğu ve sayılarının kaç olduğu[646] ile ilgili nassın varlığına inanan Şîa, bu iddialarını Şîî ve Sünnî kaynaklardan deliller getirmek suretiyle temellendirmektedir.[647]

Şîa, imâmete o derece önem atfetmiştir ki onlara göre bir toplumda peygamber olmazsa da olur, ama imâm mutlaka olmalıdır. İmâmet, usûlü'd-dîn'dendir.[648] İmâmet inancını kabul etmeyenin veya bu konuda tereddüt yaşayanın mü'min ve amel-i sâlih sahibi olsa da küfürde olduğuna dair rivâyetler[649] onların hadis kitaplarında yoğun bir şekilde yer almaktadır.[650]

Daha çok ahbârî ekolü tarafından benimsenen ve bazı temel Şîî kaynaklarda zikredilen imâmların nassla tayin edildiği,[651] geleceği bildikleri,[652] ictihad etmeyip görüşlerinin kendilerine haber veren melek vasıtasıyla Allah'tan aldıkları ilhama dayandığı,[653] hiçbir surette ve hiçbir yaşta ne küçük ne büyük günah işledikleri,[654] Resûl-i Ekrem hariç diğer Resûllerden üstün oldukları, Allah'ın meşietine bağlı olarak ve onun dilediğini dileyerek helal ve haram kılma salâhiyetlerinin olduğu, kendilerine mutlak itaat etmenin farz olduğu,[655] sözlerinin Hz. Peygamber'in sözü hatta Kur'ân hükmünde olduğu, yaşadığı dönemin en faziletlisi ve en bilgini oldukları türünden[656] görüşler Kur'ân ve

---

644 **el-Kâşânî**, s. 53.

645 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 442.

646 **كلهم من قريش...يقول يكون اثنا عشر أميرا .../...(**Benden sonra) imâmlar on ikidir… hepsi de Kureyş'ten olacak. **Buhârî,** Ahkâm, 51; **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIV, 413, (h.no: 20817); XXIV, 426, (h.no: 20836); XXIV, 429, (h.no: 20841); XXIV, 445, (h.no: 20872).

647 Geniş bilgi için bkz. **Meclisî,** Bihâr, XXXIII, 5 vd.

648 Küleynî Muhammed Bâkır'ın şöyle dediğini aktarmaktadır: *"İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Namaz kılmak, Zekât vermek, Oruç tutmak, Hacca gitmek ve Velâyet/İmâmet. Bunlardan hiçbirisi velâyetin ilanı gibi ilan edilmemiştir."* **Küleynî**, III, 51-52; **Meclisî,** Bihâr, LXV, 329. Ölen kişiye imâmet telkini şu şekilde yapılmaktadır. *"Ey falanca deki; Allah'tan rab, İslâm'dan din, Muhammed (sav)'den peygamber ve Ali'den imâm olarak razı oldum."* Daha sonra hangi imâmın zamanında ölmüşse o imâmın ismi anılmaktadır. Bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, V, 501.

649 Örneğin bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, I, 426, V, 501.

650 **Mufîd**, el-İfsâh, s. 28 vd; **el-Kâşânî,** Durûsun fi'l-'Akâid, s. 33 vd; **Kutluay,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 75.

651 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 445 vd; **Kâşifu'l-Ğıtâ**, Aslu'ş-Şîa, s. 134.

652 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 423-424.

653 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 344-345.

654 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 501.

655 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 455.

656 **Kâşifu'l-Ğıtâ,** Aslu'ş-Şîa, s. 135.

sünnetle bağdaştırılamayacak aşırılıklar ve çok ciddi itikadi problemler içermektedir.[657] Küleynî'nin *el-Kâfî'*sinde bol miktarda bu tür rivâyetler bulmak mümkündür. Şîa'ya göre "İmâmını tanımadan ölen kişi câhiliyye ölümü üzerine ölmüştür."[658] Ca'fer-i Sâdık zikri ilgili rivâyette geçen "Câhiliyye ölümü üzerine ölmeyi" küfür, nifâk ve dalalet üzerine ölme şeklinde açıklamıştır.[659]

Kâşifu'l-Ğıtâ'ya göre "Ma'sûm imâma inanan kişi gerçek ve has manada bir mü'mindir. Eğer bir kimse sadece dört rükne îmân etmekle yetinir, beşinci rükne îmân etmezse o da genel manada mü'min ve Müslümandır. Müslümanlara yapılan muamele kendisine de yapılır.[660] Ancak imâma inanmanın asıl sonucu, ahirette verilecek makamların derecelerinde görülecektir. Tabiatıyla dünyada bütün Müslümanlar eşit ve denktirler. Fakat ahirette şüphesiz Müslümanların dereceleri amellerine ve niyetlerine göre farklılaşır ve bunu da ancak Allah bilir. Mahlûkâtın bunu araştırmasına cevâz yoktur." [661] İmâmeti dinin değil Şîî mezhebine girişin bir rüknü olarak gören Çağdaş Şîî yazar Ahmed el-Kâtib'e göre dinin bir rüknü olarak görmek Kur'ân ve Sünnetle bağdaşmamaktadır. Ayrıca ona göre Şîîlik, dinsel bir inanç olmaktan çok siyasal bir akımdır. Bu siyasal akım zaman içerisinde dinsel bir inanca dönüşmüştür. Bu nedenledir ki Şîî olmak isteyen bir kimsenin öncelikle hilâfetin Hz. Ali'nin soyu ile sınırlı olduğuna inanması şart koşulmaktadır.[662]

Şîa'nın sahâbeyi "Ehl-i Beyt'e karşı tutumlarını" ve "İmâmet meselesini"ni merkeze alarak değerlendirdiği görülmektedir. Buna göre Şîî âlimler sahâbîler içerisinde Hz. Ali'nin vasîliğini ve imâmetini kabul edenleri adalet sıfatı ta'dîl ederken, Hz. Ali dışındaki diğer halifelerin halifeliklerini kabul edenleri ise imânın bir rüknü haline getirdikleri imâmet inancına[663] karşı geldikleri inançlarından hareketle cerh etmekte ve en hafif tabirle fâsıklıkla nitelendirmektedir. Dolayısıyla Şîa'nın sahâbe tasavvuru imâmet

---

657 **Kutluay,** Şîa'da Hadis Usülü, s. 80.

658 **Mufîd,** el-İfsâh, s. 28; **el-Lârî**, s. 14-15; **el-Kâşânî**, s. 33.

659 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 265.

660 Müslümanlara yapılan muameleyi Kâşifu'l-Ğıtâ, canı, malı, ırzı ve dedikodusunu yapmayı haram olarak görmek şeklinde açıklamış ve onları muhafaza etmenin de Müslümanlara vacip olduğunu belirtmiştir. **Bkz. Kâşifu'l-Ğıtâ,** Aslu'ş-Şîa, s. 135.

661 **Kâşifu'l-Ğıtâ,** Aslu'ş-Şîa, s. 135.

662 **el-Kâtib, Ahmed** (2015) Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik ve Şîîlik, 3. Baskı, İstanbul, Mânâ, s. 21.

663 Şîa hadis kaynaklarına göre "*İslâmiyet beş şey üzerine kurulmuştur. Bunlar, namaz, zekât, oruç, hac ve imâmet"* bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, III, 51. Bunların en faziletlisinin hangisi olduğu sorusuna Ebû Ca'fer "*İmâmet*" cevabını vermektedir. Bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, III, 54. Sünnî kaynaklarda ise bu hadis şu şekilde geçmektedir: "*İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Kelime-i şehadet, namaz, zekât Ramazan orucu ve hac"* Örneğin Bkz. **Ahmed b. Hanbel**, Müsned VIII, 417, (h.no: 4798); **Buhârî**, İmân, 1; **Tirmizî**, İmân, 3. Dine giriş kelime şehadetle olmaktadır. Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna inanmadan yapılan bütün ibadetlerin Allah katında hiçbir değeri olmadığı konusunda bütün Müslümanlar hemfikirdirler. İmâmet inancına gelince Şîî fırkalar dışında bu konuyu îmânın şartından sayan başka bir fırka bulunmamaktadır.

inancı ve Ehl-i Beyt sevgisi etrafında şekillenmiştir.

6. Şîî İmâmların Sahâbenin Adaletine Yaklaşımı

İmâmiyye Şîa'sı tarafından mu'sûm kabul edilen imâmların söyledikleri her şey mezhep müntesipleri açısından önemli ve bağlayıcı olması dolayısıyla, onların sahâbe hakkındaki görüşlerini bilmek mezhebin sahâbeye bakışını anlamada yardımcı olacaktır. Şîî rivâyet kaynakları her konuda olduğu gibi sahâbe konusunda da yoğun olarak Hz. Ali, Zeyne'l-Abidîn, Muhammed el-Bâkır, Ca'fer-i Sâdık ve Ali b. Mûsâ er-Rızâ'nın rivâyetleri etrafında şekillenmiştir. Zikri geçen isimlerden gelen rivâyetlerin yanı sıra diğer imâmlardan gelen rivâyetler de kronolojik sıraya uygun olarak ele alınacaktır. İlk önce imâmların sahâbe hakkındaki olumlu görüşleri daha sonra da olumsuz görüşleri ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Hz. Ali'nin sahâbîler hakkındaki görüşleri incelendiğinde onun sahâbenin geneli hakkında olduğu gibi tek tek bazı sahâbîler hakkında da sözler sarf ettiği görülmektedir. *Nehcü'l-Belâğa*'da yer alan şu sözünde ashâbı överken; kendi etrafındakilerin ashâb gibi olmadığı konusunda ise onlara eleştiri getirmektedir. "Muhammed'in ashâbını gördüm, aranızda onlara benzeyen kimse göremiyorum. Onlar, saçları darmadağın ve toz toprak içinde sabahlıyorlardı. Geceyi secde ederek ve kıyâm halinde geçiriyorlardı. Alınları ile yanakları arasında münâvebe[664] yapıyorlardı. Ahiretlerini anmaktan, kor gibi bir şey üzerinde duruyor gibiydiler. Secdelerinin uzunluğundan dolayı sanki gözlerinin arasında keçi dizileri vardı. Allah zikredildiğinde göğüsleri ıslanıncaya kadar gözyaşları akardı. Ceza korkusundan ve mükâfat ümidinden şiddetli rüzgâr estiğinde titreyen ağaçlar gibi titrerlerdi."[665] *Nehcü'l-Belâğa*'da sahâbîler hakkında Hz. Ali'den aktarılan bu sözündeki sahâbe profili ile Ehl-i Sünnet hadis kitaplarının "*Fezâilu's-Sahâbe*" bölümlerinde yer alan bazı sahâbîlerin profilleri benzeşmektedir.[666]

Hz. Ali, "Sizlere Hz. Peygamber'den sonra bid'at çıkarmayan ve bidat çıkaranları himaye etmeyen sahâbîler hakkında hayrı tavsiye ediyorum. Onları düşman bellemeyin! Çünkü Hz. Peygamber'in kendisi de onlar hakkında hayır tavsiyesinde bulunmuştur."[667] O, bu sözüyle Hz. Peygamber'den sonra bidat çıkaran ve onları himaye eden bir kısım sahâbîlerin bulunduğunu ifade etmekte ve onlara düşman nazarıyla bakmakta da bir beis

---

664 Münâvebe: "Bir defa alın üzerine bir defa da yanakları üzerinde secde etmektir." Bkz. **er-Radî,** 161. dipnot, s. 105.

665 **er-Radî, eş-Şerîf Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Mûsevî (ö. 406/1015)** (2012) Nehcü'l-Belâğa, (Çev. Adnan Demircan), İstanbul, Beyan Yay., s. 105-106, (95. hutbe).

666 **Buhârî**, Fezâilu Ashâbi'n-Nebî; **Müslim,** Fezâilu's-Sahâbe; **Tirmizî**, el-Menâkıb; **Ebû Dâvûd,** Kitâbu's-Sünne; **İbn Mâce**, Kitâbu's-Sünne, örnek olarak verilebilir.

667 **et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Alî (ö. 460/1067)** (1414) el-Emâlî, Kum, Dâru's-Sekâfe, s. 523; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 305.

görmemektedir.[668]

Hz. Ali'nin sahâbîlerin geneli ile ilgili tespit edebildiğimiz bazı görüşlerini aktardıktan sonra konu bütünlüğü açısından onun tek tek bazı sahâbîler hakkındaki görüşlerine de yer vermek istiyoruz:

Hz. Ali, "Yeryüzü yedi kişi için yaratılmıştır, onlar için rızık verilir, yağmur yağar ve yardım edilir. Bunlar: Ebû Zer, Selmân, Mikdâd, 'Ammâr, Huzeyfe, Abdullah b. Mes'ûd ve Ali'dir. Ali, Onlar Fâtıma'nın cenaze namazını kılarken ben onların imâmıydım."[669] demektedir.

Hz. Ali, *Nehcü'l-Belâğa,* 226. Mektupta Hz. Ömer'den övgü ile söz etmektedir. "*Allah falancaya (Hz. Ömer'e) yaptığından dolayı mükâfat versin. Eğriliği düzeltti, hastalığı tedavi etti, fitneye bulaşmadan onu terk etti ve sünneti diriltti. Elbisesi temiz ve ayıbı az olarak gitti. Yöneticiliğin hayrını kazandı. Kötülüğünü geçti. Allah'a itaati yerine getirdi…"*[670] Şîa'nın sert muhalefeti ile karşı karşıya kalan Hz. Ömer'i bu sözleriyle ta'dil etmesi aslında aralarında büyük bir problemin olmadığını göstermektedir.

Bazı sahâbîler hakkında Hz. Ali'nin tenkidlerinin olduğu da ehlince malumdur. Bunlardan bazıları ile ilgili çeşitli rivâyetler aktarılmıştır: Süleym b. Kays'ın aktardığına göre Hz. Ali ile Talha ve Zübeyr arasında Cemel savaşı esnasında yapılan karşılıklı bir konuşmanın sonucunda Hz. Ali, 'Aşere-i Mübeşşere'nin bir kısmı hakkında "*Allah'a yemin ederim ki cehennemin en alt tabakasındaki bir kuyudadırlar.*"[671] demiştir. Başka bir rivâyette Hz. Ali'nin bu sözüne "Tabut" kelimesi de eklenmiş ve ondan "*Aşer-i Mübeşşere'den olan yedi kişinin cehennemin en alt tabakasında ateşten bir tâbût içerisinde"*[672] olduğu rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet bile tek başına Şîa'nın sahâbeye bakış açısını ortaya koymaktadır.[673] Şîî muhaddisler 'Aşere-i Mübeşşere ile ilgili Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen rivâyetleri sert bir dille eleştirmiş, siyaseten problemli olan sahâbîleri Ehl-i Sünnet'in bu hadisle koruma altına aldığını iddia etmişlerdir. Ayrıca 'Aşere-i

---

668 **Ğarevî**, I, 69.

669 **İbn Bâbeveyh,** Hisâl, II, 361. İbn Bâbeveyh: "*Yeryüzü yedi kişi için yaratılmıştır*" ifadesini şu şekilde yorumlamaktadır: Bununla "Yeryüzü başlangıçtan nihâyete kadar bunlar için yaratılmıştır" anlamı anlaşılmamalıdır. Bundan kasıt, onlar Hz. Fâtıma'nın cenaze namazına iştirak ettikleri için yeryüzünün faydaları, gücü o esnada orada bulunanlar için takdir edilmiştir. Rivâyette geçen "Yaratma" takdir etme anlamında olup, ondan tekvin etme anlaşılmamalıdır. Bkz. **İbn Bâbeveyh,** Hisâl, II, 361.

670 **er-Radî**, s. 254.

671 **el-Hilâlî**, II, 798-799.

672 **el-Hazâz er-Râzî, Ali b. Muhammed (ö. H. IV. yy)** (1401) Kifâyetu'l-Eser fi'n-Nas ale'l Eimmeti'l-İsnânâ 'Aşer, Kum, Dâru'l-Beydâr, s. 115; **Meclisî**, Bihâr, XXXVI, 324.

673 Meclisî, Hz. Ali dışında kalan dokuz sahâbînin hakkında münâfık olduğunu iddia etmiştir. Bkz. **Meclisî,** Bihâr, XXXV, 276-277.

Mübeşşere hadisinin uydurma[674] hatta efsane olduğu yönünde kanaat bildirmişlerdir.[675]

Hz. Ali, Hz. Muhammed'in ashâbını koruyanlar ve 'Âişe bt. Ebû Bekir biliyor ki Hz. Peygamber; Cemel ve Nehrevan savaşına katılanların mel'ûn olduğunu söylemiştir. Devamında da âyetten iktibas yaparak; "Deve iğne deliğinden geçmediği müddetçe onların cennete giremeyecekler"ini[676] belirtmiştir.[677] Aynı rivâyet Kummî ve Ayyâşî'nin tefsirlerinde Muhammed el-Bâkır'dan zikri geçen âyetin sebeb-i nüzûlu olarak rivâyet edilmiştir.[678]

Nehcü'l-Belâğa'da "Şıkşıkıyye"[679] adıyla bilinen üçüncü hutbesinde Hz. Ali, halifeliğin kendi hakkı olduğunu, bu konuda mağdur edildiğini buna rağmen sabrettiğini vurgularken isim vermeden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdurrahmân b. 'Avf, Cemel'de, Sıffin'de Nehrevân'da kendisine karşı savaşanları eleştirmektedir. "Şıkşıkıyye"de Hz. Ebû Bekir'in ismi yerine birincisi, Hz. Ömer'in ismi yerine falanca, Hz. Osmân'ın ismi yerine üçüncüsü demesi ileride de değinileceği üzere Şîa'nın bu halifelerin isimlerinin yerine ekseriyetle lakap kullanması ile örtüşmektedir.[680]

Hz. Ali, Talhâ ve Zübeyr'i şu şekilde tenkid etmektedir "Talha ile Zübeyr hiçbir zorlama olmaksızın kendi istekleriyle gelip bana bîat ettiler; sonra bîatlerini bozdular..."[681] Ayrıca Hz. Ali, *Nehcü'l-Belâğa* 172. Hutbesinde Talha'yı şu şekilde eleştirmektedir: "Allah'a yemin olsun ki, kendini Osmân'ın kanını talep etmek için vakfetmeye, bizzat Osmân'ın kanının kendisinden talep edilmesinden korkmaktan başka bir sebeple kalkışmadı. Çünkü o, bu işin şüphelisiydi ve toplumda Osmân'a karşı ondan daha hırslısı yoktu. İşi karıştırmak ve şüphe meydana getirmek için insanları elde ettikleriyle yanıltmak istedi."[682] demek suretiyle Talha ve Zübeyr'i ahitlerini bozmakla, Hz. Osmân'a muhalif olmasına rağmen Hz. Osmân'ın şehadetinden sonra hedef saptırmak için Talha'nın onun kanını talep ettiğini belirtmek suretiyle aslında onların dürüst kimseler olmadığı izlenimini

---

674 'Atâî el-İsfehânî'ye göre 'Aşere-i Mübeşşere ile ilgili hadis dört halife döneminde hiç gündeme gelmemiş olup Emevîler döneminde uydurulmuştur. **'Ataî İsfehânî, Muhammed 'Abbâs** (1393) Efsane-i Aşere-i Mübeşşere ber Esâs-i Menâbi'-i Ehl-i Sünnet, 2. Baskı, Kum, İntişârat-ı Hz. 'Abbâs, s. 38.

675 'Ataî el-İsfehânî, 'Aşere-i Mübeşşere ile ilgili hadisin efsane olduğu iddiasıyla Ehl-i Sünnet kaynaklarından yola çıkılarak bir eser kaleme almış ve eserine Efsâne-i 'Aşere-i Mübeşşere ber Esâs-i Menâbi'-i Ehl-i Sünnet ismi vermiştir. Yazar eserinde baştan sonuna kadar Hz. Peygamber'in böyle bir hadis söylemediğini kendince ispatlamaya çalışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **'Ataî İsfehânî,** Efsane-i Aşere-i Mübeşşere, s. 28 vd.

676 Araf, 7/40.

677 **Kûfî**, Tefsîr, s. 141.

678 Bkz. **Kummî,** Tefsîr, I, 230; **Ayyâşî,** Tefsîr, II, 17.

679 "Şıkşıkıyye" kelimesi lügatte "Devenin ağzından çıkan köpül salya" için kullanılmaktadır. Bkz. **er-Radî,** s. 35, (36. dipnot).

680 **er-Radî,** s. 35-38.

681 **el-Hilâlî**, II, 631.

682 **er-Radî,** s. 181-182.

vermektedir. Ayrıca Hz. Ali, Ebû Hüreyre için "Resûlullah'a en fazla yalan isnad eden kişidir."[683] demek suretiyle onu cerh etmiştir.

Hz. Ali, isim vermeden Muâviye'yi tasvîr etmekte ve taraftarlarına onun dönemine yetişmeleri durumunda nasıl davranmaları gerektiği hususunda onlara şu tavsiyelerde bulunmaktadır:[684] "Benden sonra boynu kalın, karnı büyük bir adam size gâlip gelecektir. Bulduğunu yiyecek, bulamadığını isteyecektir. Onu öldürün ama öldüremeyeceksiniz. Bilmiş olun ki, sizden bana sövmenizi ve beni reddetmenizi isteyecektir. Sövmeye gelince, bana sövün. Reddetmeye gelince, beni reddetmeyin. Çünkü ben, fıtrat üzere doğdum, îmânda ve hicrette öne geçtim."[685]

Zeydîyye mezhebinin kurucusu ve İmâmiyye mezhebinin dördüncü imâmı Ali b. HüseyînZeyne'l-'Âbidîn (ö. 95/713), sahâbîlere yaklaşım tarzı ile diğer Şîî mezheplerden ayrılmakta ve *Sahîfetu's-Seccâdiyye* isimli dua kitabında bütün sahâbîleri hayırla anıp onlara dua etmektedir. O, Sahâbîlerden sonra tabiînlere de dua etmektedir.[686] Kanaatimizce onun Hz. Peygamber'in sahâbîlerinin hepsine dua etmesi ve hiçbirini istisnâ etmemesi sahâbîler arasında cereyan eden problemlerle fazla ilgilenmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Şîîlerden bir grup, Ali b. Hüseyîn'e ilk iki halife hakkındaki düşüncesini sorduklarında İmâm, "Allah ikisini de bağışlasın ve onlara merhamet etsin. Ailemden kimsenin onlardan teberrî ettiğini duymadım ve onlar hakkında kötü bir şey de demezlerdi." diye cevap vermiştir.[687] Zeyne'l-'Âbidîn'e kadar çeşitli nedenlerden dolayı İmâmların sahâbîlere kırgınlıkları olsa da onları hayırla yâd ettikleri ve onlardan teberrî etmedikleri anlaşılmaktadır.

İmâmiyye Şîa'sının beşinci imâmı Muhammed el-Bâkır'ın sahâbe hakkında görüşleri ile ilgili aktarılan rivâyetlere bakıldığında bunların imâmiyye mezhebinin görüşlerinin dayanaklarını yansıttığı söylenebilir. Küleynî'nin el-Bâkır'dan rivâyet ettiği "İnsanlar Hz. Peygamber'den sonra üç kişi hariç irtidat ettiler. Râvî, onların kim olduğunu sorunca el-Bâkır, Mikdâd b. el-Esved, Ebû Zer el-Gıfârî ve Selmân el-Fârisî'dir.[688] Kısa bir

---

683 **Taberî Âmulî Sağîr, Muhammed b. Cerir b. Rustem (ö. 326/938)** (1415) el-Musterşid fi İmâmeti Ali b. Ebî Tâlib (as), (Thk. Mahmudî Ahmed), 1. Baskı, Kum, Kuşanpur, s. 170; **İbn Ebi'l-Hadîd,** IV, 68; **Ebû Reyye, Mahmud** (2010) Şeyhu'l-Medîre Ebû Hüreyre, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyyân, s. 134.

684 **Aksu, Ali** (2008) 'Nehcü'l-Belâğa'da Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları', C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XII/2, ss, 35-54, s. 52.

685 **er-Radî,** s. 69.

686 **Zeyne'l-'Âbidîn, Seccâd Ali b. Hüseyîn** (1393) Sahîifetu's-Seccâdiyye, Kum, Kitâb-ı Kutsiyân, s. 61-62. (dördüncü dua); **ed-Duhî, Yahyâ Abdu'l-Hasan** (1330) 'Adâletu's-Sahâbe beyne Kadâseti ve'l-Vâkı', Kum, el-Mecmeu'l- Âlemî li'l-Ehli'l-Beyt, s. 110.

687 **Ebû Zehre, Muhammed** (1959) el-İmâm Zeyd, Kâhire, s. 58; **Atay**, s. 66; **Arı,** s. 82-83.

688 Başka bir rivâyette el-Bâkır irtidat etmeyen bu üç isme ilaveten Hz. Ali'yi de ekleyerek sayıyı dörde

süre sonra insanlar kendilerine geldiler. (yani dine geri döndüler). Bunlar, Emîrü'l-Mü'minîn zorla getirtilip biatı alınmadan biat etmemişlerdir.[689] el-Bâkır'dan aktarılan bu rivâyete göre irtidattan kısa bir süre sonra dine tekrar dönüşün olması son derece ilgi çekicidir. Zira sahâbîler Hz. Ebû Bekir'e biat etmekle dinden çıkmışsalar, dine dönmeleri ya halifeye isyan etmeleri ile ya da Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinden sonra Hz. Ali'nin halife olması ile olması gerekirken böyle şey olmamıştır.

Muhammed el-Bâkır'a Allah'ın dostları ve düşmanlarının kimler olduğunu sorması üzerine el-Bâkır: "Allah'ın dostları": Hz. Muhammed (sav), Ali, Hasan, Hüseyîn, Ali b. el-Hüseyîn, kendisini ve yanında oturan oğlu Ca'fer'i de onlara ekledikten sonra sözlerine şöyle devam etti: "Bunları dost edinen, Allah'ın dostlarını dost edinmiş olur ve Allah'ın emrettiği şekilde doğrularla beraber olmuş olur."[690] Râvî: "Allah'ın düşmanları" kimlerdir?" diye sorunca el-Bâkır; "Onlar, dört puttur" dedi. Bunun üzerine râvî: "Dört put kimlerdir?" diye sorunca ona şu cevabı vermiştir: Onlar, "Ebû'l-Fasîl, Ruma', Na'sel, Muâviye ve bir de onların dinlerine uyanlardır. Kim bunlara düşmanlık ederse, Allah'ın düşmanlarına düşmanlık etmiş olur." diye karşılık vermiştir. Daha sonra "Ebû'l-Fâsil" ile Ebû Bekir, "Rama'" (Ömer kelimesinin tersten okunuşudur) ile Ömer ve "Na'sel" ile Osmân'ın kast edildiğini belirtmektedir.[691]

Bu aktardığımız rivâyetlerde olumsuz bir sahâbe imajı çizilirken, İbn Sa'd'ın aktardığı bir rivâyette ise el-Bâkır, ilk iki halifeyi hayırla yâd etmektedir. İbn Sa'd'ın rivâyet ettiğine göre sahâbîlerden Câbir b. Abdillah, Muhammed el-Bâkır'a, "Siz Ehl-i Beyt'ten Ebû Bekir ve Ömer'i lanetleyen kimse var mı?" diye sorduğu soruya "Hayır, aksine her biri onları sevmiş, onlara güvenmiş ve onlar için Allah'tan bağışlanma dilemiştir." karşılığını vermiştir.[692] el-Bâkır'a nispet edilen bu rivâyette o, olumlu bir sahâbe imajı çizmiştir. el-Bâkır'ın bu rivâyet sahih kabul edilse bile Ehl-i Sünnet kaynağında geçtiği için muhtemelen onu takiyye amacıyla söylemiştir. Çünkü bu görüş Şîa'nın sahâbe anlayışına ve el-Bâkır'dan rivâyet edilen diğer görüşlere ters bir görüştür.

İmâmiyye mezhebinin altıncı imâmı ve gerek yetiştirdiği öğrencileri ile gerekse rivâyet ettiği rivâyetleri ile mezhebin müessisi konumunda olan Ca'fer-i Sâdık'tan sahâbîlerle ilgili hem olumlu hem de olumsuz rivâyetler aktarılmıştır.

Ca'fer-i Sâdık'a ait olduğu iddia edilen *Misbâhu'ş-Şeri'a* isimli eserde es-Sâdık,

---

çıkarmaktadır. Bkz. **Ayyâşî,** Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 199.

689 **Küleynî,** Revdetu'l-Kâfî, XV, 558-559, (h.no: 15156); **Keşşî,** I, 27.

690 **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 281.

691 '**Ayyâşî,** II, 116; **Meclisî**, Bihâr, XXVII, 58; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 864.

692 **İbn Sa'd**, Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, VII, 315.

29. Bâbı sahâbe tanımına ayırmış ve konu ile ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: "Yakîn şekle, keşfedilmiş olan gizli olanla zâil olmaz. Görmediğin müddetçe, söylenmiş olanla hüküm verme, Allah, mü'min kardeşin hakkındaki gıybeti ve suizannı büyük günah saymıştır. Bir söz ya da yanlış bir itikâdla, Allah Resûlü'nün ashâbına nasıl iftira atarsın oysa bu durum hakkında Allah şöyle buyurmuştur. *'Onu dilinize dolamıştınız. Bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyordunuz. Onu önemsiz bir şey sanıyordunuz oysa Allah katında önemi büyüktü.'*[693] Sen sözleri, fiilleri kişinin gıyabında ve huzurunda güzel söylediğin müddetçe, onun dışında bir şeyle karşılaşmazsın. Allah '*güzel söz söyleyin*' buyurmuştur.[694] Bil ki Allah, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında bir grubu onun için seçmiş, onlara ikramda bulunmuştur. Allah peygamberin dilini onların faziletini söylemede, onları övmede, kerametlerini dile getirmede serbest bırakmıştır. Onların sevgisine inan, onların faziletlerini an, bidatçıların meclislerinden uzak dur. Çünkü onlar kalpte küfür ve sapıklık yetiştirir. Eğer sana bazı sahâbîlerin faziletleri birbirine benzeşiyor gibi gelse de bunu problem etme çünkü bunların hepsini, gaybı bilen bilir. De ki Allah'ım senin ve Resûlünün sevdiklerini seviyorum. Senin ve Resûlünün sevmediklerini de sevmiyorum. O, bunun dışında bir şeyden seni sorumlu tutmaz."[695] Bu rivâyette es-Sâdık ile ilgili sahâbe ile ilgili olumlu bir porte çizmiştir.

Ca'fer-i Sâdık yukarıda babasının rivâyetine benzer bir biçimde Hz. Peygamber'den sonra üç kişi hariç bütün insanlığın helak olduğunu (irtidat ettiğini) ileri sürmektedir.[696] Keşşî'nin ricâlinde aktardığına göre helak olmayan bu üç kişiye sonradan Ebû Sâsân, 'Ammâr, Şetire ve Ebû 'Amra da katılmış ve sayı yedi olmuştur.[697] Mufîd'in Ca'fer-i Sâdık'tan aktardığı rivâyete göre Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer ve Mikdâd dışında bütün insanlık helak oldu. Sonra bunlara 'Ammâr, Ebû Sâsân el-Ensârî, Huzeyfe ve Ebû 'Amra'da dâhil olarak helak olmayanların sayısı yediye çıkmıştır.[698] el-Bâkır'ın rivâyetinde kısa bir süre sonra insanlar dine döndüler kısmı es-Sâdık'ın rivâyetinde geçmemektedir. Dolayısıyla es-Sâdık'ın zikrettiği isimler dışında kalanlar ona göre dine geri dönmemişleridir.

Küleynî, Ca'fer-i Sâdık'ın "*Doğrusu inanıp sonra inkâr edenleri, sonra inanıp*

693 Nûr, 24/15.
694 Bakara, 2/83.
695 **İbn Muhammed, Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765)** (1400) Mesâbihu'ş-Şerîa, 1. Baskı, Beyrût, E'lemî, s. 67-68.
696 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 571.
697 **Keşşî,** I, 35.
698 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 6.

tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârları artmış olanların…"[699] âyeti ile "*...tevbelerini Allah asla kabul etmez"*[700] âyetlerini şu şekilde tefsir ettiğini nakletmektedir: "Bu âyet, başlangıçta Hz. Peygamber'e îmân etmekle birlikte, Resûlullah'ın 'ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.' Sözünden sonra Ali'nin velâyetini kabul etmeyerek, küfre giren sonra Mü'minlerin Emîri'ne biat etmek suretiyle îmân eden ancak Resûlullah'ın vefat etmesinden sonra Ali'ye yaptıkları bu biatı ikrâr etmeyerek küfre düşen; daha sonra ona biat etmiş olmaları sebebiyle günahları artan, falan, falan ve falan (Ebû Bekir, Ömer ve Osmân) kimseler hakkında nâzil olmuştur. Bu kimselerde îmân diye hiçbir şey kalmamıştır."[701] demek suretiyle zikri geçen isimlerin küfre düştüğünü iddia etmiştir.

Küleynî, Ca'fer-i Sâdık'ın ilk iki halifeye lânet okuyan bir rivâyetini şu şekilde nakletmektedir. "Ya'kûb'un çocukları Peygamber değillerdi. Ne var ki onlar, Peygamber'in çocukları ve torunları idiler. Dünyadan ancak mutlu olarak ayrıldılar. Yaptıklarını tezekkür edip tevbe ettiler. Hâlbuki Ebû Bekir ve Ömer (şeyheyn) tevbe etmeden öldüler. Mü'minlerin Emîri'ne yaptıklarını hatırlamadılar. Allah'ın, meleklerinin ve tüm insanların laneti ikisinin üzerine olsun"[702] demek suretiyle onları cerh etmiştir. Ayrıca es-Sâdık, *"İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker…"*[703] âyetini tefsir ederken, "Gönlünde hardal tanesi kadar bu ikisinin (Ebû Bekir ve Ömer) sevgisi olanı Allah'ın cennete koymaması gerekmektedir."[704] Başka bir rivâyette ise "Kendileri için doğru yol belli olduktan sonra gerisin geriye dönüp irtidat edenler", falan falan falan (Ebû Bekir, Ömer ve Osmân) Emîrü'l-Mü'minîn'in velâyetini terk ederek îmândan irtidat ettiler."[705] Bu rivâyetler incelendiğinde es-Sâdık'ın özellikle ilk üç halife ile ilgili söylediklerinin imâmet gibi siyasi gerekçelerden kaynaklandığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aşağıda aktaracağımız anektod da onun sahâbe algısını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bir Şîa muhâlifi, Ca'fer-i Sâdık'ın huzurunda Şîî bir adama "Aşere-i Mübeşşere hakkında ne dersin?" diye soru sordu.

Şîî adam: "Onlar hakkında güzel ve hayır derim. Allah onların günahlarını bağışlamış ve derecelerini yükseltmiştir."

---

699 Nisâ, 4/ 137.
700 Âl-i İmrân, 3/90.
701 **Küleynî**, I, 384, (h.no: 1129); **Ayyâşî**, Tefsîr, I, 281; **Meclisî**, Bihâr, XXIII, 375.
702 **Küleynî**, XV, 560, (h.no: 15158).
703 Bakara, 2/284.
704 '**Ayyâşî,** I, 156; **Meclisî**, Bihâr, XXVII, 58.
705 **Küleynî,** I, 385, (h.no: 1130).

Soru soran: "Sana buğz etmekten beni kurtaran Allah'a şükürler olsun. Seni râfizî ve sahâbeye buğz eden birisi zan etmiştim."

Şîî adam: "Allah'ın laneti sahâbîlerden bir tanesine buğz eden kişinin üzerine olsun."

Soru soran: "Belki de dediklerini te'vil ediyorsun? 'Aşere-i Mübeşşere'ye kim buğz ediyor."

Şîî adam: "Kim Aşere-i Mübeşşere'ye buğz ediyorsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun."

Soru soran (kalktı ve Şîî adamın başını öptü) ve "Daha önce seni râfizî olarak suçlamamdan dolayı beni affet!" diyerek helallik istedi.

Şîî adam: "Bugün sen affedildin ve artık kardeşimsin."

(Sonra soru soran kişi oradan ayrılıp gitti.)

es-Sâdık: Şîî adama "Aferin sana göklerdeki melekler kusursuz tevriyene[706] ve kurtarışına hayran kaldılar. Dininde gedik açmadın. Allah muhâliflerimizde gam üstüne gam artırdı. Takiyyen sayesinde bize yapmacık sevgi gösterenlerin kötü emellerini onlardan engelledin." demiştir.

es-Sâdık'ın bazı ashâbı: "Ey Resûlullah'ın oğlu bu adamın sözlerinden arkadaşımızın muvaffakiyetinden başka bir şey anlamadık." demeleri üzerine es-Sâdık: "Her ne kadar siz anlamadıysanız da biz anladık. Dostumuz; dostumuza dost, düşmanımıza düşman olandır. Allah, onu muhâlifi ile imtihan ettiği zaman dinini ve ırzını koruyacak bir cevaba onu muvaffak eder. Takiyye ile onun sevabını artırır." dedikten sonra Şîî adamın söylediklerini şu şekilde te'vil etmektedir: "Arkadaşınız dedi ki; 'onlardan birini kötüleyene Allah lanet etsin!' Ali b. Ebî Tâlib de onlardan biridir. Yani Ali'yi kötüleyene Allah lanet etsin demek istedi. İkinci soruda arkadaşınız, 'onları ayıplayan veyahut onlara sövenin üzerine Allah'ın laneti olsun.' Doğru söyledi. Çünkü onları kınayan Ali'yi kınamıştır. Çünkü Ali de onlardan biridir. Ali'yi kınamazsa onları da kınamamış olur."[707]

---

706 Tevriye: Sözlükte "Gizlemek, sözden ilk anlaşılacak mânayı gizleyip başka bir anlam kastetmek" demektir. Belâgatın bedî' bölümünde mânayı tezyin eden söz sanatlarından olan tevriye, biri "Kelime söylendiğinde herkesçe anlaşılan", diğeri sadece "Erbâbı tarafından bilinen iki anlamlı kelimeyi gizli bir karineye dayanarak uzak anlamında kullanmayı ifade etmektedir." Tevriye fikir yoluyla gerçeğe ulaşılabildiğinden estetiki değeri olan bir sanattır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed b. eş-Şenterînî (ö. 549/1154)** (2008) Cevâhirü'l-âdâb ve zehâirü'ş-şu'arâ ve'l-küttâb (Thk. Muhammed Hasan Kazkazân) I-II, Dımaşk, Munteşerâtu'l-Heyeti'l-Âmmeti's-Suriyye li'l-Kitâb, I, 421; **Durmuş, İsmail** (2012) 'Tevriye', DİA, İstanbul, XLI, 45-47.

707 **İbn Ali, Hasan (ö. 260/873)** (1409) et-Tefsîru'l-Mensubu İle'l-İmâmi'l-Hasani'l-'Askerî, 1. Baskı, Kum, s. 355-356. es-Sâdık: Bu tevriyenin benzerini Firavun toplumunda mü'min olan Hizkîl'in yaptığını, orada bulunan arkadaşlarınına şöyle anlatmıştır: Hizkîl onları Allah'ın birliğine ve

Eğer aktarılan bu rivâyet doğru ise Ca'fer-i Sâdık ve onu tefsirine aldığı iddia edilen Hasan el-Askerî'nin (ö. 260/873) sahâbeye bakış açısını ortaya koymaktadır. Aktarılan bu anekdottan yola çıkarak bu iki imâmın bir kısım sahâbîleri Ehl-i Sünnet'e mensup kimsenin olmadığı yerde tenkîd ettikleri ancak onların olduğu yerde takiyye yaparak eleştirmediklerini ortaya koymaktadır.

Şîa kaynaklarında ilk üç halife hakkında Ca'fer-i Sâdık'tan gelen rivâyetler olumsuz bir çizgi çizerken es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) aktardığı şu rivâyette "Ebû Bekir ve Ömer'i hayırla anmayan kimseden uzağım/beriyim." diyerek olumlu bir ortaya koymaktadır.[708] Bu rivâyeti sahih olarak kabul etsek bile onun diğer söylemiş olduğu sözlerine ters düştüğü için takiyye amacı ile söylemiş olabileceği fikri bizde ağır basmaktadır.

İmâmiyye mezhebinin yedinci imâmı Mûsâ el-Kâzım'dan (ö. 183/799) aktarılan uzunca bir rivâyette Selmân, Mikdâd ve Ebû Zer, şu şekilde övülmektedir: "Kıyamet koptuktan sonra münâdîlerden biri '*Allah'ın elçisi Muhammed b. Abdullah'a verdikleri ahitlerini bozmayan ve öylece devam eden havârîleri nerededir?*' diye seslenir. Bu nidâ üzerine Selmân, el-Mikdâd ve Ebû Zer ayağa kalkarlar. Her imâmın havarileri böyle

---

Mûsâ'nın Peygamberliğine, Muhammed'in bütün peygamberlere ve mahlûkata üstünlüğüne, Ali b. Ebî Tâlib'i de ümmetlerin bütün iyilerine, peygamberlerin vasîlerine üstünlüğüne ve Firavun'un Rabliğini inkâra çağırıyordu. Hizkîl'in muhâlifleri onu düşmanlarına yardım ediyor diye Firavun'a şikâyet ettiler.
Firavun: "O, amcamın oğlu mülkümdeki halifem ve veliahdımdır. Eğer dediğinizi yaptı ise nimetlerime nankörlük etmiş olduğu için en şiddetli bir azabı hak etmiştir. Eğer siz ona yalan söylüyorsanız, siz ona kötülük yapmak istediğiniz için azabın en şiddetlisine uğratılacaksınız." (Firavun, Hizkîl ve onu şikâyet eden dedikoducular getirildi.)
Firavun: "Sen mi Firvun'un mülkündeki ilâhlığını ve nimetlerini inkâr ediyorsun?"
Hizkîl: "Ey kral sen hiç benim yalan söylediğimi gördün mü?"
Firavun: "Hayır."
Hizkîl: "Onlara söyle, onların Rabbi kimdir?"
Dedikoducular: "Firavun"
Hizkîl: "Yaratıcıları kimdir?"
Dedikoducular: "Firavun"
Hizkîl: "Yaşamınızın kefili, rızkınızı veren ve sizden kötülüğü savan kimdir?"
Dedikoducular: "Firavun."
Hizkîl: "Ey kral! Seni ve burada olan herkesi şâhid tutuyorum ki onların rabbi benim rabbim, yaratıcıları benim yaratıcım, rızık verenleri benim rızık verenimdir. Benim onların rablerinden başka rabbim, yaratıcılarından başka yaratıcım ve rızık verenlerinden başka rızık verenim yoktur. Ey kral! Seni ve burada olan herkesi şâhid tutuyorum ki onların rableri dışındaki bütün rableri, yaratıcıları, rızık verenlerden beriyim ve onların ilâhlıklarını tanımıyorum."
es-Sâdık: Hizkîl, bununla şunu kast etmiştir. Onların rabbi olan Allah benim de rabbimdir. Onların dediğini demedi. "Zamir" kullanarak, "Onların Rabbi benim rabbimdir." dedi. Zamirin merciî Firavun ve orada bulunanlara gizli kaldı. Onlar, Hizkîl'in Firavun rabbim yaratıcım ve râzıkımdır dediğini zannettiler. Firavun: onlar ey kötü insanlar, ey mülkümde fesatçılık yapanlar, benimle amcamın oğlu arasında fitne olmasını isteyenler o benim destekçimdir. Siz ise emrimde fesatçılık yaptığınız için şiddetli bir azaba duçar olacaksınız. dedi. Bkz. **İbn Ali, Hasan** Tefsîr, s. 356-358.

708 **Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)** (2004) Tarîhu'l-Hulefâ (Thk. Hamdî ed-Demirdâş), Mektebetu Nizâr Musta el-Bâz, s. 99; **Fığlalı**, İmâmiyye Şîa'sı, s. 171; **Arı**, s. 83.

çağırılacaktır. Onlar Şîa'dan ilk öncüler, ilk mukarrabûn ve Firdevs cennetine ilk girenler olacaktır."[709]

İmâmiyye mezhebinin sekizinci imâmı Ali b. Mûsâ er-Rızâ (ö. 203/818), kendisine sorulan bir soru üzerine "Sahâbe" kelimesine farklı bir tanım getirmektedir. İmâm Rızâ'nın döneminde Horasan'da bir kişi, Muâviye'nin Hz. Peygamber'in sahâbîsi olmadığına talakı (eşinin boş olması) üzerine yemin etti. Fakîhler, bu kişinin eşini boşadığına hükmettiler. Konu er-Rızâ'ya sorulunca onun eşini boşamadığı üzerine fetva verdi. Bunun üzerine fakîhler İmâm'a bir mektup yazarak neye göre bu fetvayı verdiğini sordular. Bunun üzerine Rızâ, Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen şu rivâyete dayanarak Hz. Peygamber fetih günü Mesleme'ye; "Sizin şansınız ve sevabınız daha çok, âshabım ise daha şanslı Fetihten sonra hicret yoktur. Fetih hicreti kapattı. Fetihten sonra hicret edenleri ashâbı yapmadı." Bunun üzerine o kişi sözüne döndü yani eşini boşamadı.[710] Bu sözleriyle er-Rızâ, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanların sahâbî olamayacağını ileri sürmektedir.

Şîî ve Sünnî âlimlerin sahâbe tanımına baktığımız zaman Mekke'nin fethi ile sahâbîliğin bittiğine dair hiçbir tanım ve ipucuna rastlanmamaktadır. Hicretle sahâbîlik arasında hiçbir illet bağı da bulunmamaktadır. Bu olay ancak siyasi mülahazalarla açıklanabilir. Eğer Mekke'nin fethi ile sahâbîlik bitiyorsa, siyaseten Hz. Ali ve diğer Şîî imâmların kendileri ile problem yaşadığı hatta savaştığı kimseler sahâbîliğin manevi şerefinden yoksun sayılmış olmaktadır. Ayrıca Muâviye ve ona taraftar olanlar, meşrû imâma isyan ettiğinden Ehl-i Sünnet'in aksine Şîa'ya göre dinden çıkmıştır. Dinden çıkmasıyla da sahâbîliği zaten onlara göre düşmüş olmaktadır.

er-Rızâ, bazı arkadaşlarının Hz. Ali ile savaşanlara lanet ettiğini duyduğunda onlara, "Savaştan sonra tövbe edip durumunu düzeltenleri müstesna edin. Hz. Ali'nin yanında savaşmayıp savaştan geri durup tövbe etmeyenlerin günahı onunla savaşıp sonra tövbe edenlerinkinden daha fazladır" dedi.[711] Bu sözleri ile er-Rızâ Hz. Ali'nin karşısında yer alanların ve tarafsız olanların ancak bu konuda tevbe etmeleri ile lanetten kurtulabileceğini belirtmektedir. Ona göre dinin kemâli, bizleri (Ehl-i Beyt'i) sevmek ve düşmanlarımızdan beri olmaktır.[712]

Şîî imâmların sahâbe ile ilgili rivâyetlerinde genellikle olumsuz bir sahâbe tasavvuru ön plana çıkmakla beraber az da olsa olumlu şeyler söyledikleri de olmuştur. İmâmların

---

709 **Keşşî,** I, 41; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 61; **Mâzenderânî,** Şerhu'l-Kâfî, IX, 177; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 342; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 210.

710 **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 87-88; **Hidâyetpenâh, Muhammed Rızâ** (1389) Dânışnâme-i Siyer-i Nebevî, I-III, 1. Baskı, Kum, Pejuheşgâh-i Havzâ ve Dânışgâh, I, 15.

711 **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 88; **Atârdî,** Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ, I, 137.

712 **Meclisî,** Bihâr, XXVII, 59.

sahâbe hakkındaki olumlu görüşlerini Şîîler genellikle zamanın konjonktürü gereği takiyye amacı ile söylenmiş sözler olduğunu belirtmektedirler. İleride değinileceği üzere Şîa'nın muteber hadis kitapları, imâmlarının ta'dil ettiği sahâbîlerden de oldukça az hadis aktarmaları, sahâbe rivâyeti yerine kendi imâmlarının sözlerini tercih etmeleri olmaları onların sahâbenin tamama mesafeli durduklarını göstermektedir.

7. İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaletine Etki Eden Olaylar

İmâmiyye Şîa'sının sahâbîlerin hepsinin âdil olmadığına delil olarak sürekli olarak zikrettiği "İfk Hadisesi", "Gadîr-i Hum Olayı", "Kırtâs Olayı", "Sakîfetü Benî Sâ'ide Hadisesi" ve "Hz. Peygamber'in Mirası ve Fedek Arazisi" olayları alt başlıkları ile beraber ele alınacak ve Şîa kaynaklarından yola çıkarak zikri geçen olayların sahâbenin adaletine etkisi irdelenmeye çalışılacaktır.

7.1.İfk Hadisesi

İslâm tarihinde, meydana geldiği toplumda derin etkiler bırakan ve daha sonraki olayları etkileyecek kadar mühim birtakım olayların yaşandığı ehlince malumdur. İşte bu tür hadiselerden biri de Hz. Peygamber ve onun kıymetli hanımı Hz. 'Âişe ile doğrudan ilgili olan ve tarih literatürüne "İfk hadisesi" olarak geçmiş olan vâkıadır. Bu olay, öneminden ötürü Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın hemen her alandaki eserlerinde geniş bir şekilde yer almıştır.[713]

"İfk Hadisesi", Hz. Âişe'nin ve diğer sahâbîlerin anlatımıyla hadis ilmi, Nûr sûresindeki konuyla ilgili âyetlerin açıklanması açısından tefsir ilmi ve Benî Mustâlik Gazvesi (5/627) nedeniyle de siyer, meğâzî ve İslâm tarihi disiplinleri açısından konu edilmektedir. "İfk Hadisesi"ne sahâbenin adaleti bağlamında İmâmiyye Şîa'sının yaklaşımı ele alınacaktır.

---

713 Ehl-i Sünnet'in "İfk hadisesi"ne yaklaşımı üzerine oldukça fazla çalışma kaleme alınmıştır. Yapılan çalışmalardan birkaçı şunlardır: **el-Cemmâîlî, Abdu'l-Ğanî b. Abdu'l-Vâhid el-Makdisî (ö. 600/1203)** (1994) Hâdisetu'l-İfk Velihi min Menâkibi en-Nisâi's-Sehâbiyât, 1. Baskı, Şâm, Dâru'l-Beşâir, s. 15 vd; **el-Mederî, Emîr b. Muhammed** (2017) Hâdisetu'l-İfk, Durûsun ve 'İberun, 1. Baskı, San'a, Dâru'l-Kütübi'l-Yemeniyye, s. 12 vd; **Muhtâr, 'Afân bt. Hasan Muhammed** (Tsz) Hâdisetu'l-İfk Dirâsetun 'Akîdiyye fi Dav'i Kitâbi ve's-Sünneh, Cidde, s. 170 vd; **Aytekin, Ebû Bekir** (2018) Adıyaman'da Bir Sahâbî Safvân b. Muattal ve İfk Hadisesi, 1. Baskı, İstanbul, Kayıhân Yay.; **Erkocaaslan, Recep** (2017) Hz. 'Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü, 2. Baskı, İstanbul, Beyan Yay., s. 107 vd.; **Kara, Seyfullah** (2001) 'İfk olayının Etkileri ve olayla İlgili Ortaya konan tavırlar', Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 15 s. 342-382; **Şahin Harun** (2016) 'Kur'ân Perspektifinden İnsan Onuru, Mahremiyet ve İfk Hadisesi', Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, 27-29 Mart 2015, Samsun, s. 504-515; **Aksu, Ali** (2004) 'İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebep ve Sonuçları Açısından)' Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: VIII/1, s. 1-21. **Erkocaaslan, Recep** (2008) 'Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalik Gazvesi ve İfk Olayı', (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi SBE, s. 42 vd; **Gümüş, Aliye** (2008) 'İfk Hadisinin Tahlili', (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, s, 5 vd; **Mılad, Rabiah**, (2017) 'İfk Âyetleri Tefsîri ve İslâm Düşüncesine Yansımaları', (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi SBE, s. 18 vd.

"İfk Hadisesi"nin daha iyi anlaşılabilmesi için *ifk* kelimesinin filolojik ve terimsel anlamını tespit etmek önem arz etmektedir. *İfk* kelimesi Arapça "أ ف ك" fiilinden türemiş bir kelime olup müştaklarıyla beraber; "Yalan söylemek, iftira etmek, yolundan saptırmak, bir insanı hedefinden alı koyup ümitsiz hale getirmek, ters yüz etmek, insanları hak yoldan kendi batıl yoluna çevirmek",[714] "Aciz, çaresiz ve görüşünde yanılmış kimse olmak, bir kimseyi yalan ve hile ile bir şeyden döndürmek",[715] "İşinden alıkoymak, kişiye ansızın ulaşıncaya kadar, kendisinin bile hiç hissetmediği bir bühtan",[716] "Aklı ve görüşü zayıf kimse, olması gereken şekilden başka bir şekle giren, yüzünü değiştiren şey"[717] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[718] Kısaca *ifk*; "Doğru olmadığı halde bir kişi ya da toplum hakkında herhangi bir haberin ortaya atılması olarak hülasa edilebilir."[719] Başka bir deyişle *ifk*, "İnsana yalan ve iftira yolu ile ulaşan şeydir."[720]

Kur'ân-ı Kerîm'de *İfk* kelimesi türevleriyle beraber bir tasnife tabi tutulduğunda; "Dön(dürül)mek, çevir(il)mek",[721] çeviren[722] "Uydurulmuş yalan",[723] "Eski yalan",[724] "Çok yalan söyleyen, yalancı",[725] "Altı üstüne getirilen kentler",[726] "İftira",[727] "Düzdükleri sihir takımları"[728] ve "Alıkoymak"[729] gibi anlamlarda -bir âyette iki defa olmak üzere- toplamda yirmi sekiz yerde geçmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *ifk* kavramı hadiste, sadece Hz. 'Âişe'ye atılan iftira için kullanılmıştır.[730]

---

714 **Râgıb,** Müfredât, s. 86; **el-Enîs, 'Abdu's-Semî'** (1425) 'Hâdisetu'l-İfk fi Dev'i Hedisi'n-Nebevîyyi'ş-Şerîf', Ahmediyye, Ramazan, S: 18, s. 133-200.

715 **el-'Askerî, Hasan b. Abdullah** (1400) el-Furûk fi'l-Luğa, Beyrût, Dâru'l-Âfâki'l-Cedid, s. 37-38.

716 **ez-Zemahşerî, Ebû'I-Kâsım Cârullah Mahmûd b. 'Ömer el-Hârizmî (ö. 538/1144)** (Tsz) el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekâlvil fi Vucuhi't-Te'vil, (Thk. Abdurrezâk el-Mehdî), I-IV, Beyrût, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, III, 221.

717 **Râgıb,** Müfredât, s. 85; **Erkocaaslan, '**İfk Olayı', s. 42 vd; **Gümüş,** s, 5 vd; **Mılad,** s. 18 vd.

718 **Ferâhîdî,** 'e-f-k', Kitâbu'l-'Ayn, I, 76; **Sâhib, İsmâîl b. İbâd** (1414) 'e-f-k', el-Muhîd fi'l-Luğâ, I-XI, Beyrût, Alemu'l-Kütüb, VI, 340; **Cevherî,** 'e-f-k', es-Sıhâh, IV, 1572-73; **İbn Fâris, Ahmed b. Fâris** (1404) 'e-f-k', Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luğâ, I-VI, Kum, Mektebetu A'lâmi'l-İslâmî, I, 118; **Ezdî, Abdullah b. Muhammed (ö. 466/1073-74)** (1387) 'e-f-k' Kitâbu'l-Ma', I-III, 1. Baskı, Tahrân, Müessese-i Mutâlâ'ât-ı Tarih-i Pizişkî I, 63; **İbn Manzûr,** 'e-f-k', Lisânu'l-'Arab, X, 390-392; **Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1414-15)** (2005) 'e-f-k', el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, s. 931.

719 **Kureşî, Ali Ekber** (1371) 'e-f-k', Kâmûs-i Kur'ân, I-VII, Tahrân, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, I, 89.

720 **Mehnâ, Abdullah Ali** (1413) Lisânu'l-Lisân (Tehzîbu Lisâni'l-Arab), I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I, 35.

721 Mâide, 5/75; En'âm, 6/95; Tevbe, 9/30; Yûnus, 10/34; Ankebût, 29/61; Rûm, 30/55; Fâtır, 35/3; Mü'min/Ğâfir, 40/62, 63; Zuhruf, 43/87; Ahkâf, 46/ 11; Zâriyât, 51/9.

722 Zâriyât, 51/9.

723 'Arâf, 7/117; Furkân, 25/4; 'Ankebût, 29/17; Sebe, 34/43; Sâffât, 37/86, 151; Ahkâf, 46/28;.

724 Ahkâf, 46/ 11.

725 Şu'ârâ, 26/222; Câsiye, 45/7.

726 Necm, 53/53.

727 Nûr, 24/ 11,12.

728 Şu'ârâ, 26/45.

729 Ahkâf, 46/ 22.

730 **Nesâî**, es-Sünenü'l-Kubrâ, el-Kadâ, 63, (h.no: 5990); **Buhârî**, Şehâdât, 15.

İslâm tarihine "İfk Hadisesi" olarak geçen olay hicrî beşinci yılda,[731] Mustalikoğulları Gazvesi'nden[732] sonra Medîne'ye dönüş esnasında Hz. Peygamber'in hanımı Hz. 'Âişe'nin şeref ve nâmûsuna atılmış olan iftira için kullanılmaktadır.

Benî Mustalik gazvesi'nin yapılış nedeni, gazve öncesi ve sonrası meydana gelen olaylar hakkında hadis, meğâzî ve tarih kitaplarında oldukça fazla malumat bulunmakta ve bunlar üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Burada daha çok "İmâmiyye Şîa'sında sahâbenin adaleti" konusu etrafında olaya yaklaşılacağı için tarihi detaylara fazla girilmeyecek, olayın sonucu ve müeyyideleri sahâbenin adaleti açısından konu edinilecektir.

"İfk Hadisesi"nin nasıl gerçekleştiğini, olayın mağduresi Hz. 'Âişe, özetle şu şekilde anlatmaktadır: "Hz. Peygamber bir sefere çıkacağı zaman eşleri arasında kura çekerdi. Çekilen kurada hanımlarından hangisinin ismi çıkarsa, onu beraberinde götürürdü. Allah Resûlü, yapacağı gazveye katılma hususunda aramızda yine bir kura çekti. Kurada benim adım çıktı.[733] Bunun üzerine ben, hicâb âyetinin nâzil olmasından sonra Hz. Peygamber'le beraber sefere çıktım. Ben hevdecimin (mahmilimin) içinde taşınır ve konaklama sırasında hevdecle indirilirdim. Bütün yolculuğumuz bu şekilde gerçekleşti. Nihâyet bu gazveden dönüp Medîne'ye yaklaşırken, geceleyin bir mola sonrasında Hz. Peygamber, hareket edilmesini emretti. Ben tabiî ihtiyaca binaen ordunun ötesine gitmiştim. İhtiyacımı giderdikten sonra dönüp yerime geldim. Fakat bu sırada değerli bir boncuktan yapılmış gerdanlığımın, düşmüş olduğunu fark ettim. Hemen dönüp gerdanlığımı aradım, ancak onu aramak beni yoldan alıkoymuştu. İçinde bulunduğum hevdeci deveye taşıyıp yüklemekle görevli olanlar, beni onun içinde zannederek hevdeci deveye yüklemişler. Ben ise o zaman, yaşı küçük ve şişman olmayan bir kadındım. Bu sebeple bana hizmet edenler, hevdeci yüklemek üzere kaldırıp taşıdıklarında, hevdecin ağırlık derecesinin farkına varamamışlardı. Onlar deveyi kaldırmışlar ve yürüyüp gitmişlerdi. Ben gerdanlığımı bulup ordunun konakladığı yere tekrar gelince, orada hiç

---

731 Gazve'nin hangi tarihte olduğu konusunda tarihçiler arasında görüş bilirliği bulunmamaktadır. (Bkz. **el-Cemmâîlî**, 38). el-Vâkıdî (ö. 207/823), Hicrî 5. yılın Şaban ayında olduğunu aktarırken (bkz. **Vâkıdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823)** (1984) Kitâbu'l-Meğâzî, I-III, Byy, I, 404), İbnü'l-Hişâm'a (ö. 218/833) Hicrî 6. senenin Şaban ayını savaşın tarihi olarak öne sürmektedir. (bkz. **İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî (ö. 218/833)** (Tsz) es-Sîretu'n-Nebeviyye, Byy, II, 297)

732 Bu savaş Mustalikoğullarına karşı yapıldığı için "Benî Mustalik", Müreysi' denilen suyun etrafında gerçekleştiği için de "Müreysi Gazvesi" adını almıştır. Bkz. **el-Ya'kûbî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh** (2010) Târihu'l-Ya'kubî, (Thk. Abdu'l-Emîr Mehnâ), I-II, Beyrût, I, 372.

733 Bazı rivâyetlere göre de "Benim ve Ümmu Seleme'nin ismi çıktı ve beraber Hz. Peygamber ile gazveye iştirak ettik." Bkz. **el-Vâkıdî**, II, 426.

kimsenin olmadığını gördüm. Bunun üzerine konak yerinde beklemeye başladım. Onlar beni hevdecde bulamazlarsa, aramak üzere gelirler, diye düşündüm. Ben bu düşünce ile yerimde otururken uyuya kalmışım. Safvân b. Mu'attal es-Sülemî (ö. 19/640?), ordunun arkasından gelmekle görevlendirilmişti. Bu kişi, sabah vakti benim beklediğim yere gelmiş ve beni gördüğü zaman tanımıştı. Çünkü o, hicâb emri gelmeden önce beni görmüştü. Ben, onun okuduğu 'İstircâ âyeti'ni[734] işitince uyandım. Uyanınca da hemen dış elbisemi bürünüp yüzümü örttüm. Allah'a yemin ediyorum ki, biz onunla tek bir kelime bile konuşmadık. Ondan 'İstircâ âyeti'nden başka bir şey işitmedim. Hemen devesini çökertti ve binebilmem için devenin ön ayağına bastı. Ben de deveye bindim. Safvân bindiğim deveyi önden çekerek yürüyordu. Nihâyet şiddetli bir sıcak vakti mola verirken, orduya yetiştik."[735] Abdullah b. Ubey (ö. 9/631), Hz. 'Âişe'nin Safvân b. Mu'attal'ın devesi üzerinde geldiğini görünce yanındakilere gelenlerin "kimler olduğunu sordu." Gelenlerin "Hz. 'Âişe ve Safvân b. Mu'attal olduğunu" öğrenince: "*Vallahi! Ne o, ondan ne de diğeri ondan, kurtulur. Demek Peygamberinizin hanımı, bir adamla gecelemiş, sonra da devesinin yularından tutup yanınıza gelmiş."* dedi.[736] Böylece o ve onu destekleyen münâfıklar ve onlara inanan bazı sahâbîler, Hz. 'Âişe ile ilgili iftiralar atmaya ve dedikodusunu yaymaya başladılar.[737]

Dedikoduların çoğalması üzerine Hz. Peygamber Hz. 'Âişe'ye gösterdiği ilgisinin seviyesini biraz düşürmüş, sefer sonucunda hastalanan ve kendisine atılan iftiradan bîhaber olan Hz. 'Âişe, Hz. Peygamber'in kendisine karşı olan ilgisizliğinin sebebini "Acaba onu incitmiş olabilir miyim" sorusunda aramıştır. O dönem evlerde tuvalet bulunmadığından def'i hacet için evlerin dışında bulunan boş arazilere gidilirdi. Bir gece Hz. 'Âişe, tuvalet ihtiyacı için Ümmü Mistâh ile beraber giderken, Ümmü Mistâh'ın ayağı bir şeye takılarak tökezledi ve gayr-i ihtiyari bir şekilde "*Allah Mistah'ı kahretsin*!" dedi. Hz. 'Âişe, *"Bedir gazvesine katılan bir adam için ne kötü şey söyledin!"* dedi. Bunun üzerine Ümmü Mistah,

---

734 Bakara, 2/156.

735 Hz. 'Âişe ile Safvân'ın "Nerede orduya yetiştiği" konusunda görüş birliği bulunmamaktadır: Vâkıdî: Kuşluk vakti sıcağında (bkz. **el-Vâkıdî,** II, 429;), 'Abdurrezâk (ö. 211/826-27): Öğlenin boğucu sıcağında orduya yetiştiği (bkz. **'Abdurrezzâk,** Musannef,, V, 412, (h.n: 9748). İbn Hişâm ve Taberî'ye göre: "Ordu istirahate çekildiği sırada orduya yetiştiği kaydedilmektedir." (bkz. **İbn Hişâm**, II, 298; **Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr (ö. 310/923)** (1387) Tarîhu't-Taberî Tarihu'r-Rusul ve'l-Mulûk, I-XI, Beyrût, Dâru't-Turâs, II, 610).

736 **ez-Zemahşerî**, el-Keşşâf, III, 22; **Meclisî**, Bihâr, XX, 310-316; **Kâra**, a.g.m., 350-352.

737 Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768)** (2004) es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II, 444 vd; **el-Vâkıdî,** II, 426-29; **İbn Hişâm,** II, 297 vd; **'Abdurrezzâk,** V, 410–419, (h.n. 9748); **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXXII, 404-406, (h.no: 25623); **Buhârî**, Şehâdât, 15; **Müslim**, Tevbe, 56, (2770); **Meclisî**, Bihâr, XX, 310-316.

Hz. ‘Âişe’ye kendisi hakkında söylenenleri haber verdi. Bu durum üzerine Hz. ‘Âişe, Hz. Peygamber’den izin alarak baba evine gitti.[738]

Bir süre vahyin gelmemiş olması ve artan dedikodular üzerine Hz. Peygamber; Hz. Ali ve Usâme b. Zeyd’i çağırarak konuyu onlarla istişâre etti. Usâme b. Zeyd: “*Söylenenlerin yalan olduğunu ve Hz. ‘Âişe ile ilgili iyilikten başka bir şeyi bilmediğini”* belirtti. Hz. Ali ise *“Ya Resûlallah! Allah sana bu hususta bir sınırlama koymamıştır. Onun benzerleri çoktur. Onu boşa ve başka bir kadınla nikâhlan! Fakat ‘Âişe ’nin cariyesi Berire’ye de sor, o sana doğruyu söyler.”* dedi. Hz. Peygamber, Berîre’yi çağırdı[739] *“Ey Berire seni şüphelendiren bir şey gördün mü?”* diye sordu. O da *“Seni hak üzerine peygamber olarak gönderen Allah’a yemin olsun ki, ben onda kötü bir durum görmedim.”* gördüğüm tek şey şudur: “*Yaşı küçük olduğundan, ailesi için yoğurduğu hamurun başında uyuya kalır, bu sırada gelen bir koyun hamurdan yerdi.”* cevabını verdi. Zeyneb bt. Cahş da Hz. ‘Âişe ile aralarında kumalıktan kaynaklı rekabet olmasına rağmen konu ile ilgili kendisine sorulan soruya hüsn-ü şehâdet etmiştir.[740]

İfk Hadisesi özetle böyle olmakla birlikte, olayın farklı aşamalarıyla ilgili Şîîlerin görüş ve yaklaşımları, onların sahâbe tasavvurlarını gözler önüne serecek mahiyettedir. Bu çerçevede, rivâyette geçen “Hz. Peygamber’in tavır değişikliği” ve “İstişâre ettiğine dair” rivâyetlere karşı çıkan bir kısım çağdaş Şîî âlimler, bunun Hz. Peygamber’in ismet sıfatına halel getirdiğini, elde somut delil olmadan tavrını değiştirmek Peygamber’in ma‘sûmiyet makamına uymadığı gibi îmânlı bir insanın tavrına da uymadığını söylemişlerdir. Dedikodu yaygarasından dolayı Müslüman, iftiraya uğrayan kişiye karşı tavrını asla değiştirmemelidir. Bu düşünceye göre Nûr 12.[741] ve 14.[742] âyetler bu konuda Müslümanları şiddetli bir şekilde uyarırken, Hz. Peygamber’in dedikoduların tesiri altında kalıp tavır değiştirdiğini ve sahâbîleri ile istişâre yaptığını kabul ettiğimizde, bizzat Hz. Peygamber’in de Allah’ın âyette zikrettiği eleştirilere ve azaba düçar kaldığını kabul etmemiz gerekir ki

738 **el-Cemmâîlî,** s. 15 vd; **Gümüş**, 26 vd.

739 Hz. Peygamber’in çağırdığı cariyenin Berîre olmadığı ile ilgili görüşler için bkz. **Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî el-Mısrî (ö. 794/1392)** (2016) el-İcâbe li Îrâdi Mâ’stedrekethu ‘Âişe ‘ala’s-Sahâbe/Hz. Âişe’nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler (Çev. Bünyamin Erul), Ankara, Otto Yay. s.133-135.

740 “İfk hadisesi” ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn İshâk**, II, 444 vd; **‘Abdurrezzâk**, V, 410-419, (h.n: 9748); **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXXII, 404-406, (h.no: 25623); **Buhârî**, Şehâdât, 15; **Müslim**, Tevbe, 56; **Meclisî**, Bihâr, XX, 310-316; **el-Cemmâîlî**, a.g.e, s. 15 vd; **Fayda, Mustafa** (2000) ‘İfk Hadisesi’, DİA, İstanbul, XXI, 507-509; **Fayda, Mustafa** (1989) ‘Âişe’, DİA, İstanbul, II, 201-205; **Gümüş**, s. 26 vd; **Erkocaaslan**, s. 42 vd.

741 Nûr, 24/12: “*Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da: ‘Bu, apaçık bir iftiradır’ demeleri gerekmez miydi?*”

742 Nûr, 24/14: “*Eğer dünyada ve ahirette Allah’ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi.*”

Peygamberlik makamının haiz olduğu ismet vasfı, bu hükme varmamıza izin vermemektedir.[743] Hz. Peygamber'in Berire ile yaptığı istişâreye karşı çıkan 'Âmulî, eğer Berire, Hz. 'Âişe hakkında kötü bir şey söyleseydi; acaba Hz. Peygamber onun dediğine göre amel mi edecekti? Sorusunu sormaktadır. Ona göre Hz. Peygamber'in eşi olması hasebiyle Hz. Peygamber onu Berire'den ve diğerlerinden daha iyi bilmekte ve tanımaktadır.[744] O, bu gerekçeleri öne sürerek Hz. Peygamber'in ashâbıyla bu konuyu istişâre etmediğini iddia etmektedir. Bu düşüncede olan Şîa âlimleri Hz. Peygamber'in peygamberlik yanının yanı sıra insanî yönünün de olduğunu göz ardı etmektedir. Sadece bu olayda değil Bedir savaşında ordunun karargahının yerleştirileceği yer, Uhud savaşında düşmanı şehrin dışında karşılama gibi bir çok yerde Hz. Peygamber ashâbı ile istişare etmiştir. Bu konuda da güvendiği bazı sahâbîleri ile istişâre etmesi gayet tabiidir.

7.1.1. Şîa Tefsirlerinde "İfk Hadisesi"

Belli bir vahiy fetreti, sıkıntı ve meşakkatle geçen bir süreden sonra Allah, Hz. 'Âişe'nin ma'sûmiyetini ortaya çıkaran Nûr sûresinin 24/11-20. âyetlerini indirdi. Kur'ân "İfk Hadisesi"nin özellikle psikolojik ve sosyolojik sebeplerine değinmektedir. Böylelikle rivâyetlerde gözden kaçan birçok noktayı açığa kavuşturmakta ve konu üzerinde bazı hükümler bina etmektedir.[745]

Ehl-i Sünnet'ten farklı bir okuma biçimine sahip olan Şîa'nın bu âyetlere getirmiş olduğu yorumlar konumuzun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. "İfk Hadisesi" sonrası nâzil olan âyetlerin kimin hakkında indiğiyle ilgili Şîî müfessirler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Nâsır b. Müzâhim (ö. 212/827-28), Nu'mânî (ö. 342/953-54), Mufîd (ö. 413/1022), Tûsî (ö. 460/1067), Tabersî (ö. 548/1154),[746] İbn Şehr Âşûb (ö. 588/1192-93), İbn İdris el-Hillî (ö. 598/1201-02) Mukaddes Erdebilî (ö. 993/1585), Şeybânî (ö. 640/1243?),[747] Kâşânî (ö. 988/1580),[748] Nihâvendî (ö. 1371/1951)[749] ve Muğniyye (ö. 1979)[750] gibi müfessirler, Ehl-i Sünnet'in görüşene

---

743 **Yazarsız** (1363) 'Hizb-i Nifâk ve Hedis-i İfk', Felsefe ve Kelâm Dershâ-i ez Mekteb-i İslâm, Tir, Yıl: 24, S: 4, 23-30, s. 28.

744 **'Âmulî,** s. 259.

745 Konu üzerine bina edilen hükümler için örneğin bkz. **el-Mederî**, s. 81 vd; **Aslantürk, A. Hümeyra** (2004) 'Kur'ân'ın "İfk Hadisesi"ni Beyanı Bağlamında İnsanlığa Sunduğu Evrensel Mesajlar', VII. Kutlu Doğum Sempozyumu, 19 Nisan, Isparta, s. 215 vd.

746 **Tabersî,** Mecme'u'l-Beyân, VII, 206; **Tabersî,** Muhtasar Mecme'u'l-Beyân, II, 400.

747 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, VI, 33.

748 **Kâşânî, Fethullah b. Şükrüllah (ö. 988/1580-81)** (1363) Tefsîru Hulasetu Menhecu's-Sâdıkîn Musemmâ bi Hulâsetu'l-Menhec, I-VI, 1. Baskı, Tahrân, III, 367; **Kâşânî, Fethullah b. Şükrüllah (ö. 988/1580-81)** (1423) Zübdetu't-Tefâsir, I-VII, 1. Baskı, Kum, IV, 483.

749 **Nihâvendî, Muhammed (ö. 1371/1951)** (1386) Nefehâtu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-VI, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'l-Bi'se, IV, 413.

750 **Muğniyye, Muhammed Cevâd (ö. 1400/1979)** (1424) et-Tefsîru'l-Kâşif, I-VII, 1. Baskı, Kum,

mutâbık olarak âyetlerin Hz. 'Âişe'ye atılan iftiradan onu tenzih etmek için nâzil olduğunu kabul etmekte iken;[751] bir kısım Şîî müfessirlere göre ise bu âyetler Hz. 'Âişe'nin Mâriye'ye attığı iftiraya karşı Mâriye'yi temize çıkarmak için nâzil olmuştur. Bu görüşü kabul eden müfessirler Kummî'nin aktardığı şu rivâyeti referans almaktadır:

Kummî, "İfk Hadisesi" âyetlerinin sebeb-i nüzûlü için şu rivâyeti zikretmektedir: Abdullah b. Bekr, Zürâre'den, o da "Muhammed el-Bâkır'dan "İfk Hadisesi" ile ilgili şu rivâyeti işittiğini aktarmaktadır: "Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm vefat ettiğinde Hz. Peygamber bu duruma çok üzülmüştü. Hz. 'Âişe kendisine 'niçin üzülüyorsun? Zaten O, Cüreyh'in oğludur' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali'yi göndererek Cüreyh'i öldürülmesini emretti. Hz. Ali elinde kılıcı ile ona gitti. Cüreyh el-Kıbtî bahçedeydi. Hz. Ali bahçenin kapısına vurunca Cüreyh ona kapıyı açtı. Hz. Ali'yi karşısında görünce öfkelendi ve kapıyı geri kapattı. Hz. Ali duvardan bahçeye atlayınca Cüreyh kaçtı. Hz. Ali peşine düştü. Hz. Ali'nin kendisine yetişeceğinden korkunca hurma ağacına çıktı. Hz. Ali de onun arkasından ağaca çıktı. Hz. Ali, ona yaklaştığında kendisini Hz. Ali'nin üstüne attı ve avret yeri açıldı. Avreti ne erkek ne de kadın avretiydi. Daha sonra Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yanına döndü ve şöyle dedi: 'Ya Resûlallah, emrettiğin şeyde keskin bıçak gibi mi olayım yoksa ispat mı edeyim?' dedi. O da 'ispat et' dedi. Ali: 'Seni hak dinle gönderen Allah'a yemin ederim ki ondaki ne erkek ne de kadın uzvuydu.' Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), 'kötülüğü Ehl-i Beyt'ten savan Allah'a hamd olsun', buyurdu."[752]

Âmulî Sağîr et-Taberî de Kummî gibi düşünmekte ve Kummî'nin aktardığı rivâyeti aktarmaktadır.[753] Feyz-i Kâşânî (ö. 1090/1679),[754] Bahrânî (ö. 1107/1696)[755] ve Huveyzî (ö. 1112/1700),[756] gibi bir kısım Şîî müfessirler ise âyetlerin sebeb-i nuzûlü için hem Hz 'Âişe'nin başına gelen "İfk Hadisesi"ni hem de Kummî'nin tefsirinde aktardığı[757] rivâyeti aktarmaktadır.

Kummî'nin tefsirinde rivâyet ettiği hadise Şiâ'nın temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Olayı eserlerine alanlar referans olarak sadece Kummî'yi

---

Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, V, 405.

751 **Mukaddem, Hüseyîn Hüseynîyân** (1384) 'Berresi-i Tarîh-iTefsîri Hadise-i İfk', Tarîh-i İslâm der Âyine-i Pejuheş, S: 7, 159-190, s. 166.

752 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 99.

753 **Taberî Âmulî Sağîr, Âmulî Kebir Muhammed b. Cerir b. Rustem (ö. 326/938)** (1427) Nevâdiru'l-Mu'cizât fi Menâkıbi'l-Eimmeti'l-Hudât (as), 1. Baskı, Kum, Delil-i Ma, s. 354.

754 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 423-424; **Feyz-i Kâşânî, Muhammed b. Şâh Murtezâ (ö. 1090/1679)** (1418) el-Esfâ fi Tefisiri'l-Kur'ân, I-II, 1. Baskı, Kum, Mektebe-i İ'lâmi'i-İslâmî, II, 838.

755 **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 52.

756 **Huveyzî, Abdu Ali b. Cum'a (ö. 1112/1700)** (1415) Tefsîru Nûru's-Sakaleyn, I-V, 4. Baskı, Kum, İsmâiliyyân Yay., III, 581-582.

757 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 99-100; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 155.

göstermektedirler. Rivâyet, Şîa arasında fazla yaygınlık kazanmamıştır. Şîîlerin çoğu âyetlerin sebeb-i nüzûlünün "İfk Hadisesi" olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca Kur'ân, bu iftirayı uyduran ve yayanların "*عصبة/'Usbe*"[758] denilen bir grup olduğunu dile getirmektedir.[759] "Usbe"nin kaç kişiden teşekkül ettiği konusu müfessirler arasında tartışma konusu olmuştur. Bir kısım müfessirlere göre sayıları on ile kırk arası olan bir cemaat için "Usbe" tabiri kullanılmaktadır.[760] Âyette geçen "Usbe", anlamından da anlaşıldığı üzere bir topluluğu ifade etmek için kullanılmaktadır. Arapça dil kurallarına göre de topluluk, en az üç kişiden oluşmaktadır. Hz. 'Âişe, tek başına topluluk olarak kabul edilemeyeceğine göre Kummî'nin rivâyetini sebeb-i nüzûl olarak kabul etmek, Arapça dil kurallarına uygun düşmemektedir. Durum böyle olunca olayın sıhhati konusunda şüpheler artmakta ve bu rivâyetin kurgu olabileceği ile ilgili ihtimaller ağır basmaktadır. Ayrıca eğer Hz. 'Âişe böyle bir şey söylemiş olsaydı, Mâriye'ye kazf suçu atmış olacağından âyetin emri mucibince kendisine kazf cezası olarak seksen celdenin vurulması gerekirdi ki bu da tarihen vuku bulmamıştır. Dolayısıyla Kummî'nin Hz. 'Âişe'yi karalamak için aktardığı rivâyet mevzu olup onun ve rivâyeti aktaranların Hz. 'Âişe hakkındaki tasavvurunu göstermesi açısından önemlidir.

7.1.2. Şîa Rivâyet Kaynaklarına göre "İfk Hadisesi" ve Hadiseye İsmi Karışan Sahâbîler

Şîa'ya göre bizim için caiz olan şey sahâbe için de caizdir. Sahâbîlikten başka bizimle onların arasında hiçbir fark yoktur. Sahâbî olmaları dolayısıyla onların bir konumu ve şerefi bulunmakla birlikte Resûlullah'ı görmek ya da onunla bir gün, bir ay ya da daha fazla sahâbîlik etmek onları hatalardan engellemez. Eğer engelleseydi Hz. 'Âişe'ye iftira atılmaz ve onun beraatı için de âyet nâzil olmazdı.[761]

Noor softun hazırlamış olduğu programlar vasıtasıyla "İfk Hadisesi"nin hangi Şîî kaynaklarda geçtiğini tespit etmek için yaptığımız taramalarda Şîa'nın en eski ve muteber kaynaklarından sayılan Süleym b. Kays el-Hilâlî'nin *Kitab*'ında, çeşitli Şîî muhaddisler tarafından yazılan ve günümüze kadar gelmiş olan *el-Usûlü's-Sitte 'Aşer*[762] ve *Kütüb-i*

---

758 Nûr, 24/11.

759 **Şeybânî, Muhammed b. Ali Nakiy** (1376) Muhtasar Nehcü'l-Beyân (Metin), 1. Baskı, Tahrân, Dâru'l-Usve, s. 351; **Tûsî**, Tibyân, VII, 414.

760 **Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154)** (1412) Tefsîru Cevâmiu'l-Câmi', I-IV, 1. Baskı, Kum Havza-i İlmiyye-i Kum, III, 97; **ez-Zemahşerî**, el-Keşşâf, III, 221; **Husrevânî, Ali Rızâ (ö. 1384/1964)** (1390) Tefsîru Husrevî, I-VIII, 1. Baskı, Tahrân, Kitâb Fıruşi-i İslâmî, VI, 161.

761 **Fadl b. Şâzân**, s. 522.

762 Şîa'nın "Dört yüz asıl" diye nitelendirdiği en eski hadis kaynaklarından günümüze kadar ulaşmış olan 16 aslın yazarları bilinmemektedir.

Erbaa'nın hiçbir kitabında "İfk Hadisesi"nin geçmediğini tespit ettik. Ayrıca ifk olayına ismi karışmış olan Safvân b. Muattal es-Sülemî (ö. 19/640?), Mistah b. Üsâse (ö. 34/654), Hamne bt. Cahş (ö. ?), Hassan b. Sâbit (ö. 60/680?), Abdullah b. Übey b. Selûl (ö. 9/631) ve Zeyd b. Rufa (ö. ?)[763]'dan gelen rivâyetlerin bu eserlerde yer alıp almadığını tespit için yaptığımız araştırmada zikri geçen isimlerden hiçbir rivâyetin gelmediğini tespit ettik. *Kütüb-i Erbaa* içerisinde değerlendirilen İbn Bâbeveyh'in *Men lâ Yahduruhu'l-fakîh* dışında zikri geçen eserlerin hiçbiri Hz. 'Âişe'den hadis rivâyet etmemiştir. İbn Bâbaveyh eserinde Hz. 'Âişe'den teyemmüm konusu ile ilgili iki hadis rivâyet etmiştir.[764] İleride de değineceğimiz üzere İmâmiyye Şîa'sı tarafından çeşitli gerekçelerle cerh edilen Hz. 'Âişe'nin iki rivâyetine yer vermesi yazarın kendisi ve mezhebi ile çeliştiğini göstermektedir. Bu durumun farkında olan eserin muhakkiki, İbn Bâbeveyh'in bu iki rivâyeti eserine almasının gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: Bu rivâyetlerin âmme (Ehl-i Sünnet) yolu ile geldiğini, İbn Bâbeveyh âmmeye cevap vermek için bu rivâyetleri eserine aldığını, aynı rivâyetlerin farklı tariklerle imâmlardan da geldiğini belirtmektedir.[765]

Son dönem Şîî muhaddislerinden Meclisî, *Bihâru'l-Envâr* isimli hadis koleksiyonunda "İfk Hadisesi"ne özel bir bâb açmış[766] ve bâba "İfk Hadisesi"nden sonra nâzil olan Nûr süresinin ilgili âyetleriyle konuya başlamıştır. Yazar, Şîî ve Sünnî tefsirlerden yola çıkarak ilgili âyetleri tefsir etmiştir. Meclisî, Tabersî'nin tefsirinden Hz. 'Âişe kaynaklı İfk rivâyetini aktarmıştır. Nakletmiş olduğu rivâyet Ehl-i Sünnet kaynaklarındakilerle anlam bakımından uyuşmaktadır. Yazar, âyette geçen bazı kelimeleri açıklarken de Ehl-i Sünnet kaynaklarından da faydalanmıştır. Kummî'nin konu ile ilgili farklı yorum ve rivâyetin detayına girmeden rivâyeti "İbrâhîm ve Mâriye'nin durumları" başlığında ele alacağını belirtmiştir.[767] İlgili bâba bakıldığında Meclisî, Kummî'nin rivâyetini aktarmakla yetindiği görülmekte, konu ile ilgili herhangi bir yorum yapmadan Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm ile ilgili diğer rivâyetlere geçmektedir.[768]

---

763 ez-Zamehşerî, ifk hadisesine ismi karışanlardan bahsederken bu ismi de zikrettiği için bunu da olaya ismi karışanlar arasında zikredip inceleme konusu yaptık.

764 **İbn Bâbaveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 48.

765 Bkz. Muhakkikin dipnotu, **İbn Bâbaveyh**, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 48.

766 **Meclisî**, Bihâr, XX. Cilt, 19. bab

767 **Meclisî**, Bihâr, XX, 310-316.

768 **Meclisî**, Bihâr, XXII, 155.

7.1.3. Hz. ‘Âişe’ye İftira Atanlara Verilen Kazf Cezası ve Bunun Sahâbenin Adaletine Etkisi

Hz. ‘Âişe ve Safvân’ın ma‘sûmiyetini ortaya koyan âyetlerin inişinden sonra bu iftirayı yayanlara kazf cezası verilmiştir.[769] Kazf cezasının[770] kimlere uygulandığı konusunda hadis ve tarih kitaplarında muhtelif rivâyetler bulunmaktadır. Ya‘kûbî’ye (ö. 292/905?) göre kazf cezası; Hassân b. Sâbit (ö. 60/680?), Mistâh b. Usâse (ö. 34/654),[771] ‘Abdullah b. ‘Ubey b. Selûl (ö. 9/631) ve Hamne bt. Cahş’e (ö. ?) uygulanmıştır.[772] Mes‘ûdî’ye (ö. 345/956) göre ise Abdullah b. ‘Ubey b. Selul’e kâzif cezası uygulanmamış onun dışında yukarıda zikri geçenlere uygulanmıştır.[773] Hz. ‘Âişe’ye atfedilen başka bir rivâyette Abdullah b. Ubey’e iki kere kazf cezası vurulduğu bildirilmektedir. Taberî ve İbnü’l-Esîr’e göre kazf cezası; Mistah b. Usâse, Hassân b. Sâbit ve Hamne bt. Cahş’e uygulanmıştır.[774] Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere iftirayı atanlara âyetin emri gereği kazf cezası uygulanmıştır.

İlk dönem kaynaklarına bakıldığında zikri geçen sahâbîlere uygulanan had cezasının sahâbenin adaleti açısından konu edinmediği müşâhede edilmektedir. Sonraki dönemlerde konu, adalet açısından ele alınmıştır. Allah, Bedir ashâbı hakkında *“İstediğinizi yapınız Allah yaptıklarınızı bağışlamıştır.”*[775] demesine rağmen Bedir ashâbından olduğu hususunda icmâ‘ bulunan Mistâh’ın yaptıkları bağışlanmışsa “Kendisine niçin kazf cezası uygulanmıştır?” sorusunu soran el-‘Âmilî, Ehl-i Sünnet’in bu

---

769 ‘**Abdurrezzâk,** V, 419 (h.n. 9749); **el-Cemmâîlî,** 37.

770 Kazf: Lugatte “Herhangi bir şeyi atmak anlamına gelen” kazf, fıkıhta “Haddi gerektiren belirli suçlardan birinin adı olup muhsân olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek şeklinde tanımlanmıştır. İthamda bulunan kişiye kâzif, itham edilene makzûf, bu amaçla kullanılan kelime ve cümlelere makzûfün bih denilmektedir. Kazf suçu sabit olduğu takdirde suçluya bedenî ceza olarak celde (80 sopa) cezası uygulanır; mânevî ceza olarak da şâhidliği kabul edilmeyen güvenilmez bir kişi sayılmaktadır.” (bkz. **Aktan, Hamza** (2002) ‘Kazf’, DİA, Ankara, XXV, 148-149) kazf’ın hükmü şu âyetten çıkmaktadır: “*Nâmûslu kadınlara zina isnadında bulunup sonra (bunu isbat için) dört şâhid getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şâhidliğini asla kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar. Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Allah, çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”* (Nûr 24/4-5).

771 Hz. Ebû Bekr; Mistah b. Üsâse’ye akrabalık bağı ve fakirliğinden mütevellid maddi yardımda bulunmaktaydı. Mistah’ın Hz. Âişe’ye yaptığı iftiradan sonra, ona artık bir daha yardımda bulunmayacağına dair yemin eder. Ancak, *“İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere mallarından vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar, feragat göstersinler. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”* (Nûr 24/22) meâlindeki âyetin inmesi üzerine Hz. Ebû Bekir bu kararından dönerek yardımlarına devam edeceğini belirtir. Bkz. **İbn Hişâm**, II, 303; **‘Abdurrezzâk,** V, 418, (h.n. 9748); **Taberî**, Tarih, II, 617; **İbnü’l-Esîr**, Tarih, II, 86; **el-Cemmâîlî**, 29,34.

772 **el-Ya‘kûbî,** Târîhu’l-Ya‘kûbî, I, 372.

773 **el-Mes‘ûdî, Ebû’l-Hasan Alî b. el-Hüseyîn b. Alî el-Hüzelî (ö. 345/956)** (1938) et-Tenbîh ve’l-İşrâf, Byy, Mektebetu’t-Târihîyye, s. 216.

774 **Taberî**, Tarih, II, 616; **İbnü’l-Esîr, İzzu’d-Dîn, Ebû’l-Hasan Ali b. Ebû’l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvâhid (ö. 630/1233)** (1987) el-Kâmil fi’t-Târih, (Thk. Ebû’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-XI, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, II, 86.

775 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, II, 38 (h.no: 600); Buhârî, Cihâd, 141; **Müslim**, Fedâilu Ehl-i Bedr, 161.

konudaki görüşlerini değerlendirdikten sonra *"Onlar için ahirette büyük bir azap vardır"*[776] âyetine dayanarak Hz. Peygamber'e eziyet eden ve eşine büyük bir iftira atanın tevbesinin kabul olmayacağını belirtmektedir. Ayrıca rivâyetin doğruluğu kabul edilse bile imân kaydı ile kabul edilebilir demekte ve sözlerini şu şekilde sürdürmektedir: Münâfık olarak Bedir savaşına katılmamış olmak şartı ile kendileri için yeni bir sayfa açılır, iyiliklerine sevap, kötülüklerine ceza yazılır ve ona göre hesaba çekilir. Münâfık, Bedir savaşına katılmış olsa bile kâfirden sayılmakta ve bu hadisin kapsamına girmeyeceğini belirtmektedir.[777] Zikri geçen görüşlerden de anlaşılacağı üzere bir kısım Şîî âlimlere göre zikri geçen sahâbîler attıkları iftiradan dolayı adalet vasıflarını kaybetmişlerdir. Şîa, Bedir savaşına münâfıkların da katılmış olabileceğinden hareketle Hz. Peygamber'in Ehl-i Bedir ile ilgili övgüsünün Bedir savaşına katılanların hepsini kapsamadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu konunun sahâbenin adaletine etkisini ortaya koymak önem arz etmektedir.

Bütün sahâbîlerin âdalet konusunda aynı kefeye konulamayacağını ileri süren Şîa, bu iddialarına delil olarak başka olayları getirdiği gibi "İfk Hadisesi"ni ve ondaki sahâbe tavırlarını da delil olarak getirmektedir. "İfk Hadisesi"nde münâfıklığı tescillenmiş olanların yanı sıra onlara uyan bazı sahâbîlerin, Hz. 'Âişe'ye iftira atmaları sebebiyle, başta Hz. Peygamber ve mübarek eşi olmak üzere bir kısım sahâbîler çok zorluk ve sıkıntı çekmişlerdir. Âyetle Hz. 'Âişe'nin iffetliliği tescillenince Hz. Peygamber, iftira atanlara kazf cezası vermiştir. Kazf cezasının uygulamasını emreden âyetin ve onun müeyyidelerinin Şîa tefsirlerinde nasıl işlendiğini tespit etmek, konunun daha iyi anlaşılması için önemlidir.

Kazf âyeti olarak da bilinen Nûr suresi 4.[778] ve 5.[779] âyetlere Şîî müfessirlerin yaklaşımlarını tespit etmekle konuya başlanabilir. Âyetler Medîne'de nâzil olmuştur.[780] Bu âyetler için Kummî; Ca'fer-i Sâdık'tan şu rivâyeti aktarmaktadır: "Zina iftirası atana seksen sopa vurulur, şehâdeti; tevbe ettikten sonra ya da iftira attığı konu hakkında kendisini yalanlaması şartı ile kabul edilir.[781] Aksi takdirde şâhidliği ebediyen kabul edilmez. Eğer zina iftirasında bulunanlar üç kişi olsalar kendilerine şâhid olarak dördüncü kişiyi getirmezlerse her üçüne de celde vurulur. Onların şehâdeti de dördüncü kişi "Kazf suçu attıkları kişileri sürmelik milinin sürmeye girdiği gibi gördük" demeden kabul

776 Bakara, 2/114.
777 **el-'Âmilî,** s. 284.
778 Nûr, 24/4: *"İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şâhid getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şâhidliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir."*
779 Nûr, 24/5: *"Ama bundan sonra, tevbe edip düzelenler bunun dışındadır. Şüphesiz Allah bağışlar ve merhamet eder."*
780 **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, III, 573.
781 **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, III, 573.

edilmez. Bir kişi de zina yaptığını itiraf ederse bunu dört kere kendisi tekrar etmezse, kendisine iftira attığı için şehâdeti kabul edilmez.[782] Dört kere yaptığı fiili itiraf ettikten sonra ona ceza uygulanır.

Kâzif, tevbe edip yaptığı kazf suçundan dolayı kendisini yalanlar ve durumunu düzeltirse şehadetinin kabul edileceği konusunda İmâmiyye 'ulemâsı icmâ etmiştir, İmâmiyye'nin icmâsı da huccettir. Tevbe etmesiyle ona yapışmış olan fâsıklık ismi gider ve eskiden sahip olduğu saygınlığa kavuşur. Tevbe etmenin tek başına şâhitlik engelini kaldırıp kaldırmayacağı konusunda ihtilaf bulunmaktadır.[783] Âyette geçen "İstisna edatı"nın neyi istisna ettiği konusunda iki görüş bulunmaktadır:

(1) Hasan Basrî, Katâde, Şureyh, İbrâhîm, Ebû Hanife ve ashâbına göre "İstisna edatı" fıska râcidir. Şehâdeti kapsamaz. Yani tevbe etmekle o kişiden fâsık ismi kalkar ancak kendisine had uygulandığından dolayı şehâdeti kabul edilmez.

(2) İbn 'Abbâs, Mücâhid, Zührî, Mesrûk, 'Atâ, Tâvûs, Sa'îd b. Cübeyr ve İmâm Şâfiî'ye göre "İstisna edatı" şehâdeti de kapsar. Kâzif, cürm açısından kâfirden ağır bir cürme sahib değildir. Kâfir biri Müslüman olunca şehâdeti kabul edildiği gibi kâzif de tevbe edince şehâdeti kabul edilir. Kötü fiili konuşanın günahı, onu işleyenden büyük olmaz. Zina eden tevbe ederse şehâdetinin kabul edileceğinde hiçbir hilaf yoktur. Kâzif de tevbe edip suçunu itiraf ettikten sonra -ki suçu zina suçundan daha hafiftir- şehâdetinin kabul edilmesi gerekir. Kâzife celde vurulurken elbisesi çıkarılmaz. Erkek, ayakta dikilerek; kadın ise oturtularak kendisine celde vurulur.[784] Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer-i Sâdık'tan da bu yönde rivâyet gelmiştir. Kâzifin tevbesinin şartı, suçunu itiraf edip kendisini yalanlamasıdır. Eğer bunu yapmazsa göre şehâdeti kabul edilmez.[785] Kâzif, köle ya da câriye ise Ehl-i Sünnet'e göre haddi kırk sopa, İmâmiyye'ye göre köle-hür ayrımı yapılmaksızın seksen sopa vurulur. Onlara göre âyetin zâhirinden de bu anlaşılmaktadır.[786] İmâmiyye göre kâzif, her dört şâhidini de bir mecliste getirmelidir. Eğer farklı oturumlarda getirirse gene kazf suçu atmış kabul edilir ve kendisine celde vurulur. Kâzif tevbe eder ve durumunu düzeltirse kendisinden "Fâsık" ismi kaldırılır ve tevbesi de kabul edilir. Kâzif

782 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 96; **Bahrânî**, el-Burhân, IV, 48.

783 **el-Murtezâ, eş-Şerîf 'Alemü'l-Hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044)** (1431) Tefsîru'ş-Şerîf Murtezâ el-Musemmâ bi Nefâisu't-Te'vîl, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-'Alemî li'l-Metbu'ât, III, 134.

784 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 417-418.

785 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', III, 95.

786 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, VII, 199; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 417-18.

tevbe ederse şehâdeti sınırlı ya da sınırsız kabul edilir.[787] Kendisine kazf cezası uygulanırken[788] nefsini kınar ve Rabbine istiğfar ederse tevbe ettiği anlaşılmış olacaktır.[789]

Şîî müfessirlerin bu âyetle ilgili yorumlarından yola çıkarak "İfk Hadisesi"ne karışmış olan sahâbîler, tevbe etmiş ve durumlarını düzeltmiş olmalarından dolayı kendilerine yapışmış olan fâsıklık sıfatı gitmiş onun yerine eski saygınlıkları, adaletleri geri gelmiş ve şâhidlikleri de kabul görülmüştür, denilebilir. Son dönem bazı Şîî bilginlerin onların tevbeleri ebediyen kabul edilmez ve fâsık olarak ölmüşlerdir iddiasının Şîî müfessirlerce kabul görmediği anlaşılmaktadır.

Nûr 24/13. âyette "İftira atıp dört şâhid getirmeyenlerin yalancıların ta kendileri olduğu"[790] vurgulanırken; müfessirler onların yalancılıklarıyla kalmayacağını, ayrıca kendilerine had cezasının da uygulanacağını dile getirmektedirler.[791] "*İnsanlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimselerin dünya ve ahirette acıklı bir azapla azaplandırılacağı*" âyetini[792] açıklayan Muhammed el-Bâkır bu âyette geçen "Ç*irkin şeyleri yayan*"dan kastın "Bir mü'min hakkında gözlerin görmediği kulakların işitmediği şeyleri yayanlar"dır.[793] İmân edenler arasında onlara zina suçu atıp zina ve kötülükleri yayanlar için dünyada had cezası; ahirette de cehennem azabı vardır.[794] Ca'fer-i Sâdık'a göre kötülüğü yayan onu işlemiş gibidir.[795]

Şîî müfessirler, Nûr 23.[796] ve 24.[797] âyetleri şu şekilde açıklamaktadırlar: Bu âyetler Mekke'den Medîne'ye hicret eden bir kadın hakkında nâzil olmuştur. Mekke müşrikleri o kadın hakkında kötü konuşup "Bu kadın fısk ve fücur için Medîne'ye gitti" demeleri üzerine Allah bu âyeti indirip beyan buyurdu ki "*O gün kişinin dili, elleri ve ayakları o kişi*

---

787 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', I-IV, III, 95.

788 Kâzif cezası kime ne şekilde uygulanır, hürrün köle/câriyeye kazfi, köle/câriyenin hürre kazfi, tekin topluluğa kazfi, topluluğun teke kazf gibi kazf çeşitleri ve cezalaları için bkz. **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, III, 574 vd; **Bahrânî**, el-Burhân, IV, 47 vd.

789 **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 837; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, III, 575; **Bahrânî**, el-Burhân, IV, 48.

790 Nur, 24/13: *"Dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? İşte bunlar, şâhid getirmedikçe Allah katında yalancı olanlardır."*

791 **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, III, 425; **Kummî Meşhedî, Muhammed b. Muhammed Rızâ** (1368) Tefsîru Kenzu'd-Dekâik ve Behru'l-Ğerâib, I-XIV, 1. Baskı, Tahrân, Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, IX, 262.

792 Nûr, 24/19: *"İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*

793 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 100; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, III, 582; **Bahrânî**, el-Burhân, IV, 55.

794 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, VII, 208; **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, IV, 36; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 425.

795 **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, III, 425; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, III, 583.

796 Nûr, 24/23: *"Nâmûslu, kötülüklerden habersiz mümin kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. Onlar için çok büyük bir azap vardır."*

797 Nûr, 24/24: *"O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şâhidlik edecektir."*

ne yaptı ise onun aleyhine şâhidlik yapacaktır."[798] O gün yaratılmışlara haklarının tam karşılığı verilecek ki Allah'ın zatını ve hükmünü tam anlasınlar.[799] Muhsâna zina iftirası atan kişi dünya ve ahirette lanetlenir, dünyada işlediği suçtan dolayı kendisine had cezası uygulanır ve şâhidliği kabul edilmez, ahirette de acıklı bir azaba duçar olacaktır.[800] Muhsâna zina suçu isnat etmek en büyük günahlardandır.[801]

Kummî, Tabersî, Tûsî, Feyz-i Kâşânî, Muğniyye, Sâdık-i Tahrânî ve Sebzevârî gibi tefsirlerini incelediğimiz Şîî müfessirler âyetleri tefsir ederken, haklarında âyetlerin nâzil olduğu sahâbîlerden bahsetmemesi dikkat çekicidir. "*İfk Hadisesi*"ne karışanların tevbesinin ve şâhidliklerinin ebediyen kabul edilmeyeceğini iddia eden bir kısım Şîî yazarların aksine müfessirlerin çoğuna göre iftira atanlar had cezasından sonra tevbe eder ve durumlarını değiştirirse şâhidliklerinin kabul edileceğini belirtmektedir. Bu konuda müfessirler ayrıca sahâbe için herhangi bir istisna getirmemektedir.

Hadis kaynaklarında "*İfk Hadisesi*"ndan dolayı ortamın gerilmiş olduğunu, Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden iftira atanlara karşı yardım istemesi üzerine sahâbîlerin bir kısmı Hz. Peygamber'in huzurunda birbirlerini yalancılık ve münâfıklıkla suçladıkları şu şekilde rivâyet edilmiştir:

> *" 'Ey Müslümanlar! Ailem hakkında konuşan bir adama karşı beni kim savunacak? Allah'a yemin ederim ki, ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Adı iftiraya karıştırılan bir adamdan söz ettiler. Onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Hâlbuki O, ailemin yanına benimle beraber girerdi.' Bunun üzerine Sa'd b. Mu'âz, ayağa kalktı ve: 'Ey Allah'ın Resûlü eğer O, Evs kabilesinden (benim kabilemden) ise intikamını alırız. O, din kardeşlerimiz Hazrec'den ise, bize emredeceğini yaparız,' dedi. Bunun üzerine Hazrec'in lideri Sa'd b. 'Ubâde ayağa kalktı. Bu, aslında sâlih bir kimse olmasına rağmen, kabile taassubuna yenik düştü ve Sa'd b. Mu'âz'a: 'Yalan söylüyorsun, Allah'a yemin ederim ki, sen onu öldüremezsin!' dedi. Sa'd b. Mu'âz'ın amcasının oğlu olan Üseyd b. Hudayr ayağa kalktı ve: 'Yalan söylüyorsun, Vallahi de öldürürüz, billahi de öldürürüz. Sen, münâfıkları savunan, bir münâfıksın!' dedi. Derken, Evs ve Hazrec kabileleri ayaklandı; nerdeyse birbirlerine gireceklerdi. Allah'ın Resûlü, minberin üzerindeydi. O, onları yatıştırmaya devam etti, derken, sustular."*[802]

Bu suçlamayı değerlendiren Ca'fer Murtezâ el-'Âmilî, bu durumda ya Sa'd b.

---

798 Nûr, 24/24.

799 **Burûcirdî, Muhammed İbrâhîm** (1366) Tefsîr-i Câmi', I-VII, 6. Baskı, Tahrân, Kütüphane-i Sadr, IV, 482.

800 **Tabersî**, Muhtasar Mecme'u'l-Beyân, II, 403.

801 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, IV, 37.

802 **Abdurrezzâk**, V, 415-416; **Buhârî**, Şehâdât, 15; **Müslim**, Tevbe, 56; **Hatiboğlu, Mehmed Said,** (2016) İslâmî Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu, 2. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 28; **Tuksal, Hidayet Şefkatli** (2016) Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri, 6. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 219; **Gümüş**, s. 34.

‘Ubâde yalancıdır yahut da ona ithamda bulunan kişi yalancıdır. Nasıl oluyor da hem sahâbî hem de yalancı olunabiliyor.[803] Öyle ise Ehl-i Sünnet’in kabul ettiği bütün sahâbîler âdildir tezini kabul etmek mümkün gözükmemektedir.[804] Sahâbîler arasında Tevbe, 9/101. âyete mutabık olarak Allah’ın yerdiği münâfıklar bulunmaktaydı. Onlar arasında Hz. Peygamber’in eşine iftira atanlar da yer almaktaydı.[805] Bu da gösteriyor ki aslında âyette vurgulandığı üzere sahâbîler bile kimlerin münâfık olduğunu bilmemektedir.

Hz. ‘Âişe, kendisi hakkında başta Zeyneb bt. Cahş olmak üzere konuşanların söylemlerinden önce korkması[806] (acaba Zeyneb benle olan rekabetinden dolayı yanlış bir şey söyler mi korkusu) sahâbîlerin de insan olduğunu; üzüntü, rekabet vb. sebeplerle duygularıyla hareket edebileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca M. Said Hatiboğlu “İfk Hadisesi”nin fikir ve tenkîd hürriyetinin seviyesini göstermesi bakımından olduğu kadar İslâm’ın ilk devirlerindeki Arap ruh halini ve kabile taassubunu göstermesi bakımından da önemli olduğunu dile getirmektedir.[807]

“İfk Hadisesi” ve sonrasında Hz. Peygamber’in ve ashâbının tavrını göz önünde bulunduran Şîa adalet ilkesini zedeledikleri için “İfk Hadisesi”ne karışmış olanların özelinde bütün sahâbîleri aynı kefeye koymanın doğru olmadığını ileri sürmektedir. Şîa, kazf âyetlerini, Ehl-i Sünnet anlayışına yakın bir anlayışla tefsir ederken konu sahâbe ve sahâbenin adaleti olunca aynı tavrı göstermedikleri müşâhede edilmiştir. Aynı şekilde Şîî muhaddisler de “İfk Hadisesi”ne ismi karışan sahâbîlerden -İbn Babeveyh’in aktardığı tek hadisi istisna edecek olursak- hiçbir rivâyet aktarmamış olmaları aynı tavrı desteklediklerini göstermektedir.

Şîî âlimlerin sahâbîlerin hepsinin aynı kefeye konulamayacağına örnek olarak zikrettikleri diğer bir olayda “Gadîr-i Hum Olayı”dır. Sahâbenin adaletini merkeze alarak bu olayı da incelemek önem arz etmektedir.

---

803 Rivayetlerdeki tekzib ifadelerinin anlamı üzerine Inceleme yapan Erul sahâbîlerin birbirleri hakkında kullandığı “كذب” sözcüğünün “أخطأ” anlamında olduğunu delilleriyle birlikte aktarmaktadır. Mezkûr rivâyette geçen yalan sözcüğünün de yanılma anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Erul, Bünyamin** (1999) ‘Sahabe Döneminde “Tezkib” ve Tezkibinin Mahiyeti Rivayetlerdeki Tekzib İfadelerinin Anlamı Üzerine Bir Inceleme’ AÜİFD, XXXIX, ss. 455-489, s. 485

804 **el-‘Âmilî, Ca‘fer Murtezâ** (Tsz) Hadîsu’l-İfk, 2. Baskı, Beyrût, Merkezu’l-İslâmî li’d-Dirâsât, s. 281

805 **el-‘Askerî, Murtezâ** (Tsz) es-Sahâbe ve ‘Adaletuhu, Byy, s. 24.

806 Bkz. **Vâkıdî**, II, 431.

807 **Hatiboğlu**, Hadis Tenkidinin Doğuşu, s. 29.

7.2.Gadîr-i Hum Hadisesi

Hz. Peygamber'den sonra Müslümanların halifesinin kim olması gerektiği hususu, Müslümanlar arasında meydana gelen ilk siyasi ayrılık noktasını oluşturmuş ve bu siyasi ayrılığın etkileri günümüze kadar devam edegelmiştir. Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber'in ümmetini halife/imâm seçme konusunda serbest bıraktığını, bu konuda kendilerine herhangi bir halife/vekil tayin etmediğini, halife tayininde herhangi bir yöntem belirlemediğini, onları kendilerine uygun olan birini seçmeleriyle bu işin çözüleceğini ileri sürerken;[808] Şîa, Allah imâm seçimini insanların ihtiyarına bırakmamıştır. Hz. Peygamber'den sonra imâm olarak Hz. Ali'yi âyetle bildirmiş ve Hz. Peygamber'in de onu insanlara tebliğ ettiğini ileri sürmüştür.[809]

Başta İmâmiyye olmak üzere hemen hemen bütün Şîî fırkalara göre Hz. Peygamber Veda Haccı dönüşü (18 Zilhicce 10/ 17 Mart 632) Perşembe günü,[810] sahâbîlerin kendi memleketlerine dönüşünün hemen öncesinde Mekke ile Medîne arasındaki Cuhfe'ye iki mil (yaklaşık dört kilometre) uzaklıkta bulunan, sık sık yağan yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş; konaklama ve yerleşmeye uygun olmayan Gadîr-i Hum'a vardıklarında kendisine Hz. Ali'nin imâmetini tebliğ emrini veren[811] *"Ey Elçi! Rabb'inden sana indirileni tebliğ et; eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur..."*[812] âyeti inmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Kendisiyle beraber olanların durmalarını emretti. Önden gidenleri geri çağırdı ve arkadakilerin yetişmesi için bekledi. Namaz vakti girdiği için Hz. Peygamber'in müezzinleri ezan okudu ve Müslümanlar namaza hazırlandılar. Hava o kadar ısınmıştı ki namaz kılanlar el ve ayaklarını kumun sıcaklığından korumak için abalarını ayaklarının altına sermişlerdi. Aşırı sıcaktan kurumuş birkaç ağaçtan başka ne bir gölgelik vardı, ne de bir yeşillik. Hacılardan bazıları o kuru ve çıplak ağaçların gölgesine sığınmışlardı. Bir ağacın üzerine bir bez parçası çekilerek Hz. Peygamber için gölgelik hazırlandı. Sıcak rüzgâr gölgeliğin altında bile Müslümanları rahatsız ediyordu. Hz. Peygamber'in imâmlığında öğle namazı kılındı. Namazın bitiminde Müslümanlar getirdikleri küçük çadırlara sığınmayı planlıyordu ki Hz.

---

808 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Koçyiğit, Talât** (Tsz) Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yay. s. 31-35; **Fığlalı,** İslâm Mezhepleri, s. 155-158; **Fığlalı,** İmâmiyye Şîası, s. 217-224; **Öz/Avni/Aydın,** 'İmâmet', XXII, 201-207.

809 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, II, 7; **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 193; **Hüseynî** İmâm Şinâsî, XVIII, 414 vd; **Tabâtabâî**, el-Mizân, VI, 13.

810 **Tusterî**, İhkâku'l-Hak, VI, 356; **Hurûşâhî,** s. 27; Adnan Demircan'ın "**Unat, F.R** (1984) Hicrî Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu, 5. Basım Ankara, s. 3'ten" naklettiğine göre bugünün Pazartesi gününe denk geldiğini ileri sürmektedir. Bkz. **Demircân,** s. 27.

811 Bkz. **el-Hamevî,** Mu'cemu'l-Buldân, IV, 188; **Mufîd**, el-İrşâd, s. 175; **Fığlalı, Ethem Ruhi** (1996) 'Gadîr-i Hum', DİA, İstanbul, XIII, 279.

812 Mâide, 67.

Peygamber'in konuşmalarını dinlemeleri ve ilâhî mesajı duymaları için beklemeleri istendi. Hz. Peygamber orada bulunan herkesin onu görebilmesi için üst üste yığılarak deve eyerlerinden oluşan yüksekliğe çıktı." Orada bulunan herkesin sesini işitebileceği yüksek bir sesle şöyle hutbe[813] irad etmiştir:[814]

"Ey insanlar! Haberiniz olsun ki ben de ancak bir insanım. Çok sürmez yüce Rabbimin elçisi bana gelecek ben de davete icabet edeceğim. Ben size kıymeti ve mesuliyeti ağır iki emanet bırakıyorum. Birincisi, Allah'ın kitabıdır ki onun içinde hidâyet ve nûr vardır. Cenâb-ı Hakkın kitabına sıkıca sarılın! İkincisi de Ehl-i Beyt'imdir. Ehl-i Beyt'ime muamele konusunda size Allah'ı hatırlatırım..."[815] Hz. Peygamber bu konuşmadan sonra oradakilere, *"Sizin veliniz kimdir?" diye sordu. "Bizim velimiz Allah ve Resûlüdür" dediler. Peygamber (s.a.v), "Ey insanlar! Benim müminlere öz nefislerinden daha sevimli olduğumu biliyorsunuz, değil mi?"* sorusuna *"Evet"* cevabını verdiler. Hz. Peygamber sorusunu tekrarladı. Yine aynı cevabı aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin elinden tutup yukarı kaldırdı öyle kaldırdı ki ikisinin koltuk altının beyazlığı görünüyordu ve şöyle dedi, "*Ben kimin mevlâsıysam Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et.*"[816] "*Onu küçük düşürmeye çalışanı rezil et!"*[817] dedi. Şîa'ya göre Hz. Peygamber burada Hz. Ali'nin imâmetini ilan etmiştir. Bunun üzerine daha Hz. Peygamber minberde iken *"İkmâlü'd-dîn"* âyetinin nâzil olması[818] üzerine Hz. Peygamber; "Dinini ve nimetini tamamlaması, risâletimden ve benden sonra Ali'nin velâyetinden Rabbim razı oldu" diye tekbir getirdi.[819] Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber'in kaç kişiye hutbe îrâd ettiği konusu, Şîa arasında tartışma konusu olmuştur. Şîa kaynaklarında; bin üç yüz, on bin, on iki bin, on yedi bin, atmış bin,

---

813 Şîa kaynaklarına göre Hz. Peygamber'in irad ettiği hutbenin tam metni için bkz. **Rüknî, Abdulmecid** (2014) Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum Hutbesi, (Çev. Hidayet Yalçın), 1. Baskı, İstanbul, Kevser Yay., s. 14 vd; **ez. Zencânî**, s. 33 vd.

814 **Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154)** (1417) İ'lâmu'l-Verâ bi E'lâmî'l-Hudâ, 1. Baskı, Kum, Al-i Beyt, I, 261 vd; **Rüknî**, s. 8-9.

815 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XVII, 170, (h.no: 11104); **Ahmed b. Hanbel,** Fezâil, II, 779; **Dârimî,** Fedailü'l-Kur'ân, 1.

816 **İbn Mâce,** Mukaddime: 15; **Tirmizî**, Menakıb, 20.

817 **el-Hilâlî,** II, 828; **İbn Şâzân**, s. 99; **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 70; **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyîn (ö. 381/991)** (1403) el-Hisâl, (Thk. Ğeffârî Ali Ekber), I-II, Kum, Câmiu'l-Muderrisîn, II, 479.

818 Mâide, 5/3.

819 **el-Hilâlî**, II, 828; **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 112-13; **Taberî Âmulî Sağîr,** el-Musterşid, s. 465-474. Gadîr-i Hum olayının Ehl-i Sünnetteki değişik varyantları için bkz. **İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer el-Kureşi ed-Dımeşkî (ö. 774/1372-73)** (1976) es-Sîretu'n-Nebeviyye (mine'l-Bidâye ve'n-Nihâyet), (Thk. Mustafa Abdulvâhid), Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, IV, 416-427.

yetmiş bin, seksen altı bin, doksan bin, yüz on dört bin, yüz yirmi bin gibi birbirinden oldukça farklı rakamlar rivâyet edilmiştir.[820]

18 Zilhicce 10 (16 Mart 632) tarihinde gerçekleşen bu hutbeyi Şîa, Hz. Ali'nin imâmetinin ilanı olarak kabul etmekte ve bugüne özel bir önem atfetmektedir. "Gadîr-i Hum"da yapılan bu ilanı Şîa, *"'Îd-i İkmâl-ı Dîn/'Îd-i Ğadîr/'Îdu'llahi'l-Ekber*" olarak kutlamaktadır.[821] Şîî âlimler, bu bayramın Ramazan ve Kurban bayramından daha büyük ve daha fazla ecir ve sevap barındırdığını ileri sürmektedirler.[822] Şîîlerce Gadîr bayramına özel oruç,[823] namaz,[824] Hz. Peygamber ve âline çokça salavat getirme ve dua gibi bir takım ibadetler ifa edilmektedir. Bugünü resmi bayram olarak kutlama âdeti, hicrî IV. yüzyılda Irak'ta Büveyhîler döneminde ilk defa Mu'îzu'd-Devle Ahmed b. Büveyh döneminde (ö. 352/963); Mısır'da da Fâtımîlerden Mu'îzzu'd-Devle li Dînillâh (ö. 362/973) döneminde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu bayramın kendine özgü şenlikleri, bugünlerde çarşı-pazarların gece de hizmet vermesi, yeni elbiseler giyilmesi, emirlerin kapılarında ateş yakılması vb. gibi hususiyetleri bulunmaktadır.[825] Modern dönem İran'ında bugünler dini bir bayram olarak kutlanıldığı için resmi olarak tatil kabul edilmektedir. Şîî halk, bu bayrama ramazan ve kurban bayramından daha fazla önem vermektedir. "'Îd-i Gadîr"e Şîî halk çok önceden hazırlanır. Sokak ve caddeler çeşitli yazı, pankart ve ışıldaklarla süslenir. Camilerde, havza ve hüseynîyelerde bu bayram büyük bir coşku ile kutlanır. Gadîr-i Hum gününü milletin hafızasında canlı tutmak için vaaz, hutbe, şiir, Ehl-i Beyt'i ve o günü öven konserler, piyesler vb. etkinlikler yapılmaktadır.[826]

---

820 Ayrıntılı bilgi için bkz. **İmâm, Seyyid Celâl** (1386) 'Beresi Te'dâd-i Cemiyyet-i Hâzır der Ğadîr', Tarih-i İslâm der Âyine-i Pejuheş, Zimistân, S:16, ss 6-42, s. 13 vd.

821 **ez-Zencânî,** a.g.e., s. 31.

822 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 60, (h.no: 1816); **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 109.

823 "*Gadîr-i Hum gününde oruç tutmak altmış yıllık günaha kefaret olur*." (bkz. **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 60, (h.no: 1817)) başka bir rivâyet göre ise "*Gadîr-i Hum gününde oruç tutmak sevab bakımından dünyanın ömrüne denk gelir eğer insan dünyanın ömrü kadar yaşasaydı o kadar sevap kazanırdı*." **et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Alî (ö. 460/1067)** (1386) Tehzîbu'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Mukni'a, (Thk. Ali Ekber el-Ğafârî), I-X, Tahrân, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, III, 155-156.

824 Gadîr namazı ve onunla ilgili rivâyet değerlendirmeler için bkz. **Tabesî, Muhammed Ca'fer** (1376) 'Namâz-i İd-i Ğadîr', Ferheng-i Kevser, Ordubeheşt, S: 2, s. 72-75.

825 **el-Hâirî**, s. 37; **Arı,** s. 58; **Aydın, Hayati** (2017) Gadîr-i Hum, 2. Baskı, Ankara, Fecr Yay., s. 92.

826 Gadîr-i Hum olayı üzerine oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Kimi çalışmalar kitabın içerisinde bir bölüm/fasıl/bab şeklinde iken kimi çalışmalarda ise müştak olarak bu konu ele alınmıştır. İlmi tasniflerine göre bu alanda müstakil olarak yazılmış bir önemli olanlara işaret etmekte fayda vardır: "***Tefsîr*": Ensârî, M.b.** (1379) 'Gadîr Ayne-i Kur'ân', Gulistân-i Kur'ân, Ürdibehişt, S: 2, ss. 12-16; **Muzafferî, Muhammed Takî** (1378) 'Ğadîr der Kur'ân', Ferheng-i Kevser, Ferverdîn, S: 25; "***Hadis***": **İbn Ukde, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sa'îd el-Hemedânî, el-Kûfî (ö. 333/944-45)** (1384) Hadîsu'l-Vilâye ve men Revâ Ğadîr-i Hum mine's-Sahâbe ve Telihi Selâsu Resâilin Mufrede li Cemi'i Turuki Hadisi'l-Ğadîr (Thk. Emîr et-Tekadumî el-Me'sumî), Kum, Munteşerât-ı Delil-i ma**; İbn 'Asâkir, Ali b. Hüseyîn ed-Dımeşkî (ö. 571/1175-76)** (1384) Turuku

7.2.1. Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye Şîa'sına Göre "Gadîr-i Hum Hadisesi"nin Sebeb-i Vurûdu

Ehl-i Sünnet, "Gadîr Hum"da Hz. Peygamber'in bir konuşma yaptığını büyük oranda kabul etmektedir. Ancak içerik ve hadisin sebeb-i vurûdu hususunda ileri sürülen rivâyetleri, Şîa'nın rivâyetlerinden oldukça farklılık arz etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için her iki ekolün hâdise için ileri sürdükleri sebeb-i vurûd rivâyetleri incelenecektir.

Tespit edilebildiği kadarıyla Sünnî kaynaklarda geçen "Gadîr-i Hum olayı" ile ilgili rivâyetlerde imâmetin ya da hilâfetin Hz. Ali'ye ya da onun soyundan gelenlere verildiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Örneğin; İbn İshâk (ö. 151/768) *es-Sîre*, Mâlik b. Enes (ö. 179/795) *el-Muvatta,* el-Vâkıdî (ö. 207/822) *el-Meğâzî*, Abdurrezzâk (ö. 211/826) *el-Mûsânnef,* İbn Hişâm (ö. 218/833) *es-Sîre*, Buhârî (ö. 256/870) *es-Sahih* (*es-Sahih'*in Meğazî bölümünde Hz. Ali'nin Yemen seferi ve yaşanan hadiseler anlatılırken imâmetin Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'ye tevdi'î ile ilgili hiçbir bilgi geçmemektedir), et-Taberî (ö. 310/922) *et-Târîh,* gibi önemli kaynaklarda bu olaydan bahsedilmez.[827] Hz. Peygamber'in hayatıyla alakalı en küçük bir ayrıntıyı kaçırmadan eserlerinde işleyen Sünnî âlimler, "Gadîr-i Hum hadisesi" konusunda pek fazla malumat vermemişlerdir. Zikri geçen kaynakların "Gadîr-i Hum olayı"na yer vermeme nedenleri tam olarak bilinmemektedir. Ancak adı geçen müelliflerin bu olayı, hadîs kabul şartlarına

---

Hadisi'i-Ğadîr bi Rivâyeti İbn 'Asâkir, (Thk. Emîr et-Tekadumî el-Me'sumî), Munetşerâtu Delil-i ma, Kum; **Hursuşâhî, Murtezâ** (1394) Ma'nâ Hadisi'l-Ğadîr, Kum, Bostan-ı Kitâb; **el-Hâirî, Eyyûb** (1426) fi Rihâbi Ehl-i Beyt; Ğadîr, Byy, Mecme'u'l-'Âlemî li'l-Ehli'l-Beyt; **Zencânî, Muhammed Bâkır Ensârî** (1420) Hitabe-i Ğadîr, 6. Baskı, Kum, Çap-ı Emîr; **Lecnetu'l-Me'ârif ve Ebhâsi'l-İslâmiyye** (1424) Hedisu'l-Ğedîr Senedu'l-Vilâdeti'n-Nâtik, Kum, Medrese-i İmâm Ali (as) Yay.; **Yazıcı, Mehmet Nuri** (2010) Gadîr-i Hum Rivâyetlerinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi SBE; **Emînî, Abdulhüseyîn** (2017) 'Dinin Kemâli ve Gadîr-i Hum Olayı', Misbâh, Sonbahar, Yıl: 6, S: 13; **Pakniyâ, Abdulkerîm** (1385) 'Hedis-i Ğadîr der Kelam-ı Ehl- Beyt', Mubelliğât, Dî ve Behmen, S: 86, ss, 42-55; **Medenî, Seyyid Mahmud** (1377) 'Nekd-i Didgâha-i Ehl-i Sünnet Derbare-i Hadis-i Ğadîr', 'Ulumu'l-Hadîs, Bahar, S: 7, ss 121-153. "***Tarih"***: **Demircan, Adnan** (2016) Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı, 3. Baskı, İstanbul Beyan Yay.; **Güner, Ahmet** (2010) 'Büveyhiler Devrinde Bağdat'ta Kerbela/Aşure', Gadîr Hum ve Benzeri Şîî Uygulamaları, Çeşitli Yönleriyle Kerbela, (Tarih Bilimleri), I. Cilt (Ed. Alim Yıldız), Sivas; **Apak, Adem** (2017) 'İslâm Tarihinde İdeolojinin Yoruma Etkisi: Gadîr-i Hum Olayı', İslâm ve Yorum Temel Tartışmalar İmkanlar ve Sorunlar, (ed. Fikret Karaman), Malatya, Malatya İlahiyat Vakfı Yay.; **Aydın, Hayatî** (2017) Gadîr Hum, 2. Baskı, Ankara, Fecr Yay.; "***Edebiyat***": **el-Hâşimî, Muhammed Cemâl** (1421) 'el-Ğadîr', Risâletu's-Sakeleyn, Şevval-Zu'l-Hicce, S: 36; **Türk, Hüseyin** (2001) 'Hatay'da Gadîr Bayramı', Foklor/Edebiyat, C: VII, S: XXVI, 2001/2.; **Turan, Fatma Ahsen** (2010) 'Nusayrilerde Gadîr Hum, Firaş ve Mubahale Bayramları', Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010/54. "***Genel***"**: Dâdaşî Şaban/ Uçâkef, Nâzım** (2011) 'İstişhad-i Eimme-i Ethâr ve Sahâbe bı Hadis-i Ğadîr', Quarterly Journal of Tolue Noor at Imam Khomeini Specialized University, Vol. 10, No. 38, Winter, **Deştî, Muhammed** (2014) 110 Soruda Gadîr-i Hum, (Çev. Fâtıma Zehra), 2. Baskı, İstanbul, Kevser Yay.

827 **Demircan, Adnan** (2016) Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı, 3. Baskı, İstanbul, Beyan Yay. s. 18.

ya da kriterlerine uymadığı için eserlerine almamış olmaları ihtimal dâhilindedir.[828]

Ehl-i Sünnet kaynaklarındaki rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in "*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır."* demesinin sebeb-i vurûdu için şu rivâyetler öne çıkmaktadır:

(1) İbn Hamza'ya göre Hz. Üsâme, Hz. Ali'ye, *"Sen benim mevlâm değilsin! Benim mevlâm Allah'ın Resûlü'dür"* demesi üzerine Hz. Peygamber de *"Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır..."* sözünü söylemiştir.[829]

(2) Hz. Peygamber bir seferde ordunun başında Hz. Ali'yi komutan olarak görevlendirir. Bir cariye yüzünden bazı sahâbîler, Hz. Ali'den hoşnutsuz oldular. Hz. Peygamber'in dört ashâbı Hz. Peygamber ile karşılaştıkları zaman, konuyu Hz. Peygamber'e anlatacaklarına dair ahitleştiler. Ordu seferden döndüğünde bu dört kişi Hz. Ali'den şikâyetçi oldu. Dördü de sırayla Hz. Peygamber'e şikâyetlerini bildirdi. Hz. Peygamber, onlardan ve şikâyetlerinden yüz çevirdi. Daha sonra Hz. Peygamber, kızgınlığı yüzünden okunur şekilde *"Ali'den ne istiyorsunuz, Ali bendendir ben de ondanım. O, benden sonra bütün mü'minlerin velisidir"* dedi.[830] Hadisin sebeb-i vürûdunda da görüldüğü gibi "Gadîr-i Hum"dan bahsedilmemektedir. Ordunun başında gönderdiği komutanının haklılığını savunmak için mezkûr sözleri söylemiştir.

(3) Büreyde, Hz. Ali ile beraber Yemen'de savaştaydık.[831] Bir anlaşmazlık yüzünden döndüğümüzde Hz. Ali'yi Hz. Peygamber'e şikâyet ettim. Baktım Hz. Peygamber'in yüzü değişti ve *"Ey Büreyde! Ben mü'minlere nefislerinden daha yakın değil miyim?"* Ben de *"Evet daha yakınsın ey Allah'ın elçisi"* dedim. Bunun üzerine "B*en kimin mevlâsı isem. Ali de onun mevlâsıdır."* dedi.[832] Bu rivâyetin ikinci rivâyetle aynı doğrultuda bir rivâyettir. İkinci rivâyette zikredilmeyen sefer, bu rivâyette zikredilen Yemen seferi ve Hz. Ali'den şikâyetçi olan dört kişiden birisinin Büreyde olması muhtemeldir.

Aslında olayın ne zaman ve nerede ortaya çıktığı hususu o kadar da önemli değildir. Önemli olan bazı sahâbîlerin Hz. Ali ile yaşadıkları bir problemden dolayı Hz. Ali'den

---

828 **Demircan,** s. 19; **Yazıcı, Mehmet Nuri** (2010) 'Gadîr-i Hum Rivâyetlerinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi' (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi SBE, s. 21.

829 **İbn Hamza, Burhaneddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Muhammed (ö. 1120/1708-09)** (Tsz) el-Beyân ve't-Te'rîf fi Esbâbi Vürûdi'l-Hadîsi'ş-Şerîf, (Thk. Seyfu'd-Dîn el-Kâtib), I-II, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, II, 137, 230.

830 **Tirmizî**, Menâkıb, 20.

831 Yemen seferi sırasında ve sonrasında ordu komutanı Hz. Ali ile askerleri arasında medana gelen anlaşmazlıklar için bkz. **Aydın**, s. 42-44.

832 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXVIII, 32, (h.no: 22945).

hoşnutsuzluk duyması ve Hz. Peygamber'in buna müdahale etmesidir. Çünkü Hz. Peygamber, müminler arasına tefrika girmesini istememektedir. Hadisin sebeb-i vürûdunda da görüldüğü gibi rivâyetlerde "Gadîr-i Hum olayı"ndan ve imâm tayininden söz edilmemektedir.[833]

Şîa'ya göre "Allah, Hz. Peygamber'e Veda Haccı esnasında Hz. Ali'nin velâyetini bildirmiş ve bunu namaz, oruç, zekât ve diğer ibadetler gibi ilan etmesini istemiştir. Ancak Hz. Peygamber bu emri aldığında akrabasını kayırıyor gerekçesiyle insanların kendisi hakkında olumsuz bir kanaat taşıyabileceği, dinden irtidât edebileceği dolayısıyla kendisini yalanlayabileceği korkusuyla kalbi daralmış ve korkmuştur. Bunun üzerine kendisine emredileni yapmasını ve ona yapılabilecek her türlü kötülükten onu koruyacağına dair Allah kendisine teminat vermiştir." Hz. Peygamber bu âyeti "Gadîr-i Hum"da insanları cemaatle namaza çağırıp namazın akabinde kendisinden sonra Hz. Ali'nin kendi yerine geçeceğini onlara ilan etmiştir.[834] Ardından da bulunanların bulunmayanlara durumu ilan etmesini istemiştir. Ebû Câ'fer'e göre Ali'nin velâyeti, inen son farz olup akabinde "*İkmâlu'd-Dîn*"[835] âyeti nâzil olmuştur.[836] Âyette geçen "*Bugün size dininizi tamamladım*"daki tamamlamanın Ali'nin imâmetinin ilanı ile olduğu konusunda Şîî müfessirler ittifak etmişlerdir.[837] Şîî muhaddislere göre "Gadîr-i Hum olayı" mütevâtir bir hadistir.[838] Muhammed Tâkî Şerî'atî'ye göre "Gadîr-i Hum olayı" kadar mütevâtir hiçbir hadis yoktur.[839] Yukarıdaki rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Ehl-i Sünnet ve Şîa'ya göre olayın sebebi vürudu birbirlerinden oldukça farklı olup Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu lafızlar birbirine yakın gözükmemektedir. Ayrıca Rivâyet Şîa mezhebi hadis kaynaklarına göre mütevâtir olma ihtimali taşısa da Ehl-i Sünnet kaynakları açısından böyle bir şey söz konusu değildir.

7.2.2. İmâmiyye Kaynaklarına Göre Gadîr-i Hum Hutbesinden Sonra Sahâbenin Tavrı

Şîa'nın Hz. Ali'nin imâmetinin nas ile tayini için getirdiği en önemli delillerden bir tanesi Gadîr-i Hum olayıdır. Konuyla ilgili rivâyetler Şîî kaynaklarda çok yoğun bir

833 **Sofuoğlu**, a.g.m., s. 465.
834 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 13; **Kummî**, Tefsîru-Kummî, I, 171-172.
834 **Ayyâşî,** Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 332-333; **Aydın**, Gadîr-i Hum, s. 82.
835 Mâide, 5/3.
836 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 13.
837 Örneğin bkz. **Kûfî,** Tefsîru Furât, I, 118; **Tûsî**, et-Tibyân, III, 434; **Tabersî**, İ'lâmu'l-Verâ, I, 261.
838 Örneğin bkz. **el-Hâirî,** s. 31-35; **'Allâme Hillî**, Keşfu'l-Murâd, s. 345.
839 **Şerî'ati, Muhammed Tâkî** (1351) Hilâfet ve Velâyet ez-Nazer-i Kur'ân ve Sünnet, Tahrân, s. 94; **Tabâtabâî, Seyyid Kâzım** (1385) 'Hadis-i Ğadîr ve Nehcü'l-Belâğa', Meşkût, Tâbistân, S:91, ss, 42-56, s. 46.

şekilde işlenmiş ve bu konuya dair pek çok çalışma yapılmıştır. Öncelikle en erken dönem Şîî kaynaklarından başlamak üzere "Gadîr-i hum olayı"nın geçtiği kaynaklarda sahâbenin tavrı ile ilgili rivâyetlerin incelenmesi faydalı olacaktır.

Süleym b. Kays'ın (ö. 76/695), Ebû Sa'îd el-Hudrî'ye dayandırdığı rivâyete göre Mâide Suresi'nin 67. âyeti nâzil olduktan sonra Hz. Peygamber; Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e, Hz. Ali'nin bulunduğu çadıra giderek biat etmelerini istemiştir. Onlar ise bu biatın Allah'ın emri olup olmadığını sormaları üzerine Hz. Peygamber, bunun Allah'ın bir emri olduğunu belirtikten sonra sözlerine şu şekilde devam etmiştir: *"Her kim bu biatı bozarsa kâfirdir, her kim Ali'ye itaat etmezse kâfirdir. Ali'nin sözü benim sözümdür, onun emri benim emrimdir. Her kim onun sözüne ve emrine muhâlif davranırsa bana muhâlefet etmiş gibidir."* Ardından Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer çadıra girip Hz. Ali'ye Müminlerin Emîri olarak kabul ettikleri hususunda ona biatte bulunmuşlardır. Biat esnasında Hz. Ömer'in *" بخ بخ لك يا علي/Bravo sana ey Ali! Benim ve tüm mü'minlerin ve mü'minelerin mevlâsı oldun."* dediğini aktarmaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber; Selmân ve Ebû Zer'e biat etmeleri için emirde bulunmuş, onlar itirazsız biat etmişlerdir.[840] Süleym'in naklettiğine göre Ebû Zer hasta yatağında yatarken Hz. Ömer ziyaretine gitmiş, orada Hz. Ömer bulunmasına rağmen Hz. Ali'ye vasiyette bulunmuş, bu vasiyetini Hz. Ali'ye yazdırıp onu üzerine de şâhid tutmuştur. Orada bulunanlar Hz. Ömer gittikten sonra vasiyetini niye halifeye (Hz. Ömer'e) değil de Hz. Ali'ye yaptığını ve ona yazdırdığını sorması üzerine, Hz. Peygamber'in emri ile kırkı Araplardan ve kırkı Arap olmayanlardan olmak üzere toplamda seksen kişi olarak Hz. Ali'ye "Emîrü'l-Mü'minîn" olarak selam verdiklerini, Hz. Ömer ve sahipçiği! (Hz. Ebû Bekir) hariç hiç kimse Hz. Peygamber'e gelip "Bu Allah'ın emri midir?" diye itirazda bulunmamıştır, demesi üzerine ben (Süleym) orada bulunan Ebû Hasan, Selmân ve Mikdâd'a Ebû Zer'i onaylayıp onaylamadıklarını sorduğumda hepsi "Evet onaylıyoruz." demişlerdir. Orada bulunan Selmân isim isim Hz. Ali'ye "Emîrü'l-Mü'minîn" olarak selâm vermiş olan seksen kişiyi saymış, orada bulunan Ali, Ebû Zer ve Mikdâd, "Selmân doğru söyledi" diye onaylamışlardır. Saydığı isimler arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû 'Ubeyde, Mu'âz, Sâlim ve şûrâ ashâbından olan beş kişi, 'Ammâr b. Yâsir, Sa'd b. 'Ubâde ve diğer akabe biatına katılanlar, Ubey b. Ka'b, Ebû Zer, Mikdâd ve Ehl-i Bedr'in ileri gelenleri, Ebû Heysem b. et-Teyyihân, Hâlid b. Zeyd, Useyd b. Hudayr ve Beşîr b. Sa'd gibi Ensâr'ın ileri gelenlerinin Hz. Ali'yi "Emîrü'l-Mü'minîn" olarak selamladığını belirtmiştir. Süleym, bunların hepsi ile karşılaştığını ve Hz. Ali'ye biatten

840 **el-Hilâlî**, II, 829; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 244; **Arı**, s. 54-55.

neden geri kalıp sustuklarını kendilerine sorduğunu onların da cevaben "*Kalbimizi, kulağımızı ve gözümüzü alan bir fitneye duçar kaldık.*" dediklerini aktarmıştır.[841] Süleym'in yukarıdaki rivâyetine göre Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ilk başlarda Hz. Peygamber'in "*Biat edin*" emrini sorgulayarak itaatsizliklerini ortaya koymuşlardır. Ayrıca başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere Hz. Ali'ye biat edenler daha sonra halife olarak Hz. Ebû Bekir'e biat etmek suretiyle, Hz. Ali'ye yapmış oldukları biatlerini bozmuş olduklarından dolayı dinden çıktıkların iddia etmiş olmaktadır.

Kummî'nin Ca'fer-i Sâdık'tan naklettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi "Müminlerin Mevlâsı" olarak seçince Hz. Ömer itiraz etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber bunun, Allah'ın emri olduğunu belirtmiştir. Ardından Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu on dört kişilik bir grubun, Medîne'de Hz. Ali için biat alınmasından endişe ederek Hz. Peygamber'i öldürmek için suikast planı yaptığını ve onların o planını Cebrâil'in haber verdiğini belirtmektedir. Bu rivâyette dikkat çeken bir diğer husus da Kummî'nin tuzağı kurduğu iddia edilen şahıslardan *"Hz. Peygamber'den sonra irtidâd eden ashâbı"* diye bahsetmesidir. Bu ifade, onun sahâbe tasavvurunu ortaya koyması bakımından önemlidir.[842]

Kummî'nin Câ'fer-i Sâdık'a dayandırdığı bir diğer rivâyette ise Hz. Peygamber, emîrlik işini Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'ye verdiği sırada onun hizasında münâfıklardan yedi kişilik bir grubun bulunduğu iddiasıdır. Kummî, bu yedi kişinin Falân, Falân,[843] 'Abdurrahmân b. 'Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû 'Ubeyde, Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe ve Muğîre b. Şu'be'den müteşekkil olduğunu belirtmektedir. O esnada İkinci (Hz. Ömer): "Peygamber'in gözünü görmüyor musunuz, delinin gözleri gibi sonra kalkıp '*Rabbim bana öyle buyurdu*' diyor" demektedir. Ömer'in bu sözleri Cebrâil tarafından Hz. Peygamber'e ulaştırılıp Hz. Peygamber de onlara sebebini sorunca, onlar öyle bir şey söylemediklerini ileri sürünce onları yalanlayan Tevbe Suresi 74. âyet nazil olmuştur. İlgili âyet onları "Cimriler" diye tasvîr etmiştir.[844] "Gadîr günü"nde Hz. Peygamber, insanları Hz. Ali'ye biate çağırırken Muâviye; Muğîre b. Şu'be ve Ebû Mûsâ el-'Eş'arî'nin omuzlarına yaslanarak biz Ali'yi asla halife olarak onaylamayacağız, Muhammed'i de bu konuda doğrulamayacağız sözü üzerine Kiyâme, 75/31-34. âyetler nâzil olmuştur.[845] Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi vasîsi olarak tayin edince, ileride değinileceği üzere on dört kişilik

841 **el-Hilâlî,** II, 725-728.
842 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 175; **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 117; **ez-Zencânî**, s. 22.
843 Meclisî (ö. 1111/1698), Kummî'nin belirttiği yedi münâfıktan isimlerini "Falan, Falan" diye zikrettiği kimselerin "Ebû Bekir ve Ömer" olduğunu söylemektedir. Bkz. **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 119.
844 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 301; **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 119.
845 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 397.

bir grup bunu kabullenememiş ve "Eğer Medîne'ye dönersek bizden Ali'ye biat etmemizi ister" diyerek Resûlullah'ı öldürmeye karar verdiklerini ileri sürüp, onların bu konudaki planlarını ve Cebrâil'in haber verişini konu edinmektedir.[846]

İbn Ukde (ö. 333/945), Gadîr-i Hum olayını ele almak için telif ettiği kitabında bu olayı rivâyet eden doksan sekiz sahâbenin ismini ve rivâyetlerini zikretmektedir. Ayrıca ismini zikretmediği yirmi sekiz sahâbenin daha olayı rivâyet ettiğini belirtip, kendince rivâyetin mütevâtir olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.[847]

Mufîd (ö. 413/1022), Hz. Ömer'in, Hz. Ali'yi elde ettiği makam dolayısıyla överken abartılı bir şekilde kutladığını belirtikten sonra Süleym b. Kays'ın eserinde geçen itirazını aktarmaktadır.[848] Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi vâsisi ve kendisinden sonraki imâm olarak tayin edince Hassan b. Sâbit Hz. Peygamber'e gelerek bu konuda Allah'ın razı olacağı bir şiir söylemek için izin ister, Hz. Peygamber de ona izin verir.[849] Hz. Ali, Hz. Peygamber'in kendisi hakkında söylediği "مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ" sözünü duymayanlara aktarırken Ensârdan on iki kişi ve Enes b. Mâlik de orada bulunuyordu. Hz. Ali, Enes'e "Hz. Peygamber'den duyduğunu insanlara aktarmandan seni alıkoyan nedir?" O da cevaben "Yaşlandığını ve unuttuğunu" söyleyince Hz. Ali, "Allah'ım eğer yalan söylüyorsa ona bir beyazlık ver ya da sarığını başına koyamayacak bir hastalık ver!" diye beddua etmiştir. Talha b. Amire, "Allah'a yemin ederek Onun iki gözü arasında bir beyazlık gördüm" dedi.[850] Böylece Hz. Ali'nin bedduasının tuttuğunu belirtmektedir. Ayrıca bu rivâyette Enes, Hz. Peygamber'den duyduğu bir rivâyeti aktarmamakla ve yalancılıkla suçlanmaktadır. Bu da Şîa'nın sahâbîlerin bir kısmını yalancılıkla suçlama tezlerine uymaktadır.

Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1068), Hz. Ali'nin velâyeti ile ilgili olarak Hz. Ömer'in söylemiş olduğu *"بخ بخ لك يا علي /Vay Ali vay! Benim ve tüm mü'min ve mü'minelerin mevlâsı oldun."* sözlerin ona itaatin farziyetine ve onun imâmeti hak ettiğine delil olduğunu iddia etmektedir.[851] İbnü'l-Batrîk (ö. 600/1203) de aynı görüştedir.[852]

---

846 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 173-175.

847 **İbn Ukde,** s. 31-36.

848 **Mufîd, Muhammed b. Muhammed (ö. 413/1022)** (1413) el-İrşâd fi Me'rifeti Huceci'l-lâhi ala'l-İbâd, 1. Baskı, Kum, Mu'temer Şeyh Mufîd, s. 177.

849 **Mufîd**, İrşâd, 177; **Tabersî**, İ'lâmu'l-Verâ, I, 261.

850 **Mufîd,** İrşâd, s. 351.

851 **Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî (ö. 460/1067)** (1406) el-İktisâd fima Yete'alleku bi'l-İtikâd, Beyrût, s. 351.

852 **İbnü'l-Batrîk, Yahyâ b. Hasan** (1407) 'Umdetu 'Uyuni Sıhâhi'l-Ahbâr fi Menâkibi İmâmi'l-Ebrâr (en-Nas) Kum, s. 119.

Tabersî (ö. 548/1153) de *İ'lâmu'l-Verâ* isimli eserinde bir fasılda Gadîr-i Hum olayını ele almış ve kendisinden öncekilerin dile getirdiği hususları aktarmıştır.[853]

İbnü'l-Batrîk, *el-'Umde* isimli çalışmasında Ahmed b. Hanbel'den naklen "Gadîr-i Hum olayı"nı rivâyet etmekte, ayrıca Hz. Ömer'in biat için Hz. Ali'nin yanına gittiğinden değil; onunla karşılaştığından bahsetmektedir.[854] Müellif, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin hakkında söylediklerini duyanların kaç kişi olduğu ile ilgili net bir rakam zikretmemiştir. Ona göre, "Beş, altı, on üç, otuz veya bir grup kişi" Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından mevlâ olarak konumlandırılmasına şâhid olmuştur.[855]

İbn Tâvûs (ö. 664/1265), Ehl-i Sünnet kaynaklarından da Gadîr-i Hum ile ilgili rivâyetleri aktarmıştır. Aktardığı bir rivâyete göre Hz. Ali, minberde hutbe okurken Hz. Peygamber'in ashâbına hitaben Hz. Peygamber'in "Gadîr günü" benim hakkımda söylediği; "من كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ" söze kim şâhid oldu? Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik'in içerisinde bulunduğu on iki kişi, bu söze şâhid olduklarını belirtmişlerdir.[856] Ayrıca, İbn Tâvûs; Ebû Ca'fer et-Tûsî ve İbnü'l-Batrîk'in rivâyet ettiği Hz. Ömer; Hz. Ali ile karşılaşma esnasında tebriklerini ilettiği ile ilgili rivâyeti de aktarmıştır.[857] İbn Tâvûs, Hz. Ali'yi tebrik edenlerle ilgili uzun bir sahâbî listesi oluşturmuştur. Bu liste incelendiğinde kibâr-ı sahâbenin büyük bir bölümünün de isimlerinin geçtiği yüz dört sahâbînin ismini[858] nakletmiştir.[859]

Ebû Mansur et-Tabersî (ö. 620/1223) de *el-İhticâc* isimli çalışmasında "Gadîr Hum olayı"nı detaylı bir şekilde ele almaktadır.[860] Konumuzla ilgili olan bölümü şöyledir: Hz. Peygamber; Nisâ, 4/59, Mâide, 5/55 ve Tevbe, 9/16. âyetlerin Hz. Ali hakkında olduğunu söyleyince Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, "Sadece ona mı has" olduğunu sorarlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber de *"Tabi ki bunlar, onun ve kıyamete kadar gelecek olan vasîlerim hakkındadır."* der. O ikisi de Hz. Peygamber'den *"Onların kim olduklarını kendilerine söylemesini isterler"*. Hz. Peygamber de, *"Kardeşim, varisim, vasîm, halifem, benden*

---

853 **Tabersî,** İ'lâmu'l-Verâ, I, 261-263.

854 **İbnü'l-Batrîk**, s. 92.

855 **İbnü'l-Batrîk,** s. 93-95.

856 **İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ** (Tsz) et-Tarâif fi Me'rifeti Mezâhibi't-Tevâif, I-II, Metbeatu'l-Hiyâm, 1. Baskı, Kum, I, 148.

857 **İbn Tâvûs,** et-Tarâif, I, 146.

858 Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'yi tebrik eden listede ismi geçen sahâbîlerden bir kısmı; Ebû Bekir, Ömer b. el-Hattâb, Osmân b. Affan, Talha b. 'Ubeydullah, Zübeyr b. 'Avvâm, 'Abdurrahmân b. 'Avf, 'Abbâs b. 'Abdulmuttâlib, Abdullah b. Mes'ût, 'Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Gıfârî, Selmân-ı Fârisî, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Huzeyfe b. el-Yemân, Zeyd b. Sâbit, Hassân b. Sâbit, Hz. 'Âişe, Hz. Fâtıma, Ümmü Seleme'dir.

859 **İbn Tâvûs**, et-Terâif, I, 140-42.

860 **et-Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn/Emînü'l-İslâm el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154)** (1403) İhticâc ala Ehli'l-Lucâc, (Thk. Muhammed Bâkır el-Horasân), 1. Baskı, Meşhed, Naşir-i Murtezâ, I, 55 vd. Ayrıca bkz. **et-Tabersî**, İ'lâmu'l-Verâ, s. 145-146.

sonraki her müminin velisi; ondan sonra Hasan ve Hüseyîn; ardından da Hüseyîn'in çocuklarından peş peşe dokuz kişi hakkında…" buyurur.[861] Tabersî, İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'ya kardeşi Hârûn için verdikleri biatı bozup Sâmirî'nin yaptığı buzağıya tabi olmaları gibi sahâbîler Hz. Peygamber'in kardeşi için aldığı biatı bozup tıpatıp buzağı ve Sâmirî'ye tâbi oldular. O, buradaki buzağı ve Sâmirî'yi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den kinaye olarak kullanmıştır.[862] Bir diğer rivâyette Hz. Peygamber "Sakaleyn"i söyleyince Hz. Ömer biraz öfkeli bir şekilde ayağa kalkar ve *"Ey Allah'ın Resûlü! Ehl-i Beyt'inin tamamı mı?"* diye sorar. Hz. Peygamber de şöyle der: "Hayır, fakat onlardan vasîlerim sadece bunun kapsamına girecekler. Onların ilki kardeşim, vezirim, ümmetimdeki halifem, benden sonraki mümin-mümine herkesin velisidir, o onların ilkidir. Sonra iki oğlum Hasan ve Hüseyîn, ondan sonra da Hüseyîn'in dokuz çocuğu… Onlara itaat eden Allah'a itaat etmiş olur onlara isyan eden de Allah'a isyan etmiş olur."[863]

Bahrânî'nin Muhammed el-Bâkır'dan aktardığı rivâyet göre Gadîr-i Hum ile Hz. Peygamber'in vefatı arasında yüz gün vardır. Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi tayin etmesini on iki kişi duymuştur. Bu on iki kişiden kastın Bedir savaşına katılmış olanlar olduğunu yoksa yüz binin üzerinden kişinin Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber'den Ali'nin tayinini işittiğini eserin muhakkiki dipnotta dile getirmektedir.[864] Başka kaynaklarda da Hz. Peygamber'den bu hadisi duyan on iki kişinin Bedrî olduğu ile ilgili bilgiler mevcuttur. Örneğin; Tabersî, *İhticâc* isimli eserinde Zeyd b. Erkâm'in bu hadisi on iki Bedrî'nin duyduğunu ve kendisinin de onlardan biri olduğunu ifade etmektedir.[865]

Meclisî, Gadîr-i Hum'da Hz. Peygamber "مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ" deyince şeytanlar, büyük şeytanın yanında toplanıp başlarına toprak saçtılar. Şeytan ne oluyor size deyince bugün "Adam" öyle bir düğüm attı ki kıyamete kadar o düğüm çözülemeyecektir. Büyük Şeytan dedi ki; "Hayır, etrafındakiler o konuda ona muhâlefet edeceklerine dair bana sayısız defa söz verdiler.[866] Hz. Peygamber'in ashâbından bir grup; "Muhammed, imâmeti Ehl-i Beyt'ine has kılmak istiyor", dediler. Onlardan dört kişi Mekke'ye gitti. Kâbe'ye gidip sözleştiler. Kendi aralarında sözleştikleri şeyi şöyle yazdılar. *"Eğer Muhammed ölürse ya da öldürülürse bu işi asla Ehl-i Beyt'ine vermeyeceğiz."*[867] Herkes Hz. Ali'ye

---

861 **et-Tabersî,** el-İhticâc, I, 147-148.
862 **et-Tabersî,** el-İhticâc, I, 56.
863 **Tabersî,** el-İhticâc, I, 149.
864 **Bahrânî**, el-Burhân, II, 227.
865 **Tabersî** el-İhticâc, I, 74.
866 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 120.
867 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 115; **ez-Zencânî,** s. 21.

koşulsuz biat etti ta ki Züfer ve Hebter[868] gelene kadar. Züfer'e: "*Ali'ye biat et*" denilince, "*Bu Allah'tan ve Resûlü'nden bir emir mi?*" diye sordu. "Evet", cevabını aldı. Hebter gelince ona da: "*Ali'ye biat et"* denilince *o da "Bu Allah'tan ve Resûlü'nden bir emir mi?*" diye sordu. "Evet" cevabını aldı.[869]

el-Emînî'nin Zeyd b. Erkâm'a dayandırdığı rivâyete göre Gadîr gününde Hz. Ali'nin velâyetinin ilanından sonra onunla ilk tokalaşan Hz. Peygamber olmuş, daha sonra Ebû Bekir, Ömer, Osmân, Talha, Zübeyr, Muhâcir, Ensâr ve diğer insanlar gelip Hz. Ali'nin imâmlığını tebrik etmişlerdir.[870] el-Emînî, ona biat edenlerin sayısının yüz bin dolayında olduğunu iddia etmektedir.[871] Biat edenler Hz. Peygamber'in vefatından sonra biatlerini bozup Hz. Ali'nin karşısında yer almışlardır.[872] Yüz yirmi sahâbenin velâyet hadisini çeşitli platformda dile getirdiğini iddia eden Bustânî, bu sahâbîler arasında Hz. Ali, Fâtımâ, Ebû Zerr, Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Huzeyfe b. el-Yemân, Berâ b. 'Âzib, Câbir b. Abdillah el-Ensârî, Hâlid b. Zeyd el-Ensârî ve Hz. 'Âişe'yi saymaktadır.[873]

Zikri geçen rivâyetlerden Şîa kaynaklarının "Gadîr-i Hum olayı" bağlamında bazı sahâbî hakkındaki genel kanaatlerinin şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

(1) Bir kısım sahâbîler Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye biat emrini sorgulayacak ve bundan rahatsız olacak kadar cüretkâr ve kaba davranmıştır. Bazıları da sorgusuz sualsiz kabul etmiştir.

(2) Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'den sonra hilâfete/imâmete getirilmesini hazmedemeyerek ve bundan dolayı Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs edenlerin olduğu iddia edilmiştir.

(3) Bazı sahâbîler, Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'ye yaptığı biatı Hz. Peygamber'in vefatının ardından yok mesabesinde kabul ettiklerinden dolayı dinden çıkmışlardır.

(4) Sahâbîlerin büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in huzurunda Hz. Ali'ye vermiş oldukları biatlarini sonradan bozmuş olmaları sebebiyle adalet vasıfları ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla onlardan gelen rivâyetleri güvenilmez ve kabul edilemez kabul etmişleridir.

---

868 Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanılan lakaplardandır. İleride bahse konu edinilecektir.

869 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 119.

870 **el-Emînî, 'Allâme Abdulhüseyn (ö. 1390/1970)** (1366) el-Ğadîr fi'l-Kitâbi ve Sünnet ve'l-Edeb, I-XI, 2. Baskı, Tahran, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, I, 9; **el-Hâirî,** s. 29.

871 **el-Emînî,** el-Ğadîr I, 11; **Arı,** s. 59.

872 **ez-Zencânî,** s. 16.

873 **Bustânî, Kâsım** (1385) 'Mi'yârhâyi Nakd-i Hadis ve Hadîsi'l-Ğadîr', Şîa Şinâsî, Bahar, S: 13, ss. 91-106, s. 99.

(5) Şîa kaynaklarına göre "Gadîr-i Hum olayı"nda ilk iki halife ve dördüncüsü başat rol oynamıştır. Onun için ileride de değinileceği üzere ilk iki halife zemmedici, dördüncüsü ise methedici lakaplarla anılmıştır.

Müşâhede edildiği gibi "Gadîr-i Hum olayı", üzerinde çok tartışma olan bir konudur.[874] Mezkûr rivâyetleri inkâr etmek ne kadar zor ise, bu rivâyetlerle Hz. Ali'in Hz. Peygamber tarafından halife/imâm olarak tayin edildiğini belirtmek de bir o kadar zor görünmektedir. Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum denilen yerde namaz kılmış, dinlenmiş ve ashâbı ile sohbet etmiş olabilir. Eğer orada Hz. Ali'yi gerçekten halife/imâm olarak tayin etseydi; hilâfet üzerine tartışmaların yoğunlaştığı günlerde Hz. Peygamber'in bu vasîyetini duyanlardan en azından birisinin çıkıp bunu dile getirmesi gerekirdi ki böyle bir rivâyete kaynaklarda rastlanılmamıştır.

Hz. Peygamber'in hastalığında Hz.Ali onu ziyaretten çıktıktan sonra halk "Ey Ebû'l-Hasan, Resûlullah'ın durumu nasıl oldu?" diye sordu. Hz. Ali, "Elhamdulillah iyi" diye cevap verdi. Râvî, "*Bunun üzerine 'Abbâs, Ali'nin elinden tutup bana bak, valIahi sen üç gün sonra köle olacaksın. Allah'a yemin ederim ki 'Abdulmuttâliboğullarının yüzünde gördüğüm ölümü Resûlullah'ın yüzünde de gördüm. Haydi, Resûlullah'a gidelim ve bu işin (hilâfet) bize ait olup olmadığını soralım. Eğer bize ait ise bilelim. Şayet bize ait değilse bizi (yeni halifeye) vasiyet etsin. Ali, vallahi ben bunu yapmam, eğer Hz. Peygamber'e gider de bunu bize vermezse kimse onu bize daha sonra vermez*" dedi.[875]

Eğer gerçekten Hz. Ali'ye Hz. Peygamber tarafından iddia edildiği gibi halife olarak vasiyet edilmiş olsaydı ne 'Abbâs, zikri geçen sözleri söyler ne de Hz. Ali böyle cevap verirdi. Dolayısıyla bu rivâyet de göstermektedir ki, Hz. Ali'nin halife olarak seçildiğine dair nakledilen bütün rivâyetlerin gerçeklikle bir ilgisi yoktur. Ayrıca "Gadîr-i Hum olayı"nın değeri hakkındaki görüş ve kanaatler de birbirinden çok farklıdır.[876] Hasan b. Hasan (Hz. Ali'nin torunu), Gadîr günü söylenen "Mevlâ" sözü hakkında şöyle demektedir: "Hz. Peygamber, bununla sultanlık ve idareciliği kastetmemiştir. Çünkü Resûlullah, insanların en iyi ve en fasih konuşanı idi. Eğer bunu söylemeyi amaçlasaydı "Ey insanlar! Bu, (Hz. Ali) dînî ve dünyevî işlerinizin velisi ve benden sonra da size hükmedecek olandır. Onu dinleyin ve ona itaat edin" derdi.[877] demiştir.

---

874 Konuşmalarında Gadîr-i Hum olayını kullanan imâmlar için bkz. **Zemânî, Ahmed**, (1376) 'Ğadîr der Sire-i Ehl-i Beyt', Ferheng-i Kevser, Urdibehişt, S: 2, ss. 20-25, s. 20 vd.

875 **Buhârî,** İsti'zân, 29. Ayrıca bkz. **İbn Sa'd**, Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, II, 215-16; **Arı**, s. 307; **Korkmaz,** Şîa'nın Oluşumu, s. 55.

876 **Sofuoğlu, Cemâl,** 'Ğadîr-i Hum Meselesi', Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XXVI, ss 461-470 s. 467-68.

877 **el-Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn (ö. 311/923)** (1989) es-Sünne, I-VII, 1. Baskı,

Şîa düşüncesinin temelini oluşturan Hz. Ali'nin imâmeti meselesi, aslında sahâbîler devrinin değil, daha sonraki siyâsî fırkalaşma çalışmalarını bir meselesidir. Başka bir deyişle Şîa'nın geriye dönük olarak tarihi yeniden kurgulama, yazma ve siyasallaştırmasından başka bir şey değildir. Öyle ki Şîîler hilâfetle ilgili tartışmalarda Hz. Ali'nin imâmeti konusunda Kur'ân'da kendilerine açık delil bulamadıkları için genelllikle rivâyetlere müracaat etmişlerdir. Bu başvurularında bazı rivâyetlere ilgisiz anlamlar vermek ve bağlamından koparmak suretiyle görüşlerini destekleyen deliller çıkarmaya çalışmışlardır. Böylelikle tarih boyunca bazı kurgular etrafında[878] oluşan Hz. Ali portresi, bir tarihi şahsiyet görüntüsü değil, zamanla gelişen tartışmaların aksetmesinin bir sonucu olarak günümüze kadar ulaşan kurgusal şahsiyete bürünmüştür.[879]

Şîî müelliflerin, başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak sahâbîlerin gelerek Hz. Ali'yi kutladıklarını rivâyet ettikleri müşâhede edilmiştir. Bu nakillerin yoğun bir şekilde kullanılmasının sebebi, Hz. Ali'nin imâmetinin Hz. Ömer ve diğer sahâbe tarafından bilindiğinin ispatı ve bunu bilmelerine rağmen inkâr ederek irtidat ettiklerini dolaylı olarak ifade etmektir. Başta, Süleym b. Kays ve Kummî'nin eserleri olmak üzere Şîa kaynaklarında zikredilen rivâyetlerde görüldüğü üzere öncelikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e özel bir yer açılmış ve onlar hakkında Hz. Peygamber'e karşı isyankâr bir tavır içerisinde oldukları imajı çizilmiştir. Bununla da yetinilmemiş, onların, Hz. Peygamber'i, Hz. Ali'yi seçmiş olmasından duydukları rahatsızlık dolayısıyla öldürmek isteyecek kadar ileri gittiklerini iddia ettikleri gözlemlenmiştir. Hz. Peygamber'in, kendisine suikast planlayan insanları bu kadar yakınında tutması veya namazda imâmet görevini bunlardan birine vermesi makul bir davranış olarak görülemez. Yine Hz. Ömer açısından dikkat çeken bir diğer husus, Hz. Peygamber için "Deli" dediği iddia edilerek onun saygısızlık ve kabalıkta Hz. Peygamber dâhil hiç kimseyi tanımadığı resmedilmek istenmiş olması muhtemeldir.

"Gadîr-i Hum olayı"nın Şîî yazarlarca destanlaştırılıp efsaneleştirilerek ve bazı Kur'ân âyetleriyle de uygun bir mizansen ile ilişkilendirerek Şîa için hayati bir önem arz eden bir şekle sokulduğu görülmektedir. Öyle ki Şîa tarihinden "Gadîr-i Hum olayı"nı

Riyâd, Dâru'r-Râye, II, 350; **İbnü'l-'Arâbî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148)** (1412) el-Avâsim mine'l-Kevâsim fi Tahkîki Mevâkifi's-Sahâbe be 'de Vefâti'n-Nebî, (Thk. Muhibuddîn el-Hatîb), 6. Baskı, Kâhire, Mektebetü's-Sünne, s. 194; **Fığlalı**, İmâmiyye Şîa'sı, s. 220-221.

878 Örneğin; ez-Zencânî, Hz. Peygamber'in ilandan sonra "Sahâb" ismindeki sarığını Hz. Ali'nin başına konduğunu, sarığın kuyruğunu Hz. Ali'nin arkasından bıraktığını belirtmektedir. Bkz. **ez-Zencânî**, s. 15.

879 **Apak,** 'Gadîr-i Hum', s. 534-535.

çıkaracak olursak, bu mezhep adeta temelsiz bir hale bürünecektir."[880] Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin imâmetinin ilanı ile din tamama ermiştir iddiası beraberinde şu tehlikeli problemi de getirmektedir: Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali halife olmaması nedeniyle dinin tamamlanmamış olma sorunsalını getirmektedir.

"İmâmiyye'ye göre Sahâbenin Adaletine Etki Eden Olaylar"dan "Gadîr-i Hum olayı"nı inceledikten sonra kronolojik sıraya uygun olarak diğer bir hadise olan "Kırtâs Olayı"nı ele almak fayda arz etmektedir.

7.3.Kırtâs Hadisesi

İslâm te'lif tarihine bakıldığında Ehl-i Sünnet ile Şîa mezhebi arasında süregelen önemli tartışmaların yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Bu münakaşalardan bir tanesi de "Kırtâs olayı"dır. Mezkûr hadise, Hicrî on birinci yılda, Hz. Peygamber'in vefatından önceki son hastalığı esnasında etrafında bulunanlardan yazı malzemesi istemesi üzerine oradakilerin getirip getirmeme konusunda ihtilafa düşmesi neticesinde ortaya çıkmış ve Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında büyük tartışmalara yol açmış olan bir meseledir. Şîa'ya göre Hz. Peygamber, yazı malzemesi isteyerek kendisinden sonra yerine geçecek kişi olarak belirlediği Hz. Ali'yi açık bir şekilde yazacaktı; ancak Sünnîler, Hz. Ali'nin yazılması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, Hz. Peygamberin kâğıt-kalem isteyerek sadece daha önce zikrettiği bazı emirlere dikkat çekip hatırlatmalarda bulunacağına yönelik fikir beyan etmektedir.

Şîa, sahâbîlerin hepsinin âdil olarak görülemeyeceğini bazılarının tavırlarının Kur'ân'a uygun olmadığını ileri sürerken getirdikleri delillerden bir tanesi de "Kırtâs olayı" diye meşhur olan ve muteber sûnnî hadis, siyer ve tarih[881] kitaplarında da geçen rivâyettir. Başta imâmet konusu[882] ve sahâbenin adaleti olmak üzere pek çok konuda sahâbeyi sorgulayan Şîa âlimleri, bu rivâyeti de sürekli gündeme getirmektedir.

"Kırtâs olayı"nin daha iyi anlaşılabilmesi için filolojik anlamını tespit etmek önem arz etmektedir. Arapça da " ق ر ط س" harflerinden oluşan *kırtâs* kelimesi, kâğıt, kâğıt yaprağı, üzerinde yazı yazılan şey, kâğıt çanta ve poşet gibi anlamlara gelmektedir.[883] Kur'ân'da *kırtâs* kelimesi, tek bir yerde geçmekte olup, "Kâğıtta yazılı" anlamında kullanılmıştır.[884] Hadiste *kırtâs* kelimesi, üzerinde yazı yazılan kâğıt,[885] kitap[886] vb. şeyler

---

880 **Sofuoğlu, Cemal** (1993) 'Şîa-İmâmiyye'nin Hadis Anlayışı', Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu, 13-15 Şubat, İstanbul, s. 259.

881 **İbn Sa'd,** Tabakât, II, 213 vd.

882 Örneğin bkz. **eş-Şirâzî, Muhammed Tâhir el-Kummî (ö. 1098/1686-7)** (1418) el-Erba'în fî İmâmeti Eimmeti't-Tâhirîn, (Thk. Seyyid Mehdî er-Recâî) 1. Baskı, Kum, Matbaatu'l-Emîr, s. 535-538.

883 **Cevherî**, "k-r-t-s", Sıhâh, III, 962.

884 En'âm, 6/7.

için kullanılmaktadır.

Şîa'nın en eski hadis kaynaklarından olan Süleym b. Kays el-Hilâlî'nin *Kitab*ında rivâyet edilen bu olayı olduğu gibi aktarmak konumuzun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Süleym b. Kays el-Hilâlî *Kitab*ında olayı şöyle anlatmaktadır: "*Abdullah b. 'Abbâs'ın evinde bir grup Şîa'nın bulunduğu sırada yanındaydım. Orada Hz. Peygamber'in vefatından bahsedilince İbn 'Abbâs ağladı. Resûlullah (sav) Pazartesi -vefat ettiği gün- etrafında Ehl-i Beyt'i ve otuz kadar sahâbîsinin olduğu bir sırada 'bana bir kemik parçası (kürek kemiği) getirin! Benden sonra sapmayacağınız ve ihtilafa düşmeyeceğiniz bir şey yazayım"* dedi. *"Bu ümmetin Firavun'u onları engelledi ve dedi ki, 'Resûlullah sayıklıyor"* dedi. *Bunun üzerine Resûlullah (sav) öfkelendi ve "Görüyorum ki ben daha hayatta iken bana muhâlefet ediyorsunuz. Ben öldükten sonra kim bilir neler yaparsınız? dedi ve kemiği terk etti/yazmaktan vazgeçti."*

Süleym, sonra İbn 'Abbâs bana yöneldi ve dedi ki "Eğer bu adam bu sözleri söylemeseydi, Resûlullah hiç kimsenin sapmayacağı ve ihtilafa düşmeyeceği bir şey yazacaktı."

Topluluktan biri: "Bu adam kimdi?"

İbn 'Abbâs, "Bunu söylemeye gerek yok" dedi.

Yanına gelen topluluk gittikten sonra İbn 'Abbâs'la baş başa kaldım. Bana "o Ömer'di." dedi.

Dedim ki "Doğru söyledin. Çünkü 'Ali, Selmân, Ebû Zer ve Mikdâd'tan aynısını duydum diyorlardı ki O, Ömer'dir."

İbn 'Abbâs dedi ki; "Ey Süleym, bunu kardeşlerin hariç kimseye söyleme! Çünkü İsrâiloğlulları'nın kalbi buzağı ve Sâmirî sevgisiyle doldurduğu gibi bu ümmetin de kalbi bu iki adamın (Ebû Bekir ve Ömer'in) sevgisiyle doludur."[887]

"Kırtâs olayı", Sünnî ve İmâmiyye Şîa'sı kaynaklarında Perşembe günü gerçekleştiği şeklinde rivâyet edilmesine rağmen Süleym b. Kays'ın *kitab*ında hadisenin Hz. Peygamber'in vefat ettiği Pazartesi günü gerçekleştiği zikredilmektedir.[888]

Fadl b. Şâzân (ö. 260/873), *el-İzâh*'ta zikrettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber'in huzurunda tartışmalar çıkınca Hz. Peygamber kalem ve kâğıttan vazgeçip vasiyetini sözlü olarak yaptığını söyledikten sonra ilk dönem Sünnî kaynaklarında nakledilen rivâyetlere mutâbık bir rivâyet aktarmaktadır. Bu rivâyetinde Sünnî kaynakların bir kısmında ve

---

885 **Buhârî**, Merdâ, 17; **Ebû Dâvûd,** Sünen, Harâc, 38, (h.no: 3082).
886 **Dârimî,** Mukaddime, 43, (h.no: 527).
887 **el-Hilâlî**, II, 794-795.
888 Örneğin bkz. **İbn Şâzân,** el-Îzâh, s. 359.

Süleym'in *Kitab'*ında zikredilmeyen üçüncü bir vasiyeti olarak Hz. Peygamber'in, "Üsâme'nin ordusunun hazırlanmasını" emrettiğini aktarmıştır.[889] Muhammed b. Cerir et-Taberî Âmulî Sağîr (ö H. IV.?), *Müsterşid* isimli eserinde Abdurrezak'ın *Musannef'*ına aldığı hadisi râvîleriyle[890] birlikte aktarmaktadır.[891]

Mufîd, *el-Emâlî'*sinde Buhârî'nin[892] rivâyetini aynen alıp aktarmışken,[893] *el-İrşâd* isimli eserinde ise olayı şu şekilde aktarmaktadır: "Resûlullah yorgunluk ve üzüntüden dolayı bayıldı. Biraz baygın kalınca Müslümanlar ağladılar. Hanımlarının, çocuklarının, Müslüman kadınların ve orada hazır bulunan tüm Müslümanların haykırışları yükselmeye başladı. Ayıldığında onlara baktı sonra bana bir kalem ve kemik küresi getirin size asla sapmayacağınız bir şey yazayım." deyip tekrar bayıldı. Orada bulunanların bir kısmı kalem ve kürek kemiği getirme çabasının içerisine girmişken; Ömer, "Dönün o sayıklıyor" sözleri üzerine getirmekten vazgeçtiler. Oradakiler kalem ve kürek kemiği getirmediklerinden dolayı pişman olup bu konuda birbirlerini kınamaya başladılar. Hz. Peygamber kendisine gelince "Sana bir kürek kemiği ve kalem getirelim mi?" sözlerine Hz. Peygamber, "Bunca söylediklerinizden sonra mı? Hayır, fakat Ehl-i Beyt'im hakkında sizlere hayrı tavsiye ediyorum." dedikten sonra topluluktan yüzünü çevirdi. Topluluk da kalkıp gitti. Onun yanında 'Abbâs, Fadl, Ali b. Ebî Tâlib ve ev haklı kaldı. 'Abbâs: "Ey Allah'ın elçisi eğer senden sonra bu iş bizimse bizi bu konuda müjdele! Eğer bizim değilse halife olacak olan kişiye bizi tavsiye et." demesi üzerine Hz. Peygamber; "Sizler benden sonraki mustad'af/zayıflar/düşkünlersiniz" dedi ve sustu. Topluluk ağlayarak Hz. Peygamber'den ümitlerini keserek oradan kalktı. Herkes çıkıp gidince Hz. Peygamber bana kardeşim Ali b.

---

889 **İbn Şâzân**, el-İzâh, s. 359-60.

890 Abdurrezâk'ın *Musannef*'ine aldığı rivâyet şöyledir:
"Sa'îd b. Cübeyr, İbn 'Abbâs'ın kendisine şöyle dediğini rivâyet eder:
"Perşembe günü, Perşembe gününün ne olduğunu sen ne bilirsin?" Olayı anlattığı gün gözyaşları çakıl taşlarını ıslatıncaya kadar ağladı.
Dedim ki: "Ey İbn 'Abbâs! Perşembe günü ne oldu?"
Dedi ki: "O gün Resûlullah'ın (s.a.v.) hastalığının ağırlaştığı gündü. Bana (kalem kağıt) getirin, size bir yazı yazayım ki ondan sonra asla yoldan sapmayasınız."
Oradakiler münakaşa etmeye başladılar, hâlbuki Peygamber'in yanında tartışmak doğru değildir.
Dediler ki durumu nasıl? Sayıklıyor mu? Sayıklayıp sayıklamadığını öğreniniz.
Peygamber ise: "Beni yalnız bırakın! İçinde bulunduğum durum, hakkımda söylediklerinizden daha hayırlıdır" der.
Vefatına yakın ise üç şey tavsiye etti:
"Birincisi: Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın!
İkincisi: Görüşme ve ziyarete gelen heyetlere, benim yaptığım gibi ikramda bulunun ve hediyeler verin!"
Ya Sa'îd bilerek üçüncüsünü söylemedi yahut söyledi ama ben unuttum." dedi. Bkz. **Abdurrezak,** el-Musannef, VI, 56, (h.no: 9992); X, 361, (h.no: 19371).

891 **Taberî Âmulî Sağîr,** Müsterşid, II, 99.

892 **Buhârî**, Merdâ, 17.

893 **Mufîd, Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-Bağdâdî el-Ukberî (ö. 413/1022)** (Tsz) el-Emâlî, Byy, s. 36.

Ebî Tâlib ve amcam ‘Abbâs’ı çağırın. Bu ikisi Hz. Peygamber’in huzuruna getirildi. Hz. Peygamber; “Ey ‘Abbâs! Ey Peygamber’in amcası! Vasiyetimi kabul et ve borçlarımı üstlen” demesi üzerine ‘Abbâs; “Amcan yaşlı ve çokça nüfusa sahip” diyerek kabul etmekten kaçınması üzerine aynı isteğini Hz. Ali’ye de yaptınca, o da kabul etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona yüzüğünü, kılıcını ve zırhını verdi.”[894] Mufîd’in aktardığı bu rivâyet Şîa’nın Gadîr-i Hum’la ilgili iddialarını da boşa çıkartmakta ve Hz. Peygamber’in kendi yerine hiç kimseyi vasi olarak bırakmadığı rivâyetten anlaşılmaktadır.

İbn Tâvûs (ö. 664/1265), “Ebû Bekir ile Ömer, İslâm ve Müslümanlar arasında kıyamete kadar devam edecek olan sapkınlığa sebep olacak iki şeye neden oldular. Bunlardan birisi; Hz. Peygamber’in hayatında, diğeri de onun vefatından sonra oldu.”[895] Hz. Peygamber hayatta iken yüce hakkını hafife alarak “Sayıklıyor” demesinden dolayı bu günah ve rezillik ona ve onu onaylayanlara yeter dedikten sonra; “Onlara yazıklar olsun” diyerek onları eleştirmektedir. İbn Tâvûs, “Kırtâs olayı” ile ilgili rivâyeti Buhârî ve Müslim’den naklettiğini söyledikten sonra Hz. Ömer’in, Hz. Peygamber’i küçümsediğini ve ‘sayıklıyor’ demekle yüzüne karşı onun hezeyanda bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca “Hz. Ömer’in ve ona uyanların, yazı yazılmasına mani oldukları günden itibaren, onların dünyada ister gizli ister açık olsun tüm sapkınlıkların nedeni ve kaynağı olduklarını, bu ataklarından dolayı kıyamet gününde halleri nice olacaktır” demektedir. Ayrıca müellif şöyle bir ilavede de bulunmaktadır: Engel olanlar, Hz. Peygamber’in kırtâsa Hz. Ali’nin ismini yazacağını bildiği için engel oldu. Ayrıca Hz. Peygamber’in yazması engellenen yazısında Hz. Ali’yi engelleyeceklerin isimlerini de yazacağını iddia etmekte ve bu kimselerin ya kovulmalarını ya da öldürülmelerini emrederek Hz. Ali’yi onlardan koruyacaktı.”[896] şeklinde niyet okuyuculuğundan öteye geçmeyen bir tahminde bulunmuştur.

‘Allâme el-Hillî (ö. 726/1325), konuya farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Ona göre, kimi rivâyetlerde Hz. Peygamber’in üçüncü vasiyet olarak Üsâme ordusunun gönderilmesini ısrarla istemekle, Hz. Ali ile rakabet edebilecek olan Ebû Bekir, Ömer, Osmân gibi isimlerin muhâlefetini bertaraf etmek, böylece Medîne’yi Hz. Ali’nin rakiplerinden arındırarak onu hilâfet makamına getirmeyi hedeflemektedir.[897] Seyyid Hüseyîn es-Sadr da *Nihâyetu’d-Dirâye* isimli eserinde Buhârî’nin rivâyetini

---

894 **İbn Sa‘d,** Kitâbu et-Tabakâtu’l-Kübrâ II, 277; **Mufîd**, İrşâd, I, 184-85; **et-Tabersî,** İ‘lâmu’l-Verâ, s. 147-48; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 468, 474.

895 **İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ** (1950) Keşfu’l-Mehecce li’s-Semereti’l-Mehecce, 2. Baskı, Kum, Mektebetu’l-‘Alâmi’l-İslâmî, s. 117.

896 **İbn Tâvûs,** Keşfu’l-Mehecce, s. 118-119.

897 **‘Allâne Hillî,** Keşfü’l-Murâd, s. 352; **Akdoğan**, s. 140.

aktarmaktadır.[898]

Şirâzî el-Kummî (ö. 1098/1686-7), İbn ‘Abbâs’ın *“Onların ihtilâf etmeleri, karışıklık ve gürültülere sebep olduğu o musibet ne büyük bir musibettir ki, Resûlullah ile onlara yazdırmak istediği şeyin arasına girip engel oldu.”* sözünden sonra şu açıklamalarda bulunmaktadır: “Vallahi eğer Müslümanlar siyah elbise giyip matem tutsalar, Ömer’in yaptığından dolayı üzüntünün en zirvesini yaşasalar ve Ömer’e en azılı düşman kesilseler gene de azdır. Ancak şaşırılacak şey ise Sünnîlerin bir kalpte Peygamber sevgisiyle Ömer sevgisini birleştirmiş olmalarıdır.” diyerek Ehl-i Sünnet mensuplarını tenkid etmektedir.[899] Hâşîm Ma‘rûf el-Hüseynî, *Dirâsât fi’l-Hadis ve’l-Muhaddisin* isimli eserinde Buhârî’nin rivâyetini aktardıktan sonra “Sayıklamadan” kastın çoğu muhaddislere göre “Düşünmeden, anlamadan konuşmak” anlamına geldiğini, bunun şiddetli ağrı ve elemi tasvir etmek için kullanıldığını söyleyerek[900] Buhârî’nin “Sayıklıyor” sözcüğü yerine kullandığı “Ona hastalık galebe çalmıştır” sözünü onaylamıştır.

Meclisî (ö. 1111/1698), *Bihâru’l-Envâr*’da “Ömer’in kusurlarının açıklaması” bâbında Hz. Ömer’e yönelik eleştirilerde bulunmakta ve bu eleştirilerini madde madde sıralamaktadır. İlk maddede “Kırtâs olayı”nı ele almakta ve “Kırtâs olayı”nın geçtiği bütün kaynakları tek tek vermektedir. “Hz. Ömer’in, Hz. Peygamber’in yazı malzemesi istemesine engel olmasının”, lafızların farklılığıyla birlikte “Manen mütevâtir” olduğunu ve bu olayın onun küfrü için yeterli bir delil teşkil ettiğini ileri sürmektedir.[901] Müellifin eleştirisi sadece Hz. Ömer ile sınırlı kalmamış, devamında bu olaya rağmen Hz. Ömer’i halife ve imâm kabul edenleri cahil ve dalalette görmüştür. O, Hz. Ömer’in “Kırtâs olayı”ndaki tavrını Kur’ân âyetlerine arz etmekte ve yapılan davranışın Kur’ân’a muhâlif bir davranış olduğunu ileri sürmektedir.[902] Meclisî’ye göre “Ömer b. el-Hattâb vasiyetin yazılmamasının müsebbibidir. Bunun sonucunda Peygamber’den sonra ümmetinin dalalete düşmesinin, ümmetin fertleri arasında ayrılıkların çıkmasının, Müslümanların kanının dökülmesinin, mallarının telef olmasının, şeriatlarının muhtelif olmasının, İslâm’ın yetmiş iki fırkasının dalalete düşmesinin ve onlardan bir kısmının ateşte ebedi kalacaklarının müsebbibidir. Böyle olmasına rağmen bu duruma şâhidlik edenlerin çoğu Ömer’e itaat ettiler, onu yüceltiler, ondan sonra da onu tenkid edenleri küfürle itham ettiler.”[903] dedikten

---

898 **es-Sadr,** Nihâyetud-Dirâye, I, 9.

899 **eş-Şirâzî,** s. 534-535.

900 **el-Hüseynî, Haşîm Ma‘rûf** (2005) Dirâsâtun fî’l-Hadîs ve’l-Muhaddisîn, Beyrût, Dârut’t-Te‘âruf li’l-Matbu‘ât, s. 231.

901 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 474.

902 **Meclisî,** Bihâr, XXX, 529-535.

903 **Meclisî,** Bihâr, XXX, 580.

sonra Meclisî, tenkidlerini şu şekilde sürdürdü: Hz. Ömer'in "Allah'ın kitabı bize yeter" sözünün mutlak olarak halifeye ihtiyacın olmadığına delalet etmesine rağmen Sâkifedeki biate koşmasını ve biatı Hz. Peygamber'in defninden daha çok öncelemesi ile kendisi ile çeliştiğini belirtmektedir.[904] Esterâbâdî (ö. 1040/1630), ise konuyu Buhârî'den nakletmekte ve Buhârî şârihi Kirmânî'nin "h-c-r" kelimesine yaptığı yorumu eleştirmektedir.[905]

el-Mûsevî, Hz. Peygamber'in kırtâsa Hz. Ali'nin halifeliğini ve sakaleyn hadisinde olduğu gibi Ehl-i Beyt'i ile ilgili vasiyetlerini yazacağını; Hz. Ömer'in bunu bildiğini onun için ona engel olduğunu belirtmektedir. Ona göre oradaki karışıklığı gören Hz. Peygamber, kendisinden sonra ümmeti arasında ihtilaf çıksın istemediği için vasiyetini yazmaktan vazgeçmiştir. Daha sonra yazdırması durumunda belki bazılarının "Hz. Peygamber sayıklıyorken onu yazmıştır." diyerek dalâlete düşme ihtimallerinden dolayı yazdırmamıştır.[906] el-Mûsevî *en-Nas ve'l-İctihâd* isimli eserinde Sünnî kaynaklarda geçen rivâyetleri aktardıktan sonra rivâyetlerde geçen "Benden sonra asla sapıklığa düşmeyeceğiniz bir şey yazayım" ifadesinin önemi ile "Sayıklamak" sözcüğü üzerinde durmakta, Hz. Ömer'in kâğıt ve kalemin getirilmesini engellemesini eleştirmektedir.[907] el-Mûsevî, *el-Muracâat* adlı kitabında "Kırtâs olayı"na 86, 87, 88 ve 89. Mektuplarını ayırıp, Ahzâb, 33/57, Necm, 53/2-5, Nisâ, 4/80, Hucurât, 49/1, Haşr, 59/7 âyetlerini[908] de referans alarak Hz. Ömer'in tavrına yönelik şu eleştirileri getirmektedir: Kalem kâğıdın getirilmemesiyle Hz. Peygamber'in emrine uyulmamış ve sözü reddedilmiştir. Sanki Ömer'in kendisi Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı ve Kur'ân'ın özelliklerini daha iyi biliyormuş gibi davranmış ve "Kur'ân bize yeter" demiştir. "Peygamber hezeyân ediyor" ve "Sayıklıyor" gibi aşağılık bir tabirle tavsifte bulunmuştur. O, bu tavrın Kur'ân'a ve dînin temel ilkelerine aykırı olduğunu belirtmek suretiyle Hz. Ömer'i tenkid etmektedir. [909]

Hür Âmulî, *Vesâilu'ş-Şîa* isimli eserinde ilgili rivâyetleri aktardıktan sonra şu açıklamalarda bulunmuştur: "Bu olay siyasi bir amacın kapısını aralamıştır. Bu tavır hilâfeti gerçek sahibinden uzaklaştırmıştır." Bundan sonra da "*Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız*"[910] hadisiyle şer'i şerîfe bir darbe indirilmiştir. Hz. Fâtıma, babasının

---

904 **Meclisî,** Bihâr, XXX, 593.

905 **el-Esterâbâdî, Mir Damad Muhammed Bâkır el-Hüseynî** (1422) er-Revâşihu's-Semâviyye, (Thk. Ğulam Hüseyîn Kayserîhâ ve Nimetullah Celilî), Kum, Dâru'l-Hadis, s. 210-211.

906 **Mûsevî,** s. 453- 454.

907 **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 83-90.

908 Hz. Ömer'in tavrını yukarıda zikrettiğimiz âyetlere arz eden 'Allâme Hillî, tavrın Kur'ân'a aykırı bir tavır olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. **'Allâme el-Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 333-334.

909 **el-Mûsevî, Şerefuddîn, Seyyid Abdulhüseyîn** (Tsz) Müracâât, (Thk. Hüseyîn er-Râzî), Byy, s. 453-466.

910 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 188, (h.no: 9), 205, (h.no: 25), **Nesâî**, Sünenü'l-Kubrâ, Kesmi'l-

mirasını birinci halifeden istediğinde bu rivâyeti işitmiştir. Oysaki böyle bir hadis daha önce hiç işitilmemiştir. İlk halife döneminde kapı sonuna kadar tehlikeli bozulmalara ve bidatlere açılmış, bunlardan daha kötüsü de gerçek halifeye (Hz. Ali'ye) biat eden Müslümanların öldürülmelerine birinci halife cevâz vermiştir.[911]

Ahmed Hüseyîn Ya'kûb, olayla ilgili bütün rivâyetleri aktarıp değerlendirirken şu sorulara cevap aramaya çalışmaktadır: "Peygamber'in bu talebinin neresinde yanlışlık vardır?" "Dalâlet karşısında güvende olmayı kim, neden reddeder? Hangi maslahat için?" Ayrıca vasiyet etmek her mü'minin hakkıdır ve her mü'minin ölümünden önce istediği şeyleri söyleme hakkı vardır. Bu sözleri duyan kimseler hür kimselerdir. Dilerlerse duyduklarını uygular, dilemezlerse uygulamazlar. Ömer b. el-Hattâb'ın ortaya atılıp: "Peygamber'in ağrısı iyice arttı. Elimizdeki Kur'ân bize yeter." demesi yanlıştır. Ömer, sırf hilâfet görevinin Ali'ye verilmesini istemediği için Resûlullah'ın vasiyetini yazdırmasına engel olmuştur. Hasta olduğu ve ağrısının iyice arttığı ileri sürerek Resûlullah'ın vasiyetini yazmasına mâni olan aynı Ömer'in, hastayken kendisini halife olarak vasiyet eden Ebû Bekir'e itiraz etmemesi, kendisinin de yine ağrıları artmışken Osmân'ı halife seçecek şûrayı düzenlemesini garîbseyen Ya'kûb, Ömer'in tüm bunları sırf Hâşimîlerin iktidara gelmesini engellemek için tasarladığını ileri sürmektedir.[912] el-Hûî (ö. 1324/1906), rivâyeti ele alıp değerlendirirken Hz. Ömer'in tavrını eleştirmekte ve Hz. Peygamber'e itaati emreden âyetleri zikretmektedir. Ayrıca "Sayıklıyor" sözcüğünün geçtiği sünnî kaynaklara da atıfta bulunmaktadır.[913]

İlgili hadislerde geçen "Perşembe günü" Hz. Peygamber'in vefatından önceki son Perşembe günüdür. Yani "Kırtâs olayı" Hz. Peygamber'in vefatından beş gün önce gerçekleşmiştir.[914] Şîa'ya göre, Hz. Peygamber'in kırtâsa yazdırmak istediği şey; "Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olacağı beyanıdır. Hz. Ömer bunu anlayınca söz konusu vasiyetin yazılmasını engellemiştir."[915] Bu iddialarını Hz. Ömer'in ağzından şu şekilde temellendirmeye çalışmaktadırlar: "Resûlullah hastalığında Ali'nin adını açıklamak isteyince İslâm için olan titizlik ve ihtiyâttan dolayı ben engel oldum.[916] Bu yapının

---

Humus, 1, (h.no: 4427).

911 **Hürr Âmulî,** Tefsilu Vesailu'ş-Şîa, I, 16-17.

912 **Ahmed, Hüseyîn Ya'kûb** (Tsz) Nazariyyetu 'Adâleti's-Sahâbe**,** Byy, s. 182-194.

913 **Hûî, Mirzâ Habîbullah Hâşimî (ö. 1324/1906-07)** (1400) Minhâcu'l-Berâ'e fi Şerhi Nehcü'l-Belâğa, 4. Baskı, Tahran, Mektebetu'l-İslâmiyye, XII, 253-254.

914 **Zorlu, Cem** (2002) İslâm'da İktidar Mücadelesi, Konya, Yediveren Yay., s. 32.

915 **Şaban Öz** (2009) 'Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkîdi -İbn Sa'd Özelinde-', Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 2, S:3 (Ocak-Haziran), ss 286-278, s. 275-276.

916 **Selim, 'İzuddîn** (1422) 'Sual ve Cevâb: Hel Kane li Hadîsi'l-Ğadîr Hudurun fi's-Sakîfe', Risâletu's-

(Kâbe'nin) Rabbine and olsun ki, Kureyş onun etrafında asla bir araya gelmezdi. Şayet Resûlullah onu iş başına getirseydi, bütün Araplar onun aleyhine hükmederdi. Resûlullah bu işten haberdar olduğumu bildiğinden bundan vazgeçti."[917] Şîî muhaddisler Hz. Ömer'in tavrını eleştirip Hz. Peygamber'in bu isteğinin yerine getirilmemesinin Kur'ân'a aykırı oluğunu belirtmişlerdir.[918] "Hz. Peygamber, bir şeyin yapılmasını istediği zaman Müslümanlar için seçenek hakkının olmadığını"[919] dile getiren âyete arz ederek, bizim için problem Hz. Peygamber'in ne yazacağından ziyade onun emrinin yerine getirilmemesidir" demektedirler.[920]

Ehl-i Sünnet ise böyle bir iddiayı kabul etmemekte ve böyle bir şeyin söz konusu olması durumunda Hz. Peygamber'in sonradan da vasiyetini yazdırabileceğini belirtmek suretiyle Şîa'ya cevap vermektedir. Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu konuda Şîî kaynaklar arasında görüş birliği söz konusu değildir. Bunun yanında özellikle İbn Tâvûs'tan itibaren rivâyetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde eleştirilerin tenkid sınırlarını da aşarak işin hakarete vardırıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca rivâyetlerde Hz. Ömer'in asıl suçlu olarak öne çıkarılmaya çalışıldığı da dikkat çeken bir diğer husustur. Özetle Şîî yazarlar, "Kırtâs Olayı" hakkındaki rivâyetleri genel olarak şu çerçevede ele almışlardır:

(1) Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi hilâfet/imâmet için tayin edeceğini bildiğinden dolayı ismini yazdırmayı engellemeye çalışmıştır.

(2) Hz. Peygamber'in "Bana dostumu/kardeşimi çağırın!" şeklindeki ifadeleri ve ardından Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'den yüz çevirmesi, onları bu vasıflara uygun görmemesi şeklinde yorumlanmıştır.

(3) Hz. Ömer'e bu bağlamda yapılan eleştiriler bazen hakaretlere dönüşmüştür. Hz. Peygamber'in zikri geçen emrine karşı geldiği için bazı Şîî müellifler onu küfürle ithâm etmişlerdir.

(4) Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'i küçümsediğini ve onu saçmalamakla itham ettiğini iddia etmişlerdir.[921]

Sakaleyn, Rebiu's-Sânî-Cemâdi's-Sâniyye, S: 38, ss. 152-165, s. 154.

917 **Meclisî**, Bihâr, XXXVIII, 157; **Arı**, s. 304.

918 Bir kısım Şîî yazarlar "Kırtâs olayı"nda geçen sahâbe tavırlarını Necm, 53/2-5, Tekvîr, 81/19-22 gibi bazı âyetlere arz ederek Kur'ân'a muhâlif olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Kureşî, Bâkır Şerîf** (2005) Mu'temeru's-Sakîfe: Dirâsetun Mevzuiyye li ehteri Hadisin fi Tarihi'l-İslâmî, Kum, Mihr-i Emîrü'l-Mü'minîn, s. 112.

919 Ahzâb, 33/36.

920 **Meclisî,** Bihâr, XXX, 578-579.

921 **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 111.

(5) Hz. Peygamber'in ailesi hakkında vasiyette bulunacağını sezen Ömer bunu engellemek için hışımla "Allah'ın kitabı bize yeter" demiştir.[922]

(6) Rivâyetlerin bir kısmında yer alan vasiyetlerde, Hz. Peygamber'in "Üsâme ordusuna herkesin katılmasını emrederek Hz. Ömer gibi isimlerin şehir dışına çıkmasını sağlamak suretiyle Hz. Ali'ye rakip olabilecek kimselerin bertaraf edilmesini amaçlandığı ifade edilmiştir." Ayrıca "Kırtâs olayı" ile ilgili rivâyetler incelendiğinde duygusal ve niyet okuyucu bir dilin hâkim olduğu müşahede edilmiştir.

7.3.1. Kırtâs Rivâyetinin Sened ve Muhteva Açısından Değerlendirilmesi

Hakkında yapılan bunca yorum ve te'vilât Kırtâs olayını sened ve muhteva açısından değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bunun için Kırtâs olayını ilk önce sahâbî râvîsi açısından daha sonra muhteva açısından ele alacağız.

Kırtâs hadisesiyle ilgili tespit edebildiğimiz kadarıyla rivâyetlerin tamamının ana kaynağı Abdullah b. Abbâs'tır (ö. 68/687-88). Hz. Peygamber vefat ettiği sırada İbn 'Abbâs'ın, on veya on üç yaşında olduğu söylenmektedir. Bu yaşta olan birisi mümeyyiz kabul edilebilir, olayları anlaması ve aktarması mümkündür. Olayı aktaran râvilerin hiçbirisi hadis ilmi açısından problemli olmadığı gibi rivâyet silsilesinde de herhangi bir kusur bulunmamaktadır.[923] İbn 'Abbâs tarafından dramatik bir şekilde aktarılan bu rivâyetin sadece ondan gelmiş olması ve rivâyette geçtiği üzere olay esnasında orada başka sahâbîler bulunduğu halde onlardan bu yönde bir bilginin gelmemiş olması, bu olayın diğer sahâbîler tarafından beklendiği oranda ciddiye alınmadığını göstermektedir. Bu durum, imâmet gibi önemli bir meseleyi "Kırtâs olayı" üzerine bina edenlerin yaklaşımlarını tartışmaya açmak için önemli bir neden olarak görülebilmektedir.

Rivâyeti aktaran İmâmiyye Şîa'sı muhaddisleri, Ehl-i Sünnet'in hadis kitaplarından da faydalanmışlardır. Onlar rivâyeti ilk önce Sünnî kaynaklardan aktarmakta daha sonra da üzerinde yorum yapmaktadırlar. Bu durum, Şîa'nın kendi düşüncelerini destekleyen hadisler hususunda, Sünnî kaynaklara başvurmakta bir beis görmediği şeklinde anlaşılabilmektedir.

"Kırtâs olayı", Abdurrezak (ö. 211/826-27),[924] Humeydî (ö. 219/834),[925] Ahmed b.

---

922 **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 110.

923 **Şaban Öz,** a.g.m., s. 275. Râvîlerin cerh ve ta'dil açısından açısından durumları için bkz. **Demir, Abdulalim** (2018) "İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Hz. Ömer'in Kırtâs Olayındaki Tavrı ve İlgili Rivâyetlerin Tahlili", Temel İslâm Bilimleri Araştırmaları, 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay., s. 221 vd.

924 **Abdürrezzâk** el-Musannef, VI, 56, (h.no: 9992), X, 361, (h.no: 19371).

925 **Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. Îsâ b. Ubeydullah el-Kureşî (ö. 219/834)** (1996) Müsned el-Humeydî (Thk. Hasan Selim), Dımaşk, Dâru's-Sekâ, I, 241, (h.no: 526).

Hanbel (ö. 241/855),[926] Buhârî (ö. 256/870),[927] Müslim (ö. 261/875),[928] Bezzâr (ö. 292/905),[929] Nesâî (ö. 303/915),[930] Ebû Ya'lâ (ö. 307/919),[931] Ebû 'Avâne (ö. 316/929)[932] Taberânî (ö. 360/971)[933] ve Beyhakî (ö. 458/1066)[934] gibi Ehl-i Sünnet muhaddislerinin hadis kaynaklarında da geçmektedir. Bütün bu rivâyetler çok az farklılığa rağmen aynı olayı anlatmaktadırlar. Olayı aktaran bütün râvîlerin rivâyetinin ortak yönü Hz. Peygamber'in kâğıt kalem isteğinin yerine getirilmemesidir. Bazı rivâyetlerde Hz. Ömer'in ismi açık bir şekilde geçerken bazılarında ise geçmemektedir. Bazı râvîler "Sayıklıyor" sözcüğünü direk aktarırken bazıları da onu biraz daha yumuşatıp onun yerine "Ona hastalık ağır basmıştır", diyerek rivâyetinde tasarrufta bulunmuştur. Bütün bu rivâyetlerden ve bilgilerden yola çıkarak "Kırtâs olayı"nın gerçekleşme ihtimali aklen de mümkündür sonucu çıkarılabilir.[935] Hz. Ömer'in olayda sergilediği tavır kimi âlimlerce eleştirilmiş, kimilerince eleştirilmemiş ve işin niyet boyutu öğrenilmeye çalışılmıştır. Cesaret, özgüven ve ani tepki vermekle tanınan Hz. Ömer'in böyle bir şey yapması akla mugâyir gelmemektedir.[936]

İmâmiyye Şîa'sı, hadis metinlerinde geçen "*Hz. Peygamber bize üç şey tavsiye etti*." kısmı üzerinde pek durmamaktadır. Onların asıl üzerinde durdukları şey Hz. Ömer'in olaydaki tavrı, kâğıt kalem getirilmesini engellemesi ve orada sarf ettiği "*Sayıklıyor*" sözcüğüdür. Şîa İmâmiyyesi bu sözcüğün kullanılmasını Hz. Peygamber'e yapılan bir

---

926 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, IV, 409, (h.no: 1935), V, 351, (h.no: 3336).

927 **Buhârî**, Cizye, 6, (h.no: 3168), Merdâ, 17, (h.no: 5669), Meğâzî, 83, (h.no: 4431).

928 **Müslim**, Vasiyet, 1637.

929 **Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, el-Basrî (ö. 292/905)** (2009) Müsned el-Bezzâr, Medîne, XI, 108, (h.no: 4826), XI, 266, (h.no: 5055).

930 **Nesâî,** Sünenü'l-Kubrâ, V, 366-367, 368.

931 **Ebû Ya'lâ,** Müsned, IV, 298, (h.no: 2409).

932 **Ebû 'Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929)** (Tsz) Müsned-i Ebû 'Avâne, Beyrût, III, 477, (h.no: 5760), III, 478, (h.no: 5761), III, 478, (h.no: 5762), III, 478, (h.no: 5757), III, 478, (h.no: 5758).

933 **Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971)** (1404) el-Mu'cemu'l-Kebir, Musul, XI, 445, (h.no: 12261).

934 **Beyhakî,** Sünenü'l-Kübrâ, XI, 207, (h.no: 19217), IX, 349, (h.no: 18747).

935 Boyacıoğlu'na göre "Tarihi kayıtlarda halifelik kampanyasından açıkça bahsedilmemiş olsa da, Hz. Ali'nin yönetimi (hilâfeti) konusunda Hz. Peygamber'in yanında bir kampanya başlatılmış olabilir. Bu kampanyaya, belki başta Hz. Fâtıma, Hz. 'Abbâs, oğlu Abdullah, Zübeyir ve Hz. Peygamber'in kayın pederi olan Ebû Süfyân gibi kişiler içerden; 'Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Gıfârî, Mikdâd b. el-Esved gibi kişiler de dışardan destek vermiş olmaları mümkündür. Bu kampanyaya önderlik edenlerin, Hz. Peygamber'i ikna etmek için girişimde bulunmuş olmaları da uzak bir ihtimal olarak görülmemektedir. İş böyle olunca durumu sezen Hz. Ömer ve bazı sahâbîlerin de bu işe müdahale etmeleri mümkündür" bkz. **Boyacıoğlu, Ramazan** (2002) 'Hz. Muhammed'in Hastalığı Sırasında Hz. Ömer'in Tavrı ve Halife Seçimi', Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:6, S:1, ss. 85-92, s. 85.

936 **Demir**, a.g.m. s. 239.

hakaret olarak görmektedir.[937]

İmâmiyye Şîa'sının Hz. Ali'nin imâmetinin delilleri arasında zikrettikleri "Kırtâs olayı"ndan böyle bir sonucun çıkması zor görünmektedir.[938] Zira olaya şâhid olan diğer sahâbîlerden bu olayla ilgili rivâyetler gelmemiştir. Nitekim Hz. Peygamberin, vefatına yakın günlerde Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahmân'ı çağırıp "Bana bir levha getir ki Ebû Bekir için bir yazı yazayım, hakkında ihtilaf edilmesin" buyurduğu da rivâyet edilmektedir.[939] "Hz. Ömer'in tavrı ile ilgili yapılan yorumların birer varsayımdan ibaret olduğunu, Hz. Peygamber kırtâsa vasiyetini yazsaydı veya Ömer engel olmasaydı şunları yazacaktı" şeklindeki izahatlar bir varsayımdan öteye geçmemektedir. Hz. Peygamber bu olaydan sonra bir müddet daha yaşamıştır. Eğer gerçekten yazmak istediği vasiyet, tebliğ etmekle sorumlu olduğu vahiy kapsamında olsaydı, bu süre içerisinde mutlaka onu yapardı.[940]

Rivâyetlerde dikkat etmemiz gereken bir diğer husus ise Şîa'nın, hilâfet/imâmetle ilgili ileri sürmüş olduğu önemli şartlardan biri olan "Nassa dayanması"nın bu rivâyetler aracılığıyla teyit edilmesini sağlamaya çalışmış olmasıdır. Çünkü Şîa, bu görüşünü desteklemek için bazen yeni haberler uydurmuş bazen ise mevcut haberler üzerine ilavelerde bulunmuştur. "Kırtâs olayı"nın da bu türden bir haber olarak kabul etmek mümkündür.[941] Hz. Peygamber için canları ve malları başta olmak üzere hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan sahâbe, Hz. Peygamber'in böyle bir isteği olsaydı mutlaka yerine getirirdi. Hz. Peygamber'in halifesi olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in vasiyetlerini yerine getiren sahâbîlerin Hz. Peygamber'in isteğini/vasiyetini yerine getirmemesi düşünülemez.[942]

Şîa'ya göre Gadîr-i Hum veya Menzile rivâyetinde Hz. Ali'nin imâmetiyle ilgili açık deliller vardır. Buna rağmen onlar kadar açık olmayan ifadelerin yer aldığı "Kırtâs olayı"na sarılmaları pek tutarlı bir tavır olarak gözükmemektedir. Onların bu rivâyetlere sarılmaları diğer rivâyetlerin (Gadîr-i Hum, Menzile gibi) zaafı konusunda var olan

---

937 **Demir**, a.g.m. s. 243.

938 **Canikli, İlyas** (2019) Siyasi Düşüncenin Oluşumunda Hadislerin Rolü -Sünnî Hadis Literatüründe Hilâfet Problemi-, 1. Baskı, Ankara, Fecr Yay., s. 46.

939 **İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373)** (1988) el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XV, 7. Baskı, Beyrût, Mektebetu'l-Me'ârif, V, 228; **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 61; **Korkmaz, Sıddık** (2015) Şîa'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vâsiliği Düşüncesi, İstanbul, İz Yay., s. 53.

940 **Zorlu,** s. 36; **Yıldırım,** Hadis Problemleri, s. 82.

941 **Öz, Şaban** (2009)'Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkîdi', Hikmet Yurdu Dergisi, Yıl, 2; S: 3, s. 284. İmâmın nass ile tayini konusunda geniş bilgi için bkz. **Bozan**, s. 129 vd.

942 **Akbulut, Ahmet** (2016) Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünnî Ayrışmasının Arka Planı, 4. Baskı, Ankara, Otto Yay. s. 49.

kanaatleri daha da güçlendirmektedir. Ayrıca eğer Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin imâmetini tebliğ ettiyse, ikinci defa ilan etmesinin teyit dışında hiçbir anlamı da yoktur.[943]

Şîa'nın özellikle Hz. Ömer'in tepkisi üzerinden yaptığı eleştirilere gelince, bunun birkaç nedene bağlı olarak izah edildiği görülmektedir. Bir görüşe göre Hz. Ömer, bu tavrıyla Hz. Peygamber'in hastalıktan zayıf düşen bedenini daha da yormak istememiştir. Bununla birlikte Hz. Ömer'in engellemesinin bir diğer nedeni olarak da onun, Hz. Peygamber'in yanlış şeyler söyleyeceği zannına kapılmasından değil; bilakis münâfıkların, Hz. Peygamber'in hastayken yazdıkları dolayısıyla onu kınamak ve Müslümanların birliğine zarar vermek için bir araç ve fitne olarak görme kaygısından olduğu da söylenmiştir. Başka bir görüşe göre ise Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in kendileri için altından kalkamayacakları ve cezayı gerektirecek bir şey yazmasından endişe etmiştir. Bu nedenle "*Allah'ın kitabı yanımızdadır, o bize yeter!*" demiştir. Çünkü eğer Hz. Peygamber bir şey söylemiş olsa bu, üzerinde fikir beyan edemeyecekleri bir nass hükmünde olacaktı. Hz. Ömer, kendi mizacının bir sonucu olarak açık ve net bir şekilde tavrını ortaya koymuştur. Muhtemelen Hz. Ömer'le aynı fikirde olan diğer sahâbe, Hz. Peygamber'in Veda Hutbesinde kendilerine miras olarak bıraktığı Kur'ân ve sünnete dikkat çekeceğini düşünmüşlerdir. Çünkü âyette belirtildiği üzere zaten din tamama ermiş, hiçbir noksanlık bırakılmamıştır. Dolayısıyla nesh, değiştirme ve ziyade etmenin kapısı kapatılmıştır.[944]

"Kırtâs hadisesi" olarak bilinen bu hadise incelenirken şu hakikatler göz önünde bulundurulmalıdır: Bu olay Hz. Peygamber'in vefatından 5 gün önce gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında aklî muvâzenesizlik belirtileri gösterdiğini aktaran hiçbir rivâyet yoktur. Şîa kaynaklarının aksine Ehl-i Sünnet kaynaklarda nakledilen rivâyetlerden çıkarılan sonuç, Hz. Peygamber'in vasiyet olarak herhangi bir şey yazdırmadığıdır. Şîî yazarlar mezkûr konuda Hz. Ömer'in aleyhine olabilecek rivâyetleri aktarmayı tercih etmişlerdir. Dahası, onlar Ehl-i Sünnet hadisçilerinin, hadîs metninde bazı tasarruflarda bulunduklarını, hadîs lafızlarını yumuşattıkları ve hadîsi mana ile aktardıklarını belirtmek suretiyle tenkid etmektedir.

Sonuç olarak başta Kırtâs hadisesi olmak üzere, ihtilâfa konu olan bazı meseleler üzerinde İtikâdî mezheplerin ulaştıkları görüşler her ne kadar öznel yargılar barındırsa da rivâyetlerin tenkidli bir tahlili, İslâm tarihinin verileri, hadiselerin meydana geldiği ortamın

943 **İbn Sa'd**, Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, II, 215-16; **Arı**, s. 307; **Korkmaz,** Şîa'nın Oluşumu, s. 55.

944 **Arı, Mehmet Salih** (2018) 'Sünnî ve Şîî Kaynaklara Göre Hz. Ömer ve Kırtâs Olayı', Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu, (ed. Ali Aksu), Sivas, II, 328 vd; **Akdoğan**, s. 139 vd.

çok boyutlu analizi gibi farklı faktörler hesaba katarak doğruya yakın sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Kırtâs hadisesinin özellikle Şîî hadis kaynaklarında abartılı ilaveler ve abartılı kişilik tahlilleriyle yer aldığını ifade etmek mümkündür. Nitekim Kırtâs hadisesinde, kendileri için önemli olan hususun, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin hilâfetine açıklık kazandıracağı gerçeği değil de, Hz. Peygamber'in vasiyetinin yerine getirilmemiş olması olduğu yönündeki beyanlar ikna edici değildir. Bu yargı, Şîîlerin meseleyi, Hz. Ömer'i Hz. Peygamber'in nebevî iradesiyle karşı karşıya getirmek çerçevesine taşımak istediklerini göstermektedir.

7.4.Sakîfetü Benî Sâ'ide Hadisesi

İslâm tarihinde ilk muhâlefet olgusunun başladığı yer olması hasebiyle başta Ehl-i Sünnet ve Şîa mezhepleri olmak üzere bütün fırkalar Sakîfe konusuna büyük önem atfetmişlerdir. Şîa, "Sakîfetu Benî Sâ'ide" toplantısını, Hz. Peygamber'in naâşı daha yerde iken aceleye getirilmek suretiyle daha önce çeşitli platformlarda Hz. Peygamber tarafından imâmlığına doğrudan ve dolaylı olarak işarette bulunan Hz. Ali'den imâmetin gasp edildiği yer olarak kabul etmektedir. Nitekim bu toplantının yankıları yüzyıllarca devam edecek ve üzerinde çokça eser, konuşma ve itikadî mezhep bina edilecektir.[945]

Lugatte "Gölgelik, çardaklık" manasına gelen sakîfe sözcüğü,[946] "Medîne'de İslâm öncesinden beri kabile mensuplarının hurma kurutmak gibi işlerde ortaklaşa kullandıkları ve toplantılar için bir araya geldikleri mekânlara verilen isimdir." "Sakîfetü Benî Sâ'ide", Hazrec kabilesinin kollarından Sâideoğulları'na ait "Bi'r-i Budâa" yakınlarındaki çardaklıktır. Tarihte "Sakîfetü Benî Sâ'ide" adıyla meşhur olan "Benî Sâ'ide Gölgeliği", "Ensâr ve Muhâcir'in bir araya gelerek Hz. Peygamber'den sonra din ve dünya işlerinin

---

945 Sakîfe olayını ele alan oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şunlardır: **et-Tâî, Necâh (**2012) es-Sekîfe İnkilâbu'l-Ebyed, 1. Baskı, Beyrût Dâru'l-Hudâ; **Târî, Celil** (2006) Hakâiku's-Sakîfe fi Dirâseti Rivâyeti Ebî Mihnef, (Arapça'ya çev. Ahmed el-Fâdıl), Kum, el-Mecme'u'l-'Âlemî li Ehli'l-Beyt; **el-'Askerî, 'Allâme Seyyid Murtezâ** (1386) Sakîfe, Tahrân, İntişârat-ı Munîr; **Fığlalı, Ethem Ruhi (**1402) 'Sakîfe Olayı ve Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçimi', İslâm Medeniyeti Mecmuası, C: V, S: 3; **Ğulâmî, Abdullah (**1390) 'Kudta-i Sakîfe der Tarih', Pejuheşnâme-i Me'ârifi Kur'ânî, Bahar, S: 4, ss. 135-158; **Tevhidî, Muhammed Ali** (1389) 'Çırayi bı Kudret Residen Halife-i Evvel der Ruzi Sakîfe', Sima-i Tarih, S: 3, ss 5-44; **İbrâhimî, Zeyneb** (1388) 'Berresi-i İleli Vuku'i Sakîfe-i Benî Sâ'ide', Ferheng-i Kevser, S: 77, ss. 91-98; **Recebî Divânî**, **Muhammed Hüseyîn** (1393) 'Tahlil-i Vakıa-ı Sakîfe-i Benî Sa'îde bâ Ruyikerd bı Nehcü'l-Belâğa', Pejuheşhâ-ı Nehcü'l-Belâğa, S:40, ss 75-92; **Târî, Celil** (1983) 'Avâmil-i Nâdide Giriften-i Ğadîr ve İctima' der Sakîfe', Ma'rifet, S:77, ss 22-37; **Atam, Turgut** (1388) 'Nazariye-i Peydayiş-i Teşeyyu' der Sekife', Suhân-i Tarîh, S:4, ss, 23-46.

946 **Cevherî,** 'es-Sakîfe', es-Sıhâh, IV, 1375; **İbn Menzur,** 'es-Sekîfe', Lisânu'l-Arab, IX,156; **Balcı, İsrafil** (2016) "'İmâmlar/Halifeler Kureyş'tendir' İddiasının Kritiği", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 40, ss 5-31; **Duman, Ali** (2004) 'İslâm Amme Hukuku Tarihinde Bir Dönem Noktası: Sakîfetu Beni Sâ'ide', Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 8 S: 21, ss. 141-152, s. 142 vd; **Öz, Şaban** (2008) 'İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şaz -Şîî-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-', İstem, Yıl: 6, S:11, s. 79 -91; **Parlak, Nizâmettin** (2012) 'Sakîfedeki Halife Adayları', İstem, Yıl:10, S:19, s. 121-136.

idaresini kimin yapacağını görüştükleri yerin adı olarak bilinmektedir." Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği yer olması hasebiyle İslâm tarihinde önemlidir.[947]

"Sakîfetu Benî Sâ'ide"de Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ile ilgili olarak gerek Sünnî gerekse Şîîlerin farklı yorumları bulunmaktadır. Biz sahâbenin adaleti çerçevesinde İmâmiyye Şîa'sı kaynaklarını merkeze alarak konuyu ele almaya çalışacağız. Sakîfe hadisesi ile ilgili rivâyetler her iki mezhepte de aynı istikamette olmasına rağmen kendisinden çıkartılan sonuçlar farklılık arz etmektedir. Sünnî ve Şîî kaynaklar, Ebû Mihnef'in rivâyetini esas aldıkları için konunun daha iyi anlaşılması için o rivâyeti aktarmakta yarar vardır:

"Resûlullah (sav) vefat edince Ensâr Sakîfetu Benî Sâ'ide de toplandı ve 'biz Muhammed'den sonra bu makama Sa'd b. 'Ubâde'yi geçireceğiz' dediler.[948] Onu hasta olduğu halde yanlarına getirdiler. Hepsi de toplandıktan sonra Sa'd, oğluna veya amcaoğullarından birine 'ben hasta olduğumdan sesimi halka duyurabilecek durumda değilim. Bu sebepten sözlerimi dinledikten sonra halka duyurursun' dedi. Böylece o konuşmaya başladı. Adam da onun sözlerini hatırında tutuyor ve sesini yükselterek halka duyuruyordu. Sa'd, Allah'a hamd ve senâdan sonra şunları söyledi: 'Ey Ensâr topluluğu! Siz bu dini önce kabul ettiniz ve İslâm'da fazilet kazandınız. Muhammed (sav), kavmi arasında on yıldan fazla kalarak Arap kabilelerini Rahmân'a ibadete, Allah'a benzetilen nesnelere ve putlara tapmayı bırakmaya çağırdı ise de kavminden ancak az sayıda insan ona inandı. Hatta ona inananlar Resûlullah'ı korumaktan, dinini yüceltmekten, kendilerini kaplayan zulmü uzaklaştırmaktan ziyade, kendilerini bile korumaktan acizdiler. Nihâyet Allah sizi meziyetli ve faziletli kıldı. Nimetlerini size tahsîs etmeyi irade etti. Size kendisine ve Rasûlüne îmânı, Resûlünü ve ashâbını korumayı, dinini azîz eylemeyi, onun düşmanlarıyla savaşmayı nasip etti. Siz onun düşmanlarıyla herkesten daha şiddetle savaştınız. Siz onun düşmanlarını başkalarından daha şiddetle bastırdınız. Öyle ki Araplar, bu sayede Allah'ın emrine isteyerek ve zorla boyun eğdiler. Uzakta olanlar da ona zelil ve hakir olarak itaat ettiler. Neticede yüce Allah, sizin himmetinizle yeryüzünü Resûlüne boyun eğdirdi. O, sizin onun adına çekilmiş kılıçlarınızla Arapları itaate getirdi ve Allah'ın Resûlü de sizden razı olarak vefat etti. Bundan dolayı bu işi ilk önce siz isteyiniz, bu iş başkalarının değil sizin hakkınızdır.' Toplantıda bulunan Ensâr'ın hepsi de onun teklifini kabul ettiler ve fikrin doğrudur, sözlerin isabetlidir, senin fikrin dışında iş görecek değiliz.

947 **Küçükaşçı, Mustafa Sabri** (2009) 'Sakîfetu Benî Sâide', DİA, İstanbul, XXXVI, 11.

948 Sa'd b. 'Ubâde'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ulaş, Nurettin** (2003) Sa'd b. 'Ubâde'nin Hayatı ve Şahsiyeti, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, s. 1 vd; **Azimli, Mehmet** (2008) 'Sa'd b. Ubâde', DİA, İstanbul, XXXV, 377-378.

Seni bu makama getireceğiz; çünkü senin fikrin doğru olduğundan aramızdaki davalar senin fikrinle çözülür ve sâlih mü'minler de senden razı oldular' dediler. Ancak aralarında bir söz dolaştı ve bazıları 'şayet Kureyş Muhâcirleri, 'bizler Muhâcirleriz ve Resûlullah'ın ilk arkadaşlarıyız. Biz, onun kavmi ve akrabalarıyız. O, öldükten sonra bu makam için bizimle niçin ve ne hakla çekişiyorsunuz?' diyerek, ya bizim teklifimizi kabul etmezlerse' dediler. Bunun üzerine aralarından bazıları, 'biz de 'o halde bizden bir emîr, sizden de bir emîr olsun. Başka şekli asla kabul etmeyiz deriz' dediğinde Sa'd b. 'Ubâde, 'işte bu ilk zaaftır' dedi."

"Haber Ömer'e ulaşınca, Hz. Peygamber'in evine geldi. Ebû Bekir, Resûlullah'ın evinde bulunuyordu. Ali b. Ebî Tâlib, evde Resûlullah'ın teçhiziyle meşguldü. Ömer, Ebû Bekir'in yanına gelmesi için haber gönderdi. Ebû Bekir de ona 'meşgulüm' diye haber gönderdi. Ömer tekrar onu çağırttı ve 'mutlaka gelmen gereken bir olay oldu' diye bildirdi. Bunun üzerine Ebû Bekir onun yanına geldi. Ömer, 'Ensâr'ın Benî Sâ'ide gölgeliğinde toplandığını, Sa'd b. 'Ubâde'yi bu makama seçmek istediklerini, en uygun söz söyleyenlerin de 'bizden bir emîr, Kureyş'ten de bir emîr olsun' dediklerini biliyor musun?' dedi. Bunun üzerine onlar hızlı adımlarla toplantı yerine gittiler. Yolda Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'a rastladılar. Üçü birlikte yola devam ederken 'Âsım b. 'Adiy ile 'Uveym b. Sâ'ide onlara rastladı ve geriye dönünüz; çünkü istediğiniz şey olmayacaktır' dedilerse de onlar, 'hayır, dediğinizi yapmayacağız' dediler. Toplantı yerine geldiklerinde Ensâr'ı toplanmış olarak buldular. Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi: 'Onların yanına vardığımızda, onlara bir şeyler söylemek üzere kafamda bazı şeyler tasarlamıştım. Yanlarına varıp bu sözleri söylemek istediğimde Ebû Bekir bana 'sabret; önce ben söyleyeyim, sonra sen arzu ettiğini söylersin' dedi. Ebû Bekir benim söylemek istediklerimi fazlasıyla söyledi.' Abdullah b. Abdurrahmân (devamla şöyle) dedi: Ebû Bekir, Allah'a hamd ve senâdan sonra şunları söyledi:

"Allah, Muhammed'i insanlara Resûl ve ümmetine şâhit olarak Allah'a ibadet edip onu birlemeleri için gönderdi. Onlar, Allah'a değil, yontulmuş taş ve ağaçlara ibadet ediyorlar ve onların kendilerine şefaatçi ve faydalı olduklarını ileri sürüyorlardı. Sonra şu âyeti okudu: *Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar*[949] ve *İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir*[950] diyorlar. Atalarının dinini bırakmak Araplara zor geldi. Allah onun kavminden olan ilk muhâcirlerin onu tasdik etmelerini, ona inanmalarını, maddi ve manevi yardımlarda bulunmalarını ve onunla

949 Yûnus, 10/18.
950 Zümer, 39/3.

birlikte kavminin şiddetli eza ve cefalarına katlanmalarını ve kendilerini yalancı saymalarına aldırmamalarını sağladı. Bu sırada bütün insanlar onlara muhâlif ve düşmandı. Sayıca az oldukları halde onlar, bu dehşetli hallere dayandılar. Dahası kavimlerinin kendi aleyhlerine birleşmeleri ve dargınlıkları onları korkutmadı. Yeryüzünde Allah'a ilk ibadet eden, Allah'a ve Resûlüne inananlar onlardır. Onlar, onun akrabaları ve aşireti olup, insanlar arasında ondan sonra bu makama en çok hak sahibi olanlardır. Onlarla bu hususta ancak zâlimler çekişirler. Size gelince ey Ensâr topluluğu! Sizin dindeki meziyet ve faziletiniz İslâm'a olan hizmetiniz inkâr edilemez Allah dininin ve Resûlü'nün yardımcısı olan sizlerden razı olsun! O, hicretini sizin yanınıza yaptı ve onun şan ve şeref sahibi olan eşleri ve sahâbîleri sizin yanınızdadır. Bize göre ilk Muhâcirlerden sonra sizin derecenizde kimse yoktur. Bu sebepten bizler emîr, sizler ise vezirlersiniz. Sizden başkasıyla müşâverede bulunulmaz ve sizin muvafakatiniz alınmadan kararlar verilmez."

"Bunun üzerine Hubâb b. Munzir b. Cemûh ayağa kalktı ve 'Ey Ensâr topluluğu! İçinizden bir emîr seçerek onları hâkimiyetiniz altına alınız. Çünkü onlar, sizin gölgenizde ve yurdunuzdadırlar. Ne kadar cesaret sahibi olsalar dahi kimse size muhâlefet edemez. Herkes sizin fikrinizle iş görmek zorundadır. Siz kuvvet, kudret ve servet sahibisiniz. Sayınız çoktur, koruyucu ve tecrübe sahibisiniz. Siz ne yaparsanız halk da onu yapar. İhtilafa düşmeyiniz yoksa işiniz bozulur. Onlar, işittiğiniz söz ve fikirlerden başkasına yanaşmıyorlar. O halde bizden bir emîr, onlardan da bir emîr olsun' dedi."

"Bunun üzerine Ömer 'Hayır, iki kişi bir arada, bir zamanda tahakküm edemez. Vallahi Araplar, nebîleri sizin ailenizden olmadığı için sizden seçilecek bir emîre razı olmazlar; fakat Araplar, nübüvvetin aralarından çıktığı kabilelerden birinin emîrliğine karşı çıkmazlar. Araplara karşı bizim ileri süreceğimiz kuvvetli ve doğruluğu açık delilimiz, Muhammed'in Kureyş'ten olmasıdır. Biz onun akraba ve aşireti olduğumuzdan Muhammed'in iktidarı ve emîrliği hakkında bizimle ancak davası batıl ve yanlış delile dayanan yahut günahlara katlanmaktan kaçınmayan yahut de felaket çukuruna düşen kimseler çekişebilirler' dedi."

"Hubâb b. Munzir yine ayağa kalktı ve 'Ey Ensâr topluluğu! Elinizde olana sahip olunuz ve bu adamla arkadaşlarının sözlerini dinlemeyiniz; aksi halde onlar, bu işteki nasibinizi elinizden alırlar. Eğer onlar istediklerinizi kabul etmezlerse, onları yurdunuzdan sürünüz ve bu işi hükmünüz altına alınız. Allah'a and olsun ki emîrlik onlardan çok sizin hakkınızdır. Çünkü bu dine îmân edenler, sizin kılıcınız sayesinde îmân ettiler. Ben tecrübeli ve bilgili bir insanım. Fikir, tedbir ve yardımımla kalpler şifa bulur. Allah'a andolsun ki istediğiniz takdirde onları kuzu gibi itaatli hale sokarım' dedi. Bunun üzerine

Ömer, ‘öyle ise Allah seni kahretsin!’ deyince o, ‘Hayır, Allah seni kahretsin!’ dedi.”

“Bundan sonra Ebû ‘Ubeyde, ‘Ey Ensâr! Bu dine ilk yardım eden ve arka çıkan sizlersiniz. Onu ilk bozan ve değiştiren olmayınız!’ dedi.”

“Bunun üzerine Beşîr b. Sa‘d ayağa kalktı ve şöyle dedi. ‘Ey Ensâr! Allah yemin olsun ki müşriklerle yapılan cihâda katılmak ve dini ilk önce kabul etmek suretiyle faziletler ve meziyetler kazandıysak, bunu ancak Rabbimizin rızası, Peygamberimize itaat ve bu emeğimiz mukabilinde sevap kazanmak için yaptık. Bundan dolayı insanlara meziyet iddiasında bulunmak ve dünyevi maksatlar peşinde olmak bize yaraşmaz. Şüphesiz Allah bunlardan dolayı iyiliği bize tahsis etmiştir. Fakat Muhammed (sav) Kureyş’tendir. Bunda onların herkesten çok hakkı vardır. Onlar buna layıktır. Allah beni hiçbir zaman emîrlik için onlarla çekişenler arasında görmeyecektir. Allah’tan sakınınız, muhâlefet edip emîrlik için onlarla çekişmeyiniz.”

“Bunun üzerine Ebû Bekir, ‘işte Ömer, işte Ebû ‘Ubeyde! Hangisini isterseniz onlardan birine biat ediniz.’ dedi. Onlar, ‘vallahi sen varken bu işi kabul etmeyiz; çünkü sen, muhâcirlerin en üstünü, mağarada bulunan iki kişiden biri ve namazda Resûlullah’ın halifesisin. Namaz ise Müslümanların en üstün ibadetidir. Kim senin önüne geçip namaz kıldırabilir? Yahut sen varken bu işi kim üstlenebilir? Elini uzat biat edeceğiz’ dediler. Her ikisi de ona biat etme üzere yürüyünce Beşîr b. Sa‘d onların önüne geçip Ebû Bekir’e biat etti. Bunun üzerine el-Hubâb b. el-Munzir ona bağırdı ve ey Beşîr b. Sa‘d! Atana ve anana isyan ettin. Seni bu işi yapmaya sevk eden şey nedir? Amcanın oğlundan emîrliği mi kıskandın?’ dedi. O da cevaben, ‘Allah’a andolsun ki senin söylediklerinden hiçbir şey, beni böyle davranmaya sevk etmiş değildir; fakat Allah’ın onlara bağışlamış olduğu bir hak hususunda onlarla çekişmekten kaçındım’ dedi.”

“Evsliler, Beşîr b. Sa‘d’ın yaptıklarını, Kureyşlilerin iddialarını ve Hazreclilerin Sa‘d b. ‘Ubâde’yi emîr yapmak istediklerini görünce, aralarında nakîblerden (akabe biatında seçilen on iki sorumlu başkandan) biri olan Useyd b. Hudayr da olduğu halde, birbirlerine, ‘Hazrecliler bir defa sizin emîriniz olursa bu fazilet daima onların ellerinde kalır ve size de bundan hiçbir pay ayırmazlar. Onun için kalkınız, Ebû Bekir’e biat ediniz.’ dedi. Bunun üzerine kalkıp Ebû Bekir’e biat ettiler. Böylece Sa‘d b. ‘Ubâde ile Hazreclilerin üzerinde birleşmiş oldukları iş bozulmuş oldu.”

“Hişâm, Ebû Mihnef’ten o da Ebû Bekir b. Muhammed el-Huza‘î’den şunu rivâyet etmiştir: Eslem kabilesi bütün topluluklarıyla gelerek Ebû Bekir’e biat etmeye başladılar. Sayıları o kadar çoktu ki onlar geçerken sokaklar onlara dar geldi. Bunun üzerine Ömer, ‘Ben, Eslemlilerin biat etmek üzere geldiklerini gördüğümde, bu işin bittiğinden emin

oldum' dedi."

"Hişâm Ebû Mihnef'ten o da Abdullah b. Abdurrahmân'dan şunu rivâyet eder: Halk her taraftan gelerek Ebû Bekir'e biat etmeye başladı. Az kalsın Sa'd b. 'Ubâde'yi çiğneyeceklerdi. Bunun üzere Sa'd'ın arkadaşlarından birkaçı 'Sa'd'a dikkat ediniz, çiğnemeyiniz.' dediler. Ömer de 'onu öldürün! Allah onu öldürsün!' dedikten sonra onun başına dikildi ve 'senin pazularını birbirinden ayırıncaya kadar çiğnemek isterdim' deyince Sa'd, Ömer'in sakalından tuttu. Bunun üzerine Ömer, Allah'a andolsun ki sakalımdan bir kıl kopardığın takdirde buradan ağzından tek diş kalmadan dönersin.' dedi. Ebû Bekir ona 'Ey Ömer, acele etme; burada yumuşak hareket etmek gerekir' deyince, Ömer Sa'd'ın yanından uzaklaştı. Sa'd 'bilin ki Allah'a yemin ederek söylüyorum, yerimden kalkacak kuvvetim olsaydı, Medîne'nin etrafında ve sokaklarında aslan gibi kükrediğimi görürdün ve sen de arkadaşların da korkarak bir yere sığınmak zorunda kalırdınız. Seni burada kendine tabi olunan biri olarak değil; tabi olduğun kavmin yanına gitmek zorunda bırakırdım.' dedikten sonra yanındakilere, 'beni buradan götürünüz' dedi. Onu evine götürdüler. Bir müddet kendi haline öylece bırakıldı. Sonra ona biri gönderildi ve 'halk ve kavmin biat etti, gel sen de biat et!' dendi. O da bunun üzerine, gelene; 'bilin ki Allah'a and olsun çantamdaki oklarla sizi vurmadan, oklarım tükenmeden, süngümün ucunu kana boyamadan, elimdeki kılıcımla sizi vurmadan ve ailemle kavmimden bana itaat edenlerin safında sizinle savaşmadan önce biat etmeyeceğim. Yine Allah'a kasem olsun ki sizinle birlikte cinler ve insanlar da bir araya toplansalar, halimi rabbime arz etmeden ve hesabımı bildirmeden önce biat etmeyeceğim' cevabını verdi."

"Bu durum Ebû Bekir'e iletildiğinde, Ömer ona, 'biat edinceye kadar peşini bırakma' dedi. Bunun üzerine Beşîr b. Sa'd, 'o inat etti ve biat etmeyi reddediyor. O kendisi ve kendisiyle birlikte oğulları, aileleri ve aşiretinden bir kısmı öldürülmedikçe size biat edecek değildir. Onu kendi haline bırakınız. O bir tek kişidir; onu kendi haline bırakmak size zarar vermez' Beşîr b. Sa'd'ın bu tavsiyelerinin samimi olduğu görüldüğünden onu kendi haline bıraktılar. Sa'd, onlarla birlikte beş vakit ve Cuma namazlarını kılmadığı gibi onlarla hacca da gitmedi; hacda onlarla birlikte görünmedi. Ebû Bekir ölünceye kadar bu şekilde hareket etti."[951] İbn Kuteybe'ye nispet edilen *el-İmâme*

---

951 **Taberî,** et-Târîh, III, 218-223; Ayrıca Sakîfe'deki konuşmalar için bkz. **İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889)** (1990) el-İmâme ve's-Siyâse el-Me'ruf bi Târihu'l-Hulefâ, (Thk. Ali Şîrî), I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Edvâ, I, 21-26; **Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93)** (1996) el-Ensâbu'l-Eşrâf, I-XIII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Fikr, II, 259 vd; **Mes'udî,** İsbâtu'l-Vasiyye, s. 154; **İbn Kesîr,** el-Bidâye, V, 245; **et-Tabersî,** el-İhticâc, I, 90 vd; **el-Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 330-37; **Cevherî, Ebû Bekir Ahmed b. Abdulazîz (ö. 323/934-35)** (2011) es-Sakîfetu ve'l-Fedek, 1. Baskı, Kerbelâ, Mektebetu'l-

ve's-Siyâse adlı eserde de olay aynı ifadelerle anlatılmakta ve rivâyet Sa'd b. 'Ubâde'nin Hz. Ömer halife olunca Şâm'a gittiği ve orada hiç kimseye biat etmeden vefat ettiği şeklinde tamamlanmaktadır.[952]

En eski Şîî yazarlardan biri kabul edilen Süleym b. Kays (ö. 76/695), Sakîfe olayını uzun uzadıya duygusal bir dille dört sahâbîden nakletmektedir: *Kitab*ının üç numaralı hadisinde el-Berâ b. 'Âzib'ten,[953] dört numaralı hadisinde Selmân-ı Fârisî'den,[954] on iki numaralı hadisinde Hz. Ali'den[955] ve kırk sekiz numaralı hadisinde 'Abdullah b. 'Abbâs'tan[956] Sakîfe olayını rivâyet etmektedir.[957] Mezkûr dört sahâbeden nakledilen rivâyetlerin ortak yönü Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın mazlumiyetidir.[958]

Süleym'in *Kitab*ındaki sırayı takip ederek biz de önce Berâ'dan gelen rivâyetleri nakledeceğiz. Berâ b.'Âzib, Hz. Peygamber vefat edince Kureyş'in Hâşimoğullarından hilâfeti alacakları korkusuna kapıldığını, ardından Ensâr'ın Sakîfe'de toplandıklarını işitince Kureyş'ten birini aradığını ve o esnada Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'ı Sakîfe'ye giderken gördüğünü ifade eder. Rivâyetin devamında, halkın Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini ve kendisinin bu durumdan olumsuz etkilenerek, durumdan haberdar etmek için Hâşimoğullarının bulunduğu eve vardığını, kapının arkadan kilitli olduğunu görünce kapıyı çaldığını ve el-Fadl b. Abbâs'ın kapıyı açığını söyler. Kapı açılınca Hz. Ebû Bekir'e biat edildiğini söylediğini, bunun üzerine 'Abbâs'ın da "*Artık kıyamete kadar mahrum kalacaksınız. Ben size emrettim, fakat siz bana isyan ettiniz*." diyerek oradakilere tepki gösterdiğini nakletmektedir.[959] Diğer bir rivâyette ise şöyle demektedir: Ensâr'ın Sakîfe'de toplandığı haberi Ebû Bekir ve Ömer'e ulaşınca onlar, Ebû 'Ubeyde ve Muğîre b. Şu'be'ye elçi göndererek onların görüşlerini öğrenmek istediler. Muğîre, 'Abbâs'ın ve neslinin hilâfet hususunda bir nasibi olması durumunda Hz. Ali'nin önünün kesileceği, böylece Hz. Ali'nin yapacağı muhâlefetin çok zayıf kalacağı görüşünü belirtti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû 'Ubeyde ve Muğîre, Hz. Peygamber'in vefatının

---

Hüseynîyye, s. 52 vd; **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 19 vd; **Fığlalı, Ethem Ruhi** (1402) 'Sakîfe Olayı ve Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçimi', İslâm Medeniyeti Mecmuası, C: V, S: 3, s. 9-14; **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 125 vd; **Arı**, s. 172-178; **Azimli, Mehmet** (2018) Halifelik Tarihine Giriş Başlangıcından IX. Asra Kadar, 4. Baskı, İstanbul, Çizgi Yay. s. 72-80; **Küçükaşçı,** 'Sakîfetu Benî Sâide' DİA, XXXVI, 11-12.

952 **İbn Kuteybe,** el-İmâme ve's-Siyâse, I, 28. Sa'd b. 'Ubâde'nin ölümünün keyfiyeti ile ilgili rivâyetler için bkz. **Belâzürî**, el-Ensâb, II, 272.

953 Bkz. **el-Hilâlî**, II, 571.

954 Bkz. **el-Hilâlî**, II, 577.

955 Bkz. **el-Hilâlî**, II, 661.

956 Bkz. **el-Hilâlî**, II, 862.

957 **el-Hilâlî**, I, 289.

958 **el-Hilâlî**, I, 46.

959 **el-Hilâlî**, II, 571-573.

ikinci gecesi ‘Abbâs’ın evine gittiler. Hz. Ebû Bekir söze başladı ve insanların kendisini halife olarak seçtiklerini, ancak her ne kadar insanlar onları bırakıp kendisini tercih etmişlerse de kendisinin ve neslinin Hz. Peygamber’in amcası ve amca çocukları olarak bu işten paylarının olmasını istediğini söyledi. Ardından Hz. Ömer söz aldı ve “Ey Hâşimoğulları sakin olun, muhakkak ki Allah’ın elçisi hem bizden hem de sizdendir. Bir ihtiyacımız olduğu için size gelmedik. Ancak biz, insanların hemfikir oldukları bir konuda itiraz etmenizden hoşlanmadık. Bizim ile sizin, birbirimiz hakkındaki söylemlerimiz tehlikeli olmaya başladı. Kendinizin ve halkın durumuna bakın.” dedi ve sustu. Ardından ‘Abbâs önce Hz. Ebû Bekir’in sözlerine şöyle yanıt verir: “Ey Ebû Bekir! Eğer hilâfet işi sana aitse ona tutun ve biz de ona zaten muhtaç değiliz. Ancak müminlerin hakkı ise onlar olmadan haklarında hüküm veremezsin, eğer bizim hakkımızsa onu bir kısmımıza pay vermene razı olmayız.” Daha sonra Hz. Ömer’e döndü ve “Resûlullah bir ağaç gibidir. Biz onun dalları, siz ise komşularısınız. Dolayısıyla da biz ona sizden daha yakınız. Ayrıca sözlerin tehlikeli noktalara ulaşmasına ilk siz sebep oldunuz.” dedi ve Hz. Ömer ve beraberindekiler oradan ayrıldılar.[960] Süleym’in aktardığı bu rivâyette Abbas halifeliğin kendi hakları olduğunu dolaylı olarak ileri sürerken nasstan delil getirmemekte, Hz. Peygamber ile olan akrabalıklarından hareket ettiği görülmektedir.

Selmân-ı Fârisî kanalıyla nakledilen rivâyet ise şöyledir: Hz. Peygamber vefat edince Ebû Bekir, Ömer ve Ebû ‘Ubeyde Sakîfe’ye gelip Ensâr ile tartışmaya tutuldular. Ensâr, onlara karşı Ali’yi savunuyordu.[961] Hz. Ömer ve beraberindekiler dediler ki, “Ey Ensâr topluluğu! Kureyş, hilâfete sizden daha layıktır. Çünkü Hz. Peygamber Kureyş’tendir. Muhâcirler sizden daha hayırlıdır. Çünkü Allah, kitabına onlarla başlamış ve onları size üstün kılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “İmâmlar Kureyş’tendir.” Selmân; Hz. Ali, Hz. Peygamber’i yıkarken ona kavmin yaptıklarını haber verdim ve insanların Hz. Ebû Bekir’e biat ettiklerini söyledim. Bunun üzerine Hz. Ali; “Ebû Bekir’e Hz. Peygamber’in minberinde ilk biat edenin kim olduğunu biliyor musun?” Selmân, “Hayır”, ancak Sakîfe gölgeliğinde ona ilk biat edenler; sırasıyla Muğîre b. Şu‘be, Beşîr b. Sa‘îd, Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh, Ömer b. el-Hattâb, Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe ve Mu‘âz b. Cebel’dir. Hz. Ali ben bunları sormuyorum. Fakat şunu soruyorum. “Minber’e ilk çıktığında ona ilk biat edeni biliyor musun?”, “Hayır, fakat bastonuna dayanmış olan kişi ilk olarak minbere ağlayarak çıktı ve seni bu mekânda ölmeden önce görmeyi bana

960 **el-Hilâlî**, II, 574.

961 Süleym’in bu rivâyetinin aksine, gerek Şîî gerekse Sünnî kaynaklara göre, Ensâr; Hz. Ali için değil, kendilerinden birinin başa geçmesi için mücadele etmiştir.

nasip eden Allah'a hamd olsun, uzat elini sana biat edeceğim." dedi. Ebû Bekir, elini uzattı ona biat ettikten sonra mescitten çıkarken "Âdem'in ilk günü gibi bir gündür" dedi. Hz. Ali; Hz. Peygamber'den duyduğu bir hadise dayanarak onun İblis olduğunu ve Hz. Ebû Bekir'e ilk biat edenin Şeytan olduğunu Selmân'a bildirir. İblis ile arkadaşlarının Gadîr-i Hum'da kendisinin konumunu Hz. Peygamber'in sağlamlaştırdığına şâhid olduklarını belirtir. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisine insanların Benî Sâ'ide Sakîfesi'nde Hz. Ebû Bekir'e biat edeceklerini ve biat edenlerin ilkinin de İblis olacağını söylediği de Hz. Ali'den nakledilir.[962]

On ikinci hadiste Süleym: Hz. Ali'nin, taraftarlarına, kendisine destek vermedikleri için yaptığı sert eleştiriyi aktarmaktadır. Eleştirisinde "Hz. Muhammed'in vefatından bu yana mazlum olduğunu ve kendilerini mazlumların yanında savaşmaya neyin engel olduğunu sormaktadır." Hz. Ali, bu konuşmasında Hz. Mûsâ ve Hârûn kıssasından yola çıkarak kendi mazlumiyetini, Hârûn'u bırakıp buzağıya tapanlara benzetmektedir. Kendisine destek çıkabilecek Hamza ve Ca'fer gibilerin vefat ettiğini, dört kişi hariç (Ebû Zer, Mikdâd, Selmân ve Zübeyr b. Safiyye[963]) Ensâr ve Muhâcirler başta olmak üzere akrabalarının kendilerine sahip çıkmadığını, mazlum ve zayıf bırakıldığını dile getirmektedir.[964]

Süleym, İbn 'Abbâs'tan çok duygusal ve dramatik bir rivâyet aktarmıştır. İbn 'Abbâs, Hz. Peygamber vefat ettiği gün daha kabre konulmadan, insanlar ahitlerini bozdular ve tam tersi istikamete döndüler/irtidât ettiler. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in naaşı ile ilgilenirken insanlar iki adam (Ebû Bekir ve Ömer) tarafından fitneye uğratıldı. Hz. Ali, Hâşimoğulları, Ebû Zer, Mikdâd, Selmân ve küçük bir grup o iki adamın direktiflerine karşı çıktı. Bunların da biat etmesi için direttiler. Hz. Ömer'in önerisiyle Hz. Ebû Bekir ile onlar arasında elçiler gidip geldi. Elçi gidip geldikçe üslup daha da sertleşti. Biat etmeyenler tehdit edildi, tehdit fayda vermeyince fiziki şiddete başvurdular.[965]

Fadl b. Şâzân (ö. 260/873) *el-Îzâh* isimli eserinde Hasan-ı Basrî isnadıyla şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: "Hasan-ı Basrî'ye Hz. Ömer'in, 'Ebû Bekir'e biat, Allah'ın (Müslümanların birbirine muhâlefeti) şerrinden koruduğu bir anda olup biten bir şey (olay) idi. Her kim böyle bir muhâlefete kalkışırsa onu öldürün' sözü ile ilgili ne düşündüğü

962 **el-Hilâlî**, II, 577-79; **Tabersî**, el-İhticâc, I, 104 vd. İblis'in ilk biat eden kişi olduğu ile ilgili Süleym'in aktardığı diğer rivâyetler için bkz. **el-Hilâlî**, II, 580 vd.

963 Zübeyr'in kendisine iki defa biat ettiğini ikincisini bozduğunu dile getirmektedir. Zübeyr biatını bozduğundan dolayı onu cerh etmek için babası yerine annesine nispet etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Hilâlî**, II, 669 vd.

964 Konuşmanın detayı için bkz. **el-Hilâlî**, II, 663 vd.

965 Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Hilâlî**, II, 862-877.

sorulur." O da "Hz. Ömer'in bu sözüyle, kalbinde gizlediği bir şeyi açığa vurmak istediği" şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca yazar mezkûr sözlerin, beyatı yaralayan ve itham sözler olduğunu da zikri geçen eserin başka bir bölümünde aktarmaktadır.[966] Fadl b. Şâzân aktardığı bu anektodla Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ile ilgili gelişen olayları tasvip etmediğini göstermek için istemiştir. Bu da Şîa'nın kendi görüşlerini destekler mahiyette gördükleri görüşlere başvurmayı beis olarak görmediklerini göstermesi açısından önemlidir.

Ya'kûbî (ö. 292/905) *Tarih*inde Sakîfe olayını anlatırken orada Abdurrahmân b. 'Avf'ın da bulunduğunu ve Ensâr'a yönelik şöyle bir açıklama getirdiğini dile getirmektedir: "Ey Ensâr topluluğu! Siz fazilet sahibi olabilirsiniz ancak aranızda Ebû Bekir, Ömer ve Ali kadar fazilet sahibi kimse yoktur." Bunun üzerine el-Munzir b. el-Erkâm ayağa kalkarak ona şu şekilde karşılık vermektedir: "Bu sözünü ettiğin isimlerin faziletlerini inkâr etmiyoruz. Özellikle içlerinde biri var ki eğer bu işi isteseydi, bu hususta hiç kimse onunla mücadele etmezdi."[967] Demek suretiyle Hz. Ali'nin fazilet bakımından diğer sahâbîlerden üstün olduğuna işaret etmektedir.

'Ayyâşî'nin (ö. 320/932) aktardığına göre Ebû Mikdâm'ın dedesi, bizim başımıza şu iki günde gelen musibetten daha büyük hiçbir musibet gelmemiştir. Bunların ilki "Hz. Peygamber'in vefat ettiği gündür. Allah'a yemin olsun ki Sakîfe de insanlar Hz. Ebû Bekir'e biat ederlerken onun sağında oturuyordum. O esnada Ömer şunu diyordu: Eğer Ali sana biat etmezse eline hiç bir şey geçmeyecek. Sana biat etmesi için birini ona gönder, çünkü o konum sahibidir." Bunun üzerine Hz. Ali'ye biat etmesi için Kunfuz'u göndermiştir. Ali biatı reddetmiş ve macera ileride bahsedeceğimiz üzere ve Süleym'de anlatıldığı şekilde devam etmiştir.[968]

el-Cevherî el-Basrî (ö. 323/934), konuyla ilgili olarak *es-Sakîfe ve Fedek* adı altında müstakil bir eser kaleme almış ve konuyu pek çok farklı kanaldan rivâyetlerle izah etmeye çalışmıştır. Cevherî, yukarıda aktarılan Süleym b. Kays'ın el-Berâ b. 'Âzib kanalıyla zikrettiğimiz rivâyeti aynen nakletmiştir.[969] Bunun dışında da Sakîfe öncesi ve sonrasında olup bitenler ile ilgili pek çok rivâyet aktarmış olup bunlardan bir kaç tanesi şöyledir: "Hz. Peygamber vefat edince Ensâr, Sa'd b. 'Ubâde'nin etrafında toplandı. Ebû Bekir, Ömer ve Ebû 'Ubeyde onların yanına geldiler. O esnada Hubâb b. Münzir, kendilerinden bir; muhâcirlerden de bir halifenin olmasını teklif etti ve asla sadece Kureyşlilerin halife

966 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 134, 516.
967 **Ya'kubî,** II, 8; **Fığlalı**, Sakîfe, s. 18.
968 '**Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 66 vd.
969 **Cevherî Basrî, Ebû Bekir Ahmed b. Abdülazîz** (Tsz) es-Sekîfe ve Fedek, Tahrân, 46.

olmalarına razı olmayacaklarını söyleyerek onları tehdit etti. O esnada Ömer kalkarak tehdit ettiği şeyi yapmasını söyledi." Ardından Ebû Bekir şöyle konuştu: "Biz emîrleriz, siz ise vezirlersiniz. Durumumuz hurma yaprağının iki yarısına benzer." Bunun üzerine insanlar ona biat etmeye başladılar. İlk biat eden de Beşîr b. Sa'd idi.[970] Bir başka rivâyette Sakîfe Günü Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'in önünde koşarak insanların ona biat ettiklerini söyleyerek minbere kadar onu götürdüğü nakledilir.[971] Bir başka rivâyette Hz. Ebû Bekir minberdeyken Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin evine gelerek evde bulunan Hz. Ali, Fâtıma, Zübeyr ve Hâşimoğullarına biat için çıkmaları yönünde uyardığı aksi takdirde evi yakmakla tehdit ettiği belirtilir.[972] Bu vb. rivâyetlerden hareketle Şîa müntesipleri Hz. Ömer'in biatı ve halifeliği bir oldubittiye getirmiş olduğunu iddia etmektedir.

Mes'ûdî (ö. 346/957) *Murûcü'z-Zeheb* isimli eserinde Sakîfe olayına kısaca değinirken Sa'd b. 'Ubâde'nin hiç biat etmediğini, bu yüzden de Şâm'a göç ettiğini, orada Hicrî 15 senesinde öldürüldüğünü ayrıca Hâşimoğullarından hiç kimsenin Hz. Fâtıma hayatta iken Hz. Ebû Bekir'e biat etmediğini ileri sürmektedir.[973] *İsbâtu'l-Vasiyye* isimli eserinde "Hz. Ali'ye Ebû Bekir'e biat edildiği haberi ulaşınca "Eğer halifelik Kureyş'in hakkı ise ben onlardan daha Kureyşliyim, eğer değilse Ensâr güttüğü davasında haklıdır." beyanında bulunur.[974]

İbn Bâbeveyh (ö. 381/991), *el-Hisâl* isimli çalışmasında Sakîfe olayının nasıl olduğu hususuna çok fazla değinmemektedir. Ancak Hz. Ebû Bekir'in vefatın öncesinde yaptığı üç şeyden ve yapmadığı üç şeyden dolayı pişmanlık duyduğunu belirtmektedir. Pişmanlık duyduğu şeylerden biri de, Sakîfe'de halifeliği kabul etmesidir.[975] Şeyh Mufîd (ö. 413/1022) *İhtisâs* adlı eserinde daha önceki râvilerin aktardığı rivâyeti aynen aktarmaktadır.[976]

Ebû Mansûr et-Tabersî (ö. 620/1223) *el-İhticâc* isimli eserinde Sakîfe olayını uzun uzadıya anlatmaktadır. Ancak Tabersî'nin rivâyetinde dikkatimizi çeken husus Hz. Ömer'in şahsı ve nesebi hakkında kınayıcı ifadelerin çokça yer almasıdır. Bunlardan birinde Hubâb b. Münzir'in, Hz. Ömer'in sözlerinin ardından "Bu câhilin sözüne kulak vermeyin!" dediği nakledilmektedir. Bir diğer farklılık ise Hz. Ömer'in Hubâb'ın ikinci kez konuşmasının ardından Hubâb hakkında; "Benim onunla konuşacak boş sözüm yoktur.

970 **Cevherî Basrî,** s. 48-49.
971 **Cevherî Basrî,** s. 50.
972 **Cevherî Basrî,** s. 50 vd.
973 **el-Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Alî b. el-Hüseyîn b. Alî el-Hüzelî (ö. 345/956)** (2005) Murûcü'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher, I-IV, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetü'l-'Asriyye, II, 237.
974 **Mes'ûdî,** İsbâtu'l-Vasiyye, s. 154.
975 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 171-73.
976 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 185-186.

Benimle onun arasında Hz. Peygamber hayattayken bir konuşma geçmişti. Hz. Peygamber onunla konuşma hatasına düşmekten beni menetmiştir. Bu yüzden onunla hiç konuşmamaya yemin ettim." dediği belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Ömer'in Sa'd'ın Hasta yatağında yatan Sa'd'ın üzerine basılması yönündeki sözü üzerine Sad'ın oğlu Kays'ın, Hz. Ömer'in sakalından tutarak şöyle dediği nakledilmektedir: "Ey savaşlarda korkup kaçan, emniyet ve ileri gelenlerin içerisinde aslan kesilen Suhâk'ın oğlu! Sen eğer onun (Sa'd'ın) bir telini hareket ettirirsen güldüğünde ağzında görülen dişlerin hiçbiri kalmadan geri dönersin." Bunun ardından Sa'd'ın, konuşması esnasında aynen oğlu gibi Hz. Ömer'e "Suhâk'ın oğlu!" diye hitap ettiği de rivâyet edilmiştir. Bu rivâyette Hz. Ömer'in veled-i zina olduğu ithamında bulunmak amacıyla "Suhâk'ın oğlu" ifadesi ve korkaklığına yapılan vurgular dikkat çekicidir.[977]

İbn Tâvûs (ö. 664/1265) *et-Tarâif* isimli çalışmasında Humeydî'den naklen Sakîfe olayına değinmiş, Hz. Ebû Bekir'in "Eğer halk istiyorsa Ömer ve Ebû 'Ubeyde'den birini tercih edebilecekleri" sözüne vurgu yapmıştır.[978] 'Allâme Hillî (ö. 726/1325), *Minhâcu'l-Kerâme* isimli eserinde Ensâr'ın "Bir emîr sizden bir emîr bizden" teklifini "الأئمة من قريش/ İmâmlar Kureyş'tendir" hadisiyle reddedildiğini belirtmektedir.[979] Hz. Ali'nin kendi has Şîa'sı olan Selmân, Ebû Zer, Mikdâd ve 'Ammâr hariç geri kalanların hepsini öldürseydi katledilmeleri caizdi. Çünkü Sakîfe günü dinden çıkmışlardı. Daha sonra bazıları dine tekrar geri dönerken bazıları küfürlerinde devam ettiler.[980]

Meclisî, kendisinden önce aktarılan rivâyetleri aktarmaktadır.[981] Ca'fer-i Sâdık'tan aktardığı bir rivâyete göre Sakîfe olayında Ensâr'ın bir emîr bizden bir emîr sizden teklifi ile "Karada ve denizde bozulmalar meydana geldiğini"[982] ileri sürmektedir.[983] Şeriatî'ye göre "Sakîfe'den sonra liyakatli Ali ve liyakatsiz Ebû Bekir olmak üzere iki tanıyış oluşmuştur. İslâm'ın ilk dönemlerinden uzaklaşıldıkça hilâfet eğrisi sağa sola doğru daha bir eğilmektedir."[984]

Yukarıdaki rivâyetlerden yola çıkarak Sakîfe'de çok sert bir tartışmanın sonucunda Hz. Ebû Bekir'e biatın, Hz. Ömer'in desteğiyle olduğu ve ona ilk biat edenlerden birisinin Hz. Ömer olduğu aşikârdır. Zaten Şîî müelliflerin çoğu Hz. Ebû Bekir'in hilâfete

977 **et-Tabersî,** el-İhticâc, I, 71 vd.
978 **İbn Tâvûs,** et-Tarâif, I, 237.
979 **'Allâme Hillî** (1379) Minhâcu'l-Kerâme, Kum, s. 180.
980 **Sâhib Cevâhir, Muhammed b. Hasan b. Bakr** (1362) Cevâhiru'l-Kelâm fi Şerhi Şerâ'i-l-İslâm, I-XXXXIII, 7. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l- Arabî, XXI, 347.
981 **Meclisî**, Bihâr, XXXVIII, 330 vd.
982 Rûm, 30/41 nolu âyete telmihte bulunmaktadır.
983 **Meclisî**, Bihâr, XXXVIII, 220.
984 **Şeriatî, Ali (ö. 1977)** (2012) Şîa, (Çev. Hicabi Kırlangıç), 1. Baskı, Ankara, Fecr Yay., s. 164.

gelmesinde en etkili ismin Hz. Ömer olduğu görüşünde hemfikirdirler. Bu nedenle de Şîa, Sakîfe üzerinden daha fazla Hz. Ömer'i suçlamıştır. Hilâfetin Hz. Ali'ye geçmemesinin en büyük müsebbibi olarak onu görmüşlerdir. Sakîfe'de gizli de olsa bir kabile taassubu ve kabilelerin birbirleriyle olan rekabetlerinin hissedildiği müşahede edilmektedir.[985]

Rivâyetler incelendiğinde Sakîfe'de sahâbîlerin zaman zaman birbirlerine kızdıklarını, hakaret ettiklerini, birbirlerini öldürmekle tehdit ettiklerini ve hilâfet konusunda birbirlerine üstünlük sağlamak için İslâm'a yaptıkları hizmetleri öne sürdüklerini müşahede etmekteyiz. Onların arasında Hz. Ebû Bekir yapıcı tavırlarıyla, Hz. Ömer, çoğu zaman sinirli, kimi zaman toplumun yapısını iyi bilen imajı çizmiştir. Ayrıca pek çok Şîî eserde Hz. Ömer hakkında Kays b. Sa'd, Sa'd b. 'Ubâde ve Hz. Ali'nin "Suhâk'ın oğlu" veya "İblis" ifadelerini kullanmış olması dikkatlerden kaçmamıştır. Sakîfe'de yapılan toplantıda Ensârın hilâfet işini Muhâcirlere bırakmasını, Sa'd b. 'Ubâde'yi kıskanan ve ondan dolayı Muhâcirlerin tarafında yer alan Beşîr b. Sa'd'ın tavrında arayanlar da vardır.[986]

Bu toplantıda herhangi bir nassın gündeme gelip gelmediği de kaynaklarda tartışılmıştır. İyi araştırıldığında Ensâr ve Muhâcirler arasında Hz. Peygamber'e halife olacak kişi belirlenmeye çalışılırken, hiç kimsenin Hz. Peygamber'den tek bir hadis rivâyet etmediği görülecektir. Hilâfet makamına kimin geçeceğine dair delillerin arandığı ve buna şiddetle ihtiyaç duyulduğu bir anda, herhangi bir nass veya işaretin bulunmaması, bu konuda Hz. Peygamber'in Ensâr ve Muhâcirler tarafından birinin tayini konusunda bir hadisinin mevcut olmadığına delâlet etmektedir.[987] Bu durumda "İmâmlar Kureyş'ten olur." hadisine kabile asabiyeti ve kavmiyetçilik anlayışı ile rivâyet edilmiş bir söz olduğuna kani olmak hiçte de isabetsiz sayılmaz.[988] Bu mesele Şîa tarafından Hz. Ali'nin vasiliğinin ihlali olarak görülmüştür. Şîî müelliflerden Süleym b. Kays'ın Selmân kanalıyla naklettiği rivâyetin aksine Ensâr, Hz. Ali'nin yönetime geçmesi için değil; kendi içlerinden birini başkan seçmek amacıyla bir araya gelmiştir.

Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir ve Ebû 'Ubeyde'yi yanına alarak Sakîfe'ye gitmesi ve oradaki çabalarıyla Hz. Ebû Bekir'e biat edilmesi, daha sonra Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i yerine halife olarak vasiyet etmesi, Hz. Ömer'in de vefat ederken, "Ebû 'Ubeyde olsaydı onu halife tayin ederdim." demesi, Şîa ve bazı kesimler tarafından bu üç kişinin hilâfeti aralarında sıra ile bölüşme konusunda anlaştıkları yönünde iddiaların ortaya atılmasına;

985 **Recebî Divânî,** a.g.m. s. 75 vd.
986 **Meclisî**, Bihâr, XXXVIII, 337.
987 **Fığlalı**, Sakîfe, s. 24.
988 Halifenin Kureyşliliği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Hatiboğlu,** Hilâfetin Kureyşliliği, s. 66 vd.

dahası "Bu olay üçlünün önceden kararlaştırdığı bir olaydır." şeklinde değerlendirmelerine neden olmuştur.[989] Ancak bu iddianın gerçeği yansıtmadığı kanaatindeyiz.[990] Zira Hz. Ömer'in vefat etmeden önce "Ebû 'Ubeyde veya Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim olsaydı onu halife gösterirdim" demesi de bu iddiayı çürüten en önemli delillerdendir. Ayrıca iddia edildiği gibi üçlü bir antlaşma olsaydı, o dönemde hilâfeti talep edenler bunu açıkça onlara karşı kullanırlardı. Hz. Ömer'in, Hz. Ebû Bekir'in hilâfete gelişiyle ilgili söylediği söz, aslında Şîa'nın sürekli dile getirdiği ve "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû 'Ubeyde'nin daha önceden bu işi planladıkları" iddialarını da çürütmektedir. Çünkü bu olay plansız ve beklenmedik bir anda olmuştur. Sakîfe'ye giden Hz. Ebû Bekir ve beraberindekiler işin böyle sonuçlanacağını tahmin etmemişlerdir. Önceden planlanmış diyerek kötü niyet aramanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Sakîfe'de hilâfetin kendilerinde kalmasını isteyen üç grup vardı. Bunlar, "Hz. Peygamber'in kabilesine mensup ve İslâmiyet'i ilk kabul eden kimselerin oluşturduğu Muhâcirler, İslâm dinine sığınak olan ve onu bağrına basanların oluşturduğu Ensâr, Hz. Ali'nin bu görevi hak ettiğini savunan Hâşimoğulları'dır." İlk iki grupta yer alanlar, hiçbir zaman böyle bir komplodan bahsetmemiş ve hilâfete de mezkûr argümanlarla karşı çıkmamışlardır.[991]

Sakîfe'deki tartışmalar, tamamıyla Araplardaki sosyo kültürel hayatı tanzim eden kabilecilik anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ensâr, tabii olarak öncelikle kendilerinden birisini halife olarak seçmek istemiştir. Ancak, câhiliyye dönemi kabilecilik çekişmesinin gizli de olsa devam etmesi, bunun sonucunda Sa'd b. Ubade'nin halife olmasını Evs ve Hacrec kabilesinin kimi ileri gelenlerinin istememesi, Kureyş'in siyâsî üstünlüğü, Araplar arasındaki denge politikası, Hz. Ebû Bekir'in üstün kişiliği, İslâmiyetteki kıdemi, hizmetleri ve sahâbe arasındaki karşılığı, onu hilâfet makamına getiren temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.[992] Sakîfe'de "Gadîr-i Hum" ve "Kırtâs olayı"nın hiç gündeme gelmemiş olması, Hz. Ali ve taraftarlarının en çok ihtiyaç duyduğu bir anda bu olayları hiç gündeme getirmemiş olması, mezkûr olaylardan anlaşılanların o dönemde çok daha farklı olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

989 **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 134.
990 **Arı**, s. 182.
991 **Akdoğan**, s. 165.
992 **Onat**, s. 35; **Akbulut**, s. 54 vd; **Atalan, Mehmet** (2004) 'Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilâfet Tartışmaları', Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9:2, ss. 55-68, s. 65.

7.4.1. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e Biatı Meselesi

Hz. Ali ve Hâşimoğulları'nın Hz. Ebû Bekir'e ne zaman ve nasıl biat ettikleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşleri iki grupta toplamak mümkündür. Birinci grupta yer alan rivâyetler, Hz. Ali'nin halifeye hemen biat ettiğini, ikinci gruptakiler ise biatin bir müddet sonra gerçekleştiği ile ilgilidir.

7.4.1.1.Hz. Ali'nin Hemen Biat Ettiği İle İlgili Rivâyetler

Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e hemen biat ettiği ile ilgili rivâyetler daha çok Ehl-i Sünnet rivâyet kaynaklarında geçmektedir. Bazı rivâyetlere göre Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e umûmî biatin birinci veya ikinci günü biat etmiştir. Buna göre Hz. Ali, umûmî biat edildiğini duyduktan sonra mescide gelmiş ve biat etmiştir. Bir başka rivâyete göre ise Hz. Ebû Bekir, kendisine biat edildikten sonra minbere çıkmış, orada Zübeyr b. 'Avvâm (ö. 36/656) ile Hz. Ali'nin olmadığını fark edince kendilerini çağırmış, onlar da mescide gelerek kendisine biat etmişlerdir.[993] Daha sonra Hz. Fâtıma'nın (ö. 11/632) Fedek meselesinden dolayı Hz. Ali ile halifenin arasında bazı problemler meydana gelmiş, bu nedenle Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra tekrar biat etmiştir.[994]

Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e Mescid-i Nebevî'de biat edildiğini duyduktan sonra kalkıp Hz. Ebû Bekir'in yanına gitti ve ona "Bu işte (halifelikte) bizim için bir hak görüyor musun?" diye sordu. Hz. Ebû Bekir, "Evet, fakat fitneden korktuğumdan bu işi yüklendim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ali, "Biz, Hz. Peygamber'in seni namaz kıldırmakla görevlendirdiğini, mağaraya sığınırken onunla arkadaşlık eden ikinin ikincisi oluğunu biliyoruz. Fakat bizim de bir hakkımız vardı. Bizimle istişâre etmedin", dedikten sonra "Allah seni affetsin" deyip biat etti.[995]

Başka bir rivâyete göre ise Hz. Ali, Kur'ân'ı cem' edene kadar evinden çıkmamaya karar vermişti. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i bir topluluk ile birlikte ona göndererek gelip "Biat etmesini istedi. Hz. Ömer, bunu yapmadığı takdirde evini yakacağını Ona söyleyince" o da geldi ve biat etti.[996]

Yukarıdaki rivâyetlerde görüldüğü üzere Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e hemen biat etmişse de halifelikte hak sahibi olduğu konusunda Hz. Ebû Bekir'e sitemde bulunduğu ve gönülsüz bir biçimde biat ettiği anlaşılmaktadır.

---

993 **Belâzürî**, el-Ensâb II, 267-68; **İbn Kesîr,** el-Bidâye, VI, 301.
994 **İbn Kesîr,** es-Sire, IV, 491.
995 **Belâzürî,** el-Ensâb, II, 263.
996 **Belâzürî,** el-Ensâb, II, 268. Farklı rivâyetler için ayrıca bkz. **Belâzürî,** el-Ensâb, II, 268 vd.

7.4.1.2.Hz. Ali'nin Sonradan Biat Ettiği İle İlgili Rivâyetler

Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e kırk gün, yetmiş gün, üç ay veya altı ay[997] sonra biat ettiğine dair bilgiler de bulunmaktadır.[998]

Süleym b. Kays Sakîfe'de olup bitenler ile ilgili Ali'nin biat etmeye yanaşmadığını ve onunla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer arasında şiddetli tartışmaların yaşandığını belirtmek suretiyle Hz. Ali'nin sonradan biat ettiği ile ilgili rivâyetler aktarmaktadır.[999] Şîa râvîlerine göre Hz. Ömer, minberde oturan Hz. Ebû Bekir'e, "Sen niçin minber üzerinde oturuyorsun bu adam muhariptir, oturuyor, sana biat etmiyor. Onun boynunu vurmamızı emretmeyecek misin?" dedi. Hasan ve Hüseyînde ayaktaydılar. Ömer'in sözlerini işittiklerinde ağladılar. Hz. Ali onları kucakladı ve onlara "Ağlamayın, vallahi babanızı öldürmeye güçleri yetmez" dedi. Resûlullah'ın dadısı Ümmü Eymen onlara yönelerek "Ey Ebû Bekir! Ne çabuk kıskançlık ve nifâkınızı açığa vurdunuz" dedi. Ömer "Bizim kadınlarla işimiz yok" dedi. Daha sonra onun emri üzerine Ümmü Eymen mescitten çıkartıldı.[1000]

Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir'e biat etmeye karşı çıkan on iki kişinin ismi zikredilmektedir. Bunlar: Hâlid b. Sa'îd b. el-'Âs, Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Ğıfârî, Mikdâd b. Esved, 'Ammâr b. Yâsir, Büreyde el-Eslemî, Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân, Abdullah b. Mes'ûd, Sehl b. Huneyf, Huzeyme zü'ş-Şehâdeteyn, Ubey b. Ka'b, Ebû Eyyûb el-Ensârî'dir.[1001] Ya'kûbî'ye göre; 'Abbâs b. 'Abdulmuttalib, el-Fadl b. el-'Abbâs,

---

997 **Ya'kûbî,** Târîh, II, 11; **Belâzürî,** el-Ensâb, II, 268-269.

998 İlk altı ay ne Hz. Ali ne de Hâşimoğulları Hz. Ebû Bekir'e biat etmiştir. Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e haber göndererek yanına çağırıp ona biat etmiştir. Biat öncesi Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir arasında şöyle bir konuşma geçmektedir: "Ali ayağa kalkarak layık olduğu şekilde Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şöyle dedi: 'Ey Ebû Bekir! Bizim sana bey'at etmeyişimiz, senin faziletini inkâr ettiğimizden ve Allah'ın sana ihsan ettiği hayrı kıskandığımızdan değildir. Biz bu vazifenin bizim hakkımız olduğunu ve sizin bunu keyfi bir şekilde ve baskı yoluyla elimizden aldığınızı düşünüyorduk.' Sonra Resûlullah (sav) ile akrabalığını, kendilerinin hak ve hukuklarını uzun uzadıya anlattığında, Ebû Bekir ağladı. Ali sözüne son verince Ebû Bekir, şehadet getirdi ve layık olduğu şekilde Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle dedi: 'Allah'a yemin olsun ki, senin Resülullah'a olan yakınlığın benim için kendi asıl ve soyumdan daha sevgilidir. Allah'a yemin olsun ki, bizimle sizin aranızda olan mal meselesinde, hayırdan başka bir şey kastetmedim. Ancak ben Resûlullah'ın 'Biz peygamberler miras bırakmayız; bıraktıklarımız sadakadır. Muhammed'in ailesi bu mal ve mülklerden geçimlerini sağlarlar' dediğini işittim. Allah'ın Resûlü Muhammed'in yaptıklarını yapmamaktan Allah'a sığınırım. O ne yaptı ise, ben de o işi yapacağım inşallah' diyerek sözlerini bitirdi. Sonra Ali, 'yarın sana bey'at edeceğim' dedi. Ebû Bekir ertesi günü öğle namazını kıldırdıktan sonra, cemaata dönerek Ali'nin ileri sürdüğü özürlerden bir kısmını anlattı. Sonra Ali kalktı ve Ebû Bekir'in hak ve hukukunun büyüklüğünü, meziyet, fazilet ve hizmetlerini anlattıktan sonra Ebû Bekir'in yanına gidip ona bey'at etti. Bunun üzerine halk Ali'ye gelerek, 'İsabet ettin, iyi yaptın' dediler." Bkz. **İbn Kuteybe,** el-İmâme ve's-Siyâse, I, 33-34; **Belâzürî,** el-Ensâb, II, 268; **Taberî,** Tarih, III, 208-209; **Fığlalı,** 'Sakîfe', s. 23-24.

999 **el-Hilâlî**, II, 593.

1000 **el-Hilâlî**, II, 591-93,867; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 276.

1001 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 461; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 189; **Tâî**, Sakîfe, s. 206; Bunların sonraları istemeyerek biat ettikleri ile ilgili ayrıntılar için bkz. **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 278 vd.

Zübeyr b. el-'Avvâm, Hâlid b. Sa'îd,[1002] Mikdâd b. 'Amr, Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer el-Ğıfârî, 'Ammâr b. Yâsir, el-Berrâ b. 'Âzib ve Ubey b. Ka'b Hz. Ali ile beraber Hz. Ebû Bekir'e biat etmekten geri kalmışlardır.[1003]

Başka bir rivâyette şöyle denilmektedir: Ali'ye adamlar gönderip boynuna bir şeyler bağlayarak getirdiler. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ona "Biat et" dediler. Hz. Ali "Biat etmediğimde bana ne yapacaksınız?" diye sordu. Onlar "Seni kınayarak öldüreceğiz" dediler. Ali: "O zaman ben Allah'ın kulu ve Resûllullah'ın kardeşi olurum" dedi. Onlar, "Allah'ın kulu olmasına olursun ama Resûlullah'ın kardeşi olamazsın" dediler. Ali döndü ve biat etmedi.[1004] Diğer bir rivâyette ise: Hz. Ömer Hz. Ali'ye hitaben "Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Kalk ve biat et" dedi. Hz. Ali "Şayet biat etmezsem ne olur?" dedi. Hz. Ömer "O zaman vallahi senin boynunu vururuz" dedi. Hâlid öne atıldı ve kılıcını çekti. "Eğer biat etmezsen seni öldürürüm." Hz. Ali ona karşı ayağa kalktı ve onun yakasından tutup itti. O da ensesi üzerine düştü ve elinden kılıcı düştü.[1005]

Hz. Ali, onların aleyhine üç kez delil getirdi. Sonra avucunu açmadan elini uzattı. Hz. Ebû Bekir ellerini ona değdirdi. Bu şekilde ondan biatı kabul etmiş oldu. Hz. Ali biat etmeden önce boynunda ip olduğu halde "*Ey annemin oğlu! Şüphesiz topluluk beni zayıf düşürdü ve neredeyse öldürecekti*"[1006] diye bağırdı.[1007] Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet edilen bir habere göre "Hz. Ali evine duman girdiğini görmeden vallahi biat etmemiştir." denilmektedir. Yine Hz. Ali'nin aslında hiç biat etmediğini, maslahat gereği takiyye yaparak biat ettiğini iddia edenler de bulunmaktadır.[1008]

Şîî müellifer, Hz. Ebû Bekir'e biat konusunda geciken Hz. Ali'nin niçin kendisinden önceki halifelere karşı çıktığı halde onlarla çatışmadığı konusuna kafa yormaktadırlar.[1009] Birçok Şîî kaynağa göre Hz. Ali, yardımcılarının azlığından dolayı onlarla savaşmamıştır.[1010] Bu görüşü savunanlar bazı kaynaklarda geçen aşağıdaki rivâyeti delil olarak sunmaktadırlar: "Hz. Ebû Bekir'e biat edildikten sonra Hz. Ali geceleyin Resûlullah'ın kızı Fâtıma'yı, oğulları Hasan ve Hüseyîn'i bir bineğe bindirerek Ehl-i

---

1002 el-Medâinî; Hâlid b. Sa'îd'in altı ay sonra evine giden Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini, onun dışındakiler iki ay sonra biat ettiğini rivâyet etmektedir. Bkz. **Belâzürî**, el-Ensâb, II, Cevherî bir sene sonra biat ettiğini ileri sürmektedir. Bkz. **Cevherî, Basrî,** s. 110.

1003 **Ya'kûbî,** Tarih, II, 9. Bu isimlerin biat etmesi için yapılan girişim ve konuşmalar için bkz. **Ya'kûbî**, Tarih, II, 9 vd.

1004 **el-Hilâlî**, II, 666; **Mes'ûdî**, İsbâtu'l-Vasiyye, s. 155; **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 155.

1005 **el-Hilâlî**, II, 868.

1006 Araf, 7/150.

1007 **el-Hilâlî**, II, 593; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 276.

1008 **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 390-393.

1009 **Kûfî**, Tefsîru Furât, s. 422; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 90.

1010 **Ya'kûbî,** II, 11; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 166.

Bedr'e ve Ensâr meclislerine gönderdi. Onlardan yardım istedi." Onlar, "Ey Resûlullah'ın kızı! Biz bu adama biat ettik. Şayet senin eşin ve amcanın oğlu Ebû Bekir'den önce bize gelseydi ondan şaşmazdık" diyorlardı. Hz. Ali ise "Ben Resûlullah'ı defnetmeden evini terk ederek çıkıp insanlarla onun iktidarını, otoritesini mi çekiştirecektim?" diye cevap veriyordu. Bunun üzerine Fâtıma dedi ki "Ebû'l-Hasan ancak kendisine yakışanı yaptı. Onlar ise Allah'ın onları sorgulayacağı ve hesaba çekileceği bir iş yaptılar" dedi. [1011]

Tabâtabâî'ye göre Hz. Ali, İslâm ve Müslümanların maslahatını gözettiğinden ve istenilen düzeyde destekçileri olmadığından, halifelere karşı ayaklanıp onlarla savaşmamıştır. Ne var ki onlara karşı gelenler, inanç açısından bu işi onlara teslim etmemişler; halifeliğin ve ilm-i merciîyyetin Hz. Ali'nin tartışmasız hakkı olduğu görüşünü benimsemişlerdir.[1012]

Şîî kaynaklar, Hz. Ali'nin Sakîfe biatına katılanlara karşı sert bir tavır takındığını belirterek, onun ilk halife ile neden çatışmadığını Hz. Ali'nin ağzından şöyle cevaplamaktadırlar: "Vallahi ne korku, ne de ölümden kaçış beni engelledi. Fakat kardeşim Resûlullah'ın şu sözü beni engelledi: 'Ey Ebû'l-Hasan! Şüphesiz ki ümmet sana verilen sözü tutmayacaktır. İnsanlar benimle yaptıkları ahdi bozacaklar. Senin benim yanımdaki konumun, Hârûn'un Mûsâ'nın yanındaki konumu gibidir.' Bunun üzerine Hz. Ali: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu durumda bana ne tavsiye edersin?' diye sordum. O 'şayet yardımcı bulursan onlarla cihâd etmek için acele et! Yardımcı bulamazsan vazgeç! Mazlum olarak bana yetişinceye kadar kanını döktürme' dedi. Bu nedenle Hz. Ali şöyle demiştir: 'Gayretli kırk kişi bulabilseydim, topluluğa karşı ayaklanırdım' demiştir."[1013]

Şîî kaynaklarda geçen bir diğer rivâyete göre Ali b. Mûsâ er-Rızâ'ya "Resûlullah'tan sonra Hz. Ali yirmi beş yıl düşmanları ile niçin cihâd etmedi de yönetime geldikten sonra cihâd etti?" şeklinde soru soruldu. O, "Çünkü Resûlullah da Peygamberlikten sonra Mekke de on üç yıl Medîne de ise on dokuz ay yardımcılarının azlığından dolayı müşriklerle cihâd etmeyi terk etmişti. Böylece Hz. Ali de ona uydu, yardımcılarının azlığından dolayı mücâhedeyi terk etti." cevabını vermiştir.[1014]

Birçok Şîî kaynağa göre Hz. Ali hilâfetin kendi hakkı olduğu düşüncesindeydi.[1015] Onun için *Nehcü'l-Belâğa*'da Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilmektedir: *"Hayatta iken ve ölü iken ona kim benden daha layıktır? Basiretinizle gidin; düşmanlarınıza karşı cihatta*

1011 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 173; **Tabersî**, el-İhticâc, I, 97.
1012 **Tabâtabâî**, Şîa, s. 37.
1013 **Ya'kûbî**, II, 11.
1014 **İbn Bâbeveyh**, 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 81; **Meclisî**, Bihâr, XIX, 435; **Muğniyye, Muhammed Cevâd (ö. 1400/1979)** (1421) eş-Şîa ve'l-Hâkimûn, 8. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Cevâd, s. 19.
1015 **Belâzürî,** el-Ensâb, II, 267; **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 151.

niyetiniz sâdık olsun! Kendisinden başka ilâh olmayana yemin olsun ki ben doğru yoldayım; onlar ise bâtılın ayak kaydıran yerindedirler."[1016] Onun Sıffin savaşı öncesi Muâviye'ye gönderdiği mektup yukarıdaki rivâyetleri destekler mahiyettedir.

Hz. Ali, Muâviye'ye yazdığı mektupta şöyle demiştir: "Benim halifeleri kıskandığımı, onlardan geri kaldığımı ve onlara haksızlık ettiğimi belirtmişsin. Onlara haksızlık etmekten Allah'a sığınırım. Onlardan geri kaldığım ve onların işlerinden hoşlanmadığım konusunda ise ben insanlardan özür dilemem. Zira Allah Peygamberinin ruhunu teslim aldığında Kureyş, 'bizden bir emîr olsun', Ensâr, 'bizden bir emîr olsun' dedi. Kureyş, 'Allah'ın elçisi Muhammed bizden olduğuna göre bu işe biz daha çok hak sahibiyiz.' demesi üzerine Ensâr bunu kabul edip, yönetim ve otoriteyi onlara teslim etti. Onlar Ensâr'ın yanında Muhammed'in akrabalığı vasıtasıyla halifeliği elde ettiklerine göre Muhammed'e en yakın olan kişinin bu işe onlardan daha fazla hak sahibi olması gerekir. Yoksa Ensâr, bu iş konusunda Arapların hepsinden daha fazla pay sahibidir. Ben bilmiyorum, arkadaşlarım mı hakkımı teslim aldılar, yoksa Ensâr mı zulmetti? Ama şunu biliyorum ki, hakkım elimden alınmıştır. Ben bu işi onlara bıraktım Allah bu konuda onları affetsin."[1017]

Şîî kaynaklarda Ebû Bekir'e yapılan biatten sonra onun bir ara gizlice Hz. Ali'nin yanına gidip ondan özür dilediği; Hz. Ali'nin de çok sayıda delil getirerek halifeliğin kendi hakkı olduğunu savunduğu yönünde birçok rivâyetler aktarmaktadır. İbn Bâbeveyh *el Hisâl* adlı çalışmasında bu rivâyetlerden kırk üç tanesini zikretmiştir.[1018]

Hz. Ali'nin biatte gecikmesinin ya da sonradan biatini yenileme ihtiyacı hissetmesinin en önemli sebebi, konunun kendisi ile istişâre edilmemesi, bu süreçte devre dışı bırakılmasıdır.[1019] Bu durum, sahâbe arasında kendini Hz. Peygamber'e en yakın gören Hz. Ali'nin gönlünün kırılmasına sebep olmuştur. O, Resûlullah'ın yakınlarından biri olarak bu meselede görüşünün alınması gerektiğini söylemiş, ayrıca bu konuda söz hakkı bulunduğu halde kendisine danışılmadığını belirterek kırgınlığını dile getirmiştir. Ancak onun kırgınlığı halife olma hırsından dolayı değildir. Nitekim eğer isterse kendisi için asker toplayabileceğini söyleyen Ebû Süfyân'a şiddetle karşı çıkmış ve onu Müslümanları birbirine kırdırtmaya çalışmakla suçlamıştır.[1020]

1016 **Radî,** s. 227.
1017 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Minkârî**, s. 88-91; **Arı**, s. 204-205.
1018 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 548 vd.
1019 **el-Muzaffer, Muhammed Rızâ, (ö. 1383/1964)** (Tsz) es-Sekîfe, Kum, İntişârat-ı Mektebetu'z-Zehrâ, s. 151.
1020 **Belâzürî**, el-Ensâb, II, 271.

7.4.2. Hz. Ali'ye Suikast Teşebbüsü

Şîa kaynakları, ilk iki halifenin insanların biatine engel olduğu ve bu konuda ümmetin birliğini böldüğü gerekçesi ile Hz. Ali'yi öldürtmek istediklerini kaydetmektedir. Rivâyete göre "Ali ile aralarında ihtilaf çıkıp kavga etmeleri üzerine, Ebû Bekir evine gitti ve Ömer'e adam gönderip onu yanına çağırdı. Sonra ona 'Ali'nin bugün bize karşı yaptığını gördün mü? Allah'a yemin olsun ki bugün yaptığı gibi bir toplantı daha yapsa işimizi bozar. Bu konuda senin görüşün nedir?' diye sordu. Bunun üzerine Ömer, 'Bana kalırsa, onu öldürtmek için emîr ver' dedi. Ebû Bekir, 'onu kim öldürebilir.' sorusuna Ömer, 'Hâlid b. Velîd' dedi. Daha sonra Hâlid'e bir haberci göndererek yanlarına çağırdılar. Ona; 'sana büyük bir görev vermek istiyoruz' dediler. Hâlid b. Velîd de, 'Ali b. Ebî Tâlib'in öldürülmesi bile olsa istediğiniz vazifeyi seve seve yaparım' dedi. Onlar da 'bizim istediğimiz de budur' dediler. Hâlid, 'onu ne zaman öldüreyim?' diye sordu. Ebû Bekir, 'o sabah namazı için mescide girdiğinde onun yanında namaza dur. Selam verdiğimde kalk ve kılıcınla onun boynunu vur' dedi. Hâlid 'Tamam' dedi."

"Ebû Bekir'in hanımı Esma bt. Umeys, bu olayı duydu. Hemen câriyesini çağırdı ona, 'Ali ve Fâtımâ'nın evine git. Onlara selamımı ilet. İleri gelenlerin toplanıp kendisini öldürtmek istediklerini ve kendisini uyardığımı Ali'ye haber ver', dedi. Câriye de Ali ve Fâtıma'nın evine giderek Esma bt. Umeys'in selamlarını ilettikten sonra ileri gelenlerin onu öldürtmek istediklerini, bu bakımdan dikkatli olması gerektiği ile ilgili bilgiyi kendisine aktardı. Ali câriyeye 'Esma bt. Umeys'e; Allah, onlar ile yapmak istedikleri arasında engel olur' demesini söyledi."

"Sonra Ali hazırlandı, mescide gitti. Ebû Bekir'in arkasında kendi başına namaza durdu. Hâlid b. Velîd, kılıcı ile birlikte onun yanında idi. Ebû Bekir, tahiyyata oturduğu zaman söylediğine pişman oldu. Fitneden ve Ali'nin yiğitliği ile gücünden korkarak kararından vazgeçti. Düşünceye daldı. Selam vermeye cesaret edemiyordu. Güneş neredeyse doğacaktı. İnsanlar onun yanıldığını sandılar. Sonra Ebû Bekir Hâlid'e yönelerek 'ey Hâlid! Sana emrettiğimi yapma' dedikten sonra selam verdi."

"Bunun üzerine Mü'minlerin Emîri Ali, 'Ey Hâlid! Sana neyi emretmişti?' diye sordu. Hâlid de 'senin boynunu vurmamı emretmişti' dedi. Hz. Ali, 'sen yapacak mıydın?' diye sorması üzerine Hâlid, 'Evet Allah'a yemin olsun ki şayet o, bana 'yapma' demeseydi, selamdan sonra seni öldürecektim' dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, onu tuttuğu gibi yere çaldı. İnsanlar etraflarına toplandılar. Ömer, 'Ka'be'nin Rabbine yemin olsun ki onu şimdi öldürecek' dedi. İnsanlar 'Ey Ebû'l-Hasan! Allah'tan sakın! Ravzâ-ı Mutahhara'da yatanın hakkı için onu bırak!' dediler. Bunun üzerine Ali vazgeçti. Daha

sonra Ömer'e yöneldi, onun yakasını tutarak, 'ey Suhâk'ın oğlu! Şayet Resûlullah'tan bir ahid ve Allah'ın kitabı olmasaydı sen hangimizin taraflarının daha zayıf ve sayıca az olduğunu görürdün'" dedi. [1021]

Bir ara Hâlid b. Velîd el-Kasriyye, Hz. Ali'nin gıybetini yaparken şu cümleleri sarf etmiştir: "Allah'a yemin olsun ki eğer Ebû't-Türâb'da hayır olsaydı, Ebû Bekir onu öldürme emrini vermezdi." Bu rivâyeti aktardıktan sonra Taberî Âmulî Sağîr şunları söylemektedir: "Bu rivâyet Hz. Ebû Bekir'in Ali için öldürme emri verdiğine delildir."[1022]

7.4.3. Hz. Fâtıma'ya ve Evine Yapılanlarla İlgili Rivâyetler

Şimdiye kadar Şîa kaynaklarına göre Hz. Ali'nin biat edinceye kadar ilk iki halifeye karşı nasıl bir mücadele verdiği, onlarla nasıl tartıştığı ile ilgili rivâyetler diğer başlıklarda değerlendirilmeye çalışıldı. Şîî rivâyet kaynaklarında hem Hz. Ali'yi hem de Hz. Fâtıma'yı yakından ilgilendiren bir iddiadan söz edilmektedir. Bu iddiaya göre insanlar Hz. Ebû Bekir'e biat ettikleri sırada Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Zübeyr, Talha b. 'Ubeydullâh,[1023] Mikdâd ve onlarla birlikte olan bazı kişiler biat etmeyip Hz. Ali'nin evinde toplanmışlardır. Hz. Ömer, onları evden dışarı çıkarmak için Kunfuz'u[1024] göndermiş ve "Eğer evden çıkmazlarsa evin kapısına odun yığacağını ve evin ateşe verileceğini onlara bildirmesini söylemiştir." Sonra Ömer içinde Muğîre b. Şu'be ve Ebû Huzeyfe Mevlâ Sâlim'in de bulunduğu bir toplulukla, Hz. Ali'nin kapısına gitmiştir. Ömer: "Ey Resûlullah'ın kızı Fâtıma! Evine sığınanları çıkart! Onlar biat ederek Müslümanlar'ın kabul ettiklerini kabul etsinler yoksa Allah'a yemin ederim ki onların üzerine ateş yakarım" demiştir. Neticede Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması ve kaburga kemiğinin kırılması ile sonuçlanan olayı ispatlama sadedinde Şîa kaynaklarında birçok rivâyet geçmektedir. Konuyu trajedik bir şekilde uzun uzadıya betimleyen yazarlar olduğu gibi,[1025] Hz. Ömer'i eleştirme bâbında kısaca değinenler de bulunmaktadır.[1026] Ancak şu bir

---

1021 **İbn Şâzân, el-Fadl el-Ezdî en-Neysâburî (ö. 260/874)** (2009) el-İzâh fi'r-Reddi Ala Sairi'l-Firak (Thk. Seyyid Celaleddîn Hüseyînî el-Urmevi), Beyrût, Müessesetü Tarihi'l-'Arabî, s. 155-160. Ayrıca bkz. **el-Kummî'**, Tefsîru'l-Kummî, II, 158-159; **Mes'ûdî,** İsbâtu'l-İmâme, s. 155; **el-Hilâlî,** II, 871 vd; **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1385) 'İlelu'ş-Şerâi', I-II, 1. Baskı, Kum, Mektebetu Dâvûdî, I, 191-92; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 305-306; **Zahir, İhsan İlâhi** (1984) Şîa'nın Kur'ân İmâmet ve Takiyye Anlayışı, (Çev. Sabri Hizmetli ve Hasan Onat), 1. Baskı, Ankara, Avşaroğlu Matbaası, s. 38-39; **Arı,** s. 208-209.

1022 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, s. 456.

1023 İbn İshâk biat etmeyip Hz. Fâtıma'nın evinde toplayanların arasında Talha b. 'Ubeydullâh'ı da zikretmektedir. Bkz. **İbn İshâk,** II, 714.

1024 Kunfuz'un asıl ismi İbn 'Umeyr et-Temimî olup kimi müelliflere göre Hz. Ömer'in amcasının oğlu, (bkz. **el-Hilâlî,** II, 863) kimisine göre hizmetçisi, (Bkz. **Meclisî,** Mirâtu'l-Ukûl, V, 318.) kimisine göre ise de Hz. Ebû Bekir'in azatlı kölesidir. Bkz. **el-Kureşî**, Mu'temer, s. 165.

1025 Örneğin **el-Hilâlî,** II, 862-865; **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 66-68, 307-308, **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 184-185; **Mufîd**, el-Emâlî, s. 49-50.

1026 Örneğin bkz. **Ya'kûbî**, Târîh, II, 11; '**Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hak, s. 271 vd.

gerçektir ki Hz. Fâtıma'nın hayatını yazan müellifler bu konuya mutlaka değinmektedirler. Krolonojik sıraya göre bu olayla ilgili rivâyetleri ele almak, konunun daha iyi anlaşılması için önem arz etmektedir.

Süleym b. Kays (ö. 76/695), hâdiseyi İbn 'Abbâs'tan şöyle nakletmektedir: "İnsanlar o iki adamla imtihan edildiklerinde, onlara Hz. Ali, Hâşimoğulları, Ebû Zerr, Mikdâd, Selmân ve yanlarındaki çok az insan biat etmekten kaçınmıştı. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e 'Şuna bak! Bu adam, ev halkı ve şu topluluk dışında herkes, sana biat etti. Onlara bir elçi gönder' dedi. Hz. Ebû Bekir, onlara Ömer'in amcasının oğlu Kunfuz'u gönderdi ve onları Resûlullah'ın halifesine biata çağırmasını istedi." Kunfuz gidip halifenin mesajını iletince Hz. Ali şöyle karşılık verdi: "Ne çabuk Allah'ın Resûlünü yalanladınız, sözünüzden caydınız ve dinden döndünüz. Allah'a yemin olsun ki Resûlullah benden başkasını halife olarak yerine bırakmadı. Ey Kunfuz! Sen git, sen elçisin, ona de ki: Ali sana: 'Vallahi Resûlullah yerine seni halife olarak bırakmadı, sen Resûlullah'ın halifesinin kim olduğunu biliyorsun.' dediğimi söyle" Kunfuz, Hz. Ebû Bekir'e gelip zikri geçen mesajı iletince, Hz. Ebû Bekir: "Ali doğru söylüyor, Resûlullah beni halife olarak yerine bırakmadı" demesi üzerine Ömer, öfkelendi ve yerinden kalktı. Ebû Bekir, oturmasını söyledi. Hz. Ömer, Kunfuz'a: "Ona git ve Müminlerin Emîri Ebû Bekir'e cevap ver de", dedi. Kunfuz, Hz. Ali'ye geldi ve mesajı iletti. Hz. Ali dedi ki: "Vallahi yalan söylüyor, ona git ve de ki sen sana ait olmayan bir unvan kullanıyorsun ve biliyorsun ki Müminlerin Emîr'i sen değilsin." Kunfuz döndü ve söylenenleri aktarınca Hz. Ömer öfkeyle ayağı kalktı: "Ben onun ahmaklığını ve zayıf görüşlülüğünü biliyorum. Onu öldürmedikçe işlerimiz rayına girmez. İzin ver, onun başını sana getireyim." dedi. Hz. Ebû Bekir, oturmasını söyledi. Ardından Kunfuz'a dönerek tekrar Hz. Ali'ye gidip onu biate davet etmesini söyledi. Kunfuz tekrar Hz. Ali'ye gelince o, "Ben onunla uğraşacak değilim, kardeşimin ve dostumun vasiyetini bırakıp Ebû Bekir ve sizin üzerinde birleştiğiniz şeye gelecek adam değilim." Kunfuz, Hz. Ali'nin cevabını Hz. Ebû Bekir'e bildirince Hz. Ömer öfkeyle ayağa kalktı ve Hâlid b. Velîd ile Kunfuz'u çağırdı ve onlara ateş ve odun getirmelerini emretti. Sonra, Ali'nin kapısına vardı. Fâtıma kapının arkasında oturuyordu, Resûlullah'ın vefatı dolayısıyla başını bağlamıştı, bedeni de bitkin düşmüştü. Ömer kapıya gelip kapıyı çalarken şöyle seslendi: "Ey Ebû Tâlib'in oğlu! Kapıyı aç!" Fâtıma ona şöyle cevap verdi: "Ey Ömer! Aramızda ne var, niçin bizi kendi halimizle baş başa bırakmıyorsunuz?" Bunun üzerine Hz. Ömer: "Kapıyı aç yoksa sizin üzerinize evi yakarım." Hz. Fâtıma: "Ey Ömer! Allah'tan korkmuyor musun, evime hücum edip içeri giriyorsun?" dedi ve oradan ayrılmadı. Sonra Ömer ateş istedi ve kapıyı yaktı, ardından da

kapıyı itti. Hz. Fâtıma, "Ey Allah'ın Resûlü! Ey Babacığım!" diye bağırdı. Bunun üzerine Hz. Ömer, kınındaki kılıcı çıkardı ve Fâtıma'nın yanlarına rastgele vurdu, bunun üzerine Fâtıma bağırdı. Daha sonra Ömer kırbacı kaldırdı ve onu Fâtıma'nın koluna vurdu, Fâtıma "Ey babacığım" diye bağırdı. Ali b. Ebî Tâlib kalktı, Ömer'i yakasından tutup sarstı ve yere attı. Ardından boynuna ve burnuna vurup onu öldürmek istediği esnada Hz. Peygamber'in kendisine taât ve sabrı tavsiye ettiği sözünü hatırladı ve şöyle dedi: "Ey Suhâk'ın oğlu! Muhammed'i nübüvvetle şereflendirene and olsun ki eğer Allah'ın önceden takdir ettiği kaderi olmasaydı evime giremeyeceğini bilirdin." Hz. Ömer, yardım isteyince insanlar gelip eve girdiler. Hâlid b. Velîd, Fâtıma'ya vurmak için kılıcını kınından sıyırdı. Hz. Ali, kılıcıyla saldırdığı sırada orada bulunanlar Hz. Ali'den yapmaması için çokça ricada bulundular. O da vazgeçti. Mikdâd, Selmân, Ebû Zer, 'Ammâr ve Büreyde el-Eslemî geldiler ve Hz. Ali'ye yardım için eve girdiler, neredeyse büyük bir fitne meydana gelecekti. Hz. Ali dışarı çıkarıldı. İnsanlar, Ebû Zer, Mikdâd, Selmân, 'Ammâr, Büreyde el-Eslemî de onu takib ederken şöyle diyorlardı: "Ne de çabuk Allah'ın Resûlü'ne ihanet ettiniz ve kalplerinizdeki kini dışa vurdunuz!"[1027]

'Ayyâşî (ö. 320/932), Hz. Ali'yi öven rivâyetleri zikrettikten sonra, insanların daha Hz. Peygamber defnedilmeden Hz. Ebû Bekir'e biat ettiğini, onların günaha girmesini engellemek için Kur'ân'ı cem etmeye başladığını ve bu işi bitirmeyinceye kadar da evinden çıkmayacağını ve biat etmeyeceğini Ebû Bekir'in elçisi olan Kunfuz'a her üç gelişinde de Hz. Ali'nin söylediğini belirtmektedir. Ayrıca Ali ile Kunfuz mücadeleye girişince; Kunfuz'un Fâtıma'ya vurduğu daha sonra oradan ayrılıp Ali'nin yanına adam toplamasından endişe ederek odun toplatıp Ömer'e haber verdiğini, Ömer gelince evde Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyînolduğu halde evi yakmak istediğini, bunun üzerine Ali'nin istemeyerek gelip biat ettiğini nakletmektedir.[1028] Tefsirinin başka bir yerinde ise Süleym'in rivâyetini özet olarak aktarırken[1029] Süleym'den farklı olarak şu rivâyete yer vermektedir: Fâtıma onların evine doğru geldiğini görünce kapıyı kapattı ve kendisinden izin almadan girmeyeceklerini zannetti. Ömer, gelip hurma liflerinden olan kapıya bir tekme atıp kapıyı kırdı. Ali'nin boynundan tutup çıkardılar. Bunun üzerine Fâtıma: "Ey Ebû Bekir beni dul bırakmak mı istiyorsunuz? Eğer onu bırakmazsanız saçlarımı açar, elbisemi yırtar, babamın kabrine gider ve ona seslenirim." der ve daha sonra çocukları Hasan ve Hüseyîn'in elinden tutarak Hz. Peygamber'in kabrine doğru gider. Bu esnada

1027 **el-Hilâlî,** II, 862-865.
1028 '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 307-308.
1029 '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 66-68.

Ali, Selmân'ı göndererek geri dönmesini, aksi takdirde "Şehre ve içerisinde yaşayanlara bakılmaksızın şehrin alt üst edileceğini gördüğünü" söylemesini ister. Selmân da Fâtıma'ya giderek "Ey Muhammed'in kızı Allah babanı rahmet için göndermiştir. Dediğini yapmadan dön." Fâtıma: "Ali'yi öldürmek istiyorlar ve ben buna sabredemem. Bırak beni babamın kabrine gideyim dilediğim şekilde beddua edeyim." deyince Ali'nin kendisini gönderdiğini ve eve dönmesini istediğini söyleyince evine döner. Daha sonra Hz. Ali biat için Hz. Ebû Bekir'in meclisine Sakîfe'ye götürülür. Biat etmezse boynunun vurulacağı ile tehdit edilir. Ali'nin haberi 'Abbâs'a ulaşınca koşar adımlarla oraya gitti ve "Kardeşimin oğluna merhamet edin size biat edeceğim." 'Abbâs: Ali'ye yöneldi ve onun elinden tutarak Ebû Bekir'in eline sürdü. Ali kızgın bir şekilde oradan ayrılırken başını göğe kaldırdı ve "Eğer yirmi kişi olsaydın onlarla cihâd et. Bu senin Kur'ân'daki şu sözündür. Sabırlı yirmi kişi iki yüz kişiyi yener."[1030] Üç kere "Allah'ım sayı yirmi kişi olmadı." dedi ve ayrıldı.[1031] Bu rivâyetlerden de anlaşıldığına göre Hz. Ali kendi isteği ile değil zorla biat etmiştir.

el-Cevherî el-Basrî (ö. 323/934), şöyle bir rivâyet nakletmiştir: Hz. Ebû Bekir minberde otururken Ali, Zübeyr ve Hâşimoğullarından bir kısım insan Fâtıma'nın evindeydi. Ömer, onlara gelip şöyle seslendi: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, ya biat için evden çıkarsınız ya da evi üzerinize yakarım."[1032] Ali ve Zübeyr, kılıcını kınından sıyırmış olarak evden çıktı, Ali ve Zübeyr'in kılıçlarını ellerinden alıp duvara vurup kırdılar. Sonra biat etmeleri için ikisini de sürükleyerek götürdüler. Ebû Bekir, minberin üzerinde olduğu halde Zübeyr'in kılıcını taşa vurmaları yönünde talimat veriyordu. Daha Sonra biat etmeleri için ikisini de sürükleyerek götürdüler ve onlar da biat ettiler. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın da onlarla evde olduğu rivâyet edilmektedir.[1033] Küleynî (ö. 329/940) ise Hz. Fâtıma'nın, Hz. Ömer'in yakasından tutup şöyle dediğini kaydeder: "Eğer günahsız kimselere isabet etmesinden çekinmeseydim, beddua ederdim de hemen kabul olunurdu."[1034]

Husaybî'nin (ö. 334/945) Hz. Fâtıma'dan naklettiği bir rivâyete göre Hz. Peygamber'in tekfin işlemi ve ona ait bazı işler tamamlandıktan sonra Hz. Ebû Bekir'e biat edenlerin evini yakmak üzere odun ve ateş getirdiklerini aktarmakta ve olayı Hz. Fâtıma'nın ağzından şöyle tasvir etmektedir: Kapının pervazlarını tuttum ve şöyle dedim: "Allah ve Resûlü aşkına, bizi rahat bırakmanızı ve buradan ayrılmanızı istiyorum." Bunun

---

1030 Enfâl, 8/65.
1031 **Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 66-68; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 710-711.
1032 **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 154.
1033 **el-Cevherî el-Basrî**, s. 44. Diğer rivâyetler için bkz. a.e., s. 60, 67.
1034 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 495.

üzerine Ömer, Ebû Bekir'in kölesi Kunfuz'dan kırbacı aldı ve pazuma vurdu, kırbaçların izi kolumda bir bilezik gibi oldu. Sonra Ömer, kapıyı tekmeledi, kapı bana çarptı, o sırada hamileydim ve ben yüz üstü yere düştüm, o esnada ateş de yanıyordu. Ömer, kulağımdaki küpe etrafa dağılıncaya kadar beni tokatladı. Ardından doğum sancılarım geldi ve günahsız Muhsin'i, öldürülmüş olarak, düşürdüm.[1035] Aynı eserin bir başka yerinde ise Emîrü'l-Müminîn, Fâtıma, Hasan, Hüseyîn, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Külsüm ve Fidda'yı yakmak için ateşe pek çok odun ekledi. Kapıyı ateşe verdiler ve Fâtıma dışarı çıkıp onlara şöyle hitap etti: "Yazıklar olsun sana Ey Ömer! Allah'a ve Resûlü'ne karşı bu ne cüret! Sen Allah'ın Resûlü'nün neslini dünyadan kesip yok etmek ve Allah'ın nurunu söndürmek mi istiyorsun? Fakat Allah nurunu tamamlayacaktır."[1036] Bunun üzerine Hz. Ömer onu azarlayarak şöyle dedi: 'Çekil ey Fâtıma! Velev ki Muhammed burada da olsa, melekler de ona Allah'tan emîr, nehiy ve vahiy getirseler de yine de Ali, diğer Müslümanlardan biridir, onlardan farklı değildir. Dilersen Ali'nin Ebû Bekir'e biatı için çıkışını tercih et; dilersen de hepinizi yakayım.' Hz. Fâtıma ona şöyle cevap verdi: "Ey şakî (bedbaht)! Geç git! Hâlâ kabirde Resûlullah'ın alnı ıslanmamıştır, toprak kefenine dokunmamıştır." Sonra ağlayarak şöyle devam etti: "Allah'ım! Peygamber'inin, Resûlünün ve seçtiğinin ortada bulunmamasından dolayı ümmetinin irtidadını ve nâzil olan kitabında belirlenen hakkımızı engellemelerini sana şikâyet ediyoruz." Ömer ve Hâlid b. Velîd onu küçümseyerek: "Ey Fâtıma! Kadınların ahmaklığını bırak, Allah, daha ne kadar nübüvvet ve risâleti sizde birleştirecek!" Daha sonra kapı tahtaları ateş aldı. Kunfuz, kapıyı açmak için elini içeri soktu. O sırada Ömer, Fâtıma'nın koluna Ebû Bekir'in kırbacıyla vurdu ve onun kolunda siyah, bilezik gibi bir iz bıraktı. Hz. Fâtıma ondan dolayı inledi ve ağladı. Ömer kapıya tekme vurdu ve kapı Fâtıma'nın karnına isabet etti. Fâtıma, Muhsin'e altı aylık hamileydi ve onu düşürdü. Ömer, Hâlid ve Kunfuz içeri girdiler. Ömer, Fâtıma'yı, kulağındaki küpesi ortalığa saçılıncaya kadar tokatladı. Fâtıma yüksek sesle ağlayıp şöyle haykırdı: "Ey babacığım! Senin kızın dövülüyor, karnındaki yavrusu öldürülüyor, kızın tokatlanıyor." Ardından Emîrü'l-Müminîn, gözleri kızarmış, göz bebekleri büyümüş olarak dışarı çıkarıldı. Örtüsünü Hz. Fâtıma'ya örttü, onu bağrına bastı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resûlünün kızı! Beddua etmekten sakın eğer beddua edersen ne Muhammed'in, Allah'ın Resûlü olduğuna şâhidlik edecek kimse, ne de yerde yürüyen hiçbir canlı ve gökte uçan hiç bir kuş kalır. Sonra İbn Hattâb'a şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Bugün, yarın ve daha

---

1035 **Husaybî, Ebû Abdillah el-Hüseyîn b. Hamdan (ö. 334/945)** (2011) Târihu'n-Nebî ve'l-Eimme ve Mu'cizâtihim el Musemmâ bi el-Hidâyetü'l-Kübrâ, (Thk. Mustafa Subhî el-Humusî), Beyrût, Şirketu'l-E'lemî li'l-Metbu'ât, s. 217.

1036 Saf, 61/8 âyete telmihte bulunmuştur.

sonraki günde, ben Zü'l-fikâr kılıcımı çekmeden önce çık git! Yoksa ümmetin geri kalmışlarını (onları kastederek) yok ederim." Bunun üzerine Ömer, Hâlid, Kunfuz ve Abdurrahmân b. Ebû Bekr dışarı çıktılar. Bu olayı aktardıktan sonra Husaybî şunları söylemektedir: Kureyşliler imâmet konusunda tartışmaya girdiğinde Ensâr ve Muhâcirler daha önce Hz. Ali lehine verdikleri sözde durmadılar. Bu işin sahibini hakkından alıkoydular, Ömer kırk tane yalancı şâhid getirerek Hz. Peygamber adına imâm Kureyş'tendir hadisini uydurdu.[1037]

Mufîd (ö. 413/1022) *el-İhtisâs* adlı eserinde daha önce aktardığımız rivâyetlerin benzerini aktarmaktadır. Onlardan farklı olarak Hz. Fâtıma'nın evinde Hz. Ali dışında kimlerin olduğundan bahsetmemektedir. Ayrıca izinsiz olarak eve girenlerin arasında Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hâlid b. Velîd, Muğîre b. Şu'be, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Sâlim Mevlâ Huzeyfe'yi saymaktadır. Bunların kapıyı kırarak içeri girdiğini ve Hz. Ali'nin boynundan tutarak çıkardığını rivâyet etmektedir.[1038] Mufîd, *el-Emâlî* isimli çalışmasında Hz. Fâtıma'nın evinde Hz. Ali, Mikdâd ve Zübeyr'in de bulunduğunu kaydetmektedir. Hz. Ömer'in çıkmazlarsa "Evi yakın!" dediğini, Hz. Ebû Bekir'in de "Köpeği salın!" diye talimat verdiğini belirtmektedir.[1039] *el-Cemel* isimli te'lifâtında naklettiği bir başka rivâyete göre ise, Hâşimoğulları ve başkalarından bir grup insan, Hz. Fâtıma'nın evinde Hz. Ebû Bekir'e muhâlefet ettiklerini göstermek için toplandıklarını, Hz. Ömer'in, Kunfuz'a onları evden çıkart, çıkmazlarsa onların üzerine evi yak diye emrettiğini ileri sürmektedir. Daha sonra içlerinde bizzat Hz. Ömer, Muğîre b. Şu'be ve Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim'in de olduğu bir toplulukla Hz. Fâtıma'nın evine gelip Hz. Fâtıma'ya evine sığınanları dışarı çıkarmasını ve Müslümanların kabul ettiklerini kabul etmelerini (biat etmelerini), aksi takdirde onların üzerine evi yakacağını söylediğini aktarmaktadır.[1040]

Tûsî (ö. 460/1068); Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in biat için Hz. Ali'nin evine gidip döndükten sonra, Hz. Ali'nin mescide gidip ve asıl biat edilmesi gereken kişinin kendisi olduğunu belirten şu konuşmayı yaptığını aktarmıştır: "Ben Resûlullah'ın amcasının oğluyum, iki torununun babasıyım, es-Sıddîku'l-Ekber'im, Resûlullah'ın kardeşiyim bunun dışında bir şey söyleyen yalan söylemiştir. Müslüman oldum, namaz kıldım. Onun vasîsiyim. Kadınların efendisi Peygamber'in kızı Fâtıma'nın kocasıyım. Torunları Hasan ve Hüseyîn'in babasıyım. Biz rahmet evinin halkıyız. Bizimle Allah size hidâyet verdi.

1037 **Husaybî**, s. 491-93.

1038 **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 184-185.

1039 **Mufîd** el-Emâlî, s. 49-50; **Taberî**, Tarih, III, 202; **Hakîmî, Dîn Muhammed** (1389) 'Haverşinâsân ve Hadise-i Sakîfe', Suhan-i Tarih, Dî, S: 11, ss, 73-112, s. 83 vd.

1040 **Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân (ö. 413/1022)** (1983) el-Cemel ev Nesretun fi Harbî'l-Basra, 1. Baskı, Byy, s. 57.

Bizimle sizi sapıklıktan kurtardı. Savaş meydanlarının cengâveri benim, Benim hakkımda Kur'ân'dan âyetler nâzil oldu. Resûlullah'ın ev halkından vefat edenlerin vasîsi benim. Onun ümmetinden hayatta olanların bakiyesiyim. 'Allah'tan korkun ki ayaklarınızı sabit kılsın'[1041] ve 'üzerinize nimetlerini tamamlasın'[1042] bu hitabından sonra evine geri döndü."[1043]

Ebû Mansûr et-Tabersî (ö. 620/1223), Hz. Ebû Bekir'e biat öncesi mescitteki konuşmaları uzun uzadıya aktarmakta,[1044] Süleym b. Kays'ın; Hz. Ali'nin Hz. Ömer'in yakasından tutarak yere serdiğini anlatan rivâyetini[1045] ve daha önce aktardığımız Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması ile ilgili bir kısım rivâyetleri nakletmektedir.[1046] Ardından Hz. Ali'nin ona biat eden kırk kişi için savaşmadığını belirttikten sonra Hz. Ali'nin Hz. Ömer hakkında kullandığı iddia edilen "Ey Suhâk'ın oğlu" ifadesini Hz. Zübeyr'in de kullandığını iddia etmektedir.[1047] 'Allâme Hillî (ö. 726/1325) de *Nehcü'l-Hak* isimli eserinde Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması ile ilgili rivâyetlere kısaca değinmekte ve konu üzerinden ilk iki halifeye eleştiriler yöneltmektedir.[1048]

Meclisî, daha önce aktarılan, Hz. Fâtıma'nın dövülmesi, çocuğunun düşürülmesi evinin ateşe verilmesi, Hz. Ali'nin biat için evden zorla çıkartılıp Hz. Ebû Bekir'e götürülmesi; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Kunfuz'un tavırları ile ilgili rivâyetleri dramatize ederek aktarmaktadır.[1049] Ayrıca Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın mazlumiyetinin yanı sıra göstermiş oldukları olağan üstü olaylara da değinmek suretiyle onları ta'dil etmektedir.[1050] Tusterî (ö. 1019/1610) de Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması ile ilgili rivâyetlere değinmekte, Hz. Fâtıma ile Hz. Ömer arasında geçen diyaloğu aktarmakta ve o esnada evde Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyîn ve bir kısım sahâbînin bulunduğunu rivâyet etmektedir.[1051]

Şîa kaynaklarına göre Hz. Peygamber bu olayı daha gerçekleşmeden önce şu şekilde haber vermiştir: "Fâtıma benim kızım, geçmiş ve gelecek tüm âlemdeki kadınların efendisi, gözümün nurudur. O benden bir parçadır. Onun Şîa'sını ateşten koruyacağıma size güvence veriyorum. Onu gördüğümde benden sonra kendisine yapılacakları

1041 Muhammed, 47/7.
1042 Nahl, 16/81.
1043 **Tûsî,** el-Emâlî, s. 568-569, (h.no: 1175).
1044 **Tabersî**, el-İhticâc, I, 97 vd.
1045 **Tabersî**, el-İhticâc, I, 102.
1046 **Tabersî**, el-İhticâc, I, 105 vd.
1047 **Tabersî**, el-İhticâc, I, 109.
1048 '**Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hak, s. 271 vd.
1049 Ayrıntılı bilgi için bkz.**Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 237, 283-284; **el-Kureşî**, Mu'temer, s. 159.
1050 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 206, 220.
1051 **Tusterî**, İhkâku'l-Hak, II, 273.

hatırlıyorum. Sanki ben onunlayım. Evine zillet girecek, ona saygısızlıkta bulunacak, hakkı gasp olunacak, mirasından alıkonulacak, yan tarafı kırılacak, karnındaki çocuğu düşürülecek ve o 'Ya Muhammed!' diye bağıracak ama ona cevap verilmeyecek. Yardım dileyecek yardımına kimse koşmayacak. Benden sonra hep mahzûn ve kederli olacaktır."[1052] Şîa kaynaklarının vurguladığı temel nokta Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer tarafından zülme uğratıldığı konusudur.

Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması ile ilgili Sünnî kaynaklarda az da olsa bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Şîa kaynakları ile mukâyese edildiğinde çokça farklılıklar bulunmaktadır. Bu kapsamda İbn Ebî Şeybe'nin *Mûsânnef*'inde,[1053] İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's- Siyâse*'sinde[1054] ve İbn Abdirabbih'in *el-İkdu'l-Ferîd*'inde[1055] konu ile ilgili malumat bulmak mümkündür.

Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Fâtıma'nın evinin yakılması ile ilgili gelen rivâyetlerde şüphe bulunmayıp mütevâtir derecede bir bilgi değerine sahiptir. Her şeyden önce Hz. Ömer gibi birinin Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fâtıma'nın evini basıp yakması ya da Kureyş'in en zayıf kabilelerinden birine mensup Hz. Ömer'in Kureyş'in en güçlü kabilelerinden olan Hâşimoğullarından Hz. Ali'ye karşı böyle bir tavır almasının, dönemin konjonktürüne aykırı bir durum ortaya çıkaracağı aşikârdır. [1056]

Şîa, Sakîfeyi kısaca şu şekilde görmektedir. Bu toplantıda Hz. Ali'nin halifelik hakkı gasp edilmiş, liyakat sahibi olmayan birisi kılıç zoru ile başa geçmiştir.[1057] Hz. Ebû Bekir'e biat edildiğinde Selma-ı Fârisî "Yaptığınızı yaptınız " anlamında *"Kerdad na kerdad*"[1058] şeklinde Farsça bir söz söyleyip, sözün devamında, "*Şayet Ali'ye biat etselerdi, yukarılardan (semadan) ve ayakların altından (yerdeki nimetlerden) yerlerdi*" demek

---

1052 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 90-91; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 38.

1053 Örneğin, İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki rivâyet şu şekildedir: "Hz. Peygamber'in ardından Hz. Ebû Bekir'e biat edilince, Hz. Ali ve Hz. Zübeyr, biat etmemiş olarak Hz. Fâtıma'nın yanına gidip durumu onunlar istişare ediyorlardı. Bu husus Hz. Ömer'e ulaşınca Hz. Fâtıma'nın yanına gelerek kendisini Hz. Peygamber'in kızı olması hasebiyle çok sevdiğini; ancak Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyenlerin onun yanında toplanması durumunda evin yakılmasını emredeceğini söyler. Hz. Ömer oradan ayrılınca, Hz. Fâtıma evindekilere bu konuda Hz. Ömer'in ciddi olduğunu belirtir ve evde bulunanları dışarı çıkarır. Evdekiler de Hz. Ebû Bekir'e biat edinceye kadar bir daha oraya dönmezler." Bkz. **İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849)** (2006) el-Musanef, (Thk. Muhammed 'Avvâme), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kıble, XX, 579, (h.no: 3820)

1054 **İbn Kuteybe,** el-İmâme ve's-Siyâse, I, 30.

1055 **İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed b. el-Endelusî (ö. 328/940)** (1983) el-İkdu'l-Ferîd, (Thk. Mufîd Muhammed Kumeyha), I. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, V, 13.

1056 **Akdoğan**, s. 177.

1057 **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 277; **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 15; **Hüseynî Muhammed Rızâ/ Deşt Pakerdî/ Fâtıma Husrevî** (1394) 'Ceryân-ı Sakîfe ve Revidâd-i Siyâsî', Rehyâf-ı Tarihî, Y: 4, S:10, İsfahân, s. 31.

1058 **el-Ekber** s. 10.

suretiyle Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine karşı çıkmıştır.[1059] Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir'in halifeliği Kur'ân ve sünnete aykırıdır. Onun seçilmesi naslardan ilk sapma, Kur'ân ve sünnete ilk muhâlefettir. İkinci sapma Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i tayin etmesi; üçüncü sapma Hz. Ömer'in halife seçimini şurâya havale etmesidir. Bütün bu sapmalar Müslümanlar arasında fitne tohumunun yeşermesine sebep olmuştur. Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi nassa dayanmadığı gibi sağlıklı bir seçim anlayışı ile de gerçekleşmemiştir. Ebû Bekir ve arkadaşları Hz. Peygamber'i kefenli bir şekilde terk edip onu yıkayıp teçhiz, tedfin ve namazını kılmadan sırf dünyevi işlere tamâh ve insanlara başkanlık yapmak sevdası ile Sakîfeye gitmiştir. Dolayısıyla onlara göre Kur'ân ve Hz. Peygamber'in hadislerine muhâlif olarak yapılan bu toplantı ve sonucunda alınan karar ve biat meşrû değildir. Sakîfe ve sonrasında yaşananlar ile Hz. Ali'ye destek çıkmayıp Hz. Ebû Bekir'e destek verenlerin "Adalet vasıfları" ortadan kalkmıştır. Hz. Ebû Bekir'e sonradan biat eden Hz. Ali ve taraftarların adaletleri konusunda ise zorla biat etikleri, takiyye yolu ile biat ettikleri gibi iddialarla onların adaletlerine hiçbir halelin gelmediğini iddia etmektedirler. Hz. Ebû Bekir Sa'd b. 'Ubâde'yi biata zorlamayıp kendi haline bırakırken Hz. Ali'yi biata zorlaması zayıf bir ihtimaldır. Evini bastırılması yaktırılması mezkûr tehditlerde bulunması ancak efsanelerde olabilecek şeylerdir. Zira ne Hz. Ali ne Hâşimoğulları ne de diğer sahâbîler böyle bir şeye müsaade ederler. Bu iddiaların sonradan üretilip mezkûr müelliflere aftedilmiş olması muhtemeldir.[1060]

7.5.Hz. Peygamber'in Mirası ve Fedek Arazisi

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra meydana gelen düşünce ve siyasî ayrılıklara yön veren olaylardan biri de Hz. Peygamber'in mirası[1061] ve Fedek arazisi meselesidir. Miras konusundaki tartışmalar daha çok Fedek arazisi etrafında yoğunlaştığı için Şîî âlimler, Fedek konusunu başta siyer kitapları olmak üzere farklı branşlardaki eserlerde ele almışlardır.[1062] Tarihte yaşanmış ve bitmiş olan bu tartışmalar günümüz

---

1059 **Belazürî,** el-Ensâb, II, 274; **Tabersî**, el-İhticâc, I, 98; **Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyîn** (1339) 'Ali (as) ve Yaraneş be Mâcera-ı Sakîfe İtiraz mı Konend', Mekteb-i Teşeyyu', Ürdibehişt, S: 4, ss. 247-257, s. 251.

1060 **el-Kâtib,** Sünnilik ve Şîîlik, s. 188-89.

1061 **el-Cevherî el-Basrî,** s. 105.

1062 Fedek ile ilgili yazılan eserlerden bazıları şunlardır: **el-Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî (ö. 1110/1698-99)** (1381) ez-Zehrâ ve Hutbetu Fedek, Tahrân, es-Sadr, **et-Tebrizî, Mirzâ Cevâd** (1425) Zulumâtu Fâtimetu'z-Zehrâ (as), Kum; **et-Tebrizî, Mirzâ Cevâd** (1383) Fedek, Kum Dâru's-Sedîkati'ş-Şehîde; **Mûsevî, Câsım Hatu** (1433) Fedek: Dirâsetun Tahkikiyye Naziretun ile'ş-Şubuhât elleti Terehehâ İhsân İlâhî Zahir fi Kitâbihi eş-Şîa ve Ehlu'l-Beyt Havle Mes'eleti Fedek, 1. Baskı, Tahrân, Dâru'l-Meş'ar, **el-Horâsânî, Muhammed Mehdî/ el-Mûsevî, Hasan** (Tsz) Nihâyetu't-Tahkîk fî ma Cera fi Emri Fedek li'Sadîkati ve's-Sıddîk bi'n-Nasi ve't-Tevsîk, Byy; **el-Hâirî, Muhammed Hasan el-Kazvînî** (2010) Hedyu'l-Milleh ilâ en Fedek Nahletun, (Thk. Muhammed el-İskenderî), 1. Baskı, Kum, Mektebetu Fedek; **es-Sadr, Muhammed**

Müslümanlarını dahi meşgul etmekte, miras olan ya da hibe edilen bu arazi konusunda haklı olanın hangi taraf olduğu konusu, fikrî ve siyasî ayrılıklara neden olabilmiş ve ilk iki halife başta olmak üzere bazı sahâbîler için eleştiri konusu edilebilmiştir.[1063] Hz. Peygamber'in döneminde onun tasarrufunda olan Fedek arazisi ile ilgili olarak Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma arasında cereyan eden olaylar, Ehl-i Sünnet ve Şîa âlimlerince farklı okunup değerlendirilmiştir. Şîa, Hz. Peygamber'in kızına hibe ettiği bu araziyi "*Peygamberler miras bırakmaz, bıraktıkları sadakadır*."[1064] hadisine dayanarak Hz. Ebû Bekir'in onun elinden aldığını iddia etmiştir.

Bugünkü ismi Hâit olan Fedek, Medîne ile Hayber arasında, Medîne'ye yaklaşık iki ya da üç günlük bir yürüme mesafesinde (yaklaşık 150 km) olup zamanında Yahudilerin yaşadığı bir yerleşim yeriydi. Benî Sa'd b. Bekir'in, Hayber'de yaşayan Yahudilere yardım etmek için Fedek'te bir araya geldiğini ve buna karşılık Hayber'in hurma gelirlerinden pay istediklerini haber alan Hz. Peygamber, Hayber fethinden önce Hicrî 6. yılın Şâban ayında Hz. Ali kumutasında yüz kişiden oluşan bir askerî birliği onların üzerine Fedek'e gönderdi. Fedek bölgesine ulaşan askerî birlik, Sa'doğulları casuslarından birini sıkıştırarak karargâhlarının yerini öğrendi. Hz. Ali, Yahudilerin karargâhına ulaştığında onların kaçtığını gördü. Onların koyun sürülerini ve develerini ganimet olarak alıp, Fedek'te üç gün kaldıktan sonra Medîne'ye döndü.[1065]

Fedek Yahudileri, Müslüman olmayıp topraklarının yarısı karşılığında Hz. Peygamber'e barış teklifinde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber de onların önerisini kabul etmiş ve elde edilen Fedek topraklarının yarısını Müslümanlar at koşturup savaş yapmadan elde etmiş oldukları için gazilere dağıtmamış, kendi tasarrufuna bırakmıştır.[1066]

Bâkır (ö. 1401/1981) (1994) Fedek fi't-Târîh, 1. Baskı, Merkezu'l-Ğadîr li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, Byy; **Ensârî, Muhammed Bâkır/ Seyyid Hüseyîn Recâî**, (Tsz) Esrâru Fedek, Byy, Kitâbhane-i Nûr Fâtıma; **Mîlânî, Seyyid Ali Hüseynî** (1386) Mes'ele-i Fedek ve Hedis-i İnnâ Me'âşire'l-Enbiyâ la Nuverris, Kum, Merkez-i Hakâik-i İslâmî; **el-Mûsevî, Muhammed Bâkır** (1429) el-Kevser fi Ehvâli Fâtıma bt. Nebiyyi'l-Ethâr (sav), I-VII, Kum, Delili ma.

1063 **Altun, İsmail** (2012) 'Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi', İslâm Araştırmaları Dergisi, S: 27, ss, 1-27, s. 1.

1064 **Rabi' b. Habîb, Ebû Amr er-Rebî' b. Habîb b. Amr el-Ezdî el-Ferâhîdî el-Basrî (ö. 180/796 ?)** (2011) el-Câmiu's-Sahîh Müsnedü'l-İmâm Rabi' b. Habîb el-Ferâhidî, Ammân, Vezâretu'l-Evkâf ve Şuunu'd-Dîniyye, s. 150, (h.no: 158); **Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795)** (2004) Muvatta, (Thk. Muhammed Mustafa el-'Azâmî), I-VIII, Ebû Dâbî, el-Cami', 3643; **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 188, 205; **Nesâî**, Sünenü'l-Kubrâ, Kesmi'l-Humus, 1, (h.no: 4427).

1065 **Cevherî el-Basrî,** s. 167; **el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229)** (Tsz) 'Fedek', Mu'cemu'l-Buldân, I-VII, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, IV, 270 vd; **Algül, Hüseyin** (1995) 'Fedek', DİA, İstanbul, XII, 294.

1066 **Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93)** (1987) Futuhu'l-Buldân, (Thk. Abdullah Enîs ve Ömer Enîs), Beyrût, Müessesetü'l-Me'ârîf, s. 40; **Altun**, a.g.m. s. 2-3.

Fedek arazisi konusunda, çalışmanın esas kaynaklarını Şîa kitabiyâtı teşkil edecektir. Bu kaynaklara göre Fedek arazisinin Fâtıma'ya verilmemesinin nedeni ve bu konuda rolü olan bazı sahâbîler ile ilgili rivâyetler kronolojik sıraya göre inceleme konusu edinilecektir.

Süleym b. Kays'in (ö. 76/695), Fedek arazisinin Hz. Fâtıma'ya verilmemesinde baş müsebbip olarak Hz. Ömer'in olduğunu iddia ettiği şu rivâyeti önemlidir: Fâtıma'ya Ebû Bekir'in Fedek'i ele geçirdiği haberi ulaşınca, Hâşimoğullarından bir grup kadınla beraber Ebû Bekir'e geldi ve şöyle dedi: "Ey Ebû Bekir! Allah'ın Resûlü'nün bana sadaka olarak verdiği ve Müslümanların onu elde etmek için at koşturmadığı toprağı benden almak mı istiyorsun?" Allah'ın Resûlü şöyle buyurmadı mı: "Kişinin çocukları için bıraktığı kendisinden sonra da korunur." Ebû Bekir, Fâtıma'nın sözlerinin ardından Fedek'i ona vermek üzere yazı malzemesi istedi. O sırada Ömer içeri girdi ve şâhid getirinceye kadar bir şey yazmamasını tembihledi. Fâtıma da bu konuda şâhidlerinin "Ali ve Ümmü Eymen" olduğunu söyledi. Bunun üzerine Ömer, "Ümmü Eymen, Arapça'yı fasih şekilde konuşamayan bir acemdir, onun şâhidliği kabul edilmez. Ali'ye gelince, onun içi ateşle dolacaktır." Bu olay nedeniyle Fâtıma hastalandı, onun durumu ağırlaşınca Ebû Bekir ve Ömer ondan özür dilemek üzere Ali'den müsaade istediler. Ali, içeri girip Fâtıma'ya: "Ey hür kadın! Falan ve Falan kapıdalar, gelip sana selam vermek istiyorlar, ne diyorsun?" Fâtıma da, "Ev senindir, hür kadın da senin hanımındır, istediğini yap." dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz Fâtıma'ya başını örtmesini söyledi. O da başını örtüp duvara döndü. Onlar yanına girip özür dileyince Fâtıma onlara; "Size cevabını bildiğim bir soru soracağım." deyip Hz. Peygamber'in "Fâtıma benden bir parçadır kim onu üzerse beni üzmüş olur." deyip demediğini sorması üzerine Onlar da "Evet" demiştir. Bunun üzerine ellerini göğe kaldırıp "Allah'ım bu ikisi beni üzmüştür. Ben onları sana ve Resûlüne şikâyet ediyorum. Allah'a yemin olsun ki Resûlullah'a ulaşıp yaptıklarını ona haber verinceye kadar ben ikinizden asla razı olmayacağım. O, ikinize de hâkim olacaktır." Bunun üzerine Ebû Bekir, "Ah vahlar ederek yok olmak istedi ve çok kaygılandı." Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü'nün halifesi! Bir kadının sözünden dolayı mı kaygılanıyorsun?" diyerek bu durumuna tepki gösterdi.[1067]

el-Cevherî el-Basrî (ö. 323/934) *es-Sakîfe ve Fedek* isimli eserinin son bölümünü bu konuya ayırmıştır. Fedek arazisinin tarih boyunca nasıl el değiştirdiğini görme açısından onun naklettiği şu rivâyet önemlidir: Hz. Ali ve Ümmü Eymen, Fedek topraklarının Hz.

[1067] **el-Hilâlî**, II, 868-69; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 303.

Fâtıma'ya hibe edildiği yönünde şâhidlikte bulununca, Hz. Ömer ve Abdurrahmân b. 'Avf da Hz. Peygamber'in Fedek gelirlerini Müslümanlar arasında böldüğüne dair şâhidlik ettiler. Hz. Ebû Bekir, şâhidlerin tamamını onayladı ve bu şâhidlerin ifadelerini cem ederek "Hz. Peygamber'in ailesinin rızkını aldıktan sonra Fedek gelirlerinin geri kalanını Allah yolunda taksim ettiğini söyledi." Siz ne yapacaksınız deyince: Hz. Fâtıma, "Babam ne yaptıysa ben de aynısını yapacağım." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir yemin ederek "Baban bu arazide nasıl tasarrufta bulundu ise ben de aynı şekilde tasarrufta bulunacağım." dedi. Hz. Fâtıma "Allah için yapacak mısın?" O da "Evet" deyince "Allah'ım şâhid ol" dedi. Daha sonra Ebû Bekir, Ömer, Osmân ve Ali o şekilde tasarrufta bulundular.[1068] Mu'âviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) başa geçince Fedek'in gelirlerini Mervân b. Hakem (ö. 65/685), 'Amr b. Osmân b. 'Affân (ö.?) ve Yezîd b. Mu'âviye (ö. 64/683) arasında iktâ olarak paylaştırmıştır.[1069] Mervân b. Hakem'in halifeliğinde hepsi kendisine kalmıştır. Daha sonra oğlu Abdulazîz'e (ö. 86/705), O da oğlu Ömer b. Abdulazîz'e (ö. 101/720) hibe etmiştir. Ömer b. Abdulazîz hilâfete gelince Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib'i (ö. 97/715-16) bazı rivâyetlere göre de Alî b. Hüseyîn b. Alî b. Ebî Tâlib'i (ö. 94/712) çağırıp, Fedek arazisini onlara vermiştir. Ömer b. Abdulazîz'in döneminde burası Hz. Fâtıma'nın çocuklarının elinde kalmıştır. Yezîd b. 'Atîke (ö. 105/724) başa geçince buraları onlardan geri alıp Mervân oğullarına geri vermiş, onlar da hilâfet onlardan 'Abbâsîlere intikal edinceye kadar istedikleri gibi kullanmıştır. Ebû 'Abbâs es-Seffâh (ö. 136/754) başa geçince burayı Abdullah b. Hasan b. Hasan'a (ö. 145/762) verdi. Sonra Hasanoğulları yapacaklarını yapınca[1070] Ebû Ca'fer burayı onlardan geri aldı. Sonraki süreçte Mehdî (ö. 169/785) burayı Fâtıma'nın çocuklarına geri verdi. Mûsâ b. el-Mehdî ve kardeşi Hârûn (ö. 193/809) burayı tekrar onlardan geri aldı ve Me'mun (ö. 218/833) başa gelene kadar da onlarda kaldı. Me'mun bu araziyi Fâtımîlere geri verdi. Mütevekkil (ö. 247/861) dönemine kadar onlarda kaldı. Mütevekkil orayı ikta olarak Abdullah b. Ömer el-Bâzyâr'a verdi. O

1068 el-Cevherî el-Basrî'nin aktardığı bir rivâyete göre Hz. Fâtıma ile Abbâs, Hz. Ebû Bekir'e gelip Hz. Peygamber'in Fedek arazisini ve Hayber'deki payını miras olarak istediler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ben Hz. Peygamber'in "*Biz miras bırakmayız bizim bıraktığımız sadakadır."* dediğini duydum. "Hz. Peygamber bu maldan yedi. Hz. Peygamber'in yaptığı hiçbir şeyi değiştirmem ve onun yaptığı gibi yaparım" dedi. Bundan dolayı Hz. Fâtıma, vefat edinceye kadar Hz. Ebû Bekir ile konuşmadı. Bu rivâyet Süleym'in rivâyeti ile Hz. Fâtıma'nın Fedek'in kendisine verilmemesi üzerine ilk iki halifeden hoşnutsuz olduğu yönüyle uyuşmaktadır. Bkz. **el-Cevherî el-Basrî,** s. 106.

1069 İktâ: "Devlet başkanı veya onun adına yetki kullanan kişi tarafından arazi, maden ocağı vb. tabii kaynakların mülkiyet, işletme yahut faydalanma hak veya imtiyazlarının ya da bir bölgenin vergi gelirlerinin uygun gördüğü kimselere tahsis etmesine denir". Ayrıntılı bilgi için bkz. **Uçar, Şahin** (1988) 'Müslüman Devletlerinde İkta Sisteminin Temelleri' Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S: 52, ss, 63-67, s. 63 vd; **Demirci, Mustafa** (2000) 'İktâ', DİA, İstanbul, XXII, 49.

1070 Muhtemelen bununla onların yaptıkları isyanı kast etmiş olabilir.

dönemde Fedek'te Hz. Peygamber'in kendi eliyle diktiği on bir tane hurma ağacı bulunuyordu.[1071]

Küleynî (ö. 329/940), Fedek olayını *el-Kâfî* isimli eserinde de şu şekilde anlatmaktadır: "Yüce Allah ne bir at ne de bir deve sürmediği[1072] halde Peygamber'ine zafer nasip edip, Fedek ve çevresini fethettiği zaman Peygamber'ine *'akrabaya hakkını ver'*[1073] mealindeki âyeti indiridi. Resûlullah onların kimler olduğunu bilmedi. Bu konuda Cebrâil'e müracaat etti. Cebrâil de, Allah'a müracaat etti. Bunun üzerine Yüce Allah Fedek'i Fâtıma'ya vermesini vahyetti. Resûlullah onu çağırdı ve ona 'Ey Fâtıma! Allah Fedek'i sana vermemi emretti.' dedi. Fâtıma da 'Ey Allah'ın Resûlü! Allah'tan ve senden onu kabul ettim.' dedi. Resûlullah'ın hayatta bulunduğu süre boyunca Fâtıma'nın vekilleri Fedek'te bulunuyordu. Ebû Bekir iş başına geçtiğinde onun vekillerini oradan çıkardı. Fâtıma ona geldi ve Fedek'i kendisine geri vermesini istedi. Ebû Bekir ona 'beyaz veya siyah kişilerden bu konuda sana şâhidlik edecek olanları getir' dedi. Fâtıma da Mü'minlerin Emîri'ni ve Ümmü Eymen'i ona şâhid olarak getirdi. Ebû Bekir, Fedek topraklarına karışmayacağına dair ona bir yazı yazdı. Bu yazı ile birlikte çıktığında Ömer, Fâtıma ile karşılaştı. Ona 'Ey Muhammed'in kızı yanındaki yazı nedir?' diye sordu. Fâtıma: 'Ebû Kuhâfe'nin bana yazdığı bir yazıdır' dedi. Ömer: 'O yazıyı bana göster' dedi fakat Fâtıma yazıyı göstermedi. Ömer yazıyı onun elinden çekip aldıktan sonra o yazıya bakıp yazının üzerine tükürdü, yazıyı sildi ve yırttı.[1074] Fâtıma'ya 'senin babanın ne bir at ne de bir deve sürdüğü yerdir. Aksini iddia ediyorsan ipi boynuma geçir' dedi."[1075]

Kummî'ye (ö. 329/940) göre *"Yakın akrabaya, miskine ve yolda kalmışa hakkını ver"*[1076] âyeti, Hz. Fâtıma hakkında nâzil olmuştur. Âyetin emri gereği Hz. Peygamber, Fedek arazilerini ona, onun fakir evlatlarına, Muhammed âlinden yolda kalmışlara ve Fâtıma'nın evlatlarına vermiştir.[1077] Hz. Ebû Bekir, halife olunca Hz. Fâtıma'nın vekillerini Fedek'ten çıkardı. Bunun üzerine Fâtıma hakkını savunmak için Ebû Bekir'e gidip; "Hz. Peygamber'den olan mirasımdan beni menettin ve vekillerimi Fedek'ten çıkardın. Oysa burayı Resûlullah Allah'ın emri ile bana vermişti." dedi. İddiasını ispatlama

---

1071 **el-Cevherî el-Basrî,** s. 103-104. Fedek arazisi ile ilgili el-Cevherî'nin naklettiği diğer rivâyetler için bkz. a.e. s. 104 vd.

1072 Haşr, 59/6. âyette telmihte bulunmaktadır.

1073 İsrâ, 17/26.

1074 Benzer rivâyet için bkz. **Husaybî**, s. 490.

1075 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 725-726; **Meclisî**, **Muhammed Takiy b. Maksud Ali (ö. 1070/1659-60)** (1406) Revdetu'l-Muttâkin fi Şerhi Men Lâ Yahduruhu'l-Fakîh, 2. Baskı, Kum, Müessese-i Ferheng-i İslâmî, III, 134-35.

1076 Rûm, 30/38.

1077 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 18.

babından Hz. Ebû Bekir, ondan şâhid istedi. Bunun üzerine o da Hz. Ali ve Ümmü Eymen'i şâhid olarak getirdi. Ümmü Eymen, Resûlullah'ın kendisi hakkında dediği, "Ümmü Eymen cennet ehlindendir." Sözünü doğrulamadan şâhid olmayacağını belirttikten sonra Hz. Ebû Bekir: "Evet Resûlullah'ın böyle bir şey dediğine şâhidlik ederiz." dedi. Bunun üzerine Ümmü Eymen: "*Akrabaya hakkını ver*"[1078] âyeti nâzil olduktan sonra burayı Allah'ın emri mucibince Resûlullah Fâtıma'ya vermiştir. Hz. Ali de gelip aynı şekilde şâhidlik ettikten sonra Hz. Ebû Bekir bir yazı yazarak Fedek'i Hz. Fâtıma'ya verdi. O sırada Ömer içeri girdi ve yazının ne olduğunu sordu. Ebû Bekir de ona, Fâtıma'nın iddiasını ve şâhidlerinin olduğunu bu nedenle de Fedek arazisini ona verdiğine dair yazı yazdığını söyledi. Hz. Ömer yazıyı Hz. Fâtıma'dan aldı, parçaladı ve "Fedek, Müslümanların fey'idir." dedi. Ardından da o, Evs b. el-Hadesân, Hz. 'Âişe ve Hz. Hafsâ, Hz. Peygamber'in, *"Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Bıraktıklarımız sadakadır*." dediği konusunda şâhidlik ettiklerini söyledi. "Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın eşi olması nedeniyle şâhidliğinin kabul edilemeyeceği Ümmü Eymen'in de sâliha bir kadın olduğunu eğer bunların dışında şâhidleri varsa duruma bakarız." dedi. Bunun üzerine Hz. Fâtıma ağlayarak oradan ayrıldı. Hz. Ali de mescide gidip, bu konuyu Hz. Ebû Bekir ile Ensâr ve Muhâcirlerin huzurunda tartışmaya başladı. Hz. Ömer ona, "Bizimle konuşmaya son ver! Çünkü senin sunacağın kanıtlara karşı koyabilecek güçte değiliz." dedikten sonra eğer âdil şâhidler getirirse Fedek arazisinin onların olacağı; getirmezlerse ne Hz. Ali ne de Hz. Fâtıma'nın arazide hiçbir hakkının olmayacağını söyledi.[1079]

Mufîd'in (ö. 413/1022) *el-İhtisâs* isimli eserinde ise "Hz. Ebû Bekir'in şâhid istemesi üzerine Hz. Fâtıma'nın eve dönüp Hz. Ali'ye durumu anlattığı, bunun üzerine onun da Hz. Fâtıma'ya onlara şöyle demesini tembihlediği belirtilir: 'Siz Hz. Peygamber'in miras bırakmayacağını iddia ediyorsunuz ama Hz. Süleymân, Hz. Dâvûd'a; Hz. Yahyâ da Hz. Zekeriya'ya varis oluyor da ben nasıl babama varis olamıyorum?' Bunun üzerine Hz. Ömer'in Hz. Fâtıma'ya 'sen öğretmen misin?' diye çıkıştığı daha sonra Hz. Ebû Bekir'in ise Hz. Ömer ve Hz. 'Âişe'nin, Hz. Peygamber'den 'peygamberlerin miras bırakmayacağını' işittiğini belirtmesi üzerine Hz. Fâtıma'nın bu söz hakkında, 'ikisinin şâhidlik ettiği şey İslâm'da ilk yalancı şâhidliktir.' dediği bildirilir." Hz. Fâtıma'nın Fedek hakkındaki iddiası üzerine Hz. Ebû Bekir ondan şâhid ister. Ümmü Eymen gelince konuyla ilgili Hz. Fâtıma ve kendisini övücü sözler söyledikten sonra Hz. Peygamber'den duyduğunu söyleyecekken Hz. Ömer'in, "Bırak hikâyeleri, ne hakkında

---

1078 Rûm, 30/38.

1079 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 155-156. Ayrıca bkz. **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi', I, 191-192.

şâhidlik ediyorsanız onu söyleyin!" dediği belirtilir. Ümmü Eymen de, Cebrâil tarafından Fedek'in sınırlarının belirlendiği, Hz. Peygamber'in burayı sadaka olarak Hz. Fâtıma'ya verdiği ve kendisi ile Hz. Ali'nin de buna şâhid olduğunu vurgular. Bunun üzerine Hz. Ömer (Ümmü Eymen için) şöyle der: "Sen kadınsın ve tek başına şâhidliğin geçerli değildir, Ali ise işi kendi tarafına çeker." Bunun üzerine Hz. Fâtıma, kızgın bir şekilde ve beddua ederek oradan çıkar. Kırk gün boyunca kendisine yardım etmesi için iki çocuğu ile birlikte Ensâr'ı dolaşır ancak hiç kimse bu konuda kendisine yardım etmez. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Fâtıma'ya "Tek başına Ebû Bekir'e git onun kalbi diğerlerinkinden daha yumuşaktır. Ona durumu güzelce anlat umulur ki kabul eder." Hz. Ali'nin dediklerini aynen yapan Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'e durumu anlatınca o da kabul eder ve hiç kimsenin Fedek'e karışmayacağına dair ona bir yazı yazar, çıkışta Ömer ile karşılaşan Fâtıma'ya, Ömer elindekinin ne olduğunu sorup öğrenince yazılanı almak ister. Fâtıma yazıyı vermeyince ona bir tekme vurarak zorla alır. Bu tekmenin sonucunda Fâtıma karnındaki çocuğunu düşürür ve yetmiş beş gün hasta yatar, vefat etmeden önce de Ebû Bekir ve Ömer'in cenazesine katılmamasını vasiyet eder.[1080] *el-Muknî'* isimli eserinde daha önce ki rivâyetlerden farklı olarak Hz. Fâtıma lehine çocukları Hasan ve Hüseyîn'in de şâhidlik ettiği belirtilmektedir. Bu rivâyette de Hz. Ömer'in sert tavrına dikkat çekilmektedir.[1081] 'Allâme Hillî'ye göre Ebû Bekir, ahkâm bilgisinin azlığından dolayı, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'in şâhidliklerini, "Onlar şâhidlikleriyle kendilerine menfaat sağlamak istiyorlar" gerekçesiyle reddetmiştir. Böylece Allah'ın Mübâhele âyeti[1082] ile büyük değer verdiği bu şahsiyetleri rencide etmiştir.[1083]

Râvendî (ö. 573/1177) *el-Harâic ve'l-Cerâih* adlı eserinde konu ile ilgili bazı rivâyetlerde Fedek'in mucizevi bir şekilde fethedildiğini şu şekilde ele almaktadır: "Resûlullah bir gazveden geri dönerken yolda konaklayıp insanlarla yemek yiyordu. Bu sırada Cebrâil ona geldi ve "*Ey Muhammed kalk ve atına bin*" dedi. Hz. Peygamber kalktı ve atına bindi. Cebrâil de onunla birlikte hareket etti. Yeryüzü, elbisenin dürülmesi gibi ona dürüldü. Böylelikle Fedek'e kadar gittiler. Fedekliler at sesini duyunca düşmanlarının kendilerine saldırdıklarını zannettiler. Şehrin kapılarını kapatıp anahtarını da şehrin dışında yaşayan bir yaşlıya verip dağ başlarına kaçtılar. Cebrâil yaşlı adama gelip anahtarı alıp kapıyı açtı. Hz. Peygamber'i ev bahçelerinde gezdirdikten sonra kapıları kilitleyip anahtarı

1080 **Mufîd** el-İhtisâs, s. 181-183. Benzer rivâyet için bkz. **Husaybî**, s. 216.

1081 **Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân b. Muallim (ö. 413/1022)** (1389) el-Mukni', (Thk. Müessesetü Neşri'l-İslâmî), Kum, Dâru'l-Mufîd, s. 279-280.

1082 Âl-i İmân, 3/61.

1083 '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 270.

ona verdi. Resûlullah onları kılıcının kına koydu. Kılıcını da yüküne astıktan sonra atına bindi. Resûlullah arkadaşlarının yanına geldiğinde onlar hala oturuyorlardı ve dağılmamışlardı. Resûlullah insanlara, 'ben Fedek'e gittim, Allah onu bana fey' olarak verdi.' dedi. Münâfıklar birbirine göz kırptılar. Resûlullah 'işte Fedek'in anahtarları' dedi ve anahtarları kılıcının kınından çıkardı. Sonra Resûlullah ve insanlar atlarına binip yollarına devam ettiler. Fâtıma'nın yanına geldiğinde ona 'Kızım, şüphesiz ki Allah, Fedek'i babana Fey' olarak verdi. Orayı ona has kıldı. Burası Müslümanlara değil şahsıma mahsustur, dilediğim gibi kullanırım. Annen Hatice'nin üzerimde mehiri vardı. Baban bu yüzden onu sana verdi. Burayı sana ve senden sonraki çocuklarına hibe ettim.' Sonra "Ukâz" panayırında satılan bir deri getirdi ve Ali b. Ebî Tâlib'i çağırdı, ona 'Resûlullah'ın Fedek'i Fâtıma'ya hibe ettiğini yaz' dedi. Şâhid olarak Ali b. Ebî Tâlib ve Resûlullah'ın azatlısı Ümmü Eymen vardı. Daha sonra Fedekliler Resûlullah'ın yanına gelip, yılda yirmi dört bin dînâr üzerine anlaşma (mukata'a) imzaladılar."[1084] Meclisî, Hz. Fâtıma ile birlikte Hâşimoğulları kadınlarının Hz. Ebû Bekir'in huzuruna çıktığını belirtikten sonra kendisinden önce rivâyet edilenleri aktarmaktadır.[1085]

Bazı Şîî kaynaklar, Hz. Peygamber'den geriye kalan mirası/hibeyi alamayan Hz. Fâtıma'nın sahâbîleri bir araya toplayarak onlara uzun bir konuşma yaptığını,[1086] kendisine bu konuda yardım etmediklerinden dolayı onlara sitemde bulunduğunu; hatta onları alçaklık, hainlik, korkaklık ve zâlimlikle suçladığını, ayrıca konuşmasını dinleyen sahâbîlerin bir kısmının ağladığını iddia etmektedir. Onlar, bu konuda el-Cevherî el-Basrî'den aktarılan bir rivâyeti kabul etmiş ve eserlerine almışlardır. Bu rivâyete göre Fâtıma, mescide gelmiş, -perde arkasından- Ebû Bekir'in de hazır bulunduğu sahâbe topluluğuna seslenerek önce Tevbe 9/128 ile Mâide 5/50. âyetlerini okumuş, ardından Hz. Peygamber'in kabrine yönelerek Müslümanların kendisine hile yaptığını ve Ehl-i Beyt'ine ihanet ettiğini babasına şikâyet etmiştir. Arkasından Ensâr'a yönelerek onların kendisine yardım etmekte gevşek davrandığını, Allah'ın dinini değiştirip aceleyle bidat çıkardıklarını belirtmiş ve onlara Âl-i İmrân, 3/144 ile Tevbe, 9/12. âyetlerini okumuştur.[1087]

Hz. Fâtıma sitemlerini Hz. Ebû Bekir'e yaptıktan sonra Hz. Ebû Bekir, ona şöyle cevap vermiştir: "Ey kadınların en üstünü ve babaların en üstününün kızı! Vallahi ben

---

1084 **Râvendî, Kudbuddîn Ebû'l-Hasan Saîd b. Hibetullah (ö. 573/1177)** (1409) el-Harâic ve'l-Cerâih, I-III, Kum, Müessesetü İmâm Mehdî, I, 113; **Akdoğan**, s. 183-185.

1085 **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 302-303.

1086 Hz. Fâtıma'ya nispet edilen bu konuşma üzerine bir çok kitap ve şerh yazılmıştır. Örneğin; **el-Hakânî, Muhammed eş-Şubbeyr** (1412) Şerhu Hutbet's-Sıddîka Fâtımete'z-Zehrâ, Kum, şerhlere örnek olarak verilebilir.

1087 **Tabersî**, el-İhticâc I, 127-34; **Akbulut**, s. 121-122.

Resûlullah'ın görüşünün aksine davranmış ve onun emri dışında bir iş yapmış değilim. Öncü kafiledekiler[1088] yalan söylemez. Sen söyleyeceklerini söyledin, maksadını ulaştırdın, öfkeni dile getirdin ve sonra da yüz çevirdin. O hâlde Allah, bizi ve seni bağışlasın. Ben, Resûlullah'ın savaş aletlerini, bineğini ve ayakkabılarını Ali'ye teslim ettim. Fakat bunun dışındaki şeyler söz konusu olduğunda, ben Resûlullah'tan şunu işittim: '*Biz peygamberler topluluğu miras olarak kendimizden geriye altın, gümüş, yer, mal-mülk ve ev bırakmayız; lakin biz, îmânı, hikmeti, ilmi ve sünneti miras bırakırız.*' Ben de Resûlullah'ın bana emrettiği işi yaptım; ona gönül verdim. Bu konuda muvaffakiyetim ancak Allah'tandır. Ben sadece O'na tevekkül ettim ve sadece O'na döneceğim."[1089] demek suretiyle Fedek arazisi ile ilgili doğru bir iş yaptığını, bir hesap varsa onu Allah'a vereceğini belirtmiştir.

Kaynakların ittifakla verdikleri bilgilere göre Hz. Fâtıma ölene kadar (6 ay), Hz. Ebû Bekir'le konuşmamıştır.[1090] O, Hz. Peygamber'in vefatından altı ay sonra vefat etmiş, gece Hz. Ali tarafından yıkanmış, kefenlenmiş ve defnedilmiştir. Vefatından Hz. Ebû Bekir ve Ömer haberdar edilmemiştir.[1091]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek hanımları ve amcası 'Abbâs, gerekse kızı Fâtıma'nın halifeden bazı istekleri olduğu konusunda ittifak bulunmaktadır: Rivâyet olunduğuna göre Resûlullah'ın vefatından sonra hanımları, Hz. Peygamber'in Fedek ve Hayber'deki hisselerinden paylarına düşen miraslarını almak için Hz. Osmân'ı Hz. Ebû Bekir'e elçi olarak gönderdiler.[1092] Ancak Hz. 'Âişe'nin onlara Hz. Peygamber'in *"Biz peygamber miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır"*[1093] dediğini söylediği; bir başka rivâyette ise Hz. 'Âişe'nin peygamberlerin miras bırakmayacağını, bu arazilerin misafirler için olduğu, bunun yanında Hz. Peygamber'den sonra gelen yöneticilerin tasarrufuna

---

1088 Tevbe, 9/100. âyete telmihte bulunmaktadır.

1089 Ayrıntılı Fedek hutbesi için bkz. **İbn Ebî Tâhir, Ebû'l-Fazl Ahmed Tayfûr el-Mervezî el-Horasânî (ö. 280/893)** (1908) Belâğâtu'n-Nisâ, Kâhire, s. 16 vd; **el-Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044)** (1987) eş-Şâfî fi'l-İmâme, (Thk. Seyyid Abdu'z-Zehrâ el-Hüseynî el-Hatîb), I-IV, Tahrân, Müessesetü's-Sâdık li't-Tebâ'ati ve'n-Neşr, IV, 72-76; **Tabersî**, el-İhticâc I, 127-140; **el-Mûsevî,** el-Kevser, VI, 110 vd.

1090 Örneğin bkz. **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, I, 205; **Buhârî**, Ferzi'l-Humus,1; **Cevherî el-Basrî,** s. 106.

1091 **el-Cevherî el-Basrî**, s. 105; **İbn Sa'd,** Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, II, 274; **Buhârî,** Ferzi'l-Humus,1; **Ahmed b. Hanbel,** Müsned I, 205; **İbn Ebî'l-Hadîd, Ebû'l-Hamîd İzzuddîn Abdulhamîd b. Hibbetullâh el-Medâinî (ö. 656/1258)** (1404) Şerhu Nehcü'l-Belâğa li İbn Ebî'l-Hadîd, 1. Baskı, Kum, Mektebu Âyetullah el-Me'reşî en-Necefî, XVI, 46; **el-Mûsevî,** el-Kevser, VI, 100; **Fığlalı,** Sakîfe, s. 23; **Akbulut,** s. 121.

1092 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVI, 228;

1093. **Rabi' b. Habîb,** Müsned, s. 150, (h.no: 158); **Mâlik b. Enes,** Muvatta, el-Cami', 3643; **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 188, 205, **Nesâî**, Sünenü'l-Kubrâ, Kesmi'l-Humus, 1, (h.no: 4427). Ayrıca bkz. **İbn Sa'd,** Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, II, 273.

bırakıldığı[1094] gibi bir dizi hatırlatmada bulunması üzerine Hz. Peygamber'in eşlerinin bu taleplerinden vazgeçtiği belirtilmektedir.[1095]

Hz. Fâtıma ise Hz. Ebû Bekir'e halifeliğin ilk zamanlarında giderek Hz. Peygamber'den kalan mirasını talep etmiştir. Bu isteğine karşılık Hz. Ebû Bekir, *"Biz peygamber miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır"* anlamındaki hadisi kendisine okumuş ve bu isteğini reddetmiştir. Buna karşılık Hz. Fâtıma "Sen babana varis oluyorsun da ben niçin olamıyorum?[1096] Allah için bu doğru mudur?" şeklinde sorular yönelterek miras âyetlerini[1097] okuyarak bu duruma itiraz etmiştir. Yine Hz. Ebû Bekir'e "Sen öldüğünde sana kim varis olacak?" diye bir soru sorduğunda Hz. Ebû Bekir: "Aile ve çocuklarım" diye cevap vermiş, Hz. Fâtıma da, "O halde biz niye Peygamber'e varis olamıyoruz?" şeklinde karşılık vermiştir.[1098] Başka bir rivâyette Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir'e "Resûlullah'ın varisi sen misin yoksa ailesi mi oluyor?" diye sorduğunda Ebû Bekir, "Elbette ailesi varis olur" demiş. Bunu üzerine Fâtıma, "O halde Resûlullah'ın hissesinin durumu ne oldu" diye sorduğunda Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'ın "Allah'ın Peygamber'ine verdiği bir rızık kendisinden sonra gelen yöneticinindir" dediği rivâyet edilmektedir. Hz. Ebû Bekir'in söylediği bu söz yukarıda aktarılan Hz. 'Âişe rivâyeti ile mutâbıktır. Şîa, Fedek konusunda Hz. Fâtıma'nın isteğini reddeden Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i fâsık olmakla suçlamaktadır.[1099]

Bir kısım Şîî âlimler *"Biz peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır*" [1100] hadisini ve o hadisin yakın anlamlısını[1101] kabul etmemekte; mezkûr hadisi sadece Hz. Ebû Bekir'in rivâyet ettiğini, hatta uydurulduğunu iddia etmekte ve bu konuda mezhebi duruşlarına mutabık olarak deliller aktarmaktadırlar.[1102] Onlar bu hadisi Kur'ân'a arz edip, hadisin miras âyetlerine[1103] ve şu âyetlere; "*Süleymân babası Dâvûd'a mirasçı oldu*."[1104] yine Allah Zekeriya'ın (as) lisanıyla; *"Bana bir çocuk ihsan buyur ki bana mirasçı olsun, Ya'kûb ailesine de mirasçı olsun*"[1105] ters düştüğünü ifade etmektedirler.[1106]

1094 **Buhârî,** Ferdi'l-Humus, 1.
1095 **Belâzurî,** Futuh, s. 42; **Akdoğan,** s. 185.
1096 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 266.
1097 Neml, 27/16, Meryem, 19/5-6.
1098 **Belâzürî,** Futuh, s. 43-44.
1099. **Arı**, 220; **Kutluay, İbrahim** (2015) 'İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti Problemi', İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II, İstanbul, Ensar, s. 90.
1100 **Rabi' b. Habîb,** Müsned, s. 150, (h.no: 158).
1101 **Mâlik b. Enes,** Muvatta, el-Cami', 3643; **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 188; **Nesâî,** Sünenü'l-Kubrâ, Kesmi'l-Humus, 1, (h.no: 4427).
1102 **el-Mûsevî,** el-Kevser, VI, 104 vd.
1103 Neml, 27/16; Meryem, 19/5-6.
1104 Neml, 27/16.
1105 Meryem 19/5-6.

Şîî âlimlere göre şayet bu hadis sahih olmuş olsaydı, Hz. Ali, Resûlullah'ın kılıcını, sarığını ve katırını almazdı. Zira Fâtıma vefat edince 'Abbâs bu konuda Hz. Ali ile münakaşa etmiştir. Bu durumda Hz. Ebû Bekir, bizzat kendisi ile çelişmiştir. "Kendisini haklı çıkarmak üzere uydurduğu bir hadisle Fedek arazisini Fâtıma'ya vermeyi reddederken, Hz. Peygamber'in geriye bıraktığı katır, kılıç ve sarığı 'Abbâs isteyince, Ali'nin onları muhafaza etmesine izin vermiştir."[1107]

İbn Ebî'l-Hadîd, "Meşhur görüşe göre 'Peygamberler miras bırakmaz' hadisini Ebû Bekir'den başka kimse rivâyet etmemiştir" ifadelerine yer vermekte ve usûlü fukâhanın, râvisi bir tek sahâbî olmasına rağmen bu rivâyeti kabul ettiklerini kaydetmektedir.[1108] Her ne kadar bazı Şîî âlimler bu görüşte olsalar bile Küleynî'nin *el-Kâfî*'sinde Ca'fer-i Sâdık'ın Hz. Peygamber'den aktardığı "*Peygamberler miras olarak dînâr ve dirhem bırakmazlar; onlar ancak ilim bırakırlar…*"[1109] rivâyetinin "Peygamberler miras olarak dînâr ve dirhem bırakmazlar" kısmı Hz. Ebû Bekir'den gelen rivâyeti doğrular niteliktedir.

Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Fâtıma'yı en iyi bilen ve davasının hakikatini bilen biridir. Onlar, Hz. Ebû Bekir ona Fedek'i niçin vermediği hususundaki niyeti ve maksadını şu şekilde açıklamaktadır: Hz. Fâtıma'nın Fedek davası sadece bir miras davası değildir. Aynı zamanda bir imâmet davasıdır. "Fâtıma'nın isteği üzerine Ebû Bekir şayet ona o gün Fedek'i miras olarak vermiş olsaydı, ertesi gün kocası ve amcasının oğlu olan Hz. Ali için halifelik talebinde bulunurdu. Hz. Ebû Bekir'i o makamdan indirtirdi. Bu duruma karşı da Ebû Bekir, hiçbir şeyi mazeret olarak gösteremezdi. Zira Fâtıma hangi davada bulunursa bulunsun, onun doğruluğunu hiçbir beyyine ve şâhide ihtiyaç hissetmeksizin tescil etmiş olacaktı." Bunu bilen Ebû Bekir ve Ömer "Peygamberler miras bırakmaz bıraktıkları sadakadır." demek suretiyle bu işin önünü aldıkları iddia etmişlerdir.[1110] Bazılarına göre ise Hz. Ebû Bekir'in Fedek arazilerine el koymadaki amacı, Hz. Ali'nin ekonomik bakımından güçlenmesini ve halifelik mücadelesine girişiminin önünü kesmektir. Ayrıca, kendisine muhalif olanları parayla satın almak ya da bütçeye gelir sağlamak suretiyle iktidarının temellerini sağlamlaştırmaktır.[1111]

Konu boyunca aktarılan rivâyetlerden ve yapılan yorumlardan da anlaşıldığı kadarıyla Fedek konusunda Şîî/İmâmî rivâyet kaynakları incelendiğinde, bu rivâyetlerde duygusal bir dilin hakim olduğu, başta Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir olmak üzere sahâbîlerin

---

1106 **İbn Sa'd,** Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, II, 274.
1107 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 268.
1108 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVI, 227.
1109 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 83.
1110 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVI, 284; **Mîlânî,** Mes'eletu Fedek, s. 11; **Arı,** 229.
1111 **Altun,** s. 13.

Hz. Fâtıma'ya zülmettiği, onu üzdükleri, yardımsız ve yalnız bıraktıkları konusunda hem fikir oldukları görülmektedir. Yine bu bağlamda yapılan değerlendirmelerde Hz. Fâtıma'ya bunu yapanların âdil olma vasıflarının düştüğü iddia edilmektedir.

Hz. Ömer'in halife olmamasına rağmen halife üzerinde son derece etkili olduğu, kaba ve keyfî uygulamalarla insanlara eziyet ettiği görüşü rivâyetlerinde genişçe yer almaktadır. Fedek arazileri konusunda da Hz. Ömer'in Hz. Fâtıma'ya kötü davrandığı ve Hz. Peygamber'in Fedek'i kendisine hibe ettiğine dair sahifeyi,[1112] bazı rivâyetlerde ise Hz. Ebû Bekir'in yazdığı talimatnameyi yırttığı[1113] rivâyet edilmiştir. Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'e saygısının olmadığını ispat etmek ve ne kadar kaba saba birisi olduğunu ortaya koymak adına daha önce yazılmış olan sahifeye veya talimat mektubuna tükürerek onu yırttığını nakletmişlerdir. Şîa, Fedek arazilerinin Hz. Fâtıma'ya verilmemesinde en büyük etken olarak Hz. Ömer'i görmektedir. Hatta Hz. Ebû Bekir, Hz. Fâtıma'nın şâhid getirmesi sonrasında bu kararından vazgeçerek araziyi vermeye niyetlenmişken, Hz. Ömer'in onu engellediği iddia edilmektedir.[1114]

Şîîler, Hz. Peygamber'in Fedek arazilerini Hz. Fâtıma'ya verdiği ve bu konuyu bir sahife yazı ile kayıt altına aldığı şeklindeki rivâyetler,[1115] bu hususun da nass ile tayin edildiğini; ancak ilk iki halifenin hilâfette olduğu gibi bu konuda da Hz. Peygamber'e muhâlefet ettikleri dolayısıyla da hem maddî hem de manevî/idarî konularda gâsıb olduklarını iddia etmişlerdir. Eğer Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Fâtıma ve Ehl-i Beyt, Fedek arazilerinden mahrum ve bundan dolayı da mağdur olmuşsa niçin Hz. Ali hilâfete geldiği vakit bu meseleyi iddia edildiği gibi düzeltmemiştir?[1116] Sorusu Ca'fer-i Sâdık'a da sorulmuş o da şöyle cevap vermiştir: "Çünkü zâlim ve mazlum her ikisi ölmüştü. Allah zâlimi cezalandırmış mazlumu da mükâfatlandırmıştı. Hz. Ali, gâsıbın cezasını çekip hakkı gasp edilenin mükâfatlandırıldığı bir şeyi geri almak istemedi."[1117] Aynı soruya Mûsâ Kâzım şöyle cevap vermiştir: "Biz öyle bir aileyiz ki bizim velimiz Allah'tır. Bizim hakkımızı yalnız O, alır. Ama biz halkın velileriyiz ve onların hakkını zâlimlerden alırız. Ancak kendimiz için olanı geri almayız."[1118] Kanaatimizce her iki cevapta tam doyurucu olmamıştır. Kısa bir süre halife olan Hz. Ali halifeliğini savaş ve mücadeleyle geçirdiği

---

1112 **Husaybî,** s. 490.
1113 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 726; **Murtezâ,** eş-Şâfî fi'l-İmâme, IV, 97; **Meclisî,** Revdetu'l-Muttâkin, III, 134-35.
1114 **Akdoğan,** s. 184.
1115 **Mîlânî,** Mes'eletu Fedek, s. 18.
1116 **Akdoğan**, s. 185.
1117 **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi', I, 154; **Meclisî,** Bihâr, XXIX, 395.
1118 **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi', I, 155; **Meclisî,** Bihâr, XXIX, 396.

için böyle bir şey yapmaya fırsatı olmamış olabilir. Ya da halife olduğu için başta Fedek olmak üzere fey arazilerinin hepsi zaten onun tasarrufunda olduğu da söylenebilir.

Şîî müelliflerin, Hz. Ömer'in Ümmü Eymen ve Hz. Ali'nin şâhidliklerini kabul etmediği rivâyetlerine karşılık, Sünnî kaynaklarda ise Hz. Ebû Bekir'in kabul etmediği geçmektedir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in bu şâhidliği kabul etmemesinin nedeni de Müdayene âyetinde[1119] belirtildiği üzere bir erkek-iki kadın veya iki erkek şâhid şartının yerine gelmemiş olmasından dolayı olduğu ifade edilmiştir.[1120]

Şîa âlimlerine göre Hz. Fâtıma ma'sûm olduğu için söylediği her sözü hüccetir, ondan beyyine ve şâhid istenmez ve buna ihtiyaç da yoktur. Onun haktan başka bir şey söylemediğini bilen kişinin ondan şâhid istememesi ve söylediklerine muhâlefet etmemesi gerekir. İddialarına delil olarak da *"Tathîr âyeti"*[1121] *ve "Fâtıma benden bir parçadır. Ona eziyet eden bana eziyet etmiş olur."*[1122] hadisini ileri sürmektedirler.[1123] Kimi Şîî müelliflere göre Fâtıma'yı kızdırdığından dolayı Ebû Bekir gazaba uğrayanlardan, sapkınlardan ve ateş ehlinden olmuştur. Ebû Bekir ve Ömer, Fâtıma'yı üzdüklerinden dolayı iki cihanda laneti hak etmiştir. Çünkü Fâtıma'ya eziyet eden Peygamber'e eziyet etmiş gibidir. Peygambere eziyet eden de mel'ûndur,[1124] halife olmayı hak etme bir tarafa âdil olma vasfını dahi hak etmemişlerdir.[1125]

Hz. Fâtıma'nın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile konuşmayacağına dair yemin ettiğini, vefat ettiğinde bile her ikisine kızgın olduğunu belirterek, onu kızdırmanın Allah ve Resûlünü kızdırmakla eş değer olduğu Şîî rivâyet kaynaklarında vurgulanmaktadır.[1126]

1119 Bakara, 2/282.

1120 **Belâzürî,** Futuh, s. 43; **Akdoğan**, s. 185.

1121 Ahzâb, 33/33.

1122 **Abdurrezâk,** V, 301, (h.no: 13269); **Ahmed b. Hanbel,** Müsned XXVI, 46, (h.no: 16123), XXXI, 226, (h.no: 18911), 229, (h.no: 18913); **Buhârî,** Fedâilu's-Sahâbe,12, 16, 29; **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe, 94; **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 51.

1123 **Murtezâ,** eş-Şâfî fi'l-İmâme, IV, 94-97.

1124 Peygambere eziyet edenlerin mel'ûn olduğunu Ahzâb, 33/57. âyetten iktibas etmektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Hâcûî, Muhammed b. İsmâil b. Hüseyîn b. Rızâ el-Mâzenderânî (ö. 1173/1759)** (1426) 'Tarîku'l-İrşâd ila Fesâdi İmâmeti Ehli'l-Fesâd', er-Resâilu'l-İtikâdiyye, (Thk. Mehdî Recâî), I-II, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Aşûrâ, I, 526 vd.

1125 Bkz. **el-Hâcûî,** "Tarîku'l-İrşâd", I, 524 vd; **Arı,** s. 231-232.

1126 Şîî ulema genellikle "*Fâtıma benden bir parçadır. Ona eziyet veren şey bana eziyet verir. Onu tedirgin eden şey, beni tedirgin eder*", "*Fâtıma benden bir parçadır. Onu sıkan şey, beni sıkar, onu ferahlatan şey beni ferahlatır*", "*Fâtıma'nın rızası benim rızam onun kızgınlığı benim kızgınlığım"*, "*Fâtıma cennet kadınlarının efedisidir*", "*Fâtıma ile iletişimi kesen benle kesmiş gibidir…*" gibi Hz. Fâtıma'nın fazileti ile ilgili rivâyetleri sıralayarak özellikle ilk iki halifenin böyle erdemli bir insanı incittiğini ileri sürmektedirler. Ama Şîîler nedense Hz. Ali nin Hz. Fâtıma'nın üzerine kuma getirmek istemesi üzerine Hz. Peygamber'in buna karşı çıkarak mescidi-i nebevi'de bir hutbe irad ettiğini ve hutbesinde: "*En Şerefli kadın cennet kadınlarının efendisi olan küçük kızım Fâtımetu'z-Zehrâ'nın üzerine amcamın oğlu Ali, Ebû Cehl'in kızını almak istiyormuş, Allah'a yemin ederim ki bir şahsın nikahı altında Resûlullah'ın kızı ile Allah'ın düşmanının kızı toplanamaz. Herkesçe bilinmeli ve hiç şüphe edilmemeli ki Fâtımatu'z-Zehrâ benim vucudumdan ayrılan bir et parçasıdır. Onun sevmediği*

Hz.Fâtıma, ölümünün yaklaştığını hissedince Ali'den gece gömülmesini, kendisine öfkelendiğinden cenaze namazının sevabından mahrum etmek için Ebû Bekir'in cenazesine gelmesine engel olmasını ve Ebû Bekir'in namazını kılmamasını vasiyet etmiştir. Her ne kadar Ebû Bekir ve Ömer, Ali'ye taziyede bulunarak "Bizden önce Resûlullah'ın kızının namazını kılma" demişlerse de gece olunca Hz. Ali, 'Abbâs, Fadl, Mikdâd, Selmân, Ebû Zer ve Ammâr'ı çağırır, 'Abbâs onun namazını kıldırır ve onu böylece gece defnederler. Daha sonra Ebû Bekir ve Ömer'e Fâtıma'nın ikinizin onun namazını kılmamanızı vasiyet ettiğini bildirirler.[1127]

Şîa, "İfk Hadisesi", "Gadîr-i Hum Hadisesi", "Kırtâs Hadisesi", "Sakîfetü Benî Sâ'ide Hadisesi" ve "Hz. Peygamber'in Mirası ve Fedek Arazisi" gibi olayları üzerinden sahâbîlere ciddi eleştiriler getirmekte, onların çoğunluğunun Hz. Peygamber'den sonra onun yolunu ve dini değiştirmeye çalıştığı ithamlarında bulunarak hepsinin toptan âdil olamayacağını ileri sürmektedir. Şîî âlimler bunu yaparken de olayları dramatize edip, betimleyici bir dil kullanarak okuyucuyu daha çok etkilemeyi hedeflemektedir. Bu yöntemleriyle dini sonraki nesillere taşıma görevini üstlenen sahâbîleri, onlar aracılığıyla gelen hadis ve sünnetin bağlayıcı olamayacağını belirtmek suretiyle Kur'ân'a kadar varabilecek bir tehlike ile ümmeti baş başa bırakmaktadırlar. Zira Kur'ân da sonraki nesillere sahâbîler aracılığı ile aktarılmıştır. Oysa ki genel kanaate göre sahâbîler dini aktarma konusunda âdil kabul edilmekte, Şîa'nın iddiasının aksine mutlak âdil ya da ma'sûm kabul edilmemektedir. Ehl-i Sünnet onlar aracılığı ile gelen yekûn bir birikimin red edilmemesi için onları âdil kabul etmektedir. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarına bakıldığı zaman sahâbîlerin hepsinden gelen hadislerin değil, belli bir kısım sahâbîden gelen hadislerin aktarıldığı görülecektir. Dolayısıyla Şîa'nın iddiasının aksine Ehl-i Sünnet mürted ve münâfıklardan hadis almamaktadır. Şîa, hadis rivâyetinde sahâbîlerde aradığı titizliği maalesef sahâbe dışındaki râvîlerde aramamış, onlar konusunda mütesâhil davranmıştır. Hal böyle olunca onların sahâbenin adaletine sahâbe arasında cereyan eden siyâsî olayların etki ettiği ağır basmaktadır.

---

her şeyi ben de sevmem. Onu üzen her şey beni de üzer", buyurduğunu gündeme getirmek istemezler. Eğer Resûlullah'ın bu hutbesi Şîî alimlerin ilk üç halife hakkında yaptıkları yorumlar gibi okunup yorumlanırsa, Hz. Ali'nin de Fâtıma'yı üzdüğü dolayısıyla Hz. Peygamber'i de üzdüğü şeklindeki bir çıkarımın muhatabı olabilir. (Bkz. **Abdurrezâk,** V, 301, (h.no: 13269); **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXVI, 46, (h.no: 16123), XXXI, 226, (h.no: 18911), 229, (h.no: 18913); **Buhârî,** Fedâilu's-Sahâbe,16, 29; **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe, 94; **Arı,** s. 232).

1127 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 270; **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVI, 46; **Arı,** s. 230.

BÖLÜM 2

İMÂMİYYE ŞÎA'SINA GÖRE SAHÂBÎLERİN TA'DİL VE CERHİ MESELESİ

Şîa'ya göre sahâbe arasında îmân-ı kâmile sahip olanlar olduğu gibi îmânı zayıf olan kimseler de bulunmaktaydı. Îmândan bînasib olanlar olduğu gibi, takvâlı olarak dünyadan göçenler de vardı. Menfaatperestler olduğu gibi âdil kimseler de vardı. Zâlim ve asiler olduğu gibi îmânlı ve hakka riâyet eden, amel ehli bilgeler de vardı. Bidatçı, câhil ve münâfıklar olduğu gibi sözüne sâdık Sıddîklar da vardı.[1128] Buna göre ashâbtan bazılarının zina ettiğine, şarap içtiğine, yalan yere şâhidlik ettiğine, dinden döndüğüne, ma'sûm insanları katlettiğine ve ümmete ihanet ettiğine tarih şâhidlik etti.[1129] Kısacası Şîî âlimler, sahâbîlerin de diğer insanlar/râvîler gibi artı ve eksik yönlerinin bulunduğunu âyet ve rivâyetlerden deliller getirmek suretiyle ispatlama yoluna gittiler.

Bir râvînin rivâyetinin kabul edilebilmesi için bazı sıfatlara sahip olması gerektiği gibi bazı vasıflardan da arınmış olması gerekmektedir. Râvî üzerine yapılan bu işleme ta'dil ve cerh ilmi denmektedir. Şîa'ya göre râvînin Müslüman, imâmî,[1130] akıllı, baliğ, âdil ve zabt sahibi[1131] olmasına râvînin ta'dil edilmesi denmektedir.[1132] Bu sıfatlardan birisinin eksik olması râvînin rivâyetine halel getirip cerh edilmesine neden olmaktadır.[1133] Bununla birlikte râvînin adaletini bozacak ya da zabtını yıpratacak bir özelliğin onda ortaya çıkması sonucunda rivâyetinin zayıf kabul edilmesine veya reddedilmesi işlemine râvînin cerh edilmesi denmektedir.[1134]

1128 **Tîcânî**, Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 375.

1129 **Subhânî, Ca'fer** (1381) el-İnsâf fi Mesâil Dâme fihe'l-İhtilâf, 1. Baskı, Kum, III, 536; **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 383.

1130 İmâmî ile râvînin Şîa'nın İmâmiyye mezhebi müntesibi olması kast edilmektedir. Bazı kaynaklarda İmâmî yerine îman lafzı da kullanılmakta ve onunla da imâmî murâd edilmektedir. Örnek olarak bkz. **Müeddeb,** Durûsun fi 'İlmi'd-Dirâye, s. 194.

1131 Zabt sahibi olması ile râvînin güçlü bir hafızaya sahip olması ya da uyanık olması kast edilmektedir. O, ezberinden rivâyette bulunuyorsa naklettiği rivâyeti ezberlemiş, kitaptan naklediyorsa onu hata ve kusurlardan iyi korumuş olması gerekmektedir. Ayrıca manayı bozucu hususlara vakıf olması gerekmektedir Bkz. **Şehîdu's-Sânî**, el-Bidâye, s. 42; **Subhânî,** Usûlü'l-Hadîs, s. 135.

1132 **Müeddeb,** Durûsun fi 'İlmi'd-Dirâye, s. 191 vd; **Fâiz, Kâsım** (1395) Âşnâyî bâ Hedîs-i Şî'e, 1. Baskı, Tahrân, İntişârât-ı Dânişgâh-ı İmâm Sâdık, s. 159; **Ünalan,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 168.

1133 **Müeddeb,** Durûsun fi 'İlmi'd-Dirâye, s. 191 vd; **Fâiz,** Âşnâyî bâ Hedîs-i Şî'e, s. 159; **Ünalan,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 168

1134 **Demirel,** Hadis İlimleri, s. 276; **Kutluay, İbrahim** (2012) İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil, 2. Baskı, İstanbul, Rağbet Yay., s. 44-45. İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil lafızlarının ayrıntılı bilgisi için bkz. **Şâneçî,** Dirâyetü'l-Hadîs,141 vd; **Ünalan,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 170 vd.

Ta‘dil ve cerh ilmi Şîa’da oldukça geç bir dönemde başlamıştır.[1135] Şîa âlimleri bunu hadis kitapları nüshasının azlığına, o dönemlerde meydana gelen bir takım hâdiseler, fitneler ve savaşlardan dolayı bu ilim dalında kaleme alınmış olan eserlerin çoğunluğunun kayıp olmasına bağlamaktadır.[1136] Şîa’da ta‘dil ve cerh konusunda ilk çalışma Ömer el-Keşşî’nin (ö. 340/951) *Ricâlu’l-Keşşî’*si ile başlanmıştır. Râvîleri değerlendirmek için özet bir biçimde yazılmış olan bu eserde ta‘dil ve cerh konusunda bilgiler bulmak mümkündür. Keşşî’den sonra gelen Hüseyîn b. Abdullah el-Gadâiri (ö. 441/1059), Ebû Ca‘fer et-Tûsî’in (ö. 460/1067), Ahmed b. Ali en-Necâşî (ö. 450/1058) Keşşî’nin kitabını merkeze alarak yazılmış *ricâl* kitaplarıdır. Dolayısıyla Şîa’da ta‘dil ve cerh ilmi *ricâl* kitaplarının içerisinde Hicrî IV ve V. asırlarda tedvin edilmişlerdir.[1137]

1. İmâmiyye’nin Sahâbîleri Ta‘dîl Eden Âyetler ve Rivâyetlere Yaklaşımı

Sahâbîler hakkındaki âyetler ve hadisler incelendiğinde bir kısım sahâbîlerin bazı özelliklerinden dolayı övüldüğü, bir kısmının da bazı davranışlarından dolayı tenkîd edildiği görülmektedir. Durum böyle olunca Şîa’ya göre sahâbîlerin hepsini bir kefeye koymak mümkün gözükmemektedir. Zira aşağıda ele alacağımız üzere “İlk öncülerden olanlar”, “Rıdvan biatına katılanlar”, “ inancı uğruna hicret edenler”, “Mekke’nin fethine katılanlar” olduğu gibi, Kur’ân ve hadislerde tenkîd edilen sahâbîler de bulunmaktadır. Onların arasında “Dinden dönenler”, “Münâfıklar”,[1138] “Fâsıklar”, “İmânı zayıf olanlar”, “Kalplerinde hastalık olanlar”, “Fitne ehline kulak verenler”, “İyi ve kötü amelleri birbirine karıştıranlar”, “Hz. Peygamber’i incitenler onun emîr ve hükümlerine rıza göstermeyip itiraz edenler” vb. olanlar da vardır. Bundan dolayı çalışmamızda ilk önce “İmâmiyye’nin Sahâbîleri Ta‘dîl Eden Âyetlere Yaklaşımını”nı değerlendirildikten sonra onların sahâbîleri ta‘dil eden rivâyetlere yaklaşımını tespit etme yoluna gidilecektir. Bunu yaparken de Ehl-i Sünnet’in sahâbeyi ta‘dil etmek için en fazla başvurduğu âyet ve rivâyetler merkeze alınmak suretiyle konu işlenecektir. Böylece Şîa dışındaki ekollerin sahâbîleri ta‘dil etmek için ileri sürdüğü delillere Şîa’nın yaklaşımı tespit edilmiş olacaktır.

1135 Ehl-i Sünnet’te ta‘dil ve cerh ilminin doğuş ve gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Yücel, Ahmet** (2015) Hadis İlminde Tenkit Terimleri, 2. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 30 vd.

1136 Günümüze ulaşmış ve ulaşmamış olan Şîî ricâl kitapları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **es-Seyfî, Ali Ekber el-Mâzenderânî** (1436) Mikyâsu’r-Ruvvât fi Kuliyyâti ‘İlmi’r-Ricâl, 3. Baskı, Kum, Müessesetü Neşri’l-İslâmî s. 26 vd.

1137 **es-Seyfî,** Mikyâsu’r-Ruvvât s. 26 vd; **Demirel,** Hadis İlimleri, s. 278.

1138 Her ne kadar Ehl-i Sünnete göre mürtedler ve münâfıklar sahâbî sayılmasa da ileride geleceği üzere Şîa Tevbe, 9/101. âyete dayanarak Allah’ın bildirdikleri dışında mürted ve münâfıkların bilinemeyeceğini iddia etmektedir.

1.1.İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetlere Yaklaşımı

Sahâbeyi ta'dîl eden âyet ve hadislerden yola çıkan Ehl-i Sünnet sahâbîlerin hepsinin âdil olduğunu kabul etmektedir.[1139] Ehl-i Sünnet'in bu genellemeci yaklaşımına karşı çıkan Şîa âlimleri, âyet ve rivâyetlerle ta'dîl edilen sahâbîler varsa da bu ta'dîlin, "Allah'ın dinine yardım eden" ve "Cihâd" gibi övgüyü hak eden fiillerde bulunanlarla ilgili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sahâbîler ma'sûmiyet vasfına hâiz olmadıklarından âdil kabul edilmeleri için sadece sahâbî olmalarının yetmeyeceğini bununla birlikte hallerinin de araştırılması gerektiğini savunmaktadır. Araştırmadan sonra sadece adaletine hükmedilenlerin rivâyetlerinin alınabileceğini onların dışında kalanlarınkinin alınamayacağını ileri sürmektedirler.[1140] Hal böyle olunca "İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetlere Yaklaşımı"nı tespit etmek önem arz etmektedir.

Fezâilu's-Sahâbe isimli eserlerde sahâbeyi ta'dîl etmek için en çok zikredilen "En hayırlı ümmet", "Orta ümmet", "Kurtuluşa erenler", "İlk öncüler", "İlk destekçiler", "İlk yoldaşlar", "Gerçek mü'minler", "Hayırlı ve kurtuluşa erenler", "Allah'ın hoşnutluğuna nâil olanlar", "Sahâbîlerin fedakârlıkları" gibi âyetlerin önemli Şîî tefsir kaynaklarında müfessirler tarafından nasıl yorumlandığını görüp değerlendirmek konumuz açısından önem arz etmektedir.

1.1.1. En Hayırlı Ümmet

Sahâbîleri ta'dîl eden âyetlerden biri "*En hayırlı ümmet*" diye şöhret kazanmış olan *"Siz (sahâbe) insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız"*[1141] âyetidir. Bu âyette geçen "*En hayırlı ümmet*" tabirini Ehl-i Sünnet âlimleri sahâbeyi ta'dîl eden bir delil olarak kabul ederken Şîa müfessirleri birbirlerinden farklı bir şekilde tefsir etmişlerdir.

Kummî'ye, göre bu âyet, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyîn'i övmek için nâzil olmuştur.[1142] İbn Şehr Âşub'a göre de Ma'sûmlar hakkında nâzil olmuş ve "*En hayırlı ümmet*" ile onlar kast edilmiştir.[1143] 'Ayyâşî "*En hayırlı ümmet*"in Hz. İbrâhîm'in çağrısına uyan "*Orta ümmet*" olduğunu,[1144] Tûsî ve Tabersî' ise Lahfu'l-Mahfuz'da yazılmış olan

---

1139 Örneğin bkz. **İbn Abdilber,** el-İsti'âb, I, 19; **el-Hatîb el-Bağdâdî,** el-Kifâye, s. 94; **İbn Salâh** el-Mukaddime, s. 160; **Süyûtî**, Tedrîb, s. 291; **Gazzâlî**, el-Mustesfâ, II, 257-258; **İbn Hacer,** el-İsâbe, I, 22; **Şâkir,** el-Bâisu'l-Hasîs, s. 233; eş-**Şevkânî,** İrşâdu'l-Fuhûl, I, 336-341.

1140 Örnek olarak bkz. **el-Emîn**, A'yânu'ş-Şîa, I, 113.

1141 Ali İmrân, 3/110.

1142 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 110.

1143 **İbn Şehr Âşûb, Muhammed b. Ali (ö. 588/1192-93)** (1369) Muteşâbihu'l-Kur'ân ve Muhtelifuhu, I-II, 1. Baskı, Kum, Bidâr, II, 156.

1144 '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 195.

ümmet olduğunu ileri sürmüşlerdir.[1145] İbn Şehr Âşub, İsterâbâdî, Feyz-i Kâşânî ve Bahrânî'nin Muhammed el-Bâkır'dan gelen "En iyi ümmet, Hz. Peygamber, Hz. Ali ve onun soyundan gelen vasîlerdir" görüşünden hareketle ma'sûmlar olduğunu ileri sürmüşlerdir.[1146]

Kummî,[1147] 'Ayyâşî,[1148] Şerîf Murtezâ,[1149] Tabersî,[1150] Şeybânî[1151] Sâdıkî Tahrânî,[1152] Kutub Râvendî[1153] ve Bahrânî[1154] gibi müfessirler söz konusu âyeti tefsir ederken sahâbîleri hiç gündem konusu etmemişlerdir. Dolayısıyla Şîa'nın genel kanaatine göre "En Hayırlı Ümmet" âyeti sahâbîlerin hepsini ta'dil etmek mümkün görünmemektedir. Onlara göre mezkûr âyet, Hz. Ali ve onun soyundan gelen imâmları ta'dil etmek için nâzil olmuştur.

1.1.2. Orta Ümmet

Sahâbîleri ta'dîl eden âyetlerden bir tanesi de "Orta ümmet" âyeti olarak meşhur olmuş olan "*Böylece sizi (Ashâb-ı Kirâm) orta bir ümmet yapmışızdır; insanlara karşı hakikatin şâhidleri olasınız, bu Peygamber de sizin üzerinize tam bir şâhid olsun diye…"*[1155] âyetidir.

Kummî bu âyeti tefsir ederken âyetin muhatabının "Ma'sûm imâmlar" olduğunu, onların kıyamet gününde insanlara şâhit, Resûllerin de kendilerine şâhit[1156] olarak geleceğini ifade ettikten sonra âyette geçen "Orta ümmet" ile imâmların kast edildiğini ileri sürmüştür.[1157] "Orta ümmet" ile ma'sûm imâmların kast edildiğini iddia eden bazı müfessirler konu ile ilgili Muhammed el-Bâkır'dan ve Ca'fer-i Sâdık'tan aktarmış oldukları rivâyetlerle görüşlerini desteklemişlerdir. Onlara göre Muhammed el-Bâkır bu hususta: "Biz orta ümmetiz Allah'ın yeryüzünde yaratmış olduklarına şâhid ve

---

1145 **Tûsî,** et-Tibyân, II, 557; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, II, 811.

1146 **İbn Şehr Âşûb,** Muteşâbihu'l-Kur'ân, II, 156; **İsterâbâdî,** Te'vilu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 126-127; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 371; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 676.

1147 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 110.

1148 '**Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 195.

1149 **el-Murtezâ, Şerîf,** Nefâisu't-Te'vîl, II, 23.

1150 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, II, 810.

1151 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, II, 59.

1152 **Sâdıkî Tahrânî, Muhammed** (Tsz) et-Tefsîru'l-Mevzu'î lil Kur'âni'l-Kerîm, I-XX, Kum, XV, 59.

1153 **Kutub Râvendî, Sa'îd b. Hibetullah** (1405) Fıkhu'l-Kur'ân, I-II, 2. Baskı, Kum, I, 358.

1154 **Bahrânî,** el-Burhân, I, 676.

1155 Bakara, 2/143.

1156 Feyz-i Kâşânî âyette geçen "Şâhidlik" kavramı ile bütün Müslümanların kast edilmemiş olduğunu, kast edilenlerin peygamberler ve ma'sûm imâmlar olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca ona göre dünyada iken yalancılıklarından dolayı bir hurma için bile şâhidliği kabul edilmeyen kişilerin bütün insanlara şâhid olarak getirilmesi caiz değildir. Bkz. **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 198; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 70.

1157 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 63.

hüccetiz."[1158] "Biz insanların helal ve haram konusuna ri'âyet edip etmediklerine şâhidlik edeceğiz."[1159] "Biz bütün zamanlara şâhidiz. Ali b. Ebî Tâlib kendi zamanına, Hasan kendi zamanına, Hüseyîn kendi zamanlarına ve bizden Allah'a çağıran herkes kendi zamanına şâhittir."[1160] demek suretiyle "Orta ümmet" ile ma'sûm imâmların kast edildiğini ileri sürmüştür. Ca'fer-i Sâdık da, "Orta ümmet" ile imâmların murâd edildiğini belirtmiştir.[1161] Ayrıca es-Sâdık, "Orta ümmet" ile hitap edilen peygamberden sonra onun yerine geçen ve her biri içerisinde bulundukları zamana şâhidlik edecek olan imâmlar olduğunu belirtmiştir.[1162] Yukarıdaki rivâyetlerde görüldüğü üzere Şîa mezhebinin görüşlerine kaynaklık eden el-Bâkır ve es-Sâdık'a göre "Orta ümmet" ile sahâbîler değil ma'sûm imâmlar murad edilmiş ve âyet onlar hakkında nâzil olmuştur.

Seffâr,[1163] Kummî,[1164] Tûsî,[1165] Şerîf Murtezâ,[1166] Tabersî,[1167] İsterâbâdî,[1168] Feyz-i Kâşânî[1169] aktardıkları bazı rivâyetlerle âyette geçen "Orta ümmet"i, "Âdil ümmet" olarak tefsir etmektedirler. Ayrıca Tûsî; Mücâhid, Katade, Rebi', İbn 'Abbâs ve müfessirlerin çoğunun da bu görüşte olduğunu zikretmektedir.[1170] Şîa tefsir ve rivâyet kaynakları incelendiğinde bu âyette geçen "Orta ümmet" ile sahâbîlerin değil, imâmların ta'dil edildiği görülmektedir.

1.1.3. Kurtuluşa Erenler

Sahâbe neslini ta'dîl eden âyetlerden biri de onların kurtuluşa erdiklerini haber veren "*O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.*"[1171] âyetidir.

Bu âyeti tefsir eden Kummî,[1172] 'Ayyâşî[1173] ve Feyz-i Kâşânî[1174] Muhammed el-Bâkır'dan aktardıkları rivâyetle âyette zikredilen "*Onunla birlikte gönderilen nûr*"

1158 **Kûfî,** Tefsîru Furât, s. 62; '**Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 62; **Tabersî,** Mecmeul-Beyân, I, 415; **İsterâbâdî,** Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 86; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 70; **es-Saffâr**, Besâiru'd-Derecât, I, 142,179; **Küleynî,** el-Kâfî, I, 466; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 343.

1159 **Bahrânî,** el-Burhân, I, 343; **es-Saffâr**, Besâiru'd-Derecât, I, 178.

1160 **Kûfî**, Tefsîru Furât, s. 62.

1161 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l- 'Ayyâşî, I, 63; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 343; **Küleynî**, el-Kâfî, I, 466; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 343; **es-Saffâr,** Besâiru'd-Derecât, I, 178.

1162 **İsterâbâdî**, Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 86.

1163 **es-Saffâr,** Besâiru'd-Derecât, I, 179.

1164 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 63.

1165 **Tûsî**, et-Tibyân, II, 6.

1166 **el-Murtezâ,** Nefâisu't-Te'vil, I, 458.

1167 **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 92.

1168 **İsterâbâdî,** Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 86.

1169 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 196; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 70.

1170 **Tûsî**, et-Tibyân, II, 6.

1171 A'râf, 7/157.

1172 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 242.

1173 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 31.

1174 **Feyz-i Kaşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 243.

ifadesiyle Hz. Ali'nin kast edildiğini ileri sürmüşlerdir. Feyz-i Kâşânî'nin Ca'fer-i Sâdık'tan aktardığı rivâyetle de "Nûr" ile Hz. Ali ve imâmların murat edildiğini belirtmiştir.[1175] Tûsî,[1176] Tabersî[1177] ve Şebr,[1178] ise "*Onunla gönderilen nûr*" ile Kur'ân-ı Kerim'in murâd edildiğini iddia etmiştir. Zikri geçen tefsir kitaplarında söz konusu âyet tefsir edilirken "*Onunla birlikte gönderilen nûr*" ile sahâbî olarak Hz. Ali'nin kast edildiği onun dışındaki sahâbenin kast edilmediği müşahede edilmiştir. Dolayısıyla Şîa'ya göre bu âyetten sahâbîlerin hepsinin "Kurtuluşa erdiğini" ve ta'dil edildiğini çıkarmak mümkün görünmemektedir.

1.1.4. İlk Öncüler

İslâm dininin ilk öncüleri kabul edilen Muhâcir ve Ensâr'dan razı olduğunu ve onları cennetine koyacağını Allah şu âyetle müjdelemiştir: "*İslâm'ı ilk önce kabul eden Muhâcirler ve Ensâr ile iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuştur. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük bir başarıdır.*"[1179] Bu âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili Şîî müfessirler yedi ayrı görüş serd etmişlerdir. Bunlar, (1) İki kıbleye karşı namaz kılmışlar hakkında, (2) Rıdvân biatına katılmışlar hakkında, (3) Bedir savaşına katılmışlar hakkında, (4) Hicret öncesi Müslüman olmuş olanlar hakkında,[1180] (5) Medîne etrafındaki Esed ve Gatafân bedevîleri hakkında,[1181] (6) Hz. Ali ve onunla beraber olan Muhâcir ve Ensâr hakkında,[1182] (7) ilk öncülerle nebîler, resûller ve vasîler hakkında nâzil olmuştur.[1183] Dolayısıyla âyetin nüzulüne vesile olanlardan Allah razı olmuştur.

Âyette geçen "*İlk öncüler*" ile kimlerin kast edildiği Şîî müfessirler arasında ihtilaflı bir konudur. Hasan b. Ali'ye göre öncülerin birbirlerine üstünlükleri olduğu gibi Hz. Ali hepsinden önce Müslüman olduğu için hepsinden üstündür.[1184] Kummî'ye göre, "*İlk öncüler*", Ebû Zer, Mikdâd, Selmân, 'Ammâr gibi Hz. Ali'nin halifeliğini doğrulayan ve bu konuda sebat gösterenlerdir.[1185] 'Ayyâşî, Câ'fer-i Sâdık'ın "*İlk öncüleri*" şu şekilde sıraladığını rivâyet etmektedir: İlk Muhâcirler, Ensâr ve onlara iyilik ile tabi olan her

---

1175 **Feyz-i Kaşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 243; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 406.
1176 **Tûsî,** et-Tibyân, IV, 560.
1177 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, IV, 750; **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 564.
1178 **Şebr, Abdullah** (1407) el-Cevheru's-Semîn fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mubîn, I-VI, 1. Baskı, Kuveyt, Mektebetu Elfeyn, II, 425.
1179 Tevbe, 9/100.
1180 **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 646; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 524.
1181 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, III, 45.
1182 **Şeybânî,** Muhtasar Nehcü'l-Beyân, s. 203; **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, III, 45.
1183 **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 524.
1184 **Kûfî,** Tefsîru Furât, s. 170; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 829.
1185 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 303; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 486; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 522.

topluluk derecesine ve konumuna göre "İlk öncüler"den kabul edilmektedir. Allah, ibadetlerini kabul ederek onlardan razı olmuştur. Onlar da dîn ve dünya işlerinde nâil oldukları iyiliklerle Allah'tan razı olmuşlardır.[1186] Tabersî, İmâm'a ve Allah'a itaate en önce başlayanlar, iki kıbleye karşı namaz kılanlar ve Bedir savaşına katılmış olanları aktarmış olduğu rivâyetlerle "*İlk öncüler*"den kabul etmektedir.[1187] En önce Müslüman olduklarından dolayı Şîî müfessirler Hatice bt. Huveylid'in ve Ali b. Ebî Tâlib'in ilk öncülerden olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[1188]

Âyette geçen "*Ensâr*" sözcüğü ile de ilk biata katılan on iki kişi ile ikinci biata katılan yetmiş kişi, Mus'âb Medîne'ye öğretmen olarak gittiğinde ona îmân edenler kast edilmişken;[1189] "*Muhâcirûn*" ile Medîne ve Habeşistân'a hicret edenler murâd edilmiştir. Allah onlardan ve onların yol-yöntemlerine tabi olanlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.[1190] *Nehcü'l-Belâğa*'da "*Muhâcir*" yeryüzünde hücceti bilen, tanıyan ve onda karar kılan kişi" için kullanılmaktadır. "*Onlara iyilikle tabi olanlar*" ile kıyamete kadar îmân ve itaatle tabi olanlar kast edilmiştir.[1191]

Mezkûr âyet literal bir biçimde okunduğunda, "Hicrette ve yardımda öncü olmanın Allah'ın rızasına ermek için yeterli olduğu ve bu rızaya hiçbir kötülüğün zarar vermeyeceği anlaşılmaktadır. Âyetin bu şekilde anlaşılmasına karşı çıkan Muğniyye "*Hicrette ve yardımda öncü olanlar*"dan günaha bulaşmış olanların bu âyetin kapsamına girmeyeceklerini ve Allah'ın rızasına eremeyeceklerini Nisâ, 4/122 ve İbrâhîm 14/51. âyetlerin emri mucibince hesaba çekileceğini belirtmektedir. "*İlk öncüler*"den kasıt Allah'a itaatte dâim olup Hz. Peygamber'in sünneti üzerine vefat edenler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca hicrette ve Hz. Peygamber'e yardımda "*İlk öncüler*" fazilet bakımından sonradan gelenlerden üstün olmaları, onların işlemiş oldukları günahlara müsamaha göstermek ya da onları hesap görmeyecek kabul etmek anlamına gelmediğini belirterek "*İlk öncüler*" arasında sonradan günaha bulaşanların olduğunu ve onların bu âyette zikredilen mükâfata nail olamayacağını belirtmektedir.[1192]

1186 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 105; **Zebîdî, Mâcid Nâsır** (1428) et-Teysir fi't-Tefsîr lil Kur'ân bi Rivâyeti Ehl-i Beyt, I-VIII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Mehacceti'l-Beydâ, III, 174; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 370; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 486.

1187 **Tabersî,** Mecme'u'l-Beyân, V, 97-98.

1188 **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 646; V, 97-98; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 524.

1189 **Tabersî,** Cevâmi'u'l-Câmi', II, 79; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 522.

1190 **Tabersî,** Mecme'u'l-Beyân, V, 97-98.

1191 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 370; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 486; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 522.

1192 **Muğniyye,** Tefsîru'l-Kâşif, IV, 95-96.

Şîa tefsir ve rivâyet kaynakları incelendiğinde müelliflerin bu âyetin tefsirinde zorlandıkları ve başta *"İlk öncüler"* olmak üzere sahâbîlerin hepsinin Allah'ın rızasına ermediklerini ispatlama sadedinde sahâbîlerin yapmış oldukları bazı hataları gündem konusu yaptıkları müşahede edilmiştir. Ancak ne o müfessirler ne de bizler gündem konusu ettikleri o günahları işleyen sahâbîlerin daha sonraki pişmanlıklarından ve yapmış oldukları tövbelerinden haberdar değiliz. Dolayısıyla günah işlemiş olsalar bile eğer samimi bir kalple rablerine dönmüşlerse zikri geçen âyetin mükâfatına nâil olabilirler. Böyle olmakla beraber yukarıda zikredilen rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Şîa, mekzûr âyetin sahâbîlerin hepsini değil bir kısmını ta'dil ettiği görüşünü benimsemiştir.

1.1.5. Gönüllerinin Allah Tarafından Birleştirilmesi

Sahâbîleri ta'dîl eden âyetlerden bir tanesi de onların gönüllerinin Allah tarafından birleştirildiğini beyan eden "*Ve (Allah), onların kalplerini birleştirmiştir. Sen yeryüzünde bulunan her şeyi verseydin, yine onların gönüllerini birleştiremezdin, fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı. Çünkü O, mutlak galiptir, hikmet sahibidir*"[1193] âyetidir.

Sumâlî,[1194] Kummî,[1195] Tûsî,[1196] Feyz-i Kâşânî,[1197] Huveyzî,[1198] Bahrânî,[1199] Kummî Meşhedî'ye[1200] göre bu âyet aralarında uzun süre savaşlar cereyan etmiş ve İslâm kardeşliğinde gönül birliği yapmış olan Evs ve Hazrec kabileleri hakkında nâzil olmuştur.

Rivâyet edildiğine göre Evs ve Hazrec kabileleri arasında yüz yirmi yıl boyunca devam ede gelen çetin bir düşmanlık bulunmaktaydı. Bu düşmanlığı sonlandırmak için onlara yeryüzündeki her şey verilse bile birbirleri ile barışmaları mümkün değilken kalpleri evirip çeviren Allah, onların kalplerini İslâm'a evirdi ve İslâm kardeşliğinde onları birleştirdi.[1201] Dolayısıyla isyan ve harplerden sonra sahâbîler arasında ülfeti var eden Allah'tır. O, yeryüzünde işleri Sünnetullah'a göre yürütmektedir.[1202] Bu âyet İslâm kardeşliğinde birleşen Evs ve Hazrec kabilelerini din kardeşliğini dünya menfaatine tercih ettiği için ta'dil etmektedir. Şîa bu âyetin hükmünü bütün sahâbîlere teşmil etmemekle

---

1193 Enfâl, 8/63.

1194 **Sumâli, Ebû Hamza, Sâbit b. Dînâr (ö. 150/767-68)** (1420) Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim (Sumâlî), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Mufîd, s. 186; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 707.

1195 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 279.

1196 **Tûsî,** et-Tibyân, V, 151.

1197 **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ fi't-Tefsîr, I, 446.

1198 **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 165.

1199 **Bahrânî,** el-Burhân, II, 709.

1200 **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 367.

1201 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 279; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, IV, 854; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 312-313; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 446; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 367-368; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 165; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 709.

1202 **Muğniyye,** Tefsîru'l-Kâşif, III, 503; **Tabersî**, Cevâmi'u'l-Cami', II, 30; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 312.

beraber Evs ve Hazrec'in din kardeşliğinde birleşmesinden övmek suretiyle kısmen de olsa kabul etmektedir.

1.1.6. Hz. Peygamber'in Destekçileri

Sahâbîlerin Hz. Peygamber'in destekçileri olduğunu belirtmek suretiyle ta'dil eden "*Ey Peygamber! Sana ve sana uyan müminlere Allah yeter*"[1203] âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında Şîî müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Tabersî,[1204] Feyz-i Kâşânî,[1205] Kummî Meşhedî,[1206] Şâh Abdulazîmî'nin[1207] aktardıkları bazı rivâyetlere göre bu âyet, Bedir savaşının başında Hz. Peygamber ve sahâbîlerinin motivasyonlarını artırmak için nâzil olmuştur. Bir kısım rivâyetlere göre âyet; Hz. Ali ve onunla birlikte îmân etmiş ve savaşlarda büyük başarı göstermiş olanlar hakkında nâzil olmuştur.[1208] Bir görüşe göre de Hz. Peygamber ile beraber otuz üçü erkek, altısı kadın olmak üzere toplam otuz dokuz kişi Müslüman olmuş, kırkıncı kişi olarak Hz. Ömer Müslüman olunca bu âyet onlar hakkında nâzil olmuştur.[1209]

Buna karşın bazı müfessirler söz konusu âyetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu ileri sürmüş ve görüşlerini çeşitli rivâyetle desteklemişlerdir. Örneğin, Ebû Hamra'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Miraca çıkarıldığım zaman arşın sağ ayağına baktım, üzerinde 'Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed onun elçisidir. Onu Ali ile destekledim ve ona yardım ettim' yazısı yazılıydı."[1210] İbn Bâbeveyh: "Ben Allah'ım, benden başka ilâh yoktur, tekim şerikim yoktur. Muhammed kulum ve resûlümdür. Onu Ali ile destekledim." Ayrıca *"Sana yardımı ve mü'minler ile destek veren odur."*[1211] âyetindeki "Yardımı" ile Hz. Ali'nin kast edildiğini iddia etmiştir.[1212] Kısaca âyette hitap Hz. Peygamber'edir. Düşmanlarına karşı yardımcı olarak Ensâr ve Muhâcirlerden ona tabi olan mü'minlerin yeterli olduğu mesajını vermiştir.[1213] Mezkûr âyetteki ta'dili Şîa bir kısım sahâbîler için kabul etmekle birlikte bütün sahâbîleri âyetin kapsamına almamaktadır.

1203 Enfâl, 8/64.
1204 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, IV, 854; **Tabersî**, Cevâmi'u'l-Cami', II, 31.
1205 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 313.
1206 **Kummî Meşhedî**, Kenzu'd-Dekâik, V, 368.
1207 **Şâh Abdulazîmî, Hüseyîn (ö. 1384/1964)** (1363) Tefsîr-i İsnâ Aşerî, I-XIV, 1. Baskı, Tahrân, Mikât Yay., IV, 371.
1208 **Şâh Abdulazîmî,** Tefsîr-i İsnâ Aşerî, IV, 371; **Bahrânî** el-Burhân, II, 709; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 368.
1209 **Kummî Meşhedî**, Kenzu'd-Dekâik, V, 368.
1210 **Sumâli,** s. 186.
1211 Enfâl, 8/62.
1212 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 161; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 707.
1213 **Tûsî,** et-Tibyân, V, 151; **Muğniyye,** Tefsîru'l-Kâşif, III, 505.

1.1.7. Gerçek Mü'minler

Sahâbîleri ta'dîl etmek için ileri sürülen delillerden bir tanesi de onların gerçek mü'minler olduklarını belirten "*İman edip de Allah yolunda hicret ve cihâd edenler; (Muhâcirleri) barındıran ve yardım edenler var ya, işte gerçek müminler onlardır. Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.*"[1214] âyettir. Zikri geçen âyete göre Allah ve Resûlüne inanarak kendi vatanlarından, -Mekke'den- hicret edip, Allah'ın dini için canı ve malı ile savaşanlar, onları barındıran ve onlara yardım edenler gerçek mü'minlerdir. Onlar, "Gerçek mü'min"liklerini dinleri ve îmânları uğruna ailelerinden, mallarından vaz geçip hicret etmekle kazanmışken, hicret edip gelenleri barındıran ve onlara yardım edenler de bu davranışları ile "Gerçek mü'min" kimliğini kazanmışlardır.[1215] Bu âyette Allah "Gerçek mü'minler"i, hicret edip Allah yolunda savaşan ve hicret edip Allah yolunda savaşanları barındıranların vasfı olarak açıklamıştır. Onlar fiilleri, sözleri ve amelleri ile Mûsâddik oldukları için Allah onların doğruluklarını âyetle delillendirmiş ve "Onlar için bağışlanma ve bol bir rızık" vaat etmiştir.[1216]

Mü'minler, îmân edip hicret edenler, hicret edenlere yardım edenler ve onlardan sonra gelip, onların yolunda gidenler olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.[1217] Bunların arasında "Gerçek mü'minler"i îmânın gereklerini yerine getirerek hicret eden bu uğurda canlarını ve mallarını verenler ve onlara sahip çıkanları âyet "Gerçek mü'minler" olarak vasıflandırmaktadır.[1218]

Şîa'nın çağdaş müfessirlerinden Mekârim Şîrâzî bu âyeti tefsir ederken sahâbe konusuna değinmekte ve Ehl-i Sünnet'in Şîa'ya sahâbe üzerinden yaptığı eleştirilerin bir kısmına cevap vermekle yetinmeyip, sahâbenin adaleti konusunda Ehl-i Sünnet'i eleştirmektedir. Ona göre Ehl-i Sünnet müntesipleri, bu vb. âyetlerden sahâbeye büyük bir saygıyı istinbât etmekte ve sahâbîlerin ömürlerinin sonuna kadar günah işlemediklerini kabul ettiğini iddia etmektedir.[1219] Bu saygıyı şu sahâbîye, bu sahâbîye değil istisnasız bütün sahâbîlere göstermektedirler. Bu hususta da Kur'ân'ın onları övmesini, Rıdvân biatı

1214 Enfâl, 8/74.

1215 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, IV, 864; **Tabersî,** Cevâmiu'l-Cami', II, 35; **Cürcânî, Hüseyîn b. Hasan** (1378) Cilâu'l-Ezhân ve Celau'l-Ehzân, (Tefsîru'l-Ğâzir), I-XI, 1. Baskı, Tahrân, Tahrân Üniversitesi Yay., IV, 23.

1216 **Kâşânî,** Menhecu's-Sâdıkîn IV, 225; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 316; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 449; **Muğniyye,** Tefsîru'l-Kâşif, III, 515; **Sebzevârî, Muhammed (ö. 1409/1988)** (1406) el-Cedid fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd, I-VII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru't-Tearuf, III, 306; **Sebzevârî, Muhammed (ö. 1409/1988)** (1419) İrşâdu'l-Ezhân ilâ Tefsîri'l-Kur'ân, 1. Baskı, Beyrût, Dâru't-Teâruf, s. 191.

1217 **Şâh Abdulazimî,** Tefsîr-i İsnâ 'Aşerî, IV, 384.

1218 **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 377.

1219 Ehl-i Sünnet peygamberler dışında hiç kimseyi günahsız olarak görmemektedir. Hatta peygamberlerin bile zellerinin olduğunu kabul etmektedir. Sahâbîlere ma'sûmiyet sıfatını atfettikleri vaki değildir. Sadece din namına/hadis aktarımında sahâbîlerin yalan söylemediğini kabul etmektedir.

vb. âyetleri delil getirerek, hiç kimsenin onları tenkîd etmesine rıza göstermemesinin ötesinde, sahâbeyi tenkîd ettiği için Şîa'yı eleştirmektedir. Ona göre Şîa'nın sahâbeyi eleştirmesi İslâm'ın ruhuna, tarihine ve inancına zarar vermemektedir. Şîa, sahâbeye özellikle de Muhâcirlere hak yolda kaldıkları ve hak için mücadele ettikleri müddetçe büyük bir saygı göstermiştir. Onlar, sağlam metottan ve doğru yoldan sapınca Kur'ân'ın da onlara bakışı ve hükmü değişmiştir. Örneğin, Müslümanların seçtiği imâma biat edenlerin arasında olmasına rağmen biatlerini bozan Talha ve Zübeyr'in suçsuz kabul edilemeyeceğini, Allah katında bir insanın kanının dökülmesinin mazereti bile kabul edilmezken, Cemel savaşında öldürülen on yedi bin insanın kanından sorumlu olanların temize çıkarılamayacağını ileri sürmektedir. Cemel savaşında Hz. Ali ve taraftarları hak üzere olduğu gibi onun düşmanlarının da hak üzere olduğunun kabul edilemeyeceğini, bunun akıl ve mantığa aykırı bir ictihad olduğunu belirtmektedir. Şîrâzî, sahâbîleri temize çıkartmak bâbından Hz. Peygamber sonrası oluşmuş olan olaylarda, tarihe ve psikolojiye bakmaksızın "*Sizin en üstününüz en takvâlınızdır*"[1220] kaidesinin duvarlarını yıkanları eleştirmekte ve âyetten hareketle onlara "*Nasıl hükmediyorsunuz?"*[1221] eleştirisini getirmektedir. İnsanın bir gün cennet ehlinden olması ve hakkı savunması başka bir gün cehennem ehlinden olması ve batılı savunmasının hiçbir engelinin olmadığını, sahâbîlerin hepsinin ma'sûm olmadığını Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra mürted olanlar arasında Hz. Peygamber'i gören sahâbîlerin de bulunduğunu Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarının aktardığını belirtmektedir. İlk halife "Ashâb-ı ridde"ye bunlar sahâbedir, ben onlarla savaşmayayım dememiş içtihadına dayanarak hepsi ile savaşmıştır. Ehl-i Sünnet'in, "Talha, Zübeyr, Muâviye vb. ictihad ettiler ve içtihatlarında yanıldıkları için günahkâr değillerdir, bilakis amellerinden dolayı Allah katında sevap almışlardır." savını tenkit etmekte ve bunun çok kötü bir mantıki çıkarım olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'in halifesine başkaldırmak, biatlerini bozmak, binlerce iyi insanın kanlarını dünyevi bir başkanlık ve dünya malı için bozmak, düğümü hiç kimsenin bilmediği içinde hiçbir kötülüğün bulunmadığı bir konu olmadığını bunca günahsız insanların kanını dökenler için Allah'tan ecir ve sevabın beklenilemeyeceğini belirtmektedir. Bu mantıkla sahâbîlerden bir grubu işledikleri cürümlerden temize çıkartmadığımız zaman dünyada iken günah ve cürüm işleyen bütün katilleri ve zâlimleri de temize çıkartmış oluyoruz ki bu gayr-ı mantıki olan savunma İslâm'ın temeline kötü bir bakış açısına sebebiyet verecektir. Özetle hak, adalet ve İslâm metotlarından yollarını şaşmadıkları müddetçe bütün sahâbîlere saygı

1220 Hucurât, 49/13.
1221 Yûnus, 10/35; Saffât, 37/154; Kalem, 68/36.

gösteririz. Onlardan şaşanlara saygı duymayacaklarını belirtmektedir.[1222] Klasik Şîa müfessirleri, çağdaş tefsircilerin aksine bu âyeti tefsir ederken sahâbe mevzusuna fazla girmemekte, âyette geçen övgüleri Hz. Ali ve taraftarları ile sınırlandırmakla yetinmektedir. Dolayısıyla Şîa bu âyetteki ta'dili bütün sahâbîlere teşmil etmemektedir.

1.1.8. Hayırlı ve Kurtuluşa Erenler

Hz. Peygamber'e îmân edip canları ve malları ile ona destek olan sahâbîlerinin hayırlı ve kurtuluşa eren kişiler olduğunu şu âyet belirtmektedir. "*Fakat Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla, canlarıyla cihâd ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve onlar kurtuluşa erenlerin kendileridir*."[1223] Âyetin siyak ve sibakı savaşa katılmak istemeyen münâfıklardan ve onların ileri sürmüş oldukları mazeretlerden bahsedip onları eleştirmektedir.[1224] Bu tenkidlerin arasına hiçbir mazerete sığınmaksızın, Hz. Peygamber'e inanarak, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda savaşan sahâbîlere dünya ve ahirette büyük bir mükâfatın verileceği müjdesi verilmektedir.[1225]

Âyette geçen "*Bütün hayırlar onlarındır*" ile dünyada büyüklük ve ahirette cennetin onların olacağı müjdesi verilmektedir. Bu âyette olduğu gibi Allah bir vaatte bulunduğu zaman o vadini îmân, amel-i sâlih gibi genel bir kaideye bağlamaktadır.[1226] Âyet başta münâfıklar olmak üzere savaşmak istemeyip geri kalanlara eleştiri getirmekte ve kendilerinden daha hayırlı olanların Allah yolunda cihâd ettiğini belirtmektedir. Cihâd edenler için de dünyada zafer, ganimetler, ahirette de kurtuluş ve cennet nimetlerinin var olduğunu müjdelemektedir.[1227] Bu âyet çeşitli mazeretlerle savaştan geri kalanları tenkid ederken Hz. Peygamber'le beraber canları ve malları ile savaşan sahâbîleri dünya ve ahiret hayrı ile müjdelemektedir. Şîa âyetin îmân ve sâlih amel işleyen mücâhid sahâbîleri ta'dil ettiğini, bunlardan yoksun olanları etmediğini belirtmektedir.

1.1.9. Tevbelerinin Kabul Edilmesi

Sahâbîleri ta'dîl eden âyetlerden biri de Allah'ın onların bazı hatalarından dolayı yaptıkları tevbelerini kabul ettiğine dair olan şu âyettir: "*And olsun ki, Allah, sıkıntılı bir zamanda bir kısmının kalpleri kaymak üzere iken Peygamber'e uyan Muhâcirlerle Ensârın ve Peygamber'in tevbelerini kabul etti. Tevbelerini, onlara karşı şefkatli ve merhametli*

1222 **Mekârim Şirâzî, Nâsır** (1421) el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillahi'l-Munezzel, I-XX, 1. Baskı, Kum, Medresetu'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, V, 510-512.

1223 Tevbe, 9/88.

1224 Tevbe, 9/86-87, 90.

1225 **Kâşânî,** Menhecu's-Sâdıkîn, IV, 311; **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 149; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 514.

1226 **Tabâtebâî,** el-Mizân, IX, 361.

1227 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 366; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 483; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 89.

olduğu için kabul etmiştir."[1228] Bu âyet[1229] ve kendisinden sonra gelen âyetler Tebûk seferi ve bu seferde yaşanan sıkıntılardan bahsetmektedir.[1230] Onun için bu âyeti kendinden sonra gelen âyetle beraber değerlendirmekte fayda bulunmaktadır. Kendisinden sonra gelen âyet Tebûk seferinden geri kalmış olan üç sahâbî'nin psikolojik durumlarından ve yaptıkları tevbelerinin kabulünden bahsetmektedir. Şöyle ki: *"Bütün genişliğine rağmen yer onlara dar gelerek nefisleri kendilerini sıkıştırıp, Allah'tan başka sığınacak kimse olmadığını anlayan, savaştan geri kalmış üç kişinin tevbesini de kabul etti. Allah, tevbe ettikleri için onların tevbesini kabul etmiştir. Çünkü O tevbeleri kabul eden, merhametli olandır.*"[1231]

Bu âyetlerin sebeb-i nüzûlü ile ilgili müfessirler çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Bir kısım müfessire göre, bu âyetler Tebûk savaşı esnasında Müslümanların karşılaşmış oldukları büyük sıkıntılara dikkat çekmek için nâzil olmuştur. Bazılarına göre de münâfıklardan olmayan ancak kişisel zaafından dolayı savaşa sonradan yetişen Ebû Hayseme hakkında inmiştir.[1232] Bazılarına göre de, savaştan geri kalmış olan Ka'b b. Mâlik, Murâre b. Rebi' ve Hilâl b. Ümeyye hakkında nâzil olmuştur. Onlar münâfık olmamalarına rağmen tembellikten savaşa katılmamış ve bundan dolayı da pişman olmuştur. Hz. Peygamber savaştan döndüğünde yanına gidip kendisinden af

---

1228 Tevbe, 9/117.

1229 Şîa, Hz. Peygamber'in tevbe edip tevbesinin kabul edilmesinin ma'sûmiyetine halel getireceği endişesi ile âyetteki "عَلَى النَّبِيِّ" ifadesinin "بالنَّبيّ" şeklinde kıraat edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ca'fer-i Sâdık'a göre âyet "بالنَّبيّ" olarak nâzil olmuştur. (Bkz. **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 383) Ali er-Rızâ b. Mûsâ "بالنَّبيّ" den yola çıkarak âyeti şu şekilde açıklamıştır: Allah, Hz. Peygamber'den dolayı Ensâr ve Muhâcirlerin tevbesini kabul etmiştir. **(**Bkz. **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 176; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 383) "عَلَى النَّبِيِّ" okuyanlara Ca'fer-i Sâdık şu eleştiriyi getirmiştir: "عَلَى النَّبِيِّ okuyanlara yazıklar olsun. Hz. Peygamber hangi günahı işledi ki ondan dolayı tövbe etti ve Allah onun günahını bağışladı." demek suretiyle kendi görüşünü savunmuştur. Bkz. **Tabersî,** el-İhticâc, I, 76; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 383**; Feyz-i Kaşani**, el-Esfâ, I, 495; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 278; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 863.

1230 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, VI, 249.

1231 Tevbe, 9/118.

1232 Âyetin Ebû Hayseme hakkında nâzil olduğunu söyleyen müfessirler onun içinde bulunduğu psikolojik durumu şu şekilde aktarmaktadırlar: Hava sıcaklığının son derece yüksek ve yakıcı olduğu bir günde eşleri bahçelerinde çardaklar kurup, soğuk sular ve lezzetli yemekler hazırlayıp kendisini bekledikleri bir esnada onların yanına giren Ebû Hayseme, aniden Hz. Peygamber'i düşündü. Bu düşüncesinde derine dalıp kendi kendisine dedi ki: "Hz. Peygamber'in gelmiş ve geçmiş bütün günahları bağışlanıp, ahireti garanti altına alınmışken, silahını boynuna takıp sahâbîleri arasında bu yakıcı sıcakta yolculuğun sıkıntısına katlanıyor. Fakat Ebû Hayseme -kendisi- eşleri ile beraber serin gölgeliklerde lezzetli yiyecekler tüketiyor bu insaf değildir." Eşine döndü ve dedi ki: "Bunlardan bir lokma bile yemeyeceğim. Bu gölgelikte gölgelenmeyeceğim, ta ki Hz. Peygamber'e yetişinceye kadar", ardından azığını ve heybesini yüklenerek devesine binip yola koyuldu. Eşleri konuşmasını beklerken, o, onlarla ilgilenmedi, hatta dudaklarını bile kıpırdatmadı. Tebûk'e varana kadar yoluna devam etti. Müslümanlar: Bir süvarinin yolda geldiğini haber verince Hz. Peygamber: "*O Ebû Hayseme olmalıdır*." Yaklaştığında insanlar onu tanıdılar ve "*Evet Ebû Hayseme'dir*" dediler. Devesini çöktürdü ve Hz. Peygamber'e selam verip başından geçenleri anlatınca Hz. Peygamber ona dua etti. Ebû Hayseme hatasından dolayı yaptığı tevbesini Allah bu âyeti indirerek kabul ettiğini belirtmiştir. Bkz. **Mekârim Şirâzî,** el-Emsel, VI, 244-247.

dilemişlerdir.[1233] Tabersî, savaştan geri kalan üç kişi ile ilgili âyeti tefsir ederken o üç sahâbînin ismine yer vermemiştir.[1234] 'Ayyâşî,[1235] Kâşânî[1236] ve Feyz-i Kâşânî,[1237] isimlerini zikretmiş ancak tevbelerinin kabulünden önce yaşadıkları sıkıntılara değinmemiştir.

Kummî'ye göre âyetin "الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي ساعَةِ الْعُسْرَةِ" kısmı Tebûk seferinde ordudan geri kalmış ve sonradan yetişmiş olan Ebû Zer, Ebû Hayseme ve Umeyre b. Vehb hakkındadır.[1238] O ayrıca "فِي ساعَةِ الْعُسْرَةِ" ile güç, yemek ve su azlığının olduğu seferdeki zaman dilimimin murat edildiğini belirtmektedir. Şîa müfessirleri âyette geçen "زيغ" kelimesiyle îmândan vazgeçme yerine durumun zorluğundan dolayı nerede ise bu savaşta Hz. Peygamber'e tabi olmak ve cihat üzerine sebat etmekten vazgeçeceklerinin anlaşılması gerektiğini savunmaktadır.[1239] Kummî, savaştan geri kalanlar arasında münâfıklar gibi, mü'minlerinin de olduğunu iddia etmektedir.[1240] Bazı müfessirler âyeti açıklarken savaştan geri kalan üç kişinin hikâyesini uzun uzadıya anlatmaktadır.[1241] Özetle Resûlullah ve bütün sahâbîler bu üç kişi ile konuşmayı, alışverişi kesince, onların eşleri de onlardan uzaklaşınca, Medîne bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiştir. Onlar, Medîne'yi terk edip kendilerini dağa vurmuş, gündüzü oruç, geceyi de ibadetle geçirir bir haldeyken Allah onların tevbesini kabul ettiğine dair ile ilgili âyeti indirmiştir.[1242] Şîa bu âyette geçen tevbelerinin kabul edilmesini diğer âyetlerde olduğu gibi bütün sahâbîlere teşmil etmemekte, âyetin kendileri hakkında nâzil olduğu sahâbîlerle sınırlandırmaktadır.

Sahâbîlerin ettikleri tevbelerinin kabul edildiğini vurgulayan diğer bir âyet de Uhud savaşında meydandan kaçanların yaptıkları samimi tevbelerinin kabul edildiğine dair nâzil olan şu âyettir:[1243] "*İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenlerin, yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan ayaklarını kaydırıp yoldan çıkarmak istemişti. Şüphesiz Allah*

1233 **Mekârim Şirâzî,** el-Emsel, VI, 247.
1234 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 120; **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 653.
1235 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 115, 151.
1236 **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 177.
1237 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 386.
1238 **Feyz-i Kaşani,** el-Esfâ, I, 495; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 277.
1239 **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 176. Müfessirlerin anlatımına göre sefer esnasında on kişiye bir deve düşmekteydi. Ordunun azığı kurtlu arpa, böcekli hurmaydı. Açlık seviyesi öyle bir hal almıştı ki kimi zaman tek hurmayı iki kişi bölüşerek yerdi. Bazen bir grup üzerinde su içmek için bir hurmayı yalardı. Aşırı sıcaktan, kıtlıktan ve su azlığında dolayı sahâbîlerden bazısının kalbi îmânın verdiği sevaptan ve Hz. Peygamber ile beraber savaşmaktan neredeyse kayacaktı. Bkz. **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 385; **Feyz-i Kaşani,** el-Esfâ, I, 495; **Mekârim Şirâzî,** el-Emsel, VI, 248.
1240 **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 496.
1241 Örneğin bkz. **Bahrânî**, el-Burhân, II, 862.
1242 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 297; **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 120; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 387; **Feyz-i Kaşani**, el-Esfâ, I, 497; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 861.
1243 **Kâşânî**, Menhecu's-Sâdıkîn, II, 362.

onları affetti. Allah bağışlayandır. Halîm'dir."[1244] Ebû'l-Kâsım el-Belhî'ye göre beşi Muhâcir'den, sekizi Ensâr'dan olmak üzere sadece on üç kişi, Uhud savaşında meydandan kaçmayıp Hz. Peygamber'in yanında kalmıştır. Muhâcirlerden "Ali, Ebû Bekir, Talha, Abdurrahmân b. 'Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs Hz. Peygamber'in yanında kalmıştır.[1245] Şîî kaynaklar, bu savaşta Hz. Ömer'in savaş meydanından dağa kaçtığı, savaştan kaçan Hz. Osmân'ın savaş bitiminden üç gün sonra Medîne'ye döndüğü ile ilgili rivâyetler aktarmışlardır.[1246] Mezkûr açıklamalarda görüldüğü üzere bir kısım müfessirler savaş meydanından kaçan sahâbîlere yoğunlaşmış, onların tevbelerinin kabul edilmesi hususuna fazla girmemişlerdir.

Ca'fer-i Sâdık, Akabe biatına katılanlar Uhud savaşından kaçtılar, ancak tevbelerinden ve özürlerinden dolayı Allah onları bağışlamıştır.[1247] Âyette zikredilen bağışlanan günah, dünya sevgisi, ganimet toplama hırsı gibi maddi günahların affedilmesi olabileceği gibi Uhud savaşı öncesi ibadetlerde gevşeklik sonucu oluşan manevi günahlar da olabilmektedir.[1248] Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere sahâbîlerin bir kısmı insan olmaları hasebiyle hata işlemiş ve hatalarının farkına vararak içtenlikle Allah'a tevbe etmişlerdir. Allah da onların tevbelerini kabul etmiş ve bu kabulünü âyetlerle de izhâr etmiştir. Bu durum, sahâbîleri daha çok tevbe etmeye yönlendirdiği gibi tevbe edenler için bir ta'dil vesilesi de olmuştur.

1.1.10. Allah'ın Hoşnutluğuna Nail Olma

Sahâbîlerin ta'dîline delil olarak sunulan âyetlerden bir tanesi de Rıdvân biatına katılanlardan Allah'ın razı olduğunu belirten şu âyettir: "*O ağacın altında müminler sana bey'at ederlerken, and olsun ki Allah onlardan razı olmuştur. Kalplerindekini bilerek üzerlerine manevî bir kuvvet/moral/sekine indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükâfatlandırmıştır."*[1249] Literal bir okuma ile âyet okunduğunda Allah'ın rıdvân biatına katılanların hepsinden razı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak böyle düşünmeyen Şîî müfessirler, Şîî düşünceye mutabık olarak âyete farklı yorumlar getirmişlerdir. Onların bu tefsirleri Şîa'nın sahâbîlere bakışını da ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

1244 Ali İmrân, 3/155.

1245 Savaşta kaçmayıp sebat gösteren Ali ve Talha dışındaki isimlerde ihtilaf bulunmaktadır. Bkz. **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, II, 741.

1246 **Tabersî,** Mecmeul-Beyân, II, 365; **Tûsî,** et-Tibyân, III, 25; **Sebzevârî,** el-Cedîd, II, 170.

1247 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 394; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 179; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, I, 403.

1248 **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, II, 741.

1249 Fetih, 48/18.

Rıdvân biatı'nın[1250] temel sebebi Hz. Peygamber'in Kureyşlilere elçi olarak gönderdiği Hz. Osmân'ın dönüşünün gecikmesi ve öldürdüğü dedikodusunun yayılmasıdır. Bu âyette Allah, Rıdvân Biatı'na katılanlardan razı olduğunu, onların mü'min olarak biat ettiklerini, kalplerinde olanı Allah'ın bildiğini, kalbinde îmân olandan razı, nifâk olandan olmadığını haber vermektedir.[1251]

Şîî müfessirler arasında Rıdvân biatı'ndan sonraki "*Yakın fetih*" ile Hayberin fethi, sonraki âyette geçen "Ç*okça ganimetler*" ile de Hayber'in ganimetlerinin kast edildiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Rivâyete göre Hz. Peygamber Hayber kalesini fethetmek için önce Hz. Ebû Bekir'i sonra Hz. Ömer'i göndermiştir. İkisinin de yenilerek dönmeleri üzerine Hz. Peygamber, "*Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki o Allah ve Resûlünü sever Allah ve Resûlü de onu sever bu kişi düşmana saldırandır, geri kaçan değildir. Allah fethi elleriyle gerçekleştirinceye kadar o geri dönmeyecektir"*[1252] diyerek sancağı Hz. Ali'ye vermiş ve fetih onun eliyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Şîa müfessirlerine göre âyette geçen "*Yakın fetih*" Hz. Ali'nin eliyle gerçekleşen Hayber'in fethi ve "*İndirilen sekine*" de Hayber savaşı sırasında inen sekinedir.[1253] Mufîd, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Hayber'deki yenilgilerinden ve düşmandan kaçışlarından dolayı âyetin belirttiği sekinenin üzerlerine inmediğini şu âyetle temellendirmeye çalışmaktadır: "*Oysa arkalarına dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi ve Allah'a verilen sözden sorumlu idiler.*"[1254] Ona göre her ikisi de dönüp kaçtıklarından kıyamet gününde yüz çevirip dönenler ve ahitlerini bozanlar gibi karşılık göreceklerdir. Ayrıca o, biattaki "*Rıza*"nın hususi olduğunu umumi olmadığını ispatlama kabilinden Ahzâb, 33/23. âyetini

---

1250 "Biat" kavramı İslâm'la birlikte ortaya çıkan bir kavram değildir. İslâmiyet öncesi Arap toplumu arasında geleneksel olarak uygulana gelmiştir. Örneğin Evs ve Hazrec kabileleri Hac mevsiminde Mekke'ye gelip Akabe'de Hz. Peygamber'e biat etmişlerdir. Biat eden kişi, elini biat edilenin eline uzatıp dil veya hal yolu ile ona biat ettiğini söylemesiyle gerçekleşmektedir. Biat eden kişi isterse biat şartlarını ve sınırlarını belirleyebilmektedir. Mesela, kişi her şeyi üzerine biat edebileceği gibi, sadece canı, malı, evladı ve ailesi üzerine de biat edebilmektedir. Erkeklerden biat alındığı gibi istenilirse kadınlardan da alınabilmektedir. Rıdvan biatında içinde su bulunan büyük bir kabın bir tarafına Hz. Peygamber elini koyarken diğer tarafına da kadınlar elini koyarak onlardan biat alınmıştır. Biat bazen belli emîr ve nehiyler için de olmaktadır. Misal, Hz. Peygamber hicretten sonra kadınlardan "*Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak"* (Mümtahine, 60/12) gibi şartlar üzerine biat almıştır. Bkz. **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVI, 461.

1251 **İbn İdris, Muhammed b. Ahmed (ö. 598/1202)** (1409) el-Muntehab min Tefsîri'l-Kur'ân ve'n-Nuketi'l-Mustehreceti min Kitâbi't-Tibyân (Thk. Recâî Mehdî), I-II, Kum, 1. Baskı, Kütüphane-Me'reşî Necefî, II, 269; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 44.

1252 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 773; **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, s. 299.

1253 **İbn İdris,** el-Muntehab, II, 270; **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVI, 459; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 44.

1254 Ahzâb, 33/15.

delil olarak getirmektedir.[1255] Rıdvân biatına katılmaları dolayısıyla âyette belirtilen "*Allah'ın onlardan razı olduğu*" hükmü zahiren Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Talha, Zübeyir, Sa'd ve Saîd'i gibi sahâbîleri kapsadığı anlaşılsa bile vefasızlıkları, savaşta sebat göstermemeleri ve Hayber fethinin elleriyle gerçekleşmemesi gibi iddialarla Mufîd, onları âyetin kapsamı dışına çıkarmaktadır.[1256]

Muhammed el-Bâkır, ağaç altında bin iki yüz kişi Hz. Peygamber'e biat etmiş, biat edenlerin ilkinin Hz. Ali olduğunu ileri sürmüştür. Nitekim Hz. Ali, Muâviye'ye gönderdiği mektupta kendisini ağaç altında Hz. Peygamber'e ilk biat eden kişi olarak tanıtmıştır.[1257] Başka bir rivâyette ise biat edenlerin sayısının bin dört yüz kişi olduğunu, Hz. Peygamber'in kendileri için "*Sizler yeryüzünde yaşayanların en hayırlılarısınız.*" dediğini, münâfıklardan olan Abdullah b. Ced b. Kays dışında hiç kimsenin biatını bozmadığı aktarılmıştır.[1258] Bu rivâyete göre biatını bozmayanlardan Allah'ın razı olduğu anlaşılmaktadır.

Çağdaş müfessir Mekârim Şîrâzî mevzu bahis âyeti tefsir ederken, Ehl-i Sünnet'in sahâbe anlayışını şu şekilde tenkîd etmektedir: Ehl-i Sünnet âlimleri sahâbîlerin hepsinin âdil, imtiyaz sahibi, temiz ve zilletten ma'sûm olduğunu kabul etmiş, onlardan herhangi birine bir noksanlık veya kötülük isnat etmeyi ya da onları tenkid etmeyi yasaklamıştır. Hatta Ehl-i Sünnet mensupları bunları yapanları çeşitli âyetlerden deliller getirmek suretiyle[1259] küfürle ithâm etmiştir. Oysaki Tevbe, 9/100. âyete göre "*Allah'ın kendilerinden hoşnut olduğu kimseler"* sadece sahâbîlerle sınırlandırılmamış, âyetin devamında gelen "*Onlara iyilikle tabi olanlar*" kısmı ile kıyamete kadar onlara iyilik ve güzellikle tabi olan herkesi kapsamaktadır. Nitekim tâbîinler bir gün iyilik hattında yaşarken başka bir gün küfür hattında yaşamaları durumundaki halleri onları "*Allah'ın razı olduğu kimseler*"in arasından çıkarmaktadır. Tâbîînler için geçerli olan bu durum sahâbîler için de geçerlidir. Çünkü Fetih sûresinin son âyetleri "*Razı olmayı*", "*Îmân ve sâlih amel*" kaydına bağlamıştır. Dolayısıyla imân ve sâlih amelin olduğu yerde Allah rızası vardır. Öyle ise âyette geçen "*Rıza/hoşnutluk*" tabiri herkesi kapsamaktadır. Her kim ihsan hattının dışına çıkarsa Allah'ın hoşnutluğunun dışına çıkmış olmaktadır. Sahâbîler Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunmakla imtiyaz sahibi olmuşlardır. Onlardan sonra gelenler "A*mel-i sâlih ve derin bir îmân*" ile bir yönden onlardan daha faziletli bir konumdadırlar.

1255 **Mufîd,** el-İfsâh, s. 85-89. M. Salih Arı çeşitli tarihi rivâyetlerden yola çıkarak Mufîd'i tarihi olayları objektiflikten uzak taraflı olarak yorumladığı konusunda tenkid etmektedir. Bkz. **Arı**, s. 127.

1256 **Mufîd,** el-İfsâh, s. 85-89.

1257 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 44.

1258 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II 43 vd; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 88.

1259 Örneğin; Mâide, 5/9; Tevbe, 9/100; Fetih, 48/18.

Çünkü onlar Hz. Peygamber'i görmeden, mucizelerini müşahede etmeden onun yolu ve yöntemine tabi olmuşlardır. Sonradan gelenlerin fazileti ile ilgili Hz. Peygamber'e sorulan bir soruya: "Sizler ashâbımsınız. Kardeşlerim benden sonra gelen ve beni görmeden bana îmân edenlerdir. Onlardan iyi işler yapanların ecri sizinkinizden elli kat daha fazladır." Başka bir hadiste "Kardeşlerimi görmeyi çok isterdim. Sahâbîler 'biz senin kardeşlerin değil miyiz?' sorusuna 'Hayır, 'sizler ashâbımsınız. Kardeşlerim henüz gelmediler."[1260] Hz. Peygamber'e ulaşmamış, onun tedrisinden geçmemiş olmalarına rağmen sahâbe gibi îmân ve amel-i sâlih sahibi olanların sahâbîlerden daha faziletli olduklarını iddia etmekte ve sahâbîlerin hepsini tenzih etme düşüncesinin yanlış bir düşünce olduğuna tarihin şâhidlik ettiğini belirtmektedir. Şîrâzî, bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'den sonra hatta onun döneminde doğru yoldan saptığı inancındadır. O, Cemel, Sıffin ve Nehrevan'da halifeye karşı savaşanların, kan dökenlerin günah ve hatalardan tenzih edilemeyeceğini düşünmektedir. Cemel, Sıffin ve Nehrevan'da Müslümanlardan iki grup karşı karşıya gelmiştir. Karşı karşıya gelenlerin hepsinin hak üzere olmaları imkânsızdır. Çünkü iki zıddı bir araya getirmek muhâldir. Ali ya nas gereği ya da Müslümanların seçimi ile halife seçilmesine rağmen kılıçla onun karşısında duranların bu duruşlarının ictihad olarak kabul edilemeyeceğini, "Ashâb-ı Ridde" Ebû Bekir döneminde müctedid olarak kabul görülmeyip, resmen mürted olarak görüldüğü gibi Cemel, Sıffin ve Nehrevân'da halifeye karşı savaşanlarında müctehid olarak görülemeyeceğini belirtmektedir. Her halükarda denilebilir ki sahâbîleri Hz. Peygamber'den sonra yaptıkları şeylerden dolayı eleştirmeyip tenzih etmek tamamen siyasi bir konudur. Akıl, mantık ve tarih ile bağdaşmamaktadır. Sahâbîleri Kur'ân'ın mizanına vurup, ömürlerini baştan sonuna kadar güzel geçirenlere saygı duymak, geçirmemiş olanları tenkîd etmek gerekmektedir.[1261]

'Askerî, Rıdvân biatına mü'min olarak katılanlardan Allah'ın razı olduğunu, Abdullah b. Ubey b. Selul ve Evs b. Kayzî gibi münâfık olarak katılanların "Îmân kaydı" ile rıza kapsamı dışında kaldıklarını belirtmektedir.[1262] Şîa âlimleri bu âyeti tefsir ederken bütün sahâbîlerin Allah'ın hoşnutluğuna nâil olmadığını, rızânın îmân ve sâlih amel kaydına bağlı olduğunu, savaşlarda meşru halifeye başkaldıranların bu âyetin kapsamına giremeyeceğini vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla onlara göre bu âyet bütün sahâbîleri ta'dil etmemektedir. Ayrıca diğer âyetlerde zikredildiği gibi bu âyette de Hz. Ali'yi ön plana çıkartan yorumlar müşahede edilmiştir.

1260 **Müslim**, Taharet, 39.

1261 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVI, 500-502.

1262 **el-'Askerî,** Mealimu'l-Medreseteyn, I, 124; **el-'Askerî, Murtezâ** (Tsz) es-Sahâbî ve Adaletuhu, Byy, s. 24.

1.1.11. Hz. Peygamber'in Yoldaşları

Sahâbîleri ta'dîl eden âyetlerden bir tanesi de onların karakteristik özeliklerini ortaya koyan ve Hz. Peygamber'in yoldaşları olduğunu belirten şu âyettir: "*Muhammed Allah'ın Resûlu'dür. O'nunla beraber olanlar (ashâb) da kâfirlere karşı çetin ve metin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû' edici, secde edici olarak görürsün. Onlar Allah'dan daima fazl-u kerem ve rıza isterler. Secde izinden meydana gelen nişanları yüzlerindedir...*[1263]"

Ca'fer-i Sâdık'a göre bu âyet Allah'ın "*Kendilerine kitap verilenler onu çocuklarını tanıdığı gibi tanıyorlar"*[1264] buyurduğu Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Çünkü Allah; Tevrat, İncil ve Zebûr'da Hz. Peygamber'in sıfatlarını, gönderilişini, hicretini, ashâbını vs. zikretmiştir. Hz. Muhammed, peygamber olarak gönderilince, sıfatları daha önce kitaplarında zikredildiği için -Kur'ân'ın da aktardığı gibi- onlar onu ayân beyân tanıdılar.[1265] Bunun için Hz. Ali, "*Ben ismi, Resûlullah ile birlikte Tevrat ve İncil'de yazılanım. Ben ağaç altında Hz. Peygamber'e ilk biat edenlerdenim*."[1266] şeklinde kendini tanıtmıştır. [1267]

Şîa'ya göre mezkûr âyetteki ta'dil bütün sahâbîleri kapsamayıp; "Kâfirlere karşı şiddetli", "Kendi aralarında merhametli", "İbadetlerine düşkün", "Allah'ın fazlını ve rızasını her dâim isteyen" vasıflarına haiz olanları sahâbîleri kapsamaktadır. Buna göre Uhud, Huneyn savaşlarında kâfirlerden kaçanlar, mü'minlere karşı acımasız olanlar, ibadetlerini aksatanlar, fâsıklar ve secde etmeyenler bu övgünün kapsamı dışındadır. Ayrıca onlar, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanları da bu övgünün kapsamı dışında tutmaktadırlar.[1268] Şîa diğer âyetlerde olduğu gibi bu âyette de ta'dil edilen sahâbîlerin kapsamını daraltma yoluna gitmiştir. Oysaki âyet zikredilen beş vasfa sahip olanlar Hz. Peygamber'le beraberdir dememekte aksine, Hz. Peygamber ile beraber olanların zaten bu vasıflara haiz olduğunu vurgulamaktadır.

1.1.12. Muhâcirûn ve Ensârın Fedakârlıkları

Muhâcirûn ve Ensârın fedakârlıkları şu şekilde te'dil edilmiştir: "*Allah'ın verdiği bu ganimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dînine ve Peygamber'ine yardım eden Muhâcir fakirlerindir. İşte*

1263 Fetih, 48/29.
1264 Bakara, 2/146.
1265 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 33; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 96; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 45.
1266 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 268.
1267 **İbn Bâbeveyh,** Men Lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 473; **Bahrânî,** el- Burhân, V, 96; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 45; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1188; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 94.
1268 **Eşkinânî,** s. 54-55.

doğru olanlar bunlardır."[1269] Bu âyette fakirliklerinden dolayı Allah'ın kendilerine ganimet malından pay verdiği Muhâcirler övülmektedir. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Benî Nadîr'den elde edilen ganimetleri Muhâcûn arasında paylaşmış, Ensâr'dan da ihtiyaç sahibi olan Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe (ö. 12/633), Sehl b. Huneyf (ö. 38/658-59) ve el-Hâris b. es-Sımme (ö. 4/625) hariç hiç kimseye bir şey vermemiştir.[1270] Hz. Peygamber, Ensâr'a hitaben: "İsterseniz mallarınızı, beldenizi Muhâcirler ile paylaşın ve bu ganimete ortak olunuz. Ya da dilerseniz malınız ve beldeniz size kalsın ganimetten size hiçbir şey vermeyeyim." Hz. Peygamber'in bu önerisine karşılık Ensâr: "Biz malımızı ve diyarımızı Muhâcir kardeşlerimizle paylaşır, ganimetten pay almayarak onları kendimize tercih ederiz." diye karşılık vermeleri üzerine onların bu davranışlarını takdir etmek üzerine bu âyet nâzil olmuştur.[1271]

Zikri geçen âyeti tefsir eden klasik Şîî tefsirler "*Muhâcir*" "*Fazl*" ve "*Rıdvân*" kavramlarına yoğunlaşırken,[1272] çağdaş müfessirler âyetin kapsamında bir daralma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Mekârim Şîrâzî; mezkûr âyette ta'dil edilen sahâbîlerin âyetin nâzil olduğu anki dönemi kapsadığını, sonrakileri kapsamadığını savunmaktadır.[1273] Bu âyet ile ilk Muhâcirlerin "İhlâs", "Cihâd" ve "Sıdk" özelliklerini açıklandıktan sonra devamında Allah'ın rızasını talep etme ile onların hicretlerinin dünya malı için değil Allah rızası için olduğunu belirtilmiştir.[1274]

Her şeylerini bırakıp dinleri uğruna hicret eden muhâcirlerin bu fedakârlıkları Allah tarafından övüldükten sonra devamı niteliğindeki diğer âyette muhacirlere sahip çıkan Ensâr da şu şekilde ta'dîl edilmektedir: "*Daha önceden Medîne'yi yurt edinmiş ve gönüllerine îmânı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler, onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler, kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.*"[1275] Bu âyetin iniş sebebiyle ilgili Şîî müfessirler şu anekdotu aktarmışlardır: Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek açlığından müşteki olunca Hz. Peygamber, hanımlarına evde yiyecek bir şeyin olup olmadığını öğrenmek için haber gönderdi. Hanımlarından gelen cevapta, "Evde sudan başka bir şeyin olmadığını" öğrenen Hz. Peygamber, "Benim misafirimi bu gece kim ağırlamak ister?" Hz.

1269 Haşr, 59/8.
1270 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Cami', IV, 269; **Nihâvendî,** Nefehâtu'r-Rahmân, VI, 212.
1271 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', IV, 269; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 191.
1272 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, IX, 392; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 156; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1285; **Nihâvendî,** Nefehatu'r-Rahmân, VI, 210.
1273 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 189.
1274 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', IV, 269-270; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 188.
1275 Haşr, 59/9.

Ali, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben ağırlamak isterim" deyip misafiri alıp akşam evine götürdü. Hz. Fâtıma'ya evde yiyecek bir şeyin olup olmadığını sorması üzerine Hz. Fâtıma'dan "Akşam sadece kendilerine yetecek kadar yiyeceğinin olduğunu" öğrendi. Bunun üzerine "Biz, Hz. Peygamber'in misafirini kendimize tercih edeceğiz" dedi. Hz. Fâtıma'dan çocukları uyutup mumu da söndürmesini istedi. Sabah olunca Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yanına gider gitmez akşam ki durumu Hz. Peygamber ona anlattı ve henüz Hz. Ali yanındayken mezkûr âyet nâzil oldu.[1276] Tabersî *el-İhticâc* isimli eserinde Hz. Ömer'in vefatından sonra birçok yerde Hz. Ali, diğer sahâbîlerden üstün olduğunu vurgulamak için konuşmalarında bu âyetin kendisi hakkında nâzil olduğunu söylediğini aktarmaktadır.[1277] Dolayısıyla Şîa'ya göre bu âyet bütün sahâbîleri değil sadece Hz. Ali'yi ta'dil etmektedir.

Mezkûr âyetin sebeb-i nüzulü ile ilgili Huzeyfe'den de şu anekdot aktarılmaktadır: Huzeyfe, savaş meydanında amcaoğlumu arıyordum. Bende az bir su vardı. Onu yaralı bir halde buldum ve ona dedim ki "Sana su vereyim mi?" Başı ile "Evet" işareti yaptı. Tam ona su verecektim ki yanındaki başka bir yaralı "Su, su" deyince amcamın oğlu işaretle suyu ona götürmemi istedi. Ben ona suyu götürürken başka bir yaralı da "Su, su" dedi. O da işaretle suyu ona götürmemi istedi. Ona suyu götürürken o şehit oldu. Diğerine, diğerine derken her üçü de suyu içmeden şahadet şerbetini içtiler. Bu âyet onların bu işarlarını ta'dil etmek için nâzil olmuştur.[1278]

Mezkûr âyetin Uhud savaşında yaralanan yedi kişi hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre yaralananlardan birine yetecek kadar su gelmiş fakat hiçbiri içmemiş yaralı arkadaşına içirilmesi için işarette bulunmuştur. Böylece sâkî yedi kişiyi dolaşmış olmasına rağmen hiçbirine suyu içirmeden hepsi vefat etmiştir. Onların kardeşlerini birbirlerine tercih etmesi bu âyetle övülmüştür.[1279] Birinci anekdot âyetin sebeb-i nüzûlü diğerleri ise âyetin hayata geçirilmiş hali olabilir.[1280] Bütün bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Ensâr yanlarına hicret eden muhâcirleri yük olarak görmediği gibi fey, ganimet vb. muhacirlere gönül hoşnutluğu ile vermiş ve ihtiyaçları

1276 **Tûsî,** el-Emâlî, s. 185, (h.no: 309); **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 157; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1285-1286; **Nihâvendî,** Nefehâtu'r-Rahmân, VI, 212. Bu olayı rivâyet eden Ehl-i Sünnet kaynakları Şîa'nın aksine, "Hz. Peygamber'in misafirini ağırlayanın" Hz. Ali değil de "Ensâr'dan biri olduğunu" aktarmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Buhârî**, Menâkibu'l-Ensâr, 6; **Müslim**, Eşribe, 32; **Tirmizî,** Tefsîru'l-Kur'ân, 59; **Nesâî,** Tefâsîr,59; **Beyhakî,** es-Sünenü'l-Kubrâ, IV, 310, (h.no:7802). Ayrıca Mekârim Şîrâzî, Ehl-i Sünnetin kabul ettiği görüşü tefsîrinde tercih edip Ehl-i Beyt kaynaklarında misafir edenin Hz. Ali olduğunu belirtmekle yetinmektedir. Bkz. **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVIII, 191-192.

1277 **Tabersî,** el-İhticâc, I, 145; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 157; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1285.

1278 **Nihâvendî,** Nefehâtu'r-Rahmân, VI, 212.

1279 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 192.

1280 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 192.

olmasına rağmen muhâcir kardeşlerini kendilerine tercih etmiştir.[1281] Şîa bu âyetteki övgüyü bütün Ensâr ve Muhâcirûna teşmil etmemekte onların bir kısmına has kılmaktadır.

Önceki iki âyette Allah rızası için evlerini ve yurtlarını terk eden Muhâcirûn ve onlara her şeyleri ile sahip çıkan Ensâr övüldükten sonra devamında gelen âyette de onların yöntemlerine iyilik ve güzellikle tabi olanlar[1282] şu şekilde övülmektedir: "*Onlardan sonra gelenler: 'Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla; kalbimizde müminlere karşı kin bırakma; Rabbimiz! Şüphesiz Sen şefkatlisin, merhametlisin' derler.*"[1283] Bazı müfessirlere göre âyette geçen "*Onlardan sonra gelenler*" ile Muhâcir ve Ensârdan sonra kıyamete kadar gelip onlara iyilikle tâbi olanlar kast edilmektedir.[1284] Bazılarına göre hicret bittikten sonra Müslüman olan herkes murâd edilmiştir. Ensâr'dan sonradan Müslüman olanlar ve Muhâcirlerden sonradan hicret edenler kendilerinden öncekileri hayırla yâd ederler. İman edenlere karşı kalplerinde hiçbir kin ve düşmanlık beslemezler. Allah'tan lütfu ile bunu gidermesini de isterler.[1285] Mezkûr âyeti tefsir eden Şîa kaynakları genellikle sahâbîlerle ilgili olumlu şeyler söylerken başka âyetleri tefsir ederken ya da hilâfet ve imâmet meselesini anlatırken sahâbîleri tenkid etmeleri onların kendileri ile çeliştiğini göstermektedir. Kısaca zikri geçen âyet, mezhep ve meşrepleri bir tarafa bırakarak sahâbîler hakkındaki düşüncemizin müspet olması gerektiğini güzel bir şekilde bizlere öğretmektedir.

1.1.13. En Güzel Vaad

Sahâbîleri ta'dîl eden bütün bu âyetlerden sonra Allah, onlara en güzel vaad olarak cenneti hazırladığını çeşitli âyetlerle dile getirmektedir. Bunlardan bir tanesi de "*Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.*"[1286] âyetidir. Tûsî,[1287] Tabersî,[1288] Şeybânî,[1289] Kummî Meşhedî[1290] ve Sebzevârî'ye[1291] göre âyette geçen "*Güzel âkıbet*" ile cennet vaadi kast edilmiştir. Kummî'ye göre âyette geçen "*Kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlar*" ile sahâbîler değil, melekler ve Meryem oğlu Îsâ murâd edilmiştir.[1292] Ayrıca Kummî, bu

---

1281 **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1285; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 157.
1282 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, IX, 392.
1283 Haşr, 59/10.
1284 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', IV, 270.
1285 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, IX, 393; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1286.
1286 Enbiya, 21/101.
1287 **Tûsî,** et-Tibyân, VII, 282, IX, 523.
1288 **Tabersî**, Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, II, 348; **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', IV, 245.
1289 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, III, 377, V, 147.
1290 **Kummî, Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, VIII, 474.
1291 **Sebzevârî**, İrşâdu'l-Ezhân, s. 335.
1292 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 76; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 356; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II,

âyetin en-Nûr, 24/11. âyetiyle nesh edildiğini ileri sürmektedir.[1293] Dolayısıyla Şîa'ya göre bu âyetten sahâbîleri ta'dil edecek bir genel bir hüküm çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

Sahâbîlere güzel bir vaadın hazırlandığını vurgulayan bir başka âyet de şudur: "*Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vadetmiştir. Allah'ın yaptıklarınızdan haberi vardır.*"[1294]

Göklerin ve yerin içindeki her şeyin Allah'ın olduğunu bildiren bu âyette malın Allah'ın belirttiği şekilde infâk edilmesi gerektiğini ve îmân edenlerin Allah yolunda harcamaktan geri durmaması vurgulanmaktadır.[1295]

Zikri geçen âyetler sahâbe neslinin çeşitli münasebetlerle ilâhî iltifata mazhar olduğunu göstermektedir. Sergiledikleri tutum ve davranışlarıyla Allah'ın övgüsüne nâil olan sahâbe, vahyin ilk muhatapları olmalarından, Kur'ân'daki övgülerin yanı sıra yergilerin de ilk muhatapları olacağı izahtan vârestedir. Sahâbe, Hz. Peygamber döneminde gösterdikleri üstün gayretten dolayı bir çok kez ilâhî iltifata nâil oldukları gibi, yeri geldiğinde kendilerine ağır ikazlar da yapılmıştır.[1296]

Şîa'ya göre sahâbeyi öven âyetler, bütün ashâbı kapsamayıp bu fiilleri işleyenlere ve işledikleri zamana taalluk etmektedir. Örneğin; Şîa, "Rıdvân biatına katılanlardan Allah'ın razı olduğunu" beyan eden âyeti, biatın yapıldığı anla sınırlı tutmaktadır. Onların daha sonra yapacakları fiilleri âyetin tezkiye etmediğini ifade etmektedir. Şîî âlimler ashâbın içerisinde âdil, fâsık, münâfık vb. her sınıftan insanın bulunduğunu onun için ta'dîl âyetlerine bakıp hepsinden hadis almanın, ya da söz, fiil ve takrirlerini hüccet kabul etmenin yanlış olduğunu ileri sürmektedirler. Sahâbeyi ta'dîl eden âyetler özelinde incelediğimiz Şîî tefsirlerin bir kısmı övgüyü Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve onlara tabi olanlara has kılarken, bazıları da yumuşak geçişlerle ta'dîli görmezden gelip âyeti kısaca tefsir ettikten sonra diğer âyete geçmektedir.

Şîa, Ehl-i Sünnet'in sahâbîleri ta'dil için kullandığı âyetlerden genel bir ta'dilin çıkamayacağını vurgulamak suretiyle sahâbeye yaklaşım yöntemlerini temellendirmeye

---

792.

1293 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 76.

1294 Hadîd, 57/10.

1295 **Tûsî**, et-Tibyân, IX, 523; **İbn İdrîs,** el-Muntehab, II, 309.

1296 **Demir**, Hadis ve İdeoloji, s. 43.

çalışmaktadır. Bunu yaparken "İlk Öncüler", "Orta Ümmet" ve "Gerçek Mü'minler" başlıklarında görüldüğü üzere zaman zaman âyetleri tefsir ederken gâi bir yoruma gitmiştir. Ayrıca Şîî müfessirler sahâbîlerin yaptığı hatalara değinip onları derinlemesine işlerken, onların işlemiş oldukları hatalardan dolayı yaptıkları tevbelerin Allah tarafından kabul edildiği yönü teğet geçmeleri tutarlılık açısından problem teşkil etmektedir.

1.2.İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Rivâyetlere Yaklaşımı

Sahâbîlerin ta'diline gerekçe olarak gösterilen rivâyetleri "En Hayırlı Nesil", "Ashâbın Çekiştirmesinin Yasaklanması", "Ehl-i Bedr'in Fazileti İle İlgili Hadis", "Hudeybiye/Rıdvân Biatına Katılanlar", "Sahâbe Sevgisi" alt başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır.

1.2.1. En Hayırlı Nesil

Sahâbe neslini ta'dîl eden "*En hayırlı nesil*" hadisi, meşhur sahâbîlerden Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/643), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), İmrân b. Husayn (ö. 52/672), Âişe bt. Ebû Bekir (ö. 58/677), Ebû Hüreyre (ö. 58/677), Ebû Berze el-Eslemî (ö. 63/682) ve Nu'mân b. Beşîr'in (ö. 64/683) de aralarında bulunduğu on üç farklı sahâbîden nakledilmiştir. Küçük lafız farklılıklarıyla hemen hemen bütün hadis kitaplarında geçen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:[1297] *"Ümmetimin en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra onlardan sonra gelenlerdir. Sonra onlardan da sonra gelenlerdir."*[1298] Bu hadiste Hz. Peygamber sahâbe neslini ve onlardan sonra gelen tâbiîn ve tebe-i tâbiîn neslini övmüştür.

Sahâbe neslinin en hayırlı nesil olduğu ile ilgili Şîa rivâyet kaynaklarında şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: *"Faziletli nesiller dörttür. Bunların en faziletlisi benim aralarında bulunduğum nesildir. Sonra ikincisi, ondan sonra üçüncüsü gelir. Erkekler erkeklerle, kadınlar kadınlarla iktifa ettiği zaman Allah kitabını Âdemoğlunun gönüllerinden çekip alır. Sonra üzerlerine siyah bir rüzgâr gönderir o rüzgâr Allah için olan hiç kimseyi bırakmadan canlarını alır."*[1299] Bu rivâyete göre Şîa da Ehl-i Sünnet gibi sahâbe neslini "En hayırlı nesil" olarak kabul etmektedir. "En hayırlı nesil" olarak kabul ettikleri sahâbîleri sert bir dille tenkit etmekten çekinmemeleri mezhebin bir çelişkisi olarak kabul edilebilir.

1297 **Efendioğlu, Mehmet** (2019) Hulefâ-i Râşidîn Devri Sahâbe Anlayışı Sahâbenin Fazîleti ve Adâleti Bağlamında, 1. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 53.

1298 **Buhârî,** Şehâdât, 9, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 1; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 210-216; **Tirmizî**, Fiten, 45, (h.no: 2221-2222), Şehâdât, 4, (h.no: 2303); **Ebû Dâvûd,** Sünnet, 10, (h.no: 4657); **Ebû Ya'lâ**, Müsned, XIII, 416, (h.no: 7420).

1299 **Râvendî, Fedlullah b. Ali el-Hüseynî el-Kâşânî (ö. 571/1175)** (Tsz) en-Nevâdir, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kitâb, s. 16; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 309.

Sahâbîler arasındaki siyasi çekişmeler bir tarafa bırakılarak, vahyin ilk muhatapları olmaları, her koşulda Hz. Peygamber'in en yakınında yer almaları, Kur'ân ve Sünneti sonraki nesillere aktarmak için köprü görevini görmeleri gibi sayılamayacak kadar fazla haslete sahip olduklarından ümmet tarafından "En hayırlı nesil" olarak kabul görmektedirler.

1.2.2. Ashâbın Çekiştirilmesinin Yasaklanması

Sahâbe konusunu ele alan eserlerde yoğun bir şekilde işlenen hadislerden biri de sahâbenin aleyhinde konuşmanın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı ile ilgili hadistir.[1300] İlgili hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Ashâbımı çekiştirmeyin. Ashâbımı bana bırakınız. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizden biri Uhud dağı kadar altın infâk etse, yine de onların bir müd veya yarısı kadarki infaklarının sevabına nail olamaz."*[1301] Bazı rivâyetlerde bu hadisin sebeb-i vürûdu olarak Hâlid b. Velîd (ö. 21/642) ile Abdurrahmân b. 'Avf (ö. 32/652) arasında geçen bir tartışma sonucunda Hâlid'in Abdurrahmân'a sövmesi üzerine Hz. Peygamber'in bu hadisi irad ettiği aktarılmaktadır.[1302]

Hz. Peygamber'in ashâbını çekiştirmeyi yasakladığı çokça rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını örnek vermek gerekirse: "*Ashâbıma sövmeyiniz ashâbıma sövene Allah lanet etsin"*[1303] *"Ashâbıma sövenin üzerine Allah'ın meleklerin ve insanların laneti olsun. Onun hiçbir şeyini Allah kabul etmez."*[1304] *"Ashâbımın hiçbirini çekiştirmeyiniz. Ashâbımı koruyanın kıyamet gününde muhafızı olurum. Onlara sövenin üzerine Allah'ın laneti olsun."*[1305] Hz. Peygamber'in huzurunda Mâlik b. ed-Duhşumî' eleştirilip hakkında o "Münâfıkların başıdır.", denilince *"Hz. Peygamber ashâbımı bana bırakınız asabımı çekiştirmeyin",* "*Ashâbım anıldığında dilinizi tutun...*"[1306] buyurmuştur.[1307]

Mezkûr rivâyetlerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in ashâbını çeşitli eksikliklerine rağmen eleştirmeyi doğru bulmadığını, onları eleştirmenin İslâm toplumu arasında tefrikalara sebebiyet vereceğini ön gördüğünden dolayı çeşitli vesilelerle bunun önünü

1300 Örnek olarak bkz. **Yıldırım, Ahmet** (2014) Din Dünyevileşme ve Zühd, 1. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., s. 152-153.

1301 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XVII, 138, (h.no: 11079); XVIII, 80, (h.no: 11516); XVIII, 152, (h.no: 11608); **Ahmed b. Hanbel,** Fedâilu's-Sahâbe, I, 51; **Buhârî**, Fedâilu's-Sahâbe, 6; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 221; **Ebû Dâvûd** Sünen, Sünnet, 11; **Tirmizî,** Menâkıb, 59; **Ebû Ye'lâ**, Müsned II, 342, (h.no: 1087), II, 411, (h.no: 1198); **Teyâlisî,** Müsned, III, 637, (h.no: 2297); **İbn Mâce,** Sünen, Sünnet, 11; **İbn Hibbân**, XVI, 242, (h.no: 7255).

1302 **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 221.

1303 **Ahmed b. Hanbel,** Fedâilu's-Sahâbe, s. 51, 55.

1304 **Ahmed b. Hanbel,** Fedâilu's-Sahâbe, s. 53.

1305 **Ahmed b. Hanbel,** Fedâilu's-Sahâbe, s. 54.

1306 **Taberânî,** el-Mu'cemu'l-Kebir, II, 69, (h.no: 1427); **Ebû Nuaym,** Hilyetu'l-Evliyâ, II, 108.

1307 **Bezzâr,** Müsned, XIII, 451, (h.no: 7221).

almak istemiş olabilir. Ancak Şîa rivâyet kaynakları bu hadisleri kabul etmemektedir. İbn Şâzân, sahâbenin eleştirilmemesi gerektiği düşüncesinde olanları şu şekilde tenkid etmektedir: Dinlerini değiştirdiklerinden dolayı Hz. Peygamber'in kendisi onları "*Benden uzak olsunlar benden uzak olsunlar*"[1308] diye eleştirmişken, savaşlarda sahâbîler birbirlerine acımayıp birbirini öldürmüşken, Ali b. Ebî Tâlib kunutta Muâviye, 'Amr b. 'Âs, Ebû E'ver es-Sülemî ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye beddua okumuşken, aynı şekilde Muâviye de Ali ve taraftarlarına beddua okumuşken ve Ehl-i Sünnet inancına göre bunların hepsi sahâbîyken, sahâbeyi çekiştirmenin yasaklığına hükmedilemez. Zira Hz. Peygamber daha vefat etmeden sahâbîlerini uyarmış ve "*Benden sonra küfre dönüp birbirinizin boynunu vurmayın*"[1309] demesine rağmen onlar bu emri yerine getirmemiş ve birbirleri öldürmüşlerdir. İbn Şâzân'a göre birbiriyle savaşan her iki grup da batıl üzere savaşmıştır şeklinde kabul eden kişi iki grubu da tekfir etmiş olmaktadır. Eğer iki gruptan birisi hak için diğeri batıl için savaştır derse bunlardan birisini tekfir etmiştir. Eğer iki grubun da hak için ve hak üzere savaşmış olduğunu kabul ederse bu da imkânsızdır. Çünkü hakkın hakla çatışması muhaldir.[1310] Mezkûr görüşte görüldüğü üzere Şîa sahâbîler arasında cereyan eden olaylarda mutlaka bir tarafın tutulması gerektiğini, iki tarafında hak üzere olmasının mümkün olmadığını ileri sürmekte ve sahâbîlerin tenkid edilmemesi gerektiğini savunanları eleştirmektedir. Ayrıca Ehl-i Sünnet'in ashâbı ta'dil etmek için bu konu ile ilgili aktarmış olduğu rivâyetleri kabul etmemektedir.

1.2.3. Ehl-i Bedr'in Fazileti

İslâm tarihine bakıldığı zaman gerek sahâbîlerin, gerekse sonraki nesillerin Bedir savaşına iştirak etmiş olan sahâbîlere büyük bir önem atfettiği görülmektedir. Bunun nedeni Hz. Peygamber'in onlar hakkında sarf ettiği övgü dolu sözlerdir. Bu hususla ilgili olarak Hâtib b. Ebû Beltea'nın Hz. Peygamber tarafından gizli tutulan Mekke'nin fethi hazırlıklarını yazdığı bir mektupla Mekkelilere haber verme teşebbüsünün Hz. Peygamber tarafından öğrenilmesi üzerine başta Hz. Ömer olmak üzere bazı sahâbîlerin onu ihanetle suçlaması ve ona ceza verilmesi gerekliliğini reddeden Hz. Peygamber, onun Bedir savaşına katılanlardan olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur: "*Belki Allah Bedir ehline baktı da istediğinizi yapın size cennet vacip olmuştur. Veya sizi bağışladım*." demiştir.[1311]

1308 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XV, 167, (h.no: 9292); **Müslim,** Tahâret, 39; **İbn Mâce**, Sünen, Zühd, 36; **İbn Hibbân,** Sahîh, III, 321, (h.no: 1046); XVI, 224, (h.no: 7240).

1309 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, III, 477, (h.no: 2036), VI, 365, (h.no: 3815), IX, 411, (h.no: 5578); **Buhârî,** İlim, 43; **Müslim,** İmân, 65.

1310 **İbn Şâzân**, s. 233-235.

1311 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, II, 38, (h.no: 600); XIII, 322, (h.no: 7940); **İbn Ebî Şeybe**, XVII, 252, (h.no: 33012), (h.no: 33013); **Buhârî,** Meğâzî, 9; **Ebû Dâvûd,** Cihâd, 106, Sünne, 9.

Başka bir rivâyete göre de "*Bedir savaşına ve Hudeybiye biatına/Rıdvan biatına katılanlara ateş dokunmayacaktır*."[1312]

Bir kısım Şîî muhaddisler Ehl-i Bedir'den olup da işlemiş olduğu suçlardan dolayı ceza gören Mistah b. Üsâse (ö. 34/654)[1313] ve Kudâme b. Maz'ûm'u (ö. 36/656) delil getirerek mezkûr hadisleri kabul etmemektedir.[1314] Onlara göre eğer Hz. Peygamber Bedir savaşına katılanlarla ilgili böyle hadis söylemişse mezkûr isimlerin işledikleri suçtan dolayı ceza görmemesi gerekirdi. Ceza görmelerini hadisin sonradan uydurulduğuna delil olarak getirmektedirler. Ayrıca Onlar, hadislerin âhâd hadis olduğunu, senetlerinde problem olduğunu, Kur'ân âyetleri ve sika râvîlerin hadisleriyle çeliştiği ileri sürerek kabul etmemektedir.[1315] Dolayısıyla Şîa'ya göre bu rivâyetlerden sahâbîleri ve Ehl-i Bedir'i ta'dil etme çıkmamaktadır.

1.2.4. Hudeybiye/Rıdvân Biatın Katılma

Rıdvân biatı ve akabinde gerçekleşen Hudeybiye antlaşması İslâm tarihinde sahâbîlerin canları ve malları ile sınandığı kritik bir eşiği ifade etmektedir. Bu kritik dönemeci başarı ile geçen sahâbîleri başta Kur'ân âyeti[1316] olmak üzere Hz. Peygamber de birçok hadisinde övmüştür. Câbir, Rıdvân biatına katılan sahâbî sayısını bin dört yüz kişi olduğunu belirtikten sonra onların fazileti ile ilgili Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "*Siz bugün yeryüzü halklarının en iyilerisiniz.*"[1317] "*Ağaç altında biat edenlerin hiçbiri cehenneme girmez.*"[1318] Başka bir rivâyette "*Kırmızı deve sahibi dışında ağaç altında biat edenlerden hiçbiri cehenneme girmez.*"[1319] "*Bedir savaşı ile Hudeybiye biatına katılan bir kimse cehennem ateşine girmeyecektir.*"[1320] Hâtıb b. Ebî Beltea'nın bir kölesi, efendisini şikâyet etmek üzere Hz. Peygambere gelmiş ve "*Ya Resûlullah! Hâtıb mutlaka cehennem ateşine girecektir*" demesi üzerine Hz. Peygamber, "*Yanlış düşünüyorsun ona girmeyecektir. Çünkü o, Bedir savaşı ile Hudeybiye biatına katılmıştır*"

1312 **Bezzâr,** VIII, 276, (h.no: 3340); **Meclisî**, Bihâr, XXI, 94-95.

1313 Mistah b. Üsâse'nin işlemiş olduğu suçun ayrıntılı bilgisi için çalışmanın "İfk Hadisesi" başlığına bakınız.

1314 Kudâme b. Maz'ûm'un işlemiş olduğu suçun ayrıntılı bilgisi için çalışmanın "İçkiden Dolayı Cezalandırılan Sahâbîler" başlığına bakınız.

1315 **es-Sekafî, İbrâhim b. Muhammed b. Sa'îd b. Hilâl (ö. 283/896-97)** (1410) el-Ğârat/İstinfâr ve'l-Ğârat,(Thk. Abduzzehrâ el-Hüseynî), I-II, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, II, 391-92; **Mufîd,** el-İfsâh, s. 49-50; **el-Halebî, Ebû Sâlih Taki b. Necm (ö. 447/1055-56)** (1420) Takrîbu'l-Me'ârif, 1. Baskı, Kum, Neşr-i Hâdî, s. 392-93.

1316 Fetih, 48/18.

1317 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXII, 215, (h.no: 14313); **Buhârî**, Meğâzî, 35; **Müslim,** İmâret, 71.

1318 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIII, 93, (h.no: 14778); **Ebû Dâvûd**, Sünne, 9; **Tirmizî,** Menâkıb, 58; **İbn Hibbân,** XI, 127, (h.no: 4802).

1319 **Tirmizî,** Menâkıb, 59. Bu hadis Tirmizî'ye göre hasen ve garib ilken Elbânî'ye göre zayıftır. Hadiste geçen kırmızı deve sahibi kişinin el-Ced b. Kays olduğu rivâyet edilmektedir. Bkz. **Tirmizî**, a.y.

1320 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIII, 410, (h.no: 15262); **Bezzâr,** VIII, 276, (h.no: 3340).

cevabını vermiştir.[1321] Bu rivâyetlere göre Bedir ve Rıdvân biatına katılanlar Allah tarafından bağışlamıştır.

Mezkûr konu hakkında Hz. Hafsa'nın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Resûlullah (sav), Bedir savaşı ile Hudeybiye biatına katılan kimselerin inşallah cehennem ateşine girmeyeceğini kesinlikle ümit etmekteyim." demesi üzerine kendisine "*O zaman ben azîz ve celil olan Allah 'sizden hiç kimse yoktur ki ona uğrayacak olmasın*'[1322] buyurmuyor mu?" demiştim. Bunun üzerine O, "S*onra biz Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtaracağız. Zâlimleri ise orda diz üstü çökmüş bir halde bırakacağız*."[1323] âyetini okuyarak cevap vermiştir.[1324]

"Allah'ın Hoşnutluğuna Nail Olma" başlığında değinildiği gibi Şîa Allah rızasının, mağfiretinin o an biata katılanlarla sınırlı olduğunu, bütün sahâbîleri ve onların sonraki zamanlarda yaptıkları fiilleri kapsamadığını, rıdvân âyetinden[1325] bütün sahâbîlerin âdil olduğunu istinbât etmenin mümkün olamayacağını ileri sürerek Ehl-i Sünnet'in mezkûr rivâyetlerini kabul etmemektedir.[1326] Ancak zor zamanlarda Hz. Peygamber'i yardımsız bırakmayan sahâbîlerin ecri onu yardımsız bırakanlarınkine göre daha fazladır. Hz. Peygamber ve Müslümanların onlara ilgisinin fazla olması tabiidir. Böyle olmakla birlikte rıdvân biatına katılanları hiç kimse ma'sûm olarak telakki etmemektedir.

1.2.5. Sahâbe Sevgisi

Ashâbı sevmenin Hz. Peygamber ve Allah sevgisi ile eş değer olduğu ile ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ashâbıma dil uzatma konusunda Allah'tan korkunuz. Onları niyetlerinize alet etmeyiniz. Onları seven beni sevmiş olur. Onlara buğz eden bana buğz etmiş olur. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allah'a eziyet etmiş olur. Allah'a eziyet edeni de Allah'ın cezaya çarptırması anı çok yakındır."[1327] Bu rivâyet Allah'ı ve Hz. Peygamber'i sevenlerin sahâbîleri de sevmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca ashâbı sevmek ya da onlara buğz etmeyi Hz. Peygamber'e yapılanla eş değer görmüştür. Sahâbîlerin ekserisini tenkid eden Şîa sahâbeyi ta'dil eden mezkûr rivâyeti kabul etmemektedir.

Şîa, Ehl-i Sünnet gibi sahâbîleri en hayırlı nesil olarak görmelerine rağmen Ehl-i

---

1321 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXII, 369, (h.no: 14485); **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe, 162.
1322 Meryem, 19/71.
1323 Meryem, 19/72.
1324 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, XLIV, 36, (h.no: 26440); **Müslim,** Fedâilu's-Sahâbe, 163.
1325 Fetih, 48/18.
1326 Örnek olarak bkz. **Eşkinânî,** s. 53.
1327 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXIV, 169, (h.no: 20549), XXXIV, 185, (h.no: 20578); **Ahmed b. Hanbel,** Fedâilu's-Sahâbe, I, 48, 49; **Tirmizî,** Menâkıb, 59; **İbn Hibbân,** XVI, 244; **Aşkenani**, s. 67. Tirmizî'ye göre bu hadis garîb bir hadistir.

Sünnet'in ashâbı çekiştirmeyi yasaklayan rivâyetlerini kabul etmeyip onları yaptıkları bir takım davranışlarından dolayı tenkid etmeyi prensip haline getirmiştir. Ayrıca Ehl-i Bedir ve Hudeybiye biatına katılanlarla ilgili rivâyet edilen hadislerin bütün ashâbı ta'dil etmek için kullanılamayacağını, ilgili âyet ile rivâyetleri savaşın ve biatın yapıldığı anla sınırlı tutmaktadır. Dolayısıyla Şîa, sahâbîleri ta'dîl eden âyetler ve rivâyetlere mezhebinin gereklerine göre yaklaşmakta ve diğer fırkalardan farklı bir biçimde yorumlamaktadır. Şîa hadis kaynakları ileride de değinileceği üzere Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyîn ve onları destekleyen sahâbîleri ta'dil eden birçok rivâyet aktarmalarına rağmen sahâbîlerin hepsini öven rivâyetler[1328] son derece az olup mezhep için müftâbih derecesine yükselmemişlerdir.

2. İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Âyetler ve Rivâyetler

Sahâbeyi ta'dîl eden âyet ve rivâyetler incelendikten sonra konu bütünlüğü açısından onları cerh eden âyet ve rivâyetler inceleme konusu edilecektir. Şîa'nın sahâbeyi cerh ederken en fazla başvurduğu âyet ve rivâyetler merkeze alınmak suretiyle konu işlenecektir.

2.1.İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Âyetler

Sahâbîler İslâm'ı sonraki nesillere aktarma görevi gördüklerinden dolayı Kur'ân tarafından övüldüğü gibi zaman zaman yerilmeleri de doğaldır. Bu bağlamda Şîa'nın sahâbîleri cerh etmek için illeri sürdükleri âyetleri "Dinden İrtidat Etme", "Hz. Peygamber'e Yemin Etmeleri", "Hz. Peygamber'in Hakemliğine Tam Teslim Olmamaları", "Fidye Tercihlerine Yönelik Tenkîd", "Hz. Peygamber'i İncitme", "Ticaret ve Eğlenceyi Tercih Etmeleri", "Hz. Peygamber'in Verdiğine İtiraz Etmeleri", "Fâsık Olan Sahâbîler", "İmanın Kalplerine Tam Yerleşmediği Bedevî Sahâbîler", "Sahâbe Arasındaki Münâfıklar, Özellikleri ve Faaliyetleri", "Sahâbîlerin Savaşlardaki Durumları", "Casusluk Yapanlar" ve "Zekât Vermekten Kaçınanlar" alt başlıklar altında incelenecektir.

2.1.1. Dinden İrtidât Etme

İmâmiyye Şîa'sı gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse Hz. Peygamber'den sonra bir kısım sahâbîlerin dinden döndüğünü iddia etmekte ve bu iddialarını desteklemek için âyetlerden bazı deliller ileri sürmektedirler.

Şîa'nın, sahâbîlerden bazılarının dinden döndüklerine dair delil olarak getirdiği âyetlerden birisi şudur: "*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de*

[1328] Örneğin Hz. Peygamber, "Ben sahâbîlerim için güvenceyim. Ben ölünce ashâbıma vad edilen kendilerine yakınlaşır. Ashâbım da ümmetim için güvencedir. Ashâbım ölünce ümmetime vaad edilen kendilerine yaklaşacaktır. Beni görenler aranızda bulunduğu müddetçe bu din bütün dinlere üstün gelecektir." Bkz. **Râvendî,** en-Nevâdir s. 23; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 309-310.

peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."[1329] Bu âyetin ne zaman nâzil olduğu hususunda görüş birliği bulunmamakla birlikte müfessirlerin çoğuna göre Uhud savaşı sonrasında nâzil olmuştur.[1330] Uhud savaşı esnasında Hz. Peygamber ile anlaşmalı olanlardan biri karşılaştığı herkese "Muhammed öldü, canınızı kurtarın" demiş ve savaştan sonra Hz. Peygamber Medîne'ye döndüğünde bu âyet, nâzil olmuştur.[1331] Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Peygamber'e "Allah'a yemin olsun ki Allah bizi doğru yola ilettikten sonra biz gerisin geriye küfre dönmeyiz. Ölür ya da öldürülürsen senin uğruna canını verdiğin şey uğruna biz de canımızı veririz"[1332] demiştir.

Tabersî zikri geçen âyeti tefsir ederken, Hz. Peygamber'den önce risâlet vazifesinde bulunan elçiler, görevlerini ifâ ettikten sonra vefat ettikleri gibi Hz. Peygamber de nübüvvet vazifesini tamamladıktan sonra dünyasını değiştirecektir. Ölüm herkes için gelip çatacaktır. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onun irtidât etmeyen ashâbına uyulmalıdır. Dinden dönenler bu döngüleri ile Allah'a hiçbir zarar vermeyecektir. Allah dinde sebat edenlerin mükâfatını verecektir.[1333] Muhammed el-Bâkır'a; "İnsanların Ebû Bekir'e biat üzerinde birleşmeleri Allah'ın rızası içindir, Allah, Hz. Muhammed'in ümmetini ondan sonra fitneye duçar kılmadı." ile ilgili Ehl-i Sünnet'in görüşünün sorulması üzerine el-Bâkır, "Onlar Âl-i İmrân, 3/144. (tefsirini yaptığımız âyet) okumuyorlar mı?" Soruyu soran, "Onlar o âyeti başka bir vecihle tefsir ediyorlar." demesi üzerine O, Allah sizden önceki ümmetlerin kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ihtilafa düştüklerini haber veren Bakara, 2/253. âyeti okuyup âyetten istidlâlen Hz. Peygamber'den sonra ashâbının ihtilafa düştüğünü kimisinin îmân ettiğini, kimisinin de küfre döndüğünü ileri sürmüştür.[1334] Ayrıca bir kısım âlimler âyette geçen *"Dileyen îmân etsin dileyen inkâr etsin."* İbaresini Hz. Muhammed'in ashâbının kendisinden sonra ihtilafa düştüğünü ve bir kısmının îmân üzere sebat gösterirken bir kısmının da dinden çıktığına delil olarak getirmektedir.[1335] Şîa zikri geçen âyete dayanarak Hz. Peygamber'den sonra bir kısım sahâbîlerin irtidât ettiğini iddia etmektedir. Oysa âyetten sahâbîlerin irtidâtından ziyade irtidâtın Allah'a zarar veremeyeceği vurgulanmaya çalışıldığı açıktır.

1329 Âl-i İmrân, 3/144.
1330 **Tûsî**, et-Tibyân, I, 99. **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, II, 77.
1331 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî I, 119; **Bahrânî,** el-Burân, I, 698.
1332 **Kûfî,** Tefsîru'l-Furât, 96; **Bahrânî,** el-Burhân, I, 699; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, I, 401.
1333 **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 250-251.
1334 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 200; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, I, 397; **Bahrânî,** el-Burhân, I, 700.
1335 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 200; **Meclisî,** Bihâr, VIII, 6.

Şîa'nın dinden dönenlere delil olarak getirdiği âyetlerden biri de şudur: *"Ey İnananlar! Aranızda dininden kim dönerse bilsin ki, Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihâd eden, yerenin yermesinden korkmayan bir millet getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kaplar ve bilir."*[1336] Bu âyetin kimin/kimlerin hakkında nâzil olduğu ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler şunlardır: İbn 'Abbâs'a göre Uhud savaşı yenilgisinden sonra mürted olanlarla savaş esnasında Hz. Peygamber'in yanında durup sebat gösterenler hakkında nâzil olmuştur.[1337] Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer-i Sâdık'a göre Hz. Ali hakkında nâzil olmuştur.[1338] el-Bâkır ve es-Sâdık'a dayandırılan başka bir görüşe göre bu âyet, Hz. Ali ile savaşan Basra halkı hakkında nâzil olmuştur.[1339] Şeybânî'ye göre âyet, Selmân-ı Fârisi, Câbir, Huzeyfe b. el-Yemân hakkında nazil olmuştur.

Tenâsubu'l-âyet bağlamında bakıldığı zaman önceki âyetlerde münâfıklar konusu ele alındıktan sonra bu âyette de dinden dönenler ile devam edilmektedir. Âyetler arası bu akışa göre münâfıklar bu dine zarar veremediği gibi dinden dönenler de asla zarar veremeyecektir. Âyet, dini geleceğe taşıyan bir topluluğu Allah'ın mutlaka var edeceğini deklare etmektedir.[1340] Kummî'ye göre bu âyetin muhatabı Allah'ın dininden irtidât edip Hz. Muhammed ailesinin hakkını gasp edenlerdir.[1341]

Hadis ve tarih kaynakları mütalaa edildiğinde dinden dönenlerin var olduğu bir gerçektir. Mezkûr kaynaklar dinden dönenleri on bir grup olarak zikretmektedir. Bunlardan üçü Hz. Peygamber'in ömrünün sonlarına doğru dinden çıkmışlardır. Onlar da Benî Müldec, Müsleyleme'nin arkadaşları olan Benî Hanife ve Tüleyhâ'nın kavmi Benî Esed'tir. Benî Muldec'in liderini, Firuz ed-Deylemî öldürürken, Müseylemetü'l-Kezzâb'ı da Vahşî öldürmüştür. Tüleyha Şâm'a kaçmış ve daha sonra tekrar Müslüman olup İslâm dinini güzelce yaşamaya başlamıştır. Yedi grup da Ebû Bekir döneminde mürted olmuşlardır. Bunlar: 'Uyeyne b. Hisn'in kavmi Fezâre, Kurre b. Seleme el-Kuşeyrî'nin kavmi Ğatafân, Fuca'e b. 'Abd Yâlîl'nin kavmi Benî Süleym, Mâlik b. Nuveyre'nin kavmi Benî Yerbu', Secâh bt. el-Munzir el-Mutenebbie (Müseyleme'nin eşi) bazı Ebî Temim, el-Eş'âs b. Kays'in kavmi Kende, Bahreyn'de el-Hatem b. Zeyd'in kavmi Benî Bekr b.

1336 Mâide, 5/54.

1337 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, II, 230.

1338 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, II, 228.

1339 **Kutub Râvendî**, Fıkhu'l-Kur'ân, I, 369.

1340 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, IV, 40.

1341 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 170; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 42-43. Ayrıca bkz. **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, III, 321; **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', I, 337; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 280; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 315; **Tabâtabâî,** el-Mizân, V, 379.

Vâil'dir. Allah hepsini Müslümanların eliyle başarısızlığa uğratmıştır. Ömer döneminde bir kavim mürted olmuştur. O kavim de Cebelle b. el-Eyhem'in kavmi Ğâssan'dır. O kavim de aldığı yardım sayesinde Şâm'a kaçmıştır.[1342]

Bir kısım sahâbîlerin dinden irtidât ettiği ilgili delil getirilen âyetlerden birisi de şudur: *"Sana indirilen Kur'ân'a ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tağutun önünde muhakeme olunmalarını isterler. Oysa onları tanımamakla emr olunmuşlardı. Şeytan onları derin bir sapıklığa saptırmak ister."*[1343] Kummî'ye göre bu âyet Zübeyr b. 'Avvâm hakkında inmiştir. O kendisiyle tartıştığı Yahudi birisine aralarında hakem olması için Yahudilerden İbn Şeybe'yi isterken, Yahudi'de hakem olarak Hz. Muhammed'i istemesi üzerine bu âyet Zübeyr'i cerh etmek için nâzil olmuştur.[1344]

Muhammed el-Bâkır'a göre kardeşi ile arasında bir konuda ihtilaf bulunan kimse eğer kardeşinin herhangi bir arkadaşımıza gidelim bize hakemlik etsin isteğini reddedip daha sonra konu sultan ya da onun hâkimlerine davaları havale edilse onlar da hüküm verse sanki cibt ve tâğut kendileri için hâkimlik yapmış gibi olacaktır. Ayrıca onlar, "*Tâğutun yanında mahkemeleşmek istiyorlar*"[1345] âyetinin tenkidine duçar olacaktır.[1346] Ca'fer-i Sâdık'a göre de aralarında bir konuda anlaşmazlık bulunan Müslümanlardan herhangi biri din kardeşine gel bu konuda bize hakem ol dese o da hakemliği kabul etmezse bu âyetin yerdiği kişilerin hükmü altına girecektir.[1347] Ayrıca es-Sâdık'a göre "Tâğut" kelimesi yanında mahkemeleşen ve hak dışında hüküm veren herkesi kapsamaktadır.[1348] Dolayısıyla âyet irtidâttan ziyade tağutun yanına mahkemeleşmemek gerektiğini vurgulamaktadır.

Dinden dönen sahâbîlerle ilgili Şîa tarafından getirilen delillerden birisi de şu âyettir: "*İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine îmân edip tekrar inkâr edenleri, sonra*

1342 **Kâşânî**, Zübdetu't-Tefâsîr, II, 275-276.

1343 Nisâ, 4/60.

1344 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 141; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 218; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 466; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 115.

1345 Nisâ, 4/60.

1346 '**Ayyâşî**, I, 254; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 115; **Tabâtabâî, Muhammed Hüseyîn** (1427) Tefsîru'l-Beyân fi'l-Muvafekati beyne'l-Hadisi ve'l-Kur'ân, I-VI, 1. Baskı, Beyrût, Dâru't-Te'âruf, III, 96.

1347 **Küleynî**, el-Kâfî XIV, 649; **Tûsî,** Tehzîb, VI, 246; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 466; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ fi Tefsîr'l-Kur'ân, I, 218; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 116.

1348 **Tûsî,** Tibyân, III, 238. Tağutun kim olduğu ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar, Münâfıklardan bir kişi ile Yahudilerden bir kişinin yanında mahkemeleştiği kişiye verilen isimdir. Suddi'ye göre o kişinin/tağutun ismi Ebû Burde'dir. İbn 'Abbâs, Mücâhid, er-Rebi' ve Dahhâk'a göre "Tağut" olarak nitelendirilen kişinin ismi Ka'b b. el-Eşref'tir. Kab b. Eşref rüşvet almayı kabul eden bir kişi olduğu için mahkemeleşen kişilerden Yahudi olanı da bunu bildiği için Hz. Muhammed'in yanında mahkemeleşmek istedi. Çünkü o rüşvet kabul etmiyordu. Bazı müfessirler tâğut kelimesini Allah dışında birisine ibadet eden herkes için kullanmışlardır. Kimisine göre de azgınlaşan ve Allah'ın hükmüne razı göstermeyenlere de tâğut denilir. Bkz. **Tûsî,** Tibyân, III, 238.

da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletecektir."[1349] Bu âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili görüş birliği bulunmamaktadır. Ca'fer-i Sâdık'a nispet edilen bir görüşe göre âyet, Fulân, Fulân ve Fulân (Ebû Bekir, Ömer ve Osmân) hakkında nâzil olmuştur. Bunlar ilk başlarda Hz. Peygamber'e îmân etmiş olmalarına rağmen kendilerine Hz. Ali'nin velâyeti arz edilince inkâr ettiler. Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin velâyetinin Allah'ın ve Resûlünün emri olduğunu söyleyince îmân ettiler. Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte imâmet işini Hz. Ali'ye vermeyerek tekrar küfre girip küfürlerinde aşırıya gittiler. Onlarda îmândan hiçbir şey kalmamıştır.[1350] Bazı rivâyetlere göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Abdurrahmân b. 'Avf ve Talha b. Ubeydullah'ın içinde bulunduğu on yedi sahâbî hakkında nâzil olduğu olmuştur.[1351] el-Bâkır ve es-Sâdık'a isnâd edilen bir rivâyete göre âyet Hz. Osmân'ın Mısır'a vali olarak gönderdiği Abbdullah b. Ebî Sarh hakkında nâzil olmuştur.[1352] Bazı görüşlere göre içkinin haram olduğunu söyleyip içenler, zinanın haram olduğunu söyleyip yapanlar, zekât vermenin hak olduğunu söyleyip vermeyenler hakkında nâzil olmuştur.[1353] Kummî'ye göre bu âyet dil ile îmân edip kalp ile tasdik etmeyen ve velâyet âyeti nâzil olduktan sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali için onlardan söz aldığında dil ile bunu kabul edip, daha sonra kendi aralarında imâmeti asla Ehl-i Beyt'e vermeyeceklerine dair anlaşma yapanlar hakkında nâzil olmuş olup, onlar Hz. Peygamber vefat ettiğinde dinden döndüler ve küfürlerini artırdılar. Allah ne onları bağışlayacak, ne de doğru yola iletecektir.[1354]

Şîa'nın dinden çıktığını iddia ettikleri sahâbîlerle ilgili getirdikleri âyetler elbette bunlarla sınırlı değildir. Dinden çıkanlardan veya inkârcılardan bahseden çoğu âyeti bağlamından kopartarak sahâbîler hakkında nâzil olduğunu ileri sürebilmektedirler. Örneğin, Ehl-i kitap hakkında nâzil olduğu siyak ve sibakından hemen anlaşılan "*Kendileri için hidâyet yolu belli olduktan sonra dinden dönenleri Şeytan aldatmıştır"* âyetinde geçen "*Dinden dönenler.*"i Ca'fer-i Sâdık; Fulân, Fulân ve Fulân (Ebû Bekir, Ömer Osmân) olduğunu belirtmektedir. Kendilerine Hz. Ali'nin velâyeti arz edilince kabul etmeyip dinden irtidât ettiklerini iddia etmiştir.[1355] Mezkûr açıklamalardan da anlaşılacağı üzere

---

1349 Nisâ, 4/137.

1350 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 281; **Küleynî,** el-Kâfî, II, 384; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 187; 422; **Feyz-i Kâşânî,** es-Sâfî, I, 511; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ fi't-Tefsîr, I, 246; **Meclîsî,** Bihâr, XXIII, 375; **İsterâbâdî,** Te'vîl, s. 149 'Ayyâşî, Bahrânî ve İsterâbâdî aktardığı rivâyette üçüncü bir Fulân (Osmân) yer almazken diğerlerinde yer almaktadır.

1351 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 279; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, I, 563; **Bahrânî**, el-Burhân II, 187; **Meclisî,** Bihâr, XXX, 217.

1352 **'Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 280. **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 511.

1353 **Bahrânî,** el-Burhân, II, 188.

1354 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 156.

1355 **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 376.

Şîa, münâfıklar ve inkârcılar hakkında nâzil olan birçok âyeti sahâbîlerle ilişkilendirerek Hz. Peygamber'den sonra ashâbın çoğunun dinden döndüğünü iddia etmektedir.

2.1.2. Hz. Peygamber'e Yemin Etmeleri

Münâfıkların karakteristik özelliklerinden birisi onların işlemiş oldukları bir suçtan dolayı Hz. Peygamber'e sürekli yemin edip, yaptıkları işte iyi niyetli olduklarını belirten şu âyettir. "*Başlarına kendi işlediklerinden ötürü bir musibet çattığında sana gelip: 'Biz, iyilik etmek ve uzlaştırmaktan başka bir şey istemedik' diye de nasıl Allah'a yemin ederler?' İşte bunların kalplerinde olanı Allah bilir. Onlardan yüz çevir, onlara öğüt ver, kendilerine tesirli sözler söyle.*"[1356] Bu Âyetin siyakında Allah, Ülü'l-emr'e adaletle hükmetmesini ve Müslümanlara ona itaati emrettikten sonra Allah'ın ve Resûlü'nün hükmüne razı olmayan münâfıkların tavrından bahsetmektedir.[1357] Buna göre münâfıklar gizli araçların hepsi ile Hz. Peygamber'le mücadele etmiştir. Yaptıkları fiili ortaya koyan bir âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber'e gelip boyunlarını bükerek ve ağlayarak, yaptıkları fiilde hayır ve başarıdan başka hiçbir şey dilemediklerine dair yemin etmişlerdir. Bunu yaparken sadece kendilerini aldatmışlardır.[1358]

Kummî'ye göre âyette geçen "*Yemin etmeleri*" kıyamet gününde olacaktır. Kıyamet günü Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp halifeliği değiştirmelerinin temel amacının iyilik yapmak olduğunu ileri süreceklerdir. el-Bâkır'a göre de yemin kıyamet gününde Kevser başında olacak ve yemin edenlerin en büyük musibetinin orada yerin dibine geçmek olacağını belirtmektedir.[1359] Görüldüğü üzere Kummî bu âyeti tefsir ederken konuyu getirip hilâfete bağlamakta ve yemin edecek olanların da hilâfeti Hz. Ali dışındakilere verenler olduğunu belirtmek suretiyle âyeti batınî olarak yorumlamıştır. Oysaki âyetin zâhirinden böyle bir şey çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

2.1.3. Hz. Peygamber'in Hakemliğine Tam Teslim Olmama

Şîa, sahâbîlerin bir kısmının Hz. Peygamber'in vermiş olduğu hükme tam teslim olmadıklarını belirtip bu iddialarına şu âyeti delil olarak getirmektedir: *"Hayır; Rabb'ine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."*[1360] Şîa rivâyet kaynakları bu âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili olarak şöyle bir olay nakledilmektedir: Zübeyr b. 'Avvâm ile Ensârlı biri arasında birbirine yakın hurmalıkların sulanması

1356 Nisâ, 4/62-63.
1357 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, III, 102; **Sâdıkî Tahrânî,** el-Furkân, VII, 151.
1358 **Muğniyye, Muhammed Cevâd** (1425) et-Tefsîru'l-Mubîn, 3. Baskı, Kum, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, s. 111.
1359 **Kummî,** Tefisiru'l-Kummî, I, 142; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 117.
1360 Nisâ, 4/65.

konusunda bir anlaşmazlık meydana geldi. Konu Hz. Peygamber'e intikal etti. Zübeyr'in hurmalıkları Ensârlı adamınkinden daha yukarıda olduğu için Hz. Peygamber o zamanın geleneğine göre Zübeyr'e "*Hurmalarını suladıktan sonra suyu komşuna bırak o da kendilerinkini sulasın.*" dedi. Ensâr'dan olan adam, Hz. Peygamber'in bu hükmüne kızdı ve "*Ey Allah'ın Resûlü! Halanın oğlu olduğundan dolayı mı bu hükmü verdin?*" Hz. Peygamber'in çehresinde Ensâr'ın bu tutumu ve sözünden rahatsız olduğu hemen anlaşıldı. Müslümanları benzer tutumlardan sakındırmak için bu âyet nâzil olmuştur.[1361] Bir kısım müfessirlerin aksine Tûsî'ye göre bu âyet tâğutun yanında mahkemeleşen münâfık ve Yâhudî birisi hakkında nâzil olmuştur.[1362] Tûsî'nin bu ifadesinden Zübeyr ve Ensâr'dan olan kişiyi Hz. Peygamber'in hükmüne tam teslim olmamaları töhmetinden kurtardığı anlaşılabildiği gibi onlardan birini münâfık diğerini de Yahudi olarak kabul ettiği de anlaşılabilmektedir.

Âyetin sebeb-i nüzûlü has olsa da hükmü 'âmdır. Gerçek bir îmâna sahip olan kişi hakemlik için Hz. Peygamber dışında başkasının yanına gitmemeli ve Hz. Peygamber'in verdiği hükme karşı gönlünde hiçbir rahatsızlık duymamalıdır.[1363] Bu durumu Ca'fer-i Sâdık şu şekilde açıklamaktadır: "Allah'a yemin olsun ki bir kişi Allah'ın birliğine îmân eder, namazını dost doğru kılar, zekâtını verir. Ancak Hz. Peygamber'in hükmüne teslim olmazsa bu konuda müşrik sayılmaktadır." es-Sâdık Nisâ, 4/65. âyeti okuduktan sonra sözlerini şu şekilde sonlandırmaktadır: "Kişi bütün emirlerde Allah'a teslim olmalıdır."[1364] Şîî müellifler bu âyete getirmiş oldukları yorumlarla sahâbîlerin bir kısmının Hz. Peygamber'in emrine tam teslim olmadıklarını dolayısıyla mü'min olmadıklarını iddia etmektedir. Bu vb. yorumlar onların sahâbîler hakkındaki düşüncelerinin alt yapısını oluşturmaktadır.

2.1.4. Fidye Tercihlerine Yönelik Tenkîd

Bedir savaşından sonra esir düşen Mekkeli müşriklerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına yönelik sahâbîlerin görüşlerini Allah şu şekilde tenkid etmektedir: "*Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirlerinin bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir. Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm*

1361 **Mekârim Şirâzî,** el-Emsel, III, 306.
1362 **Tûsî,** et-Tibyân, III, 245.
1363 **Mekârim Şirâzî,** el-Emsel, III, 307.
1364 **es-Saffâr**, s. 565; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 121; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, III, 457-58; **Mekârim Şirâzî,** el-Emsel, III, 308.

olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu."[1365] Zikri geçen âyetlerin Bedir savaşı esirleri hakkında nâzil olduğu konusunda müfessirler arasında görüş birliği bulunmaktadır.[1366] Âyetin siyâkı da buna işaret etmektedir. İslâm dini yeryüzüne tam hâkim olmadan esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması caydırıcılık ve kuvvet açısından iyi olmamaktadır. Zira fidye karşılığında serbest bırakılan müşriklerin bir kısmı Uhud ve Hendek savaşında Müslümanlara karşı savaşmış ve onları zor duruma düşürmüştür. Başka bir âyette Müslümanlar belli bir güce ve kuvvete eriştikten sonra savaş esirlerini fidyeli veya fidyesiz serbest bırakma konusunda[1367] muhayyer bırakmıştır.[1368]

Şîa, Bedir savaşı esirleri konusunda âyetlerdeki tenkîdlerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in hata yapmaktan ma'sûm olmadığını savunanların görüşlerini, bir takım âyetleri delil getirerek[1369] reddetmektedir.[1370] Âyetin sebeb-i nüzülü hakkında ittifak bulunmasına rağmen âyette geçen tenkîdin kime yapıldığı konusunda müfessirler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bir kısım müfessirlere göre âyetteki tenkîd ve tehdit Hz. Peygamber ve mü'minlerin hepsine istisnasız yapılmıştır. Bir kısım müfessirler Hz. Ömer'i, bazısı Hz. Ömer ve Sa'd b. Mu'âz'ı, kimisi fidyeye karşı çıkanları, bir takımı da sadece Hz. Peygamber'i yapılan tenkitten istisna etmiştir.[1371] Şîî âlimler, Hz. Peygamber'i tenkitten istisna etmek için şu yorumu yapmışlardır: Hz. Peygamber, Bedir savaşı esirlerinin durumu hakkında ashâbı ile istişârede bulunmuştur. Bazı sahâbîler fidye almayı önerirken, bazısı da hepsini öldürmeyi önermiştir. Hz. Peygamber onları alacağı kararda serbest bırakınca esirleri öldürme yerine onlardan fidye almaya karar vermişlerdir. Dolayısıyla nâzil olan bu âyet, Hz. Peygamber'i değil aldığı bu karardan dolayı sahâbeyi tenkîd etmiştir. Ayrıca Şîî müfessirler bu âyetin Hz. Peygamber'in yaptığı içtihadda yanıldığına da delil olarak getirilemeyeceğini savunmuşlardır.[1372]

2.1.5. Hz. Peygamber'i İncitme

Sabâbîlerin bazı davranışları Hz. Peygamber'in hoşuna gitmediği gibi bazıları hareketleri de onu incitmiştir. Örneğin, "Ona uzun/kulak demeleri", "Vakitli vakitsiz onu rahatsız etmeleri", "Eşleri ile evlenme düşünceleri", "Görgü kurallarına riâyet etmemeleri" gibi davranışları Hz. Peygamber'i incitmiştir. Bunları incelemekte fayda mülahaza edilmektedir.

1365 Enfâl, 8/67-68.
1366 **Tabâtabâî,** el-Mîzân, IX, 134.
1367 Muhammed, 47/4.
1368 **Tabâtabâî**, el-Mizân, IX, 135.
1369 Örneğin, Necm, 53/3-5.
1370 **Muğniyye**, Tefsîru'l-Kâşif, III, 507; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 495.
1371 **Tabâtabâî**, el-Mizân, IX, 135.
1372 **İbn Ebî Câmi',** el-Veciz, I, 525; **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 604; **Tûsî,** et-Tibyân V, 158.

2.1.5.1.Hz. Peygamber'e Uzun/Kulak Demeleri

Uzun/kulak demeleriyle Hz. Peygamber'i incitenleri Allah şu şekilde uyarmaktadır: *"İkiyüzlülerin içinde 'O her şeye kulak kesiliyor' diyerek Peygamber'i incitenler vardır. De ki: 'O kulak, Allah'a inanan ve müminlere inanan, sizin için hayırlı olan, içinizden inanan kimselere rahmet olan bir kulaktır.' Allah'ın Peygamberini incitenlere can yakıcı azab vardır."*[1373] Kaynaklar âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili iki rivâyet aktarmaktadır. Bunlardan birincisi münâfıklardan Abdullah b. Nüfeyl hakkındadır. İbn Nüfeyl, Hz. Peygamber'in yanında oturup, sözlerini dinleyip daha sonra münâfıklara dedikodusunu yapmaktaydı. Cebrâil, Hz. Peygamber'e gelerek münâfıklardan birisinin avenesine dedikodusunu yaptığını haber verdi. Hz. Peygamber, bunu yapanın kim olduğunu sorunca Cebrâil; onu "Siyahi, çok saçlı, tencere/zift gibi iki gözle bakan ve şeytanın dili ile konuşan" olarak tarif ettikten sonra Hz. Peygamber onu çağırdı ve yaptığı şeyin mahiyetini sorudu. O, yemin ederek böyle bir şey yapmadığını söyleyince, Hz. Peygamber: "Tamam kabul ettim, fakat yanımda oturma" dedi. O şahıs, arkadaşlarının yanına gittiğinde "Muhammed kulaktır" demesi üzerine bu âyet nâzil oldu.[1374] İkinci rivâyete göre ise âyet bir grup münâfık hakkında nâzil olmuştur. Münâfıklar iftira ve dedikoduda ileri gidince onlardan birisi "Korkarım ki Muhammed dediğimizi duyar ve bu konuda bize bir ceza verir." dedi. Orada oturanlardan birisi de "Biz dilediğimizi söyler sonra onun yanına gider o da bizi tasdik eder, Muhammed dinleyen bir kulaktır." dedi. Onu cerh etmek için bu âyet nâzil oldu.[1375]

Eziyet etme fiille olduğu gibi sözle de olmaktadır. Münâfıklar Hz. Peygamber'e kulak demekle sözlü olarak eziyet etmiş olmaktadırlar.[1376] Bu anlamda uzun duyduğu her şeyi tasdik edip kabul eden telkinlere açık manasında işitme organı ile telmihte bulunmaktadır.[1377] Âyetin münâfıklar hakkında indiği açık olmasına rağmen Şîa, münâfıkların bilinemeyeceği savından hareketle bu âyeti sahâbîlerin Hz. Peygamber'i incittiğine örnek olarak getirmekte ve onun üzerinden sahâbîleri cerh etmektedirler.

1373 Tevbe, 9/61.

1374 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 300; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 353; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 475; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 236; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 805; **Kummî Meşhedî**, Kenzu'd-Dekâik, V, 487; **Tabâtabâî**, Tefsîru'l-Beyân, V, 148.

1375 **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 633.

1376 **Tâbersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 69.

1377 **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', II, 64; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 474; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, V, 487.

2.1.5.2.Ümmehâtu'l Mü'mînîn'in Hz. Peygamber'e Eziyetleri

Hz. Peygamber'in eşleri de insan olmaları hasebiyle bazen yaptıkları kimi davranışlarıyla Hz. Peygamber'i incitmişlerdir. Bu konuda onları uyaran en önemli âyetler şunlardır: *"Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, acıyandır."*[1378] *"Allah şüphesiz size, yeminlerinizi kefaret ile geri almanızı meşrû kılmıştır. Allah sizin dostunuzdur. O, bilendir, Hâkim'dir."*[1379] *"Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O, bunu Peygamberin diğer bir eşine haber verince, Allah da Peygambere durumu bildirmiş, o da bir kısmını yüzüne vurmuş bir kısmını yüzüne vurmaktan geri durmuştu. Eşine, gizlice söylediği şeyi başkasına nakletmiş olduğunu bildirince, eşi: 'Bunu sana kim haber verdi?' demiş, o da: 'Bana, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah haber verdi' demişti."*[1380] *"Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrâil, iyi müminler ve melekler de yardımcısıdır."*[1381] *"Ey Peygamber'in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona; sizden daha iyi olan, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir."*[1382]

Müfessirler, âyetlerin sebeb-i nüzûlü ile ilgili çeşitli rivâyetler aktarmaktadır. Bu rivâyetlerin hepsinin ortak noktası eşlerinin çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'i üzmeleridir. Rivâyete göre Mâriye el-Kıbtiyye, Hz. Peygamber'e bazı eşlerinin evlerinde ona hizmet ediyordu. Bir gün Hafsâ'nın evindeyken Hafsâ bir iş için bir yere gitti. Hz. Peygamber de Mâriye ile birlikte oldu. Hafsâ bunu öğrenince Hz. Peygamber'e "Benim günümde benim evimde ve benim yatağımda başkasıyla!" diye kızdı. Hz. Peygamber "Tamam ben Mâriye'yi kendime ebediyen haram kılıyorum ve bir daha onunla asla birlikte olmayacağım." dedikten sonra Hafsa'ya "Sana bir sır vereceğim. Eğer o sırrı başkasına haber verirsen Allah'ın meleklerin ve bütün insanların laneti senin üzerine olsun." dedi. Hafsa bunu kabul ettikten sonra Hz. Peygamber: "Kendisinden sonra Ebû Bekir'in ondan sonra da babasının (Ömer'in) halife olacağını söyledi." Hafsâ, Hz. Peygamber'e bu bilginin Allah tarafından verildiğini öğrenince 'Âişe'ye anlattı. 'Âişe, Ebû Bekir'e, Ebû Bekir de Ömer'e Hafsâ'nın 'Âişe'ye söylediklerini Hafsâ'ya teyid ettirirdi. Bunun üzerine

---

1378 Tahrîm, 66/1.
1379 Tahrîm, 66/2.
1380 Tahrîm, 66/3.
1381 Tahrîm, 66/4.
1382 Tahrîm, 66/5.

onlar, Hz. Peygamber'i zehirletmek için toplandılar. Onların bu planını Cebrâil, Hz. Peygamber'e bu süreyi indirtmek suretiyle bildirdi.[1383] Bu rivâyette geçen "Hz. Peygamber'i zehirletmek için toplandılar" tamamen ilk iki halifeyi ve onların kızlarını itibarsızlaştırmak için kurgulanmış olabilir. Ayrıca Şîa'nın Hz. Ali'nin nassla imâm tayin edildiği fikrine de aykırı bir rivâyet olması kurgu ihtimalini güçlendirmektedir.

Başka bir rivâyete göre ise Hz. Peygamber sabah namazı kıldıktan sonra eşlerini tek tek dolaşırdı. Hafsâ'ya küçük bir kap bal hediye edilmişti. Hz. Peygamber ona uğrayınca Hz. Peygamber'i biraz alıkoyar ve ondan içirirdi. Bu durum 'Âişe'nin hoşuna gitmediğinden yanında bulunan Habeşli küçük bir kız çocuğuna Hz. Peygamber, Hafsâ'nın yanına gittiğinde oraya gidip ne yaptıklarına bakmasını istedi. Habeşli'nin durumdan ve baldan bahsetmesi Âişe'de kıskançlık peyda etti. Daha sonra Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına haber gönderip Hz. Peygamber yanınıza geldiğinde ona "Ağzınızdan meğâfir kokusu geliyor" demelerini istedi. Hz. Peygamber'e melekler gelip gittiği için Hz. Peygamber güzel koku dışında başka kokunun kendilerinden gelmesini istemezdi. Sevde, Hz. Peygamber yanına geldiğinde böyle bir şey söylemeyeceğini söyleyerek 'Âişe'den ayrılmasına rağmen 'Âişe'nin dediğini yaptı. Hz. Peygamber yanına geldiğinde şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi senden gelen bu koku da nedir? Meğâfir mi yedin?" Hz. Peygamber: "Hayır, Hafsâ bana bal şerbeti içirdi." dedi. Sonra Hz. Peygamber teker teker eşlerini dolaştı. Hepsi de aynı şeyleri söyledi. Hz. Peygamber son olarak 'Âişe'nin yanına girince, 'Âişe burnunu tutarak Hz. Peygamber'e "Sana ne oldu senden meğâfir kokusu alıyorum. Meğâfir mi yedin?" Hz. Peygamber "Hayır, bilakis Hafsâ bana bal şerbeti içirdi." dedi.[1384]

Hz. Peygamber'in vermiş olduğu sırrın mahiyeti ve kime verdiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. el-Bâkır ve es-Sâdık'a göre âyette geçen "Sır", Hz. Peygamber'in 'Âişe'ye vermiş olduğu nassın gereği olarak kendisinden sonra fasılasız olarak Hz. Ali'nin halife tayin edildiği ile ilgili sırdır. 'Âişe bu konuda Hafsâ'yı haberdar edince o da durumu babasına anlatmıştır. Onlar da toplanıp Hz. Peygamber vefat ederse bu işi onun amcasının oğlu Ali'ye vermeyeceklerine dair sözleşmişlerdir.[1385] Kummî'ye göre[1386] "Sır", Hafsâ'ya, Şeybânî'ye[1387] göre ise 'Âişe'ye verilmiştir. Hz. Peygamber'in hangi eşinin evine gittiği konusunda da ihtilaf bulunmaktadır. Mâriye'nin evine gitti diyen olduğu gibi, Hafsâ,

---

1383 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 375-376; **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsir, VII, 107; **Feyz-i Kâşânî**, Tefisru's-Sâfî, V, 193-194; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 367; **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, V, 206.

1384 **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsir, VII, 106-107.

1385 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, V, 207.

1386 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 375-376.

1387 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, V, 207, 208.

Zeynep b. Cahş'ın evine gitti[1388] diyenler de vardır. Sırrı yaymalarından dolayı Hz. Peygamber hanımlarından bir ay uzaklaştığı ve bundan dolayı eşlerini boşadığı yönünde bazı dedikoduların yayıldığı rivâyet edilmektedir.[1389]

Bu âyetler topluluğundan ve onlara getirilen yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber'in bazı eşleri sadece dilleri ile Hz. Peygamber'e eziyet etmekle kalmamış onun sırrını ifşa etmekle de ona eziyet etmişlerdir.[1390] Bundan dolayı Allah Tahrîm sûresinde Hz. Peygamber'in eşlerine ciddi eleştirilerde bulunmuştur. Hz. Nûh ile Hz. Lût peygamberlerinin eşlerine olan ihanetinden dolayı duçar oldukları azaptan, Firavun'un eşi Âsiye ile Hz. Meryem'in îmânları ve Rablerine sadakatlerinden dolayı kazandıkları mükâfattan bahsederek[1391] tercihte bulunmaları istenmiş olabilir. Başka bir âyette de Hz. Peygamber'in eşlerinin sıradan kadınlar gibi olmadıklarını bir çirkinlik yapmaları durumunda iki kat ceza alacakları beyân edilmiştir.[1392]

2.1.5.3.Hz. Peygamber'in Eşleri ile Evlenme Düşüncesi

Bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'den sonra onun eşleri ile evleneceklerini beyân etmeleri Hz. Peygamber'i incitmiştir. Allah, Peygamber'ini teselli etmek ve bu düşüncede olanların bu düşüncelerinden vaz geçmeleri için şu âyeti indirtmiştir. *"Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir."*[1393] Bu âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili çeşitli rivâyetler aktarılmaktadır. Aktarılan rivâyetlerin ortak noktası bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'in eşleri ile evlenme düşüncesidir. Rivâyete göre, "*Peygamber mü'minlere kendi canlarından önce gelir ve eşleri de mü'minlerin analarıdır…"*[1394] âyeti ile Allah, mü'minlere Hz. Peygamber'in eşleri ile evlenmeyi yasaklamıştır. Bu duruma kızan Talha, "Muhammed, kadınlarını bize yasaklıyor kendisi bizim kadınlarımızla evleniyor. Allah'a yemin olsun ki o öldükten sonra şöyle şöyle yapacağım" demesi üzerine bu âyet nâzil olmuştur.[1395] Süddî'den aktarılan bir rivâyete göre Ebû Seleme ve Huneys b. Huzâfe ölünce Hz. Peygamber onların eşleri olan Ümmü Seleme ve Hafsâ ile evlenmiştir. Bunun üzerine Talha ve Hz. Osmân, "Muhammed biz ölünce eşlerimizle evlenebiliyor. Fakat o ölünce biz onun eşleriyle evlenemiyoruz öyle mi? Allah'a yemin olsun ki o ölünce eşleri

---

1388 **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVIII, 440.
1389 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 440.
1390 **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVIII, 443.
1391 Tahrîm, 66/10-12.
1392 Ahzâb, 33/30.
1393 Ahzâb, 33/53.
1394 Ahzâb, 33/6.
1395 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 195; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, IV, 199; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1000; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 485.

ile evlenmek için kura çekeceğiz." dediler. Talha Hz. 'Âişe ile Hz. Osmân da Ümmü Seleme ile evlenmek istiyordu. Onların bu isteklerini reddetmek için bu âyet nâzil olmuştur.[1396] Mekârim Şîrâzî âyetin sebebi nüzûlü için bazı münâfıkların Hz. Peygamber'den sonra onun eşleri ile evlenme isteğinin Hz. Peygamber'i üzmesi üzerine nâzil olduğunu fakat âyetin hükmünün genel olduğunu Hz. Peygamber'e yapılan bütün eziyetleri kapsadığını belirtmektedir.[1397] Şîrâzî âyetin bazı münâfıklar hakkında indiği yorumu ile Talha ve Hz. Osmân'ı münâfık olmakla itham etmiştir.

Şîa müfessirlerine göre Hz. Peygamber'in zifafa girmeden boşadığı eşleri ile de ebediyyen evlenilmez. Rivâyete göre Hz. Peygamber zifafa girmeden boşadığı iki kadın Hz. Ebû Bekir döneminde nişanlanmış ve evlenmek için halifeden izin istemeye gelince, Halife onları vazgeçme ile evlilik arasında serbest bırakmıştır. Onlar da evlenmeyi tercih etmiştir. Onlardan birinin eşi alaca hastalığına yakalanmış diğerinin de kocası delirmiştir.[1398] Buna göre bir baba zifafa girmeden evlendiği eşini boşarsa o eşle çocuğunun evlenmesi nasıl haramsa Hz. Peygamber'in zifafa girmeden boşadığı eşi de ümmetine haramdır.[1399] Bu âyetle Allah, mü'minlere annelerini nasıl yasakladıysa aynı şekilde peygamber eşlerini de yasakladığını vurgulamaktadır.[1400] Mezkûr âyetin sebeb-i nüzulünden hareketle Şîa, Hz. Peygamber'in eşleri ile evlenme düşüncesinde olduğu iddia ettikleri bazı sahâbîleri cerh etmiştir.

2.1.5.4.Görgü Kurallarına Riâyet Etmemeleri

Sahâbîler, Hz. Peygamber'den daha fazla istifade etmek için zaman zaman görgü kurallarına riâyet etmeyerek ona çeşitli rahatsızlıklar vermişlerdir. Hz. Peygamber, bu rahatsızlığını sahâbîlerine dile getirmekten hayâ ettiği için Allah, hem Hz. Peygamber'i rahatlatmak hem de ashâbını eğitmek için çeşitli âyetlerde onlara uyarılarda bulunmuştur. Sahâbîlerin ikaz edildiği âyetlerden birisi şudur: *"Ey inananlar! Peygamber'in evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilseniz girin ve yemeği yiyince, dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz Peygamber'i üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in*

1396 **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 486; **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, IV, 231. Bu rivâyetin değerlendirmesi için bkz. **Arı,** s. 459-460.

1397 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XIII, 331.

1398 **Küleynî**, el-Kâfî, X, 823-824; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, IV, 200**; Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, IV, 299; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 485.

1399 **Küleynî,** el-Kâfî, X, 824; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 485-486.

1400 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, IV, 231.

eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır…"[1401]

Rivâyete göre Hz. Peygamber Zeynep b. Cahş ile evlenince evinde sahâbîlerine bir yemek ziyafeti verdi. Sahâbîler yemeklerini yedikten sonra dağılma yerine Hz. Peygamber ile sohbet etmek için kalmayı tercih ettiler. Bu durum Hz. Peygamber'i rahatsız etmiş ancak O, hayâsından dolayı bunu sahâbîlerine söylemeyince bu âyet nâzil oldu.[1402] Başka bir rivâyete göre de sahâbîler izinsiz Hz. Peygamber'in evine giriyor, eğer evde yemek pişiyorsa orada yemeğin pişmesini bekliyorlardı. Yemeği yedikten sonra da gitmek yerine muhabbet için de oturmaya devam ediyorlardı. Bu durumda Hz. Peygamber ve eşlerinin bazı işlerini ve meşguliyetlerini yapmaya engel oluyorlardı. Bunun üzerine Allah, sahâbîleri bu davranışlarından alıkoymak için bu âyeti indirdi.[1403] Ayrıca âyet izinsiz eve girilmemesini, yemek için davet edildiğinde yemeğin pişmesinden önce gidip orada yemek kaplarını beklemenin doğru olmadığını, davetten sonra sohbet için beklemeksizin dağılmaları, peygamberin eşlerinden bir şey istedikleri zaman perde arkasından istemeleri gibi insani ilişkilerde ashâba Hz. Peygamber'in evinde nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili câhiliyye döneminde pek riâyet edilmeyen bazı adapları öğretmektedir.[1404]

Sahâbîler zaman zaman söz ve fiillerinde Hz. Peygamber'in önüne geçmeleri, farkında olarak ya da olmayarak seslerini onun sesi üzerine yükseltmeleri, diğer arkadaşlarına odalarının arkasından seslendikleri gibi seslenmeleri üzerine Allah onları eğitmek için şu şekilde uyarmıştır: "*Ey inananlar! Allah'tan ve Peygamberinden öne geçmeyin; Allah'tan sakının, doğrusu Allah işitir ve bilir.*[1405] *Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamber'in sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Farkına varmadan, işlediklerinizin boşa gitmemesi için, Peygambere birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın.*[1406] *Seslerini Peygamberin yanında kısan kimseler, Allah'ın gönüllerini takvâ ile sınadığı kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük ecir vardır.*[1407] *Sana odaların ötesinden*

1401 Ahzâb, 33/53.

1402 **İbn Bâbeveyh,** İlel, I, 65; **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 195; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, IV, 199; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, IV, 297; **Bahrânî**, el-Burhân, IV, 482; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, X, 422; **Şâh Abdulazimî,** Tefsîr-i İsnâ 'Aşerî, X, 474.

1403 **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, IV, 230; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, IV, 199; **Mekârim Şîrâzî**, el-Esfâ, II, 1000.

1404 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, VIII, 576; **Cezâyirî, Ni'metullah b. Abdullah** (1388) Ukûdu'l-Mercân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-V, 1. Baskı, Kum, Nûr-i Vahiy, IV, 99; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XIII, 327; **Sâdikî Tahrânî,** el-Furkân, XXIV, 189.

1405 Hucurât, 49/1.

1406 Hucurât, 49/2.

1407 Hucurât, 49/3.

seslenenlerin çoğu akletmeyen kimselerdir.[1408] *Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi şüphesiz onlar için daha iyi olurdu. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*"[1409] Müfessirler bu âyetlerin çölde yaşayan Benî Temîm'den bir grup hakkında nâzil olduğunu aktarmışlardır. Onlar öğle vakti Resûlullah kayluledeyken ziyaretine gelmiş, Onun hangi odasında olduğunu bilmediklerinden, bütün odalarının önünde durup yüksek sesle "Ey Muhammed! Yanımıza çık, yanımıza çık" diye seslenmişlerdir. Hz. Peygamber bundan hoşnutsuz olmuştur. Hz. Peygamber yanlarına geldiğinde de Hz. Peygamber'in önünde yürümüş, konuştuklarında da seslerini Hz. Peygamber'in sesinin üzerine çıkartmışlardır. "*Bazısının bazısıyla konuştuğu gibi*" Hz. Peygamber ile yüksek sesle "Ey Muhammed! Ey Muhammed! Şunun hakkında ne dersin" gibi bağıra bağıra konuşmaları üzerine Allah, Peygamber'inin huzurunda nasıl olunması gerektiğini belirtmek için bu âyetleri indirtmiştir.[1410]

İbn 'Abbâs'a göre bu âyetler kulakları ağır işittiğinden dolayı yüksek sesle konuşan, etrafındakileri ve zaman zaman da Hz. Peygamber'i de rahatsız eden Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında nâzil olmuştur. Enes, bu âyet inince Sâbit bir müddet Hz. Peygamber'in huzurundan kaybolmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu arayıp huzuruna çağırmıştır. Sâbit "Yüksek sesli birisi olduğunu huzurunda yüksek sesle konuşarak amellerinin boşa çıkmasını istemediği için gelmediğini" söylemesi üzerine Hz. Peygamber: "*Sen hayırla yaşayacak, hayırla ölecek ve cennete gireceksin*"[1411] demek suretiyle onu teselli etmiştir. Rivâyetlerden ilki âyetlerin sebeb-i nüzulü değeri ise âyetlerin pratize edilmiş hali olabilir.

Mezkûr âyetler Allah'tan korkmayı, günahlardan kaçınmayı ve itaati emrettikten sonra Allah ve Resûlünün önüne geçmemek ve sesini Resûlullah'ın sesi üzerine yükseltmemek gibi Hz. Peygamber'e karşı nasıl davranılması gerektiğini öğreten ahlaki ilkeler barındırmaktadır.[1412]

Hz. Peygamber'in hayatına bu âyetler özelinde bakıldığında birçok yerde sahâbîlerin onun emirlerinin veya nehiylerinin önüne geçtiği müşahede edilmektedir. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse: (1) Hicrî 8. senede Hz. Peygamber, Mekke'yi fethetmek için yola çıktığında Ramazân ayı idi. Hz. Peygamber'e atlı ve yayan olmak

---

1408 Hucurât, 49/4.
1409 Hucurât, 49/5.
1410 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 318; **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, IX, 197; **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', IV, 151; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 80; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 100.
1411 **Tabersî**, Cevâmiu'l-Câmi ', IV, 150; **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, V, 46; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 80.
1412 **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVI, 511-12; **İbn İdrîs**, el-Muntehab, II, 271.

üzere büyük bir topluluk eşlik ediyordu. Kura'u'l-Ğamim denen yere ulaşınca Hz. Peygamber bir kap su istedi ve orucunu bozdu. Onunla beraber olanlar da oruçlarını bozdular. Ancak bir grup Hz. Peygamber'in bu emrinin önüne geçerek oruçlarını bozmadılar. Resûlullah onları "Asiler" olarak nitelendirdi. (2) Hicri 10. sene Veda Haccında Hz. Peygamber: "Kurban getirmeyen ihramdan çıksın ve umre yapsın. Kurban getiren de ihramlı kalsın." diye emretmesine rağmen bir kısım sahâbî kurban getirmemelerine rağmen ihramdan çıkmadılar. (3) Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda Ensâr ve Muhâcirlerin hepsine Usâme'nin Rum'lara karşı yapacağı savaşa katılmalarını, katılmaktan geri duranlara da lanet okumasına rağmen bir grup hilâfet meselesinden dolayı orduya katılmayarak onun bu emrinin önüne geçti. (4) Kırtâs olayı diye meşhur olmuş olan hadisede Hz. Peygamber kalem ve kâğıt istemesine rağmen Ömer b. Hattâb bu emrin yerine getirilmesini engelleyerek onun önüne geçti.[1413] Mezkûr âyet ve rivâyetlerden hareketle Şîa bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'e karşı saygısız davrandığını, onun emirlerine muhalif hareketlerde bulunarak onu incittiklerini ileri sürüp, onların çeşitli âyetle uyarıldıklarını belirtmiştir. Bu uyarılardan bir taneside şu âyettir: "*Hz. Peygamber'i incitenlere Allah dünya ve Ahirette lanet etmiş ve onlar için aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.*"[1414] Bununla Hz. Peygamber'i incitenleri bekleyen sona işaret etmek suretiyle bazı sahâbîlerin cerh edildiği iddia etmiştir.

2.1.6. Ticaret ve Eğlenceyi Tercih Etmeleri

Medîne'nin döneminde dışarıdan yiyecek yüklü kervanın bütün ihtişam ve gürültüsüyle şehre giriş yapması üzerine bir kısım sahâbîler o kervandan bir an önce bir şeyler satın alabilmek için Hz. Peygamber'i Cuma günü hutbe okurken bırakıp, kervana ve onun getirdiklerine yönelmeleri üzerine Allah onları şu şekilde uyarmıştır. "*Onlar bir kazanç veya bir eğlence gördüklerinde, seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: 'Allah katında olan, eğlenceden de kazançtan da hayırlıdır.' Allah, rızık verenlerin en iyisidir.*"[1415] Bu âyetten hareketle Şîa müfessirleri Hz. Peygamber'i minberde bırakıp kervana yönelenleri ticaret ve eğlence düşkünü olarak lanse ettirmektedir.[1416]

Ticaret ve eğlenceyi tercih etmeyip mescitte Hz. Peygamber'le kaç kişi kaldığı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Kûfî'ye göre on beş,[1417] Mekârim Şîrâzî'ye göre on

---

1413 **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVI, 521-522.
1414 Ahzâb, 33/57.
1415 Cuma, 62/11.
1416 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 367; **Kûfî,** Tefsîru Furât, s. 484; **Kutb Râvendî,** Fıkhu'l-Kur'ân, I, 137-138; **İbn İdris**, el-Muntehab, II, 325; **Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, V, 188; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 329; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, II, 1305; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 332.
1417 **Kûfî,** Tefsîru Furât, s. 484.

üç,[1418] Kutb Râvendî, Feyz-i Kâşânî, Huveyzî, Muğniyye'ye göre on iki kişi kalmıştır.[1419] İsterâbâdî, Camide kalan on iki kişiden birinin de Ali b. Ebî Tâlib olduğu belirtmek suretiyle onun ticaret ve eğlenceyi tercih etmediğini belirtmiştir.[1420]

2.1.7. Hz. Peygamber'in Verdiğine İtiraz Etmeleri

Ganimet paylaşımında kendi payına düşene rıza göstermeyip, Hz. Peygamber'in verdiğine itiraz eden bazı sahâbîleri Allah şu şekilde uyarmıştır: "*Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun; Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir.*"[1421] Rivâyete göre Benî Nadîr ganimetlerinin paylaşımı sırasında kendi paylarını beğenmeyen bazı sahâbîlerin hoşnutsuzluğunu bertaraf etmek için zikri geçen âyet nâzil olmuştur.[1422] Hoşnutsuzluğun temel sebebi bazı sahâbîler elde edilen feyin kendi aralarında eşit bir şekilde bölüştürülmesini isterken, Hz. Peygamber onu daha çok Muhâcir ve Ensâr'dan ihtiyaç sahibi olanlara vermek istemiştir. Bu durum memnuniyetsizliğe sebebiyet verince Allah, Resûlünü âyetle desteklemiş ve ashâbı Hz. Peygamber'in verdiğine razı olmaya çağırmıştır. Yani "Feyden Resûl size neyi vermişse onu alın. Neyi vermemişse de onundan sakının talep etmeyin."[1423] Çünkü onun emri ve nehyi Allah'ın emri ile olmaktadır.[1424] Şîî muhaddisler âyete şu açılımı getirmişlerdir: Hz. Peygamber'in emirleri Kur'ân'ın emirleri ile eş değerdir. İçerisinde nâsih-mensuh, has-'âm, muhkem-müteşâbih bulunmaktadır. Bu durumu muhatap tam anlamadığı için Hz. Peygamber'in emrine veya nehyine tam bir teslimiyetle teslim olmayıp itiraz etmiştir. Onun için Allah onları bu itirazdan alıkoymak için *"Elçi size neyi veriyorsa onu alın sizi neyden sakındırıyorsa ondan sakının"* buyurmuştur. [1425]

Bazı Şîî müfessirler, bu âyeti tefsir ederken konuyu getirip Fedek arazisi ve Hz. Ali'nin imâmetine bağlamak suretiyle sahâbîlerin Fedek arazisi ve İmâmet konusunda Hz. Peygamber'e itiraz ettiğini, onun vefatından sonra da Fedek'i Hz. Fâtıma'ya vermeyerek ve Hz. Ali'yi de imâm seçmeyerek kendi görüşlerine göre hareket ettiğini belirtmek suretiyle ashâbı cerh etmektedir.[1426]

1418 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 332.

1419 **Kutb Râvendî**, Fıkhu'l-Kur'ân, I, 138; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 176; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 329; **Muğniyye,** Tefsîru'l-Kâşif, VII, 327.

1420 **İsterâbâdî,** Te'vîlu'l-Âyât, 668.

1421 Haşr, 59/7.

1422 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 181.

1423 **Tabâtebâî,** el-Mizân, XIX, 204; **Sâdıkî Tahrânî**, el-Furkân, XXVIII, 240.

1424 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, IX, 392.

1425 **el-Hilâlî**, II, 623; **Küleynî**, el-Kâfî, I, 160; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 284.

1426 Örneğin bkz. **Kûfî,** Tefsîru'l-Furât, s. 475; **Tûsî,** et-Tibyân, IX, 563; **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVIII, 181-186; **Tüsterî, Sehl b. Abdullah** (1423) Tefsîru't-Tusterî, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 165.

2.1.8. Fâsık Olan Sahâbîler

Sahâbîler ma'sûm olmadıkları için içlerinde günah işleyenlerin olması uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir. Nitekim vakıaya muhâlif bir haberle Hz. Peygamber'in huzuruna gelen bir sahâbîyi Allah fâsıklıkla nitelendirmiş ve onun şahsında onun gibilerinin haberlerinin araştırılması gerektiğini şu şekilde beyan etmiştir: "*Ey İmân edenler! Eğer fasığın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de sonra ettiğinize pişman olursunuz."*[1427] Bu âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili iki rivâyet ön plana çıkmaktadır. Bu rivâyetler şunlardır Câbir b. Abdillah'tan (ö. 78/697) rivâyet edildiğine göre Resûlullah, Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ît'i (ö. 61/680-01) Benî Veli'a (Beni Mustalik) kabilesine zekât toplamak üzere görevli olarak gönderdi. Velîd'in o kabile ile câhiliyeden kalma bir düşmanlığı vardı. Benî Veli'a'nın bulunduğu mevkiye varınca kavmin onu karşılamak için çıktığını görünce onlardan korktu ve geri döndü. Hz. Peygamber'e Benî Veli'a'nın mürted olduğunu, kendisini öldürmek istediğini ve zekât toplamadan men ettiğini söyledi. Bu haber Benî Veli'a kabilesine iletilince Hz. Peygamber'e gelip Velîd'in yalan söylediğini böyle bir şey yapmadıklarını câhiliyeden kalma aralarında husumet olduğundan dolayı kendisine zarar vereceğimizden kokmuş olabileceğini söylediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.[1428] İleri de değinileceği üzere Şîa'ya göre bu âyet Velid b. Ukbe'nin fâsıklığını tescil etmiştir. Âyetin sebeb-i nuzûlü ile ilgili aktarılan diğer rivâyet ise şudur:

Cerih her gün Mâriye'nin yanına girip çıktığından dolayı Hz. 'Âişe, Hz. Peygamber'e "İbrâhîm senden değil, Cerih el-Kıbtî'dendir." demesi üzerine Hz. Peygamber, Ali'ye "Kılıcını al ve git Cerih'in kafasını getir." Ali onun bulunduğu hurmalıktaki duvarın üzerinden içeri atladı. Cerih onu görünce korktu ve hurma ağacına çıktı. Hz. Ali ona yaklaştı ve "İn" dedi. O da "Ey Ali Allah'tan kork burada insan yok ben hadım edilmişim" diyerek avret yerini gösterdi. Ali, de Cerih'in hadım edilmiş olduğunu görünce onu alıp Hz. Peygamber'e getirdi. Cerih, Kıptilerin ailelerinin yanına girip çıkan hizmetçilerini hadım ettiklerini, kıbtiler sadece kiptilerle arkadaşlık ünsiyeti kurdukları için onun babası beni ona hem arkadaş hem de hizmet etmem için gönderdi, demesi üzerine bu âyet nâzil oldu.[1429] Şîa kaynaklarında aktarılan bu rivâyete göre Hz. Âişe'nin fâsıka bir kadın olduğu âyet ile tescil edilmiştir. İfk Hadisesi sonrasında âyetle temize çıkartılan Ümmü'l-Mü'minîn olan birisi için bu vasfı ehl-i insâf olan hiç kimse kabul etmemelidir.

1427 Hucurât, 49/6.

1428 **Kûfî**, Tefsîru'l-Furât, 426; **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, V, 48; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 49.

1429 **Kummî** Tefsîru'l-Kummî, II, 318-319; **İsterâbâdî**, Te'vîl, 584-585; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 49; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 81; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 103.

Fâsıklarla ilgili nâzil olan diğer bir âyette şudur: "*Öyle ya, hiç mümin olan birisi, fâsık olan birisi gibi olur mu? Elbette bir olamazlar.*"dır.[1430] Rivâyete göre bu âyet, Ali b. Ebî Tâlib ile Velîd b. Ukbe arasında çıkan sözlü tartışma sonucunda bu âyet nâzil olmuştur. Âyette zikredilen mü'min Ali b. Ebî Tâlib, fâsık da Velîd b. Ukbe b. Ebû Muayt'tir.[1431] Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Şîa'ya göre Hz. Peygamber'in ashâbı arasında fâsık olanlar bulunmaktadır. "Allah fâsık kimseleri doğru yola iletmeyeceğini"[1432] belirtmek suretiyle cerh etmiştir. Dolayısıyla onlara göre sahâbîlerin hepsini adalet bakımından aynı kefeye koymak mümkün gözükmemektedir.

2.1.9. İmânın Kalplerine Tam Yerleşmediği Bedevî Sahâbîler

Sahâbîlerin hepsinin imân bakımından aynı düzeyde olmadıkları bilinen bir gerçektir. Aralarında imân-ı kâmile sahip olanlar olduğu gibi, imânları zayıf ya da imânın henüz kalbine yerleşmediği kişiler de bulunmaktaydı. İmanın kalbine tam yerleşmediği bazı bedeviler Hz. Peygamber'e gelip imânlarını başa kakınca Allah onları şu şekilde uyarmıştır: "*Bedevîler: 'İnandık' dediler, de ki: 'İnanmadınız ama İslâm olduk deyin'; inanç henüz gönüllerinize yerleşmedi; eğer Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederseniz, işlediklerinizden bir şey eksilmez; doğrusu Allah, bağışlar, merhamet eder.*"[1433] İbn 'Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Esed kabilesi kıtlık senesinde Medîne yollarını hayvan tersi ile kirletecek kadar fazla hayvanla Medîne'ye gelerek şehadeteyni izhar edip, yanlarında getirdikleri mallarının fiyatlarını artırdılar. Ayrıca sabah akşam Hz. Peygamber'e gelerek "Araplar yalın binitleri üzerine sana geldiler. Biz ise bütün mal varlığımız ve ağırlığımızla geldik. Biz, falanca falanca kabileler gibi seninle savaşmadık." deyip Hz. Peygamber'den maddi taleplerde bulundular. İmânlarını Ona minnet etmeye çalışmaları üzerine bu âyet nâzil olmuştur.[1434] Bazı rivâyetlere göre öldürülmek veya esir olmaktan korkan Müzeyne ve Cuheyne kabileleri îmân ettiklerini iddia etmeleri üzerine haklarında bu âyet nâzil olmuştur.[1435]

İman ile İslâm birbirinden farklıdır. İslâm zâhirî, kânunî bir olgudur. Şehadeteyni getiren herkes Müslüman zümresine dâhil olmaktadır. Ona İslâm'ın hükümleri uygulanır. İmân ise kalbi ve gerçek bir olgudur. Onun yeri kalptir. Dille söylenen ya da dışa vurulan

---

1430 Secde, 32/18.

1431 **Kûfî**, Tefsîru'l-Furât, s. 327; **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 170; **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, IV, 206-207; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî IV, 159; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, II, 978.

1432 Tevbe, 9/24.

1433 Hucurât, 49/14.

1434 **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, VI, 436; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 55; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, II, 1196; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, XII, 356; **Tûsî,** et-Tibyân, IX, 351.

1435 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, V, 52.

her şey imân değildir.[1436] Şîa bu vb. âyetlerden hareketle sahâbîlerin hepsinin aynı kefeye konulamayacağını iddia etmekte ve bu âyetten hareketle dünya menfaatı için imân eden sahâbîlerin varlığına işaret etmektedir.

Bedevîlerin davranışlarını eleştiren bir başka âyet de şudur: "*Bedevîlerden, izin almak üzere, özür beyan eden kimseler geldiler. Allah'a ve Peygamber'ine yalan söyleyenler ise, özür bile beyan etmeksizin geri kaldılar. Onlardan kâfir olanlar can yakıcı azaba uğrayacaktır.*"[1437] Tebûk savaşı öncesi çölde ikamet eden Esed ve Gatafân kabileleri Hz. Peygamber'e mallarının azlığı ve nüfuslarının çokluğunu mazeret olarak ileri sürüp savaştan geri kalmak istediler. Aynı şekilde 'Âmir b. Tufeyl kabilesiyle beraber gelerek eğer savaşa katılırsak düşmanlarımız olan Tayoğulları ailemize hayvanlarımıza saldıracak diye özür beyan edip Hz. Peygamber'den izin istediler. Çoğu müfessirlere göre savaştan geri kalmanın temel sebebi mazeretleri değil, münâfıklıklarıydı. Kalben inanmadıkları bir din uğruna ölmek istememeleri, "Kendi canlarını Peygamber'in ve Müslümanların canlarından üstün tutmaları"[1438] sebebiyle çeşitli mazeretlerle[1439] savaşlardan geri kalmaktaydılar.[1440] Bu âyet, bedevîleri mazeretleri dolayısıyla savaştan geri kalanlar ve hiçbir mazeretleri olmaksızın geri kalanlar olmak üzere iki gruba ayırmıştır. İkinci gruba girenlerin münâfıklar olduğu ve onlar için Allah katında acıklı bir azabın hazırlandığını belirtmektedir.[1441]

Bedevîlerin davranışlarını eleştiren birçok âyet bulunmaktadır. Örneğin, "*Bedevîlerden münâfık olanların olduğu*",[1442] "*İnkâr ve nifâk bakımından daha ileri, Allah'ın Peygamber'ine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkın olduğun*",[1443] "*Aralarında öyleleri vardır ki, Allah yolunda harcayacakları şeyi kendilerine zarar sayar ve bundan kurtulmak için başınıza belâlar gelmesini beklediklerini*"[1444] âyetleri onların temel karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Sürekli mazeret beyan edip savaştan geri kalan bedevîleri Allah şöyle uyarmaktadır: "*Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi*

1436 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVI, 571-572.
1437 Tevbe, 9/90.
1438 Tevbe, 9/120.
1439 Fetih, 48/11.
1440 **Kâşânî,** Hulâsetu Menheci's-Sâdıkîn, II, 252; **Kâşânî**, Zübdetu't-Tefâsîr, III, 149; **Kummî Meşhedî**, Kenzu'd-Dekâik, V, 514.
1441 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 90; **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi', II, 76; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî II, 366; **Feyz-i Kâşânî,** el-Esfâ, I, 484.
1442 Tevbe, 9/101.
1443 Tevbe, 9/97.
1444 Tevbe, 9/98.

elem dolu bir azaba uğratır."[1445] Îmânın kalplerine tam yerleştiği bedevîlerin îmân ve infaklarını betimleyip onları rahmetine katacağını da şu şekilde beyân etmektedir: "*Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamber'in dualarını almağa vesile sayarlar. Bilesiniz ki bu, onlar için yakınlıktır. Allah, onları rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"[1446] Bütün bu âyetler göstermektedir ki bedevîler arasında dünya menfaatı için dille Müslümanlığını açığa vurmuş ancak kalben imân etmemiş olanlar bulunmaktadır. Münâfıklar kategorisinde değerlendirilen bu grup Şîa'ya göre tek tek bilinmediği için sahâbîlerden sayılmaktadır. Dolayısıyla Şîa, sahâbîlerin adalet bakımından tek tek değerlendirilmesi gerektiğini hususunda ısrarcı davranmaktadır.

2.1.10. Sahâbe Arasındaki Münâfıklar, Özellikleri ve Faaliyetleri

Hz. Peygamber döneminde münâfıkların var olduğu Kur'ân âyetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleri ile sabittir. Ehl-i Sünnet münâfıkları îmân etmedikleri için sahâbîlerden saymazken, Şîa; "*Çevrenizdeki bedevî Araplardan ve Medîne halkından birtakım münâfıklar vardır ki, münâfıklıkta maharet kazanmışlardır. Sen onları bilmezsin, biz biliriz onları. Onlara iki kez azap edeceğiz, sonra da onlar büyük bir azaba itileceklerdir.*"[1447] âyetini delil getirerek, sahâbîler arasında bulunan münâfıkların bilinemeyeceğini belirtmektedir. İsim isim bilinmezse de âyet ve hadislerdeki özelliklerinden yola çıkılarak kolaylıkla tahmin edilebileceği kanaatindeyiz.

Tabersî'ye göre âyette "Medîne'nin etrafında yer alan ve münâfıklıkta direnenler" ile Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşçe' ve Ğıfâr kabilesi bedevîleri kast edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber Cuma günü hutbedeyken, O kabilelerden bazılarını mescitten çıkarmış ve onlara "*Çıkın! Sizler münâfıksınız*" buyurmuştur. Bundan dolayı böyle bir çıkarımda bulunmuştur.[1448] Münâfıklar kendilerini çok iyi gizlediklerinden dolayı bütün bilgi ve becerilerle onların hepsini bilmek mümkün olmadığı gibi onların yapacakları tahribatı da kestirmek mümkün değildir. Hal böyle olunca onların kimler olduğu ve planların ne olduğunu en iyi Allah bilmektedir.[1449] Mezkûr âyet münâfıkları sadece bedevîlerle sınırlandırmadan, Medîne halkından da münâfıkların olduğunu, bunda ısrar etmeleri halinde kendilerine iki defa azap edileceği uyarısında bulunmaktadır.[1450]

1445 Fetih, 48/16.
1446 Tevbe, 9/99.
1447 Tevbe, 9/101.
1448 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 99-100; **Tabersî**, Cevâmiu'l-Câmi', II, 80-81.
1449 **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 370; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 487.
1450 **Tabersî,** Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I, 447.

Münâfıkların kimler olduğunu, ne tür özelliklere sahip olduğunu, hile ve desiselerini bir arada görmek açısından münâfikûn süresinin onların hakkında vermiş olduğu bilgiler önem arz etmektedir. Sürenin ilk sekiz âyeti münâfıklarla ilgili olduğu için onlara yoğunlaşılacaktır. Münâfikûn süresinin ilk sekiz âyetinin meali şu şekildedir. "*Münâfıklar sana gelince: 'Senin şüphesiz Allah'ın Peygamber'i olduğuna şehâdet ederiz' derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu bilir; bunun yanında Allah, münâfıkların yalancı olduklarını da bilir.*[1451] *Onlar, yeminlerini kalkan edinerek Allah'ın yolundan alıkoyarlar. İşledikleri işler gerçekten ne kötüdür!*[1452] *Bu, önce inanıp sonra inkâr etmiş olmalarındandır. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir; artık anlamazlar.*[1453] *Onlara baktığın zaman cüsseleri hoşuna gider; konuşurlarsa sözlerini dinlersin; tıpkı, sıralanmış kof kütük gibidirler; her çığlığı kendi aleyhlerine sayarlar; onlar düşmandır, onlardan çekin; Allah canlarını alsın, nasıl da aldatılıp döndürülüyorlar.*[1454] *Onlara: 'Gelin de Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin' dendiği zaman, başlarını çevirirler; büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.*[1455] *Onlar için, bağışlanma dilesen de dilemesen de birdir; Allah onları bağışlamayacaktır. Doğrusu Allah, yoldan çıkmış milleti doğru yola eriştirmez.*[1456] *Bunlar: 'Allah'ın Peygamber'inin yanında bulunanlara bir şey vermeyin de dağılıp gitsinler' diyen kimselerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır, ama ikiyüzlüler bu gerçeği anlamazlar.*[1457] *'Eğer bu savaştan Medîne'ye dönersek, şerefli kimseler, alçakları and olsun ki, oradan çıkaracaktır.' diyorlardı. Oysa şeref Allah'ın, Peygamber'inin ve inananlarındır, ama ikiyüzlüler bu gerçeği bilmezler.*"[1458]

Hicretin beşinci senesinde Benî Mustalik gazvesi esnasına bu süre nâzil olmuştur. Gazve dönüşü Hz. Peygamber içerisinde az su bulunan Müreysî kuyusunun başında orduyu istirahate çektirmişti. Olayın müsebbiplerinden Enes b. Seyyâr[1459] Ensâr'la anlaşmalıydı. Cehcâh b. Sa'îd el-Ğıfârî de Ömer b. Hattâb'ın ücretli çalışanıydı. Bu iki kişi su almak için kuyuya kovalarını daldırdı. İbn Seyyâr'ın kovası Cehcâh'ın kovasına yapıştı. İbn Seyyâr kovam Cehcâh kovam derken tartışma çıktı. Cehcâh; İbn Seyyâr'ın yüzüne attığı tokatla

1451 Munâfikûn, 63/1.
1452 Munâfikûn, 63/2.
1453 Munâfikûn, 63/3.
1454 Munâfikûn, 63/4.
1455 Munâfikûn, 63/5.
1456 Munâfikûn, 63/6.
1457 Munâfikûn, 63/7.
1458 Munâfikûn, 63/8.
1459 Bu Ensârla anlaşmalı olan kişinin Sinân ec-Cuhenî olduğu ile ilgili rivâyetler de bulunmaktadır. Bkz. **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 356.

yüzünü kanattı. Bunun üzerine İbn Seyyâr, Hazrec'i; Cehcah'da Kureyş'i yardımına çağırdı. İnsanlar silahlarını kuşandılar. Abdullah b. Ubey kabilesiyle anlaşmalı olanın dayak yemesine çok kızdı. Ensâr'ı kışkırtmak için eski defterlerini de açarak artık Kureyşlilere zelil olamayacaklarını, Medîne'ye vardıklarında "İzzetlilerin izzetsiz olanı çıkaracağını" söyleyerek büyük bir fitnenin fitilini ateşlemek istedi. O esnada orada bulunan Zeyd b. Erkam olanları bazı ashâbı ile ağaç altında gölgelenen Hz. Peygamber'e haber verdi. Olayın doğruluğunu sorgulamak için Hz. Peygamber Zeyd'e birkaç soru sorduktan sonra fitne çıkmadan hızlıca olaya el koymak için Sa'd b. 'Ubâde ile olay yerine intikal etti. Abdullah b. Ubey'in anlattıklarını Hz. Peygamber, Sa'd b. 'Ubâde'ye anlatınca Sa'd yemin ederek onun ve arkadaşlarının Medîne'ye varınca rezil, Hz. Peygamber ve ashâbının ise azîz olacağını söyledi. İbn Ubey'in sözlerinden dolayı Hz. Peygamber ve ashâbında rahatsızlık meydana gelince o, gelip Hz. Peygamber'e yemin ederek ve şehadet getirerek şöyle dedi. "*Allah'tan başka ilâh olmadığına ve senin de onun elçisi olduğuna şehadet ederim ki Zeyd benim adıma yalan uydurmuştur.*" dedi. Hz. Peygamber özrünü kabul etti. Kendi liderlerini adına yalan uydurduğu için Hazrec, Zeyd'i kınamaya başlayınca kargaşanın önüne geçmek için Hz. Peygamber orduya dinleme vermeksizin gece gündüz yürüttü. Hz. Peygamber ile beraber yolculuk eden Zeyd, Hz. Peygamber'e yemin ederek yalan söylemediğini doğru söylediğini söyledi. Yolculuğun ilerleyen safhalarında Zeyd'i tasdik İbn Ubey'i yalanlayan Mûnâfikûn süresi nâzil oldu.[1460] Münâfıkun süresinin ilgili âyetlerinden yola çıkarak münâfıkların on alameti şu şekilde maddeleştirilebilir:[1461]

(1) Apaçık yalan söylemeleri: وَ اللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنافِقِينَ لَكاذِبُونَ

(2) Yalan yere yemin edip yalanlarını kendilerine kalkan yapmaları: اتَّخَذُوا أَيْمانَهُمْ جُنَّةً

(3) Hakikati gerçeği idrak edememeleri: لا يَفْقَهُونَ

(4) Dış görünüşleri ve yumuşak dilleri ile karşısındakinin dikkatlerini üzerlerine çekmeyi başarabilmeleri: وَ إِذا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسامُهُمْ

(5) Toplumdan kopuk bir hayat yaşamaları, hakikate boyun eğmeyi reddetmeleri sebebiyle kuru/işe yaramaz üst üste dizilmiş oduna benzetilmeleri:كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ

(6) İhanetlerinden dolayı kötü niyet ve korku onlara galebe çalmış her çığlığın kendi aleyhlerine yapıldığını zan etmeleri: يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ

(7) Hak ve hakikatle alay ederek baş sallamaları: لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ

1460 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî II, 368-370; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 178-180; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 385-386; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 356-357. Ayrıca bkz. **Erul, Bünyamin** (2016) Hadis Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay., s. 52-53.

1461 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XVIII, 360-361.

(8) İşledikleri büyük günahlardan dolayı fâsık olmaları: إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفاسِقِينَ

(9) Her şeyin onların olduğu bir şuurla konmaları, bütün insanları kendi hizmetçileri bilmeleri, Herkesi kendileri gibi zan etmeleri: هُمُ‌الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا

(10) Hep kendilerini üstün, diğer insanları ise küçük görmeleri: لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَ

Elbette münâfıkların özellikleri bu on madde ile sınırlı değildir. Kur'ân ve hadislerde başkaca özellikleri zikredilmiştir.[1462] Şîa'nın sahâbe eleştirisinde argüman olarak kullandıkları özellikleri burada ele alınmıştır. Her ne kadar Şîa münâfıkların bilinemeyeceğin iddia ederek sahâbîleri töhmet altında bıraksa da aslına özelliklerinden onları ayırt/tahmin etmek mümkün gözükmektedir.

2.1.10.1. Kalplerinde Şüphe ve Hastalık Bulunan Sahâbîler

Müslümanların safında yer almasına rağmen en ufak bir sıkıntıda kaçmak için yol arayan/izin isteyen münâfıkları Allah şu şekilde vasf etmektedir: "*Ancak Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp, şüphelerinde bocalayan kimseler senden izin isterler.*"[1463] Bu âyete göre "Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şek ve şüphe içerisinde gidip gelenler" savaştan geri kalmak için çeşitli bahanelerle Hz. Peygamber'den izin isteyen kişilerdir.[1464]

Hz. Ali'ye göre "İlkler/sabikûn kalpleri tereddüt içerisinde olanları geçmiştir. Sonradan gelenler de onlara yetişmiştir. Şeytanın atının toynağı tereddüt içerisinde olanları ezip geçmiştir/şeytan onları istila etmiştir."[1465] Başka bir hitabında tereddütte olanları Hz. Ali şu şekilde uyarmıştır: "Kim şüphede tereddüt ederse Şeytan'ın ayak tırnakları onu çiğner. Dünyanın ve ahiretin felâketine teslim olan, ikisinde de helak olur."[1466] Bu sözleri ile Hz. Ali tereddüt içerisinde olmanın ne kadar kötü olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Münâfıkları ve îmânları zayıf olduğu için münâfıklara uyanları Allah şu şekilde tavsif etmektedir: "*İkiyüzlüler ve kalplerinde hastalık olanlar: 'Allah ve Peygamber'i bize sadece kuru vaadlerde bulundular' diyorlardı.*[1467] *İçlerinden bir takımı: 'Ey Medîneliler!*

1462 Örneğin, Münâfıklar hakka ve hakikate davet edildiklerinde nasıl yüz çevirip uzaklaştıklarını âyet şu şekilde beyan etmektedir: "*Onlara: 'Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin' dendiği zaman, münâfıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün.*" (Nisâ, 4/61) Tefsiri için bkz. **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, III, 102; **Kâşânî**, Menhecu's-Sâdıkîn, III, 61; **Kâşânî**, Zübdetu't-Tefâsîr, II, 93.

1463 Tevbe, 9/45.

1464 **Tûsî**, et-Tibyân, V, 228; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 52-53; **Kâşânî**, Menhecu's-Sâdıkîn, IV, 276; **Kâşânî**, Zübdetu't-Tefâsîr, III, 118.

1465 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 233; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 346; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, I, 469; **Eşkûrî, Muhammed b. Ali** (1373) Tefsîri Şerîf Lâhîcî, I-IV, 1. Baskı, Tahrân, Defter-i Neşr-i Dâd, II, 272.

1466 **er-Radî**, s. 342.

1467 Ahzâb, 33/12.

Tutunacak yeriniz yok, geri dönün' demişti. İçlerinden bir topluluk da Peygamber'den: 'Evlerimiz düşmana açıktır' diyerek izin istemişlerdi. Oysa evleri açık değildi sadece kaçmak istiyorlardı."[1468]

Münâfıklar ile Allah ve Resûlüne îmân etmede kalplerinde tereddüt yaşayıp zaman zaman münâfıklara da hak verenler, bir tehlike anında "Allah ve Resûlü zafer elde etme konusunda bizlere ancak kuru vaatlerde bulunmuştur." derler. Bir kısmı Medîne halkını savaşmaktan alıkoymaya çalışırken, bir kısmı da evleri düşmanlara açık olmamasına rağmen sırf savaştan kaçmak ve Müslümanları güç duruma düşürmek için "Evlerimiz düşmanlara açıktır" bahanesiyle savaştan kaçmak için izin istemektedir.[1469]

Hendek savaşında Müslümanlar hendek kazarken bir ara hendeğin içerisinde büyük bir taşa denk gelindi ve sahâbîlerin hiçbirisi onu kırmaya güç getiremeyince Hz. Peygamber durumdan haberdar edildi. O, tek başına hendeğe inip o taşı üç darbede kırdı. Her darbede taştan bir kıvılcım yükseldi. Hz. Peygamber her kıvılcımdan sonra tekbir getirirdi. Tekbirlere sahâbîler de eşlik ettiler. Bu tekbirlerin sebebini soran Selmân'a Hz. Peygamber; Medâin, Kisrâ, Kayser'in ülkesi ve daha başka yerlerin fethedileceğinin müjdesini verdi. O iki grup bu vaatlerle alay ederek "Biz tek başımıza def-i hacet yapmaya helaya gitmeye korkuyoruz. Medîne'yi savunmaktan aciziz. Buraları mı fethedeceğiz? Bunlar ancak kuru vaatlerdir." dediler.[1470]

Mezkûr âyette geçen "*Ey Yesrib/Medîne halkı geri dönün!*" diyenlerin kimler olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Süddî'ye göre Abdullah b. Ubey ve arkadaşları, Mukâtil'e göre Benû Sâlim'den münâfık olanlar bir görüşe göre de Evs b. Kutbî Medîne halkını evlerine geri dönmeye çağırıyordu. Benî Hârise ve Benî Seleme kabileleri de "Evlerimizde erkek yok biz düşmanlarımıza ve hırsızlara karşı evlerimizi güvende hissetmiyoruz." Bahanesi ile savaşa katılmamak ve harpten kaçmak için izin istemişlerdir.[1471]

Şu bir gerçektir ki tek bir safta yer almış olarak görülen insanlar zorluk anında veya çeşitli durumlarda birden fazla gruba ayrılabilirler. Aynen bunun gibi aynı safta görülen sahâbîlerin içerisinde canını ve malını din uğruna feda etmekten kaçınmayan hakiki mü'min sahâbîler olduğu gibi îmânı zayıf olanlar (kalplerinde hastalık olanlar) ile çeşitli dünya menfaatleri ve beklentileri için Müslümanların safında duran her an Müslümanları

1468 Ahzâb, 33/13.

1469 **Tûsî**, et-Tibyân, III, 322; **Muğniyye**, Tefsîru'l-Kâşif, VI, 199; **Tabetâbâî**, el-Mizân, XVI, 286.

1470 **Tûsî**, et-Tibyân, III, 322; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, VIII, 545; **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XIII, 185-186; **Kâşânî**, Zübdetu't-Tefâsîr, V, 353.

1471 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, VIII, 545; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, IV, 169; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, II, 986; **Şibr**, el-Cevher, V, 135; **Şevkânî**, Fethu'l-Kadîr, IV, 306.

daha büyük menfaatlere satabilen münâfıklar da bulunmaktaydı.[1472]

2.1.10.2. Dırâr Mescidini İnşa Eden Sahâbîler

Münâfıklar kendi faaliyetlerini daha rahat ve meşrû zeminde icrâ etmek için bir mescid inşa etmeye karar vermişlerdir. Mescidlerinin sahâbîler nezdinde meşruiyet kazanması için de Hz. Peygamber'den gelip orada namaz kılmasını istemişlerdir. İlk başlarda bu isteklerini kabul eden Hz. Peygamber kendisini uyaran âyet nazil olduktan sonra orada namaz kılmaktan vaz geçmiştir. Dırâr mescidi ve amacını âyet şu şekilde beyan etmiştir: "*Zarar vermek, inkâr etmek, müminlerin arasını ayırmak, Allah ve Peygamber'ine karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescid kurup: 'Biz sadece iyilik yapmak istedik' diye yemin edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah şâhidtir.*[1473] *O mescide hiç girme! İlk gününden beri takvâ üzerine kurulan mescitte bulunman daha uygundur.*[1474] *Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah, arınmak isteyenleri sever.*"[1475]

Mezkûr âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili neredeyse bütün hadis ve tefsir kitapları bazı lafzi değişiklikler dışında aynı olayı anlatmaktadırlar. Kaynaklara göre münâfıklardan bir topluluk Hz. Peygamber'e gelerek "Hastalıklar, yağmurlu geceler ve yaşlılar için Benî Sâlim yurdunda bir mescid inşa etmemize izin verir misin?" dediler. Hz. Peygamber Tebûk seferine çıkarken onlara izin verdi. Onlar mescidlerini inşa ettikten sonra bu sefer Hz. Peygamber'in gelip o mescitte namaz kılmasını istediler. Hz. Peygamber şimdi sefere çıkmak üzereyim. Sefer dönüşü inşallah gelir namaz kılarım. Bu mescidin inşa etme sebebini ve Ebî Âmir er-Râhib'in Hz. Peygamber'e gelerek bu mescidi barış ve iyilik için inşa etiklerine dair yemininin maksadını ortaya koyan bu âyetler nâzil oldu. Bu âyetler nâzil olduktan sonra Hz. Peygamber Mâlik b. Duhşumî el-Huzâ'î, Benî 'Amr b. Avf'un kardeşi 'Âmir b. 'Adiy bu mescidi yıkmak için gönderdi. Onlar da yıktıktan sonra duvarlarını da yaktılar.[1476] Başka bir rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in fâsıklıkla nitelendirdiği Ebû 'Âmir, münâfıklara haber göndererek onların bir mescid inşa etmesini,

---

1472 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, XIII, 185.

1473 Tevbe, 9/107.

1474 "Takvâ üzerine kurulmuş olan mescid"in hangi mescid olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır. İbn 'Abbâs, Hasan, Urve b. Zübeyr ve Atiyye'ye göre Kubâ mescidi iken, Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve İbn Müseyyeb'e göre Mescid-i Nebevî'dir. (Bkz. **Tûsî**, et-Tibyân, V, 299; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 111.) Ca'fer-i Sâdık'a göre de Kubâ mescidi'dir. (Bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, VI, 95; **Tûsî**, Tehzîb, III, 261; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 267; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 849)

1475 Tevbe, 9/108.

1476 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 305; **Tûsî**, et-Tibyân, V, 297; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 110; **Hasanî Vâiz, Mahmud b. Muhammed** (1381) Dekâiku't-Te'vîl ve Hakâiku't-Tenzîl, 1. Baskı, Tahrân, Merkez-i Pejuheşî-i Mîrâs-i Mektub, s. 234; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 374-375; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 266; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 847-850; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, VI, 214.

kendisinin de Kayser'in yanına gidip bir ordu ile gelip Muhammed'i Medîne'den çıkaracağını söyledi. Ancak Ebû 'Âmir hedefine ulaşmadan yolda yolda öldü.[1477] Bazı tefsir kaynaklarına göre 'Amr b. 'Avfoğulları Kubâ mescidini inşa edip Hz. Peygamber de içerisinde namaz kılınca onların kardeşleri Ganem b. 'Avfoğulları bu durumu kıskandılar. Kubâ mescidinin yanına bir mescid daha inşa ettiler. Hz. Peygamber Tebûk seferine çıkmak üzereyken gelip Hz. Peygamber'in o mescitte namaz kılması için ricada bulundular.[1478] Bu âyetlerle Allah onların gerçek maksadını ortaya koyup Peygamber'ini orada namaz kılmaktan alıkoymuştur.

Bu iki âyettten de anlaşıldığı üzere sahâbîler arasındaki münâfıkları ve onların maksatlarını Allah'ın bildirmesi dışında ne Hz. Peygamber ne de hakiki îmân sahibi sahâbîleri tam olarak bilmektedir. Onun için Şîa münâfıkları diğer sahâbîlerden ayırt etmenin o dönemde çok güç olduğunu, imân sahibi olana sahâbî denildiği gibi münâfık olana da sahâbî denildiğini, detaylı araştıma yapmadan sahâbîlerin hepsini aynı kefeye koymanın yanlış olduğu savunmaktadır.

2.1.11. Sahâbîlerin Savaşlardaki Durumları

Şîa, sâhâbîlerin hepsinin savaşlarda büyük kahramanlık ve üstün başarı göstermediğini ileri sürmektedir. Onlara göre sahâbîler arasında savaştan kaçmaya yeltenenler, kaçanlar, geri kalanlar ve korkanların varlığına delalet eden birçok âyet bulunmaktadır. Şîa bu âyetleri sahâbîleri cerh etmek için sürekli delil olarak getirmektedir. Onların delil olarak ileri sürdükleri âyetler inceleme konusu edinilecektir.

2.1.11.1. Savaştan Kaçmaya Yeltenen Sahâbîler

Sahâbîlerden bazılarının savaştan kaçmaya yeltendiğini, onların bu davranışlarının şu âyetler tenkid etmektedir: "*Ey İnananlar! Savaş için ilerlerken, inkâr edenlerle toplu halde karşılaştığınızda onlara arkanızı dönmeyin.*[1479] *Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını düşmana dönen kimse Allah'tan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür!*"[1480]

Tenâsubu'l-âyet bağlamında bakıldığı zaman bundan önceki âyetlerde Bedir savaşından ve ondan çıkarılması gereken dersler zikredildikten sonra bu âyetlerde de Müslümanların savaşlarda yapabileceği bir hataya işaret etmekte ve o hatanın müeyyidesini ortaya koymaktadır. Mezkûr âyetler, Müslümanlara Bedir savaşında

---

1477 **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 110.
1478 **Tabersî**, Cevâmiu'l-Cami', II, 84; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 374-375.
1479 Enfâl, 8/15.
1480 Enfâl, 8/16.

meydandan kaçmadıkları gibi daha sonraki savaşlarda da kaçmamaları gerektiğini tembihlemektedir.[1481] İmân etmiş olanlara savaş esnasında kâfirlere adım adım yaklaştıklarında onların sayı ve teçhizat bakımından çokluğundan korkarak gerisin geriye dönüp kaçmamalarını telkin etmektedir.[1482] Savaştan kaçmalarının dinde düşkünlük meydana getireceği, Hz. Peygamber'i ve âdil İmâmı hafif gösterip düşmanlarına karşı yardımsız bırakacağı, Allah'ın Rabliğinin ikrarı ve çağırdığı değerlerin inkârına sebebiyet vereceği, adaletin izharı yerine, zülüm ve fesadın artmasına Müslümanlara karşı savaşan küffârın cüretini artıracağı gibi nedenlerden dolayı büyük günahlardan sayılmıştır.[1483] Şîî muhaddislere göre savaşta iki kişinin saldırısından kaçan kişi savaş kaçkını ve büyük günah işlemiş olarak kabul edilirken, üç kişiden kaçan savaş kaçkını ve mürtekib-i kebîre olarak kabul edilmemektedir.[1484]

Bu âyeti tefsir eden bazı Şîî müfessirler Bedir savaşına katılmış olmasına rağmen Zübeyr b. 'Avvâm'ı Cemel savaşında savaş meydanından kaçmakla suçlamışlardır. Onlara göre Cemel'de Zübeyr mü'minlere karşı savaştı ise bundan dolayı helak olmuştur. Eğer küffâra karşı savaştığını iddia ediyorsa savaştan kaçtığı için Allah'ın bu âyetlerde belirttiği çetin azaba duçar olacağını iddia etmektedirler.[1485] İleri de değinileceği üzere Şîa bir kısım sahâbîleri savaştan geri kalmakla, bazısının da savaş meydanın bırakıp kaçmakla itham etmektedir.

2.1.11.2. Savaştan Kaçan Sahâbîler

Bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'i savaş meydanında bırakıp kaçtıkları hususunda Şîa âlimleri arasında ittifak bulunmaktadır. Sahâbîlerin bir kısmının savaştan kaçtığına dair getirilen delillerden birisi de şu âyettir: "*İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirenlerin, yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan ayaklarını kaydırıp yoldan çıkarmak istemişti. Allah, and olsun ki, onları affetti. Allah bağışlayandır. Halîm'dir.*"[1486] Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu âyetin sebeb-i nüzûlü Uhud savaşında Mekkeli müşriklerin yenilgiye uğrayıp kaçtığını gören okçuların Hz. Peygamber'in "S*avaşta durum ne olursa olsun kesinlikle yerlerinizi terk etmeyiniz*" emrini unutup, ganimet toplama ve

1481 **Mekârim Şîrâzî,** V, 381-382.
1482 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 684; **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 20.
1483 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 270; **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 20; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 383.
1484 **Küleynî,** el-Kâfî, IX, 426; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 139.
1485 **'Ayyâşî,** Tesîru'l-'Ayyâşî, II, 5; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 139; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 661.
1486 Ali İmrân, 3/155.

dünya malına karşı olan hırsılarından dolayı yerlerini terk eden okçuları cerh etmek için nâzil olmuştur.[1487]

Ca'fer-i Sâdık'a göre âyette geçen "*Yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan ayaklarını kaydırdığı kimseler*"den kasıt akabe biatına katılanlar iken;[1488] 'Ayyâşî'ye göre Ukbe b. Osmân ve Osmân b. Sa'd'tır.[1489] Ca'fer-i Sâdık, Uhud günü insanlar yenilerek Hz. Peygamber'in etrafından dağıldığı sırada "Allah bana bu dini bütün dinlere üstün kılacağını vaad etti" sözlerine bazı sahâbîler/münâfıklar, "Biz yenildik, Muhammed bizimle dalga geçiyor" serzenişinde bulunmuşlardır.[1490] Uhud savaşında şeytanın Muhammed öldü geri dönün çığırtısıyla[1491] beşi Muhâcirlerden sekizi Ensârdan olmak üzere toplam on üç kişi hariç ashâbın büyük bir kısmı savaş meydanını terk etmeye başlamıştır. Hz. Ali ve Talha dışında Uhud savaşında Hz. Peygamber'le beraber sebat eden diğer kişilerin kim olduğu hususunda ihtilaf bulunmaktadır.[1492] İbn 'Abbâs'a göre Uhud savaşında Hz. Ali, Talha, Zübeyr, Ebû Ducâne, Abdullah b. Mes'ûd ve Mikdâd b. 'Amr savaş meydanından kaçmayanlardandır. Yahyâ b. Seleme'nin babasına göre Hz. Peygamber'le Uhud savaşında Hz. Ali ve Ebû Ducâne dışında kimse savaş meydanında kalmamıştır.[1493] Kaynaklarda aktarılan bir rivâyete göre Uhud Gazve'sinde Hz. Peygamber'in öldürüldüğü haberi duyulduğunda Enes b. Nadr, Müslümanların arasından bazılarının keşke Ebû Süfyân bizi öldürmeden biri Abdullah b. Ubey b. Selül'e gitse de ondan bizim için emân dilese şeklinde sözler duymuştur. Bunun üzerine Enes onlara "Ey kavmim! Şayet Muhammed öldürüldüyse şüphesiz onun Rabbi ölmez! Muhammed'in savaştığı şey üzerine siz de savaşın!" dedikten sonra kendisi şehit oluncaya kadar çarpışmıştır. Şîî yazar Şerafeddin el-Mûsevî, Hz Ömer ve Talha'nın da bu topluluk içinde olduğunu iddia etmektedir.[1494]

Siyer ve meğâzî kitaplarının anlattığına göre Uhud savaşına Hz. Peygamber'le beraber yedi yüz kişi katılmıştır. Okçular tepeyi terk edip, Müslümanların etrafı sarılınca birkaç kişi hariç sahâbîlerin çoğu savaş meydanından kaçmıştır. Hz. Peygamber kendisini savunurken onlara geri dönmeleri için çağrıda bulunmuş olmasına rağmen hiç kimse geri

---

1487 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, II, 92; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, I, 394; **Muğniye**, Tefsîru'l-Kâşif, II, 183; **Meclisî**, Bihâr, XX, 33.

1488 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 201; **Meclisî**, Bihâr, XX, 92; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, I, 403.

1489 **Meclisî**, Bihâr, XX, 92; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, I, 403; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 704.

1490 '**Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 201; **Meclisî**, Bihâr, XX, 92; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 704.

1491 **Şeybânî**, Nehcü'l-Beyân, II, 92.

1492 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, II, 741.

1493 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XIII, 293; **Meclisî**, Bihâr, XX, 141.

1494 **el-Mûsevî, Abdulhüseyîn Şerefuddîn** (2010) Mevsuatu'l-İmâm Abdulhüseyîn Şerefuddîn el-Mûsevî, I-X, 2. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Muerrihi'l-'Arabî, II, 760; **Arı**, s. 285.

dönmemiştir. Onların bu durumunu Allah, şu şekilde haber vermiştir:[1495] "*O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan savaş meydanından uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Allah size keder üstüne keder verdi ki, bundan dolayı gerek elinizden gidene, gerekse başınıza gelenlere üzülmeyesiniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır*."[1496]

Müslim'in rivâyet ettiğine göre Uhud gününde yedi Ensâr ve iki Kureyşli dışında Hz. Peygamber'in yanında kimse kalmadı. O dokuz kişiden yedisi şehîd olunca onu savunan iki kişi kaldı.[1497] Sonucu rakam olarak ifade etmek gerekirse Hz. Peygamber'le beraber yedi yüz kişi yola çıktı. Bunlardan yetmişi şehîd ve yetmiş kadarı yaralı bunlara maksimum on dört savaşçı daha ilave edersek Şîa'ya göre toplam yüz elli dört kişi bu savaşta Allah'a ve Resûlüne vermiş oldukları sözlerine sâdık kaldı. Bunların dışında kalanlar ise Allah'ın âyette zikrettiği tenkide maruz kaldı. Onların arasında sahâbîlerin ileri gelenleri de bulunmaktaydı. Bazıları Medîne'ye kadar kaçtı. Bir kısmı etraftaki diğer yerlere büyük bir kısmı da dağın yanında toplanmışlardı. Kaçanların arasında Ömer de bulunmaktaydı. Ancak o ilk kaçanlardan değildi ve çok uzaklaşmamıştı. Sadece dağa tırmanmıştı. Osmân, Ensârdan Sa'd ve Ukbe ile beraber kaçmış ve savaşın üzerinden üç gün geçtikten sonra ancak Medîne'ye dönebilmişlerdi. Aşkenânî'ye göre, bu olay bile sahâbîlerin hepsinin âdil olduğu tezini iptal etmektedir.[1498] Oysa Aşkenânî, savaştan kaçanların tevbe ettiğini ve Allah'ın da onların tevbelerini kabul ettiğini belirttiği mezkûr âyeti göz ardı etmektedir.[1499] Âyette geçen "*Allah onları affetti*" kısmı sadece mü'minleri kapsamaktadır. Onların dışında kalan münâfık ve inkârcıları kapsamamaktadır.[1500]

Hüneyn[1501] savaşında[1502] bazı sahâbîlerin savaş meydanından kaçtığını şu âyet dile getirmektedir: "*And olsun ki Allah size birçok yerlerde ve çokluğunuzun sizi böbürlendirdiği fakat bir faydası da olmadığı, yeryüzünün geniş olmasına rağmen size dar gelip de bozularak arkanıza döndüğünüz Huneyn gününde yardım etmişti.*"[1503]

Hz. Peygamber Mekke'yi feth etmeye giderken, hedef saptırmak için Hevâzin üzerine yürümeye karar verdiğini açıklayınca, haber hemen Hevâzine ulaştırıldı. Hevâzin,

---

1495 **Aşkenânî,** s. 72.
1496 Ali İmrân, 3/153.
1497 **Müslîm,** Cihâd ve's-Siyer, 100.
1498 **Aşkenânî,** s. 73-74.
1499 **Meclisî**, Bihâr, XX, 34.
1500 **Muğniye**, Tefsîru'l-Kâşif, II, 183.
1501 Huneyn Mekke ile Taif arasındaki bir vadidir. Bkz. **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 330.
1502 Bu gazveye Huneyn denildiği gibi savaşın yapıldığı yere nispetle Evtâs, savaşa iştirak eden kabilelerden birisine isnaden Hevâzin da denilmektedir. **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 574.
1503 Tevbe, 9/25.

askerlerini ve silahlarını hazırladı.[1504] Hevâzin'in liderleri Mâlik b. Avf en-Nedrî'nin yanında toplandılar ve onu kendilerine komutan olarak seçtiler. Mâlik'in emri ile savaşmak için kendileri ile beraber eşlerini, çocuklarını ve mallarını yanlarında getirdiler. Hz. Peygamber'e Hevâzin'in Evtâs'ta Müslümanlara karşı savaşmak için bir araya geldiği haberi ulaşınca Hz. Peygamber sahâbîlerini çağırdı ve onları cihâda teşvik etti. Hevâzin'in mallarının ganimet, kadınları ve çocuklarının esir edileceği müjdesini verdikten sonra büyük sancağı Ali b. Ebî Tâlib'e verdi. Müslümanların öncü birliğine yer alan Süleymoğulları, Hevâzin tarafından yenilgiye uğratılınca, savaşta Hz. Ali ve az sayıda Müslüman hariç herkes savaş meydanından kaçmaya başladı. Hz. Peygamber'in etrafında Hâşimoğullarından dokuz kişi ve Eymen b. Ümmü Eymen kalmıştı. Geri dönün çağrısına kimse kulak asmadı. Nesibe b. Ka'b yenilip kaçanların yüzüne toprak atarak "Sizler Allah ve Resûlü'nden mi kaçıyorsunuz?" Nesibe, kaçanlar arasında Hz. Ömer'i görünce "Yazıklar olsun nereye kaçıyorsun?" Hz. Ömer, "Kaçışın Allah'ın emri" olduğunu söyledi. Hz. Peygamber, sahâbîlerin hezimeti ve kaçışını gördükten sonra kılıcını kınından çıkardı ve amcası "'Abbâs'a bu tümseğe çık ve çağır." dedi. 'Abbâs yüksek sesle "Ey Muhâcirler topluluğu! Ey Ensârlar topluluğu! Ey Bakara süresinin arkadaşları! Ey Rıdvân biatına katılanlar! Nereye kaçıyorsunuz. Resûlullah buradadır." Müslümanlar, 'Abbâs'ın sesini duyunca geri döndüler çağrıya ilk olarak Ensâr geri dönerek karşılık verdi. Bir daha kaçmamak için de kılıçlarının kınını kırdılar. Ashâb düşmana dört bir yandan şiddetli bir şekilde hamle yapıp, onları hezimete uğrattı. Ashâb onlardan yüz kişiyi öldürdü. Hz. Ali'nin tek başına kırk kişiyi öldürdüğü rivâyet edilmektedir.[1505] Müslümanlar savaşta üstünlük elde edip Hevâzinleri yenip mallarını ganimet, kadın ve çocuklarını da esir aldılar.[1506] Ali er-Rızâ'ya göre âyette geçen "*Allah'ın yardım ettiği yerler*" seksen yerdir. Bunlardan bir tanesi de Huneyndir.[1507]

Bu savaşta Müslümanların başlangıçta yenilmelerinin sebebi, sayı bakımından üstünlüklerine güvenerek gurur yapmaları, aralarında daha yeni Müslüman olmuş iki bin kişinin bulunması, münâfıklardan bir topluluğun onlarla birlikte ganimet elde etmek için savaşa katılmış olması, aralarında gayesiz bir topluluğun bulunması, bunlar Müslümanların

---

1504 Başka bir rivâyete göre Mâlik b. Avf, Hz. Peygamber'in Mekke fethine çıkacağı haberini alınca dönüşte sıranın kendilerine geleceğini var sayarak daha onlar bize saldırmadan bizim onlara saldırmamız gerekir diyerek hazırlığa başladı. Bu hazırlığı haber alan Hz. Peygamber ordunun yönünü onlara doğru çevirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 575-576.

1505 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 326; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 201.

1506 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 285-287; **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 94-96; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 330; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 196-200; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 753-755.

1507 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 285; '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 84; **Kâşânî,** Zübdetu't-Tefâsîr, III, 93; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 752.

başlangıçta hezimete uğrayıp kaçmasına neden oldular. Başlangıçta İslâm ordusu hezimete uğradı ve îmânın kalbine tam yerleşemediği kişiler savaş meydanını bırakıp kaçtılar.[1508] Şîa kaynakları savaştan kaçanlardan bahsederken özellikle ilk üç halifenin savaş meydanından kaçmalarından ve Hz. Ali'nin kaçmayıp büyük kahramanlıklar göstermesi bahsetmeleri[1509] İmâmet meselesi merkezli gâi bir yaklaşım olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Sahâbîler her ne kadar savaş meydanından kaçmış olsalar bile hatalarını anlayıp geri dönmeleri onların o kaçışların telafi etmiştir. Bu âyetler sahâbîlerin cerhi için örnek olarak getirilse bile hatalarını düzeltip dönmeleri onların cerhini ta'dile çevirmektedir.

2.1.11.3. Savaştan Geri Kalan Sahâbîler

Sahâbîlerin cerhi için ileri sürülen delillerden birisi de sahâbîlerden bazılarının hiçbir mazeretleri olmadan savaştan geri kaldıklarını beyan eden şu âyettir: "*Savaştan geri kalanların bir kısmı da, suçlarını itiraf ettiler. Onlar iyi işi kötüyle karıştırmışlardı. Allah'ın onların tevbesini kabul etmesi umulur; çünkü O bağışlayandır, merhamet edendir.*"[1510] Bu âyetin sebeb-i nüzulüyle alakalı müfessirler birçok rivâyet aktarmışlardır.[1511] Ebû Hamza es-Sumâlî'nin aktardığı bir rivâyete göre bu âyet Tebûk savaşından geri kalmış olan Ensârlı Ebû Lübâbe b. Abdulmunzir, Sa'lebe b. Vedia ve Evs b. Hizâm hakkında nâzil olmuştur. Bu şahıslara haklarında nâzil olan âyetler haber

---

1508 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 572.

1509 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 575-576.

1510 Tevbe, 9/102.

1511 Savaştan geri kalmanın kendisinden anlaşılmadığı uzunca bir rivâyete göre âyet Ebû Lübâbe hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber ve sahâbîleri Benî Kurayza'yi kuşatınca onlar, Hz. Peygamber'e "Ebû Lübâbe'yi bize gönder onunla durum değerlendirmesi yapalım" dediler. Hz. Peygamber "Ey Ebû Lübâbe! Müttefiklerine ve mevâline git." Ebû Lübâbe onların yanlarında gidince onlar, "Ey Ebû Lübâbe! Sence Muhammed bize ne yapar, onun bizim hakkımızdaki hükmü ne olur?" sorusuna Ebû Lübâbe, "İniniz ve biliniz ki onun sizin hakkınızdaki hükmü -eliyle boğazına işaret ederek- buğazlamanızdır." dedi. Sonra bundan pişman olan Ebû Lübâbe, "Allah'a ve Resûlüne ihanet ettim." Onların kalesinden Resûlullah'ın yanına uğramaksızın direk mescide gitti. Boğazına bir ip bağladıktan sonra kendisini tevbe sütünü diye isimlendirilen sütuna bağladı ve şöyle dedi: "Allah benim tevbemi kabul edene kadar yahut ölene kadar bu şekilde bu sütuna bağlı kalacağım." Durumu Hz. Peygamber'e bildirilince "Eğer o bize gelseydi biz onun için Allah'tan bağışlanma dileyecektik. Fakat o direk Rabbine gitti. O onun için daha iyidir." Ebû Lübâbe gündüz oruç tutuyor, gece de çok az yemek yiyordu. Kızı ona akşam yemeği getirdiğinde onu def-i hacet için çözüyordu. Bir ara Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'nin evindeyken Allah'ın onun tevbesini kabul ettiğine dair mezkûr âyet nâzil oldu. Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'ye "Allah Ebû Lübâbe'nin tevbesini kabul etti." Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın Resûlü! Ona müjdeyi vereyim mi?" Hz. Peygamber, "Evet" ver dedikten sonra Ümmü Seleme başını odasından çıkararak Ebû Lübâbe'ye müjdeyi verdi. Müslümanlar onu çözmek isteyince o engel oldu. "Beni ancak Resûlullah çözebilir." deyip öylece kaldı. Hz. Peygamber gelip onu çözdü ve Allah'ın tevbesini kabul ettiğini, annesinden doğduğu gün gibi pak ve temiz olduğunu ona müjdeledi. Ebû Lübâbe bu müjdeyi aldıktan sonra bütün malını Allah yolunda sadaka olarak vermek istedi. Hz. Peygamber "Hayır" dedi. Yarısını teklif edince gene "Hayır" dedi. Üçte ikisini "Hayır" en sonunda Resûlullah üçte birini sadaka olarak vermesine razı oldu. Bkz. **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 303-304; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 258-259; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 835; **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, VI, 196-197.

verilince helak olacaklarına kanaat getirmişlerdir. Kendilerini mescidin direklerine bağlamış ve Resûlullah gelip kendilerini çözene kadar bağlı kalacaklarını söylemişlerdir. Bu âyet nâzil olunca Resûlullah onları çözmüştür. Onlar da kendilerini savaştan geri bırakan mallarını Hz. Peygamber'e getirerek "Bizi seninle beraber savaşmaktan geri bırakan mallarımızı al ve onları sadaka olarak dağıt!" Hz. Peygamber, "Ben bunu size emretmiyorum." demesi üzerine Müslümanların mallarından zekâtının alınması gerektiği ile ilgili âyet[1512] nâzil olmuştur.[1513] İbn 'Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre mezkûr âyet Ebû Lübâbe'nin de içerisinde bulunduğu Tebûk savaşından geri kalan on kişi hakkında nâzil olmuştur. Onlardan yedisi kendisini mescidin sütununa bağlamıştır. Başka bir görüşe göre de Ebû Lübâbe'nin içerisinde bulunduğu yedi kişi hakkında nâzil olmuştur. Bazı rivâyetlere göre de Tebûk savaşından geri kalan on beş kişi hakkında nâzil olmuştur.[1514] Muhammed el-Bâkır'a göre Ebû Lübâbe hakkında nâzil olmuştur.[1515] el-Bâkır'dan gelen başka bir rivâyete göre göre günahkâr Şîîler hakkında nâzil olmuştur.[1516] Bu âyetle ilgili aktarılan rivâyetler merkeze alındığında sahâbîlerin bir kısmının çeşitli bahanelerle savaştan geri kalmış olduğu gerçeği öne çıkmıştır. Ancak onların tevbe etmiş olması ve tevbelerinin de kabul edilmiş olması nazarı dikkate alındığında bu âyetin Şîa tarafından cerh sebebi olarak kullanılması akîm kalmıştır.

2.1.11.4. Savaştan Korkan Sahâbîler

Şîa âlimleri bazı sahâbîlerin savaştan korktuklarını ve savaşmamak için Hz. Peygamber ile tartıştıklarına dair birçok âyet zikretmektedirler. "*Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden savaş için çıkarmıştı, oysa Müslümanların bir takımı bundan hoşlanmamıştı.*[1517]*Sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, gerçek ortaya çıktıktan sonra bile seninle tartışıyorlardı.*"[1518] âyetleri de bunlardandır. Mezkûr âyetler, Bedir savaşı öncesi ilk defa bir savaşa katılacak olan ve kendilerinden en az üç kat daha güçlü bir ordu ile karşılaşacak olan sahâbîlerin tedirginliklerini gözler önüne sermektedir.

Rivâyete göre Hz. Peygamber, Ebû Süfyân'ın ticaret kervanı ile Şâm'dan Mekke'ye gitmek üzere yolda olduğu haberini alınca kervanın önünü kesmek istedi. Bu haberi alan Ebû Süfyân Mekke'ye yardım için haber gönderdi ve kervanın güzergâhını da değiştirerek farklı bir yoldan Mekke'ye ulaştı. Ticaret kervanlarına saldırılacak haberi alan Mekkeliler

---

1512 Tevbe, 9/103.
1513 **Ebû Hamza Sumâlî,** Tefsîru's-Sumâlî, s. 192; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 100-101.
1514 **Tûsî**, Tibyân, V, 290; **Tabersî**, Mecmeu'l-Beyân, V, 101.
1515 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 370; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 259.
1516 **Bahrânî**, el-Burhân, II, 835.
1517 Enfâl, 8/5.
1518 Enfâl, 8/6.

Müslümanları ortadan kaldırmak için savaş hazırlığına başladılar. Bunu duyan bir kısım sahâbîler korktular ve Hz. Peygamber'in savaşa savaş çağrısına cevap vermede ağırlaştılar. Savaşa katılmamak için Hz. Peygamber'le mücadele ettiler.[1519] Hz. Ebû Bekir ve Ömer Kureyş ile savaşılmamasını, isterken, Mikdâd ve Sa'd b. Muaz ise Hz. Peygamber'e Kureyş ne kadar güçlü olursa olsun biz sana îmân ettik ne dersen onu yaparız. Mûsâ'nın kavminin dediği gibi "Sen ve rabbin gidin savaşın biz burada bekleyeceğiz demeyeceğiz." diyerek her yönüyle Hz. Peygamber'le beraber olduklarını deklare ettiler.[1520]

Başka bir âyette sahâbîlerin bir kısmının cihâda çıkma isteksizliğini Allah şu şekilde îtâb etmektedir: "*Ey inananlar! Size ne oldu ki, 'Allah yolunda, savaşa çıkın' dendiği zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre pek az bir şeydir.*[1521] *Çıkmazsanız Allah size can yakıcı azapla azap eder ve yerinize başka bir millet getirir. O'na bir şey de yapamazsınız. Allah her şeye kadirdir.*"[1522]

Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı bir emirle hicrî onuncu senede, Tâif dönüşü sahâbîlerine "Allah yolunda Tebûk savaşına çıkın!" demesi üzerine meyvelerin olgunlaşma mevsimi sebebiyle savaşa çıkma isteksizliğini âyet, "Yere yapışıp kalma ve dünya malını ahirete tercih etme" olarak açıklamıştır. Devamındaki âyette de çıkmama isteğinin devam etmesi durumunda onların bu isteksizliklerinin Allah ve Resûlüne hiçbir zarar veremeyeceğini, Allah'ın onları yeryüzünden silip götüreceğini ve acıklı bir azapla cezalandıracağını ayrıca yerlerine Allah yolunda savaşan bir topluluk getireceğini haber vermiştir.[1523] Başka bir âyette de Allah, onları şu şekilde uyarmıştır: "*De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, Peygamber'inden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez.*"[1524] Hz. Peygamber, genellikle ordusunun teçhizatı, sayısı ve gücü ile ilgili düşmanlarına bilgiler sızdırılmasın diye yapacağı seferin nereye yapılacağını sahâbîlerine bildirmekten kaçınmıştır. Ancak Rumlarla yapılacak olan savaş, Mekkeli müşrikler ve Hayber Yahudileri ile yapılan savaşlara benzemeyeceğinin farkında olan Hz. Peygamber, sahâbîlerine savaşın kimlere karşı yapılacağını, onların askeri gücünü

1519 **Tûsî**, et-Tibyân, V, 79; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 269; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 121-122.

1520 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 258-259; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, II, 124-126; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 650-651; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 364.

1521 Tevbe, 9/38.

1522 Tevbe, 9/39.

1523 **Tûsî**, et-Tibyân, V, 218; **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 47-48; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 343; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, V, 151.

1524 Tevbe, 9/24.

açık açık anlattıktan sonra ona göre titiz bir hazırlığın olmasını istemiştir.[1525]

Sahâbîler de insan olduğu için Tebûk seferinde karşılaşacakları düşmanın savaş becerisi, teknik ve sayı üstünlüğünü bildiklerinden dolayı korkmaları doğal karşılanmalıdır. Cihâda çıkma isteksizliğini ya da savaştan geri kalma münâfıkların temel karakteristik özelliği olduğu için mezkûr âyetler onları ve onlara uyanları uyarmak için nâzil olmuştur. Âyetler Şîa'nın iddiasının aksine sahâbîleri cerh etmek için değil uyarmak için nâzil olmuş olabilir.

2.1.12. Casusluk Yapan Sahâbîler

Bazı sahâbîlerin Hz. Peygamber'in ve Müslümanların bir takım bilgilerini düşmanlarıyla paylaşması üzerine Allah, onları şu şekilde uyarmıştır: "*Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz; oysa onlar, Rabbiniz olan Allah'a inandığınızdan ötürü sizi ve Peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer sizler Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden onlara sevgi gösteren kimse, şüphesiz doğru yoldan sapmıştır.*"[1526]

Rivâyetlere göre bu âyet Hâtib b. Ebî Belte'a hakkında nâzil olmuştur. Lafız farklılığı ile beraber müfessirlerin çoğunun sebeb-i nüzûl olarak gösterdiği olay şudur: Hâtıb Müslüman olup ve Medîne'ye hicret etmiş olmasına rağmen ailesi Mekke'de kalmıştı. Kureyş, Hz. Peygamber'in kendilerine saldırmasından korktuğu için Hâtıb'ın ailesine giderek Hâtıb'a bir mektupla bu durumu sormalarını istediler. Hâtıb ailesini Mekkelilerden korumak ve onların sevgisini kazanmak için yazdığı cevabi mektupta Hz. Peygamber'in böyle bir isteğinin olduğunu belirten mektubu Safiyye isimli bir kadına verdi. Kadın da mektubu saçları arasında saklayıp gitti. Cebrâil, bu durumu Hz. Peygamber'e haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; Hz. Ali ve Zübeyr'i kadının götürdüğü mektubu geri almak için peşinden gönderdi ve onlar da kadına yetişip çeşitli sorgulardan sonra mektubu ondan alıp Hz. Peygamber'e getirdiler. Hz. Peygamber Hâtıb'a bunu niye yaptığını sorduğunda Hâtıb, yemin ederek münâfık olmadığını, dinini değiştirmediğini ve ailesinin Mekke'de olduğunu Kureyşlilerin onlara iyi davranması için böyle bir şey yaptığını söylemesi üzerine onun yaptığı bu davranışın yanlışlığına işaret eden bu âyet nâzil oldu.[1527] Şîî müfessirler bu âyeti tefsir ederken Hâtıb'ın mezkûr olayını

1525 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, VI, 51-52.
1526 Mümtehine, 60/1.
1527 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 361-362; **Tûsî**, et-Tibyân IX, 575-576; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî,

aktarmakla yetinmektedirler. Onun üzerinden sahâbîlere yönelik tenkidlere yer vermemektedir.

2.1.13. Zekât Vermekten Kaçınan Sahâbîler

Şîa, sahâbîleri cerh ederken aralarında zekât vermeyenler olduğu gibi zekât vermekten kaçınanların da bulunduğunu belirtip bu iddialarına şu âyetleri delil olarak ileri sürmektedirler: "*Aralarında: 'Allah bize bol nimetinden verecek olursa, and olsun ki sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız' diye O'na söz verenler vardır.*[1528] *Allah onlara bol nimetinden verince, cimrilik ettiler, yüz çevirdiler. Zaten dönektirler.*[1529] *Allah'a verdikleri sözden caydıkları ve yalancı oldukları için O'nunla karşılaşacakları güne kadar Allah kalplerine nifâk soktu.*[1530] *İkiyüzlüler, Allah'ın onların sırlarını ve gizli toplantılarını bildiğini, Allah'ın görünmeyenleri bilen olduğunu bilmiyorlar mıydı?*"[1531] Müfessirler arasında meşhur olan görüşe göre mekzûr âyetler Sa'lebe b. Hâtıb hakkında nâzil olmuştur. Rivâyetlere göre Sa'lebe Hz. Peygamber'e gelerek Allah'ın kendisine çokça mal vermesi için dua etmesini istedi. Hz. Peygamber ona "Şükrünü eda edebileceğin az mal şükrünü eda edemeyeceğin çok maldan iyidir" deyip geri gönderdi. Daha sonra tekrar gelip Allah'a yemin ederek "Her hak sahibinin hakkını vereceğini" söyleyip ısrarla Hz. Peygamber'den dua etmesini isteyince Hz. Peygamber de ona dua etti. Sa'lebe bir koyun aldı. O kuyun kurtçukların çoğaldığı gibi çoğaldı. Koyunları, Medîne'yi taşınca bir vadiye geçti. Orda da meralar az gelince Medîne'nin uzağına gitmek zorunda kaldı. Bu durum onu cumadan ve cemaatle namaz kılmaktan alıkoydu. Zekât toplama vakti gelince, Hz. Peygamber zekât memurlarını onun zekâtını almaları için gönderdi. Sa'lebe zekâtı cizye vermeye benzeterek reddetti. Onun bu tavrı Hz. Peygamber'e bildirilince "Sa'lebe'ye yazık oldu, Sa'lebe'ye yazık oldu" diyerek ahvâhlar çekti. Başka bir rivâyete göre Sa'lebe Ensâr'ın bulunduğu bir mecliste "Eğer Allah bana mal verirse onun yolunda harcar ve her hak sahibinin hakkını veririm." Onun bu sözleri üzerine Allah onu malla imtihan etti. Amcasının oğlu vefat edince bütün malı Sa'lebe'ye kaldı. O, aldığı mirasla çok zengin oldu. Buna rağmen verdiği sözünü yerine getirmemesi üzerine ilgili âyetler nâzil oldu. İbn 'Abbâs, Saîd b. Cübeyr ve Katâde'ye göre mezkûr âyetler Sa'lebe b. Hâtıb ve Mu'teb b. Kuşeyr hakkında nâzil oldu. Onlar, Allah bize mal verirse onun yolunda harcarız demelerine rağmen kendilerine mal verilince cimrilik ettiler. Dahhâk'a göre münâfıklardan Nebtel b. el-Hâris,

---

V, 161; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 352-353; **Mekârim Şîrâzî**, el-Emsel, XVIII, 231-232. Ayrıca bkz. **Buhârî,** Cihâd, 141.

1528 Tevbe, 9/75.
1529 Tevbe, 9/76.
1530 Tevbe, 9/77.
1531 Tevbe, 9/78.

Ced b. Kays, Sa‘lebe b. Hâtıb, Muatib b. Kuşeyr hakkında nâzil olmuştur.[1532] Âyetlerin sebeb-i nüzulü ile ilgili zikredilen rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere bu şahıs/lar ilk başlarda münâfık olmamalarına rağmen sonradan münâfıklaşmışlardır.[1533]

Genel yapısı itibariyle uydurma kıssaların karakteristik özelliklerini taşıyan Sa‘lebe rivâyeti, kıssacılar tarafından uyarlanmış olup, başta Şîa tefsirleri olmak üzere Ehl-i Sünnet'in birçok tefsir kitâbı mezkûr âyetleri tefsir ederken bu kıssaya değinmektedir. Kıssa, *Kütüb-i Sitte*'nin hiçbir eserinde geçmemektedir. Sa‘lebe rivâyeti; Vâhidî,[1534] İbn Abdilber[1535] ve Beyhâkî'nin[1536] eserinde aktarılan İsrâiliyât kokan düzmece bir hayat hikâyesidir. Hadis münekkitleri cerh ve ta‘dil kriterlerini uygulamak suretiyle mezkûr rivâyetin isnâd yönünden son derece zayıf, illetli, münker, hatta batıl olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca metin yönünden de rivâyeti tenkid etmişlerdir.[1537] Dolayısıyla böyle bir olay üzerinden Sa‘lebe başta olmak üzere diğer sahâbîlerin cerh edilmesi mümkün gözükmemekte ve ilgili âyetlerden hareketle sahâbîlerin cerh edilmesine delil olmamaktadır.

"İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Âyetler"e bakıldığında çoğunluğunun münâfıklar ve Ehl-i kitap hakkında nâzil olduğunu görülecektir. Şîa bu âyetleri bağlamından kopartarak bilimsellikten uzak gâi bir yolla kendilerine muhalif olarak gördüğü bazı sahâbîlere hasretme gayreti içinde bulunmuştur. Bununla onların âdil olmadığını onlar vasıtasıyla gelen rivâyetlerin bir değer ifade etmediğini temellendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Şîî müfessirlerin imâmeti merkeze alarak âyetleri tefsir ettikleri müşahede edilmiştir. Onlar, anlam olarak iyi ve güzel şeyler anlatan âyetleri Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e hasredilip, onlara yormamış, anlam bakımından cehennem, azap gibi kötülükleri açıklayan âyetleri ise kendilerine düşman olarak gördükleri kimselere özellikle de Hz. Ali'nin karşısında yer almış olan sahâbîlere hasretmişlerdir. Böylelikle Hz. Ali'nin değerini yüceltme onun muhaliflerini de itibarsızlaştırmak istemişlerdir. İncelediğimiz Şîî tefsirlerinin çoğunluğu sahâbîlerin yaptıkları hataları ayrıntılı bir biçimde anlattığını fakat

---

1532 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 80-82; **Tabersî,** Cevâmiu'l-Câmi‘, II, 72; **Kâşânî**, Zübdetu't-Tefâsîr, III, 141; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, II, 360-361; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 245-246; **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, VI, 131-132.

1533 **Mekârim Şîrâzî,** el-Emsel, VI, 132.

1534 **Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076)** (1991) Esbâbu'n-Nuzûl, (Thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl), 1. Baskı, Beyrut, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, s. 257-259.

1535 **İbn Abdilber,** ‘Sa‘lebe b. Hâtıb’, el-İsti‘âb, I, 209 vd.

1536 **Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyîn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066)** (1410) Şu‘abu'l-İmân (Thk. Muhammed Sa‘îd Besyûnî Zahlûl), I-VII, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, IV, 79-80.

1537 Sa‘lebe rivâyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Düzenli, Yaşar** (1994) ‘Sa‘lebe Kıssası ve Kaynakları’, Diyanet İlmi Dergi, C: 30, S: 4, ss, 11-29, s. 11 vd; **Paksoy, Kadir** (2004) ‘Sa‘lebe Hadisinin Sened ve Metin Acısından Tenkidi’, Hadis Tetkikleri Dergisi, (*HTD*), II/2, ss, 63-85, s. 63 vd.

onların hatalardan dolayı yaptıkları tevbeleri ve Allah'ın onları bağışladığı ile ilgili indirdiği ayetleri yüzeysel geçtikleri görülmüştür. Ancak şu bir gerçektir ki Kur'ân, sahâbîlere sadece sahâbî olduklarından değil, bilakis yaptıkları iyilik ve güzelliklerden mütevellid kıymet vermiştir. Yeri geldiğinde onları Allah'ın hoşnutluğu ve cennetin nimetleriyle ile müjdelerken, gerektiğinde de onları ikaz etmekten de geri durmamıştır.

2.2.İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Rivâyetler

Şîa kaynakları sabâbîleri cerh eden âyetlerin yanı sıra onları cerh eden çokça rivâyetlerin de bulunduğunu ileri sürmüştür. Başlıklar hallinde konu incelenecektir.

2.2.1. Bazı Sahâbîlerin İrtidâdı İle İlgili Rivâyetler

İmâmiyye Şîa'sı gerek kendi kaynaklarından, gerekse Ehl-i Sünnet kaynaklarından sahâbeyi cerh eden çeşitli rivâyetleri sık sık nakletmişlerdir. Naklettikleri bir kısım rivâyetlere göre bazı sahâbîler Hz. Peygamber'den sonra irtidât etmişlerdir. İrtidâta delil olarak sunulan "Kevser havuzu hadisi" olarak da meşhur olan ve Ehl-i Sünnet'in muteber hadis kaynaklarında zikredilen hadis rivâyetleri şunlardır: "*Kıyamet gününde sizden önce havuzun başına gidip, sizden gelenleri bekleyeceğim. Sizden bazılarınız yanıma gelecek ve ben onlara Kevser havuzundan içirmeye çalışacağım ân yanımdan uzaklaştırılıp götürülecek. Ben de 'Ey Rabbim! Bunlar benim ashâbım!' diyeceğim. Şöyle buyuracak: 'Onların senden sonra neler yaptıklarını bilmiyorsun.'*[1538] *'Dinlerinden gerisin geri döndüler.'*"[1539] Kevser havuzu başından kovulanlarla ilgili başka bir hadiste de Hz. Peygamber, "*Dikkat edin! Kıyamet günü bazı insanlar Havz-ı Kevser'in başından, yolunu kaybetmiş develerin kovulduğu gibi kovulacaktır. Ben onlara 'hey gelin buraya' diye sesleneceğim. Ancak bana, 'onlar senden sonra topukları üzerinde gerisin geri gidip dinlerini değiştirdiler.' denilecek. Bunun üzerine ben de 'benden uzak olsunlar! Uzak olsunlar!' diyeceğim.*"[1540] Diğer bir hadis; *"Ashâbımban bazıları Kevser havuzuna gelirken engellenir. Ben derim ki rabbim ashâbım denilir ki onların senden sonra neler*

1538 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, VI, 148, (h.no: 3639), VI, 362, (h.no: 3812), VI, 400, (h.no: 3850), VII, 136, (h.no: 4042), VII, 239, (h.no: 4180); **Buhârî,** er-Rikâk, 53, Fiten,1; **Müslim**, Fezâil, 32; **Bezzâr**, Müsned, V, 106, V, 124, (h.no: 1685) (h.no: 1709), V, 165, (h.no: 1757); **İbn Ebî Şeybe**, Musenef, XXI, 58, (h.no: 38332); **Ebû Ya'lâ,** Müsned, IX, 102, (h.no: 5168), IX, 126, (h.no: 5199). Ayrıca benzer rivâyet için bkz. **Tûsî**, el-Emâlî, s. 269; **İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ (ö. 664/1265-66)** (1420) Tarefun mine'l-Enbâ ve'l-Menâkıb (Thk. Kays Attâr), 1. Baskı, Meşhed, Tâsu'â, s. 537; **'Allâme el-Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 314; **Meclisî,** Bihâr, XVIII, 122; **Şehîdî, Esedullah Hâşimî** (1391) Sahâbe ez Didgâh-ı Sünnet ve Târîh, 1. Baskı, Kum, İntişârat-ı İkrâm, s. 218

1539 **Ebû Ya'lâ,** Müsned, V, 434, (h.no: 4455). Ayrıca benzer rivâyet için bkz. **'Allâme el-Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 315; **Mîlânî, Seyyid Ali Hüseyînî** (1393) 'Adâlet-i Sahâbe (Berresî ve Nakd), 1. Baskı, Kum, İntişârâtü'l-Hâkâyik, s. 325; **Şehîdî,** s. 219.

1540 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XV, 167, (h.no: 9292); **Müslim,** Taharet, 39; **İbn Mâce**, Sünen, Zühd, 36; **İbn Hibbân,** Sahîh, III, 321, (h.no: 1046); XVI, 224, (h.no: 7240); **Şehîdî,** s. 219.

yaptığını bilmiyorsun. Onlar dinden irtidât edip gerisin geriye döndüler."[1541] Bir diğer hadis "*Ben kıyamet gününde bir grup arasındaydım ki onları tanıdığımda onlarla benim aramdan biri (melek) çıktı. Onlara 'haydi!' dedi. Dedim: 'nereye' 'cehenneme dedi.' Allah'a yemin olsun ki onların sucu nedir diye sordum. Dedi ki 'onlar senden sonra dinden irtidât ettiler.' Onlardan, ancak deve sürüsünden ayrılan birkaç deve gibi çok azı kurtulacaktır."*[1542] İrtidatla ilgili başka bir hadis de şudur: *"Kıyamet günü olduğunda çıplak olarak haşredilecek olan insanlar arasından ilk giydirilecek kişi İbrâhîm (as)'dır. Daha sonra ashâbımdan bir grup sağa sola götürülecekler, ben bu durumu görünce 'onlar ashâbımdır.' diyeceğim. Bana 'senden sonra bunlar gerisin geriye dönüp dinden çıkmıştır.' denilecek. Bunun üzerine ben de sâlih kul Îsâ b. Meryem (as)'in dediği gibi 'Aralarında bulunduğum süre içerisinde üzerlerine gözcü idim. Ne zaman ki içlerinden beni aldın, üzerlerinde gözetleyici olarak yalnız sen kaldın. Zaten sen her şeye şâhidsin.'*[1543] *diyeceğim."*[1544] Bir kısım sahâbîlerin Hz. Peygamber'den sonra irtidât ettiği ile ilgili bir başka hadis de *"Kıyamet günü sizi kuzeye doğru götürecekler. Ben, 'Onları nereye götürüyorsunuz?' diye sorduğumda; 'Onları cehenneme götürüyoruz.' diyecekler. Ben, 'Ey Rabbim, onlar benim ashâbımdır!' diyeceğim.*[1545] *Bana diyecekler ki: 'Senden sonra onların ne bidatler çıkardıklarım bilmiyorsun.*[1546] *Sen onları terk ettiğin andan mürted olup câhiliyeye geri döndüler.' Bunun üzerine ben diyeceğim ki: 'Allah'ın rahmeti benden sonra dini değiştirenlerden uzak olsun.' Onlardan, ancak deve sürüsünden ayrılan birkaç deve gibi çok azı kurtulacaktır."*[1547] Bir başka rivâyette de **"***Kıyamet gününde ashâbımdan benim tanıdığım bir grup yanıma gelmek isteyecek, fakat havuzumdan uzak tutulacaklar. 'Ey Rabbim! Bunlar benim ashâbım!' diyeceğim. Şöyle buyuracak: 'Onların senden sonra neler yaptıklarını bilmiyorsun'"*[1548]

1541 **Buhârî,** er-Rikâk, 53.

1542 **Buhârî,** er-Rikâk, 53; **Mîlânî,** 'Adâlet-i Sahâbe, s. 328.

1543 Mâide, 5/117.

1544 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, IV, 136, (h.no: 2281); **Buhârî,** Enbiyâ, 48, Tefsîr, 14; **Müslim**, Cennet, 58; **Tirmizî,** Tefsîr, 22. Ayrıca bkz. **'Allâme el-Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 314; **Mîlânî,** 'Adâlet-i Sahâbe, s. 326.

1545 ed-Dihlevî bu rivâyette kullanılan ashâbıtan kastın Hz. Peygamber'e tâbi olan bütün mü'min olduğunu iddia etmekte ve görüşünü şu şekilde temellendirmeye çalışmaktadır: Görüşme ve biraya gelinme olmasa da Ebû Hanife'yi taklid eden herkese ashâb-ı İmâm Ebû Hanife, İmâm Şafiî'yi taklit eden herkese Ashâb-ı Şâfiî denildiği gibi kişi aynı mezhebi paylaşanlarla arasında yıllar geçmişse de arkadaşımız diyebiliyor. Görmediği halde Resûllulah kendisine îmân edenleri üzerinde parlayan bazı emarelerden tanıyacağı için ashâb'ım demiştir. Bkz. **ed-Dihlevî,** s. 225. ed-Dihlevî'nin bu yorumunun savunmacı ve zoraki bir istinbat olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

1546 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, IV, 9, (h.no: 2096) IV, 136, (h.no: 2281); **Buhârî**, Enbiyâ, 8. Tefsîr, 14; **'Allâme el-Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 314.

1547 **Meclisî,** Bihâr, XI, 165.

1548 **Meclisî,** Bihâr, XXXVII, 168; **el-Muzaffer, Muhammed Hüseyîn (ö. 1375/1955)** (2017) Delâilu's-Sıdk li Nehci'l-Hak, I,VIII, Beyrût, Müessesetü Âl-i Beyt, VIII, 95.

Şîî âlimler Ehl-i Sünnet kaynaklarında yer alan sözü edilen hadisleri aktardıkları gibi[1549] kendi kaynaklarında geçen aşağıdaki rivâyetleri de aktarmaktadır: Muhammed el-Bâkır: "*İnsanlar Hz. Peygamber'den sonra üç kişi hariç irtidât ettiler.*" Râvî o irtidât etmeyen üç kişinin kim olduğunu sorunca el-Bâkır: "*Mikdâd b. el-Esved, Ebû Zer el-Gıfârî ve Selmân el-Fârisî'dir.*"[1550] Kısa bir süre sonra insanlar kendilerine geldiler. (yani dine geri döndüler). Bunlar: "*Emîrü'l-Mü'minîn zorla getirtilip biatı alınmadan biat etmemişlerdir.*"[1551] Ca'fer-i Sâdık üç isme "*Ebû Sâsân, 'Ammâr, Şetire ve Ebû 'Amra katmış ve sayı yediye çıkartmıştır.*"[1552] Mufîd'in Ca'fer-i Sâdık'tan aktardığı rivâyete göre bunlara: "*Ammâr, Ebû Sâsân el-Ensârî, Huzeyfe ve Ebû 'Amra da dâhil olarak helak olmayanların sayısı üçten yediye çıkmıştır.*"[1553] Mufîd'in rivâyetinde Şetire yerine Huzeyfe'yi zikredilmiştir.

Ali er-Rızâ'ya "*Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz.*" ve "*Ashâbımı bana bırakınız*" rivâyetleri sorulunca "*Bu doğrudur. Bununla kendisinden sonra değişmeyen ve irtidât etmeyenler kast edilmiştir*." Ona "*Onların değiştiğini ve irtidât ettiği nasıl bilinir?*" Cevaben: "*Hz. Peygamber'in kıyamet gününde bazı ashâbım Kevser havuzundan yolunu kaybetmiş develerin kovulduğu gibi kovulacaktır. 'Ben derim ki Rabbim ashâbım! Ashâbım!' Denilir ki; 'Sen onların senden sonra neler yaptığını bilmiyorsun.' Onları kuzeye doğru götürecekler. Ben de derim ki 'uzak olsunlar uzak olsunlar*.'" İşte değişmeyen ve irtidât etmeyenleri anladın mı?[1554] Başka bir rivâyette *"...Ben kıyamet gününde sizden önce havuzun başına gidip sizleri bekleyeceğim. Sizden bazılarınız gelecek ve diyecek ki ya Resûlellah! Ben falan oğlu falanım, başka birisi gelecek diyeceki ya Resûlellah! ben falan oğlu falanım başka birisi de diyecek ki ya Resûlellah! Ben falan oğlu falanım ben de diyeceğim ki evet ben soyunuzu tanıyorum, fakat sizler benden sonra bidatlar çıkardınız ve dinden gerisin geriye irtidat ettiniz.*"[1555]

Şîa bunun gibi rivâyetlere dayanarak daha önceki başlıklarda değinildiği üzere 'Aşere-i Mübeşşere'nin de içerisinde bulunduğu sahâbîlerin büyük bir kısmının Hz. Peygamber döneminde münâfıklar arasında yer aldığını, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da dinden irtidât ettiğini ileri sürmekte ve Ehl-i Sünnet'i irtidât eden sahâbîlerden

---

1549 Örneğin bkz. **İbn Şâzân**, s. 232-233; **'Allâme el-Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 314 vd; **Mîlânî,** 'Adâlet-i Sahâbe, s. 324 vd; **Şehîdî**, s. 218 vd.

1550 Başka bir rivâyette el-Bâkır irtidât etmeyen bu üç isme ilaveten Hz. Ali'yi de ekleyerek sayıyı dörde çıkarmaktadır. Bkz. '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 199.

1551 **Küleynî,** Revdetu'l-Kâfî, XV, 558-559, (h.no: 15156); **Keşşî,** I, 27.

1552 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 571; **Keşşî,** I, 35.

1553 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 6.

1554 **İbn Bâbeveyh**, Uyun, II, 87; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 19.

1555 **Tûsî**, el-Emâlî, s. 269; **Meclisî,** Bihâr, XXV, 247.

hadis rivâyet etmekle suçlamaktadır. Havz-ı Kevser hadisi ve onun konusunu tetkik eden muhaddisler bu rivâyetin sahâbîlerin adaletini nakzetmeye kalkanlara delil olamayacağını, Kevser başından kovulacak olanların Hz. Ebû Bekir döneminde irtidât edenler ya da Hz. Peygamber döneminde var olan münâfıklar ve büyük günah işleyenler olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar.[1556] Hz. Peygamber'den sonra irtidât edenler konusunda Ehl-i Sünnet'te savunmacı bir dilin,[1557] İmâmiyye Şîa'sında ise yerici bir dilin hâkim olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'den sonra sahâbîlerin hepsinin irtidât ettiğini söylemek Hz. Peygamber'in tebliğ görevini hakkıyla yapmadığı tehlikesini gündeme getirir ki bunu hiç kimsenin tasvip etmesi mümkün değildir.

2.2.2. Bazı Sahâbîlerin Münâfıklığı İle ilgili Rivâyetler

Kur'ân ve hadislerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber döneminde münâfıkların bulunduğu, Hz. Peygamber'in ve Müslümanların bundan mustarip olduğu bir gerçektir. Ancak Şîa'nın münâfıkların sayısını fazla abartması ve sahâbîlerin önde gelenlerini münfaklıkla itham etmesi, Ehl-i Sünnet'le anlaşamadıkları temel konulardan biri olmaktadır. Birkaç örnek vermek konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Benî Mustalik gazvesinde Muhâcir'den biri Ensâr'dan birine tekme attı. Ensâr Ensârları Muhâcir de Muhâcirleri yardıma çağırınca Hz. Peygamber de bunu işitti ve "Ne diye cahiliyye çığırtkanlığı yapıyorsunuz? dediler ki "Muhâcir'den biri Ensâr'dan birine tekme attı." Hz. Peygamber: "Bu tür çirkin davranışları bırakınız." Abdullah b. Ubey olanları duyunca "Ensâr'dan olanı dövdüler. Allah'a yemin ederim ki Medîne'ye vardığımızda izzetli olanlar zelil olanları çıkaracaktır." Söyledikleri bu sözler Hz. Peygamber'e ulaştırılınca, Hz. Ömer: "Ey Allah'ın resûlü izin ver bu münafığın boynunu vurayım." demesi üzerine Hz. Peygamber; "Onu bırak insanlar Muhammed ashâbını öldürüyor." diyecekler.[1558] Bu vb. rivâyetler gösteriyor ki Hz. Peygamber, dışarıdan/Müslüman olmamış olanların "Muhammed ve taraftarları birbirine düştü", "Muhammed ashâbını öldürüyor" kara propagandasını yapmasınlar diye fıskı ve nifâkı ile meşhur olan Abdullah b. Ubey gibileri bile sahâbîsi olarak kabul etmekte, öldürtmek bir yana tehlikelere karşı da korumaktadır.

Hz. Peygamber Cirâne de insanlar arasında Hevâzin ganimetlerini bölüştürüyordu. Benî Temîm'den birisi kalkarak "Ey Muhammed âdil ol!" Hz. Peygamber de "Sana

---

1556 **Efendioğlu**, Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler, s. 137.

1557 Örneğin bkz. **en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277)** (1930) Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, I-XVIII, Kâhire, el-Matbaatu'l-Mısriyye, XV, 59; **İbn Hacer,** Fethu'l-Bârî, XI, 466-469.

1558 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIII, 389, (h.no: 15224); **Buhârî**, Tefsîr, 4; **Müslim**, Birr, 62; **Tirmizî,** Tefsîr, 64.

yazıklar olsun. Ben âdil olmazsam kim âdil olabilir ki. Eğer adaletli davranmazsam ben zarara girmiş olacağım." Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resûlü bu münafığı öldürmek için kalkayım mı?" sorusuna Hz. Peygamber, "İnsanların Muhammed sahâbîsini öldürüyor demesinden Allah'a sığınırım." dedi.[1559] Bu rivâyette göstermektedir ki Hz. Peygamber, "Muhammed ve sahâbîleri birbirine düştü" intibaını vermemek için münâfıkları da korumuştur.

Bazen birbirine kızan bazı sahâbîler birbirlerini münâfıklıkla suçlamaktaydılar. Örneğin, İfk Hadisesi sonrası Sa'd b. Ubâde ile tartışan Usayd b. Hudayr, Sa'd'a: "*Sen münâfıklar için mücadele eden bir münâfıksın*"[1560] diyebilmiştir.[1561] Denilebilir ki o dönemde münâfıklık bir suçlama ve karşısında yer alana üstün gelme aracı olarak bazı sahâbîler tarafından kullanılabilmiştir.

İmân etmesine rağmen yaptığı Hz. Peygamber'in huzurunda ve huzurunun dışında davranışlarında farklılık hisseden bazı sahâbîlerin kendileri Hz. Peygamber'e gelerek "Senin yanındayken bize cenneti ve cehennemi hatırlatıyor, onları gözlerimizle görüyoruz gibi oluyoruz. Fakat huzurundan çıkınca, hanımlarımızla, çocuklarımızla ve işlerimizle meşgul olup bunları unutuyoruz. Öyle ise biz münâfık olmuşuz."[1562] diyerek davranış değişikliklerini münâfıklığa yormuşlardır. Bu da sahâbîler imân ve davranış birlikteliğine önem verdiğini göstermektedir. Sahâbîlerin bu hassasiyetine vurgu yapan İbn Müleyke, Hz. Peygamber'in sahâbesinden otuz kişiyi gördüğünü ve hepsinin kendisinde münâfıklık alametinin olmasından korktuğunu dile getirmiştir.[1563]

Hz. Ömer başta olmak üzere bazı sahâbîler, münâfıkların ismini bilen Huzeyfe b. Yemân'a münâfıkların listesinin içerisinde isminin olup olmadığını sürekli sormuşlardır.[1564] Bu da sahâbîlerin imânı son kerteye taşımak için hassasiyet gösterdiğini belirtmesi açısından önem arz etmektedir. Kummî, tefsirinde aktardığı bir rivâyetele Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû 'Ubeyde, Sâlim Mevlâ Huzeyfe ve Muğîre b. Şu'be'yi münâfık olarak addetmektedir.[1565] "Sahâbîlerim arasında on iki münâfık vardır ki bunlardan sekizi deve iğne ipliği deliğinden geçene kadar Cennet'e giremeyeceklerdir."[1566] Mâmekânî, hadiste zikredilen on iki kişinin

---

1559 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIII, 123, (h.no: 14820).
1560 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXXII, 408, (h.no: 25623); **Buhârî**, Şehâdât, 15; **Müslîm**, Tevbe, 56.
1561 Sahâbenin birbirini tekzibi için ayrıca bkz. **Erul,** Hadis Tetkikleri, s. 56 vd.
1562 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIX, 150, (h.no: 17609), XXXI, 390, (h.no: 19045); **Müslim**, Tevbe, 12.
1563 **Buhârî**, İmân, 36.
1564 **Tîcânî**, Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 379-380.
1565 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 301.
1566 **Müslim**, Sıfâtu'l-Münâfikîn ve Ahkâmuhum, 9.

Akabe biatına katılanlardan olduğunu aktardığı rivâyetle iddia etmektedir.[1567] Bazı Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynakları; Sa'lebe b. Hâtıb, Muatib b. Kuşeyr, Nebtel b. el-Hâris, Huzâm b. Hâlid b. Ubey, Ebû Habîbe b. Ebî'l-Ez'ar Abbâd b. Huneyf, Câriye b. 'Âmir, Mucemmi ' b. Cariye ve Zeyd b. Cariye'nin Hz. Peygamber'in zikrettiği on iki münâfık içerisinde olduğunu aktarmışlardır.[1568]

Bütün bu rivâyetler gösteriyor ki sahâbîler arasında münâfıkların var olduğu bir gerçektir. Her ne kadar Ehl-i Sünnet münâfıkları sahâbe olarak görmüyorsa da Şîa, münâfıklıkları ve kâfirlikleri açıktan bilinmeyenleri sahâbe olarak görmektedir. Onlara göre münâfıklar sahâbe içerisinde yer alan bir gruptur. Onlar da Müslümanlar gibi namaz kılmakta, oruç tutmakta ve Hz. Peygamber'e yakın durmak için azami gayret sarf etmişlerdir. Durum böyle olunca onları hemen fark etmek güçtür. Hz. Peygamber, "*Ey Peygamber! Kâfirler ve münâfıklarla cihâd et! Onlara sert davran! Onların varacağı yer cehennemdir ve bu ne kötü bir sondur!*"[1569] âyeti nâzil olana kadar Müslümanların arasında tefrikalar peyda olmasın diye münâfıklarla mücadele etmekten kaçınmıştır. Bu âyetin nuzûlünden sonra onlarla cihâd etmeye ve onlara sert davranmaya başlamıştır.

2.2.3. Bazı Sahâbîlerin Cehennemlik Olduğunu Haber Veren Rivâyetler

Şîa, Ehl-i Sünnet'in aksine sahâbîlerin hepsinin âdil, muttaki ve Hz. Peygamber'e bağlı kimseler olmadığını ileri sürmektedir. Hz. Peygamber'in bazı sahâbîleri için daha onlar hayattayken onlar için "Cehennemliktir" dediğini Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen çeşitli delillerle kanıtlamaya çalışmaktadır. Delil olarak zikrettikleri rivâyetlerden bir tanesi Ebû Hüreyre'den nakledilen edilen şu rivâyettir: *"Ebû Hüreyre, Resûlullah (sav) ile bir savaşa katılmıştık. Hz. Peygamber, Müslüman olduğu iddia edilen ve savaşta büyük bir cesaret gösterip yaralanan birisi için 'bu cehennem ehlindendir.' Hz. Peygamber'e: 'Ey Allah'ın Resülü! Sen onun için cehennem ehlindendir.' dedin. Fakat o, bugün çok çetin bir şekilde savaştı ve öldü. Hz. Peygamber, 'o, cehenneme gitti.' Bu haber üzerine bazıları şaşkınlık içindeydi ki Hz. Peygamber'e 'o ölmedi fakat ağır bir şekilde yaralandığı, akşam olunca yarasının acısına dayanamayıp intihar ettiği haberi geldi.' Hz. Peygamber, 'tekbir getirip, ben kendimin Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuma şahâdet ederim.' buyurdu. Sonra Bilâl'e insanlar içinde: 'Şu muhakkaktır ki cennete ancak Müslüman olan kişi girer. Şüphesiz ki Allah bu dinini elbette fâcir bir kişi ile de te'yîd edip kuvvetlendirir.' sözlerini*

1567 **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, II, 108.

1568 **İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373)** (1999) Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (Thk. Sâmî b. Muhammed), I-VIII, 2. Baskı, Riyâd, Dâru't-Tabia, IV, 212; **Meclisî,** Bihâr, XXI, 191, 253; **Haydar, Esed** (1982) es-Sahâbe fî Nezari'ş-Şîati'l-İmâmiyye, 2. Baskı, Tahran, s. 35 vd.

1569 Tevbe, 9/73.

ilân etmesini istedi."[1570] Hadisin sonunda Hz. Peygamber'in ilan ettiği mesajdan anlaşıldığına göre mezkûr adam îmân etmemiş eski küfrü üzerinde hayatını sürdürmüş olduğundan cehenneme gitmiştir. Bu şahıs, Hz. Peygamber'in haber verdiği kişilerdendir. Ancak, Hz. Peygamber'in haber vermediği ve küfrünü gizleyip de sahâbîler arasında îmân etmiş gibi davranan başka sahâbîler de olacak ki Hz. Peygamber yaptığı ilanla onları uyarma gereği duymuş olabilir.

Kuzmân[1571] hadisesi olarak da meşhur olan rivâyette Hz. Peygamber müşriklerle savaştıktan sonra mola için karargâhına dönmüştü. Hz. Peygamber'in ashâbı savaşta büyük kahramanlık gösteren cesur birisi varmış. Hz. Peygamber'e "Bugün falancanın kazandığı kadar hiçbirimiz sevap kazanmamışızdır." denilmesi üzerine Hz. Peygamber "O cehennem ehlindendir." demiştir. Topluluktan birisi savaş meydanında onu takip etmiş ve savaşta ağır yara aldığını, yarasının acısına dayanamayarak intihar ettiğini görmüş ve Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarak olayın detayını anlatması üzerine Hz. Peygamber "Bir adam görünüşte cennetliklerin amelini yapar fakat o cehennemliktir. Başka birisi de cehennemliklerin amelini yaptığı gibi görünür ancak o cennetliktir," buyurmuştur.[1572] Başka bir rivâyette Hz. Peygamber: *"Benim ve sizin durumunuz; ateş yakıp da, ateşine cırcır böcekleri ve kelebekler düşmeye başlayınca, onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya, ateşe girmeye çalışıyorsunuz."*[1573] Hz. Peygamber bu hadisi ile sahâbîlerini uyardığı gibi ümmetini de uyarmıştır. Bütün bu rivâyetler göstermektedir ki sahâbe içerisinde imânın kalbine tam yerleşmediği, şan, şöhret ve ganimet için savaşan kimseler bulunmaktadır.

Süleym'in rivâyet ettiğine göre Hz. Ali, Cemel savaşı esnasında Talha ve Zübeyr'le konuşurken onlara 'Aşere-i Mübeşşere'den bir kısmının cehennemin en alt tabakasında bir kuyunun içerisine olduğunu söylemiştir.[1574] el-Hazâz Râzî Hz. Ali'nin 'Aşere-i Mübeşşere'den yedisinin cehennemin en alt tabakasında bir kuyunun içerisine olduğunu[1575] belirtmek suretiyle Süleym'in muğlak bıraktığı "Bir kısım" sözüne açıklık getirmektedir. Başka bir sözünde Hz. Ali, Cemel ve Nehrevan savaşında kendisine karşı

1570 **Buhârî,** Cihâd, 182; **Müslim,** İmân, 178.

1571 Uhud savaşına katılan Kuzmân b. el-Haris'in îmânı hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Kimisine göre kâfir kimisine göre münâfıktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Hacer**, el-İsâbe, V, 335-336.

1572 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXXVII, 470, (h.no: 22813); **Buhârî,** Cihâd, 77, Meğâzî, 38; **Müslim**, İmân, 179; **Meclisî,** Bihâr, C, 200

1573 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXIII, 166, (h.no: 14887), XXIII, 383, (h.no: 15213); **Müslim,** Fezâil 19.

1574 **el-Hilâlî,** II, 798-99; **Hûî,** Minhâcu'l-Berâ'e, IV, 229

1575 **el-Hazâz er-Râzî,** Kifâyetu'l-Eser, s. 115; **Meclisî**, Bihâr, XXXVI, 324.

savaşanların cehenneme gireceğini âyetten iktibas yaparak; şöyle demiştir: "Deve iğne deliğinden geçmediği müddetçe onlar cennete giremeyeceklerdir."[1576] demek suretiyle muhaliflerinin cehennemlik olduğunu belirtmiştir.[1577]

Hz. Ali'nin söylemiş olduğu iddia edilen bu sözlerin ona aidiyeti doğru kabul edilse bile savaş esnasında düşmanlarına psikolojik üstünlük sağlamak için söylemiş olabilir. Ancak şu bir gerçektir ki bir kısım Şîî âlimler Hz. Ali'nin mezkûr sözlerinden hareketle onunla savaşanları cehennemlik olarak görmektedirler.[1578] Şîa, gerek Ehl-i Sünnet gerekse kendi kaynaklarında geçen bazı sahâbîlerin cehennemlik oldukları ile ilgili rivâyetleri delil getirmek suretiyle sahâbîlerin hepsinin âdil olmadığı ile ilgili iddialarını temellendirmeye çalışmıştır.

2.2.4. Hz. Peygamber'in Bazı Sahâbîlere, Bazı Sahâbîlerin Birbirlerine Lanet Okuması/Beddua Etmesi İle İlgili Rivâyetler

Muteber hadis, tefsir ve tarih kitaplarında rivâyet edildiği üzere Hz. Peygamber hayatta iken bir kısım sahâbîlerini tenkîd etmiş, bazılarına da yaptıkları kötü fiilden dolayı da beddua ve lanet etmiştir.[1579] Şîa'nın sahâbe tasavvurunu ortaya koyması açısından Hz. Peygamber'in kendilerine lanet ettiği sahâbîleri ve onlarla ilgili rivâyetleri değerlendirmek önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber'in kendisine lanet ettiği kişiler arasında Hakem b. Ebî'l-'As (ö. 32/652) ve oğlu Mervân b. Hakem de (ö. 65/685) bulunmaktadır.[1580] Hakem, Hz. Peygamber, Medîne'ye hicret edene kadar Mekke'de Hz. Peygamber'in komşusu ve amansız düşmanından birisi olarak kabul edilmektedir. Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmuş ve Medîne'ye yerleşmiştir. Bu kişinin Hz. Peygamber'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiği, kapısını dinlediği, Hz. Peygamber'in Kureyş müşrikleri, diğer kâfir ve münâfıklar hakkında sahâbîlerin ileri gelenlerine verdiği sırları dinleyip etrafa yaydığı rivâyet edilmektedir. Bir gün Hz. Peygamber'in arkasından onun yürüyüşünü alaylı bir şekilde taklit ederken onu gören Hz. Peygamber ona "Öylece kal" diye beddua ettiği aktarılmaktadır. O, bu bedduadan sonra hep o şekilde bozuk ve titreyen

---

1576 Araf, 7/40.

1577 **Kûfî**, Tefsîr, s. 141.

1578 Örneğin bkz. **Tûsî,** el-Emâlî, s. 364.

1579 Dârimî, *Müsned*'inde/*Sünen*'inde ve Müslim, *Sahîh*'inde lanet ve seb konusuna özel bir bâb açmıştır. Bkz. Dârimî, Kitâbu'r-Rikâk'ın elli ikinci bâb "Hz. Peygamber'in lanet ettiği ve sövdüğü kimseler"e ayırmışken Müslim de Kitâbu'l-Birri ve Sıleti ve'l-Âdâb'ın yirmi beşinci bâb "Hz. Peygamber'in kendilerine lanet okuduğu, sövdüğü ve beddua ettiği kimseler" hakkındaki hadislere ayırmıştır. Bkz. **Dârimî**, Rikâk, 52; **Müslim**, Müslim, Kitâbu'l-Birri ve Sıleti ve'l-Âdâb, 25. Bab.

1580 **Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân Kaymâz (ö. 748/1348)** (Tsz) Tecrîdu Esmâi's-Sahâbe, I-II, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, I, 135.

bir yürüyüşle yürümek zorunda kalmıştır. Hal ve hareketleri katlanılmaz bir seviyeye ulaştığında Hz. Peygamber onu Tâif'e sürmüştür.[1581]

Abdullah b. 'Amr b. 'Âs'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, "Yanınıza lanetli birisi gelecek" dedi. Abdullah; 'Amr, Resûlullah'ı (sav) karşılamak için elbiselerini giyerken oradan ayrıldım. Ben daha ayrılmamıştım ki onların yanına giren ilk kişi Hakem b. Ebî'l-'Âs oldu. Başka bir rivâyete göre Mervân, Hz. 'Âişe'nin kardeşi hakkında ileri geri konuştuğunda Hz. 'Âişe ona, "Allah'a yemin ederim ki sen babanın sulbündeyken Resûlullah babana lanet okumuştur."[1582] Başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber, "Hakem'e ve ondan doğana/oğluna lanet etmiştir."[1583] Bir gün Hz. Peygamber evinden çıkarken Mervân ve babası Hakem'in kapıda gizli gizli konuşmalarını dinlediğini görünce onlara hitaben "الْوَزَغُ ابْنُ الْوَزَغِ/[1584] Hayvan oğlu hayvan" dedi.[1585] Bazı sahâbîler, Hz. Peygamber'in yanına girerken Onun, el-Hakem b. Ebî'l-Âs'a lanet okuduğunu müşâhede ettiler. "Biz de lanetleyelim mi?" sorusuna cevap yerine Hz. Peygamber, "Sanki onun çocuklarının minberime çıkıp indiklerini görüyorum" diyerek ümmetinin geleceği ile ilgili kaygısını dile getirdi. Başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber Hakem'in parmakları ile Hz. Peygamber'le alay ettiği bir sırada yanından geçti. Onun alay ettiğini gördü. "Allahım onu korkak kıl." Hemen o esnada Hakem yerinde titredi. Hz. Peygamber, "Bunun sulbünden gelenlerden dolayı ümmetimin vay haline" dedi.[1586]

Hz. Peygamber'in Hakem'in oğlu Mervân hakkında da olumsuz ifadelerinin olduğu rivâyet edilmektedir. 'Abdurrahmân b. 'Avf'tan rivâyet edildiğine göre kimin bir çocuğu dünyaya gelse onu Hz. Peygamber'e kendisine dua etmesi için getirirlerdi. Hz. Peygamber'e dua etmesi için Mervân getirilince ona dua yerine "Hayvan oğlu hayvan" ve "Melun oğlu melun" dediği rivâyet edilmektedir.[1587]

Hz. Peygamber'in Muâviye ve babasına da lanet ettiğiyle ilgili rivâyetler bulunmaktadır. İbn 'Abbâs, "Ben çocuklarla birlikte oynarken Hz. Peygamber geldi. Ben hemen kapının arkasına saklandım. Beni orada bulup enseme dokundu. 'Muâviye'ye git onu çağır!' Ben gittim ve geldim. 'O, yemek yiyor' dedim. Hz. Peygamber tekrar: 'Git,

---

1581 **İbn Abdi'l-Ber,** el-İsti'âb, I, 359-361; **Belâzurî,** el-Ensâb, I, 170-171; **Başaran, Selman** (1997) 'Hakem b. Ebû'l-Âs', DİA, İstanbul, XV, 175-176.

1582 **İbn Abdi'l-Ber**, el-İsti'âb, I, 360.

1583 **el-Hilâlî,** II, 773; **Belâzurî**, el-Ensâb, I, 170-171; **Meclisî**, Bihâr, XXXIII, 156; **Meclisî**, Mirât, XXVI, 195.

1584 Zehirli kertenkele anlamına " الْوَزَغُ" yöresel bir kullanım olduğu için kertenkele yerine Türkçe kullanıma uygun olarak hayvan kelimesini tercih ettik.

1585 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 542.

1586 **İbn Hacer**, el-İsâbe, II, 90-91; **İbnü'l-Esîr,** Usdu'l-Ğâbe, s. 290-291; **Şehîdî**, s. 251-253.

1587 **Neysâburî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim (ö. 405/1014)** (Tsz), el-Mustedrek ala's-Sahîhayn, I-IV, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife, IV, 479.

onu çağır!' diye emretti. Ben yine gidip döndüm ve 'o, yemek yiyor' dedim. Üçüncü defa 'git, onu bana çağır!' diye emrettiler ben yine gidip geldim ve o yemek yiyor dedim. Bunun üzerine 'Allah onun karnını doyurmasın' dedi."[1588]

Hz. Peygamber'in yedi yerde Ebû Süfyân'a lanet ettiği rivâyet edilmektedir. Her yedi yerde lanet etmekten başka çaresi kalmamıştır. Hz. Peygamber'in ona lanet ettiği ilk yer, Hz. Peygamber, Mekke'den Medîne'ye hicret etmek için çıkarken Ebû Süfyân da Şâm'dan geliyordu. O, Hz. Peygamber'e söverek ve tehdit ederek tuzağa düşürmeye çalıştı. Onu yakalamaya yeltendi ki Allah, onu Peygamber'inden uzaklaştırdı. İkinci yer, Bedir günü, kervanı Hz. Peygamber'den korumak için çevirdiğinde Hz. Peygamber ona lanet etti. Üçüncü yer, Uhud günü Ebû Süfyân, "Hübel büyüktür" deyince Hz. Peygamber, "Allah en büyük ve en yücedir." dedi. Ebû Süfyân, "Şeref bizimdir. Sizin hiçbir şerefiniz yoktur." Hz. Peygamber de "Allah, bizim dostumuzdur, sizin dostunuz yoktur." diyerek lanet etti. Dördüncü yer, Hendek gününde Ebû Süfyân bir Kureyş topluluğu ile geldiğinde Allah onları kinleriyle döndürdü ve hiçbir hayra nail olamayarak lanetlenmiş olarak döndü. Beşinci yer, Hudeybiye günü Hz. Peygamber'e o, sene umre yapma izni vermediği için Allah ve Peygamber'i ona lanet etmiştir. Altıncı yer, Ahzâb günü Ebû Süfyân bir grup Kureyşli ile 'Âmir b. et-Tüfeyl bir grup Hevâzinli ile 'Uyeyne b. Husayn Gatafân ile Kureyze ve en-Nadîr onlara katılacağını söylediğinde, Hz. Peygamber komutanlık edene ve katılanlara lanet etti. Yedinci yer, Akabe'de Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeye çalıştıkları gün onlar, on iki kişi Ümeyyeoğullarından, beşi de diğer insanlardandı. Hz. Peygamber, Akabe'de olanlara lanet etti.[1589]

Bu rivâyet birkaç problem barındırmaktadır: Bunlardan biri Akabe'de Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeye çalışanların sayısı ile ilgilidir. Bu rivâyette Hz. Peygamber'e Akabe'de suikast düzenlemeye çalışanların sayısı on yedi olarak zikredilirken diğer rivâyetler de ise on dört kişiden bahsedilmektedir. Şuşterî'ye göre on dört kişi olan rivâyetler daha doğrudur. Dördüncü yer olan Hendek günü ile altıncı yer olan Ahzâb günü aslında aynı günü ifade etmektedir. Kazılan Hendeklere nispetle Hendek savaşı, harbe katılan gruplara nispetle Ahzâb savaşı denilmiştir. Bu rivâyeti doğru kabul edenler bu duruma şu şekilde açıklama getirmişlerdir: Muhtemelen Hz. Peygamber bir günde iki ayrı yerde ona lanet okuduğundan dolayı rivâyet bu şekilde aktarılmıştır.[1590]

Şîa kaynaklarına göre Hz. Peygamber'in lanet ettikleri kimseler bunlarla sınırlı

1588 **Müslim**, Bir, 96; **İbn Müzâhim,** s. 220; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, X, 107.

1589 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, II, 397-398; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 484-485; **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 520-522.

1590 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 485.

değildir. Hz. Peygamber'in isim vermeden lanet ettikleri kimseler de bulunmaktadır. Örneğin; Hz. Peygamber, 11/632 yılında Safer ayının sonlarına doğru Mûte Savaşı'nın intikamını almak için Suriye tarafına bir sefer düzenleme kararı almıştır. Muhacir ve Ensâr'ın ileri gelenlerinden pek çok ashâb bulunmasına rağmen ordunun genel komutanlığına bütün itirazlara rağmen Mûte Savaşı'nda şehit düşen Zeyd b. Harise'nin oğlu Usâme b. Zeyd'i getirmiştir. Usâme, daha on yedi veya on sekiz yaşlarında olup Hz. Peygamber hasta yatağında ısrarla Usâme ordusunun hazırlanıp sefere çıkmasını emretmiş ve katılmak istemeyenleri de lanetlediği rivâyet edilmiştir.[1591]

Birbirlerine lanet okuyan sahâbîler konusu incelendiğinde genellikle yönetimde olanların yaptıklarından hoşnutsuz olanların yönetimdekilere, ya da yönetime gelme mücadelesinde olanların birbirlerine lanet okudukları müşahede edilecektir.

Hz. Osmân halifeyken uygulamalarından rahatsız olan birçok sahâbî ona lanet okumuştur. Örneğin, Hz. 'Âişe, Hz. Osmân için "Na'sel'i öldürünüz. Allah Na'sel'e lanet etsin."[1592] diyerek Hz. Osmân'ı cerh etmiştir. Muâviye, Irak'ta yaşayan Ali b. Ebî Tâlib, oğulları Hasan ve Hüseyîn'e Şâm'da minberde ve kunutlarda lanet okumuştur. Sa'd b. Ubâde hayatta iken Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ona lanet okumuştur. Hâlid b. Velîd, Mâlik b. Nuveyre'yi öldürünce Hz. Ömer, Hâlid'e lanet okumuştur. Kısacası, Müslümanlar arasında bir günah ya da sakınılma gereken bir şey ortaya çıkarsa lanet okuma uygulaması devam edegelmiştir.[1593]

Hz. Peygamber, at gösterilerini izlemek için çıktığında Ebî Uheyhe'nin kabrine uğradı. Hz. Ebû Bekir "Allah bu kabrin sahibine lanet etsin. O, Allah'ın yolundan alıkoyan ve Resûlullah'ı (sav) yalanlayan biriydi." demesi üzerine kabirde yatanın oğlu Hâlid de "Allah Ebû Kuhâfe'ye lanet etsin…" diyerek lanete lanetle karşılık vermiştir.[1594]

Hz. Ali, sabah ve akşam namazlarının konutlarında Muâviye, Ömer, Muğîre, Velîd b. Ukbe, Ebû'l- E'ver, Dahhâk b. Kays, Busr b. Ertât, Habîb b. Mesleme, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Mervân b. el-Hakem'e beddua edip onlara lanet okumaktaydı.[1595]

Şîa kaynakları mezkûr rivâyetleri sahâbîlerin hepsinin âdil olmadığına delil olarak getirmektedir. Ayrıca onların hepsini âdil kabul etmenin Hz. Peygamber'in sünnetiyle

---

1591 **Şehristânî,** el-Milel, s. 12; **İbn Ebî'l-Hadîd,** VI, 52; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 263; **Meclisî**, Bihâr, XXX, 431; **Hürr Âmulî,** İsbâtu'l-Hudât, III, 369.

1592 "Hz. Osmân'ı Cerh Eden Lakaplar" başlığından bu lakapla ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

1593 **eş-Şirâzî,** Ali Han, s. 16; **Subhânî,** el-İnsâf, III, 613. Ayrıca seb konusu ile ilgili bkz. **Varol, M. Bahaüddîn** (2006) 'Emeviler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine', İstem, Yıl: 4, S: 8, s. 83-107.

1594 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 177.

1595 **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 79.

çeliştiğini ileri sürmüştür.[1596]

2.2.5. Sahâbenin Sahâbe Tarafından Katledilmesi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbîler arasında baş gösteren siyasi ve fikri ayrılıklar, savaşlara sebebiyet vermiştir. Bu harplerde binlerce Müslüman, Müslüman kardeşlerinin eliyle öldürülmüştür. Kendisi sahâbî olan Hz. Osmân'ı şehîd edenlerin arasında sahâbe de bulunmuştur. Aynı şekilde Cemel, Sıffin ve Nehrevân'da birbirleriyle savaşan orduların askerlerinin çoğunluğu sahâbîlerden oluşmuştur. Bu harplerde birbirlerine kılıç çeken sahâbîlerin büyük bir kısmı savaş meydanında yaşamlarını yitirmişlerdir. Hayatını kaybedenler arasında Zübeyir gibi cennetle müjdelenenler de bulunmuştur. Birbirlerine karşı savaşmış sahâbîlerin her biri kendisini ve taraftarlarını hak yol, karşısında yer alanı da dalalet üzerinde görmüştür. Medîne halkı ile çatışıp onları mağlup eden ve Medîne'nin üç gün yağmalanmasına izin veren kişinin de sahâbîlerden olduğu rivâyet edilmiştir. Harre olayında seksen sahâbî ya sahâbî eliyle ya da diğer Müslümanların eliyle şehîd olmuşlardır. Gerçekleşmiş olduğu ilk günden bugüne Müslümanların gönüllerinde derin yaralar, aralarında da onarılmaz tahribatlar bırakmış olan Kerbela faciasında şehîd edilmişler arasında sahâbîler var olduğu gibi onları şehîd eden grup içerisinde de yine sahâbî olanlar bulunmuştur.

Savaşlardaki katliamlar dışında sahâbîler arasında öldürmeler de meydana gelmiştir. Şîa rivâyet kaynaklarında en çok zikredilen ve üzerinden Hz. Ebû Bekir ve Hâlid b. Velîd'in tenkid edildiği sahâbînin sahâbî eliyle öldürülmesine Mâlik b. Nüveyre el-Yerbûî et-Temîmî'nin (ö. 11/632) öldürülmesi örnek olarak vermek verilebilir. Hz. Peygamber'in hakkında "Cennetlik birini görmek isteyen bu adama baksın"[1597] dediği Mâlik'i 9/630 veya 11/632 yılında Yerbû'un ve diğer bazı Temîmîlerin zekâtını toplamakla görevlendirmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra kabilesi ile birlikte Hz. Ebû Bekir'e zekât vermeyi reddedince Ridde komutanı Hâlid onun üzerine yürümüş, Mâlik ve destekçilerini öldürdükten sonra Mâlik'in hanımı Ümmü Mütemmim ile evlenmiştir.[1598] Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşen bu olayı duyan Hz. Ömer, Mâlik'in ayan beyan Müslüman olduğuna dair yemin edip Hz. Ebû Bekir'in huzuruna çıkmış ve Zekât vermeyenlerle savaşmayı bırakması konusunda onunla tartışmıştır. Hz. Ebû Bekir zekât vermeyenlerle savaşacağını, onları ya öldüreceğini ya da esir edeceğini dile getirmiş ve Hz

---

1596 **Şehîdî,** s. 250.

1597 **İbn Şâzân el-Kummî, Ebû'l-Fadl Şâzân b. Cebril (ö. 600/1203)** (1363), el-Fedâil, 2. Baskı, Kum, Redî, s. 75

1598 **Subhânî**, el-İnsâf, III, 563; **Fayda, Mustafa** (2003) 'Mâlik b. Nüveyre', DİA, Ankara, XXVII, 514-515.

Ömer'in ısrarla karşı çıkmasına da şu karşılığı vermiştir: "Ey Ömer! Sen Allah'ı inkâr eden ve dinden irtidât edenleri mi savunuyorsun?" Bunun üzerine Ömer, "Müslümanların kanının dökülmesini engellemek kâfiri gözetmek midir?" demiş ve bu işten vazgeçmiştir.[1599] Hz. Ömer, Hâlid'i recmetmeye kararlı görünürken halife olunca onu sadece komutanlıktan azletmekle yetinmiştir.[1600]

İbn Şâzân el-Kummî'ye göre, Hz. Ebû Bekir halife olarak minbere çıktığı ilk günlerde Mâlik b. Nüveyre Hz. Peygamber'in yerine kimin geçtiğini öğrenmek için Medîne'ye gelmiş, Hz. Peygamber'in vasîsi olan Ali'ye ihanet edildiğini dile getirmiş ve Ebû Bekir e dönüp "Resûlullah'ın vasîsi dururken sen nasıl onun minberine çıkarsın" diye itirazda bulunmuştur. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Kunfuz'la Hâlid b. Velîd'e onu mescitten çıkartmaları için emretmiştir. Daha sonraki zamanlarda Hâlid onu takip etmiş öldürmüş, kafasını da tandıra koyup yakmış, aynı gece onun eşiyle birlikte olmuştur.[1601] Bu olayı ele alan Bahrânî, Hâlid b. Velîd'i, câhiliye döneminde yapılan davranışı tekrar etmekle itham etmiştir. Dahası onu Müslüman olduktan sonra hayatını münâfık olarak devam ettiğini de ileri sürmüştür. Ayrıca Hz. Ebû Bekir döneminde Benî Hanife kabilesini esir alıp mallarına el koymakla dinden çıktığını ileri sürmüştür.[1602] Bahrânî bu açıklamasıyla tenakuza düşmüştür. Eğer Hâlid münâfıksa zaten îmân etmemiş olduğundan dolayı yaptığı davranışla girmediği dinden çıkması mümkün değildir. Çünkü dine giriş imânla dinden çıkışta imân ettiği şeyi inkâr etmekle olmaktadır.

Şîî müellifeler Hâlid'in haksız yere insan öldüren suçlu biri olduğuna ve Mâlik'in hanımı ile zina ettiğine hükmetmektedir. Buna karşın Mâlik'i de Hz. Peygamber'le güzel sohbette bulunmuş, onun tarafından zekât memuru olarak görevlendirilmiş, gerek câhilliye gerekse Müslümanlığı döneminde toplumun ileri gelenlerinden birisi olduğuna ve mazlum olarak öldürüldüğüne hükmetmektedirler.[1603] Malik'in öldürülmesi ve sonrası yaşananlar üzerinden Şîa, Hz. Ebû Bekir ve Hâlid b. Velid'i cerh etmekte ve adalet vasfına haiz olmadıklarını iddia etmektedir.

2.2.6. Sahâbînin Sahâbî Tarafından Dövülmesi

Şîa kaynakları bazı sahâbîlerin muhâlif kimliklerinden dolayı haksız yere o dönem iktidarda bulunan kendileri gibi sahâbî arkadaşları tarafından feci bir şekilde dövüldüğünü rivâyet etmektedir. Bu başlıkta sürekli gündeme getirilen Abdullah b. Mes'ûd ve 'Ammâr

1599 **İbn Şâzân,** s. 132-133.
1600 **Taberî Âmulî Sağîr,** el-Musterşid, s. 255-256, 513.
1601 **İbn Şâzân el-Kummî,** el-Fedâil, s. 76; **Meclisî**, Bihâr, XXIX, 55.
1602 **Bahrânî**, el-Burhân, II, 616.
1603 **Arı,** s. 246.

b. Yâsir' ve Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Külsûm'ün dövülme sebebi inceleme konusu edinilecektir.

Şîa rivâyet kaynaklarında İbn Mes'ûd'un Hz. Osmân'ı tenkîd ederken "*Osmân'ın Allah katında bir sineğin kanadı kadar değeri yoktur.*" dediği[1604] dahası onu tekfir ettiği ile ilgili rivâyetlere de yer verilmektedir.[1605] Hz. Osmân'ın ise Abdullah b. Mes'ûd'a bu muhâlif tavırlarından ve Irak'tan Medîne'ye dönüş yolculuğunda Rebeze'de Ebû Zer'nin cenaze namazını kıldırdığından dolayı bazı cezalar uyguladığı,[1606] kıraatını tanımadığı, mushâfını yaktığı,[1607] kırbaçlayıp yaraladığı, kaburga kemiği kırılıncaya kadar dövdürdüğü ve bunun neticesinde hayatını kaybettiği rivâyet edilmektedir.[1608]

Rivâyete göre İbn Mes'ûd Cuma günü Kûfe'den Medîne'ye döndü. Hz. Osmân onun Medîne'ye geldiğini öğrenince onu küçük düşürtmek için, "Ey insanlar! Geceleyin size bir böcekçik geldi. Yemeğine gidene kusar ve pisler." dedi. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, "Ben böyle birisi değilim. Bilakis Hz. Peygamber'in Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn savaşlarına katılan ve Rıdvân biatında kendisine biat eden sahâbîsiyim" diye karşılık verdi. Hz. Osmân'ın sözlerini duyan 'Âişe "Ey Osmân! Peygamber'in sahâbîsine mi bunu söylüyorsun?" diye bağırdı. Osmân, 'Âişe'ye "Sus" dedikten sonra Abdullah b. Zum'a b. el-Esved'e İbn Mes'ûd'u zorla mescitten çıkarmasını emretti. İbn Zum'a'nın hamle yapıp, mescidin kapısında onu yere çalmasından dolayı kaburga kemiklerinden biri kırıldı. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, "Kâfir İbn Zum'a Osmân'ın emri ile beni öldürdü." dedi.[1609]

Bazı rivâyetlere göre daha sonra Hz. Osmân İbn Mes'ûd'a yaptıklarından dolayı pişman olmuştur. Onu, sonunda vefat edeceği son hastalığında ziyaret etmiştir. Görüşme esnasında ona, "Hangi şeyden şikâyet ediyorsun?" diye sormuş. İbn Mes'ûd, "Günahlarımdan" diye cevap vermiş, Hz Osmân ona, "Neyi arzuluyorsun?" demiş. O, "Rabbimin rahmetini" demiş, Hz. Osmân, "Sana doktor çağırayım mı?" diye sormuş. O, "Doktor benim hastalanmamı istedi." diye cevap vermiş, Hz. Osmân, "Sana atiye verilmesi için emir vereyim mi?" diye sormuş, O, "Ben muhtaç olduğum sıralarda beni ondan mahrum ettin. Ondan müstağni olduğum sırada ise bana veriyorsun." diye cevap vermiş, Osmân, "Senin çocuklarına kalır." deyince, İbn Mes'ûd, "Allah onları rızıklandırır." demiştir. Osmân, "Abdurrahmân'ın babası benim için af dile" demiş O, "Benim hakkımın

1604 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 280; **İbn Ebî'l-Hadîd**, III, 42.
1605 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 357.
1606 **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 44.
1607 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 284; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 45.
1608 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 357.
1609 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 281-282; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 42-44.

senden alınması için Allah'a yalvarıyorum" diye cevap vermiştir. Hz. Osmân'a olan öfkesinden dolayı ölüm döşeğindeyken 'Ammâr'a Hz. Osmân'ın cenaze namazını kılmamasını vasiyet etmiş, 'Ammâr da bunu yerine getirmiştir.[1610]

Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarına göre sebepleri farklı olmakla beraber sahâbî eliyle dövülen diğer sahâbî de 'Ammâr b. Yâsîr'dir. 'Ammâr'ın Hz. Osmân tarafından fıtık olancaya kadar dövüldüğü ile ilgili rivâyetleri Hz. Osmân'ı cerh eden Şîa kaynakları sürekli gündem konusu etmektedir. Şîa'nın 'Ammâr'ın dövülme sebebi ile ilgili aktardığı rivâyetler şunlardır: Şîa'ya göre 'Ammâr; Hz. Osmân'ın Benî Ümeyye'ye akrabalıktan mütevellit görev ve bağışta bulunmasına şiddetle muhalefet etiğinden dolayı Hz. Osmân, onu fıtık oluncaya kadar dövmüştür. Bunun sonucunda 'Ammâr da onun düşmanlarına iltihak etmiş ve Hz. Osmân şehîd edildiğinde onun hakkında "Onu kâfir olarak öldürdük" demiştir.[1611]

İbn Hişâm (ö. 218/833) ve el-Kelbî'nin (ö. 204/819) Ebû Mihnef'ten (ö. 157/773-74) rivâyet ettiğine göre Medîne'deki Beytü'l-Mâl'de içirisinde zinet eşyası ve mücevherât olan bir sepet vardı. Hz. Osmân ailesi için ondan zinet eşyası alınca insanlar bu mevzuda onu eleştirdiler. Aleyhinde yapılan konuşmalar onu kızdırdı. O, "Bazı kişilerin burunları yere sürtünse de bu fey'den ihtiyaç duyduğumuzu alacağız." Hz. Ali, "O zaman bunu yapmaktan men edilirsin. Seninle feyin arasına girilir." dedi. 'Ammâr'sa, "Allah şâhid olsun ki bu konuda ilk olarak benim burnum yere sürtünecektir." Hz. Osmân, "Ey Yâsir'in oğlu bana karşı bu cür'eti nasıl gösterirsin?" diyerek onun yaklalanması için talimat verdi. Yaklayıp getirildikten sonra Osmân içeri girerek, onu bayıltıncaya kadar dövdü. Sonra bazı sahâbîler onu Osmânın evinden çıkratıp Ümmü Seleme'nin evine taşdılar. O, öğle, ikindi ve akşam namazlarını kılamadı. Kendine geldiğinde abdest alıp namaz kıldı. Sonra "Allah'a hamd olsun bu, yolunda eziyet edildiğimiz ilk gün değildir." dedi. 'Ammâr, Benî Mahzûm'un antlaşmalısı olduğundan Hişâm b. Velîd, Hz. Osmân'a "Ey Osmân! Ali'ye karşı bir şey diyemedin. Fakat bize karşı cür'et göstererek kardeşimizi ölesiye dövdün. Vallahi 'Ammâr'a bir şey olursa onun diyetine karşılık Emevîlerden büyük bir adamı öldürürüm." dedi. Hz. Osmân, bu sözlere sinirlenerek onu huzurundan çıkarttı. Ümmü Seleme; 'Ammâr'a yapılanlardan dolayı müteesir oldu. Olanlar Hz. 'Âişe'ye iletildiğinde O, 'Ammâr'a bunu yapalanlara kızdı ve Resûlullah'ın saçından bir miktarını, bir ayakkabısını ve giysilerinden birini çıkararak "Daha Peygamber'in saçı, elbisesi ve

---

1610 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 280; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 43-44.
1611 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 457.

ayakkabısı eskimeden ne çabuk onun sünnetini terk ettiniz." diyerek Hz. Osmân'a tepki gösterdi.[1612]

Başka bir rivâyete göre bir gün Mikdâd, 'Ammâr, Talha, Zübeyr ve daha başka sahâbîler Hz. Osmân'a bir mektup yazarak aleyhindeki şikâyetleri dile getirdikten sonra ona muhâlefet edeceklerini bildirmişlerdi. 'Ammâr bu mektubu alarak Hz. Osmân'a gelmiş mektubun bir bölümünü okumuştur. Hz. Osmân, "Bunların içerisinde bana karşı cür'et edebilen sadece sen misin?" demesi üzerine 'Ammâr, "Hayır, bilakis en uysalı benim!" cevabını vermiştir. Hz. Osmân, onu küçük düşürmek için "Ey Sümeyye'nin oğlu! Yalan söylüyorsun!" deyince, 'Ammâr da "Ben hem Sümeyye'nin hem de Yâsir'in oğluyum" diye cevap vermiştir. Hz. Osmân adamlarına 'Ammâr'ı yakalamalarını emretmiş, onlar da 'Ammâr'ı ellerinden, ayaklarından yakalayarak uzatmış, Hz. Osmân da ayaklarıyla onu tepmiştir. 'Ammâr zayıf ve yaşlı olduğundan yapılanların neticesinde bayılmış ve fıtık olmuştur.[1613]

Başka bir rivâyete göre 'Ammâr'ı dövme gerekçesi olarak Hz. Osmân'ın bir gün yeni kazılmış bir mezar görmesi, bu mezarın kime ait olduğunu sorması üzerine Abdullah b. Mes'ûd'un mezarı olduğunu öğrenmesidir. Buna göre Hz. Osmân'ın İbn Mes'ûd'un ölümünü kendisinden sakladığından 'Ammâr'a kızmış ve ona şiddetli bir dayak atarak fıtık olmasına sebebiyet vermiştir.[1614]

Rivâyetlerin hepsinin ortak noktası 'Ammâr'ın Hz. Osmân'dan dayak yemesidir. Dayak yeme sebebi olarak da rivâyetlerde ağırlık basan görüş 'Ammâr'ın Hz. Osmân'ın bazı uygulamalarını eleştirmesi ve halifenin bu eleştirilerden rahatsız olmasıdır. Buna rağmen Meclisî, 'Ammâr'ın dayak yemesini, Hz. Ali'nin tarafında yer almasına bağlamaktadır.[1615] Ancak bunu sözü edilen rivâyetlerden çıkarmak oldukça zor görünmektedir. Bu rivâyetleri aktaran kaynaklar 'Ammâr'ın kaç defa dayak yediği ile ilgilenmemiş, dayak yeme nedenine odaklanmışlardır. Hz. Osmân'ı mekzûr meselede savunanlar, onun 'Ammâr'ı dövdüğü ispat edilse bile, "Bir devlet başkanının gerek gördüğünde, bazı kişileri terbiye amacıyla dövebileceğini" belirterek dövme olaylarının Hz. Osmân için bir eksiklik oluşturmayacağını belirtmektedirler.[1616]

1612 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 289-290; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 49; '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 296-297; **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 193-194; **Arı,** s. 498-499.

1613 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 290-291; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 50; '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 297; **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 194.

1614 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 290; **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 194.

1615 **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 197.

1616 **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 51; **Arı,** s. 500.

Hz. Osmân'ın bu meselede kendisini şu şekilde savunduğu rivâyet edilmektedir: "Sa'd ve 'Ammâr bana haber göndererek 'Senin yaptığın bazı işleri müzakere etmek istiyoruz' dediler. Onlara cevaben, meşguliyetim dolayısıyla şimdilik gitmelerini ve tayin ettiğim bir günde gelmelerini söyledim. Sa'd söylediğim sözü dinleyerek gitti. 'Ammâr ise gitmek istemedi. Kendisine bir adam göndererek aynı cevabı tekrar ettiğim halde yine gitmek istemedi. Onun inat ettiğini gören adamım, benden emir almaksızın onunla tartışmış. Vallahi ben bir şey için emir vermedim. Üstelik böyle bir şeyin vukuuna da razı olmadım. Ben buradayım. 'Ammâr isterse gelsin, kısâs istesin." Murtezâ, Hz. Osmân'ın bu savunmasına itiraz ederek "'Ammâr'ı dövdüğünü inkâr etmek güneşin doğuşunu ve yayılmasını inkâr etmek gibi akla uzak bir ihtimaldir" demektedir.[1617]

Şîa rivâyet kaynaklarının değişik varyantlarıyla Ca'fer-i Sâdık'a dayandırdıkları uzun ve tasvîrî bir rivâyete göre Hz. Osmân, Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Külsûm'ü (ö. 9/630) döverek ölmesine neden olmuştur. Rivâyetlere göre olay şu şekilde gelişmiştir: Hz. Peygamber'in ön dişlerini kırdığı, dudaklarını yardığı ve Hamza'yı şehîd ettiği iddia edilen Muğîre b. Ebî'l-'Âs, Hendek savaşı sırasında yakalanmaktan korktuğu için kılık değiştirerek Osmân'ın evine gelip kendisini Benî Süleym'den biri olarak tanıttı. Hz. Osmân'a at, koyun ve yağ getirdiğini söyledi. Hz. Osmân onu evine aldıktan sonra ona: "Yazıklar olsun sana! Resûlullah'ın ön dişlerini kırıp dudaklarını yardığını ve Hz. Hamza'yı öldürdüğünü iddia ediyorsun." dedi. Söylenenleri Ümmü Külsûm duyunca bağırdı. Hz. Osmân, onu susturdu. Sonra Resûlullah'ın mescitte olduğu bir sırada yanına gitti ve yüzüne doğru yönelerek, üç defe: "Ey Allah'ın Resûlü! Amcam Muğîre'ye emân verdin." diyerek yalan söyledi. Her seferinde Hz. Peygamber ondan yüz çevirmesine rağmen o, Hz. Peygamber'e dönüp aynı şeyi tekrar edince üçüncü defanın akabinde Hz. Peygamber, "Biz emân verdik ve te'cil ettik" buyurduktan sonra, "Kim ona binek, palan, semer, su kabı, kırba, kova, mest, pabuç, azık veya su vermişse Allah ona lanet etsin!" buyurdu. Râvîlerden 'Âsım'ın dediğine göre bu on eşyanın tamamını Hz. Osmân ona vermişti. Muğîre Hz. Osmân'ın yanından ayrılıp gidince Cebrâil onun konakladığı yeri Resûlullah'a bildirdi. Resûlullah; Zeyd ve Zübeyr'i onu öldürmek için gönderdi. Onlar da gidip Muğîre'yi öldürdüler. Bunun üzerine Hz. Osmân, hanımına, "Sen amcamın yerini babana bildirdin." dedi. Hanımı: Allah'a yemin ederek kendisinin böyle bir şey yapmadığını söylediği halde Hz. Osmân ona inanmadı ve onu acımasızca, dövdü. O da babasına durumu bildirerek Hz. Osmân'ı şikâyet etti. Resûlullah ona cevap olarak:

1617 **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 48-49.

"Sürekli kocasını şikâyet eden kadın için hayâ ediyorum" dedi. Bunu üzerine Resûlullah'a "Osmân beni öldürdü" diye haber yolladı. Resûlullah da Hz. Ali'ye "Kılıcın al, git amcakızının elini tut getir. Kim seninle onun arasına girerse kılıçla onu vur!" dedi. Hz. Ali gitti ve onu Hz. Peygamber'e getirdi. Sırtını Resûlullâh'a gösterince Resûlullah, "Onu öldürmüş, Allah da onu (Hz. Osmân) öldürsün" dedi. İkinci gün Ümmü Külsûm öldü. İnsanlar onun namazı için toplandıklarında Hz. Osmân da aralarında bulunuyordu. Resûlullah, "Kim bu akşam cariyesine acı çektirmişse cenazeye katılmasın!" dedi. Bu sözünü iki defa tekrar etmesine rağmen Hz. Osmân sesini çıkartmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "O kişi ya kalkacak ya da onun ve babasının ismini açıklayacağım." demesi üzerine Hz. Osmân Mehin adlı kölesine dayanarak kalkıp gitti.[1618]

Bu rivâyet Hz. Peygamber'i bile zan altında bırakacak kadar birçok yönü ile problemlidir. Şöyle ki Hz. Peygamber verdiği sözden asla caymaz. Emân verdikten sonra arkadan adam gönderip emân verdiği kişiyi öldürtmez. Böyle yapması onun sözünde durmadığının göstergesi olur. Bu da ne onun sireti ne de peygamberlerin sıfatlarına uyar. Hal böyle olunca ya Hz. Peygamber Muğîre'ye emân vermemiştir, ya da öldürme olayı gerçekleşmemiştir. Ayrıca en zor zamanda Hz. Peygamber'in yanında yer alan ona malı ve canı ile destek olan Hz. Osmân bu rivâyette düşmanla iş birliği yapan biri olarak gösterilmesi, Hz. Peygamber'e bile yalan söyleyecek kadar yalancı, onun kızını öldürecek kadar acımasız gösterilip cerh edilmesi siyasi kaygılarla mezkûr rivâyetin vaz edime ihtimalini arttırmaktadır. Zira eğer Hz. Osmân eşine karşı bu derece acımasız birisi olsaydı Hz. Peygamber kızı Rukiyye'den (ö. 2/624) sonra diğer bir kızını (Ümmü Külsüm'ü) onunla evlendirmezdi. Ayrıca Ümmü Külsüm'ün vefatından sonra başka bir kızım daha olsaydı onu da Osmân'a verirdim[1619] demezdi. Dolayısıyla bu rivâyet üzerinden Hz. Osmân'ın cerh edilmesi tutarlı gözükmemektedir.

2.2.7. Sahâbînin Sahâbî Tarafından Sürgün Edilmesi

Şîa kaynakları incelendiğinde, her yerde ve her zaman bildiğini söylemekten çekinmeyen Ebû Zer'in hakkı ve hakikati haykırdığı için ilk üç halife dönemlerinde çeşitli baskılara maruz kaldığı, Hz. Osmân tarafından Şâm'a sürgün edildiği, orada da Muâviye'nin yanlış uygulamalarını eleştirdiği için Muâviye tarafından halifeye şikâyet edildiği, halifenin onu tekrar Medîne'ye geri çağırdığı, oradan da Rebeze'ye sürgün edildiği ve Rebeze'de halktan izole bir yaşama maruz bırakıldığı, orada vefat ettiğinde

---

1618 **Râvendî,** el-Kerâic ve'l-Cerâih, I, 94-95; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 158-159; **Arı**, s. 439-440. Ayrıca olayın farklı bir varyantı için bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, V, 618.

1619 **İbnü'l-Esîr,** 'Osmân b. 'Affân', Usdu'l-Ğâbe, s. 826

cenazesini defnedecek kimselerin bulunmadığı uzun uzadıya anlatılmaktadır. Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde Ebû Zer'in sürgün edilmesine neden olan olaylar zinciri şu şekilde cereyan etmiştir.

Hz. Osmân, Mervân b. el-Hakem'e mallar, Haris b. el-Hakem b. Ebî'l-'Âs'a üç bin dirhem ve Zeyd b. Sâbit'e bin dirhem verdiğinde Ebû Zer; mal biriktireni acıklı bir azapla uyaran âyeti okudu.[1620] Bunu duyan Mervân, Ebû Zer'i Hz. Osmân'a şikâyet etti. O da kölesi Nail'i Ebû Zer'e göndererek bu hareketinden vazgeçmesini istedi. Ebû Zer ise Osmân, "Beni Allah'ın kitabını okumaktan ve onun emirlerini terk edenleri ayıplamaktan mı men ediyor? Allah'a yemin olsun ki benim için Osmân'ı küstürmek karşılığında Allah'ı hoşnut etmek, Osmân'ın hoşnut olması mukabilinde Allah'ın hışmına uğramaktan daha sevimli ve daha hayırlıdır." dedi. Hz Osmân, onun bu cevabından hiddetlenmiş ise de sabretti.[1621] Bir gün Hz. Osmân halifenin Beytü'l-Mal'den borç para alıp eli genişleyince ödemesinde bir sakıncanın olup olmadığını etrafındakilere sordu. Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 32/652-53), "Bunda bir sakınca yoktur." deyince Ebû Zer ona: "Ey Yahudî'nin oğlu dinimizi sen mi bize öğreteceksin?" dedi. Hz Osmân, "Bize ve arkadaşlarımıza eziyetin haddi aştı, kalk Şâm'a git" dedi. Onu Şâm'a sürgün etti.[1622]

Ebû Zer Şâm'da sürgündeyken Şâm valisi Muâviye'nin yaptığı işlere karşı geliyordu. Bundan vazgeçmesi için Muâviye ona üç yüz dînâr gönderdi ise de Ebû Zer bunu kabul etmeyip geri çevirdi. Muâviye, Şâm'da "Hadra" isimli sarayı inşa ettiğinde Ebû Zer ona "*Ey Muâviye! Bunu Allah'ın malından inşa ettiysen bu hareketin hıyanettir. Kendi malından inşa ettiysen israftır*." dedi. Yine Ebû Zer "*Vallahi benim bilmediğim bazı işler oldu. Bu işler ne Allah'ın kitabında ne de onun Peygamber'in sünnetinde bulunmaktadır. Vallahi hakkın söndürüldüğü, batılın dirilttiği, doğrunun yalanlandığı, yalanın etkisinden sakınılmadığını ve sâlih insanların bundan müteessir olduğunu görüyorum."* derdi. Muâviye'ye Ebû Zer'in bu vb. sözlerinden sonra Hz. Osmân'a "*Ebû Zer Şâm'da bozgunculuk ediyor*" şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Hz. Osmân, Muâviye'ye "Ebû Zer'i en kaba ve en kambur bir bineğe bindirip bana gönder." dedi. Muâviye de Ebû Zer'in sırtında kamburdan başka üzerinde bir şey olmayan yaşlı bir deveye bindirip gece gündüz onunla yürüyüp eşlik edecek kişiler ile birlikte Medîne'ye gönderdi. Ebû Zer son derece sefalet ve zahmet içerisinde Medîne'ye vardıktan sonra Hz Osmân adam göndererek "İstediği yere gitmesini" ona söylemelerini istedi. Ebû Zer Mekke'ye gitmek istedi ise de

---

1620 Tevbe, 9/34.
1621 **Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 293-294; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 54.
1622 **Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 294; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 54; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, 298.

bu talebi reddedildi. Bunun üzerine Kudüs'e gitmek istedi. Fakat bu isteği de Hz Osmân tarafından kabul görmedi. Bu defa da Ebû Zer Kûfe veya Basra'ya gönderilmesini talep etti. Bu talebi de reddedilerek Rebeze'ye sürgün edildi ve vefatına kadar orada kaldı. [1623]

Ebû Zer Rebeze'de[1624] ölmek üzereyken yanında sadece hanımı ve hizmetçisi vardı. Onlara; "Beni yıkayın, kefenleyin ve yolun ortasına bırakın. İlk geçen kervana 'bu Hz. Peygamber'in sahâbîsi Ebû Zer'dir. Onu defnetmek için bize yardım edin' deyin." Onlar da onun dediğini yaptılar. İbn Mes'ûd, Irak'tan umre için gelen bir kervanla birlikteydi. Kervan yolun ortasındaki cenazeyi fark edemediğinden neredeyse develer ezecekti. Hizmetçi/köle onlara doğru kalktı ve "Bu, Hz. Peygamber'in sahâbîsi Ebû Zer'dir. Onu defnetmek için bize yardım edin." dedi. İbn Mes'ûd yutkunarak Hz. Peygamber doğru söyledi. "Ebû Zer yalnız yürüyecek, yalnız ölecek, tek başına dirilecek" dedikten sonra arkadaşları ile indi ve onu defnettiler.[1625] Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber, Ebû Zer'e hitaben "Ey Ebû Zer! Allah sana rahmet eylesin, yalnız yaşayacak, yalnız ölecek, yalnız dirilecek ve cennete yalnız gireceksin."[1626]

Ebû Zer'i sürgün eden Hz. Osmân da onu şikâyet eden Muâviye de sürgün edilen Ebû Zer de sahâbîydi. Ebû Zer dışında sürgün edilen sahâbîlerden bir tanesi de Sa'd b. 'Ubâde'dir. Hz. Ömer tarafından Medîne'den Şâm'a sürgün edilmiş ve orada öldürülmüştür.[1627] Şîa bu ve benzeri olayların gerçekliğine, sebep ve sonuçlarına bakmaksızın sürekli eserlerinde zikretmekte ve onların üzerinden iktidarda bulunan bazı sahâbîleri cerh etmektedir. Böylelikle sahâbîlerin hepsinin âdil olmadığı ile ilgili tezlerini ispatlamak istemektedirler.

2.2.8. İçkiden Dolayı Cezalandırılan Sahâbîler

Sahâbenin tümünün âdil olmadığını düşünen Şîa, bu konu ile ilgili getirdiği argümanlarından biri de içki içtiğinden dolayı kendilerine had cezası uygulanan sahâbîlerdir. Şîa'nın bu hususta verdiği örneklere değinmek konumuz açısından önem arz etmektedir. İçki içtiği için kendisine had cezası uygulanan sahâbîlerdan birisi Nuaymân b. 'Amr'dır. Bazı kaynaklarda adı Na'mân olarak geçmektedir. Medîneli

---

1623 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 294-295; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 55; **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 479-480; '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, 299; **Arı**, s. 492-493.

1624 Rebeze: Irak Hicaz yolunda Medîne'ye üçgünlük/üç mil mesafede bulunan Medîne'ye bağlı bir köyün adıdır. Bkz. **el-Hamevî**, 'Rebeze', Mu'cemu'l-Buldân, III, 27-28.

1625 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 283; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 44.

1626 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 295; **İbn Bâbeveyh**, Men Lâ Yehdurhu'l-Fakîh, IV, 375; **Meclisî**, Bihâr, XXI, 216.

1627 **Subhânî**, el-İnsâf, III, 613. Sa'd b. Ubâde'nin Hz. Ömer'in halifeliğinin başında onunla sert bir biçimde tartıştıktan sonra onu protesto etmek amacıyla Şam'a gittiği ve orada Şîa'nın iddia ettiği gibi öldürülmediğini normal bir ölümle öldürüldüğü ile ilgili kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Bkz. **Azimli, Mehmet** (2008) 'Sa'd b. Ubâde' DİA, İstanbul, XXXV, 377-378.

Neccâroğullarındandır. İkinci Akabe Biatı'na katılmıştır. Bedir, Uhud, başta olmak üzere bütün gazvelere iştirak etmiştir. Şakacı yönüyle sahâbe arasında temayüz etmiştir. Hz. Peygamber'i gülümseten davranışları kaynaklarda aktarılmıştır. İçki haram kılındıktan sonra da içkiyi bırakamadığı anlaşılan Nuaymân içki içerken yakalanıp cezalandırılmıştır. Mezkûr sahâbînin aynı suçla Hz. Peygamber'in huzuruna birkaç defa getirilmesinden dolayı sahâbîlerden biri, "Allah ona lânet etsin" diye beddua etmiş, bu ifadeyi tasvip etmeyen Hz. Peygamber, onun Allah'a ve peygamberine muhabbet beslediğini belirtmiştir.[1628]

İçki içtiği için kendisine had cezası uygulanan sahâbîlerden birisi de Ebû Cendel'dir. (ö. 18/639?) Ebû Cendel Bedir Gazvesi'nden (2/624) önce Mekke'de Müslüman olmasından dolayı babası tarafından hapsedilerek zincire vurulmuş ve hicret etmesine engel olmuştur. Hudeybiye Antlaşması'nın (6/628) imzalandığı sırada zincirlerini kırarak gelmesine rağmen anlaşmanın ilgili maddesine sâdık kalan Hz. Peygamber, onu ailesine iade etmiştir. Ebû Cendel'in Dımaşk'ta Dırâr b. Hattâb (ö. 12/633) ve Ebû Ezver/Dırâr b. Ezver (ö. 13/634) adlı sahâbîlerle birlikte içki içtiği ve "İçkinin haram kılınmasından önce içenlerin samimi Müslüman oldukları takdirde günahlarının bağışlanacağını" bildiren âyeti[1629] o, kendi lehlerine yorumlamaya çalıştıkları, buna rağmen Dımeşk valisi ve komutanı Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh tarafından Hz. Ömer'in emriyle cezalandırıldığı aktarılmıştır.[1630]

İçki içtiği için kendisine had cezası uygulanan Ebû Mihcen es-Sakâfî (ö. 30/650), Tâif kuşatmasından bir yıl sonra Sakîf heyetiyle birlikteMedîne'ye gelip Müslüman olmuştur. Ebû Mihcen Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuş ve ondan hadis de rivâyet etmiştir. İmân etmeden önceki içki alışkanlığını Müslüman olduktan sonra da devam ettirdiği için Ebû Mihcen, Hz. Ömer tarafından birçok kere cezalandırılmış ve hapsedilmiştir. İçkiyi terk etmemesi ya da bir rivâyete göre Ensâr'dan birinin karısına göz koyması sebebiyle bir adaya sürülmüştür.[1631]

İçki içtiği için kendisine had cezası uygulanan ve görevlendirildiği valilik görevinden azledilen Kudâme b. Mez'ûm (ö. 36/656), Osmân b. Mez'ûm'un kardeşi aynı

1628 **Abdurrezâk,** Musannef, IX, 243, (h.no: 17082); **Kandemir, M. Yaşar** (2007) 'Nuaymân b. Amr', DİA, İstanbul, XXXIII, 220-221.

1629 Mâide 5/93

1630 **Abdurrezâk,** Musannef, IX, 244, (h.no: 17078); **Subhânî**, el-İnsâf, III, 565-566; **Çubukçu, Asri** (1994) 'Ebû Cendel', DİA, İstanbul, X, 118-119.

1631 **Abdurrezâk,** Musannef, IX, 243, (h.no: 17077); **Talu, Mehmet** (1994) 'Ebû Mihcen es-Sekafî', DİA, İstanbul, X, 188.

zamanda Hz. Ömer'in iki çocuğu Abdullah ve Hafsa'nın da dayısıdır.[1632] Erken dönemlerde Müslüman olan Kudâme, İkinci Habeşistan hicretine katıldı. Hz. Peygamber'in Medîne'ye hicreti sonrası Medîne'ye hicret etti. Bedir, Uhud, Hendek gazveleri başta olmak üzere Hz. Peygamber'in katıldığı bütün gazvelere iştirak etti. Hz. Peygamber tarafından Bahreyn'e elçi olarak gönderildi. Hz. Ömer'in halifeliğinde Bahreyn valiliğine atandı. O, bu görevdeyken Abdü'l-Kays kabilesinin reisi Cârûd b. Muallâ (ö. 20/641), Hz. Ömer'e onun içki içtiğini haber verip, buna tanık olarak da Ebû Hüreyre'yi gösterdi. Ebû Hüreyre, "Kudâme'yi içki içerken değil sarhoş olarak kustuğunu gördüğünü söyleyince" Hz. Ömer, muhtemelen Ebû Hüreyre'nin Cârûd'un kız kardeşiyle evli olmasından dolayı bu şâhidliği yetersiz görüp, cezalandırmayınca Ebû Hüreyre, "Kudâme'nin hanımı Hind bt. Velîd'in şâhidliğine başvurulabileceğini" bildirdi. Hind de olun içki içtiğini doğrulayınca Hz. Ömer Kudâme'yi valilik görevinden azlederek cezalandırmaya karar verdi (20/641).[1633] Kudâme, Bedir savaşına katılıp da içki had cezasının uygulandığı tek kişidir.[1634]

İçki içtiği için kendisine had cezası uygulanan sahâbeden birisi de Velîd b. Ukbe'dir. (ö. 61/680-81) Şîî yazarlara göre Velîd içki içtiği gibi sarhoşken Müslümanlara namaz da kıldırmıştır.[1635] Onlara göre Velîd içki içtiğinde Hz Osmân ona had uygulamak istememiş; fakat Hz. Ali "Ben hazır olduğum halde Allah'ın hadleri iptal edilemez" diyerek ona had uygulamıştır.[1636] Mufîd bu olayı şu şekilde aktarmıştır: Kendisine had uygulanmak üzere Velîd getirildiğinde Hz Osmân kızgın bir şekilde kamçıyı almış orada hazır bulunan sahâbenin önüne atarak "Kim kardeşime had cezası uygulamak istiyorsa uygulasın" demiştir. Orada bulunan sahâbîler çekinince Hz. Ali öne çıkıp kamçıyı alıp cezayı uygulamıştır. Bunun üzerine Osmân ona kin beslemiştir.[1637] Mezkûr rivâyette Hz. Osmân'ın Allah'ın hükmünün iptali ile suçlanırken Hz. Ali de hükmün savunucusu olarak ta'dil edilmesinin siyasi tarafgirliğin tezahürü olabilir. Ayrıca bu olay üzerinden Hz. Osmân'ın Hz. Ali'ye kin beslediğini ileri sürmek niyet okuyuculuğu olarak anlaşılabilmektedir.

Sahâbîlerin hepsinin âdil olmadığını ileri süren Şîa âlimleri bunu temellendirmek için getirdiği delillerden birisi de içki içtiğinden dolayı had cezasına çarpılan sahâbîlerdir.

1632 **Subhânî**, el-İnsâf, III, 564-565.

1633 **Abdurrezâk,** Musannef, IX, 240-243, (h.no: 17076); **Ünal, İsmail Hakkı** (2002) 'Kudâme b. Mez'ûm, DİA, Ankara, XXVI, 312-313.

1634 **Abdurrezâk,** Musannef, IX, 240, (h.no: 17075); **Mufîd**, el-İrşâd, I, 202-203.

1635 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 356.

1636 **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 358.

1637 **Mufîd,** Cemel, s. 96. Ayrıca bkz. **Mes'ûdî,** Murûcü'z-Zeheb, II, 263; **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVII, 230; **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 155; **Tûsî,** el-Emâlî, s. 176; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, X, 440; **Arı**, s. 484.

Oysaki mezkûr suçtan dolayı cezalandırılan sahâbî sayısı son derece azdır. Ayrıca onların işlemiş oldukları hatadan dolayı tevbe etmiş olabileceğini de hesaba katarak onlar üzerinden bütün sahâbîlerin âdaletini tartışmaya açmak isabetli görünmemektedir.

2.2.9. Zinadan Dolayı Cezalandırılan Sahâbîler

Sahâbîler de diğer insanlar gibi hayır ve şer işlemeye meyyal bir tabiata sahip olarak yaratılmışlardır. Hz. Peygamber döneminde nefsine yenik düşüp zina eden ve vicdan azabına dayanamayıp, gelip yaptığı suçu itiraf edip suçun cezai müeyyidesine katlanan sahâbîler olduğu gibi bunu itiraf etmeyenler de vardır.

Mâ'iz b. Mâlik dört defa gelerek zina ettiğine dair kendi aleyhine şâhidlikte bulunduktan sonra Hz. Peygamber tarafından recm edilmiştir.[1638] Mâ'iz'in recmedilmesinden kısa bir süre sonra Ezd kabilesinin Gâmid kolundan bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek "Ya Resûlallah! Beni temizle" dedi. Hz. Peygamber, "Yazıklar olsun sana! Çık git, Allah'a tövbe ve istiğfarda bulun" buyurdu. Kadın, "Beni, Mâiz'i çevirdiğin gibi geri çevirmek mi istiyorsun?" dedi. Hz. Peygamber, "Sana ne oldu?" diye sordu. Kadın, "Kendisinin zinadan hamile olduğunu" söyledi. Söylediklerini teyit etmek için "Sen mi?" buyurdu. Kadın, "Evet" dedi. Hz. Peygamber "Doğuruncaya kadar git." buyurdu. "Kadının bu arada geçimini Ensâr'dan bir adam üstlendi." Daha sonra kadın, Hz. Peygamber'e gelerek; "Gâmidli kadın doğurdu." dedi. "Çocuğun bakımını da Ensâr'dan birisi üstlenmesi üzerine kadın recmedildi."[1639] Bu rivâyetlerde görüldüğü üzere suçu işleyenler, suçlarını kendileri itiraf etmişlerdir. Bu da onların ne kadar erdemli ve mü'min olduklarını göstermektedir.

Bedevîlerden zina eden bir kadının kocası ile zina eden bir işçinin babası Hz. Peygamber'e gelerek "Allah'ın kitabı" ile aralarında hüküm vermesini istediler. İşçinin babası durumu şu şekilde anlattı: "Benim oğlum bu adamın yanında işçi olarak çalışıyordu. Onun hanımı ile zina etti. Oğlum için recm cezası gerektiği haber verildi. Ben oğlumun adına yüz koyunla bir cariye fidye verdim. Konuyu ilim erbâbına danışınca, oğluma yüz değnekle bir yıl sürgün cezası, bunun karısına ise recm cezası gerektiğini söylediler." Bunun üzerine, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, aranızda Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim. Cariye ve koyunlar geri verilecek. Oğlunuza yüz değnek vurulduktan sonra bir yıl sürgüne gönderilecek. Ey Üneys, sen de bu adamın karısına git. Eğer zina suçunu itiraf ederse, ona recm cezasını uygula." Kadın

---

1638 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, I, 214, (h.no: 41); **Müslim**, Hudud, 17; **Küleynî**, el-Kâfî, XIV, 38-39; **Tûsî**, Tehzîb, X, 40; **el-Hür el-'Âmulî,** Vesâil, XVIII, 101, (h.no: 34322); **Meclisî**, Bihâr, XXI, 366-367.

1639 **Müslim**, Hudud, 23.

suçunu itiraf edince Hz. Peygamber'in emri ile recmedilmiştir.[1640] Zikri geçen rivâyetlerden hareketle Şîa sahâbîlerin hepsini cerh etmekte ve hepsinin topyekûn âdil olarak kabul edilemeyeceğini ileri sürmektedir. Mezkûr rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere zina suçunu işleyen sahâbî sayısı son derece az olup, zina edenlerin ekserisi kendileri gelip suçunu itiraf etmişlerdir. Bu da onların imânî gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

2.2.10. Hz. Peygamber'e Suikast Düzenleme Teşebbüsleri

Mekkeli müşrikler ve Medîneli Yahudiler münâfıklarla beraber Hz. Peygamber'e birçok defa suikastta bulunmak için çeşitli çabaların içerisine girmişlerdir. Ancak suikastların hepsi de Allah'ın yardımı ile akamete uğratılmıştır. Bu suikast teşebbüslerinden birisi de Tebûk gazvesi dönüşü olmuştur.

Hz. Peygamber, Tebûk gazvesinden dönerken 'Ammâr ve Huzeyfe ile birlikte vadiden geçtiği esnada bir kısım münâfıklar ona suikast düzenlemek için Cuhfe ile Ebvâ arasındaki akabe denilen yerde pusu kurmuşlardı. Amaçları Hz. Peygamber vadiden geçerken devesini ürkütüp, onu devesinin üzerinden vadiye düşürmekti. 'Ammâr Hz. Peygamber'in devesinin yulalarından tutmuş, Huzeyfe de geriden Hz. Peygamber'i takip ediyordu. Hz. Cebrâil, Hz. Peygamber'e kendilerine doğru gelen atlı birliği haber verdi. Ayrıca gelenlerin atlarının yüzüne kırbaçla vurulmasını istedi. Hz. Peygamber de Huzeyfe'ye elindeki kırbaçla gelenlerin atlarının yüzüne vurmasını emretti. Hz. Peygamber'in sesinden ve tanınmaktan korkan münâfıklar kaçarak ordunun içerisine gizlendiler.[1641]

Hz. Peygamber, Huzeyfe'ye onları tanıyıp tanımadığını sorması üzerine Huzeyfe hiçbirini tanımadığını söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber hepsinin isimlerini tek tek Huzeyfe'ye saymıştır. el-Kelbî, Hz. Peygamber'i öldürmek için suikast düzenlemeye çalışanların on beş kişi olduğunu bunların içerisinde Abdullah b. Übey, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Tu'me b. Übeyrik, Culâs b. Süveyd, Ebû 'Âmir b. en-Nu'mân, Ebû'l-Ehves olduğunu hepsini Hz. Cebrâil'in haber verdiğini ileri sürmüştür.[1642] el-Bâkır bunların sekizi Kureyşli dördü de Arap bedevilerinden olmak üzere sayılarının on iki olduğunu belirtmiştir.[1643] Tabersî'de aynı görüşü paylaşmaktadır.[1644] Suikastçıların sayısının on dört olduğunu düşünen İbn Bâbeveyh, onların şu kişilerden oluştuğunu iddia etmiştir: Ebû'ş-

---

1640 **Buhârî**, Şurut, 9; **Müslim**, Hudud, 25.

1641 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 175; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 359; **İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ** (Tsz), Sa'du's-Su'ûd li'n-Nufûsi Mendûd, 1. Baskı, Kum, s. 135; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 807; **Meclisî**, Bihâr, XXI, 196, XXXVII, 117; **ez-Zencânî**, s. 22.

1642 **İbn Betrîk, Yahyâ b. Hasan** (1407) Umdetu'l-Uyûn Sıhâhu'l-Ahbâr fi Menâkıbi İmâmi'l-Ebrâr, 1. Baskı, Kum, 340-342.

1643 **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 359; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 819

1644 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 70.

Şurûr, Ebû'd-Devâhî, Ebû'l-Me'âzif, Ebû'l-Me'âzif'in babası, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Ebû'l-E'ver, Muğîre b. Şu'be, Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe, Hâlid b. Velîd, 'Amr b. Âs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Abdurrahmân b. Avf.[1645] Mezkûr isimler Hz. Peygamber'den sonra başta hilâfet seçimi olmak üzere siyasi olayların merkezinde yeraldıklarından dolayı İbn Bâbeveyh tarafından mezhebi kaygılarla böyle bir suçlama ile tenkid edilmiş olabilirler. Yoksa ismi geçen sahâbîlerin siretlerine bakıldığında böyle bir şey yapmayacakları anlaşılacaktır.

Son tahlilde şunu söyleyebiliriz ki İslâm dinini ilk pratize eden sahâbîleri Kur'ân ve hadisler bazen onların faziletlerini ön plana çıkartarak ta'dil etmiş, bazen de yaptıkları kusurlardan dolayı da onları cerh etmiştir. Övgüler ve yergiler bazen sahâbîlerin geneline bazen de tek tek bazı sahâbîlere yapılmıştır. Bu da onların insan olduğunu hayır ve şer işlemeye meyyâl yaratıldığının göstermektedir. Sahâbîler hata ve kusurlardan münezzeh görmek ne kadar yanlışsa, onları her türlü kötülüğün müsebbibi, bozguncu, gâsıb, menfaatperest olarak görmek de o derece yanlıştır. Sahâbîler her yönüyle ümmete rol modeldirler. Allah, onların üzerinden ümmete mesaj vermiştir. Âyetler ve hadislerde onlara yapılan tenkitler onlardan sonra gelenler için sakınılması gereken hal ve tavırlarken onlara yapılan övgüler de yapılması gereken davranışlar olarak görülebilir. Dolayısıyla sahâbîlere yapılan tenkîdleri onlar için cerh değil ümmet için ders çıkarılması gereken konular olarak telakki etmek gerekmektedir. Zira hataları Kur'ân ve Hz. Peygamber tarafından düzeltilen başka hiçbir nesil yoktur. Önemli olan uyarıldıktan sonra tevbe etmek, hata ve kusurlarda ısrar etmemektir. Ki bunu sahâbîlerin hayatlarında görmek mümkündür. Onları münferit olaylar üzerinden cerh edip itibarsızlaştırmak, onlar vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılan dini birikime faydadan çok zarar vereceğini unutmamak gerekmektedir.

[1645] **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 499; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 819; **Meclisî**, Bihâr, XXI, 223.

BÖLÜM 3

İMÂMİYYE ŞÎA'SININ TA'DİL VEYA CERH ETTİĞİ SAHÂBÎLER VE ONLARDAN GELEN RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İmâmiyye'nin Ta'dîl ve Cerh Ettiği Sahâbîler

İmâmiyye Şîa'sının sahâbe tasavvurunu bütüncül bir şekilde ortaya koymak için "İmâmiyye'nin Sahâbîleri Ta'dîl Eden Âyetler ve Rivâyetlere Yaklaşımı" ile "İmâmiyye'nin Sahâbîleri Cerh Etmek İçin İleri Sürdüğü Âyetler ve Rivâyetler" inceledikten sonra İmâmiyye'nin cerh ve ta'dîl ettiği sahâbîleri incelemek önem arz etmektedir. Bu başlıkta İmâmiyye'nin sürekli gündem konusu yaptığı sahâbîler merkeze alınarak konu ele alınacaktır.

1.1. İmâmiyye'nin Ta'dîl Ettiği Sahâbîler

İmâmiyye Şîa'sının ta'dil ettiği sahâbîlerin inceleme konusu edinileceği bu başlıkta ta'dilin en temel gerekçesinin Hz. Ali'nin saffında yer alıp alma olduğunu tespit edebilmek için ta'dil edilen ashâbın hayatlarına ana hatlarıyla değinilecektir. Ondan sonra ilgili sahâbîyi ta'dil ettiği iddia edilen ayetler, rivâyetler ve lakaplar varsa analiz edildikten sonra *Kütüb-i Erbaa*'da onlardan ne kadar rivâyetin geldiği, hangi konularla ilgili olduğu müstakil bir başlıkta tespit edip değerlendirilecektir.

1.1.1. Hz. Ali

Ebû Talib'in (ö. 619 m.) en küçük oğlu olarak milâdî 600 yılında Mekke'de doğduğu rivâyet edilmiştir. İlk Müslümanlardan olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in hicreti esnasında ona teslim edilen bazı emanetleri sahiplerine vermek ve Mekke müşriklerinin dikkatini dağıtmak için Mekke'de Hz. Peygamber'in yatağına yatmıştır. Hicretin II. senesinde Hz. Fâtıma ile evlenmiş ve bu birliktelikten Hasan, Hüseyîn ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeyneb ve Ümmü Külsûm adlı kız çocukları olmuştur. Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere -Tebûk gazvesi dışında- hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir. Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapmıştır. Hz. Osmân'ın şehadetinden sonra halife olmuş ve halife iken Müslümanlar arasında cereyan eden tefrikaları bertaraf etmek için Cemel, Sıffin, Nehrevân'da muhâlifleri ile savaşmıştır. Hâricî Abdurrahmân b. Amr b. Mülcem (ö.

40/661) tarafından zehirli bir hançerle cuma günü sabah namazında yaralanmış, iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40'ta (26 veya 28 Ocak 661) vefat etmiştir.[1646]

1.1.1.1. Hz. Ali'yi Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rîvâyetler

Şîa'nın Hz. Ali hakkındaki tasavvuru, bir mezhebinden diğer mezhebine farklılık arz etmektedir. Ehl-i Sünnet mezhepleri ise ilk üç halifeye gösterdiği sevgi ve saygıyı Hz. Ali'ye de göstermekte ve ilk dört halifeyi râşid halifeler olarak kabul etmektedir. İmâmiyye Şîa'sına göre Hz. Ali, sahâbî ve dördüncü halife olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. O, Hz. Peygamber'in vasîsi, nass ile halifesi ve diğer sahâbîlerle kıyaslanamayacak derecede üstün bir fazilet ve meziyete sahiptir. Bunun yanı sıra kimi Şîî âlimlerine göre Hz. Ali, fazilet bakımından Hz. Peygamber dışında kalan tüm peygamberlerden de üstündür. Bu tezlerini ispatlamak için de birçok âyet ve rivâyetleri istidlâl ve istişhâd etmektedirler. Bunların öne çıkanları aşağıda başlıklar halinde incelenecektir.

1.1.1.1.1. Hz. Ali'yi Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler

Şîa, Hz. Ali'nin imâmetinin nassla sâbit olduğunu temellendirmek için başta Kur'ân âyetlerinden olmak üzere hadislerden ve tarihi verilerden sürekli faydalanmaktadır. Âyetlerin nüzûl sebeplerini Hz. Ali ve imâmeti ile ilişkilendirmeye çalışmakta çoğu âyetin onun hakkında nâzil olduğunu ileri sürmektedir.[1647] Bu hususta zaman zaman o kadar ileri gitmişlerdir ki neredeyse Kur'ân'ı imâmeti onaylayan kitab olarak gördükleri intibaını edinmek mümkündür. Bu konuda delil olarak kullandıkları âyetlerin sayısı bin civarındadır. Ancak İmâmet anlayışı çerçevesinde bakıldığında kullandıkları âyet sayısı ise bunun oldukça altındadır. "Yol gösterici",[1648] "Kitap",[1649] "Sivrisinek",[1650] "Nûr",[1651]

1646 Hz. Ali'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Begavî,** 'Ali b. Ebî Tâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, IV, 354 vd; **İbn Kâni'**,'Ali b. Ebî Tâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 259 vd; **Ebû Nuaym**, 'Ali b. Ebî Tâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 75 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Ali b. Ebî Tâlib', Usdu'l-Ğâbe, s. 871 vd; **Fığlalı, Ethem Ruhi** (2012) İmâm Ali, 8. Baskı. Ankara, TDV Yay., s. 1 vd; **Fığlalı, Ethem Ruhi** (1989) 'Ali', DİA, İstanbul, II, 371-374; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Ali b. Ebî Tâlib', el-İsti'âb, III, 1089 vd; **İbn Hacer,** 'Ali b. Ebî Tâlib', el-İsâbe, IV, 464 vd; **Fığlalı,** İmâmiyye Şîa'sı, s. 73 vd; **Şenyayla, Gencal** (2016) 'Hayatı ve İlk Dönem İslâm Toplumundaki Yeri Açısından Hz. Ali', (Doktora), Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 21 vd.

1647 Örneğin Hz. Ali hakkında nazil olduğu ileri sürülen beş yüz âyetin bir araya getirildiği Receb Bursî'nin kitabı bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bkz. **Bursî, Receb** (2003) ed-Dureru's-Semîn fi Hamsemieti Âyetin Nezelet fî Mevlânâ Emîrü'l-Mü'minîn bi İttifâki Ekseri'l-Mufessirîn min Ehli'd-Dîn, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî, s, 22 vd.

1648 Râd, 13/7.

1649 Bakara, 2/2.

1650 Bakara, 2/26.

1651 Nisâ, 4/174.

"Sırat",[1652] "Destek"[1653] ve "Vezir"[1654] olarak isimlendirilen âyetler, bunlardan bazılarıdır.[1655]

"Rızâ âyeti" olarak da bilinen "*İnsanlar arasında, Allah'ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır. Allah kullarına karşı şefkatlidir."*[1656] âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili farklı rivâyetler varsa da Şîa, Muhammed el-Bâkır'dan gelen rivâyeti benimsemiştir. el-Bâkır'a göre; bu âyet hicret esnasında Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'i aradığı sırada onun yatağında Allah'ın rızasını kazanmaktan başka bir niyeti olmadan yatmış olan Hz. Ali'yi ta'dîl etmek için nazil olmuştur.[1657]

"Velâyet âyeti" olarak da bilinen "*Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun Peygamberi ve namaz kılan, zekât veren ve rükû eden müminlerdir."*[1658] âyeti bazı rivâyetlere göre Hz. Ali hakkında nâzil olmuştur. Abdullah b. Selâm'ın da içerisinde bulunduğu Yahudilerden bir topluluk Hz. Peygamber'in yanında otururken bu âyet nazil olmuştur. Rivâyete göre Hz. Peygamber mescide girdiğinde onu bir dilenci karşılamıştır. Hz. Peygamber ona, "Sana bir şey veren oldu mu?" sorusuna Yahudi namaz kılan Hz. Ali'yi göstermiştir.[1659] Hz. Ali, sünnet namazı kıldığı sırada dilencinin biri kendisinden bir şeyler isteyince o rükû halindeyken parmağındaki yüzüğü çıkarıp dilenciye vermesi üzerine mezkûr âyet nazil olmuştur.[1660] Bu rivâyete göre rükû edenle Hz. Ali'i kast edilmiştir. Böylelikle onun ibadete ve infaka ne kadar düşkün biri olduğu vurgulanmak istenmiştir.

Necrân Hıristiyanları ile Hz. Peygamber arasında Hz. Îsâ'nın babasız doğduğu hususunda meydana gelen bir tartışmada Hz. Peygamber'in onları lanetleşmeye davet etmesi üzerine inen, "Mübâhele âyeti"nde[1661] geçen "انفسنا" kelimesinin Hz. Peygamber'le birlikte Hz. Ali'ye işaret ettiği konusunda Şîî muhaddis ve müfessirler ittifak halindedir.[1662] Hz. Peygamber, Necrân Hristiyanları ile mübâlehe'ye girerken yanında Hz.

1652 A'râf, 7/16.
1653 Enfâl, 8/62.
1654 Tâhâ, 20/29.
1655 **Bozan, Metin** (2011) 'Şîî Literatürde Hz. Ali', e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi S: V, ss, 4-18, s. 10-11. Ayrıca bkz. **Yılmaz, Orhân** (2003) 'Hz. Ali'yi Öne Çıkaran Rivâyetler' (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, 16 vd.
1656 Bakara, 2/207.
1657 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 65; **Ayyâşî,** Tefsiru'l-Ayyâşî, I, 101; **İbn Ukde, Ahmed b. Muhammed (ö. 332/943)** (1424) Fedâilu Emîrü'l-Mü'minîn (as), (Thk. Abdurrezâk Muhammed Hüseyîn), 1. Baskı, Kum, Delil-i Ma Yay., s. 177; **Tûsî**, et-Tibyân, II, 183; **Tûsî**, el-Emâlî, s. 446; **Meclisî**, Bihâr, XIX, 55.
1658 Mâide, 5/55.
1659 **Kummî,** Tefsirru'l-Kummî, I, 170.
1660 **Hasan b. Ali,** Tefsir, 463; **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 123-124; **'Ayyâşî,** Tefsiru'l-Ayyâşî, I, 327; **Taberî Âmulî Sağîr,** el-Musterşid, 488; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 317; **Meclisî,** Bihâr, II, 226.
1661 Al-i İmrân, 3/61.
1662 Örneğin bkz. **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, 86; **Tûsî,** et-Tibyân, IV, 485; **İlmu'l-Hudâ, Ali b. el-Hüseyîn** (1431) Nefâisu't-Te'vîl, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî, II, 16.

Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyîn bulunmaktaydı.[1663] Durumun ciddiyetini anlayan Necrân Hıristiyanları mübâleheye girmeksizin cizye vermeyi kabul edip ayrılmışlardır.[1664] Mezkûr rivâyete göre Hz. Ali'nin şahsiyetinin Hz. Peygamber'inkinden farklı olmadığı, onun değeri Hz. Peygamber'inkiyle beraber yüceltilmiştir vurgusu yapılmak istenmiştir.

"*Onlar cehennem ashâbıdır ve orada ebediyen kalacaktır*."[1665] âyetinde geçen "C*ehennem ashâbının*" kimler olduğunu Hz. Peygamber şu şekilde açıklamıştır: "Benden sonra Ali ile savaşanlar kâfirlerle beraber cehennem ashâbıdır. Onlar kendilerine hak geldikten sonra inkâr ettiler. Ali bendendir, kim onunla savaşırsa benimle savaşmış ve rabbini kızdırmış olur. Sonra Hz. Peygamber, Ali'ye dua ederek şöyle dedi. Ali senin savaşın savaşım, barışın barışımdır. Sen benden sonra benle ümmetim arasındaki kandilimsin."[1666] Bu rivâyetlere göre Hz. Ali ile savaşmak Hz. Peygamber'le savaşmakla eş değer görülmüştür. Mezkûr rivâyet ve benzerlerinden hareketle Şîa Hz. Ali ile savaşanları küfürle itham etmişlerdir.

Haşr 20. âyette geçen cennet ashâbının kimler olduğu sorusuna Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: "Bana itaat eden ve -yanında oturan Ali'nin elini tutarak- buna teslim olan cennet ashâbıdır." Daha sonra sözlerini şöyle devam ettirmiştir: "Dikkat ediniz Ali benden ben Ali'denim. Ona karşı çıkan bana karşı çıkmış, bana karşı çıkan Allah'ı kızdırmış olur." Ayrıca Hz. Ali'ye hitaben "Ey Ali! Savaşın savaşım, barışın barışımdır. Sen benimle ümmetim arasındaki bayraksın."[1667]

Ca'fer-i Sâdık'a "Hz. Ali, Allah'ın emirlerine bağlı güçlü bir kişi değil miydi?" Niçin hakkı olan hilâfeti ele geçirmek için savaşmadı." şeklindeki bir soruya, onu Ebû Bekir ve Ömer'le savaşmaktan alıkoyan Fetih 25. âyetinde yer alan *"Eğer birbirlerinden ayrılsalardı inkâra sapmış olanlarına acı bir şekilde azap edecektik."* âyetindeki "لَوْ تَزَيَّلُوا" ifadesidir. Ona göre Müslümanların emanetleri olan dindar nesiller, kâfirlerin ve münâfıkların sulbündeydi. Hz. Ali, kâfir ve münâfık babanın sulbüne emanet olarak bırakılan nesiller çıksın diye onların babalarını öldürmekten kaçındı. O kâfir ve münâfık babaların sulbünden Müslüman nesil/emanet çıktıktan sonra babalarıyla savaştı.[1668] Bu rivâyetle es-Sâdık Hz. Ali'ye yöneltilen bir tenkidi bertaraf etmek isterken âyete batını bir

---

1663 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, I, 104; **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, 86; **'Ayyâşî**, Tefsiru'l-'Ayyâşî, I, 177; **Tûsî,** et-Tibyân, IV, 484; **İlmu'l-Hudâ,** II, 15; **Bahrânî**, el-Burhân, I, 630.

1664 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, I, 104.

1665 Bakara, 2/81.

1666 **Tûsî,** el-Emâlî, s. 364.

1667 **Tûsî**, el-Emâlî, s. 485-486.

1668 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, V, 44; **Bahranî,** el-Burhân, V, 90.

yorum getirmiştir. Bu rivâyet "Kendisini destekleyen kırk kişi bulamadığı için savaşmamıştır."[1669] rivâyeti ile de çelişmektedir.

İlk Dönem Şîî müfessirlerinin Hz. Ali'nin ta'dîli konusunda ileri sürdükleri bir diğer âyet "*İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.*"[1670] âyetidir. Onlar, bu âyette yer verilen "İki denizle" Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın kastedildiğini iddia etmişlerdir.[1671] Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde Hz. Ali'ye yapılan iyilik ve kötülüğün Hz. Peygamber'e yapılanla eş değer görüldüğü müşahede edilmiştir.

Mezkûr âyetler ve benzerlerine getirilen rivâyet ve yorumlara bakıldığında Hz. Ali'nin Allah ve Hz. Peygamber katında müstesna bir yere sahip olduğunu onların övgüsüne sürekli mazhar olduğu görülmektedir. Ayrıca onu sevmenin Allah ve Hz. Peygamber'i sevmekle eş değer olduğunu, ona düşmanlık edenin de Allah ve Hz. Peygamber'e düşmanlık ettiği vurgusu ön plana çıkmaktadır.

1.1.1.1.2. Hz. Ali'yi Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Ali, hem ruhen ve hem bedenen kâmil bir insandır. Din onunla tamamlanmıştır. O, bilgin, imâm, sosyal lider, zâhit, askeri komutan, kâdı, hatip sıfatlarını şahsında toplamış birisidir. O, yaratılmışların en hayırlısı, Kur'ân'ı en iyi bilen, en âlim, en 'âbid, en zâhid, en cömert, en kahraman, en fakîh, Allah'a en yakın ve kullarına en yakın, mükâfata en fazla hak kazanan, Allah'ın emir ve nehiylerine en çok riayet eden, en mütevazı, hilm sahibi, makbul duaya sahip, olgun, feraset sahibi, en zeki, affedici, en anlayışlı, en yetenekli, bir insandır. Bu saiklerle, Hz. Ali'yi ta'dîlde öne çıkan bazı hasletleri ile ilgili rivâyetleri ele almada fayda mülahaza edilmektedir.

1.1.1.1.2.1. Yaratılmışların En Hayırlısı

Şîa'ya göre Hz. Ali yaratılmışların en faziletlisi ve en hayırlısıdır. Bu hasleti temellendirmek için Câbir b. Abdillah ve İbn 'Abbâs'tan rivâyet ettikleri haberleri delil olarak ileri sürmektedirler. Rivâyete göre Câbir b. Abdillah Medîne sokaklarında dolaşarak şöyle demiştir: "Ali yaratılmışların en hayırlısıdır. Bunu inkâr eden kâfir olur. Ey Ensâr topluluğu çocuklarınızı Ali sevgisiyle terbiye ediniz. Ali sevgisiyle terbiye olunmak istemeyen çocuk olursa onun annesinin durumuna bakınız."[1672] İbn 'Abbâs da Hz. Peygamber'in "Ali b. Ebî Tâlib yaratılmışların en en faziletlisidir…"[1673] diyerek ta'dil ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber, "Ben ve Ali aynı ağaçtanız. İnsanlar ise

---

1669 **el-Hilâlî,** II, 588-591; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 274-282.
1670 Rahmân, 55/19.
1671 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 344; **Kûfî,** Tefsîru'l-Furât, s. 459.
1672 **İbn Bâbeveyh,** Men Lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 493; **İbn Şâzân**, Fezâil, s. 81.
1673 **İbn Şâzân, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Kummî (ö. h.V?)** (1987) Fedâilü Emîrü'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Belâğa, s. 21.

farklı ağaçlardandır."[1674] Hz. Ali'nin kendisini şu şekilde ta'dîl ettiği rivâyet edilmektedir: "Ben Allah'ın gözü, eli, yanı/sağı solu ve kapısıyım."[1675]

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali: "Dünya yedi kişi için yaratılmış, onlarla rızık verilir, onlarla yardım edilir. Onlarla yağmur yağdırılır. Onlarla bakılır. Onlar: Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer, 'Ammâr, Selmân, Mikdâd Huzeyfe ve yedincisi ben (Ali) onların imâmlarıyım. İşte bunlar Fâtıma'nın cenaze namazına iştirak edenlerdir."[1676] demiştir. Mezkûr isimler Hz. Ali'nin safında yer aldıkları ve Hz. Fâtıma'nın cenaze namazını kıldıkları için Hz. Ali tarafından bu şekilde ta'dil edilmiş olabilir. Bu da onların motivasyonlarını ve bağlılıkların artırmak için söylenmiş ta'dil babından söylenmiş bir söz olarak kabul edilebilir.

Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Ali'nin yaratılmışların en hayırlısı olduğu ile ilgili rivâyetlerin sıhhatinde hiçbir problem bulunmamaktadır.[1677] Daha önceki başlıklarda da değinildiği üzere Şîa, bu vb. rivâyetlerden hareketle Hz. Ali'nin yaratılışların en hayırlısı olduğunu[1678] o varken diğer sahâbîlerin imâmetinin geçersiz olduğunu iddia etmektedir.

1.1.1.1.2.2. Hz. Ali'nin Vasîliğini/İmâmetini Öne Çıkaran Rivâyetler

İmâm'ın nass ile tayini Şîa'nın inanç esaslarından olduğu ehlince malumdur. Şîa'ya göre Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından zaman içerisinde gerek ima yolu ile gerekse açıktan tayin etme yolu ile halife/imâm seçilen ilk kişidir. Diğer halifeler onun hakkını elinden alan gâsıblardır.[1679] Şîa bu görüşünü desteklemek için birçok âyet, hadis ve tarihi olayı delil olarak getirmektedir. Küleynî "*Kâfî*"sinde Hz. Ali'nin "Nas ve işaret" ile seçildiğine dair bir bâb açmış ve bu bâbta imâmete delalet eden rivâyetleri toplamıştır.[1680] Muzaffer, "*Delilu's-Sıdk*" adlı eserinde Hz. Ali'nin imâmetini ispatlamak için yirmi sekiz tane rivâyeti delil olarak sunmaktadır.[1681] Şîa'nin imâmeti ispatlamak için delil olarak ileri sürdüğü rivâyetlerin en dikkat çekenleri şunlardır:

1674 **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 309.

1675 **Saffâr,** Besâiru'd-Derecât, s. 94.

1676 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî, Ubeydullah b. Abdullah (ö. 490/1097)** (1411) Şevâhidu't-Tenzîl li Kavâid't-Tefdîl, (Thk. Muhammed el-Bâkır Mahmudî), I-III, 1. Baskı, Tahrân, İhyâu's-Sekâfeti'l-İslâmî, II, 449; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 326.

1677 Bkz. **Keşşî,** Ricâl, I, 237; **Kahpâyî,** Mecme'u'r-Ricâl, II, 5.

1678 Hz. Ali'nin yaratılmışların en faziletlisi olduğu ile ilgili rivâyetler Ehl-i Sünnet kitaplarında da geçmektedir. Örneğin **Ahmed b. Hanbel,** Fezâilu's-Sahâbe, II, 564; **el-Muttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmeddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân (ö. 975/1567)** (1981)Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efh'âl, (Thk. Bekrî Hayânî), I-XVIII, 5. Baskı, Beyrût, Müessetu'r-Risâle, XI, 625. Bu vb. rivâyetler fazâil kabilinden kabul edilmeli, diğer mahlukâtlarla mukayese için kullanılmaması gerekmektedir.

1679 **Akdoğan,** s. 42.

1680 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 19 vd.

1681 Muzaffer'in delil olarak ileri sürdüğü rivâyetler ve değerlendirmeleri için bkz. **el-Muzzâffer,**

Davet Rivâyeti: "Hilâfet hadisi"[1682] ve "Dâr hadisi",[1683] olarak da meşhur olan olay şu şekilde cerayan etmiştir: "*Yakın akrabalarından başlamak üzere uyar*"[1684] âyeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber Hâşimoğullarına Ebû Tâlib'in evinde bir yemek verip, yemek sonrasında onlara Allah tarafından peygamberlik görevi ile görevlendirildiğini kendilerine destek olmalarını ısrarla istemesine rağmen, gelenlerin yaş bakımından en küçükleri olan Hz. Ali dışında hiç kimse ona desteğini izhar etmemiştir. Hz. Ali'nin bu desteği üzerine Hz. Peygamber "*Ali benim kardeşim, vasîm, vezirim, mirasçım ve benden sonraki halifemdir*." buyurmuştur.[1685]

Şîa kaynakları, bu rivâyeti Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak getirmektedirler. Rivâyet sahih olarak kabul edilebilse bile teknik anlamda birtakım sorunları barındırmaktadır. Örneğin, İslâmiyet'in ilk yıllarında Hz. Peygamber'in devlet başkanının belirlenmesine ihtiyaç yoktur. Üstelik rivâyette Hz. Peygamber "Kendisinden sonra halife olacağı" ile ilgili bir kayıt da koymamıştır. Dolayısıyla çok erken dönemde söylenmiş olan bu sözden imâmeti istinbât etmek oldukça zor görünmektedir.[1686]

Menzile Rivâyeti: Şîîler arasında "Menzile hadisi" olarak meşhur olan hadisin sebeb-i vürûdu şu şekilde aktarılmaktadır.[1687] Hz. Peygamber Tebûk gazvesine çıkınca yerine Medîne'de yönetim işlerine ve Ehl-i Beyt'ine bakmak üzere Hz. Ali'yi vekil bırakmıştı. Savaştan geri kalan münâfıklar onunla istihza etmeye başlayınca, o Tebûk yolunda Hz. Peygamber'e yetişip olanları anlattıktan sonra savaşa katılma isteğini izhar etti. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi teselli etmek ve ona verdiği görevin önemini belirtmek için "Sen ailem, hicret yurdum, kavmim içinde halefim, vezirim dünya ve ahirette kardeşimsin. Senin bana olan konumun (menzilen), Hârûn'un Mûsâ'ya olan konumu gibidir. Ne var ki benden sonra nebîlik yoktur."[1688]

Menzile rivâyeti ile Şîa, peygamberlik vasfı dışında Hârûn peygambere biçilen rolü Hz. Ali'ye biçmekte ve onun bu yönüyle diğer sahâbîlerden üstün olduğunu ileri sürmektedirler. Oysa bu rivâyetin sebeb-i vürudu nazarı dikkate alınınca Hz. Peygamber'in

---

Delâilu's-Sıdk, VI, 5-282.

1682 **'Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hak, s. 213.

1683 **Mufîd**, el-İrşâd, I, 7-8.

1684 Şuarâ, 26/214.

1685 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 124; **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 299-303; **Küleynî,** el-Kâfî, II, 719; **Tûsî,** Tehzib, IV, 129; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, IV, 53; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 185-190; **el-Muzaffer,** Delâilu's-Sıdk, VI, 23 vd; **Akdoğan,** s. 42-43.

1686 **Bakan**, 109; **Arı**, s. 48.

1687 **Hasan b. Ali,** Tefsir, s. 380.

1688 Ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Hilâlî,** II, 647; **Kummî**, Tefsiru'l-Kummî, I, 292-293; **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 262**; İbn Şâzân**, Fezâil, s. 77; '**Allâme Hillî,** Nehcü'l- Hak, s. 216; **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 81.

Hz. Ali'ye kendisi hakkında ileri sürülen dedikodulara kulak asmaması için teselli babından söylenmiş sözler olarak da kabul edilebilir. Dolayısıyla Hz. Ali'nin imâmetini tescil etmek için söylemiş bir söz olarak kabul etmek zor görünmektedir.

Gadîr-i Hum Rivâyeti: Şîa'nın, Hz. Ali'nin imâmetini ispat etme konusunda ileri sürdükleri en güçlü argümanlarından birisi de Gadîr-i Hum olayıdır. Rivâyete göre Veda Haccı dönüşü tebliğ âyeti inince Hz. Peygamber kendisi ile beraber olan bütün ashâbını Gadîr-i Hum denilen yerde toplayıp onlara namaz kıldırdıktan sonra "*Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Allahım! Ona dost olana dost, düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu küçük düşürmeye çalışanı rezil et.*"[1689] diyerek Hz. Ali'nin imâmetini ilan etmiştir.[1690] Ayrıca Hz. Ali'nin kendi yanındaki konumunu Mûsâ'nın yanındaki Hârûn'un konumuna benzeterek şöyle ta'dîl etmiştir. "Onun benim yanımdaki konumu Hârûn'un Mûsâ'nın yanındaki konumu gibidir. Ancak şu var ki benden sonra peygamber yoktur."[1691] "Gadîr-i Hum Hadisesi" başlığında da değerlendirildiği gibi bu rivâyetler Hz. Ali ile bazı sahâbîler arasında çıkan münakaşanın Hz. Peygamber'e iletilmesi üzerine Hz. Peygamber'in onu teselli etmek için söylemiş sözler olarak kabul edilebilir. Şu rivâyette bu minvalden rivâyetlerden kabul edilebilir. "Bunların Ali'den ne alıp veremedikleri var? Ali benden ben de ondanım. O benden sonra her mü'minin velisidir."[1692]

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi Kendisine Kardeş Yapması: Hz. Peygamber Muhâcirle Ensâr'ı kardeş yaptığında Hz. Ali'yi en sona bırakıp, ona hiç kimseyi kardeş yapmayınca Hz. Ali "Ey Allah'ın Resûlü! Beni en sona bıraktın, herkesi kardeş yaptın bana kimseyi kardeş yapmadın" deyince, Hz. Peygamber "Ey Ali! Ben seni kendim için en sona bıraktım. Sen benim kardeşimsin, ben de senin kardeşinim, birisi sana sorarsa de ki ben Resûlullah'ın kardeşiyim" der.[1693] Bu rivâyet doğru kabul edilse bile hicretin başında söylenmiş bir söz olup, o dönemde imâmet hiç tartışmalara konu olabilecek bir problem olmamıştır. Mezkûr rivâyetler dışında Şîa'nın Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak ileri sürdüğü bazı rivâyetler şunlardır.

"Allah, Ali'yi kendisi ile yarattıkları arasında kandil olarak tayin etti. Onu tanıyan mü'mindir. Onu inkâr eden de kâfirdir. Onu bilmeyen dalalettedir. Onunla birlikte başka

---

1689 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 27.

1690 Gadîr-i Hum olayı önceki bölümde müstakil bir başlıkta bütün yönleriyle ele alıp değerlendirildiği için tekrardan kaçınmak için burada özet geçilmiştir.

1691 '**Ayyâşî**, Tefsiru'l-'Ayyâşî, II, 307.

1692 **Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 219; **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 80.

1693 **Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hâk, s. 219; **el-Muzaffer,** Delâilu's-Sıdk, VI, 122.

bir şey tayin eden de müşriktir. Velâyeti ile gelen cennete girecektir."[1694] "Ali'nin velâyeti bütün peygamberlerin suhuflarında yazılıdır. Allah bütün resûlleri Muhammed'in nübüvveti ve Ali'nin vasîliği ile göndermiştir."[1695] Hasan b. Ali'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Cennete girdim, kapısında altın harflerle Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın dostu, Ali b. Ebî Talib Allah'ın velisidir." bilgisi yazılıydı.[1696] "Her peygamberin bir vasîsi ve vârisi vardır. Benim vasîm ve vârisim Ali b. Ebî Tâlib'tir".[1697] Şîa zikredilen rivâyetler ve benzerlerinden hareketle imâmetin îmânın şartlarından olduğu dinin Hz. Ali'nin imâmetini tanımakla tamam olacağını ileri sürmüştür.

Şîa, Hz. Peygamber'in ashâbına "Ali'yi Emîrü'l-Mü'minîn olarak selamlayınız."[1698] demesini, onun kapısından başka mescide açılan bütün kapıları kapattırması eylemini onun imâmlığına işarete yorumlamaktadır.[1699] Netice olarak İmâmiyye Şîa'sı Hz. Ali'nin imâmetinin Hz. Peygamber'den hem kavlî, hem fi'lî, hem de takriri olarak geldiğini iddia etmiş, ona Hz. Peygamber'den sonra biat etmeyenleri Allah'ın ve Peygamber'inin emirlerine karşı gelmiş asi kişiler olarak görmektedir. Halife olduktan sonra ona karşı savaşmış olanları da küfürle, tarafsız kalmış olanları da fısklıkla itham etmiştir. Dolayısıyla ne onların adaletini ne de onlardan gelen rivâyetleri kabul etmektedirler.

1.1.1.1.2.3. Hz. Ali'nin İlmi Yönünü Vurgulayan Rivâyetler

Şîa, imâmlara nispet ettikleri sıfatlar arasında ilim sıfatına ayrı bir önem vermektedir. Onlar, İmâmın insanları irşâd etmesi, hak ile batılı birbirinden ayırt ederek dînî hükümleri en iyi şekilde uygulayabilmesi ve insanlar arasında adaletle hükmedebilmesi için "*En âlim*/*a'lem*" olmaları gerektiğini belirmektedir.[1700] Bu nedenle Şîîler, Hz. Ali'nin ilmi yönüne büyük önem atfetmektedir. Onlara göre ilmî derecesi bakımından Hz. Ali, tüm sahâbîlerden üstün olduğu hususunda hiçbir şüphe yoktur. Bunun yanında o, hitâbet hususunda da son derece yetkin birisidir. Bu minvalde birçok rivâyet aktarmaktadır. Hz. Ali'nin ilmi yönünü ön plana çıkartan rivâyetlerden bir kısmına değinmek konumuzun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Ca'fer-i Sâdık, Muhammed el-Bâkır ve Ummî Seleme'den rivâyet edildiğine göre

---

1694 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 427.
1695 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 426; **Meclisî,** Bihâr, XXVI, 280.
1696 **İbn Şâzân,** Fezâil, s. 74.
1697 **İbn Şehr Âşûb, Muhammed b. Ali, Mâzenderânî, (ö. 588/1192-93)** (1421) Menâkıb Âl-i Ebî Tâlib (as), 1. Baskı, Kum, Neşr-i 'Alâmet, II, 188, III, 66; **Meclisî**, Bihâr, XXXVIII, 137; **el-Muzaffer**, Delâilu's-Sıdk, VI, 57.
1698 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 19-20; **Murtezâ,** eş-Şâfî, II, 67.
1699 '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 217.
1700 **Bozan,** 'Şîî Literatürde Hz. Ali', s. 8.

Hz. Peygamber içinde vefat edeceği hastalığı esnasında "*Bana dostumu çağırınız*" buyurdu. Hz. 'Âişe babasını çağırttı. Babası gelince yüzünü kapattı ve dedi. "*Bana dostumu çağırınız.*" Şaşkın olarak döndü. Bunun üzerine Hz. Hafsa babasını çağırdı. Hz. Ömer gelince yüzünü kapattı ve "*Bana dostumu çağırınız.*" buyurdu. Hz. Ömer de şaşkın olarak döndü. Bunun üzerine Hz. Fâtıma Hz. Ali'yi çağırttı ve o geldiğinde Hz. Peygamber kalktı ve Ali'yi elbisesiyle örttü. Çıkışta Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in ne söylediğini soranlara şöyle cevap verdi: "*Bana her biri bin kapıyı açan bin hadîs/söz söyledi.*" Tâ ki terledim Resûlullah da terledi ve onun teri üzerime, benim terim de onun üzerine döküldü.[1701]

Saffâr'da geçen bu rivâyette Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye öğrettiği bilginin mahiyetinden bahsedilmezken, sonradan gelen rivâyetlerde şöyle denilmektedir: "*Resûlullah helal ve haramdan kıyamet gününe kadar her biri bin kapı açacak bin hadîs öğretti*."[1702] Ayrıca ortam betimlemesi ve diyaloga katılan kişi sayısında bir artma söz konusudur. Örneğin, Hz. Ali geldiğinde Hz. Peygamber onunla birlikte yüzlerini duvara çevirip üzerlerine bir örttü örttüler. İnsanlar kapının arkasında engellenmiş bir biçimde Hz. Ali'ye bazı sırlar verdi. İnsanlar ona: "Peygamber sana herhangi bir sır verdi mi?" sorusuna "Evet bana her biri bin bâb olan bin sır" verdi. Ona "Onları öğrendin mi?" sorusuna "Evet öğrendim ve belledim." Bunun üzerine ona "Aydaki karartı nedir?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "*Biz, geceyi ve gündüzü birer delil olarak yarattık... Gecenin karanlığını silip (yerine, eşyayı) aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik.*" [1703] soruyu soran: "Öğrenmişsin. Ey Ali!" dedi.[1704] Konuşmanın mahiyetini merak edenler arasında Hz. Peygamber'in dostu olarak görmediği iddia edilen Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'de yer almaktadır. Şöyle ki Hz. Ali, gelince beraber konuşmaya yoğunlaştılar. Hz. Ali çıkınca Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ona ne konuştunuz sorusuna "Bir konu hakkında konuştuk ki o konu bin kapıyı açar; açılan her bin kapı da bin kapıyı açar."[1705] Aktarılan bilgi değişmese de zaman içerisinde rivâyet üzerinde râvî tasarruflarının nasıl gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir.

Bu rivâyetin benzeri olarak şu rivâyetler de aktarılmıştır: Hz. Peygamber: "Ey Ali! Ben ilmin şehriyim, sen de kapısısın. Şehre de ancak kapıdan girilir."[1706] "Ali hak ile hak

---

1701 **Saffâr**, s. 353, 354; **Küleynî**, el-Kâfî, II, 30, XV, 353; **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, II, 642, 643, 651; **Mufîd**, el-İhtisâs s. 285; **Meclisî,** Mirâtu'l-Ukûl, III, 285-286; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 461-462.

1702 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, II, 643.

1703 İsrâ, 17/12.

1704 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 643.

1705 **İbnBâbeveyh,** el-Hisâl, II, 448.

1706 **İbn Şâzân,** Fezâil, s. 39.

Ali ile beraberdir. Hak hangi tarafa meylederse etsin, Ali de o tarafa meyl eder."[1707] "Ey Ali sen olmasaydın benden sonra mü'minler bilinmeyecekti."[1708] Mesrûk'un dediğine göre sahâbenin ilmi altı kişide toplamıştır, bunlar: "Ömer, Ali, Übey, Zeyd, Ebû'd-Derdâ, İbn Mes'ud'dur. Bunların ilimleri son noktası da Ali ve Abdullah'ta bitti."[1709]

Hz. Ali'nin ledûnni bir ilme sahip olduğunun göstergesi[1710] olarak es-Sâdık'tan şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: Hz. Ali ashâbının arasındayken ona bir adam gelerek; "Allah'a yemin olsun ki ben seni ve seni sevenleri seviyorum." Hz. Ali: "Yalan söylüyorsun." Adam: "Evet vallahi seni seviyor ve seni sevenleri de seviyorum." Bunu üç kere tekrar etti. Hz. Ali: "Yalan söylüyorsun, sen dediğin gibi değilsin. Allah ruhları bedenleri yaratmadan iki bin yıl önce yaratmış sonra bizi sevenleri bize arz etmiştir. Allah'a yemin olsun ki senin ruhunu arz edilen ruhların içerisinde görmedim. Neredesin? Bunun üzerine adam sustu." es-Sâdık'a göre o adam ateştedir.[1711] Şîa bu rivâyette biraz mübalağaya kaçmıştır. Zira ruhlar âleminde peygamberlere dâhi kendilerini sevenlerin ruhları arz edilmezken peygamber olmayana arz ediliyor olması ta'dilde aşırılığa gidildiğini göstermektedir. Aşırıya kaçtıkları bir diğer rivâyet de şudur: Hz. Peygamber vefat edeceği sırada yanına Hz. Ali girdi. "Ey Ali ben öldüğümde beni yıka, kefenle sonra beni oturt ve bana soru sor ve (cevaplarını) yaz."[1712] sorusudur.[1713]

Ca'fer Subhânî, Ehl-i Sünnet kaynaklarında Hz. Ali'den rivâyet edilen hadislerin azlığına dikkat çekerek Ebû Hüreyre üzerinden Ehl-i Sünnet'i şu şekilde eleştirmektedir: "Şüphesiz ki Hz. Ali, Hz. Peygamber'in evinde büyüdü. Hz. Peygamber onun evinde dünyadan irtihal etti. O sahâbîlerin en çok hadis ezberleyeni ve en çok bileni idi. Buna rağmen Ehl-i Sünnet kaynaklarında onun hadis rivâyet sayısı beş yüz civarındadır. Hz. Peygamber'e yaklaşık üç sene sahâbîlik etmiş olan Ebû Hüreyre'nin hadis sayısının fazlalığın keyfiyeti ve nedenini kavramak mümkün değildir." diyerek Ehl-i Sünnet'i Ebû Hüreyre'den aktardıkları rivâyetlerin fazlalığı üzerinden eleştirmektedir.[1714] Hâlbuki ileri de değinileceği üzere *Kütüb-i Erbaa* baştan sona incelendiğinde Hz. Ali'nin râvî olarak Hz.

1707 **Tabersî,** İhticâc, I, 96.
1708 **Atârdî,** Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ, I, 129.
1709 **Subhânî,** Usulu'l-Hadîs, s. 126.
1710 Hz. Ali'nin ledunnî ilmine sahip olduğu ile ilgili ayrıca bkz. **Yıldırım, Ahmet** (2009) 'Tasavvufi Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali ye Nispet Edilen Rivâyetler', Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 22, ss. 41-56, s. 43.
1711 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 429.
1712 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 33.
1713 Hz. Peygamber'in bilgi kaynakları ve farklı tezahürleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Yıldırım Ahmet** (2003) 'Hz. Peygamber'in Bilgisi ve Bilgi Alanları', Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 7, S: 2, ss. 179-200, s. 179 vd.
1714 **Subhânî,** Usulu'l-Hadîs, s. 126.

Peygamber'den rivâyet ettiği hadis sayısı son derece azdır. Buna mukabil kendi sözleri fazladır.

Şîa'nın ilmi yönden dikkat çektiği diğer konu da Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilk üç halifenin sürekli Hz. Ali'nin ilmine müracaat etmek zorunda kalmalarıdır. Onlara göre ilk üç halife siyaset ve savaş stratejileri hüküm verme, konularında sürekli ona muhtaç olmuşlardır. Buna da Hz. Ömer'in pek çok defa "Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu"[1715] şeklindeki sözlerini görüşlerine delil olarak getirmektedirler.[1716] İlk üç halifenin çeşitli konularda Hz. Ali'ye danışmaları da göstermektedir ki Hz. Ali ile diğer sahâbîler/halifeler arasında Şîa'nın mübalağa ettiği kadar bir problem bulunmamaktadır. Ayrıca onların Hz. Ali'ye danışmaları Hz. Ali'nin ilmi birikime sahip olduğuna delalet ettiği gibi onların da alçak gönüllü ve istişareye açık olduklarına delalet etmesi bakımından önemlidir.

1.1.1.1.2.4. Hz. Ali'nin Sevgi Yönünü Vurgulayan Rivâyetler

Şîa Hz. Ali sevgisini her şeyin önüne koymakta, onu sevmeyi imânın göstergesi, ona bugz etmeyi de en hafifinden münâfıklığın alameti olarak görmektedir. Hz. Ali'ye olan sevgilerinin kaynağı olarak Hz. Peygamber'i gören Şîa bu konuda Hz. Peygamber'den çeşitli rivâyetler aktarmaktadırlar. Şîa'nın Hz. Ali'ye olan sevgilerini göstermesi bakımından şu rivâyetler önemlidir.

Hz. Peygamber bir kudsî hadiste Allah'ın dört kişiyi sevmesini emrettiğini belirtmektedir. Sahâbenin "Bunlar kimlerdir, ey Allah'ın elçisi!" demesi üzerine şöyle cevap vermiştir: Bunlar "Ali b. Ebî Tâlib, Mikdâd b. el-Esved, Ebû Zer ve Selmân el-Fârisi'dir."[1717]

"Kim Ali'yi incitirse, beni incitmiş olur."[1718]

"Yarın bu sancağı öyle birinin eline vereceğim ki; O, Allah ve Resûlü'nü, Allah ve Resûlü de onu seviyor!"[1719]

"Ali'yi sevmek ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi günahları yakıp bitirir."[1720]

"Ali'yi ancak mü'minler sever, ondan ancak münâfıklar nefret eder."[1721]

1715 Örneğin bkz. '**Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hâk, s. 240.

1716 **Bozan,** 'Şîî Literatürde Hz. Ali', s. 9.

1717 **Humeyrî, Abdullah b. Ca'fer (ö. III. h)** (1413) Kurbu'l-İsnâd, 1. Baskı, Kum, 56-57; **el-Meğribî,** Şerhu'l-Ahbâr, III, 587; **İbn Bâbeveyh,** Uyunu Ahbari'r-Rızâ, II, 32; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 9; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 321, XXXIX, 11; **Atârdî, Koçânî, Azîzullah** (1413) Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ Ebî'l-Hasan Ali b. Mûsâ (as), I-II, 2. Baskı, Beyrût, Dâru's-Safve, I, 129.

1718 **Tûsî,** el-Emâlî s. 134; **el-Muzaffer,** Delâilu'l-Hak, VI, 182.

1719 **Ahmed b. Hanbel,** Fedâil, II, 618; **Nesâî,** Sünenü'l-Kubrâ, Hasâis, 3; **el-Muzaffer,** Delâilu's-Sıdk, VI, 89.

1720 **Mer'aşî, Kâdı Nûrullah** (1409) İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Bâtıl, 1. Baskı, Kum, VII, 261.

1721 **es-Sekafî,** el-Ğârat, II, 356; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 105; **el-Muzaffer,** Delâilu's-Sıdk, VI, 147;

"Ali'yi anmak ibadettir."[1722]

Hz. Peygamber Medîne'de ashâbı arasında kardeşlik bağları kurarken Ali'yi kendine ayırmış ve sen birbirimize mirasçı olacağımız kardeşimsin demiştir. Miras âyeti nazil olunca da bu türlü veraset ortadan kalkmıştır.[1723]

Rivâyete göre Câbir b. Abdillah Hz. Peygamber'e "… Ali b. Ebî Tâlib hakkında ne dersin?" O, da: "Ali benim nefsimdir" demiştir.[1724]

Hz. Peygamber'den aktarılan bir rivâyete göre o şöyle demiştir: "Her Peygamber'e yedi tane seçkin arkadaş verilmiş bana ise on dört kişi verilmiştir". Onların kimler olduğunu soran Ali b. Ebî Talib'e "Onlardan birisi de sensin." demiştir.[1725]

Hz. Peygamber, "Ey Ali! Cennet sana, 'Ammâr'a, Selmân'a Ebû Zer'e ve Mikdâd'a özlem duyar."[1726] Hz. Peygamber Hendek gününde şöyle dua etmiştir: "Allah'ım sen 'Übeyde b. Hâris'i Bedir günü, Hamza b. Ebû Talib'i Uhud günü benden aldın. Bu Ali'dir, onu benden alma, beni yalnız bırakma, sen varislerin en hayırlısısın" şeklinde münacatta bulunmuştur.[1727]

İbn Bâbeveyh'in *el-Hisâl* isimli çalışmasında belirttiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkas'a Hz. Ali'nin menkıbelerini bilip bilmediği sorulması üzerine o da: "Hz. Ali'ye dört hasletin verildiğini, bunlardan birinin kendisine verilmesinin onun için kırmızı develerden daha sevimli olacağını" söylediği rivâyet edilmektedir. Hz. Ali'nin ta'dîl yönünü de özetler mahiyetteki bu dört haslet şunlardır: (1) Hz. Peygamber, Tevbe Sûresi'ni insanlara duyurma görevini ilk önce Hz. Ebû Bekir'e vermişti. Daha sonra ondan alıp Hz. Ali'ye vermiştir. (2) Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin kapısı dışında mescide açılan tüm kapıları kapatmıştır. (3) Hz. Peygamber, Ömer b. Hattab'ı ve başka bir adamı Hayber kalesini fethetmek için göndermiş onlar da mağlup olarak geri dönmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Yarın, sancağı Allah'ı ve Resûlü'nü seven, Allah ve Resûlü'nün de kendisini sevdiği birine vereceğim." Sancağı almaya pek çok kişi talip olmasına rağmen O, Ali'yi çağırdı ve sancağı ona verdi. Hz. Ali de, Allah ona fetih ihsan edinceye kadar dönmemiştir.

Hatiboğlu, Hadîs Münasebetleri, s. 28.

1722 **İbn Şâzân,** Fezâil, s. 85. "*Ali'yi anmak ibadettir*" rivâyeti İran'da şu şekilde pratize edilmektedir: Şîî bireyler birbirleriyle vedalaşırken, bir vasıtaya binerken, bir araçtan inerken ya da arabayı durdururken hep "Ya Ali" sözcüğünü kullanmaktadırlar. Bunu bilinçli olarak yapıp sevap umanlar olduğu gibi gelenek olarak da yapanlar olmaktadır.

1723 **İbn Sa'd,** Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, III, 22; **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 80.

1724 **Meclisî**, Bihâr, XXII, 348.

1725 **Mağribî**, II, 514.

1726 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 303; **İbn Bâbeveyh**, Ahbâru'r-Rızâ, II, 67; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 324-325.

1727 **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 309.

(4) Gadîr Hum'da Hz. Peygamber Hz. Ali'nin elini havaya kaldırarak onun imâmetini ilan etmiştir.[1728]

Şîa'nın Hz. Ali'ye olan muhabbetlerinin kaynağını teşkil eden mezkûr rivâyetler incelendiğinde bu sevgide aşırıya kaçtıkları görülmektedir. Örneğin Hz. Ali'ye olan sevgi ve nefretin Hz. Peygamber'inkiyle eş tutulması, ondan münâfıkların nefret edeceğin belirtmek suretiyle ona karşı Cemel, Sıffin ve Nehrevân'da savaşmış olan sahâbîleri münâfıklıkla itham etmiş olmaktadırlar. Ayrıca onun yiğitliğini diğer sahâbîlerin korkaklığı üzerinden anlatmaları diğer sahâbîlere yaklaşımlarını göstermektedir. Aslında Fezâilu's-Sahâbe kitapları incelendiğinde Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi sevdiği kadar başta ilk üç halifesi olmak üzere diğer sahâbîlerini de sevdiği görülecektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye olan sevgisi üzerinden diğer sahâbîlerin ötekileştirilmesi söz konusu olmamaktadır.

1.1.1.2. Hz. Ali'yi Ta'dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

Şîa rivâyet kaynaklarında Hz. Ali'yi ta'dil eden çokça rivâyetler bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1.1.1.2.1. Emîrü'l-Mü'minîn

Mü'minlerin başkanı/emîri anlamına gelen bu lakap Şîa kaynakları tarafından Hz. Ali'yi ta'dîl etmek için en çok zikredilen lakaplardandır. Bu lakabın Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye verildiğini onun dışında hiç kimseyi Hz. Peygamber'in bu lakapla çağırmadığı ifade edilmektedir. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye* adlı eserinde zikrettiği Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'i Emîrü'l-Mü'minîn olarak isimlendirdiğine dair rivâyeti[1729] el-Emînî, sened ve metin yönünden tenkit ederek uydurma olduğunu ileri sürmektedir.[1730]

Hz. Ali'ye bu lakabın verilmesi hadisesi ile ilgili olarak Şîa kaynakları aşırıya kaçmıştır. Şöyle ki; "Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şâhid tuttu ve dedi ki: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' (Onlar da), Evet (buna) şâhit olduk dediler." Melekler de "Evet rabbimizsin" dediler. Allah onlara cevaben "Ben rabbinizim, Muhammed nebiniz, Ali de veliniz ve emîrinizdir." Başka bir rivâyette "Muhammed resûlüm, Ali de mü'minlerin emîridir"[1731] şeklinde aktarılmıştır. Bu rivâyete göre Hz. Ali'ye Emîru'l- Mü'minîn lakabı elest bezminde verilmiştir.

1728 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 311.
1729 **İbn Kesîr,** el-Bidâye, VII, 137.
1730 **el-Emînî**, Ğadîr, VIII, 85 vd.
1731 **Bahrânî,** Medînetu Mu'âciz, I, 67-68; **'Abbâsî,** 'Ali b. Ebî Tâlib', Dâyiretu'l-Mearif, I, 127-128.

Ca‘fer-i Sâdık’tan aktarılan bir rivâyete göre Hz. Ali’nin velâyeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber ashâbına “Ali’yi Emîrü’l-Mü’minîn olarak selamlayınız.”[1732] O ikisi (Ebû Bekir ve Ömer) bunun Allah’ın bir emri mi yoksa Resûlü’nün bir emri mi olduğu ile ilgili soruya Hz. Peygamber “Hem Allah’ın hem Resûlü’nün emridir.” buyurmuştur.[1733]

İbn Abbas: “Biz, Hz. Peygamber’in yanında otururken Ali b. Ebî Tâlib geldi ve Resûlullah’a selam verdi. Hz. Peygamber de onun selamını alırken ‘aleyküm selam ve rahmetullahi ve berekat ey mü’minlerin emîri’ şeklinde icabet etti.”[1734] Bu rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere Şîa kaynaklarına göre Emîrü’l-Mü’minîn lakabı Hz. Ömer’i değil, Hz. Ali’yi ta‘dil için kullanılan bir lakaptır.

1.1.1.2.2. Ebû’t-Türâb

“Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse” anlamındaki bu lakap Hz. Ali’ye Hz. Peygamber tarafından verilmiştir.[1735] Hz. Peygamber’in bu lakabı/künyeyi Hz. Ali’ye neden verdiği ile ilgili Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında çeşitli rivâyetler aktarılmaktadır. “Bir gün Hz. Peygamber öğle vakti kızı Fâtıma’nın yanına gittiğinde Hz. Ali’yi Fatma’ya bir konuda küstüğünden dolayı evinde göremedi. Hz. Ali’yi soran Hz. Peygamber’e sahâbîlerden biri onun Mescid-i Nebevî’de uyumakta olduğunu haber verince Hz. Peygamber mescide gitti. Uyumakta olan Hz. Ali’nin üzerindeki hırkanın sıyrıldığını, vücudunun toprağa bulandığını gördü. Elbisesindeki toprağı eliyle silkelerken, ‘*Kalk Ebû’t-Türâb, Kalk!’* diye seslendi. O günden sonra *Ebû’t-Türâb* diye de çağrılan Hz. Ali kendisine böyle hitap edilmesine çok sevinirdi.”[1736]

Bir başka rivâyete göre ise hicretin 2. yılında yapılan Zül‘uşeyre Gazvesi’nde bir konak yerinde Hz. Ali ile ‘Ammâr b. Yâsir, hurma ağaçlarının bakımını yapan Benî Müdlic halkının çalışmalarını seyrederken uyuya kaldılar. Yanlarına gelen Hz. Peygamber, Hz. Ali’nin elbisesinin toprağa bulandığını görünce ona dokunarak, “*Kalk Ebû’t-Türâb!*” diye seslendi.[1737]

İbn ‘Abbâs’tan rivâyet edildiğine göre Hz. Ali’ye “Ebû Turâb” denmesinin sebebi “Onun yeryüzünün sahibi olması, Hz. Peygamber’den sonra onun Ehl-i/ailesi üzerinde

---

1732 **Murtezâ**, eş-Şâfî, II, 67; **Bahrânî, Seyyid Hâşim b. Süleymân, (ö. 1107/1695-96)** (1413) Medînetu Mu‘âcizi’l-Eimetu’l-İsney ‘Aşer, I-VIII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü’l-Me‘ârifi’l-İslâmî, I, 64.

1733 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 19-20.

1734 **Bahrânî,** Medînetu Mu‘âciz, I, 66. Hz. Ali’ye daha Hz. Peygamber dönemindeyken bu lakabın takıldığı ile ilgili rivâyetler için ayrıca bkz. a.e, I, 68 vd.

1735 **Ğurî, Abdu’l-Mâcid** (1415) Mu‘cemu’l-Mustelahati’l-Hadîsiyye, 1. Baskı, Dımaşk, Dâru İbn Kesîr, s. 151.

1736 **İbn Hişâm,** es-Sîre, I, 600; **Ma‘reşî, Nûrullah** (1409) İhkâku’l-Hak ve İzhâku’l-Bâtıl, I -XXIII, 1. Baskı, Kum, Mektebetu Me‘reşî, Necefî, VI, 538-539.

1737 **İbn Hişâm,** es-Sîre, I, 599-600; ‘**Abbâsî, Hebîb** (1393) ‘Ali b. Ebî Tâlib’, Dâyiretu’l-Mearif, I, 126; **Kandemir, Yaşar** (1994) ‘Ebû Türâb’, DİA, İstanbul, X, 243.

yetki sahibi/hüccet olmasından dolayıdır." Kıyamet gününde kâfirler Allah'ın Hz. Ali ve taraftarlarına vereceği nimet ve sevabı görünce "Keşke türâb/toprak olsaydım."[1738] Yani Ali'nin taraftarından olsaydım,[1739] diyecekleri iddia edilmektedir.

en-Nebe 78/40. âyette zikredilen "Türâb" ifadesini Hz. Ali'nin "Ebû't-Türâb" lakabıyla özdeşleştirmek, İmâmiyye Şîa'sının Kur'ân âyetlerin bağlamından koparılıp indi/nisbî yorumlar yüklendiğinin bâriz örneklerinden biridir. Zira tefsir kitaplarına ve bu âyetle ilgili diğer rivâyetlere bakıldığında hayvanlar birbirlerine olan haklarını verdikten sonra toprak olmaktadırlar. Kâfirlerin azabın şiddetinden dolayı hayvanlar gibi toprak olma isteklerini izhar ettikleri görülecektir.

Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında Hz. Ali'yi ta'dîl etmek için kullanılan bu lakap Emevîler döneminde bir ara hutbelerde Hz. Ali'i cerh etmek için kullanılmış olmasına rağmen[1740] her iki ekol de bu lakap Hz. Ali'yi cerh etmemiş ta'dil etmişlerdir.

1.1.1.2.3. Vasî

"Bir kimsenin, ölümünden sonra onun adına yapılmasını istediği şeyleri kendisinden talep ettiği kimse" anlamına gelen vasîlik kavramı[1741] İmâmiyye kaynaklarına göre Hz. Âdem ile başlamıştır. Hz. Âdem, Allah'tan kendisine sâlih bir vasî kılmasını istemiş, bunun üzerine Allah, Âdem'e peygamberlere nübüvveti ikram ettiğini ve sonra "Halkının en hayırlısını" onlara vasî kıldığını bildirmiştir. Vasî, "İlgili peygamber tarafından bildirilen ilâhî emirlerin sonraki dönemlerde uygulanmasını sağlamak üzere görevlendirilmesidir." Şîa'ya göre "Her peygamberin bir vasîsi olmuştur. Nûh'un vasîsi Sâm, onun tayin ettiği sonraki vasîler, İbrâhim'in vasîsi İsmâil ve sonrakiler, Mûsâ'nın vasîsi Yûşa' b. Nûn ve sonrakiler, Îsâ'nın vasîsi Şem'ûn es-Safâ (Petrus) ve onun tayin ettikleridir. Resûlullah'ın vasîsi Hz. Ali ve onun ardından neslinden gelen on iki imâmdır."[1742] Dolayısıyla Şîa'ya göre Hz. Ali Hz. Peygamber'in kendisinden sonra tayin ettiği ilk vasi olduğundan dolayı vasî lakabı ile ta'dil edilmiştir.

1.1.1.2.4. es-Sıddîku'l-Ekber

Şîa kaynaklarında en büyük doğrulayan anlamına gelen "es-Sıddîku'l-Ekber" lakabı Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye verilmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber "Ümmetim misâk âleminde/Kâlubela zamanında bana arz edildi. Bana ilk îmân eden ve beni ilk

---

1738 Nebe, 78/40.

1739 **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi',I, 156; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 496-497; **Ma'reşî,** İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Bâtıl, VI, 538.

1740 **Ma'reşî,** İhkâku'l-Hak, VI, 539.

1741 **Curcânî,** 'Vasiyet', s. 347; **Öz, Mustafa** (2012) 'Vâsî', DİA, XLII, 546.

1742 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 557; **İbn Bâbeveyh,** Kemâlu'd-Dîn, I, 212-213; **Öz, Mustafa** (2012), 'Vâsî', DİA, XLII, İstanbul, 546-547.

doğrulayan kişi Ali idi. O misâkta olduğu gibi peygamber olarak gönderildiğimde de bana ilk îmân eden kişidir. O Sıddiku'l-Ekberdir" demiştir.[1743] Muâz el-'Adeviyye: Hz. Ali'nin Basra'da minberde şöyle dediğini işittiğini rivâyet etmektedir: "Ben 'es-Sıddîku'l-Ekberim'. Ben Ebû Bekir'den önce îmân ettim, o Müslüman olmadan önce Müslüman oldum."[1744]

Bu rivâyeti Hz. Ali'ye söyletmelerinin altında yatan temel sebep Ehl-i Sünnet'in Hz. Ebû Bekir'e vermiş olduğu sıddîk lakabı olabilir. Tepkisel bir tavırla ortaya çıktığı anlaşılan bu lakapla aslında Şîa, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'den daha üstün olduğuna vurgu yapmak istemiş olabilir.

1.1.1.2.5. el-Fâruku'l-A'zam

Hak ile bâtılın arasını ayıran en büyük kişi anlamına gelen el-Fâruku'l-'Azam lakabının Hz. Ali'ye Hz. Peygamber tarafından verildiği nakledilmektedir. el-Bâkır, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: "Ali'yi tutunuz. O Sıdîku'l-Ekber'dir. O hak ile bâtılın arasını ayıran fârûktur. Onu seveni Allah hidâyete erdirir. Ona buğz edeni Allah sapıtır."[1745]

Ebû Zer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Ali için şöyle demiştir: "Sen bana ilk îmân eden ve kıyamet gününde benle ilk mûsâfaha edecek kişisin. Sen Sıddiku'l-Ekbersin. Sen iyilikle kötülüğün arasını ayıran fârûksun. Sen Mü'minlerin Emîrisin. Sen kardeşim, vezirim ehlim arasındaki halifem, geride bıraktıklarımın en hayırlısısın, borcumu ödeyen ve vaadlerimi yerine getirensin."[1746] Başka rivâyetlerde Hz. Ali lakaplarla şu şekilde ta'dîl edilmektedir: Hz. Ali, vasîlerin vasîsi, muttakilerin imâmı, muzaffer atların komutanı, "Sıddîku'l-Ekber", "Fârûku'l-A'zam", Muhammed'in vasîsi, ilminin varisi, mü'minlerin sevgilisidir.[1747] Her ümmetin bir fârûk ve sıddîkı vardır. Bu ümmetin fârûk ve sıddîki Ali b. Ebû Talib'tir.[1748] Hz. Ali bir gün minberde sahâbîlerin huzurunda "es-Sıddîku'l-Ekber ve el-Fâruku'l-A'zâm benim. Ebû Bekir'den önce îmân ettim, ondan önce İslâm'ı benimsedim" dediği halde orada bulunan hiç kimse itiraz etmemiştir.[1749]

"es-Sıddîku'l-Ekber" lakabında olduğu gibi bu lakabı da Hz. Ali'ye vermelerinin altında yatan temel sebep Ehl-i Sünnet'in Hz. Ömer'e vermiş olduğu fâruk lakabı olabilir.

1743 **Saffâr,** Besâriu'd-Derecât, s. 115; **Ayyâşî,** Tefsiru'l-Ayyâşî, II, 41.

1744 **Mufîd,** el-İrşâd, I, 31; **Mufîd, Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân el-Bağdâdî el-Ukberî (ö. 413/1022**) (1381) el-Fusûlu'l-Muhtâr (Thk. Ali Mir Şerîfî), 1. Baskı, Kum, Kongre-i Şeyh Mufîd s. 261.

1745 **Saffâr,** Besâriu'd-Derecât, s. 85; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 162.

1746 **Taberî Âmulî Sağîr,** el-Musterşid, s. 215; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 155.

1747 **el-Hilâlî,** II, 592.

1748 **Atârdî,** Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ, I, 129.

1749 **Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 365.

Tepkisel bir tavırla ortaya çıktığı anlaşılan bu lakapla Şîa, Hz. Ali'nin Hz. Ömer'den daha üstün olduğunu vurgulamak için mezkûr rivâyetleri Hz. Ali'ye söyletmiş olabilir.

2.1.2.2.6. Ebû Reyhâneteyn

Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye verdiği künye/lakaplardan bir tanesi de cennetteki iki reyhanın (Hasan ve Hüseyîn) babası anlamına gelen Ebû Reyhâneteyn'dir. Câbir b. Abdillah Hz. Peygamber vefat etmeden üç gün önce Hz. Ali'ye "İki reyhanın sahibi sana selam olsun." dediğini işittiğini rivâyet etmektedir.[1750]

2.1.2.2.7. Esedullâhi'l-Gâlib

Allah'ın muzaffer aslanı anlamına gelen bu lakap, Hz. Ali'nin savaşlarda göstermiş olduğu üstün kahramanlıklarından dolayı kendisine verilmiştir. Hz. Hasan babası için o, savaşlarda iki kılıçla savaşan, iki mızrakla yaralayan, Hz. Peygamber'le beraber iki kıbleye karşı namaz kılan, canını Seyyidu's-Sakaleyn'e feda eden Esedullahi'l-Galib'tir.[1751] demiştir.

2.1.2.2.8. el-Murtezâ

"Beğenilmiş, seçilmiş, razı olunmuş" anlamlarına gelen "Murtezâ" lakabını Hz. Peygamber, Tebûk seferine çıkarken kendi yerine Medîne'de vekil bıraktığı Hz. Ali'ye vermiştir.[1752] Bu lakap Hz. Ali için en çok kullanılan lakaplardan bir tanesidir.[1753]

2.1.2.2.9. Haydar

Ensesi kalın aslan için kullanılan "Haydar" kelimesi Hz. Ali'ye yiğitliği ve cesaretinden dolayı lakap olarak verilmiştir. Bazı Şîî kaynaklara göre Hz. Ali'nin ismi Tevratta İliyâ İncil'de ise Haydar'dır. Hz. Ali'nin İncil'deki isminden dolayı kendisine bu lakabın verildi rivâyet edilmektedir.[1754]

Hulâsâ-i Kelâm Şîa, bâtıni yorum ve te'villere başvurmak suretiyle Kur'ân'da iyilik ve güzelliğe işaret eden birçok âyeti Hz. Ali ve onun imâmeti ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca belli bir gâyeye matûf olarak Hz. Ali'yi ta'dil eden birçok rivâyet de aktarmışlardır. Örneğin, Şîa; "Yaratılmışların Efendisi", "Dâvet", "Menzile", "Gadîr-i Hum" rivâyetleri ile Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra onun nassla halifesi olduğu ile ilgili iddialarını temellendirmeye çalışırken; "İlmi Yönünü Vurgulayan Rivâyetler" ile de onun diğer

---

1750 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 106; **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, s. 403.

1751 **Bahrânî, Hâşim b. Süleymân (ö. 1107/1695-96)** (1413) Medînetu'l-Me'âciz, I-VIII, 1. Baskı, Byy, Müessesetü'l-Me'ârifi'l-İslâmî, III, 295.

1752 **Mîr, Seyyid Hamid Hüseyîn (ö. 1306/1888)** (1366) Akâbâtu'l-Envâr fi İmâmeti'l-Eimmeti'l-Ethâr, I-XXIII, 2. Baskı, İsfehân, Kitâbhane-i Emîrü'l-Mü'minîn, II, 55.

1753 Örneğin bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, IX, 315; **Mufîd,** el-İrşâd, II, 273; **Meclisî,** Bihâr, XVIII, 17.

1754 **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1398) et-Tevhîd, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Neşri'l-İslâmiyye, s. 399; **İbn Bâbeveyh,** el-Akâidu'l-İslâmiyye, 1. Baskı, Kum, Merkezu'l-Mustafa, II, 294.

halifelerden ve sahâbîlerden üstün hilâfete en layık kişi olduğunu belirtmek istemiştir. "Sevgi Yönünü Vurgulayan Rivâyetler" ile de onu sevmeyi inancın bir parçası haline getirmiştir. Şîa'nın Hz. Ali ta'dil etmek için kullandığı bazı lakapların tepkisel olduğu açıktır. Örneğin, Ehl-i Sünnet, Hz. Ebû Bekir için "es-Sıddîk" ve Hz. Ömer de için "el-Fâruk" lakabı kullanılırken; Şîa onlara tepki olsun diye en büyük sıddîk ve fârukun Hz. Ali olduğunu vurgulamak için ona "es-Sıddîku'l-Ekber", "el-Fâruku'l-'Azam" lakaplarını vermiştir. Ayrıca ona "Emîrü'l-Mü'minîn" ve "Vasî" lakaplarını vermekle imâmetine, "Ebû't-Türâb" ile mütevazılığına, "el-Murteza" ile seçilmişliğine, "Esebullâhı'l-Gâlib" ve "Haydâr" ile yiğitliğine, "Ebû'r-Reyhâneteyn" ile Hz. Peygamber'in iki torunun babası olduğuna vurgu yapmak istemiştir.

1.1.2. Hz. Fâtıma

Hz. Fâtıma, Küleynî'nin aktardığı rivâyetlere göre bi'setten beş yıl sonra Mekke'de doğmuş olup[1755] künyesi "Babasının annesi/anam" mânasına gelen "Ümmü ebîhâ"dır. Uhud Gazvesi'nde on hanımla birlikte gâzilere yiyecek-içecek taşımak ve yaralıları tedavi etmek için savaşa katılmıştır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde on sekiz yaşında olan Hz. Fâtıma, babasının vefatından yetmiş beş gün sonra[1756] 3 Ramazan/22Kasım 11/632'de vefat etmiştir. Onun vasiyeti üzerine Hz. Ali onu yıkamış[1757] ve geceleyin Bakî' mezarlığına defnetmiştir.[1758]

1.1.2.1. Hz. Fâtıma'yı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

On iki imâm arasında sayılmasa bile Şîa'nın ma'sûm kabul ettiği on dört kişiden birisi olan Hz. Fâtıma, Şîa mezhepleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Onun mushafı, hutbeleri, hayatı başta olmak üzere onu merkeze alan çokça çalışma yapılmıştır. Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Fâtıma'yı öven birçok âyet ve rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan öne çıkanları ele almak konumuz açısından önem arz etmektedir.

Şîa kaynaklarına göre "Tathîr",[1759] "Mevedde",[1760] "İlâhi kelimeler"[1761] ve "Mübâhele âyeti"[1762] olarak adlandırılan âyetler Hz. Fâtıma'yı ta'dîl eden âyetler olarak öne çıkmaktadır.

1755 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 488.
1756 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 488.
1757 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 494.
1758 Hz. Fâtıma'nın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Abdi'l-Ber,** 'Fâtıma bt. Resûlullah', el-İstî'âb, IV, 1893; **İbnü'l-Esîr,** 'Fâtıma bt. Resûlullah', Usdu'l-Ğâbe, 15063 vd; **İbn Hacer,** 'Fâtımetu'z-Zehrâ', el-İsâbe, VIII, 262 vd; **Kirmânî, Muhammed,** Dâiretu'l-Me'ârif, I, 211-308; **Kandemir, M. Yaşar** (1995) 'Fâtıma', DİA, İstanbul, XII, 219-223.
1759 Ahzâb, 33/33.
1760 Şurâ, 42/23.
1761 Bakara, 2/37.
1762 Al-İmrân, 3/61.

Hz. Âdem, şeytana uyup yasak meyveden yedikten sonra Allah tarafından cennetten dünyaya gönderilmiştir. Allah'ın emrine karşı geldiğini anlayan Hz. Âdem günahından tevbe etmek için çeşitli arayışlara girmesi sonucunda Allah ona bazı ilâhî kelimeler verdiğini şu şekilde beyan etmektedir: "*Âdem, Rabbi'nden kelimeler/emirler aldı; onları yerine getirdi. Rabb'i de bunun üzerine tevbesini kabul etti. Şüphesiz o tevbeleri daima kabul edendir, merhametli olandır.*"[1763] Âyette geçen "Âdem Rabbinden bazı kelimeler aldı" kısmını tefsir eden Şîî müfessirler ve muhaddisler ahzedilen kelimelerin "Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyîn ve Fâtıma'nın hakkı için tevbemi kabul et" şeklinde rabbine yalvarması olduğunu rivâyet etmektedirler.[1764] Dolayısıyla Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Âdem'in tevbesi Ehl-i Beyt sayesinde kabul olmuştur.

Nûr süresinde geçen "*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.*"[1765] âyetini tefsir ederken âyette zikredilen temsilleri başta tasavvuf ehli olmak üzere her müfessir meşrebine uygun bir şekilde yorumlamıştır. Şîa mezhebinde otorite kabul edilenlerden Ca'fer-i Sâdık, âyette geçen temsilleri şu şekilde tefsir etmiştir: "مِشْكاةٍ" ile Fâtıma "فِيها مِصْباحٌ" ile Hasan "الْمِصْباحُ" ile Hüseyîn "كَأَنَّها كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ" sanki Fâtıma dünya ve cennet kadınları arasında inciye benzer bir yıldızdır.[1766] Âyetin zâhiri anlamından böyle bir şey çıkarmak son derece güç olmasına rağmen es-Sâdık, bâtını bir takım yorumlara dayanarak böyle bir tefsir yapmış olabilir, ya da böyle bir yorum ona isnat edilmiş de olabilir.

Hz. Peygamber "Mübâhele âyeti"nin[1767] gereğini yerine getirmek için Necrân Hıristiyanları ile lanetleşmeye giderken yanında Hz. Ali, Hz. Fâtıma Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn vardı.[1768] Şîî müfessirlere göre âyette geçen "نِساءَنا" ile Hz. Fâtıma kast edilmiştir.[1769] Oysaki kadınlarımız anlamına "نِساءَنا" kelimesi ile tekil bir şahsiyetin kast

---

1763 Bakara, 2/37.

1764 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 684; **İbn Bâbeveyh,** Me'ânî'l-Ahbâr, s. 125; **Feyz-i Kâşânî, Muhammed Muhsin b. Şâh Murtazâ (ö. 1091/1680-81)** (1406) el-Vâfî, I-XVI, 1. Baskı, İsfahân, Kütüphane-i Emîrü'l-Mü'minîn Ali (as), XXVI, 426; **Hür 'Âmulî,** Vesâil, VII, 99; **Meclisî,** Bihâr, XI, 177.

1765 Nûr, 24/35.

1766 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 102-103; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, III, 602; **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 304-305.

1767 Al-i İmrân, 3/61.

1768 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, I, 104.

1769 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, 86; **Tûsî,** et-Tibyân, IV, 485; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, I, 344.

edilmiş olması Arap dil kurallarına aykırıdır. Onunla Hz. Fâtıma'nın yanı sıra Hz. Peygamber'in hanımlarının da murâd edildiğini söylemek daha isabetli olmaktadır.

İbn 'Abbâs'ın belirttiğine göre "Mevvedde âyeti" olarak bilinen "*De ki: 'Ben sizden buna karşı yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem.' Kim güzel bir iş işlerse onun güzelliğini arttırırız. Doğrusu Allah bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir*"[1770] âyeti nazil olduktan sonra Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın elçisi! Allah'ın sevmemizi farz kıldığı akrabaların kimlerdir?" sorusuna "Ali, Fâtıma ve onların iki çocuğudur" demiş ve bunu üç kere tekrar etmiştir.[1771] Dolayısıyla Şîa'ya göre onları sevmek farz onlara buğz etmek küfürdür.[1772] Şîa kaynaklarında aktarılan mezkûr rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in diğer aile efradı ile Hz. Ali'nin diğer hanımlarından olan çocukları "Allah'ın sevmesini emrettiği akrabaları" arasında yer almamaktadır. Buradan hareketle Şîa'nın Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve çocuklarına verdiği değeri diğer aile efratlarına vermediği anlaşılmaktadır.

Şîî âlimler tarafından inancın önemli bir unsuru haline getirilen "İmâmların ma'sûmiyeti"nin nassî dayanağı olarak kabul ettikleri "Tathîr âyeti",[1773] onlara göre Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyîn başta olmak üzere imâmların ma'sûmiyetini ortaya koymak için nâzil olmuştur.[1774] Mezkûr âyet bir bütün olarak incelendiğinde âyetin Hz. Peygamber'in eşlerine hitap ettiği görülecektir. Eğer âyetten ma'sumiyet istimbât edilecekse Hz. Peygamber'in hanımlarının da dâhil edilmesi gerekir ki bu da Şîa anlayışına ters düşmektedir. Öyle ise âyetten imâmların ma'sûmiyetini çıkartmak mümkün gözükmemektedir.

Zikri geçen âyetlerin yanı sıra Hz. Fâtıma'yı ta'dîl eden birçok rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerden biri Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile evliliğinin Allah'ın emri ile olduğunu belirten şu rivâyettir: "Hz. Peygamber otururken yanına yirmi dört yüzlü bir melek girdi. Hz. Peygamber, 'Dostum Cebrâil seni hiç bu surette görmedim.' Melek, 'Ben Cebrâil değilim; Allah, beni bir nuru bir nurla evlendirmem için gönderdi.' Hz. Peygamber, 'Onlar kimlerdir' diye sorduğunda onların 'Ali ve Fâtıma olduğunu' haber verdi. Melek döndüğünde iki omuzu arasında 'Muhammed Allah'ın elçisi, Ali vasîsidir' ifadesi yazılıydı. Hz. Peygamber; 'Ne zamandan beri iki omzunun arasında bu yazı yazılıdır.' sorusuna 'Hz. Âdem yaratılmadan yirmi iki bin yıl önceden beridir' cevabını

1770 Şurâ, 42/23.

1771 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 389; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 822.

1772 Bkz. **es-Sekafî,** el-Ğârat, II, 356; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 105; **el-Muzaffer,** Delâilu's-Sıdk, VI, 147.

1773 Ahzâb, 33/33.

1774 "İmâmiyye'nin Mutlak Âdil/Ma'sûm Kabul Ettiği Sahâbîler" başlığında "Tathîr âyeti" detaylı birşekilde ele alındığı için burada tekrardan kaçınmak için detaya girilmemiştir. İlgili başlığa bkz.

verdi."[1775] Bu rivâyete göre Hz. Ali ile Fâtıma'nın evliliği Allah'ın emri ile olmuştur. Mezkûr haberi destekler mahiyette Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet edildiğine göre "Eğer Allah, Fâtıma için Ali'yi yaratmamış olsaydı, yeryüzünde Hz. Âdem'den itibaren Fâtıma'nın dengi hiç kimse olmayacaktı."[1776] Dolayısıyla Şîa'ya göre Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali dışında hiçbir dengi yoktur. Ayrıca birçok rivâyette yapıldığı gibi bu rivâyette de Hz. Ali'nin vasîliğine vurgu yapılmaktadır.

Ca'fer-i Sâdık'ın aktardığına göre Cebrâil, Hz. Peygamber'in vefatından dolayı çok üzülen Fâtıma'yı teselli için gelmiş ve ona babasının mekânından, ondan sonra neslinde neler olacağına dair birtakım bilgiler vermiştir. Hz. Ali de Cebrâil'in gayba dair aktardığı bu bilgileri yazıya geçirmiştir.[1777] Böylelikle Şîa katında çok kıymetli bir yere sahip olan Mushâf-ı Fâtıma meydana gelmiştir.

Ca'fer-i Sâdık'ın aktardığı bir başka rivâyete göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde Fâtıma, uzun bir rüya görmüş ve rüyasında babasına kavuşmasını ve cennetteki makamını görmüştür. Rüyadan uyandığı zaman Hz. Ali'ye "Öldüğümde Ummü Seleme, Ümmü Eymen ve Fidde, erkeklerden çocuklarım (Hasan ve Hüseyîn), Abbâs, Selmân, 'Ammâr, Mikdâd, Ebû Zer, Huzeyfe öldüğümden haberdar olsun ve cenaze namazıma iştirak etsinler. Öldükten sonra beni görmeni sana helal ediyorum. Beni yıkarken yanında bazı kadınlar bulunsun. Beni gece defnedin ve kimse benim kabrimi bilmesin." diye vasiyette bulunmuştur.[1778]

Şîa'nın muteber hadis ve tefsir kaynaklarında Hz. Fâtıma'yı ta'dil etmek için zikredilen mezkûr rivâyetlerden hareketle onlara göre sıradan insanlara bahşedilemeyen birçok özelliğin Hz. Fâtıma'ya verildiği görülmektedir. Verilen özelliklerden hareketle Şîa onun her sözünü hüccet kabul edip ve ta'dil etmiştir.

1.1.2.2. Hz. Fâtıma'yı Ta'dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

Gerek Şîa kaynaklarında gerekse Ehl-i Sünnet kaynaklarında Hz. Fâtıma'yı ta'dîl eden birçok rivâyet bulunmaktadır. Ehl-i Beyt mensuplarına verilen her isim ve lakapta bir hikmet arayan Şîa, çeşitli ithamlarla cerh ettikleri Ebû Hüreyre'den Hz. Fâtıma'nın ismi ile ilgili rivâyete yer vermekten kaçınmamışlardır. İbn Bâbeveyh'in aktardığına göre Ebû Hüreyre Fâtıma'ya niçin Fâtıma denildiğini kelimenin kök anlamından yola çıkarak "Allah

---

1775 **'Arîzî, Ali b. Ca'fer (ö. 220/835)** (1409) Mesâil Ali b. Ca'fer ve Mustedrekâtuhâ, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt (as) li İhyâi't-Turâs, s. 326; **Küleynî,** el-Kâfî, II, 497-498; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 423.

1776 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 498; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 423; **Tûsî,** Tehzîb, VIII, 27.

1777 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 489.

1778 **Taber Âmulî Sağîr,** Delâilu'n-Nubuvve, s. 133; **Meclisî**, Bihâr, LXXVIII, 310; **Nurî, Hüseyîn b. Muhammed Takî, (ö. 1320/1902)** (1408) Mustedreku'l-Vesâil ve Mustenbetu'l-Mesâil, I-XVIII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as), II, 186.

sevdiklerini ateşten koruduğu için ona ateşten korunan anlamında Fâtıma denilmiştir."[1779] Başka bir rivâyete göre Fâtıma şerden korunan anlamına gelmektedir.[1780] Hz. Fâtıma'yı ta'dîl etmek için öne çıkan lakaplar şunlardır:

1.1.2.2.1. Zehrâ

Hz. Fâtıma'ya verilen lakaplardan biri olan Zehra, "Beyaz, parlak ve aydınlık yüzlü, nûr saçan kadın" anlamına gelmektedir.[1781] Umâre; Ca'fer-i Sâdık'a Fâtıma'ya niçin Zehrâ denildiğini sorduğunda; o, cevaben Fâtıma yerinden kalktığı zaman göktekiler için onun nuru yıldızlar parladığı gibi parladığı için ona Zehrâ denilmiştir. Başka bir rivâyete göre ise büyük bir nurdan yaratıldığı için kendisine Zehrâ denilmiştir. [1782]

1.1.2.2.2. Betûl

Hz. Fâtıma'ya verilen lakaplardan biri olan Betûl, "İffetli ve nâmûslu kadın" anlamına gelmektedir.[1783] Bu bağlamda Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın elçisi biz senden Meryem'in ve Fâtıma'nın betûl olduğunu işittik, betûl ne demektir?" diye sorulan bir soruya o, "Betûl hiç hayız görmeyen kadın demektir. Çünkü hayız görme peygamber kızlarında mekruhtur." şeklinde cevap vermiştir.[1784]

1.1.2.2.3. Muhaddese

Şîa kaynaklarında geçtiğine göre Melekler yeryüzüne inip Hz. Meryem'i çağırdıkları gibi Hz. Fâtıma'yı da çağırmaları üzerine kendisine meleklerin kendisi ile konuştuğu anlamına gelen muhaddese lakabının verildiği Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet edilmiştir. [1785]

1.1.2.2.4. Kadınların Efendisi

Ehl-i Sünnet kaynaklarında mü'min kadınların efendisi olarak geçen lakabı Şîa kaynaklarında mutlak olarak geçmektedir. Şîa kaynaklarında aktarılan rivâyete göre Meryem bt. İmrân kendi dönemindeki kadınların efendisiydi. Ama Fâtıma bütün dönemlerdeki kadınların efendisidir.[1786] şeklinde mü'min münâfık ve kâfir ayırt etmeksizin bütün kadınların efendisi olduğunu belirtmiştir.

1779 **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, I, 106.
1780 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 423; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 414.
1781 **İbn Manzûr,** 'z-h-r', lisânu'l-Arab, IV, 332
1782 **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, I, 107; **Taberî Âmulî Sağîr, Muhammed b. Cerir b. Rustem (ö. 326/938)** (1413) Delâilu'l-İmâme, Kum, Bi'set Neşriyât, s. 149.
1783 **İbn Manzûr,** 'b-t-l', Lisânu'l-'Arab, XI, 43.
1784 **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, I, 107-108; **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi' I, 181; **Taberî Âmulî Sağîr,** Delâilu'l-İmâme, s. 150; **Erbili, Ali b. Îsâ (ö. 692/1292-93)** (1381) Keşfu'l-Ğumme fi Me'rifeti'l-Eimme, (Thk. Resûlî Mahlâtî), I-II, 1. Baskı, Tebriz, Benî Hâşimî, I, 464; **Meclisî,** Bihâr, XLIII, 15.
1785 **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi' I, 182.
1786 **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi' I, 182; **Taberî Âmulî Sağîr,** Delâilu'l-İmâme, s. 149.

1.1.2.2.5. Sıddîka

Daha önce geçtiği üzere "Doğrulayan" anlamına gelen "Sıddık" kelimesi Hz. Ali'ye lakap olarak verilmiş, onun müennesi olan Sıddîkâ da Hz. Fâtıma için kullanılmıştır. Küleynî ve İbn Bâbeveyh'te geçen şu rivâyet söylenenleri desteklemektedir: "Fâtıma sıddıkadır. Sıddık olanı ancak sıddık olan yıkar. Meryem öldüğünde onu Îsâ'nın yıkadığını bilmez misin?"[1787] Başka bir rivâyette de Hz. Fâtıma'nın sıddıka ve şehîd olduğu belirtilmektedir.[1788]

1.1.2.2.6. Mübâreke

Ca'fer-i Sâdık'ın yanına mafsallarındaki ağrılarından şikâyet için gelen kişiye tavsiye ettiği duada "Allah'ın Peygamber'inin ve Fâtıma el-Mubâreke'nin hakkı için" şeklinde devam eden bir dua tavsiye etmiştir.[1789] Bu duadan hareketle Hz. Fâtıma'ya Mübâreke lakabının verildiği müşahede edilmektedir.

1.1.2.2.7. Tâhire

Temiz ve pak anlamına gelen bu lakap Hz. Fâtıma'nın hayız ve nifas görmemesi üzerine kendisine verilmiştir. Ali b. Mûsâ er-Rızâ kendi isnadıyla Esmâ'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Fâtıma'nın Hasan'ı doğururken yardımcısı olan Esmâ, onda hayız da ve nifas da hiç görmediğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber bilmiyor musun ki kızım tâhire ve mutahhere (temiz ve pak)dir. Onda adet ve lohusa kanı görülmez.[1790]

Elbette Hz. Fâtıma'yı ta'dîl eden lakaplar, bunlarla sınırlı değildir. Şîa kaynakları incelendiğinde Hz. Fâtıma'nın üstün meziyetlerine vurgu yapan çokça isim ve lakapların varlığı bilinmektedir. Örneğin, Ca'fer-i Sâdık'a göre Hz. Fâtıma'nın Allah katında dokuz ismi bulunmaktadır. Bu dokuz isim: Fâtıma, es-Sıddîkâ, el-Mübâreke, et-Tâhire, ez-Zekiye, er-Râziyye, el-Marziyye, el-Muhaddese, ez-Zehrâ'dır.[1791] Muhammed el-Emîn'e göre Hz. Fâtıma'nın doksan dokuz isim/lakabı bulunmaktadır. es-Seyyide, el-Mansûre, el-Kâime, eş-Şâhide, es-Sâime, en-Nakiyye, es-Selime, el-Halîme, el-Habîbe, el-Cemile, el-Hafîze, et-Tahîre, es-Saliha, el-Musliha, es-Sabîha, el-Mahmûde, en-Nâsîbe, el-Mucibe, eş-Şerîfe, el-Mukrime, el- 'Âlime, el-Fâtiha… bunlardan birkaçıdır.[1792] Yukarıda verilen

---

1787 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 495; **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 142.

1788 **'Arîzî,** Mesâil, s. 325; **Küleynî,** el-Kâfî, II, 489-490.

1789 **İbnâ Bestâm, Abdullah ve Hüseyîn (ö. h. IV)** (1411) Tıbu'l-Eimme (as), (Thk. Muhammed Mehdî el-Harsân), 2. Baskı, Kum, Dâru'ş-Şerîf er-Redî, s. 69-70.

1790 **er-Rızâ, Ali b. Mûsâ (ö. 203/819**) (1406) Sahîfetu'l-İmâm er-Rızâ (as), (Thk. Muhammed Mehdî Necef), 1. Baskı, Meşhed, Mu'temeru'l-İmâmu'r-Rızâ (as) el-'Âlemî, s. 90; **'Arîzî,** Mesâil, s. 325; **Küleynî,** el-Kâfî, II, 489-490.

1791 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 423; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 414.

1792 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ensârî, İsmâil Zencanî Hûînî (ö. 1388/1968)** (1428) el-Mesuatu'l-Kubrâ an Fâtımetu'z-Zehrâ, I-XXV, 1. Baskı, Kum, Delil-i ma, XVIII, 346.

isimlerin birçoğunu İbn Şehr Âşub'un aktardığına göre Ebû Ca'fer el-Kummî tarafından da rivâyet edilmiştir.[1793] Husaybî de Hz. Fâtıma'nın lakapları olarak şu isimleri zikretmektedir: ez-Zehrâ, el-Betûl, el-Hisân, el-Hevrâ, es-Seyyide, es-Sıddika, Meryemu'l-Kübrâ, Vâlidetu'l-Hasan ve'l-Hüseyîn, Ümmü'n-Nakî, Ümmü't-Takî, Ümmü'l-Belce, Ümmü'r-Re'fe, Ümmü'l-'Atiyye, Ümmü'l-Mevânih, Ümmü'n-Nûreyn, Ümmü'l-'Alâ, Ümmü'l-Bediyye, Ümmü'r-Revâki'l-Hasbiyye ve Ümmü'l-Bedreyn.[1794] Ayrıca münacaat kitaplarındaki dualarda Hz. Fâtıma'nın çeşitli isim ve lakaplarına rastlamak mümkündür.[1795]

Hz. Fâtıma'yı ta'dil eden rivâyetlerin Şîa anlayışına mutabık bir şekilde geliştiği görülmektedir. Zira muteber Şîa hadis kaynaklarında aktarılan bir kısım rivâyetlerde peygamberlere bile bahşedilmeyen bazı meziyetlerin Hz. Fâtıma'ya bahşedildiği müşahede edilmektedir. Bu da mezhebin ma'sûmları yaklaşım tarzından ileri gelmektedir. İmâm olmamasına rağmen söyledikleri her sözü hüccet kabul edilen, ismi selamla (عليها السلام) birlikte anılan Hz. Fâtıma'nın lakapların çokluğunda da ona verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir.

1.1.3. Hz. Hasan

Hz. Ali'nin en büyük oğlu olan Hz. Hasan, 3/625 yılında Medîne'de doğmuş, adını ve künyesini (Ebû Muhammed) Hz. Peygamber koymuştur. Hz. Osmân döneminde Sa'îd b. As'ın komutasında Horasan seferine katılmıştır. İsyancılara karşı kardeşi ile birlikte Hz. Osmân'ı savunmuştur. Cemel ve Sıffin savaşlarında babasının yanında savaşa katılmıştır. Babasının şehadeti sonrası Kûfeliler onu halife olarak seçmiştir. Müslümanların kanının Müslüman eliyle akıtılmasını engellemek için Muâviye ile anlaşmış ve şartlı olarak halifeliği ona teslim edip Medîne'ye yerleşmiştir. Halifeliği teslim ettiği Hicri 41. Seneye "Âmü'l-cemâa/birlik yılı" denilmiştir. Medîne'de siyasetten uzak bir hayat yaşamış olmasına rağmen zehirlenerek 28 Safer 49/7 Nisan 669 tarihinde şehîd edilmiştir.[1796]

1793 **İbn Şehr Âşûb,** el-Menâkıb, III, 357.

1794 **Husaybî,** el-Hidâyetu'l-Kubrâ, s. 214.

1795 Örneğin bkz. **Mufîd, Muhammed b. Muhammed (ö. 413/1022)** (1413) Kitâbu'l-Mezâr-Menâsiku'l-Mezâr, (Thk. Muhammed el-Bâkır Ebtahî), 1. Baskı, Kum, Mu'temeru'l-Elfiyye s. 104, 179.

1796 Hz. Hasan'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 8 vd; **Ebû Nuaym**, 'Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 654 vd; **Fığlalı, Ethem Ruhi** (1997) 'Hasan', DİA, İstanbul, XVI, 282-285; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib', el-İsti'âb, I, 383 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Hasan b. Ali', Usdu'l-Ğâbe, s. 272 vd; **İbn Hacer,** 'Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib', el-İsâbe, II, 60 vd; **Fığlalı,** İmâmiyye Şîa'sı, s. 91 vd; **Azimli, Mehmet** (2016) Hasan ve Muâviye, 1. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay. s. 21-86; **Sürmeli, Zeynep Alimoğlu** (2012) 'Hz. Hasan ve Soyuna Mezhebi Yaklaşımlarla Biçilen Siyasi ve Dini Rol Problematiğinin Analizi', Fırat Üniversitesi SBE, s. 5 vd.

1.1.3.1. Hz. Hasan'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde, Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve çocuklarını ta'dîl ettiği iddia edilen birçok âyet ve rivâyete rastlamak mümkündür. Âyetlerdeki çıkarımlar, genellikle te'viller, zoraki çıkarımlar ve sebeb-i nüzûlle olmaktadır. Örneğin, Nisâ 4/64. âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: Hz. Peygamber'in döneminde bir adam bir günah işlemişti. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'i yolda görene kadar kimseye görünmedi. O ikisini omuzuna alıp onlarla Hz. Peygamber'e gelip "Ben Allah'a ve bu ikisine sığınmışım" demesi üzerine Hz. Peygamber elini ağzının üstüne koyacak kadar güldü ve şöyle dedi: "Git sen serbestsin." Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'e de "Gençler ikiniz ona aracı oldunuz." dedi. Bunun üzerine "*Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileseler, Resûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı*."[1797] âyeti nâzil olmuştur.[1798]

İlk Dönem Şîî müfessirlere göre "*Bu iki denizden de inci ve mercan çıkar.*" [1799] âyetinde geçen "İnci" ile Hz. Hasan, "Mercan" ile Hz. Hüseyîn'nin,[1800] "*Allah size rahmetini iki kat versin"*[1801] ile de hem Hasan ve hem de Hüseyîn'in kastedildiğini ileri sürmüşlerdir.[1802]

"Mübâhele âyeti"nin gereği olarak Necrân Hıristiyanları ile lanetleşmeye giderken Hz. Peygamber'in yanında Hz. Ali, Hz. Fâtıma Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn vardı.[1803] Bu sebeple âyette geçen "أَبْناءَنا" ifadesiyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn kastedilmiştir.[1804]

Bu âyetlerin yanı sıra Hz. Hasan'ı ta'dîl eden birçok rivâyet de bulunmaktadır. Bunlardan birkaç örnek vermek gerekirse, Cabir b. Abdillah'tan nakledilen bir rivâyete göre Hz. Hasan'ın ismini Allah koymuştur. İlgili rivâyet şu şekildedir: Hz. Fâtıma Hz. Hasan'ı doğurduğunda Hz. Ali'ye, "Ona bir isim ver." demesi üzerine Hz. Ali "Ona isim verme hususunda Resûlullah'ın önüne geçecek değilim." dedi. Resûlullah, "Ben de bu konuda Rabbimin önüne geçecek değilim" dedi. Allah, Cebrâil'e Muhammed'in bir torununun olduğunu ve gidip onu sevindirip ona şöyle demesini emretti. "Ali'nin sana olan yakınlığı Hârûn'un Mûsâ'ya olan yakınlığı mesabesindedir, ona Hârûn'un oğlunun ismini ver." Cebrâil gelerek Hz. Peygamber'e ilgili emri iletince Hz. Peygamber, Hârûn'un

---

1797 Nisâ, 4/64.

1798 **İbn Şehr Âşub,** Menâkıb, III, 399; **Meclisî,** Bihâr, XLIII, 318; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, I, 510; **Kummî Meşhedî,** Kenzu'd-Dekâik, III, 456.

1799 Rahmân, 55/22.

1800 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 344; **Kûfî,** Tefisru'l-Furât, s. 459.

1801 Hadîd, 57/28.

1802 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 352; **Kûfî,** Tefisru'l-Furât, s. 468.

1803 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, I, 104.

1804 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, 86; **Tûsî,** et-Tibyân, IV, 485; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, I, 344.

oğlunun ismi olan Şebber'in Arap dilindeki karşılığı olarak Hasan ismini torununa verdi.[1805] Bu rivâyette Şîa'nın Hz. Hasan'ı ta'dil etmede aşırıya kaçtığının göstermesi bakımından önemlidir.

Ebû Zer, Hz. Peygamber'in kendisine Hz. Hasan'ı ve Hz. Hüseyîn'i sevmeyi emretmesinden dolayı onları sevdiğini, onları sevenleri de Resûlullah'a olan sevgisinden dolayı sevdiğini belirtmektedir.[1806] Başka bir rivâyette Ebû Zer, Hz. Peygamber'in Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'i öperken, "Hasan'ı, Hüseyîn'i ve zürriyetlerini samimi bir şekilde sevenlerin günahları kum taneleri kadar da olsa, kendilerini imândan çıkaracak bir günah işlemedikçe yüzlerini cehennem ateşi yakmaz", derken gördüm.[1807] Başka bir rivâyette Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'den "Beni seven bu iki çocuğumu sevsin, Allah onları sevmemi bana emretti" dediğini işittiğini belirtmektedir.[1808] Ayrıca Hz. Ali "Hasan ve Hüseyîn Hz. Peygamber'in iki reyhânıdır" demiştir."[1809] Mezkûr rivâyetlere göre Hz. Hasan ve Hüseyîn'i sevmeyi Hz. Peygamber bizzat kendisi emretmiş ve kendisi de onları sevmiştir. Onları sevmenin mükâfatı olarak da günahlarının bağlanacağını söylemek suretiyle onları sevmenin ahiret boyutuna işaret etmiştir. Ayrıca onlara buğz etmenin de ne kadar kötü bir müeyyidesinin olduğunu Muhammed el-Bâkır Hz. Peygamber'den şu şekilde aktarmıştır: "Hasan ve Hüseyîn'e buğz edenler kıyamet gününde yüzleri etsiz bir şekilde gelecek ve benim şefaatime nail olmayacaklardır"[1810] Dolayısıyla Şîa'ya göre Hz. Hasan ve Hüseyîn'i sevmek Hz. Peygamber'in emrini yerine getirmek, sevmemek de onun emrine karşı kelmekle eş değerdir. Mûsâ b. Ca'fer'in aktardığına göre Hz. Peygamber, Hasan ve Hüseyîn'in ellerinden tutarak şöyle buyurdu: "Bu iki genci, annesini ve babasını seven kişi kıyamet gününde derecemde benimle birlikte olacaktır."[1811] Bu rivâyetin mefhumu muhalifine göre onları sevmeyen cennette Hz. Peygamber'le beraber olmayacaktır.

Küleynî *Kâfî*'de Hz. Hasan'ın imâmetine işaret eden naslar ile ilgili bir bâb açmıştır. Bu bâb incelendiğinde, Hz. Ali'nin kendisinden sonra yerine imâm olarak Hasan'ı tayin ettiğinin vurgulandığı görülmektedir.[1812] Hz. Ali, vefat edeceği sırada oğlu Hasan'a "Bana yaklaş sana Resûlullah'ın bana verdiği sırları vereceğim." dedi. Ayrıca Hz.

1805 **Tabersî,** İ'lâmu'l-Verâ, I, 411.
1806 **İbn Kûlûye, Ca'fer b. Muhammed el-Kummî (ö. 367/977-78)** (1356) Kâmilu'z-Ziyârât, (Thk. Abdulhüseyîn Emînî), Necef, Dâru'l-Murtezeviyye, s. 51.
1807 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 51.
1808 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 51.
1809 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 52.
1810 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 51.
1811 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 53.
1812 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 34 vd.

Ali, Kûfe'ye gittiği zaman Ümmü Seleme'ye kitaplarını ve vasiyetini emanet olarak bırakmıştı. Hilâfetinin nişanesi olarak gösterilen bu emanetleri Ümmü Seleme, Medîne'ye dönen Hz. Hasan'a vermiştir.[1813] Başka bir rivâyette Hz. Ali oğlu Hasan'a vasiyette bulunmuş, Hüseyîn başta olmak üzere, bütün Muhammed çocuklarını, Ehl-i Beyt'ini ve Şîa'sının ileri gelenlerini bu vasiyetine şâhid kılmıştır. Sonra ona bir kitap ve silah verip, "Oğulcuğum! Resûlullah (sav) bana vasiyet edip verdiği gibi kitaplarımı ve silahımı sana vermemi bana emretti ve bana sen ölünce onları kardeşin Hüseyîn'e vermeni emretmemi istedi…"[1814] demiştir. Bu rivâyetlere göre imâmet Hz. Peygamber'in emri gereği nass yolu ile Hz. Ali'den Hz. Hasan'a ondan da Hz. Hüseyîn'e geçmiştir. Dolayısıyla Şîa, onlar varken diğer sahâbîlerin imâm olamayacağını iddia etmektedir. Böylelikle onları imâmetle ta'dil ederken onlara o görevi vermeyenleri de bunun üzerinden cerh etmektedir.

1.1.3.2. Hz. Hasan'ı Ta'dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.1.3.2.1. Seyyidu Şebâbi Ehli'l-Cenne

"Cennet Ehli Gençlerin Efendisi" anlamına gelen bu lakap, Cabir'den rivâyet edilen "Cennet ehli gençlerinin efendisini görmek isteyen Hasan b. Ali'ye baksın" sözleri ile ona Hz. Peygamber tarafından verildiği aktarılmıştır. [1815]

1.1.3.2.2. Şebber

Hz. Hârûn'un oğlunun ismi olan Şebber ismini Allah'ın emri ile Hz. Peygamber Arap dilindeki karşılığı olan Hasan ismini ilk torununa vermiştir.[1816] Başka bir rivâyete göre de Hz. Hasan'ın Tevrat'taki ismi Şebber'dir.[1817]

1.1.3.2.3. Müctebâ

Seçilmiş, kıymetli anlamına gelen Müctebâ kelimesi de Hz. Hasan için lakap olarak kullanılmıştır.[1818]

1.1.3.2.4. Sıbtu'l-Evvel

Hz. Peygamber'in ilk torun olduğu için kendisine ilk torun anlamına gelen Sıbtu'l-Evvel lakabı verilmiştir. [1819]

Ayrıca bu lakapların dışında Hz. Hasan için es-Seyyid, el-Hucce, el-Berr, et-Takiyy, el-Esîr, ez-Zeki, el-Emîn, ez-Zâhid,[1820] eş-Şehîd, er-Reşîd, et-Tayyib, Mübarek[1821]

1813 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 36.
1814 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 36-37.
1815 **Tabersî,** İ'lâmu'l-Verâ, I, 411; **Ensârî,** el-Mesuatu'l-Kubrâ, V, 165.
1816 **Tabersî,** İ'lâmu'l-Verâ, I, 411.
1817 **Husaybî,** el-Hidâyetu'l-Kubrâ, s. 243.
1818 **Husaybî,** el-Hidâyetu'l-Kubrâ, s. 243.
1819 **Husaybî,** el-Hidâyetu'l-Kubrâ, s. 243.
1820 **İbn Şehr Âşub,** el-Menâkıb, IV, 29; **Meclisî,** Bihâr, XLIV, 135.
1821 **Husaybî,** el-Hidâyetu'l-Kubrâ, s. 243.

gibi lakaplar da kullanılmıştır.

Şîa'nın ma'sum imâmlarının ikinci olan Hz. Hasan'ı sevmek onlara göre Hz. Peygamber'in emri gereğidir. Onu sevmeyen onun emirlerine karşı gelenlerin ahirette azaba duçar olacaklarını belirtme suretiyle onu ta'dil etmekte onun karşısında yer almış olanları da böylece cerh etmiş olmaktadır. Aslında Hz. Hasan ve Hüseyîn'i sevmek ile ilgili aktarılan mezkûr rivâyetin temelinde onlara karşı gelmiş, onlarla savaşmış olanları cerh etmek onların makamlarının cehennem olacağı vurgusu yatmış olabilir. Ayrıca Hz. Hasan'ı ta'dil etmek için kullanılan lakaplarla onun müstesna makamına dikkat çekmişlerdir.

1.1.4. Hz. Hüseyîn

5 Şâban/10 Ocak 4/ 626 tarihinde Medîne'de doğan Hz. Hüseyîn, Hz. Hasan gibi ilk iki halife döneminde cereyan eden önemli olaylara katılmamıştır. Hz. Osmân döneminde Saîd b. Âs'ın Kûfe'den Horasan'a yaptığı sefere (30/651) ağabeyiyle beraber katılmıştır. Daha sonra Hz. Osmân'ın evini muhasara eden asilere karşı Hz. Ali tarafından ağabeyiyle birlikte halifeyi korumak ve evine su taşımak üzere görevlendirilmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği sırasında Hz. Hüseyîn Kûfe'ye gitmiş, onun bütün seferlerine katılmış; şehâdetinden sonra da yine onun vasiyetine uyarak Hz. Hasan'a itaat etmiştir. Bu arada Hz. Hasan, Muâviye ile anlaşmaya karar verdiği zaman ona karşı çıkmış, itirazının Hz. Hasan tarafından reddedilmesi üzerine karşı çıkışından vazgeçmiş, onunla beraber Medîne'ye geri dönmüştür. Hz. Hasan'ın ölümünden sonra I. Yezîd'in hilâfet makamına gelişine kadar (60/680) kendini ibadete vermiş, zühd ve takvâya dayalı bir hayat sürmüştür. Muâviye'nin, oğlu Yezîd için Müslümanlardan biat istemesi üzerine pek çok kişi gibi Hz. Hüseyîn de rahatsız olmuştur. Medîne valisi Mervân, Muâviye'nin yerine halef tayin ettiği oğlu Yezîd'e kendi adına biat almasını isteyen mektubunu Mescid-i Nebevî'de okuyunca halk karşı çıkmıştır. Hz. Hüseyîn, Yezîd'e biat etmeyip önce Mekke'ye gitmiş, Kûfelilerin kendisine mektup göndererek Kûfe'ye davet etmesi üzerine aksi yöndeki ısrarlara rağmen gitmeye karar vermiştir. Yolda Kûfelilerin kararlarından döndüğünü öğrenince geri dönmek istediyse de Kûfe valisi 'Ubeydullah b. Ziyâd'ın emri ile Kerbelâ'da sıkıştırılmıştır. Geri dönmesine izin verilmeyen Hz. Hüseyîn, Yezîd'e de biat etmeyince ailesinden yetmiş iki kişi ile birlikte 61/680 yılında hunharca şehîd edilmiştir.[1822]

[1822] Hz. Hüseyîn'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Hüseyîn b. Ali b. Ebî Tâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 14 vd; **Ebû Nuaym**, 'Hüseyîn b. Ali b. Ebî Tâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 661 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Hüseyîn b. Ali b. Ebî Tâlib', el-İsti'âb, I, 392 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Hüseyîn b. Ali', Usdu'l-Ğâbe, s. 278vd; **İbn Hacer,** 'Hüseyîn b. Ali b. Ebî Tâlib', el-İsâbe, II, 63, **Fığlalı, Ethem Ruhi** (1998) 'Hüseyîn', DİA, İstanbul, XVIII, 518-521; **Öz, Şaban** (2015) Sahâbe Sonrası İktidar

1.1.4.1. Hz. Hüseyîn'i Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Hz. Peygamber'in torunu ve Kerbela Şehîdi olması hasebiyle tarih boyunca gerek Ehl-i Sünnet gerekse Şîa mezhepleri tarafından Hz. Hüseyîn'in hayatı ve mücadelesi ile ilgili sayısız çalışma yapılmıştır. Şîî mezheplerce ma'sûm imâmların üçüncüsü olarak kabul edilen Hz. Hüseyîn'in hayatı, imâmetinin delilleri ile ilgili birçok kitap bölümü ve müstakil eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde zoraki yorum ve te'villerle Hz. Hüseyîn'i ta'dîl eden birçok âyet ve rivâyet bulmak mümkündür. Ciltler dolusu bir hacme sahip olan bu rivâyetlere değinmek tezin kapsam ve sınırından varestedir. Konunun anlaşılması için gerekli olduğu kadarıyla iktifa edilecektir.

İsrailoğulları hakkında nâzil olduğu anlaşılan âyeti okuyan her kişinin hemen fark edebileceği "*İsrailoğullarına Kitap'ta 'Doğrusu yeryüzünde iki defa bozgunculuk yapacak ve kibirlendikçe kibirleneceksiniz' diye bildirdik.*"[1823] Âyeti bazı Şîî müfessirlere göre Hz. Ali ve iki oğlu hakkında nazil olmuştur. Âyette geçen "*İki defa bozgunculuk yapacak*" ile Hz. Ali'nin şehîd edilmesi ve Hz. Hasan'ın yaralanması, "*Kibirlendikçe kibirleneceksiniz*" ile Hz. Hüseyîn'in şehîd edilmesinin kastedildiğini ileri sürmektedir.[1824] Bu da âyetlere gâi bir bakışla yaklaştıklarını göstermektedir.

Cahiliye döneminde, Mekke müşrikleri kız çocuklarını kendileri için bir aşağılık sebebi olarak gördüklerinden, onlardan kurtulmak için onları diri diri toprağa gömmelerini eleştiren[1825] "*Hangi suçtan ötürü öldürüldüğü kendisine sorulduğu zaman*"[1826] âyetinin Hüseyîn b. Ali ve onunla beraber şehit olanların mazlumiyetinin sorulacağını beyan etmek için nâzil olduğu ileri sürülmektedir.[1827] Böylelikle âyete bağlamından uzak bir yorum getirilmiştir.

Mezkûr âyetlerin yanı sıra Şîa tasavvuruna göre Hz. Hüseyîn'i ta'dîl eden birçok rivâyet de bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Hasan başlıklarında beraber ele alındığı için burada tekrara düşmemek için ele alınmayacaktır. İlgili başlıklarda ele alınmayanlardan önemli olanlarına değinilecektir. Örneğin, Hz. Hüseyîn'i seveni Hz. Peygamber ve Allah'ın da seveceği ile ilgili Ye'lâ b. Murre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in "Hüseyîn benden, ben Hüseyîn'denim; Hüseyîn'i

---

Mücadelesi, 2. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., s. 64 vd.

1823 İsrâ, 17/4.

1824 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 62; **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 475; **'Ayyâşî,** Tefsiru'l-'Ayyâşî, II, 281; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, III, 179.

1825 Örneğin bkz. **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 407.

1826 Tekvir, 81/8-9.

1827 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 63; **Kûfî**, Tefsiru'l-Furât, s. 546; **Küleynî**, el-Kâfî, II, 26

seveni Allah da sever" dediği aktarılmaktadır.[1828] Başka bir rivâyette ise Câbir b. Abdillah, Hz. Peygamber'e "*Hasan ve Hüseyîn hakkında ne dersin?"* Hz. Peygamber*: "Onlar ruhumdur; Onların annesi Fâtıma kızımdır; Onu üzen şey beni de üzmüş, onu sevindiren şey beni sevindirmiş olur. Allah şâhid olsun ki onlara savaş açana ben de savaş açarım. Onlarla barışanla ben de barışırım. Ey Câbir Allah'a dua edip duanın kabul olmasını istiyorsan onların ismiyle dua et. Çünkü onların isimleri Allah'a en sevimli gelen isimlerdir*." buyurmuştur.[1829] Bu rivâyetlerden hareketle Şîa Hz. Hüseyîn'i sevmenin veya ondan buğz etmenin Allah ve Hz. Peygamber'i sevmek veya onlardan buğz etmekle eş değer olduğunu ileri sürmüştür.

Şîa rivâyet kaynaklarında aktarılan birçok rivâyetin ortak noktası, Hz. Hüseyîn daha anne karnında iken Cebrâil'in Hz. Peygamber'e onun ümmeti tarafından öldürüleceğini haber verdiği ile ilgili rivâyetlerdir. Örneğin, Amr b. Hubeyre'nin aktardığına göre, Hz. Peygamber, odasında torunlarını öperken sıra Hüseyîn'i öpmeye geldiğinde ona "Seni öldürene yazıklar olsun" dediğini işittim.[1830] Ayrıca Hz. Ali'nin de "Hüseyîn öldürülecek ve ben onun öldürüleceği yerin iki nehre yakın bir yerde olduğunu biliyorum." dediği rivâyet edilmiştir.[1831] Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Fâtıma, Hz. Hüseyîn'e hamile kaldığında Cebrâil, Hz. Peygamber'e gelerek "Fâtıma senden sonra ümmetinin öldüreceği bir çocuğa hamile kaldı."[1832] Bunun üzerine Hz. Peygamber, Cebrâil'den onun kanının dökülеceği toprağı göstermesini istedi. Cebrâil, o topraktan bir avuç alıp gösterdi. Bir de ne görsün Cebrâil'in gösterdiği toprak kırmızıydı.[1833] Mezkûr rivâyetlerin Hz. Hüseyîn'in şehadetinden sonra onu şehîd edenlerin ne derece kötü bir fiil işlediklerini vurgulamak için vaz edilmiş olabilir.

Küleynî *el-Kâfî* isimli eserinde Hz. Hüseyîn'in imâmetine işaret eden naslarla ilgili bir bâb açmıştır. O bâbta Hz. Peygamber'in Hasan'dan sonra imâm olarak Hüseyîn'i vasiyet etmiş, bu bilgiyi Hasan ve Hüseyîn'e söylemesi için Hz. Ali'ye emrettiği yer almaktadır. Ayrıca imâmetin nişanesi olarak Hz. Peygamber'den, Ali'ye intikal eden ve ondan da Hz. Hasan'a kalan kitapları ve silahı Hz. Hüseyîn'e verilmesini istediği ile ilgili rivâyetlere yer vermiştir.[1834] Böylelikle Hz. Hasan başlığında da geçtiği üzere Hz. Hüseyîn'in nass yolu ile Hz. Hasan'dan sonraki meşru imâm olduğu belirtmek suretiyle

---

1828 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 52.
1829 **Meclisî**, Bihâr, XXII, 347-348.
1830 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 70.
1831 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 72.
1832 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 55.
1833 **İbn Kûlûye,** Kâmilu'z-Ziyârât, s. 60.
1834 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 43 vd.

onu ta‘dil etmekte ve ona karşı çıkmış olan muhaliflerini de böylelikle cerh etmiş olmaktadır.

1.1.4.2. Hz. Hüseyîn’i Ta‘dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.1.4.2.1. Seyyidu Şebâbi Ehli’l-Cenne

Hz. Hüseyîn’e verilen lakaplardan bir tanesi “Seyyidu Şebâbi Ehli’l-Cenne”dir. Hz. Peygamber, “Hasan ve Hüseyîn cennet gençlerinin efendisidir. Babaları kendilerinden daha hayırlıdır. Fâtıma cennet kadınlarının efendisidir. Ali damadımdır. Eğer Fâtıma için Ali’den daha hayırlısı olsaydı, onu Ali ile evlendirmezdim.”[1835] dediği rivâyet edilmektedir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hasan ve Hüseyîn cennet ehli gençlerinin efendisidir.”[1836] Mezkûr rivâyetler onların cennetlik olduğunu belirtmek onları suretiyle ta‘dil etmektedir.

1.1.4.2.2. Şubîr

Hz. Peygamber, Hz. Hârûn’un ikinci oğlu olan Şubîr’in Arapça karşılığı olan Hüseyîn ismini Hz. Hüseyîn’e ad olarak vermiştir. Ayrıca Hz. Hüseyîn’in Tevrat’taki isminin de Şubîr olduğu belirtilmektedir.[1837] Durum böyle olunca Şubîr kelimesi onu ta‘dil eden bir lakabı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1.1.4.2.3. Sıbtu’s-Sânî

Hz. Hüseyîn, Hz. Peygamber’in ikinci torunu olduğu için kendisine ikinci torun anlamına gelen Sıbtu’s-Sânî lakabı da verilmiştir.[1838]

1.1.4.2.4. Kerbela Şehîdi

Hz. Hüseyîn, Kerbela’da şehîd edildiği için kendisine Kerbela Şehîdi, ya da eş-Şehîd lakabı verilmiştir. Bu lakabı onunla hakkında çalışma yapanlar, onun şehîd edildiği yere dikkat çekmek için şehâdetinden sonradan kendisine verildiği anlaşılmaktadır.

Bu lakaplar dışında Hz. Hüseyîn’e ayrıca şu lakaplar da verilmiştir: er-Reşîd, et-Tayyib, et-Tâbi‘u li Merdâtillah, ed- Delilu alâ Zatillah, el-Mutahhar, es-Seyyid, el-Mubârek, el-Ber, Ehedu Seyyidi Şebâbi Ehl-i’l-Cenne, Ehedu’l-Kâzimeyn,[1839] es-Seyyidu’z-Zekiy, et-Tâbiu li merdatillah,[1840] Vefa, veli, el-İmâmu’s-Sâlis, el-Muntakim min E‘dâillah, eş-Şârî Nefsehu lillah.[1841]

1835 **İbn Şâzân,** Fedâil, s. 21.

1836 **Erbilî,** Keşfu’l-Ğumme, I, 551.

1837 **el-Hilâlî,** II, 708.

1838 **Meclisî,** Bihâr, XLIII, 237.

1839 **Taberî Âmulî Sağîr,** Delâilu’l-İmâme, s. 181.

1840 **Meclisî,** Bihâr, XLIII, 237.

1841 **İbn Ebî Selc, Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 325/36-37)** (1410) Tarîhu Ehl-i Beyt Naklen ani’l-Eimme (as), (Thk. Celâli Hüseyni/ Muhammed Rızâ), 1. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as), s. 130; **el-Atârdî, İzzullah** (1376) Müsnedu’l-İmâm eş-Şehîd Ebî Abdillah Hüseyîn b. Ali, I-III, 1.

Ma‘sûm imâmlarının üçüncüsü olan Hz. Hüseyîn’in Ehl-i Sünnet ve Şîa nezdinde müstesna bir yeri bulunmaktadır. Onun şehadetinin üzüntüsü bütün Müslümanların kalbinde derin bir yara bırakmıştır. Şîa’ya göre Hz. Hüseyîn’i sevmek ve onun düşmanlarından teberri etmek Hz. Peygamber’in emri gereğidir. Onu sevmeyenler ile ona karşı savaşanların ahirette azaba duçar olacaklarını belirtme suretiyle onu ta‘dil muhaliflerini de cerh etmiş olmaktadır. Ayrıca Hz. Hüseyîn’i ta‘dil etmek için kullanılan lakaplarla onun müstesna bir makamına sahip olduğuna dikkat çekmişlerdir.

1.1.5. Ebû Zer el-Ğıfârî

Bedevilerden ilk Müslüman olan olarak bilinen Ebû Zerr’in asıl ismi Cündeb b. Cünâde olup, İslâmiyet’i ilk kabul eden dört veya beş kişiden biri olduğu rivâyet edilmiştir. İnandığı gibi yaşayan ve bildiğini söylemekten çekinmeyen bir kişiliğe sahip olan Ebû Zer, Uhud (3/625) veya Hendek (5/627) Gazvesi’nden sonra Medîne’ye hicret etmiştir. Ashâb-ı Suffe’yle birlikte Mescid-i Nebevî’de yatıp kalktığı için her an Hz. Peygamber’in yanında ve hizmetinde bulunmuştur. Onun vefatından sonra da Hz. Ali’nin yanında yer almaya başlamıştır. Hz. Peygamber’den sonra halifeliğe en layık kişinin Hz. Ali olduğu inancına sahip olmasına rağmen diğer halifelere biat etmiştir. Hz. Osmân’ın uygulamalarını beğenmeyip eleştirdiği için Şâm’a sürgün edilmiş, orada da Muâviye’nin uygulamalarını eleştirdiği için Muâviye tarafından halifeye şikâyet edilmesi üzere Medîne’ye geri çağırılmış oradan Rebeze’ye sürgün edilmiş ve orada vefat etmiş olduğu (ö. 32/653) rivâyet edilmiştir.[1842]

1.1.5.1. Ebû Zer’i Ta‘dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Şîa’nın Hz. Peygamber’in vefatından sonra irtidat etmeyen üç kişiden ve mezhebin Erkân-ı Erbaa’sından saydığı kişilerden birisi de Ebû Zer’dir. Böylelikle onu ta‘dîl ettiği iddia edilen âyet ve rivâyetleri incelemek konumuz açısından önem arz etmektedir.

Şîa kaynaklarında Ebû Zer, Mikdâd, Selmân, ‘Ammâr hakkında nazil olduğu rivâyet edilen “*Ama inanıp yararlı iş işleyenlerin konakları Firdevs cennetleridir.*”[1843] âyeti ile Allah’ın Firdevs cennetlerini onların konaklama yeri kıldığı rivâyet edilmektedir.[1844] Dolayısıyla dolaylı da olsa bu rivâyeti kabul eden Şîa mezhebi mensuplarına göre zikri geçen isimler daha dünyadayken cennetle müjdelenmiş

Baskı, Horasân İntişaratı Atârd, I, 98.

1842 Ebû Zer’in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Keşşî,** I, 98 vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Cündeb b. Cünâde’, Usdu’l-Ğâbe, s. 196 vd; **Necefî**, es-Sâhâbetu’l-Kirâm, I, 240 vd; **Mûsevî, Seyyid Mûsâ,** ‘Ebû Zer Ğefârî’ Dâiretu’l-Me‘ârif, II, 15 vd; **Aydınlı, Abdullah** (1994) ‘Ebû Zer el-Gıfârî’, DİA, İstanbul, X, 266-269.

1843 Kehf, 18/107.

1844 **Kummî,** Tefsiru’l-Kummî, II, 46; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsiru’s-Sâfî, III, 268; **Huveyzî,** Nûru’s-Sakaleyn, III, 313; **Bahrânî,** el-Burhân, III, 688.

olmaktadırlar. Her ne kadar, sebeb-i nüzûlü için ilgili bazı sahâbîlerin isimleri geçmiş olsa da bir tefsir kâidesi olarak ortaya konulduğu üzere "Sebebin hususiliği hükmün 'umûmiliğine engel değildir."[1845]

Kaynaklarda belirtildiği üzere, Ebû Zer'e Hz. Peygamber'in ayrı bir sevgisi ve muhabbeti vardı. Bu sevginin tezahürü olarak da Hz. Peygamber'den Ebû Zer'i övücü çokça rivâyet aktarılmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

"Meryem oğlu Îsâ'nın zühdünü görmek isteyen, Ebû Zer'e baksın."[1846] "Ebû Zer bu ümmetin sıddîkidir."[1847] "Cennet, Ebû Zer'e özlem duyar."[1848] Câbir b. Abdillah Hz. Peygamber'e "Ebû Zer hakkında ne dersin?" sorusuna Hz. Peygamber, "O, bizdendir. Ona buğz edene Allah da buğz eder. Onu seveni de sever."[1849] "Ebû Zer'in en büyük ibadeti tefekkür etme ve ders çıkarmaktır."[1850] "Ebû Zer yalnız yaşadı, yalnız öldü ve yalnız dirilecektir."[1851] Hz. Peygamber'den bir kudsi hadiste aktarıldığına göre Allah'ın Hz. Peygamber'den sevmesini istediği dört kişiden bir tanesi de Ebû Zer'dir.[1852] "Lehçe sahibi olarak, Meryem oğlu Îsâ'nın benzeri, Ebû Zerr'den daha doğru ve daha vefalı birini ne gök kubbesi altında barındırmış ne de yeryüzü sırtında taşımıştır." Ömer b. Hattâb, imrenen bir kişi edasıyla: "Ey Allah'ın Resûlü! Onu bu şekilde tanıyor musun?" deyince, Resûlullah (sav): "Evet" dedi ve: "Siz de onu öylece tanıyın" buyurmuştur. [1853] Başka bir rivâyette Hz. Peygamber; "…Ebû Zer'den daha doğru lehçeliyi yeşillikler (ağaçlar) gölgelememiş, tozlar (toprak) da taşımamıştır."[1854] Bu rivâyetle ilgili şöyle bir soru akla gelebilir: "Ebû Zer, Hz. Peygamber ve onun Ehl-i Beyt'inden daha mı doğru lehçelidir?" Bu soruya Şîî muhaddisler şöyle cevap vermektedirler: "Hz. Peygamber ve onun Ehl-i Beyt'i kıyaslama ölçüsüne giremeyecek kadar doğru lehçelidir." Ayrıca ashâb, Hz. Peygamber'e "Peki senin

---

1845 Tefsir kaidesinin ayrıntılı açıklaması için bkz. **Vâhidî,** Esbâbu'n-Nüzûl, s. 10 vd; **Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)** (2002) Esbânu'n-Nüzûl el-Müsemmâ Lübâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü Kütübi's-Sakafe, s. 7 vd; **Yazıcı, İshak** (1987) 'Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi', Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, II, Samsun, s. 117-128; **Demirci, Muhsin** (1995) 'Esbâb-ı Nüzûl', DİA, İstanbul, XI, 360-362.

1846 **Tirmizî,** Menâkıb, 36; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 343.

1847 **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbari'r-Rızâ, II, 65; **Atârdî,** Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ, II, 495; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 405.

1848 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 303; **İbn Bâbeveyh**, Ahbâru'Rızâ, II, 67; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 324-325.

1849 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 348.

1850 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 42; **Hür Âmulî,** Vesâil, XV, 197; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 431.

1851 **Keşşî**, I, 98.

1852 **Himeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, 56-57; **el-Meğribî,** Şerhu'l-Ahbâr, III, 587; **İbn Bâbeveyh,** Uyunu Ahbari'r-Rızâ, II, 32; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 9; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 321, XXXIX, 11.

1853 **Tirmizî,** Menâkıb, 36.

1854 **el-Hilâlî,** II, 659; **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, I, 52; **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 407; **el-Hazâz er-Râzî,** Kîfâyetu'l-Eser, s. 71; **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, I, 289-290; **İbn Bâbeveyh,** 'İlelu'ş-Şerâi', I, 176; **Keşşî,** I, 98; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 13; **Meclisî,** Bihâr, XV, 109; **Tûsî**, el-Emâlî, s. 710.

Ehl-i Beyt'ini nereye koyacağız?" sorusuna o, "Ben bu sözümle onların dışındakileri kastettim"[1855] buyurmak suretiyle Ehl-i Beyt'ini istisna etmektedir. Böylelikle Şîa'nın Ehl-i Beyt'e yaklaşımına uygun bir cevap vermiş olmaktadır. Zira değişik vesilelerle de geçtiği üzere Şîa'a göre Ehl-i Beyt her yönü ile mükemmel ve bütün sahâbîlerden üstündür.

Hz. Peygamber'den gelen bu rivâyetlerin yanı sıra Hz. Ali ve İmâmlardan da Ebû Zer'i övücü rivâyetler nakledilmiştir. Örneğin, Hz. Ali; "Dünyanın kendileri için yaratıldığını söylediği yedi kişiden birisi de Ebû Zer'dir"[1856] derken, Muhammed el-Bâkır; Ebû Zer, Hz. Peygamber'in yanına girdiğinde Hz. Peygamber'in yanında Cebrâil vardı. Cebrâil, "Ey Allah'ın elçisi bu kimdir?" diye sormuş; Hz. Peygamber de "O, Ebû Zer'dir." demiştir. Cebrâil, "O, gökyüzünde yeryüzüne göre daha çok tanınıyor."[1857] demiştir. Ca'fer-i Sâdık; on basamaklı bir merdiven gibi imân da on derecedir. Basamak basamak yükselinir. Birinci basamakta olan ikinci basamakta olana sen hiçbir şey üzeresin demesin. İkinci basamakta olan da üçüncü basamakta olana sen hiçbir şey üzeresin demesin, ta onuncusuna kadar. Selmân îmânda onuncu derecede, Ebû Zer dokuzda, el-Mikdâd sekizdedir...[1858] Mûsâ el-Kâzım'dan aktarılan uzunca bir rivâyette Selmân, Mikdâd ve Ebû Zer şu şekilde övülmektedir: Kıyamet koptuktan sonra münâdîlerden biri "Allah'ın elçisi Muhammed b. Abdullah'a verdikleri ahitlerini bozmayan ve öylece devam eden havarileri nerededir?" diye seslenir. Bu nidâ üzerine Selmân, el-Mikdâd ve Ebû Zer ayağa kalkarlar… Onlar Şîa'dan ilk öncüler ve ilk mukarrabun olup Firdevs cennetine ilk girenler olacaktır.[1859] Mezkûr rivâyetlerden hareketle Ebû Zer'in mü'min, zühd sahibi, mütefekkir, hakkı haykıran, düzgün hitâbetli, vefalı, melekler katında tanınan cennet ehli birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Zer'in Hz. Peygamber ve ailesine muhabbeti olduğu gibi ailesinin de ona ayrı bir muhabbeti vardı. Hz. Fâtıma öldüğünden haberdar olmasını istediği kişilerden bir tanesi de Ebû Zer'di.[1860] Ebû Zer Allah korkusundan öylesine ağlıyormuş ki bu durum gözlerinden rahatsız olmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine kendisine "Eğer dua edersen Allah gözlerini iyileştirir" denildiğinde Ebû Zer, "Benim o duayı yapacak kadar zamanım

---

1855 **el-Hilâlî**, II, 659.

1856 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî,** Şevâhidu't-Tenzîl, II, 449; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 326.

1857 **Keşşî,** I, 107; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 407.

1858 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 448; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 341, XXII, 351.

1859 **Keşşî,** I, 41; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 61; **Mâzenderânî,** Şerhu'l-Kâfî, IX, 177; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 342; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 210.

1860 **Taber Âmulî Sağîr,** Delâilu'n-Nubuvve, s. 133; **Meclisî,** Bihâr, LXXVIII, 310; **Nûrî, Hüseyîn b. Muhammed Takî (1320/1902)** (1408) Mustedreku'l-Vesâil ve Mustenbetu'l-Mesâil, I-XVIII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as), II, 186.

yok meşgulüm. Göz rahatsızlığı benim en büyük üzüntüm değil ki o duayı yapayım. Ona duayı yapmayacak kadar seni meşgul eden nedir?" diye sorulunca "İki büyük; cennet ve cehennemdir." dedi.[1861] Hz. Peygamber döneminde Ebû Zer birisine "Ey siyah kadının oğlu" dedi. Hz. Peygamber "Sen onu annesinden dolayı mı kınıyorsun?" demesi üzerine Ebû Zer, Hz. Peygamber kendisinden razı olana kadar başını ve yüzünü toprakta yuvarlattı.[1862] Bütün bu rivâyetler onun şahsına münhasır müstesna bir imân ve davranış biçimine sahip olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber ona olan sevgisini göstermek ve onun kulluğuna işaret etmek için ona Allah'ın kulu anlamına gelen Abdullah lakabını vermiştir.[1863] Bütün bu bilgilerden hareketle Ebû Zer'in Şîa katında önemli bir değere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu kıymetin temel nedeni de onun Hz. Peygamber hayattayken onun yanında, O vefat ettikten sonra onun Ehl-i Beyt'inin yanında yer alıp, onların muhaliflerini tenkit etmesinden ileri gelmektedir.

1.1.6. Mikdâd b. el-Esved

İslâm'ı ilk kabul eden yedi kişiden biri olan Mikdâd'ın tam ismi Mikdâd b. 'Amr el-Bahrânî olup, ikinci Habeşistan hicretine katıldıktan sonra Mekke'ye geri dönmüştür. Bedir, Uhud, Hendek, Hayber gazvelerine ve diğer savaşlara katılmış olan Mikdâd, Resûlullah'ın okçularından biri olarak Uhud Gazvesi'nde ordunun ana kanadının komutasını Hz. Hamza (ö. 3/625) ile birlikte yürütmüştür. Hz. Ömer döneminde Mısır'ın fethine katılmış, Hz. Osmân döneminde gerçekleştirilen İfrîkıye'nin fethine (27/647), bir yıl sonra da Şâm Valisi Muâviye tarafından Kıbrıs'a gönderilen orduda yer almıştır. 33/653 yılında yetmiş yaşlarında iken Medîne'nin kuzeybatısındaki Cürf'te vefat etmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osmân'ın halife seçildiği toplantılarda Mikdâd, Hz. Ali'nin halife olmasının daha uygun olacağını savunanlar arasında yer almıştır.[1864]

1.1.6.1. Mikdâd'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Mikdâd, Hz. Ali'nin en yakın arkadaşı ve Şîa'nın "Erkân-ı Erbaa"sının ikinci sahâbîsidir. Kalben Hz. Ali'nin halife olmasından yana olsa da diğer halifelere biat etmiş ve onların emrinde İslâm için savaşmıştır. Bedir savaşı öncesi Hz. Peygamber'in kendileri ile istişâre ettiği sahâbîlerden birisidir. İstişare esnasında Hz. Peygamber'e: "Bizler

---

1861 **Tûsî,** el-Emâlî, s. 702; **Meclisî,** Bihâr, LXXV, 452.

1862 **el-Ahvâzî, Hüseyîn b. Sâ 'îd el-Kûfî, (ö. III. h.?)** (1402) Zühd, (Thk. Ğulâm Rızâ İrfâniyân Yezdî) 2. Baskı, Kum, Matbaatu'l-İlmiyye, s. 60; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 411.

1863 **Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 299.

1864 Mikdâd b. el-Esved'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Mufîd**, İhtisâs, s. 8 vd; **İbnü'l-Esîr**, 'el-Mikdâd b. 'Amr', Usdu'l-Ğâbe, s. 1163 vd; **Necefî**, 'el-Mikdâd b. el-Esved el-Kindî', es-Sahâbetu'l-Kirâm, III, 192 vd; **Ertürk, Mustafa** (2005) 'Mikdâd b. Amr', DİA, İstanbul, XXX, 49-50.

İsrâiloğulları gibi '*sen ve rabbin gidin savaşın biz burada sizi bekliyoruz.*'[1865] demeyeceğiz biz sonuna kadar sizinle beraber savaşırız." sözlerinden Hz. Peygamber hoşnut olmuş ve ona dua etmiştir.[1866] Hz. Peygamber'den Mikdâd'ı ta'dîl için rivâyet edilen rivâyetlerden en önemlileri şunlardır:

Câbir b. Abdillah, Hz. Peygamber'e: "…Mikdâd hakkında ne dersin" sorusuna "O, bizdendir. Ona buğz edene Allah da buğz eder. Onu seveni Allah da sever."[1867] buyurmuştur. Her Peygamber'e yedi tane seçkin arkadaş verilmiş bana ise on dört kişi verilmiştir. Onların kimler olduğunu soran Ali b. Ebî Talib'e isimlerini zikrettiği kişilerden birisi de Mikdâd'tır.[1868] Başka bir rivâyette Allah'ın bir kudsi hadisle Hz. Peygamber'den sevmesini istediği dört kişiden biri de Mikdâd'tır."[1869] Diğer bir rivâyette ise "Cennet… Mikdâd'a özlem duyar."[1870] buyurmuştur. Bir rivâyette Hz. Peygamber, Selmân'a "Amelin Mikdâd'a arz edilse o, kâfir olur, onun sabrı da sana arz olunursa sen de kâfir olursun."[1871] buyurmak suretiyle Selmân'ın ilmine ve Mikdâd'ın sabrına vurgu yapmıştır. Mezkûr rivâyetler onun Hz. Peygamber tarafından ta'dil edilen kişilerden olduğunu göstermektedir.

Hz. Ali, Mikdâd'ı ta'dil ederken "Dünyanın kendileri için yaratıldığını söylediği yedi kişiden birisinin de Mikdâd olduğunu" söylemiştir.[1872] Aynı şekilde Hz. Fâtıma'nın vasiyetle ölümünden haberdar olmasını istediği kişilerden birisi de Mikdâd'dır.[1873] Dolayısıyla Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın katında da önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ca'fer-i Sâdık, Mikdâd'ın doğruluğunu vurgulamak için "Mikdâd'ın bu ümmetteki konumu, Kur'ân'daki elifin konumu gibidir. Ona hiçbir şey yapışmaz."[1874] Başka bir rivâyette es-Sâdık, onun imânını şu şekilde övmüştür: "İmân on basamaktır. Mikdâd sekizinci basamaktadır."[1875] Mûsâ el-Kâzım da onu Hz. Peygamber'e verdiği sözde duran Hz. Peygamber'in ilk üç havarisinden biri olarak kabul etmektedir.[1876] Zikri geçen

---

1865 Mâide, 5/24.
1866 **İbnü'l-Esîr,** 'el-Mikdâd b. 'Amr', Usdu'l-Ğâbe, s. 1164.
1867 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 348.
1868 **Mağribî**, II, 514.
1869 **Himeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, 56-57; **el-Meğribî**, Şerhu'l-Ahbâr, III, 587; **İbn Bâbeveyh,** Uyunu Ahbari'r-Rızâ, II, 32; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 9; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 321, XXXIX, 11.
1870 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 303; **İbn Bâbeveyh**, Ahbâru'r-Rızâ, II, 67; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 324-325.
1871 **Mufîd,** İhtisâs, s. 11-12; **Meclisî,** Bihâr, II, 213.
1872 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî,** Şevâhidu't-Tenzîl, II, 449; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 326
1873 **Taberî Âmulî Sağîr,** Delâilu'n-Nubuvve, s. 133; **Meclisî,** Bihâr, LXXVIII, 310; **Nûrî,** Mustedreku'l-Vesâil, II, 186.
1874 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 10; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 439.
1875 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 448; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 341, XXII, 351.
1876 **Keşşî,** I, 41; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 61; **Mâzenderânî,** Şerhu'l-Kâfî, IX, 177; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 342; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 210.

rivâyetlerle de o, Şîa imâmları tarafından övülmüştür.

Ebû Ma'bet[1877] ve Ebû'l-Esved[1878] künyeleriyle künyelenmiş olan Mikdâd, Bedir Gazvesine atı ile katılan çok az sayıdaki süvarilerden birisi olduğundan kendisine Resûlullah'ın atlısı anlamına gelen "Fârisü Resûlillah" lakabı verilmiştir.[1879] Bazı rivâyetlere göre Allah yolunda savaşan ilk atlı olduğundan dolayı kendisine bu lakap verilmiştir.[1880] Şîa gerek onun İslâm dini için göstermiş olduğu üstün yararlılıklarından gerekse Hz. Ali'nin safında yer almasından dolayı onu mezkûr rivâyetler ve lakapla ta'dil etmiştir.

1.1.7. Selmân-ı Fârisî

İranlı Mecusî bir ailenin ferdi olarak çeşitli dini arayış ve araştırmalardan sonra Medîne'ye gelip Müslüman olmuştur. Hendek Gazvesi'ne ve ondan sonraki bütün savaşlara katılmıştır. Bu gazve öncesinde hendek kazılmasını teklif etmiş, hendek kazmadaki başarısı dolayısıyla Ensâr ve Muhâcirler onu kendilerinden sayma yarışına girmişlerdir. Tâif'in fethi sırasında mancınık ile debbâbe kullanılmasını önermiş ve onların yapımında bizzat görev almıştır. Irak bölgesindeki fetihler başlayıncaya kadar Medîne'de yaşamış ve Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İsfahân'a geri dönmüştür. Kâdisiye Savaşı'na, Medâin, Celûlâ, Belencer fetihlerine katılmıştır. Hz. Ömer'in emriyle Kûfe şehrinin kuruluş aşamasında ve daha sonrasında önemli roller üstlenmiştir. Hz. Ömer onu Medâin'e vali olarak tayin etmiştir. Hz. Osmân'ın hilâfetinin sonlarına kadar valilik görevine devam eden Selmân'ın bu sırada Medâin'de 35/656 yılında vefat ettiği rivâyet edilmiştir.[1881]

1.1.7.1. Selmân'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

İmâmiyye Şîa'sının "Erkân-ı Erbaa"dan kabul ettikleri ilk sahâbî Selmân-ı Fârisî'dir. Onu ta'dil ettiği iddia edilen birçok âyet ve rivâyet bulunmaktadır. Bunların belli başlıları şunlardır:

Şîî müfessirlere göre "*Sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na*

1877 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 8.

1878 **Necefî,** 'el-Mikdâd b. el-Esved el-Kindî', es-Sahâbetu'l-Kirâm, III, 192.

1879 **Mufîd,** İrşâd, I, 73; **Meclisî,** Bihâr, XIX, 279.

1880 **Necefî,** 'el-Mikdâd b. el-Esved el-Kindî', es-Sahâbetu'l-Kirâm, III, 197.

1881 Selmân-ı Fârisî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Keşşî**, I, 26; **Ebû Nu'âym**, 'Selmânu'l-Fârisî', Ma'rifetu's-Sahâbe, s. 1327 vd; **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Selmânu'l-Fârisî', el-İsti'âb, II, 634 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Selmânü'l-Fârisî', Usdu'l-Ğâbe, s. 499; **İbn Hacer,** 'Selmânu'l-Fârisî', el-İsâbe, III, 118 vd; **Âmulî, Ca'fer Murtezâ** (2009) Selmânu'l-Fârisî, 3. Baskı, Kum, Merkezu'l-İslâmî, s. 15 vd; **Hatiboğlu, İbrahim** (2009) 'Selmân-ı Fârisî', DİA, İstanbul, XXVI, 441-443; **Sönmezsoy, Selahattin** (2007) 'Selmân- Fârisi ve Nusaybin', Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya, (Haz. İbrahim Özcoşar), İstanbul, s. 176 vd; **Yılmaz, Abdulkadir** (2009) 'Selmân el-Farisi'nin Hayatı, İslam Tarihindeki Yeri ve Tesirleri' (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi SBE, s. 13 vd; **Efendioğlu, Mehmet** (2018) Arap olmayan Sahâbîler, 2. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 258 vd.

yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma! Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma."[1882] âyeti Selmân hakkında nazil olmuştur. Rivâyet edildiğine göre Selmân'ın, yünden yapılı, içerisine yiyecek ve içeceğini koyabileceği, battaniye ve rida görevini de gören bir abası vardı. Bir gün Selmân Hz. Peygamber'in yanındayken 'Uyeyne b. Husayn Hz. Peygamber'in yanına girdi. 'Uyeyne Selmân'ın abasının kokusundan rahatsız oldu. Çok sıcak bir gün olduğu için Selmân o abanın içerisinde terlemiş ve teri de abanın içerisine sinmişti. Kokudan rahatsız olan 'Uyeyne Hz. Peygamber'e "Biz yanına geldiğimizde bunu dışarı çıkar, kendi yanından kov. Biz gittiğimizde istediğin zaman yanına gelsin" demesi üzerine Allah, mezkûr âyeti indirdi.[1883] Bu âyet, onun sabah akşam rabbinin rızasını ummak için ibadet ettiğini vurgulanmak suretiyle onu ta'dil etmiştir.

Rivâyet edildiğine göre *"Ey İnsanlar! Allah dilerse sizi yok eder, başkalarını getirir, O, buna Kadir'dir."*[1884] âyeti nazil olduktan sonra Hz. Peygamber Selmân-ı Fârisî'nin sırtına eliyle vurarak "Âyette geçen *'başkalarını getirir'* ile senin kavmin kastedilmiştir" buyurarak Selmân'ı ve kavmini ta'dîl etmiştir.[1885] Ayrıca "*Eğer O'ndan yüz çevirirseniz sizi ortadan kaldırır, sizin gibi olmayacak bir milleti yerinize getirir.*"[1886] âyetinde geçen "*Sizin gibi olmayan bir millet getirir*" ile kimin kastedildiği ile ilgili soruya Hz. Peygamber yanında oturan Selmân'ın dizine eliyle vurarak "*Bu ve kavmi kastedilmiştir.*"[1887] demek suretiyle iki âyetin tefsirini yaparken Selmân'ı ta'dil etmiştir. Ayrıca "*İman edip sâlih amel işleyenler için kesintisiz bir ecir vardır*."[1888] âyetinde kendilerine kesintisiz ecrin verildiği kimseler ile "Selmân, Mikdâd, Ammâr, Ebû Zer ve Ali b. Ebî Talib kast edildiği rivâyet edimiştir.[1889] Bu rivâyetle mezkûr isimler ta'dil edilmiştir.

Bu âyetlerin yanı sıra Hz. Peygamber'in, Ehl-i Beyt'inin ve Müslümanların dostu olan Selmân'ı öven birçok rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin en önemlileri şunlardır: "Selmân bizden Ehl-i Beyt'tendir."[1890] "Cennet Selmân'a özlem duyar."[1891] "Selmân,

---

1882 Kehf, 18/28.

1883 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, II, 34-35; **Feyz-i Kâşânî**, III, 240; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, III, 257; **Bahrânî,** el-Burhân, III, 630.

1884 Nisâ, 4/133.

1885 **Tûsî**, et-Tibyân, III, 352; **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, III, 187; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsiru's-Sâfî, I, 509

1886 Muhammed, 47/38.

1887 **Tûsî,** et-Tibyân, IX, 311; **Tabersî**, Cevâmiu'l-Câmi', IV, 130; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, V, 32; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 46.

1888 Tin, 95/6.

1889 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 577; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 345.

1890 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 171; **İbn Bâbeveyh,** Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 64; **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 341;

geçmiş ve gelecek ilimleri idrak etmiştir. O, kurumaz bir denizdir. O, bizden, Ehl-i Beyt'tendir."[1892] Câbir b. Abdillah, Hz. Peygamber'e Selmân'ı sordum. O da "Selmân ilk ve sonların ilmine sahip tükenmesine güç getirilemeyen bir denizdir. Ona buğz edene, Allah da buğz eder, onu seveni Allah da sever…" buyurmuştur.[1893] Allah'ın bir kudsi hadisle Hz. Peygamber'den sevmesini istediği dört kişiden bir tanesi de Selmân'dır.[1894] Her Peygamber'e yedi tane seçkin arkadaş verilmiş bana ise on dört kişi verilmiştir. Onların kimler olduğunu soran Ali b. Ebî Talib'e isimlerini zikrettiği kişilerden birisi de Selmân'dır.[1895] Hz. Peygamber Selmân'a: "Amelin Mikdâd'a arz edilse o, kâfir olur. Eğer onun sabrı da sana arz olunursa sen de kâfir olursun."[1896] diyerek her iki sahâbînin farklı meziyetlerine işaret etmiştir. Mezkûr rivâyetler de görüldüğü üzere Selmân'ın Hz. Peygamber katında önemli bir konuma sahip olmuş ve çeşitli vesilelerle ta'dil edilmiştir.

Hz. Ali, Selmân'ı şu şekilde ta'dîl ettiği rivâyet edilmektedir: Dünyanın kendileri için yaratıldığını söylediği yedi kişiden birisi de Selmân'dır.[1897] Selmân, Lokmân Hekim gibidir, İlklerin ve sonların ilmini idrak etmiştir. İlklerin ve sonların kitabını okuyordu. O, tükenmez bir denizdi.[1898] Dine önce girenler beştir. Ben (Ali) Arapların, Selmân Farsların, Süheyb Rumların, Bilâl Habeşlilerin, Habbâb Kıptilerin ilk Müslüman olanlarıdır.[1899] Hz. Ali'de bu sözleri ile onun farklı meziyetlerine işaret etmiştir.

Muhammed el-Bâkır, Selmân'ı şu şekilde ta'dîl etmiştir: "Selmân ferâset sahibi olanlardandır."[1900] "…Selmân Allah'ın yeryüzündeki kapısıdır, onu bilen mü'min onu inkâr eden kâfirdir. O Ehl-i Beyt'tendir."[1901] Ca'fer-i Sâdık da Selmân hakkında şu övücü sözleri kullanmıştır: Selmân, ism-i Azâmları biliyordu.[1902] İman on basamak olup Selmân onuncu basamaktadır.[1903] "Ali ve Selmân muhaddestir." Muhaddesin ne olduğu sorusuna da şöyle cevap vermiştir: "Muhaddes: Meleğin gelip kalbine/kulağına çeşitli ilhamlar

---

Atârdî, Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ, II, 495.

1891 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 303; **İbn Bâbeveyh**, Ahbâru'r-Rızâ, II, 67; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 324-325.

1892 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî s. 187.

1893 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 347.

1894 **Humeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, s. 56-57; **el-Meğribî,** Şerhu'l-Ahbâr, III, 587; **İbn Bâbeveyh,** Uyunu Ahbari'r-Rızâ, II, 32; **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 9; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 321, XXXIX, 11.

1895 **Mağribî**, II, 514.

1896 **Mufîd,** İhtisâs, s. 11-12; **Meclisî,** Bihâr, II, 213.

1897 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî,** Şevâhidu't-Tenzîl, II, 449; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 326.

1898 **Sakafî,** el-Ğârât, I, 102-103; **Tabersî**, el-İhticâc, I, 260.

1899 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 312; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 325.

1900 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 349.

1901 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 373-374.

1902 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 11; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 346.

1903 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 448; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 341, XXII, 351.

bıraktığı kimsedir."[1904] es-Sâdık, Selmân ile bir adam arasında bir husumet peyda olmuştur. Adam Selmân'a "Sen kimsin? Sen kimsin?" deyince Selmân, "Benim başlangıcım ile senin başlangıcın kirli bir sudandır. Sonumuz kötü kokan leştir. Kıyamet günü olunca teraziler kurulacak terazisi ağır basan üstün, hafif basan alçak olacaktır."[1905] şeklinde ona cevap vermiştir. Mûsâ el-Kâzım'a göre Selmân, Hz. Peygamber'e verdiği sözünü bozmayan ilk üç havarisinden birisidir.[1906] Zikri geçen rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere onun Şîa katındaki müstesna bir yerinin olduğu izahtan varestedir. Çünkü o, Hz. Peygamber döneminde onun en yakınında onun vefatından sonra da Ehl-i Beyt'inin yanında durmuş bir sahâbîsi olmasın dolayı Şîî âlimlerce ta'dil edilmiştir.

1.1.7.2. Selmân'ı Ta'dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.1.7.2.1. Selmân İbnü'l-İslâm

Selmân-ı Fârisî'ye nesebi sorulduğunda nesebi yerine "Ben İslâm'ın oğlu Selmân'ım" anlamında 'Selmân İbnü'l-İslâm' lakabını kullanması üzerine kendisine bu lakap verilmiştir.[1907]

1.1.7.2.2. Selmân-ı Muhammedî

Hz. Peygamber, "Selmân bizden Ehl-i Beyt'tendir" demesi üzerine Selmân'a bu lakap verilmiştir. Nitekim el-Bâkır'ın yanında Selmân-ı Fârisî diye anılınca el-Bâkır, "Ona Selmân-ı Fârisî demeyin ona Selmân-ı Muhammedî deyin. Çünkü o bizden Ehl-i Beyt'tendir."[1908] diyerek onun bu lakabına vurgu yapmıştır.

1.1.7.2.3. Selmânu'l-Hayr

İslâm dinine yaptığı hizmetlerden dolayı kendisine "Bütünüyle hayırlı Selmân" anlamına gelen "Selmânu'l-Hayr" lakabı verilmiştir.[1909]

1.1.7.2.4. Selmânu'l-Hekîm

"Hekîm, hikmetli söz sahibi Selmân" anlamında kendisine "Selmânu'l-Hekîm" lakabı verilmiştir. Hz. Ali, Selmân'ın Lokmân Hekim gibi olduğunu, Ehl-i Beyt'ten olduğunu, ilklerin ve sonların ilmini idrak edip kitaplarını okuduğunu ve tükenmez bir derya olduğunu belirtmek suretiyle onu bu lakapla ta'dil etmiştir.[1910]

1904 **Saffâr,** s. 362, 363; **Küleynî**, el-Kâfî, I, 674-675; **Tûsî,** el-Emâlî, s. 407; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 349.

1905 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 404; **İbn Bâbeveyh,** el- Emâlî, s. 436; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 355.

1906 **Keşşî,** I, 41; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 61; **Mâzenderânî,** Şerhu'l-Kâfî, IX, 177; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 342; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 210.

1907 **İbnü'l-Esîr,** 'Selmânu'l-Fârisî', Usdu'l-Ğâbe, s. 499.

1908 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 349.

1909 **İbn Bâbeveyh**, el-Emâlî, s. 354; **İbn Hacer,** 'Selmânu'l-Fârisî', el-İsâbe, III, 118; **Meclisî**, Bihâr, LXXV, 30.

1910 **Sakafî,** el-Ğârât, I, 102-103; **Tabersî**, el-İhticâc, I, 260.

1.1.7.2.5. Sâhibü'l-Kitâbeyn

Selmân'ın Rumca ve İbrânca dillerini bildiği, "Kur'ân'ı ve Kitâb-ı Mukaddes'i iyi öğrendiği için kendisine iki kitap sahibi anlamına gelen Sâhibu'l-Kitâbeyn lakabı takılmıştır.[1911]

Mezkûr rivâyetlerde de görüldüğü üzere Semân-ı Fârisî Hz. Peygamber ile imâmların özel sevgisine mazhâr olmuş ve Ehl-i Beyt'ten kabul edilmiş bir sahâbîdir. Bununla birlikte o, ilmi, savaş tecrübesi, alçak gönüllülüğü, yönleriyle de ön plana çıkmış olduğundan dolayı Şîa, onu cennet ehli, yeryüzünün kapısı, muhaddes ve dünyanın kendileri için yaratıldığı yedi kişiden biri olarak görmüş ve ta'dil etmiştir. Ayrıca Şîa, zikri geçen yönlerine işaret eden birçok lakapla da onu anmak suretiyle onun ta'dil yönünü pekiştirmiştir.

1.1.8. 'Ammâr b. Yâsir

'Ammâr b. Yâsir, Müslüman olan ilk yedi kişiden birisi olup, Habeşistan ve Medîne hicretlerine katılmıştır. Bedir, Uhud, Hendek, başta olmak üzere Hz. Peygamber'in bütün gazvelerinde bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir devrinde Yemâme Savaşı'nda bir kulağını kaybettiği halde kahramanca çarpışmış ve dağılmak üzere olan İslâm ordusunu yeniden toparlamıştır. Hz. Ömer döneminde bir ara Kûfe'ye vali olarak görevlendirilmiş, (21/641-42) bu sırada vuku bulmuş olan Nihâvend Savaşı'na ve Hûzistan'ın fethine iştirak etmiştir. Hz. Osmân'ın şehîd edilmesi üzerine Hz. Ali'ye biat etmiş, Cemel ve Sıffîn'de onun saflarında yer almıştır. Sıffîn'de doksan üç yaşlarında olmasına rağmen Hz. Ali'nin yaya birliklerinin komutanı olarak savaşırken (37/657) şehîd edilmiştir.[1912]

1.1.8.1. 'Ammâr'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Mekkeli müşrikler 'Ammâr'a, babası Yâsir'e ve annesi Sümeyye'ye dinden dönmeleri için işkenceye yaptılar. Annesi ve babası irtidâdı reddetmeleri üzerine şehîd edildiler. Onlar İslâm uğruna ilk şehîd edilenlerdir. 'Ammâr onların istediği şeyi sırf bu işkencelerden kurtulmak maksadıyla diliyle istemeyerek söylemek zorunda kaldı. Bunun üzerine serbest bırakıldı. O da Hz. Peygamber'e gelerek ağlayarak "Ammâr kâfir oldu" dedi. Durumu dinledikten sonra Hz. Peygamber, ona bu sözleri söylerken ne hissettiğini sorunca kalbinin îmânla dolu olduğunu söyledi. Hz. Peygamber gözyaşlarını temizleyerek onlar tekrar seni tutar ve işkence edeceklerse tekrar onların istediğini söyle, kalben

---

1911 **İbnü'l-Esîr,** 'Selmânu'l-Fârisî', Usdu'l-Ğâbe, s. 499; **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Selmânu'l-Fârisî', el-İsti'âb, II, 636

1912 'Ammâr'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbnü'l-Esîr**, 'Ammâr b. Yâsir',Usdu'l-Ğâbe, s. 890-893; **Keşşî**, I, 126 vd; **Metin, İsmâil** (2006), 'Ammâr b. Yâsir ve Ailesi', (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, s. 11 vd; **Fayda, Mustafa** (1991) 'Ammâr b. Yâsir', DİA, İstanbul, III, 75-76; **Hatiboğlu,** Hadîs Münasebetleri, s. 85.

olmadıktan sonra senin îmânına hiçbir şey zarar vermez. Bunun üzerine "*Gönlü îmânla dolu olduğu halde, zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katından bir gazap vardır; büyük azap da onlar içindir.*"[1913] âyeti onu ta'dîl etmek için nazil olmuştur.[1914] Mezkûr âyeti tefsir eden müfessirler genellikle 'Âmmâr ve ailesinin başından geçen bu olaya değinerek onları ta'dil etmektedirler.

Hz. Peygamber hayatta iken sürekli onun yanında vefatından sonra ise Hz. Ali'nin yanında yer almış olan 'Ammâr, Hz. Peygamber'den sonra Halifelik makamına Hz. Ali'yi en layık gördüğü için onun lehine Hz. Ebû Bekir'e karşı çıkanlardandır.[1915] Hz. Peygamber'in yanı sıra Hz. Ali ve Şîî İmâmlar övgü dolu sözlerle onu ta'dil etmişlerdir. İlgili rivâyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Hz. Peygamber'in 'Ammâr'ı övdüğü rivâyetler şunlardır: "Ammâr nerede olursa olsun her zaman hakla beraberdir. Hak da onunla beraberdir."[1916] "Ammâr iki şey arasında serbest bırakıldığında en doğrusunu seçer."[1917] Her Peygamber'e yedi tane seçkin arkadaş verilmiş bana ise on dört kişi verilmiştir. 'Ammâr'da bana verilen on dört kişiden birisidir.[1918] "Ammâr'a düşmanlık eden Allah'a düşmanlık etmiş, ona söven, Allah'a sövmüştür."[1919] "Ammâr iki grup arasında öldürüldüğünde o hangi grupla olsa o grup hak üzeredir. Onun olduğu grup benim yolumda ve sünnetimde olan gruptur, diğer grup dinden çıkmıştır."[1920] "Ammâr'ı azgın bir topluluk öldürecektir."[1921] "Cennetin özlem duyduğu üç kişiden birisi de 'Ammâr'dır."[1922] Câbir b. Abdillah Hz. Peygamber'e "Ammâr hakkında ne dersin?" sorusuna Hz. Peygamber: "O bizdendir. Ona buğz edene Allah da buğz eder. Onu seveni Allah da sever."[1923] buyurmuştur. Hz. Peygamber 'Ammâr'ı bir yolculukta su getirmek için göndermişti. Şeytan onunla su arasına siyah bir köle suretinde karşısına

---

1913 Nahl, 16/106.

1914 **Kummî,** Tefsiru'l-Kummî, I, 390; **'Ayyâşî,** Tefsiru'l-'Ayyâşî, II, 271; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsiru's-Sâfî, III, 157; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, III, 90; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 457.

1915 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 461.

1916 **Keşşî,** I, 127.

1917 **Tirmizî**, Menâkıb, 35; **Nesâî**, Menâkıb, 37.

1918 **Mağribî**, II, 514.

1919 **Nesâî**, Menâkıb, 37.

1920 **Atârdî,** Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ, II, 495.

1921 **Nesâî**, Menâkıb, 37; **el-Meğribî, Nu'mân b. Muhammed et-Temimî (ö. 363/973-74)** (1409) Şerhu'l-Ahbâr fî Fezâili'l-Eimmeti'l-Ethâr, (Thk. Muhammed Hüseyîn Celâlî), I-III, 1. Baskı, Kum, Cami'e-i Muderrisin, I, 413; **Keşşî,** I, 129; **İbn Bâbeveyh**, 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 63; **İbn Ebî'l-Hadîd**, X, 106; **Erbilî,** Keşfu'l-Ğumme, I, 127; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 326.

1922 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 303; **İbn Bâbeveyh**, Ahbâru'r-Rızâ, II, 67; **Keşşî,** I, 137; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 324-325.

1923 **İbnü'l-Esîr**, 'Ammâr b. Yâsir',Usdu'l-Ğâbe, s. 891; **Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 297; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 348.

çıkmış, o da üç kez onunla güreşip yenmiştir.[1924] Şeytanla güreşip yenmesi onun güçlü bir imâna sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Mezkûr rivâyetlerde görüldüğü üzere ‘Ammâr Allah’ın ve peygamberinin hususi övgüsüne mazhar olmuş bir sahâbîdir.

Hz. Ali, ‘Ammâr’ı şu şekilde ta‘dîl etmiştir: Dünyanın kendileri için yaratıldığı yedi kişiden birisi de ‘Ammâr’dır.[1925] Hz. Ali ve Ebû Zer el-Gıfârî’nin onun hakkında şöyle dediği rivâyet edilmektedir: “O, ilim öğrendi sonra o ilme sıkıca bağlandı ve o ilimle sağlam bir bağ kurdu. O, kıkırdağına/ağzına kadar mü’mindir.”[1926] Hz. Ali zikrettiği meziyetleri onu ta‘dil etmiştir. Aynı şekilde Muhammed el-Bâkır da ‘Ammâr b. Yâsir ve Muhammed b. Ebû Bekir, Allah’a isyan edilmesine razı olmazlar.[1927] diyerek onu Allah’ın hükümlerine bağlı birisi olduğunu vurgulamıştır. Başka bir rivâyette el-Bâkır: “Allah ‘Ammâr’a rahmet eylesin (üç kere tekrar etti). Biat etti ve şehîd olarak öldü.”[1928] demek suretiyle onun Hz. Ali’nin safında yer adlığını ve şehîd olarak dünyadan göç ettiğini belirtmek suretiyle onu ta‘dil etmiştir. Daha önce değinildiği üzere Hz. Fâtıma vasiyetinde öldüğünden haberdar olmasını istediği kişilerden bir tanesi de ‘Ammâr’dır. O, Hz. Fâtıma’nın cenaze namazını kılmıştır.[1929] Böylelikle onun Ehl-i Beyt yanlısı birisi olduğu Şîa müntesiplerince pekişmiştir.

Hz. Peygamber, “*Ammâr’ı azgın bir topluluk öldürecek*” hadisinden dolayı ‘Ammâr öldürüldüğünde birçok insan Allah’ın gazabından dolayı korkmuştur. ‘Amr b. ‘Âs, Muâviye’nin yanına gidip “Ey Mü’minlerin Emîri! İnsanlar ‘Ammâr b. Yâsir’in öldürülmesinden dolayı sıkışıp kesildiler/heyecanlandılar.” Muâviye, Niçin böyle olduklarını sorduğunda ona cevaben Hz. Peygamber onun hakkında “Seni azgın bir topluluk öldürecek” rivâyetini aktarınca Muâviye kendilerinin azgın bir topluluk olmadıklarını belirtmek için ‘Amr’a; “Onu biz öldürmedik onu oklarımızın önüne atan Ali b. Ebû Talib öldürmüştür.” diyerek onu savaş meydanına getiren Hz. Ali’nin öldürülmesine sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Böylelikle hadisin muhatabının Hz. Ali ve taraftarları olduğu söyleyince Hz. Ali onun mezkûr sözlerinin yanlışlığına dikkat çekmek ve kendilerine yapılan suçlamaları reddetmek için “Hz. Peygamber, Hamza’yı Uhud gazvesine alarak onu müşriklerin oklarının önüne atmış, dolayısıyla onun öldürmesine

---

1924 **Kutbuddîn Râvendî, Sa‘îd b. Hibetullah (ö. 573/1177)** (1409) el-Herâic ve’l-Cerâih, 1. Baskı, Kum, Müessesetü İmâm Mehdî (as), I, 60; **Meclisî**, Bihâr, XVIII, 111.

1925 **Kûfî**, Tefsiru’l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî,** Şevâhidu’t-Tenzîl, II, 449; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 326.

1926 **İbn Bâbeveyh**, el-Emâlî, s. 187.

1927 **Keşşî**, I, 281; **Meclisî**, Bihâr, XXXIV, 282.

1928 **Küleynî**, el-Kâfî, III, 618; **Keşşî**, I, 126; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 342, 345, XXXIII, 10.

1929 **Taberî Âmulî Sağîr**, Delâilu’n-Nubuvve, s. 133; **Meclisî**, Bihâr, LXXVIII, 310; **Nûrî,** Mustedreku’l-Vesâil, II, 186.

sebep olmuş olarak mı kabul edeceğiz."[1930] demek suretiyle kendilerinin değil, Muaviye ve taraftarlarının azgın bir topluluk olduğunu belirtmiştir.

"Ebû Yakzân" künyesiyle[1931] tanınan 'Ammâr'a Hz. Peygamber tarafından kendisine "Tayyîbu'l-Muteyyib" lakabı verilmiştir.[1932] Başlıkta zikredilen bütün bu bilgiler de hareketle şunu söylemek mümkündür. 'Ammâr'ı Şîa katında bu kadar önemli kılan en temel özellik onun Hz. Ali'nin safında yer almış olmasıdır. İleride de değinileceği üzere Hz. Peygamber katında en az onunla aynı değere sahip birçok sahâbînin varlığı bilinmektedir. Ancak onlar Hz. Ali'nin yanında almamış olduklarından ya da tarafsız kaldıklarından dolayı Şîa ricâl âlimlerince cerh edilmişlerdir.

1.1.9. Ebû Heysem Mâlik b. Teyyihân

Hz. Peygamber'le ilk defa Akabe'de tanışıp (620) Müslüman olan ve Medîne'ye dönerek İslâm'ı yaymaya çalışanlardan biri Mâlik olduğu rivâyet edilmiştir. Birinci (621) ve İkinci (622) Akabe biatlarında bulunmuştur. Hz. Peygamber'in katıldığı bütün gazvelerde yer almıştır. Hz. Peygamber, Abdullah b. Revâha'dan (ö. 8/629) sonra onu Hayber mahsulünün vergisini belirlemek üzere görevlendirmiştir. Onun ne zaman öldüğü konusu ihtilaflı bir konu olup bazı rivâyetlere göre Hz. Peygamber henüz hayatta iken vefat etmiş, bazısına göre Hz. Ömer'in halifeliği döneminde 20/641 veya 21/642 yılında vefat etmiştir. Şîa kaynaklarına göre Hz. Ali'nin safında Sıffîn Savaşı'nda (37/658) şehîd olmuştur.[1933]

1.1.9.1. Ebû Heysem'i Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Ebû Heysem, Hz. Ali'yi seven, onun imâmetini diğer halifelerin imâmetine tercih eden kişidir. Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine ilk karşı çıkanlardandır. Hz. Ali safında Cemel ve Sıffin savaşlarında komutanlık görevini üstlenmiştir.[1934] Onu ta'dîl ettiği iddia edilen en önemli rivâyetler şunlardır:

Hz. Peygamber, kendi ümmetinden on iki nakibi[1935] Cebrâil'in yol göstermesiyle

---

1930 **Hasan b. Ali,** Tefsir, s. 46; **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, I, 56-57; **Tabersî,** el-İhticâc, I, 181-182; **Meclisî,** Bihâr, XXXIII, 6.

1931 **Küleynî**, el-Kâfî, III, 618; **Keşşî**, I, 126.

1932 **Keşşî**, I, 126, 149; **İbnü'l-Esîr**, 'Ammâr b. Yâsir', Usdu'l-Ğâbe, s. 891

1933 Mâlik b. et-Teyyihân'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Keşşî**, I, 181; **Ebû Nuaym**, 'Mâlik b. et-Teyyihân', Ma'rifetu's-Sahâbe, s. 2447 vd; **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Mâlik b. et-Teyyihân', el-İsti'âb, III, 1348 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Mâlik b. et-Teyyihân', Usdu'l-Ğâbe, s. 1063; **Zehebî,** 'Mâlik b. et-Teyyihân', el-İsâbe, V, 529; **Necefî**, 'Mâlik b. et-Tehiyyân/Ebû Heysem/ Şehîdu Sıffîn', es-Sahâbetu'l-Kirâm, III, 25 vd; **Ertürk, Mustafa** (2003) 'Mâlik b. et-Teyyihân', DİA, Ankara, XXVII, 516.

1934 **Necefî,** 'Mâlik b. et-Tehiyyân/Ebû Heysem/ Şehîdu Sıffîn', es-Sahâbetu'l-Kirâm, III, 28.

1935 Nakîb: sözlükte "Hayırlı, seçkin kişi; bir topluluğun başkanı, vekili, kefili, emini" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak "Siyasî, içtimaî, askerî, dînî alanlarda hükümdar veya şeyhlerin mahiyetinde görevli üst düzey sorumluları ifade eder." Bkz. **Uyar, Gülgün** (2006) 'Nakîb', DİA, İstanbul, XXXII, 321.

Mûsâ'ın (as) kendi ümmetinden seçtiği sayı kadar seçmiştir. Nakiblerden dokuzu Hazrec'ten, üçü Evs'tendi. Evs'ten seçilen nakiblerden bir tanesi de Malik b. et-Teyyihândır.[1936] Hz. Peygamber, kendisi için güven veren müsteşâr ifadesini kullanmıştır.[1937] Bu rivâyetlere göre Hz. Peygamber onu kendisine nakip seçmiş ve bazı konularda onun görüşlerine başvurmak suretiyle onu ta'dil etmiştir.

Uzunca bir rivâyette "… Ali'nin velâyetini kabul edip peygamberlerinin yöntemi üzerine devam edip değişmeyenlerden" övgüyle söz edilmekte ve onlara örnek verilmektedir. Örnek verilenlerden birisi de Ebî Heysem et-Teyyihân'dır.[1938] Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Ali'nin imâmetini kabul eden ilk on beş kişiden birisidir.[1939] Buna göre Ebî Heysem, Hz. Ali'nin velâyetini kabul etmiş ve onun safında yer almış olduğundan dolayı Hz. Ali de ona güvenmiş ve halife olduktan sonra Beytu'l-Mal'deki paraları halka eşit dağıtması için görevlendirdiği kişilerden birisi olarak onu seçmiştir.[1940]

Ebû'l-Haysem künyesiyle meşhur olan Mâlik'in en meşhur lakabı iki kılıç sahibi anlamına gelen "Zü's-Seyfeyn"dir. Harplerde iki kılıçla savaştığı için kendisine bu lakap verilmiştir.[1941] Başlıkta geçen bilgiler de göstermektedir ki Ebû'l-Haysem'in Şîa tarafından ta'dil edilmesinin en önemli gerekçesi onun Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip, onun safında savaşıp şehîd olmuş olmasıdır.

1.1.10. Abdullah b. Mes'ûd

İbn Mes'ûd'un ailesi ve İslâm'dan önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. O, İslâmiyet'i kabul eden ilk altı kişiden birisidir. Hz. Peygamber'den sonra Kâbe'de yüksek sesle Kur'ân okuyan ilk sahâbîdir. Habeşistan'a ve Medîne'ye de ilk hicret edenlerdendir. Hz. Peygamber dönemindeki bütün savaşlara katılmıştır. Hz. Ömer tarafından Kûfe kâdılığına ve Beytü'l-Mâl idaresi sorumluluğuna getirilmiştir. Daha sonra Şüreyh'in (ö. 80/699?) kâdı olarak tayin edilmesi üzerine sadece Beytü'l-Mâl idaresinden sorumlu olmuştur. Hz. Osmân döneminde halifeyle yaşamış olduğu anlaşmazlık yüzünden görevden el çektirilmiştir. Bunun üzerine Medîne'ye geri dönmüş ve 32/652-53 yılında orada vefat etmiştir. İslâm'ın ilk düşünce okullarından olan Kûfe tefsir ve fıkıh ekollerinin

---

1936 **Ebû Nuaym**, 'Mâlik b. et-Teyyihân', Ma'rifetu's-Sahâbe, s. 2449; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 491-492; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 102.

1937 **Ebû Nuaym**, 'Mâlik b. et-Teyyihân', Ma'rifetu's-Sahâbe, s. 2450.

1938 **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 126; **Meclisî,** Bihâr, X, 359; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, IV, 259.

1939 **Keşşî**, I, 181.

1940 **Râvendî,** el-Herâic, I, 186.

1941 **İbn Hacer,** 'Zu's-Seyfeyn', el-İsâbe, II, 345; **Şûşterî, Muhammed Takî (ö. 1415/1994)** (1410) Kâmûsu'r-Ricâl, I-XII, 2. Baskı, Kum, Müesseetü'n-Neşri'l-İslâmî, VIII, 642.

temellerini atan sahâbî olarak kabul edilmektedir.[1942]

1.1.10.1. İbn Mes‘ûd’u Ta‘dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

İbn Mes‘ûd, annesi ile birlikte Müslüman olduktan sonra kendilerini Hz. Peygamber’in hizmetine adamış bir sahâbîdir. Savaşlardaki cesaretinin yanı sıra ilmi yönüyle de temayüz etmiştir. Hz. Peygamber, kendisinden Kur’ân dinlemiş[1943] ve Kur’ân’ı kendilerinden öğrenilmesini tavsiye ettiği kişilerdendir.[1944] Bu hasletlerinin yanı sıra onu ta‘dîl eden rivâyetlerin en önemlileri şunlardır:

Hz. Peygamber’in onu şu şekilde ta‘dil ettiği rivâyet edilmiştir: “Kur’ân’ı indiği tazelikte okumak isteyen, İbn Ummü Abd’in kıraatına göre okusun.”[1945] Abdullah’ın ayağı/ayaklarının ağırlığı mizan’da Uhud’tan daha ağır basacaktır.[1946] Her Peygamber’e yedi tane seçkin arkadaş verilmiş bana ise on dört kişi verilmiştir. Onlardan birisi de Abdullah b. Mes‘ûd’tur.[1947] O, Kur’ân okurken yanında Kur’ân (âyeti) nazil olmuş olan sahâbîlerdendir.[1948] Hz. Ali’de onu şu sözleriyle övmüştür: Dünyanın kendileri için yaratıldığı yedi kişiden birisi de İbn Mesûd’tur. O, Hz. Fatma’nın ölümünden haberdar olmasını istediği kişilerden olup, onun cenaze namazını kılmıştır.[1949] O, Kur’ân okuyup ve sünneti öğrendi, bu ecir olarak ona yeterlidir.[1950] Mezkûr rivâyetler onun Kur’ân ve sünneti öğrenip öğretmekle temayüz ettiğini, Hz. Fâtıma’nın ölümünden haberdar olmasını istediği kişilerden olması hasebiyle Hz. Ali’nin övgüsüne mazhar olanlardan olduğu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunlar da onun Şîa katında ta‘dil edilmesine vesile olmuştur.

1.1.10.2. İbn Mes‘ûd’u Ta‘dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

Hz. Peygamber, İbn Mes‘ûd’a erkek çocuğu olmadan önce Ebû Abdurrahmân künyesini vererek onu ta‘dil etmiştir. O da erkek çocuğu olunca ona Abdurrahmân ismini

---

1942 Abdullah b. Mes‘ûd’un hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Keşşî**, I, 177 vd; **Ebû Nuaym,** ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, IV, 1765 vd; **İbn ‘Abdi’l-Ber,** ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, el-İsti‘âb, III, 987 vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, Usdu’l-Ğâbe, s. 736 vd; **Fettâhzâde, Rahmân**, ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, Dâiretu’l-Me‘ârif, VI, 163 vd; **Cerrahoğlu, İsmâil** (1988) ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, DİA, İstanbul, I, 114-117; **Elmalı, Ayşe** (2009) ‘Abdullah b. Mes‘ûd ve Hukukî Kişiliği’ (Doktora), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, s. 17 vd; **Altuncu, Tuğba** (2015) ‘Abdullah b. Mes‘ûd ve Hadis İlmindeki Yeri’ (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, s. 12 vd.

1943 **İbnü’l-Esîr,** ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, Usdu’l-Ğâbe, s. 738.

1944 **Ebû Nuaym,** ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, IV, 1766; **Bektaş, Hami** (2017) ‘Abdullah b. Mes‘ûd ve Sünnet Anlayışı’, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, s. 5 vd.

1945 **Ebû Nuaym,** ‘Abdullah b. Mes ‘ûd’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, IV, 1768.

1946 **İbn ‘Abdi’l-Ber,** ‘Abdullah b. Mes‘ûd’, el-İsti‘âb, III, 989.

1947 **Mağribî**, II, 514; **Ebû Nuaym,** ‘Abdullah b. Mes ‘ûd’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, IV, 1772

1948 **İbn Bâbeyevh,** el-Emâlî, s. 187.

1949 **Kûfî,** Tefsiru’l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî,** Şevâhidu’t-Tenzîl, II, 449; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 326

1950 **es-Sekafî,** el-Ğârat, I, 102; **Ebû Nuaym,** ‘Abdullah b. Mes ‘ûd’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, IV, 1773

koyarak Hz. Peygamber'in verdiği künyeyi kabul etmiştir.[1951] Künyenin yanı sıra onu ta'dil etmek için kullanılan lakapları şunlardır:

1.1.10.2.1. Sahâbî b. Sahâbiyye

İbn Mes'ûd, annesiyle birlikte ilk Müslümanlardan olduğu için kendisine sahâbî kadının oğlu sahâbî anlamında "Sahâbî b. sahâbîyye" lakabı takılmıştır.[1952]

1.1.10.2.2. İbn Ümmü 'Abd

İbn Mes'ûd'un annesi Ümmü Abd ile künyelendiği için kendisine de Ümmü Abd'in oğlu anlamına gelen "İbn Ümmü Abd" lakabı takılmıştır. Hz. Peygamber onu ta'dîl etmek için "İbn Ümmü Abd" lakabını kullanarak şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "İbn Ümmü 'Abd'in ümmetim için razı olduğu şeye razıyım; razı olmadığı şeye de razı değilim."[1953] buyurmuştur.

Şîa'nın İbn Mes'ûd'u ta'dil etmesinin temel nedeni onun ilk başlarda Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine karşı çıkıp Ehl-i Beyt'ten yana tavır koymasının yanı sıra çalışmanın farklı başlıklarında geçtiği üzere Hz. Osmân'ın bazı uygulamalarından rahatsız olup onları eleştirmesinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki Şîa'nın ta'dil ettiği diğer sahâbîlerde olduğu gibi İbn Mes'ûd'da da göstermiş olduğu siyasi tavır belirleyici olmuştur.

1.1.11. Übey b. Kâ'b

Hazrec kabilesinin bir mensubu olarak Yesrib'de doğmuştur. Müslüman olmadan önce okuma yazma ta'lim etmiştir. Medîneli Yahudilerden Tevrat dersleri alırken yeni bir peygamberin geleceğini Tevrat'tan öğrenmiştir. Mus'ab b. 'Umeyr vasıtasıyla İslâmiyet'i kabul etmiş, ardından ikinci Akabe Biatı'na katılmıştır. Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliğinin yanı sıra ona gelen mektupları okuyup, Hz. Peygamber tarafından gönderilecek mektupları da yazdığı rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber tarafından zekât memuru olarak görevlendirilmiş olan Übey bütün gazvelere ve bazı seriyyelere katılmıştır. Kur'ân kıraati alanında büyük bir yetkinliğe sahip biri olup Kur'ân'ın cem ve istinsah komisyonlarında görev almıştır. Ayrıca Medîne tefsir ekolünün temelini de atmıştır. Vefat tarihi konusunda farklı tarihler olmakla birlikte Hz. Osmân döneminin son yıllarına kadar yaşadığı (ö. 33/654) rivâyet edilmiştir.[1954]

1951 **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. Mes 'ûd', Ma'rifetu's-Sahâbe, IV, 1766

1952 **Cerrahoğlu,** 'Abdullah b. Mes'ûd', DİA, I, 114.

1953 **Keşşî**, I, 178.

1954 Übey b. Ka 'b'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym,** 'Ubey b. Ka'b', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 214 vd; **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Übey b. Ka'b', el-İsti'âb, I, 65 vd; **İbnü'l-Cezerî**, 'Übey b. Ka'b', Usdu'l-Ğâbe, s. 17 vd; **İbn Hacer,** 'Übey b. Ka'b', el-İsâbe, I, 180 vd; **Necefî**, 'Übey b. Ka'b', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 36 vd; **Pusmaz, Durak** (1992) 'Übey b. Ka'b ve Tefsirdeki Yeri' (Doktora),

1.1.11.1. Übey'i Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Peygamber'in en fakîh ve en güzel Kur'ân okuyan sahâbîlerinden biri olan Übey onun vefatından sonra Hz. Ali lehine Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine itiraz eden on iki sahâbîden birisi olması hasebiyle Şîa muhaddisleri tarafından ta'dil edilen sahâbîlerdendir.[1955] Übey'i ta'dîl eden rivâyetlerin en önemlileri şunlardır.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı kendilerinden öğrenilmesini önerdiği kişilerden biri de Übey'dir.[1956] Onun için Ca'fer-i Sâdık, kıraatler içerisinde Übey b. Ka'b'ın kıraatını diğer kıraatlere tercih etmiş ve onun kıraatına göre Kur'ân okumuştur.[1957] Hz. Peygamber'in kendisi için "Kur'ân'ı sana öğretmekle/okumakla emrolundum" dediği kişidir.[1958] Ayrıca Kur'ân'ı en güzel okuyan sahâbîlerdendir.[1959] Bir ara Hz. Peygamber, Übey'e "Ey Ebû'l-Munzir! Kur'ân'daki en büyük âyet hangisidir?" dedi. O da, "Âyete'l-kürsi'nin ilk âyeti"[1960] deyince Hz. Peygamber eliyle göğsüne vurarak "İlim sana kutlu olsun (afferin sana)"[1961] demek suretiyle onu ta'dil etmiştir. Mezkûr rivâyetlerden de anlaşılacağı özere Übey Kur'ân kıraatı ve bilgisi ile ön plana çıkmış ve o yönüyle ümmet arasında övgüye mazhar olmuştur.

1.1.11.2. Übey'i Ta'dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

Übey, oğlu Tufeyl'den dolayı Ebû Tufeyl künyesi ile künyelendiği gibi Hz. Peygamber tarafından da kendisine Ebû Munzir künyesi de verilmiştir.[1962] Bazı Şîî ricâl kaynaklarında kendisi için üçüncü bir künye olarak Ebû Ya'kûb künyesi de zikredilmişse de bu künye ile fazla bilinmemiştir.[1963] Onu ta'dil eden lakaplar şunlardır:

1.1.11.2.1. Seyyidü'l-Kurrâ

Kur'ân'ı çok güzel okuduğundan dolayı "okuyucuların efendisi" anlamına gelen Seyyidu'l-Kurrâ lakabı sahâbîler tarafından kendisine verilmiştir.[1964]

Marmara Üniversitesi SBE, s. 2 vd; **Erul, Bünyamin** (2012) 'Übey b. Ka'b', DİA, İstanbul, XLII, 272-274.

1955 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 461; **Medenî, Alihan b. Ahmed (ö. 1120/1708-09)** (1983) ed-Derecâtu'r-Refi'a fi Tabakâti'ş-Şîa, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-Vefâ, s. 324.

1956 **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. Mes 'ûd', Ma'rifetu's-Sahâbe, IV, 1768.

1957 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 634; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsiru's-Sâfî, I, 61.

1958 **Ebû Nuaym,** 'Übey b. Ka'b', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 217.

1959 **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Übey b. Ka'b', el-İsti'âb, I, 66.

1960 Bakara, 2/255.

1961 **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Übey b. Ka'b', el-İsti'âb, I, 66; **Nûrî,** Mustedreku'l-Vesâil, IV, 337.

1962 **Ebû Nuaym,** 'Übey b. Ka'b', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 216; **İbn 'Abdi'l-Ber,** 'Übey b. Ka'b', el-İsti'âb, I, 65.

1963 **Medenî,** ed-Derecâtu'r-Refi'a, s. 324.

1964 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, VI, 15, (h.no: 3554), VII, 159, (h.no: 4077), VII, 339, (h.no: 4314); **Tirmizî**, Cenâiz, 64.

1.1.11.2.2. Seyyidü'l-Ensâr

Başta Sa'd b. Ubade[1965] olmak üzere Ensâr'ın ileri gelenlerinin birçoğu için kullanılan bu lakapla Hz. Peygamber'in Übey'e de hitap ettiği rivâyet edilmiştir.[1966]

1.1.11.2.3. Seyyidü'l-Muslimîn

Müslümanların efendisi anlamına gelen bu unvanı Hz. Ali, Übey için kullanmıştır.[1967] Bir mecliste Hz. Ali'nin yanında oturan Übey'i tanımayan birisi Hz. Ali'ye yanında oturanın kim olduğu sorulunca o da cevaben "Müslümanların efendisi Übey b. Ka'b'tır."[1968] demesi üzerine o bu lakapla da anılmaya başlanmıştır.[1969]

Übey'e verilen lakaplar ve onunla ilgili aktarılan rivâyetlerde görüldüğü üzere o yaşadığı dönemde, Kur'ânî bilgisi ve ilmi yönüyle ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte Şîa'nın onu ta'dil etmesinin en önemli gerekçesi Hz. Peygamber'den sonra halife olan Hz. Ebû Bekir'e Hz. Ali'nin lehine karşı çıkanlardan olmasıdır. Bu da onun ta'dilinin siyasi gerekçelere dayandığını göstermektedir.

1.1.12. Huzeyfe b. Yemân

Medîne'de doğan Huzeyfe, Bedir Gazvesi'nden önce Müslüman olmuş ve Bedir gazvesi dışında bütün gazvelere katılmıştır. Hz. Peygamber'in kâtibi, zekât amili ve sırdaşı olan Huzeyfe, Hendek Gazvesi'nde düşmanla ilgili istihbari bilgi toplamakla görevlendirilmiştir. Hz. Ömer döneminde Medâin'e vali tayin edilmiştir. Dînever, Hemedan ve Rey şehirleri Huzeyfe tarafından fethedilmiştir. Huzeyfe 36/656 yılında vefat etmiştir. Ölürken çocuklarına Hz. Ali'ye itaat etmelerini öğütlemiş, kendisi de Hz. Ali'ye biat etmiştir. Oğullarından Safvân ile Saîd, Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin safında şehîd olmuşlardır.[1970]

1.1.12.1. Huzeyfe'yi Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Peygamber'in hiçbir sahâbîye vermediği bir kısım bilgileri ona verdiği, bundan dolayı sahâbîler arasındaki münâfıkların isimlerini ve ileride vuku bulacak fitne

---

1965 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, s. 223.

1966 **Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebû Bekir (ö. 807/1405)** (1994) Buğyetu'r-Râid fi Tahkîki Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, (Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), I-X, Beyrût, Dâru'l-Fikr, II, 434.

1967 Bir rivâyete göre de bu lakabı kendisine Hz. Ömer vermiştir. Bkz. **İbn Hacer,** 'Übey b. Ka'b', el-İsâbe, I, 181.

1968 **Taberî Âmulî Sağîr,** el-Musterşid, s. 218; **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 363.

1969 **Ebû Nuaym,** 'Übey b. Ka'b', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 215.

1970 Huzeyfe b. Yemân'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym,** 'Huzeyfe b. el-Yemân',Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 686 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', el-İsti'âb, I, 334 vd; **İbnü'l-Esîr**, 'Huzeyfe b. el-Yemân', Usdu'l-Ğâbe, s. 260 vd; **Necefî,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 400 vd; **Başaran, Selman** (1998) 'Huzeyfe b. Yemân', DİA, İstanbul, XVIII, 434-435; **Özcan, İbrahim** (2010) 'Huzeyfe b. Yemân Hayatı, Şahsiyeti ve İlk İslam Toplumundaki Yeri' (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, s. 4 vd; **Erul, Bünyamin** (2013) Siret Tedkikleri, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay., 215 vd.

hareketlerini bildiği rivâyet edilmektedir.[1971] Ayrıca onu ta'dîl ettiği iddia edilen rivâyetlerin en önemlileri şunlardır:

Uhud Gazvesi esnasında babası müşrik zan edilerek yanlışlıkla öldürülmesi olayına çok üzülmesine rağmen öldürenleri affetti ve Allah'tan onlar için bağışlama dilemiştir. Hz. Peygamber'in babası için ödemek istediği diyeti kabul etmeyip fakir Müslümanlara dağıtmıştır.[1972] Bu rivâyet onun bağışlama duygusuna ve âli cenâplığını ön plana çıkartması açısından önemlidir.

Hz. Peygamber falanca ve falancaya[1973] Hz. Ali'yi mü'minlerin emîri olarak selamlayın dediğinde onlar, bu emrin Allah'tan mı? Yoksa Resûlünden mi? olduğunu sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber, emir Allah ve resûlündendir dedi. Sonra Huzeyfe b. el-Yemân'a emretti. O, itiraz etmeden gidip Emîrü'l-Mü'minîn olarak selamladı.[1974] Bu rivâyet onun Hz. Peygamber'in emrine itirazsız teslimiyetine vurgu yapmaktadır. Diğer başlıklarda da geçtiği üzere Hz. Peygamber, her Peygamber'e yedi tane seçkin arkadaş verilmiş bana ise on dört kişi verilmiştir. Onlardan birisinin de Huzeyfe'dir dediği rivâyet edilmektedir.[1975] O, bu rivâyetle Hz. Peygamber'in özel övgüsüne mazhar oluştur.

Hz. Ömer'in Huzeyfe'ye valileri arasında münâfıkların var olup olmadığını sorduğu, onun da bir tanesinin varlığından bahsettiği, Huzeyfe'nin isim vermemesi üzerine ondan aldığı malumatla münâfık olduğunu tahmin ettiği bir valiyi hemen görevden aldığı rivâyet edilmektedir.[1976] Bu rivâyet halifelerin onun bir işaretiyle valilerini görevden alacak kadar güvendiğini göstermektedir. Rivâyetlere göre Hz. Ali onun için Huzeyfe "İlim öğrendi sonra o ilme dayandı. O ilimle sağlam bir bağ kurdu."[1977] "O, dünyanın kendileri için yaratıldığı yedi kişiden birisidir."[1978] demek suretiyle onu ta'dil etmiştir. Hz. Fâtıma da öldüğünden haberdar olmasını istediği kişilerden birisi de Huzeyfe'dir. Huzeyfe onun cenaze namazını kılmıştır.[1979] Bütün bu rivâyetler onun halifelerle problemli birisi olmadığını ve Ehl-i Beyt'e de yakın birisi olduğunu göstermektedir.

1971 **Sekefî,** el-Ğârat, I, 102; **Kummî 'Abbâs,** Sefînetu'l-Bihâr, II, 134.

1972 **Ebû Nuaym,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 686; **Kummî 'Abbâs**, Sefînetu'l-Bihâr, II, 135.

1973 İleriki başlıklarda değinileceği üzere Falan ve Falan/ Falanca ve Falanca gibi peş peşe zikredilen muğlak ifadelerle Şîa kaynakları genellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i kat etmektedirler.

1974 **Keşşî,** I, 308; **Meclisî,** Bihâr, XXXVII, 336.

1975 **Mağribî**, II, 514.

1976 **İbn Abdi'l-Ber,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', el-İsti'âb, I, 335; **İbnü'l-Esîr**, 'Huzeyfe b. el-Yemân', Usdu'l-Ğâbe, s. 260; **Necefî,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 400.

1977 **İbn Bâbeyevh,** el-Emâlî, s. 187.

1978 **Kûfî,** Tefsiru'l-Furât, s. 570; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 360-361; **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 5; **Haskânî,** Şevâhidu't-Tenzîl, II, 449; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 326.

1979 **Taberî Âmulî Sağîr,** Delâilu'n-Nubuvve, s. 133; **Meclisî,** Bihâr, LXXVIII, 310; **Nûrî,** Mustedreku'l-Vesâil, II, 186.

1.1.12.2. Huzeyfe'yi Ta'dîl Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

Ebû Abdullah künyesiyle künyelenmiş[1980] olan Huzeyfe'nin "Yemân/Yemânî" ve "Sahibu Sırrı Resûlullah" olmak üzere iki tane lakabının olduğunu kaynaklar zikretmektedir.

1.1.12.2.1. Yemân/Yemânî

Kendisine bu lakabın verilmesinin sebebi olarak iki görüş öne çıkmaktadır. Bu görüşlerden birine göre kan davasından dolayı problemler yaşayan babası Medîne'ye gelerek Evs kabilesinden Benu Eşhel ile anlaşma yaparak onlara dâhil olmuştur. Bu kabile de daha önce Yemen'den Medîne'ye gelip yerleştiği için Yemen'e nispetle onlara Yemânî denilmiştir. Huzeyfe'nin babası da onlara sığındığı için kendisine de aynı lakap takılmıştır. Diğer bir görüşe göre Yemân, Huzeyfe'nin babası Huseyl b. Câbir'in lakabıdır. Babasının lakabına nispetle ona Yemân'ın oğlu denilmiştir.[1981]

1.1.12.2.2. Sâhibu Sırrı Resûl

Hz. Peygamber, sahâbîleri arasında bulunan münâfıkların isimlerini ve bir kısım gizli bilgileri sadece ona verdiği için kendisine Resûlullah'ın sırrının sahibi anlamına gelen "*Sâhibu Sırrı Resûl"* unvanı verilmiştir.[1982] Bu bilgilerden dolayı Huzeyfe'nin cenaze namazını kılmadığı kişinin münâfık olma ihtimalinden dolayı Hz. Ömer de kılmadığı rivâyet edilmiştir.[1983]

Huzeyfe, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'ini sevdiği gibi diğer halifelerle de iyi geçinmiş, onların verdiği çeşitli görevleri yerine getirmiştir. Bu da onun diğer halifeleri meşru gördüğünü göstermektedir. Şîa onu, Hz. Fâtıma'nın cenaze namazına iştirak etiğinden Hz. Osmân'ın şehadetinden sonra çocuklarına Hz. Ali'ye biat edin diye telkinde bulunduğundan ve en önemlisi de Şîa'nın münâfıklıkla itham ettiği bazı kişilerle ilgili rivâyetleri ona dayandırmış olmalarından mütevellit onu ta'dil etmişlerdir.

1.1.13. Huzeyme b. Sâbit

Evs kabilesine mensup ilk Müslümanlardan olan Huzeyme'nin Umeyr b. Adî ile birlikte kabilesinin putlarını kırdığı rivâyet edilmiştir. Uhud Gazvesi ve sonrasındaki savaşların hepsine katılmış, Mekke'nin fethinde kabilesinin sancaktarlığını yapmıştır. Cemel ve Sıffîn savaşlarında Hz. Ali saflarında savaşmış olan Huzeyme, Sıffin'de şehîd

---

1980 **Ebû Nuaym,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 687; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', el-İsti'âb, I, 334.

1981 **Necefî,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 400.

1982 Huzeyfe'nin sır kâtipliği ile ilgili geniş bilgi için bkz. **Erul, Bünyamin** (2007) 'Huzeyfe İbn el-Yemân ve Sır Kâtipliği', İslâmiyât, C:10, S: 3, ss, 153-175, s. 153 vd.

1983 **Necefî,** 'Huzeyfe b. el-Yemân', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 400; Ayrıca bkz. **Erul**, Hadis Tedkikleri, s. 221.

(37/657) edilmiştir.[1984]

1.1.13.1. Huzeyme'yi Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Huzeyme, Sakîfe günü Ensâr'ın lehine Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine ilk karşı çıkanlardır.[1985] Hz. Osmân'dan sonra halife seçilen Hz. Ali'ye de ilk biat edenlerden olup aynı zamanda Cemel ve Sıffin'de onun safında savaşmıştır.[1986]

Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip ona ilk dönen on beş kişiden birisi olup,[1987] onun safında savaşa katılmasına rağmen başlangıçta Müslüman'ın kanını dökmekten çekindiği için savaşa fiilen katılmamıştır. Ancak Sıffîn'de 'Ammâr b. Yâsir'in şehîd edilmesi üzerine Hz. Peygamber'in "*Ammâr âsi bir topluluk tarafından öldürülecek"* hadisini hatırlayarak savaşa katılmaya karar vermiştir. Rivâyete göre savaşa katılmadan önce boy abdesti aldıktan sonra kılıcını çekip şehîd olana kadar savaşmıştır.[1988]

Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip onun safında savaştığı için Şîa tarafında ta'dil edilmiş olan Huzeyme'nin en önemli lakabı Zü'ş-Şehâdeteyn'dir. Şâhidliği Hz. Peygamber tarafından iki kişinin şâhidliği yerine kabul edildiği için kendisine bu lakabın verildiği konusunda Ehl-i Sünnet ve Şîa arasında görüş birliği bulunmaktadır. Huzeyme'nin bu unvanı almaya sevk eden amil için çeşitli rivâyetler aktarılsa da hepsinden çıkarılan sonuç aynıdır. Aktarılan rivâyetlerden birisine göre Hz. Peygamber bir bedevîden sevdiği bir at satın almıştır. Bazı münâfıklar Hz. Peygamber'i aldığı attan dolayı kıskandılar. Bedeviye, "Eğer bu atı çarşıya götürüp ilan ettirseydin bu fiyatın bir kaç katı daha fazlasına satardın." Bedevî, "Satmaktan vaz geçeyim mi?" deyince onlar: "Hayır, o iyi bir insandır, sana parayı getirince bu fiyata satmadığını söyle o sana daha fazlasını verecektir." Hz. Peygamber gelip ona parayı uzatınca o da "Ben bu fiyata satmadım." dedi. Hz. Peygamber de "Beni hak ile gönderene yemin olsun ki sen bu fiyata sattın." Huzeyme b. Sâbit, "Ey Bedevî! Ben şâhidim ki sen Resûlullah'a onun söylediği fiyata sattın." Bedevî de "Ben bunu ona sattığımda yanımızda hiç kimse yoktu." Hz. Peygamber de Huzeyme'ye "Sen nasıl bu olaya şâhid oldun?" deyince Huzeyme cevaben "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın elçisi! Sen bize göklerden haberler getiriyorsun ve biz onu doğruluyoruz. Bunun fiyatını

1984 Huzeyme b. Sâbit'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym,** 'Huzeyme b. Sâbit', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 913 vd; **Keşşî,** I, 260 vd; **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, XXV, 277 vd; **Çubukçu, Asri** (1998) 'Huzeyme b. Sâbit', DİA, İstanbul, XVIII, 436; **Muhammedî, Ramazan** (1394) 'Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî', Dânişnâme-i Siyeri-i Nebî, 1. Baskı, Kum, Pejuheşgâh-i Havzâ ve Dânışgâh, III, 238 vd.

1985 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 461.

1986 **Muhammedî,** 'Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî', Dânişnâme-i Siyeri-i Nebî, III, 238-239.

1987 **Keşşî,** I, 182.

1988 **Keşşî**, I, 268; **Kahpâyî, İnâyetullah** (1364) Mecme'u'r-Ricâl, I-VII, 2. Baskı, Kum, İsmâiliyyân Neşriyât, II, 267; **Medenî,** ed-Derecâtu'r-Refî'a, I, 313.

mı doğrulamayacağız.” Bu cevabından dolayı Hz. Peygamber onun şâhidliğini iki şâhidin şâhidliği gibi kabul etmiştir. Bu olaydan sonra kendisine “Zü’ş-şehâdeteyn” lakabı verildiğinden onunla böylece ta‘dilmiştir.[1989] Şîa ricâl âlimlerinin Huzeyme’yi ta‘dil etmesinin en önemli gerekçesi onun Hz. Ali’nin imâmetini kabul edip onun safında savaşıp şehîd olmasıdır. Dolayısıyla onu ta‘dil etmelerinin temelinde siyasi tarafgirliği olduğu görülmektedir.

1.1.14. Ebû Eyyûb el-Ensârî

Asıl ismi Hâlid b. Zeyd olup, Hazrec kabilesine mensup birisi olarak İslâmiyet’i ilk kabul edenlerden ve ikinci akabe biatına katılanlardan olduğu rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber’le birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Mekke’nin fethi ve Huneyn başta olmak üzere bütün gazvelere iştirak etmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde savaşlarla Hz. Ömer devrinde yapılan Suriye, Filistin ve Mısır seferlerine katılmıştır. Hâricîler ve Muâviye ile yapılan savaşlarda Hz. Ali’nin safında iştirak etmiştir. Sağlıklı olan herkesin Allah yolunda cihâd etmesi gerektiğine inanan Ebû Eyyûb, yaşlılık döneminde bile her yıl bir savaşa kaltılmaya gayret göstermiştir. Katıldığı seferlerin sonuncusu Müslümanların ilk İstanbul kuşatması olmuş ve kuşatma devam ederken hastalanarak (ö. 49/669) vefat etmiştir.[1990]

1.1.14.1. Ebû Eyyûb’u Ta‘dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa’ya göre Hz. Peygamber’den sonra Halifelik makamına Hz. Ali’yi layık gördüğü için Hz. Ebû Bekir’e ilk karşı çıkanlardandır.[1991] Hz. Ali halife olunca onunla beraber bütün savaşlara katılmış, Nehrevan’da onun öncü birliğinin komutanlığını da yapmıştır.[1992] Onu ta‘dîl ettiği iddia edilen en önemli rivâyetler şunlardır:

Hz. Ali’den rivâyet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber, Ebû Eyyûb’u çağırınca o hemen “Efendim, buyur ya Resûlallah!” deyince Hz. Peygamber ona: “Allah da sana mağfiretle cevap versin” şeklinde dua etmiştir.[1993]

Şîa’ya göre Hz. Ali’nin imâmetini kabul edip ona dönen ilk on beş kişiden

---

1989 **Keşşî**, I, 261-262; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 64.

1990 Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym**, ‘Hâlid b. Zeyd, Ebû Eyyûb’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, III, 933 vd; **İbn Abdi’l-Ber**, ‘Hâlid b. Zeyd’, el-İsti‘âb, III, 424 vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Hâlid b. Zeyd’, Usdu’l-Ğâbe, s. 323; **İbn Hacer,** ‘Hâlid b. Zeyd’, el-İsâbe, II, 199 vd; **Necefî,** ‘Hâlid b. Zeyd/Ebû Eyyûb el-Ensârî’, es-Sahâbetu’l-Kirâm, I, 476 vd; **Mûsevî, Seyyid Mûsâ**, ‘Ebû Eyyûb-i Ensârî’, Dâiretu’l-Me ‘ârif, III, 55 vd; **Akgül, Hüseyin** (1994) ‘Ebû Eyyûb el-Ensârî’, DİA, İstanbul, X, 123-125; **Altuova, Hasari** (2018) ‘Ebû Eyyûb el-Ensâri’nin Hayatı ve Rivâyetleri’, Harran Üniversitesi SBE, s. 4 vd.

1991 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 461; **Necefî,** ‘Hâlid b. Zeyd/Ebû Eyyûb el-Ensârî’, es-Sahâbetu’l-Kirâm, I, 481.

1992 **el-Hilâlî**, II, 638; **Necefî,** ‘Hâlid b. Zeyd/Ebû Eyyûb el-Ensârî’, es-Sahâbetu’l-Kirâm, I, 478.

1993 **İbn Eş’as, Muhammed b. Muhammed (ö. IV. H?)** (Tsz) el-Ce‘feriyât/el-Eş‘asiyât, 1. Baskı, Tahrân, Mektebetu’n-Ninovâ el-Hadis, 2. 218; **Nûrî,** Mustedreku’l-Vesâil IX, 156.

birisidir.[1994] er-Rızâ'dan rivâyet edilen uzunca bir rivâyette "… Ali'nin velâyetini kabul edip peygamberlerinin yöntemi üzerine hayatlarını devam ettirip değişmeyenlerden" övgüyle söz edilmekte ve onlara örnekler verilmektedir. Örnek verilenlerden birisi de Ebû Eyyûb el-Ensârî'dır.[1995] Dolayısıyla Ebû Eyyûb hilâfet konusunda Hz. Ali'den yana tavır koyduğu için er-Rızâ onu Hz. Peygamber'in metodu üzerinde hayatı idâme edenlerden kabul etmiştir.

Ebû Eyyûb yaşadığı dönemde etrafındakiler göre daha üst bir ahlaki yetkinliğe sahip olduğu kendisine sorulan şu sorudan anlaşılmaktadır. Ona "Senin ahlaki üstünlüğüne ne ulaşır?" sorusuna, o, "Ben ne komşuma ne de kimseye eziyet vermem. Güç getirdiğim hiçbir iyiliği engellemem." şeklinde cevap vererek sahip olduğu ahlaki üstünlüğe erişmek isteyenlere cevap vermiştir.[1996]

Hz. Peygamber, Medîne'ye hicret ettiğinde Mescid-i Nebevî'yi ve evini inşa edene kadar yedi ay Ebû Eyyûb'un evinde misafir kaldı. Gösterdiği üstün misafirperverlikten dolayı kendisine "Mihmandâr-ı Nebî/Resûl", lakapları verildiği gibi, Hz. Peygamber'in ev sahibi anlamında "Sâhibu menzili'r-Resûl" lakabı da verilmiştir.[1997]

Şîa'nın Ebû Eyyûb'u ta'dil etmelerinin temel nedeni onun halifeliğe Hz. Ali'yi daha layık görmesi, onun safında savaşlara iştirak etmesinden ileri gelmektedir. Oysaki onun hayatı baştan sona incelendiğinde onun cihâdı kendisi için bir hayat tarzı haline getirdiği ve Allah rızası için haklının yanında savaşa katıldığı görülmektedir. Yezid'in ordusunda İstanbul kuşatmasına katıldığına göre Yezid'i meşru halife olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu da onun aslında siyasi olaylara Şîa'nın aktardığı kadar müdahil olmadığını göstermektedir.

1.1.15. Hucr b. Adî

Câhiliye devrinde doğan Hucr, kimi tabakât yazarlarına göre tâbiîn olarak kabul edilse de Şîa ve bir kısım Ehl-i Sünnet âlimleri onu tartışmasız sahâbî olarak kabul etmiştir. Hucr, Hz. Peygamber döneminde herhangi bir gazve veya seriyyede yer almamış ve doğrudan Hz. Peygamber'den rivâyette de bulunmamıştır. Hz. Ebû Bekir döneminde Suriye'de bazı yerlerin fethinde, Hz. Ömer devrinde de Kâdisiye'de bulunması sahâbî olma ihtimalini güçlendirmiştir. O; Cemel, Sıffîn ve Nehrevân savaşlarında Hz. Ali'nin kumandanı olarak görev yapmıştır. Hz. Ali'nin şehîd edilmesinden sonra Kûfe'ye

---

1994 **Keşşî,** I, 182.
1995 **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 126; **Meclisî,** Bihâr, X, 359; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, IV, 259.
1996 **Humeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, s. 45.
1997 **Sakafî,** el-Ğârât, II, 339, 496.

yerleşmiştir. Buraya tayin edilen valilerin Hz. Ali ve taraftarları aleyhindeki sözlerinden dolayı onlara karşı ayaklanmıştır. Ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca on iki veya on dört arkadaşı ile birlikte Muâviye'nin isteği üzerine Suriye'ye gönderilmiş, Hz. Ali ve taraftarını lanetlemeyi reddedince Muâviye tarafından arkadaşlarıyla beraber 51/671 yılında öldürülmüştür.[1998]

1.1.15.1. Hucr'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Zühd, takvâ ve çokça namaz kılması ile meşhur olan Hucr'un bir gün ile gecesinde bin rekât namaz kıldığı rivâyet edilmektedir. İslâmiyet'te savunmasız öldürülen ilk kişi olduğu, öldürülmeden önce iki rekât namaz kılmak için izin istediği ve uzun bir namaz kıldığı[1999] aktarılmaktadır.[2000] Yaş olarak Siğâru's-Sahâbe'den olmasına rağmen ibadetleri ile Kibâru's-Sahâbe'den sayılmaktadır. Bundan dolayı Şîa onu sahâbîlerin en faziletlilerinden biri olarak kabul etmektedir.[2001] Zikri geçen özelliklerinin yanı sıra onu ta'dîl ettiği iddia edilen önemli rivâyetler şunlardır:

Bir gün Muâviye, Hz. 'Âişe'nin yanına girdiğinde, Hz. 'Âişe ona "Azra halkını, Hucr ve arkadaşlarını öldürmeye seni iten nedir?" diye sorunca Muâviye, "Onları ümmetin maslahatı için öldürdüm. Onların hayatta kalması ümmet için ifsattı." demesi üzerine Hz. 'Âişe, Hz. Peygamber'in "Benden sonra Azrâ'da bazı insanlar öldürülecek onları öldürenlere Allah ve gök ehli kızacaktır dediğini işittim."[2002] diyerek Hucr ve arkadaşlarını ta'dil Muâviye'yi ise Allah ve meleklerin kızgınlığına duçar olduğunu belirtmek suretiyle tenkit etmiştir.

Hz. Ali yaptığı bir konuşmasında "Ey Irak halkı 'Azrâ'da Ashâb-ı Uhdûd[2003] gibi yedi insan öldürülecek" diye haber verdiği yerde Hucr b. Adî ve arkadaşları öldürülmüştür.[2004] Mezkûr rivâyet vb. hareketle Şîa, Hz. Ali'nin gaybla ilgili bazı bilgiler bildiğini ileri sürmektedir. Buna göre Hucr ve arkadaşları hak üzere oldukları için Ashâb-ı Uhdûd gibi haksız yere öldürülmüşlerdir. Bu onlar için ta'dil onları öldürenler için cerh kabul edilebilir.

1998 Hucr b. Adî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **es-Sekafî**, el-Ğârat, II, 809 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Hucr b. Adî', el-İsti'âb, I, 329 vd; **İbnü'l-Cezerî**, 'Hucr b. Adî', Usdu'l-Ğâbe, s. 256 vd; **Necefî**, 'Hucr b. Adî', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 372 vd; **Bozkurt, Nebi** (1998) 'Hucr b. Adî', DİA, İstanbul, XVIII, 277-278; **Dadan, Ali** (2005) 'İslam Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri' İstem, C:3, S: 5, ss. 203- 221.

1999 İbn Abdi'l-Ber'in aktardığı rivâyete göre ise ölümden koktu onun için namazını uzattı demesinler diye hafif bir namaz kıldığı aktarılmaktadır. Bkz. **İbn Abdi'l-Ber,** 'Hucr b. Adi', el-İsti'âb, I, 330-331.

2000 **Keşşî,** I, 254.

2001 **el-Mağribî,** Şerhu'l-Ahbâr, II, 171; **Kummî 'Abbâs**, Sefînetu'l-Bihâr, II, 97.

2002 **Kummî 'Abbâs**, Sefînetu'l-Bihâr, II, 95.

2003 Ashâb-ı Uhdud kıssası Burûc, 84/4-10 âyetlerde anlatılmaktadır.

2004 **Meclisî,** Bihâr, XVIII, 124.

Hz. Hüseyîn, Muâviye'ye gönderdiği bir mektupta Hucr b. Adî üzerinden Muâviye'yi eleştirmekte ve Hucr'u şu şekilde övmektedir. "Ey Muâviye! Sen namaz kılan, âbid, zülme, bidatlere rıza göstermeyen ve Allah yolunda kınayanların kınamasından korkmayan Hucr b. Adî'yi zülüm ve düşmanlıkla öldüren değil misin?"[2005] Hz. Hüseyîn bu söyleriyle onun âbitliğini ve mücâhidliğini vurgulamak suretiyle onu ta'dil etmektedir.

Ömer b. Bişr el-Hemedânî, Ebî İshâk'a "İnsanların ne zaman zelil olduğunu sorduğunda Ebû İshâk ona Hz. Hüseyîn'in şehîd edildiğinde, Muâviye'nin Ziyâd b. Ebih için "O benim kardeşimdir" dediğinde ve Hücr b. Adi'nin öldürüldüğünde insanlar zelil olmuştur cevabını vermiştir.[2006] el-Hemedânî, bu sözleri ile Hücr'i ta'dil, onu öldürenleri ise cerh etmiştir.

Hucr'u ta'dil etmek için hayırlı Hucr anlamına gelen "Hucru'l-Hayr" lakabı kullanılmaktadır. Bu lakap Hucr'a Hz. Ali'nin tarafında yer aldığı için verilmiştir. İlk başlarda Hz. Ali'nin tarafında yer alıp onunla birlikte Cemel'de savaşan daha sonra Muâviye tarafına geçen ve bunun karşılığında Ermeniyye valiliğini kazanan Hucr b. Yezîd'e Muâviye tarafına geçtiği için Hz. Ali taraftarları tarafından Hucru'ş-Şer lakabı verilmiştir.[2007]

Mezkûr rivâyetlerde görüldüğü üzere Şîa'nın Hucr'u ta'dil etmesinin en önemli gerekçeleri onun Hz. Ali'nin saffında yer alarak onun düşmanlarına karşı savaşıp bu uğurda şehîd düşmesini vermek mümkündür. Onun zühd, takvâ ve ibadetlere düşkünlüğü tek başına onun için bir ta'dil değildir. Zira bu vasıflara hâiz birçok sahâbî Hz. Ali'nin safında yer almadığı için Şîa tarafından cerh edilmişlerdir. Dolayısıyla Şîa tarafından ta'dil edilmiş diğer sahâbîlerde görüldüğü gibi Hucr'da da Hz. Ali'nin tarafında yer almak asıl ta'dil sebebi olmuştur.

1.1.16. Usâme b. Zeyd

Zeyd b. Harise ve Ümmü Eymen'in çocuğu olarak 614 yılında Mekke'de doğan Usâme yaşının küçüklüğünden dolayı Hz. Peygamber, Bedir ve Uhud savaşına katılmasına izin vermemiş, Hendek savaşına katılmasına izin vermiştir. Mûte Savaşı'nda (8/629) babasının sancağı altında savaşmış ve babasının şehadetine şâhid olmuştur. Hz. Peygamber, 11. yılın Safer/Mayıs 632 Üsâme b. Zeyd kumutasında Suriye bölgesine

---

2005 **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, I, 642; **Kummî 'Abbâs**, Sefînetu'l-Bihâr, II, 97.

2006 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 181; **Meclisî,** Bihâr, XLII, 145.

2007 **İbn Muzâhim,** Vakatu Sıffîn, s. 243. Ayrıca Hucr b. Adî'ye Hucr b. Edber lakabı da verilmiştir. Bu lakabı babasından dolayı almıştır. Babası cahiliye döneminde bir savaştan kaçarken arkadan aldığı darbeyle yaralandığı için kendisine edber lakabı verilmişti. Hucr'e de edber'in oğlu anlamına gelen Hucr b. Edber lakabı verilmiştir. Bkz. **es-Sekafî**, el-Ğârat, II, 809; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Hucr b. Adi', el-İsti'âb, I, 329; **Necefî**, 'Hucr b. Adî', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 372.

göndermek üzere bir ordu hazırlamıştır. Hz. Ebû Bekir halife olunca ilk icraatı bu orduyu sefere yollamak olmuştur. (632) Üsâme, Hz. Osmân ve Hz. Ali döneminde ortaya çıkan fitne ve iç savaşlar sırasında, "*Müslümanlar arasında kan dökülmesinden çekiniyorum*" diyerek tarafsız kalmış ve 54/674 yılında Curf'ta vefat etmiştir.[2008]

1.1.16.1. Usâme'yi Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Usâme, azatlı bir kölenin siyahi çocuğu olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş ve onun özel ilgisine mazhar olmuştur. Hz. Peygamber, toplumdaki bazı ön yargıları yıkmak, onu ve onun gibileri ta'dîl etmek için onları önemli görevlerle görevlendirmiştir.[2009] Örneğin, Mekke'nin fethi esnasında Bilal, Kâbe'nin üstünde ezan okurken, Usâme de Hz. Peygamber'le beraber Kâbe'nin içinde namaz kılmıştır.[2010] Daha on sekiz yaşında iken Hz. Peygamber bütün itirazlara rağmen onu Suriye tarafına gönderilecek büyük bir ordunun komutanı olarak tayin etmiş ve sahâbîlerin ileri gelenlerini emrine vermiştir. Bu iki haslet dışında onu ta'dîl eden diğer rivâyetler şunlardır:

Hz. Peygamber Usâme'ye şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Ey Usâme! Cennetin yolunu tut. Ondan sapma." Usâme, "Ey Allah'ın Resûlü! Bu yolu kat etmenin en kolay yöntemi nedir?" Hz. Peygamber, "Öğle sıcağındaki susuzluktur. Nefisleri dünya lezzetinden alıkoymaktır. Ey Usâme! Sana oruç tutmayı tavsiye ediyorum. O ateşe karşı kalkandır. Eğer yapabiliyorsan ölüm sana geldiğinde karnın aç olsun. Ey Usâme! Sana orucu tavsiye ediyorum o Allah'a yakınlıktır."[2011] Usâme de hayatı boyunca bu tavsiyeye uymaya gayret etmiştir.

Hz. Peygamber'in Usâme sevgisine diğer bir örnek de Hz. Ali'den rivâyet edilmiştir. (Çocukken) Usâme b. Zeyd'in alnı yarılmıştı. Hz. Peygamber önce alnındaki kanı (temizlemek için) emdi sonra o kanı tükürdü.[2012] Hz. Peygamber başkasına da yaptırabileceği bu fiili kendisi yaparak ona değer vermiştir.

Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'in Usâme'ye olan sevgisini kullanarak had

---

2008 Usâme b. Zeyd'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym**, 'el-Hub b. el-Hub Usâme b. Zeyd b. Harise', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 224 vd; **İbn Abdi'l-Ber**, 'Usâme b. Zeyd b. Hârise', el-İsti'âb, I, 75 vd; **İbnü'l-Esîr**, 'Usâme b. Zeyd', Usdu'l-Ğâbe, s. 28 vd; **İbn Hacer,** 'Usâme b. Zeyd b. Hârise', el-İsâbe, I, 202 vd; **el-'Askerî, Abdurrızâ**, 'Usâme b. Zeyd', Dâiretu'l-Me'ârif, III, 272 vd; **Arı, Mehmet Salih** (2012) 'Usâme b. Zeyd', DİA, İstanbul, XLII, 361-363; **Güner, Ahmet** (2016) 'Üsâme Bin Zeyd'in Hayatı ve Rivâyetleri', Harran Üniversitesi SBE, s. 3 vd.

2009 Bu konuda geniş bilgi için bkz. **Barlak, Yasemin** (2016) 'Gençlerin Topluma Kazandırılmasında Sorumluluk Verme Metodu: Hz. Peygamber ve Üsâme b. Zeyd Örneği': Barlak Hasan/ Dindi Emrah/ Kuzucan Tuna (Editörler), Sinop Üniversitesi Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu, 6-7-8 Ekim, 2016, Sinop, s. 1135 vd.

2010 **Tûsî,** Tehzîb, II, 413, V, 314; **Tûsî**, el-İstibsâr, I, 342; **Feyz-i Kâşânî**, el-Vâfî, VII, 470; **Hur 'Âmûlî,** Vesâil, IV, 337; **Meclisî,** Bihâr, XXI, 136.

2011 **el-Meğribî, Nu'mân b. Muhammed et-Temimî (ö. 363/973-74)** (1385) De'âimu'l-İslâm (Thk. 'Âsif Feyzî), I-II, 2. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as), I, 270; **Meclisî,** Bihâr, XCIII, 258.

2012 **İbn Eş'as,** el-Ce 'feriyât, s. 181; **Nûrî,** Mustedreku'l-Vesâil, II, 612.

gerektiren bir suç işlemiş birisine had cezasının uygulanmaması için onu suçlu ile beraber aracı olarak Hz. Peygamber'in huzuruna gönderdiler. Hz. Peygamber adaletinin gereği olarak çok sevdiği Usâme'ye "Cezalarda/hadlerde aracı olunmaz"[2013] diyerek geri çevirdi. Mezkûr rivâyetler de göstermektedir ki Usâme Hz. Peygamber'in sevgisine mazhar olmuş bir sahâbîdir. O bu yönü ile ta'dil edilmiştir. Usâme Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali lehine Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine itiraz ettiyse de Müslümanlar arasında tefrika oluşmasın diye Hz. Ebû Bekir'e biat etmiştir.[2014] Cemel ve Sıffin savaşlarında Müslümanların kanını dökmemek için tarafsız kalmasına rağmen Şîa kaynaklarına göre o, savaşlara katılmamasına rağmen Hz. Ali'nin hak üzere olduğunu belirtip, savaşları kazanması için dua ettiğini aktarmaktadırlar.[2015] Bu durum onun Şîa taraftarlarınca ta'dil edilmesine vesile olmuştur.

1.1.16.2. Usâme'yi Ta'dîl Etmek için Kullanılan Lakaplar

Hz. Peygamber'in evinde ve terbiyesinde yetişmiş olan Usâme, Ebû Zeyd ve Ebû Muhammed, Ebû Yezîd, Ebû Hârice gibi künyelerle ile künyelenmiştir.[2016] Hz. Peygamber'in Usâme ve babasına özel bir sevgisi vardı. Ona takılan lakaplarda da bu sevgi açığa çıkmaktadır. Onun belli başlı lakapları şunlardır:

1.1.16.2.1. el-Hıb İbnü'l-Hıb

Hz. Peygamber, Usâme ve babasını çok sevdiğinden dolayı kendilerine sevgilinin oğlu sevgili ya da Hz. Peygamber'in sevdiği kişinin sevgili oğlu anlamına gelen el-Hib b. el-Hib lakabı verilmiştir.[2017] Hz. Peygamber, "*Usâme en sevdiğim kişidir.*" Başka bir rivâyette Usâme "*Bana en sevimli gelen kişilerden biridir.*"[2018] demiştir.

1.1.16.2.2. Hıbbı Resûlillâh

Usâme, Resûlullah'ın sevdiği kişi anlamına gelen Hibbi Resûlullah lakabı ile anılmıştır.[2019] Hz. Ömer 'atiyye dağıtırken Usâme b. Zeyd'e beş bin, oğlu Abdullah'a ise iki bin atiyye vermiştir. Bunun üzerine Abdullah babasına "Sen Usâme'yi benden üstün tuttun oysaki ben onun katılmadığı bazı savaşlara katıldım." Hz. Ömer, "Hz. Peygamber, Usâme'yi senden, babasını da senin babandan daha çok seviyordu." şeklinde karşılık vererek fazla atiyye verme gerekçesini açıklamıştır.[2020]

2013 **Küleynî,** el-Kâfî, XIV, 225-226; **Hur 'Âmûlî,** Vesâil, XXVIII, 43.
2014 **el-'Askerî,** III, 295.
2015 **el-Hilâlî,** II, 897; **el-'Askerî,** III, 297.
2016 **Ebû Nuaym**, 'el-Hub b. el-Hub Usâme b. Zeyd b. Harise', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 224; **İbnü'l-Esîr**, 'Usâme b. Zeyd', Usdu'l-Ğâbe, s. 28.
2017 **İbn Hacer,** 'Usâme b. Zeyd b. Hârise', el-İsâbe, I, 202.
2018 **Tirmizî**, Menâkıb, 40; **İbn Abdi'l-Ber**, 'Usâme b. Zeyd b. Hârise', el-İsti'âb, I, 76
2019 **İbnü'l-Esîr**, 'Usâme b. Zeyd', Usdu'l-Ğâbe, s. 28.
2020 **Tirmizî**, Menâkıb, 40; **İbnü'l-Esîr**, 'Usâme b. Zeyd', Usdu'l-Ğâbe, s. 29.

Bütün bu rivâyetler göstermektedir ki Hz. Peygamber'in Usâme'ye ayrı bir sevgisi ve muhabbeti vardı. O da bu sevgi ve muhabbete uygun bir şekilde yaşamış, sahâbîler arasında cereyan eden olaylarda tarafsız kalmıştır. Şîa, Hz. Peygamber'in ona olan sevgisi, ilk başlarda Hz. Ali lehine Hz. Ebû Bekir'e itiraz etmesi, Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde ona biat edip savaşlarda tarafsız kalmasına rağmen ona dua etmesinden dolayı onu ta'dil etmektedir. Böylece Şîa'nın Usâme'yi ta'dil etmesinin de arka planında siyasi tarafgirliğin olduğu görülmektedir.

1.1.17. Abdullâh b. 'Abbâs

Hicretten üç yıl önce Mekke'de doğmuştur. Annesi, Ümmü'l-Fazl Lübâbe, Hz. Hatice'den hemen sonra Müslüman olmuştur. 656 yılında Hz. Osmân tarafından hac emîri tayin edilmiştir. Hz. Ali'nin halifeliğinde onun safında Cemel, Sıffîn ve Nehrevân savaşlarına katılmış ve Hâricîler'i ikna etmek üzere Hz. Ali tarafından görevlendirilmiştir. Hz. Ali'nin Basra valiliğini yapmıştır. (39/659) Hayatı boyunca itidali elden bırakmayan İbn 'Abbâs, ilmi yönü ile sahâbîler arasında temayüz etmiştir. Yetmiş yaşlarında iken Tâif'te vefat etmiş (ö. 68/687-88), cenaze namazını Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye kıldırmıştır.[2021]

1.1.17.1. İbn 'Abbâs'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa tarafından Hz. Ali'nin taraftarlarından biri olarak kabul edilen İbn 'Abbâs Hz. Peygamber'in ve diğer sahâbîlerin iltifatlarına mazhar olmuş bir sahâbîdir. Ona Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir: "Allah'ım ona Kur'ân'ı ve te'vili öğret, Allah'ım onu dinde fakîh kıl, onu bereketli kıl, ona hikmeti bahşet,[2022] ondan dîni neşr et, onu sâlih kullarından eyle, onun ilmini ve anlayışını artır."[2023] Ayrıca onun Cebrâil'i iki defa gördüğü ve ona her iki seferde de Hz. Peygamber'in dua ettiği rivâyet edilmektedir.[2024] Bir keresinde Cebrâil, Hz. Peygamber'in yanındayken Hz. Peygamber'in huzuruna çıkmış, Cebrâil onun için "Bu

---

2021 Abdullah b. Abbâs'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Beğevî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdulazîz (ö. 317/929)** (2000) 'Ebû Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, I-V, 1. Baskı, Kuveyt, Dâru'l-Beyân, III, 482 vd; **Keşşî**, I, 271 vd; **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 1699 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Ebû Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', el-İsti'âb, III, 933 vd; **İbnü'l-Esîr**, 'Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Usdu'l-Ğâbe, s. 692 vd; **İbn Hacer**, 'Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', el-İsâbe, IV, 121vd; **Kahpâyî**, Mu'cemu'r-Ricâl, IV, 10 vd; **Çakan, İsmail Lütfi/ Eroğlu, Muhammed** (1988) 'Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib', DİA, İstanbul, I, 76-79.

2022 **el-Beğevî,** 'Ebû Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, III, 487; **Tûsî,** el-Emâlî, s. 274.

2023 **Tirmizî**, Menâkıb, 43; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Ebû Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', el-İsti'âb, III, 935.

2024 **Keşşî**, I, 272; **Tirmizî**, Menâkıb, 43; **İbnü'l-Esîr**, 'Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Usdu'l-Ğâbe, s. 692.

ümmetin bilgini olacaktır. Ona hayrı tavsiye et" dediği aktarılmıştır.[2025] Bunun üzerine Hz. Peygamber onu odasında oturtmuş, başını okşamış ve ona bereket duası yapmıştır.[2026] Mezkûr rivâyetler de göstermektedir ki İbn 'Abbâs Hz. Peygamber'in ve Cebrâil'in özel ilgi ve duasına mazhar olmuştur.

Rivâyet edildiğine göre İbn Abbas öğle ortasında kaylule yaparken rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine Hz. Hüseyîn'in şehîd olacağını daha vakıa gerçekleşmeden önceden haber vermiştir. O, gördüğü rüyayı şu şekilde anlatmaktadır: "Hz. Peygamber'i toza toprağa bulaşmış bir şekilde elinde içerisinde kan olan bir şişe olduğu halde rüyamda gördüm. Ona dedim ki "Annem babam sana feda olsun ey Allah'ın elçisi bu nedir?" dedi ki "Bu Hüseyîn ve arkadaşlarının kanıdır. Bugüne kadar böylece tutuyorum."[2027] O, Hz. Hüseyîn'nin Kûfe'ye gitmesine en çok karşı çıkanlardan birisi olması hasebiyle bu itirazını ön görüsüne ve Kufe halkını tanımasına yorabileceği gibi gördüğü rüyana da bağlanabilir. Her hâlükârda İbn 'Abbâs Hz. Ali'den yana tavır koymuş ve onu desteklemiştir. Bu hasletlerden dolayı Şîa tarafından ta'dil edilmiştir.

1.1.17.2. İbn 'Abbâs'ı Ta'dîl Etmek için Kullanılan Lakaplar

Yaşadığı dönemin insanları içerisinde görüntü bakımından en yakışıklısı, konuşma bakımından en fasihi, malumat bakımından en âlimi[2028] olan İbn 'Abbâs'ın künyesi Ebû Abbâs'tır.[2029] Onu ta'dîl eden lakapları ise şunlardır:

1.1.17.2.1. Hibru'l-Umme

İbn Abbas için kullanılan bu lakap ümmetin âlimi, derya gibi âlim anlamlarına gelmektedir. [2030]

1.1.17.2.2. Bahr/Deniz

Geniş bir ilmi birikime sahip olduğu için ilmi deniz gibi tükenmeyen anlamında bahr denmiştir.[2031] "Câbir b. Zeyd deniz/bahr b. Abbâs'a sordum" diyerek onu ta'dîl etmiştir.[2032]

1.1.17.2.3. Tercümânu'l-Kur'ân

Âyetlerin sebeb-i nüzûlü, tefsiri, belâgât yönü, birbiriyle münasebeti gibi yönlerini çok iyi bildiğinden onun bu yönüne işaret etmek için Kur'ân'ın mütercimi anlamına gelen

---

2025 **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 1701.
2026 **el-Beğevî,** 'Ebû Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, III, 487.
2027 **Tabersî**, İ 'lâmu'l-Verâ, I, 431.
2028 **Keşşî**, I, 272.
2029 **İbnü'l-Esîr**, 'Abdullah b. 'Abbâs b. Abdulmuttâlib', Usdu'l-Ğâbe, s. 692.
2030 **Keşşî**, I, 272; **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. 'Abbâs b. Abdulmuttâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 1700.
2031 **İbnü'l-Esîr**, 'Abdullah b. 'Abbâs b. Abdulmuttâlib', Usdu'l-Ğâbe, s. 692.
2032 **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. 'Abbâs b. Abdulmuttâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 1700.

"Tercümânu'l-Kur'ân" lakabı takılmıştır.[2033] Mücâhid bu yönüne işaret etmek için İbn Abbas'a "Evet, sen Kur'ân'ın mütercimisin" demiş ve İbn 'Abbâs da buna itiraz etmemiştir.[2034]

Bütün bu açıklamalarda da anlaşılacağı üzere İbn 'Abbâs sahâbîler arasında Hz. Peygamber'in duasına mazhar olmuş, ilmi birikimi ile temayüz etmiş ve bu yönünden dolayı da övgüler almış birisidir. Ancak Şîa onun bu yönlerinin yanı sıra Hz. Ali'nin safında yer almış olmasından dolayı onu ta'dil etmiştir.

1.1.18. Zeyd b. Erkâm

"Ebû Amr", "Ebû Âmir", "Ebû Saîd", "Ebû Sa'd", "Ebû Üneyse" künyeleriyle tanınan Zeyd b. Erkâm, Medîne'de Hazrec kabilesinin bir mensubu olarak doğmuştur. Yaşının küçüklüğünden dolayı Uhud'a katılamayan Zeyd, daha sonraki Hendek Gazvesi'nde ve akabinde yapılan on dokuz gazvenin on yedisinde bulunmuştur. Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olan Zeyd, Hz. Ali'nin taraftarı olarak Sıffîn'de savaşmıştır. İleri yaşlarda Kûfe'nin Kinde semtine yerleşmiş ve orada 66/686 veya 68/688 yılında vefat etmiştir.[2035]

1.1.18.1. İbn Erkâm'ı Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Peygamber'in genç sahâbîlerinden olan İbn Erkâm, Hz. Peygamber'in hayatında onun yakınında yer almış ve onun övgüsüne mazhar olmuştur. Ehl-i Beyt ve Hz. Ali'nin faziletleri ile ilgili birçok hadis rivâyet etmiş olan Zeyd'i ta'dîl ettiği iddia edilen en önemli rivâyetler şunlardır:

Abdullah b. Übey'in Hz. Peygamber ve sahâbîsi hakkında sarf ettiği "Medîne'ye döndüğümüzde izzetli olanlar izzetsiz olanları Medîne'den çıkaracaktır." sözlerini Hz. Peygamber'e iletmiştir. Bunun üzerine Übey, Hz. Peygamber'e yemin ederek böyle bir şey söylemediğini ileri sürmesi üzerine Übey'in taraftarları İbn Erkâm'a sert sözler sarf etmelerinden ötürü İbn Erkâm'ı tasdik ve Übey ile taraftarlarını tekzib eden âyetler nazil olmuştur.[2036]

eş-Şûrâ 42/23. âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber kalktı ve "*Ey insanlar Allah benim için sizin üzerinize bir şey farz kıldı. Sizler onu yerine getirecek misiniz?*"

2033 **Keşşî**, I, 272, 274; **Kahpâyî**, Mu'cemu'r-Ricâl, IV, 10.

2034 **Ebû Nuaym,** 'Abdullah b. 'Abbâs b. Abdulmuttâlib', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 1701.

2035 Zeyd b. Erkâm'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Beğevî,** 'Zeyd b. Erkâm', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 476 vd; **Ebû Nuaym,** 'Zeyd b. Erkâm', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 1166; **İbnü'l-Esîr**, 'Zeyd b. Erkâm', Usdul-Ğâbe, s. 422 vd; **Necefî,** 'Zeyd b. Erkâm', es-Sahâbetu'l-Kirâm, I, 552 vd; **Erul, Bünyamin** (2013) 'Zeyd b. Erkâm', DİA, İstanbul, XLIV, 318; **Abdullah, Ahmed** (2014) 'Zeyd b. Erkâm'ın Hayatı ve Rivâyetleri', Harran Üniversitesi SBE, s. 4 vd.

2036 Zeyd b. Erkâm'ın doğruluğunu tasdik eden Münâfıkûn 7-8. âyetlere daha önce "Cerhe Gerekçe Olarak Gösterilen Âyetler" başlığında değinildiği için burada tekrardan kaçınmak için değinilmemiştir.

Oradakilerin hiçbiri Hz. Peygamber'e cevap vermedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bulunduğu meclisten ayrıldı. Ertesi gün Hz. Peygamber kalktı ve aynı şeyi tekrar etti. Oradakiler yine hiçbir cevap vermediler. Üçüncü gün Hz. Peygamber kalktı ve aynı şeyi tekrar ettikten sonra sözlerini şu şekilde sürdürdü: "Ey insanlar Allah'ın size farz kıldığı şey altın, gümüş, yiyecek, içecek türü bir şey değildir." Orada bulunanlar: "Öyle ise söyle." Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah'ın emri doğrultusunda akrabaları için hayır tavsiyesinde bulunup "Akrabalarıma sevgiden başka sizden hiçbir ücret istemiyorum" demesi üzerine orada bulunanlar Hz. Peygamber'in akrabalarına sevgi besleyeceklerine dair söz verdiler. Ca'fer-i Sâdık "Allah'a yemin olsun ki yedi kişi dışında hiç kimse bu verdiği söze sâdık kalmadı. O yedi kişiden birisi de Zeyd b. Erkâm'dır"[2037] demek suretiyle onu ta'dil etmiştir.

Zeyd b. Erkâm gözlerinden rahatsızken Hz. Peygamber onu ziyaret etti ve "Senin hastalığında bir kötülük yok ancak benden sonra yaşayıp kör olacaksan nasıl olacak." Bunun üzerine Zeyd, sevabını Allah'tan bekleyerek sabrederim. Hz. Peygamber öyle ise hesapsız bir biçimde cennete girersin.[2038] Şîa İbn Erkâm'ı mezkûr rivâyetlerin yanı sıra Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip ona dönen ilk on beş kişiden birisi olması ve Sıffin'de onun safında savaştığı için ta'dil etmiştir.[2039]

1.1.19. Ebû Saîd el-Hudrî

Asıl ismi Sa'd b. Mâlik olup daha çok Ebû Saîd künyesiyle tanınmıştır. Yaşının küçüklüğünden dolayı Hz. Peygamber'in savaşa katılmasına onay vermediği sahâbîlerdendir. Hz. Peygamber'le birlikte ilk defa Hendek Gazvesi'ne, daha sonra on iki veya on dört gazveye katılmıştır. Hz. Ali'nin safında Cemel, Sıffîn ve Nehrevan savaşlarına katılmıştır. 74/693-94 yılında Medîne'de vefat etmiştir.[2040]

1.1.19.1. Ebû Sa'îd'i Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Peygamber'in genç sahâbîlerinden birisi olan Ebû Saîd, imâmete Hz. Ali'yi diğer sahâbîlerden daha çok layık gören birisi olması hasebiyle Şîa tarafından övülmüş ve peygamberlerinin yöntemi üzerine hayatını devam edip değişmeyen sahâbîlerden

---

2037 **Humeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, s. 79; **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 63; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 321-322, XXIII, 237.

2038 **Tabersî,** İ'lâmu'l-Verâ, I, 97; **Meclisî,** Bihâr, XVIII, 126.

2039 **Keşşî,** I, 182.

2040 Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Keşşî**, I, 200 vd; **Beğevî**, 'Ebû Sa'îd el-Hudrî', Mu'cemu's-Sâhabe, III, 18 vd; **İbn Kânı', Ebû'l-Hüseyîn Abdulbâkî b. Merzûk b. Vâsık (ö. 351/962)** (1418) Mu'cemu's-Sahâbe, (Thk. Selâh b. Sâlim) I-III, 1. Baskı, Medîne, Mektebetu'l-Ğurebâ, I, 258 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Ebû Saîd el-Hudrî', el-İsti'âb, IV, 1671 vd; **İbnü'l-Cezerî,** 'Sa'd b. Mâlik', Usdu'l-Ğâbe, s. 472 vd; **İbn Hacer,** 'Sa'd b. Mâlik', el-İsâbe, III, 65 vd; **Küçük, Raşit** (1994) 'Ebû Saîd el-Hudrî', DİA, İstanbul, X, 223-224.

sayılmıştır.[2041] Ayrıca Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip ona dönen ilk on beş kişiden birisi[2042] olarak görerek ta'dil etmişlerdir.

Ali b. Hüseyîn Ebû Sa'îd'i şu şekilde ta'dîl etmektedir: Ebû Sa'îd Hz. Peygamber'in ashâbından olup doğru sözlü birisi idi. Üç gün hastalık geçirdi, ölünce ailesi onu yıkadı ve içerisinde öldüğü mescide taşıyıp orada cenaze namazı kılınmıştır.[2043] Bütün bu açıklamalardan sonra o, Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip, onun safında savaştığı için Şîa ricâl âlimleri tarafından ta'dil edilmiştir.

1.1.20. Câbir b. Abdillâh

Hazrec kabilesine mensup olarak 607'de Medîne'de doğmuştur. İkinci Akabe ve Rıdvân biatında bulunmuştur. Hz. Peygamber ile birlikte on dokuz gazveye iştirak etmiştir. Hz. Ali'nin yanında Sıffîn savaşına katılmıştır. 692'de Haccâc, Mekke ve Medîne valisi sıfatıyla Medîne'ye gelince Hz. Osmân'ı şehîd ettikleri suçlamasıyla şehir halkına hakaret ettikten sonra bazı ashâbla birlikte Câbir b. Abdillah'ın da ellerine kurşun dökmüştür. Hayatının sonlarına âmâ Câbir, 78/697 yılında Medîne'de vefat etmiştir.[2044]

1.1.20.1. Câbir'i Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

İmâmiyye Şîa'sının temelini oluşturan "Gadîr-i Hum", "Sakeleyn", "Menzile", "Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır", "İmâmların isimlerinin zikredildiği Levha" ve "Mehdî'nin evsafı" gibi rivâyetlerin râvîsi olarak kabul edilen Câbir b. Abdillah'ı ta'dîl eden önemli rivâyetler şunlardır:

Hz. Peygamber, "…Ey Câbir! Sen de bizdensin. Sana buğz edene Allah da buğz eder, seni seveni Allah da sever" dedi.[2045] O, Hz. Ali'ye ilk dönen on beş kişiden birisidir.[2046] Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber bir gün Câbir b. Abdillah'a "Sen Tevrat'ta el-Bâkır olarak bilinen oğlum (torunum) Muhammed'e ulaşana kadar ömür yaşayacaksın. Ona ulaştığında benden ona selam söyle" demiştir. Rivâyete

---

2041 **İbn Bâbeveyh,** Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 126; **Meclisî,** Bihâr, X, 359; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, IV, 259.

2042 **Keşşî**, I, 183.

2043 **Küleynî,** el-Kâfî, V, 334; **Keşşî,** I, 202; **Erdebîlî, Muhammed b. Ali (ö. 1101/1689)** (1403) Câmi'u'r-Ruvvât ve İzâhetu'l-İştibâhât ani't-Turuki ve'l-İsnâd, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Edvâ, II, 388.

2044 Câbir b. Abdillah'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Câbir b. Abdillah b. Amr b. Haram el-Ensârî', Mu'cemu's-Sahâbe, I, 438 vd; **İbn Kânı**',Câbir b. Abdillah b. Amr b. Haram el-Ensârî', Mu'cemu's-Sahâbe, I, 136; **İbn Abdi'l-Ber**, 'Câbir b. Abdillah b. Amr b. Haram el-Ensârî', el-İsti'âb, I, 219 vd; **İbnü'l-Cezerî,** 'Câbir b. Abdillah b. Amr b. Haram el-Ensârî', Usdu'l-Ğâbe, s. 165 vd; **Vâsıkî, Hüseyîn** (1387) Cabir b. Abdillah el-Ensârî, 2. Baskı, Kum, Bostan-ı Kitâb, s. 23 vd; **Kandemir, M. Yaşar** (1992) 'Câbir b. Abdillah', DİA, İstanbul, VI, 530-532; **Ece, Abdurrahmân** (2016) 'Câbir b. Abdullah ve Hadis Tarihindeki Yeri', Bayburt Üniversitesi SBE, s. 24 vd.

2045 **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 223; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 348.

2046 **Keşşî**, I, 182.

göre Câbir ona ulaşmış ve Hz. Peygamber'in selam'ını ona iletmiştir.[2047] Kaynaklarda Muhammed el-Bâkır'ın doğumu 57/676 Câbir'in vefatı da 78/697 olarak geçtiğine göre Câbir'in el-Bâkır'ı görmesi ve varsa böyle bir selamı iletmesi ihtimal dairesinde kabul görülebilir.

Ca'fer-i Sâdık'a göre Câbir b. Abdillah, Hz. Peygamber'in ashâbından en son vefat edeni olup Ehl-i Beyt'e muhabbeti olan birisiydi.[2048] Başka bir rivâyette "… Ali'nin velâyetini kabul edip peygamberlerinin yöntemi üzerine devam edip değişmeyenlerden" övgüyle söz edilmekte ve onlara örnekler verilmektedir. Örnek verilenlerden birisi de Câbir b. Abdillah'tır.[2049] Meclisî de onun için "Câbir sikadır. Onun yüceliği beyana ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Esfiyâdandır ve imâmîdir"[2050] diyerek onu ta'dîl etmektedir. Mezkûr rivâyetlerden de anlaşılacağı üzer Câbir, Hz. Ali'nin safında savaşa katılmış, onu desteklemek için imâmetle ilgili birçok hadis rivâyet etmiştir. Ondan dolayı Şîa ona ayrı bir önem vermiş ve ta'dil etmiştir.

1.1.21. Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî

Uhud Gazvesi'nin cerayan ettiği yılda (3/625) doğan ve hayatının ilk sekiz yılını Hz. Peygamber devrinde geçiren Ebû't-Tufeyl, Hz. Peygamber'i vedâ haccında Kâbe'yi tavaf ederken bizzat gördüğünü belirtmiştir. Hz. Ali'ye yakınlığı ile bilinen Ebü't-Tufeyl, Hz. Ali'nin safında Cemel, Sıffin ve Nehrevân savaşlarında yer almıştır. Hz. Ali'nin vefatından sonra Mekke'ye giderek hayatının sonuna kadar orada yaşamıştır. Hz. Hüseyîn'in kanını yerde bırakmamak için Emevîler'e karşı yapılan savaşlarda Muhtâr es-Sekafî ile aynı safta bulunmuştur. Onun öldürülmesinden (67/687) sonra tarih sahnesinde görülmemiş olmakla birlikte onun İbnü'l-Eş'âs'la birlikte yine Emevîler'e karşı ayaklandığı da rivâyet edilmiştir. Ömer b. Abdülazîz dönemine kadar yaşayan Ebü't-Tufeyl, 100/718-19 yılında Hz. Peygamber'in en son vefat eden sahâbîsi olarak Mekke'de vefat etmiştir.[2051]

2047 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 259.

2048 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 521. Başka kaynaklarda da en son vefat eden sahâbînin Ebû't-Tüfeyl olduğu aktarılmaktadır. Bkz. sonraki başlık.

2049 **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 126; **Meclisî,** Bihâr, X, 359; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, IV, 259.

2050 **el-Meclisî, Muhammed el-Bâkır b. Muhammed Takî (ö. 1111/1699**) (1995) Ricâlü'l-Meclisî, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî, s. 173.

2051 Ebû't-Tufeyl'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Kâni',** 'Ebû Tufeyl 'Âmir b. Vâsile', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 241 vd; **Ebû Nuaym,** 'Âmir b. Vâsile el-Bekrî', Ma'rifetu's-Sahâbe, III, 2067; **Keşşî**, I, 308; **İbnü'l-Esîr,** 'Âmir b. Vâsile', Usdu'l-Ğâbe, s. 623; **Necefî**, 'Âmir b. Vâsile Ebû Tufeyl', es-Sahâbetu'l-Kirâm, II, 112 vd; **Koçkuzu, Ali Osmân** (1994) 'Ebû't-Tüfeyl', DİA, İstanbul, X, 346.

1.1.21.1. Ebû't-Tufeyl'i Ta'dîl Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Ali'nin koyu bir taraftarı olan Ebû't-Tüfeyl, Hz. Ali'yi fazilet ve liyakat bakımından Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e tercih eden birisidir.[2052] Onu ta'dîl eden en önemli rivâyetler şunlardır:

Süleym b. Kays, Ebû Tüfeyl hakkında Hz. Peygamber'in sahâbîsi ve Hz. Ali'nin en iyi taraftarlarından birisi olduğunu belirttikten sonra onu şu şekilde övmektedir: "Kur'ân'ı tamamen okuduktan sonra muhtevasını öğrendi. Rivâyet ettiği hadislerin hepsini ya Hz. Ali'den ya da Selmân, Ebû Zer ve Mikdâd'tan işittiklerinden aktarmıştır."[2053] Dolayısıyla aktardığı rivâyetleri Hz. Peygamber'den değil de diğer sahâbîlerden duyarak aktarmış olması sahâbe mürseli olarak kabul edilebilir.

Ca'fer'i Sâdık'a nasıl uyandığını soran birisine Ebû Tufeyl'in şu beytinden istişhâd getirerek uyandığı andaki temennisini dile getirirken Ebû Tufeyl'i de ta'dîl etmektedir: "Şüphe yok ki hak ehlinin insanlar üzerinde devleti vardır, ben bunu temenni ediyor ve gözetliyorum." Bu beyti okuduktan sonra "Allah'a yemin ederim ki ben de temenni eden ve gözetlenenlerdenim" demiştir.[2054]

Muâviye ona Hz. Ali'ye duyduğu özlemin derecesini sorunca, o da, "Hz. Mûsâ'nın annesi Mûsâ'yı Nil'e bıraktıktan sonra onu nasıl özlediyse ben de o haldeyim, belki ondan da çok hasret çekiyorum" demiştir.[2055] Dolayısıyla Şîa'nın Ebû Tufeyl'i ta'dil etmesi onun Hz. Ali'nin taraftarı olmasından ileri gelmektedir.

Şîa'nın ta'dîl ettiği sahâbîler elbette zikrettiklerimiz kişilerle sınırlı değildir. Bunlar dışında da İmâmiyye'nin ta'dîl ettikleri bulunmaktadır.[2056] Burada olayların merkezinde yer almaları hasebiyle Şîa'nın en çok önemsedikleri incelenmiştir. Ta'dil edilen sahâbîlerin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt taraftarı olması dışındaki vasıfları incelendiğinde diğerlerinin de aynı özelliklere sahip olduğu görülecektir. Ancak Şîa, belli bir gaye için diğer hasletlerine de değinerek hem konumlarını yükseltmek hem de onların üzerinden Hz. Ali'yi ve imâmetini ta'dil etmeye çalışmaktadır. Örneğin Şîa'nın, Hz. Ali'yi destekleyen bazı sahâbîlerden bahsederken onların ibadete düşkünlüğünü, zühd ve takvâ sahibi olduklarına vurgu yapması onu desteklemeyenlerin bunlardan yoksun olduğu intibaını verse de ashâbın hayatı incelendiğinden o özeliklerin hemen hemen hepsinde olduğu görülecektir. Bu bağlamda Hz. Ebû Bekir'in manevi hayatının Ebû Zer'inkinden aşağı kalır bir yönünün

---

2052 **Necefî**, 'Âmir b. Vâsile Ebû Tufeyl', es-Sahâbetu'l-Kirâm, II, 122.
2053 **el-Hilâlî**, I, 106.
2054 **Keşşî,** I, 308.
2055 **Necefî,** 'Âmir b. Vâsile Ebû Tufeyl', es-Sahâbetu'l-Kirâm, II, 113.
2056 Örneğin Hz. Hamza, Musab b. Umeyr gibi sahâbîler arasındaki siyasi vakalar ortaya çıkmadan vefat etmiş olan sahâbîleri Şîa ta'dil etmektedir.

olmadığı açıktır.

Ta‘dil edilen sahâbîler için zikredilen âyet ve rivâyetlerin çoğunluğu bâtınî çıkarımlar, akıl ve mantık açısından kabul edilmesi zor olanlar olmasına rağmen, Şîa’nın muteber rivâyet kaynaklarda geçtiğinden dolayı Şîîler tarafından öylece kabul edilmiş ve üzerine imâmet gibi bir inanç bina edilmiştir. Şîa, ta‘dil ettiği sahâbîleri Hz. Peygamber’in imâmetle ilgili hükmüne teslim olduğu, diğerlerin ise itiraz ettiğini ve Hz. Peygamber’den sonra onun imâmetle ilgili emrini unuttuğu vurgusu vardır. Ayrıca ta‘dil edilen bazı sahâbîlere yönelik rivâyet edilen “Dünyanın kendileri için yaratıldığı, onlar için rızık verdiği” gibi övücü sözlerle aşırıya kaçmışlardır. Şîa kaynakları, bazı sahâbîlerin halifelerle yaşadıkları bazı problemleri abartılı ve tasviri bir dille aktarmaktadır. Bununla muhatapta daha fazla etki bırakmak ve ashâbın birbirleri ile problemli olduğu intibaı uyandırmak için olabilir. Bu bağlamda bilgi bakımından ta‘dil edilen sahâbîlere bakıldığında bazı konularda Şîa’nın aşırıya kaçtığı görülmektedir.

Sahâbîleri ta‘dil için zikredilen rivâyetlerin çoğu Şîa hadis metodolojisi açısından problemli olmayan rivâyetler olup, onların üzerinden imâmet gibi dinin bir hükmünü inşa etmeye çalışmışlardır. Her ne kadar zikredilen rivâyetler Şîîlerce muteber kabul edilse bile onların adalet açısından râvîlere tanıdığı hoşgörüyü sahâbîlere tanımadığı bir vakıadır. Yapılan çalışmanın sonucunda denilebilir ki gerek yukarıda zikri geçen sahâbîler gerekse diğerlerinde Şîa’nın ta‘dîl için aradığı temel ölçüt “Hz. Ali’nin safında yer almak” olduğu müşahede edilmiştir. Onun için Şîa’nın sahâbe tasavvurunun siyasi olduğunu söylemek izahtan varestedir.

1.1.22. Ta‘dîl Edilen Sâhâbîlerin Rivâyet Ettikleri Hadislerin Değerlendirilmesi

“Ta‘dîl edilen sahâbîler” başlığında yer verilen sahâbîlerden, İmâmiyye Şîa’sı müntesiplerince en muteber hadis rivâyet kaynağı olarak kabul edilen *Kütüb-i Erbaa*’da ne kadar rivâyetin aktarıldığını, aktarılan rivâyetlerin mezhebin temel inanç esasları ile ilgili olup olmadığını belirtikten sonra konu değerlendirilmesi yapılacaktır.

Kütüb-i Erbaa’da Hz. Ali’den toplamda sekiz yüz on yedi rivâyetin aktarılmıştır. Bu rivâyetlerin yetmiş iki tanesini eserlerin müellifleri Hz. Ali tarikiyle, Hz. Peygamber’e nispet etmişlerdir. Yetmiş iki rivâyetin dışındakilerin tamamı Hz. Ali’nin kendi söz, fiil ve takrirlerinden oluşmaktadır. Küleynî, *Kâfî*’sinde Hz. Ali’den dört yüz yirmi yedi rivâyet aktarmıştır. Bu rivâyetlerin otuz yedisi Hz. Ali üzerinden Hz. Peygamber’e nispet edilmiştir. İbn Bâbeveyh, *Men lâ Yahduruhu’l-Fakîh*’te Hz. Ali’den yüz kırk iki rivâyet aktarmıştır. Bu rivâyetlerin on altı tanesini Hz. Ali yoluyla, Hz. Peygamber’den rivâyet

etmiştir. Tûsî, *Tehzîb* adlı eserinde Hz. Ali'den iki yüz rivâyet aktarmıştır. Rivâyet edilen bu rivâyetlerin yüz seksen üç tanesi Hz. Ali'nin kendi söz ve uygulamalarından oluşurken, on yedi tanesi Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiklerinden oluşmaktadır. Tûsî *el-İstibsâr'*ında Hz. Ali'den kırk sekiz rivâyet aktarmış olup bunların sadece iki tanesini Hz. Ali, Hz. Peygamber'den rivâyet etmiştir.

Zikri geçen eserlerde Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'den rivâyet edilen rivâyetler incelendiğinde "İmâmet", "Vasilik", "Ma'sûmluk"gibi Şîa mezhebinin temel prensipleri ile ilgili hiçbir rivâyetin aktarılmadığı müşâhede edilmiştir. Mezhebin temel prensipleri dışında kalan dinin belli başlı bazı konuları hakkındaki rivâyetleri aktarılmıştır. "Gadîr-i Hum olayı", "Kırtâs meselesi" ve "Fedek arazileri" ile ilgili neredeyse hiçbir rivâyetin aktarılmamış olması, bu konularda Şîa'nın mezhep olarak esas dinamiklerini temellendirmede sahâbîlerden faydalanma konusunda zayıf kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte *Kütüb-i Erbaa* incelendiğinde Hz. Fâtıma'dan aktarılan tek bir rivâyetin olduğu görülmektedir. Bu rivâyet de *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'te "Hz. Fâtıma'nın Fedek hutbesi" olarak bilinen ve senedinde bizzat kendisinin ismine de yer verilen tek rivâyettir.[2057] Şîa'nın hadis koleksiyonlarından olan *el-Kâfî*, *Tehzîbü'l-Ahkâm* ve *el-İstibsâr* adlı eserlerin rivâyet senedlerinde Hz. Fâtıma'ya hiç yer verilmemiştir.

el-Kâfî'de, Hz. Hasan'dan üç rivâyet aktarılmıştır.[2058] Bu rivâyetlerden "Annesinin karnında süt ile beslenen çocuk" rivâyetini müellif Hz. Hasan kanalıyla Hz Peygamber'den rivâyet etmektedir.[2059] *el-Kâfî*'de aktarılan diğer iki rivâyet ise Hz. Hasan'ın kendi sözlerinden oluşmaktadır. O iki rivâyetin konuları, "Sevginin birbirlerine yaklaştırdıkları kimseler"[2060] ile "Allah'ın iki şehri" ile ilgilidir.[2061] *Kütüb-i Erbaa*'nin geri kalan mecmuasında ondan aktarılan hiçbir rivâyete yer verilmemiştir.

Kütüb-i Erbaa'da Hz. Hüseyîn'den toplamda beş rivâyet aktarılmıştır. Bu rivâyetlerin iki tanesi *el-Kafî'de* Hz. Hüseyîn'den rivâyet edilmektedir.[2062] *el-Kâfî*'de aktarılan rivâyetlerden bir tanesi Hz. Fâtıma'nın vefatı ile ilgili,[2063] diğeri ise Kur'ân okumanın faziletine dairdir.[2064] Her iki rivâyet de Hz. Hüseyîn'in kendi sözlerinden oluşmaktadır. *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh'*de Hz. Hüseyîn'den iki rivâyet aktarılmıştır. Bunlardan bir tanesi 'Hz. Peygamber'in hayattayken ve vefat ettikten sonra ziyaret

2057 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 567-568.
2058 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 503, IV, 698, XI, 379-380.
2059 **Küleynî**, el-Kâfî, XI, 379-380.
2060 **Küleynî**, el-Kâfî, IV, 698.
2061 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 503.
2062 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 490-494, IV, 621-622.
2063 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 490-494.
2064 **Küleynî**, el-Kâfî, IV, 621-622.

etme'nin faziletine dairken[2065] diğeri de "Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gecede ölme'nin fazileti" hakkındadır.[2066] *Tehzîb*'te Hz. Ali'nin bir hutbesi, Hz. Hüseyîn kanalıyla aktarılmıştır.[2067] *el-İstibsâr*'da Hz. Hüseyîn'den hiçbir rivâyet aktarılmamıştır.

Ebû Zer'den *el-Kafî'de*[2068] bir, *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'de[2069] dört, *Tehzîb*'de[2070] altı olmak üzere *Kütüb-i Erbaa'da* on bir rivâyet nakledilmiştir. *el-İstibsâr*'da ise ondan nakledilen hiçbir rivâyete yer verilmemiştir. Ebû Zer'den aktarılan rivâyetler "Sıla-i rahim ve emanet",[2071] "Teyemmüm",[2072] "Gece namazı",[2073] "Hayvan hakları",[2074] "Zühd"[2075] "Sefer ve miras",[2076] konuları ile ilgilidir. Tûsî, *Tehzîb'inde* dolaylı olarak imâmeti destekleyen onun şu sözünü de eserine almıştır: "*Şüphesiz imâmın kıyamet gününde senin şefaatçin olacak onun için imâmını sefih ve fâsıktan yapma.*"[2077] Açıkça görüleceği üzere bu rivâyetle Ebû Zer, imâmın âdil olması gerektiğini vurgulamaya çalışmış ve imâmet prensibini teyit eden veya tekzip eden bir ayrıntıya yer vermemiştir.

Yapılan araştırma sonucunda *Kütüb-i Erbaa*'da ne Şîa'nın imâmet doktrini ne de herhangi bir mevzuya dair Mikdâd, Huzeyfe b. el-Yemân, Ebû Eyyûb el-Ensârî/Hâlid b. Zeyd, Hucr b. 'Adî ve 'Usâme b. Zeyd'den nakledilen bir rivâyetin olmadığı görülmüştür.

Kütüb-i Erbaa'da Selmân-ı Fârisî'den altı rivâyet nakledilmiştir. *Kâfî*'de Selmân-ı Fârisî'den üç rivâyet aktarılmıştır. Nakledilen her üç rivâyette Selmân'ın kendi sözleridir.[2078] Bu rivâyetlerden bir tanesi Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilâfet konusunda Ensâr ve muhâcir'in tartışması sonucunda Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ve ona ilk biat eden kişinin İblis olduğu ile ilgili Selmân ile Hz. Ali arasında gerçekleşen konuşmadır.[2079] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'de bir rivâyet aktarılmış olup bu rivâyette Selmân'ın "Anne karnındaki çocuğun rızkı" ile ilgili Hz. Ali'ye sorduğu soruya Hz.

2065 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 577.
2066 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 411.
2067 **Tûsî**, Tehzîb, III, 89-90.
2068 **Küleynî**, el-Kâfî, III, 390.
2069 **İbn Bâbeveyh**, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 108, 474, II, 289, IV, 351.
2070 **Tûsî,** Tehzîb, I, 205,211, II, 131, III, 34, IX, 107,446.
2071 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 390.
2072 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 108; **Tûsî,** Tehzîb, I, 205, 211.
2073 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 474; **Tûsî,** Tehzîb II, 131.
2074 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 289.
2075 **Tûsî,** Tehzîb IX, 107.
2076 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 351; **Tûsî,** Tehzîb IX, 446
2077 **Tûsî,** Tehzîb III, 34.
2078 **Küleynî,** el-Kâfî, IX, 570, XII, 91, XV, 758.
2079 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 758-761

Ali'nin vermiş olduğu cevabı muhtevidir.[2080] *Tehzîb* ve *el-İstibsâr*'da Selmân'dan av köpeğinin avından yemesi ile ilgili aynı rivâyet aktarılmıştır.[2081]

Kâfî'de 'Ammâr b. Yâsir'den gelen rivâyetlerden sadece bir tanesine yer verilmiş, *Men lâ Yaduruhu'l-Fakîh*, *Tehzîb* ve *el-İstbisâr* ondan gelen hiçbir rivâyete yer verilmemiştir. Kâfî'in aktardığı rivâyette Hz. Peygamber: "Has ve hâlis Şîa, bizden Ehl-i Beyt'tendir" sözü üzerine Hz. Ömer ile arasında gerçekleşen konuşma sonucunda Hz. Peygamber'in sözlerine açıklık getirmesi ile ilgilidir.[2082]

Kâfî'de Ebû Heysem'den "*el-Hutbetu't-Tâlûtiyye*" olarak bilinen Hz. Ali'nin hutbesi ile ilgili rivâyeti aktarılmış[2083] iken *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*, *Tehzîb* ve *el-İstibsâr*'da ondan gelen hiçbir rivâyete yer verilmemiştir.

Kâfî'de Ebî's-Sabbâh isimli râvî "Hz. Peygamber'den, Ali b. Ebî Tâlib'ten ve İbn Mes'ûd'tan rivâyet edilen bir söz işittiğini, onu da Ebî Abdullah'a arz ettiği" şeklinde devam eden bir rivâyet geçmektedir. Ancak bu rivâyetin senedinde Abdullah b. Mes'ûd'un ismi geçmemektedir.[2084] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'de İbn Mesud'tan aktarılan hiçbir rivâyete yer verilmemiştir. *Tehzîb*'te râvi olarak Abdullah b. Mes'ûd'tan hiçbir rivâyet bulunmamakla birlikte bir rivâyette bir uygulamasına/fetvasına değinilmektedir.[2085] *el-İstibsâr*'da da onun iki fetvasından söz edilmektedir.[2086]

Kâfî'de, Übey b. Ka'b'tan hiçbir rivâyet bulunmamakla birlikte bir rivâyette Übey b. Ka'b'ın ezan sözlerini rüyasında gördüğü ile ilgili Ebî Abdillah'a sorulan bir soruya Ebî Abdillah rüyada görmeyi bir şeyi kabul etmeyip böyle diyenleri yalanladığı ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.[2087] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh* ve *el-İstibsâr*'da Übey b. Ka'b'tan gelen hiçbir rivâyete yer verilmemiştir. *Tehzîb*'te herhangi bir rivâyetine yer verilmemiş olmakla birlikte, rivâyet edilen bir metinin içerisinde Hz. Peygamber'in namazı konusunda ihtilafa düşen iki sahâbînin ona yazdığı mektuptan bahsedilmektedir.[2088]

Kâfî, Tehzîb ve *el-İstibsâr*'da Huzeyme b. Sâbit'ten gelen hiçbir rivâyette bulunmamaktadır. *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'te Huzeyme'den bir rivâyet aktarılmıştır.[2089]

2080 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 91-92.
2081 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 30; **Tûsî,** el-İstibsâr, IV, 81.
2082 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 739-740.
2083 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 92.
2084 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 204-207.
2085 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 378.
2086 **Tûsî,** el-İstibsâr, III, 197, IV, 217.
2087 **Küleynî,** el-Kâfî VI, 636.
2088 **Tehzîb,** II, 321.
2089 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 108-109.

Kâfî'de Abdullah b. 'Abbâs'tan iki rivâyet aktarılmıştır. Rivâyetlerden bir tanesi İbn 'Abbâs'ın kendi sözü,[2090] diğeri ise Hz. Ali'ye yaratılışla ilgili sorulan bir soruya Hz. Ali'nin verdiği cevabın İbn 'Abbâs tarafından rivâyet edilmişidir.[2091] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'te İbn 'Abbâs'tan dokuz rivâyet aktarılmaktadır. Bu rivâyetlerden üç tanesi İbn 'Abbâs'ın bir konu hakkında söyledikleri kendi sözlerinden oluşmaktadır.[2092] Bu sözlerinden bir tanesi "*İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir*" şeklinde senedsiz aktarılmıştır.[2093] İbn 'Abbâs'ın Hz. Peygamber'den Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve çocuklarını öven iki rivâyet aktarılmıştır.[2094] Bunlardan biri Hz. Ali'nin Allah'ın emri ile halife tayin edilmesiyle ilgiliyken[2095] diğeri Hz. Peygamber'in "Ümmetimin en şereflileri Kur'ân'la amel eden ve gece ibadet edenlerdir"[2096] ifadesini muhtevidir. Hz. Peygamber ile bir bedevî arasında bir deve alışverişinden kaynaklanan bir problemin Hz. Ali tarafından çözümünü aktaran uzun bir rivâyet nakledilmektedir.[2097] Ayrıca bir rivâyette de Hz. Ali'ye yazılan bir mektuptan bahsederken[2098] diğer bir rivâyette ise Hz. Ömer'in kuraklığın yaşadığı bir dönemde 'Abbâs'tan Allah'ın yağmur yağdırması için dua etmesini istediği rivâyetine yer vermiştir.[2099] *Tehzîb*'te İbn 'Abbâs'tan sekiz rivâyet aktarılmıştır. Bunlardan dört tanesi ayakların meshi ile ilgili[2100] ikisi mirasla ilgilidir.[2101] Bir rivâyet de Hz. Peygamber'in Kâbe'yi ziyaretten önce koku sürdüğü ile ilgili[2102] iken diğer bir rivâyet de İbn 'Abbas'ın bir sözünün Ebî Abdillah tarafından nakledilmesidir.[2103] *el-İstibsâr*'da İbn 'Abbâs'tan bir rivâyet nakledilmektedir. Bu rivâyette Hz. Peygamber'in Kâbe'yi tavaf etmeden önce koku sürüp sürmediği ile ilgili kendisine sorulan bir soruya cevap vermesi ile ilgilidir.[2104]

Kâfî'de Zeyd b. Erkâm'ın rivâyet ettiği tek bir rivâyete yer verilmekte[2105] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*, *Tehzîb* ve *el-İstibsâr*'da ondan nakledilen herhangi bir rivâyete yer verilmemektedir.

Kâfî'de Ebû Sa'îd el-Hudrî'den iki rivâyet nakledilmiştir. Bunlardan bir tanesi Hz.

2090 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 632.
2091 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 505.
2092 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh I, 538, II, 315, IV, 255.
2093 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh I, 538.
2094 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV 179, 420.
2095 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV 179.
2096 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 399.
2097 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 106-108.
2098 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 287.
2099 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 538-539.
2100 **Tûsî,** Tehzîb, I, 66, (h.no: 172, 173, 174, 176)
2101 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 301, 304.
2102 **Tûsî,** Tehzîb, V, 279.
2103 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 288.
2104 **Tûsî,** el-İstibsâr, II, 352.
2105 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 525.

Ebû Bekir'in vefatı üzerine halife olan Hz. Ömer ile bir Yahudi arasında gerçekleşen bir diyalogla ilgilidir.[2106] Diğeri ise Kûfelilerin haram gördüğü bir balık çeşidi ile ilgili kendisine sorulan soruya Hz. Peygamber'den bir rivâyet aktararak Kûfelilerin bu görüşüne destek çıkması ile ilgili rivâyettir.[2107] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'te Ebû Sa'îd el-Hudrî'den iki rivâyet aktarılmıştır. Bunlardan birisi Hz. Ali'ye tavsiyesi/vasiyeti ile ilgilidir.[2108] *Tehzîb* ve *el-İstibsâr* iki aynı rivâyeti aktarmaktadırlar. Bunlar, Hz. Peygamber bir fersah mesafe yolculuk ettiği zaman namazını seferi olarak kılardı,[2109] rivâyeti ile Hz. Peygamber'in kertenkele ve ehli eşekleri yasakladığı ile ilgili rivâyetir.[2110]

Kafî'de Cabir b. Abdillah'tan on tanesi Hz. Peygamber'den,[2111] bir tanesi de Hz. Fâtıma'dan olmak üzere on bir rivâyet aktarılmıştır. Hz. Fâtıma'dan aktarılan rivâyet Hz. Fâtıma'nın neslinden gelen imâmların isimleri ile ilgilidir.[2112] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'te Câbir'den on rivâyet aktarılmıştır. Bu rivâyetlerden yedisi Hz. Peygamber'den, rivâyet edilmiştir.[2113] Bunların arasında Hz. Ali ile Fâtıma'nın nikâhının göklerde Allah tarafından kıyıldığı ile ilgili rivâyet de bulunmaktadır.[2114] Geri kalan üç rivâyetten bir tanesi Hz. Ali'nin bir sözünün Cabir tarafından rivâyet edilmesidir.[2115] Diğer bir rivâyette Cabir'in Hz. Fâtıma'nın elinde kendi neslinden gelecek olan imâmların isimlerinin yazılı olduğu levhayı gördüğü ile ilgili rivâyettir.[2116] Aktardığı en son rivâyet ise Cabir'in Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili söylediği sözdür.[2117] *Tehzîb*'te Cabir'den üç rivâyet aktarılmış olup bunlardan bir tanesi Hz. Ali'den aktarılan vasiliği ile ilgili olan rivâyettir.[2118] Bu rivâyetlerden iki tanesi Hz. Peygamber'den rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber'den rivâyet edilenlerden bir tanesi kurban etinin ne zaman yenileceği ile ilgili,[2119] diğeri ise evlilikle ilgilidir.[2120] *el-İstibsâr*'da Câbir tarikiyle Hz. Peygamber'den bir rivâyet aktarılmıştır. Kurban etinin ne zaman yenileceği ile ilgili bilginin muhtevi olduğu bu rivâyetin aynısı *Tehzîb*'de de nakledilmiştir.[2121]

2106 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 694-697.
2107 **Küleynî,** el-Kâfî, XII, 213-215.
2108 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 551-554.
2109 **Tûsî,** Tehzîb, IV, 292. Tûsî, el-İstibsâr, I, 255.
2110 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 47; Tûsî, el-İstibsâr, IV, 90.
2111 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 148, 716, IV, 16, 118, V, 577, X, 570, 574, XI, 214, XV, 347, 402.
2112 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 697.
2113 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 300, III, 389, 401, 466, 556, IV, 170, 413.
2114 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 401.
2115 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 232-233
2116 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 180.
2117 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 493.
2118 **Tûsî,** Tehzîb, III, 290-291.
2119 **Tûsî,** Tehzîb, V, 256.
2120 **Tûsî,** Tehzîb, VII, 461.
2121 **Tûsî,** el-İstibsâr, II, 335.

Kâfî'de Ebû't-Tüfeyl'den iki rivâyet aktarılmıştır. Bunlardan bir tanesi Hz. Ebû Bekir'in vefatı üzerine halife olan Hz. Ömer ile "Güzel yüzlü bir Yahudi genç" arasında gerçekleşen bir diyalogla ilgilidir.[2122] Diğer rivâyet ise Ebû't-Tüfeyl'in zühd ile ilgili Hz. Ali'den duyduğu bir sözü aktarmaktadır.[2123] *Tehzîb*'te ise Ebû't-Tüfeyl'den bir rivâyet aktarılmıştır. Bu rivâyette Hz. Ali'nin halifeliği döneminde bir kısım mürtedlerle ilgili Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in uygulamalarından farklı olan uygulamasına değinmektedir.[2124] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh* ve *el-İstibsâr*'da Ebû't-Tüfeyl'den herhangi bir nakil bulunmamaktadır.

Bütün bu açıklamalardan sonra sahâbîler aracılığı gelen rivâyetlerden çok azı dolaylı olarak da olsa mezhebin argümanlarına delil olarak kabul etmek mümkündür. Tespitlerimize göre onlar da şunlardır: "Hz. Ali ile Fâtıma'nın nikâhının gökler kıyıldığı",[2125] "Has ve hâlis Şîa, bizden Ehl-i Beyt'tendir"[2126] ve "Hz. Ali'nin Allah'ın emri ile halife tayin edildiği"dir.[2127] Bunların dışındaki rivâyetlerin çoğunluğu fıkıh konuları ile ilgilidir. Onlar da şu konulardan oluşmaktadır: "Seferilikte namaz",[2128] "Anne karnında süt ile beslenen çocuk",[2129] "Vefat",[2130] "Hz. Peygamber'in hayattayken ve vefat ettikten sonra ziyaret etme'nin fazileti",[2131] "Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gecede ölmenin fazileti"[2132] "Sıla-i rahim ve emanet",[2133] "Teyemmüm",[2134] "Gece namazı",[2135] "Ayakların meshi",[2136] "Miras",[2137] "Kâbe'yi ziyaretten önce koku sürmek",[2138] "Hayvan hakları",[2139] "Zühd"[2140] "Yolculuk ve miras",[2141] "Haramla ilgili bir soru", [2142] "Kertenkele ve ehli eşek eti yemenin yasaklanması",[2143] "Kurban etinin yeme vakti,[2144] "Evlilik",[2145]

2122 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 688-692.
2123 **Küleynî**, IX, 522.
2124 **Tûsî,** Tehzîb, X, 159-160.
2125 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 401.
2126 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 739-740.
2127 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV 179.
2128 **Tûsî,** Tehzîb, IV, 292. Tûsî, el-İstibsâr, I, 255.
2129 **Küleynî**, el-Kâfî, XI, 379-380.
2130 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 490-494.
2131 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 577.
2132 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 411.
2133 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 390.
2134 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 108; **Tûsî,** Tehzîb, I, 205, 211.
2135 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 474; **Tûsî,** Tehzîb II, 131.
2136 **Tûsî,** Tehzîb, I, 66, (h.no: 172, 173, 174, 176)
2137 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 301, 304.
2138 **Tûsî,** Tehzîb, V, 279; **Tûsî,** el-İstibsâr, II, 352.
2139 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 289.
2140 **Tûsî,** Tehzîb IX, 107.
2141 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 351; **Tûsî,** Tehzîb IX, 446
2142 **Küleynî,** el-Kâfî, XII, 213-215.
2143 **Tûsî,** Tehzîb, IX, 47; Tûsî, el-İstibsâr, IV, 90.
2144 **Tûsî,** Tehzîb, V, 256.

"Kur'ân okumanın fazileti",[2146] "Ümmetimin en şereflileri Kur'ân'la amel eden ve gece ibadet edenlerdir"[2147] ve "Hz. Peygamber'in bir bedevi ile bir deve alışverişinde yaşadığı problem[2148] ile ilgili rivâyetlerden oluştuğu tespit edilmiştir.

Hülâsa-i kelâm, İmâmiye Şîa'sının hadis koleksiyonu olan *Kütüb-i Erbaa* incelendiğinde başta tezimizde "Ta'dîl edilen sahâbîler" başlığında ele aldığımız sahâbîler olmak üzere genel anlamda sahâbîlerden gelen rivâyetlerin sahâbî olmayan imâmlardan gelen rivâyetlere oranla nicelik bakımından son derece az olduğu müşahede edilmiştir. Sahâbîlerden gelen az miktardaki rivâyetlerin itikâdî alandan çok fıkıh ve ahlakla ilgili olduğu görülmüştür. Şîa'nın ma'sûm/mutlak âdil kabul ettiği Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn ve mezhebin Erkân-ı Erbaa'sından kabul ettiği Selmân, Mikdâd, Ebû Zer ve Ammâr'dan gelen rivâyetlerin son derece az olması, mezhebin kıstas olarak adaleti de tam olarak baz almadığını göstermektedir. Zira Ehl-i Sünnet kaynaklarında zikri geçen isimlerden gelen rivâyetler daha fazladır. Mezkûr isimlerden gelen rivâyetler mezhebin ana prensiplerine hizmet etmediğinden alınmamış olabilir. Diğer taraftan sahâbî olmamasına rağmen Şîa'nın genel anlamda neredeyse bütün dini konularına ait rivâyetleri, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer-i Sâdık başta olmak üzere imâmlardan ve onların sahâbe neslini hazfetmeleri suretiyle doğrudan Hz. Peygamber'den aktardıklarından gelmektedir. Hz. Peygamber'e mülâkî olmamış olan imâmların Hz. Peygamber'den aktardıkları rivâyetleri nasıl aldıkları, râvîlerinin güvenilir olup olmadıkları, bilgi kaynakları tartışma konusu edilmesi gerekirken Şîa o tartışmalara girmemekte ve onların rivâyetlerini tartışmasız kabul etmektedir.[2149]

1.2. İmâmiyye'nin Cerh Ettiği Sahâbîler

Şîa'nın ta'dîl ettiği sahâbîleri inceledikten sonra onların cerh ettikleri sahâbîleri incelemek önem arz etmektedir. Şîa'nın ta'dîl ettiği sahâbîler başlığında görüldüğü üzere ta'dîl edilmelerinin en önemli gerekçeleri Hz. Ali'nin saffında yer almalarıdır. Aynı şekilde "Cerh edilen sahâbîler"in cerhlerine gerekçe olarak gösterilen en temel faktör de Hz. Ali'nin karşısında yer almaları veya tarafsız kalmaları gösterilebilir. Bu temel

---

2145 **Tûsî,** Tehzîb, VII, 461.
2146 **Küleynî**, el-Kâfî, IV, 621-622.
2147 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 399.
2148 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 106-108.
2149 İbn Bâbeveyh'in *Men lâ Yahduruhu'l-Fâkîh* üzerinde yapılan bir araştırmaya göre bu eserdeki rivâyetlerin %7'si Hz. Peygamber'e, % 5'i Hz. Ali'ye nispet edildiğini, buna karşılık %60'ının Ca'fer-i Sâdık'a %15'inin babası Muhammed el-Bâkır'a ve %5'nin sekizinci imâm Ali er-Rızâ'ya nispet edildiğini ortaya koymuştur. **Buckley, R. P.** (2002) 'The İmâm Jâ'fer al-Sâdik, Abu'l-Khattâb and the Abbâsids', Der İslâm Journal of the History and Culture of the Middle East, S: 79/1, ss, 118-140, s. 38; **Kuzudişli**, s. 57.

paradigmayı temellendirmek için öncellikle, cerhe tabi tutulan sahâbenin cerhine gerekçe olarak ileri sürülen hayatının ilgili safhasına ana hatlarıyla değinilecek, akabinde onları cerh etmeye gerekçe olarak gösterilen âyetler, rivâyetler ve tenkîd etmek için kullandıkları lakaplar ele alınıp değerlendirilecektir. Son olarak da Şîa hadis kaynaklarında cerh edilen sahâbîlerden gelen rivâyetler varsa, bunlar analiz edilecektir.

1.2.1. Hz. Ebû Bekir

İlk Müslümanlardan olan Hz. Ebû Bekir, Fil Vak'ası'ndan üç yıl sonra Mekke'de doğmuştur. Müslüman olduktan sonra birçok kişinin de Müslüman olmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber'le birlikte Medîne'ye hicret etmiş olan Ebû Bekir, Medîne'de onunla birlikte bütün savaşlara iştirak etmiş, 9/631 yılında hac emîri olarak görevlendirilmiş ve 10/632 yılında Hz. Peygamber'le birlikte Veda Haccına katılmıştır. Hz. Peygamber hastalanınca yerine namaz kıldırması için onu tayin etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife seçilmiş ve ilk icraatı olarak da Usâme'nin ordusunu sefere göndermek olmuştur. Halifeliği boyunca dinden dönenler ve yalancı peygamberlerle savaşmıştır. 13/634 yılında Medîne'de vefat etmeden önce yerine halife olarak Hz. Ömer'i vasiyet etmiştir.[2150]

1.2.1.1. Hz. Ebû Bekir'i Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Peygamberlik öncesi ve sonrasında Hz. Peygamber'in en yakınında yer alanlardan biri olan Hz. Ebû Bekir, hicret esnasında Hz. Peygamber'le birlikte olması,[2151] Müslümanlara imkân ölçüsünde maddi ve manevi destek sunması gibi hasletlerinden dolayı Ehl-i Sünnet nezdinde en faziletli ve üstün sahâbî olarak kabul edilmiştir.[2152] Buna karşın Şîa katında Hz. Ebû Bekir kendisinden sonra gelen iki halife gibi, Hz. Ali'nin hilâfet hakkının gâsıbı olarak görülmüştür.[2153] Şîa; "Gâsıb" olarak nitelendirdiği ilk üç halifeye yönelik sert eleştirilerde bulunmakla kalmamış, onları küfür, nifâk hatta irtidâdla itham edecek kadar tenkîtte ileri gitmişlerdir.[2154]

1.2.1.1.1. Hz. Ebû Bekir'i Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet

Bir kısım Şîî müfessirler "*Veya derin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter; karanlıklar üstünde karanlıklar; insan elini uzattığı zaman, nerdeyse onu bile göremez. Allah'ın aydınlatmadığı kimsenin nûru*

2150 Hz. Ebû Bekir'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Kânı',** 'Ebû Bekir es-Sıddîk', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 6,1vd; **Ebû Nuaym**, 'es-Sıddîk el-'Atîk', Ma 'rifetu's-Sahâbe, I, 22, vd; **Fayda, Mustafa** (1994) 'Ebû Bekir', DİA, İstanbul, X, 101 vd.

2151 Tevbe, 9/40.

2152 Konu ile ilgili Hz. Ebû Bekir'in hayatına yer veren tabakât kitaplarına bakılabilir.

2153 **Meclisî,** Bihâr, XXX, 517.

2154 Örneğin bkz.**Meclisî,** Mirâtu'l-'Ukûl, IV, 98.

olmaz."[2155] âyetinin Hz. Ebû Bekir'i cerh ettiğini ileri sürmektedirler. Gerekçe olarak da âyeti tefsir eden Ca'fer-i Sâdık'ın âyette geçen "*Karanlıklar*" ile Fulân (Ebû Bekir) Fulân (Ömer), "*Derin denizlerin karanlıklarına benzer*" ile Ne'sel (Osmân) "*Onun üstünde bir dalga*" ile Talha ve Zübeyr "*Karanlıklar üstünde karanlıklar*" ile Muâviye ve Emevîlerin fitnelerinin kast edildiği ile ilgili yorumudur.[2156] Âyetin zahirine bakıldığında mezkûr isimlerin bu âyetle tenkid edilmesi çok zor görünmektedir. Ayrıca bu âyeti konu bütünlüğü açısından öncesi ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Âyetin siyâkı inkârcılardan bahsettiğine göre böyle bir yorumla zikri geçen isimleri inkârcılarla eş tutulmuştur. Bu da ancak batıni bir yorumla istedikleri anlamları âyetlere yükleyenlerin böyle bir çıkarımda bulunmalarını mümkün kılmaktadır.

1.2.1.1.2. Hz. Ebû Bekir'i Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa'nın Hz. Ebû Bekir'i cerh etmek için ileri sürdüğü rivâyetleri Hz. Ebû Bekir'in kıskançlığı, korkaklığı, savaşlardaki durumu, ilmi yetersizliği, pişmanlığı ve akibeti ile ilgili rivâyetler başlıkları altında incelenecektir.

1.2.1.1.2.1. Hz. Ebû Bekir'in Kıskançlığı İle İlgili Rivâyetler

Şîa kaynakları, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'yi sürekli kıskandığını ileri sürmektedir. Bunun da ilk olarak hicret yolculuğu esnasında Hz. Peygamber'in Kuba'da Hz. Ali'yi beklemesi üzerine Hz. Ebû Bekir'in gönlünde yeşerdiğini iddia etmektedirler.

Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Ali b. Hüseyîn'e (ö. 94/713), "Resûlullah Medîne'ye giderken Ebû Bekir onunla birlikte idi. Ondan ne zaman ayrıldı" sorusunu sorması üzerine Ali b. Hüseyîn, "Resûlullah Kubâ'ya geldiğinde, yolculuğuna ara verip Ali'yi beklemeye başladı. Ebû Bekir ona 'Kalkıp Medîne'ye gidelim; insanlar senin gelişine çok sevinmişlerdir; sabırsızlıkla seni bekliyorlardır; burada durup Ali'yi beklemeyelim. Ali'nin bize yetişmesi bir ay kadar olabilir' dedi. Resûlullah ise 'Hayır', o çok süratli bir şekilde gelecektir. Amcamın oğlu, kardeşim ve Ehl-i Beyt'imden bana en sevimli olan kişi gelinceye kadar buradan ayrılmayacağım. Şüphesiz ki o canıyla beni müşriklerden korudu" dedi. "Ebû Bekir, bunun üzerine kızdı, ürperdi ve Ali'yi kıskandı. Bu, Ebû Bekir'in Ali konusunda Hz. Peygamber'e karşı duyduğu ilk düşmanlıktır. Onunla aralarında geçen ilk ihtilaftır. Ebû Bekir oradan ayrılıp Medîne'ye gitti. Resûlullah da Kubâ'da Ali'yi bekledi" diye cevap verdi.[2157]

Bu rivâyeti aktaranların olayı Ali b. Hüseyîn'e hangi sahâbînin ne zaman

---

2155 Nûr, 24/40.

2156 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 106; **Küleynî**, el-Kâfî, I, 480; **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 305; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 438.

2157 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 753; **Meclisî,** Bihâr, XIX, 116.

aktardığından bahsetmeksizin direkt konuya girmeleri haberin kurgu olma ihtimalini doğurmaktadır. Ayrıca bu rivâyeti Şîa imâmları arasında sahâbîler hakkında olumlu düşüncesiyle ön plana çıkan Ali b. Hüseyîn'e söyletmeleri mezkûr çıkarımı güçlendirmektedir.

1.2.1.1.2.2. Hz. Ebû Bekir'in Korkaklığı ile İlgili Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynakları Hz. Ebû Bekir için cesaretten yoksun, korkak bir tablo çizilmekte, gerek savaşlarda gerekse barışta hiçbir cesaret örneği göstermediği iddia edilmektedir. Bu konuya örnek vermek gerekirse; Hz. Peygamber'le beraber Ebû Bekir mağaradayken Kureyş'ten korktuğu için titrediği ve onlara teslim olmak istediği iddia edilmektedir. Onları arayan Kureyş'ten biri mağaraya yönelerek bevlini yaptığında Ebû Bekir, "Bu adam bizi gördü." demesi üzerine Resûlullah, "Hayır, şayet bizi görseydi avret yerini bize göstermez, bize doğru bu şekilde yönelmezdi. 'Korkma Allah bizimle beraberdir.' onlar bize ulaşamazlar" demesine rağmen onun titremesi dinmemiştir. Hz. Peygamber bu durum üzerine "mağaranın arka tarafına ayağı ile vurdu 'denize ve gemiye doğru bir kapı' açılmıştır." Ona: "Şimdi sakinleş! Onlar şayet mağaranın ağzından içeri girerlerse biz bu kapıdan dışarı çıkar ve gemiye bineriz." dedikten sonra Ebû Bekir ancak o zaman sakinleşebilmiştir.[2158] Muhammed el-Bâkır Hz. Peygamber, mağarada Ebû Bekir'e yönelerek, "Sakin ol! Allah bizimle beraberdir" demesine rağmen Onun sakinleşmediğini ve titrediğini aktarmaktadır.[2159] Mağaradayken Hz. Ebû Bekir'in korktuğu endişeye kapıldığı doğrudur. Ancak korkusu kendi şahsı ile ilgili bir korku değil, Hz. Peygamber'le ilgiliydi. Zira o, Hz. Peygamber'e bir şey olursa ümmetin helak olacağını düşünmüş olabileceğinden dolayı endişelenmiştir. Eğer Şîa'nın iddia ettiği gibi korkak birisi olsaydı, Hz. Peygamber'le beraber bu yolculuğa çıkmaz ve aylar öncesinden bu yolculuk için hazırlık yapmaz ve mağara arkadaşlığından dolayı âyetle ta'dil[2160] edilmezdi. Dolayısıyla bu rivâyetlerden yola çıkarak onu korkak kabul etmek mümkün gözükmemektedir.

Hz. Ebû Bekir'in Bedir savaşında çardakta Hz. Peygamber'in yanında savaşı yönetmesini Şerîf el-Murtezâ (ö. 436/1044) onun korkaklığına ve Hz. Peygamber'in ileri görüşlülüğüne yorumlayarak şunları söylemiştir. "Ebû Bekir'in çardakta hapsedilmesi bilinen bir şeydir. Zira Resûlullah, ondaki korkaklık ve tedirginliği bilmekteydi. O, Hayber günü kaçmış; Uhud ve Huneyn'de ise ilk yenilgiye uğramış olanlardandır. Hz. Peygamber, Ebû Bekir'in gevşeklik gösterip Müslümanların yenilgisine sebep olacağı konusunda

---

2158 **Râvendî,** I, 145; **Arı**, s. 111.
2159 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 595.
2160 Tevbe, 9/40.

endişelendiği için onu çardaklıkta hapsedip savaşanlar arasına katmamıştır."[2161] el-Murtezâ bu yorumu ile niyet okuyuculuğu yapmaktadır. Zira savaşlarda düşmanların en çok hücum edip ve dağıtmak istedikleri yer savaşın yönetildiği merkezdir. Hz. Ebû Bekir'in çardakta yer alması Hz. Peygamber'i korumak için kabul edilebileceği gibi Kureyş'in ileri gelenlerinden ve savaş stratejisi konusundaki maharetinden dolayı olması muhtemeldir. Dolayısıyla mezkûr rivâyetler üzerinden Hz. Ebû Bekir cesaretten mahrum korkak birisi olarak görmek mümkün değildir. Şîa'nın böyle bir yola başvurmaları siyasi tarafgirliklerinin sonucu olabilir.

1.2.1.1.2.3. Hz. Ebû Bekir'in Savaşlardaki Durumu İle İlgili Rivâyetler

Şîî kaynaklar, gerek İslâm öncesi gerekse İslâm sonrası dönemde Hz. Ebû Bekir'in şecaat ve cesaret sahibi olmadığını, katıldığı savaşlarda ya komutan çadırında beklediğini ya da savaştan kaçtığını ileri sürmektedirler. el-Emînî, Hz. Ebû Bekir'in İslâm'dan önce kahramanlığını gösteren bir manzaranın rivâyet olunmadığını, Hz. Peygamber'le birlikte birçok gazveye katılmışsa da Hayber savaşında arkadaşı Ömer b. el-Hattâb gibi Yahudilerden kaçışından başka onun cesaretini (!) gösteren bir durum veya onu tarihte ölümsüzleştiren bir duruş yahut da bu kanlı savaşlarda bu önemli yönünü ifade eden küçük bir izin bile olmadığını iddia etmektedir.[2162]

Şîa'ya göre ilk üç halifenin yanı sıra Hz. Ali hariç Ehl-i Sünnet'in 'Aşere-i Mübeşşere olarak kabul ettiği sahâbîlerin bütünü, Uhud savaşında Hz. Peygamber'i yalnız bırakarak kaçmışlardır. Bu durum üzerine onları kınayan âyet[2163] nâzil olmuştur.[2164] Küleynî, ilk iki halifenin ismi yerine "Fulân ve Fulân" diyerek şöyle bir rivâyet nakletmektedir: "Uhud günü insanlar hezimete uğrayınca Hz. Peygamber onlara şöyle seslendi: "Ben Muhammedim! Ben Allah'ın Resûlüyüm! Öldürülmedim ve ölmedim! Falan ve falan ona döndü ve şöyle dedi: "Şimdi biz hezimete uğratılmışken o, bizimle yine alay ediyor." Müellif, Uhud savaşında "Hz. Peygamber ile sadece Ali, Simâk b. Haraşe ve Ebû Dücâne"nin kaldığını ileri sürmektedir.[2165] Oysa kaynaklarda Hz. Ebû Bekir, Talha ve Sa'd b. Ebî Vakkâs başta olmak üzere başka isimler de zikredilmektedir.[2166]

2161 **Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 28; **Arı,** s. 117.

2162 **el-Emînî**, el-Ğadîr, VII, 200; **Arı,** s. 115.

2163 Âl-i İmrân 3/153: "*Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa/yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*"

2164 **Mufîd**, el-İfsâh, s. 67-68.

2165 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 713. Ayrıca aynı Rivâyet için bkz. **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, I, 387; **Meclisî,** Bihâr, XX, 107-108; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, I, 397.

2166 **İbn İshâk,** es-Sire, s.330 vd; **Taberî,** Tarih, II, 499 vd.

Şîa kaynaklarında Hayber gazvesi incelendiğinde hemen hepsinde ilk iki halifeyi savaş mağlubu, korkak, beceriksiz Hz. Ali'yi ise kahraman olarak gösterdikleri görülmektedir. Gerek Şîî gerekse Sünnî kaynaklar Hayber'in müstahkem kalelerinden birisi olan el-Kâmus'un fethine ayrıntılı bir biçimde yer vermektedirler. Burası Yahudilerin önde gelen kumandanlarından Merhab'ın karargâhıydı. Şîa rivâyet kaynakları bu kalenin fethi ile ilgili çeşitli rivâyetler aktarmışlardır. Rivâyetlerin ortak noktası şudur: Hz. Ebû Bekir kalenin fethi için ilk gün muhâcirlerin sancağını alarak çarpışmış fakat kaleyi fethetmeden Merhab'tan kaçarak yenilmiş bir şekilde Hz. Peygamber'e dönmüştür. Ertesi gün Ömer b. el-Hattâb sancağı almış ve o da yenilgiye uğrayarak dönmüştür. Ömer ve arkadaşları birbirlerini korkaklıkla itham ederken Hz. Peygamber, "*Yarın sancağı öyle birisine vereceğim ki o, Allah ve Resûlunü sever; Allah ve Resûlü de onu sever. O düşmana saldıracak geri kaçmayacaktır. Allah, kalenin fethini onun eliyle gerçekleştirinceye kadar geri dönmeyecektir*." dedi.[2167] Vakıa, Hz. Peygamber'in anlattığı gibi olmuş ve kale Hz. Ali'nin eliyle fethedilmiştir.[2168] Şîa kaynaklarında ilk iki halifenin yenilip kaçtıklarını vurgulayan tahkir edici ifade ve rivâyetler belli başlı siyer ve mağâzî kitaplarında yer almamaktadır.[2169] Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in mezkûr savaşta Hz. Peygamber'in rahatsızlığı sebebiyle sırasıyla sancaktarlık yaptığı ve kaleyi fethedemedikleri için Hz. Peygamber'in ertesi gün sancağı vereceği kişi/Hz. Ali ile ilgili övgü dolu sözleri geçmektedir.[2170]

Zâtu's-Selâsil gazvesinde Cebrâil'in emri ile Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'i dört bin atlının komutanı olarak düşmanla savaşmak için göndermişse de o, savaşmaktan korktuğu için tebaasına bağlı askerlerin bütün ısrarına rağmen savaşmayıp düşmanın durumunu Hz. Peygamber'e bildirmek üzere geri dönmüştür.[2171] Aynı şekilde Huneyn gazvesinin yapılacağı sırada Ebû Bekir "Büyük bir kibirle bugün asla yenilgi yoktur" demesine rağmen Müşriklerle karşılaşmada ilk kaçanlardan biri olmuştur.[2172] Şîa mezkûr rivâyetleri incitici bir üslupla aktararak Hz. Ebû Bekir'in savaşlarda hiçbir başarı göstermediğini, dolayısıyla halife olmaya muktedir birisi olmadığını vurgulamak suretiyle cerh etmeye çalışmaktadır.

2167 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 773; **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, s. 299.

2168 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 369-370; **Mufîd, Muhammed b. Muhammed (ö. 413/1022-23)** (1413) el-İfsâh fi'l-İmâme, 1. Baskı, Kum, Mu'temeru Şeyh Mufîd, s. 86-87.

2169 **Arı,** s. 129.

2170 Örneğin bkz. **Taberî,** Tarih, III, 11-12.

2171 Zâtu's-Selâsil gazvesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 434-439; **Meclisî,** Bihâr XXI, 67-74.

2172 **Mufîd,** el-İrşâd, 1, 140.

1.2.1.1.2.4. Hz. Ebû Bekir'in İlmi Yetersizliği İle İlgili Rivâyetler

Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir arasında Fedek arazisi hususunda meydana gelen tartışmada Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e "Tathîr âyeti"ni okuyup okumadığını sorduğunda o da "Okuduğunu" söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, "Bu âyet bizim hakkımızda mı, yoksa başkalarının hakkında mı nâzil olmuştur?" sorusuna Hz. Ebû Bekir, "Sizin hakkınızda nâzil olmuştur." demiştir. Hz. Ali, bunun üzerine şöyle bir soru sormuştur: "Eğer birisi iki şâhidle gelse ve Fâtıma'nın fahişelik yaptığını söylese ne yaparsın?" Hz. Ebû Bekir, "Diğer insanlara uyguladığım gibi ona da had uygularım." Hz. Ali, "Öyle ise sen Allah katında kâfirlerden olursun." Gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır: "Çünkü sen insanların şehadetini Allah'ın şehadetine tercih ettin. İnsanların şehadetini kabul edip Allah'ın hükmünü reddettin. Aynen bu durum gibi Allah'ın ve Resûlü'nün ona verdiği Fedek hükmünü reddedip topuklarına işeyen bedevînin şehadetini kabul ettin ve ondan Fedek'i alıp onun fey olduğunu zannettin." Hz. Ali, delillerini sıralayınca orada bulunanlardan bazıları "Ali doğru söylüyor" demiş, bazıları da Ali'nin bütün delilleri sunmasına rağmen aldığı sonuç üzerine üzülüp gözyaşı dökmüşlerdir. Hz. Ali konuşmasını bitirdikten sonra evine dönmüştür.[2173] Şîa mezkûr rivâyet ve benzerlerinden hareketle Hz. Ali'nin aksine Hz. Ebû Bekir'in ne kadar ilmi yetersizliğe sahip olduğunu belirterek onun halifeliğe uygun bir kişi olmadığını[2174] taraftarlarına hissettirmek sureyle şahsiyetini zedeleme ve Şîa dışındaki ekollerin nezdindeki değerini düşürmeye matuf rivâyet olarak kabul edilebilir. Yoksa ilim ve irfân açısından onun diğer sahâbîlerden aşağı kalır bir yönü bulunmamaktadır.

1.2.1.1.2.5. Hz. Ebû Bekir'in Pişmanlığı İle İlgili Rivâyetler

Şîa Hz. Ebû Bekir'in ömrün sonralarına doğru yaptığı bazı davranışlardan dolayı pişman olduğunu, yapmadığı bazı davranışlardan dolayı ise hayıflandığını belirtmek suretiyle onu cerh etmektedirler. Böylelikle onunla ilgili ortaya attıkları iddialarını temellendirmeye çalışmışlardır.

İbn Bâbeveyh *el-Hisâl* isimli eserinde Hz. Ebû Bekir'in hastalığının yoğunlaştığı ve vefat edeceği sırada pişmanlığını şu şekilde izhâr ettiğini rivâyet etmektedir: *"*Bu dünyada yapmak istemediğim üç şeyi yaptığıma, yapmak istediğim üç şeyi yapmadığıma ve bilmediğim üç şeyi Hz. Peygamber'den sormadığıma pişmanım. Yapmasaydım dediğin üç şey şunlardır: (1) Fâtıma bt. Hz. Muhammed, bana karşı savaş ilan etseydi bile keşke onun

---

2173 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 259; **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 156-157.

2174 Şîa'nın Hz. Ebû Bekir'i ilmi yönden eleştirdiği ve halifeliğe uygun birisi olmadığı ile ilgili aktarmış oldukları diğer rivâyetler için bkz. **Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 349 vd.

evini açmasaydım. (2) Fucâ‘a’yı yakmamayı; ya usulünce öldürmeyi ya da serbest bırakıp da kurtulmasını dilerdim. (3) Sakîfetü Benî Sâ‘ide’de Ömer veya Ebû ‘Ubeyde’nin boynuna halifelik işini havale etseydim. Benim dışında bunlardan biri Halife olsaydı ben de onun veziri olsaydım. Yapsaydım dediğim şeyler ise şunlardır: (1) Eş‘âs b. Kays bana esir olarak getirildiğinde onun boynunu vursaydım. Zira o bana her şer sahibine yardım eden bir kimse intibaını uyandırmıştı. (2) Hâlid b. Velîd’i Ridde ehline karşı gönderdiğimde ben de bir köye gelseydim. Şayet Müslümanlar zafer elde edip muzaffer olsalardı bir mesele kalmazdı. Yok, eğer hile ile bozguna uğrasalardı ben onlara yardım veya düşmanla karşılaşmak konumunda olurdum. (3) Hâlid b. Velîd’i Şâm’a gönderdiğim de Ömer’i de doğuya gönderseydim. Böylece hem sağ hem de sol ellerimi Allah yolunda uzatmış olurdum. Hz. Peygamber’den sormak istediğim şeyler ise şunlardır: (1) Bu işin (halifeliğin) kimin hakkı olduğunu sormak isterdim. Böylece hilâfete ehil olanlarla tartışmazdık. (2) Ensâr’ın bu işte (halifelikte) bir hakkı olup olmadığını sormak isterdim. (3) Kardeş ve amcanın mirasını sormak isterdim, zira ben bu konuda bilgilendirilmek istiyorum.”[2175]

İlk dönem Şîî müelliflerden Fadl b. Şâzân’ın aktardığı bir rivâyete göre Hz. Ebû Bekir’in pişmanlığını şöyle dile getirdiği rivâyet olunmuştur: “Hz. Peygamber’den bilmediğim üç şeyi sormadığıma, yapmak istediğim üç şey yapmadığıma, yapmak istemediğim üç şeyi de yaptığıma pişmanım. Soramadığım ama pişman olduğum üç şey şunlardır: (1) Resûlullah’tan sonra yönetimin kime ait olduğunu, (2) Had cezası, (3) Kitap ehlinin kestikleri. Yapmak istemeyip de yaptığım üç şey ise şunlardır: (1) Fâtıma’nın evini açmam. (2) Usâme Ordusu’ndan geri kalmam. (3) Eş‘âs b. Kays’ı öldürmemem. Çünkü ben onu hep İslâm’ın zararını isteyen biri olarak gördüm. Yapmak isteyip de yapamadığım üç şey de şunlardır: (1) Keşke Mâlik b. Nüveyre’nin ölümüne kısasla Hâlid b. Velîd’i öldürseydim. (2) Keşke Usâme’nin Ordusu’ndan geri kalmasaydım (3) Keşke, ‘Uyeyne b. Hısn ve Talha b. Velîd’i öldürseydim.”[2176]

‘Allâme Hillî; Ebû Bekir’in ölüm döşeğindeyken, “Keşke annem beni doğurmasaydı. Keşke kerpiç içerisinde bir saman çöpü olsaydım” şeklinde sözler söylediğini, bunun ise Sünnîlerin naklettiği gibi Hz. Peygamber’in “Ölmek üzere olan herkes mutlaka cennet veya cehennemdeki yerini görür” Ebû Bekir de ölümden sonraki

2175 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 171-173; **Arı**, s. 268-269.
2176 **İbn Şâzân**, s. 159-161; **Arı**, s. 270.

yerini gördüğü için pişmanlık duyduğunu ve hesaba çekilmeyen bir varlık olmayı istediği şeklinde yorumlamak istemiştir.[2177]

Şîa mezkûr rivâyetlerle Hz. Ebû Bekir'in halifeliğe uygun birisi olmadığını, dini konularda zayıf olduğunu, dini hükümleri uygulamadığını, Hz. Fâtıma'nın evine yapılanları kabul ettiğini ve savaşlardan geri kaldığını iddia etmektedir. Bu rivâyetlerin Şîî düşünceye uygun bir biçimde Şîî râvîlerce ona söyletilmesi mümkün gözükmektedir. Zira onun halifeliği öncesi ve halifeliği sırasında dini konularda zayıf olduğu hususunda muteber hadis kaynaklarında rivâyetler aktarılmamıştır. Ayrıca dinden dönenlerle ilgili verdiği hüküm de onun ahkâmda güçlü olduğuna delalet etmektedir. Kur'ân ve hadislerde hakkında kesin yargı bulunmayan konularda tercihte bulunması hükümleri uygulamadığı anlamına gelmemektedir. Dinin maslahatı gereği iki güzellikten birisini tercih etmesi onun savaşlardan geri kalmasına yorumlanmamalıdır. Bütün bu açıklamalardan sonra şunu da söylemek mümkündür. Hz. Ebû Bekir de insan olması hasebiyle bazı bazı konulara pişmanlık duyması, hayıflanması ideali yakalama kabilinden sözler olarak kabul etmek mümkündür.

1.2.1.1.2.6. Hz. Ebû Bekir'in Akibeti ile İlgili Rivâyetler

Şîî muhaddisler, Hz. Ebû Bekir'i başta hilâfet konusu olmak üzere bazı uygulamalarından dolayı cerh etmişlerdir. Ayrıca aktardıkları rivâyetle de tarih boyunca tevhid dine zarar vermiş olanlarla eş tutulmak suretiyle akıbetinin cehennem olduğunu ileri sürmüşlerdir. Konu ile ilgili Ca'fer-i Sâdık'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir. Kıyamet gününde en şiddetli azaba duçar olanlar yedi kişidir. Bunlar, Âdemin kardeşini öldüren oğlu, İbrâhîm'le Rabbi hakkında tartışan Nemrud, İsrailoğullarından kavimlerini Hristiyan ve Yahudileştiren iki kişi, "*Ben sizin en büyük rabbinizim*"[2178] diyen Firavun, Hz. Peygamber'in ümmetinden de iki kişidir.[2179] Şîa'nın ilk dönem kaynaklarda bu iki kişinin kimliğine yer verilmezken sonraki dönem kaynaklarda ise 'bu iki kişi'nin birincisi (Ebû Bekir) ve İkincisi (Ömer) olduğunu iddia edilmiştir.[2180] Mezkûr rivâyeti kabul edenler ilk iki halifenin dine verdiği zararı zikri geçen diğer isimlerin verdikleri ile bir tutması bakımından insaf sınırlarını zorlamışlardır.

Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed, bir gün Hz. Ali'ye "Uzat elini sana biat edeyim zira senin itaat edilmesi farz olan imâm olduğuna babamın ise ateşte bulunduğuna şehâdet

---

2177 '**Allâme Hillî,** Minhâcu'l-Kerâme, s. 99-100.

2178 Nâziât, 79/24.

2179 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 346; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 811; **Meclisî,** Bihâr, XXX, 176.

2180 **Cezâirî, Nimetullah b. Abdullah (ö. 1112/1700-01)** (1404) en-Nûru'l-Mubîn fî Kısasi'l-Enbiyâi ve'l-Murselîn, 1. Baskı, Kum, Mektebetu'l-Me'reşî, s. 56.

ederim."[2181] diyerek, babasından beri olduğunu ve onun cehennem ehli olduğunu ileri sürmüştür. Şîîlerin Muhammed b. Ebû Bekir'e muhabbet beslemesi, onun Hz. Osmân'ın katline iştirak etmesi, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'in hanımı Esma bt. Umeys ile evlenmesi sonucunda Hz. Ebû Bekir ve Esmâ'dan olan Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Ali'nin evinde büyümesine bağlamak mümkündür.[2182]

Şîa'nın, Hz. Ebû Bekir'i cerh etmesinin temelinde yatan ana sebepler arasında şunları sayabiliriz: Hz. Ali'nin hilâfeti hakkında Hz. Peygamber'den doğrudan veya dolaylı olarak çok sayıda nass olmasına rağmen Hz. Ebû Bekir'in gasp yoluyla (!) Sakîfetü Benî Sâ'ide'de, hilâfeti ele geçirmiş olmasıdır. Onun hilâfetinde de ilk biat eden kişi yaşlı bir adam kılığında şeytan olmuştur.[2183] Diğer bir husus Hz. Ebû Bekir'in "*Biz Peygamberler topluluğu miras bırakmayız; bıraktıklarımız sadakadır.*" hadisini merkeze alarak Hz. Fâtıma'ya miras olarak kalan Fedek arazisine el koyarak onu, sahibi olduğu mirastan mahrum bırakmasıdır.[2184] Hz. Ebû Bekir'in, hakkında kesin nass olan Hz. Ali varken kendi yerine Hz. Ömer'i halife olarak vasiyet etmesi de Şîa tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in böyle yapmakla iki defa Hz. Ali'nin hakkını gasp ettiği iddia edilmiştir.[2185] Hz. Ebû Bekir'in miras ve ceza hukuku vb. dini konulara vakıf olmadığı da Şîa tarafından sıklıkla dile getirilen eleştirilerdendir. Bununla birlikte Zatu's-Selasil Gazvesi'nde 'Amr b. As'ın komutanlık ettiği orduda Hz. Ebû Bekir'in sıradan bir asker olarak bulunması da onun ayrıcalıklı olmadığı anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in Hz. Fâtıma'nın evini yaktırmaya teşebbüs etmesi,[2186] Hz. Üsâme'nin ordusuna katılmaması, Hâlid b. Velîd'e Mâlik b. Nüveyre konusunda had uygulamaması vb. konular Şîîler tarafından Hz. Ebû Bekir'e yöneltilen tenkîdlerdedir. Görüldüğü üzere Şîa'nın Hz. Ebû Bekir'i tenkit etmesinin temelinde onların imâmet-hilâfet tasavvuru belirgin bir rol oynamıştır. Bu anlayış Şîa mezhebinin sahâbîlere yaklaşımda itidalden uzaklaşmasına neden olmuştur.

1.2.1.2.Hz. Ebû Bekir'i Cerh Etmek için Kullanılan Lakaplar

İslâm tarihinde kendisi için "Halife" tabirini kullanan ilk kişi Ebû Bekir b. Ebî Kuhafe'dir. Onu adı, künyesi ve lakapları hakkında gerek Ehl-i Sünnet, gerekse Şîa kaynaklarında farklı görüş ve rivâyetler mevcuttur. Sünnîler onu "es-Sıddîk", "'atîk"[2187]

2181 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 69-70; **Meclisî**, Bihâr, XXXIII, 584.

2182 **Arı,** s. 272. Ayrıca bkz. **Şehsuvârî, Hüseyîn,** 'Muhammed b. Ebî Bekr', Dâiretu'l-Me'ârif, V, 180.

2183 "İmâmiyye'ye Sakîfetu Benî Sa'de' Hadisesi" başlığında bu konu detaylı bir şekilde ele alındı.

2184 "Hz. Peygamber'in Mirası ve Fedek Arazisi" başlığında bu konu detaylı bir şekilde ele alındı.

2185 **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, II, 304-305.

2186 "Hz. Fâtıma ve Evine Yapılanlarla İlgili Rivâyetler" başlığında bu konu detaylı bir şekilde ele alındı.

2187 Süleym, *Kitâb*ında zaman zaman Hz. Ebû Bekir'den bahsederken onun ismi yerine "'atîk" lakabını

gibi güzel ad ve sıfatlarla anmaya özen göstermeye çalışırken; Şîîler, onun bütün güzel sıfatlarını yok saymaya ya da bu ad ve sıfatların da kötülüğü çağrıştıran anlamlarla doldurmaya ve onu zemm eden lakaplar takmaya çabalamışlardır.[2188] Hz. Ebû Bekir'i cerh etmek için kullanılan önemli lakaplar şunlardır:

1.2.1.2.1. Birincisi/ el-Evvel

Şîa, Hz. Ebû Bekir'i meşrû halife olarak görmediği için onu, hilâfeti Hz. Ali'den gasp edenlerin birincisi olarak görmekte ve bunu bir inanç esası olarak kabul etmektedir. Bundan dolayı Hz. Ebû Bekir'i cerh etmek için ismi yerine "Birincisi/el-Evvel" lakabını kullanmaktadırlar. Şîa, bu lakabı çoğu zaman "İkincisi" (Ömer) ve "Üçüncüsü" (Osmân) ile beraber de kullanmaktadır. Örneğin, *"Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin göstermiştir."*[2189] âyetinin tefsirinde Allah'ın îmânı sevdirmiş olduğu ile Hz. Ali'nin "Küfr, fısk ve isyan" ile birincisi (Ebû Bekir), ikincisi (Ömer) ve üçüncünün (Osmân) kast edildiğini belirtmiştir.[2190]

1.2.1.2.2. Fulân

Şîî rivâyet kaynaklarının ilk üç halifeyi cerh etmek, ya da isimlerini anmamak için isimleri yerine zaman zaman fulân, fulân ve fulân demektedirler.[2191] İlk Fulân'la Ebû Bekir kast edilirken, ikincisi ile Hz. Ömer, üçüncüsü ile Hz. Osmân kast edilmektedir.

Rahmân süresinde otuz bir kere tekrar edilen "*Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz"*[2192] âyeti el-Bâkır'a göre Ubey, fulân ve fulân hakkındadır.[2193] İlk fulânla Hz. Ebû Bekir kast edilmiştir.

1.2.1.2.3. Hebter

Kurnaz tilki anlamına gelen "Hebter" lakabı[2194] Şîa kaynaklarında Hz. Ebû Bekir'i bazen de Hz. Ömer'i cerh etmek için sıkça kullanılan lakaplardandır.[2195] Hz. Ebû Bekir'in yaptığı iddia edilen hile ve tuzaklarına telmihte bulunmak için ona Şîa tarafından bu lakap takılmıştır. Örneğin; Kummî, "Fatır, 35/8 âyetinin "Züreyk" ve "Hebter" hakkında nâzil olduğunu" ileri sürmektedir.[2196] Burada peş peşe söylediği için Züreyk ile Hz. Ebû Bekir, Hebter ile Hz. Ömer kast edilmiş de olabilir. Sad 38/28. âyette geçen "*Yeryüzünde fesat*

---

kullanmaktadır. Bkz. **el-Hilâlî**, II, 669, 818, 867.

2188 **Arı**, s. 91

2189 Hucurât, 49/7.

2190 **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 602.

2191 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 301.

2192 Rahmân, 55/13.

2193 **Âmulî Nebâtî,** III, 40.

2194 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 307.

2195 **Meclisî**, Bihâr, XXII, 223.

2196 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 207.

çıkaranlar" ile Hebter, Züreyk ve arkadaşlarının kast edildiğini ileri sürmektedir.[2197] Burada Hebter ile Hz. Ebû Bekir, Züreyk ile Hz. Ömer kast edilmiş olabilir.

Ca'fer-i Sâdık, "*Saûd;* cehennemdeki bakırdan bir dağın adıdır. Hebter, zorla oraya (dağa) çıksın diye dağın üzerine atılır, ellerini dağa vurunca dizlerine kadar erir, ellerini kaldırınca da eski haline döner. Bu azap şekli Allah'ın dilediği kadar devam eder."[2198] Meclisî'ye göre "Züfer" kelimesi Ömer ile vezin olarak benzeştiğinden onunla Ömer, "Hebter" ile de tilki gibi kurnaz olan arkadaşı Ebû Bekir kast edilmiştir.[2199] Şîîlerce karıştırılan bu iki lakaba mezkûr açıklamasıyla Meclisî açıklık getirilmiştir.

1.2.1.2.4. Züreyk

Şîa'nın Hz. Ebû Bekir'i bazen de Hz. Ömer'i cerh etmek için kullandığı tabirlerden birisi de Züreyk lakabıdır. Kötü ahlâk konusunda bir kuşa benzediğinden böyle lakaplandırılmış olabilir ya da Araplar mavi rengi uğursuz kabul ettiklerinden veya Kur'ân'da da "*Onlar kıyâmet günü kördürler*"[2200] âyetinde geçtiği gibi körlük anlamındaki zerk'ten dolayı Hz. Ebû Bekir'e böyle bir lakap verilmiş olabilir.[2201] Bu lakabın Hz. Ebû Bekir için mi yoksa Hz. Ömer için mi kullanıldığını öğrenmek için takip sırasına bakmak gerekmektedir. Cârih, peş peşe önce Züreyk sonra Hebter'i lakap olarak kullanmışsa ilki ile Hz. Ebû Bekir kast edilmiş, aksi bir durumda Hz. Ömer kast edilmiştir, denilebilir. Örneğin, Kummî; Fâtır 35/8 ve Şems 91/10 âyetlerinin Züreyk ve Hebter hakkında nâzil olduğunu ileri sürerken,[2202] Hâşim b. 'Ammâr da Fatır, 8/3 âyetinin Züreyk ve Hebter hakkında nâzil olduğunu iddia etmektedir.[2203] Bu müellifler Züreyk ile Hz. Ebû Bekir'i, Hebter ile Hz. Ömer'i kastetmişlerdir.

1.2.1.2.5. Sıddîk

Ehl-i Sünnet kaynaklarında Hz. Ebû Bekir için zikredilen en meşhur lakabı, "Çok samimi, çok dürüst, çok sâdık ve tasdik eden" anlamlarına gelen "Sıddîk"tır. Bu lakabın Hz. Ebû Bekir'e veriliş amacı ile ilgili olarak, Şîa kaynaklarında Ehl-i Sünnet kaynaklarından farklı olarak şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır:

Hâlid b. Nuceyh, Ca'fer-i Sâdık'a "Canım sana feda olsun. Resûlullah Ebû Bekir'e Sıddîk lakabını vermiş midir?" O, "Evet" vermiştir. Nuceyh: "Nasıl" deyince es-Sâdık, "Ebû Bekir, Hz. Peygamber'le beraber mağaradayken Resûlullah, 'Ca'fer b. Ebî Tâlib'in

---

2197 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 234.
2198 **İsterâbâdî**, Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 709.
2199 **Meclisî**, Bihâr, XXII, 223.
2200 Taha, 20/102.
2201 **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 237.
2202 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 207; **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 424.
2203 **Meclisî**, Bihâr, XXX, 153.

gemisinin denizde hareket edip kaybolduğunu görüyorum.' dedi. Ebû Bekir, 'Ey Allah'ın Resûlü, sen gerçekten görüyor musun?' dedi. Resûlullah, 'Evet' dedi. Ebû Bekir: 'Bana da gösterebilir misin?' dedi. Resûlullah, 'Bana yaklaş' dedi. O da Resûlullah'a yaklaştı. Resûlullah (ellerini) onun iki gözüne sürdü, sonra ona: 'Bak' dedi. Ebû Bekir de baktı ve geminin denizde hareket ettiğini gördü. Medînelilerin köşklerine de baktıktan sonra içinden, 'Şimdi senin gerçekten sihirbaz olduğunu tasdik ettim.' diye geçirdi. Bunun üzerine Resûlullah da ona: 'Sen sıddîksın!' dedi."[2204] Aynı rivâyeti eserinde zikreden Meclisî Hz. Peygamber'in tehekküm[2205] yolu ile Ebû Bekir'e sıddîk dediğini beyan etmektedir.[2206]

1.2.1.2.6. Sanemâ Kureyş

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i cerh etmek için bazı Şîî yazarlar onların ismi yerine "Kureyş'in iki putu" anlamına gelen "Sanemâ Kureyş" lakabını kullanmışlardır. Meclisî, Ca'fer-i Sâdık'ın "Ebû Bekir ve Ömer, Kureyşlilerin kendilerine ibadet ettiği iki putlarıdır." dediğini aktarmaktadır.[2207] Meclisî, aktardığı rivâyette ikisinin ismi yerine Fulân ve Fulân lafızlarını kullanmaktadır.[2208]

Kefa'mî (ö. 905/1500), Hz. Ali'nin söylediğini iddia ettiği, "Duâ-u Saneme-i Kureyş" diye meşhur olan uzun bir dua'da Hz. Ali'nin şöyle dua ettiği ve etmeyi tavsiye ettiğini rivâyet etmektedir: Allah'ım! Kureyş'in iki putuna, cibtine, tağutuna ve yalancılarına lanet et…"[2209]

1.2.1.2.7. Cibt

Hz. Ebû Bekir'i cerh etmek için kullanılan Cibt kelimesi lugavî olarak, "Gerçeğe karşı direnen, kaba ruhlu, kaba davranışlı ve zayıf akıllı insan" gibi anlamlara gelirken terim olarak da "Allah'tan başka tapınılan her türlü put, kendilerine insanüstü güç nispet edilen kâhin, sihirbaz"lara verilen isimdir.[2210] Şîa kaynakları genellikle Cibt ve Tâğutu beraber kullanmaktadırlar. Cibt ile Hz. Ebû Bekir'i Tâğût ile Hz. Ömer'i cerh

---

2204 **es-Saffâr**, 466-467; **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 595; **Hür 'Âmulî,** İsbâtu'l-Hudât, I, 336.

2205 Tehekküm: Küçük düşürmek, terennüm etmek, tekebbür, şiddetli gazap, kendini beğenmek, sel baskını, yıkılmak, çökmek, devamlı bir surette yermek ve istihza etmek anlamlarına gelmektedir. Bkz. **Zamehşerî, Ebû'l-Ḳâsım Mahmûd b. ʿAmr b. Aḥmed (ö. 538/1144)** (1998) Esâsü'l-Belâğa, (Thk. Muhammed Bâsil ʿUyûnü's-Sûd), I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, II, 377; **İbn Manzûr,** 'T-h-k', Lisânu'l-'Arab, XII, 617.

2206 **Meclisî**, Bihâr, XVIII, 109.

2207 **el-Halebî,** Takrîbu'l-Me'ârif, s. 248; **İbn Tâvûs,** Tarefun mine'l-Enbâ, s. 281.

2208 **Meclisî**, Bihâr, XXX, 384.

2209 **Kaf'emî, İbrâhîm b. Ali 'Âmulî, (ö. 905/1500)** (1405) el-Misbâh li'l-Kaf'emî, 2. Baskı, Kum, s. 552

2210 Cibt kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Yurdagür, Metin** (1993) 'Cibt', DİA, İstanbul, VII, 520.

etmektedirler. Küleynî'ye göre ise Cibt ve Tağut ile ilk üç halife kast edilmektedir.[2211]

Seffâr, Ayyâşî, Taberî Âmulî Sağîr, Feyz-i Kâşânî ve Bahrânî'ye göre "*Kendilerine kitaptan pay verilenlerin Cibt ve Tâğut'a îmân ettiklerini görmedin mi?*"[2212] âyetinde geçen Cibt ve Tâğut ile Fulân (Hz. Ebû Bekir) ve Fulân (Hz. Ömer) kast edilmiştir.[2213]

1.2.1.2.8. Fahşâ

Hz. Ebû Bekir'i cerh için kullanılın fahşa sözcüğü "Dünyada had cezasını, ahirette ise azâbı gerektiren" suçlar için kullanılmaktadır.[2214] Nahl 16/90. âyeti tefsir eden Kummî ve 'Ayyâşî'nin naklettiğine göre Muhammed el-Bâkır âyette geçen adl ile kelime-i şehadet, ihsân ile Hz. Ali, Fehşâ ile Fulân (Ebû Bekir), Münker ile Fulân (Ömer) Bağiy ile Fulân'ın (Osmân) kast edildiğini ileri sürmektedir.[2215] Feyz-i Kâşânî, Huveyzî ve Bahrânî de aynı rivâyeti tefsirlerinde zikretmektedirler.[2216]

1.2.1.2.9. Ebû'l-Fasîl

Sütten kesilmiş deve yavrusu anlamına gelen "Fasîl" kelimesi ile "Bekr" kelimesi eş anlamlı olup Meclisî'ye göre ikisi de Hz. Ebû Bekir için kullanılmıştır.[2217] Bir zamanlar sütten kesilmiş deve yavrusu güttüğü için kendisine bu künyenin verildiği rivâyet edilmektedir.[2218] Ebû'l-Fasîl'in Hz. Ebû Bekir için lakap olarak kullanıldığı ile ilgili olarak aşağıdaki örnekler verilebilir.

"… Allah'ın düşmanları şu dört puttur: Ebû'l-Fasîl (Ebû Bekir), Ruma' (Ömer), Na'sel (Osmân) ve Muâviye. Kim bunlara yakın olursa o da onların dini üzeredir. Kim de onlara düşmanlık ederse o, Allah'ın düşmanlarına düşmanlık etmiştir."[2219]

Muhammed el-Bâkır, "Hz. Peygamber ve Ebû'l-Fasîl mağaradayken…" diyerek Hz. Ebû Bekir'den Ebû'l-Fasîl diye söz etmektedir.[2220]

Mâlik b. Dînâr'ın aktardığına göre Hz. Peygamber, Ebû Süfyân'ı zekât memuru olarak göndermiş, döndüğünde Hz. Peygamber'in vefat ettiği haberini alınca onun yerine kimin geçtiğini sormuş ona da Ebû Bekir'in geçtiğini söylediklerinde o da duyduğunu

---

2211 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 407.

2212 Nisâ, 4/51.

2213 **Saffâr,** s. 65; **'Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 246; **Taberî Âmulî, İmâdu'd-Dîn Ebû Ca'fer, Muhammed b. Ebû'l-Kâsım (ö. 552/1157-58)** (1383) Bişâretu'l-Mustafâ li Şîati'l-Murtezâ, 2. Baskı, Necef, Mektebetu'l-Hayderiyye, s. 193; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, I, 459; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 96; **Meclisî**, Bihâr, XXIII, 289.

2214 **Cürcânî**, 'el-Fahişe', Ta'rifât, s. 242.

2215 **Kummî,** Tefsîru'l-Kur'ân, I, 388; '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 268.

2216 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 151; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, III, 77; **Bahrânî**, el-Burhân, III, 447-448.

2217 **Meclisî,** Bihâr, XVII, 335.

2218 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 116. (3. dipnot).

2219 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 116; **Meclisî,** Bihâr, XXVII, 58; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 864; **el-Hûî,** Minhâcu'l-Berâ'e, IX, 77.

2220 **Saffar,** s. 466; **Hür 'Âmulî**, İsbâtu'l-Hudâ, I, 366; **Meclisî,** Bihâr, LXXI, 19.

doğrulatmak için "Ebû'l-Fasîl mi?" söyleyen de "Evet Ebû'l-Fasîl" demiştir.[2221]

1.2.1.2.10. Ebû'ş-Şurûr

Meclisî, *Bihâr* isimli eserinde, Hasan b. Ali el-Askerî'ye nispet edilen tefsirde geçen "Şerlerin babası" veya şerlerin menbaı anlamına gelen "Ebû'ş-Şurûr" künyesi ile Hz. Ömer ya da Hz. Ebû Bekir'in kast edilmiş olabileceğini belirtmektedir.[2222] Halifelik Hz. Ebû Bekir ile başladığı için Hz. Ebû Bekir'e, ona halifelik yolunu açtığı için de Hz. Ömer'e bu lakap verilmiş olmalıdırlar.

1.2.1.2.11. Ebû'n-Naks

Meclisî, *Bihâr*'ında Hasan b. Ali el-Askerî'ye nispet edilen tefsirde geçen "Verdiği sözü bozanların babası" anlamına gelen "Ebû'n-Naks" künyesi[2223] ile Ebû Bekir ya da Talha'nın kast edilmiş olabileceğini belirtmektedir.[2224] Hz. Ebû Bekir'in Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'ye Emîrü'l-Mü'minîn olarak biat etmesine rağmen bu biatını bozup halife olmasından dolayı kendisine bu künyeli lakap verilmiştir. Talha da Hz. Ali'ye dördüncü halife olarak biat etmesine rağmen bu biatını bozup ona karşı Cemel'de savaştığı için Şîa tarafından kendisine de bu lakap verilmiştir.

1.2.1.2.12. Lât

Meclisî Necm, 53/19 ve 20. âyetlerini bâtınî bir yorumla şöyle yorumlamaktadır: "*Âyetin batınında Lat ile Birinci (Hz. Ebû Bekir), Uzza ile İkinci (Hz. Ömer), Menat ile Üçüncü (Hz. Osmân) kastedilmiştir. Oysa onlar kendilerini "Emîrü'l-Müminîn, Resûlullah'ın Halifesi, Sıddîk, Farûk ve Zü'n-Nûreyn diye isimlendirmişlerdi.*"[2225] Necm, 53/19 ve 20. âyetlerde geçen "Lat" ile Hz. Ebû Bekir, "Uzzâ" ile Hz. Ömer "Menât" ile Hz. Osmân'ın kast edildiğini iddia etmektedir.[2226] Nitekim 'Âmulîlere göre Hz. Ebû Bekir'in ismi Abdu'l-Lât'tı.[2227]

1.2.1.2.13. Abdu'l-Uzzâ

"Çok yüce ve azîze" anlamına gelen Uzzâ, Câhiliyye döneminin önemli putlarından birisidir. Ona "Allah'ın kızları ve aracıları" olarak tapılmıştır.[2228] Bazı Şîî müelliflere göre Hz. Ebû Bekir'in İslâmiyet'ten önceki ismi Abdu'l-Uzzâ idi. Onlara göre Ebû Bekir, Fil

---

2221 **Meclisî,** Mirâtu'l-Ukûl, XXVI, 346.
2222 **Meclisî,** Bihâr, XVII, 335; **Hasan b. Ali,** Tefsîr, s. 193.
2223 **Hasan b. Ali**, Tefsîr, s. 193.
2224 **Meclisî,** Bihâr, XVII, 335.
2225 **Meclisî** Bihâr, XLVIII, 96; **Meclisî**, Mir'âtu'l-Ukul, VI, 59.
2226 **Meczûb Tebrizî, Muhammed (ö. 1093/1682)** (1387) el-Hidayâ li Şîati Eimmeti'l-Hudâ/Şerhu Usulu'l-Kâfî, (Thk. Muhammed Hüseyîn Dirâyeti), I-II, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Hadîs, II, 121.
2227 **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 44; **Hür 'Âmulî,** İsbâtu'l-Hudât, III, 402.
2228 Uzzâ ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Yavuz, Şevki** (2012) 'Uzzâ', DİA, İstanbul, XLII, 268-269.

vakasından üç yıl sonra doğmuş olup ismi Abdu'l-Uzzâ ve câhiliye devrindeki künyesi Ebû'l-Fasîl'di. Müslüman olduktan sonra ismi Abdullah, künyesi Ebû Bekr olmuştur. [2229]

Şîa müntesipleri "Ebû'l-Fasîl" ve "Fulân" ile Hz. Ebû Bekir'in şahsiyetini küçük düşürmeyi, "el-Evvel" ile onun gâsıb, "Ebû'ş-Şurûr" ile şerlerin kaynağı, "Hepter" ile kurnaz, "Züreyk" ile uğursuz, "Fehşâ" ile cezayı hak eden "Ebû'n-Naks" ile sözünde durmayan bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulamak istemişlerdir. Ayrıca "Sıddîk", "Senamâ Kureyş", "Cibt", "Lât" ve "Abdu'l-Uzza" ile münkir birisi oluğunu belirtmek suretiyle onun halifeliğe uygun bir şahsiyet olmadığını ileri sürmüştür. Mezkûr malumatlar da göstermektedir ki Şîa'nın Hz. Ebû Bekir'i cerh etme nedeni onun şahsiyetinin düşkünlüğü değil, onların siyasi yaklaşımdır.

1.2.2. Hz. Ömer

Mekke'de doğup büyüyen ve bi'setin altıncı yılında İslâm'ı kabul eden Ömer b. el-Hattâb'ın Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Müslüman olduktan sonra katıldığı seriyyeler dışında Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan Hz. Ömer, komutanlığını Hz. Peygamber'in yaptığı bütün gazveler başta olmak üzere Hudeybiye Antlaşması, 'Umretü'l-kazâ ve Vedâ haccı gibi diğer faaliyetlerinde hazır bulunmuştur. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine Sakîfetü Benî Sâ'ide'de Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine en önce bi'at etmek suretiyle katkıda bulunmuştur. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'in önerisi ve Müslümanların bi'atı ile ikinci halife seçilmiştir. Onun döneminde Bizans ve Sâsânîlere karşı Müslüman ordusu büyük başarılar elde edip birçok yer fethetmiştir. Yeni bölgeleri fethederek Bizans ve Sâsânîlerin devlet yapısını kavramak suretiyle Medîne İslâm Devletinin daha fazla kurumsallaşmasına katkı sunmuştur. Kendisine yapılan suikast sonucu 23/644 yılında Medîne'de şehîd olmuştur.[2230]

1.2.2.1. Hz. Ömer'i Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hudeybiye anlaşmasındaki tavrı, Huneyn savaşı, Kırtâs olayı, Halife seçimi, Usâme ordusuna katılamaması başta olmak üzere halife olduktan sonraki uygulamalarından dolayı İmâmiyye Şîa'sı tarafından ağır bir dille tenkîd edilmiştir. Hz. Ömer cerh edilirken zaman zaman âyet ve rivâyetlerden yararlanıldığı gibi Şîî âlimlerin değerlendirmelerinden de faydalanılmıştır.[2231] İlk dönem Şîî eserlere bakıldığında ismi yerine çoğu zaman onu zem

---

2229 '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 116, (3. dipnot).

2230 Hz. Ömer'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Ömer b. el-Hattâb', Mu'cemu's-Sahâbe, IV, 311 vd; **İbn Kânı',** 'Ömer b. el-Hattâb', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 731 vd; **Ebû Nuaym**, 'el-Faruk', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 22 vd; **İbnü'l-Esîr,** Üsdü'l-Ğâbe, 897 vd; **Fayda, Mustafa** (2007) 'Ömer', DİA, İstanbul, XXXIX, 44-51; **Yıldırım,** Hadis Meseleleri, s. 285 vd.

2231 "Hz. Ebû Bekir'i cerh eden âyet" başlığında değinildiği üzere Nûr, 24/40 âyette geçen "أَوْ كَظُلُمَاتٍ" ile Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kast edildiğini iddia etmektedirler. Bkz. **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II,

eden bir lakabın kullanıldığı görülmektedir. Hal böyle olunca Hz. Ömer'i cerh eden rivâyetlerden sonra onu cerh eden lakaplar ele alınacaktır.

1.2.2.1.1. Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in Emrine Karşı Geldiği İle İlgili Rivâyetler

Bir kısım Şîî müellifler, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in emirlerini dinlemediğini, üstelik onun verdiği emirleri ya engellediği ya da tersi yönünde kendisinin de bazı emirler verdiği konusunda çeşitli deliller zikretmektedir.

Şîa, Hz. Peygamber tarafından insanları cennetle müjdelemekle görevlendirilen Ebû Hüreyre'yi engellediğinden dolayı, Hz. Ömer'i Hz. Peygamber'in emrine karşı gelmekle suçlamaktadır. Buna Müslim'de geçen şu hadisi kendilerine delil olarak zikretmektedirler. "…Resûlullah bir gün 'Ey Ebû Hüreyre! Benim iki terliğimi/ayakkabımı götür. Bu bahçenin arkasında Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık edip kalbi ile kesin bir şekilde tasdik edeni cennetle müjdele' buyurdu. Ebû Hüreyre, çıktım. Karşılaştığım ilk kişi Hz. Ömer oldu. Hz. Ömer, 'Bu iki ayakkabı nedir?' diye sordu. Ben, 'Resûlullah'ın ayakkabılarıdır. Allah'tan başka ilâh olmadığına tanıklık edip kalbi ile kesin bir şekilde tasdik edeni cennetle müjdelemem için beni bununla gönderdi' dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer eliyle göğsüme vurdu ve ben de oturağımın üstüne düştüm. Bana, 'Geri dön ey Ebû Hüreyre!' dedi. Ben de Resûlullah'ın yanına dönerken nerede ise ağlamak üzereydim. Hz. Ömer beni takip etmiş, bir de baktım ki arkamdan geliyor. Resûlullah, 'Sana ne oldu ey Ebû Hüreyre?' dedi. Ben de çıktığımda Hz. Ömer'le karşılaştım. Beni niçin gönderdiğinizi kendisine söyledim. Bunun üzerine Hz. Ömer, göğsüme öyle bir vuruşla vurdu ki kalçamın üstüne düştüm. 'Bana geri dön emirini verdi.' dedim. Resûlullah, 'Ey Ömer bunu niye yaptın?' dedi. Hz. Ömer, 'Ey Allah'ın Resûlü! Annem babam sana feda olsun sen kalbi kesin bir şekilde inanmış olarak Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur diye şehâdet getiren her kime rastlarsa onu cennetle müjdelesin diye Ebû Hüreyre'yi ayakkabınla gönderdin mi?' dedi. Resûlullah, 'Evet' dedi. Hz. Ömer, 'Böyle yapma zira insanların buna güvenerek gevşemelerinden korkuyorum. Bırak onları ibadet etsinler' dedi. Resûlullah da 'Öyle ise bırakın onları amel etsinler.' dedi."[2232] el-Emînî'ye göre Hz. Ömer'in bu davranışının Resûlullah'a karşı yapmış olduğu münasebetsiz bir itirazdır. Zira insanları müjdeleme ve korkutmanın Hz. Peygamber'in görevi olduğunu Hz. Ömer böyle yaparak onun görev alanına müdahale ettiğini iddia etmektedir.[2233] Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in emrine

---

106; **Küleynî**, el-Kâfî, I, 480; **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 305; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 438.

[2232] **Müslim,** İmân, 31. Krş. Bkz. **el-Emînî,** VI, 175-176. Ayrıca bkz. **Arı**, 301-302.

[2233] **el-Emînî,** VI, 175-176.

karşı geldiği ile ilgili başka bir örnek de şu rivâyettir:

Huneyn günü Havâizin kabilesi yenilgiye uğratıldığında Resûlullah'ın münâdîsi "Esirlerden kimse öldürülmesin" diye münâda bulundu. Ömer esirlerden İbnü'l-Evka adlı kişinin yanından geçti, esir bağlıydı. Huzeyl Kabilesi onu Mekke fethinde kendileri adına Resûlullah ve ashâb ile ilgili haberleri araştırmak üzere casus olarak göndermişlerdi. Resûlullah'ın, ashâbın söz ve davranışlarını onlara bildiriyordu. Hz. Ömer onu gördüğünde; "Bu Allah'ın düşmanıdır, bize karşı casusluk yapıyordu, onu öldürün!" dedi. Ensâr'dan biri onun boynunu vurdu. Bu haber Resûlullah'a ulaştığında onları kınadı ve "Ben hiçbir esiri öldürmeyin demedim mi?" dedi daha sonra Huneyn esirlerinden Cemil b. Ma'mer b. Züheyr'i öldürmesi üzerine Resûlullah öfkelendi ve Ensâr'a haber göndererek "Sizi onu öldürmeye sürükleyen nedir? Hâlbuki benim elçim esirlerin öldürülmemesini bildirmek için sizin yanınıza gelmişti." dedi. Ensâr: "Biz ancak Ömer'in sözü üzerine onu öldürdük diye özür beyan ettiler." Umeyr b. Vehb: Af dilemek için konuşuncaya kadar Resûlullah onlardan yüz çevirmiştir.[2234]

Şîa, yukarıda zikredilen rivâyetler vb. hareketle Hz. Ömer'in başına buyruk, Hz. Peygamber'in emrini dinlemeyen, kendi bildiğini uygulanan bir kişiliğe sahip olduğunu iddia etmektedir. Hz. Ömer'in hayatı incelendiğinde zaman zaman öfkesini kontrol etmede güçlük yaşadığı bilinen bir geçektir. Ancak öfkesi Hz. Peygamber'in emrine karşı gelmek için değil bilakis Hz. Peygamber'i ve dini koruma hassasiyetinden ileri gelmektedir. Onun bu hassasiyetinden dolayı kendisine hak ile batılı birbirinden ayıran (fâruk) lakabı verilmiştir.[2235] Dolayısıyla münferit olaylar üzerinden onu cerh etmek isabetli görünmemektedir.

1.2.2.1.2. Hz. Ömer'in Abdullah b. Übey'in Cenaze Namazı İle İlgili Tavrı

Ehl-i Sünnet kaynaklara göre "Münâfıkların başı" olarak kabul edilen Hazrec kabilesinin lideri Abdullah b. Übeyy b. Selûl[2236] 9/630 yılında Tebûk seferinden sonra ölünce, cenaze namazını kıldırması için Hz. Peygamber davet edilmiş, o da buna icabet etmek istediğinde, Hz. Ömer'in şiddetli itirazına maruz kalmıştır.[2237] Şîî müelliflere göre Hz. Ömer, bu itirazı ile Hz. Peygamber'e eziyet etmiştir. Bu olayın Şîa hadis kaynaklarında nasıl ele alındığını tespit etmek, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2234 **Mufîd,** el-İrşâd, I, 144-145; **Meclisî**, Bihâr, XXI, 158.

2235 Hz. Ömer'in diğer uygulamaları ve gerekçeleri ile ilgili bkz. **Erul,** Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 385 vd.

2236 Abdullah b. Ubey b. Selul'un hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Koçyiğit, Talât** (1988) 'Abdullah b. Übey b. Selûl', DİA, İstanbul, I, 139-140.

2237 **Erul, Bünyamin** (2018) 'Hadis Yorumunun Sınırları', İlahiyat Akademi Dergisi, S: 7-8, s. 3.

Süleym b. Kays *Kitab*ında aktardığı rivâyete göre ölen kişi Abdullah b. Übey b. Selûl'ün[2238] kendisi değil arkadaşıdır. Süleym, olayı şu şekilde tasvir etmektedir: Hz. Peygamber, münafığın cenaze namazını kılmak için öne geçince Hz. Ömer onun elbisesinin arkasından tutup kendisine doğru çekerek "*Allah, onun üzerine namaz kılmanı yasakladı. Onun namazını kılman sana helal olmaz.*" dedi. Buna karşılık Hz. Peygamber: "*Yazıklar olsun sana, bana eziyet ettin! Ben onun oğluna değer verdiğim için namazını kılacaktım. Ben onun akrabalarından ve ev halkından yetmiş kişinin Müslüman olmasını umuyorum. Ayrıca sen benim ne diyeceğimi bilmiyorsun ki Ben ona sadece beddua edeceğim.*" diye cevap verdi.[2239]

Kummî: "*Onlar için ister af dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları bağışlayacak değildir...*"[2240] âyetinin sebeb-i nüzûlu bağlamında bu olaya değinmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber, Tebük Seferi'nden döndüğünde Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün Müslüman olan oğlu Abdullah gelerek hasta olan babası için ondan istiğfarda bulunmasını istemiştir. Hz. Peygamber istiğfarda bulununca es-Sânî (Ömer) buna ısrarla karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ona tepki göstererek "Tevbe, 9/80. âyetinin kendisini bu konuda muhayyer bıraktığını söylemiştir." Bir süre sonra Abdullah b. Übey ölünce oğlu, Hz. Peygamber'e yine gelerek onun cenazesinde hazır bulunmasını talep etmiştir. Hz. Peygamber de cenazeye iştirak edince es-Sânî (Ömer) tekrar tepki göstererek onun cenaze namazını kılmayı ve mezarı başında hazır bulunmayı, Allah'ın ebedi olarak yasaklayıp yasaklamadığını sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Yazıklar olsun sana! Ne söylediğimi biliyor musun? Ben sadece onun için '*Ya Rabbi onun kabrini ve karnını ateşle doldur ve onun aslı ateştir (ateşte yak)*' dedim."[2241] Küleynî bu duanın sonuna "*Onu cehenneme gönder*" ibaresini ilave etmiş ve Hz. Ömer'in bu tavrından ötürü Hz. Peygamber'in rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir.[2242] Muhakkik Erdebîlî (ö. 993/1572),[2243] Küleynî'nin; Meclisî,[2244] Huveyzî,[2245] Bahrânî,[2246] Kummî'nin rivâyetini aynı şekilde nakletmişlerdir.

2238 Süleym eserinde Abdullah b. Ubey Selul olarak zikrettiyse de kaynakların çoğunluğuna göre doğrusu Abdullah b. Ubey b. Selül'dür.

2239 **el-Hilâlî,** II, 690.

2240 Tevbe, 9/80.

2241 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 302.

2242 **Küleynî**, el-Kâfî, V, 485-486.

2243 **Muhakkik Erdebilî, Ahmed (ö. 993/1572)** (1404) Mecmeu'l-Fâide ve'l-Burhân Şerhu İrşâdu'l-Ezhân, I-XIV, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, II, 438-439.

2244 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 96-97; XXX, 148-149.

2245 **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, II, 248-249.

2246 **Bahrânî,** el-Burhân, II, 821-822.

‘Ayyâşî’nin tefsirinde konu ile ilgili Muhammed el-Bâkır’dan iki rivâyet aktarılmıştır. Birinci rivâyette Kummî’nin rivâyetinden farklı olarak Hz. Peygamber’in, Abdullah b. Übeyy’in oğluna, babası ölürse kendisini haberdar etmesini söylediği ifadesidir.[2247] Diğer rivâyette ise Süleym b. Kays’ın rivâyetinde görüldüğü üzere, ölenin kim olduğu belirtilmeksizin bir münafığın öldüğünden bahsedilmektedir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e engel olunca da o, bu durumdan rahatsız olur ve “*Muhakkak ki onun oğlu mümindir ve bize düşen onun hakkını eda etmektir.*” der. Bunun üzerine Hz. Ömer, “*Ey Allah’ın Resûlü! Allah’ın ve senin gazabından Allah’a sığınırım*” diyerek yaptığından pişmanlık duyduğunu belirtir.[2248] Bahrânî Kummî’nin rivâyetini aktardığı gibi ‘Ayyâşî’ninkini de nakletmektedir.[2249]

‘Allâme Hillî zikri geçen rivâyeti aktarıp Hz. Ömer’in bu tavrının, Hz. Peygamber’e karşı bir ret olduğunu ileri sürmektedir.[2250] İhsâî (ö. 901/1496) de konu hakkında Hz. Peygamber’in beddua ettiğini aktarır ve diğer nakillerden farklı olarak “*Ona kabrinde yılanlar ve akreplerin mûsâllat olması için beddua ettim*” ifadesini eklemektedir.[2251]

Son tahlilde zikredilen rivâyetlerden anlaşılacağı üzere Şîî müellifler Abdullah b. Ubey b. Selül’ün cenaze namazını kılma meselesi üzerinden Hz. Ömer’e tenkîdlerde bulunmaktadırlar. Onlara göre Hz. Ömer, Allah’ın peygamberini serbest bıraktığı bir konuda onun tercihine saygılı davranmamış ve Hz. Peygamber’in bir münafığın kurtuluşu için dua edebileceği zannından dolayı hata yapmıştır. Oysaki Hz. Ömer’in mezkûr tavrı, “Bir sahâbînin, Hz. Peygamber’in tavır ve davranışlarını bile zihninde oluşan İslâmî anlayış doğrultusunda nasıl test edebildiğini, geniş musamahasına güvenerek hem de açık yüreklilikle ve ısrarla haykırabildiğini görmek açısından son derece önemlidir.”[2252] Ayrıca, Hz. Ömer’in itirazı ve davranışıyla Hz. Peygamber’e eziyet ettiğini iddia etmişlerdir. Şîa’nın Hz. Ömer’i cerh etmek için ileri sürdüğü mezkûr tenkitleri muvafâkatu Ömer bağlamında ele alıp onun için ta‘dil olarak gören Ehl-i Sünnet âlimleri de

2247 **‘Ayyâşî,** Tefsîru’l-‘Ayyâşî, II, 101.
2248 **‘Ayyâşî,** Tefsîru’l-‘Ayyâşî, II, 102.
2249 **Bahrânî,** el-Burhân, II, 822.
2250 **‘Allâme Hillî,** Nehcü’l-Hak, s. 338.
2251 **İbn Ebî Cumhur, Muhammed b. Ali b. İbrâhîm Zeynuddîn el-İhsâî (ö. 901/1496)** (1405) Avâli’l Leâli fi Ehâdîsi’d-Dîniyye, I-IV, 1. Baskı, Kum, İntişârât-ı Seyyidi’ş-Şühedâ, II, 59.
2252 **Erul, Bünyamin** (2019) ‘Sahabede Eleştiri Kültürü’, İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı, I-III, İstanbul, Ensar Yay., III, 435.

bulunmaktadır.[2253] Hal böyle Hz. Ömer'in mezkûr tavrına kişiler durdukları yere göre yaklaştıklarını söylemek mümkündür.

1.2.2.1.3. Hz. Ömer'in Savaşlardaki Durumu İle İlgili Rivâyetler

Şîî müelliflere göre Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir gibi gerek İslâm öncesi gerekse İslâm sonrası dönemde, hiçbir kahramanlık göstermemiştir. Katıldığı bütün savaşlarda korkusundan dolayı ya komuta çadırında beklemiş ya da savaş meydanından kaçmıştır. Örneğin, Hudeybiye günü Resûlullah, Hz. Ömer'i Mekke'ye umre yapma izni almak için göndermek istediğinde Hz. Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü! Orada akrabam yok, Kureyş'e aşırı düşmanlığımdan dolayı onlardan korkuyorum. Orada saygın bulunan bir kişiyi sana gösterebilirim." diyerek Osmân b. Affân'ı göstermiştir.[2254]

Kummî, Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi öncesi sahâbîleriyle istişâre ederken çevresindeki insanların savaşmaktan, Kureyş'e karşı koymaktan çekindiklerinden bahseder ve Birincisi ile İkincisinin çekincelerini şöyle dile getirdiğini aktarmaktadır: *"Ey Allah'ın Resûlü! Vallâhi Kureyş'in kendine göre bir büyüklüğü vardır. Vallâhi şereflendiği günden beri zelil olmamış, kâfir olduğundan beri îmân etmemiştir. Biz de savaş hazırlığı içinde çıkmadık."* Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara yerlerinize oturun dediğini belirtmektedir.[2255] Aynı rivâyeti aktaran Meclisî Birincisi ve İkincisi yerine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in isimlerini açıkça belirtmektedir.[2256] Hz. Peygamber ve ashâbı, müşrikler savaş hazırlıkları yaparken Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in söyledikleri bu sözler çağdaş Şîî müellif Ya'kubî tarafından kınanmış ve Mekkeli müşrikler ile duygusal bağlarının varlığına delil olarak getirmiştir.[2257] Oysaki Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in yaptıkları açıklamaları, bir durum tahlili olup kiminle savaşacakları sahâbîlere anlatması bakımından önemlidir.

Şîî kaynaklar, Uhud savaşında Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i yalnız bırakıp diğer sahâbîlerle savaş meydanından kaçtığını aktarmakta ve onların bu davranışlarını kınayan âyetin[2258] nâzil olduğunu belirtmektedir.[2259] Hz. Ömer savaş meydanından biraz

---

2253 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Erul,** 'Hadis Yorumunun Sınırları', s. 3 vd; **Bakan, Tevhid** (2013) 'Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenaze Namazını Kılması', Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 39, ss. 211-240, s. 213 vd.

2254 **Meclisî,** Bihâr, XX, 329.

2255 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 258.

2256 **Meclisî,** Bihâr, XIX, 247.

2257 **Ya'kûb, Ahmed Hüseyîn** (2001) Eyne Sünnetü'r-Rasûl ve mazâ Fe'alu bihâ, 1. Baskı, Beyrût, ed-Dâru'l-İslâmiyye, s. 191.

2258 Al-İmrân, 3/153.

2259 **Mufîd**, el-İfsâh, s. 67-68. Hz. Ömer'in Uhud savaşından nasıl kaçtığını Kûfî Tefsîrinde Meclisî de Bihâr isimli eserinde uzun uzadıya anlatmaktadır. Bkz. **Kûfî**, Tefsîru'l-Furât, s. 97-98; **Meclisî,** Bihâr, XX, 141-143.

uzaklaştıysa da geri dönmüştür. Ebû Süyân'ın savaş sarhoşluğu ile söylemiş olduğu sözlere cevap vermesi onun savaş meydanından olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla mezkûr âyetin kınadı kimselerden birisi olarak kabul etmek mümkün gözükmemektedir.

Hendek Savaşı'nda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer her taraftan düşman ordularının geldiğini görünce "*Şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldılar*"[2260] ve kendi aralarında Hz. Peygamber'i Mekkeliler'e teslim etmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak onlardan birinin, böyle yapmak yerine kendilerine bir put edinmelerini, İbn Ebî Kebşe'in[2261] (Hz. Peygamber) yenilmesi halinde Kureyşliler'e dinlerini bırakmadıklarını böylece göstereceklerini, eğer İbn Ebî Kebşe galip gelirse de bu puta gizlice tapınmaya devam edeceklerini ifade ettiği iddia edilmiştir. Bunun üzerine Cebrâil durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş ve Hz. Peygamber onlara "Amr b. Abdivudd'un öldürüldüğü gün kaç puta taptıklarını sormuştur." Onlar: Hz. Peygamber'in söylediğini inkâr edip "Asla tapmadıklarını" söyleyince, Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi o putları bulup kırmak üzere göndermiştir. Durumun anlaşılacağından korkan Hz. Ömer ile Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e yalvarmaya başlamış ve bir daha böyle bir şey yapmayacaklarına dair söz vermişlerdir. Hz. Ali'nin putları yerlerinden çıkarıp parçalamasından ötürü bu iki ismin ona düşmanlık besledikleri de iddia edilmiştir.[2262] Yaptığımız taramalar sorucunda mezkûr rivâyet veya onun yakın anlamlısı bile Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçmemektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in iki önemli sahâbîsini îmân etmemiş, puta tapıp küfür üzerine hayatını idame ettiğini iddia eden bu rivâyetin kurgu olma ihtimali çok ağır basmaktadır.

Başka bir rivâyette: "Resûlullah, Ömer b. Hattâb'ın Dırâr b. Hattâb ile mübareze yapmasını emretti. Dırâr onunla mübareze için ortaya çıktığında Ömer bir ok çıkardı. Dırâr ona: 'Ey Suhâk'ın oğlu! Yazıklar olsun sana mübareze sırasında bana ok mu atacaksın? Allah'a yemin ederim ki şayet bana ok atarsan Mekke'de bulunan tüm 'Adiyy kabilesine mensup olanları öldürürüm' dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer onunla savaşmaktan vazgeçti. Dırâr onun yanından geçerken mızrağı ile başına vurdu. Sonra ona, 'Ey Ömer! Şunu aklında tut: Ben, Kureyş'ten bir adamı ele geçirirsem, öldürmemeye söz verdim.' dedi. Hz. Ömer de halife olduktan sonra bu durumu göz önünde bulundurarak Müslüman olmuş olan

---

2260 Ahzâb, 33/11.

2261 Ebû Kebşe: "Putlara tapmaktan yüz çevirip Şi'ra'l-Ubûr adındaki yıldıza tapan Huza'a kabilesinden bir adamdı. Mekkeli Müşrikler, Hz. Peygamber'i de putlardan yüz çevirdiği için bu adama benzeterek ve ona nisbet ederek kendisine İbn Ebî Kebşe demişlerdir. Güya Hz. Peygamber de bu adam gibi atalarının dinini terk ettiğini ifade etmek suretiyle bir benzerlik kurmaya çalışıyorlardı." Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Manzûr**, 'k-b-ş' Lisânu'l-Arab, VI, 338.

2262 **el-Hilâlî,** II, 700-701; **Akdoğan,** s. 93.

Dırâr'ı[2263] idareci yaptı."[2264] Hz. Ömer'in siretiyle uyuşmayan bu rivâyette Hz. Ömer, korkak, kabilecilik yapan birisi olarak gösterilmektedir. Ayrıca Suhâk'ın oğlu lakabının onun için Hz. Peygamber döneminde bile kullanıldığı belirtmek istemiştir.

Hz. Ebû Bekir başlığında değinildiği üzere Şîa kaynaklarına göre Hayber gazvesinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hiçbir başarı gösteremeyip yenilerek geri dönünce Hz. Peygamber ertesi gün sancağı Hz. Ali'ye vermiş o da gidip Hayber'i fethetmiştir.[2265] Bu rivâyet ilk iki halife korkak Hz. Ali ise kahraman olarak göstermeye çalışmaktadır. Oysaki her üçünün de yiğitlikte birbirlerinden geri kalır yönleri bulunmamaktadır.

Şîî kaynaklar, Huneyn gazvesinin ilk baskınında sahâbîlerin çoğunun Hz. Peygamber'in etrafından dağıldığı yönündeki rivâyetlerinden hareketle Hz. Ömer'i de ilk kaçanlar arasında göstermektedirler. Kummî, Nesîbe bt. Ka'b el-Mazinî'nin Hz. Ömer'i kaçarken gördüğünü ve ona şöyle seslendiğini nakletmektedir: "Yazıklar olsun sana! Bu yaptığın nedir?" Hz. Ömer'in ise bunun, Allah'ın emri olduğunu söylediği ifade edilmektedir.[2266] Mufîd Hz. Ömer'in, Huneyn günü ilk kaçanlardan olduğunu ve Hz. Peygamber'in etrafında sadece on kişinin kaldığını, kalanlardan dokuz kişinin Hâşimoğullarından ve onuncu kişinin de Eymen b. Ümmü Eymen olduğu, onun şehîd olmasıyla Hz. Peygamber'in etrafında sadece dokuz kişinin kaldığını belirtmektedir.[2267] 'Allâme Hillî de aynı görüşü paylaşmaktadır.[2268] İbn Şehr Âşûb'un İbn Kuteybe'ye dayandırdığı rivâyette ise Hz. Peygamber'in etrafında Hâşimoğullarından sadece sekiz kişinin kaldığını ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu diğer sahâbîlerin kaçtığını söylemektedir.[2269] Oysa Huneyn savaşını ele alan tarih kitapları incelendiğinde Hz. Ömer'in savaş meydanından kaçmadığı görülecektir.[2270] Şîa'nın Hz. Ömer'le ilgili önyargıları kendilerini böyle bir kanaate sevk etmiş olabilir.

Şîa rivâyet kaynaklarında aktarılan mezkûr rivâyetler Hz. Ömer'i cesaret yoksunu olarak göstermektedir. Ancak Sakîfe de olduğu gibi olaylara ani müdahalesi, ileri görüşlülüğü onun zikredilen vasıflara haiz birisi olmadığını göstermektedir. Şîa'nın onu olumsuz bir şekilde resmetmesinin altında muhtemelen hilâfet meselesi yatmaktadır.

2263 **Kandemir, M. Yaşar** (1994) 'Dırâr b. Hattâb', DİA, İstanbul, IX, 276.

2264 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 185; **Meclisî**, Bihâr, XX, 228.

2265 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 773; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 311; **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 369-370; **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, s. 299; **Mufîd,** el-İfsâh, s. 86-87; **Meclisî,** Bihâr, XXI, 3; XXX, 526; XXXV, 275.

2266 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 287.

2267 **Mufîd,** el-İrşâd, 1, 140.

2268 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 251.

2269 **İbn Şehr Âşûb,** Menâkıb, II, 23.

2270 Örnek olarak bkz. **İbn İshâk,** es-Sîre, s. II, 553; **İbnü'l-Esîr,** el-Kâmil, II, 137.

1.2.2.1.4. Hz. Ömer'in Hadislerin Tedvini Yasaklaması İle İlgili Rivâyetler

Hz. Peygamber devrinde hadislerin yazılıp yazılmadığı konusu ihtilaflı bir konudur. Hz. Peygamber, ilk zamanlarda Kur'ân'la karışır endişesiyle hadis yazımını yasakladığı, sahâbîler Kur'ânî bilgi konusunda bir düzeye geldikten sonra ise izin verdiği, bazı sahâbîlere yasakladığı ve bazı sahâbîlere izin verdiği ile ilgili çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Rivâyet kaynakları ilk iki halifenin de hadisleri yazmaya teşebbüs ettiği ancak Kur'ân'ın önüne geçer korkusuyla bu işi rafa kaldırdıkları aktarılmaktadır.

Şîa rivâyet kaynakları ilk üç halifenin özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hadis kitabetini yasakladıklarını, yazılmış olan bazı hadisleri yaktıklarını kaydetmektedir. Ticânî, ilk üç halifenin böyle bir şey yapmasının gerekçesi olarak hadislerin onların siyasi ve şahsi menfaatleri ile çeliştiği, kendi çıkarlarına uygun olarak verdikleri hükümleri engellediğinden dolayı hadislerin tedvinini yasakladığını iddia etmektedir.[2271] Hz. Ebû Bekir, "Sizler Resûlullah'tan üzerinde ittifak etmediğiniz hadisler naklediyorsunuz. Sizden sonra ise halk onlar üzerinde daha fazla ihtilaf edecektir. Öyle ise Resûlullah'tan hiçbir hadis nakletmeyiniz. Sizden hadis isteyen olursa; 'Aramızda Allah'ın kitabı vardır. Onun helalini helal, haramını haram sayın, bu bize yeter' deyin."[2272] dediği ileri sürülmektedir.

Şîa, "Ebû Bekir halifeliği döneminde beş yüz hadis topladı. 'Âişe der ki 'Babamın bir gece sabaha kadar huzursuz olduğunu gördüm. Sabah olunca 'Bana hadisleri getir' dedi ve hepsini yaktı."[2273] şeklindeki rivâyetten hareketle Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in hadislerinin yazımını yasakladığını, bir kişinin yanında yazılı bir hadis olduğunu öğrendiğinde o hadisi yaktırdığını belirtmektedir. Bu rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Ebû Bekir hadis tedvinini yasaklamıştır. Ancak hadis yakma gerekçesi Şîa'nın ileri sürdüğü gibi siyasi veya Kur'ân'la karışma endişesi değil sahih olmama endişesidir.[2274]

Şîa'ya göre Hz. Ebû Bekir'den sonra Hz. Ömer de hadis tedvinini kesin bir dille yasaklamıştır. Hz. Ömer'in hadis tedvinine karşı çıkmasının altında yatan temel kaygı "Geçmişteki kavimlerin kendi yazdıkları kitaplara çok önem verip Allah'ın kitabını unutmaları" yatmaktadır.[2275] Urve b. Zübeyr'den rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer hadisleri (sünneti) yazmak isteyince Hz. Peygamber'in ashâbına danışmış, onlar yazmasını tavsiye etmişlerdir. Bununla birlikte Hz. Ömer, bir ay boyunca istihareye yatmış, istiharenin sonucunda bir sabah kararlı bir şekilde şöyle demiştir: "Ben hadisleri yazmak

---

2271 **Tîcânî,** Zikir Ehline Sorun, s. 258.
2272 **Tîcânî,** Zikir Ehline Sorun, s. 258.
2273 **Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed (ö. 848/1348)** (Tsz) Tezkiretu'l-Huffâz, I-V, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I, 5.
2274 **ez-Zehebî,** Tezkiretu'l-Huffâz, I, 5; **Ünalan**, Şîa'da Hadis Usülü, s. 41.
2275 **Tîcânî**, Zikir Ehline Sorun, s. 269.

istedim. Ancak sizden öncekilerin (Yahudi ve Hırıstiyanlar) yazdıkları kitaplara kapandıklarını ve Allah'ın kitaplarını terk ettiklerini hatırladım. Vallahi ben, Allah'ın kitabına hiçbir şeyi asla giydirmem." deyip hadis tedvininden vazgeçmiştir.[2276]

Kurzâ b. Ka'd'dan şöyle bir olay nakledilmiştir: Hz. Ömer, bizi Kûfe'ye yolcu ederken "Sirâr" denilen mevkiye kadar bizimle eşlik ederek orada bize "Biliyor musunuz buraya kadar niye sizinle geldim?" dedi. Biz; "Herhalde Ensâr'dan veya Resûlullah'ın ashâbından olduğumuz içindir." dedik. Hz. Ömer, "Hayır, size söylemek istediğim bir mesele yüzünden geldim. Bunu asla unutmamanızı istiyorum. Siz öyle bir kavme gönderiliyorsunuz ki, Kur'ân onların kalbinde tıpkı suyun tencerede kaynadığı gibi kaynıyor. Onlar sizi görünce hepsinin boynu size doğru uzanacak (sizin gelmenize sevinecek/ size yönelecek) ve diyecekler ki 'Muhammed'in ashâbı geldi.' Dikkat edin ve elinizden geldiğince Resûlullah'tan az hadis nakledin; şunu bilin ki (vebalde) ben de sizin ortağınızım." Kurzâ, Kûfe'ye vardığında halk; "Bize Resûlullah'tan bahset ve onun hadislerini naklet" deyince Kurza "Ömer bu işten menetmiştir." dedi.[2277]

Hz. Ömer, Ebû Mûsâ'yı Irak'a gönderince ona "Şüphesiz öyle bir kavme gideceksin ki arı uğultusu gibi mescitlerinde Kur'ân uğultusu vardır. Onları bulundukları durum üzerinde bırak. Hadislerle onları meşgul etme. Bu konuda eğer bir günah varsa o günahta ben senin ortağınım" demiştir.[2278]

Hz. Ömer, Ebû Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ ve Ebû Zer'i hadis rivâyet etti diye hapsetmiş,[2279] Ebû Hüreyre'ye de "Ya hadis naklini terk edersin yahut seni Devs'e sürgün ederim" diyerek hadis rivâyetinden men etmiştir.[2280] Bu bağlamda Ebû Seleme, Ebû Hüreyre'ye "Ömer'in zamanında hadis naklediyor muydun?" diye soru sorduğunda şu cevabı almıştır: "Ömer'in zamanında şuanki gibi hadis nakletseydim, beni kamçısıyla döverdi."[2281] cevabını vermiştir.

Şerâfeddîn el-Mûsevî: Hz. Ebû Bekir'in rivâyet ettiği "*Kim benimle ilgili bir ilim ya da bir hadis yazarsa bu hadis ya da bu ilim durduğu müddetçe o kişiye sevap yazılır*"[2282] hadisini hatırlatmakta ve bununla birlikte Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer

---

2276 **Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, b. Ahmed b. Mehdî (ö. 463/1071)** (1974) Takyîdu'l-İlm, 2. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâu's-Sünneti'n-Nebeviyye, s. 49; **Mûsevî,** en-Nâs ve'l-İctihâd, s. 121; **Tazegün, Yusuf** (Ed.) (2014), Sorular ve Cevaplar, I-III, 1. Baskı, İstanbul, el-Mustafa Yay., III, 79.

2277 **İbn Mâce,** Sünnet, 3; **ez-Zehebî,** Tezkiretu'l-Huffâz, I, 7; Krş. **el-Emînî,** VI, 294; **Tîcânî**, Zikir Ehline Sorun, s. 262.

2278 Krş. **el-Emînî,** VI, 294.

2279 **Zehebî,** Tezkiretu'l-Huffâz, I, 7.

2280 Krş. **el-Emînî,** VI, 295.

2281 **Zehebî,** Tezkiretu'l-Huffâz, I, 7.

2282 **Süyûtî,** Târîhu'l-Hulefâ, I, 77; **Ahmedî Miyâncî, Ali (ö. 1421/2000)** (1419) Mekâtibu'r-Resûl (sav),

dönemlerinde sünet (hadis)in tedvin edilmediğini ifade etmektedir.[2283] el-Mûsevî'ye göre Hz. Ömer'in insanları ilmi tedvin etmekten alıkoyduğu hadisleri toplama konusunda onları azarladığı şeklindeki haberler mütevâtirdir. Bu yüzden Hz. Ömer, mutlak olarak Resûlullah'ın hadislerinden sakındırmış, bazen de taşraya hadisleri yaymamaları için ileri gelen sahâbîleri Medîne'de tutmuştur.[2284] Aynı doğrultuda Hasan 'Abbâs ve Hâşim Ma'ruf bu konuyla ilgili şu yorumu yapmışlardır: "Ömer'in ileri gelen muhâcirlerin ve ilk mücahidlerin başka şehirlere gitmesine engel olmasının bir nedeni de Hz. Ali hakkında Resûlullah'ın vasiyetleri ile ilgili rivâyetlerin ve hadislerin yayılmasını engellemektir."[2285] demek suretiyle mezhepsel aidiyetini ortaya koymaktadır.

Hâşim Ma'ruf, Hz. Ömer hakkında yukarında zikredilen iddiasına delil olarak şu olayı aktarmaktadır: Abdurrahmân b. Esved'in babasından rivâyet ettiğine göre "Alkâme, Yemen yahut Mekke'den Ehl-i Beyt'in faziletini ihtiva eden hadislerle dolu kitaplar getirmiş ve bu kitaplarla Abdullah b. Mes'ûd'un yanına gidip onları kendisine vermiştir. İbn Mes'ûd etrafındakilerin ısrarına rağmen bu hadisleri cariyesine su getirterek ıslatmış ve imha etmiştir. İbn Mes'ûd kitapların üzerine su dökerken "*Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz.*"[2286] âyetini okumuştur. Müellife göre Hz. Ömer hadislere karşı bu derece titiz davranırken gerçekten samimi olsaydı Übey b. Ka'b'a hikâye anlatmasına izin vermezdi.[2287] Demek suretiyle kendince halifeyi samimiyetsizlikle tenkid etmektedir. Hâşim Ma'rûf kitaplarının yakıldığına dair bir başka hadiseden daha bahsetmektedir. O da şudur: Hz. Ömer Allah'ın kitabına karşı olan titizliğinden dolayı hadis tedvinini yasakladı ve bazı sahâbîlerin hadis kitaplarını da bu titizliğinden dolayı yaktı.[2288] Fakat bu iki rivâyet ile ilgili herhangi bir kaynak göstermemektedir. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilgili bu kitapların Yemen'e nereden gittiği yahut orada kimler tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Hadiseyi nakleden de hakkında hüküm veren de aynı şahıstır.[2289]

Hz. Ömer döneminde ya da diğer halifeler döneminde hadis rivâyeti veya kitabeti ile ilgili bir yasaklama olsa da o yasaklama bütün sahâbîler için değil, ancak bazı sahâbîler için olabilir. Eğer bütün sahâbîler için olsaydı günümüze ulaşan ciltler dolusu hadis

---

1. Baskı, Kum, Dâru'l-Hadîs, I, 364.

2283 **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 119.

2284 **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 121-122.

2285 '**Abbâs, Hasan** (1988) el-Fikru's-Siyâsî eş-Şîî: el-Usûl ve'l-Mebâdi', Beyrût, ed-Dâru'l-'Âlemiyye, s. 245; **Arı,** s. 328; **el-Hüseynî,** s. 22.

2286 Yusuf, 12/3.

2287 **el-Hüseynî,** s. 22.

2288 **el-Hüseynî,** s. 21.

2289 **Sofuoğlu,** Şîa'nın Hadis Anlayışı, s. 104-105; **Arı**, s. 329.

kitapları olmazdı. Ayrıca böyle bir yasaklama varsa o yasaklamayı Hz. Ali niye devam ettirmiş olsun ki, iddiaya göre ilk üç halife onun ve Ehl-i Beyt'in fazileti ile ilgili hadislerin yaygınlaşmasından çekindiği için böyle bir yola başvurmuştur. Hz. Ali halife olunca bu yasaklamayı kaldırmadığına göre hadislerin rivâyetinin yasaklanması ve yakılması ile ilgili Şîî rivâyetler tutarlı görünmemektedir. Çünkü Şîî râvîlere göre hadis yakma ve yasaklama işi Ömer b. Abdulazîz'in (ö. 101/720) hadisleri tedvin etmek için verdiği emre kadar sürmüştür.

1.2.2.1.5. Hz. Ömer'in İlmi Yetersizliği İle İlgili Rivâyetler

Şîa, Hz. Ömer'in bir halifenin öncelikle bilmesi gereken temel bilgilerden yoksun olduğunu hatta sıradan halkın bildiği çoğu konuları bilmediği için yanıldığı ve imdadına Hz. Ali'nin yetiştiğini iddia etmektedir. Bu iddialarını temellendirmek için recm cezası ile ilgili vakıalar başta olmak üzere çok sayıda rivâyetleri ileri sürmektedir.

Şîî müelliflerinin naklettiklerine göre Hz. Ömer zina suçu işlemiş hamile bir kadının recm edilmesini emretmiştir. Hz. Ali, "Kadın suçlu olsa da karnındaki suçsuzdur" demiş ve hamile olarak recm edilmesine engel olmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer "Şayet Ali olmasaydı Ömer helak olurdu." demiştir.[2290]

Şîî müelliflerin üzerinde durdukları diğer bir rivâyete göre ise Hz. Ömer zina eden deli bir kadının recm edilmesini emretmiştir. Konu Hz. Ali'ye intikal edince, Hz. Ömer'e giderek ona "İhtilam oluncaya kadar çocuktan"; "Sağlığına kavuşuncaya kadar deliden" ve "Uyanıncaya kadar uyuyandan" olmak üzere üç kişiden kalemin/yani hükmün kaldırıldığını bilmiyor musun? demiştir.[2291] Yukarıda verilen örnekte de olduğu gibi bu defa da Hz. Ömer yine "Şayet Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu" demiştir.[2292] 'Allâme Hillî, bu olayın Hz. Ömer'in bilgisinin azlığını ve şeriatının zahirine karşı yetkin ve etkin olmadığını gösterdiğini belirtmektedir.[2293] Oysaki bu rivâyeti onun alçak gönüllülüğüne hakkı sahibine teslim etmesine yormak mümkündür. Dolayısıyla rivâyetlere bakış kişinin durduğu yere göre değişebilmektedir.

Şîî müelliflerin Hz. Ömer'in hukuki konulardaki yetersizliğini ortaya koymak amacıyla zikrettikleri bir rivâyete göre ise bir kadın altı aylık hamilelik süresi içerisinde doğum yapmış ve doğurmuş olduğu çocuğunu da kocasına nispet etmiştir. Fakat kocası erken doğumdan dolayı bunu inkâr etmiş ve karısını zina yapmakla suçlamıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu kadını recm etmek üzere çağırmıştır. Durumdan haberdar olan Hz.

2290 **Mufîd,** el-İrşâd, I, 204; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 277.
2291 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 94; **Meclisî,** Bihâr, V, 303.
2292 '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 277; **Huî,** Minhâcu'l-Berâ'e, III, 64.
2293 '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 277.

Ali, Hz. Ömer'in yanına gelerek "Ey Ömer! Şayet Allah'ın kitabı ile seni susturabilirsem susturayım mı?" demiştir. Hz. Ömer; "Bu nasıl olur, ey Ebû'l-Hasan!" deyince Hz. Ali "Onun özrü Allah'ın kitabında mevcuttur" deyip "*Onun taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır.*"[2294] âyetini okumuştur. Hz. Ali, açıklayıcı mahiyette delil olarak "*Emzirmeyi tamamlatmak isteyen baba için anneler çocuklarının iki tam yıl emzirirler*."[2295] âyetini zikretmiş ve "Emzirme tam iki yıl olduğuna göre hamilelik müddeti için altı ay kadar bir süre kalmıştır." der. Bunun üzerine Hz. Ömer; "Biz Allah'a aitiz. Şayet Ali olmasaydı Ömer helak olurdu" dedikten sonra kadının serbest bırakılması için emir vermiştir.[2296]

Başka bir rivâyete göre ise Hz. Ömer zina yaptıkları gerekçesi ile beş kişi hakkında vermiş olduğu recm kararı Hz. Ali tarafından yanlış bulunmuştur. Hz. Ali onlardan birini getirip boynunu vurdurmuş, ikincisini getirip recmetmiş, Üçüncüsüne had uygulamış, dördüncüsüne haddin yarısı olan elli değnek ile cezalandırmış, beşincisine ise ta'zir cezası vermiştir. Hz. Ömer, bu farklı uygulamalarının nedenini sorduğunda Hz. Ali, "Birincisinin zimmi olduğunu bir Müslüman ile zina etmiş olduğundan zimmetinden çıktığını, ikincisi evli muhsân bir erkek olduğundan dolayı işlediği zina suçundan dolayı onu recmettik. Üçüncüsü muhsân olmadığı için ona had uyguladık. Dördüncüsü köle olduğu için haddin yarısını uyguladık. Beşincisi mecnun olduğu için ona ta'zir uyguladık" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, "Ey Ebû'l-Hasan, senin olmadığın bir toplulukta ben yaşayamam" demiştir.[2297]

Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde Hz. Ömer'in ilmi yetersizliğine ve Hz. Ali'nin ilmi birikimine sürekli vurgu vardır. Aslında bu rivâyetler de gösteriyor ki Hz. Ali'nin Hz. Ömer ile yakın ve samimi bir ilişkisinin olduğunu, Hz. Ömer'in mütevazı kişiliği ile haklıya hakkını teslim ettiğini, ilmi birikime saygı duyduğunu ortaya koymaktadır. Şîa'nın Hz. Ömer'in ilmi yetersizliğine delil olarak ileri sürdüğü rivâyetleri Ehl-i Sünnet onun tevâzu ve hakkı kabul etme gibi erdemli davranışlara yormaktadır. Dolayısıyla onun ilmi yetersizliği ile ilgili aktarılan rivâyetlerden onun cerh edilmesi çıkarılmamalıdır.

1.2.2.1.6. Hz. Ömer'in Dinde Bidat Oluşturduğuna Dair İddialar

Hz. Ömer'in teyemmüm, ezan, terâvih namazı, cenaze namazı tekbirleri, ikindiden sonra nafile namaz kılmayı yasaklaması, temattu' haccından nehyetmesi gibi ibadetler; zina cezası, içki içme cezası, kısas ve diyet gibi hadler; mehir, boşanma, mut'a nikâhını ve

2294 Ahkâf, 46/15.
2295 Bakara, 2/233.
2296 **Mufîd**, el-İrşâd, I, 206; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 14; **Meclisî,** Bihâr, XL, 252.
2297 **İbn Şehr Âşub,** Menâkıb, II, 361; **Meclisî,** Bihâr, XL, 228.

ümmü veledin satışını yasaklama gibi aile hukuku ve miras hukuku ile ilgili bazı uygulamaları Şîîlerce sürekli eleştiri konusu edinmektedir. Tezin sınırlarını aşmamak için bu başlıkların en önemlilerine kısaca değinilecektir.

Ezân ve Kamet: Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki ihtilaflardan bir tanesi de "Ezan ve kamet"in okunuşu ile ilgilidir. Şîa, "Ezan ve kamet"in vahiy ile Hz. Peygamber'e bildirildiğini iddia etmektedir. Bu sebeple de Ehl-i Sünnet kaynaklarınca rivâyet edilen ezan ve kamet lafızlarının bazı sahâbîlerce rüyada görülmesi ve Hz. Peygamber'in rüyada görüleni icra etmesi yönündeki rivâyetleri reddetmektedir.[2298] Onlara göre Cebrâil bizzat Hz. Peygamber'e gelerek ezan ve kameti okumuş, Cebrâil daha ayrılmadan Hz. Peygamber, Bilâl'i çağırmış ve Hz. Ali'ye ezân ve kameti Bilal'e öğretmesini emretmiştir.[2299]

Şîa kaynaklarına göre ezan ve kamette başlangıçta yer alan ve "Heyye 'ala'l-felâh"tan sonra iki defa söylenen "Hayye 'ala hayri'l-amel (amelin hayırlısına geliniz)" ezan metninde yer almakta iken[2300] Hz. Ömer, Müslümanların daha çok namaza yönelip cihâdı terk etmemeleri için bu lafızları Ezan ve Kametten çıkarmıştır. Ayrıca Şîî müellifler, bu ibareden kastedilen mananın velâyet olduğunu söylemektedirler.[2301] Onlara göre Hz. Ömer, velâyete teşviki ve daveti önlemek amacıyla ezandan bu ibareyi çıkartmıştır.[2302] Oysa bu ibareler okunmadan ezan ve ikamet sahih değildir. Bu konuda Şîî âlimler arasında görüş birliği bulunmaktadır.[2303]

Şîî muhitlerde ikinci şehadetten sonra iki kere okunan "Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah (Ali'nin Allah'ın dostu olduğuna şehâdet ederim)" veya "Eşhedü enne Aliyyen emîrü'l-mü'minîne hakkan (meşrû devlet başkanının Ali olduğuna şehâdet ederim)" gibi ifadeler Şîa'nın sahih rivâyet kaynaklarında yer almamakta ve ezanın lafızlarından sayılmamaktadır.[2304] Bununla birlikte ezanlarda mezkûr cümlelerin okunması Şîa âlimleri arasında fiilî bir onay almış ve yaygınlık kazanmıştır.[2305]

Eğer ezan ve kamet Cebrâil vasıtasıyla vahiy yoluyla bildirilmişse, Şîa'ya göre

---

2298 Ehl-i Sünnet kaynaklarına göre Ezanın ortaya çıkış serüveni ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Buhârî**, Ezân, 1; **İbn Mâce,** Ezân, 1; **Çetin, Abdurrahman** (1995) 'Ezân', DİA, İstanbul, XII, 36-38.

2299 **Hür 'Âmulî**, Vesâil, V, 369; **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 200.

2300 **Rızâ, Ali b. Mûsâ (ö. 203/819)** (1406) el-Fıkhu'l-Mensûb ile'l-İmâm Rızâ (as), 1. Baskı, Meşhed, Müessesetü Âl-i Beyt, s. 96-98; **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 291; **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 284.

2301 **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1398) et-Tevhîd, (Thk. Hâşim Hüseynî) 1. Baskı, Kum, Müessesetü Cami'atu'l-Muderrisîn, s. 241.

2302 **İbn Bâbeveyh,** İlelu'ş-Şerâi', II, 368.

2303 **Murtezâ, Ali b. Hüseyîn İlmu'l-Hudâ (ö. 436/1044-45)** (1415) el-İntisâr, 1. Baskı, Kum, Müessese-i Neşr-i İslâmî, s. 137.

2304 Örneğin bkz. **İbn Bâbeveyh**, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 290.

2305 **Çetin,** 'Ezân', DİA, İstanbul, XII, 37.

eksilmesiyle nasıl ezan ve kamet olmuyorsa, Şîa'nın yaptığı ilavelerle de olmamalıdır. Eksiltmeyi kabul etmeyip ilaveyi kabul etmek tenakuzluktur.[2306]

Terâvih Namazı: Şîîlere göre Ramazan ayına mahsus olan terâvih namazını Hz. Ömer ihdas etmiş bu suretle dinde olmayan ve Hz. Peygamber'in istemediği bir şey yapmıştır. Terâvih namazının bidat olduğu konusunda Şîa âlimleri ittifak etmişlerdir. Zira onlar şöyle bir hadis rivâyet etmektedirler: "Ey insanlar! Ramazan ayında geceleyin cemaat olarak namaz kılmak bidattir. Kuşluk namazı da bidattir. Agâh olun bu ayda nafile için bir araya gelmeyin. Kuşluk namazı da kılmayın. Zira sünnette olan az amel yapmak, çok bidatten daha hayırlıdır. Agâh olun her bidat sapıklıktır, her sapıklığın yolu da ateşe doğrudur." Daha sonra sözlerini şu şekilde sürdürdü; "Sünnette az olan bidatte çok olandan daha hayırlıdır."[2307]

Şîa'ya göre Hz. Peygamber Ramazan gecelerinde nafile namazları cemaatsiz kılmış ve cemaatsiz kılmaya teşvik etmiştir. Hz. Ebû Bekir'in hilâfetinde ve Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk yılında uygulama aynı şekilde devam etmiştir. Hz. Ömer 14/635 yılında mescide arkadaşları ile birlikte gittiğinde, insanlardan bir kısmının mescitte nafile namazı kıldıklarını görmüş; namaz kılanların bazıları kıyamda, bazıları rükü'da, bazıları oturuyor; bazıları secdede, bazıları okuyor bazıları tespih getiriyordu. Bazıları tekbir-i ihramlarını getiriyor[2308] ve bazılarını da selam veriyor olduğu halde görmüştür. Bu durumu ıslah etmeyi görevleri arasında saymış ve onlara bu ayda gecenin başlangıcında kılınmak üzere terâvihi gelenek haline getirmelerini istemiştir. Böylece insanları kesin bir hükümle bu karar üzerine bağlamış ve bu karar diğer vilâyetlere de bildirilmiştir. O, Medîne'de de biri erkeklere biri ise kadınlara terâvih namazını kıldırmak üzere iki imâm tayin etmiştir.[2309]

Hz. Ömer, Ramazan ayının başka bir gecesinde dışarı çıkıp mescitte kandillerin yandığını görünce "Bu nedir?" diye sormuş, kendisine "İnsanlar nafile namaz için toplanmışlar" denilmesi üzerine Hz. Ömer "Bu ne güzel bir bidattir" demiştir. Hz. Ömer'in bu değerlendirmesi Şîa müellifleri tarafından onun kendi itirafıyla Hz. Peygamber'in her bidatin sapıklık olduğuna dair sözüne aykırı davrandığı şeklinde yorumlanmıştır.[2310]

Şîî yazarlara göre Hz. Ali terâvih namazını sünnete aykırı bulduğundan, Kûfeliler kendilerine Ramazan ayının nafilelerini kıldırmak üzere bir imâm tayin etmesini

---

2306 İmâmiyye Şîa'sına göre Ezân ve Kamet ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Rızâ,** el-Fıkh, s. 96-98; **İbn Bâbeveyh**, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 281 vd; **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, I, 61 vd; **Tûsî,** Tehzîb, II, 59 vd.

2307 **Tûsî**, el-İstibsâr, I, 546-547; **Murtezâ**, eş-Şâfî fi'l-İmâme, IV, 219; **İbn Ebî'l-Hadîd,** XII, 282.

2308 Tekbiretu'l-İhrâm/İhram Tekbiri: Namaza giriş/başlama tekbirine denir.

2309 **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 210-211; **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 217.

2310 **Murtezâ,** eş-Şâfî fi'l-İmâme, IV, 219; **İbn Ebî'l-Hadîd**, XII, 283.

istediklerinde Hz. Ali onlara engel olmuştur. Ayrıca onlara bu ibadetin, sünnete aykırı olduğunu anlatmış ve onlar da bu nafileyi terk etmişlerdir. Daha sonra bazıları mescitte toplanıp bu namazı kılmak için kendilerinden bazı kişileri imâm olarak tayin etmeye kalkıştıklarında Hz. Ali onlara Hz. Hasan'ı göndermiş, o da kamçısıyla birlikte mescide gitmiştir. Mescittekiler Hz. Hasan'ı bu şekilde görünce kapılara doğru kaçmışlar ve "Ey Ömer neredesin!" diye bağırmışlardır.[2311]

Bütün bu açıklamalardan hareketle Şîa, Hz. Ömer'in teravih namazının cemaatle kıldırılması ile ilgili uygulamasını dinde bidat oluşturmasına yormuş ve onun üzerinden onu cerh etmiştir. Oysa Hz. Ömer yeni bir namaz ihdas etmemiştir. Hz. Peygamber'in döneminde var olan ve kılınan bir ibadeti cemaatle kıldırmakla düzene sokmuştur. Hz. Peygamber de ilk başlarda terâvih namazını cemaatle kıldırmış ancak farz olur kaygısıyla sonradan vaz geçmiştir. Hz. Ömer döneminde böyle bir endişe söz konusu olmadığı için o, hem ibadete teşvik etmek hem de Müslümanlar arasında birliktelik sağlamak için teravih namazını kıldırması için imâm tayin etmiştir. Bunu yaparken de bunun bir dini emir olduğunu, ya da cemaatle kılmayanları cezalandıracağına dair hiçbir beyanatta bulunmamıştır. Dolayısıyla onun bu uygulamasını dinde bidat oluşturmuş olarak görmek mümkün görünmemektedir.

Cenaze Namazı Tekbirlerini Azaltması: Hz. Peygamber döneminde var olan ve sahâbîlerin de uygulaya geldikleri uygulama tekbir sayısının ölen kişinin fazilet derecesine göre değişmesiydi. Şîa'ya göre sünnet olan Hz. Peygamber'in ve sahâbesinin uyguladığı mezkûr yöntemdir. Hz. Ömer, sünnet aykırı davranarak cenaze namazında dört, beş, altı, yedi veya on bir adet olarak getirilen tekbirleri dörde indirmiştir.[2312] el-Emînî'ye göre Hz. Ömer tekbir sayısını dört ile sınırlandırmakla sünnete muhâlif bir harekette bulunmuştur.[2313] Oysa uygulama birliği açısından Hz. Ömer'in sayıyı dörde indirmesi toplumun birlik ve beraberliği için önemlidir. Zira bir kişinin tekbir sayısının az olması toplum nezdinde onun faziletinin azlığına, fazla olması da faziletinin yüksek olduğuna işaret etmiş olacaktı. Hâlbuki kişinin fazileti takvâsıyla paralel yükselir veya azalır. Bunu da Allah dışında başkalarının bilmesi mümkün değildir. Hal böyle olunca Hz. Ömer'in bu uygulaması üzerinden onu cerh etmek mümkün gözükmektedir.

İkindiden Sonra Nafile Namaz Kılmayı Yasaklaması: Şîî âlimler, Hz. Ömer'in ikindi namazından sonra nafile namaz kılmayı yasaklaması ile ilgili uygulamasını hatalı bir

---

2311 **Murtezâ,** eş-Şâfî fi'l-İmâme, IV, 219; **İbn Ebî'l-Hadîd**, XII, 283-285; **Arı,** s. 351-356.

2312 **el-Emînî,** VI, 244; **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 216-217. Tekbirlerin sayısı ile ilgili rivâyetler için bkz. **Tûsî**, el-İstibsâr, I, 554 vd.

2313 **el-Emînî,** VI, 245.

ictihad olarak görüp eleştirmektedir. Bu âlimler diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kendi görüşlerine uygun rivâyetleri Ehl-i Sünnet kaynaklarından nakletmektedirler. Bunlardan biri de şu rivâyettir: Hz. 'Âişe; "Resûlullah yanımda bulunduğu sırada ikindiden sonraki iki rekât namazı asla terk etmedi."[2314] sözünü naklederek Hz. Ömer'in bu yasağını tenkîd etmektedir. Bu konu da Şîî yazar el-Emînî, Resûlullah'ın devamlı bir şekilde ikindiden sonra kıldığı ve hiç terk etmediği sâbit olan bir namazı kırbaçla engellediğinden dolayı halifenin anlayışına hayret ettiğini belirtmekte, Hz. Ömer'in bu konuda da Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı hareket ettiğini ifade etmektedir.[2315] İkindiden sonra Hz. Peygamber'in namaz kılıp kılmadığı konusu sahâbîler arasında tartışıla gelen bir konu olduğundan Hz. Ömer kıldırmamakla ictihâd etmiştir. Müctehid içtihadında yanılabildiği gibi isabet de edebilir. Onun hükmünü ancak Allah bilir. Fakat ileride de değinileceği üzere Şîa'nın sert bir dille tenkid ettiği kişilerden biri olan Hz. Âişe'den gelen mezkûr rivâyeti delil olarak ileri sürmeleri tutarlılık açısından uygun düşmemektedir.

İki Mut'ayı Yasaklaması: Hz. Ömer iki mut'ayı yasaklamasından dolayı Şîî âlimlerce nassın emrine muhâlefet ettiği iddiası ile cerh edilmektedir. Bu iki mut'adan birincisi "Mut'a fî'l-Hac" olarak bilinen "Temettu haccı", diğeri ise "Mut'a fi'n-nisâ" olarak bilinen belli bir ücret karşılığında kadın ve erkeğin muvakkat bir süre de evli kalması olarak bilinen mut'a nikâhıdır.

Temettü Haccını Yasaklaması: Ehlince bilindiği üzere hac eda ediliş bakımından Şîa ve Ehl-i Sünnet'e göre ifrâd, temettu' ve kırân olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu üç hac çeşidinden temettu' haccı İmâmiyye Şîa'sına göre en faziletli hac çeşididir. Ehl-i Sünnet mezheplerinden Hanefilere göre en faziletlisi, kırân, temettu' ve ifrad; Mâlikilere göre ise ifrâd, kırân, temettu', Şâfiîlere göre ise -aynı yıl haccın arkasından umre yapmak şartı ile- ifrâd, temettu', kırân; Hanbelilere göre ise temettu', ifrâd ve kırân şeklinde sıralanmaktadır.[2316]

Hz. Ömer'in temettu' haccı[2317] yasaklamasının temel nedeni hacca gelen hacı adayları temettu' haccını yapıp memleketlerine dönmeleri üzerine Kâbe'nin bir sonraki hac mevsimine kadar tenhalaşması ve orada geçimlerini umreciler üzerinden sağlayan insanların umrecilerin gelmemesinden dolayı maddi sıkıntı yaşamaları nedeniyle olabilir.

2314 **Müslim,** Salatu'l-Musâfirîn, 299.

2315 Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Emînî,** VI, 183 vd; **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 237 vd; **Arı**, s. 357-358.

2316 Bu üç hac çeşidinin yapılış biçimi ve faziletlerinin delilleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, Hac, 1 vd; Müslim Hac, 1 (1174) vd; **Zuhaylî,** el-Fıkhu'l-İslâmî, III, 5 vd.

2317 Temettu' haccı: "Umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkılır, ardından aynı dönemde tekrar hac için ihrama girilek hac menâsiki eda edilerek yapılan bir hac çeşididir." Ayrıntılı bilgi için bkz. **Zuhaylî,** el-Fıkhu'l-İslâmî, III, 507; **Öğüt, Salim** (1996) 'Hac', DİA, XIV, 389-397.

Hz. Ömer bu uygulamasıyla hem Kâbe'nin yıl boyunca tenhalaşmaması hem de oradakilerin sıkıntı yaşamaması için temettu' haccını maslahat gereği olarak yasaklamış olması mümkündür.[2318]

Mufîd, *el-İrşâd* isimli eserinde temettu' haccını şöyle anlatmaktadır: Resûlullah ile birlikte yola çıkan birçok kişi kurban getirmemişti. "*Allah için haccı ve umreyi tamamlayın*"[2319] âyeti inince Resûlullah iki elin parmaklarını birbirine geçirerek "*Kıyamet gününe kadar umre hac kapsamına girdi. Haberim olsaydı kurban getirmezdim*" diye buyurdu. Sonra bir münâdîye şöyle bağırmasını emretti: "*Sizden kim kurban getirmemişse umre yapıp ihramdan çıksın. Her kim de kurban getirmişse ihramı dursun*." Bu konuda bazı insanlar münâdîye uydular, bazıları ise karşı çıktılar. Aralarında önemli hadiseler yaşandı. Onlardan bazıları: "Resûlullah'ın saçı dağınık ve terli dururken, biz elbiseleri giyip kadınlara yaklaşacak ve yağlanacak mıyız?" Bazıları ise, "*Resûlullah ihramda olduğu halde siz çıkacaksınız ve başınızı yıkadığınızdan dolayı saçınızdan suda damlayacak, o zaman utanmaz mısınız?*" dediler. Resûlullah, bu konuda direnenleri hoş karşılamadı ve "*Şayet kurban getirmeseydim umre yapıp ihramdan çıkardım. Kim kurban getirmemişse ihramdan çıksın*" buyurdu. Bunun üzerine bazıları görüşlerinden vazgeçtiler, bazıları ise yine muhâlefette kaldılar. Muhâlefette kalanlar arasında Hz. Ömer de bulunmaktaydı. Resûlullah onu çağırdı. Ona "*Nasıl oluyor da sen hala ihramlısın. Kurban getirdin mi?*" diye sorunca o, "*Hayır, kurban getirmedim*" dedi. Resûlullah: "Kurban getirmeyen ihramdan çıksın diye emrettiğim halde sen niçin hala ihramlısın" diye sorunca Ömer, "*Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a yemin ederim ki sen ihramda bulunduğun halde bu ihramı mı çözemem*" diye cevap verdi. Hz Peygamber de "*Sen ölünceye kadar buna îmân etmeyeceksin*" buyurdu İşte bu yüzden yöneticiliği döneminde Haccın mutasını inkâr etti. Öyle ki minbere çıkıp yeniden onu yasakladı yapanın cezalandırılacağını söyledi.[2320] Şîa Hz. Ömer'in temettü haccı ile ilgili uygulamasını dine aykırı bularak onunun üzerinden Hz. Ömer'i cerh etmiştir. Oysaki o inkâr ettiğinden değil toplumun menfaati gereği yasaklamıştır.

Mut'a Nikâhının Yasaklanması: Şîa ve Ehl-i Sünnet arasında en fazla polemik konusu olan konulardan biri de mut'a nikahının yasaklanması meselesidir. İslâm öncesi câhiliyye toplumunda bilinen ve uygulanan mut'a nikâhına İslâm'ın ilk yıllarında da Hz.

2318 Temettu haccının tarihi serüveni ve yasaklaması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Erul,** Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 400 vd.

2319 Bakara, 2/196.

2320 **Mufîd,** el-İrşâd, I, 173-174; **'Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b.-Mutahhar (ö. 726/1325)** (1411) Keşfu'l-Yakîn fi Fedâili Emîrü'l-Mü'minîn (as), (Thk. Hüseyîn Dergâhî), Tahrân, Vezâret-i İrşâd s. 239; **Arı,** s. 361-362.

Peygamber'in izniyle özellikle gazvelere çıkıldığında, seferlerde ve insanların kadınlara çok şiddetli bir şekilde ihtiyaç duyduğu zaruri durumlarda bazı Müslümanlar tarafından başvurulduğu, uygulandığı ve mubah olarak görüldüğü konusunda ittifak bulunmaktadır. Ancak Hz. Peygamber tarafından yasaklanıp yasaklanmadığı konusunda Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında ihtilaf bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Peygamber tarafından yasaklanmışken, Şîa'ya göre yasaklanmamıştır.

Mut'a nikâhı bir erkeğin bir kadınla belli bir mal karşılığında belli bir müddete kadar akdettiği bir nikâh türüdür. İsnâ Aşeriyye Şîa'sı mut'a nikâhına "Nikâh-ı munkatı" ve halk arasında "Sîga" adı da verilmektedir. Mut'a nikâhı üzerinde anlaşılan vaktin sona ermesiyle talâk, nafaka ve iskân gerekmeksizin nikâh sona ermektedir.[2321] Bu nikâhta şayet belirlenen süre sona ermeden eşlerden biri ölürse diğer eş ölen eşe mirasçı olmamaktadır. Evlilik süresi ve mehir miktarının belirlenmesi dışında mut'a nikâhı için gerekli bir şart yoktur. Şâhid ve ilân da şart değildir. Ancak kişi zina töhmetinden endişe ederse bu akdi iki şâhidin huzurunda yapabilir. Kadının fâcire olması da mut'a nikâhına engel değildir. Kimsesiz bâkire ile mut'a yapmak da caizdir. Buluğ çağına girmeyen bâkirenin babası hayatta ise ondan izin almak gerekir. Mut'a nikâhı ile nikâhlanan kadın cariye gibi değerlendirildiğinden kişi istediği kadar kadınla mut'a nikâhı kıyabilir[2322] ve defalarca bir kadınla da mut'a kıyabilir.[2323]

İmâmiye Şîa'sına göre Hz. Peygamber vefat ettiğinde mut'a nikâhını yasaklamamış, Hz. Ömer halifeliği döneminde bu nikâhı yasaklamıştır. Şîa; kitap ve sünnette var[2324] olduğunu iddia ettiği bir hükmü yasakladığından dolayı Hz. Ömer'i cerh etmektedir.

Küleynî konu ile ilgili şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: "Zurâre'den rivâyet olunduğuna göre Abdullah b. Umeyr el-Leysî, Muhammed el-Bâkır'ın yanına geldi ve 'Kadınların mut'ası hakkında ne diyorsun?' dedi. Ebû Ca'fer cevap olarak 'Yüce Allah'ın kitabında ve Hz. Peygamber'in dili ile helal kılmıştır. Kıyamet gününe kadar da bu nikâh helâldir.' dedi. Bunun üzerine Abdullah, 'Senin gibileri böyle diyorlar, hâlbuki Ömer haram kılmış ve yasaklamıştır.' dedi. Ebû Ca'fer de, 'Her ne kadar Ömer öyle yaptıysa da durum değişmez' dedi. Abdullah ona, 'Ömer'in yasakladığı bir şey hakkında seni Allah'a havale ederim.' dedi. Ebû Ca'fer de ona, 'Sen arkadaşının sözü üzeresin ben ise

---

2321 Mut'anın şartları için bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, XI, 24 vd.

2322 **Küleynî,** el-Kâfî, XI, 14.

2323 Şîa rivâyet kaynaklarına mut'a nikanın fıkhi yönüne, faziletine işaret eden çokça rivâyet aktarmaktadırlar. Örneğin bkz. **Küleynî,** el-Kâfî, Ebvâbu'l-Mut 'a, XI, 8 vd.

2324 **Küleynî,** el-Kâfî, XI, 10.

Resûlullah'ın sözü üzereyim. Hadi gel sözün Resûllullah'ın dediği gibi olduğuna ve senin arkadaşının ise batıl üzere olduğuna dair seninle lanetleşelim.' dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Umeyr ona yöneldi ve 'Senin hanımının kızlarının, kız kardeşlerinin ve amcakızlarının mut'a yapması senin hoşuna gider mi?' diye sordu. Ebû Câ'fer kadınları ve amcakızlarının adı geçtiğinden ondan yüzünü çevirdi."[2325]

Bu rivâyette de görüldüğü üzere Şîa'ya göre mut'a nikâhı Hz. Peygamber tarafından değil doğrudan doğruya Hz. Ömer'in keyfi icraatı olarak yasaklanmıştır. Bu konuda Ömer'in minbere çıkıp söylediği rivâyet olunan şu sözünü buna delil olarak getirmektedirler: "Hz Peygamber zamanından iki mut'a vardı. Ben ise her ikisinden sizi nehyediyor ve yapanları cezalandırıyorum." Hz. Ömer'in bu sözünden hareketle Şîa âlimleri Hz. Ömer minbere çıkıp bu sözleri söyleyinceye kadar mut'a nikâhının Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde uygulandığını ileri sürmektedirler. Şîa Hz. Ömer'in bu uygulamasıyla dine muhalif hareket ettiğini dolayısıyla adalet vasfına haiz olmadığını ileri sürmektedir.[2326] Oysaki mut'anın Hz. Ömer tarafından yasaklandığı teorisi Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde yasağın ve haramlığın devam etmesiyle çürütülmüş olmaktadır.[2327] Eğer Hz. Ömer mut'ayı yasaklamakla dine muhalif bir harekette bulunmuşsa, Hz. Ali de bunu sürdürerek ona ortak olmuş olmaktadır. Bu açıklama bile tek başına mut'anın Hz. Ömer'le başlamadığına delil olabilir.

1.2.2.1.7. Hz. Ömer'in Pişmanlığı İle İlgili Rivâyetler

Şîa kaynaklarına göre Hz. Ömer vefat edeceği sırada üç şeyden dolayı pişman olup Allah'a tevbe etmiştir. Bu üç şey farklı rivâyetlerde farklı şeyler olarak zikredilse de hepsinde ortak olan nokta imâmeti Ehl-i Beyt'e geçmemesi için yaptıkları teşebbüsten dolayı yaşadığı pişmanlıktır.

Hz. Ali'ye isnat edilen bir rivâyete göre Hz. Ömer'in ölümü yaklaştığında üç şeyden dolayı pişmanlık duyarak şöyle tevbe etmiştir. "Allah'ım! İnsanların huzurunda Ebû Bekir ile birlikte bu işi halifeliği gasp etmemizden, Müslümanlar için halife tayin etmemden ve Müslümanların bazısını bazısında daha üstün tutmamdan dolayı tevbe ediyorum."[2328]

Câbir b. Abdillah'a dayandırılan başka bir rivâyete göre ise Câbir şunları ifade etmiştir: Hz. Ömer'in ölümü esnasında onun yanında bulundum, şöyle diyordu: "Üç şeyden dolayı Allah'a tevbe ediyorum: Yemen esirlerini geri vermemden, Resûlullah'ın

---

2325 **Küleynî,** el-Kâfî, XI, 9-10.
2326 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 281.
2327 **el-Mûsevî,** Şîa'da iç çatışma, s. 118.
2328 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 170; **Meclisî**, Bihâr, XXX, 124.

bize emîr olarak tayin ettikten sonra Usâme ordusundan geri dönmemden ve şayet Resûlullah vefat ederse Ehl-i Beyt'ten kimseyi idareci yapmayız şeklinde onlar aleyhinde yaptığımız antlaşmadan dolayı Allah'a tevbe ediyorum."[2329] Aynı rivâyet lafız farklılığı ile Muhammed el-Bâkır'dan rivâyet edilmiştir.[2330]

Ebân b. Osmân, babası Osmân b. Affân'dan duyduğuna göre babası şöyle demiştir: İnsanlar arasında Ömer'in en son anını ben gördüm. Yanına vardığımda başı oğlu Abdullah'ın kucağında olup vaveyla ediyordu. Oğluna: "Yanağımı yere koy" dedi. Abdullah ise denileni yapmadı. Ona tekrar "Ey anası ölesice! Yanağımı yere koy" dedi sonra şöyle söylemeye başladı. "Ah anam, vah anam şayet Allah beni bağışlamassa ne olur halim!" diye diye son nefesini verdi.[2331]

Hillî ölüm döşeğinde iken Hz. Ömer'in söylemiş olduğu rivâyet olunan "Keşke kavmim için bir koç olsaydım da beni besleselerdi. Sonra onlara en sevimli olan kişiler gelselerdi. Beni kesip yarı etimi kavurup yarısını da tuzlayıp kurutsalardı. Böylece beni yeselerdi. Keşke ben bir tutam at saçı olsaydım da beşer olmasaydım" şeklindeki sözlerinin kesin bir şekilde Allah'ın şu sözünün taşıdığı anlam ile eş değerde olduğunu söylemektedir.[2332] '*Kâfir ise keşke ben daha önce toprak olsaydım!*'[2333] der." diyerek Hz. Ömer'i eleştirmektedir.

Hz. Ebû Bekir'in pişmanlığı ile ilgili rivâyetlerde olduğu gibi Hz. Ömer'inkinde de konu dönüp dolaşıp imâmet meselesine gelmektedir. Şîîlere göre ilk iki halife vefatlarına yakın zamanda hilâfeti gasp ettiklerini itiraf etmiş ve bu fiillerinden pişmanlık duymuşlardır. Eğer dedikleri gibi bir pişmanlık söz konusu olsaydı Hz. Ebû Bekir kendisinden sonra Hz. Ömer'i halife tayin etmez onun yerine direk Hz. Ali'yi tayin etmesi gerekirdi. Aynı şekilde Hz. Ömer de halifelik işini şûraya yerine Hz. Ali'ye havale edip, hilâfeti gazp etmenin vebalinden kurtulabilirdi, ancak böyle bir şey söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla Şîa'nın iddia ettiği gibi bir pişmanlık söz konusu olmamıştır.

1.2.2.1.8. Hz. Ömer'in Akibeti ile İlgili Rivâyetler

Süleym b. Kays'ın Selmân-ı Farisî'den aktardığına göre kıyamet günü olduğunda İblis ateşten bir dizginle dizginlenmiş ve zelil halde getirilecektir. Zufer/Ömer de ateşten iki dizginle dizginlenmiş ve kınanmış olarak getirilecektir. İblis onun yanına bağırarak gidecek "Kahr olasıca kimsin" diyecektir. İlklerin ve sonların aldatanı olmama rağmen ben

---

2329 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 171; **Meclisî**, Bihâr, XXX, 125.
2330 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, I, 171; **Meclisî**, Bihâr, XXX, 125.
2331 **Ebû Nuaym,** Hilyetu'l-Evliyâ, I, 52; **Mufîd,** el-Emâlî, s. 50-51; **Meclisî**, Bihâr, XXX, 126.
2332 **Ebû Nuaym,** Hilyetu'l-Evliyâ, I, 52; **'Allâme Hillî,** Minhâcu'l-Kerâme, s. 102.
2333 Nebe', 78/40.

bir dizginle dizginlenmiş, sen ise iki dizginle dizginlenmişsin. Ömer, ona, "Ben emredip ve emri yerine getirilendim; ama Allah bana emretti ben ise onun emrine isyan ettim" şeklinde cevap verecektir.[2334] Ca'fer-i Sâdık'a göre kıyamet gününde en şiddetli azaba duçar olacak olan yedi kişiden birisi de ikincisi (Ömer)'dir.[2335]

Şîa kaynaklarında Hz. Ömer'in akıbetiyle ilgili aktarılan mezkûr rivâyetleri onların kitâbiyâtında geçen önceki başlıkta değinilen rivâyetler çürütmektedir. Eğer Şîa'nın iddiasına göre Hz. Ömer yaptığı hatadan dolayı pişmanlık duyup tövbe etmişse demek ki onlar, onun imân ehli birisi olduğunu kabul etmiş olmaktadırlar. İmân ehli birisi ebediyen cehennemde kalamayacağı gibi hiçbir ekol onu şeytanla da eş tutmamaktadır. Dolayısıyla onun akıbetiyle ilgili aktarılan rivâyetler, diğer rivâyetlerle tenâkuzluktan kabul edilmesi mümkün görünmemektedir.

1.2.2.2. Hz. Ömer'i Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

Ehl-i Sünnet kaynaklarında el-Farûk ve Emîrü'l-Mü'minîn gibi lakaplarla ta'dîl edilmiş olan Hz. Ömer, Şîa literatüründe ise mezkûr lakaplar kendisinin yerine Hz. Ali için kullanılmıştır. Onların iddiasına göre gerçek Fâruk[2336] ve Emîrü'l-Mü'minîn Hz. Ali olduğundan[2337] Hz. Ömer için o lakapların kullanılmasını kabul etmemektedirler. Şîa, Hz. Ömer için ta'dil edici hiçbir lakap kullanmamış olup cerh edici lakaplar kullanmıştır. Şîa'nın Hz. Ömer'i cerh etmek için kullandığı belli başlı lakaplar şunlardır:[2338]

1.2.2.2.1. Ruma'

Bu ifade Arapça "عمر/Ömer" isminin tersinden (رمع) yazılıp Ömer harekeleri ile okunmasıdır. Şîî müellifler Hz. Ömer'in ismini anmak istemedikleri zaman ismi yerine bu lakabı kullanmışlardır. Örneğin, "… Allah'ın düşmanları şu dört puttur: Ebû'l-Fasîl (Ebû Bekir), Ruma' (Ömer), Na'sel (Osmân) ve Muâviye. Kim bunlara yakın olursa o da onların dini üzeredir. Kim de onlara düşmanlık ederse o, Allah'ın düşmanlarına düşmanlık etmiştir."[2339] Başka bir örnekte Ruma' (Ömer) kölenin şehadetini ilk reddeden kişidir.[2340]

2334 **el-Hilâlî**, II, 600.

2335 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 346; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 811; **Meclisî,** Bihâr, XXX, 176.

2336 **Meclisî**, Bihâr, XXXVIII, 323.

2337 Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde açıkça görülecektir ki Şîa Hz. Ali'den bahsederken ya da ondan bir nakil yaparken sürekli isminden önce Emîrü'l-Mü'minîn lakabını kullanmaktadır. Örneğin bkz. **Meclisî,** Bihâr, XXXVI, 227-228.

2338 Bu lakapların çoğunun tespitinde Muhammed 'Atâ Sufî'nin Mevkifu'ş-Şîa ve Mehmet Nur Akdoğan'ın İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilâfetine Kadar Hz. Ömer adlı çalışmasından istifade edilmiştir. Bkz. **Sûfî, Abdülkadir b. Muhammed** (2006) 'Ata, Mevkifu'ş-Şîati'l-İsnâ 'Aşeriyye mine's-Sahâbe, I-III, Riyâd, 'Advau's-Selef, I, 740-742; **Akdoğan, Mehmet Nur** (2014) 'İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilâfetine Kadar Hz. Ömer', (Doktora), Ankara Üniversitesi SBE, s. 80 vd.

2339 **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 116; **Meclisî,** Bihâr, XXVII, 58.

2340 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, III, 110; **Feyz-i Kâşânî**, el-Vâfî, XVI, 947; **Hür Âmulî**, Vesâil, XXVII, 267. Ayrıca Ruma'ın kullanıldığı başka rivâyetler için bkz. **İbn Bâbeveyh**, Men lâ

1.2.2.2.2. İkincisi/es-Sânî

Şîa Hz. Ömer'i meşrû halife olarak görmediği için, hilâfeti gasp edenlerin ikincisi anlamında es-Sânî lakabını Hz. Ömer için kullanmaktadırlar. Bu ifade Hz. Ömer'i cerh etmek için en çok kullanılan lakaplardandır.[2341] Kummî; Gadîr-i Hum'dan bahsederken de Hz. Ömer için ismi yerine es-Sânî lakabını kullanmaktadır.[2342] Müfessirler: Kalem, 68/10. âyette geçen "Hallâf-ı Mehîn" ile "İkinci" yani Hz. Ömer'in kastedildiğini belirtmişlerdir.[2343]

1.2.2.2.3. es-Samirî

Sâmirî, Hz. Mûsâ Tur Dağına çıktığında İsrâiloğullarını hak dinden saptırıp kendi yaptığı altından buzağıya tapmaya sevk eden kişi olarak bilinmektedir.[2344] Bazı Şîî yazarlar Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ömer'in de halkı hak dinden saptırdığı iddiasıyla onu cerh etmek için ona Sâmirî lakabını takmışlardır.

Süleym b. Kays'ın (ö. 76/695) belirttiğine göre Selmân, Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Resûlullah'tan sonra dört kişi dışında herkes irtidat etmiştir. Resûlullah'tan sonra insanlar Hârûn ve ona tabi olanların konumu ile buzağı ve ona tabi olanların konumunda olmuştur. Hz. Ali, Hârûn gibidir, Atîk (Ebû Bekir) buzağı gibidir, Ömer de Samirî gibidir." Ömer, "Bu Ümmetin Samirîsi", Ebû Bekir de bu ümmetin buzağısıdır.[2345]

İbn Bâbeveyh'in aktardığı bir rivâyette Mûsâ b. Ca'fer'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "…el-Evvel (Hz. Ebû Bekir), "İcl (buzağı)" konumundadır, es-Sânî (Hz. Ömer) ise Samirî konumundadır..."[2346] Meclîsî, insanların, Hz. Peygamber'in vefatından sonra buzağı ve Samirî'ye biat ettikleri dile getirmiştir.[2347]

1.2.2.2.4. el-Uzzâ

Çok yüce ve azîze anlamına gelen Uzzâ, Câhiliyye döneminin önemli putlarından birisidir. "Allah'ın kızları ve aracıları" olarak tapılmıştır.[2348] Meclisî, Necm 19 ve 20. âyetlerini batını bir yorumla şöyle yorumlamaktadır: "Âyetin batınında Lât ile Birinci (Hz. Ebû Bekir), Uzza ile İkinci (Hz. Ömer), Menât ile Üçüncü (Hz. Osmân) kastedilmiştir.

Yahduruhu'l-Fakîh, IV, 256; **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 123.

2341 Örneğin bkz. **el-Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 86.

2342 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 301.

2343 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 380; **İsterâbâdî,** Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 687; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 458; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn V, 393.

2344 Sâmirî ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Salihoğlu, Mahmut** (2009) 'Sâmirî', DİA İstanbul, XXXVI, 78-79.

2345 **el-Hilâlî,** II, 877.

2346 **İbn Bâbeveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991)** (1406) Sevâbu'l-E'mâl ve İkâbu'l-E'mâl, 2. Baskı, Kum, Dâr Şerîf er-Rızâ, s. 215; **Meclisî,** Bihâr, XXX, 407.

2347 **Meclisî**, Bihâr, LXV, 268.

2348 Uzzâ ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Yavuz,** 'Uzzâ', XLII, 268-269.

Oysa onlar kendilerini "Emîrü'l-Müminîn, Resûlullah'ın Halifesi, Sıddîk, Farûk ve Zü'n-Nûreyn diye isimlendirmişlerdi."[2349] Meczûb Tebrizî de Necm 19 ve 20. âyetlerde geçen Lât ile Hz. Ebû Bekir, Uzzâ ile Hz. Ömer Menât ile Hz. Osmân'ın kast edildiğini iddia etmektedir.[2350]

1.2.2.2.5. Hâmân

Hâmân altı âyette Firavun ismiyle beraber zikredilmektedir.[2351] Hâmân, Kur'ân'da Hz. Mûsâ dönemindeki Firavun'un veziri veya önemli bir yetkilisi olarak anılmaktadır.[2352] Pek çok Şîî müellif, Kur'ân'da geçen Hâmân ismini Hz. Ömer'i cerh için de kullanmıştır.[2353]

Husaybî (ö. 334/945), "*Biz, memlekette güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önderler kılmak, onları varis yapmak, memlekete yerleştirmek; Firavun, Hâmân ve her ikisinin askerlerine, çekinmekte oldukları şeyleri göstermek istiyorduk.*"[2354] âyetlerinde geçen Firavun'dan kastın Hz. Ebû Bekir; Hâmân'dan kastın Hz. Ömer; "Onların askerlerinden" kastın ise taraftarları olduğunu açıkça dile getirmiştir.[2355]

Meclisî "*Onları, (insanları) ateşe çağıran öncüler kıldık.*"[2356] âyetini tefsir ederken Kur'ân'da geçen Firavun, Hâmân ve Kârun'un Ebû Bekir, Ömer ve Osmân'dan kinaye olduğunu ileri sürmektedir.[2357]

1.2.2.2.6. el-Fusûk

Hak yolundan ayrılanları ve Allah'ın emirlerine karşı gelenleri tahkir etmek için kullanılan fısk ve fusûk kavramı râvîde adâlet vasfını ortadan kaldıran, onun cerhine neden olan kusurlardan birisidir. Râvînin dînin yasakladığı büyük günahları işlemesi veya küçük günahlarda ısrar etmesi onun fıskına delalet eder.[2358] Bir kısım imâmî yazarlar imâmet vb. meselelerden dolayı Hz. Ömer'i cerh etmek için bazı âyetlerde geçen fısk ve fusûk kavramları ile Hz. Ömer'in kast edildiğini iddia etmektedirler. Örneğin, Kummî, "*Allah size îmânı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıskı ve isyanı da size çirkin*

2349 **Meclisî** Bihâr, XLVIII, 96; **Meclisî**, Mir'âtu'l-Ukul, VI, 59.
2350 **Meczûb Tebrizî,** II, 121.
2351 Kasas 28/6, 8, 38; Ankebût 29/39; Gâfir 40/24, 36.
2352 Hâmân ile ilgili geniş bilgi için bkz. **Taberî,** Tarih, I, 405; **Kuzgun, Şâban** (1997) 'Hâmân', DİA, XV, 436-437.
2353 Örneğin bkz. **Meclisî,** Mirâtu'l-Ukul, XXV, 152; **Meclisî,** Bihâr, XXIV, 168.
2354 Kasas, 28/5-6.
2355 **Husaybî**, el-Hidâyetu'l-Kubrâ, s. 421.
2356 Kasas, 28/41.
2357 **Meclisî,** Bihâr, XXIV, 156.
2358 Fısk kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Koçyiğit, Talât** (1992) 'Fısk', Hadis Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara, Rehber Yay., s. 131 vd; **Aydınlı, Abdullah** (2011) 'Fısk', Hadis Istılahları, 4. Baskı, İstanbul, İFAV,80; **Âşıkkutlu, Emin** (1996) 'Fısk', DİA, İstanbul, XIII, 38-39.

göstermiştir."[2359] âyetinin tefsirinde Allah'ın îmânı sevdirmiş olduğu ile Hz. Ali'nin "Küfr, fısk ve isyan" ile Ebû Bekir, Ömer ve Osmân'ın kastedildiğini isim vermeden "Falân, Falân ve Falân" diyerek belirtmiştir.[2360] Ancak sonradan gelen müellifler Fulân, Fulân ve Fulân ile ilk üç halifenin kast edildiğini açık bir şekilde belirtmişlerdir. Örneğin; Küleynî, Feyz-i Kâşânî, İbn Şehr Âşub ve Bahrânî'ye göre "*Küfr, fisk ve isyan*" ile kast edilen birinci (Ebû Bekir), İkinci (Ömer) ve Üçüncü (Osmân)'nün kast edildiğini ileri sürmüştür.[2361]

1.2.2.2.7. Suhâk'ın oğlu

Hz. Ömer'i nesebi yönünden eleştiren bazı Şîa kaynakları onu aşağılamak için "Zina eden kadının oğlu" anlamına gelen Suhâk lakabıyla cerh etmektedir. Kaynaklarda Suhâkın kimliği ile ilgili şu bilgiler geçmektedir: "Suhâk Abdulmuttalibin develerini güden Habeşistanlı bir cariyesidir. Nufeyl'in onunla birlikteliğinden Hattâb isminde bir çocuğu oldu. Hattâb da buluğa erince Suhâk'la birlikte oldu ve Suhâk'tan kız çocuğu oldu. Suhâk efendisinin korkusundan dolayı bu bebeği yünden bir paçavraya sarıp yola attı. Hâşim b. Muğîre yola atılmış olan bu bebeği buldu, aldı ve yetiştirdi. Ona Hanteme ismini verdi. Hanteme buluğa erince Hattâb onu görüp sevdi. Hâşim'den onu kendisi için istedi ve nikâhladı. Ondan da Ömer b. Hattâb dünyaya geldi. Hattâb, Ömer'in hem babası, hem dedesi, hem de dayısı oldu. Hanteme de onun hem annesi hem kız kardeşi hem de teyzesi oldu.[2362]

Süleym b. Kays'ın *kitabında*, Tabersî el-*İhticâc'ta*[2363] ve Meclisî'nin *Bihâr*'ında[2364] Hz. Ömer için Suhâk'ın oğlu lakabı çokça kullanılmıştır.[2365] Hz. Ebû Bekir'in ölüm döşeğinde iken "Allah Suhâk'ın oğluna lanet etsin beni Allah'ı anmaktan alıkoymuştur" dediği iddia edilmektedir."[2366] Böyle bir hikâye doğru kabul edilse bile onun üzerinden Hz. Ömer'i cerh etmek mümkün değildir. Zira onun iradesi dışında gerçekleşmiştir. Herkes atalarınınkinden değil kendi hata ve kusurlarından sorumludur.

2359 Hucurât, 49/7.
2360 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 319.
2361 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 398; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 50; **Şehr Âşub,** Menâkıb, III, 94; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 106.
2362 **el-Hilâlî,** II, 594 (muhakkikin 111dipnotu); **et-Tebersî,** el-İhticâc, I, 109.
2363 **et-Tebersî**, el-İhticâc, I, 93,102, 108, 109, 110.
2364 **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 277, 305.
2365 Örneğin bkz. **el-Hilâlî,** II, 586, 593,594, 596, 864,866, 867, 871.
2366 **el-Hilâlî,** II, 69 (Tahric bölümünde).

1.2.2.2.8. Züfer

"Z-f-r" harflerinden türeyen bu isim "İri deve, aslan, kuvvetli adam, güçlü, kırba" gibi anlamlara gelmektedir.[2367] Züfer ismi de Şîî literatürde Hz. Ömer'i cerh için en çok kullanılan lakaplardandır. Bazen Hz. Ebû Bekir'i cerh etmek için de kullanılmaktadır. Arapça'da vezin olarak "Ömer" kelimesine uyduğunda dolayı çoğunlukla onun için tercih edilmektedir.[2368] Hz. Ömer'i cerhe örnek olarak: "Herkes Hz. Ali'ye koşulsuz biat etti ta ki sıra Züfer ve Hebter'e gelene kadar. Züfer'e: "Ali'ye biat et" denilince "bu Allah'tan ve Resûlü'nden bir emir mi?" Hz. Peygamber, "Evet" dedikten sonra biat etti. Hebter'e gelince ona da: "Ali'ye biat et" denilince o da "Bu Allah'tan ve Resûlü'nden bir emir mi?" Hz. Peygamber ona da "Evet" dedikten sonra biat etti."[2369]

Kummî "*Tek olarak yarattığım, kimseyi bana bırak."*[2370] âyetini tefsir ederken aktardığı bir rivâyete göre "Âyette geçen 'tek olarak yaratılandan' kasıt veled-i zinadır. O da Züfer'dir." iddiasında bulunmuştur.[2371] Görüldüğü gibi Şîa, Hz. Ömer'in ismi yerine Züfer lakabını kullanarak onu cerh etmektedir.

1.2.2.2.9. Bu Ümmetin Firavunu

Firavun'un İsrâiloğullarına yaptığı zülüm ve işkenceler, Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde zikredilmektedir. Hz. Mûsâ'nın yaşadığı dönem için Firavun ne kadar kötü ise bu ümmet için Hz. Ömer'in de o kadar kötü olduğunu belirtmek ona "Bu Ümmetin Firavunu" lakabı verilmiştir. Örneğin, Süleym b. Kays el-Hilâlî (ö. 76/695), "Kırtâs hadisesi" ile ilgili rivâyeti aktarırken İbn 'Abbâs'ın Hz. Ömer için "Bu ümmetin Firavun'u Hz. Peygamber sayıklıyor deyip kalem ve kırtâsın getirilmesini engelledi." dediğini aktarmaktadır.[2372] Dolayısıyla Şîa, bu lakapla Hz. Ömer'i Firavun'la eş değer tutmak suretiyle cerh etmektedir.

1.2.2.2.10. Bu Ümmetin Nemrudu

Nemrud'um zulmü, acımasızlığı ve Hz. İbrâhim'e yaptıkları Kur'ân âyetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine konu olmuştur. Hz. Ömer'e bu lakabı onu cerh etmek için yakıştıranlar onu da Nemrud gibi acımasız ve zâlim olduğunu ileri sürmektedirler.

Meclisî, Hz. Peygamber vefat edince Hz. Ali, Kur'ân-ı cem' etti. Sonra da bunu alıp mescide getirdi. Orada bulunanlara bunu arz etmek istedi ancak "Bu ümmetin

---

2367 **İbn Manzûr**, 'z-f-r', Lisânu'l-Arab, IV, 325
2368 **el-Hilâlî**, II, 600; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 223.
2369 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 119.
2370 Muddesir, 74/11.
2371 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 395; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 526; **Meclisî,** Mirâtu'l-Ukûl, V, 149; **Meclisî,** Bihâr, XXX. 168, XXXI, 108.
2372 **el-Hilâlî**, II, 794.

Firavunu (Ebû Bekir)"[2373] ve Nemrud'u (Ömer)", "لسنا محتاجين إلى قرآنك/Senin Kur'ân'ına muhtaç değiliz" dediler ve onu kabul etmediler.[2374] Meclisî daha önce Ömer için kullanılan "Bu ümmetin Firavun'u" lakabını Hz. Ebû Bekir için "Bu ümmetin Nemrud'u" lakabını da Hz. Ömer için kullanmış olmaktadır. Dolayısıyla Şîa kötü olan lakapları ilk iki halifeye verirken cerh etmekten başka bir kritere sahip olmadığı görülmektedir.

1.2.2.2.11. Hayrı Engelleyen

Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanılan "Hayrı engelleyen" lakabı onun Hz. Ali'nin velâyeti ve Fedek arazilerinin Hz. Fâtıma'ya verilmesini engellediği iddiasıyla âyetten telmihle[2375] kendisine hayrı engelleyen denilmiştir. Kummî Kaf, 50/25. âyeti tefsir ederken "Hayrı engelleyen" ile "İkinci" yani Hz. Ömer'in kastedildiğini belirtmiştir. Aynı yerde, "Hayr"ın ise Hz. Ali'nin velâyeti ve Hz. Peygamber'in ehlinin hukuku olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir isimlendirmeye gerekçe olarak, Hz. Ebû Bekir'in, bir mektup yazarak Fedek arazilerinin Hz. Fâtıma'ya verilmesini istediği ancak Hz. Ömer'in buna engel olduğu zikretmek suretiyle mezkûr lakapla onu cerh etmiştir.[2376]

1.2.2.2.12. Hallâf-ı Mehîn

Bazı Şîî Müfessirler "Çokça yemin eden, aşağılığa itaat etme"[2377] âyetinin tefsirinde "Hallâf-ı Mehîn" ile "İkinci" yani Hz. Ömer'in kastedildiğini belirtmişlerdir.[2378] Onlar bu lakapla Hz. Ömer'i çokça yemin eden birisi olarak gösterip cerh etmektedirler.

1.2.2.2.13. el-Edlem ve'd-Delâm

Bu kelimeler sözlük anlamıyla daha çok "Kapkara" anlamını ifade etmektedir.[2379] Şîa Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanılmaktadır. Örneğin; Ca'fer-i Sâdık'ın, "Allah'ın gönderdiği her peygamberin zamanında peygambere eziyet eden ve onun vefatından sonra insanları saptıran iki tane şeytan bulunmaktadır. Muhammed'in iki sahâbîsi Hebter ve Delâm da onun dönemin şeytanlarıdır."[2380] dediği aktarılmaktadır. Demek suretiyle Hz. Peygamber'in iki sahâbîsini Hz. Peygamber'e eziyet eden ve vefatından sonra da insanları saptıran şeytana benzetmek suretiyle cerh etmiştir.

2373 "Ümmetin Firavunu" lakabı burada Hz. Ebû Bekir için kullanılmışken bundan önceki başlıkta Hz. Ömer için kullanılmıştı. Demek ki bazen bir lakabı birden fazla kişi için kullanabilmektedirler.

2374 **Meclisî**, Bihâr, LII, 170.

2375 Kaf, 50/25, Kalem, 68/12.

2376 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 326; **Meclisî,** Bihâr, XXIX, 113-114.

2377 Kalem, 68/10.

2378 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 380; **İsterâbâdî**, Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 687; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 458; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn V, 393.

2379 **İbn Manzûr**, 'd-l-m', Lisânu'l-Arab, XII, 204; **Meclisî**, Bihâr, LXIV, 62.

2380 **Âmulî Nebâtî, Ali b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Yûnus (ö. 877/1472-73)** (1384) es-Sirâtu'l-Mustakîm ilâ Mustahakî'l-Kadîm, (Thk. Mihâil Ramazan), I-III 1. Baskı, Necef, Mektebetu'l-Haydariyye, III, 40.

Kummî, Sad 38/28 âyetinde geçen "*Yoksa biz muttakileri fuccârlar gibi mi yapacağız?*" ile ilgili Ca'fer-i Sâdık'ın; "Muttakiler" ile Hz. Ali "Fuccâr" ile Hebter, Delâm ve arkadaşlarının kast edildiğini söylediğini aktarmıştır.[2381] Aynı rivâyeti Bahrânî de tefsirinde[2382] Meclisî de Bihâr'ında aktarmaktadır.[2383] Böyle bir yorumla Kummî Şîa düşüncesine mutabık olarak iyi şeyleri Hz. Ali'ye kötü şeyleri ise diğer halifelere ve muhaliflerine isnat etmek suretiyle mezhebinin gereklerini yerine getirmiştir.

Meclisî, Hz. Ömer'e niçin böyle hitap edildiğini ve hangi anlamda kullanıldığını şöyle açıklamaktadır: "Delâm kelimesi, tarihî olaylarda çoğunlukla Ömer'den kinaye olarak takiyye yapmak için söylenir. Bazen de öncesindeki (Hz. Ebû Bekir) için de lakap olarak kullanılır. Bu ifade ile o ikisinin zahirinin siyahlığı kast edilmiş olabileceği gibi, bâtınlarının küfür ve nifâkla dolu olması veya zulüm ve fitnenin onlarla âfâkta (dünyada) yayılması da kastedilmiş de olabilir."[2384] Bu açıklamasıyla Meclisî ilk iki halifeyi küfür, nifâk, zülüm ve fitnenin membaı olarak göstermeye çalışmıştır. Hz. Peygamber'in en yakınında duran bu kişiler için böyle bir intibada bulunmak Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve öngörüsüne bile halel getireceği için ehli insaf olanların kabul etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla böyle bir yaklaşım mezhebin siyasi duruşundan ileri gelmektedir.

1.2.2.2.14. Şinbevey, Sinbeveyh, Şîbeveyh

Farklı telaffuzlarla (شيبويه و سنبويه و شنبويه) aynı anlamı ifade eden bu lakap Meclisî'nin belirttiğine göre kötü ahlaka sahip olması ve aşırı öfkeli olması dolayısıyla Hz. Ömer'e verilmiştir.[2385] Câbir b. Abdillah'ın Hz. Ali'den rivâyet ettiğine göre Şinbeveyh ve Hebter, Berehut'ta[2386] bir tabutun içinde azap göreceklerdir. Onlar Hz. Ali'den kendilerini tekrar dünyaya göndermesini, eğer dönerlerse onun fazilet ve velâyetini ikrar edeceklerini söyleyecekler, ancak Hz. Ali'nin onlara olumsuz yanıt vereceği rivâyet edilmiştir.[2387]

Bu rivâyette insanları dünyaya geri göndermek gibi peygamberlere bile verilmeyen bir kudretin Hz. Ali'ye verildiği görülmektedir. Mezkûr görüş Şîa'nın Hz. Ali'ye ne kadar olağanüstü bir rolünü biçtiği göstermektedir. Bu da mezhebin cerh ve ta'dil de orta yolu tutturamadığını görmek bakımından önemlidir. Hal böyle olunca Hz. Ali'yi ta'dil Hz. Ömer'i ise cerh etmek için aktarılan bu rivâyetin aşırı sevgi ve nefret tezahürü olduğunu söylemek mümkündür.

2381 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 234.
2382 **Bahrânî**, el-Burhân, IV, 652.
2383 **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 602. Başka rivâyetler için de bkz. **Meclisî**, Bihâr, XXIV, 72, XXXI, 602, 612.
2384 **Meclisî**, Bihâr, LXIV, 61.
2385 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 307.
2386 "Berehût" veya "Berhut" olarak da talaffuz edilen bu isim Hadramut var olduğu bilinen derin bir vadi veya kuyunun ismidir. Bkz. **İbn Manzûr,** Lisânu'l-'Arab, II, 20.
2387 **İsterâbâdî**, Te'vîlu'l-Âyeti'z-Zâhire, s. 169; **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 306.

1.2.2.2.15. Gunder

Şîa, şişman ve kaba anlamlarına gelen gunder kelimesini,[2388] Hz. Ömer'i cerh etmek için lakap olarak kullanmaktadır. Beyâdî (ö. 877/1472) aktardığı şiirle ilk üç halifeyi şu şekilde tenkid etmektedir.

فكن من عتيق ومن غندر أبيا بريئا ومن نعثل

كلاب الجحيم خنازيرها أعادي بني أحمد المرسل.

"Atik (Hz. Ebû Bekir), Ğunder (Hz. Ömer) ve Na'sel (Hz. Osmân)'den uzak ol! Yüz çevir! Ki onlar cehennemin köpekleri ve domuzlarıdır, elçi olarak gönderilmiş Ahmed'in oğullarının düşmanlarıdır."[2389] Mezkûr şiirde ilk üç halife cehennemin köpek ve domuzlarına benzetilerek cerh edilmiştir. Bu şiir de Şîa'nın sahâbîleri cerh etmede ne kadar aşırıya kaçtıklarını görmek bakımından önemlidir.

1.2.2.2.16. Züreyk

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanılan bu lakabın Hz. Ömer için kullanılması ile ilgili Meclisî iki ihtimal üzerinde durmuştur. Ya teni mavi olduğu için teninden dolayı kendisine Züreyk denilmiştir. Ya da kendisindeki bazı kötü davranışlardan dolayı onu Arapların uğursuz saydığı ve kendisinden nefret ettiği bir kuşa benzeterek Züreyk denmiş olabileceğini ileri sürmüştür.[2390]

Ca'fer-i Sâdık; "Allah, hiçbir peygamber göndermemiştir ki ümmetinin içinde ona azap eden ve ondan sonra halkını sapıklığa götüren iki kişi olmasın.[2391] Nuh'un arkadaşları Fekantifun ve Haram; İbrâhîm'in arkadaşları Meksel ve Rezam; Mûsâ'nın arkadaşları Samirî ve Marakiba; Îsâ'nın arkadaşları Febûlis ve Meritun'dur. Muhammed'in arkadaşlarına gelince o ikisi Hebter (Hz. Ebû Bekir) ve Züreyk (Hz. Ömer)."[2392] Şîa Hz. Ali'nın Hz. Peygamber'den sonra halife olması gerektiği inancından hareketle ilk iki halifeyi gâsıb ve halkı sapıklığa düşüren -bu rivâyette olduğu gibi- olarak görmektedir.

Arap toplumunun o günkü şartlarda Züreyk tabirine ne anlam verdiği oldukça önemlidir. O dönemin Araplarında gök rengi uğursuz ve kötü göz rengi olarak algılanmaktaydı. Ayrıca Arapların o günün düşmanı olan Rumların genel karakteristiği gök gözlü/mavi olmaları idi.[2393] Dolayısıyla gök gözlü olma tabiri düşman vasıflarından birini edinmek ile ilişkilendirilerek Hz. Ömer'e verilmiş olabilir.

2388 **İbn Manzûr,** 'Ğunder', Lisânu'l-'Arab, V, 33.

2389 **Âmulî Nebâtî,** III, 40.

2390 **Meclisî**, Bihâr, XIII, 213

2391 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 63-64.

2392 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 214; **Meclisî**, Bihâr, XIII, 212;

2393 **Beydâvî, Abdullah b. Ömer (ö. 685/1286)** (Tsz) Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Tevil, Beyrût, Dâru'l-Fikr, IV, 69-70.

1.2.2.2.17. Tâğût

Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanılan tâğût kelimesi sözlükte "Azgın olmak, sınırı aşmak" anlamına gelen tuğvân/tuğyân köklerinden türeyen bir isim/sıfat olup "Allah dışında tapınılan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz tâgûtun kapsamına girmektedir."[2394] Seffâr, Ayyâşî, Taberî Âmulî Sağîr, Feyz-i Kâşânî ve Bahrânî'ye göre "Kendilerine kitaptan pay verilenlerin Cibt ve Tâğut'a îmân ettiklerini görmedin mi?" âyetinde geçen Cibt ve Tâğut ile Fulân (Hz. Ebû Bekir) ve Fulân (Hz. Ömer) kast edilmiştir.[2395] Mezkûr Şîî âlimler batını bir yorumla "Tâğût" ile Hz. Ömer'in murâd edildiğini belirtmek suretiyle onu cerh etmişlerdir.

1.2.2.2.18. Münker

Nahl 90. âyeti tefsir eden Kummî ve Ayyâşî'nin naklettiğine göre Muhammed el-Bâkır âyette geçen "Adl" ile kelime-i şehadet, "İhsân" ile Hz. Ali, "Fehşâ" ile Fulân (Ebû Bekir), "Münker" ile Fulân (Ömer) "Beğiy" ile Fulân (Osmân)'ın kastedildiğini ileri sürmektedir.[2396] Feyz-i Kâşânî ve Huveyzî Bahrânî de aynı rivâyeti tefsirlerinde zikretmektedir.[2397] Görüldüğü gibi burada da Şîa iyi vasıfları Hz. Ali'ye vererek onu ta'dil, kötü vasıfları ise ilk üç halifeye vereke onları cerh etmiştir.

1.2.2.2.19. Veled-i Zina

Hz. Ömer'i cerh için kullanılan Suhâk'ın oğlu lakabında da dolaylı olarak Hz. Ömer'e veled-i zinâ denildiğini daha önce müşahede ettik. Bu başlıkta "*Tek olarak yarattığım, kimseyi bana bırak*"[2398] âyetinde geçen وَحِيداً ile Kummî'ye göre "Veled-i zina" kast edilmiştir o da Züfer (Ömer)'dir demektedir.[2399] Feyz-i Kâşanî Hz. Ömer ismini zikretmeksizin "وَحِيداً/babası bilinmeyendir." demektedir.[2400] Zikri geçen âyetten Hz. Ömer için böyle bir lakap çıkarmak mümkün olmadığı halde mezkûr isimler batını bir yolla böyle bir yola başvurup onu cerh etmişlerdir.

1.2.2.2.20. Şeytân

Bazı Şîî yazarlar insanları Hz. Ali'den uzaklaştırdığı gerekçesiyle Hz. Ömer'i cerh etmek için ona şeytân lakabı takmışlardır. Kummî, Kâf, 50/23. ve 27. âyetleri tefsir

---

2394 Tağût kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **el-İstehânî,** t-ğ-y', Müfredât, s. 635; s. 216; **Yurdağür, Metin** (2010) 'Tâğut', DİA, İstanbul, XXXIX, 372.

2395 **Saffâr**, s. 65; '**Ayyâşî**, Tefsîru'l-'Ayyâşî, I, 246; **Taberî Âmulî Sağîr,** Bişâretu'l-Mustafâ, s. 193; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, I, 459; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 96; **Meclisî**, Bihâr, XXIII, 289.

2396 **Kummî,** Tefsîru'l-Kur'ân, I, 388; **'Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 268.

2397 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, III, 151; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, III, 77; **Bahrânî,** el-Burhân, III, 447-448.

2398 Müddessir,74/11.

2399 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 395.

2400 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 246.

ederken âyetlerde geçen "قرين" kelimesinden kastın şeytân olduğunu bu şeytânla da Hebter (Ömer)'in kastedildiğini iddia etmektedir.[2401] Feyz-i Kâşânî "قَالَ قَرِينُهُ ile şeytanı söyledi o da ikinci (Ömer)" diyerek Kummî'nin görüşünü aktarmaktadır.[2402] Aynı ifadeyi Bahrânî de aktarmaktadır.[2403]

Ca'fer-i Sâdık, Allah'ın gönderdiği her peygamberin zamanında peygambere eziyet eden ve onun vefatından sonra insanları saptıran iki tane şeytan bulunmaktadır. Muhammed'in iki sahâbîsi Hebter ve Delâm da onun dönemin şeytanlarıdır.[2404] Bu rivâyete göre es-Sâdık, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i Hz. Peygamber döneminin şeytanı olarak görmektedir.

Çağdaş Şîî muhaddislerden Ali Nemâzî eş-Şehrudî (ö. 1405/1984) "*Mustedreku Sefineti'l-Bihâr"* isimli eserinde "Şeytân" için özel bir madde açmış ve o madde bazı âyetlerde geçen "Şeytân" kelimesiyle Hz. Ömer'in kastedildiğini belirtmiştir.[2405] Mezkûr rivâyetlerden de anlaşılacağı üzer Şîa Hz. Ömer'i imân etmemiş birisi olarak görmekte ve şeytan lakabıyla cerh etmektedir.

1.2.2.2.21. Fulân

Şîî âlimler zaman zaman Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osmân'dan bahsederken isimleri yerine Fulân, Fulân ve Fulân demektedirler.[2406] İkinci Fulânla Ömer kast edilmektedir. Konu ile ilgili Şîî rivâyet kaynaklarında çokça rivâyete rastlamak mümkündür. Rahmân, 55/13. âyette Rabbinin nimetlerini yalanlayanlar el-Bâkır'a göre Ubey, Fulân ve Fulân hakkındadır.[2407] Şîa onların isimlerini zikretmeksizin kötü şeyleri onlara isnâd ederek onları cerh etmiş olmaktadır.

1.2.2.2.22. Hebter

Şîî müellifler, tilki anlamına gelen bu lakabı[2408] Hz. Ebû Bekir'i cerh için kullandıkları[2409] gibi Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanmışlardır. Örneğin, Kummî Mutaffifîn, 83/11'de geçen "*Kıyamet gününü yalanlayanlar*"[2410] ve Şems, 91/10 "*Onu*

2401 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 324, 326.
2402 **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 61.
2403 **Bahrânî,** el-Burhân, V, 139,147.
2404 **Âmulî Nebâtî, Ali b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Yûnus (ö. 877/1472-73)** (1384) es-Sirâtu'l-Mustakîm ilâ Mustahakî'l-Kadîm, (Thk. Mihâil Ramazan), I-III, 1. Baskı, Necef, Mektebetu'l-Haydariyye, III, 40.
2405 **en-Nemâzî, Ali eş-Şehrudî (ö. 1405/1984)** (1418) Mustedreku Sefînetu'l-Bihâr, I-X, Kum, en-Neşru'l-İslâmî, V, 403-412.
2406 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 301.
2407 **Âmulî Nebâtî,** III, 40.
2408 **Meclisî**, Bihâr, XXXVII, 307.
2409 **Meclisî**, Bihâr, XIII, 213.
2410 Mutaffifîn, 83/11

kötülüklere gömen de zirar etmiştir." ile Zürek (Ebû Bekr) ve Hebter (Ömer)'in kastedildiğini belirtmek[2411] suretiyle onları cerh etmiştir.

1.2.2.2.23. Ebû'ş-Şurûr

Meclisî, *Bihâru'l-Envâr* isimli eserinde Hasan b. Ali el-Askerî'ye nispet edilen tefsirde geçen şerlerin babası anlamına gelen Ebû'ş-Şurûr künyesi[2412] ile Ömer ya da Hz. Ebû Bekir'in kast edilmiş olabileceğini belirtmektedir.[2413] Halifelik Hz. Ebû Bekir ile başladığı için Hz. Ebû Bekir'e, ona halifelik yolunu açtığı için de Hz. Ömer'e bu lakap ona verilmiş olabilir.

Şîa kaynaklarında Hz. Ömer'i cerh etmek için kullanılan lakaplar incelendiğinde lakapların tamamen imâmet meselesinden kaynaklı bir önyargı sonucu kurgulanmış olabileceği ihtimali ağır basmaktadır. Zira zikredilen lakapları onun siretiyle uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Gerek onu cerh eden rivâyetler gerekse mezkûr lakaplarla Şîa, Hz. Ömer'in Ehl-i Sünnet katındaki değerini düşürmeye matuf girişimler olarak kabul etmek mümkündür. Zira onların kaynakları dışında Hz. Ömer'i bu derece sert tenkid eden başka kaynaklara rastlanmak imkân dâhilinde değildir. Şîa sahâbîleri cerh ederek Hz. Ali'nin değerini yükseltme hedefini gütmüştür. Ancak farkında olmadan Hz. Ali'nin değerini aşırı ta'dil ederek düşürmektedir. Zira başta ilk üç halife olmak üzere sahâbîlerin hepsinin birbirleri ile yakın ilişkili olduğu onlarla ilgili okuma yapan herkes görmektedir.

1.2.3. Hz. Osmân

Fil olayından altı yıl sonra Tâif'te doğan Hz. Osmân, ilk on Müslümandan birisi olarak birinci Habeşistan hicretine katıldıktan bir yıl sonra Mekke'ye geri dönüp daha sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Bedir gazvesi dışında Hz. Peygamber'in katıldığı bütün gazvelere katılmıştır. Hudeybiye Antlaşması öncesi Hz. Peygamber'in özel elçisi olarak Mekke'ye gitmiştir. Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olan Hz. Osmân, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hem kâtipliğini hem de müşavirliğini yapmıştır. Hz. Ömer'in kendisinden sonra içlerinden birisinin halife olarak seçilmelerini istediği altı kişiden birisi olarak Abdurrahmân b. Avf'un (ö. 32/652) muvâfâkâtı ile halife seçilmiştir. Halifeliğinin ilk altı yılında Hz. Ömer'in döneminde olduğu gibi birçok yer fethedilmiştir. Son altı yılda ise fetihlerin azalmış olması, ekonomik kriz ve akrabalarını devletinin önemli kademelerine getirmiş olması, valilerin yanlış uygulamalarına sessiz kalması sonucu onun şehadetiyle sonuçlanmış olan ve etkileri günümüze kadar devam eden İslâm tarihinin ilk büyük fitnesi

---

2411 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 411, 424.
2412 **Hasan b. Ali,** Tefsîr, s. 193.
2413 **Meclisî**, Bihâr, XVII, 335.

baş göstermiştir. Evi muhasara altına alınan Hz. Osmân 18 Zilhicce 35 / 17 Haziran 656 yılında şehîd edilmiştir.[2414]

1.2.3.1. Hz. Osmân'ı Cerh Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Şîa kaynakları incelendiğinde Hz. Osmân'ın kendisinden önceki iki halife gibi halifeliğe uygun birisi olmadığı, haksız yere halife olduğu, ilmi yönden eksik olduğu, kendisinden fısk ve fesadın fışkırdığı, yolsuzluk yaptığı, akrabalarını kayırdığı, dinde bid'at oluşturduğu gibi ithamlarla suçlandığı müşahede edilecektir.[2415] Bu bağlamda onun cerhi için ileri sürülen âyetleri ve rivâyetleri incelemek önem arz etmektedir.

1.2.3.1.1. Hz. Osmân'ı Cerh Ettiği İddia Edilen Âyetler

Bir kısım Şîî muhaddis ve müfessirler "*Ey İmân edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost olarak benimsemeyin, onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onlara dost olursa o da onlardandır. Allah zulmeden kimseleri doğru yola eriştirmez.*"[2416] âyetinin Uhud yenilgisinden sonra Hıristiyan olmak isteyen Hz. Osmân ve Yahudi olmak isteyen Talha b. 'Ubeydullah hakkında nâzil olduğu ileri sürmektedirler.[2417] Rivâyete göre Hz. Peygamber, Uhud savaşında yaralandığında Hz. Osmân, "Ben Şâm'a gideceğim; orada Yahudi bir arkadaşım var; ondan emân alacağım; korkarım ki Yahudiler bize üstünlük sağlar" demiştir. Talha b. Ubeydullah da "Ben de Şâm'a gideceğim; Orada benim bir Hıristiyan arkadaşım var; ben de ondan emân alacağım. Korkarım ki Hristiyanlar bize karşı üstün gelirler" demiştir. Böylece biri Yahudi diğeri de Hristiyan olmak istemiştir.[2418] Ancak şu bir gerçektir ki birinden emân almak, ya da birine sığınmak onun dinine girmeyi gerektirmez. Habeşistan'a hicret edenler, Necâşî'ye sığınmışlardı; ancak onun dinine girmedikleri hususunda hiçbir şüphe yoktur.

Benî Nadîr Yahudilerin toprakları fethedilip malları taksim edilince Hz. Osmân, Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'e gidip ikisinin aralarında tayin ettiği arazileri talep etmesini, istemiştir. "Eğer onları sana verirse ben onlarda sana ortak olacağım, (eğer sana vermezse) ben gidip isteyeceğim bana verirse seni ortak edeceğim." dediği aktarılmıştır. Zikri geçen

---

2414 Hz. Osmân'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Osmân b. 'Affân', Mu'cemu's-Sahâbe, IV, 326 vd; **İbn Kani',** 'Osmân b. 'Affân', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 254 vd; **Ebû Nu'aym,** 'Osmân b. 'Affân', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 58 vd; **İbn Abdi'l-Berr,** 'Osmân b. 'Affân', el-İsti'âb, III, 1037; **İbn Hacer**, 'Zinnûreyn Osmân b. 'Affân', II, 349 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Osmân b. Affân', Usdu'l-Ğâbe, s. 825 vd; **Akarsu, Murat** (1993) Hilâfetine Kadar Hz. Osmân, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, s. 12 vd; **Yiğit, İsmâil** (2007) 'Osmân', DİA, İstanbul, XXXIII, 438-443.

2415 Örneğin bkz. **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 289 vd.

2416 Mâide, 5/51.

2417 Bir rivâyet göre de 'Ubâde b. Sâmit ve Abdullah b. Ubey hakkında nâzil olmuştur. Bkz. **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, III, 318.

2418 **el-Halebî**, s. 358**; İbn Tâvûs, Ahmed b. Mûsâ (ö. 673/1274-75)** (Tsz) 'Aynu'l-'İbre fi Ğabeni'l-İtre, 1. Baskı, Kum, Dâru'ş-Şehâb, s. 28; **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 37; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 305-306.

arazileri ilk önce Hz. Osmân isteyince Hz. Peygamber, Hz. Osmân'a verdi. Hz. Ali, "Beni o arsaya ortak kıl" deyince Hz. Osmân kabul etmemiş, bunun üzerine Hz. Ali, "Benimle senin aranda Peygamber hakem olsun" dedi. Hz. Osmân, Hz. Peygamber'in hakemliğinde Hz. Ali ile mahkemeleşmek istemedi. Hz. Osmân'a "Muhâkeme için niçin Hz. Peygamber'in yanına gitmiyorsun?" diye sorulduğunda Hz. Osmân, "O Ali'nin amcasının oğludur. 'Korkarım ki Ali'nin lehine hüküm verir' demesi" üzerine *"Allah'a ve Peygamber'e inandık, itaat ettik derler; sonra da bir takımı yüz çevirirler. İşte bunlar inanmış değillerdir"*[2419] *"Aralarında hüküm vermek üzere Allah'a ve Peygamberine çağırıldıkları zaman, bir takımı hemen yüz çevirirler. İşte bunlar inanmış değillerdir."*[2420] *"Ama hak kendilerinden tarafa ise, itaatle koşa koşa gelirler."*[2421] *"Kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüphelenmişler midir yahut Allah'ın ve Peygamberinin onlara haksızlık yapacağından mı korkmaktadırlar? Hayır; onlar sadece zâlimdirler.*"[2422] âyetleri Hz. Osmân'ı bu düşüncesinden dolayı uyarmak için indirildiği rivâyet edilmektedir.[2423] Münâfıkların tipik özelliklerini anlatan bu âyetleri Hz. Osmân'la ilişkilendirmek suretiyle Şîa onu münâfıklıkla itham etmektedir.

Başka bir rivâyete göre Hz. Osmân, daha önce Hz. Ali'ye satmış olduğu bir arsayı satmadığını iddia etmesi üzerine Hz. Ali, onu Hz. Peygamber'in hakemliğine davet etmesi üzerine Osmân, "O senin amcanın oğludur" diyerek onun hakemliğini reddetmesi üzerine "*Kalplerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldiklerinden dolayı onlara elem verici azap vardır.*"[2424] âyeti Hz. Osmân'ı tenkîd etmek için nâzil olmuştur.[2425] Bu âyetle de Hz. Osmân münâfıklıkla itham edilmektedir.

Şîî müfessirler "*Müslüman oldular diye seni minnet altında bırakmak istiyorlar; de ki: Müslüman olmanızla beni minnet altında tutmayın, hayır; eğer doğru kimselerseniz, sizi îmâna eriştirmekle Allah sizi minnet altında bırakmıştır.*"[2426] âyetinin sebeb-i nüzûlü ile ilgili şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: "Hendek Savaşı sırasında 'Ammâr, hendek kazarken 'Asken (Osmân) onun yanından geçti. Çukurdan tozlar yükseldi. Asken elbise kolunu burnunun üzerine koyarak oradan geçti. Bunun üzerine 'Ammâr şöyle bir şiir söyledi: '*Mescitleri inşa eden/onun gölgesinde secde ve rüku'a varan kimse ile / toz toprak bulaşmasın diye onu seyreden /ve sonra savuşup giden bir değildir.'* Bunun üzerine Asken

---

2419 Nûr, 24/47.
2420 Nûr, 24/48.
2421 Nûr, 24/49.
2422 Nûr, 24/50.
2423 **İbn Tâvûs,** 'Aynu'l-'İbre, s. 31; **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 37.
2424 Bakara, 2/10.
2425 **'Amulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 34.
2426 Hucurât, 49/17.

‘Ammâr’a yöneldi*: ‘Beni mi kastediyorsun?’ diye sordu.* Sonra Resûlullah’ın yanına gelerek *‘Biz kendimize ve nâmûsumuza sövdürmek için Müslüman olmadık.’* Hz. Peygamber de *‘Git, sen Müslümanlığını yerinden söküp götürdün’ dedi.* Bu hadise üzerine söz konusu âyet nâzil oldu.*’’*[2427] Mezkûr âyetin de münâfıklar hakkında nazil olduğu anlamından anlaşılmaktadır.

Bir kısım Şîî müfessirlerin Ca‘fer-i Sâdık’tan rivâyet ettiklerine göre Hucurât, 49/7’de geçen “*Allah îmânı size sevdirmiş ve gönüllerinize süslemiştir”* âyetiyle Hz. Ali “*Size küfrü, fıskı ve isyânı kerih görmüştür*.” ile Falân, Fulân ve Fulân (Ebû Bekir Ömer ve Osmân) kast edilmiştir.[2428]Ayrıca Kummî’ye göre ‘Abese süresinin ilk âyetleri Hz. Peygamber’i uyarmak için değil bilakis Hz. Osmân’ı cerh etmek için nâzil olmuştur.[2429] Ahzâb, 33/53. âyet Hz. Osmân ve Talha b. Ubeydullah’ı cerh etmek için nâzil olmuştur.[2430] Şîî müfessirler, en-Nûr, 24/40. âyette geçen “*Derin denizlerdeki dalga üstüne dalga onu kaplıyor*” ile Na‘sel (Osmân)’in kast edildiğini ileri sürmüşlerdir.[2431]

Yukarıda zikredilen âyetlerin Hz. Osmân hakkında nâzil olduğunu söylemek konusunda temel dinamik, esbâb-ı nüzûl kitâbiyâtı ve dolayısıyla rivâyetlerdir. İlgili literatürde bu âyetlerin Hz. Osmân hakkında nâzil olduğu teyit edildiğinde, bu âyetlerin onu cerh etmede haklılık noktasının olabileceği söylenebilir. Farazi ve hayali iddialarla âyetlerin hitâbını belli birisine tahsis etmek ve dolayısıyla bâtını yorumlar ve zoraki çıkarımlar yapmak, âyetlerden ne anlaşıldığını değil nasıl anlaşılmak istendiği sonucuna götürecektir ki böylesi bir okuma türünün ideal bir anlama ve yorumlama faaliyeti olmadığı açıktır.

1.2.3.1.2. Hz. Osmân’ı Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde ilk iki halifeye yöneltilen eleştirilerin benzerlerinin Hz. Osmân’a yöneltildiği müşahede edilecektir. Dolayısıyla Hz. Osmân’ı cerh eden rivâyetleri ele almak konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.2.3.1.2.1. Hz. Osmân’ın Savaşlardaki Durumu İle İlgili Rivâyetler

Şîî yazarlara göre Hz. Osmân, kendisinden önceki iki halife gibi savaşlarda hiçbir kahramanlık göstermediği gibi ya mazeret göstererek savaşa katılmamış ya da katıldığı savaşlarda cenk meydanından kaçmıştır.

2427 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, II, 404-405.

2428 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 398; **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, II, 319; **İsterâbâdî,** Te’vîl, 586; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, II, 1192; **Huveyzî,** Nûru’s-Sakaleyn, V, 83; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 105.

2429 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, II, 404-405. Ayrıca “Aksen” başlığına bakınız.

2430 “Eşleri ile evlenme düşüncesiyle Hz. Peygamber’i incitenler” başlığında bu âyet ele alınıp incelenmiştir.

2431 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, II, 106; **Küleynî**, el-Kâfî, I, 480; **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 305; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru’s-Sâfî, III, 438.

Siyer ve tarih kaynakları Hz. Osmân Bedir savaşına Eşi Rukıyye'nin hastalığı sebebiyle, Hz. Peygamber'den aldığı özel izinle katılmadığı kaydedilirken[2432] Uhud savaşında Hz. Osmân'ın sebat göstermediğini, Hz. Peygamber'i yapayalnız bırakarak Mekkeli müşriklere arkasını dönüp kaçtığını,[2433] hatta tam üç gün ortadan kaybolduktan sonra Medîne'ye döndüğü belirtmektedir. Huneyn savaşında Hz. Peygamber'in yanında sebât edenlerin isim listesinde Hz. Osmân'ın isminin yer almayışını onun savaştan kaçtığına yorumlamaktadırlar.[2434] Bu iddialarından hareketle Şîa savaş meydanından hiç kaçmayan Hz. Ali varken Hz. Osmân'ın halife seçilmesini uygun olmadığını delillendirmeye çalışmıştır.

1.2.3.1.2.2. Hz. Osmân'ın İlmi Yetersizliği İle İlgili Rivâyetler

Şîî âlimler diğer halifelerin yetersiz, buna mükâbil Hz. Ali'nin yeterli olduğunu ileri sürdükleri gibi Hz. Osmân'ın da ilmi yönden yetersiz olduğunu, halifeliğe uygun olmadığını, başta ahkâm olmak üzere dini ve idari konularda ilmi yetersizliğe sahip olduğunu dolayısıyla liyakat ehli olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ahkâm yönünden eksikliğine şu olayı örnek olarak vermektedirler: Halîfeye altı aylık hâmileyken doğum yapan bir kadın getirdiler. Halîfe onun recmedilmesini emretti. Durumu öğrenen Hz. Ali, Ahkâf, 46/15. ve Bakara, 2/233. âyetlerine dayanarak hamileliğin altı ay olabileceğini bu kadının recm edilemeyeceğini belirttikten sonra Hz. Osmân infazın durdurma emrini vermiş;[2435] ancak emir infaz yerine gidene kadar kadın recmedilerek öldürülmüştür.[2436] Bazı Şîî âlimler bu rivâyete dayanarak Hz. Osmân'ın kendi görüşünde direttiği ve bu yüzden kadını recmettiğini ileri sürmüşlerdir.[2437] Hz. Ömer başlığında da geçtiği üzere burada da ilim yönünden halifelerin birbirleriyle yarıştırıldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni Şîa'nın halife olarak görmek istediği Hz. Ali'yi diğer halifelere üstün gösterme çabasından ileri gelmektedir. Yoksa Hz. Osmân'ın ilmi yetersizliğine ya da Hz. Ali'nin ilmi yeterliliğine yormak kişinin aidiyet durumuna göre değişmektedir.

2432 **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 253.

2433 **'Allâme Hillî,** Minhâcu'l-Kerâme, s. 109.

2434 **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 34.

2435 'Allâme Hillî'ye göre Hz. Osmân kendi görüşünde diretiyor ve katını recm ediyor. 'Allâme Hillî, Nisâ, 4/93, Maide 44, 45 ve 47. âyetlerinden yola çıkarak Hz. Osmân'ın Kur'ân'a muhâlefet ettiğini ileri sürmektedir. Bkz. '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 302-303.

2436 Aynı minvaldeki bir rivâyete ise uyarıyı yapan kişi İbn 'Abbâst'ır: Halifeye 6 aylık hâmileyken doğum yapan bir kadın getirdiler. Halife onun recmedilmesini emredince; İbn 'Abbâs da Ahkâf 15 ve Bakara 233 âyetlerini okuyarak Hz. Osmân'ı uyardı bunun üzerine kadını salıverdi.

2437 **Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 35.

1.2.3.1.2.3. Hz. Osmân'ın Dinde Bidat Oluşturduğuna Dair Rivâyetler

Şîa kaynakları, Hz. Osmân'nın, şûrâya başkanlık eden Abdurrahmân b. Avf'a verdiği "Allah'ın kitâbına, Hz. Peygamber'in sünnetine ve önceki halîfelerin sîretine uyacağına" dair sözünü unuttuğunu ve dinde çeşitli biatler oluşturarak uymadığını ileri sürmüşlerdir. Bu minvalde önce çıkan bazı uygulamaları aşağıda ele alınacaktır.

Seferilikte Namaz: Hz. Peygamber, daima yolculukta dört rekâtlı namazı iki rekât olarak kılmaktaydı. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'ın hilâfetinin başında iki rekât olarak kılarken daha sonra Hz. Osmân dört rekât olarak kılmaya başladı. Bu da şeriatı dönüştürdüğünün delili olarak zikredilmektedir.[2438] Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre "Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Minâ'da dört rekâtlık namazı iki rekât olarak kıldırdı. Hz. Osmân da hilâfetinin ilk yıllarında iki rekât olarak kıldırdı sonra iki rekât yerine dört rekât olarak kıldırdı. İbn Ömer cemaatle kıldığı zaman dört rekât, tek başına kıldığı zaman iki rekât olarak kılmaktaydı."[2439] 'Allâme Hillî Hz. Osmân'ın bu değişikliğinin dine uygun olmadığını belirtmektedir.[2440] İbn Ömer'in uygulamasından da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber bu konuda ümmetini serbest bırakmıştır. Onun için Hz. Osmân ilk başlarda diğer halifeler gibi yolculukta namazı kısaltmış, ancak seferde meşekkat azalınca da tam kılmaya başlamıştır. Dolayısıyla bundan dini dönüştürme çabası anlaşılmamalıdır.

Cuma Namazına İkinci Ezan İlave Etmesi: Sa'îd b. Yezîd'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Cuma günü imâm minbere çıkıncaya kadar tek bir ezan okunmaktaydı. Hz. Osmân zamanında insanlar çoğalınca o, üçüncü bir ezanın okunmasını emretti ve durum bu şekilde sabitleşti.[2441] Şîîler bu vb. hadislere dayanarak Hz. Osmân'ın Cuma günü bir ezan yerine iki ezan okuttuğunu böylece dinde bir bidat ihdas ettiğini ve bu bidatin günümüze kadar devam ettiğini söyleyerek onu tenkîd etmişlerdir. el-Emînî bu konudaki tenkîdlerini özet olarak şu şekilde dile getirmektedir: "İnsanların Medîne'de çoğalması, yeni ezânın ilave edilmesi için haklı bir neden teşkil etmez. Doğru olan namaz ile kamet arasında bir ezan ilave etmek değil; şehrin değişik bölgelerinde müezzinler çoğaltmaktır. Sünnette sıralama konusunda bunun aksi sabittir. Halifenin icat ettiği ikametten sonraki ezandır. Bu yüzden sahâbe onu ayıplamış ve bu ezanı bidat saymıştır. Açık olan şudur ki üçüncü halife, ezan ve kametten önceki ezanı değil onlardan sonra üçüncü bir ezan ilave etmiştir. Şayet Medîne'deki insanların çokluğu

2438 **Âmulî Nebâtî**, es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 35.
2439 Müslim Salat, 17; Krş bkz. '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 303-304.
2440 '**Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 304.
2441 **Buhârî,** Cuma, 25.

üçüncü bir ezanı gerekli kıldıysa niçin tüm beldeler halifenin bu uygulamasına uydular? Hâlbuki hepsinde insanlar o kadar çok değildi. Halifenin meşrû ezanın Medîne'ye özgü olduğunu ya da nüfusu kalabalık beldelerin bu hükmü uygulayabileceğini vurgulaması gerekirdi. Ne var ki Halife Osmân öyle yapmadı. Ondan sonra Muâviye, Mervân, Ziyâd ve Haccâc geldiler. Kendi arzularına ve eğilimlerine göre Allah'ın dini ile oynadılar. Ama ilk başlayan daha zâlimdir."[2442] Meclisî'ye göre Cuma gününe yeni ezan ihdâs etmek Hz. Peygamber'in sünneti değil haram bir bidattır.[2443] Şîa'nın bu iddiasını Hz. Ali'nin kendisi uygulamaya uyarak çürütmüş olmaktadır. Çünkü onun bu uygulamayı kaldırdığına dair ondan bir açıklama vârid olmamıştır.[2444]

Hutbeyi Bayram Namazının Önüne Alması: Bayram namazlarında hutbenin namazdan sonra okunduğu malumdur. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devirlerinde uygulama bu şekildeydi. Hz. Osmân insanların hutbeyi dinlemeden çıktıklarını görünce hutbeyi dinleyip, namaz kılıp öylece çıksınlar diye hutbeyi namazın önüne almıştır. Şîa bu uygulamasını dinde bidat oluşturmuştura yorarak tenkid etmektedir.[2445]

Kısas Uygulamaması: Müslüman olan Hürmüzân-ı Fârisî'yi öldürdüğü için, kendisine kısasın uygulaması ilzâm olunan 'Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattâb'a Hz. Ali'nin itirazına rağmen uygulatmaması da eleştirilen konulardan biri olmuştur.[2446] Hz. Ömer'in şehîd edilmesinin azmettiricisi olarak Hürmüzân'ı gördüğünden onu öldüren 'Ubeydullah'ın ma'sûm birisini öldürdüğü iddiasıyla ona kısas uygulaması gerektiğini Şîa iddia etmektedir. Hz. Osmân onlarla aynı fikirde olmadığı için uygulamamış olabilir.

Temettu' Haccını Yasaklaması: Hz. Ömer tarafından yasaklanan iki mutadan biri olan temettu haccı yasağına Hz. Osmân da devam etmiştir. İlk iki halifenin yasağına rağmen Hz. Ali temettu haccını yapmıştır. Hz. Osmân, ona: "Ben temettu haccını yasaklamama rağmen temettu haccını yapmışsın" demesi üzerine Hz. Ali, "Ben hiç kimsenin sözü için Hz. Peygamber'in sünnetini terk etmem" karşılığını vermiştir.[2447] Hz. Osmân, Hz. Ömer gibi aynı maslahat gereği Temettü' haccı yasağını devam ettirmiştir.

Şîa'nın Hz. Osmân'a dinde bidat oluşturdu iddiasıyla yönelttiği tenkidler

---

2442 **el-Emînî,** VIII, 127-128; **Arı,** s. 469.

2443 **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 242.

2444 Konu ile ilgili ayrıca bkz. **Erul,** Sahabenin Sünnet Anlayışı, 416-417.

2445 **Mufîd**, el-Mukni', s. 202-203; **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 241-242. Konu ile ilgili Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen farklı rivâyetler ve değerlendirmeleri için bkz. **Erul,** Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 438.

2446 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 301.Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. **el-Emînî,** VIII, 132 vd.

2447 **Âmulî Nebâtî**, es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 35; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 303. Ayrıca bkz**. el-Emînî,** VIII, 130 vd.

incelendiğinde hepsinin dinin temel hükümleriyle ilgili olmadığı görülecektir. Şöyle ki meşekkat azalınca yolculukta namazlarını tam kılmıştır. Nüfus artınca halkın daha rahat namaza yetişmesi için ikinci bir ezan okutmuştur. Halk hutbeyi dinleyip öylece çıksın diye bayram hutbesini namazının önüne almıştır. Mekkeliler maddi sıkıntı yaşamasın ve Kâbe tenhalaşmasın diye Hz. Ömer'in temettü haccı ile ilgili yasağını devam ettirmiştir. Hurmuzân'ın da Hz. Ömer'in katillerinden birisi olabileceği ihtimaliyle 'Ubeydullah'a kısas uygulamamıştır. Dolayısıyla yaptığı uygulamalar bidat olarak değil, bir devlet başkanının kendi halkının maslahatı gereği yapabileceği uygulamalar olarak kabul edilmelidir.

1.2.3.1.2.4. Sahâbîlerin Hz. Osmân'a Yönelttiği Tenkîdler

Gerek uygulamalarından, gerekse akrabalarına göstermiş olduğu pozitif ayrımcılıktan dolayı Hz. Osmân'ın sahâbîler tarafından sert bir dille tenkîd edildiği bir gerçektir. Hz. Osmân'a yönelik eleştirileri ile öne çıkan bazı sahâbîler ve eleştirileri şunlardır:

Ebî 'Âmir, Mevlâ Sâbit'ten rivâyet edilmiştir: Ebî Âmir: Ben mescitteyken Osmân oradan geçerken 'Âişe ona "Ey aldatan! Ey fâcir! Emanetini tahrip ettin. Raiyyetini zayi ettin. Eğer beş vakit namaz olmasaydı, insanlar sana doğru yürüyecek seni koyunu boğazlar gibi boğazlayacaklardı." Osmân da ona: "*Nuh'un karısı Lut'un karısı*"[2448] dedi. Başka bir sefer Hz. Osmân minbere çıkarken 'Âişe: Hz. Peygamber'in gömleğini kaldırarak "Sen bu gömleğin sahibine muhâlefet ettin." Hz. Osmân, "Bu başının alın tarafından iki yanı kılsız kadın/huysuz kadın Allah'ın düşmanıdır. Allah onun ve onun arkadaşı Hafsa ile ilgili Kur'ân'da "Nuh'un karısı ve Lut'un karısını"[2449] örnek vermiştir, diyerek Hz. 'Âişe'yi tenkîd edince Hz. 'Âişe ona "Ey Na'sel! Ey Allah'ın düşmanı! Şüphesiz ki Allah seni Yemen'deki Yahudi birisinin ismiyle -Na'sel ile- isimlendirdi diyerek Hz. Osmân'ı eleştirdi.[2450] Başka bir rivâyette ise insanlar Hz. Osmân'a karşı gelip ona kızdıkları günlerin birinde Hz. Osmân, Resûlullah'ın minberi üzerine çıkıp insanlara hitap ederken Hz. 'Âişe, Resûlullah'ın bir gömleğini bir çubuk ile yukarı kaldırıp "Ey Osmân! Resûlullah'ın gömleği eskimeden sen onun sünnetini değiştirdin" diyerek Hz. Osmân'ı cerh etmiştir.[2451]

İlk iki halife ile Hz. 'Âişe son derece saygı ve anlayış çerçevesinde bir diyalog içerisinde olmuşlardır. Bu durum Hz. Osmân'ın ilk altı yılında da devam etmiştir. Ancak

---

2448 Tahrîm, 66/10.
2449 Tahrîm, 66/10.
2450 **İbn Şâzân**, s. 262; **el-Halebî,** s. 287; **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 297.
2451 **İbn Şâzân,** s. 263-264.

son altı yılında baş gösteren ekonomik buhranlar Hz. Osmân'ı bazı tasarruf tedbirlerini almaya yöneltmiştir. Bunlardan birisi de Hz. 'Âişe'ye verilen on iki bin dirhemin kesilmesidir. Bu durum Hz. 'Âişe'de hoşnutsuzluk peyda etmiştir. Ayrıca daha önce Medîne dışından gelip halifeden bazı istekleri olanlar Hz. 'Âişe vasıtasıyla bu işlerini görüyorlardı. Halka aracılık ederek halifeye arz ettiği talep ve istekleri kabul görmeyince halife ile arası iyice açılmış, hatta halifenin istifa etmesini dahi isteyecek kadar siyasetin içerisine girmiştir.[2452] Şîa, Hz. Osmân'la Hz. 'Âişe arasındaki mezkûr hoşnutsuzluktan hareketle hem Hz. 'Âişe'yi hem de Hz. Osmân'ı tenkid etmek için mezkûr rivâyetleri eserlerinde aktarmışlardır. Bununla o ikisine karşı olan yargılarını onlar ağzıyla temellendirip, onlara isteklerini söyletme çabası olarak görmek mümkündür.

Cu'ayd Hemdân Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: En alt tabakasında tabutta ilklerden altı kişi, sonlardan altı kişi bulunmaktadır. Kardeşini öldüren Âdem'in oğlu, Firavunların Firavunu, es-Sâmirî ve ed-Deccâl ilklerin arasında yazılmıştır. Ayrıca ilklerin arasında Hâmân ve Kârun'un isimleri de yazılmıştır. Sonlardan altı kişi ise Na'sel (Osmân), Muâviye, 'Amr b. 'Âs, Ebû Mûsâ el-'Eşarî râvînin iki ismi unuttuğunu belirtmektedir.[2453] Bu rivâyet de Hz. Ali'ye siyaseten söyletilmiş bir söz olabilir. Eğer Hz. Osmân küfür ehli ve denildiği kadar kötü birisiyse onu korumak ve ona su taşıtmak için iki oğlunu görevlendirmezdi. Ebû Mûsâ el-'Eşarî de onun hem valiliğini hem de Sıffin savaşında hakemliğini yapacak kadar ona yakın bir isimdir. Dolayısıyla Hz. Ali onları tenkid ederken kendisini de tenkit edebileceğinden hareketle bu söz sonradan ona isnad edilmiş olabileceği gibi isimlerin de sözlerine sonradan derç edilme ihtimali olabilir.

'Ammâr, Osmân'ın insanların ağzında kâfir isminden başka hiçbir ismi yoktur. Huzeyfe, kim Osmân mazlum olarak öldürüldü derse kıyamet gününde buzağı ashâbının günahından daha büyük bir günah yüklenecektir.[2454] Hz. Ali taraftarı iki sahâbîn Hz. Ali'ye yönelik sert tenkitleri olarak görmek mümkündür. Bütün bu açıklamalardan hareketle Hz. Osmân'ın özellikle son altı yılında fetihlerin durması, ekonomik kriz vb. etkenlerden dolayı ona karşı bir hoşnutsuzluğun varlığına işaret etmektedir.

1.2.3.1.2.5. Hz. Osmân'ın Hakem b. Ebî'l-'Âs'ı Medîne'ye Getirmesi

Hz. Peygamber'in sürgüne gönderdiği ve ilk iki halifenin gelmesine müsaade etmediği Hakem b. Ebî'l-'Âs'ı (ö. 32 /652) Medîne'ye geri getirip ona ve oğluna çeşitli

2452 **Zerkeşî,** s. 172-173 (Ek 3)
2453 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 485.
2454 **'Amulî Nebâtî**, es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 36.

görevler vermesi sahâbîler arasında büyük bir tepkiye yol açmıştır.[2455] Şîa'ya göre onları geri getirmekle Hz. Osmân, Hz. Peygamber'in ve Allah'ın emrine karşı gelmiştir.[2456] Bu iddiaları esas alan Şerîf el-Murtezâ, Hz. Osmân'ı Hakem b. Ebî'l- Âs üzerinden şu şekilde eleştirmektedir: "Hz. Peygamber'e saygı duyan bir Müslüman nasıl olur da Resûlullah'ın düşmanı olan, onun tarafından tel'în ve sürgün edilen Hakem'i, Hz. Peygamber'in şehrine iade eder, ona hürmet gösterir ve ona Müslümanların ya da kendi kesesinden büyük meblağlar verir? Bu cüretkârına ne denilmeli! Buna karşı Resûlullah'ın bunların iadesi için Osmân'ın teşebbüsüne uygun bir cevap verdiği, bu itibarla onun bu hareketinde bir aykırılık bulunmadığı, Ebû Bekir ile Ömer'in onun tarafından vuku bulunan ve Resûlullah'ın beyanatına istinat eden müracaatını, tek bir şâhid olması yüzünden kabul etmedikleri söyleniyorsa da bunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu mesele iki şâhidin tanıklığını gerektirecek bir mesele değildir. Bu konu ahad haberlerle kabul edilir. Sonra kendisinin hâkim olmak haysiyetiyle bu meselede hüküm vermek salahiyetini haiz olduğu söylenirse, hâkimin töhmeti bildiği halde töhmet edilen sanık lehinde hüküm vermesinin caiz olmadığını söyleriz. Osmân'ın bu hususta ictihâd ettiği söyleyecek olursak, bu meselede ictihâd da batıldır. Çünkü Resûlullah, bir şeyi yasak veya mübah kıldığı zaman bunun üzerinde ictihâd edilemez."[2457] Hakem b. Ebî'l-'Âs'ın Medine'ye geri çağrılması, kendisine ve oğluna görevlerin yanı yüksek meblağlı paraların verilmesi sahâbîler arasında hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiştir. Bu durum ileriki zamanlarda ona karşı yapılan başkaldırının önemli sebeplerinden birisi olmuştur. Şîa Hakem'in Medîne'ye geri çağrılması ve ona ihsanda bulunulması üzerinden Hz. Osmân'ı Kur'ân ve Hz. Peygamber'in hükmüne muhalif davrandığı iddiasıyla cerh etmiştir.

1.2.3.1.2.6. Hz. Osmân'ın Usulsüz Atamaları İle İlgili Rivâyetler

Hz. Osmân'ın devlet kademelerinde görevlendirdiği memurları hep itiraz konusu olmuş, onun sürekli başını ağrıtmış; hatta bu durum onun sonunu hazırlayan en büyük etkenlerden biri olmuştur. Hz. Osmân devletin önemli kademelerine kendi akrabalarını tercih etmesi ona yönelik tenkîdlerin başında gelmektedir. Örneğin; es-Secde, 32/18 ve el-

---

2455 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 291-292.

2456 **'Amulî Nebâtî**, es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 31. Hillî Hz. Osmân'ın bu davranışını Mücadele, 58/22'de geçen şu âyete ters düştüğünü ileri sürmektedir: "*Allah'a ve ahiret gününe imân eden bir toplumun - babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlüne düşman olanlarla dostluk kurduklarını göremezsin. İşte onların kalbine Allah, îmân yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır*." Bkz. **'Allâme Hillî,** Minhâcu'l-Kerâme s. 107; **Arı**, s. 452.

2457 **el-Murteza,** eş-Şâfi fi'l-İmâme, IV, 269-270.

Hucurât, 49/6 âyetleriyle cerh edilen anne bir kardeşi olan Velîd b. Ukbe'yi (ö. 61/680-81) Kûfe'ye, sütkardeşi olan Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh'ı (ö. 36/656-57) Mısır'a, dayısının oğlu Abdullâh b. Âmir'i (ö. 59/679) Basra'ya vâlî olarak atamıştır. Hz. Ömer döneminde vali olarak görev yapan Muâviye'nin (ö. 60/680) yetki alanını genişletip, Şâm, Ürdün, Lübnan Cezîre, Hıms ve civarının yönetimini ona bağlamış ve o, Hz. Osmân'ın halifeliği boyunca buraları yönetmiştir. Amcasının oğlu Mervân'ı (ö. 65/685) kızıyla evlendirip özel kâtibi yapmıştır.[2458]

'Allâme Hillî, Kûfe'ye vali olarak tayin edilen Sa'îd b. 'Âs'ın (ö. 59/679) çok kötü davranışlarda bulunduğuna dair rivâyetler naklederek onun üzerinden Hz. Osmân'ı eleştirmektedir. 'Allâme Hillî'nin aktardığı rivâyetlerden biri Sa'îd b. As'ın şöyle dediğidir: "*Sevâd Kureyş'in bahçesidir. Ondan istediğini alır, istediğini bırakır*." Bunun üzerine ona "*Allah'ın bize fey olarak verdiğini sen kendine ve kavmine bahçe mi yapıyorsun*" denildi. Sonunda onu şehre girmekten alıkoydular. Hz. Osmân ve onun valisini tenkid ettiler. Neredeyse Hz. Osmân'ı görevden edeceklerdi. Bunun üzerine Hz. Osmân da valiyi görevden almak suretiyle onların isteklerini yerine getirmek mecburiyetinde kaldı. Dolayısıyla Sa'îd b. 'Âs, Osmân'ın isteği ile değil zorla görevden alındı.[2459]

Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'i Mısır'a vali yapması üzerine Mısır halkı, Hz. Osmân'ın bu davranışı tasvip etmeyip tenkit ettiler. Bunu üzerine Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 38/658), Mısır valiliğini liyakat ehli olmayan bu validen teslim aldı. Hz. Osmân, Muhammed b. Ebî Bekir'e mektup yazarak Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in görevine devam etmesini istedi. Ortaya çıkanların tersine uğraş gösterip Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi için emir vermesi üzerine, isyancılar tarafından evi muhasaraya alındı ve bu durum öldürülmesine neden oldu.[2460]

Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Osmân'ın valileri sahâbîlerin büyükleri gibi dînî bilgi, takvâ ve zühd sahibi olmadıkları bir gerçektir. Bununla birlikte bu valiler, kendilerinden istifade edilemeyecek kadar tecrübesiz ve liyakatsiz kişiler de değillerdi. Mesela: Muâviye, Hz. Ömer döneminde Şâm valiliği görevine atanmış biriydi. Velîd b. Ukbe Hz. Ömer'in emrinde Cezire valisi idi. Sa'îd b. 'Âs; Taberistan ve Ermenistan fâtihi idi. Basra valisi Abdullah b. 'Âmir henüz kemâle ermemiş bir gençti. Fakat Kâbil, Herat, Sicistân ve Nişâbur onun cesaretiyle İslâm topraklarına katılmıştı. Hz. Osmân'ın valilerinin bir kısmı

2458 Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Sa'd**, et-Tabakâtu'l-Kubrâ, III, 52 vd; **Taberî,** Tarih, IV, 242 vd; **İbnü'l-Esîr**, el-Kâmil fî't-Târih, II, 375 vd.

2459 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 291.

2460 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 291.

diğer halifeler döneminde de çeşitli görevlerde bulunmuş kişilerden oluşmuştur. Ancak şu da bir gerçektir ki onun görevlileri ve Emevî ailesi onun yumuşak halim selim ahlakından menfi yönde istifade ettiklerinden dolayı halk arasında hoşnutsuzluklar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda sahâbîlerin ileri gelenleri bile onu yalnız bırakmışlardır. Bunların sonucunda evi muhasara edilmek suretiyle şehîd edilmiştir.

1.2.3.1.2.7. Hz. Osmân'ın Mâlî Yolsuzlukları İle İlgili Rivâyetler

Şîa kaynakları, Hz. Osmân'ı akrabalarına son derece düşkün olduğu için onları devletin önemli görevlerinde diğerlerine tercih ettiği, onların hata ve kusurlarını görmezden geldiği, onlara Beytü'l-Mal'den destek sağladığı, onların yolsuzluk yapmalarına zemin sağladığı gibi iddialarla tenkîd etmektedirler.[2461] Beytu'l-Mal'i Allah'ın ve Resûlün'ün rızası dışında harcayıp, Beytu'l-Mal'den Ebû Süfyân'a iki yüz bin dirhemlik bağışta bulunması örnek verilebilir.[2462] Keza Velîd'i, Kûfe hazînesinden borç alıp ödemediğini ayrıca yüz bin dirhem borcunun Hz. Osmân tarafından silindiği, Hz. Peygamber'in Hz. Fâtıma'ya hibe ettiği ama halîfelerin kendisine vermedikleri "Fedek" arazisinin gelirini Mervân'a tahsis ettiğini belirtip[2463] bunlar üzerinden tenkit etmektedirler.

Mervân'a yüz bin dînâr; Hâris b. Hakem'e üç yüz bin dirhem; Tâif'te sürgün iken Medîne'ye getirdiği amcası Hakem'e üç yüz bin dirhem; Saîd b. Âs'a yüz bin dirhem; Abdullâh b. Hâlid b. Esîd'e üç yüz bin dirhem vermesi de tenkit edilen faaliyetlerindendir. Kûfe vâlîsi Ebû Mûsâ el-Eş'arî, halîfeye yüklü miktarda altın ve gümüş göndermişti. Halîfe onların tamamını kendi çocuklarına ve yakın akrabasına dağıttı.[2464] Medîne halkının itirazına rağmen Basra develerinden bir deveyi el-Hakem b. el-'Âs'a hibe etti.[2465] Medîne civârındaki devletin otlak arazisini çevirip sadece Ümeyyeoğullarına açtı. Bu duruma itiraz eden hazinedarı Abdullah b. Erkâm görevinden istifa etmiştir. Onun istifasından sonra hazinedarlık görevine Zeyd b. Sâbit'i atamıştır.[2466]

Hz. Osmân'ın ailesine yaptığı ihsanlara itirazlar yükselince mescide gidip kendisini şu şekilde savunmuştur: "Ey Müslümanlar! Aile halkım ve onlarla ilişkilerim ile gerek

---

2461 Örneğin bkz. **Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 326 vd.

2462 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 487.

2463 **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 32; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 293.

2464 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 294.

2465 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 294.

2466 "Hz Osmân bir gün amcası Hakem'i beytü'l-mâle göndererek bir miktar ödenek almasını söyler. Hakem beytü'l-mâl sorumlusunun yanına gelir ve durumu anlatır. Fakat beytü'l-mâle sorumlusu olan Abdullah bu emre karşı çıkar ve ödemeyi yapmaz. Halîfe onu hemen yanına çağırır ve 'Sen bizim beytü'l-mâl memurumuz değil misin?' der. Abdullah: 'Ben sizin veya âilenizin değil; Müslümanların hazine memuruyum!' diyerek hazinenin anahtarlarını halîfeye teslim edip istifa eder. Durumu da bir Cuma günü Müslümanlara duyurur. Osmân da 'Biz de bu iş için başka birini buluruz.' der ve anahtarları alıp Zeyd b. Sâbit'e verir." Bkz. **Mufîd,** el-Cemel, s. 99; **Mûsevî,** en-Nas ve'l-İctihâd, s. 326.

onlara, gerekse dostlarıma ve yakınlarıma yaptığım bağışlar hakkında yaptığınız dedikodular bana ulaşmış durumdadır. Resûlullah Benî Hâşim'den olduğu için ailesine bağışta ve ihsânda bulundu. Humusu onlara pay olarak verip, onları birçok masraftan kurtarmıştır. En temiz malı onlara bağışladı, onları dilenmekten kurtardı. Ebû Bekir, ailesine bağışta bulundu ve dilediği malı onlara verdi. Ömer, Benî 'Adiy'ye bağışta bulundu, onlara özel ikram ve in'âm'da bulunarak onlara dilediği malı vermiştir. Abduşşemsoğulları ve Ümeyyeoğulları benim ailem ve akrabamdır. Ben de selefim gibi kendi ailem ve yakınlarıma dilediğim malı tahsis etmekteyim. Allah'a yemin ederim ki, şayet cennet anahtarları elimde olsaydı, bazılarının burunları yere sürtünse bile onları Ümeyyeoğullarına teslim ederdim."[2467] Bu konuşmasıyla Hz. Osmân akrabalarına yaptığı ihsânları gerekçelendirmeye çalıştıysa da halk arasındaki hoşnutsuzluk ve tepkiler dinmemiştir. Bütün bunların hepsinin sonucunda evi muhasara edilmiştir.

Ayrıca tezin farklı başlıklarında değinildiği üzere Hz. Osmân'ın Ebû Zerr'i sürgüne göndermesi, İbn Mes'ûd'u kaburga kemikleri kırılana kadar dövmesi,[2468] 'Ammâr'ı fıtık oluncaya kadar dövmesi,[2469] eşi Ümmü Külsûm ve Rukiyye'yi döverek öldürmesi gibi ithamlar[2470] onu cerh etmek için ileri sürülen suçlamalardandır.

Şîa, münâfıklar hakkında nâzil olan bazı âyetleri bağlamından koparark kendi gâyeleri doğrultusunda sebeb-i nüzûllerle Hz. Osmân'la ilişkilendirdikleri müşâhede edilmiştir. Aynı şekilde Hz. Osmân'ı cerh etmek için ileri süren rivâyetler incelendiğinde kendisinden önceki halifelere yöneltilen eleştirilerin benzerlerinin kendisine de yönelttiği görülmüştür. Dolayısıyla mekzûr eleştirilerin imâmet meselesi merkezli olması muhtemeldir. Hz. Osmân'ın akrabalarına yaptığı ihsanları Ehl-i Sünnet âlimleri de tenkid konusu yapmışlardır. Ancak Şîa mezhebi reflekslerinden dolayı tenkitleri daha ileri boyutlara taşımış ve onların üzerinden Hz. Osmân'ı tekfir edebilecek derecede bir cerh dili kullanmıştır.

1.2.3.2. Hz. Osmân'ı Cerh için kullanılan lakaplar

1.2.3.2.1. Üçüncüsü/es-Sâlis

Şîa, Hz. Osmân'ı kendisinden önceki halifeler gibi meşrû halife olarak görmediği için onu, hilâfeti Hz. Ali'den gasp edenlerin üçüncüsü olarak kabul etmektedir. Bunun için çoğu zaman ismi yerine onu cerh etmek için es-Sâlis lakabını kullanmaktadırlar. Bu lakabı bazen birincisi (Ebû Bekir) ve ikincisi (Ömer) ile beraber de kullanmaktadırlar. Örneğin,

---

2467 **Mufîd,** el-Cemel, s. 98.
2468 **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 32.
2469 **'Allâme Hillî,** Minhâcu'l-Kerâme, s. 107; **'Amulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 33.
2470 **'Amulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 34.

Şîa, "*Küfrü, fıskı ve isyânı da size çirkin göstermiştir.*"[2471] âyetinin tefsirinde Allah'ın îmânı sevdirmiş olduğu ile Hz. Ali'nin "Küfr, fısk ve isyan" ile birincisi (Ebû Bekir), ikincisi (Ömer) ve üçüncünün (Osmân) kastedildiğini ileri sürmüştür.[2472]

1.2.3.2.2. 'Asken

Şîa'nın Hz. Osmân'ı cerh için kullandığı lakaplardan biri de 'Asken lakabıdır.[2473] Kummî tefsirinde "*Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar*"[2474] âyetinin 'Asken (Osmân) hakkında nâzil olduğunu ileri sürmüştür.[2475] Kummî'ye göre 'Abese süresinin ilk âyetleri 'Asken (Osmân) ve İbn Ümmü Mektûm hakkında nâzil olmuştur. 'Asken ve bir grup sahâbî Hz. Peygamber'in yanında iken yanlarında Hz. Peygamber'in müezzini âmâ İbn Ümmü Mektûm gelmiştir. Hz. Peygamber onu öne alınca 'Asken, yüzünü ekşittiğinden dolayı bu âyetler nâzil olmuştur[2476] demek suretiyle genel kabulün dışında bir yorumla mezkûr âyeti tefsir etmiştir.

1.2.3.2.3. Na'sel

Ahmak ihtiyar anlamına gelen Na'sel lakabının ilk önce Hz. Peygamber tarafından Hz. Osmân'a takıldığı Hz. 'Âişe tarafından rivâyet edilmektedir.[2477] Bazı rivâyetlere göre de Hz. 'Âişe'nin kendisi bizzat bu lakabı Hz. Osmân'a takmıştır.[2478] Ayrıca kendisi ve Hz. Hafsa Hz. Osmân'ı cerh etmek için kullanmışlardır.[2479] Bir kısım kaynaklara göre Hz. Osmân'ın düşmanları tarafından aynı adı taşıyan bir Yahudi'ye benzetilmek suretiyle kendine verildiği aktarılmaktadır. Taberî'nin *Târîhu'l-ümem* adlı eserinde geçtiği üzere Hz. Osmân bu lakaptan hiç hoşlanmamaktadır. Rivâyet edildiğine göre Hz. Osmân'ı öldürmeye gelen Muhammed b. Ebû Bekir Hz. Osmân'ın sakalından tutarak "*Allah seni mahcup etsin ey Na'sel!*" dediğinde, Hz. Osmân "*Ben Na'sel değilim, Allah'ın kulu ve mü'minlerin emîriyim*." şeklinde karşılık vermiştir.[2480]

Şîa kaynaklarında geçen bir rivâyete göre "… Allah'ın düşmanları şu dört puttur: Ebû'l-Fasîl (Ebû Bekir), Ruma' (Ömer), Na'sel (Osmân) ve Muâviye'dir. Kim bunlara yakın olursa o da onların dini üzeredir. Kim de onlara düşmanlık ederse, Allah'ın düşmanlarına düşmanlık etmiştir."[2481]

2471 Hucurât, 49/7.
2472 **Meclisî,** Bihâr, XX, 243.
2473 **Meclisî,** Bihâr, XX, 243.
2474 Hucurât, 49/17.
2475 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 322; **Meclisî,** Bihâr, XX, 243.
2476 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 404-405.
2477 **el-Halebî,** s. 287.
2478 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 263; **eş-Şirâzî Ali Han,** s. 16.
2479 **'Amulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 30.
2480 **Taberî,** Tarih, IV, 393.
2481 '**Ayyâşî,** Tefsîru'l-'Ayyâşî, II, 116; **Meclisî,** Bihâr, XXVII, 58; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 864; **el-Hûî,**

Hulasa, Na‘sel, Hz. Peygamber’e çeşitli sorular sormak için gelen sakalları uzun bir Yahudi din adamının ismi[2482] olup Hz. Osmân sövüldüğünde veya ayıplandığında ona benzetilmiştir.[2483]

1.2.3.2.4. Menât

Meclisî, en-Necm, 53/19 ve 20 âyetlerini bâtını bir yorumla şöyle yorumlamıştır: “Âyetin batınında Lât ile Birinci (Hz. Ebû Bekir), Uzzâ ile İkinci (Hz. Ömer), Menât ile Üçüncü (Hz. Osmân) kastedilmiştir. Oysa onlar kendilerini “Emîrü’l-Müminîn, Halifetü Resûlillah, Sıddîk, Fâruk ve Zü’n-Nûreyn diye isimlendirmişlerdi.”[2484] Kummî, en-Necm, 53/19 ve 20. âyetlerinde geçen Lât ile Hz. Ebû Bekir, Uzzâ ile Hz. Ömer Menât ile Hz. Osmân’ın kastedildiğini iddia etmiştir.[2485]

1.2.3.2.5. Fulân

Şîî âlimler zaman zaman Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân’dan bahsederken isimleri yerine Fulân, Fulân ve Fulân demektedirler.[2486] Peş peşe gelen üçüncü Fulân’la Hz. Osmân kastedilmektedir. Küleynî, el-A‘râf, 7/157. âyette geçen *“…Onlar gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.”* tefsir ederken Cibt ve Tâğuta ibadet etmekten kaçınanların kurtuluşa erdiğini belirtmektedir. Cibt ve Tâğut’un Fulân (Ebû Bekir), Fulân (Ömer) ve Fulân (Osmân) olduğunu, onlara ibadet etmekten maksadın onları dinlemek (itaat) olduğunu belirtmiştir.[2487]

1.2.3.2.6. Bağiy

Nahl, 16/90. âyeti tefsir ederken Kummî ve Ayyâşî’nin naklettiğine göre Muhammed el-Bâkır âyette geçen “Adl” ile kelime-i şehadet, “İhsân” ile Hz. Ali, “Fehşâ” ile Fulân (Ebû Bekir), “Münker” ile Fulân (Ömer) “Bağiy” ile Fulân (Osmân)’ın kast edildiğini ileri sürmektedir.[2488] Feyz-i Kâşânî, Huveyzî ve Bahrânî de aynı rivâyeti tefsirlerinde zikretmektedirler.[2489]

Minhâcu’l-Berâ‘e, IX, 77.

2482 **Hazâz,** Kifâyetu’l-Eser, s. 11; **‘Amulî Nebâtî**, es-Sirâtu’l-Mustakîm, III, 30.

2483 **‘Ayyâşî,** Tefsîru’l-‘Ayyâşî, II, 116, (3. dipnot). Hz. Osmân için Na‘sel lakabının kullanıldığı eserlere örnek olarak bkz. **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî II, 106; **Taberî Âmulî Sağîr**, Delâilu’l-İmâme, s. 297; **‘Amulî Nebâtî**, es-Sirâtu’l-Mustakîm, II, 144.

2484 **Meclisî** Bihâr, XLVIII, 96; **Meclisî**, Mir’âtu’l-‘Ukul, VI, 59.

2485 **Meczûb Tebrizî,** II, 121.

2486 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, I, 301.

2487 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 407.

2488 **Kummî,** Tefsîru’l-Kur’ân, I, 388; **Ayyâşî**, Tefsîru’l-‘Ayyâşî, II, 268.

2489 **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru’s-Sâfî, III, 151; **Huveyzî**, Nûru’s-Sakaleyn, III, 77; **Bahrânî**, el-Burhân, III, 447-448.

1.2.3.2.7. Ebû'd-Devâhî

Meclisî, *Bihâru'l-Envâr* isimli eserinde Hasan b. Ali el-Askerî'ye nispet edilen tefsirde geçen dâhilerin veya musibetlerin babası anlamına gelen Ebû'd-Devâhî künyesi[2490] ile Hz. Osmân'ın kastedildiğini belirtmektedir.[2491]

1.2.3.2.8. Fâsık

Küleynî *Kâfî*'sinde Hz. Osmân'ın Ümmü Külsûm'ü dövdüğü ile ilgili rivâyeti aktarırken Hz. Osmân'nın ismi yerine "Fâsık" lakabını kullanarak ona lanet okuyarak ilgili olayı aktarmıştır.[2492]

Şîa kaynaklarında Hz. Osmân'ı cerh etmek için kullanılan lakaplar incelendiğinde kendisinden önceki halifelerde olduğu gibi lakapların tamamen imâmet meselesinden kaynaklı bir önyargı sonucu kurgulanmış olabileceği ihtimali ağır basmaktadır. Zira zikredilen lakapları onun siretiyle bir ilişkisi yoktur. Gerek onu cerh etmek için ileri sürülen âyetler ve rivâyetler gerekse mezkûr lakaplarla Şîa, Hz. Osmân'ın Ehl-i Sünnet katındaki değerini düşürmeye matuf, istihza ağırlıklı girişimler olarak görmek mümkündür.

1.2.4. Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh

583 yılında Mekke'de doğmuş olan Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuş, 616 yılında yapılan İkinci Habeşistan hicretine katılmış ve Hz. Peygamber'le birlikte bütün gazvelere iştirak etmiştir. İkinci Zülkassa (6/627) ve Sîfü'l-Bahr (Habat) (8/629) seferlerinde komutan olarak görevlendirilmiştir. Ebû 'Ubeyde, Hz. Peygamber döneminde zekât toplama memuru olarak Beytü'l-Mâl'de, Hz. Ebû Bekir döneminde bir ara devletin maliye işlerini yürütmüş ve daha sonra Suriye'ye gönderilen ordulardan birine komutanlık yapmıştır. Hz. Ömer tarafından Hâlid b. Velîd'in yerine Suriye bölgesindeki orduların başkumutanlığına getirilmiştir. Bu sırada Dımaşk, Humus, Hama, Lazkiye, Halep, Antakya ve Kudüs başta olmak üzere Suriye bölgesindeki birçok şehrin fethini gerçekleştirmiştir. Ebû 'Ubeyde fethedilen yerleri Hz. Ömer'in valisi olarak ömrünün sonuna kadar idare etmiştir. "Emînü'l-Ümme" lakabıyla tanınan Ebû 'Ubeyde, "Tâûnu Amvâs" diye meşhur olan vebaya yakalanarak Beysân'a[2493] bağlı Amtâ köyünde vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.[2494]

2490 **Hasan b. Ali,** Tefsîr, s. 193.

2491 **Meclisî**, Bihâr, XVII, 335.

2492 **Küleynî**, el-Kâfî, V, 618.

2493 Beysân günümüzde Ürdün devletinin sınırları içerisinde yer almaktadır.

2494 Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Aydınlı, Osman** (2015) Ebû Ubeyde b. Cerrâh, 2. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 19 vd; **Ca'feriyân, Resûl** (1389) 'Ebû Ubeyd b. Cerrâh', Dânişnâme-i Siyeri Nebî,1. Baskı, Kum, Pejuheşgâh-ı Havze ve Dânişgah, I, 433-435; **Önkal, Ahmet** (1994) 'Ebû Ubeyde b. Cerrâh', DİA, İstanbul, X, 249-250.

1.2.4.1. Ebû ‘Ubeyde’yi Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Şîî Müfessirlere göre “*İnsanlardan gizlemeye çalışırlar ama Allah’tan gizlemek istemezler. Oysa O’nun razı olmayacağı sözü tasarlarken O, yanındaydı. Onların yaptıklarını Allah kuşatmaktadır.*”[2495] âyetinde geçen “*O’nun razı olmadığı sözü tasarlarken*” ile Fulân, Fulân, Fulân (Ebû Bekir, Ömer, Osmân) ve Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh kast edilmiştir.[2496] Şîî müfessirler daha önceki başlıklarda da değinildiği üzere burada da âyette geçen olumsuz ifadeyi Hz. Ali’nin muhaliflerine yormaya çalışarak mezhebin görüşlerine mutabık olarak ayeti tefsir etmişlerdir.

Hassân el-Cemâl’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir. “Ebû Abdullah (as)’ı Medîne’den Mekke’ye götürüyordum. Mescid-i Gadîr’e ulaştığımızda mescidin soluna baktı ve dedi ki Hz. Peygamber’in gelip ‘ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.’ dediği yer şurasıdır.” Sonra diğer bir tarafa baktı ve dedi ki “Şurası münâfıkların, Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe ve Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh’ın çadırlarının yeriydi. Onu gördüklerinde ellerini kaldırdılar ve dediler ki ‘şunun gözlerine bakınız sanki delinin gözleri gibi dönüyor.’ Bunun üzerine Cebrâil nazar âyetleri olarak da bilinen ‘*Rabbi onu seçip iyilerden kıldı. Doğrusu inkâr edenler, Kur’ân’ı dinlediklerinde nerdeyse seni gözleriyle yıkıp devireceklerdi. ‘O delidir’ diyorlardı.’*[2497] *‘Oysa Kur’ân, âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir.’*[2498] âyetlerini indirdi.”[2499] Ebû Abdullah âyetlerin sebeb-i nüzulünü müşâhede etmemiş olduğundan böyle bir bilgiyi tek başına vermesi imkân dâhilinde değilse de Şîa onu ma‘sûm kabul ettiğinden verdiği bilgileri de doğru kabul etmektedir. Dolayısıyla onlara göre bu âyet mezkûr isimlerin şerrinden Hz. Peygamber’i korumak için inmiştir.

Şîa, Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh’ı iddia ettikleri şu menfi davranışlarından dolayı cerh etmiştir. Gadîr-i Hum’da Hz. Peygamber Hz. Ali’yi kendisinden sonraki halife ve vâsî tayin etmesine rağmen Hz. Peygamber’in bu emrini uygulama yerine Hz. Ömer’le birlikte Hz. Ebû Bekir’in hilâfeti ele geçirmesinde önemli rol oynamıştır. Bundan dolayı ikisinin yapmış olduğu bütün menfi davranışlarda onun da ortak olduğunu iddia etmişlerdir. Şîa, ayrıca, Hz. Ömer’in vefat etmeden önce “Keşke Ebû ‘Ubeyde ya da Sâlim Mevlâ Huzeyfe (ö. 12/633) sağ olsaydı da bu görevi benden sonra onlardan birine tevdi etseydim.”[2500] ifadesinden ve Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh ve Sâlim b. Habîbe’nin

---

2495 Nisâ, 4/108.
2496 **‘Ayyâşî,** Tefsîru’l-‘Ayyâşî, I, 275; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 171; **Huveyzî**, Nûru’s-Sakaleyn, I, 549.
2497 Kalem, 68/51.
2498 Kalem, 68/52.
2499 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu’l-Fakîh, II, 559-560.
2500 **Cevherî Basrî,** es-Sakîfe ve’l-Fedek, s. 82; **Amulî Nebâtî,** es-Siratu’l-Mustakîm, III, 19.

Kâ'be'de "Hz. Peygamber ölürse ya da öldürülürse bu hilâfet işini asla onun Ehl-i Beyt'inden kimseye vermeyeceğiz"[2501] şeklinde aktarılan rivâyete dayanarak esasen bu üçlünün hilâfeti Hz. Ali'ye vermemek üzere sözleşme yaptıkları sonucuna varmışlardır. Mezkûr iddiaların üzerinden Şîa mezkûr isimleri cerh etmektedir. Hz. Ali taraftarlarının en fazla ihtiyaç duyduğu anda -örneğin Sakîfe'de- böyle bir şeyin gündeme gelmemiş olması iddiayı zayıflamaktadır.

Mâmekanî ve Şûşterî; İbn Bâbeveyh'in *Men lâ Yahduruhu'l Fakîh*'te bir rivâyet metninin içerisinde Ebû 'Ubeyde'nin ismi geçtiğinden dolayı[2502] onun hakkında bilgi verme gereksinimi duyduklarını ifade etmektedirler.[2503] Mâmekanî'ye göre Ehl-i Sünnet, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'ı 'cennet ile müjdelenen on kişiden birisi' olarak görmektedir. Ancak aslında o, Sakîfe'de hilâfeti Hz. Ali'den gasp edip liyakat ehli olmayana teslim edenlerdendir. O, Ehl-i Sünnet kaynaklarında rivâyet edilen '*Ebû 'Ubeyde bu ümmetin emînidir*'[2504] hadisini de Ehl-i Sünnet'in uydurması olarak görmektedir. Ona göre Ebû 'Ubeyde, en zayıf ravîlerden birisidir.[2505] Şûşterî'ye göre "Ebû 'Ubeyde bu Ümmet'in emînidir" sözünü vaz' edip bunu Hz. Peygamber'e isnat edenler, ona iftira atmış durumdadırlar.[2506] Süleym b. Kays, Ebû 'Ubeyde'nin akibeti ile ilgili şöyle bir iddiada bulunmuştur: "O, ölümüne yakın cehennemle müjdelenenlerden birisi olduğunu rüyasında görmüştür."[2507] Bu iddiasıyla Süleym onun cennetle müjdelenenlerden olmadığını ileri sürmüştür.

Şîa kaynaklarının mezkûr âyet ve rivâyetlerle cerh edip en zayıf râvî olarak gördükleri Ebû 'Ubeyde'den onların en muteber hadis kaynaklarından birisi olarak kabul edilen *Men lâ Yahduruhu'l Fakîh*'te İbn Bâbeveyh'in ondan rivâyet aktarması mezhebin ricâl âlimlerinin onunla ilgili iddialarını boşa çıkarmaktadır.

1.2.5. Hâlid b. Velîd

583-587 tarih aralığında Mekke'de doğduğu düşünülen Hâlid b. Velîd, Uhud ve Hendek Gazveleri'nde Kureyşlilerin süvari birliğinin komutanı olarak görev yapmıştır. Uhud Gazvesinde yaptığı hamle ile savaşı Müslümanların aleyhine çevirmiştir. Mekke'nin

---

2501 **Küleynî,** el-Kâfî, IX, 237; **Nemâzî, Ali Şâhrudî (ö. 1405/1985)** (1414) Mustedrekâtu İlmi Ricâli'l-Hadîs, I-VIII, 1. Baskı, Tahrân, II, 266-267. Ayrıntılı bilgi için tezin "İmâmiyye'ye Göre Sakîfetu Benî Sa'îde" başlığına bkz.

2502 **İbn Bâbeveyh**, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 559-560.

2503 **Mâmekanî,** Tenkihu'l-Mekâl (Rihlî), I-III, Byy, II, 114; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 603.

2504 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, I, 356, (h.no: 233), XIX, 282, (h.no: 12291); **Buhârî,** Meğâzî, 72; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 53.

2505 **Mâmekanî, Abdullah (ö. 1351/1932)** (Tsz) Tenkihu'l-Mekâl fi İlmi'r-Ricâl (Rihlî), I-III, Byy, II, 114.

2506 **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, V, 60.

2507 **el-Hilâlî,** I, 188.

fethinden önce Müslüman olmuş, üç yıl kadar Hz. Peygamber'in emrinde ve sohbetinde bulunmuştur. Mûte Savaşına katılmıştır. Mekke'nin fethi esnasında İslâm ordusunun sağ kol birliğinin komutanlığını yapmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir'in emrinde yalancı peygamberlerle ve dinden dönenlerle karşı savaşmıştır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in devrinde birçok savaşta başkomutanlık görevinde bulunmuştur. Birçok savaş kazanmış ve yerler fethetmiştir. Komutanlık dehası ve askeri başarılarından dolayı övülmüş, bir kısım uygulamaları sebebiyle de eleştirilmiş olan Hâlid b. Velid, 21/642 yılında Humus'ta vefat etmiştir.[2508]

1.2.5.1. Hâlid b. Velîd'i Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinden sonra Hâlid'i üç yüz elli kişilik bir birlikle Cezîmeoğullarını İslâm'a davet etmek için gönderdi. Cezîmeliler uzaktan bir birliğin kendilerine doğru geldiğini görünce silahlarını hemen kuşanıp beklemeye başladılar. Hâlid bölgeye vardığında, Müslüman olduklarını söyleyen Cezîmelilere "Üzerinizdeki silahlar da ne oluyor?" Cezîmeliler, "Bazı Arap kabileleriyle aramızda düşmanlık olduğundan dolayı uzaktan sizleri onlar sandık; o yüzden silahlandık." Hâlid, "Öyleyse korkacak bir durum yok; silahlarınızı bırakın." Cezîmeoğulları silahlarını bırakır bırakmaz, derhal hepsini tutuklattı ve "Herkes elindeki esirin boynunu vursun!" emrini verdi. Bunun üzerine askerlerden bir kısmı, ellerindeki esirlerin boyunları vurdu, bazıları onun bu emrine kulak vermeyerek, esirlerine dokunmadılar. Durumu haber alan Hz. Peygamber ellerini gökyüzüne doğru kaldırarak iki defa "اللّهم إنّي أبرأ إليك ممّا صنع خالد /*Allah'ım! Hâlid'in yaptıklarından sana sığınırım!*" demiş ve daha sonra Hz. Ali'yi çağırtıp, onu yeteri kadar mal ile Cezîmeoğullarına göndererek mağdur olan herkese diyetlerini fazlasıyla ödemesini emretmiştir.[2509] Seferden dönen Hâlid'i, Abdurrahmân b. 'Avf ağır bir dille tenkîd edip Hâlid'i "Câhiliyye döneminden kalma işler yapmakla suçladı." Hâlid onun eleştirilerine cevaben "Oysa ben senin baban 'Avf b. Abdu'l-'Avf'un intikâmını aldım!" dese de; Abdurrahmân, "Yalan! Ben babamın kâtilini vaktiyle öldürmüştüm. Sen asıl amcan Fâke b. Muğîre'nin intikâmını aldın!" şeklinde cevap vermiştir.[2510]

2508 Hâlid b. Velîd'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Hâlid b. el-Velîd', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 223 vd; **İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005)** (2005) 'Hâlid b. el-Velîd', Ma'rifetu's-Sahâbe, (Thk. 'Amir Hüseyîn Sabrî) 1. Baskı, Byy, Matbuâtu Camiatu'l-İmârâti'l- 'Arabiyyeti'l-Muttahide, s. 452 vd; **Ebû Nuaym,** 'Hâlid b. el-Velîd', Ma'rifetu's-Sahâbe, II, 925 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Hâlid b. el-Velîd', el-İsti'âb, II, 427 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Hâlid b. el-Velîd', Usdu'l-Ğâbe, s. 322vd; **Fayda, Mustafa** (1997) 'Hâlid b. Velîd', DİA, İstanbul, XV, 289-292.

2509 **Ahmed b. Hanbel**, Müsned, X, 445, (h.no: 6382); **Buhârî**, Meğazî, 58, Ahkâm, 35; **Nemâzî,** Müstedrekât, III, 319; **Subhânî**, el-İnsâf, III, 557.

2510 **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, IV, 145-146.

Şîa rivâyet kaynakları, Tebûk seferi dönüşü Hz. Peygamber'e suikast düzenleme teşebbüsünde bulunan on dört kişiden birisinin Hâlid b. Velîd olduğu ileri sürmektedir.[2511]

Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen Hz. Peygamber, Mûte'de yaşananları Medîne'den görmüş; Zeyd b. Hârise (ö. 8/629), Ca'fer-i Tayyâr (ö. 8/629) ve Abdullâh b. Ravâha'nın (ö. 8/629) art arda şehîd düştüklerini anlattıktan sonra "S*ancağı Allah'ın kılıçlarından biri, Hâlid b. Velîd aldı ve Allah ona fethi nasip etti*." Bu hadisi kabul etmeyen Şîa âlimleri hadiste geçen Hz. Peygamber'in Hâlid'e "Seyfullah" lakabını verdiğine şu şekilde itiraz etmektedir: Onlar, Müslümanların savaşta herhangi bir zafer kazanmadıklarını, Hâlid'in orduyu savaş meydanından çektiği için Medîne'ye döndüklerinde halk tarafından yüzlerine toprak serpilerek karşılandıklarını ve kendilerini "Gerisin geriye dönüp kaçmakla" suçlandıklarını ileri sürmektedirler. Bu yüzden savaşa katılanların bir kısmı halkın tepkisinden dolayı bir süreliğine camiye gidemez ve dışarıya çıkamaz oldular. Dolayısıyla Şîa, Mûte'de yaşanan ortamın rûhu, Hâlid'e "Seyfullah" lâkabının verilmesi için münasip olmadığını[2512] ileri sürmektedirler. Esasen, Şîa'nın da iddia ettiği gibi Mute'de galibiyet adına herhangi bir durumdan söz etmek oldukça güç görünmektedir. Sonuçta, Hâlid b. Velid vur kaç taktiğini uygulayarak orduyu hezimetten kurtarmıştır. Dolayısıyla bu savaşın sonucu olarak bu vasfı kazandığını ileri sürmek yerine Hz. Peygamber'in onu genel anlamda "Seyfullah" lakabına uygun gördüğünü söylemek daha isabetli olacaktır.

Şîa kaynaklarına göre Sakîfe'den sonra Halife olan Hz. Ebû Bekir'e destek verenlerden bir tanesi de Hâlid b. Velîd'tir. Hz. Fâtıma'nın evini basıp onu dövdüğü iddia edilmektedir.[2513] Hz. Ebû Bekir'in Hâlid'e "*Ali'yi namazdan sonra öldür*" talimatını eğer Hz. Ebû Bekir pişman olmasaydı ve namazdayken "*Ey Hâlid sana emrettiğim şeyi yapma!*" demeseydi tereddütsüz verilen emri yerine getireceğini belirtmektedirler.[2514]

Hâlid'in Müslüman olan Mâlik b. Nüveyre'i öldürüp hanımı ile evlenmesi, Şîî ricâl âlimleri tarafından eleştiri konusu yapılmaktadır.[2515] Nemâzî, Hâlid'in ölüm tarihini Hicrî 21 olarak verirken "O, Hicri 21'de Hâviye'ye/cehenneme düştü ve sıcak ateşe intikal

---

2511 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 499; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 819; **Meclisî**, Bihâr, XXI, 223. Ayrıca detaylı bilgi için "Hz. Peygamber'e Suikast Düzenleme Teşebbüsleri" başlığına bkz.

2512 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, IV, 149-150.

2513 **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, XXV, 198.

2514 **Nemâzî,** Müstedrekât, III, 3319; Bu iddia "Hz. Ali'ye Suikast Teşebbüsü" adlı başlıkta detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

2515 **Nemâzî,** Müstedrekât, III, 320; **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, XXV, 199; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, IV, 146. Ayrıca Mâlik b. Nüveyre'nin Hâlid b. Velîd tarafından öldürülmesi bahsi "Sahâbenin Sahâbe Tarafından Öldürülmesi" başlığında detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

oldu."[2516] demek suretiyle onun cehennem ehli olduğunu ileri sürmektedir. Mâmekânî, Hâlid'i, Mâlik b. Nüveyre'yi öldürüp hanımıyla zina yaptığından dolayı kendisine Seyfullah lakabının verildiğini iddia etmekte ve sözlerini şu şekilde sürdürmektedir: "Allah'ın haram kıldığı canı öldürüp eşi ile zina edene 'Seyfullah' diyenleri Allah çirkin eylesin. O 'Seyfu'ş-Şeytan' ismine ve ona bu lakabı verenler de 'Lisânu'ş-Şeytân' lakabına daha layıktır." dedikten sonra hayatı ile ilgili kısa bir bilgi vermekte sözlerini şu şekilde tamamlamaktadır: "Allah kabrini ateşle doldursun, sevdikleri ile haşretsin."[2517] Lanetlenmiş kâfir bir sahâbîdir. Emîrü'l-Mü'minîn'in düşmanıdır. Özetle (bazılarına göre) münâfıklardandır.[2518]

İslâm tarihinin en önemli komutanlarından birisi kabul edilen Hâlid'in bazı uygulamalarının Şîa âlimlerince bu derece sert bir dille cerh etmesinin temelinde onun Sakîfe'den sonra Hz. Ebû Bekir'in hilâfetini desteklemesi ve onun emrinde bir komutan olarak görev yapmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Zira Şîî âlimlerin Hz. Ali muhalifleri hakkındaki genel kanaatine uygun bir şekilde onu cerh ettikleri görülmüştür. Onlar, Hz. Ali ile savaşmış olanları kâfir, onunla savaşmayıp tarafsız kalanları ise en iyi ihtimalle fâsık olarak görmektedirler. Dolayısıyla Hâlid, Hz. Ebû Bekir safında ve emirinde yer aldığından dolayı mezhepsel bir refleksle tekfir edilmiş olabilir.

1.2.6. Ebû Süfyân

Asıl adı Sahr b. Harb olup, 565 yılında Mekke'de doğmuştur. Mekke'nin fethine kadar Müslümanlarla mücadele etmiştir. Bedir savaşında Ebû Cehil'in (ö. 2/624) öldürülmesi üzerine onun yerine Mekke lideri olmuş, Uhud ve Hendek Gazvelerinde müşrik ordusunun komutanlığını yapmıştır. Müslüman olduktan sonra Yermük savaşına katılmış ve 31/651-52 yılında Medîne'de vefat etmiştir.[2519]

1.2.6.1. Ebû Süfyân'ı Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Ebû Süfyân, Umeyyeoğullarının lideri ve Muâviye'nin babası olması hasebiyle Şîî âlimlerin sert tenkidine maruz kalmıştır. Şîî müfessirler göre "*Sana, Rabbin şüphesiz insanları kuşatmıştır demiştik; sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kur'ân'da lanetlenmiş ağaçla, sadece insanları denedik. Biz onları korkutuyoruz, fakat bu onlara büyük taşkınlık vermekten başka bir şeye yaramıyor.*"[2520] Şîa, bu âyette geçen "*Kur'ân'da lanetlenmiş*

2516 **Nemâzî,** Müstedrekât, III, 320.
2517 **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, XXV, 199.
2518 **Nemâzî, Ali Şahrudî (ö. 1405/1984)** (1422) Mustetrefâtu'l-Me'ânî, 1. Baskı, Tahrân, Müessese-i Nebe', s. 94.
2519 Ebû Süfyân'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Aycan, İrfan** (1994) 'Ebû Süfyân', DİA, İstanbul, X, 230-232.
2520 İsrâ, 17/60.

ağaç" ile Ümeyyeoğullarının kast edildiğini belirtmektedir.[2521] Şîî müfessirlerin yaptığı bu batınî yorumun altına Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Habîbe de (ö. 44/664) girdiğinden dolayı kabulden uzak bir yorum olarak kabul edilmelidir.

Mezkûr âyet dışında Ebû Süfyân ve ailesini cerh eden birçok rivâyet de bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin ortak noktası Hz. Peygamber'in ona ve çocuklarına lanet okuduğu ve münâfık olduğu ile ilgilidir. Hz. Peygamber'in ona ve çocuklarına lanet okuduğu ile ilgili rivâyetler şunlardır: Bir gün Ebû Süfyân bir deveye binmiş; oğlu Muâviye deveyi önden çekiyor, diğer oğlu Yezîd de arkadan sürüyordu. O vaziyette Hz. Peygamber'in yanından geçiyorlardı. Hz. Peygamber, "Allah önden çekene, arkadan sürene ve binmiş olana lanet etsin!"[2522] buyurmuştur. Bu yerin dışında ayrıca yedi yerde daha Hz. Peygamber'in Ebû Süfyân'a lanet ettiği rivâyet edilmektedir.[2523]

Âsım el-Leysî'den rivâyet edildiğine göre O, 'Mescide girdiğim sırada insanlar "Allah'ın ve Hz. Peygamber'in gazabından Allah'a sığınırız!" demeye başladılar. Neler oluyor denilince "Muâviye" denildi. O sırada birisi ayağa kalktı, oğlunu da peşine takarak çıkarken Hz. Peygamber şöyle buyuruyordu: "Allah hem öndekine, hem de arkasındakine lanet etsin! Koca kıçlı şu adamdan ötürü; vay bu ümmetin hâline!"[2524] Rivâyette sözü edilen kişilerin ismi tam olarak zikredilmemesine rağmen Çohacıoğlu Muâviye'nin şemailinden yola çıkarak mescitten çıkanların Ebû Süfyân ile oğlu Muâviye olduğunu iddia etmektedir.[2525]

Hz. Ali, Muâviye'den söz ederken; serbest bırakılmış anlamında "Talîk oğlu talîk. Lakabını takmıştır. Ayrıca Hz. Ali'ye göre o ve babası Allah'a, Rasûlü'ne ve Müslümanlara düşman olmaya devam eden hiziplerden bir hizip! Kerhen İslâm'a girdiler…" dediği aktarılmaktadır.[2526] Hz. Ali, Muâviye'ye gönderdiği mektubunda, ona "Lanetlikoğlu lanetlik" diyerek hem onu hem de babasını cerh etmektedir.[2527]

Hz. Osmân halife olduğunda, Ebû Süfyân onun yanına gelerek; "Hilâfet Teym ve Adiy boyundan sonra sana geçti. Onu top gibi evir. Kazıklarını da Ümeyyeoğullarından yap. Şüphesiz bu bir saltanattır. Cennet nedir? Cehennem nedir? bilmem!"[2528] deyince,

---

2521 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, II, 21; **Ayyâşî**, Tefsîru'l-Ayyâşî, II, 297; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, III, 199; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, III, 179; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, V, 486.

2522 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 486.

2523 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, II, 397-398; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 484-485; **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 520-522. Ayrıca bkz. Tezin "Peygamber'in Bazı Sahâbîlere, Bazı sahâbîlerin Birbirlerine Lanet Okuması/Beddua Etmesi" başlığı.

2524 **İbn Ebî'l-Hadîd**, IV, 79; **Meclisî**, Bihâr, XXXIII, 215-216.

2525 **Çohacıoğlu,** s. 622.

2526 **İbn Muzâhim,** Vak'atu Sıffîn, s. 201.

2527 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XV, 82.

2528 **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 398.

Osmân "Defol git yanımdan! Allah sana ne yapacaksa yapsın!"[2529] demesine rağmen Osmân, hilâfetinin bütün kazıklarını Ümeyyeoğullarından seçmiştir. Fetih günü 'Abbâs, Ebû Süfyân'ı yanına alarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirmiştir. Hz. Peygamber ona, "Müslüman olma vaktin hâlâ gelmedi mi?" diye sorunca Ebû Süfyân, "Allah'tan başka ilâh olsaydı faydasını görürdüm. Ancak senin Peygamber olup olmadığın konusunda hâlâ endişelerim var" demiştir. 'Abbâs, "Boynun vurulmadan Müslüman ol!" deyince, kelime-i şehadet getirmiştir.[2530] Bu iki rivâyete dayanarak onun Müslüman olmadığını, öldürülüp mallarına el konulmaktan korktuğu için küfrünü gizleyip Müslümanlar arasında imân etmiş gibi dolaştığı iddia edilmiştir.

Şîa ricâl kitapları Ebû Süfyân ve oğlu Muâviye'yi sert bir dille tenkîd etmektedirler. Mâmekânî, Ebû Süfyân için "Muâviye'nin babası olup onun ve zürriyetinin kötü halini açıklamaya gerek yoktur."[2531] derken, Nemâzî, "Münâfıkların başı, kötü ve lanetlidir. Hicrî 31, 32 veya 34 yılında 88-93 yaşlarında cehenneme gitti. (öldü)."[2532] Başka bir eserinde Nemazî onu şu şekilde cerh etmektedir: Kâfirlerin en şiddetlilerindendir. Kur'ân'ı Kerîm'de kötü ve lanetlenmiş ağaç ile zem edilen aile silsilesine sahiptir. Öldürülme korkusundan dolayı Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber ona, oğlu Muâviye ve torunu Yezîd'e lanet etmiştir. Cehennemde onlar için özel bir giriş kapısı vardır. Hicri 31 de seksen sekiz yaşında cehenneme gitti.[2533] Hz. Osmân döneminde Ebû Süfyân bir gün Hz. Hamza'nın kabrinin önünden geçerken ayakları ile kabrine vurarak "Ey Ebû 'Amâre bizim dün kılıçla kendisi için mücadele ettiğimiz şey bugün bizim çocukların elindedir. İstedikleri gibi onunla oynamaktadırlar."[2534] Şebesterî, Ebû Süfyân için sahâbî, münâfık, kâfir, zındık, azgın Emevî devletinin kurucusu demektedir.[2535] Şebesterî'nin bu açıklamalarından onun münâfık, kâfir, zındık, azgınları sahâbî olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Şîa Ebû Süfyan'ı Müslüman olarak görmemektedir. Onları bu düşünceye sevk eden temel etken onun Muaviye'nin babası ve Yezid'in dedesi olmasından kaynaklanabildiği gibi Müslüman olduktan sonraki hoş karşılanmayan bazı davranışlarından da kaynaklanmış olabilir. Hal böyle olunca Şîa onu âdil olarak kabul etmemekte ve ondan gelen bütün rivâyetleri reddetmektedir.

2529 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 487.
2530 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVII, 269.
2531 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, XXXV, 379.
2532 **Nemâzî,** Mustedrekât, IV, 255.
2533 **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 398.
2534 **İbn Ebî'l-Hadîd**, XVI, 136; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 487.
2535 **Şebesterî, Abdu'l-Hüseyîn** (1430) et-Tebyîn fi Ashâbi'l-İmâm Emîrü'l-Mü'minîn (as) ve'r-Ruvvâtu anhu, I-IV, 1. Baskı, Kum, el-Mektebetu't-Tarîyetu'l-Muhtassa, III, 194.

1.2.7. Abdurrahmân b. Avf

Fil Vak‘ası’nın gerçekleştiği 571 tarihinden yaklaşık olarak on yıl kadar sonra Mekke’de doğmuş olan ‘Abdurrahmân b. ‘Avf, ilk Müslüman olan sekiz kişiden birisi olup hem Habeşistan’a hem de Medîne’ye hicret etmiştir. Hz. Peygamber’le birlikte bütün savaşlara katılmıştır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’e danışmanlık yapmıştır. Hz. Ömer, Mecûsî bir köle tarafından hançerlenince onun yerine namazları kıldırmıştır. Hz. Ömer’in halife belirlemek için tayin ettiği altı kişilik halife belirleme şûrasının üyesi ve başkanlığını yapmıştır. Onun onayı ile Hz. Osmân halife seçilmiştir. İbn ‘Avf, 32/652 yılında Medîne’de vefat etmiştir.[2536]

1.2.7.1. Abdurrahân b. Avf’u Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Daha önceki başlıklarda da geçtiği üzere “Fulân, Fulân, Ebû ‘Ubeyde b. Cerrâh, Abdurrahmân b. ‘Avf, Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe Muğîre b. Şu‘be kendi aralarında Hz. Peygamber ölür ya da öldürülürse bu işi/halifeliği Hâşimoğullarına asla vermeyecekleri üzerine anlaşmışlardır. Bunun üzerine Allah, onların bu anlaşmalarından haberdar olduğunu belirtmek ve onları cerh etmek için “*Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O’dur; beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncıları mutlaka O’dur; bunlardan az veya çok, ne olursa olsunlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra, kıyamet günü, işlediklerini onlara haber verir. Doğrusu Allah her şeyi bilendir.*”[2537] âyetini indirmiştir.[2538] Şîa’nın iddiasına göre bu âyetle Allah onların anlaşmalarından haberdar olduğunu bildirmek suretiyle onları cerh etmiştir.

Mezkûr âyetin yanı sıra İbn ‘Avf’u cerh eden birçok rivâyet de bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır: Kummî’nin Câ‘fer-i Sâdık’a dayandırdığı bir rivâyette Hz. Peygamber, emîrlik işini Gadîr-i Hum’da Hz. Ali’ye verdiği sırada onun hizasında münâfıklardan yedi kişilik bir grup bulunmaktaydı. Bu yedi kişiden bir tanesi de Abdurrahmân b. Avf’tur.[2539] Kummî aktardığı bu rivâyetle onu münâfık olarak addetmiştir. Mufîd; Abdurrahmân, Uhud savaşında hezimete uğrayıp kaçanlardan birisidir.[2540] demek suretiyle İbn Avf’u savaş kaçkını olarak lanse ederken, Cevherî Basrî: Hz. Ebû Bekir’e biat etmeyenler Fâtıma’nın evinde toplaması üzerine Hz. Ömer ile birlikte Fâtıma’nın evini

---

2536 Abdurrahmân b. ‘Avf’un Hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** ‘Abdurrahmân b. ‘Avf’, Mu‘cemu’s-Sahâbe, IV, 404 vd; **İbn Kâni‘**, ‘Abdurrahmân b. ‘Avf’, Mu‘cemu’s-Sahâbe, II, 143 vd; **Ebû Nuaym,** ‘Abdurrahmân b. ‘Avf’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, I, 116 vd; **İbn Abdi’l-Ber,** ‘Abdurrahmân b. ‘Avf’, el-İsti‘âb, II, 844 vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Abdurrahmân b. ‘Avf ’, Usdu’l-Ğâbe, s. 779 vd; **Önkal, Ahmet** (1988) ‘Abdurrahmân b. Avf’, DİA, I, 157-158.

2537 Mücadele, 58/7.

2538 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 428.

2539 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, I, 301.

2540 **Mufîd,** İrşâd, I, 83.

basanlardan bir tanesidir.[2541] ifadeleriyle onun merhamet yoksunu olduğunu iddia etmiştir.

Nemâzî, İbn 'Avf'u sert bir dille cerh etmekte ve onun için "Mel'ûn ve münâfıktır"[2542] deyip onun hakkındaki tenkîdlerini şu şekilde sürdürmüştür: Lanetlenmiş sayfayı yazan ve ilâhi hilâfeti Emîrü'l-Mü'minîn'den gasp etmek üzere anlaşan mel'unlardandır. Akâbede Hz. Peygamber'e suikast düzenleyenlerdendir. Hz. Ali'ye sen hilâfet için çok hırslısın diyendir. Buna karşılık da Hz. Ali: "Ben bu işte hırslı değilim sadece Hz. Peygamber'in mirasını talep ediyorum" demiştir. Bir arazi konusunda Hz. Ali ile Hz. Osmân arasında problem çıkınca Abdurrahmân b. 'Avf, Hz. Osmân'a "Hakemlik yapması için davayı Hz. Peygamber'e götürme, Ali lehine karar verecektir. Davayı Peygamber yerine Yahudi İbn Şeybe'ye götür" diye tembihleyendir.[2543] Nemâzî'nin hakemlikle ilgili ortay attığı mezkûr iddia Şîa'nın diğer hadis ve ricâl kitaplarında geçmemekte sadece Huveyzî'nin tefsirinde geçmektedir. Nemâzî, bu bilgiyi nerden aldığını söylemese de muhtemelen Huveyzî'nin tefsirden almış olabilir.[2544] Her iki eserde erken döneme ait eserler olduğundan dolayı bu olayın sonradan kurgulanmış olabileceği ihtimalini doğurmaktadır.

Hz. Osmân'ın akrabası olmasına rağmen Hz. Ömer tarafından halife seçme şûrasına seçilmiş, eğer iki kişi arasında kalınırsa onun yer aldığı tarafın tercih edilen taraf olmasını istemiş, içerisinde yer almadığı diğer tarafın karşı çıkması halinde onları öldürülmesini istemiştir.[2545] İbn 'Avf'un halife olarak Hz. Osmân'ı seçmesine rağmen daha sonra onun uygulamalarından rahatsız olmuş ve öldürülmesini teşvik edenlerden birisi olmuştur.[2546] Süleym, İbn 'Avf'un akibeti ile ilgili şunları söylemektedir "O, câhiliye ölümü üzerine ölmüştür."[2547]

Sahâbîlerin en zenginlerinden birisi olarak kabul edilen İbn 'Avf zenginliğinden dolayı kimi Şîî müellifler tarafından Kârûn'a benzetilerek kendisine "Bu ümmetin Kârûn"u lakabını vermiştir.[2548] Ona bu lakabı takanlar onun da Kârûn gibi hak yolunda olmadığını iddia ederek vermişlerse de bu konuda isabetli davranmamışlardır. Şîa'nın İbn 'Avf'u tenkid etmesinin arka planında onun ilk iki halifeyi desteklemesi ve onun başkanı olduğu şûrada Hz. Ali yerine Hz. Osmân'ın seçilmiş olmasından kaynaklanabilir. Dolayısıyla

---

2541 **Cevherî Basrî,** es-Sakîfe ve'l-Fedek, s. 70.
2542 **Nemâzî,** Mustetrefât, 176.
2543 **Nemâzî,** Mustedrekât, IV, 411-412.
2544 **Huveyzî,** Nuru's-Sakaleyn, III, 615.
2545 **Huyî,** Mu'cemu'r-Ricâl, X, 371; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 132-134.
2546 **Huyî,** Mu'cemu'r-Ricâl, X, 371.
2547 **el-Hilâlî,** II, 825.
2548 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 133.

Şîa'nın İbn 'Avf'u cerh etmesinin arka planında siyasi tercihinin olma ihtimali ağır basmaktadır.

1.2.8. Talha b. Ubeydullah

İslâm öncesi Mekke'nin önemli tüccarlarından biri olan Talha, Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla İslâmiyet'i kabul eden ilk Müslümanlardan olduğu rivâyet edilmiştir. Bedir Gazvesi dışında bütün gazvelere katılmıştır. Hz. Ebû Bekir dönemindeki ridde olaylarının bastırılmasında aktif rol oynamıştır. Hz. Ömer'in kendisinden sonra halife seçimi için tayin etmiş olduğu şûra üyelerinden olan Talha, Hz. Osmân'ın uygulamalarını sert bir biçimde tenkîd etmiştir. Hz. Ali'ye biat etmesine rağmen Cemel savaşında onun karşısında yer almış, kendi taraftarı olan Mervân b. Hakem tarafından Hz. Osmân'ı şehîd edenler arasında yer aldığı suçlamasıyla 36/656'da öldürülmüştür.[2549]

1.2.8.1. Talha'yı Cerh Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynaklarına göre Talha'yı cerh eden birçok âyet ve rivâyet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. 'Âişe ile evleneceğini beyan etmesi üzerine Talha'nın bu davranışını tenkîd eden Ahzab, 33/53. âyet nâzil olmuştur.[2550] Hz. Osmân bahsinde geçtiği üzere Mâide, 5/51. âyeti Hz. Osmân ve Talha'yı cerh etmek için nâzil olmuştur.[2551] Ayrıca batıni bir yorumla Nûr, 24/40. âyette geçen "مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ" ile Talha ve Zübeyr'in kastedildiği iddia edilmektedir.[2552]

Bir kısım Şîî müelliflere göre Talha, Hz. Peygamber vefat ettikten sonra mürtetlerle beraber dinden çıkmıştır. Hz. Ali halife olduktan sonra ona ilk biat eden ve biatını ilk bozan kişidir. Onlara göre Talha ve Zübeyr Hz. 'Âişe'yi Cemel savaşına çıkmaya ikna etmişlerdir. Şîa'ya göre Talha Cemel'de mel'ûn olarak öldürülmüştür. Hz. Ali onun (naaşının) önünden geçerken "Bu biatını bozan ve ümmette fitne yeşertendir. Bana başkaldıran, benim ve ailemin öldürülmesi için çağrıda bulunandır." Hz. Ali, Talha'nın naaşına yönelerek, "Rabbinin bana vaad ettiğini onun yanında hak olarak buldum. Ey Talha! Sende Rabbinin sana vaad ettiğini Rabbinin yanında hak olarak buldun mu?"

2549 Talha b. Ubeydullah'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** 'Talha b. 'Ubeydullah', Mu'cemu's-Sahâbe, III, 407 vd; **İbn Kâni'**,'Talha b. 'Ubeydullah', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 39 vd; **Ebû Nuaym,** 'Talha b. 'Ubeydullah', Ma'rifetu's-Sahâbe, I, 94 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Talha b. 'Ubeydullah', el-İsti'âb, II, 764 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Talha b. 'Ubeydullah', Usdu'l-Ğâbe, 595 vd; **Azîzî, Hüseyîn** (1430) er-Ruvvâtu'l-Muşterikûn beyne'ş-Şîati ve's-Sünne, I-II, 1. Baskı, Tahrân, el-Mecmeu'l-'Âlemî li't-Takribi Beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, I, 389-390; **Erul, Bünyamin** (2010) 'Talha b. Ubeydullah', DİA, İstanbul, XXXIX, 504-505.

2550 **Âmulî Nebâtî**, es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 35. Cerhe gerekçe olarak gösterilen âyetler başlığı altında bu âyeti ele alındığı için burada detaya girilmemiştir.

2551 Ayrıntılı bilgi için bkz. **'Âllâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 305-306 ve çalışmanın "Hz. Osmân'ı Cerh Eden Âyetler" başlığı

2552 **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 305.

Yanındakiler Hz. Ali'ye "Ölü olduğu halde duyar mı?" deyince Hz. Ali, "Allah'a and olsun ki ki Bedir ölüleri Hz. Peygamber'i nasıl duymuşlarsa bu da öyle duymuştur." demiştir. Daha sonra Hz. Ali ona ve Zübeyr'e beddua etmiştir.[2553]

Hz. Ali, "Talha ve Zübeyr kendi istekleri ile bana biat ettiler. Sonra da umre yapmak için izin istediler. Allah biliyor ki onlar hainlik istediler. Ben onlara itaat etmeleri için biatlerini yeniledim. Ümmeti sıkıntıya sokacak bir şey yapmayacaklarına dair bana söz verdiler. Sözlerine vefa göstermediler ve bana verdikleri biatlerini bozdular."[2554] diyerek Talha ve Zübeyr'i tenkîd etmiştir. Bir başka yerde Hz. Ali, "Talha ve Zübeyr içlerinde halife olma isteği taşıdıkları için Basra'ya gittiler."[2555] diye onları cerh etmiştir. Talha ve Zübeyr için onlar bana biat etiklerinde onların yüzlerindeki ihaneti ve gözlerindeki vefasızlığı fark ediyordum."[2556]

Talha, Hz. Osmân halife iken ona muhâlefet etmiş, başa Hz. Ali geçince ilk önce ona biat etmiş sonra ondan Basra ve Kûfe valiliklerini istediler, istediklerini elde edemeyince umre sebebiyle Medîne'den ayrılıp, Hz. Osmân'ın kanını talep etme bahanesiyle muhaliflerin safında Cemel'de savaşmıştır.[2557] Bütün bu rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere Şîa'nın Talha'yı cerh etmelerinin altında yatan temel neden onun Hz. Ali'nin karşısında yer almaş olmasıdır.

Meclisî, Hasan b. Ali el-Askerî'ye nispet edilen tefsirde geçen "Verdiği sözü bozanların babası" anlamına gelen "Ebû'n-Naks" künyesi[2558] ile Ebû Bekir'in ya da Talha'ın kast edilmiş olabileceğini belirtmektedir.[2559] Hz. Ebû Bekir'in Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'ye Emîrü'l-Mü'minîn olarak biat etmesine rağmen biatını bozup halife olmasından dolayı kendisine bu künyeyle lakaplandırılmış olabilir. Ayrıca Talha da Hz. Ali'ye dördüncü halife olarak biat etmesine rağmen bu biatını bozup ona karşı Cemel'de savaştığı için Şîa tarafından kendisine bu lakap verilmiş olabilir.

Şîa'nın Talha'ı mürtedlikle suçlayacak kadar cerhte ileri gitmesinin temel nedeni onun Hz. Ali'ye verdiği biatini bozup Cemel savaşında onun karşısında yer alması gösterilebilir. Ayrıca Hz. Ali'nin de ona ve Zübeyr'e yaptığı tenkidin temelinde biatlerini bozmaları yatmaktadır. Zira Cemel savaşına kadar bu üçlü arasında birbirlerini irtidatla suçlayacak kadar ciddi bir problemin varlığına kaynaklarda rastlanılmamaktadır.

2553 **Kummî Abbâs,** Sefînetu'l-Bihâr, V, 323-325; **Nemâzî**, Mustedrekât, IV, 298; **Şuşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, V, 570.
2554 **Mufîd**, el-İrşâd, I, 245; **Hûyî**, Mu'cemu'r-Ricâl, X, 183.
2555 **Mufîd**, el-İrşâd, I, 246.
2556 **İbn Ebî'l-Hadîd,** I, 310.
2557 **İbn Ebî'l-Hadîd,** I, 232.
2558 **Hasan b. Ali,** Tefsîr, s. 193.
2559 **Meclisî,** Bihâr, XVII, 335.

1.2.9. Zübeyr b. ‘Avvâm

Mekke’de doğmuş olan Zübeyr b. ‘Avvâm, Hz. Ebû Bekir’in etkisiyle Müslüman olmuştur. Birinci ve ikinci Habeşistan hicretlerinden sonra Medîne’ye de hicret etmiştir. Hz. Peygamber ile birlikte bütün gazvelere katılmış ve üstün yararlılıklar sağlamıştır. Birçok savaşta komutan ve sancaktar olarak görev almıştır. Hz. Ebû Bekir ile birlikte mürtetlerle mücadele etmiş, ayrıca İran, Suriye-Filistin ve Mısır fetihlerine iştirak etmiştir. Hz. Ömer’in kendisinden sonra halife adayı olarak seçmiş olduğu altı kişilik heyetin içerisinde yer almıştır. Hz. Ali’ye biat etmiş olmasına rağmen ondan Hz. Osmân’ı şehîd eden âsileri yakalayıp cezalandırmasını istediği için Cemel savaşında Hz. Ali’nin karşısında yer almıştır. Pişman olup savaşmadan geri dönmesine rağmen asîler tarafından (ö. 36/656) öldürülmüştür.[2560]

1.2.9.1. Zübeyr’i Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Bir tarla yüzünden Yahudi birisiyle anlaşmazlığa düşen Zübeyr, kendi aralarında hakem olması için Yahudî İbn Şeybe’yi isterken Yahudi olan da Hz. Peygamber’i istemesi üzerine Zübeyr’i cerh etmek için “*Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Putlarının önünde muhakeme olunmalarını isterler. Oysa onları tanımamakla emrolunmuşlardı. Şeytan onları derin bir sapıklığa saptırmak ister.*”[2561] âyeti nâzil oldu.[2562] Esbâbu’n-Nuzûl kitaplarından bu âyetin iniş sebebi ile ilgili aktarılan rivâyetlerde mezkûr olaya benzer olaylar varsa da hiç birinde Zübeyr’in ismi geçmemektedir.[2563] Dolayısıyla Şîî müfessirler bu âyete kendi düşüncelerine mutabık bir iniş sebebi zikretmiş olabilirler. Meclisî’nin aktardığı bir rivâyete göre en-Nûr, 24/40. âyette geçen “مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ” Talha ve Zübeyr’in kastedilmiş olabileceği ileri sürülmektedir.[2564] Âyetin zahirinden böyle bir şey anlaşılmadığından Meclisî batıni bir yorumla böyle bir çıkarımda bulunmuş olabilir.

Şîa kaynaklarına bakıldığı zaman Cemel vak‘asına kadar Zübeyr, Hz. Ali’nin

---

2560 Zübeyr b. ‘Avvâm’ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Beğevî,** ‘Zübeyr b. ‘Avvâm’, Mu‘cemu’s-Sahâbe, II, 423 vd; **İbn Kâni‘**,‘Zübeyr b. ‘Avvâm’, Mu‘cemu’s-Sahâbe, I, 223 vd; **Ebû Nuaym,** ‘Zübeyr b. ‘Avvâm’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, I, 104 vd; **İbn Abdi’l-Ber,** ‘Zübeyr b. ‘Avvâm’, el-İsti‘âb, II, 510 vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Zübeyr b. ‘Avvâm’, Usdu’l-Ğâbe, 404 vd; **Azîzî,** er-Ruvvâtu’l-Muşterake, I, 327 vd; **Efendioğlu, Mehmet** (2013) ‘Zübeyir b. Avvâm’, DİA, İstanbul, XLIV, 522-524.

2561 Nisâ, 4/60.

2562 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, I, 141; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru’s-Sâfî, I, 466; **Huveyzî,** Nûru’s-Sakaleyn, I, 509; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 115. Aynı olay Nisâ 4/65. âyetinin sebeb-i nüzûlü için de zikredilmektedir. “Hz. Peygamber’in Hakemliğine Tam Teslim Olmamaları” başlığında bu âyet sebeb-i nüzûlü ile birlikte ele alınıp incelenmiştir.

2563 Örneğin bkz. **Vâhidî,** Esbâbu’n-Nuzûl, s. 164-166; **Süyûtî,** Esbânu’n-Nüzûl, s. 81

2564 **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 305.

safında yer aldığı için hakkında olumsuz bir tavır görünmemektedir.[2565] Ancak Cemel'de muhâliflerin safında yer aldığı için biatini bozup fitneye sebep olmakla, meşrû imâma isyan edip binlerce insanın öldürülmesine sebep olduğu iddiası ile cerh edilmektedir. Onu cerh eden rivâyetler şunlardır:

Hz. Peygamber, Zübeyr'e "Allah'a yemin olsun ki sen Ali'ye karşı zâlim tarafın safında savaşacaksın." Hz. Ali, Zübeyr'e bu hadisi hatırlattıktan sonra Zübeyr savaşmaktan vazgeçip dönmek istediği rivâyet edilmektedir.[2566]

Mamekânî, Zübeyr'i, Hz. Ali'ye biat etmiş olmasına rağmen biatını bozup, Hz. 'Âişe'yi de beraberinde savaşa sürüklediği için mürtedlikle suçlanmıştır.[2567] Huyî ve Şebesterî'ye göre; Zübeyr, Hz. Ali'nin taraftarlarından birisiydi, sonra biatını bozup Hz. 'Âişe'yle beraber Basra'da ona karşı savaşmış ve orada öldürülmüştür.[2568] Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere Şîa âlimlerinin Zübeyr'i cerh etmesinin temel nedeni onun Hz. Ali'ye karşı Cemel savaşına iştirak etmiş olmasından kaynaklanmıştır.

1.2.10. Ebû Mûsâ el-Eş'arî

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin ne zaman Müslüman olduğu kesin bilinmemekle birlikte 7/628 yılında Hayber'in fethi esnasında Habeşistan'daki Müslümanlarla birlikte Medîne'ye gelmiştir. Hayber'in fethinden sonra yapılan bütün gazve ve seriyyelere katılmış ve Hz. Peygamber, tarafından zekât memuru olarak görevlendirilmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde ridde savaşlarına katılmıştır. Hz. Ömer döneminde Basra ve Kûfe valiliği, Hz. Osmân döneminde Kûfe valiliği yapmıştır. Valiliği sırasında birçok yerin fethedilmesine katkıda bulunmuştur. Cemel'de tarafsız kalmayı tercih etmiş olduğu için Hz. Ali onu valilikten azletmiştir. Sıffin savaşında Hz. Ali tarafının hakemi olarak görevlendirilmiş olan Ebû Mûsâ 42/662-63 yılında vefat etmiştir.[2569]

1.2.10.1. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynakları Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi Cemel savaşında tarafsız kalmasını ve Sıffin savaşında 'Amr b. 'Âs'ın hilelerini önceden fark etmediğini merkeze alarak onu cerh etmektedirler. Örneğin, Hz. Ali, Talha ile Zübeyr'i de yanına alarak Cemel savaşını başlatan Hz. Âişe karşı sefer hazırlıkları yaparken, Kûfelilerden de destek almak maksadıyla 'Ammâr'ı Kûfe'ye göndermiştir. Ebû Mûsâ, gelen elçiyi bu işe giriştiği için

---

2565 Örneğin bkz.**Kummî Abbâs,** Sefînetu'l-Bihâr, III, 445.

2566 **Kummî Abbâs,** Sefînetu'l-Bihâr, III, 441.

2567 **Mâmekânî**, Tenkih (Rihlî), I, 438.

2568 **Hûyî,** Mu'cemu'r-Ricâl, VIII, 223; **Şebesterî,** et-Tebyîn, I, 418.

2569 Ebû Mûsâ el-'Eş'arî'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Kâni'**,'Ebû Mûsâ el-Eş'arî', Mu'cemu's-Sahâbe, II, 124 vd; **Ebû Nuaym,** 'Ebû Mûsâ el-Eş'arî', Ma'rifetu's-Sahâbe, IV, 1749 vd; **İbn Abdi'l-Ber,** 'Ebû Mûsâ el-Eş'arî', el-İsti'âb, IV, 1762 vd; **Kandemir, M. Yaşar** (1994) 'Ebû Mûsâ el- 'Eş'arî', DİA, İstanbul, X, 190-192.

kınadı ve tarafsız kalacağını ifade etti. Halka da "Bu kör ve sağır bir fitnedir. Yani bu olayda haklı ile haksız belirsizdir, dolayısıyla Murâdınız âhireti kazanmak ise, yerinizde oturun; yok eğer dünyanın yolunu tutmak istiyorsanız çıkıp savaşın; siz bilirsiniz" demiştir.[2570] 'Ammâr da onu bu sözlerinden dolayı ağır bir dille tenkîd etmiştir. Onu sert bir biçimde eleştirenler arasında Muhammed b. Ebû Bekr ve Muhammed b. Ca'fer de yer almıştır. Hz. Ali'nin ünlü komutanı Mâlik el-Eşter, Ebû Mûsâ'ın bu tavrından dolayı "Yemin ederek, onun eskiden beri münâfık birisi olduğunu" iddia etmiştir.[2571] Mâlik'in bu suçlaması da göstermektedir ki sahâbîler döneminden bazı sahâbe ve tabîûn siyaseten kendilerini desteklemeyenleri münâfıklık gibi büyük bir ithamla suçlayabilmişlerdir. Dolayısıyla münâfıklık ithamı o dönemde rakibini alt etme ve kişiliğini zedelemek için bir suçlama aracı olarak kullanıldığı söylenebilir.

Bir kısım Şîî müelliflere göre Ebû Mûsâ'nın Hz. Ali'ye olan düşmanlığı güneşten daha aşikârdır. Hatta onlar, daha da ileri giderek İblis'in küfründen daha açık olduğunu iddia edebilmektedirler.[2572] Bunun gerekçesi olarak, onun hakemlik sürecinde Hz. Ali'yi halifelikten azledilmesini ve Cemel savaşında tarafsız kalıp, Kûfe halkını tarafsızlığa teşvik etmesini delil olarak ileri sürmektedirler.[2573]

Hz. Ali'nin sabah ve akşam namazlarında kunût duasında kendilerine lanet okuduğu kişilerden birisinin de Ebû Mûsâ el-Eş'arî olduğu iddia edilmiştir.[2574] Ayrıca Hz. Ali onun için cehennemin en alt tabakasında bir tabutun içerisinde dünyanın en şerli altı kişisiyle beraber bulunacağını belirtmiştir.[2575] Nemâzî, onun için habis ve mel'undur,[2576] derken Mâmekânî, Hadis râvîsi olarak son derece zayıf (غاية الضّعف) birisi olduğunu iddia etmiştir.[2577]

Şîa kaynakları Ebû Mûsâ'yı Cemel vakasında tarafsız kalması ve Sıffin savaşı sonrasında Hz. Ali'nin hakemi olarak göstermiş olduğu tavırdan dolayı sert bir biçimde cerh etmekte ve onu son derece zayıf bir râvî olarak görüp ondan gelen rivâyetleri reddetmektedir. Dolayısıyla Şîa siyasi gerekçelerle onu cerh etmiştir, denilebilir.

2570 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XIV, 9.
2571 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 558.
2572 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, II, 204; **Nemâzî**, Mustedrekât, VIII, 459.
2573 **Kâzımî,** Tekmiletu'r-Ricâl, II, 47.
2574 **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 79; **Aliyarî Tebrizî**, Behcetu'l-Âmâl, VII, 477; **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, VII, 258-259; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, II, 204; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 558.
2575 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 485.
2576 **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 459.
2577 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, I, 91.

1.2.10.2. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’yi Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.2.10.2.1. Bu Ümmetin Patriği

Hz. Ali’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kıyamet gününde ümmetim beş sancak altında toplanacaktır. Bana sunulacak olan ilk sancak “Bu Ümmetin Firavun’u” olan Muâviye ile birlikte, ikincisi “Bu Ümmetin Sâmiri” olan ‘Amr b. ‘Âs’ ile birlikte, üçüncüsü “Bu Ümmetin Patriği” olan Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ile birlikte, dördüncüsü Ebû’l-A‘ver es-Sülemi ile birlikte beşincisi seninle (Ali) birlikte ve onun altında mü’minler senin imâmetinde toplanacaklar.[2578]

1.2.10.2.2. Sâmirî

“Sâmiri bana dokunmak yok (lâ misâs)”[2579] derken Ebû Mûsâ ise “Savaşmak yok” diyerek Sâmirî’ye benzetilmiştir. Mufîd’in aktardığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ümmetim üç fırkaya bölünecektir. Bu fırkalardan birisi Sâmirî’nin dini üzerine olacaktır. Onlar dokunmayın demiyorlar savaşmayın diyorlar. Onların imâmı Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’dir.[2580]

Şîa’nın Ebû Mûsâ’yı mezkûr lakaplarla da tenkid etmesinin nedeni onları siyasi tavırlarıdır. Eğer Ebû Mûsâ hakem olayında başarılı olmuş olsaydı ve vakanın seyrini tersi yönde değiştirseydi muhtemelen böyle sert bir cerhe duçar kalmayacak ve ta‘dil edilen sahâbîlerden biri olarak kabul edilecekti. Dolayısıyla onunla ilgili iddialar hakem olayından sonra orta atılmış olabilir.

1.2.11. ‘Amr b. el-‘Âs

Mekke’de doğmuş olup, Mekke’nin fethinden kısa bir süre önce Müslüman olmuş olan ‘Amr b. ‘Âs, Uhûd ve Hendek savaşlarında müşriklerin safında savaşa katılmıştır. Hz. Peygamber, Zâtü’s-Selâsil seriyyesinde onu kumandan olarak tayin etmiştir. Daha sonra vergi memuru olarak Umman’a göndermiştir. Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osmân döneminde ordu komutanlığının yanı sıra vali olarak da görev yapmıştır. Cemel savaşında tarafsız kalmakla birlikte Sıffin savaşında Muâviye’nin safında ordu komutanı olarak görev almıştır. Sıffin savaşında Muâviye tarafının hakemliğini de yapmıştır. Arap’ın meşhur dâhilerinden olan ‘Amr, Mısır valisiyken 43/664 yılında ölmüştür.[2581]

2578 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 575; **Kâzımî,** Tekmiletu’r-Ricâl, II, 47; **Mâmekânî**, Tenkîhu’l-Mekâl, II, 204.

2579 Taha, 20/97.

2580 **Mufîd**, el-Emâlî, s. 30; **Şûşterî,** Kâmûsu’r-Ricâl, VI, 560.

2581 ‘Amr b. ‘Âs’ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Kâni‘**, ‘‘Amr b. el-‘Âs’, Mu‘cemu’s-Sahâbe, II, 213 vd; **Ebû Nuaym,** ‘Amr b. el-‘Âs’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, IV, 1987 vd; **İbn Abdi’l-Ber,** ‘Amr b. el-‘Âs’, el-İsti‘âb, III, 1184vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Amr b. el-‘Âs’, Usdu’l-Ğâbe, 942 vd; **Önkal, Ahmet** (1991) ‘Amr b. ‘Âs’, DİA, İstanbul, III, 79-81.

1.2.11.1. ‘Amr b. ‘Âs’ı Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Sıffin savaşında Muâviye’nin tarafında yer alıp, onun adına hakemlik yapan ‘Amr b. ‘Âs Şîa’nın sert bir dille cerh ettiği sahâbîlerin başında gelmektedir. Kummî’nin aktardığına göre “Hz. Peygamber bir duvarın önünden geçerken, ‘Amr b. el-‘Âs ve Velîd b. Ukbe’nin duvarın dibinde içki içip Hz. Hamza’nın şehîd edilmesi üzerine şiirler söylediklerini görünce onlara şu şekilde beddua etmiştir: ‘Allah’ım o ikisine lanet et. Onları fitnenin içine baş aşağı et. Onları cehenneme at.” dediğini rivâyet edilmektedir.[2582] Bu rivâyete göre ‘Âmr ve arkadaşının dinin haram kıldığı bir fiili açıkça işledikleri, Hz. Hamza’nın şehadetine sevindikleri bunun üzerine Hz. Peygamber’in bedduasına duçar oldukları aktarılmaktadır. Ancak râvî her ne hikmetse onlara içki içtiklerinden dolayı had cezasının verilip verilmediğinden bahsetmemektedir. İçki hicretin ilk dört yılında tedrici olarak inen âyetlerle tamamen haram kılındığına göre ve ‘Amr’da Mekke’nin fethine yakın bir zamanda Müslüman olduğuna göre o Müslümanken içkinin içilmesi haram olan fiiller arasında yer almaktadır. Böyle bir durumda, Hz. Peygamber’in onlara beddua ederek işi geçiştirmesi düşünülemez. Mutlaka onlara gereken cezayı verirdi. Ancak Hz. Peygamber’in böyle bir cezayı uyguladığına dair kaynaklarda bilgi aktarılmadığına göre bu rivâyetin sıhhati kuşku uyandırmaktadır.

‘Ubâde b. es-Sâmit bir mecliste oturulacak yerler olmasına rağmen ‘Amr ile Muâviye’nin arasına geçip oturmuş ve aralarına oturma gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır: “Biz Tebûk gazvesine giderken Hz. Peygamber ikisinin bir köşede gizli gizli bir şeyler konuştuğunu gördü. Bize döndü ve dedi ki şu ikisinin bir araya geldiğini gördüğünüz zaman, aralarını açınız. Çünkü ikisi hayır üzere birleşmez.”[2583] İbn Müzâhim’in aktardığı rivâyete göre aralarına geçip oturan kişi ‘Ubade b. es-Sâmit değil Zeyd b. Erkâm’dır.[2584]

‘Amr öleceği vakit yaptıklarından dolayı pişmanlığını şu şekilde dile getirdikten sonra öldüğü aktarılmaktadır: “Allah’ım! Sen emir verdin, biz tutmadık. Nehy ettin, biz çiğnedik! Suçsuz değilim ki özür beyân edeyim. Gücüm yok ki ondan yardım alayım. Bizi ancak senin mağfiretin kuşatır.”[2585] Ölüm döşeğinde iken kendisini ziyârete gelen İbn ‘Abbâs’a ‘Amr pişmanlığını şu şekilde dile getirmiştir: “Dünyamdan az şeyi düzene koydum. Dinimden ise çok şeyi ifsat ettim. Şayet düzene koymuş olduklarım ifsat

---

2582 **Kummî,** Tefsîru’l-Kummî, II, 332; **Nemâzî,** Mustedrekât, VI, 50; **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, VIII, 112; **Huyî**, Mu‘cemu’r-Ricâl, XIV, 119.

2583 **İbn Abdürabbîh,** el-İkdu’l-Ferîd, V, 93; **Şûşterî,** Kâmûsu’r-Ricâl, VIII, 111.

2584 **İbn Müzâhim,** s. 218-219; **Şûşterî,** Kâmûsu’r-Ricâl, X, 108

2585 **İbn Ebî’l-Hadîd,** VI, 323.

ettiklerim, ifsat etmiş olduklarım da düzene koyduklarım olaydı; kesin kurtulurdum."[2586] Cu'ayd Hemdân Hz. Ali'den rivâyet etiğine göre Hz. Ali, cehennemin en alt tabakasında yer alacak olan kişilerden birisinin de 'Amr b. 'Âs olduğunu dile getirmiştir.[2587] Şîa ricâl ilmi âlimlerinden Mamekânî 'Amr için zındîk hata kâfirdir iddiasında bulunurken,[2588] Nemâzî onun için mel'ûn'dur, ifadelerini kullanmaktadır.[2589] 'Amr'ın ölüm döşeğinde iken söylemiş olduğu sözlerden hareketle onun kâfir olmadığı söylenebilir. Eğer o iddia edildiği gibi kâfir birisi olsaydı, ölüm döşeğinde iken Allah'ın mağfiretini ummazdı. Dolayısıyla onu tekfir edenler isabetli davranmamışlardır.

1.2.11.2. 'Amr b. 'Âs'ı Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.2.11.2.1. İbn Nabîğa

Hz. Ali, 'Amr'ı cerh ederken ona "Ey İbn Nabîğa![2590] Ne zaman fâsıklara dost ve Müslümanlara düşman olmayacaksın. Sen ancak seni doğuran annene benziyorsun"[2591] şeklinde seslenmiştir.

1.2.11.2.2. Bu Ümmetin Sâmirî'si

Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kıyamet gününde ümmetim beş sancak altında toplanacaktır. Sancakların ikincisi bu ümmetin Sâmiri olan 'Amr b. 'Âs ile birlikte olacaktır.[2592]

'Amr'ı cerh eden her iki rivâyet de onun kendisi ile mücadele ettiği Hz. Ali'den gelmiştir. Hal böyle olunca iki düşmanın birbirlerine kötü sözler söylemesi veya kınaması doğaldır. Ancak bunlardan birisini Hz. Peygamber'e mal ederek söylemesi problem meydana getirmektedir. Zira 'Amr ne kadar günahkâr birisi olsa da Sâmirî'nin yaptığı fiiliyatı yapmamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber müşrik olanları bile kazanmak için uğraş gösterirken Müslüman olan birisi hakkında böyle bir şey söylemesi onun hilkatine uygun düşmemektedir. Hal böyle olunca sonradan siyasi gayelerle söylenmiş ve Hz. Peygamber'e isnad edilmiş olabilir.

2586 **İbn Ebî'l-Hadîd**, VI, 323-324.
2587 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 485.
2588 **Mamekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), I, 112, II, 333.
2589 **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 505.
2590 Hz. Ali 'Amr'ı küçük düşürmek için zina eden kadının oğlu anlamını çağrıştırmak için ona "İbn Nebiğa" diye hitap etmiştir. Zira rivâyete göre annesi Nebiğa Amr'ı doğurduğunda kimden olduğu tam olarak bilinmediği için Nebiğa ile birlikte olanların aralarında mahkemeleşmeleri sonucunda babası belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VIII, 112; **Huyî,** Mu'cemu'r-Ricâl, XIV, 119-120.
2591 **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VIII, 112.
2592 **İbn Bâbeveyh**, el-Hisâl, II, 575; **Kâzımî**, Tekmiletu'r-Ricâl, II, 47.

1.2.12. Muğîre b. Şu‘be

600 yılında Tâif’te doğan Mugîre b. Şu‘be, Hudeybiye Antlaşması’ndan (6/628) bir süre önce Medîne’ye gelerek İslâmiyet’i kabul etmiş ve Hudeybiye’den sonra vaki olan tüm gazvelere katılmıştır. Hz. Ebû Bekir döneminde komutanlık, Hz. Ömer ve Hz. Osmân dönemlerinde komutanlık ve valilik görevlerinde bulunmuştur. Hz. Ali döneminde bir ara tarafsız kalmışsa da daha sonra Muaviye tarafına katılmıştır. Ziyâd b. Ebîh’in Ebû Süfyân’ın nesebine katılıp Muâviye’nin kardeşi ilân edilmesinden sonra Basra valiliğine getirilmesinde büyük rol oynamıştır. Kendisi de Muâviye’nin Kûfe valiliğini ölene kadar yapmıştır. Muâviye’ye oğlu Yezid’i veliaht göstermesi için telkinde bulunmuştur. Arapların dört dâhisinden birisi olarak kabul edilmiş olan Muğîre 50/670 yılında ölmüştür.[2593]

1.2.12.1. Muğîre’yi Cerh Ettiği İddia Edilen Âyet ve Rivâyetler

Bir kısım Şîî müelliflere göre “*Şeytanların kime indiğini haber vereyim mi size?”*[2594] *“Günahkâr iftiracıların hepsine onlar, iner.*”[2595] âyetlerinde zikredilen şeytanın kendilerine indiği günahkâr ve iftiracıların Muğîre,[2596] Bunân, Sâid, Hamza b. Umâre el-Berberî, el-Hâris eş-Şâmî, Abdullah b. Haris ve Ebû’l-Hattâb’tan oluşan yedi kişi[2597] olduğunu belirtmektedirler.[2598]

Kadına düşkünlüğü ile bilinen[2599] Muğîre, Basra valisiyken zina yapmakla suçlandığı için halife tarafından görevden alınmıştır.[2600] Şîî müelliflerin yaygın kanaatlerine göre Muğîre b. Şu‘be hakkında zina cezası kesinleştiği halde Hz. Ömer bazı bahaneler aramış ve çeşitli taktiklerle bu cezayı uygulatmamıştır. Hz. Ömer’in telkininden dolayı suçun kesinleşmesi için gerekli olan şâhid sayısı tamamlanmamıştır. İddiaya göre dördüncü şâhid olarak gelen Ziyâd diğer üç arkadaşı gibi Muğîre’nin zina yaptığına dâir

---

2593 Muğîre b. Şu‘be’nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Belâzurî,** el-Ensâb, XIII, 343 vd; **Beğevî,** ‘Muğîre b. Şu‘be’ Mu‘cemu’s-Sahâbe, V, 398; **İbn Kâni‘**, ‘Muğîre b. Şu‘be’ Mu‘cemu’s-Sahâbe, III, 87 vd; **Ebû Nuaym,** ‘Muğîre b. Şu‘be’, Ma‘rifetu’s-Sahâbe, V, 2582 vd; **İbn Abdi’l-Ber,** ‘Muğîre b. Şu‘be’, el-İsti‘âb, IV, 1445 vd; **İbnü’l-Esîr,** ‘Muğîre b. Şu‘be’, Usdu’l-Ğâbe, 1161 vd; **Aliyârî Tebrizî**, Behçetu’l-Âmâl, VII, 66-68; **Aycan, İrfan** (2005) ‘Muğîre b. Şu‘be’, DİA, İstanbul, XXX, 376-377.

2594 Şu‘ârâ, 22/221

2595 Şu‘ârâ, 22/222

2596 Şûşterî’ye göre buradaki Muğîre’den kasıt Muğîre b. Sa‘îd’tır, Muğîre b. Şu‘be değildir. Bkz. **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, X, 194.

2597 Şîa kaynakları bu yedi kişiden sadece Muğîre’nin kim olduğunu açıkça belirtmekte diğer isimlerle ilgili bilgi vermemektedir. Bkz. **Meclisî,** Bihâr, XXV, 270.

2598 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 406; **Kâzımî,** Tekmiletu’r-Ricâl, II, 526-527; **Mâmekânî,** Tenkîhu’l-Mekâl, III, 237; **Huveyzî,** Nûru’s-Sakaleyn, IV, 70; **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, X, 194.

2599 Kaynaklar onun dört kadınla birden evlenip, sonra da beyhude bir sebeple dördünü birden boşayıp yenileriyle evlendiğini, böylece Müslüman olduktan sonra seksen kadınla evlendiği aktarmaktadır. Örneğin bkz. **Belâzurî,** el-Ensâb, XIII, 345-346.

2600 **Aliyârî Tebrizî,** Behçetu’l-Âmâl, VII, 67.

şâhidlikte bulunmak için geldiği halde Hz. Ömer'in telkiniyle şâhidlik etmekten vazgeçmiştir.[2601] 'Allâme Hillî olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Muğîre b. Şu'be'nin zina ettiğine dair şâhidlikte bulunulduğunda Ömer, dördüncü şâhide tanıklık etmemesi için telkinde bulunmuştur. Böylece Muğîre'ye haddi uygulatmadı. O dördüncü şâhide 'Allah'ın onun vasıtasıyla Müslümanlardan hiçbirinin ayıbını ortaya çıkartmayacak bir kişinin yüzünü görüyorum.' dedi. O da hevasına uyarak şâhidlik konusunda gevşek davrandı. Dördüncü şâhid böyle yapınca Ömer diğer şâhidlere döndü, onlara had uygulayıp rezil etti. Münker işleyen ve kendisine had uygulanması gereken bir kişi olan Muğîre'yi rezil etmekten onun kusurlarını ortaya çıkarmaktan sakındı. Ama Muğîre'nin aleyhinde şâhidlikte bulunan üç kişiyi rezil etti. Böylece Allah'ın hükmünü ilga ve iptal etti." Ömer, haddi Muğîre'ye değil de şâhidlikte bulunan üç kişiye haksız bir şekilde uyguladığından dolayı Muğîre'yi her gördüğünde "*Allah'ın gökten taş yağdırmasından korktum*" dediği iddia edilmektedir.[2602] Had cezasının uygulana bilmesi için her dört şâhidin de hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şeklinde olayı görmüş olması lazım. Hüküm verecek kişi bu durumun sağlanması ve yanlış hüküm vermemek için şâhidlere istediği soruyu sorma hakkına sahiptir. Burada şâhidlerden birisi olayla tam şâhidlik edemediği için şâhidlik tamamlanamamış ve had icra edilememiş olmasına rağmen halife onu valilik görevinden azletmiştir.

Muğîre'nin Muâviye'nin yanında yer aldığı Hz. Ali'nin yanında konuşulunca Hz. Ali: "Muğîre kimdir? Onun Müslümanlığı fücurundan ve kavminden birini aldattığındandır. İslâm'a sığınan birisi gibi kaçarak Hz. Peygamber'e gelmiştir. Allah'a and olsun ki Müslüman olduğunu iddia ettiği günden beri hiç kimse onda ibadet ve huşu görmemiştir. Agâh olun ki o kıyamet gününden önceki Firavunların en beceriklilerindendir. O, haktan görünerek savaş ateşini yakanlardan ve zâlimlere vezirlik yapanlardandır."[2603] Hz. Ali'nin söylemiş olduğu iddia edilen bu sözüyle onu münâfıklıkla suçlamaktadır. Oysa Şîa'nın iddiasına göre "Allah dışında hiç kimse münâfıkları bilemez" iddiası ile bu söz tenakuz etmektedir.[2604] Dolayısıyla ya Allah dışında bazılarının münâfıkları bildiğini Şîa kabul edecek ya da bu sözün Hz. Ali'ye ait olmadığı anlaşılacaktır.

2601 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşîd, s. 526-527; **el-Halebî,** s. 345; **Murtezâ,** eş-Şâfî fî'l-İmâme, IV, 190; **Arı,** s. 369.

2602 **el-Halebî,** s. 345; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 280; **Arı,** s. 370.

2603 **Sakefî,** el-Ğârat, II, 354; **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 80; **Meclisî,** Bihâr, XXXIV, 290; **Kâzımî,** Tekmiletu'r-Ricâl, II, 526; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, III, 237; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, X, 194.

2604 "Sahâbe Arasındaki Münâfıklar, Özellikleri ve Faaliyetleri" başlığında bu konu ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

"*Ali'ye sövmekten, Osmân'ı da övmekten geri durma!*" talimatıyla Muaviye tarafından Kûfe'ye vali olarak atanan Muğîre'nın da Hz. Ali'ye sövüp lanetler ettiği, hatta sırf Ali'ye sövmeleri için Kûfe'de hatipler görevlendirdiği konusunda Şîa âlimleri ittifak etmişlerdir.[2605] Nakledildiğine göre Muâviye, Muğîre b. Şu'be'yi Şîa taraftarlarının merkezi olarak bilinen Kûfe'ye vali olarak gönderirken onu çağırtmış ve kendisine "Sana bazı şeyler tavsiye edeceğim. Devamlı olarak Ali aleyhinde konuşacak, Osmân'a da rahmet okuyup bağışlanma dilemeyi ihmal etmeyeceksin. Ali taraftarlarının yanlışlarını her fırsatta dile getirip onları yanına yaklaştırmayacak, Osmân taraftarlarını ise gözetip kollayacaksın." demiştir. Yine denildiğine göre Muğîre b. Şu'be, yedi sene devam eden görevi esnasında Muâviye'nin isteği doğrultusunda hareket etmiş ve gerek Cuma hutbelerinde gerekse normal zamanlarda Hz. Ali ve taraftarlarına lanet okumuş, Hz. Osmân'ı ise rahmetle anmıştır.[2606]

Şîî muhaddis ve ricâl âlimlerine göre Muğîre; habis ve melun bir sahâbîdir. Hadis rivâyetinde zayıftır.[2607] Ca'fer-i Sâdık onu şu şekilde tenkîd etmiştir: "Allah, Muğîre b. Şu'be'ye lanet etsin, bize yalan isnat ediyordu."[2608] Hz. Peygamber'in münâfık olan sahâbîlerindendir. O dinden kendi heva ve hevesine uyan dışında rağbet etmez.[2609] İbn Ebî'l-Hadîd'e göre Bağdatlıların çoğu onu fâsık olarak görmekte ve fâsıklar için söylediklerini onun için de söylemektedirler.[2610] Hz. Fâtıma'nın evinin yakılmasında ve Hz. Fâtıma'nın çocuğunu düşürmesinde başrol oynamış, sapkın bir münâfıktır.[2611]

Muğîre Muâviye'nin meclisinde Hasan ve babasına seb ederken Hasan ona şu şekilde cevap vermiştir. "Sana gelince ey Muğîre! Sen Allah'ın düşmanı, kitabına karşı koyan, peygamberini yalanlayansın. Sen zinâkarsın ve sana recm cezası gerekir."[2612] Bütün mezkûr suçlamalardan hareketle Şîa Muğîre'yi âdil bir sahâbî olarak görmemekte ve ondan gelen bütün rivâyetleri reddetmektedir.

1.2.13. Ebû Hüreyre

Yemen'de yaşayan Ezd kabilesinin Devs koluna mensup olan Ebû Hüreyre 7/628 başlarında Tufeyl b. 'Amr ed-Devsî (ö. 12/633) vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Hayber'in fethinden sonra yapılan bütün gazvelere, Yermük savaşı ve Cürcân'ın fethine katılmıştır.

2605 **Çuhacıoğlu,** s. 686.
2606 **Taberî,** Tarih, V, 254; **Ahmedî Miyâncî,** I, 649; **Duman,** s. 40.
2607 **Mâmekânî,** Tenkîh, I, 153; **Aliyârî Tebrizî**, Behçetu'l-Âmâl, VII, 66.
2608 **Saffâr,** s. 275.
2609 **Murtezâ, Besâm** (1426) Zübdetu'l-Mekâl min Mu'cemi'r-Ricâl, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Mahecceti'l-Beydâ, II, 464.
2610 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XX, 8.
2611 **el-Kureşî,** Mu'temer, s. 165; **Tabersî,** el-İhticâc, I, 278; **Nemâzî,** Mustedrekât, VII, 470.
2612 **Tabersî,** el-İhticâc, I, 277; **Nemâzî,** Mustedrekât, VII, 470.

Bahreyn ve Medîne valiliği yapmıştır. Hz. Osmân'ın halifeliğini desteklerken, Hz. Ali dönemindeki fitne olaylarında tarafsız kalan Ebû Hüreyre 58/678 yılında vefat etmiştir.[2613]

1.2.13.1. Ebû Hüreyre'yi Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde Hz. Peygamber'in yanı sıra birçok sahâbînin Ebû Hüreyre'yi tenkîd ettiği müşahede edilecektir. Rivâyete göre Ebû Hüreyre Müslüman olduğunda Hz. Peygamber ona "Kimlerdensin?" buyurdu. O da "Devs'tenim." dedi. Hz. Peygamber elini alnına koyarak hareket ettirdi ve "Devs'ten iyi birisini hiç görmedim."[2614] Bu rivâyete göre daha ilk günden Hz. Peygamber'in gözlerinin Ebû Hüreyre'yi tutmadığını göstermektedir. Başka bir rivâyette aktarılanlara göre Ebû Hüreyre bir adama câhiliye dönemindeki annesinden dolayı küfretti. Durum Hz. Peygamber'e intikal edilince Hz. Peygamber Ebû Hüreyre'ye "Sende küfürden bir şu'be/kalıntı var" deyince Ebû Hüreyre bir daha hiçbir Müslümana seb etmeyeceğine dair yemin etmiştir.[2615] Şîa aktardığı mezkûr rivâyetler üzerinden Ebû Hüreyre'yi cerh ettiği gibi aşağıda başlıklar halinde ele alınacak olan ithamlarla da onu cerh etmektedir.

1.2.13.1.1. Ebû Hüreyre'ye Yönelik Mali Yolsuzluk İthamları

Hz. Ömer onu Bahreyn'e vali olarak görevlendirdikten bir süre sonra onu görevinden azledip ona "Ey Allah'ın ve Müslümanların düşmanı!" yâ da ona "Ey Allah'ın kitabının düşmanı! Sen Allah'ın malını çaldın!" diyerek Ebû Hüreyre'nin mallarını müsadere edip ondan on iki bin dînâr aldı. İbn 'Abdi Rabbih'in (ö. 328/940) belirtiğine göre Hz. Ömer, Ebû Hüreyre'yi Bahreyn valiliğinden azlettiğinde onun mallarını diğer azlettiği kişiler/valiler gibi yarı yarıya bölüştürdü. Daha sonra Ebû Hüreyre'yi çağırarak ona "Bilmez misin? Seni Bahreyn'e vali olarak tayin ettiğimde ayakkabıların bile yoktu. Sonra duyduğuma göre bin altı yüz dînâra atlar satıyormuşsun!" dedi. Ebû Hüreyre, "Atlarımız yavruladılar, atiyyeler/hediyeler eklendi" diye cevap verince Hz. Ömer, "Geçinebilecek maaşını hesapladığını söyleyerek fazla olan senin değildir, Beytu'l-Mâl'e iade et." dedi. Ebû Hüreyre Hz. Ömer'e "Bu malda senin hakkın yoktur" deyince Hz. Ömer, "Evet, vallahi bunda hakkımız var ve senin sırtını acıtırım" dedi. Sonra kamçısı ile onun sırtını kanatıncaya kadar dövdü ve ona bazı sert sözler sarf etti.[2616]

2613 Ebû Hüreyre'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Azîzî,** er-Ruvvâtu'l-Muşterikûn, II, 445 vd; **Ebû Reyye,** s. 60 vd; **el-Mûsevî,** Ebû Hüreyre, s. 18 vd; **Kandemir, M. Yaşar** (1994) 'Ebû Hüreyre', DİA, İstanbul, X, 160-167. **Şenocak, İhsân** (2018) İftiraların Odağındaki Sahâbî Ebû Hüreyre, İstanbul, Hüküm Kitap, 20 vd; **Yarba, Rıdvan** (2018) 'Sünnette Lafzi/Şekli Bağlamında Ebû Hüreyre'nin Sünnet Anlayışı', (Doktora) Çukurova Üniversitesi SBE, s. 9 vd.

2614 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, s. 170.

2615 **Heysemî,** Mu'cemu'z-Zevâid, VIII, 86; **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, 171; **Subhânî,** el-İnsâf, III, 558.

2616 **İbn Abdürabbîh,** el-İkdu'l-Ferîd, I, 44; **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVI, 165; **el-Emînî,** VI, 271; el-Mûsevî,

Ebû Hüreyre'den rivâyet olunan başka bir rivâyette ise o der ki Hz. Ömer beni azlettiğinde bana "Ey Allah'ın ve onun kitabının düşmanı! Allah'ın malını mı çaldın?" dedi. Ben ise "Ben ne Allah'ın ne de onun kitabının düşmanıyım. Fakat ben onlara düşmanlık edenlere düşmanım. Allah'ın malını da çalmadım" diye cevap verdim. Hz. Ömer, o halde sana on binlerce dirhem nerden geldi?"[2617] diye sordu. Ben de "Atlar yavruladı, atıyyeler eklendi ve hisseler peş peşe gelip birikti" diye cevap verdim. Bunun üzerine malları benden aldı. Sabah namazını kıldığımızda mü'minlerin emîrinden özür diledim. Hz. Ömer, beni tekrar vali olarak atamak isteyince kabul etmedim.[2618] Hz. Ömer'in yaptırdığı tahkikat sonucunda, onu tekrar Bahreyn'e vali olarak göndermek istediyse de Ebû Hüreyre, "Ben bilgisiz konuşmaktan, düşünmeden karar vermekten, bundan dolayı sırtıma kırbaçla vurulmasından, malımın müsadere edilmesinden ve onuruma hakaret edilmesinden korkarım." gerekçeleriyle kabul etmemiştir.[2619]

Süleym'den aktarılan bir rivâyete göre Hz. Ömer'in valilerin mallarını müsadere ederken hakkaniyeti gözetmediği şu rivâyetle iddia edilmektedir: Kunfuz, mali yolsuzluk yapmasına rağmen malının hepsi kendisine verildi. Ne yarısı ne de yarısının yarısı alındı. Bahreyn'e vali olarak görevlendirilen Ebû Hüreyre'nin yirmi dört bin dirheme ulaşan malının yarısına el konuldu. Süleym, Hz. Ömer'in iki valisiyle ilgili iki farklı uygulamasının sebebi Hz. Ali'ye soruldu. Hz. Ali biliyor musun Kunfuz'un malına niye dokunulmadı ve ondan hiçbir şey alınmadı? Çünkü Fâtıma benimle onların arasına girdiğinde Kunfuz kırbacı ile Fâtıma'ya vuran kişiydi. Fâtıma öldüğünde adalelerinde onun kırbaçlarının izi bilezik gibi görünüyordu.[2620] Yukarıdaki rivâyetlerden de anlaşıldığı üzere Şîa'ya göre Ebû Hüreyre, valiliği döneminde yolsuzluk yaptığından dolayı malları müsadere edilmiştir. Dolayısıyla onların tek taraflı yaklaşımlarına göre işlediği bu fiilden dolayı onun adalet vasfı ortadan kalkmıştır. Ayrıca yolsuzluk yapan bir valinin malını müsadere edip diğerini siyasi gayelerine hizmet ettiği için müsadere etmeyen Hz. Ömer'in de âdil olmadığını iddia etmektedirler. Hal böyle olunca Şîa başta Ebû Hüreyre olmak üzere birçok sahâbînin âdil olmadığını iddia ederek onlardan gelen hadis rivâyetlerini reddetmektedir.

Ebû Hüreyre, s. 27-28.

2617 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, 170, 223.

2618 **İbn Abdürabbîh,** el-İkdu'l-Ferîd, I, 44-45.

2619 **İbn Sa'd**, Tabakât, V, 252; **Güner, Osman** (2011) Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler (Tarihî Arka Plan), 4. Baskı, İstanbul, İnsan Yay., s. 92.

2620 **el-Hilâlî,** II, 674. Ayrıntılı bilgi için "Hz. Fâtıma'ya ve Evine Yapılanlarla İlgili Rivâyetler" başlığa bkz.

1.2.13.1.2. Ebû Hüreyre'nin Hadis Uydurduğuna Yönelik Tenkidler

Şîî âlimler Ebû Hüreyre'yi yalancılıkla suçlamakla kalmamış, hicrî ilk asırda yaşayan insanlar arasında en çok hadis uyduran râvî olduğunu belirtip bu konuda Hz. Ali'nin Ebû Hüreyre'ye yönelik eleştirilerini delil olarak getirmişlerdir. Rivâyete göre Ebû Hüreyre Hz. Ali'ye lanet etmiş, Hz. Ali de onu yalancılıkla suçlayıp şöyle demiştir: "Zamanımızda Rasûlullah adına en fazla yalan söyleyen Ebû Hüreyre ed-Devsî'dir." demiştir. Başka bir sözünde "İnsanlar içinde Hz. Peygamber'e en çok yalan haber isnat eden Ebû Hüreyre'dir."[2621] Bu Devslî genç, Resûlullah'a en fazla yalan isnad eden kişidir.[2622] Aklın reddedebileceği birbirine zıt haberler uydurdu sonra onları Hz. Peygamber'e nispet etti. Ebû Hüreyre, Ashâb-ı Suffe'den parası olmayan birisiydi. Hz. Peygamber adına dört yüz hadisi, dört yüz bin dirhem karşılığında uydurdu ve dünyaya meyledip ahiret işlerini ihmal etti.[2623]

Hz. Ali'nin Ebû Hüreyre'ye yönelik sarf ettiği sözler İbn Ebî'l-Hadîd'in eserinde Ebû Ca'fer el-İskâfî kanalıyla herhangi bir sened zikretmeksizin naklettiği rivâyetlerden oluşmaktadır. el-İskâfî de mezhebi tutuculuğu olan bir Şîî imâmdır.[2624] Hal böyle olunca el-İskâfî ricâl âlimlerince sika bir râvî olarak kabul görmemiştir. Dolayısıyla onun kanalıyla gelen mezkûr iddialar Şîa'nın Hz. Ali karşısında yer almış ya da tarafsız kalmış olan sahâbîlere yönelttiği suçlamalara mutabık olduğundan dolayı gâî bir cerh olarak görmek mümkündür.

Şîa'ya göre Emevîler, sırf kendi görüşüne uygun olan hadisleri rivâyet ettiği için Ebû Hüreyre'yi Medîne emîrliğine yükseltmişler, önceden fakir olduğu halde ona Akik'te bir saray yaptırmışlardır. Bu lütuflar karşısında Ebû Hüreyre, Benî Ümeyye'ye işlerini kolaylaştırmış ve onların anlayışlarını destekleyen yeni bir din anlayışı sunmuştur.[2625] Bu iddialarından hareketle Kâşifu'l-Ğıtâ; Ebû Hüreyre, Semüre b. Cündeb, Mervân b. el-Hakem, İmrân b. Husayn, 'Amr b. el-'Âs vb. râvîlerin rivâyetlerinin Şîa nezdinde sivrisineğin kanadı kadar değeri olmadığını söylemektedir.[2626]

2621 **İbn Ebî'l-Hadîd**, IV, 68; **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, VII, 172; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), II, 165; **İbn Sa'd,** Tabakât, V, 239.

2622 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, 170; **İbn Ebi'l-Hadîd,** I, 648, IV, 68; **Ebû Reyye,** s. 135; **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 376.

2623 **Taberî Âmulî Sağîr**, el-Musterşid, 547.

2624 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Accâc, Muhammed Hatîb** (1982) Ebû Hüreyre Râviyetu'l-İslâm, 3. Baskı, Byy, Mektebetu'l-Vehbe, s. 217; **Güner,** s. 112.

2625 **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 293. Tîcânî'nin Ebû Hüreyre'ye yönelttiği diğer eleştiriler için ayrıca bkz. a. e. s. 288-300.

2626 **Kâşifu'l-Ğıtâ**, Aslu'ş-Şîa, s. 236.

el-A‘meş’in rivâyet ettiğine göre Ebû Hüreyre Irak’a geldiğinde Kûfe mescidine gelip şöyle dedi: “Allah’a and olsun ki Hz. Peygamber’in şöyle dediğini işittim. Her Peygamber’in bir koruluğu/haremi vardır. Benim haremim Medîne’dir. Orada yeni bir şey ihdâs edenin (bidat çıkaranın) üzerine Allah’ın, meleklerin ve insanların laneti olsun. Şehadet ederim ki Ali onda bidatler çıkardı.” Onun bu söyledikleri Muâviye’ye ulaştığında Muâviye ona hediye verdi, ikramlarda bulundu ve Medîne valisi yaptı.[2627]

Şîî âlimlerin bir kısmı Ebû Hüreyre’nin kendi lehine hadislere ilaveler yaptığı ile ilgili, Müslim’de geçen şu rivâyeti delil olarak getirmektedirler. “Hz. Peygamber; av, çoban köpeği dışındaki köpeklerin öldürülmesini emretti.” İbn Ömer’e “Ebû Hüreyre ziraat köpeğini de istisna ediyor ne dersin?” diye sorulunca Ebû Hüreyre’nin ekin tarlası vardır.”[2628] diyerek onun hadise kendince ilaveler yaptığını imâ etmiştir. Hâlbuki İbn Ömer bu sözü ile Ebû Hüreyre ekin sahibi olduğu için mahsulü bekleyecek köpek beslemenin hükmünü bilme ihtiyacından dolayı bunu Hz. Peygamber’e sormuş, öğrenmiş, öğrendiğiyle amel etmiştir denilebilir. Dolayısıyla hadise ilave yapmaktan ziyade hadisi daha iyi anlama söz konusu olabilir.[2629]

Ebû Yusuf’tan rivâyet edildiğine göre Ebû Yusuf, Ebû Hanife’ye “Hz. Peygamber’den bizim kıyasımıza ters gelen rivâyetlerde ne yapacağız.” O da, “Eğer gelen rivâyet sikalardan gelirse onunla amel eder re’yi terk ederiz.” Ona, “Ebû Bekir ve Ömer’in rivâyetleri hakkında ne dersin?” cevaben: “Onların rivâyeti varken re’yden seni men ederim.” dedim ki “Ali ve Osmân hakkında ne dersin” dedim. “Onlar da aynıdır.” dedi. Benim sahâbe isimlerini sayacağımı anlayınca şöyle dedi: “Bazı adamlar hariç sahâbîlerin hepsi âdildir. Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik o hariç olan adamlardandır.”[2630] Şîa kaynaklarında aktarılan bu rivâyete göre Ebû Hanife, Ebû Hüreyre’nin rivâyetlerine ihtiyatlı yaklaşmakta ve onun rivâyetinin olduğu yerde re’ye başvurulabileceğini belirtmektedir. Bu rivâyeti aktaran Şîa kaynakları haberi hangi Ehl-i Sünnet kaynağından alındığı ile ilgili hiçbir bilgi vermemektedir. Yaptığımız taramalar sonucunda Ebû Hanife’ye ait böyle bir görüşe rastlamadık. Ancak Ebû Hüreyre’nin rivâyetlerine fakih olmadığından dolayı Hanefîlerin ihtiyatlı yaklaştığı, bunun da İsâ b. Ebân (ö. 221/836) ile başladığını kaynaklar aktarmaktadır. Böyle bir yaklaşım onun adalet vasfına haiz

---

2627 **Mâzenderânî,** Muntehe’l-Mekâl, VII, 271-172; **Aliyâr Tebrizî,** Behçetu’l-Âmâl, VII, 484; **Mâmekânî,** Tenkîhu’l-Mekâl (Rihlî), II, 165; **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, VI, 234;

2628 **Müslim,** Musâkât, 46; **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, VI, 235.

2629 **Âşık, Nevzat** (1987) Ebû Hüreyre’nin Hadisçiliği, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 4, ss. 85-104, s. 104; **Rızâ, Muhammed Reşid** (1992) ‘Bir Misyonerin Ebû Hüreyre Hakkındaki Bazı İddiaları’, Diyanet İlmi Dergi, C: 28, S: 2, s. 30.

2630 **İbn Ebî’l-Hadîd,** IV, 68; **Mâzenderânî,** Muntehe’l-Mekâl, VII, 172; **Mâmekânî,** Tenkîhu’l-Mekâl (Rihlî), II, 165; **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, VI, 234.

olmadığından değil, fakih olmadığını kabul etmelerinden ve kıyasa muhalif rivâyetlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım tarzı Hanefilerde müftabih görüş olmadığından Hanefî mezhebi fakihleri Ebû Hüreyre'den gelen birçok hadisle amel etmişlerdir.[2631] Dolayısıyla mezkûr görüş üzerinden Ebû Hüreyre'nin adalet yönünü tenkid edilmesi isabetli durmamaktadır.

Mazenderânî, Ebû Hüreyre'nin mürüvvet sahibi olmadığını şu şekilde dile getirmektedir: O, çocuklarla beraber sokakta yemek yiyor ve onlarla oynuyordu. Diğer taraftan da onun kibrine işaret etmek için de onun hutbelere kendi ismini derç ettiğini, Medîne emîri iken çarşıda yürürken önüne birisi geçtiğinde ayağını yere vurarak kendisini de kast ederek "Yol ver, yol ver emîr geldi." diyerek önüne geçmesine engel olduğunu belirtmektedir.[2632]

Şîa ricâl âlimleri kendi mezheplerinin görüşleri doğrultusunda Ebû Hüreyre'yi cerh ettikleri müşahede edilmektedir. Örneğin, Kâzımî'ye göre o, yalancı, meşhur sahâbî,[2633] Mâmekânî'ye göre son derece zayıf bir râvîdir.[2634] Allah'a ve Hz. Peygamber'e yalan isnadı ile meşhurdur.[2635] Nemazî'ye göre o meşhur bir yalancıdır.[2636] Ca'fer-i Sâdık'a göre üç kişi vardır ki Hz. Peygamber'e yalan isnad etmektedirler. Bunlar: Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik ve bir kadın.[2637] Mâmekânî'ye göre es-Sâdık'ın söyleyemediği kadın aslında bilinen birisidir; ancak ismini takiyyeden dolayı söylemedi.[2638] Şîa mezhebi hakkında malumat sahibi olanların hemen tahmin edebileceği gibi es-Sâdık'ın takiyyeden dolayı söylemediği kadın Hz. 'Âişe'dir. Ayrıca Mu'tezilî kelâmcı Câhız'a göre de Ebû Hüreyre hadiste sika değildir. Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. 'Âişe onun hadiste sika olmadığını belirtmiş ve onu yalan söylemekle itham edip kınamışlardır.[2639] Aynı şekilde Nazzâm (ö. 231/845) da Ebû

2631 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Yiğit, Metin** (2009) İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet, 1. Baskı, İstanbul, İz Yay., s. 220 vd; **Bedir, Murteza** (2004) Fıkıh Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay., s. 171-172; **Karadağ, Bekir** (2019) Hadisle Fıkhı Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakihi Bedruddîn Aynî, 1. Baskı, İstanbul, İFAV, s. 157. Ayrıca bkz. **'Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451)** (2005) **'**Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, Beyrût Dâru'l-Fikr, XII, 241-242

2632 **Mâzenderânî**, Muntehe'l-Mekâl, VII, 172-173.

2633 **Kâzımî,** Tekmiletu'r-Ricâl, II, 667.

2634 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), I, 88.

2635 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), II, 165.

2636 **Nemâzî,** Müstedrekât, VIII, 475.

2637 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 190; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 233; **Hûyî**, Mu'cemu'r-Ricâl, XI, 79; Kâzımî, Tekmiletu'r-Ricâl, II, 48-49.

2638 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), II, 165.

2639 **İbn Ebî'l-Hadîd**, XX,31: **Mâzenderânî**, Muntehe'l-Mekâl, VII, 173; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 235;

Hüreyre'yi yalancılıkla suçlamış, ondan hadis rivâyet eden bütün hadisçileri kınamış ve onun insanların en yalancısı olduğunu iddia etmiştir.[2640]

Usâme'nin A'meş'ten rivâyet ettiğine göre İbrâhîm et-Temîmî doğru sözlüydü. Ben bir hadis duyduğumda onun yanına gider ve hadisi ona arz ederdim. Günlerden bir gün Ebî Sâlih'in Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği bir hadis için ona gittim. Bana dedi ki Ebû Hüreyre'nin hadislerini bırak, çünkü o hadislerinin çoğunu terk etti.[2641] İbrâhîm et-Temîmî Ebû Hüreyre'den sadece cennet ve cehennem ile ilgili rivâyetler alınabilir" demiştir.[2642]

Bunca eleştirilere rağmen İbn Bâbeveyh, Ebû Hüreyre kanalı ile Hz. Peygamber'den Hz. Ali ile ilgili bir rivâyeti kendi eserine almakta beis görmemiştir. O rivâyet de şudur: Hz. Peygamber: "Ben Allah'ım benden başka ilâh yoktur, tekim şerikim yoktur. Muhammed kulum ve Resûlümdür. Onu Ali ile destekledim. 'Sana yardımıyla ve mü'miler ile destek veren odur."[2643] âyette geçen yardım Ali'dir. Onunla beraber mü'minler iki yönden girmiştir.[2644] Bu da gösteriyor ki Şîa kendi amaçlarına hizmet eden rivâyetleri kimden geldiğine bakmaksızın aktarmakta bir beis görmediklerinin bir delilidir.

1.2.13.2. Ebû Hüreyre'yi Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.2.13.2.1. Şeyhu'l-Madîre

Madîre: Sütle pişirilen lezzetli bir yemeğin ismidir.[2645] Tarih boyunca bu yemeği öven kitaplar ve şiirler yazılmıştır. Bu yemek Muâviye'nin sevdiği ve sürekli pişirttiği meşhur yemeklerinden birisiydi. Ebû Hüreyre Madîre yemeğini çok sevdiği için gider bu yemeği Muâviye ile yer, sonra gelip Hz. Ali'nin arkasında namaz kılardı. Bu tenakus kendisine sorulunca da şöyle cevap verirdi: "Muâviye'nin Madîre'si çok yağlı/güzel, Ali'nin arkasında namaz kılmak daha faziletli" derdi. Bunun için kendisine "Şeyhu'l-Madîre" denilmiştir.[2646] Bu lakabı başta Ebû Reyye[2647] olmak üzere bir kısım Şîî müellifler, Ebû Hüreyre'yi cerh etmek için kullanmaktadır.[2648]

2640 **el-Bağdâdî,** el-Fark beyne'l-Firâk, s. 133

2641 **İbn Ebî'l-Hadîd**, IV, 68; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 234.

2642 **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, VII, 172; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), II, 165; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 233.

2643 Enfâl, 8/62.

2644 **İbn Bâbeveyh,** el-Emâlî, s. 161; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 707.

2645 **Mustafa/ ez-Ziyâd/ Abdulkâdir/ en-Neccâr** 'm-d-r', el-Mu'cemu'l-Vesîd, s. 874.

2646 **Ebû Reyye,** Ebû Hüreyre, s. 74-78.

2647 Ebû Reyye'nin Ebû Hüreyre'yi tenkit etmek için yazdığı eserin ismi Şeyhu'l-Madîre Ebû Hüreyre'dir. 400 sayfadan oluşan eser birçok yayın evi tarafından basılmıştır. Bunlardan bir taneside Kum merkezli Müessese-i Ensâriyândır.

2648 **Azîzî,** er-Ruvvâtu'l-Muşterikûn, II, 445.

1.2.13.2.2. Obur

Rivâyetlere göre Ebû Hüreyre yemeğe çok düşkündü. Yerli yersiz, zamanlı zamansız kapıları çalıp yemek talep ederdi. Hz. Ali ile Muâviye arasında Sıffîn savaşının patlak vereceği sıralarda Ebû Hüreyre, Muâviye'nin sofrasında yemek yer, sonra gidip Hz. Ali'nin arkasında namaz kılardı. Savaş başlayınca da dağa kaçtı.[2649] Medîne'nin kıtlık dönemlerinde diğer Ashâb-ı Suffe bireyleri gibi Ebû Hüreyre'nin de açlık sıkıntısı çektiği vakıadır. Başta Hz. Peygamber olmak üzere birçok sahâbî onu evinde ağırlamıştır. Olağanüstü bir durumda onun sahâbîlerin evine gitmesi, ya da açlığının şiddetinden dolayı yiyecek talep etmesi onun obur olduğunu göstermemektedir. Ayrıca Sıffin savaşı öncesi dağa kaçması onun Müslümanların kanını dökmek istemediğine yorumlamak mümkündür. Zira eğer iddia edildiği gibi korkak birisi olsaydı ne Hz. Ömer ne de Emevîler ona valilik görevi verirlerdi.

Ebû Hüreyre'yi başta Hz. Ömer ve Hz. 'Âişe olmak üzere birçok sahâbî ve âlim rivâyet ettiği bazı hadislerden dolayı eleştirmiştir.[2650] O da zaman zaman kendisini savunmak için onların eleştirilerine cevap vermiştir.[2651] Ama hiç biri Şîa'nın onu cerh ettiği gibi sert bir dille tenkid etmemiştir. Ebû Hüreyre Ehl-i Beyt'le ilgili birçok hadis rivâyet etmesine rağmen Şîa tarafından bu denli sert bir eleştirilmesinin nedeni, Cemel ve Sıffin savaşlarında tarafsız kalması, Emevî ailesine yakın durması, onların Medîne valiliği görevinde bulunmasından kaynaklanabilir. Dolayısıyla siyaset onun cerhinde belirleyici rol oynamıştır.

1.2.14. Hz. 'Âişe

614 Mekke'de doğan Hz. 'Âişe, Hicretin 2. yılı Şevval ayında Hz. Peygamber'le evlenmiştir. Uhud Gazvesi'nde haber toplama, su taşıma, ve ilk yardım gibi birtakım görevlerde bulunmuştur. Hendek Gazvesi'nde ise Sa'd b. Muâz'ın annesiyle beraber Benî Hârise kabilesinin kalesinde bulunmuştur. Hicretin 10. yılında yapılan Vedâ haccına katılmıştır. Hz. Âişe'nin katıldığı en önemli seferlerden biri, hicretin 5. veya 6. yılı Şâban ayındaki Benî Mustaliḳ Gazvesi olup, bu gazvede münâfıklar tarafından kendisine atılan

---

2649 **Ebû Reyye,** Ebû Hüreyre, s. 73.

2650 Örneğin bkz. **Zerkeşi,** Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, s. 109.

2651 Ebû Hüreyre'yi savunmak ve eleştirmek için birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: **Mûsevî, Abdulhüseyîn Şerefuddîn** (2004) Ebû Hüreyre, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyân; **Ebû Reyye, Mahmud** (2010) Şeyhu'l-Mudîre Ebû Hüreyre, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyyân **Güner, Osman** (2011) Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler (Tarihî Arka Plan), 4. Baskı, İstanbul, İnsan Yay; **Accâc, Muhammed Hatîb** (1982) Ebû Hüreyre Râviyetu'l-İslâm, 3. Baskı, Byy, Mektebetu'l-Vehbe; **Şenocak, İhsân** (2018) İftiraların Odağındaki Sahâbî Ebû Hüreyre, İstanbul, Hüküm Kitap; **Balcı Ramazan** (2006) Ebû Hureyre, 1. Baskı, İstanbul; **el-Ber, Abdurrahmân Abdulhamîd** (2015) Hâzâ Huve Ebû Hüreyre, İstanbul, Nida Yay.; **Âşık, Nevzat** (1987) Ebû Hüreyre'nin Hadisçiliği, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 4, ss. 85-104.

iftiralara maruz kalmış ve onu temize çıkartan ifk âyetleri nâzil olmuştur. Hz. Osmân'ın uygulamalarını tenkîd etmiş olan Hz. 'Âişe, Hz. Ali'ye karşı Cemel savaşında muhâliflerin yanında yer almıştır. 58/678 yılında Medîne'de vefat etmiştir.[2652]

1.2.14.1. Hz. 'Âişe'yi Cerh Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "Ey Ali! Sen eşlerim ve ailemde tasarrufta halifemsin, onları boşama yetkisi senin elindedir. Eğer sen onları Allah'a muhâlefet ettiklerini, günah işlediklerini, evlerinden çıktıklarını ve bunun sonucunda Müslümanların kanının akıtıldığını, mallarını heba ettiklerini görürsen (tasarruf yetkini kullan). Bu durumda da Allah'ın laneti zâlim kavmin üzerine olsun. Onlar Nuh'un karısı gibi ateşte olurlar. O ateş kâfirler için ne kötü bir meskendir."[2653] Bir kısım Şîî müellifler, Hz. 'Âişe Cemel savaşına çıkınca dine muhâlif bir davranış sergilediği için Hz. Ali onu Hz. Peygamber'in vasiyeti üzerine boşadığı ve böylece mü'minlerin annesi olmaktan çıktığını ileri sürmektedirler.[2654] Birçok âyet ve hadisle ta'dil edilen Hz. Âişe'nin Şîa'nın iddiasına göre Hz. Ali tarafından Hz. Peygamber'in vermiş olduğu iddia edilen vekâlete binaen boşaması ile ilgili iddianın temelinde ona karşı sarf etmiş ve edecekleri sözleri mü'minlerin annesine söylemediklerini kendilerince ispatlamaya dönük bir tavır olabilir. Ayrıca vekâlette taraflardan herhangi birisinin ölümü ile nikâh düştüğü gibi vekâlet de düşmektedir. Hal böyle olunca Hz. Ali'nin böyle bir tasarrufta bulunmuş olması uzak bir ihtimaldir.

Rivâyet edildiğine göre Muhammed el-Bâkır "*Firavun, ondan öncekiler ve yerle bir olan şehirler hep o suçu işlediler.*"[2655] âyetini okurken "*Firavun*" ile üçüncüsü (Hz. Osmân), "*Ondan öncekiler*" ile ilkler (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) ile "*Yerle bir olan şehirler*" ile Basra halkı "*Suç işleyen*" ile 'Âişe kast edilmiştir.[2656] Kummî, *Tefsir*inde "*Suç işleyen*" ile "Fulâne kast edilmiştir." diyerek isim vermeden Hz. 'Âişe'ye işaret etmektedir.[2657] Ayrıca iddiaya göre Allah, Hz. 'Âişe ve Hz. Hafsa'ya Hz. Peygamber'in sırrını ifşa etmeleri ve ona karşı birlik olmaları üzerine onları Hz. Nûh ve Hz. Lût peygamberlerin eşlerinin başına gelenlerin başlarına gelmemesi için şu şekilde ikaz etmiştir:[2658] "*Allah, inkâr edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi.*"[2659]

2652 Hz. 'Âişe'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebû Nuaym,** ''Âişe es-Sıdîkâ', Ma'rifetu's-Sahâbe, VI, 3208 vd; **İbnü'l-Esîr,** ''Âişe bt. Ebû Bekir', Usdu'l-Ğâbe, 1549 vd; **İbn Hacer,** ''Âişe bt. Ebû Bekir', el-İsâbe, XIII, 231 vd; **Sabuncu, Ömer** (2019) Hz. 'Âişe bt. Ebî Bekir, 1. Baskı, İstanbul, Siyer Yay., s. 21 vd; **Fayda,** 'Âişe', II, 201-205.

2653 **İbn Şâzân el-Kummî,** el-Fedâil, s. 79; **Meclisî,** Bihâr, XXXIII, 249-250.

2654 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl (Rihlî), III, 81; **Nemâzî**, Mustedrekât, VIII, 586.

2655 Hakkâ, 69/9.

2656 **İsterâbâdî,** Te'vîlu'l-Âyâti'z-Zâhire, s. 689.

2657 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 384; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 469.

2658 **Küleynî,** el-Kâfî, X, 641; **İsterâbâdî,** Te'vîlu'l-Âyâti'z-Zâhire, s. 676; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 430.

2659 Tahrîm, 66/10.

Şîî müfessirler batını bir yorumla âyetlerden mezheplerinin gereklerine uygun olarak mezkûr anlamları çıkarmışlardır. Âyetlerin zahirinden böyle bir çıkarımda bulunmak mümkün gözükmemektedir.

Rivâyete göre Hz. Peygamber, bazen eşlerinden Zeynep bt. Cahş'ın yanında biraz eğlenir ve onun yanındaki bal şerbetinden içerdi. Bu durumu kıskanan Hz. 'Âişe, Hz. Peygamber'in diğer eşleri ile anlaşarak Hz. Peygamber'e yanlarına geldiğinde kendisine "Ağzın meğâfir kokuyor" demek üzere anlaştılar. Planı Hz. Peygamber'e uygulamaları üzerine Hz. Peygamber kendisine meğâfiri yasaklaması üzerine Tahrîm süresinin ilk beş âyeti planı yapıp uygulayanları cerh etmek için nazil oldu.[2660] Ayrıca Şîî müfessirlerin iddiasına göre Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhîm öldüğünde Hz. Peygamber'e üzülme o zaten senden değildi, "O, Cerîh'tendir" demesi üzerine Hz. 'Âişe'yi cerh eden ifk âyetleri nâzil olmuştur.[2661]

Şîa rivâyet kaynakları Hz. 'Âişe'yi Allah'ın peygamber eşlerine hitaben "*Evinizde oturunuz…*"[2662] âyetinin gereklerine muhâlefet ederek savaşa çıktığını, nass ile imâmeti sâbit olan imâma başkaldırdığını, daha önce amansız muhâlifi olduğu Hz. Osmân'ın kanını talep etmesinin temel gerekçesi Hz. Ali'ye olan gizli düşmanlığından kaynaklandığını ileri sürerek, Cemel savaşı üzerinden tenkîd etmektedirler.[2663] Hatta bazı Şîî yazarlar işi daha da ileri götürerek, Hz. 'Âişe'yi Hz. Peygamber'in kâtili olarak gösterebilmişlerdir.[2664] Hz. 'Âişe'yi cerh etmek için öne çıkan rivâyetler şunlardır:

Ebî 'Âmir Mevlâ Sâbit'ten rivâyet edildiğine göre Hz. Osmân, Hz. 'Âişe'yi Hz. Nuh'un ve Hz. Lût'un hanımlarına benzeterek şu şekilde cerh ettiğini aktarmaktadır: "Bu başının alnı tarafından iki yanı kılsız kadın/huysuz kadın Allah'ın düşmanıdır. Allah onun ve onun arkadaşı Hafsa ile ilgili Kur'ân'da Nuh'un karısı ve Lut'un karısını[2665] örnek vermiştir. Aynı tonlarda Hz. 'Âişe de Hz. Osmân'ı tenkîd etmiştir.[2666]

Şîa rivâyet kaynaklarına göre Hz. Osmân'ı öldürmek için başkalarını tahrik

---

2660 Tahrîm, 66/1-5 âyetlerinin Şîa Tefsîr kaynaklarına göre sebeb-i nüzûlünün tafsilatlı açıklaması için çalışmanın "Ümmehâtü'l-Mü'minîn'in Eziyetleri" başlığına bkz.

2661 İfk hadisesi ile ilgili riâyetler ayrıntılı bir biçimde "İmâmiyye'nin İfk Hadisesine Yaklaşımı" adlı başlıkta ele alınıp incelendi. İlgili başlığa bkz.

2662 Ahzâb, 33/33.

2663 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 75; **Kutluay,** 'Sahâbenin Adaleti Problemi', s. 91.

2664 Muhammed Cemil Hamûd, yazmış olduğu 157 sayfalık *'Âişe Kâtiletu'r-Resûl* isimli eserinde, Hz. Peygamber'in Hz. 'Âişe tarafından zehirletildiğini ileri sürmekte ve bunu kendince delillendirmek için birçok rivâyete başvurmaktadır. Yazarın, Hz. 'Âişe ile ilgisi olmayan birçok rivâyeti onunla ilişkilendirdiği böylece onun mü'minlerin gözündeki değerini düşürmeye çalıştığı görülmektedir. Yer yer Hz. 'Âişe'yi tekfir ederken bazen de Yahudi ve müşrikle ilgili birçok âyet ve rivâyeti kolaylıkla onunla ilişkilendirmek suretiyle onu cerh etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Hamûd, Muhammed Cemil** (2011) 'Âişe Kâtiletu'r-Resûl, 1. Baskı, Londra, Müessesetü İmâm el-Hâdî, s. 45 vd.

2665 Tahrîm, 66/10.

2666 **el-Halebî,** s. 287.

edenlerin en başında Hz. ‘Âişe gelmektedir. Hz. ‘Âişe ona hitaben “Sen”[2667] ve “Na‘sel” lakaplarını kullanan ilk kişidir.[2668] Osmân’ı Yahudi Na‘sel’e benzeterek “Na‘sel’i öldürün” emri üzerine Hz. Osmân öldürüldü.[2669]

Hz. Osmân’ın evi muhasara edildiğinde Hz. ‘Âişe, hacca gitmek üzere hazırlanmış, Mervân b. el-Hakem ona gidip, “Ey mü’minlerin annesi! Şayet Medîne’de kalsan da hacca gitmesen ve bu adamı savunsan olmaz mı?” demiş. Hz. ‘Âişe ona “Ey Mervân! Sen arkadaşın hakkındaki kanaatimle ilgili şüphe içerisinde olabilirsin. Vallahi onu çuvallarıma doldurup denize atmayı isterdim” demiş. Sonra çıkıp Mekke’ye gitmiştir. İnsanlar Osmân’ı öldürüp Hz. Ali’ye biat ettiklerinde, “Osmân mazlum olarak öldürüldü” diyerek onun için kan talebinde bulunmuştur.[2670] İbn Ebî’l-Hadîd’in aktardığına göre Hz. Osmân’ın şehîd edildiği haberini Hz. ‘Âişe alınca, “Allah onu rahmetinden uzak eylesin! Bu onun kendi elleriyle yaptıklarının karşılığıydı. Allah kullarına zulmetmez.” sözlerini sarf etmiştir. Hz. Osmân’ın yerine Hz. Ali’nin seçildiğini öğrendiğinde de Mekke’de kalıp “Osmân’ın kâtillerine bu yaptıklarının hesâbını soralım!” diyerek Hz. Ali’ye muhâlif olanların safında yer almıştır.[2671] Hz. Ali’nin amansız düşmanlarından birisi olmuştur.[2672] Bu rivâyetlerle Şîa Hz. ‘Âişe’nin tutarlı olmadığını Cemel savaşına katılmasının temel nedeni Hz. Ali’ye olan gizli düşmanlığı olduğunu ileri sürüp cerh etmektedir.

Ordusu Basra yolu üzerinde; sulak bir araziden geçerken civar köpekleri Hz. Âişe’nin devesine saldırıp ürümeye başlarlar. Hz. Âişe telaşla yanındakilerden oranın “Hav’eb” olup olmadığını sorup öğrenince, “Ben o kadınım galiba!” der ve Hz. Peygamber’in bir gün hanımlarına hitaben: *“Kim bilir hanginize Hav’eb diyârının köpekleri ürüyecek!”* buyurduğunu işittiğini söyler.”[2673] Hz. Peygamber’in bu uyarısından dolayı korkuya kapılıp yarı yoldan dönmeyi isteyince; ona o yerin “Hav’eb” olduğunu söyleyen kişinin yalan söylediğini söyleyerek onu ikna etmeyi başarırlar.[2674] Sonraki zamanlarda Hz. ‘Âişe, Abdullah b. Zübeyr’in kendisini kandırarak savaşa iştirak etmesini sağladığını belirttiği rivâyet edilmektedir.[2675] İleride de değinileceği üzere Şîa, Hz. ‘Âişe’yi Talha ve Zübeyr’i Cemel savaşı için ikna eden kişinin İbn Zübeyr olduğunu belirtip cerh etmektedir. Ayrıca “Hav’eb” köpeklerinin havlaması üzerinden de Hz. Ali’nin haklı taraf

---

2667 Tahkir etmek için ismi ve ünvanları yerine “Sen” demiş olabilir.
2668 **Taberî,** Tarih, IV, 459.
2669 **Mâmekânî,** Tenkîhu’l-Mekâl (Rihlî), III, 81.
2670 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 264.
2671 **İbn Ebî’l-Hadîd,** VI, 216-217.
2672 **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 586.
2673 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XL, 298, (h.no: 24254), XLI, 197, (h.no: 24654).
2674 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 83.
2675 **İbn Şâzân,** el-İzâh, s. 84.

onun karşısında yer alanların ise haksız taraf olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Hz. Hasan vefat edeceği sırada kardeşi Hz. Hüseyîn'e söylediği şu sözleri ile Hz. 'Âişe'yi eleştirdiği rivâyet edilmektedir: "Ey kardeşim, sana bir vasiyette bulunacağım o vasiyetimi tut! Ben öldüğüm zaman beni hazırla, sonra beni Resûlullah ile yüzleştir ki ona bir sözden bahsedeceğim. Beni anneme götürdükten sonra beni getirip Bakî'a defnedin. Bilin ki bana isabet edeni Allah ve insanlar biliyor ki 'Âişe'den bana isabet etmiştir. O, Allah'a Resûlüne ve Ehl-i Beyt'e düşmandı." Hz. Hasan ölüp teneşire konuldu, sonra onu Resûlullah'ın cenaze namazının kıldırdığı musallasına götürdüler. Hz. Hüseyîn onun cenaze namazını kıldırdı. Onu taşıdı ve mescide götürdü. Hz. Peygamber'in kabrinin başında durduğunda haber taşıyanlardan biri, Hz. 'Âişe'ye giderek "Hz. Hasan'ı Hz. Peygamber'in yanına gömüyorlar" demesi üzerine Hz. 'Âişe eyerlenmiş bir atla hızlıca gelip "Onu evime gömmeyin" dedi.[2676] Şîa'nın iddiasının aksine bazı kaynaklarda Hz. 'Âişe izin vermiş ancak Mervân b. Hakem onu Hz. Peygamber'in yanına gömülmesine Hz. Osmân Baki' mezarlığına bile defnedilmemişken Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in yanında defnedilmesine karşı çıkarak müsaade etmemiştir. Emevîler ile Hâşimîler arasında büyük bir krize sebebiyet veren bu olay araya giren bazı sahâbîlerin Hâşimîleri ikna etmesi sonrasında Hz. Hasan Baki' mezarlığına defnedilmiştir.[2677]

İfk Hadisesi başlığında değinildiği üzere, İfk Hadisesinden dolayı Hz. Peygamber üzülünce Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'i teselli etmek için söylediği "Onu boşa sana kadın mı yok?" sözlerinden dolayı Hz. 'Âişe'nin Hz. Ali'ye kırgın olduğu konusunda Ehl-i Sünnet ve Şîa hem fikirdir. Şîa Hz. 'Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı savaşması, ondan nefret etmesini söylemiş olduğu mezkûr söze bağlamaktadır. Aynı şekilde Şîa'nın da Hz. 'Âişe'yi mü'minlerin anneliğinden bile çıkartacak derecede ağır ithamlarla suçlamasının sebebi onun Cemel savaşında muhâliflerin safında yer alması ve Hz. Ebû Bekir'in kızı olmasından kaynaklanabilir. Hal böyle olunca Şîa'nın Hz. 'Âişe'yi cerh etmesi aldığı siyasi tavırdan ileri gelmektedir.

1.2.15. Muâviye

Mekke'de doğup Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olan Muâviye, Hz. Peygamber döneminde vahiy kâtipliği, Hz. Ömer döneminde Ürdün ve Dımaşk valiliği; Hz. Osmân döneminde Şâm bölgesinin 'umûmi valilik görevini yapmıştır. Valiliği döneminde birçok yer fethetmiştir. Hz. Osmân'ın şehîd edilmesinden sonra Hz. Ali'den

---

2676 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 43-45; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, XII, 300.

2677 **Demircan, Adnan** (1992) 'Hz. Hasan ve Halifeliği', Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:1, ss. 81-109, s. 105.

Hz. Osmân'ın kanını talep etmiştir. Hz. Ali'ye biat etmeyip ona karşı Cemel ve Sıffin'de savaşmıştır. Hz. Ali'nin şehadetinden sonra onun yerine halife olan oğlu Hz. Hasan, Muâviye ile anlaşarak İslâm birliğini sağlamıştır. Kendi yerine oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmesiyle tesis edilen İslâm birliği bozulmuştur. Hilâfeti saltanata dönüştüren Muâviye 60/680 yılında ölmüştür.[2678]

1.2.15.1. Muâviye'yi Cerh Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Bir kısım Şîî müfessirlere göre "*Kitabı kendisine sol tarafında verilen kimse: 'Kitabım keşke bana verilmeseydi' der.*"[2679] âyeti Muâviye hakkında nâzil olmuştur. O, kitabını sol tarafından aldığında "*Kitabım keşke bana verilmeseydi; keşke hesabımı bilmeseydim; bu iş keşke son bulmuş olsaydı; ne malım bana fayda verdi; ne de gücüm de kaldı*"[2680] diyeceğini belirtmektedirler.[2681] Ayrıca Nûr, 24/40. âyette geçen *"Karanlıklar üstünde karanlıklar"* Muâviye ve Emevîlerin fitneleri kast edildiği iddia edilmiştir.[2682] Mezkûr âyetlerin zahirinden böyle bir yorum anlaşılmasa bile Şîa batını bir yorumla âyetlerden Muâviye'nin kast edildiğini belirtmektedir.

Şîa rivâyet kaynaklarına göre Muâviye, Hz. Peygamber'e Müslüman olmadan ve olduktan sonra sıkıntı vermesi sebebiyle Hz. Peygamber'in ona ve babasına beddua etmesi,[2683] Hz. Ali'ye biat etmeyip kendisini halife ilan etmesi sonucunda Cemel ve Sıffin savaşında binlerce Müslümanın Müslüman eliyle öldürülmesine sebep olması, 'Ammâr'ı öldüren tarafta yer aldığından dolayı "Ammâr azgın bir topluluk tarafından şehîd edilecektir." hadisinin yergisine muhatap olması, kendisinden sonra oğlu Yezîd'i veliaht ilan ederek hilâfeti saltanata dönüştürmesi, Ziyâd b. Ebih'i kendi nesebine bağlaması, Hucr b. Adiy ve arkadaşlarını Hz. Ali'ye lanet okumadığından dolayı öldürmesi, Hz. Hasan'ın zehirlenesinde parmağının olduğu iddiası, hutbelerde kendisi ve valilerinin Hz. Ali'yi lanetlemesi ve halkı da buna zorlaması, Ebû Zer'i Hz. Osmân'a şikâyet etmesi, müsrif ve ihtişamlı bir yaşam sürdüğü, para ve rüşvetle muhâliflerini satın aldığı gibi suçlamalarla cerh edilmektedir.[2684] Bu tenkîdlerin dışında onun cerhi için öne çıkan rivâyetler şunlardır:

2678 **İbn 'Abdilber**, 'Muaviye b. Ebî Süfyân', el-İsti'âb, III, 1416 vd; **İbnü'l-Esîr,** 'Muaviye b. Sahr', Usdu'l-Ğâbe, s. 1145 vd; **Azimli,** Hasan ve Muâviye, s. 93 vd; **Aycan, İrfan** (2005) 'Muâviye', DİA, İstanbul, XXX, 332-334.

2679 Hakka,65/25.

2680 Hakka,65/25-29.

2681 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 384; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, V, 220; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 408; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 478.

2682 **Meclisî,** Bihâr, XXIII, 305.

2683 **Müslim**, Bir, 96; **İbn Müzâhim,** s. 217- 220; **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, III, 222. Rivâyet ile ilgili detaylı bilgi için tezin "Peygamber'in Bazı Sahâbîlere, Bazı sahâbîlerin Birbirlerine Lanet Okuması/Beddua Etmesi" başlığına bkz.

2684 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Belâzurî**, el-Ensâb, V, 21 vd.

Abdullah b. ‘Amr b. ‘Âs, ben Hz. Peygamber’in yanındayken; “Şu yoldan gelmekte olan bir adam vardır; o yolumun dışındaki bir yolda ölecektir.” buyurdu. Bu sırada babamın abdest suyunu hazırlamış onu beklerken, babamın geleceği korkusuyla, idrarım sıkıştı. Ancak o esnada Muâviye çıkagelince Resûlullah “İşte budur” buyurdu.[2685] Abdullah b. Ömer’den aktarılan bir rivâyete göre de Hz. Peygamber “Muâviye İslâm dini dışında ölecektir” buyurmuştur.[2686] İbn Ömer’e göre Muâviye cehennemin en alt tabakasında bir tabutun içindedir. Eğer Firavun: “*Ben sizin en büyük rabbinizim*”[2687] demeseydi Muâviye’den daha aşağıda hiç kimse bulunmayacaktı.[2688] Başka bir rivâyette Muâviye’nin tabutu ile Firavun’un tabutu arasında sadece bir derece farkı vardır. O da Firavun’un “Ben sizin en büyük rabbinizim” demesidir.[2689] Câbir b. Abdillah: “Muâviye benim milletimin/dinimin sınırları dışında ölecektir.”[2690] Cu‘ayd Hemdân’ın rivâyet ettiğine göre Hz. Ali de şöyle buyurmuştur: En alt tabutta ilklerden altı kişi sonlardan altı kişi bulunmaktadır. İlklerden kardeşini öldüren Âdem’in oğlu, Firavunların Firavun’u, es-Sâmirî ve ed-Deccâl ilklerin arasında isimleri yazılmıştır. Ayrıca ilklerin arasında Hâmân ve Kârun’un isimleri de yazılmıştır. Sonlardan altı kişi ise Na‘sel (Osmân), Muâviye, ‘Amr b. ‘As, Ebû Mûsâ el-Eşarî râvînin iki ismi unuttuğunu belirtmektedir.[2691]

Şâmlı biri Resûlullah’ın şöyle dediğini işitiğini rivâyet etmektedir: Allah’ın en şerli mahlûkatı beş kişidir. İblis, kardeşini öldüren Âdem’in çocuğu, kazık sahibi Firavun, İsrailoğullarını dinlerinden döndüren adam, bu ümmetten Lüd[2692] kapısında küfrüne biat ediliyor. Adam Muâviye’nin Lüd kapısında biat aldığını görünce Resûlullah’ın bu sözü aklıma geldi ve Ali’ye katıldım. Onunla birlikteyim.[2693] Şîa bu rivâyet üzerinden Muaviye’yi cerh ederken Hz. Ali’yi de ta‘dil etmektedir.

Şîa mezkûr rivâyetlerle Muaviye’nin küfür üzere öldüğünü ve büyük bir azaba duçar olacağını vurgulamaktadır. Bu minvalde Muâviye’nin İbnü’l-Kevva el-Yeşküri’ye “Allah aşkına beni nasıl bilirsin?” sorusuna onun verdiği “Ben seni dünyası geniş ahireti

---

2685 **Şûşterî,** Kâmûsu’r-Ricâl, X, 107; **Azimli, Mehmet** (2016) Farklı Okumak Hasan ve Muâviye, Ankara, Ankara Okulu Yay., s. 105-107.

2686 **İbn Müzâhim, Nasr (ö. 212/827-28)** (1404) Vakatu Sıffîn (Thk. Harun Abdusselâm Muhammed) 2. Baskı, Kum, Mektebetu’l-Me‘reşî en-Necefî, s. 217; **Şûşterî,** Kâmûsu’r-Ricâl, X, 107.

2687 Nâzi‘ât, 79/24.

2688 **İbn Müzâhim,** s. 217-219; **Şûşterî,** Kâmûsu’r-Ricâl, X, 106

2689 **İbn Müzâhim,** s. 218.

2690 **İbn Müzâhim,** s. 217.

2691 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 485.

2692 Lüd: Filistin bölgesinde Beytü’l-Makdis’e yakın bir köyün ismidir. Bkz. İbn Müzâhim s. 217, dördüncü dipnot.

2693 **İbn Müzâhim,** s. 217; **Şûşterî**, Kâmûsu’r-Ricâl, X, 106.

dar; kuyusu derin, ipi kısa; nuru zulmete, zulmeti nura çeviren bir kişi olarak bilirim."[2694] cevabıyla onun ahiretteki akıbetine vurgu yapılmaktadır.

Abdullah b. Mes'ûd'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber: "Muâviye b. Ebî Süfyân'ın minberimde konuşma yaptığını gördüğünüzde onun boynunu vurunuz."[2695] buyurmuştur. Hasan böyle yapılmadığı için iflah olunmadı.[2696] Aynı rivâyeti aktaran Hasan, Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin biz böyle yapmadık onun için iflah olmadık dediğini rivâyet etmektedir.[2697] Eğer Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Peygamber'in böyle kesin bir emri olmuş olsaydı, Hz. Hasan Hz. Peygamber'in bu emrine karşı gelmez ne pahasına olursa olsun Muaviye ile anlaşmazdı. O ikisinin anlaşmaları böyle rivâyeti akim kılmaktadır.

Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet edildiğine göre Zeyd b. Erkâm, Muâviye'nin yanına girdiğinde 'Amr b. 'As'ın da orada onunla birlikte bir yatağın üzerinde oturduğunu gördü. Bunu gören Zeyd gelip kendisini ikisinin arasına attı. 'Amr "Sen kendine oturacak başka bir yer bulamadın mı ki gelip benimle Emîrü'l-Mü'minîn arasına oturdun." demesi üzerine Zeyd, Resûlullah ikinizin de onunla beraber olduğunuz bir gazvedeydi. Sizin bir araya toplandığınızı gördü. Size şiddetli bir şekilde baktı. Sonra aynı şekilde ikinci ve üçüncü günde sizi öylece görünce uzun uzun size baktı ve şöyle dedi: "Sizden biriniz Muâviye ile 'Amr b. Âs'ın yan yana geldiğini görürse onların arasını ayırsın. Çünkü onlar hayır üzerine toplanmazlar."[2698] Bu rivâyet Muaviye ve 'Amr'ın hayır üzere birleşmeyeceklerini belirtmek suretiyle ikisini de cerh etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Muâviye'ye "Biatı sünnet, kötüyü güzel edineceksin. Yiyeceğin çok, zulmün büyük olacak."[2699] demek suretiyle de onu tenkid ettiği rivâyet edilmektedir.

Şîa ricâl ilmi âlimlerinden Kâzımî ve Mâmekânî onu şu şekilde tenkîd etmektedir: Hz. Ali'ye kötülük ve düşmanlık yapmada İblis'in küfründen daha ileridir. Allah; ona kum, toprak ve Allah'ın ilminde olan her şey kadar ona lanet etsin. O, Hz. Peygamber'in kendi sözleriyle haber verdiği "Ey Ali! Sen asilerle, dinden dönenlerle ve ahitlerini bozanlarla

---

2694 **Belâzürî**, el-Ensâb, V, 24.
2695 **İbn Muzâhim,** s. 216; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, X, 106; **Hûyî,** Minhâcu'l-Berâ'e, XV, 371; **Meclisî,** Bihâr, XXXIII, 186.
2696 **İbn Müzâhim,** s. 216.
2697 **İbn Müzâhim**, s. 216.
2698 **İbn Müzâhim,** s. 218-219; **Şûşterî**, Kâmûsu'r-Ricâl, X, 108.
2699 **İbn Ebî'l-Hadîd**, IV, 79.

savaşacaksın."[2700] dediği asilerdendir.[2701] Murtezî, Muâviye'nin Hz. Ali'ye düşmanlığı güneşin parlaklığından daha açıktır. Onu anlatmak için bütün fasih lisanlar aciz kalır.[2702]

Zeydiyye Şîa'sı Muâviye Sıffin ve Cemel savaşında âdil imâma isyanı, sahâbîleri öldürmek, cebre inanmak, Ziyâd b. Ebîhi'yi evlat edinmek gibi pek çok günahı dolayısıyla küfre düştüğünü iddia etmektedir.[2703] Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Şîa Muaviye'yi hakiki Müslüman olarak görmemekte onu dinden irtidad etmiş, bidat ehli ve âdil olmayan birisi olarak gördüğünden ondan gelen bütün rivâyetleri reddetmektedir.

1.2.15.2. Muâviye'yi Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.2.15.2.1. Talîk oğlu Talîk

Sözlükte "Âzat edilmiş, serbest bırakılmış" anlamına gelen talîk kelimesinin çoğulu tulekâ'dır. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinden sonra Kureyşliler'e hitaben "*Size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?*" diye sorunca onlar da, "*Senden iyilik bekliyoruz, çünkü sen hayırlı bir kardeşsin*" cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Size Yûsuf'un kardeşlerine hitap ettiği gibi hitap edeceğim*" diyerek "*Bugün azarlanıp kınanmayacaksınız; gidin, hepiniz serbestsiniz*" demesi üzerine bu kelime kavramsallaşmıştır.[2704]

Hz. Ali'nin, Muâviye'den söz ederken; "Talîk oğlu talîk! O ve babası Allah'a, Rasûlü'ne ve Müslümanlara düşman olmaya devam eden hiziplerden bir hiziptir. Kerhen İslâm'a girmişlerdir" dediği aktarılmaktadır.[2705] Hz. Ali bu sözüyle onu ve babasını cerh etmektedir.

1.2.15.2.2. Ukay'is

Kamurcuk anlamına gelen Ukay'is bir hastalıktan dolayı boynu tutulmuş, bükülmüş, çıkık göğüslü doğuştan kambur anlamına "قعس" kökünden türemiş bir ismi tasğirdir.[2706]

Berâ b. Azib'ten aktarılan bir rivâyete göre Ebû Süfyân, Muâviye ile birlikte Resûlullah'la karşılaştı. Resûlullah, "Allah, uyan ve kendisine uyulana lanet etsin.

2700 **er-Rızâ,** Sahifetu'l-İmâm, s. 90; **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, I, 145; **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 61.

2701 **Kâzımî, Abdu'n-Nebî (ö. 1256/1840-41)** (1425) Tekmiletu'r-Ricâl, (Thk. Muhammed Sâdık Bahru'l-'Ulum) I-III, 1. Baskı, Kum, Envâru'l-Hudâ, II, 5, 513; **Mâmekânî**, Tenkîhu'l-Mekâl, III, 222.

2702 **Murtezâ, Besâm** (1426) Zübdetü'l-Mekâl min Mu'cemi'r-Ricâl, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Mehacceti'l-Beyzâ, II, 448.

2703 **Etan Kohlberg**, (2015) 'Zeydiye'nin Sahâbe Hakkındaki Bazı Görüşleri', Şîa'nın Hadîs Anlayışı Üzerine İncelemeler, (Derleyen ve Çeviren M. Macit Karagözoğlu- M.Enes Topgül), İstanbul, Klasik Yay., s. 184.

2704 Ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Manzur**, 't-l-k', Lisânu'l-Arab, X, 227; **Sandıkçı, Kemal** (2012) 'Tulekâ', DİA, XLI, 361-362.

2705 **İbn Muzâhim,** Vak'atu Sıffîn, s. 201.

2706 **İbn Bâbeveyh,** Me'âni'l-Ahbâr, II, 242; **Meclisî**, Bihâr, XXXIII, 165.

Allah'ım Ukay'is'i sana havale ediyorum." İbn Berrâ babasına Ukay'is'in kim olduğunu sorunca babası "Muâviye" cevabını vermiştir.[2707]

1.2.15.2.3. Ebû'l-Me'âzif

Hz. Peygamber, Tebûk gazvesi dönüşü 'Ammâr ve Huzeyfe ile birlikte vadiden geçerken bir kısım münâfıklar ona suikast düzenlemek için akabe denilen yerde pusu kurmuşlardı. Amaçları vadiden geçerken Hz. Peygamber'in devesini ürkütüp Hz. Peygamber'i devesinin üzerinden vadiye düşürmeye çalışmaktı. İddiaya göre bu suikastı düzenlemeye çalışan on dört kişiden bir tanesi de Ebû Me'âzif'ti.[2708] Meclisî, ilgili rivâyette geçen Ebû Me'âzif ile Muâviye'nin kast edildiğini belirtmektedir.[2709]

1.2.15.2.4. Bu Ümmetin Firavun'u

Bir kısım Şîî müellifler bu lakabı Hz. Ömer için kullandıkları gibi Muâviye içinde kullanmışlardır.[2710] Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kıyamet gününde ümmetim beş sancak altında toplanacaktır. Bana sunulacak olan ilk sancak "Bu ümmetin Firavun"u olan Muâviye ile birlikte olacaktır"[2711] dediği rivâyet edilmiştir. Ca'fer-i Sâdık'a göre Allah'ın "*Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire onu vurun!*"[2712] dediği kişi "Bu ümmetin Firavun"u olan Muâviye'dir. "Çünkü o, yüce Allah'a îmân etmiyordu"[2713] dediği belirtmektedir.[2714]

1.2.15.2.5. Lanetlik Oğlu Lanetlik

Hz. Ali, Muâviye'ye gönderdiği mektubunda, ona "Lanetlik oğlu lanetlik" diyerek hem onu hem de babasını cerh etmektedir.[2715]

Hz. Peygamber'in kayınbiraderi ve vahiy kâtiplerinden birisi olan Muaviye'yi Şîa "Talîk oğlu Talîk", "Ukay'is", "Ebû'l-Me'âzif", "Bu Ümmetin Firavun'u" ve "Lanetlik Oğlu Lanetlik" lakapları ile onun kişiliğini hedef alarak cerh etmektedir. Zikri geçen rivâyetlerin üslubu Hz. Peygamber'in üslubu ve hilkati ile çelişmektedir. Ayrıca mezkûr rivâyetler vb. ile Şîa Muaviye'yi İslâm dairesinin dışına çıkarmakla kalmamakta kıyamet gününde en acı azaba duçar olacak kişilerden birisi olarak kabul etmektedir. Hal böyle olunca onu âdil olarak görmedikleri gibi ondan gelen rivâyetleri kabul etmemektedir.

2707 **İbn Müzâhim**, s. 217-218; **Meclisî**, Bihâr, XXXIII, 164.
2708 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 499; **Bahrânî**, el-Burhân, II, 819. Ayrıca ayrıntılı bilgi için Tezin "Hz. Peygamber'e Suikast Düzenleme Teşebbüsleri" başlığı bkz.
2709 **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 632.
2710 "Hz. Ömer'i Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar" başlığına bkz.
2711 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 575.
2712 Hakka,69/32.
2713 Hakka,69/33.
2714 **Küleynî,** el-Kâfî, VIII, 157; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 409; **Bahrânî**, el-Burhân, V, 478; **Nemâzî**, Mustedrekât, VII, 443.
2715 **İbn Ebî'l-Hadîd,** XV, 82.

1.2.16. Semüre b. Cündeb

612'de doğduğu varsayılan Semüre b. Cündeb, çocuk yaşlarda annesiyle birlikte Medîne'ye gelerek İslâmiyet'e girmiş; Uhud Gazvesi ve Rıdvân biatına katılmıştır. Kûfe ve Basra vali vekilliği yapmış olan Semüre 60/680 yılında ölmüştür.[2716]

1.2.16.1. Semüre'yi Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Semüre b. Cündeb'in cerhine dair Şîa İmâmiye'sinin kaynaklarında bir bahçe hikâyesinden söz edilmektedir. Bu hikâyedeki anlatıma göre, Ensâr'dan birisinin bahçesinde, Semüre'ye ait bir hurma ağacı vardı. Ensâr'ın evi de bostanın girişinde bulunmaktaydı. Semüre, kendisine ait hurma ağacı için bahçeye girdiğinde ilgili Ensârî'den izin almıyordu. Bahçeye her girdiğinde Ensârlı'nin hanımı ve çocukları bu durumdan rahatsız oluyordu. Ensârlı bu zat Semüre'ye izin alması gerektiği konusunda telkinlerde bulunmuş olsa da Semüre bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Ensârlı, sorunun çözümü için Hz. Peygamber'e başvurdu. Hz. Peygamber de bahçeye girerken Semüre'nin izin alması gerektiğini söylemesine rağmen Hz. Peygamber'in telkinlerini de dinlemedi. Hz. Peygamber, Semüre'ye ağacını, satmasını önerdi ise de Semüre diretti. Hz. Peygamber "O halde o sana başka bir yerden denk bir hurma ağacı versin." önerisinde bulundu, ancak bunu da reddetti**.** Hz. Peygamber "Gel sen şu ağacı bu adama hibe et; buna karşılık sana cennet var!" demesine rağmen Semüre gene inadından vazgeçmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ona "Sen muzır bir adamsın!" dedikten sonra Ensârlı'ya dönerek "Git, bu adamın ağacını sök at!" buyurdu.[2717] Mezkûr rivâyetle Şîa Semure'yi Müslüman kardeşini rahatsız eden, Hz. Peygamber'in emir ve direktiflerini dinlemeyen, dünyadaki bir hurma ağacını cennete bile değişmeyen dünya düşkünü birisi olarak gösterip eleştirmektedir. Ayrıca onun bu inadının yanı sıra Hz. Peygamber'in devesini dövüp başını yarayacak kadar hayvanlara bile merhamet göstermeyen merhamet yoksunu birisi olarak göstermektedir.[2718]

Semüre, Hz. Ömer döneminde şarap ticaretiyle meşguldü. Bu durum Hz. Ömer'e bildirilince Hz. Ömer, "Allah Semüre'ye lanet etsin! O, kendilerine iç yağı haram kılındığında, onu eritip satarak parasını yiyen Yahûdîlerin Allah'ın Peygamberi tarafından

---

2716 Semüre b. Cündeb'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Abdilber,** 'Semüre b. Cündeb b. Hilâl', el-İsti'âb, II, 653 vd; **İbnü'l-Esir,** 'Semüre b. Cündeb', Usdu'l-Ğâbe, s. 518 vd; **Erul, Bünyamin** (2009) 'Semüre b. Cündeb', DİA, İstanbul, XXXVI, 501-502.

2717 **Küleynî**, el-Kâfî, X, 476-479; **İsterâbâdî,** Minhâcu'l-Mekâl, VI, 103; **Kâzımî**, Tekmiletu'r-Ricâl, I, 585; **Şuşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 312-313.

2718 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 738; **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, III, 412; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, XXXIII, 384; **Şuşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 312.

lanetlendiğini bilmiyor mu?" dediği aktarılmaktadır.[2719]

Muâviye, Semüre b. Cündeb'e İbn Mülcem hakkında nâzil olan "*Dünya hayatına dair konuşması senin hoşuna giden,azılı bir düşmanken, kalbinde olana Allah'ı şâhid tutan, işbaşına gelince, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeğe çalışan kişiler vardır. Allah bozgunculuğu sevmez*"[2720] âyetlerinin Hz. Ali hakkında nâzil olduğunu rivâyet etmesi için ona yüz bin dirhem teklif etti. Semüre bu teklifi kabul etmedi; parayı iki yüz bine çıkarttı, Semüre kabul etmedi. Ücreti üç yüz bine çıkarttı kabul etmedi. Ücreti dört yüz bine çıkarınca kabul etti ve Muaviye'nin istediği doğrultuda rivâyeti değiştirerek aktardı.[2721]

Muâviye, Basra'nın yanında Kûfe'yi de Ziyâd'ın emrine verdiğinde; Ziyâd altı ay birini, altı ay da öbürünü idâre ederdi. Kûfe'ye hareket ettiği vakit Basra valiliğine vekâleten Semüre'yi bırakırdı. Kaynaklar, onun Basra vali vekili iken otoriteyi sağlamak için binlerce kişinin kanını döktüğünü kaydetmektedir.[2722]

Şîa ricâl âlimleri onu şu şekilde tenkîd etmektedir. Hz. Peygamber'in en şerli sahâbîlerinden biridir.[2723] Ziyad onu Kûfelileri Hüseyîn'in aleyhine savaşa çıkarmak için görevlendirdi.[2724] Mâmekânî, "Allah ona lanet etsin" diyerek onu cerh etmektedir.[2725]

Şîa âlimleri aktardıkları mezkûr rivâyetlerle Semüre'nin Hz. Peygamber'e karşı saygısız, dinin yasakladığı şarabın ticaretini yapan, dünya menfaati için hadis uyduran, uyarlayan, halka zulmeden ve Kûfe halkını Hz. Hüseyîn'e karşı savaşa kışkırtan biri olarak gösterip cerh etmekte ve onun vasıtasıyla aktarılan hiçbir rivâyeti kabul etmemektedir.

1.2.17. Velîd b. Ukbe

Mekke'nin fethi esnasında Müslüman olan Velîd, Hz. Peygamber tarafından 9/630 yılında Mustalikoğulları'na zekât âmili olarak gönderilmiş, Benî Mustalik ile ilgili gerçek dışı beyânından dolayı âyetle cerh edilmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde birçok sefere katılmış, Hz. Osmân döneminde beş yıl boyunca Kûfe merkezli Irak genel valiliğini yapmıştır. Hz. Ali'nin muhâlifi olarak Muâviye'nin yanında yer alan Velîd, 61/680-01 tarihinde ölmüştür.[2726]

2719 **Müslim,** el-Musâkat, 72; **Subhânî,** el-İnsâf, III, 564.

2720 Bakara, 2/204-205.

2721 **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 73; **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, III, 412; **Kâzımî**, Tekmiletu'r-Ricâl, I, 585; **Şuşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, V, 315.

2722 **Subhânî,** el-İnsâf, III, 564; **Nemâzî,** Mustedrekât, IV, 160.

2723 **Nemâzî,** Mustedrekât, IV, 159.

2724 **Kâzımî**, Tekmiletu'r-Ricâl, I, 586; **Nemâzî,** Mustedrekât, IV, 160.

2725 **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, XXXIII, 383.

2726 Velîd b. Ukbe'nin hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **İbn Abdilber,** 'el-Velid b. Ukbe b. Ebî Mu'îd', el-İsti'âb, IV, 1552; **İbnü'l-Esir,** 'el-Velid b. Ukbe', Usdu'l-Ğâbe, 1243 vd; **Efendioğlu, Mehmet** (2013) 'Velîd b. Ukbe', DİA, İstanbul, LXIII, 35-36.

1.2.17.1. Velîd'i Cerh Ettiği İddia Edilen Âyetler ve Rivâyetler

Şîa kaynaklarına göre Velîd b. Ukbe'nin fâsıklığı iki âyetle tescillenmiştir.[2727] Bunlar, el-Hucurât, 46/6[2728] ve es-Secde, 32/18 âyetleridir. Şîî mufessirlere göre "*Mü'min kimse fâsığa benzer mi? Onlar bir olamazlar.*"[2729] âyetinde zikredilen "Mü'min kimse" ile Hz. Ali, "Fâsık kimse" ile Velîd b. Ukbe kastedilmiştir.[2730] Şîa'ya göre Velîd b. Ukbe'nin fâsıklığı Hücurât, 46/6 âyeti ile de tescillenmiştir.[2731] Muhammed el-Bâkır'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Ali ile Velîd b. Ukbe tartışırken Hz. Ali, Velîd'e "*Sus sen Allah'ın kendisine fâsık dediği kişisin.*" demesi üzerine *"Mü'min kimse fâsık kimseye benzer mi? Bunlar bir olamazlar."*[2732] âyeti nâzil olmuştur.[2733] Bu âyeti tefsir ederken Furât el-Kufî, Velîd'e lanet okumaktadır.[2734]

Şîa kaynaklarına göre Velîd b. 'Ukbe, Allah'ın kitabında kendisine "Fâsık" dediği ve Hz. Peygamber'in de cehennemlektir dediği iki kişiden birisidir. Velîd Hz. Ali'ye buğz eden ve düşmanlık edenlerdendi. Hz. Peygamber, Bedir savaşında Safra'da[2735] babalarını Hz. Ali'nin eliyle öldürttüğü için Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali'ye düşmanlık beslemişlerdir. Rivâyete göre Hz. Hasan, beraberinde heyetle birlikte, şiddetli bir hastalığa duçar olmuş olan Velîd b. Ukbe'yi ziyarete gitmiştir. Velîd Hz. Hasan'a "Ben senin babanla aramda cereyan eden olaylar hariç bütün insanlarla aramda cereyan edenlerden dolayı Allah'a tövbe ettim." demiştir.[2736] Bu ifadesiyle Hz. Ali ile arasında cereyan eden problemden dolayı tevbe etmediğini dile getirmiştir. İçki içtiği için Hz. Ali, Hz. Osmân'dan ona had cezasının uygulatılmasını istemiş, şâhidler dinlendikten sonra kendisine had cezası uygulanmıştır.[2737] Hz. Ali'nin sabah ve akşam namazlarında kunut okuyup lanet okuduğu kimselerden birisi de Velîd b. 'Ukbe'dir.[2738]

2727 **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 109; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, X, 440.

2728 "Fâsık olanlar" başlığında bu âyet sebeb-i nüzûlü ile birlikte ele alınmıştır.

2729 Secde, 32/18.

2730 **Kufî,** Tefsîru'l-Furât, s. 327.

2731 **'Âmulî Nebâtî,** es-Sirâtu'l-Mustakîm, III, 30.

2732 Secde, 32/18.

2733 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 170; **Haskânî,** Şevâhidu't-Tenzîl, I, 575.

2734 **Kufî,** Tefsîru'l-Furât, s. 328.

2735 Safra: Hac yolunda Bedir ile Medîne arasında hurma ve ekinleri çok olan bir vadidir. Bkz. **İbn Hişâm,** Sire I, 614. Hz. Peygamber Ukbe'yi öldürme emri verince, çocuklar için ne var ey Muhammed? Hz. peygamber de ateş var dedi. Bir rivâyete göre onu 'Âsım b. Ebî'l-Efleh el-Ensârî öldürdü. Başka bir rivâyete göre Hz. Ali öldürdü. Bkz. **İbn Hişâm,** Sire I, 644; **Sakafî**, el-Ğârât, II, 355, (4/dipnot).

2736 **Sakefî,** el-Ğârât, II, 355.

2737 **Mes'ûdî,** Murûcü'z-Zeheb, II, 264; **Küleynî**, el-Kâfî, XIV, 119; **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 159; **Nemâzî,** Mustedrekât, VIII, 109.

2738 **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 79; **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, II, 144. Zikri geçen eserlerde aktarıldığına göre Hz. Ali'nin kunut duasında kendilerine lanet okuduğu diğer isimler ise şunlardır: Muâviye, 'Amr, Ebû'l-A'ver, ed-Dahhâk b. Kays, Busr b. Ertât, Habîb b. Mesleme, Ebû Mûsâ el- Eş 'arî ve Mervân b. Hakem. Bkz. **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 79; **Mâzenderânî,** Muntehe'l-Mekâl, II, 144.

Velîd, arkadaşları ile birlikte akşamın ilk saatlerinden sabaha kadar içki içtiği ve sarhoşken kıldırdığı sabah namazını iki rekât yerine dört rekât olarak kıldırdığı, namazdan sonra cemaate dönüp 'Ne dersiniz biraz daha artırayım mı?' şeklinde mukaddesâtla dalga geçtiği iddia edilmektedir.[2739] Artan şikâyetler üzerine görevinden azledilip Medîne'ye çağırılıp kendisine ceza verilmiştir.[2740] Kûfe'ye Hz. Osmân tarafından yeni vali olarak atanan Saîd b. el-As, Velîd'in mescidine girdiğinde; halka hitâb etmek için çıkıp oturduğu kürsüyü yıkatmakla işe başlamış ve şunları söylemiştir: "O kürsü yıkanmadan oraya çıkıp oturmam. Zira Velîd necis birisiydi!"[2741]

Kimi kaynaklar Velîd b. Ukbe'yi fâsıklığının yanında münâfık olarak da kabul etmektedirler.[2742] Şîa âlimler onun hakkında nazil olduğunu iddia ettikleri âyetlerden ve onu cerh eden rivâyetlerden hareketle onu cerh etmektedir. Ayrıca Hz. Ali'ye olan muhalefetinin yanı sıra sarhoşken namaz kıldırması sebebiyle Şîa muhaddisleri tarafından âdil kabul edilmemekte ve ondan gelen rivâyetlerin tamamı reddedilmektedir.

1.2.18. Mervân b. el-Hakem

Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Mervan b. el-Hakem, olumsuz davranışlarından dolayı Hz. Peygamber tarafından babası ile beraber Taif'e sürgün edilmiştir. Hz. Osmân onu babasıyla birlikte Medîne'ye geri çağırmış ve onu, kendisinin kâtibi olarak görevlendirmiştir. Hz. Osmân'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali'ye biat etmemiş; Cemel vakasında Hz. Ali'ye karşı savaşmıştır. Savaşta kendi saflarında bulunmasına rağmen Hz. Osmân'ın öldürülmesinden sorumlu tutuğu Talha b. 'Ubeydullah'ı attığı okla öldürmüştür. Cemel vakasının yanı sıra Sıffin'de de Muâviye'nin safında savaşmıştır. Muâviye ve Yezid dönemlerinde çeşitli görevler üstlenen Mervân, II. Muâviye'nin ölümünden sonra Emevî halifesi olmuş ve 65/685 yılında ölmüştür.[2743]

1.2.18.1. Mervân'ı Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Ali ve Ehl-i Beytine yönelik menfi davranışlarından dolayı Hz. Ali'nin sabah ve akşam namazlarında kunut okuyup, kunutunda kendisine beddua ettiği kişilerden birisi de Mervân b. Hakem'dir.[2744] Rivâyete göre bir gün Hz. Ali, Mervân'a bakarak "Sana yazıklar olsun. Senden ve senin çocuklarından dolayı Muhammed ümmetinin vay

---

2739 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 290-291.

2740 **Mes'ûdî,** Murûcü'z-Zeheb, II, 263; **İbn Ebî'l-Hadîd,** XVII, 230; **Meclisî,** Bihâr, XXXI, 155; **Tûsî,** el-Emâlî, s. 176; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, X, 440.

2741 **İbn Ebî'l-Hadîd**, XVII, 242; **Şehîdî,** 180-182.

2742 **Kûfî**, Tefsîru'l-Furât, s. 327.

2743 Mervân b. Hakem b. Ebî'l- 'Âs'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Belâzurî,** el-Ensâb, VI, 255 vd; **İbn Ebî'l-Hadîd**, VI, 148 vd; **Aycân, İrfan** (2004) 'Mervân I', DİA, İstanbul, XXIX, 225-227.

2744 **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 79; Mâzenderânî, Muntehe'l-Mekâl, II, 144.

haline"[2745] demiştir.

Şîa ricâl âlimlerinden Nemâzî, Mervân için "Habîs ve mel'ûn bir sahâbîdir"[2746] derken, Hûyî ve Bessâm Murtezâ "Ehli beyt düşmanı habîs birisidir"[2747] şeklinde onu cerh etmişlerdir. Mezkûr açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Şîa'nın Mervân'ı cerh etmesinin temel sebebi onun Hz. Ali ve Ehl-i Beyt düşmanlığından kaynaklanmaktadır.

1.2.18.2. Mervân'ı Cerh Etmek İçin Kullanılan Lakaplar

1.2.18.2.1. İbnü'z-Zerkâ

Muâviye, Mervân'ı Medîne valisi yaptıktan sonra ona Kureyş gençlerine belli bir atiye vermesini emretmiştir. O da emri yerine getirdi. Ali b. el-Hüseyîn, Ben Mervân'a gittim. Bana ismimi sorunca ben de "Ali b. el-Hüseyîn" kardeşimin ismini sorunca "Ali" dedim. "Ali ve Ali baban her çocuğuna Ali ismini niye vermek istemiş olabilir ki?" dedi ve atiyemi verdi. Babama döndüm ve durumu ona haber verince "Deri debbâğcısı olan İbnü'z Zerkâ'ya yazıklar olsun. Eğer yüz oğlum olsa hepsine Ali ismini koymak isterim."[2748] demek suretiyle onu İbnü'z Zerkâ lakabıyla anmıştır.

1.2.18.2.2. Lanetlinin Oğlu Lanetli

Mervân Hz. 'Âişe'nin kardeşi hakkında ileri geri konuşunca Hz. 'Âişe ona "Allah'a yemin ederim ki sen babanın sülbündeyken Resûlullah babana lanet okumuştur."[2749] Başka bir rivâyete göre Hz. Peygamber Hakem'e ve ondan doğana/oğluna lanet etmiştir.[2750]

1.2.18.2.3. el-Vezağ b. el-Vezeğ

Hz. Peygamber evinden çıkarken Mervân ve babası Hakem'in kapıda gizli gizli konuşmalarını dinlediğini görünce onlara hitaben الْوَزَغُ ابْنُ الْوَزَغِ/[2751] Hayvan oğlu hayvan dedi.[2752]

1.2.18.2.4. Resûlullah'ın Kovduğu

Hz. Hasan'ın naaşı dedesinin kabrine doğru götürülüp oraya gömülmek istenince, durum "Resûlullah'ın kovduğu" ve o zamanlar Muaviye'nin Medîne valisi olan Mervân b.

2745 **Şuşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, X, 34; **Hûyî,** Minhâcu'l-Berâ'a, X, 34.

2746 **Nemâzî,** Mustedrekât, VII, 395.

2747 **Hûyî,** Mu'cemu'r-Ricâl, XIX, 130; **Murtezâ,** Zübdetu'l-Mekâl, II, 433.

2748 **Küleynî,** el-Kâfî, XI, 369. Ayrıca bkz. **Şuşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, X, 36.

2749 **İbn Abdi'l-Ber**, el-İsti'âb, I, 360, (529. sahâbî)

2750 **el-Hilâlî,** II, 773; **Belâzurî**, el-Ensâb, I, 170-171; **Meclisî**, Bihâr, XXXIII, 156; **Meclisî**, Mirât, XXVI, 195; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, III, 209; **Nemâzî,** Mustedrekât, VII, 395.Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. tezin "Peygamber'in Bazı Sahâbîlere, Bazı sahâbîlerin Birbirlerine Lanet Okuması/Beddua Etmesi"

2751 Zehirli iri kertenkele anlamına الْوَزَغُ yöresel bir kullanım olduğu için kertenkele yerine Türkçe kullanıma uygun olarak hayvan kelimesini tercih ettik.

2752 **Küleynî**, el-Kâfî, XV, 542; **Mâmekânî,** Tenkîhu'l-Mekâl, III, 209; **Nemâzî,** Mustedrekât, VII, 395. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. tezin "Peygamber'in Bazı Sahâbîlere, Bazı sahâbîlerin Birbirlerine Lanet Okuması/Beddua Etmesi"

el-Hakem'e ulaştı. Bir katıra binip hızlıca Hz. 'Âişe'ye gidip Hz. Hüseyîn'in abisi Hz. Hasan'ı dedesinin kabrinin yanına gömmek istediğini belirtmiştir. Ona "Eğer abisini oraya gömerse senin babanla arkadaşı Ömer'in bütün övünç kaynağı yok olur" demiştir. Hz. 'Âişe, Mervân'a ne yapmamı önerirsin deyince o "Gel ve onun oraya gömülmesini engelle" demiştir. Hz. 'Âişe de gelip Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in yanına gömülmesine engel olmuştur.[2753] Şîa'nın Mervân'ı mezkûr lakaplarla cerh ederek onun âdil olmadığını dolayısıyla ondan gelen rivâyetlerin kabul edilemeyeceğini belirtmek istememiştir.

1.2.19. 'Abdullâh b. ez-Zübeyr

2/624 yılında Medîne'de doğmuş olan 'Abdullâh b. Zübeyr, Muhâcirlerin Medîne'de dünyaya gelen ilk çocuğu olarak ismini Hz. Peygamber bizzat koymuştur. Suriye ve Mısır'ın fetihlerinde bulunmuştur. İfirikiyye, Taberistân ve Gürcân seferlerinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Kurra ve hâfız olması hasebiyle Kur'ân'ın çoğaltılması komisyonunda görevlendirilen dört kişiden birisi olmuştur. Hz. Osmân'ın şehîd edilmesi üzerine protestocular tarafından halife seçilen Hz. Ali'den, Hz. Osmân'ın katilini isteyenlerden birisi olmuştur. Hz. 'Âişe, Talha, Zübeyr ile birlikte Cemel savaşında Hz. Ali'ye karşı savaşmıştır. Muâviye'nin oğlu Yezid'i (ö. 64/683) veliaht tayin etmesi üzerine Hz. Hüseyîn gibi ona şiddetli muhâlefet etmiştir. Yezid'e başkaldırarak Medîne'den Mekke'ye geçmiştir. Yezîd'in üzerine gönderdiği orduyu yenilgiye uğratmıştır. Mekke kuşatması esnasında Yezîd'in ölüm haberini alınca Emîrü'l-Mü'minîn unvanıyla halifeliğini ilan etmiştir. 64/683 tarihinden itibaren, on yıl boyunca İslâm topraklarının yarıya yakınında hüküm süren İbn Zübeyr, Abdulmelik'in (ö. 86/705) komutanı Haccâc b. Yûsuf es-Sakâfî'ye (ö. 95/714) 73/692 yılında yenilerek şehit olmuştur.[2754]

1.2.19.1. İbn Zübeyr'i Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Osmân'a yakın duruşuyla bilinen Abdullâh b. Zübeyr, Hz. Ali'nin hilâfetini tanımamış olması ve teyzesi Hz. 'Âişe ile birlikte ona karşı Cemel savaşına katılması cerh edilmesi için yeterli sebepler olmuştur. Hz. Ali'nin, "Zübeyr bizden, Ehl-i Beyt'e yakın olan biriydi. Nihâyet oğlu Abdullâh yetişti ve onu yoldan çıkardı"[2755] ifadesi Zübeyr'in

---

2753 **Taberî Âmulî es-Sağîr,** Delâilu'l-İmâme, s. 160. Ayrıca bkz. **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 172.

2754 Abdullah b. Zübeyr'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Necefî,** 'Abdullah b. Zübeyr el-Hâşimî', es-Sahâbetu'l-Kirâm, II, 226 vd; **Yıldız, Hakkı Dursun** (1988) 'Abdullah b. Zübeyr b. 'Avvâm', DİA, İstanbul, I, 145-146; **Öz,** Sahabe Sonrası İktidar Mücadelesi, s. 135 vd.

2755 **İbn Ebî'l-Hadîd,** IV, 79; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 347,XXXII, 108; **Mâzenderânî, Muhammed b. İsmâil Hâirî (ö. 1216/1801-02)** (1426)Muntehe'l-Mekâl fi Ahvâli'r-Ricâl, I-VII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt (as) li İhyâi't-Turâs, IV, 185; **Aliyârî Tebrizî, Ali b. Abdullah (ö. 1327/1909-10)** (1412) Behcetu'l-Âmâl fî Şerhi Zübdetu'l-Mekâl, I-VII, 2. Baskı, Tahrân, Bunyâdi Ferhengi İslâmî Kuşânpur, V, 226; **Mâmekânî**, Tenkih (Rihlî), I, 438; **Şûşterî,** Kâmûsu'r-Ricâl, VI, 348; **Hûyî**, Mu'ceumu'r-Ricâl, XI, 199.

Cemel'e katılmasında oğlunun önemli rol üstlendiğini göstermektedir.[2756]

Şîa rivâyet kaynaklarına göre İbn Zübeyr, Hz. Peygamber'den sonra zındık oldu.[2757] Hâşimoğullarına kızan ve Hz. Ali'ye buğzedip lanet okuyan birisine dönüştü.[2758] O, Hz. Ali'ye minberlerde lanet okuyup ve küfür ederdi. Cemel savaşının kıvılcımlarını yakan ve 'Âişe ile beraber savaşandır.[2759]

Şîa, İbn Zübeyr'i Hz. Osmân'ın katillerinin bulunması iddiasıyla Hz. 'Âişe, Zübeyr ve Talha'yı Hz. Ali'ye karşı savaşa ikna eden kişi olarak görmekte ve onu bu fiili üzerinden cerh etmektedir. Onun hayatının geri kalan kısmını Emevîlerle mücadeleyle geçirmesi bile Şîa tarafından ta'dili için yeterli görülmemiştir. Hal böyle olunca Şîa onu adalet yoksunu görerek rivâyetlerini reddetmektedir.

2.2.20. 'Abdullâh b. Ömer

Nübüvvetin üçüncü yılında Mekke'de doğmuş olan 'Abdullah b. Ömer, babasıyla birlikte Müslüman olmuş, yaşı küçük olduğundan dolayı Bedir ve Uhud savaşlarına kabul edilmemiştir. Hendek gazvesi ve sonrasındaki bütün gazvelere iştirak etmiştir. Ayrıca Suriye, Irak ve Mısır fetihlerine, Yermük ve Nihâvend savaşlarına katılmıştır. İstanbul seferine (49/669) iştirak etmiş olan Abdullah, Müslümanlar arasında ceriyan eden savaşlardan ve fitnelerden hep uzak durmuştur. Hz. Ali'ye ve Yezîd b. Muâviye'ye herkes biat edip, icmâ oluştuktan sonra biat etmiş olması, onun siyasî olaylar karşısındaki temkinli tavrını ortaya koymuştur. Ebû Hüreyre'den sonra en çok hadis rivâyet eden yedi sahâbînin ikincisi olmuştur. Seksen beş veya seksen yedi yaşlarında 73/693 yılında Mekke'de vefat etmiştir.[2760]

2.2.20.1. İbn Ömer'i Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in faziletiyle ilgili Şîa kaynaklarında İbn Ömer'den rivâyet edilen birçok rivâyet bulunmasına rağmen,[2761] fitne döneminde meydana gelen olaylarda Hz. Ali'nin safında yer almayıp tarafsız kalmaya çalıştığı için Şîa tarafından cerh edilmiştir.[2762] İbn Ömer'i cerh eden rivâyetler şunlardır:

Hz. Ali'nin hilâfeti konusunda bir icmâ hâsıl olduktan sonra ona biat etmesi, Cemel

---

2756 **Aliyârî Tebrizî,** Behcetu'l-Âmâl, V, 226.
2757 **Mâmekânî,** Tenkih (Rihlî), I, 438.
2758 **Nemâzî,** Mustedrekât, V, 18.
2759 **Emînî, Muhammed Hâdî (ö. 1379/1959)** (1412) Ashâbu Emîrü'l-Mü'minîn (as) ve'r-Ruvvâtu anhu, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Ğadîr, I, 355-356.
2760 Abdullah b. Ömer'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Fettâhzâde, Rahmân,** 'Abdullah b. Ömer', Dâiretu'l-Me'ârif, VI, 147vd; **Kandemir, M. Yaşar** (1988) 'Abdullah b. Ömer', DİA, İstanbul, I, 126-128.
2761 Örneğin bkz. **Humeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, s. 26.
2762 **İbn Muzâhim,** Vak'atu Sıffîn, s. 540.

vakasında tarafsız kalması[2763] ve Sıffın'de Muaviye'nin karargâhında olması onun cerh edilmesinde yeterli sebepler olmuştur. 'Ammâr'ın öldürüldüğüne şâhid olunca Hz. Peygamber'in 'Ammâr için dediği "*Ammâr'ı azgın bir topluluk öldürecektir*." hadisini hatırlamış ve Muâviye'nin askerleri arasından ayrılmıştır. Hz. Ali'nin safına da geçmeyerek, Hicaz'a dönmüş ve ölünceye kadar Mekke'de ikamet etmiştir.[2764] Hz. Ali, İbn Ömer'i hakka yardım etmemekle cerh etmiştir.[2765] Dolayısıyla Şîa İbn Ömer'i Hz. Ali'nin safında yer almadığından dolayı cerh etmiştir.

2.2.21. Büsr b. (Ebû) Ertât el-Âmirî

Hicretten iki yıl sonra 624'te Mekke'de doğan Büsr,[2766] babasının künyesine nispetle Büsr b. Ebû Ertât, dedesinin adına nispetle de Büsr b. Ertât adıyla tanınmıştır. Suriye ve Mısır fetihlerine katılmıştır. İfrîkıye seferinde Veddan'ı fethetmiştir. Sıffîn'de Muâviye'nin safında Hz. Ali'ye karşı savaşmasının neticesinde Muâviye tarafından Basra valiliğine (41/661-62) tayin edilmiştir. İki yıl sonra 43'te (663-64) Bizans'a karşı yapılan deniz seferine memur edilmiştir. Büsr, o yıl Bizans topraklarında kışlayıp İstanbul'a kadar gitmiştir. Ertesi yıl yine bir deniz seferine katılmış ve bundan sonraki iki yıl boyunca Ukbe b. Nâfi' ile Mağrib'e hareket etmiş ve Trablus'a ulaşmışlardır. 670'te Süfyân b. Avf ile beraber Rumlar'a karşı yeni bir sefer düzenlemiş ve iki yıl üst üste bu seferlere devam etmiştir. Daha sonra İfrîkıye'deki Meccâne şehrini zapt etmiş olan Büsr, 86/705 tarihinde ölmüştür.[2767]

2.2.21.1. Büsr b. Ertâd'ı Cerh Ettiği İddia Edilen Rivâyetler

Katı kalpli, kan dökücü ve rahmet yoksunu olan Büsr, Hz. Osmân'ın ve Muâviye'nin ateşli taraftarlarından biriydi. Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelede Muâviye'nin tarafında yer aldı ve bütün gücüyle onu destekledi. Hz. Ali taraftarlarını sindirmek ve halkı Muâviye'ye biat ettirmek için Mekke, Medîne ve Yemen'e Muâviye'nin ordu komutanı olarak gitti. Mekke, Medîne, Yemen, Tâif, Hadramevt, Hemedân'da Muâviye'ye biat etmekten kaçınan kişilere karşı her türlü şiddete başvurdu. Mallarına el koyup evlerini yaktı. Kadın ve çocukları öldürmekten çekinmedi.[2768] Hatta Hz. Ali'nin Yemen valisi 'Ubeydullah b. 'Abbâs'ın küçük yaştaki iki oğlunu öldürdü.[2769]

2763 **Fettâhzâde,** 'Abdullah b. Ömer', Dâiretu'l-Me'ârif, VI, 148.
2764 **Keşşî,** I, 197.
2765 **el-Hûî,** Minhâcu'l-Bera'e, XXI, 346.
2766 Bazı kaynaklara göre ise Medîne'de doğmuştur. Örneğin bkz. **Kâzımî, Muhammed Eyyûb,** 'Busr b. Ertâd', Dâiretu'l-Me'ârif, IV, 94.
2767 Büsr b. (Ebî) Ertâd'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Kâzımî,** 'Busr b. Ertâd', Dâiretu'l-Me'ârif, IV, 92 vd; **Özaydın, Abdulkerîm** (1992) 'Büsr b. Ebû Ertâd', DİA, İstanbul, VI, 494.
2768 **Sekefî,** el-Ğârât, II, 382; **Meclisî**, Bihâr, XXXIV, 9.
2769 **İbn Ebî'l-Hadîd,** II, 17.

Hz. Ali, Büsr'e beddua ederek, "Allah'ım Büsr dünya menfaatlerini elde etme için dinini sattı ve senin haramlarını çiğnedi. Zâlim bir mahlûka itaat ediyor. Onun yanındakini senin yanındakine tercih ediyor. Allah'ım onun aklını almadan onu öldürme rahmetini ona bir gündüz saatinde bile vacib kılma, Allah'ım Büsr'a, Ömer'e ve Muâviye'ye lanet et. Gazabını onlara helal kıl. Onlara azabını indir. Azabın onlara isabet etsin. Azgın kavimlerden çevirmediğin azabını onlardan çevirme!" Büsr, Hz. Ali'nin bu bedduasından sonra az bir süre sonra vesveseye yakalanıp aklını yitirdi. Kılıçla oynuyordu. Sürekli bana bir kılıç verin onunla savaşayım derdi. Nihayet ona odundan bir kılıç yaptılar. Onu dirseklerini yaklaştırıp onunla dirseklerine bayılana kadar vuruyordu. Ölene kadar bu halde kaldı.[2770] Mezkûr rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Şîa'nın Büsr'ü cerh etmesinin sebebi Hz. Ali'ye karşı Muaviye'nin safında mücadele etmiş olmasıdır. Onun için Hz. Ali'nin bedduasına bile maruz kalmıştır. Hal böyle olunca Şîa onu âdil bir sahâbî olarak görmemekte ve ondan gelen bütün rivâyetleri reddetmektedir.

Netice olarak; zikri geçen sahâbîler örneğinden yola çıkarak Şîa'nın sahâbîleri cerh etmek için kaynaklarında zikrettikleri rivâyetlerin temel amacı, Hz. Ali'nin karşısında yer almış ya da tarafsız kalmış olan sahâbîleri değersizleştirmek, toplum nezdindeki saygınlıklarını yok etmek, onlara gösterilen saygı ve sevgiyi onlardan alıp, ma'sûm kabul ettikleri imâmlarına döndürmek olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur. Onun için münâfık ve inanmayanlar hakkında nâzil olan birçok âyeti kendilerine muhalif olarak gördükleri bazı sahâbîlere batını yollarla ya da vaz edilen nüzûl sebepleri ile ilişkilendirerek onları cerh etmektedir. Böylelikle âyetleri kendi istekleri doğrultusunda onlardan doğrudan anlaşılmayan anlamlar yüklemek suretiyle mezheplerinin gereklerine uygun olarak gâî yorumlar yapmış olmaktadırlar.

Şîî âlimler cerh ettikleri sahâbîlerin İslâm dinine ve Müslümanlara yaptıkları hizmetleri görmezden gelmekte onları imâmet ve Hz. Ali taraftarlığını merkeze alarak değerlendirmektedir. Bu iki konuda Ehl-i Beyt'e destek vermemiş olanları tekfir edecek kadar işi ileri boyutlara taşımaktadırlar. Örneğin Allah'ın ve Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuş birçok sahâbîyi Firavun, Nemrut, Hâmân gibi küfürde ileri gitmiş olanlarla eş tutmakta hatta kıyamette onlardan daha şiddetli azaba duçar olacaklarını belirtmek suretiyle insaf sınırlarını zorlamaktadırlar. İlk üç halife ve onları destekleyen sahâbîleri, Şîa daha sert bir tonda cerh ederken, tarafsız kalmış olanları ise daha yumuşak bir tonda tenkid ettikleri müşahede edilmiştir.

[2770] **İbn Ebî'l-Hadîd,** II, 18; **Meclisî,** Bihâr, XXIV, 11; **el-Hûî,** Minhâcu'l-Berâ'e, XV, 359; Mâzenderânî, Muntehe'l-Mekâl, II, 144.

Şîî rivâyet kaynaklarında bir kısım Sahâbîleri cerh için zikredilen lakaplar, tekfir etme, küçük düşürme, istihza, teşbih ve hakaret içeren yönleri ile ön plana çıkmıştır. Örneğin; Hz. Ebû Bekir; "Ebû'l-Fasîl", "Ebû'ş-Şurûr", "Hepter", "Züreyk", "Fehşâ", "Ebû'n-Naks", "Senamâ Kureyş", "Cibt", "Lât" ve "Abdu'l-Uzza" lakapları kullanmışken; Hz. Ömer; "Ruma'", "es-Samirî", "el-Uzzâ", "Hâmân", "Suhâk'ın oğlu", "Züfer", "Bu Ümmetin Firavun'u", "Bu Ümmetin Nemrud'u", "Gunder", "Züreyk", "Tâğût", "Münker", "Veled-i Zina", "Şeytân" lakapları Hz. Osmân için "'Asken", "Na'sel", "Menât", "Ebû'd-Devâhî", "Fâsık", Ebû Mûsâ el-Eş'arî için "Bu Ümmetin Patriği", "Sâmirî" Ebû Hüreyre için "Şeyhu'l-Madîre", "Obur" Muaviye için "Talîk oğlu Talîk", "Ukay'is", "Ebû'l-Me'âzif", "Lanetlik Oğlu Lanetlik" lakaplarını kullanmışlardır. Mezkûr lakaplarda da görüldüğü üzere Şîa Müslümanlar için asla kullanılması uygun olamayan lakaplarla bazı sahâbîleri cerh ederek onları İslâm dairesinin dışına çıkartmakta ve onlar vasıtasıyla gelen dini birikimi reddetmektedir.

Şîî yazarlar, cerh ve ta'dîl için zikrettikleri rivâyet, isim ve lakaplara meşruiyet kazandırmak adına bunları bazen Hz. Peygamber'e bazen de imâmlara isnat ettikleri görülmüştür. Kaynaklarda zikredilen isim ve lakaplar erken dönem eserlerinde takıyyenin gereği olarak imalı bir şekilde kullanılmışken, XI. yüzyıldan sonra kaleme alınan eserlerde isimlerin kime delalet ettiğinin açıkça dile getirilmiş olması dikkatleri celp etmiştir. Şîî kaynaklarda ilk üç halifeye yönelik kullanılan lakapların hicrî III ve IV. asırlar ile X ve XII. asırlar arasında yoğunlaştığı görülmüştür. Bu dönemlerde ya Sünnî toplumlarla etkileşim fazla olmuş, ya da Şîa kendisini muhâlefet konumunda görerek iktidarı ve onun maiyetindeki halkı eleştirmek adına böyle bir yola tevessül etmiş olabilir.[2771] Sahâbîlerî cerh etmek için zikredilen rivâyetlerin kâhir ekseriyeti Şîa dışındaki kaynaklarda geçen sebeb-i nüzûller dikkate alınmadan, bâtınî tevillere başvurmak suretiyle âyetlerle ilgili aktardıkları rivâyetlerden derlemişlerdir. Oysa temel tefsir kaynaklarına bakıldığında Kur'ân'a dayandırılan lakapların çoğu ya Mekkeli müşriklerden biri ya şeytan ya da önceki toplumlarda îmân edenlere düşmanlıkları ile bilinen kimseler hakkında indirildiği izhar olmaktadır. Ayrıca kullanılan lakapların tamamına yakını, sened ve metin tenkîdinin pek öne çıkmadığı ahbârî geleneğe mensup, Kummî, Fadl b. Şâzân, 'Ayyâşî, Küleynî gibi müellifler tarafından dile getirilmiş ve onların usûlünü takip eden Feyz-i Kâşânî, Bahrânî Hüveyzi gibi müellifler de onların aktardıklarını eserlerinde zikretmişlerdir. Usûlî geleneği savunan isimlerce telif edilen eserlerde, çok azı hariç mezkûr lakaplar yer almamış olmakla

[2771] **Akdoğan,** s. 67.

birlikte onların sahâbe tasavvurunun öncekilerden fazla bir farkının da olmadığı müşahede edilmiştir. Sadece cerh için zikredilen rivâyet ve lakaplara biraz daha temkinli yaklaştıklarını söylemek mümkündür.

2.2.22. Cerh Edilen Sahâbîlerin Rivâyet Ettikleri Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Ta'dîl edilen sahâbîler ve onlardan gelen rivâyetlere değinildikten sonra cerh edilen sahâbîler ve onlardan gelen rivâyetlere değinmek konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Cerh edilen sahâbîler başlığında ele aldığımız Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân, Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Hâlid b. Velid, Ebû Süfyân, Talha b. 'Ubeydullah, Zübeyr b. 'Avvâm, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, 'Amr b. el-'Âs, Muâviye b. Ebû Süfyân, Semüre b. Cündeb, Velid b. Ukbe, Abdullah b. Zübeyr, Büsr b. Ebû Ertât'dan *Kütüb-i Erbaa*'da hiçbir rivâyet yer almamaktadır.

Kâfî, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh ve *el-İstibsâr*'da Abdurrahmân b. Avf'tan hiçbir rivâyet aktarılmamıştır. *Tehzîb* ondan gelen sadece bir rivâyete yer vermiştir. O da Ramazân ayında oruç tutmanın fazileti ile ilgili şu rivâyettir: "*Ramazan ayı, Allah'ın size oruç tutmayı emrettiği aydır. Kim inanarak ve sevabını Allah'tan umarak bu ayda oruç tutarsa annesinden doğmuş gibi günahlardan arınmış olur.*" [2772] Zikri geçen rivâyet Abdurrahmân b. Avf kanalı ile Sahih-i İbn Huzeyme'de de aktarılmıştır.[2773]

Kâfî, *Men lâ Yahduruhu'l-fakîh* ve *Tehzîb* adlı eserler Muğîre b. Şu'be'den hiçbir rivâyet aktarmamışlardır. Tûsî, *el-İstibsâr*'da ölmüş kişinin gerisinde bıraktığı iki ninesine verilecek miras payı ile Muğîre b. Şu'be'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği bir rivâyetine yer vermektedir.[2774]

Kâfî, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh ve *el-İstibsâr* Ebû Hureyre kanalı ile gelen hiçbir rivâyeti aktarmamışlardır. *Tehzîb* ondan gelen iki rivâyete yer vermiştir. Her iki rivâyetten birisi Ramazan ayının fazileti ile ilgili diğeri ise Cuma günü nafile oruç tutmakla ilgilidir. Zikri geçen rivâyetler şunlardır: Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ramazan ayı mübarek bir aydır. O ayda Allah size oruç tutmayı farz kılmıştır. O ayda cennet kapıları açılır, şeytanlar zincire vurulur, o ayda bin aydan daha hayırlı Kadir gecesi bulunmaktadır. O, geceyi mahrum bırakan mahrum kalır."[2775] Bu rivâyet Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarında da geçmektedir.[2776] Diğer bir rivâyet ise Ebû

2772 **Tûsî,** Tehzîb, IV, 204-205.
2773 **İbn Huzeyme,** III, 335.
2774 **Tûsî,** el-İstibsâr, IV, 204.
2775 **Tûsî,** Tehzîb, IV, 205.
2776 Örneğin bkz. **Abdurrezzâk,** el-Musannef, IV, 175; **İbn Mâce,** Siyâm, 3.

Hüreyre, "Hz. Peygamber'in kendilerine Cuma günü oruç tutmayı yasaklamadığını ancak Cuma gününü bir öncesi ya da bir sonrasıyla beraber tutmamız gerektiğini bizlere söylediğini ondan işittim." demektedir.[2777] Aynı rivâyet Ehl-i Sünnet kaynaklarında da geçmektedir.[2778]

Kâfî, Tehzîb ve *el-İstibsâr* Hz. 'Âişe'den hiçbir rivâyeti aktarmamıştır. *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh* Hz. 'Âişe'den bir rivâyet aktarmışlardır. *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'te geçen rivâyet şudur: "Kendi abdestini başkasının vücudunda gören kimse kıyamet gününde en üzüntülü kimsedir."[2779] *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh*'i tahkik eden muhakkik bu rivâyet için şunları söylemektedir. Bu rivâyet âmme kanalı ile gelmiştir. Bu rivâyetin benzerleri bizim kaynaklarımızda olmasına rağmen İbn Bâbeveyh, âmmeye reddiye olsun diye bu rivâyeti eserine almıştır.[2780] Yapılan araştırmalar sonucunda Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarında böyle bir rivâyet tespit edilememiştir.

Kâfî'nin Ebû Ca'fer/Muhammed el-Bâkır'dan rivâyet ettiğine göre: Hz. Peygamber Hz. 'Âişe'ye şöyle demiştir: "Ey 'Âişe çirkinlik örnek bile olsa kötü bir örnektir." Kâfî'de aktarılan bu rivâyette Hz. 'Âişe'nin ismi senette değil, metinde geçmektedir.[2781]

Kâfî, Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh ve *el-İstibsâr,* Mervân b. el-Hâkem'den gelen hiçbir rivâyet aktarmamıştır. *Tehzîb* ondan gelen tek bir rivâyete yer vermiş olup o da onun Hz. Ali hakkında söylemiş olduğu şu sözüdür. "Ali bizi Basra'da yenilgiye uğrattığında, bir malın kendisine ait olduğu ile ilgili delil getirenlere mallarını geri vermeye başladı. Delil getiremeyenler ise malın kendisine ait olduğunun delili olarak yemin ettirip malını ona geri veriyordu. Orada bulunanlardan birisi 'Ey Mü'minler'in Emîri! Feyi ve esirleri aramızda bölüştür' dedi. Bu istek çoğalınca Hz. Ali onlara şöyle cevap verdi: Sizden hanginiz mü'minlerin annesi 'Âişe'yi kendisine pay olarak almak ister? Bu işten vaz geçiniz.' dedi."[2782]

Kâfî, *Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh* ve *Tehzîb* Abdullah b. Ömer'den tek bir rivâyet aktarmıştır. *el-İstibsâr* ondan gelen hiçbir rivâyete yer vermemiştir. Zikri geçen eserlerin Abdullah b. Ömer'den aktardıkları rivâyet, Mekke'de baş göstermiş olan kurbanlık kıtlığı ile ilgili Hişâm b. el-Mukârî'nin Hz. Ali'ye yazmış olduğu mektup ve Hz. Ali'nin ona cevaptır.[2783]

2777 **Tûsî,** Tehzîb, IV, 394.
2778 Örneğin bkz. **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, IV, 374, XVI, 7, 266; **İbn Hibbân**, VIII, 375.
2779 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 48.
2780 **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, I, 48. (Muhakkikin 3. dipnotu)
2781 **Küleynî**, el-Kâfî, IV, 13.
2782 **Tûsî,** Tehzîb, VI, 170.
2783 **Küleynî,** el-Kâfî, IX,233; **İbn Bâbeveyh,** Men lâ Yahduruhu'l-Fakîh, II, 497; **Tûsî,** Tehzîb, V, 270.

Cerh edilen sahâbîler başlığında incelediğimiz sahâbîlerden *Kütüb-i Erbaa*'da sadece beş rivâyet gelmiştir. Bu rivâyetlerden birisi, Şîa iddiasına göre halifelik hakkını Hz. Ali'den alıp onun yerine Hz. Osmân'a veren ve Şîî âlimlerin Kârûn'a bezettikleri Abdurrahmân b. Avf'dan gelmiştir. Bir rivâyette zinâ gibi ağır bir suçla suçladıkları Muğîre b. Şu'be'den, Bahreyn valisiyken zimmetine mal geçirdiği, Muâviye'nin sofrasından kalkmadığı iddiası ile cerh ettikleri Ebû Hureyre'den iki rivâyet aktarmışlardır. Hz. Peygamber hayattayken ona eziyet ettiği, onun vefatından sonra Hz. Ali'ye karşı Cemel'de savaşan Hz. 'Âişe'den bir rivâyet aktarmışlardır. Sadece *Kütüb-i Erbaa*'da yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivâyetlere rastladık. Diğer rivâyet kaynaklarında da İmâmiyye Şîa'sının cerh ettiği sahâbîlerden gelen rivâyetlere rastlamak mümkündür. Şîa âlimlerinin tekfir edecek kadar sert bir dille cerh ettikleri sahâbîlerden rivâyet aktarmaları mezhebin kendi içindeki tutarsızlığını göstermesi açısından önemlidir. Diğer tutarsızlıkların da ta'dîl ettikleri sahâbîlerden gelen rivâyetlere de çok az yer vermiş olmalarıdır. Bu da göstermektedir ki Şîa hadis rivâyeti konusunda imâmlarına güvendikleri kadar sahâbîlere güvenmemektedir.

2. İmâmiyye'nin Küfürle İtham Ettiği Sahâbîler

Küfür, eğer putperestlik ve Allah'a ortak koşmak olarak tanımlanırsa Şîa'nın sahâbeye yönelttiği tenkitlerin, onları küfür ile ithama sevk etmeyeceği açıktır. Dolayısıyla sahâbîlerin ekserisi kâfir olmaz; bilakis Hz. Peygamber'e îmân etmiş olan yüz binlerce sahâbînin arasında çok az sayıda kişi bu şekilde itham edilebilir. Bununla birlikte Şîa'nın küfür kelimesinin kavramsal alanına, "Putperestlik ve şirkin" yanı sıra "Dinde bidat oluşturma, nasla tayin edilen imâma biat etmeme" gibi farklı anlamlar yüklemek suretiyle terimin kavramsal alanını genişletmişlerdir. Evs ve Hazrec kabileleri Müslüman olduktan sonra bir ara câhiliyye döneminde olduğu gibi birbirlerine silah çekip kavgaya tutuşmaları üzerine Allah, onları şu şekilde uyarmıştır: "*Size Allah'ın âyetleri okunurken ve Allah Resûlü de aranızdayiken nasıl küfre saparsınız? Her kim Allah'a bağlanırsa kesinlikle doğru yola iletilmiştir.*"[2784] Evs ve Hazrec kabilelerinin İslâmiyeti kabul ettikten sonra putperestlik ve müşriklik inancını kabul etmedikleri konusunda ittifak vardır. Bununla birlikte Allah onların dine uygun olmayan davranışları için küfür kelimesini kullanmıştır.[2785] Burada zihinleri şöyle bir soru meşgul etmektedir. Şîa sahâbîlerin çoğunu neden tekfir etmektedir? Malumdur ki Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahâbîlerin bir kısmı dinin gereklerini yerine getirip din üzerinde sebat etmişlerdir. Bazıları da çeşitli

[2784] Al-i İmrân, 3/101.
[2785] Ayrıca benzer kullanımlar için şu âyetlere de bakılabilir. Al-i İmrân, 3/52, 167; Mâide, 5/41.

bahanelerle dinden çıkmışlardır. Bir kısmı da dinin bazı hükümlerini uygulamamışlardır. Tıpkı Hz. Mûsâ ve kardeşinin durumunu haber veren "*Rabbim! Kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum; bizimle, bu fâsık toplumun arasını ayır.*"[2786] âyetinde olduğu gibi İsrâiloğulları Hz. Mûsâ'nın bütün emirlerine değil de Kudüs'e girme ile ilgili emrine karşı gelmişlerdi. Bundan dolayı da yıllarca çölde kaybolmuşlardır. Bunun gibi Şîa'ya göre Hz. Peygamber'in kendisinden sonra halife tayin ettiği "Vasîm" dediği "*Sen benim için peygamberlik dışında Hârun'un Mûsâ'ya olan veziri gibisin*" sözleri ile ta'dil ettiği, Hz. Ali'nin halifeliğini büyük çoğunluk göz ardı ettiğinden dolayı dinden çıkmıştır.[2787] Ele alınacak rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Şîa'nın sahâbeyi tekfir etmesinin altında yatan temel sebep sahâbîlerin halife olarak Hz. Ali'ye değil de Hz. Ebû Bekir'e biat etmeleridir.

Muhammed el-Bâkır'a göre Hz. Peygamber'den sonra üç kişi hariç, herkes irtidat etmiştir. Râvî o üç kişinin kim olduğunu sorunca el-Bâkır, Onların "Mikdâd b. el-Esved, Ebû Zer el-Gıfârî ve Selmân el-Fârisî" olduğunu belirtmiştir.[2788] Kısa bir süre sonra insanlar kendilerine geldiler. (yani dinlerine geri döndüler). Zikri geçen üç kişi Emîrü'l-Mü'minîn zorla getirtip biatı alınmadan Ebû Bekir'e biat etmemişlerdir.[2789] Bu rivâyetten de anlaşılacağı üzere Şîa'nın dinden çıktığını iddia ettiği sahâbîlerin irtidatlarına gerekçe olarak Hz. Ebû Bekir'e biat etmelerinden başka hiçbir şeyi gösterememişlerdir.

el Hadramî'nin el-Bâkır'dan rivâyet ettiğine göre irtidat etmeyen bu üç kişiye sonra 'Ammâr b. Yâsir de katılmıştır. Râvî el-Hadramî; el-Bâkır'a 'Ammâr'ın durumunu sordum. el-Bâkır, "Ammâr bir ara tereddüt etmiş, daha sonra Hz. Ali'nin yanında yer almıştır."[2790] Başka bir rivâyette 'Ammâr'ın durumu sorulduğunda onun Hz. Ali'nin safında savaştığı ve böylece dinden çıkmadığını belirtilmektedir.[2791] 'Ammâr'ın da dâhil edilmesiyle Şîa'ya göre mürted olmayan sahâbîlerin sayısı dörde çıkmaktadır. Şîa mezkûr dört sahâbîye "Erkân-ı Erbaa" demektedir. el-Bâkır'dan sonra gelen oğlu Ca'fer-i Sâdık, bu dört sahâbîye başka sahâbîler de eklemek suretiyle sayıyı yediye çıkarmıştır. Rivâyete göre es-Sâdık şöyle demiştir: "Vallahi üç kişi hariç hepsi helak oldular sonra onlara Ebû Sâsân, 'Ammâr, Şetire ve Ebû 'Amre katıldı. Böylece yedi kişi oldular."[2792] Mufîd'in es-

---

2786 Mâide, 5/25.

2787 **Muhsin lu**, **Sekine** (1393) 'Berresi-i Nakşi Siyâsi İctimâî Sahâbe-i Cevan der Sadr-ı İslâm', (Yüksek Lisans Tezi), Azâdî İslâmî Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani İlimler Enstitüsü, Tahrân, s. 40-42.

2788 Başka bir rivâyette el-Bâkır irtidat etmeyen bu üç isme ilaveten Hz. Ali'yi de ekleyerek sayıyı dörde çıkarmaktadır. Bkz. **Ayyâşî,** Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 199.

2789 **Küleynî,** Revdetu'l-Kâfî, XV, 558-559, (h.no: 15156); **Keşşî,** I, 27; **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 236.

2790 **Meclisî,** Bihâr, XXII, 342.

2791 **Keşşî**, I, 38-39; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 236.

2792 **Keşşî,** I, 35.

Sâdık'tan aktardığı rivâyete göre "Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer ve Mikdâd dışında bütün insanlık helak oldu. Sonra bunlara Ammâr, Ebû Sâsân el-Ensârî, Huzeyfe ve Ebû 'Amra da dâhil olarak helak olmayanların sayısı yediye çıkmıştır."[2793] Mufîd aktardığı rivâyette Setire yerine Huzeyfe'ye yer vermiştir. İbn Bâbeveyh, Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyip Hz. Ali'nin yanında yer alanların sayısını on iki olarak açıklamaktadır. Bunlar da şunlardır: Muhâcirlerden, Hâlid b. Sait b. el-As, Mikdâd b. el-Esved, Ubey b. Ka'b, 'Ammâr b. Yâsir, Ebû Zerr el-Ğıfârî, Selmân el-Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd ve Büreyde el-Eslemî; Ensârdan, Huzeyme b. Sâbit, İbn Huneyf, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Ebûl'l-Heysem b. et-Teyyihân'dir.[2794] Mekzûr isimler halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu düşündüklerinden dolayı onun lehine Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine itiraz etmiş ve Hz. Ebû Bekir'e en son biat eden sahâbîlerdir. Dolayısıyla Şîa'nın sahâbîleri küfürle itham etmesi temamen imâmet/hilâfet meselesinden kaynaklanmaktadır.

Humrân b. E'yen kendi dönemlerindeki müntesiplerinin azlığından şikâyet ederek el-Bâkır'a "Ne kadar az kaldık hepimiz toplansak bir koyunu yiyip bitiremiyoruz." O da "Bundan daha acayip olanı söyleyeyim mi?" dedi. Ben de "Evet" dedim. O el işaretiyle bu üçünü istisna ederek "Ensâr ve Muhâcirler de gittiler." dedi.[2795] Yukarıda el-Bâkır'dan aktarılan rivâyete mutabık olarak bu rivâyette de el-Bâkır üç sahâbî dışında bütün sahâbîlerin irtidat ettiğini belirtmektedir. Abdurrahîm el-Kesîr, el-Bâkır'a "Biz insanlar irtidâd ettiler dediğimizde insanlar korkuyorlar" şeklinde sarf ettiği sözlerine binaen el-Bâkır'ın ona "Abdurrahim Hz. Peygamber vefat ettikten sonra insanlar câhiliye ehli oldular." diye cevap verdiği rivâyet edilmektedir.[2796]

Rivâyetlerde görüldüğü üzere Şîa Hz. Peygamber'den sonra din üzerinde sebat eden sahâbîleri üç kişi ile sınırlandırılmaktadır. Onların dışındakiler Hz. Ali'den önce Hz. Ebû Bekir'e biat ettiklerinden dolayı küfre girmişlerdir. Nass ile imâm tayin edilen Hz. Ali'nin neden hakkını savunmadığı ve insanları kendi imâmetine davet etmediği ile ilgili olarak el-Bâkır'ın şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "İnsanlar yapacaklarını yapıp Ebû Bekir'e biat ettiklerinde, Hz. Ali onların İslâm dininden irtidat edip, putlara tapmalarından, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in onun Resûlü olduğuna şehadet etmemelerinden korktuğu için onları kendi imâmetine davet etmemiştir. Bu durum ona insanların yaptıkları üzerlerine karar kılıp İslâm'dan dönmelerinden daha sevimli gelmiştir. Günah işleyenler ancak helak olmuşlardır. Ama bilgisiz olarak insanların yaptıkları gibi

---

2793 **Mufîd,** el-İhtisâs, s. 6.
2794 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 607-68; **İbn Bâbeveyh,** 'Uyunu Ahbâri'r-Rızâ, II, 126.
2795 **Küleynî,** el-Kâfî, III, 618; **Meclisî**, Bihâr, XXII, 345.
2796 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 667-668; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 255.

Hz. Ebû Bekir'e biat edip başka bir şey yapmayanlar, Hz. Ali'ye düşmanlıkları bulunmayanların bu durumları onları kâfir kılmaz. Onları İslâm'dan çıkartmaz. İşte bu yüzden Hz. Ali, halifelik işini gizlemiş ve yardımcı bulamadığından dolayı istemeyerek Hz. Ebû Bekir'e biat etmiştir."[2797] Hz. Ali'nin destekçilerinin azlığından dolayı halifelik iddiası ile ortaya çıkmadığını temellendirmek için el-Bâkır'dan şu rivâyet aktarılmaktadır:

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, Hz. Ali'nin evine baskın düzenledikten sonra Muhacirûn, Ensâr ve diğerleri Hz. Ali'ye gelirler ona, "Vallahi sen mü'minlerin emîrisin, insanlar arasında bu işe en çok hak sahibi ve Hz. Peygamber'e göre en öncelikli olanısın. Elini uzat sana ölümüne biat edelim." demiştir. Hz. Ali, "Şayet doğru söylüyorsanız yarın tıraş olmuş olarak geliniz" diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, Selmân, Mikdâd ve Ebû Zer tıraş olmuştur. Onların dışında kimse tıraş olmamıştır. Sonra ikinci kez dönüp gelmiş ona "Vallahi sen halifeliğe insanlar arasında en fazla hak sahibi ve en öncelikli olanısın." demiştir. Hz. Ali gene onlara "Şayet doğru söylüyorsanız, yarın tıraş olmuş olarak geliniz" demiştir. Yine üç kişiden başka kimse tıraş olmamıştır. Bunun üzerine Râvî Ebû Buseyr, Ebû Ca'fer'e "'Ammâr onlardan değil miydi?" diye sorar. Ebû Ca'fer, "Hayır" cevabını vermiştir. Bu sefer râvî, Ebû Ca'fer'e "'Ammâr ridde ehlinden midir?" diye sormuştur. Ebû Ca'fer: "'Ammâr daha sonra Ali ile birlikte savaştı" karşılığını vermiştir.[2798] Rivâyetin diğer bir tarikinde 'Ammâr'ın Hz. Ali'ye öğleden sonra geldiği onun da elini 'Ammâr'ın göğsüne koyarak "Gaflet uykusundan uyanma zamanın yaklaşmadı mı? Dönün benim size ihtiyacım yoktur." dediği aktarılmıştır. 'Amr b. Sâbit'in rivâyetinde Hz. Ali'ye biat teklifi yapanların kırk kişi olduğu bildirilmiştir. 'Amr b. Sâbit, Ca'fer-i Sâdık'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Nebî (as) vefat ettikten sonra insanlar ökçeleri üzerine derhal dinden döndüler. Ancak üçü dönmedi. Bunlar Selmân el-Fârisî, Mikdâd b. el-Esved ve Ebû Zerr el-Gıfari'dir." Ebû Abdullah bunu şöyle izah etti: Resûlullah vefat edince kırk kişi Hz. Ali'ye gelerek "Hayır, vallahi senden sonra başkasına ebediyen itaat etmeyiz" dediler. Hz. Ali de bunun sebebini sorunca onlar "Gadîr-i Hum günü Hz. Peygamber'in senin hakkındaki beyanını duyduk" diye cevap vermişlerdir. Hz. Ali de onlara "Öyleyse yarın tıraşlı olarak geliniz." Ertesi gün mezkûr üç kişi hariç hiç kimse gelmemiş, 'Ammâr da öğleden sonra gelmiştir.[2799] Şîa bu rivâyetlerle sahâbîleri sözlerine sâdık olmamakla ve Hz. Ali'yi yardımsız bırakmakla suçlamışlardır.

2797 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 667; **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 255.
2798 **Keşşî**, I, 38-39; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 236.
2799 **Mufîd**, el-İhtisâs, s. 6; **Meclisî**, Bihâr, XXVIII, 259.

el-Bâkır, Hz. Peygamber'den sonra sahâbîlerin Hz. Ebû Bekir'e biat etmelerini Hz. Hârun'u bırakıp buzağıya tapanların durumlarına şu şekilde benzetmiştir: "Resûlullah'tan sonra insanlar/ashâb, Hz. Mûsâ'nın Tur dağına çıkışından sonra Hârûn'a tabi olanlar ile buzağıya tabi olanların durumuna düşmüşlerdir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'yi çağırmış, fakat o Kur'ân'dan başkasını kabul etmemiştir. Hz. Ömer, onu çağırmış, o Kur'ân'dan başkasını kabul etmemiştir. Hz. Osmân, onu çağırmış, o, Kur'ân'dan başkasını kabul etmemiştir. Deccâl'ın çıkışına davet eden her kişi mutlaka kendisine biat edecek olanları bulacaktır. Her kim dalâlet bayrağını kaldırırsa onun sahibi tağuttur."[2800] Meclisî'ye göre Hz. Ali'ye çağrıda bulunanlar kendilerine biat etsin ya da muvafakatte bulunsun diye çağrıda bulunmuştur. Hz. Ali de Kur'ân'a uyan görüşlerden başkasını kabul etmemiştir.[2801]

Mûsâ el-Kâzım'dan aktarılan uzunca bir rivâyette kıyamet gününde melekler "Allah'ın elçisi Muhammed b. Abdullah'a verdikleri ahitlerini bozmayan ve öylece devam eden havarileri nerededir?" diye seslenir. Bu nidâ üzerine Selmân, el-Mikdâd ve Ebû Zer ayağa kalkarlar.[2802] Mûsâ el-Kâzım'dan aktarılan bu rivâyete göre bu isimler dışında sahâbîlerin hepsi Hz. Peygamber'e vermiş oldukları ahitlerini bozmuşlardır. Rivâyette ahidin mahiyetine değinmemişse de Şîa'nın iddiasına göre ahid Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olacağı ile ilgili Hz. Peygamber'in onlardan aldığı sözdür.

Yukarıdaki rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Şîa Hz. Ebû Bekir'e biat ettikleri için sayısı üç ila on iki arasında değişen sahâbîler dışında kalanların nassa uymadıkları gerekçesi ile küfre düştüğünü/irtidat ettiğini iddia etmektedir.[2803] Bu iddia beraberinde şu problemi getirmektedir: Yirmi üç yıllık peygamberlik süresi boyunca Hz. Peygamber'in gece gündüz demeden eğittiği ashâbının kendisinin irtihalinden hemen sonra irtidat etmesi onun tebliğ vasfına halel getirir ki bunu ne Ehl-i Sünnet ve ne de Şîa kabul eder. Öyle ise Şîa'nı sahâbîleri tekfir etmesi tamamen siyasi kaygılarla yapılmış bir ithamdan öteye gitmemektedir.

Sahâbenin geneli imâmet meselesinden dolayı tekfir edilirken ilk üç halife de aynı gerekçelerle mürtedlikle itham edilmiş hatta bir an bile îmân etmediklerinden hatta helak olduklarından söz edilmiştir. Bir rivâyete göre bir genç Huzeyfe'ye gelerek "Ey Ebû Abdullah! Bir gün Büreyde b. el-Hâsip el-Eslemî'den söz ederken onun Hz. Peygamber'in, Mü'minlerin Emîri'ni/Hz. Ali'yi kendilerine emîr tayin ettiğine dair ona selam vermelerini

2800 **Küleynî,** el-Kâfî, XV, 668-669.
2801 **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 254.
2802 **Keşşî,** I, 41; **Mufîd** el-İhtisâs, s. 61; **Mâzenderânî,** Şerhu'l-Kâfî, IX, 177; **Meclisî,** Bihâr, XXII, 342; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 210.
2803 İbn Kesîr'e göre Şîa'nın küfür ve irtidatla itham etmediği sahâbî sayısı on yediyi geçmemektedir. Bkz. **İbn Kesîr,** el-Bâ'isu'l-Hasîs, s. 233.

istediğini ve orada bulunan bir kişinin arkadaşına; 'Muhammed'in amcasının oğlunu yüceltme ve derecesini yükseltmek konusunda neler yaptığını görmedin mi? Öyle ki şayet onu peygamber yapabilecek olsaydı yapardı." Arkadaşı da ona "Bu meseleyi gözünde büyütme! Şayet Muhammed ölürse onun sözlerini ayaklarımızın altına alırız." demiştir. Bu sözlerin sahibi olan kişiler minberde bulunduğu sırada "Büreyde'nin onlara ne şekilde seslendiğini tahmin eder gibiyim." dediğini işittiğini söyledin. Huzeyfe, "Evet, Büreyde'den bu sözleri dinledim. Sözü söyleyen Ömer'di. Cevap veren de Ebû Bekir'di." şeklinde cevap vermiştir. Genç, "*Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz.*' Vallahi halifeler kendileriyle birlikte olanlarla beraber helak olmuşlardır. Amelleri boşa çıkmıştır." demiştir. Huzeyfe, "Allah daha iyi bilir ama onlar hep bu irtidat üzerine kaldılar." demiştir. Konuşmasının devamında Huzeyfe şöyle demiştir "Vallahi onlar bir an bile Allah'a ve Resûlüne îmân etmediler.[2804] er-Râvendî ve el-Âmulî Nebât'nin Zeyne'l- Abidîn (Ali b. Hüseyn)'e dayandırdığı rivâyette onun, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkında, Allah adına yemin ederek kâfir ve müşrik olduklarını söylediği iddia edilmiştir.[2805] İshâk b. 'Ammâr'ın aktardığına göre Mûsâ b. Ca'fer şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki o ikisi (Ebû Bekir ve Ömer) insanları Hristiyanlaştırdı, Yahudileştirdi ve Mecusîleştirdi. Allah o ikisini bağışlamayacaktır…"[2806] Meclisî, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den bahsederken 'Allâh her ikisine de lanet etsin' demiştir.[2807]

Şîî kaynaklar 'Ammâr'ın Hz. Osmân'ı tekfir ettiğine dair rivâyetler nakletmektedirler. Bu rivâyetlerden birine göre, 'Ammâr'ın şöyle dediği iddia edilmektedir: "Üç kişi Osmân'ın küfrüne şâhidlik ediyorlar. Ben de onların dördüncüsüyüm. Bu dört kişinin en kötüsüyüm. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah'ın indirdikleri ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.*"[2808] Ben Osmân'ın, Allah'ın indirdikleri ile hükmetmediğine tanıklık ediyorum.[2809] Zeyd b. Erkam'a dayandırılan bir rivâyete göre 'Ammâr b. Yâsir'e siz hangi sebepten dolayı Osmân'ı tekfir ediyorsunuz." sorusuna o üç sebepten diyerek onları şu şekilde sıralamıştır: "Malı zenginler arasında dönüp dolaştırması, Resûlullah'ın ashâbı olan muhâcirleri, Allah ve Resûlü ile savaşanlar mesabesine koyması ve Allah'ın kitabı ile amel etmemesinden

---

2804 **ed-Deylemî, Hasan b. Muhammed (ö. 841/1437-38)** (1412) İrşâdu'l-Kulûb ile's-Sevâb, 1. Baskı, Kum, Şerîf er-Redî, II, 327-328; **Meclisî,** Bihâr, XXVIII, 94-95; **Arı,** s. 238.

2805 **Râvendî,** el-Harâic ve'l-Cerâih, II, 583.

2806 **İbn Bâbeveyh,** Sevâbu'l-E'mâl, s. 215; **Meclisî**, Bihâr, XXX, 407.

2807 **Meclisî,** Revdetu'l-Muttâkin, III, 135.

2808 Maide 5/44.

2809 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 291; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 50; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 297; **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 195.

dolayı tekfir ediyorum"[2810] demiştir. Huzeyfe'ye dayandırılan rivâyete göre ise 'Ammâr'ın şöyle dediği ileri sürülmektedir: "Allah'a hamd olsun ki Osmân ile ilgili hiçbir konuda şüphe içinde değilim. Ancak onu öldüren hakkında kuşku içerisindeyim. Acaba bir kâfir mi diğer kâfiri öldürdü? Yoksa kendisini fitnenin içerisinde bulan, îmân bakımından en faziletli bir mü'min mi onu öldürdü."[2811] demek suretiyle Hz. Osmân'ı tekfir etmiştir.

Hz. Hasan ve Hz. Ali'nin bu konuda 'Ammâr ile tartışmaları farklı yorumlanmaktadır. Zira rivâyet olunduğuna göre 'Ammâr, Hz. Osmân'ın aleyhinde ileri geri söz söyleyerek, ezcümle onun küfründen bahsetmiş, Hz. Hasan onun bu sözünden müteessir olarak bu sözleri reddetmiş ve onunla tartışmıştır. Hatta Hz. Hasan bununla da kalmayıp 'Ammâr'ı babasının yanına götürerek olanları ona anlatmıştır. Hz. Ali de 'Ammâr'a "Sen Osmân'ın îmân ettiği Allah'ı inkâr mı ediyorsun?" diye bir soru sormuştur. Bunun üzerine 'Ammâr susmuştur.[2812] Bu rivâyetler sahih olarak kabul edildiği takdirde Hz. Ali'nin 'Ammâr'ın sözünden hoşnut olmadığını ve Hz. Osmân'ı tekfir eden sözlerine katılmadığını göstermektedir. "Sahâbînin Sahâbî Tarafından Dövülmesi" başlığında ele alındığı üzere 'Ammâr ile Hz. Osmân'ın çeşitli sebeplerden dolayı arasının bozuk olduğu, hilâfetteki uygulamaları ve tasarruflarından rahatsız olduğu bilinen bir gerçektir. Onun Hz. Osmân'ı tekfir etme nedeni dini hassasiyetten ziyade siyasi olma ihtimali ağır basmaktadır.

Ehl-i Sünnet ve Şîa hadis usülcülerin sahâbe tanımlarına göre "Dinden çıkanlar" sahâbî sayılmaz. Dolayısıyla Sahâbî olduğu hâlde Hz. Peygamber'in vefatından sonra irtidat eden Abdullah b. Cahş,[2813] Ubeydullah b. Hatal, Rabia b. Ümeyye b. Halef ve Eş'as b. Kays gibiler irtidat ettikleri için sahâbî kabul edilmemektedir.[2814] Aynı şekilde Hz. Ali yerine Hz. Ebû Bekir'e biat eden sahâbîler Şîa'nın iddiasına göre eğer dinden çıkmışsa Şîa'nın onları sahâbîlerden saymaları, bir tane bile olsa onların rivâyetlerinden delil getirmeleri çelişki ifade edecektir. Önceki başlıkta geçtiği üzer Şîa cerh ettiği sahâbîlerden rivâyetler aktarmışlardır. Öyle ise Şîa'nın "Üç kişi hariç bütün sahâbîler irtidât ettiler" sözü ile dinden irtidât anlaşılmamalıdır. Ondan halife olarak Hz. Ali yerine Hz. Ebû Bekir'e biat anlaşılmalıdır. Ancak Şîa sonradan imâmeti nassın gereği olarak (!) inanç haline getirdiğinden dolayı o inancı benimsemeyen ya da ona uymayanları irtidatla itham etmiştir. Küfürle itham ettiği sahâbîleri de hilâfet konusunda nassa uymadıklarından dolayı tekfir

---

2810 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 291; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 51; **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hâk, s. 297; **Meclisî**, Bihâr, XXXI, 195.

2811 **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 291-292; **'Allâme Hillî**, Nehcü'l-Hâk, s. 297.

2812 **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 48.

2813 **el-Lârî,** s. 117-118.

2814 **el-Emîn**, A'yânu'ş-Şîa, I, 113-114.

etmişleridir.

3. İmâmiyye'nin Münâfıklıkla İtham Ettiği Sahâbîler

Nifâk; her dînin, toplumun vs. karşılaşabileceği bir problemdir. Münâfıklar gizli inanmayanlar olduklarından, inkârını açıkça ilan edenlerden daha zararlı ve tehlikelidirler. Çünkü kâfirler inanmadıklarını açıkça ifade ederek samimi bir davranış sergiledikleri halde münâfıklar inançsızlıklarını gizleyerek insanları aldatabilmektedirler.[2815] Kur'ân âyetlerinde ve Hz. Peygamber'in hadislerinde de geçtiği üzere Hz. Peygamber döneminde münâfıkların var olduğu bir gerçektir. Münâfıkların bir kısmını bütün sahâbîler bilirken bir kısmını Hz. Peygamber'in hakkında özel bilgi verdikleri, bir kısmını sadece Hz. Peygamber bilmekteydi. Bir kısmının bilgisi Hz. Peygamber'e bile kapalıydı.[2816]

Şîa, bazı Mekkî âyetlerden yola çıkarak[2817] bir kısım sahâbîleri daha İslâm'ın ilk gününden itibaren îmân etmemekle ve nifâklarını içlerinde gizlemekle itham etmektedir. Bunları Hz. Peygamber ve sahâbîleri de bilmedikleri için onları kendilerinden birisi olarak görmekteydiler. Oysaki onlar îmân etmediklerinden dolayı onlardan değildi. Bu iddialarını desteklemek için çeşitli âyet ve rivâyetleri delil olarak ileri sürmektedirler.[2818]

Münâfıklığın birden çok sebebi bulunmaktadır. Mal-mülk elde etmek, iktidar devşirmek, can ve mal korkusundan, toplumdaki makam ve saygınlığını kaybetme korkusu, İslâm'a içerden darbe indirmek, Müslümanların sırlarını düşmanlarına vermek, gibi nedenler münâfıklığın öne çıkan gerekçelerindendir.[2819] Örneğin, Şîa'ya göre Ebû Süfyân gerçekte Müslüman olmamış olup, Mekke'nin fethinden sonra öldürülme korkusundan dolayı Müslüman olmuş gibi görünen bir münâfıktır.[2820]

Şîî âlimler münâfık sahâbîlerinin Allah'tan başka kimse tarafından bilinemeyeceğini ancak Hz. Peygamber'den rivâyet ettikleri "*Ali'yi ancak mü'min olanlar sever ve Ali'den ancak münâfık olanlar ona buğz eder*", rivâyetinden yola çıkarak Hz. Ali karşıtlığını münâfıklık için ölçüt olarak almaktadır.[2821] Ayrıca Ehl-i Sünnet kaynaklarında bazı sahâbîlerden bu doğrultuda da rivâyet edilen bazı hadisleri de delil getirmek suretiyle kendi görüşlerini desteklemektedirler. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse:

2815 **Demircan, Adnan** (2016) Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar, 4. Baskı, İstanbul, Beyan Yay., s. 119.

2816 Örneğin bkz. Tevbe, 9/101.

2817 Örneğin Müddesir, 74/31.

2818 **İbn Kemâl, Ebû'l-'Abbâs** (1387) Simâ-ı Sâhabe der Kur'ân ve Ehâdîs-i Mutevâtire,1. Baskı, Kum, Mihr, s. 41 vd.

2819 **Nûrî,** s. 150-152.

2820 **İbn Kemâl,** s. 54. Ayrıca ayrıntılı bilgi için "Cerh Edilen Sahâbîler"in alt başlığı olan Ebû Süfyân'a bkz.

2821 **el-'Askerî,** Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 126.

Ebû Zer: "Biz, münâfıkları Allah ve Resûlü'nün onları yalanlaması, namazdan geri kalmaları ve Hz. Ali'ye buğz etmeleri yolu ile bilirdik."[2822]

Ebû Sa'îd el-Hudrî: "Biz Ensârlar, münâfıkları Hz. Ali'ye buğz etmeleri yolu ile bilirdik."[2823]

Hz. Ali: "Beni ancak mü'min olanlar sever benden ancak münâfık olanlar buğz eder."[2824]

Ümmü Seleme: "Münâfıklar Ali'yi sevmez, mü'minler de ona buğz etmez."[2825]

Abdullah b. 'Abbâs: "Biz, Hz. Peygamber döneminde münâfıkları Hz. Ali'ye buğz etmeleri yolu ile bilirdik."[2826]

Abdullah b. Ömer: Biz, Hz. Peygamber döneminde münâfıkları Hz. Ali'ye olan kinlerinden tanırdık.[2827]

Câbir b. Abdillah el-Ensârî: "Biz, münâfıkları Ali b. Ebî Tâlib'e olan buğzları nedeniyle ile bilirdik."[2828]

Selmân'a "Hz. Ali'yi niye bu kadar seviyorsun" diye soran kişiye Selmân şu cevabı vermiştir: Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim. "Ali'yi seven beni sevmiş olur. Ali'ye buğz eden bana buğz etmiş olur."[2829] rivâyetini aktararak Hz. Ali'yi sevme gerekçesini belirtmiştir.

Kummî'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber, "Ali'ye buğz etmek münâfıklığın alametidir." demiştir.[2830]

Bu vb. rivâyetlerden yola çıkan bazı Şîî müellifler başta sahâbîlerin ileri gelenleri olmak üzere Cemel, Sıffin ve Nehrevân'da Hz. Ali'ye karşı savaşan birçok sahâbîyi münâfıklıkla itham etmişlerdir. Örneğin Kummî; Hz. Ebû Bekir,[2831] Hz. Ömer, Hz. Osmân, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû 'Ubeyde, Sâlim Mevlâ Huzeyfe ve Muğîre b. Şu'be'nin münâfık olduklarını ileri sürmüştür.[2832]

2822 **Hakîm,** Müstedrek, III, 129.
2823 **Tirmizî,** Menâkıb, 21.
2824 **Müslîm,** İmân, 78.
2825 **Tirmizî,** Menâkıb, 21.
2826 **el-'Askerî,** Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 128.
2827 **Humeyrî,** Kurbu'l-İsnâd, s. 26.
2828 **el-'Askerî,** Me'âlimu'l-Medreseteyn, I, 129.
2829 **Hakîm,** Müstedrek, III, 130.
2830 **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, I, 321.
2831 el-Âmmânî, Hz. Ebû Bekir'in münâfık olduğunu ileri sürüp Allah, Hz. Peygamber'in münâfık birisinin kızı ile evlenmesine razı olur mu? Sorusuna "Evet" Allah, Hz. Peygamber'in kâfir olan Ebû Süfyân'ın kızı ile de evlenmesine razı olmuştur. Cevabını vermektedir. Bkz. **el-Âmmânî, Halife Ubeyd el-Kulbânî** (2007) eş-Şîa ve's-Sahâbe, 1. Baskı, Bahreyn, Dâru'l-'İsme, s. 43-44.
2832 **Kummî**, Tefsîru'l-Kummî, I, 301; **Demirel, Harun Reşit** (2015) 'Adalet Kavramı ve Şîa'da Sahâbenin Adaleti Meselesi', Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, C: 2 S: 3, s 41-76, s. 58.

Bazı Şîî kaynaklar, Tebûk seferi dönüşü Hz. Peygamber'e suikast düzenlemek isteyenlerin isimlerini Hz. Peygamber'in Huzeyfe'ye verdiğini belirtikten sonra o isimlere yer vermektedirler. Kelbî Hz. Peygamber'i öldürmek için suikast düzenlemeye çalışanların sayısının on beş kişi olduğunu bunların içerisinde Abdullah b. Ubey, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Tu'me b. Ubeyrik, Culâs b. Suveyd, Ebû Âmir b. en-Nu'mân, Ebû'l-Ehves olduğunu hepsini Cebrâil'in haber verdiğini belirtmektedir.[2833] el-Bâkır'a göre bunların sekizi Kureyşli dördü de Arap olmak üzere toplamda on iki kişi idiler.[2834] İbn Bâbeveyh on dört kişi olduklarını ve şu isimlerden ibaret olduğunu iddia etmektedir: Ebû'ş-Şurûr, Ebû'd-Devâhî, Ebû'l-Me'âzif, Ebû'l-Me'âzif'in babası, Talha, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû 'Ubeyde, Ebû'l-E'ver, Muğîre, Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe, Hâlid b. Velîd, 'Amr b. Âs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdurrahmân b. Avf.[2835] İbn Bâbeveyh bazı sahâbîlerin isimlerini verme yerine ya takiyye gereği ya da onları cerh etmek için lakaplar kullanmıştır.[2836]

Hz. Peygamber, "Sahâbîlerim arasında on iki münâfık vardır ki bunlardan sekizi deve iğne ipliği deliğinden geçene kadar cennet'e giremeyeceklerdir."[2837] demiştir. Mâmekânî, hadiste zikredilen on iki kişinin Akabe biatına katılanlardan olduğunu iddia etmektedir.[2838]

Belâzürî'nin *Ensâb* isimli eserinde sekizi Hazrec'ten ve yirmi üçü Evs'ten olmak üzere otuz bir münâfık'ın ismini zikretmektedir. Onun zikrettiği isimler arasında Şîa'nın münâfıklıkla itham ettiği sahâbîlerin ileri gelenleri bulunmamaktadır. İsimlerini zikrettiği münâfıklar ve kabileleri şunlardır:

Hazrec kabilesinden isimlerini zikrettiği münâfıklar: Abdullah b. Ubey, Ced b. Kays, 'Adiy b. Rabi'a, Süveyd b. Adiy b. Rabi'a, Kays b. 'Amr b. Sehl, Sa'd b. Zürâre, Zeyd b. 'Amr ve Ukbe b. Kudeym'dir. Evs Kabilesinden isimlerini zikrettiği münâfıklar: Culâs b. Süveyd b. es-Sâmit, el-Hâris b. Süveyd b. es-Sâmit, Durey b. el-Hâris, Becâd b. Osmân b. 'Âmir, Nebtel b. el-Haris, Abdullah b. Nebtel, Kays b. Zeyd, Sa'lebe b. Hâtıb b. 'Amr b. Ubeyd, Mu'teb b. Kuşeyr, Rafı' b. Zeyd, Câriye b. 'Âmir b. Mucemme', Yezîd b. Câriye b. 'Âmir b. Mucemme', Zeyd b. Câriye b. 'Âmir b. Mucemme', Mucemme' b. Câriye b. 'Âmir b. Mucemme', Mirebe' b. Kayzî, Ubâde b. Huneyf b. Vâhib b. el-'Akîm, Hizâm b. Hâlid, Râfi ' b. Ziyâd, Beşîr b. Ziyâd, Kays b. Rufâ'a, Hâtıb b. Ümeyye b. Râfi',

2833 **İbn Betrîk,** 340-342.
2834 **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, V, 70; **Feyz-i Kâşânî**, Tefsîru's-Sâfî, II, 359; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 819.
2835 **İbn Bâbeveyh,** el-Hisâl, II, 499; **Bahrânî,** el-Burhân, II, 819; **Meclisî,** Bihâr, XXI, 223.
2836 Bu lakaplara geçmiş başlıklarda değinildiğinden tekrara düşmemek için değinilmeyecektir.
2837 **Müslim**, Sıfâtu'l-Münâfikîn ve Ahkâmuhum, 9; **Feyz-i Kaşânî, Mevlâ Muhsin Muhammed el-Murtezâ (ö. 1090/1679)** (1418) İlmu'l-Yakîn fî İlmi Usûli'd-Dîn, I-II, 1. Baskı, Kum, İntişârat-ı Bidâr, II, 814.
2838 **Mâmekânî**, Tenkihu'l-Mekâl, II, 108.

Bişr b. Ubeyrik ez-Zufrî, Ebû ‘Amir Abdu ‘Amr b. Sayfî b. en-Nu‘mân’dir. [2839] Bütün bu bilgiler Hz. Peygamber döneminde münâfıkların var olduğunu ve kısmen de olsa bilindiğini göstermektedir.

Bu genel bilgilerin dışında bazı rivâyetlerde sahâbîlerin de zaman zaman birbirlerini münâfıklıkla itham ettiği görülmektedir. “*Hz. Peygamber’in ashâbından olan Hâtıb b. Ebû Belta‘a Mekke müşriklerine bir mektup yazarak onlara Hz. Peygamber’le ilgili bazı bilgiler vermişti. Onun mektubunu Resûlullah’a getirdiler. Hz. Peygamber: ‘Ey Hâtıb nedir bu?’ diye sordu. Hâtıb, Resûlullah’tan özür dileyerek sadece Mekke’deki ailesini korumak istediğini söyledi. Resûllah (s.a), onu tasdik etti. Ömer, ‘Ya Resûllullah! İzin ver bu münafığın boynunu vurayım’ Resûllullah (s.a), ‘Bu Bedir de bizimle birlikteydi. Ne bilirsin belki Allah Bedir’dekilere ne yaparsanız sizi bağışlarım.’ buyurmuştur.*”[2840] Bu rivâyeti aktardıktan sonra Ticânî ilk sahâbîlerden olup Bedir savaşına katılan bu sahâbînin münâfıklığına Hz. Ömer şehâdet ediyorsa Mekke’nin fethinden veya Hayber ve Huneyn savaşlarından sonra Müslüman olan sahâbîler veya teslim olan azatlılar ile ilgili de söylenebileceği kanaatini savunmaktadır.[2841] Burada Hz. Ömer, Hâtıb’i münâfıkların yaptığı işi yaptığından dolayı ona münâfık diyerek onu cerh etmek istemiş olabilir. Yoksa onun münâfıklığına şehadet etmek için mezkûr sözü söylememiştir.

Sahâbîler zaman zaman çeşitli gerekçelerle birbirlerini münâfıklıkla suçlamışlardır. Örneğin; Useyd b. Hudeyr, Sakîfetu Benî Sa‘îde’de Sa‘d b. Ubâde’ye “Allah’a yemin olsun ki sen münâfıklar için mücadele eden bir münâfıksın” ithamında bulunmuştur.[2842] Hâlbuki Sa‘d b. Ubâde’nin münâfık olmadığı bilinen bir gerçektir. Bu da münâfıklığın o dönemde bir suçlama aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Münâfıklar her ne kadar îmân etmediklerinden dolayı sahâbî olarak kabul edilmese bile, sahâbîler içerisinde yer aldıklarından dolayı Hz. Peygamber onlara sahâbîsi gözüyle bakmış,[2843] gerek sahâbîlerinin gerekse dışarıdan birilerinin onlara zarar vermesine engel olmuştur. Bunun temel nedeni Müslüman olmayanların Muhammed ashâbını öldürüyor şayiasının önüne geçmek olduğu rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Örneğin; Hz. Ömer, münâfık olan Abdullah b. Ubey’i öldürmek için Hz. Peygamber’den izin istediğinde Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e, “Ona dokunma, sonra insanlar Muhammed ashâbını öldürüyor,

---

2839 **Belâzurî,** I, 325-337.
2840 **Buhârî,** Cihâd, 141.
2841 **Ticâni**, Zikir Ehline Sorun, s. 164.
2842 **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XLII, 408, (h.no: 25623); **Buhârî**, Şehâdât, 15; **Müslim,** Tevbe, 56.
2843 Örneğin bkz. **Ahmed b. Hanbel,** Müsned, XXVII, 328, (h.no: 16765).

der"[2844] diye karşılık vermiştir. Aynı isteği oğlu Abdullah da izhar edince Hz. Peygamber ona da karşı çıkarak "Bilakis aramızda bulunduğu sürece ona yumuşak davranıp iyi sohbette bulunalım." buyurmuştur.[2845] Müslümanlar Tebûk seferi esnasında susamıştı. Münâfıklar, "Muhammed göklerden haber vermeyi biliyor ama suya nasıl ulaşacağını bilmiyor mu?" diye alay ettiler. O sırada Cebrâil nâzil oldu ve o kimselerin isimlerini açıkladı. Hz. Peygamber bu isimleri Sa'd b. 'Ubâde'ye söyledi. Sa'd "Eğer istiyorsan onların boyunlarını vurayım!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber; "Hayır, bırak! Halk Muhammed kendi ashâbını öldürüyor desin istemem. Bizimle oldukları sürece onlara iyi davranacağız."[2846] diye cevap vermiştir. Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen mezkûr rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, yanında yer alan münâfıklar da dâhil olmak herkese sahâbîsi denildiği müşahede edilmektedir. Dolayısıyla münâfıkları hemen ayırt etmek bütün sahâbîler için söz konusu olmamaktadır.

el-Bâkır, "Biz bir adamı gördüğümüzde onun hakiki îmân sahibi ya da hakiki nifâk sahibi olduğunu biliriz."[2847] Şîa Tevbe, 9/101. âyetten hareketle Hz. Peygamber'in Allah'ın bildirmesi dışında münâfıkları bilemeyeceğini iddia ederken kendi imâmlarının bildiğini söylemeleri çelişki oluşturmaktadır.

Şîa kaynakları Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarında Hz. Ali'yi ta'dil eden hadislerden yola çıkarak münâfıkların bilinme ölçütü olarak Hz. Ali'ye buğz etmeyi kullanmaktadır. Ancak Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarında Ensâr'ı sevme aynı zamanda îmândan, onlara buğz etme de münâfıklıktan kabul edilmektedir. Müslim'de "Ensâr'ı ve Hz. Ali'yi sevmenin îmânın, onlara buğz etmenin nifâkın delilleri olduğu bâb"ta[2848] Hz. Ali ile ilgili rivâyeti alıp Ensâr ile ilgili rivâyeti almamaları onların Ehl-i Sünnet hadislerine gâî yaklaşımlarına bir delil olarak kabul edilebilir.[2849] Bütün bu rivâyetlerden hareketle Hz. Peygamber döneminde münâfıkların var olduğu bir gerçektir. Ancak âyet ve hadislerden hareketle Şîa'nın münâfıklık ithamı için kabul ettiği ölçütün tek başına yeterli olmadığını söylemek mümkündür.

2844 **Müslim,** Bir, 63.

2845 **Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923)** (1992) Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, (Çev. Zakir Kadirî Ugan/Ahmet Temîr), İstanbul, Meb yay., V, 524-525.

2846 **Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 450/1058-59)** (1409) A'lâmu'n-Nubuvve, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetü'l-Hilâl, I, 119; **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehli Şîa, s. 394-395.

2847 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 430.

2848 **Müslim,** İmân, 33.

2849 Örneğin bkz. **Şehîdî**, s. 51.

4. İmâmiyye'nin Fâsıklıkla İtham Ettiği Sahâbîler

"Haktan sapan, Allah'ın emirlerine itaatten ayrılan, inandığı ile amel etmeyen âsi mümin"[2850] diye tanımlanan fâsık kavramına Şîa; Nefsânî arzularını tatmin etmek amacıyla büyük günah işleyen kimseleri de dâhil etmektedir. Fâsık kişi dînin emir ve yasaklarını hafife alacak derecede günaha dalar, te'vil edilemeyecek şekilde fıskını izhar ederse kâfir olur.[2851]

Şîa sahâbîlerin hepsini aynı kefeye koymamakta hepsine amellerine göre bir değer biçmektedir. Onlara göre mü'min ve münâfik karakterli sahâbî olduğu gibi fâsık sahâbî de vardır. Şîa, fâsık sahâbîlerin varlığına delil olarak Secde, 32/18 ve Hucurât, 49/6. âyetlerini delil olarak getirmiştir.[2852] Aktarılan rivâyetlere göre bu âyetler Velid b. 'Ukbe hakkında nâzil olmuştur.[2853] Ayrıca Hz. Hasan ile Velîd b. 'Ukbe arasında geçen bir diyaloğu da Velid b. 'Ukbe'nin fâsıklığına delil olarak zikretmektedirler. Rivâyete göre Hz. Hasan, Velîd'e "Senin Ali'den nefret etmeni kınamıyorum. Çünkü o içki içtiğin için sana seksen sopa had cezası uyguladı. Babanı Bedir savaşında öldürdü. Ali'ye nasıl söversin? Allah on âyette onu mü'min ve bir âyette de seni fâsık olarak isimlendirmiştir."[2854] Hz. Peygamber'den aktarıldığına göre Hz. Ali'ye buğz etmek fâsıklık, münâfıklık ve bidat ehli olmanın ölçüsü olarak kabul edilmiştir.[2855]

el-Bâkır, Hz. Ali'nin vilâyetinin dışına çıkan herkesi fâsık olarak nitelemektedir.[2856] Küleynî'nin Ca'fer-i Sâdık'tan rivâyet ettiğine göre "Fâsık'ın şehadeti kendi aleyhine olursa kabul edilir. Onun dışında hiçbir şekilde şehâdeti kabul edilmez."[2857] Tûsî, "Her münâfık ve fâsık Hz. Ali'ye buğz eder."[2858] demek suretiyle Hz. Ali'den nefret edenleri münafıklık ve fâsıklıkla suçlamıştır.

Ca'fer-i Sâdık, Hucurât süresinde geçen "حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمانَ وَ زَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ"[2859] pasajı ile Hz. Ali "وَ كَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيانَ" ile Falân, Falân ve Falân (Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân) kastedilmiştir.[2860] es-Sâdık'ın bağlamından koparılarak tefsir ettiğine

---

2850 **Cürcânî,** 'Fâsık', Ta'rifât, s. 242.
2851 **İbn Manzur**, 'fsk', Lisânu'l-Arab, X 308 vd; **Yavuz, Yusuf Şevki** (1995) 'Fâsık', DİA, İstabul, XII, 202-205.
2852 **Subhânî,** el-İnsâf, III, 548.
2853 **Merkezu'r-Risâle,** es-Sahâbe fi'l-Kur'âni ve's-Sünneti ve't-Târih, s. 50-51. Ayrıca çalışmanın "Fâsık olanlar" başlığına bkz.
2854 **Tabersî**, el-İhticâc, I, 277; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, V, 49; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, V, 82.
2855 **Kerâcekî,** Kenzu'l-Fevâid, II, 83; **Meclisî,** Bihâr, XXVII, 230.
2856 **Kufî**, Tefsîru'l-Furât, s. 54.
2857 **Küleynî**, el-Kâfî, XIV, 607.
2858 **Tûsî,** el-Emâlî, s. 246.
2859 Hucurât, 49/7.
2860 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 398; **Kummî,** Tefsîru'l-Kummî, II, 319; **İsterâbâdî,** Te'vîl, 586; **Feyz-i Kâşânî**, el-Esfâ, II, 1192; **Huveyzî,** Nûru's-Sakaleyn, V, 83; **Bahrânî,** el-Burhân, V, 105.

göre Hz. Ebû Bekir kâfir, Hz. Ömer fâsık ve Hz. Osmân'da isyankardır. Halbuki bu sahâbîlerin hayatları incelendiğinde böyle bir şeyin söz konusu olmadığı görülecektir.

Şîa'nın fâsık saydığı sahâbîler arasında şarap satan, bahçe komşusuna yol izni vermeyerek ona eziyet eden Semüre b. Cündeb, içki içtiği belirtilen Kudâme b. Maz'ûn, Abdurrahmân b. Ömer b. Hattâb, Süheyl b. 'Amr el-Kuraşî, Ebû'l-Ezûr, Dırâr b. el-Hattâb ve Mâlik b. Habîb es-Sekafî vardır. Ayrıca Şîa, Uhud ve Huneyn savaşlarında ashâbın çoğunun Hz. Peygamber'i savaş meydanında yalnız bırakıp kaçtıklarını iddia ederek kaçanları fâsıklık ve ihanetle suçlamaktadır.[2861]

Daha önceki başlıklarda da değinildiği üzere Hz. Ali karşıtlığı, sahâbeyi tenkîd etmek için en önemli sebep teşkil ederken, onu sevmek ya da desteklemek de ta'dil için yeterli görülmektedir. Dolayısıyla tek tek şu sahâbî kâfir şu münâfık şu fâsık demek çok güç olmaktadır. Zira bazı kaynakların münâfık olarak gördüğünü başka kaynak fâsık olarak görebilmektedir. Ancak şu söylenebilir, Şîa âlimlerinin ekseriyeti, Hz. Ali'ye karşı savaşanları tekfirle tarafsız kalanları ise fıskla itham etmektedir.

Şîa'ya göre sahâbeye saygı duymak, onları tenkid etmemek ve hepsini âdil bilmek Emevî ve 'Abbâsîlerin yöntemlerinden bir yöntemdir.[2862] Emevî ve 'Abbâsîler çirkin işlerini örtme bilmek, çıkardıkları bidatler konusunda eleştirilere maruz kalmamak, Hz. Peygamber ve ümmetine yapmış oldukları ihaneti gizlemek için sahâbeyi tenkid etmeyi yasaklamışlardır. Böylece kimse onları eleştirmeyecek, yaptıkları çirkinlikleri söz konusu etmeyecektir. Nitekim tarih boyunca sahâbeyi eleştirenleri kâfirlik, fâsıklık ve zındıklıkla itham etmişlerdir.[2863]

Şîa'nın sadece avam tabakasının sahâbîlere sert eleştiri getirdiğini âlimlerin ise getirmediğini söylemek oldukça güçtür. Zira 'Ayyâşî, Kummî, Bahrânî, Kâşânî vb. müfessirler ile Küleynî, İbn Bâbeveyh, Tûsî, Mufîd, Keşşî, Nebâti, İbn Tâvûs, Meclisî gibi muhaddislerin eserlerinde sahâbeye yönelik yakışıksız sert ifade ve ithamlara sıkça rastlanmaktadır.[2864] Sahâbîleri yaptıkları ile değerlendirmekten ziyade yer aldığı tarafı, göz önünde bulundurarak, Hz. Ali'nin karşısında yer almışsa onun kusurlarını bulup ortaya çıkarma çabasının yoğun bir şekilde kendisini göstermektedir. İmâmiyye'nin, sahâbîlere duygusal ve tarafgir bir bakış açısıyla yaklaştığını, siyaset ve duygusallığın ilmin önüne geçmiş olduğunu göstermektedir.

2861 **Eşkinânî,** Adâle-tü's-Sahâbe fi'l-Mîzân, s. 83 vd; **Kutluay,** 'Sahâbenin Adaleti Problemi', s. 95-96.

2862 **el-Mûsevî, Seyyid Abdurrahim** (1426) fi Rihâbi Ehl-i Beyt: Nezeriyyetu Adaleti's-Sahâbe, Kum, Mu'cemi Cihan-i Ehl-i Beyt, s. 11.

2863 **el-Mûsevî,** Nezeriyyetu Adaleti's-Sahâbe, s. 36; **Tîcânî,** Gerçek Sünnet Ehl-i Şîa, s. 376.

2864 **Arı,** s. 76.

5. İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Sahâbîler Müslümanlar katında son derece önemli bir konuma sahiptirler. Bunda sahâbîlerin Kur'ân'ın nüzulünü müşahede etmeleri, Allah'ın ve Hz. Peygamber'in emir ve yasaklarının ilk muhatabı olmaları, Hz. Peygamber'in eğiticiliğinde yetişmeleri, İslâm dini için canlarıyla mallarıyla bedel ödemeleri, dini yaşamak ve yaşatmak için terk-i diyar etmeleri ve Kur'ân ve sünneti sonraki kuşaklara aktarmak için çaba göstermelerinin çok büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'den sonra onun otoritesini kimin temsil edeceği konusu, sahâbîler arasında olduğu gibi onlardan sonra gelen İslâm ekolleri arasında da bitmeyen tartışmalara neden olmuştur. Şîa, Hz. Ali'yi nassın gereği olarak Hz. Peygamber'in otoritesinin yegâne temsilcisi olarak görmüştür. Şîa bu tutumu nedeniyle sahâbîlere çeşitli eleştiriler yöneltmiş, onların adalet vasfını sorgulayarak güvenilir râvîler olmadığını iddia etmiştir. Hal böyle olunca "İmâmiyye Şîa'sının Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi"ni yapmak önem arz etmektedir. Bu konuyu kaynak, bilgi, tutarlılık, sıhhat, hüküm, ifade, üslup, kültür, mekân ve zemin, siyaset ve iktidar başlıkları altında işlenecektir.

5.1. Kaynak Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Şîa'ya ait rivâyet kaynaklarının temelini *asıl* diye adlandırdıkları eserler oluşturmaktadır. *Asıl*; imâmların sözleri, fiilleri ve takrirlerinin talebeleri tarafından tedvin edilmesiyle oluşmuş ilk Şîî hadis mecmuaları olarak da kabul edilebilir. Tedvin edilen *Asıl'*ların sayısı dört yüzü bulduğundan dolayı Şîa hadis edebiyatında bunlara *Dört Yüz Asıl / el-Usûlü'l-Erbaa Mie* ismi verilmiştir. Küçük hacimli ve düzensiz bir tertibe sahip *sahîfe*lerden ve kitapçıklardan oluşan *Asıl'*ların büyük bir kısmının müellifi ve ismi bilinmemektedir. Bazı muhaddisler ancak yüz civarında *asıl* müellifinin ismini zikredebilmişlerdir. Bu *Asıl*lardan sadece on altı tanesi günümüze ulaşmış ve *el-Usûlü's-Sitte 'Aşar /On Altı Asıl* olarak isimlendirilmiştir. Şîa hadis kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan *Kütüb-i Erbaa* bu *Asıl*lardan derlenmiş kitaplardır.[2865] Mezkûr eserler çoğunlukla Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer-i Sâdık'ın sözlerini merkeze alarak oluşturulmuştur. Onun için eserdeki rivâyetlerin yüzde doksanı bu iki isme aittir.[2866] Dolayısıyla daha önceki başlıklarda da geçtiği üzere sahâbe vasıtasıyla Hz. Peygamber'e isnad edilen rivâyet sayısı bu eserlerde son derece azdır. Aralarında te'lif edilen başka eserler bulunmakla birlikte *Dört Yüz Asıl* ile *Kütüb-i Erbaa*'nın ilk eseri olan Küleynî'nin

2865 **Özpınar, Ömer** (2018) Şiî Hadis Tarihi, 1. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay., s. 395.
2866 **Kutluay,** 'Polemik ve Tenkit Maksatlı Olarak Kullanması', s. 458.

Kâfî'si arasında bir asırdan fazla zaman aralığı bulunmaktadır.[2867]

Küleynî, Şîa içerisinde sözüne itimâd edilen ve değer verilen bir âlimdir. Hadis alanında muhaddislerin şeyhi olarak kabul görmüş ve "Sikatü'l-İslâm" lakabıyla ta'dil edilmiştir.[2868] Onun Usûl, Füru' ve Ravza bölümlerinden müteşekkil olan *Kâfî* isimli eserine Şîa müntesipleri büyük bir önem atfetmiş ve onu başucu eser yapmışlardır. Bunun temel nedeni, eserin, bütün Şîî âlimlerin ittifak ettiği üzere gaybet-i suğra döneminde yazılmış olmasıdır. Bazı Şîî muhaddislerin iddiasına göre Küleynî bu eserini sefirler aracılığıyla gâib imâm'a arz etmiş o da eseri inceleyip beğenmiş ve eser için; "*Kâfî, Şîîlerimize yeter (الكافي كافٍ لشيعتنا)*" demiştir.[2869] Böylelikle eser kutsi bir değer kazanmıştır.[2870] *Dört Yüz Asıl'*dan derlenen bu eserde sahâbîlerden çok az hadis aktarılmıştır. *Dört Yüz Asıl*'dan sadece on altısı günümüze ulaştığından Kâfî'de geçen rivâyetleri *Asıl*larda rivâyet edilenle karşılaştırmak neredeyse imkânsızdır. Bunun farkında olan Şîî muhaddisler eserin güvenirliliğine sürekli vurgu yapma gereği hissetmiş ve bunun sıhhat bakımından problem olamayacağını iddia etmişlerdir. Küleynî bu eserinde imâmeti ve imâmların ma'sumiyetini savunmak için *Kitâbü'l-Hucce* isimli ayrıntılı bir bölüm açmıştır. Kanaatimizce Küleynî'nin bu bölümde zikrettiği rivâyetlerin büyük bir kısmı dinin özü ile bağdaşmamaktadır. Ancak Şîa imâmeti inanç prensibi haline getirdiği için kitaptaki rivâyetleri hararetle savuna gelmiştir.[2871] Küleynî'den sonra Şîa'nın en çok itimat ettiği ve Şeyh-i Sadûk lakabıyla ta'dil etikleri İbn Bâbeveyh, başta hadis olmak üzere mezhebin neredeyse bütün alanları ile ilgili eserler te'lif etmiştir. Onun telif ettiği eser sayısı üç yüzü aşmıştır. Eserlerinde zayıf, uydurma hatta hurafelere bile yer vermesiyle eleştirilen İbn Babeveyh mezhebin en muteber âlimlerinden kabul edilmiştir. Şîa'da hadis ve kelam alanında yazdığı eserlerle mezhebin gelişmesine katkı sağlayan ve Şeyhu't-Taife lakabı ile ta'dil edilmiş olan Tûsî'nin *Tehzîb* ve *el-İstibsâr* isimli eserleri, *Kütüb-i Erbaa*'nın son iki kitabı olarak kabul görmüştür. Bu eserler, diğer iki esere göre daha fazla zayıf rivâyet barındırmıştır.[2872] Şîa hadis kaynaklarında isnâdsız rivâyetler çok fazladır. Hür el-Âmulî, bu yönde gelen eleştirileri "Şîa hadis kaynaklarında isnâdın zikredilmesi

---

2867 **Kutluay,** Cerh Ta'dil, s. 116

2868 **Bahrânî, Yusuf b. Ahmed (ö. 1186/1772-73)** (Tsz) Lü'lüetü'l-Bahreyn fi'l-İcâzâti ve't-Terâcumi Ricâli'l-Hadîs, 2. Baskı, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt, s. 385-386.

2869 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 92.

2870 **Sadr,** Nihâyetu'd-Dirâye, s. 540; **Özpınar,** Şiî Hadis Tarihi, 415.

2871 Küleynî'nin *Kâfî*'sinde 16199 hadis toplamıştır. Bu hadislerin 5072'si sahih, 144'ü hasan, 1118'i muvassak, 302'si kavi ve 9485'i zayıftır. Kâfî üzerine yapılan çalışma sonucunda ortaya çıkan bu tablo esere olan güveni zedelemektedir. Bkz. **Bahrânî,** Lü'lüetü'l-Bahreyn, s. 395; **Ünalan,** Şîa'da Hadis Usûlü, s. 195.

2872 **Gül,** s. 42

teberrükendir" demek suretiyle mazur görmüş ve isnadın zorunlu olmadığını belirtmek istemiştir. Ancak Ehl-i Sünnet'in "Şîa hadis kaynaklarındaki rivâyetlerin isnadsız nakledildiği" şeklindeki tenkidine karşılık vermek zorunda kalan bir kısım Şîî ulema, isnad zikretmek zorunda kalmıştır. Bütün bu açıklamalara rağmen Şîa, mezkûr isimleri ve eserlerini en muteber kaynaklarından kabul etmiştir. *Kütüb-i Erbaa* Ehl-i Sünnet'in *Kütüb-i Sitte*'sinden sonra te'lif edildiği için muhtemelen onun isminden esinlenerek kendilerine mezkûr isim verilmiş olabilir.

Şîa'nın sahâbîleri cerh ederken en sık başvurduğu eserler arasında yer alan *Sakife*/*Kitâb*'ın Süleym b. Kays'a, el-*İzâh*'ın Fadl b. Şâzân'a ve *Ğârat*'ın Sakafî'ye aidiyeti tartışmalı da bu eserleri tahkik edip neşreden Şîî yazarların çoğunluğuna göre aidiyetlerde bir sorun yoktur. el-Mûsevî, mezkûr eserlerin, Şîî akideyi gönüllere yerleştirmek amacıyla te'lif edildiklerini kabul etmekle birlikte bu eserlerin İslâm'la ilişkili bütün değerleri kötüleme gayreti içerisinde olduklarını iddia etmiş ve içerden biri olarak eleştirilerini sıralamıştır. Ona göre bazı Şîî râvîlerin İslâm'ı kötülemek için gösterdikleri çabaların büyüklüğü yer ve gökler kadardır. Hz. Ali ile Ehl-i Beyt'inin hilâfete daha layık olduklarını ispatlamak gayesiyle Şîa'nın imâmlarından naklettikleri, sahâbeyi ve İslâm toplumunu kötüleyen rivâyetleriyle Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'ini kötülemiş olmaktadırlar. Ona göre Şîî râvîler Ehl-i Beyt sevgisi kisvesi altında İslâm'ı yıkma görevini üstlenmektedirler.[2873]

Şîîler, Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarını muteber kaynaklar olarak görmemelerine rağmen bu kaynaklarda kendi görüşlerine uygun hadisleri bağlamına ve sıhhatine bakmaksızın delil olarak kullanmaktadırlar. Özellikle sahâbîlerin bir kısmını tenkid eden hadisleri alıp Hz. Ali tarafında yer almayanların hepsine teşmil etmektedirler. Bu da onların Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarına gâî bir yaklaşımla yaklaştığını göstermektedir. Hür el-Âmulî'nin naklettiğine göre imâmlar, Şîa'sına (tâbilerine) Âmme'nin (Ehl-i Sünnet) usûlüne muhalefet etmelerini emretmektedir. Zira Şîa, Ehl-i Sünnet'i ya *Âmme* ya Ehl-i Hilâfet ya da *Muhâlif* diye nitelendirerek fâsık mezhep saymakta, *Kütüb-i Sitte* de dâhil Sünnî hadis kaynaklarının hiçbirini muteber kabul etmemektedir.[2874] Ancak kendi görüşlerini destekleyecek rivâyetler olduğunda ya polemik maksadıyla ya da Ehl-i Sünnet'i tenkid etmek için Sünnî kaynaklarında zikredilen rivâyetlerin alınabildiği ve onlara değer

---

2873 **el-Mûsevî, Mûsâ** (2017) Şîa'da İç Çatışma (Çev. Abdullah ünalan) 1. Baskı, İstanbul, Mevsimler, s. 20-21.

2874 Şîa, *imâmet*i dinin aslından ve imanın şartlarından kabul ettiği için Şîa hadis usulünde *adalet* şartı içinde yer alan "mü'min olma"yı "İmâmî olmak" şeklinde anlar. Sahâbîler dâhil İmâmî olmayan râvîleri Müslüman bile olsa mü'min olarak görmez fasık kabul eder. fâsık saydıkları râvîler kanalıyla rivâyet edilen hiçbir hadisi muteber görmemektedir.

atfedilebildiği görülmektedir. Esasen bu bir çelişki ve tutarsızlıktır. Çünkü Ehl-i Sünnet kaynakları muteber değilse onlarda geçen rivâyetleri, görüşlerini takviye etmek için kullanmak tenakuzdur. "Ehl-i Sünnet kaynaklarında geçen rivâyetlerden ancak Şiî rivâyetleri destekleyenleri muteberdir" şeklinde düşünülüyorsa bu son derece sübjektif bir değerlendirmedir. İlmi tutarlılık açısından bakıldığında, rivâyetler seçmece bir metotla değil, bir konu ile ilgili bütün rivâyetler alınmalı ve daha sonra bunlar bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Bu yöntem benimsendiği takdirde, alınan rivâyetlerin Şîa'nın görüşlerini tamamıyla desteklemediği görülecektir. Şîa'nın Ehl-i Sünnet hadis külliyatına atıfta bulunmalarının ve onlardan birtakım hadisleri delil göstermelerinin temel sebebinin, kendi iddialarını desteklemek ve bunları Ehl-i Sünnet kaynaklarına da doğrulatmak olduğu ifade edilebilir.

5.2. Bilgi Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Şîa kitaplarında aktarılan bir bilginin doğruluğunu onların kaynaklarından hareketle test etmek için bilginin kimden ve kimler vasıtasıyla geldiğini analiz etmek, ayrıca gelen bilgin ne ile ilgili olduğuna bakmak gerekmektedir. Şîa rivâyet kitâbiyâtında zikredilen bir bilgi; imâm ve imâmet merkezli ise mezhep müntesipleri kendisine kıymet atfedip üzerine düşünce kurabilmektedir. Şîa muhaddislerine göre bir bilgi/rivâyet şu dört yoldan birisi ile gelirse doğru kabul edilebilir ve üzerinde fikir inşa edilebilir, aksi halde temkinli yaklaşılmalıdır.

(1) İmâmlar yolu ile gelen bilgi; bir imâmın diğer imâmlar vasıtasıyla Hz. Peygamber'e isnâd ettiği bilgi Şîa müntesiplerine göre en üstün bilgidir.

(2) İmâmlardan herhangi birisinin bir konu hakkında verdiği bilginin/söylediği sözün diğer imâm/lar tarafından nakledilmesi de mezhep mensuplarınca bağlayıcı bir bilgidir. Zira onlara göre imâmlar, muhaddesûn ve mufefehhemûn[2875] olduklarından bilgi kaynakları ilâhîdir.[2876] Bu ilimlerini ya ilhâm yolu ile Allah'tan veya melekten almaktadırlar. Onun için söyledikleri her şey hüccet kabul edilmektedir.[2877]

(3) İmâmların bilgilerinin imâmın ashâbı yolu ile gelmesi

(4) İmâmların bilgilerinin imâmî olan râvîler vasıtasıyla gelmesi

Görüldüğü üzere her dört yöntemde de imâm bulunmaktadır. Dolayısıyla Şîa'da doğru dînî bilgi edinmenin imâm/lar merkezli olduğunu söylemek mümkündür. Elbette bu

---

2875 Muhaddesûn meleklerin kendileri ile konuştuğu, mufefehhemûn ise her şeyi anladıkları anlamına gelmektedir.

2876 **Küleynî,** el-Kâfî, I, 673.

2877 **Kutluay,** Şîa'a Hadis Usûlü, s. 84.

dört yöntemin dışında da bilgi edinme yöntemleri vardır. Ancak Şîa, bilgi edinme konusunda takip edilmesi gereken doğru yöntemin imâm merkezli, Ehl-i Beyt ve müntesiplerinin metodu olduğunu iddia etmekte; onların yöntemleri dışında başka yöntemlerle gelen ilme/rivâyete temkinli yaklaşmaktadır.[2878] Bu anlayışlarından dolayı diğer İslâm ekollerinin rivâyetlerini ve birikimlerini ya reddetmekte ya da şüpheli yaklaşmaktadırlar. Oysaki doğru bilgi hangi yol ve yöntemle gelirse gelsin kabul edilmelidir. Mezkûr açıklamalarda müşâhede edildiği gibi doğru bilgi elde etme yönteminin içerisinde salt sahâbe vasıtasıyla gelen bilgi bulunmamaktadır. Hal böyle olunca sahâbe vasıtasıyla aktarılan hadis ve sünnetin Şîa katında fazla bir değer ifade etmediğini söylemek mümkündür.

Şîa'ya göre bir rivâyet ister Hz. Peygamber, ya da bir imâm kaynaklı olsun imâmla Hz. Peygamber arasındaki isnâd muttasıl olsun veya olmasın önemli değildir. Çünkü onlara göre imâmlar ma'sûmdur ve Hz. Peygamber'den tevarüsle aldıkları bir otorite ile konuşurlar. Bu otoriteyi temellendirmek için Ca'fer-i Sâdık'ın şöyle dediği nakledilmektedir:[2879] "Benim hadislerim/sözlerim babamın sözleridir, babamın sözleri büyük babamın sözleridir. Onun sözleri Hüseyîn'in sözleridir. Hüseyîn'in sözleri Hasan'ın, Hasan'ın sözleri Ali b. Ebî Tâlib'in sözleridir. Onun sözleri ise Hz. Peygamber'in (a.s.) sözleridir. Hz. Peygamber'in sözleri ise Allah'ın sözleridir."[2880] es-Sâdık bu rivâyetiyle kendi sözünü âyetler ve hadislerle eş değer tutmaktadır. Bundan dolayı Şîa, imâmlarının kelamını ilâhî kaynaklı olarak görüp ona göre değer atfetmektedir. Mezhep Hz. Peygamber'i görmemiş bir imâmın "Resûlullah şöyle buyurdu" demesinde hiçbir mahzur görmemekte ve onun için sened zinciri aramamaktadır. Hal böyle olunca Hz. Peygamber'in söylemesi mümkün olmayan birçok rivâyet kendisine isnâd edebilmişlerdir. Nitekim Şîa'da isnâd ve metin tenkidi Ehl-i Sünnet'ten daha sonra başlamış olup, başlangıcı V/XI. yüzyılın başlarına dayanmaktadır.[2881]

Şîa, sahâbîlerin adaletini sorgulayıp kahir ekserisinin rivâyetini reddedince ortaya çıkan büyük bir boşluğu imâmların söz, fiil ve takrirleriyle doldurmaya çalışmıştır. Hakikatte yaşadıkları dönemin âlimlerinden birisi olarak kabul edilebilecek olan imâmlarına peygamberlere mahsus olan ismet sıfatının mürâdifî olan ma'sumiyeti yükleyerek söyledikleri her şeyin kati suretle bağlayıcı olduğunu iddia etmiştir. İnsan

---

2878 **Kâşifu'l-Ğıtâ**, Aslu'ş-Şîa, s. 236.

2879 **Brown, Jonothan** (2012) 'Şîa'da Hadis' (Çev. İbrahim Kutluay), Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 3, S: 6, ss. 136-154, s. 136-137.

2880 **Küleynî,** el-Kâfî, V, 264; **Mufîd,** el-Emâlî, s. 42; **Hür el-Âmulî,** Vesâilu'ş-Şîa, XXVII, 97; **Meclisî**, Bihâr, II, 187.

2881 **Brown,** s. 145. Ayrıca bkz. **Ünügür,** s. 1vd.

olmaları hasebiyle yaptıkları hataları ve birbirleriyle çelişen görüşlerini takiyye inancıyla kapatmaya çalışmıştır. Buna rağmen onlar vasıtasıyla gelen bilgilerdeki tenakuzu gidereememiştir. Ayrıca Şîa sahâbe konusunda göstermiş olduğu titizliği diğer imâmî râvîlere göstermemiştir. Bunun da mezhebin sahâbe konusundaki ön yargısından kaynaklanan bir çelişki olduğunu söylemek mümkündür.

Şîa, sahâbîlere yönelik olumsuz bir imaj oluşturmak için kendi rivâyet ve te'vil metodlarını aktif olarak kullanmaktadır. Kur'ân'da geçen bazı kavramları bağlamından koparmış, mezhebi paradigma eşliğinde onlara yeni içerikler kazandırarak bilgiler üretmiştir. Örneğin bazı sahâbîlere "Cibt", "Tâğût", "Sâmirî", "Lât", "Menât", "Uzzâ", "Hâmân" ve "Firavun" gibi lakaplar takarak onları itibar suikastına uğratmak istemiştir.[2882] Şîa kaynakları incelendiğinde sürekli aynı jargon ve ithamlarla sahâbîlerin cerh edildiği görülmektedir. Hal böyle olunca onların sahâbîleri cerh etmeleri bilgi bakımından tutarlı gözükmemektedir. Ayrıca pek çok Şîî eserde Hz. Ömer hakkında Kays b. Sa'd, Sa'd b. 'Ubâde ve Hz. Ali'nin "Suhâk'ın oğlu" veya "İblis" ifadelerini kullandığını belirtmek suretiyle onu tenkid etmek için kullandıkları lakapları meşrulaştırma yoluna gittikleri görülmüştür.

Şîa'da bilgi imâm ve imâmet merkezli ise doğru kabul edilmektedir. Bunun için Hz. Ali'nin imâmetine karşı çıkmış olan sahâbîler sürekli Şîa'nın cerhine maruz kalmışlardır. Örneğin "İfk Hadisesi"ni ele alan Şîî kaynakların ekserisinin Hz. 'Âişe'yi ta'dil etme yerine cerh etmelerini onun Hz. Ali'ye muhalefeti ve Cemel'de ona karşı savaşması ile açıklamak mümkündür.

Sahâbîleri ta'dil eden âyetleri tefsir eden Şîî müfessirler ya ta'dili Hz. Ali ve imâmlara has kılmış ya da ta'dili âyetin indiği zamanla sınırlı tutmuştur. Ayrıca sahâbîleri ta'dil eden âyetlerin kapsamını mümkün mertebe daraltma yoluna gitmişlerdir. Sahâbeye karşı eleştirel bir yaklaşıma sahip olan Şîa, sahâbîlerin işlemiş oldukları basit hataları derinlemesine ele almış ve o hataları baz alarak ağır eleştiriler yöneltmişlerdir. Buna karşın sahâbenin yaptığı tevbeleri ve Allah'ın onların tevbelerini kabul ettiğini beyan eden âyetleri yüzeysel olarak tefsir etmişlerdir. Münâfıklar hakkında inen âyetleri sahâbîlerin geneline teşmil etmişlerdir. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i ile ilgili her türlü olumlu rivâyeti aktaran Şîa'nın, diğer halifeler ve sahâbîler için aynısını yapmaması onların sahâbîlere yaklaşımının objektif olmadığını göstermiştir. Örneğin, başta savaştan kaçmak olmak üzere sahâbîlerin yaptıkları çeşitli hatalardan dolayı onları uyarıcı nitelikteki âyetleri

[2882] **Şahin,** s. 242.

derinlemesine işlemiş, onları temize çıkaran âyetlerle yeterince ilgilenmemişlerdir.

Şîa'nın imâm ve imâmet üzerinden doğru bilgiye ulaşmaya çalışması onun dışındaki diğer bilgileri reddetmesi hakikate ulaşmaları için doğru bir yöntem değildir. Gerçeğe ancak Onların dışında diğer ekollerden gelen bilgileri de kabul etmeleriyle tam olarak ulaşabilirler. Aynı şekilde bilgiye erişim bakımından Şîa'nın rivâyet ve yaklaşımları tamamen yanlıştır demek de doğru değildir. Elbette onların aktardıkları rivâyetler arasında da doğru bilgiler vardır. Ancak onların bütün bilgilere siyah ya da beyaz gibi kategorik şablonlara dayalı olarak yaklaşmaları yanlıştır. Sonuçta başka renkler gibi çeşitli düşünce ve yaklaşımlar da bulunmaktadır. Başka renkleri görebildikleri müddetçe doğruya daha da yaklaşmış olacaklardır.

5.3. Tutarlılık Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Bireyin eylemlerinin ilkeleriyle uyumlu olması olarak açıklanabilen tutarlılık mantık kurallarına uygun olma ve çelişkinin olmaması demektir. Ayrıca uyumlu bir birlik oluşturan bilgiler ve düşünceler için kullanılan tutarlılık kavramı ortak bir ilkeyle düşüncelerin birbirine bağlanması durumunu ifade etmektedir.[2883] İlkelerin davranışa dönüşme sürecinde eyleme temel olan düşüncelerin kendi içerisinde uyumlu ve tutarlı olması sonrasında ilkelerinden beslenen düşüncelerin eylemlerle uyumlu olmasına tutarlılık denmektedir.[2884] Bu ilkeler bağlamında Şîa'nın sahâbe tasavvurunu analiz etmek önem arz etmektedir. Mezkûr konu hakkında çalışmada geçen bazı rivâyetlerden hareketle Şîa'nın yaklaşımları tutarlık bakımından analiz ve tenkid edilecektir.

Şîa'nın iddiasına göre "Allah, Hz. Peygamber'e Veda Haccı esnasında Hz. Ali'nin velâyetini bildirmiş ve diğer ibadetler gibi onu da ilan etmesini istemiştir. Ancak Hz. Peygamber, bu emri aldığında insanların kendisi hakkında olumsuz bir kanaat taşıyabileceği, dinden irtidât edebileceği, kendisini yalanlayabileceği kaygısıyla kalbi daralmış, korkmuş ve bu emri tebliğ etmekten çekinmiştir. Bunun üzerine Allah başka bir âyet indirerek kendisine emredileni yapmasını istemiş ve yapılabilecek her türlü kötülükten kendisini koruyacağına dair ona teminat verdikten sonra "Gadîr-i Hum"da Hz. Ali'nin

---

2883 **Badiou, Alain** (2006) Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul, Metis Yay., s. 55.

2884 **Akarsu, Bedia** (1975) Felsefe Terimleri Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay., s. 169; **Cevizci, Ahmet** (1999) Paradigma Felsefe Sözlüğü, 3. Baskı, İstanbul, Paradigma Yay., s. 859; **Timuçin, Afşar** (2004) Felsefe Sözlüğü 5. Baskı, İstanbul, Bulut Yay., s. 470. **Yüce, Fatma** (2019) 'Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif ve Bütüncül Bir Yaklaşım', Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, C: 23, S: 3, ss. 1257-1277, s. 1261-1262.

imâmetini tebliğ etmiştir.[2885] İmâmetin ilanından sonra "İkmâlu'd-dîn"[2886] âyeti nâzil olmuştur.[2887] En zor zamanda bile hiç kimseden korkmadan nâzil olan ayetleri tebliğ eden Hz. Peygamber'e hele İslâm devletinin en güçlü olduğu dönemde böyle bir ithamda bulunmak akla mugayir gelmekte ve Hz. Peygamber'in icma' ile kabul gören tebliğ, ismet ve sıdk sıfatlarına gölge düşürmektedir. Böyle bir iddia, Veda Hutbesinde Hz. Peygamber'in dinle ilgili bütün emirleri tebliğ ettiğine insanları şâhid tutarak; *"Tebliğ ettim mi?"* sorusuna, oradaki insanların da *"Evet"* demeleri üzerine, Hz. Peygamberin son olarak; *"Allah'ım şâhid ol"* demesinin gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu da Hz. Peygamber'in sıdkını zan altında bırakmaktadır. O halde "Tebliğ"[2888] âyeti, Şîîlerin iddia ettiklerinin aksine Veda Haccında değil, bi'setin ilk yıllarında veya "Ahkâm âyetleri"nin indiği Medîne döneminin ilk yıllarında inmiş olabilir. Âyette geçen koruma teminatının da Müslümanlardan değil; müşrik, münâfık ve Ehl-i Kitap'tan gelebilecek tehlikelere karşı olması daha isabetli olmaktadır."[2889]

Şîa'ya göre Gadîr-i Hum veya Menzile rivâyetinde Hz. Ali'nin hilâfetiyle ilgili açık ifadeler bulunmaktadır. Şîa'nın buna rağmen bunlar kadar da açık olmayan ifadelerin yer aldığı "Kırtâs olayı"na sarılmaları ve onun üzerinden bazı sahâbîleri suçlamaları pek tutarlı gözükmemektedir. Onların bu rivâyetlere sarılmaları diğer rivâyetlerin (Gadîr-i Hum, Menzile gibi) zaafı konusunda var olan kanaatleri daha da güçlendirmektedir. Ayrıca eğer Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin imâmetini tebliğ ettiyse, ikinci defa ilan etmesinin teyit dışında başka bir manası olmamaktadır.[2890]

Şîa, Hz. Ali'nin imâmetinin nassın gereği olarak "Gadîr-i Hum"da ilan edildiğiyle ilgili iddialarını güçlendirmek için birçok âyet ve rivâyet aktarmaktadır. Eğer durum onların anlattığı şekilde olsaydı Abbas, Hz. Ali'den Hz. Peygamber'e gidip halifelik işinin kime ait olduğunu öğrenmek için talepte bulunmazdı. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği Sakîfe'de hilâfet için hiç kimsenin âyet ve rivâyet zikretmemesi, sadece kendi meziyetlerinden bahsetmesi onların o iddialarını çürütmektedir.

Şîa'nın iddia ettiği gibi şayet imâmet ilâhî ve on ikinci imâma kadar Hz. Ali'nin evlatlarının hakkı olsaydı, Hz. Ali'nin kendisinden sonra oğlu Hz. Hasan'ı halife olarak

---

2885 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 14; **Kummî**, Tefsîru-Kummî, I, 171-172.

2885 **Ayyâşî**, Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 332-333; **Aydın, Hayati** (2017) Gadîr-i Hum, 2. Baskı, Ankara, Fecr Yay., s. 82.

2886 Mâide, 5/3.

2887 **Küleynî**, el-Kâfî, II, 14-18; **Ayyâşî,** Tefsîru'l-Ayyâşî, I, 332; **Kûfî**, Tefsîru Furât, s. 130; **Tabersî,** Mecmeu'l-Beyân, III, 344.

2888 Mâide, 5/67.

2889 **İbn Teymiyye,** Minhâcu's-Sünne, VII, 313 vd: **Aydın,** 87-89.

2890 **İbn Sa'd**, Tabakâtu'l-Kübrâ, II, 215-16; **Arı**, s. 307; **Korkmaz,** Şîa'nın Oluşumu, s. 55.

tayin etmesi gerekirdi. Rivâyet erbabı ve tarihçiler, Hz. Ali'nin İbn Mülcem el-Murâdî'nin zehirli hançeriyle yaralanıp ölüm döşeğine düştüğünde Hz. Ali'ye kendisinden sonra kimi halife tayin ettiği sorulduğunda "Sizi Resûlullah'ın bıraktığı gibi bırakıyorum" dediği üzerinde ittifak etmişlerdir. Şayet halife nassla tayin ve ilâhî bir makam olsaydı Hz. Ali mutlaka Hz. Hasan'ı tayin eder, o da ne pahasına olursa olsun o makamda kalmak için çaba sarf ederdi. Oysa ne Hz. Ali onu tayin etmiş ne de Hz. Hasan Müslümanların maslahatı gereği o makamda kalmıştır.[2891] Hz. Hasan'ın hilâfetten feragati Şîa'nın imâmetle ilgili iddialarının hepsini çürüttüğünden dolayı onlar bu durumu açıklamakta güçlük çekmişlerdir. Aynı şekilde Yezîd'e karşı savaşan Hz. Hüseyîn de hilâfetin semâvî olduğunu iddia etmemiş, sadece kendisinin Yezîd'ten daha çok o makama layık olduğunu düşündüğünden ona biat etmemiştir. Ali b. Hüseyîn Zeyne'l-'Âbidîn de başta halifeler olmak üzere sahâbîleri hayırla anıp onlara dua etmiştir. Eğer hilâfet nass ile tayinle olsaydı Zeyne'l-'Âbidîn'nin onları hayırla yâd etmesi söz konusu olmazdı. Dolayısıyla imâmın nassla tayini sonradan inanç haline getirilmiş bir düşünce biçimi olup kendi içerisinde birçok yönden tutarsızlık barındırmaktadır.

Şîa, Fedek arazisi üzerinden ilk iki halifeye sert eleştiriler yöneltmekte ve onları Hz. Peygamber'in mirasını sahiplerine vermemekle itham etmektedir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Fedek arazisi konusunda Hz. Fâtıma'dan şâhid istediklerinde o, şâhid olarak Hz. Ali ve Ümmü Eymen'i getirmiştir. Bir davanın infâz edilebilmesi için iki şâhid gerekmektedir. Ayrıca âyetin[2892] hükmü gereği iki kadının şâhidliği bir erkeğinkine denk kabul edilmektedir. Dolayısıyla Hz. Fâtıma eksik şâhid getirdiğinden Fedek arazisi kendisine verilme yerine, kamuya bırakılmıştır. Şîa âyete rağmen bu konudaki eksik şâhidliği kabul etmemektedir. Onlara göre Hz. Fâtıma ma'sûm olduğundan söylediği her şey hüccettir. Hüccet olandan da Şîa'ya göre hiçbir konuda şâhid ve delil istenilmemelidir. Dolayısıyla, Şîa ondan şâhid isteyen ilk iki halifeyi ve vermiş oldukları hükmü tenkid etmektedir. Hâlbuki onların ma'sumiyet teorileri bu olaydan en az bir asır sonra oluşmuştur. Öyleyse bu olay üzerinden Hz. Ebû Bekir'in eleştirilmesi tutarlı gözükmemektedir. Ayrıca Şîa kaynakları Hz. Fâtıma'nın arazileri elde etmek için Ensâr ve Muhâcirlerden yardım istediği Mescid-i Nebevî'de uzunca bir hutbe irad ettiğini duygusal bir dille anlatmakta ve sahâbîleri ona yardım etmemekle suçlamaktadır.[2893] Eğer iddia

---

2891 **el-Mûsevî,** Şîa'da İç Çatışma, s. 52-53.

2892 Bakara, 2/282.

2893 Ahmed el-Kâtib'e göre Hz. Fâtıma'nın hutbesinin birkaç nüshası bulunsa da bunlar birbirleriyle çelişkili ifadeler barındırmaktadır. Nüshaların hepsi hicri üçüncü dördüncü ve beşinci aşıra ait meçhul kitaplardan, senetsiz, güvenilir olmayan ravîlerden nakledilmiştir. Dolayısıyla fedek arazisi meselesi

edildiği gibi bir haksızlık söz konusu ise Hz. Ali halife olduktan sonra onu giderebilirdi. Fakat onun halife olduktan sonra Fedek arazilerini geri almaması Şîa'nın Fedek üzerinden ilk iki halifeye yönelttiği eleştirileri 'akîm kılmaktadır. Aynı şekilde Şîa zina suçu ile suçlanan Muğîre b. Şu'be'nin aleyhine şâhidlik edecek şâhidlerin sayısı tamamlanmadığı için ona verilmesi gereken cezanın verilmemesini de eleştirmektedir. Oysaki her iki olayda da şâhidlikler tamamlanmadığı için infaz gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla halifelerin iki olayla ilgili verdikleri kararda tenakuz görünmemektedir.

Birçok âyet ve hadisle ta'dil edilen Hz. 'Âişe'nin Şîa'nın iddiasına göre Hz. Ali tarafından Hz. Peygamber'in vermiş olduğu iddia edilen vekâlete binaen boşaması ve onun mü'minlerin anneliğinin sona ermesi ile ilgili iddianın temelinde ona karşı sarf etmiş ve edecekleri sözleri mü'minlerin annesine söylemediklerini (!) kendilerince ispatlamaya dönük bir tavır olabilir. Ayrıca vekâlet de nikâh da taraflardan herhangi birisinin ölümü ile son bulmaktadır. Hal böyle olunca Hz. Ali'nin böyle bir tasarrufta bulunmuş olması uzak bir ihtimaldir. Şîa'nın Hz. 'Âişe ile ilgili mezkûr iddiaları onların kaynaklarında aktardıkları şu olayla çelişmektedir. Hz. Peygamber'in zifafa girmeden boşadığı eşleri ile de ebediyen evlenilmez. Onlar mü'mlerin annesi olmaya devam etmektedirler. Buna göre bir baba zifafa girmeden evlendiği eşini boşarsa o eşle çocuğunun evlenmesi nasıl haramsa Hz. Peygamber'in zifafa girmeden boşadığı eşi de ümmetine haramdır.[2894] Allah, mü'minlere annelerini nasıl yasakladıysa aynı şekilde peygamber eşlerini de yasakladığını beyan etmiştir.[2895] Dolayısıyla zifafa girilmeden Hz. Peygamber'in boşadığı eşlerinin mü'minlerin anneliği vasfı devam ediyorsa, Hz. Peygamber'in kendisinin boşamadığı Hz. 'Âişe'nin ki hayli hayli devam edecektir. Dolayısıyla ona söylenen her kötü söz mü'minlerin annesine ve Hz. Peygamber'in hanımına söylenmiş olarak kabul edilmelidir.

Şîa, Ehl-i Sünnet'i sahâbîlerin hepsini hadis rivâyeti konusunda âdil olarak kabul ettiğinden dolayı tenkid ederken kendileri daha ileri giderek aralarında -dokuz kişinin Hz. Peygamber'i görmediği- on iki imâmını ma'sûm ve itaati farz olarak görmesi bir tutarsızlık olarak durmaktadır. Ayrıca mümeyyiz olmadan ya da buluğ çağına ermeden imâm olan birisinin söylediği her şeyi mutlak din olarak görmek sağlıklı olmamaktadır.

Şîa'nın sert bir dille eleştirdiği hatta istihza etmek için çeşitli lakaplar taktıkları Hz.

---

ve Hz. Fâtıma'nın hutbesinin tarihi yeniden inşa etme çabası olarak görülmelidir. Bkz. **el-Kâtib,** Sünnilik ve Şîîlik, s. 182.

2894 **Küleynî,** el-Kâfî, X, 824; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 485-486.

2895 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Küleynî**, el-Kâfî, X, 823-824; **Feyz-i Kâşânî,** Tefsîru's-Sâfî, IV, 200; **Huveyzî**, Nûru's-Sakaleyn, IV, 299; **Bahrânî,** el-Burhân, IV, 485;**Şeybânî,** Nehcü'l-Beyân, IV, 231.

Ömer, Hz. Ali'nin kızı Ümmü Külsüm'le evlenmiştir.[2896] Ayrıca Hz. Ali, çocuklarından birisine Ömer adını vermiştir. Eğer Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Ömer münafık ya da irtidât etmiş birisi olsaydı Hz. Ali kızını onunla nikâhlamayacak ve onun ismini de bir çocuğuna vermeyecekti. Bu tutarsızlığı bir kısım Şîî âlimler takiyye ile açıklasa da bu açıklama makul görünmemektedir.

Şîa, cennet iyilik güzellik gibi nimet âyetlerini Hz. Ali ve onun taraftarlarına has kılarken; müşrik ve münafıklar hakkında inen âyetleri de Hz. Ali'nin muhalifi olan sahâbîlere teşmil etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım tarzı kendi içerisinde birçok çelişkiyi barındırdığı gibi âyetleri anlama konusunda da sağlıklı olamamaktadır. Şîa'nın hilâfet meselesinden dolayı tekfir edecek kadar sert bir dille cerh ettiği bazı sahâbîlerden kendi düşüncelerine uygun olan rivâyetleri aktarması ise ayrı bir tutarsızlık işaretidir.

Muhammed el-Bâkır, "Biz bir adamı gördüğümüzde onun hakiki îmân sahibi ya da hakiki nifâk sahibi olduğunu biliriz."[2897] sözü, Şîa'nın Tevbe, 9/101. âyetten hareketle Hz. Peygamber dâhil Allah'ın bildirmesi dışında hiç kimsenin münâfıkları bilemeyeceğini iddiasıyla çelişmektedir. Hz. Peygamber'in kimin münafık olduğunu bilmemesine karşın imâmların bilmesi, imâmları Hz. Peygamber'den üstün kılacağı ihtimalini doğuracağından dolayı doğru kabul edilesi mümkün değildir.

İbn Bâbaveyh "İmâmlar; nebiler, resûller ve melekler gibi ma'sûmdurlar. Hata ve yanlış gibi her türlü lekeden temizlenmişlerdir. Büyük-küçük hiçbir günah işlemezler" sözü ile ma'sumiyeti savunurken, diğer taraftan Muhammed b. Hasan b. el-Velîd (ö. 343/955) gibi bir hikmete binaen peygamberlerin hatalar işleyebileceğini de kabul etmektedir. O, Bu görüşünü savunmak için *"Sehvu'n-Nebî"* isminde bir eser yazmıştır. Bu eser imâmların ma'sûmiyetini de tehlikeye düşürdüğü için Şîîler arasında tartışmalara neden olmuştur. Başta öğrencisi Şeyh Mufîd olmak üzere birçok Şîî âlim bu esere reddiye yazmıştır. Onlar peygamberlerin hata işlemeyeceğini ancak İbn Bâbeveyh'in hata işleyebileceğini/işlediğini dile getirmişlerdir. Eğer İbn Bâbeveyh'in "*Sehvu'n-Nebî*" iddiası Şîa'da kabul görseydi, Şîa'nın mezhebini üzerine bina etmeye çalıştığı imâmet ve imâmların ma'sûmiyeti tezi ortadan kalkmış olacaktı. İmâmiyye Şîa'sını yeniden tesis eden âlim olarak da bilinen İbn Bâbeveyh'in bu görüşü mezhebince de kabul görmemiştir.[2898]

2896 **Küleynî**, el-Kâfî, X, 628,629; XI, 618; **Meclisî**, Mirâtu'l-'Ukûl, XX, 42-43; XXI, 198.

2897 **Küleynî,** el-Kâfî, II, 430.

2898 İbn Bâbeveyh'in *"Sehvu'n-Nebî"* isimli eserine yazılan reddiyelerden birkaçı şunlardır: **el-Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân b. Mu'âlim el-Ukberî el-Bağdâdî (ö. 413/1022)** (1413) Risâletun fi 'Edemi Sehvi'n-Nebî (Thk. Mehdî Necef), Kum, Metbatu Mihr; **Murtezâ, eş-Şerîf Ebû'l-Kâsım Ali b. Hüseyîn el-Mûsevî (ö. 436/1044)** (1376) Tenzihu'l-Enbiyâ, Kum; **el-İhsâî, Ali b. 'Abdu'l-Muhsin** (2011) İzâletu'l-Vesme an Mebâhisi'l-İsme (Takrir: Abdullah

Mezkûr bilgilerden de anlaşılacağı üzere Şîa'nın sahâbe tasavvuru tutarlılık bakımından analiz edildiğinde kendi içerisinde birçok tenakuzu barındırmaktadır. Ayrıca sahâbîleri imâmet gibi belli meseleler üzerinden tenkid ettikleri görülmüştür. Şîî âlimler kendi prensipleriyle sahâbîlerin özellikle de Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'inin uygulamaları çeliştiğinde onların uygulamamalarını takiyyeye yorarak işi kurtarmaya çalışsalar da bunun ikna edici bir yöntem olmadığını söylemek mümkündür. Tekfir edecek derecede sert bir dille eleştirdikleri sahâbîlerden rivâyet aktarma eylemlerinin ilkeleriyle uyuşmadığından tutarlı olmadıkları açığa çıkmıştır.

5.4. Sıhhat ve Hüküm Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Bir dini bilginin üzerine sağlıklı hüküm inşa etmek için o bilginin doğru olmasının yanı sıra Kur'ân ve sünnet kaynaklı olması gerekmektedir. Bu iki kaynaktan beslenmeyen bir dini bilginin üzerine sağlıklı hüküm inşa etmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda Şîa'nın sahâbe tasavvurunu daha iyi yansıtabilmek için onların üzerine hüküm inşa ettikleri bazı bilgiler inceleme konusu edilecektir.

Şîa'nın imânın şartlarından saydığı imâmet ile ilgili Kur'ân'da sarih bir âyet bulunmamaktadır. Bununla birlikte Şîa, imâmeti merkeze alarak Hz. Ali'nin hilâfetine destek vermeyen sahâbîler başta olmak üzere imâmete inanmayan Müslümanları mü'minlik dairesinin dışına çıkarmaktadır. Sarih bir referansı olmayan bir bilgiden hareketle insanların din dairesinin dışına itilmesi, Müslümanlar arasında derin tefrikalara da sebebiyet vermiştir. Ayrıca eğer imâmet iddia edildiği gibi nassla tayin olsaydı Hz. Ali hakkını savunur, Hz. Hasan imâmetten feragat etmez, Hz. Hüseyîn de Yezid ile savaşırken gerçek imâmın kendisi olduğu ile ilgili âyetler zikrederdi ki böyle bir şey olmamıştır. Dolayısıyla imâmeti inanç esaslarından saymak sıhhat ve hüküm bakımından isabetli olmamıştır.

Şîa'ya göre "Nâsıbî/Ehl-i Beyt düşmanı" birinin bir Şîî kadınla evlenmesi helal değildir. Ayrıca onların iddiasına göre Hz. Ömer "Nâsıbî" birisidir. Onun Hz. Ali'nin kızı ile evlenmesi mezhebin kabul ettiği hükme ters düşmektedir. Bu evlilik konusunda Şîî âlimler üçe bölünmüşlerdir. Mufîd gibi bir kısım Şîî âlimler böyle bir evliliğin olmadığını iddia ederek o konuyla ilgili gelen bütün rivâyetleri reddetmiş ve Şîa'nın mezkûr hükmüne

---

Sa'd Me'rûfî), Kuveyt; **el-Kesir, Temimî** (2007) İsmetu'l-Enbiyâ ve Nazeriyetu İshâ 'inde Şeyh Saduk, Kum, Menşurâtu'l-İctihâd; **et-Tebrizî, Mirza Cevâd (**1419) Nefyu's-Sehvi 'ani'n-Nebî, Tebriz.

Hz. Ali'nin uyduğunu iddia etmişlerdir.[2899] Bazı Şîî âlimler ise zaruret durumlarında böyle bir evliliğin yapılabileceğini belirterek hükmü esnetmişlerdir. Bir kısmı ise bu evliliğin bir zorlama neticesinde oluştuğunu belirtip namusun gasp edilişi olarak yorumlamış ve Şîa için bir leke olarak görmüştür.[2900] Şîa'nın bu iddiaları onları iki açıdan zora düşürmektedir. Yiğitlik ve kahramanlık örneği olarak gösterdikleri Hz. Ali ve Hâşimoğullarının Hz. Ali'nin kızını koruyamadığını dolayısıyla onlara atfettikleri yüce değerleri boşa çıkarmaktadır. İkincisi Hz. Ali helal olmayan bir işe onay vererek günaha düşmüştür. Bu da onun ma'sûmiyetine halel getirmektedir. Her ne kadar Şîa ikinci problemi takiyye inancı ile aşmaya çalışsa da bu, ikna edici bir savunma olarak kabul edilmemektedir. En makulü zaruret anında böyle bir evliliği mubah gören Şîî âlimlerin görüşüdür. Zaruret olarak görenler de zımnen de olsa Hz. Ömer'i zâlimlikle suçlamış olmaktadırlar ki bunu da Şîa müntesipleri dışında hiç kimse kabul etmemektedir.[2901]

Şîa'ya göre mut'a nikâhı Hz. Peygamber tarafından değil doğrudan doğruya Hz. Ömer'in keyfi icraatıyla yasaklanmıştır. Bu konuda Hz. Ömer'in minbere çıkıp söylediği rivâyet olunan sözünü buna delil olarak getirmektedirler: "Hz Peygamber zamanından iki mut'a vardı. Ben ise her ikisinden sizi nehyediyor ve yapanları cezalandırıyorum." Şîa Hz. Ömer'in bu sözle kitap ve sünnette var[2902] olduğunu iddia ettikleri bir hükmü yasakladığını, o zamana kadar mut'a nikâhının Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir dönemlerinde uygulandığını ileri sürmektedir. Şîa Hz. Ömer'in bu uygulamasıyla dine aykırı hareket ettiğini, dolayısıyla adalet vasfını haiz olmadığını ileri sürmektedir.[2903] Oysaki mut'anın Hz. Ömer tarafından yasaklandığı teorisi Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde yasağın ve haramlığın devam etmesiyle çürütülmüş olmaktadır.[2904] Eğer Hz. Ömer mut'ayı yasaklamakla dine muhalif bir harekette bulunmuşsa, Hz. Ali de bunu sürdürerek ona ortak olmuştur. Bu açıklama bile tek başına mut'anın Hz. Ömer'le başlamadığına delil olabilir.

Bu başlıkta Şîa'nın imânın şartı saydığı imâmet inancı, Nâsibî ile evliliğin haram olduğu konusu ile muta nikâhı sıhhat ve hüküm açısından inceleme konusu yapılmıştır. Mezkûr konularla ilgili bilgilerin sarih âyet ve sünnet referanslı olmadığı görülmüştür.

2899 **Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'mân b. Muallim (ö. 413/1022)** (1413) el-Mesâilü's-Sereviyye, Kum, 1. Baskı, Dâru'l-Mufîd, s. 86; Tûsî, el-İktisâd, s. 340.

2900 **Küleynî**, el-Kâfî, I, 628; **Şahin**, s. 245. Küleynî el-Kâfî'sinde Ümmü Gülsüm'ün Hz. Ömer ile evlendirmesi ile ilgili olarak üç rivâyet zikretmiştir. (**Küleynî**, el-Kâfî, X, 628,629; XI, 618,) Meclisî, Mirâtu'l-'Ukûl adlı eserinde bu rivâyetleri sahih kabul ederek farklı görüşte olanları yadırgamıştır. (**Meclisî**, Mirâtu'l-'Ukûl, XX, 42-43; XXI, 198).

2901 Hz. Ali'nin kızının Hz. Ömer'le evlenmesi ile ilgili Şîa'nın düşüncesini ayrıntılı bir biçimde görmek için bkz. **el-Milânî, Seyyîd Ali** (1421) Tezvîcu Ummi Kulsum min Ömer, 1. Baskı, Kum, s. 6 vd.

2902 **Küleynî,** el-Kâfî, XI, 10.

2903 **'Allâme Hillî,** Nehcü'l-Hak, s. 281.

2904 **el-Mûsevî,** Şîa'da iç çatışma, s. 118.

Bundan dolayı da mezhep mensupları o konularda birbirleriyle çelişen hükümler vermişlerdir.

5.5. İfade ve Uslup Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde sahâbîlerin birbirlerine karşı seviyesiz üsluplar kullandığı, birbirlerini sürekli lanetlediği, tekfir ettiği[2905] ve uygun olmayan lakaplarla hitap ettiği görülmektedir. -istisnai örnekler varsa da- sahâbe arasında böyle bir ilişki tarzının mevcudiyetini sıklıkla vurgulamak, onların saygınlıklarını zedeleme hedefini güttüklerini gösterir. Şîa böyle bir üslubu zaman zaman Hz. Peygamber'e de mal etmektedir. Oysa Hz. Peygamber'in kötü ifade ve üslupta konuştuğu ile ilgili rivâyetler onun hilkatine ve sîretine uymadığından kabul edilmesi mümkün değildir. Şîa'ın böyle bir üslup tercih etmesinin sebebi muhtemelen sahâbîlere yönelik sert tutumlarına dayanak arama ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Şîa'nın Hz. Peygamber'den aktardıkları bazı rivâyetler, İslâm'ın genel ilkeleri, Kur'ân ve sünnete muhalif olmasının yanı sıra ifade ve üslup bakımından Hz. Peygamber'in ifadelerine de benzememektedir. Bu da onların bazı rivâyetleri amaçlarına uygun olarak Hz. Peygamber'e nispet etmelerinden kaynaklanabilir. Örneğin, onların iddiasına göre Hz. Peygamber Semure'ye "Sen muzır bir adamsın"; Ebû Hüreyre'ye Devs'ten hiç iyi adamın çıkmadığını, gözünün Ebû Hüreyre'yi tutmadığını söylemesi Hz. Peygamber'in ahlaki özelliklerine uymamaktadır.

Sahâbîler; Bedir, Uhud ve Hendek gibi savaşlarda kendileri ile savaştıkları müşrikler Müslüman olduktan sonra geçmişte onlarla yaşadıkları problemleri unutup onları bağırlarına basmaları, onlara kız verip onlardan kız almaları ile ilgili bilgiler tarih kitaplarını doldurmuşken halifeler döneminde en ufak bir sürtüşmede birbirlerini tekfir etmeleri, birbirlerine ağza alınmayacak sözler saf etmeleri, birbirlerini acımasızca dövmeleri, sürgün etmeleri, öldürmeleri sahâbîlerin genel karakteristik özelliklerine uymamaktadır. Eğer sahâbîleri halifeler devrinde bu kadar tefrika ve bozgunculuğa boğulmuşsalar, onca fetihlerin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktı. Dolayısıyla Şîa kaynaklarının aktardıkları bilgilerin mübalağa içerdiği söylenebilir.

Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim vefat ettiğinde Hz. 'Âişe'nin Hz. Peygamber'i teselli, Mâriye'yi de itham etmek için söylemiş olduğu "Niçin üzülüyorsun o senden değil Cüreyh'tendir." sözü ve sonrasında gelişen olaylar ifade ve üslup bakımından Hz.

[2905] Örneğin bkz. **el-Murtezâ,** eş-Şâfî, IV, 281-282; **İbn Ebî'l-Hadîd,** III, 42-44; **'Allâme Hillî,** Keşfu'l-Murâd, s. 457.

Peygamber'in, Hz. 'Âişe'nin ve onu aktardığı iddia edilen Muhammed el-Bâkır'ınkine uymamaktadır. Ayrıca böyle bir ithamın müeyyidelerini Hz. 'Âişe bilemeyecek kadar bilgisiz değildir. Bundan dolayı Kummî kurguladığı bir olayla İfk âyetlerinin Hz. 'Âişe'nin atmış olduğu iftira üzerine indiğini söylemesini Şîîlerin çoğu da kabul etmemiştir.

Şîî müellifler, başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere sahâbîlerin ileri gelenlerinin Gadîr-i Hum'da imâmetinin ilanından sonra Hz. Ali'yi tebrik ettiklerini aktarmaktadır. Bu bilgilerin yoğun bir şekilde kullanılmasının sebebi, Hz. Ali'nin imâmetinin onlar tarafından bilindiğini ispat etmek ve bile bile onu halife seçmeyerek irtidât ettiklerini dolaylı olarak ifade etmek içindir. Başta, Süleym b. Kays ve Kummî'nin eserleri olmak üzere Şîa kaynaklarında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e özel bir yer açılmıştır. Onlar için Hz. Peygamber'e karşı isyankâr bir tavır içerisinde oldukları imajı çizilmiştir. Bununla da yetinilmemiş, onların, Hz. Peygamber'i, Hz. Ali'yi seçmiş olmasından duydukları rahatsızlık dolayısıyla öldürmek isteyecek kadar ileri gittiklerini iddia ettikleri gözlemlenmiştir. Hz. Peygamber'in, kendisine suikast planlayan insanları bu kadar yakınında tutması veya namazda imâmet görevini bunlardan birine vermesi makul bir davranış olarak görülemez. Yine Hz. Ömer açısından dikkat çeken bir diğer husus, Hz. Peygamber için "Deli" dediği iddia edilerek onun saygısızlık ve kabalıkta Hz. Peygamber dâhil hiç kimseyi tanımadığını resmetmek gayesine matuf görünmektedir.

Şîa rivâyet kaynakları incelendiğinde onların sahâbîleri sert bir dille cerh ettikleri, çoğunluğunu cehennemlik olarak gösterdikleri görülmektedir. Bunu yaparken sahâbîlerin ileri gelenlerini tevhid inancının düşmanları ile birlikte gösterip müşriklerin isimlerini onlara lakap olarak verecek kadar üslupta seviyeyi düşürmüşlerdir. Bu konuda cerh edilen sahâbîler başlığında konu derinlemesine işlenmiştir. Şîa, sahâbîlerle ilgili iddialarını desteklemek ve okuyucu üzerinde daha fazla etki bırakmak için betimleyici bir üslup kullanarak olayları dramatize etmiştir. Bununla okuyucuyu olayların içine çekerek sahâbe nefretini daha fazla yerleştirmek hedeflenmiştir. Ayrıca Şîa'nın sahâbîlere çok rahat kâfir, münafık, fâsık, şeytan gibi yakıştırmalarda bulundukları, onları lanetleyip seb ettikleri görülmüştür. Bu iddialarının bir kısmını Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt imâmlarına nispet etmektedirler. Hâlbuki onların öyle bir şey söylemeleri kucaklayıcı oldukları iddialarına uymamaktadır.

Şîa zaman zaman Ehl-i Sünnet mensuplarını tahkir etmek için Ehl-i Sünnet kavramı yerine "Avâm tabakası", "Amme" ve "Ehl-i Hilâfet" gibi tabirler kullanmaktadır. Bu da onların kendi dışındakilere yapıcı bir anlayışla yaklaşmadığını göstermektedir. Kısacası Şîa'nın sahâbîlere karşı kullanmış olduğu üslup son derece sert ve yıkıcı eleştiriye

dayandığını söylemek mümkündür.

5.6. Kültür, Mekân ve Zemin Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Sahâbîler arasındaki bazı tartışmaları dönemin sosyo-kültürel şartlarına göre değerlendirmek sağlıklı bilgiye ulaşmada bizlere yardımcı olacaktır. Hz. Peygamber döneminden sonra yaşanmış olan olayları mekân, kültür ve zamandan koparark günümüze getirmek ve günümüzün koşullarına göre değerlendirmek sağlıklı olmayacaktır. Bu konularla ilgili en iyi analiz yöntemi olayları gerçekleştiği dönemin koşullarında değerlendirip, günümüze etkilerinin nasıl yansıdığını izlemektir. Bu bağlamda bir örnek vermek konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Sakîfe'deki hilâfet tartışmaları, bütünüyle Araplardaki sosyo-kültürel hayatı belirleyen kabilecilik anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ensâr dine yardım ve desteklerinden dolayı doğal olarak öncelikle kendi içlerinden birisinin halife olmasını istemiştir. Ancak, câhiliyye dönemi kabilecilik çekişmesinin gizli de olsa devam etmesi nedeniyle Sa'd b. Ubade'nin halife olmasını bazı Evs ve Hazrec kabilesinin kimi ileri gelenlerinin istememesi, Kureyş'in siyasi üstünlüğü, Araplar arasındaki denge politikası, Hz. Ebû Bekir'in üstün kişiliği ve İslâm'daki kıdemi, hizmetleri ve sahâbe arasındaki karşılığı, onu hilâfet makamına yükselten ana etkenler olarak karşımıza çıkmıştır.[2906] Sakîfe'de "Gadîr-i Hum" ve "Kırtâs olayı"nın hiç gündeme gelmemiş olması, Hz. Ali ve taraftarlarının en çok ihtiyaç duyduğu bir anda bu olayları hiç gündeme getirmemiş olması, mezkûr olaylardan anlaşılanların o dönemde çok daha farklı olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Şîa, sahâbîlerin birbirleriyle yaşadıkları problemleri kültür, mekân ve zeminden koparark farklı zaman ve zeminlerde kendi şartlarına göre değerlendirdiklerinden dolayı olaylara çok farklı anlamlar yüklemiş ve onlar üzerinden sahâbîleri cerh etmiştir. Bu durum onların dini inanç ve yaşantılarına da olumsuz yönde etki emiştir. Hâlbuki olayları aklı selimle o dönemin koşullarına göre değerlendirselerdi daha makul sonuçlar elde etmiş olacaklardı.

5.7. Siyaset ve İktidar Bakımından İmâmiyye'nin Sahâbe Tasavvurunun Analiz ve Tenkidi

Şîa'nın sahâbe tasavvurunun siyaset ve iktidar merkezli olduğunu bilmek onların sahâbîleri neden cerh ettiklerini anlamada bizlere yardımcı olacaktır. Bilindiği üzere Şîa'nın aksine Hz. Peygamber kendisinden sonra halife olarak kimseyi tayin etmemiş, işi

---

2906 **Onat**, s. 35; **Akbulut**, s. 54 vd; **Atalan,** 'Hilâfet Tartışmaları', s. 65.

ümmetine havale etmiştir. Onun vefatından sonra Sakîfe'de ve Mescid-i Nebevî'de yaşanan tartışmaların tamamen siyasi olduğunu söylemek mümkündür. Eğer Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Ali ma'sûm ve nass ile imâm tayin edilmişse o, hakkını savunmadığı için nassa muhalefet etmiş olduğundan ma'sûmiyeti de ortadan kalkmış olmaktadır. Başta Ebû Süfyân olmak üzere 'Abbâs ve Kureyşlilerden bazıları Hz. Ali'ye halife olarak biat etmek istemişlerse de o bunu kabul etmemiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'e işi aceleye getirdiği için rahatsızlığını dile getirmekten de çekinmemiştir. O dönemin siyaseti ve kabile dengelerinin bir gereği olarak Arap kabilelerinin üzerinde ittifak edebilecekleri en iyi aday Hz. Ebû Bekir olmuştur. Ancak insan olmaları hasebiyle bazı sahâbîlerin kendileri veya akrabaları için iktidarı istemiş olmaları normal karşılanmalıdır.

Halifeler döneminde az da olsa kabileler arası rekabetin varlığından söz etmek mümkündür. İlk iki halifenin Hâşimoğullarına devlet kademelerinde valilik, ordu komutanlığı gibi önemli görevler vermemesi, onlardan sadece danışman olarak yararlanması mezkûr rahatsızlıkla açıklanabilir. Ayrıca Hz. Osmân'ın mensubu olduğu Emevî kabilesi üyelerine önemli görevler vermesi, Müslümanlar arasında hoşnutsuzluğa neden olmuş ve onun şehadeti ile sonuçlanan büyük bir fitneye sebebiyet vermiştir. Cemel ve Sıffin'de yaşanan hadiseler bir taraf için tamamen iktidarını koruma diğer taraf için de iktidara gelme imkânını kollamak olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun için o dönemlerde sahâbîlerin birbirleri için sarf ettikleri sözlerin dinden ziyade siyaset kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde sahâbîlerin minberlerde birbirlerine beddua etmeleri ve lanet okumaları da bu minvalde sarf edilen sözler olarak görülebilir.

Şîa, Hz. Peygamber'den sonra hilâfetin Hz. Ali'ye geçmemesinin en büyük müsebbibi olarak Hz. Ömer'i ve Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh'ı gördüklerinden dolayı onları tekfir edecek kadar sert şekilde cerh etmişlerdir. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir ve ona biat eden sahâbîleri de ağır bir dille tenkid etmeleri mezhebin siyasi duruşundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hz. Ali'nin biatini geciktirmesi, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e sitemde bulunması onun halife olma isteği ve kendisini diğer sahâbîlere göre bu işte daha çok hak sahibi gördüğünün bir göstergesidir. Şîa kaynaklarında ilk üç halife korkak, Hz. Ali'nin ise yiğit ve kahraman olarak gösterilmesi onu mezhebi duruşlarına mutabık olarak hilâfete daha layık görmelerinden kaynaklanmaktadır. Şîîlerin sahâbîlere yönelik cerhleri, onların Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip etmedikleri ve onunla beraber olup olmadıkları konusunda düğümlenmektedir.[2907] Dolayısıyla Şîa'nın eleştirdiği sahâbîler ya Hz. Ali'nin

[2907] **Şahin, Hanefi** (2016) Şiîlerin Gözüyle Sünnîler İlk Dönem Şiî Kaynaklarda Sünnî Algısı, 1. Baskı, İstanbul, Mana Yay., s. 239.

karşısında yer almış ya da tarafsız kaldığından dolayı tenkide maruz kalmışlardır.

Şîa'nın ta'dil ettiği sahâbîler başlığında da incelendiği üzere Şîa'nın, sahâbîleri ta'dil ederken aradığı en temel kriter Hz. Ali'nin imâmetini kabul edip onun safında yer almış olmasıdır. Bu şarta uyan sahâbîler Şîa nezdinde büyük övgülerle övülmüştür. Hatta Hz. Ali lehine Hz. Ebû Bekir'e itiraz edenlere "Dünyanın kendileri için yaratılıp rızık verildiği kimseler" olarak bakılmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in "Her peygambere yedi tane yakın arkadaş/havârî verilmiş bana ise on dört tane verilmiştir." Rivâyette geçen on dört kişinin tamamının Hz. Ali'nin yanında yer almış olanlardan oluşması siyasetin ta'dilde başat rol oynadığını göstermektedir.

Aslında o dönemi kendi şartlarında değerlendirmek en isabetli yol olmasına rağmen Şîa âlimleri gerçekleşen hadiseleri kendi dönemlerine ve koşullarına göre değerlendirerek olayları daha karmaşık bir duruma sokmaktadırlar. Bu değerlendirmeler bazen hatalara, hakaretlere ve tekfire varabilmektedir. Bununla Hz. Ali'yi ta'dil ettiklerini düşünürlerken aslında başta Hz. Peygamber ve Hz. Ali olmak üzere Ehl-i Beyt'i büyük bir suçlamanın içerisine sürüklemektedirler. Bu suçlamanın müeyyidesi dünyada ümmet arasında tefrikalara, ahirette de azaba neden olacaktır. Dolayısıyla Şîa'nın sahâbe tasavvurunun tamamen siyaset ve tenkid üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür.

Şîa kaynakları incelendiğinde sahâbîlere karşı aşırı bir kin ve düşmanlığın üzerinden tarihin yeniden yazıldığı ve kurgulandığı görülmektedir.[2908] Bu girişim yıllarca Müslümanlar arasında kin, nefret, öfke düşmanlık, duygularının kabarmasına ve İslâm birliğinin zayıflamasına neden olmuştur. Şîîlik düşüncesinin temelini teşkil eden Hz. Ali'nin imâmeti mevzusu, aslında ashâb devrinin değil, daha sonraki siyâsî fırkalaşma döneminin bir meselesidir. Diğer bir ifadeyle Şîîlik, Şîa'nın geriye dönük olarak tarihi yeniden kurgulama ve siyasallaştırmasından başka bir şey değildir. Öyle ki bu mezhep müntesipleri, hilâfetle ve imâmetle ilgili tartışmalarda, Kur'ân'dan kendilerine açık delil bulamadıkları için çoğunlukla rivâyetlere müracaat etmişlerdir. Bu başvurularında bir kısım rivâyetlere ilgisiz anlamlar yükleyerek ve tarihi bağlamından koparark kendi görüşlerini destekleyen deliller istinbat etmeyea çalışmışlardır. Böyle olduğu içindir ki, tarih boyunca bazı kurgular etrafında oluşan Hz. Ali portresi, bir tarihi şahsiyetten çok, zamanla gelişen tartışmaların yansımasının bir neticesi olarak günümüze kadar ulaşan

2908 Örneğin Kırtâs olayının gerçekleştiği gün Ehl-i Sünnet ve Şîa kaynaklarında Perşembe günü olarak geçmesine rağmen "Hz. Peygamber isteseydi sonradan da yazdırabilirdi", eleştirisinin önüne geçmek için Süleym'in *Kitab'*ında bu olay Hz. Peygamber'in vefat ettiği pazartesi günü olarak zikredilmiştir. Bkz. **el-Hilâlî**, II, 794-795.

kurgusal şahsiyet niteliğine dönüşmüştür.[2909]

Sahâbîlerin hepsini toptan kutsamak yanlış olduğu gibi toptan red etmek de yanlıştır. Münafık ve mürtet olanları sahâbî kategorisinde değerlendirmek mümkün olmadığı halde Şîa'nın onları da sahâbî olarak görmesi ve onlar üzerinden Ehl-i Sünnet'e eleştiri yöneltmesi bir çelişki olarak durmaktadır. Şîa sahâbîlerin arasında kâfir, fâsık ve münâfıkların olduğunu, bunu Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini iddia etmekte, sahâbîlerin hepsinin adalet açısından tek tek değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak Şîa'nın tenakuza düştüğü temel nokta, Hz. Peygamber'in ve o dönemde yaşayanların dahi bilemeyeceği bir hususu onlardan asırlar sonra gelenlerin bilmesinin asla mümkün olamayacağını göz ardı etmeleridir. Dolayısıyla sonradan gelenler ne onların hatalarına ne de tevbelerine şahitlik etmişlerdir. Onlara Kur'ân ve hadisin aktarıcıları olarak bakarak müspet düşünmeleri tenkit etmelerinden daha isabetli olmaktadır. Şîa'nın sahâbe tasavvuru sahâbîler arasında cereyan eden olaylardan ve imâmetten bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Çünkü bütün yorumlar gidip oralara dayanmaktadır. Dolayısıyla son tahlilde Şîa'nın sahâbe tasavvurunun siyasi olduğunu söylemek mümkündür.

Sahâbîleri ma'sûm olarak kabul etmek ne kadar yanlışsa aynı şekilde onları tekfir etmek, tahkir etmek, onlara olumsuz lakaplar takmak da yanlıştır. Zira onlar da bizim gibi hata ve sevap işlemeye meyyal bir biçimde yaratılmışlardır ve yaptıklarının karşılığını da göreceklerdir. Sahâbîlere ulvi makam kazandıran onların amelleridir. Nitekim Hz. Peygamber'i görüp ona iman etmeyen nice kimselere Hz. Peygamber'i görmek hiçbir fayda sağlamamıştır.

[2909] **Apak,** 'Gadîr-i Hum', s. 534-535.

SONUÇ

"İmâmiyye Şîa'sı Hadis Kaynaklarına Göre Sahâbe Tasavvuru" isimli bu tezimizde Şîa'nın sahâbe tasavvurunun merkezinde Hz. Ali ve onun imâmetinin olduğu müşahede edilmiştir. Dinin bir rüknü olarak gördükleri "İmâmeti" desteklemek için kendi kaynaklarının yanı sıra Ehl-i Sünnet kaynaklarından da istifade etmişlerdir. Ehl-i Sünnet hadis kaynaklarından yararlanırken de rivâyetin sahihine, sakîmine ve Ehl-i Sünnet muhaddislerinin rivâyet hakkındaki hükmüne bakmaksızın rivâyetin kendi işlerine yarayan kısmını bağlamından koparark almışlardır. Ehl-i Sünnet kaynaklarında aktarılan rivâyetlerden faydalanırken seçmeci ve gâi bir tavrın içerisine girmişlerdir.

İmâmiyye Şîa'sı, Ehl-i Sünnet'in aksine bir bütün olarak sahâbenin tamamını âdil olarak kabul etmemektedir. Onları, mezheplerinin gereklerine göre birtakım kriterlere tabi tutup, ona göre sınıflandırmaktadır. Şîa; Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyîn'i bir inanç prensibi olarak, mutlak âdil/ma'sûm olarak kabul etmektedir. Bu düşüncelerini savunmak için başta "Tathîr", "Ülü'l-emr", "Tebliğ", "İkmâlü'd-dîn", "Sâdıkîn" âyetleri olmak üzere birçok âyeti delil olarak kullanmaktadır. Oysa delil olarak kullandıkları âyetlerden ma'sûmiyet inancını çıkarmak son derece güçtür. Başta Küleynî olmak üzere İbn Bâbeveyh ve diğer Şîî âlimlerin eserlerinde aktardıkları rivâyetlerle, imâmların ma'sûmiyet inancını yoğun bir şekilde işlenmekte ve imâmlara yarı tanrısal bir özelliğin yüklendiği görülmektedir. Şîa'nın ma'sûmiyet inancına delil olarak aktardıkları rivâyetlerin hiçbiri sahâbîler tariki ile muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'den gelmediği tespit edilmiştir.

Şîa'nın İmâmlarını ma'sûm olarak görmelerinin temel gerekçesi, dinin bütün hükümlerini, rivâyetlerinin ana kaynaklarının onlar olması sebebiyle imâmların çelişki ve yanlışlarının bulunup eleştirilmesini engellemek, yaptıkları her işte bir hikmetin olduğunu müntesiplerine kabul ettirmektir. Şîa ma'sûmiyeti imâmlar için kalkan yapmıştır. Hal böyle olunca ma'sûmların söz, fiil ve takrirleri zaman zaman Kur'ân'ın önüne geçebilmiştir. Çünkü Şîa'nın ahbârî düşüncesine sahip olan mensuplarına göre Kur'ân ancak ma'sûmların açıklamaları ile anlaşılabilir. Onların tefsir ve rivâyetleri olmadan Kur'ân ve Hz. Peygamber'in anlaşılması mümkün değildir.

İmâmiyye muhaddisleri hadis alma bakımından sahâbîleri diğer râvîlerle bir tutmaktadır. Hz. Peygamber'i görmenin kendilerine artı bir değer katmadığı ileri sürüp

onları, diğer râvîler gibi cerh ve ta‘dile tabi tutmaktadırlar. Bununla birlikte ta‘dîl ettikleri sahâbîlerden gelen rivâyetlere fazla güvenmedikleri için onlardan aktardıkları rivâyetler de son derece azdır. Onların yerlerine imâmların sözlerini hadis diye rivâyet etmişlerdir. Şîa, imâmları hadis rivâyet etmede ilk râvîler gibi görmektedir. Sahâbî râvîlerin ta‘dîl ve cerhlerinde aradıkları temel şart Hz. Ali'nin yanında ya da karşısında yer almış olması belirleyici olmuştur. Şîa, sahâbîlerin ta‘dili ve mü'min olmalarının göstergesini Hz. Ali'yi sevmede görmüşlerdir. Ta‘dîl ettikleri sahâbî sayısını tam olarak tespit etmek mümkün görünmemekle birlikte zamanla sayının artmış olduğu söylenebilir. Ancak sayı artmışsa da bu artış rivâyetlere yansımamıştır. Şîa'nın kendi şartlarına göre cerh ettikleri bazı sahâbîlerden kendi davalarına hizmet eden rivâyetler aktarmış olmaları bir çelişki olarak durmaktadır.

Şîî muhaddisler Ehl-i Sünnet ile yaşamış oldukları bazı polemiklerde kendi haklılıklarını ortaya koymak için güvenilir addetmedikleri Sünnî kaynaklardan deliller getirmektedirler. Bu da mezhebin tutarsızlıklarından birisi olarak kabul edilebilir.

Şîa'nın sahâbeye yaklaşım tarzlarında siyasetin belirleyici bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Onlara göre Hz. Ali, nassın mucibine göre Hz. Peygamber'den sonraki halife olması gerekirken onun bu hakkı ilk üç halife ve onları destekleyenler tarafından gasp edilmiştir. İmâmet meselesinde Allah'ın ve peygamberinin emrine karşı gelip Hz. Ali dışında başka birini imâm/halife olarak seçmeleri onların âdil olma vasfını ortadan kaldırmıştır. Şîa, bu düşüncesini zaman içerisinde bir inanç haline getirmiş, iddialarına göre onların haklarını gasp edenleri ve Hz. Ali'ye bu konuda destek vermeyenleri ağır bir dille eleştiren sayısız eser telif etmiştir.

Şîa sahâbenin adalet bakımından aynı kefeye konulamayacağı iddiasını temellendirmek için getirdiği örneklerden biri de İfk Hadisesi'dir. İfk Hadisesi'ni örnek göstererek sahâbîlerin birbirlerine iftira atabileceğini, birbirlerini yalancılıkla suçlayabileceğini, ya da atılan bir iftiraya inanabileceğini gibi o esnada yaşananlardan yola çıkarak anlatmaktadırlar. Bir kısım Şîî müelliflere göre ifk âyetleri Hz. ‘Âişe'yi değil Hz. ‘Âişe'nin Mâriye'ye attığı iftiradan dolayı Mâriye'yi temize çıkarmak için inmiştir. Böyle bir olaydan dolayı ilgili âyetin gereği olarak Hz. ‘Âişe'ye verilmesi gereken ceza ile ilgili hiçbir rivâyetin kaynaklarda aktarılmamış olması, bu iddiayı temelsizleştirmektedir. İfk âyetleri nâzil olduktan sonra Hz. ‘Âişe'ye iftira atan sahâbîlere kazf cezası verilmiştir. Kimi Şîî müelliflere göre iftirayı atanların adaleti düşmüş olup şâhidlikleri ebediyen kabul olmazken, bazısına göre iftira atanlar itirafta bulunup tevbe ederlerse şâhidliklerinin kabul edileceğini belirtilmiştir. Şîa rivâyet kaynaklarına bakıldığında Hz. ‘Âişe hariç ifk

hadisesine ismi karışanların hiçbirinden gelen rivâyetleri kaynaklarında aktarmamışlardır. İfk iftirasından sonra Hz. Peygamber'in Hz. 'Âişe'ye karşı tavır değişikliğine gittiği ile ilgili rivâyetlerin Nûr 12. ve 14. âyetlerine muhâlif olduğunu ayrıca ismet sıfatına halel getireceği endişesiyle Şîa kabul etmemektedirler. İfk hadisesini bir dedikodu olarak gören bir kısım Şîî müelliflere göre bir peygamber asla dedikodulara kulak asmaz ve dedikoduları bertaraf etmek için istişare etmez iddiasında bulunmaktadırlar.

Şîa, sahâbeyi tenkit ederken ileri sürmüş olduğu argümanlarından biri de Ehl-i Sünnet kaynaklarında da geçen Gadîr-i Hum olayıdır. Konu ile ilgili Ehl-i Sünnet kaynaklarında aktarılan rivâyetlerin sebeb-i vürûdu ile Şîa kaynaklarında aktarılanlar birbirlerinden tamamen farklı olduğu müşahede edilmiştir. Ayrıca Şîa'nın Hz. Ali'nin velâyetini ilan etmek için Hz. Peygamber'in tereddütte kaldığı çekinip korktuğu âyetin kendisine "Velâyeti tebliğ et biz seni koruruz" ile ilgili yorumların zorlama yorumlar olduğunu, Gadîr-i Hum olayından velâyeti istinbat etmenin mümkün olmadığını, başta Sakîfe'deki konuşmalar olmak üzere Hz. Ali'nin torunu Hasan b. Hasan'ın sözlerinden ve 'Abbâs'ın Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda Hz. Ali'ye "İmâmetin bize ait olup olmadığını öğren" demesi Şîa'nın Gadîr-i Hum'a yükledikleri anlamı çürütmektedir. Dahası en zor zamanda Hz. Peygamber'in yanında yer almış olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer vb. sahâbîlerin Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kendisinden sonraki imâm tayin etmesi üzerine itiraz ettiği hatta Hz. Peygamberi öldürmeye teşebbüs ettikleri ile ilgili iddialar kurgudan öteye geçmemektedir. Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden Hz. Ali'nin imâmetini kabul ettiklerine dair onlardan söz/biat aldığı, biatını bozanların kâfir olduğu ile ilgili iddiaların Hz. Ebû Bekir halife seçilirken hiç gündeme gelmemiş olması ilgili tezleri de akim hale getirmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki Hâşimoğulları ve Hz. Ali; Hz. Peygamber'den sonra halifelik hakkının kendilerine verilmesi gerektiği beklentisinde olduğu bir gerçektir. Esasen bu beklenti de o zamanın geleneğine göre gayet tabidir.

Şîa, Ehl-i Sünnet kaynaklarında sahih bir senetle rivâyet edilen ve "Kırtâs hadisesi" diye meşhur olmuş olan olay üzerinden sahâbîlere eleştiri getirmektedir. Onların Hz. Peygamber'in "Bana kalem kâğıt getirin" emrini yerine getirmemeleri ile Allah'ın ve Resûlü'nün emrine muhâlefet ettiklerini, Hz. Peygamber'in huzurunda tartışmaya tutulmaları esnasında sarf ettikleri sözlerle Hz. Peygamber'i incittiklerini dile getirip, sahâbîlerin "Kırtâs hadisesi"ndeki tavırlarını Ahzâb, 33/57, Necm, 53/2-5, Nisâ, 4/80, Hucurât, 49/1 ve Haşr, 59/7 âyetlerine arz ederek Kur'ân'a muhâlefet ettiklerini ileri sürmektedirler. Süleym b. Kays gerek Ehl-i Sünnet gerekse Şîa rivâyet kaynaklarından farklı olarak olayın Hz. Peygamber'in vefat ettiği pazartesi günü gerçekleştiğini ileri

sürerek Ehl-i Sünnet âlimlerinin "Hz. Peygamber isteseydi daha sonra yazdırırdı" iddiasını çürütmek istemiştir. Şîa'ya göre, Hz. Peygamber'in kırtâsa yazdırmak istediği şey; "Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olacağı beyanıdır." Hz. Ömer bunu anlayınca söz konusu vasiyetin yazdırılmasını engellemiştir, iddiasını bu rivâyetten çıkarmak mümkün gözükmemektedir. Olaya şâhid olan birçok sahâbî olmasına rağmen sadece bir sahâbîden Kırtâs hadisesi nakledilmiş, diğerlerinden ne "Kırtâs hadisesi" ne de Hz. Ali'nin imâmeti ile ilgili hiçbir rivâyetin kaynaklarda zikredilmemiş olması Şîa'nın bu iddiasını sarsmaktadır.

Şîa'ya göre daha Hz. Peygamber'in naaşı daha ortadayken ve Hz. Ali'nin imâmeti için sarih nas varken bir kısım sahâbîler Sakîfe'de hilâfet mücadelesine girmiş ve işini oldu bittiye getirerek Hz. Ali'nin hakkı olan hilâfeti ondan gasp etmişlerdir. Biat etmeyip duruma itiraz eden Hz. Ali'yi öldürme planları yapılmış, ona destek verenler tehdit edilmiştir. Ayrıca Hz. Fâtıma'nın evi yakılmış ve kendisi de darp edilerek çocuğunun düşürülmesine sebebiyet verilmiştir. Şîa gerçek imâm olarak Hz. Ali varken başkasına biat eden ya da ona rağmen kendisi için biat almaya çalışanları "Küfür" ile itham etmekte ve onlar için adalet vasfının varlığının söz konusu olamayacağını dile getirmektedirler. Ancak Sakîfe'de yapılan konuşmalara bakıldığında hiç kimsenin en çok ihtiyaç duyulan yerde iddiasını ispatlamak için âyet ve hadis getirmemesi, kendisini, kabilesini ve dine yaptığı hizmetleri öne çıkaran meziyetlerden bahsetmesi, Hz. Peygamber'in kendisinden sonra bu işi ümmetine havale ettiğine bir işaret olabilir.

Rûm, 30/38. âyetinde yer alan emrin mûcebine göre Müslümanların elde etmek için at koşturmadığı Fedek arazisini Hz. Peygamber, kızı Hz. Fâtıma'ya hibe etmiş veya ona miras bırakmıştır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'in bu araziyi kendisine hibe ettiğine dair Hz. Fâtıma'dan şâhid istemiş ve onun şâhid olarak getirmiş olduğu kişilerin şâhidlikleri Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer tarafından yeterli görülmediğinden arazi kendisine geri verilmemiştir. Şîa Hz. Fâtıma'yı ma'sûm olarak kabul ettiği için onlara göre ma'sûmun söylediği her söz hüccettir. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ondan şâhid/beyyine istemesi yanlıştır. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği "*Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Bıraktıklarımız sadakadır*." hadisini kabul etmeyerek bu hadisin Meryem, 19/5-6, Neml, 27/16 âyetlerine ters olduğunu dolayısıyla bu hadisin Hz. Ebû Bekir tarafından uydurulduğunu, Ensâr ve Muhâcirin bu konuda Hz. Fâtıma'yı yardımsız bıraktıkların iddia etmektedirler. Hz. Peygamber'in Fedek arazilerini Hz. Fâtıma'ya hibe ettiğine dair yazısının Hz. Ömer tarafından saygısızca yırtıldığını ileri sürüp, Fedek arazisinin Hz. Fâtıma'ya vermemelerin temel nedeni olarak, onun Hz.

Peygamber'in mirası üzerinden hilâfette hak iddia etmemesi, halifeliğin kendi hakkı olduğunu düşünen Hz. Ali'yi ekonomik olarak güçsüzleştirmek istemelerinden kaynakladığını iddia etmişlerdir. Bütün bunlardan dolayı Hz. Fâtıma, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e kızmış ve ölürken onların kendi cenaze namazını kılmamasını vasiyet etmiştir. Dolayısıyla Şîa'ya göre Fedek arazisini sahibine vermeyen ve bu konuda ses çıkarmayanların adalet vasıfları ortadan kalkmıştır.

Şîî imâmların sahâbe hakkındaki görüşleri irdelendiğinde onlardan sahâbe hakkında tenâkuzlu ifadelerin geldiği görülmüştür. Şîa'nın sahâbe anlayışının dayanaklarını oluşturan el-Bâkır ve es-Sâdık'tan sahâbeyi ta'dil ve cerh eden rivâyetler aktarılmıştır. Şîî âlimleri onların sahâbeyi cerh eden görüşlerini müftâ-bih görüşler olarak kabul edip ta'dil görüşlerini de takiyye amaçlı söylenen sözler olarak kabul etmeleri, mezhebin çıkmazlarından birisi kabul edilebilir.

Şîa hadis ve tefsir kaynaklarında "Sahâbeyi ta'dîl eden âyetlerin genellikle Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilişkilendirildiği ve bu minvalde sebeb-i nüzûllerin aktarıldığı görülmüştür. Başta Ensâr ve Muhâcir olmak üzere bazı sahâbîleri öven âyetlerin övgülerini ise âyetin nâzil olduğu zamanla sınırlı tutmaktadırlar. Örneğin "Rıdvân âyeti"ndeki hoşnutluğu biat zamana hasretmektedir. Sahâbeyi ta'dil eden rivâyetleri ya reddetme yoluna gidilmiş, ya da çeşitli gerekçelerle Ehl-i Sünnet tarafından sahâbîleri korumak için uydurulduğu iddia edilmiştir. Bu doğrultuda sahâbeyi eleştirmeyi yasaklayan rivâyetler ve Ehl-i Bedr'in faziletleri ile ilgili rivâyetleri Ehl-i Sünnet uydurması olarak kabul etmektedirler.

Şîa rivâyet tefsirleri incelendiğinde bu eserlerin Kur'ân'a "İmâmet merkezli" yaklaştıkları görülmüştür. Bu eserlerde âyetlerde geçen cennet ve nimetleri, Hz. Ali, Ehl-i Beyt'i ve taraftarlarına has kılınırken cehennem ve kötülükler de onların düşmanlarına nispet etmiştir. Bu doğrultuda neredeyse her âyetle ilgili sebeb-i nüzûle yer vermişlerdir. Bu da mezhebin Kur'ân'a kendi görüşlerine uygun söz söylettiğinin delili olarak kabul edilebilir.

Şîa'nın sahâbîleri cerh etmek için ileri sürdükleri âyetler incelendiğinde âyetlerin siyak ve sibakından koparılarak tefsir edildiği görülmüştür. Ayrıca Ehl-i Kitap ve münâfıklar hakkında nâzil olduğu konusunda yaygın bir kanaatin hâsıl olduğu âyetleri sahâbîlerle ilişkilendirerek onlar üzerinden sahâbîleri eleştirme yoluna gitmişlerdir. Şîa Kur'ân'dan deliller getirerek münâfıkların bilinemeyeceğini iddia etmiş ve onlar hakkında inen âyetleri sahâbîlerin hepsine teşmil etmeye çalışmıştır. Savaştan kaçma ya da yaptıkları çeşitli hatalardan dolayı günah işleyen ve günahlarından tevbeleri sonucunda onları temize

çıkaran âyetlerin temize çıkarılan kısmı ile ilgilenmeyip işlenen hataya yoğunlaştıkları görülmüştür. Kısaca Şîa sahâbeyi öven âyetleri Hz. Ali ile cerh edenleri de onun düşmanları ile ilişkilendirerek siyasi bir tavır sergilemiştir.

Cerhe gerekçe olarak ileri sürülen rivâyetler incelendiğinde Şîa'ya göre sahâbîlerin büyük bir çoğunluğu Hz. Peygamber döneminde küfürlerini gizleyen münâfıklardan oluşmaktaydı. Onlar da Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'ye imâm olarak biat etmemekle dinden çıkmışlardır. Hz. Peygamber'den sonra dinden irtidat etmeyen sahâbîlerin sayısı onlara göre son derece azdır. Bu konuda da Şîa, Hz. Peygamber'in bazı sahâbîleri için cehennemliktir demesini, bazılarını lanetlemesini, bazısının Kevser havuzundan kovulacağı vb. rivâyetleri delil olarak getirmiştir.

Şîa âlimleri, Hz. Peygamber'den sonra bazı sahâbîlerin diğer ashâba zulmettiğini onları dövüp sürgün ettiğini, sahâbîlerin sahâbî eliyle öldürüldüğüyle ilgili rivâyetler aktarmışlardır. Ayrıca bazısının zina ettiğini, içki içtiğini vs. ile ilgili rivâyetler aktarmak suretiyle sahâbîlerin hepsinin âdil kabul edilemeyeceğini mezhebî sâiklerle temellendirmeye çalışmışlardır. Ayrıca Şîa, Hz. Peygamber'e suikast düzenlemeye çalışanların da Yahudi ya da münâfıklar olmadığını hilâfet makamını ele geçirmeye çalışan bazı sahâbîler olduğunu iddia etmektedir.

Tezimizin "Cerh ve Ta'dîl Edilen Sahâbîler" başlığı altında yirmi bir tane ta'dîl ve yirmi bir tane cerh edilen sahâbî ve onları ta'dîl ve cerh eden rivâyetler ve lakaplar incelenmiştir. Ta'dîl edilen sahâbîlerin ta'dîl ediliş gerekçesi olarak Hz. Ali'nin safında yer almaları, cerh edilen sahâbîlerin de cerh edilmelerinin temel nedeni olarak onun karşısında yer almış olmalarından kaynaklandığı müşahede edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda ta'dîl edilen sahâbîlerden gelen rivâyetler Şîa rivâyet koleksiyonu içerisinde son derece az bir yekûn tuttuğunu, başta ma'sûm olarak kabul etikleri sahâbîler ve Erkân-ı Erbaa olarak gördükleri olmak üzere ta'dîl edilen sahâbîlerden gelen rivâyetler son derece az bir yekûn tutmaktadır. Ayrıca ağır bir dille eleştirdikleri bazı sahâbîlerden az da olsa rivâyetler nakletmiş olmaları bir çelişki olarak durmaktadır.

Şîa'nın sahâbîlere yönelttiği eleştirilerden birisi de Hz. Peygamber'in vefatından sonra üç kişi hariç geri kalanların dinden çıktığı ile ilgili ithamdır. Hz. Peygamber'den sonra bu kadar sahâbînin dinden çıktığını iddia etmek Hz. Peygamber'in risâlet görevini hakkıyla yapmadığı ithamı doğuracaktır. Böylesi bir ithamı da ne Şîa ne Ehl-i Sünnet ne de herhangi bir Müslüman kabul edebilir. Diğer taraftan gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse ondan sonra da dinden çıkanlar olmuştur. Ancak sahâbe tanımında da geçtiği üzere dinden çıkanlar sahâbî olarak kabul edilmemekte mürted olarak kabul edilmektedir.

Hz. Peygamber'in hanımlarının zaman zaman ona rahatsızlıklar verdiği bir gerçektir. Ancak onların bu rahatsızlıklarından dolayı tevbe edip Hz. Peygamber'den özür diledikleri ve Hz. Peygamber'in bu özürlerini kabul ettiği bilinen bir olgudur. Onların bazı davranışlarını tenkid eden âyetlerin inmesi onların cehennemlik olduklarına yormak çok ağır ve yanlı bir yorumdan öteye geçmektedir.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında halim selim, hayâ sahibi sahâbî olarak ta'dîl edilen Hz. Osmân Şîa kaynaklarında sahâbîleri haksız yere dövüp sürgün eden, Hz. Peygamber'in kızı olan hanımını döverek öldüren, hak ve hakikati gözetmeyen, kendi akrabalarını kayıran, Beytü'l-Mâl'den yolsuzluk yapan, yapılmasına göz yuman biri şeklinde gösterilip hakaret ve istihza içeren ağır lakaplarla cerh edilmektedir. Bu iki farklı yaklaşım şunu göstermektedir ki her mezhep kendi görüşlerine uygun bir biçimde sahâbîlere yaklaşmaktadır. Oysa mezhepsel refleksleri bir tarafa bırakıp sahih isnadlı, tarihi verilere mutabık, akıl ve doğru bilginin ışığında sahâbîleri değerlendirmek en isabetli yöntemdir.

Şîa, Nu'aymân b. 'Amr, Ebû Cendel, Ebû Mihcen es-Sakâfî, Kudâme b. Mez'ûm, Velîd b. Ukbe'nin içki içtiğinden dolayı had cezasının kendilerine uygulandığını, Mâ'iz b. Mâlik, Ğâmid kolundan bir kadının zina suçu işlediklerinden dolayı recm edildiğini, Tebûk dönüşü bazı sahâbîlerin/münâfıkların Hz. Peygamber'e suikast düzenleme teşebbüslerini ve Kur'ân'dan birçok âyeti de ileri sürerek sahâbîlerin hepsinin adalet bakımından aynı kefeye konulmasının yanlışlığına dikkat çekmektedir.

Şîa Sahâbîleri cerh ederken onlarında insan olduklarını unutup, korku, mal ve dünya sevgisi, zaman zaman agresif hareketlerde bulunmalarını onların kusuru olarak ileri sürmektedir. İleri sürülen bu kusurlar bütün sahâbîlere teşmil edilemeyeceği gibi bu özelliklere sahip sahâbîlerin bulunması da normal karşılanmalıdır. Sahâbîler de bizim gibi yapıp ettikleri ile hesaba çekilecektir.

İmâmiyye Şîa'sının sahâbe tasavvuru tamamen siyasi olayları merkeze alan bir tasavvurdur. Oysa Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetinin sonraki nesillere aktarılmasında son derece önemli bir görev üstlenmiş olan sahâbîleri hilâfet/imâmet gibi meseleler üzerinden değerlendirip itibarsızlaştırmak onların sonraki nesillere aktardıkları Kur'ân ve sünnete de zarar verip güvensiz kılacaktır. Hal böyle olunca onları içerisinde yaşamış oldukları dönemin şartlarına göre değerlendirmek en isabetli tasavvur olacaktır.

Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın en büyük ayrılık noktasını sahâbe tasavvurları oluşturmaktadır. Ehl-i Sünnet Sahâbeyi kutsayıcı tavrından ictinâb etmelidir. Aynı şekilde Şîa'da başta *Kütüb-i Erbaa* olmak üzere rivâyet kaynaklarında Kur'ân, sünnet, akıl ve tarihi verilere uymayan rivâyetlerle sahâbîleri cerh etmekten vaz geçmeli ve bu türden

rivâyetleri eserlerinden ayıklamalıdırlar. Böylelikle büyük değer atfettikleri Ehl-i Beyt'i ve İmâmlarını büyük bir töhmetten/yükümlülükten kurtarmış olurlar. Böyle bir çalışma belli bir plan dâhilinde ve her türlü handikaplarından uzak, objektif bir biçimde Şîî âlimlerce yapılırsa gittikçe birbirlerinden uzaklaşan Ehl-i Sünnet ve Şîa mezheplerini birbirlerine yaklaştırabilirler. Böylelikle İslâm ümmetinin birliğine büyük bir katkı yapmış olacaklardır. Ayrıca bizden sonra sahâbe konusu çalışmak isteyenler için birkaç konu önerisinde bulunmak faydalı olacaktır. Örneğin, İmâmiyye Şîa'sı kaynaklarından hareketle Hz. Ömer'in fikhi ve idari uygulamaları, dört halifenin halifelik dönemlerinde devlet idaresinde görevlendirdiği akrabaları çalışılabilir. Tezde "Cerh ve ta'dil edilen sahâbîler" başlığında ele alınan her bir sahâbî hayatı ve rivâyetleri Ehl-i Sünnet'le mukayese edilerek tek tek irdelenebilir.

KAYNAKÇA

‘Abbâs, Hasan (1988) el-Fikru’s-Siyâsî eş-Şîî: el-Usûl ve’l-Mebâdi‘, Beyrût, ed-Dâru’l-‘Âlemiyye.

‘Abbâsî, Hebîb (1393) ‘Ali b. Ebî Tâlib’, Dâiretu’l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî.

‘Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325) (1985) el-Elfeyn fi İmâmeti Emîrü’l-Mü’minîn Ali b. Ebi Tâlib, Kuveyt, Mektebetu Elfeyn.

‘Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325) (1988) Keşfu’l-Murâd fi Şerhi Tecrîdi’l-İtikâd, Beyrût, Müessesetü’l-‘Elemi li’l-Matbuât.

‘Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325) (1416) Menâhicul-Yekin fi Usûli’d-Dîn, (Thk. Muhammed Rızâ el-Ensârî el-Kumî), Kum.

‘Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325) (1379) Minhâcu’l-Kerâme, Kum.

‘Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325) (1411) Keşfu’l-Yakîn fi Fedâili Emîrü’l-Mü’minîn (as), (Thk. Hüseyîn Dergâhî), Tahrân, Vezâret-i İrşâd.

‘Allâme el-Hillî, Cemâlüddîn el-Hasen b. Yûsuf b. Alî b. Mutahhar (ö. 726/1325) (1414) Nehcü’l-Hak ve Keşfu’s-Sıdk, Kum, Dâru’l-Hicre.

‘Âmilî, Ca‘fer Murtezâ (Tsz) Hadîsu’l-İfk, 2. Baskı, Beyrût, Merkezu’l-İslâmî li’d-Dirâsât.

‘Arîzî, Ali b. Ca‘fer (ö. 220/835) (1409) Mesâil Ali b. Ca‘fer ve Mustedrekâtuhâ, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt (as) li İhyâi’t-Turâs.

‘Askerî, ‘Allâme Seyyid Murtezâ (1386) Sakîfe, Tahrân, İntişârat-ı Munîr;

‘Askerî, Abdurrızâ, ‘Usâme b. Zeyd’, Dâiretu’l-Me‘ârif, III.

‘Askeri, ‘Allâme Seyyid Murtezâ (1426) Me‘âlimu’l-Medreseteyn, I-III, Byy, Merkezu’t-Tabaâti ve’n-Neşr li’l Cemi‘il ‘Âlemi li Ehli Beyt.

‘Askerî, Hasan b. Abdullah (1400) el-Furûk fi’l-Luğa, Beyrût, Dâru’l-Âfâki’l-Cedid.

‘Askeri, Murtezâ (Tsz) es-Sahâbe ve ‘Adâletuhu, Byy.

‘Ataî İsfehânî, Muhammed ‘Abbâs (1393) Efsane-i Aşere-i Mübeşşere ber Esâs-i Menâbi‘-i Ehl-i Sünnet, 2. Baskı, Kum, İntişârat-ı Hz. ‘Abbâs.

‘Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451) (Tsz) ‘Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî, I-XXV, Byy, Dâru’l-Fikr.

‘Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451) (2005) **‘**Umdetu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî, Beyrût Dâru’l-Fikr,

‘Ayyâşî, Muhammed b. Mesud, (ö. 320/932?) (1380) Tefsîru’l-‘Ayyâşî, I-II, 1. Baskı, Tahrân, Mektebetu’l-İlmiyyeti’l-İslâmiyye.

Abat, Ruhi (1995) ‘Resûllah’ın Sünnetinde Adalet kavramı’ (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE.

Abdulazîz el-Buhârî, Aleuddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 730/1330) (1997) Keşfu’l-Esrâr fi Usûli Fehri’l-İslâm el Pezdevî, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Abdulazîz Sachedina (2015) ‘Şîî Fakîhlerin İlk Dönemdeki Rolünün Anlaşılmasında Keşşî’nin Ricâl’inin Önemi’, Şîa’nın Hadîs Anlayışı Üzerine İncelemeler, (Derleyen ve çev. M. Macit Karagözoğlu/M.Enes Topgül), 1. Baskı, İstanbul, Klasik Yay.

Abdulbâkî, Muhammed Fuâd (1364) el-Mu‘cemu’l-Mufehres li Elfâzi Kur’âni’l-Kerîm, Kâhire, Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye.

Abdulhamîd, İrfân (1967) Dirâsâtun fi Firaki ve’l-Akâidi’l-İslâmiyye, Bağdât, Matbaatu’l-İrşâd.

Abdulhamîd, İrfân (1970) ‘İslâm’da İsmet İnancı II’, (Çev. Avni İlhan), DİB Dergisi, C: IX. S: 98-99.

Abdulhamîd, İrfân (1970) 'İslâm'da İsmet İnancı' DİB Dergisi, (Çev. Avni İlhan), C: 9, S: 96-97.

Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn (Tsz) Ahvâlu'ş-Şahsiyye fî Şerîati'l-İslâmiyye, İstanbul, Mektebetu'l-Hanefîyye.

Abdullah, 'Adil Kâzım (2010) el-'İsme inde Seyyid Huî ve inde'l-Muşekikîn, Kuveyt, Dâru Vadi's-Selâm,

Abdullah, Ahmed (2014) 'Zeyd b. Erkâm'ın Hayatı ve Rivâyetleri', Harran Üniversitesi SBE.

Abdurrezak, Ebû Bekir b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî es-San'ânî (ö. 211/825-27) (1403) el-Musannef, (Thk. Habîburrahmân el-A'zami), Beyrût.

Abdülbâki, Muhammed Fuâd (Tsz) el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim, Byy.

Abdülkâhir el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Tâhir b. Muhammed et-Temîmî (ö. 429/1037-38) (1928) **Usûlu'd-Dîn,** 1. Baskı, İstanbul.

Accâc, Muhammed Hatîb (1982) Ebû Hüreyre Râviyetu'l-İslâm, 3. Baskı, Byy, Mektebetu'l-Vehbe

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855) (1999) Müsned, (Thk. Şuayb Arnâvûd vd), I-L, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetür-Risâle.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855) (1983) Fedâilu's-Sahâbe, (Thk. Vesiyullah b. Muhammed 'Abbâs), I-II, Mekke, Mektebetu' Ummu'l-Kurâ,

Ahmed, Hüseyîn Yak'ûb (Tsz) Nazariyyetu Adâleti's-Sahâbe**,** Byy.

Ahmedî Miyâncî, Ali (ö. 1421/2000) (1419) Mekâtibu'r-Resûl (sav), 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Hadîs.

Ahmed Celî, Ahmed Muhammed (1986) Dirâsetun ani'l-Firak fi Tarihi'l-Muslimîn: el-Havâric ve'ş-Şîa, Riyâd, Şirketu't-Tiba'âti'l- 'Arabiyyeti's-Suûdiyye.

Ahvâzî, Hüseyîn b. Sâ ‘îd el-Kûfî, (ö. III. h.?) (1402) Zühd, (Thk. Ğulâm Rızâ İrfâniyân Yezdî), 2. Baskı, Kum, Matbaatu’l-İlmiyye.

Akarsu, Bedia (1975) Felsefe Terimleri Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Akarsu, Murat (1993) Hilâfetine Kadar Hz. Osmân, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE.

Akbulut, Ahmet (2016) Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası Alevi Sünnî Ayrışmasının Arka Planı, 4. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Akdoğan, Mehmet Nur (2014) ‘İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilâfetine Kadar Hz. Ömer’, (Doktora), Ankara Üniversitesi SBE.

Akdoğan, Mehmet Nur (2017) Şîî Kaynaklara Göre Hz. Ömer, 1. Baskı, Ankara, Araştırma Yay.

Akgül, Hüseyin (1994) ‘Ebû Eyyûb el-Ensârî’, DİA, İstanbul, X.

Aksu, Ali (2004) ‘İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebep ve Sonuçları Açısından)’ Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: VIII/1.

Aksu, Ali (2008) ‘Nehcü’l-Belâğa’da Hz. Ali’nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları’, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XII/2, ss, 35-54.

Aktan, Hamza (2002) ‘Kazf’, DİA, Ankara, XXV.

Âl Yâsîn, Muhammed Hasan (2012) Sîretu’l-Eimme el-İsnâ ‘Aşer, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Dâru’l-Muverrih.

Algül, Hüseyin (1995) ‘Fedek’, DİA, İstanbul, XII.

Aliyâneseb, Seyyid Diyâuddîn (1393) Sahâbe der Kur’ân, 1. Baskı, Kum, İntişârati Müessese-i Âmuzeşi ve Pejuhişiyi İmâm Humeynî.

Aliyârî Tebrizî, Ali b. Abdullah (ö. 1327/1909-10) (1412) Behcetu’l-Âmâl fî Şerhi Zübdetu’l-Mekâl, I-VII, 2. Baskı, Tahrân, Bunyâdi Ferhengi İslâmî Kuşânpur.

Altun, İsmail (2012) ‘Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi’, İslâm Araştırmaları Dergisi, S: 27, ss, 1-27.

Altuncu, Tuğba (2015) ‘Abdullah b. Mes‘ûd ve Hadîs İlmindeki Yeri’ (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Altuova, Hasari (2018) ‘Ebû Eyyûb el-Ensârî’nin Hayatı ve Rivâyetleri’, Harran Üniversitesi SBE.

Amidî, Ali b. Muhammed (ö. 631/1233) (2003) el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm, I-IV, Riyâd, Dâru’s-Sami‘î.

Âmmânî, Halife Ubeyd el-Kulbânî (2007) eş-Şîa ve’s-Sahâbe, 1. Baskı, Bahreyn, Dâru’l-‘İsme.

Âmulî Nebâtî, Ali b. Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Yunus (ö. 877/1472-73) (1384) es-Sirâtu’l-Mustakîm ilâ Mustahakî’l-Kadîm, (Thk. Mihâil Ramazan), I-III 1. Baskı, Necef, Mektebetu’l-Haydariyye.

Âmulî, Ca‘fer Murtezâ (2009) Selmânu’l-Fârisî, 3. Baskı, Kum, Merkezu’l-İslâmî.

Apak, Adem (2017) ‘İslâm Tarihinde İdeolojinin Yoruma Etkisi: Gadîr-i Hum Olayı’, İslâm ve Yorum Temel Tartışmalar İmkanlar ve Sorunlar, (ed. Fikret Karaman), Malatya, Malatya İlahiyat Vakfı Yay.

Apaydın, H. Yunus (2013) ‘Velâyet’, DİA, İstanbul, XLIII.

Arğun, Şaban (2016) **‘**Mütekaddimîn Dönemi Eşarî Kelâm Âlimlerinin Tasavvufa Bakışı (İbn Fûrek Örneği)’ (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi SBE.

Arı, Mehmet Salih (2011) İmâmiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife, 1. Baskı, İstanbul, Düşün Yay.

Arı, Mehmet Salih (2012) ‘Usâme b. Zeyd’, DİA, İstanbul, XLII.

Arı, Mehmet Salih (2018) ‘Sünnî ve Şîî Kaynaklara Göre Hz. Ömer ve Kırtâs Olayı’, Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu, (ed. Ali Aksu), Sivas.

Arslan, Hulusi (2011) ‘Erken Dönem Şîî Gulat Hareketlerde İmâmet-Nübüvvet İlişkisi’, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Güz 2011/2 (2).

Aslantürk, A. Hümeyra (2004) ‘Kur’ân’ın “İfk Hâdisesi”ni Beyanı Bağlamında İnsanlığa

Sunduğu Evrensel Mesajlar', VII. Kutlu Doğum Sempozyumu, 19 Nisan, Isparta.

Âşık, Nevzat (1987) Ebû Hüreyre'nin Hadisçiliği, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 4, ss. 85-104.

Âşıkkutlu, Emin (1996) 'Fısk', DİA, İstanbul, XIII.

Atalan, Mehmet (2004) 'Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilâfet Tartışmaları', Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9:2, ss. 55-68.

Atalan, Mehmet, (2014) Şîîliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es-Sâdık'ın Yeri, 2. Baskı, Ankara, Araştırma Yay.

Atam, Turgut (1388) 'Nazariye-i Peydayiş-i Teşeyyu' der Sekife', Suhan-i Tarih, S:4, ss, 23-46.

Atârdî, İzzullah (1376) Müsnedu'l-İmâm eş-Şehîd Ebî Abdillah Hüseyîn b. Ali, I-III, 1. Baskı, Horasân İntişârâtı Atârd.

Atârdî, Koçânî, Azîzullah (1413) Müsnedu'l-İmâm er-Rızâ Ebî'l-Hasan Ali b. Mûsâ (as), I-II, 2. Baskı, Beyrût, Dâru's-Safve.

Atay, Hüseyin (1983) Ehl-i Sünnet ve'ş-Şîa, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.

Ateş, Cafer (2004) 'İslâm İnancında İlahi Adalet Kavramı' (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE.

Avcı, Casim (1998) 'Hilâfet', DİA, XVII.

Avcı, Seyyid (2004) 'Hz. Peygamber Sonrası Sahâbîlik İddiası', İstem, Y:2, S:4, ss. 219-235.

Aycan, İrfan (1994) 'Ebû Süfyân', DİA, İstanbul, X.

Aycân, İrfan (2004) 'Mervân I', DİA, İstanbul, XXIX.

Aycan, İrfan (2005) 'Muâviye', DİA, İstanbul, XXX.

Aycan, İrfan (2005) 'Muğîre b. Şu'be', DİA, İstanbul, XXX.

Aydın, Hayati (2017) Gadîr-i Hum, 2. Baskı, Ankara, Fecr Yay.

Aydın, Mehmet Akif (2000) "İmâmet", DİA, İstanbul, XXII.

Aydınlı, Abdullah (1994) 'Ebû Zer el-Gıfârî', DİA, İstanbul, X.

Aydınlı, Abdullah (2011) Hadis Istılahları, 4. Baskı, İstanbul, İFAV.

Aydınlı, Abdullah (2018) Sahâbe Bilgisi, 1. Baskı, İstanbul, Rağbet, Yay.

Aydınlı, Osman (2015) Ebû Ubeyde b. Cerrâh, 2. Baskı, İstanbul, İFAV Yay.

Ayhan, Bayram (2008) 'Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin İsmeti', (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE.

Aytekin, Ebû Bekir (2018) Adıyaman'da Bir Sahâbî Safvân b. Muattal ve İfk Hâdisesi, 1. Baskı, İstanbul, Kayıhân Yay.

Aytepe, Mahsum (2016) 'İmâmetin Vucubiyeti Tartışmaları: Kadı Abdülcebbar-Şerîf Murtaza', Kelâm Araştırmaları Dergisi, C: 14, S: 1, ss. 102-118.

Azimli, Mehmet (2008) 'Sa'd b. Ubâde', DİA, İstanbul, XXXV.

Azimli, Mehmet (2016) Farklı Okumak Hasan ve Muâviye, 1. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay.

Azimli, Mehmet (2018) Halifelik Tarihine Giriş Başlangıcından IX. Asra Kadar, 4. Baskı, İstanbul, Çizgi Yay.

Azîzî, Hüseyîn (1430) er-Ruvvâtu'l-Muşterikûn beyne'ş-Şîati ve's-Sünne, I-II, 1. Baskı, Tahrân, el-Mecmeu'l-'Âlemî li't-Takribi Beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, I.

Bâbulî, Ebû'l-Fadl Hafizeyân (1424) Resailun fi Dirâyeti'l-Hadîs (ed. Ebû'l-Fadl Hafizeyân el-Bâbulî), Kum, Merkez-i Tahkikât-i Dâru'l-Hadîs.

Bacak, Nigar (2009) İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Anlayışı, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE.

Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Saîd (ö. 474/1072) (1989) İhkâmu'l-Fusûl fi Ahkâmi'l-Usûl, (Thk, Abdullah Mahmud el-Cebburî), Beyrût.

Badiou, Alain (2006) Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul, Metis Yay.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) (Tsz) el-Ferku beyne'l-Firak ve Beyâni Firketi'n-Nâciyeti minhum Akâidu Firaki'l-İslâmiyye ve Arau kibâri E'lâmihâ, Kâhire, Mektebetu İbn Sinâ.

Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, b. Ahmed b. Mehdî (ö. 463/1071) (1974) Takyîdu'l-İlm, 2. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâu's-Sünneti'n-Nebeviyye.

Bahrânî, Seyyid Hâşim b. Süleymân (ö. 1107/1695-96) (1413) Medînetu'l-Me'âciz, I-VIII, 1. Baskı, Byy, Müessesetü'l-Me'ârifi'l-İslâmî.

Bahrânî, Seyyid Hâşim b. Süleymân (ö. 1107/1695-96) (1415), el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân, I-V, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'l-Bi'se.

Bahrânî, Seyyid Hâşim b. Süleymân, (ö. 1107/1695-96) (1413) Medînetu Mu'âcizi'l-Eimetu'l-İsney 'Aşer, I-VIII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'l-Me'ârifi'l-İslâmî.

Bahrânî, Yusuf b. Ahmed (ö. 1186/1772-73) (Tsz) Lü'lüetü'l-Bahreyn fi'l-İcâzâti ve't-Terâcumi Ricâli'l-Hadîs, 2. Baskı, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt.

Bakan, Tevhid (2013) 'Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übeyy'in Cenaze Namazını Kılması', Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 39, ss. 211-240.

Bakan, Tevhit (1993) 'Ashâb'ın Adaleti', (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE.

Balcı, İsrafil (2016) 'İmâmlar/Halifeler Kureyş'tendir İddiasının Kritiği', Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:40, ss, 5-41.

Balcı, İsrafil (2016) "'İmâmlar/Halifeler Kureyş'tendir' İddiasının Kritiği", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 40, ss 5-31.

Barlak, Yasemin (2016) 'Gençlerin Topluma Kazandırılmasında Sorumluluk Verme Metodu: Hz. Peygamber ve Üsâme b. Zeyd Örneği': (ed. Barlak Hasan/ Dindi Emrah/ Kuzucan Tuna), Sinop Üniversitesi Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu, 6-7-8 Ekim, 2016, Sinop.

Basrî, Muhammed b. Ali b. et-Tayyib (1964) Kitâbu'l-Mut'temed fi Usûli'l-Fıkh, (Thk.

Muhammed Hamidullah), I-II, Dımeşk.

Basrî, Muhezebû'd-Dîn, Ahmed b. Abdu'r-Rızâ (ö. 1085/1675) (1424) 'el-Mukni'atu'l-Enîse ve'l-Muğniyetu'n-Nefîse' (Thk. Ali Rızâ Hezâr), Resâilun fi Dirâyeti'l-Hadîs (ed. Ebû'l-Fadl Hafizeyân el-Bâbulî), Kum, Merkez-i Tahkikât-i Dâru'l-Hadîs.

Başaran, Selman (1997) 'Hakem b. Ebû'l-Âs', DİA, İstanbul, XV.

Başaran, Selman (1998) 'Huzeyfe b. Yemân', DİA, İstanbul, XVIII.

Başaran, Selman/ Sönmez, M. Ali (2010) Hadîs Usûlü ve Tarihi, Bursa, Emin Yay.

Bayram, Ayhan (2018) 'Hilâfetin Nass ile Tayini Meselesi', İlâhiyat Tetkikleri Dergisi, S: 50.

Bedir, Murteza (2004) Fıkıh Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Beğevî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdulazîz (ö. 317/929) (2000) 'Ebû Abbâs Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttâlib', Mu'cemu's-Sahâbe, I-V, 1. Baskı, Kuveyt, Dâru'l-Beyân.

Bektaş, Hami (2017) 'Abdullah b. Mes'ûd ve Sünnet Anlayışı', (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.

Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93) (1996) el-Ensâbu'l-Eşrâf, I-XIII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Fikr.

Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93) (1987) Futuhu'l-Buldân, (Thk. Abdullah Enîs ve Ömer Enîs), Beyrût, Müessesetü'l-Me'ârîf.

Belusî, Hasan Cemâi (2007) Ehl-i Beyt el-İsmetu mine'd-Delâle, Beyrût, Dâru'l-Karî.

Ber, Abdurrahmân Abdulhamîd (2015) Hâzâ Huve Ebû Hüreyre, İstanbul, Nida Yay.

Beydâvî, Abdullah b. Ömer (ö. 685/1286) (Tsz) Envarü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevil, Beyrût, Dâru'l-Fikr.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyîn b. Ali (ö. 458/1066) (1344) es-Sünenü'l-Kubrâ ve fi Zeylihi el-Cevâhiru'n-Nâkî, I-X, Haydar Âbâd, Meclisu Dâiretu'l-Me'ârif.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyîn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066) (Tsz) el-Medhal ila Süneni'l-Kubrâ, Kuveyt, Dâru'l-Hulefâ li'l Kütübi'l-İslâmiyye.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyîn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066) (1410) Şu'abu'l-İmân (Thk. Muhammed Sa'îd Besyûnî Zahlûl), I-VII, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Beykunî, Muhammed b. Fettuh ed-Dımeşkî eş-Şâfiî (ö. 1080/1669) (2009) Şerhu Menzumetu'l-Beykuniyye fi Mustalahi'l-Hadîs, (Thk. Abdullah Siracu'd-Dîn), 1. Baskı, Haleb, Mektebetu Dâru'l-Felâh.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, el-Basrî (ö. 292/905) (2009) Müsned el-Bezzâr, Medîne.

Bilmen, Ömer Nâsuhî (ö. 1971) (2017) İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, Nizâmiye Akademi.

Birgivî, Muhammed b. Ali (ö. 981/1573) (2012) Hadîs Usûlü, (Çev. Talha Alp), İstanbul, Yâsîn Yay.

Boyacıoğlu, Ramazan (2002) 'Hz. Muhammed'in Hastalığı Sırasında Hz. Ömer'in Tavrı ve Halife Seçimi', Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 6, S: 1, ss. 85-92.

Bozan, Metin (2006) 'İmâmiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmâmet Anlayışlarının Mukayesesi', Dînî Araştırmalar, C: 9, S: 26, ss. 95-112.

Bozan, Metin (2011) 'Şîî Literatürde Hz. Ali', e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi S: V, ss, 4-18.

Bozkurt, Nebi (1998) 'Hucr b. Adî', DİA, İstanbul, XVIII.

Brown, Jonothan (2012) 'Şîa'da Hadis' (Çev. İbrahim Kutluay), Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 3, S: 6, ss. 136-154.

Buckley, Ron P. (2002) 'The İmâm Jâ'fer al-Sâdik, Abu'l-Khattâb and the Abbâsids', Der İslâm Journal of the History and Culture of the Middle East, S: 79/1, ss, 118-140.

Buckley, Ron P. (2015) 'Şîî Hadîslerin Kaynağı olarak Ca'fer es-Sâdık', Şîa'nın Hadîs Anlayışı Üzerine İncelemeler, (Derleyen ve Çeviren M. Macit Karagözoğlu- M. Enes

Topgül), İstanbul, Klasik Yay.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. Muğîre el-Cu'fî (ö. 256/870) (1422) el-Câmiu's-Sahîh ve Huve Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umuri Resûlillah (sav), (Thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır), I-IX, Beyrût, Dâru Tevki'n-Necâd.

Bulut, Halil İbrahim (2013) Şîa'da Usûliliğin Doğuşu ve Şeyh Mufîd, 1. Baskı, Ankara, Araştırma Yay.

Bulut, Halil İbrahim (2016) İslâm Mezhepleri Tarihi, Ankara, DİB Yay.

Bulut, Mehmet (2001) 'İsmet', DİA, İstanbul, XXIII.

Bursî, Receb (2003) ed-Dureru's-Semîn fi Hamsemieti Âyetin Nezelet fî Mevlânâ Emîrü'l-Mü'minîn bi İttifâki Ekseri'l-Mufessirîn min Ehli'd-Dîn, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî.

Burûcirdî, Muhammed İbrâhîm (1366) Tefsîr-i Câmi', I-VII, 6. Baskı, Tahrân, Kütüphane-i Sadr.

Bustânî, Kâsım (1385) 'Mi'yârhâyi Nakd-i Hadîs ve Hadîsi'l-Ğadîr', Şîa Şinâsî, Bahar, S: 13, ss. 91-106.

Ca'feriyân, Resûl (1389) 'Ebû Ubeyd b. Cerrâh', Dânişnâme-i Siyeri Nebî,1. Baskı, Kum, Pejuheşgâh-ı Havze ve Dânişgah.

Canikli, İlyas (2006) Siyasetin Kurucusu Olarak Hadîs, 1. Baskı, İstanbul, Medrese.

Canikli, İlyas (2019) Siyasi Düşüncenin Oluşumunda Hadîslerin Rolü -Sünnî Hadîs Literatüründe Hilâfet Problemi-, 1. Baskı, Ankara, Fecr Yay.

Cebecioğlu, Ethem (2014) 'Velâyet', Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, 6. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Cemmâîlî, Abdu'l-Ğanî b. Abdu'l-Vâhid el-Makdisî (ö. 600/1203) (1994) Hâdisetu'l-İfk Velihi min Menâkibi en-Nisâi's-Sehâbiyât, 1. Baskı, Şâm, Dâru'l-Beşâir.

Cerrahoğlu, İsmâil (1988) 'Abdullah b. Mes'ûd', DİA, İstanbul, I.

Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Râzî (ö. 370/981) (1994) el-Fusûl fi'l-Usûl, I-IV, 2. Baskı, Kuveyt, Vezâretu'l-Evkâf ve Şuuni'l-İslâmiyye.

Cevherî, Ebû Bekir Ahmed b. Abdulazîz (ö. 323/934-35) (2011) es-Sakîfetu ve'l-Fedek, 1. Baskı, Kerbelâ, Mektebetu'l-Hüseynîyye.

Cevherî, Ebû'n-Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârabî (ö. 400/1009?) (1987) es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhahu'l-'Arabiyye (Thk. Ahmed Abdu'l-Ğafur 'Attar), Beyrût, Dâru'l-İlm li'l-Melayin.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. 400/1009?) (1979) es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye, Beyrût, Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn.

Cevizci, Ahmet (1999) Paradigma Felsefe Sözlüğü, 3. Baskı, İstanbul, Paradigma Yay.

Cezâirî, Nimetullah b. Abdullah (ö. 1112/1700-01) (1404) en-Nûru'l-Mubîn fî Kısasi'l-Enbiyâi ve'l-Murselîn, 1. Baskı, Kum, Mektebetu'l-Me'reşî.

Cezâyirî, Ni'metullah b. Abdullah (1388) Ukûdu'l-Mercân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-V, 1. Baskı, Kum, Nûr-i Vahiy.

Corbin, Henry (1983) 'Şîîlikte Velâyet Kavramı', (Çev. Sabri Hizmetli), AÜİFD, C: XXVI.

Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, el-Huseynî el-Hanefî (ö. 816/1413-14) (2007) Kitâbu't-Ta'rifât, (Thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşelî) Beyrût, Dârun'n-Nefâis.

Cürcânî, Hüseyîn b. Hasan (1378) Cilâu'l-Ezhân ve Celau'l-Ehzân, (Tefsîru'l-Ğâzir), I-XI, 1. Baskı, Tahrân, Tahrân Üniversitesi Yay.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085) (Tsz) Giyâsü'l-Umem fi't'Tiyâsi'z'-Zûlem, (Thk. Mustafa Hilmi-Fuâd Abdulmü'min), İskenderiye, Dâru'd-Da'va.

Çakan, İsmail Lütfî (2014) Şekil ve Örneklerle Hadîs Usûlü, İstanbul, İFAV Yay.

Çakan, İsmail Lütfi (2015) Sahâbe Kıvâmı Müslümanlığımızın Aynası, 5. Baskı, İstanbul, İFAV Yay,

Çakan, İsmail Lütfî/ Eroğlu, Muhammed (1988) ‘Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib’, DİA, İstanbul, I.

Çetin, Abdurrahman (1995) ‘Ezân’, DİA, İstanbul, XII.

Çetin, Maksut (2013) Mâturidîliğin Siyâset (Hilâfet İmâmet) Anlayışı (Doktora) Atatürk Üniversitesi SBE.

Çift, Salih (2003) ‘Tasavvufta Velâyet Kavramı: Hâkim Tirmizî Örneği’, Bursa’da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü -2, 1. Baskı, Bursa, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay.

Çift, Salih (2017) ‘Tasavvufta Velâyet ve Kutsiyet İnancı Etrafında Oluşan Tasavvurlar: Tespitler ve Teklifler’, İslâm Düşünce Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet, (ed. Yusuf Şevki Yavuz), 1. Baskı, İstanbul, Kuramer.

Çolak, Ahmet (1993) ‘Şîa Hadîs Alma Usûlünde İlk Râvîler’, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE.

Çor, Eyüp (1995) ‘Tasavvufta Makamlar ve Velâyet’, (Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi SBE.

Çubukçu, Asri (1994) ‘Ebû Cendel’, DİA, İstanbul, X.

Çubukçu, Asri (1998) ‘Huzeyme b. Sâbit’, DİA, İstanbul, XVIII.

Dadan, Ali (2005) ‘İslâm Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri’ İstem, C: 3, S: 5, ss. 203- 221.

Dâdaşî Şaban/ Uçâkef, Nâzım (2011) ‘İstişhad-i Eimme-i Ethâr ve Sahâbe bı Hâdis-i Ğadîr’, Quarterly Journal of Tolue Noor at Imam Khomeini Specialized University, Vol. 10, No. 38, Winter,

Daftary, Farhad (2016) Şîî İslâm Tarihi, (Çev. Ahmet Fethi), 1. Baskı, İstanbul, Alfa Yay.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869) (2000) Müsnedü’d-Dârimî (Sünenü’d-Dârimî), Riyâd.

Dâverî, Mahmûd Takîzâde (1385) Tasvir-i İmâmân-i Şîa der Dâiretu'l-Me'ârif-i İslâmî, Kum, Müessese-i Şîa Şînâsî.

Değim, Semîh (1998) Mevsuatü Mustalahâti İlmi'l-Kelâm, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetü Lübnân.

Dehlevî, Abdulazîz, (2018) et-Tuhfetu'l-İsnâ'aşeriyye Şîa'nın Rasyonel Tenkidi, (Çev. Abdullah Ünalan), 1. Baskı, İstanbul, Mevsimler Kitap.

Demir, Abdulalim (2018) 'es-Sahâbetu'l-Kirâm li'l-Necefî', Usûl İslâmî Araştırmaları Dergisi, S: 30, Güz.

Demir, Abdulalim (2018) 'İmâmiyye Şîa'sı HadîsKaynaklarına Göre Hz. Ömer'in Kırtâs Olayındaki Tavrı ve İlgili Rivâyetlerin Tahlili', Temel İslâm Bilimleri Araştırmaları, 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Demir, Ahmet İshak (2005) 'İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'ye Göre İmâmet', A-ÜİFD, C: XLVI, S: I.

Demir, İshak Ahmet (2003) 'İsna'Aşeriyye'de İmâmın Otoritesi', Dîn Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, S: 3, ss. 109-125.

Demir, Mahmut (2015) Hadîs ve İdeoloji, 1. Baskı, Ankara, Otto yay.

Demircan, Adnan (1992) 'Hz. Hasan ve Halifeliği', Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:1, ss. 81-109.

Demircan, Adnan (2016) Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı, 3. Baskı, İstanbul Beyan Yay.

Demircan, Adnan (2016) Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı, 3. Baskı, İstanbul, Beyan Yay.

Demircan, Adnan (2016) Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar, 4. Baskı, İstanbul, Beyan Yay.

Demirci, Kadir/ Yavuz, Yavuz Şevki (1998) 'Hulûl', DİA, İstanbul.

Demirci, Muhsin (1995) 'Esbâb-ı Nüzûl', DİA, İstanbul, XI.

Demirci, Mustafa (2000) 'İktâ', DİA, İstanbul, XXII, 49.

Demirel, Harun Reşit (2015) 'Adalet Kavramı ve Şîa'da Sahâbenin Adaleti Meselesi', Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, C: 2 S: 3, ss 41-76.

Demirel, Serdar (2014) Ehl-i Sünnet ile İmâmiyye Şîası Arası Karşılaştırmalı Hadîs İlimleri, (Trc: A. Alparslan Tunçer) 1. Baskı, İstanbul, Karınca ve Polan Yay.

Deştî, Muhammed (2014) 110 Soruda Gadîr-i Hum, (Terc: Fâtıma Zehra), 2. Baskı, İstanbul, Kevser Yay.

Deylemî, Hasan b. Muhammed (ö. 841/1437-38) (1412) İrşâdu'l-Kulûb ile's-Sevâb, 1. Baskı, Kum, Şerîf er-Redî.

Doğan, İsâ (1989) 'Zeydiyye Mezhebi', Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:3, S:3, ss. 83-107.

Duhî, Yahyâ Abdu'l-Hasan (1330) 'Adâletu's-Sahâbe beyne Kadâseti ve'l-Vâkı', Kum, el-Mecmeu'l- Âlemî li'l-Ehli'l-Beyt.

Duman, Ali (2004) 'İslâm Amme Hukuku Tarihinde Bir Dönüm Noktası: Sakîfetu Beni Sâ'ide', Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 8 S: 21, ss. 141-152.

Duman, Ayşe Nur (2015) 'Hicrî I. Asırda Sahâbe Ehl-i Beyt İlişkileri', (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi SBE.

Durmuş, İsmail (2012) 'Tevriye', DİA, İstanbul, XLI.

Düzenli, Yaşar (1994) 'Sa'lebe Kıssası ve Kaynakları', Diyanet İlmi Dergi, C: 30, S: 4, ss, 11-29.

Ebû 'Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929) (Tsz) Müsned-i Ebû 'Avâne, Beyrût.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. 'Amr el- Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889) (2009) Sünenü Ebû Dâvûd, (Thk. Şuayb Arnavût ve Muhammed Kâmil Karabellî), I-VII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye.

Ebû Kemâl, es-Seyyid Ahmed (Tsz) el-Okyânusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-

Mesânî, Beyrût.

Ebû Mihnef, Lût b. Yahyâ el-Ezdî (ö. 157/773-74) (1987) Mektelu'l-Hüseyn ve Mesre'u Ehl-i Beytihi ve Eshâbîhi fi Kerbelâ, Kuveyt, Mekebetu Elfeyn.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Mûsâ b. Mihrân el-İsfehânî (ö. 430/1038) (1998) Ma'rifetu's-Sahâbe, (Thk. Âdil b. Yusuf el'Azâzî), I-VII, 1. Baskı, Riyâd, Dâru'l-Vatan.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsfehânî (ö. 430/1038) (1992) Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatu'l-Esfiyâ, I-XI, Beyrût, Dâru'l-Fikr.

Ebû Reyye, Mahmud (2010) Şeyhu'l-Mudîre Ebû Hüreyre, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyyân.

Ebû Ya'kûb, Ahmed b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdıh (ö. 292/905) (2010) Târîhu'l-Ya'kubî, I-II, Beyrût, Şirketu'l-E'lemî lil Matbuât.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsılî (ö. 307/919) (1990) Müsnedü Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, (Thk. Hüseyîn Selim Esed), 2. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.

Ebû Zehrâ, Muhammed (2005) Ebû Hanife, (Çev. Osmân Keskioğlu), 5. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

Ebû Zehrâ, Muhammed, (2011) İslâm'da Siyâsî İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi, (Çev. Abdulkadir Şener vd), İstanbul, Hisâr Yay.

Ebû Zehre, Muhammed (1898-1974) (Tsz) el-İmâm es-Sâdık Hayatâtuhu, Asruhu, Ârâuhu ve Fıkhuhu, Kâhire, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.

Ebû Zehre, Muhammed (1959) el-İmâm Zeyd, Kâhire.

Ece, Abdurrahman (2016) 'Câbir b. Abdullah ve Hadîs Tarihindeki Yeri', Bayburt Üniversitesi SBE.

Ecer, Ahmet Vehbi (1983) 'Şîa ve Doğuşu', Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, S: 1.

Efendioğlu, Mehmet (2013) ‘Velîd b. Ukbe’, DİA, İstanbul, LXIII.

Efendioğlu, Mehmet (2013) ‘Zübeyir b. Avvâm’, DİA, İstanbul, XLIV.

Efendioğlu, Mehmet (2014) Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler Tartışmalar-Gerçekler, 2. Baskı, İstanbul, İFAV Yay.

Efendioğlu, Mehmet (2018) Arap olmayan Sahâbîler, 2. Baskı, İstanbul, İFAV Yay.

Efendioğlu, Mehmet (2019) Hulefâ-i Râşidîn Devri Sahâbe Anlayışı Sahâbenin Fazîleti ve Adâleti Bağlamında, 1. Baskı, İstanbul, İFAV Yay.

Ekber, Nâşî, Ebû’l-’Abbâs Abdullah b. Şirşir el-Enbârî (ö. 293/906) (1981) Mesâilu’l-İmâme ve Muktetefatun mine’l-Kitâbi’l-Evset fi’l-Mâkâlât, (Thk. Yusuf Fanis), Beyrût.

Elbânî, Muhammed Nasruddîn (1992) Silsiletu’l-Ehâdîsi’d-Daife ve’l-Mevzu‘a ve Eseruha’s-Seyyi’ fi’l-Umme, Riyad, Mektebetu’l-Meârif.

Elmalı, Ayşe (2009) ‘Abdullah b. Mes‘ûd ve Hukukî Kişiliği’ (Doktora), Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Emîn, Muhsin b. Abdulkerîm b. Ali (ö. 1952) (1329) Ehlu’l-Beyt min A‘yâni’ş-Şîa, I-VI, 1. Baskı, Tahrân, Mecmeu’l- ‘Âlemî li Ehl-i Beyt.

Emîn, Muhsin b. Abdulkerîm b. Ali (ö. 1952) (1983) ‘Ayânu’ş-Şîa (Thk. Hasan el-Emîn), I-XII, Beyrût, Dâru’t-Teâruf li’l-Matbuât.

Emînî, ‘Allâme Abdulhüseyîn (ö. 1390/1970) (1366) el-Ğadîr fi’l-Kitâbi ve Sünnet ve’l-Edeb, I-XI, 2. Baskı, Tahran, Dâru’l-Kutubi’l-İslâmiyye.

Emînî, ‘Allâme Abdulhüseyîn (ö. 1390/1970) (1430) Mevsuatu’l-Ğâdîr fi’l-Kitâbî ve’s-Sünneti ve’l-Edeb, I-XIII 5. Baskı, Kum, Müessesetü Dâiretu Me‘ârifi’l-Fıkhi’l-İslâmî.

Emînî, Abdulhüseyîn (ö. 1390/1970) (2017) ‘Dinin Kemâli ve Gadîr-i Hum Olayı’, Misbâh, Sonbahar, Yıl: 6, S: 13.

Emînî, Muhammed Hâdî (ö. 1379/1959) (1412) Ashâbu Emîrü’l-Mü’minîn (as) ve’r-Ruvvâtu anhu, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru’l-Ğadîr.

Emîr Pâdişâh, Muhammed Emîn el-Horasânî el-Buhârî el-Hanefî (ö. 987/1579) (Tsz)

Teysiru't-Tahrir 'ala Kitâbi't-Tahrir, I-IV, Mekke, Dâru'l-Bâz.

Enîs, 'Abdu's-Semî' (1425) 'Hâdisetu'l-İfk fi Dev'i Hedisi'n-Nebevîyyî'ş-Şerîf', Ahmediyye, Ramazan, S: 18.

Ensârî, İsmâil Zencanî Hûînî (ö. 1388/1968) (1428) el-Mesuatu'l-Kubrâ an Fâtımetu'z-Zehrâ, I-XXV, 1. Baskı, Kum, Delil-i ma.

Ensârî, M.B. (1379) 'Gadîr Ayne-i Kur'ân', Gulistân-i Kur'ân, Ürdibehişt, S: 2, ss. 12-16;

Ensârî, Muhammed Bâkır/ Seyyid Hüseyîn Recâî, (Tsz) Esrâru Fedek, Byy, Kitâbhane-i Nûr Fâtıma.

Eraydın, Selçuk (1994) Tasavvuf ve Tarikatlar, 4. Baskı, İstanbul, İFAV Yay.

Erbili, Ali b. Îsâ (ö. 692/1292-93) (1381) Keşfu'l-Ğumme fi Me'rifeti'l-Eimme, (Thk. Resûlî Mahlâtî), I-II, 1. Baskı, Tebriz, Benî Hâşimî.

Erdebîlî, Muhammed b. Ali (ö. 1101/1689) (1403) Câmi'u'r-Ruvvât ve İzâhetu'l-İştibâhât ani't-Turuki ve'l-İsnâd, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Edvâ.

Erdoğan, Mehmet (2016) 'Velâyet', Fıkıh ve Hukuk Terimleri, 6. Baskı, İstanbul, Ensâr Yay.

Eren, Mehmet (2010) Şîa'da Hadîs Ricâli İlmi Kaynakları ve Konuları, 1. Baskı, Konya, Adal Ofset.

Erginli, Zafer (2006) Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, İstanbul, Kalem Yay.

Erkocaaslan, Recep (2008) 'Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalik Gazvesi ve İfk Olayı', (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi SBE.

Erkocaaslan, Recep (2017) Hz. 'Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü, 2. Baskı, İstanbul, Beyan Yay.

Ertürk, Mustafa (2003) 'Mâlik b. et-Teyyihân', DİA, Ankara, XXVII.

Ertürk, Mustafa (2005) 'Mikdâd b. Amr', DİA, İstanbul, XXX.

Erul, Bünyamin (2007) ‘Huzeyfe İbn el-Yemân ve Sır Kâtipliği’, İslâmiyât, C:10, S: 3, ss, 153-175.

Erul, Bünyamin (2009) ‘Semüre b. Cündeb’, DİA, İstanbul, XXXVI.

Erul, Bünyamin (2010) ‘Talha b. Ubeydullah’, DİA, İstanbul, XXXIX.

Erul, Bünyamin (2012) ‘Übey b. Ka‘b’, DİA, İstanbul, XLII.

Erul, Bünyamin (2013) ‘Zeyd b. Erkâm’, DİA, İstanbul, XLIV.

Erul, Bünyamin (2013) Siret Tedkikleri, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Erul, Bünyamin (2014) Sahabenin Sünnet Anlayışı, 8. Baskı, Ankara, TDV Yay.,

Erul, Bünyamin (2016) Hadîs Tetkikleri Eleştirel Bir Yaklaşım, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Erul, Bünyamin (2018) ‘Hadîs Yorumunun Sınırları’, İlahiyat Akademi Dergisi, S: 7-8.

Erul, Bünyamin (2019) ‘Sahabede Eleştiri Kültürü’, İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı, I-III, İstanbul, Ensar Yay.

Erul, Bünyamin (1999) ‘Sahabe Döneminde “Tezkib” ve Tezkibinin Mahiyeti Rivayetlerdeki Tekzib İfadelerinin Anlamı Üzerine Bir Inceleme’ AÜİFD, XXXIX, ss. 455-489

Eskicioğlu, Osman (1989) ‘Amme Velâyeti’, DEÜİFD, S:6, ss. 415-447.

Eş‘arî, Ebû Hasan Ali b. İsmâil (ö. 324/935-36) (1990) Mâkâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), I-III, Beyrût, Mektebetu’l-Asriyye.

Eşkenânî, Şebîr Murat (2011) ‘Adâletu’s-Sahâbe fi’l-Mizân, Byy.

Eşkûrî, Muhammed b. Ali (1373) Tefsîri Şerîf Lâhîcî, I-IV, 1. Baskı, Tahrân, Defter-i Neşr-i Dâd.

Ezdî, Abdullah b. Muhammed (ö. 466/1073-74) (1387) Kitâbu’l-Ma’, I-III, 1. Baskı, Tahrân, Müessese-i Mutâlâ‘ât-ı Tarih-i Pizişkî.

Fâiz, Kâsım (1395) Âşnâyî bâ Hedîs-i Şî'e, 1. Baskı, Tahrân, İntişârât-ı Dânişgâh-ı İmâm Sâdık.

Fayda, Mustafa (1989) 'Âişe', DİA, İstanbul. II.

Fayda, Mustafa (1991) 'Ammâr b. Yâsir', DİA, İstanbul, III.

Fayda, Mustafa (1994) 'Ebû Bekir', DİA, İstanbul, X.

Fayda, Mustafa (1997) 'Hâlid b. Velîd', DİA, İstanbul, XV.

Fayda, Mustafa (2000) 'İfk Hâdisesi', DİA, İstanbul, XXI.

Fayda, Mustafa (2003) 'Mâlik b. Nüveyre', DİA, Ankara, XXVII.

Fayda, Mustafa (2007) 'Ömer', DİA, İstanbul, XXXIX.

Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân Halil b. Ahmed (ö. 175/791) Kitâbu'l-'Ayn, (Thk Mehdi Mahzumî /İbrâhîm Samarraî), I-IX, 2. Baskı, Kum, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl.

Fettâhzâde, Rahmân, 'Abdullah b. Mes'ûd', Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî, VI

Fettâhzâde, Rahmân, 'Abdullah b. Ömer', Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî, VI.

Feyz-i Kaşânî, Mevlâ Muhsin Muhammed el-Murtezâ (ö. 1090/1679) (1418) İlmu'l-Yakîn fî İlmi Usûli'd-Dîn, I-II, 1. Baskı, Kum, İntişârat-ı Bidâr.

Feyz-i Kâşânî, Muhammed b. Şah Murtezâ (ö. 1090/1679) (1415) Tefsîru's-Sâfî, I-V, 2. Baskı, Tahrân, Mektebetu's-Sadr.

Feyz-i Kaşânî, Muhammed b. Şah Murtezâ (ö. 1090/1679) (1418) el-Esfâ fi Tefisiri'l-Kur'ân, I-II, 1. Baskı, Kum, Mektebe-i İ'lâmi'i-İslâmî.

Feyz-i Kâşânî, Muhammed Muhsin b. Şah Murtazâ (ö. 1090/1679) (1406) el-Vâfî, I-XVI, 1. Baskı, İsfahân, Kütüphane-i Emîrü'l-Mü'minîn Ali (as).

Fığlalı Ethem Ruhi (2004) Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri, İzmir, İlahiyat Vakfı Yay.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1402) 'Sakîfe Olayı ve Hz. Ebû Bekir'in Halife Seçimi', İslâm Medeniyeti Mecmuası, C: V, S:3, ss. 9-14.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1989) 'Ali', DİA, İstanbul, II.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1996) 'Gadîr-i Hum', DİA, İstanbul, XIII.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1997) 'Hasan', DİA, İstanbul, XVI.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1998) 'Hüseyin', DİA, İstanbul, XVIII.

Fığlalı, Ethem Ruhi (2008) İmâmiyye Şîa'sı (Ca'feriyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri, İstanbul, Ağaç Yay.

Fığlalı, Ethem Ruhi (2012) İmâm Ali, 8. Baskı. Ankara, TDV Yay.

Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1414-15) (2005) el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle.

Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdu'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1415) (1305) Kâmûsu'l-Muhît: el-Okyânusü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, (Trc. Âsım Efendi), İstanbul.

Gazzâlî, Ebû'l-Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111) (Tsz) el-Mustesfâ min Usûli'l-Fıkh, (Thk. Ahmed Zeki Hammad), Riyâd, Dâru'l-Mihân.

Geçit, Mehmet Salih (2012) 'İslâm Kelâmında Siyaset İmâmet Tartışmaları', (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE.

Genel Uğuzman, Fatma (2012) 'Kelâm'da Adâlet Kavrâmı', (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE.

Goldziher, Ignaz (ö. 1921) (1945) 'Eshâb', İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, IV.

Goldziher, lgnaz (ö. 1921) (1987) 'İsmet', Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Eğitim Basım Evi, V/II, 1124.

Gökalp, Yusuf (2007) 'Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirâs ve İslâm Düşüncesine Katkıları', Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 7, S: 2, ss. 95-

112.

Gökalp, Yusuf (2014) Şîî Gelenekte Alternatif Bir İktidar Mücadelesi Erken Dönem Zeydilik, 1. Baskı, Ankara, Araştırma Yay.

Gökalp, Yusuf, (2007) 'Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu, Teşekkül Süreci ve Tarihçesi', Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 7, S 2.

Gölcük, Şerafeddin/Toprak Süleyman (2012) Kelâm Tarih Ekoller Problemler, 7. Baskı, Konya, Tekin Yay.

Gül, Recep Emin (2016) Şîa Tefsîrlerinde Hadîs Kullanımı -el-Ayyâşî Örneği-, 1. Baskı, Byy, Gece Kitaplığı.

Gülpaygânî, Ali Rabbanî (2014) Kelâmî Fırkâlar ve Mezhepler, (Çev. Yunus Gürel), 1. Baskı, İstanbul, el-Mustafa Yay.

Gümüş, Aliye (2008) 'İfk Hadîsinin Tahlili', (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE.

Gümüşoğlu, Hasan (2017) İslâm'da İmâmet ve Hilâfet, 3. Baskı, İstanbul, Kayıhan.

Güner, Ahmet (2010) 'Büveyhiler Devrinde Bağdât'ta Kerbela/Aşure', Gadîr Hum ve Benzeri Şîî Uygulamaları, Çeşitli Yönleriyle Kerbela, (Tarih Bilimleri), I.Cilt (Ed. Alim Yıldız), Sivas.

Güner, Ahmet (2016) 'Üsâme Bin Zeyd'in Hayatı ve Rivâyetleri', Harran Üniversitesi SBE.

Güner, Osman (2011) Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler (Tarihî Arka Plan), 4. Baskı, İstanbul, İnsan Yay.

Ğarevî, Muhammed Hadî Yusufî (1393) Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî.

Ğulâmî, Abdullah (1390) 'Kudta-i Sakîfe der Tarih', Pejuheşnâme-i Me'ârifi Kur'ânî, Bahar, S: 4, ss. 135-158.

Ğurî, Abdu'l-Mâcid (1415) Mu'cemu'l-Mustelahati'l-Hadîsiyye, 1. Baskı, Dımaşk, Dâru

İbn Kesîr.

Hâcûî, Muhammed b. İsmâil b. Hüseyîn b. Rızâ el-Mâzenderânî (ö. 1173/1759) (1426) 'Tarîku'l-İrşâd ila Fesâdi İmâmeti Ehli'l-Fesâd', er-Resâilu'l-İtikâdiyye, (Thk. Mehdî Recâî), I-II, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Aşûrâ.

Haddurî, Mâcid (1999) İslâm'da Adalet Kavramı, İstanbul, Yöneliş Yay.

Hâirî, Eyyûb (1426) fi Rihâbi Ehl-i Beyt; Ğadîr, Byy, Mecme'u'l-'Âlemî li'l-Ehli'l-Beyt.

Hâirî, Muhammed Hasan el-Kazvînî (2010) Hedyu'l-Milleh ilâ en Fedek Nahletun, (Thk. Muhammed el-İskenderî), 1. Baskı, Kum, Mektebetu Fedek.

Hakânî, Muhammed eş-Şubbeyr (1412) Şerhu Hutbet's-Sıddîka Fâtımete'z-Zehrâ, Kum.

Hâkim en-Nîsâbûrî (2003) Ma'rifeti Ulumü'l-Hadîs, (Thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm), Beyrût, Dâru İbn Hazm.

Hakîmî, Dîn Muhammed (1389) 'Haverşinâsân ve Hâdise-i Sakîfe', Suhan-i Tarih, Dî, S: 11, ss, 73-112.

Hakyemez, Cemil (2007) **'**İmâmiyye Şîasında İsmet İnancı -İlk Tezahürleri, Teşekkülü ve İtikadîleşmesi-', Marife, Y. 7, S: 1, ss. 167-192.

Halebî, Ali Esğer (1376) Târîhu İlmi'l-Kelâm der İrân ve Cihân, 2. Baskı, Tahrân, İntişârat-ı Esâtîr.

Halebî, Ebû Sâlih Taki b. Necm (ö. 447/1055-56) (1420) Takrîbu'l-Me'ârif, 1. Baskı, Kum, Neşr-i Hâdî.

Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Hârûn (ö. 311/923) (1989) es-Sünne, I-VII, 1. Baskı, Riyâd, Dâru'r-Râye.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229) (Tsz) 'Fedek', Mu'cemu'l-Buldân, I-VII, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Hamidullah, Muhammed (ö. 2002) (1967) Hemmâm İbnü'l-Münebbih'in Sahifesi (Çev. Talât Koçyiğit), Ankara, Ankara Üniversitesi Basım Evi.

Hamûd, Muhammed Cemil (2011) 'Âişe Kâtiletu'r-Resûl, 1. Baskı, Londra, Müessesetü

İmâm el-Hâdî.

Hasanî Vâiz, Mahmud b. Muhammed (1381) Dekâiku't-Te'vîl ve Hakâiku't-Tenzîl, 1. Baskı, Tahrân, Merkez-i Pejuheşî-i Mîrâs-i Mektub.

Haskânî, Ubeydullah b. Abdullah (ö. 490/1097) (1411) Şevâhidu't-Tenzîl li Kavâid't-Tefdîl, (Thk. Muhammed el-Bâkır Mahmudî), I-III, 1. Baskı, Tahrân, İhyau's-Sekâfeti'l-İslâmî.

Hâşimî, Muhammed Cemâl (1421) 'el-Ğadîr', Risâletu's-Sakeleyn, Şevval-Zu'l-Hicce, S: 36.

Hatîb el-Bağdâdî, Hatib Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö. 463/1071) (2013) el-Kifâye fi 'İlmi'r-Rivâye, 1. Baskı, Dimaşk, Müessesetü'r-Risâle.

Hatiboğlu, İbrahim (2009) 'Selmân-ı Fârisî', DİA, İstanbul, XXVI.

Hatiboğlu, Mehmed Said (2015) Hilâfetin Kureyşliliği, 5. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Hatiboğlu, Mehmed Said, (2016) İslâmî Tenkid Zihniyeti ve HadîsTenkidinin Doğuşu, 2.Baskı, Ankara, Otto Yay.

Hatiboğlu, Mehmed. Said (2015) Siyasi İctiamâî Hâdiselerle Hadîs Münâsebetleri, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Haydar, Esed (1982) es-Sahâbe fî Nezari'ş-Şîati'l-İmâmiyye, 2. Baskı, Tahran.

Haydar, Esed (2004) İmâm Sâdık ve'l-Mezâhibu'l-Erbaa, I-IV, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî.

Hayderî, Kemâl (Tsz) el-İsme, (Yayına Haz. Muhammed el-Kadı), Byy.

Hazâilî, Muhammed Ali (1389) el-İmâmet ve'l-Vilâyet fi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Kum, İntişâratu'z-Zâir.

Hazâz er-Râzî, Ali b. Muhammed (ö. H. IV. yy) (1401) Kîfâyetu'l-Eser fi'n-Nas ale'l Eimmeti'l-İsnânâ 'Aşer, Kum, Dâru'l-Beydâr.

Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebû Bekir (ö. 807/1405) (1994) Buğyetu'r-Râid fi Tahkîki Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, (Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), I-

X,Beyrût, Dâru'l-Fikr.

Hezâilî Muhammed Ali (1389) el-İmâme ve'l Vilâye fi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Kum, İntişârâtu Zâir.

Hidâyetpenâh, Muhammed Rızâ (1389) Dânışnâme-i Siyer-i Nebevî, I-III, 1. Baskı, Kum, Pejuheşgâh-i Havzâ ve Dânışgâh.

Hilâlî, Süleym b. Kays (ö. 76/695) (1378) Kitâbu Süleym b. Kays Esrâru Âli Muhammed, (Thk. Muhammed Bâkır ez-Zencâni), 1. Baskı, Kum, Neşru'l-Hâdî.

Hizmetli, Sabri (1986) 'İbâdilikte Velâyet ve Berâet İnancı' AÜİFD, C:XXVIII.

Horâsânî, Muhammed Mehdî / el-Mûsevî, Hasan (Tsz) Nihâyetu't-Tahkîk fî ma Cera fi Emri Fedek li'Sadîkati ve's-Sıddîk bi'n-Nasi ve't-Tevsîk, Byy.

Hûî, Mirzâ Habîbullah Hâşimî (ö. 1324/1906-07) (1400) Minhâcu'l-Berâ'e fi Şerhi Nehcü'l-Belâğa, 4. Baskı, Tahran, Mektebetu'l-İslâmiyye.

Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. Îsâ b. Ubeydullah el-Kureşî (ö. 219/834) (1996) Müsned el-Humeydî (Thk Hasan Selim), Dımaşk, Dâru's-Sekâ.

Humeyrî, Abdullah b. Ca'fer (ö. III. h) (1413) Kurbu'l-İsnâd, 1. Baskı, Kum.

Hursuşâhî, Murtezâ (1394) Ma'nâ Hadîs i'l-Ğadîr, Kum, Bostân-ı Kitâb.

Husaybî, Ebû Abdillah el-Hüseyîn b. Hamdan (ö. 334/945) (2011) Târihu'n-Nebî ve'l-Eimme ve Mu'cizâtihim el Musemmâ bi el-Hidâyetü'l-Kübrâ, (Thk. Mustafa Subhî el-Humusî), Beyrût, Şirketu'l-E'lemî li'l-Metbu'ât.

Husrevânî, Ali Rızâ (ö. 1384/1964) (1390) Tefsîru Husrevî, I-VIII, 1. Baskı, Tahrân, Kitâb Fıruşi-i İslâmî.

Huveyzî, Abdu Ali b. Cum'a (ö. 1112/1700) (1415) Tefsîru Nûru's-Sakaleyn, I-V, 4. Baskı, Kum, İsmâiliyyân Yay.

Hücvîrî, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî (ö. 465/1072) (2018) Keşfu'l-Mahcûb/Hakikat Bilgisi (Çev. Süleyman Uludağ), 6. Baskı, İstanbul, Dergâh.

Hürr Âmulî, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Hüseyîn el-Meşgarî (ö. 1104/1693) (2004)

İsbâtu'l-Hudât bi'n-Nusûsi ve'l-Mu'cizât, I-V, Beyrût, Müessetü'l-'Âlemi lil Metbu'ât.

Hürr Âmulî, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Muhammed b. Hüseyîn (ö. 1104/1692-93) (1414) Tefsilu Vesâilu'ş-Şîa ile Tahsili Mesaili'ş-Şer'iyye, Kum, Müessesetü Ali Beyt li İhyâi't-Turâs.

Hüseynî Muhammed Rızâ/ Deşt Pakerdî / Fâtıma Husrevî (1394) 'Ceryân-ı Sakîfe ve Revidâd-i Siyâsî', Rehyâf-ı Tarihî, Y: 4, S:10, İsfahân.

Hüseynî Tahrânî, Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1416/1996) (1422) İmâm Şinâsî, I-XVII, 2. Baskı, Meşhed, Ulûm ve Me'ârif-i İslâmî.

Hüseynî, Haşîm Ma'rûf (2005) Dirâsâtun fî'l-Hadîs ve'l-Muhaddisîn, Beyrût, Dârut't-Te'âruf li'l-Matbu'ât.

İbn 'Asâkir, Ali b. Hüseyîn ed-Dımeşkî (ö. 571/1175-76) (1384) Turuku Hadîsi'i-Ğadîr bi Rivâyeti İbn 'Asâkir, (Thk. Emîr et-Tekadumî el-Me'sumî), Munetşerâtu Delil-i ma, Kum.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071) (1992) el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Cîl.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Âsım en-Nemerî el-Kurtubî (ö. 463/1071) (1994) Cami'u Beyâni'l-İlm ve Fezlih, I-II, 1. Baskı, Riyâd, Dâru İbn Cevzî.

İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkī, (ö. 1252/1836) (1992) Reddü'l-Muhtâr ʿale'd-Dürri'l-Muhtâr, I-VI, 2. Baskı, Beyrût, Dâru'l Fikr

İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed b. el-Endelusî (ö. 328/940) (1983) el-İkdu'l-Ferîd, (Thk. Mufîd Muhammed Kumeyha), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Ali, Hasan (1409) et-Tefsîru'l-Mensubu İle'l-İmâmi'l-Hasani'l-Askerî, 1. Baskı, Kum.

İbn Bâbaveyh, Ebû Ca'fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1420) 'Uyuni Ahbari'r-Rızâ, 1. Baskı, Tahrân, Neşr-i Cihân.

İbn Bâbaveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1413) Men lâ Yahduruhu’l-Fakîh, (Thk. Ali Ekber Ğâfârî), 2. Baskı, Kum, Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî.

İbn Bâbaveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (2004) Me‘ânî’l-Ahbâr, (Thk. Muhammed Kâzım Mûsevî) 1. Baskı, Kerbelâ, Dâru’l-‘Atebetu’l-Hüseyniyye.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1991) Kemâlu’d-dîn ve temâmu’n-Ni‘me, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü’l-E‘lemî.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1385) ‘İlelu’ş-Şerâi‘, I-II, 1. Baskı, Kum, Mektebetu Dâvudî.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1398) et-Tevhîd, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Neşri’l-İslâmiyye.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1978) Risâletu’l-İtikâdi’l-İmâmiyye İmâmiyye Şîa’sının İnanç Esasları, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) el-Akâidu’l-İslâmiyye, 1. Baskı, Kum, Merkezu’l-Mustafa.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1406) Sevâbu’l-E‘mâl ve İkâbu’l-E‘mâl, 2. Baskı, Kum, Dâr Şerîf er-Rızâ.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (1398) et-Tevhîd, (Thk. Hâşim Hüseynî) 1. Baskı, Kum, Müessesetü Cami‘atu’l-Muderrisîn.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Kummî (ö. 381/991) (2009) el-Emâlî, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü’l-Â‘lemî.

İbn Bâbeveyh, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ali b. Hüseyîn (ö. 381/991) (1403) el-Hisâl, (Thk. Ğeffârî Ali Ekber), I-II, Kum, Câmiu’l-Muderrisîn.

İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (ö. 387/997) (1994) el-İbânetu'l-Kubrâ, (Rızâ b. Na'sân), I-IX, 2. Baskı, Riyâd, Dâru'r-Râye.

İbn Betrîk, Yahyâ b. Hasan (1407) Umdetu'l-Uyûn Sıhâhu'l-Ahbâr fi Menâkıbi İmâmi'l-Ebrâr, 1. Baskı, Kum.

İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân (ö. 597/1201) (1997) Keşfu'l-Muşkil min Hadîsi's-Sahihayn, (Thk. Ali Hüseyîn Bevvab), I-IV, Riyâd, Dâru'l-Vatân.

İbn Ebî Cami', Ali b. Hüseyîn (ö. 1135/1722-23) (1413) el-Veciz fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîz, I-III, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kur'ân.

İbn Ebî Cumhur, Muhammed b. Ali b. İbrâhîm Zeynuddîn el-İhsâî (ö. 901/1496) (1405) Avâli'l Leâli fi Ehâdîsi'd-Dîniyye, I-IV, 1. Baskı, Kum, İntişârât-ı Seyyidi'ş-Şühedâ.

İbn Ebî Selc, Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî (ö. 325/36-37) (1410) Tarîhu Ehl-i Beyt Naklen ani'l-Eimme (as), (Thk. Celâli Hüseyni/ Muhammed Rızâ), 1. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as).

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849) (2006) el-Musanef, (Thk. Muhammed 'Avvâme), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kıble.

İbn Ebî Tâhir, Ebû'l-Fazl Ahmed Tayfûr el-Mervezî el-Horasânî (ö. 280/893) (1908) Belâğâtu'n-Nisâ, Kâhire.

İbn Ebî Zeyneb, Muhammed b. İbrâhîm b. Ca'fer en-Nu'mânî (ö. 360/970-71) (1426) el-Ğaybet, (Thk. Fâris Hasan Kerîm), 1. Baskı, Kum, en-Nahde.

İbn Ebî'l-Hadîd, Ebû'l-Hamîd İzzuddîn Abdulhamîd b. Hibbetullâh el-Medâinî (ö. 656/1258) (1404) Şerhu Nehcü'l-Belâğa li İbn Ebî'l-Hadîd, 1. Baskı, Kum, Mektebu Âyetullah el-Me'reşî en-Necefî.

İbn Eş'as, Muhammed b. Muhammed (ö. IV. H?) (Tsz) el-Ce'feriyât/el-Eş'asiyât, 1. Baskı, Tahrân, Mektebetu'n-Ninovâ el-Hadîs.

İbn Fâris, Ahmed b. Fâris (1404) Mu'cemu Mekâyîsu'l-Luğâ, I-VI, Kum, Mektebetu

Â‘lâmi’l-İslâmî.

İbn Furek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-İsfahânî (ö. 406/1015) (Tsz) Mucerredu Makalâti’ş-Şeyh Ebi’l-Hasan el-Eş‘arî, Byy.

İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed Şihabuddîn (ö. 974/1566) (Tsz) el-Fetavâ’l-Hadîsiyye, Beyrut, Dâru’l-Ma‘rife.

İbn Hacer, Ebû’l-Fâdl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askâlânî (ö. 852/1449) (2016) Nuzhetu’n-Nâzâr fî Tevdihi Nuhbetu’l-Fiker, Beyrût, Müsesesetu’r-Risâle.

İbn Hacer, Ebû’l-Fâdl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askâlânî (ö. 852/1449) el-İsâbe fi Temizi’s-Sahâbe, I-VIII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî (ö. 808/1406) (2007) Mukaddime, (Haz. Süleyman Uludağ), I-II, İstanbul, Dergâh Yay.

İbn Hamza, Burhaneddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Muhammed (ö. 1120/1708-09) (Tsz) el-Beyân ve’t-Te‘rîf fi Esbâbi Vürûdi’l-Hadîsi’ş-Şerîf (Thk. Seyfu’d-Dîn el-Kâtib), I-II, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabî.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064) (2017) el-Fasl (Çev. Halil İbrahim Bulut), I-III, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu‘âz b. Me‘bed et-Temimî (ö. 354/965) (1988) Sahihi İbn Hibban bi Tertîbi İbni Belbân (Te’lif: Aleuddîn b. Ali Belbân el-Fârisi (ö. 739/1338-39), Thk. Şuayb Arnavut), I-VIII, Beyrût, Müessesetü’r-Risâle.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî (ö. 218/833) (Tsz) es-Sîretu’n-Nebeviyye, Byy.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk b. Huzeyme b. el-Muğîre b. Sâlih b. Bekr es-Sulemi en-Neysâburî (ö. 311/924) (1980) Sahihu İbn Huzeyme, (Thk. Muhammed Mustafa el-‘Azâmî), I-IV, Byy, Mektebetu’l-İslâmî.

İbn İdris, Muhammed b. Ahmed (ö. 598/1202) (1409) el-Muntehab min Tefsîri’l-Kur’ân

ve'n-Nuketi'l-Mustehreceti min Kitâbi't-Tibyân (Thk. Recâî Mehdî), I-II, Kum, 1. Baskı, Kütüphane-Me'reşî Necefî.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768) (2004) es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Kânı', Ebû'l-Hüseyîn Abdulbâkî b. Merzûk b. Vâsık (ö. 351/962) (1418) Mu'cemu's-Sahâbe, (Thk. Selâh b. Sâlim) I-III, 1. Baskı, Medîne, Mektebetu'l-Ğurebâ.

İbn Kemâl, Ebû'l-'Abbâs (1387) Simâ-ı Sâhabe der Kur'ân ve Ehâdîs-i Mutevâtire,1. Baskı, Kum, Mihr Yay.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî (ö. 774/1373) (1406) Tuhfetu't-Tâlib bi Me'rifeti Ehâdîsi Muhtasar İbnü'l-Hâcib, (Thk. Abdulğani b. Hamid b. Mahmud) Mekke, Dâru'l-Hirâ.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşi ed-Dımeşkî (ö. 774/1372-73) (1976) es-Sîretu'n-Nebeviyye (mine'l-Bidâye ve'n-Nihâyet), (Thk. Mustafa Abdulvâhid), Beyrût, Dâru'l-Ma'rife.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373) (1988) el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XV, 7. Baskı, Beyrût, Mektebetu'l-Me'ârif.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbuddîn Ömer b. Dav' el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373) (1999) Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm (Thk. Sâmî b. Muhammed), I-VIII, 2. Baskı, Riyâd, Dâru't-Tabi

İbn Kûlûye, Ca'fer b. Muhammed el-Kummî (ö. 367/977-78) (1356) Kâmilu'z-Ziyârât, (Thk. Abdulhüseyîn Emînî), Necef, Dâru'l-Murtezeviyye.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/889) (1990) el-İmâme ve's-Siyâse el-Me'rûf bi Târihu'l-Hulefâ, (Thk. Ali Şîrî), I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Edvâ.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887) (2009) es-Sünen, (Thk. Şuayb Arnavut vd), I-V, 1. Baskı, Beyrût, Dâru Risâleti'l-Alemiyye.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn, Muhammed b. Mukrim el Efrikî el-Mısrî (ö. 711/1311) (Tsz) Lisânü'l-'Arab, I-XV, Beyrût, Dâru Sadr.

İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005) (2005) Ma'rifetu's-Sahâbe, (Thk. 'Amir Hüseyîn Sabrî) 1. Baskı, Byy, Matbuâtu Camiatu'l-İmârâti'l- 'Arabiyyeti'l-Muttahide.

İbn Muhammed, Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765) (1400) Mesâbihu'ş-Şerîa, 1. Baskı, Beyrût, E'lemî.

İbn Mulekkîn, Siracuddîn, Ebû Hafs, Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mısrî (ö. 804/1401) (2004) el-Bedru'l-Munîr fi Tahrici'l-Ehâdisi ve'l-Âsâri'l-Vâkıati fi'ş-Şerhi'l-Kebîr, (Thk. Mustafa Ebû'l-Ğayz /Abdullah b. Süleymân/Yâsir b. Kemâl), I-X, 1. Baskı, Riyad, Dâru'l-Hicre.

İbn Müzâhim, Nasr (ö. 212/827-28) (1404) Vakatu Sıffîn (Thk. Harun Abdusselâm Muhammed) 2. Baskı, Kum, Mektebetu'l-Me'reşî en-Necefî.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö. 595/1198) (2010) Bidâyetu'l-Muctehîd ve Nihâyetu'l-Muktesid, (Thk. Ali Muhammed Muavved) 4. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845) (2001) Kitâbu et-Tabakâtu'l-Kübrâ, (Thk. Ali Muhammed Ömer), I-XI, 1. Baskı, Kâhire, Mektebetu'l-Hâncî.

İbn Salâh, Ebû 'Amr Osmân eş-Şehrezurî (ö. 643/1245) (2010) Mukaddimetu İbn Salâh fi İlmi'l-Hadîs, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l- 'Arabî.

İbn Şâzân el-Kummî, Ebû'l-Fadl Şâzân b. Cebril (ö. 600/1203) (1363), el-Fedâil, 2. Baskı, Kum, Redî Yay.

İbn Şâzân, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Kummî (ö. h.V?) (1987) Fedâilü Emîrü'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Belâğa.

İbn Şâzân, el-Fadl el-Ezdî en-Neysâburî (ö. 260/874) (2009) el-İzâh fi'r-Reddi Ala Sairi'l-Firak (Thk. Seyyid Celaleddîn Hüseyînî el-Urmevi), Beyrût, Müessesetü Tarihi'l-'Arabî.

İbn Şehr Âşûb, Muhammed b. Ali (ö. 588/1192-93) (1369) Muteşâbihu'l-Kur'ân ve Muhtelifuhu, I-II, 1. Baskı, Kum, Bidâr.

İbn Şehr Âşûb, Muhammed b. Ali, Mâzenderânî, (ö. 588/1192-93) (1421) Menâkıb Âl-i Ebî Tâlib (as), 1. Baskı, Kum, Neşr-i 'Alâmet.

İbn Tâvûs, Ahmed b. Mûsâ (ö. 673/1274-75) (Tsz) 'Aynu'l-'İbre fi Ğabeni'l-İtre, 1. Baskı, Kum, Dâru'ş-Şehâb.

İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ (ö. 664/1265-66) (1950) Keşfu'l-Mehecce li's-Semereti'l-Mehecce, 2. Baskı, Kum, Mektebetu'l-'Alâmi'l-İslâmî.

İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ (ö. 664/1265-66) (1420) Tarefun mine'l-Enbâ ve'l-Menâkıb (Thk. Kays Attâr), 1. Baskı, Meşhed, Tâsu'â.

İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ (ö. 664/1265-66) (Tsz), Sa'du's-Su'ûd li'n-Nufûsi Mendûd, 1. Baskı, Kum.

İbn Tâvûs, Ali b. Mûsâ (ö. 664/1265-66) (Tsz) et-Tarâif fi Me'rifeti Mezâhibi't-Tevâif, I-II, Metbeatu'l-Hiyâm, 1. Baskı, Kum.

İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyyuddîn Ahmed b. Abdulhalîm (ö. 728/1328) (1986) Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmi'ş-Şîati'l-Kaderiyye, (Thk. Muhammed Reşâd Sâlim), I-IX, Byy.

İbn Ukde, Ahmed b. Muhammed (ö. 332/943) (1424) Fedâilu Emîrü'l-Mü'minîn (as), (Thk. Abdurrezâk Muhammed Hüseyîn), 1. Baskı, Kum, Delil-i Ma Yay.

İbn Ukde, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sa'îd el-Hemedânî, el-Kûfî (ö. 333/944-45) (1384) Hadîsu'l-Vilâye ve men Revâ Ğadîr-i Hum mine's-Sahâbe ve Telihi Selâsu Resâilin Mufrede li Cemi'i Turuki Hadîsi'l-Ğadîr (Thk. Emîr et-Tekadumî el-Me'sumî), Kum, Munteşerât-ı Delil-i ma.

İbnâ Bestâm, Abdullah ve Hüseyîn (ö. h. IV) (1411) Tıbu'l-Eimme (as), (Thk. Muhammed Mehdî el-Harsân), 2. Baskı, Kum, Dâru'ş-Şerîf er-Redî.

İbnü'l-'Arâbî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148) (1412) el-Avâsim mine'l-Kevâsim fi Tahkîki Mevâkifi's-Sahâbe be'de

Vefâti'n-Nebî, (Thk. Muhibuddîn el-Hatîb), 6. Baskı, Kâhire, Mektebetü's-Sünne.

İbnü'l-Batrîk, Yahyâ b. Hasan (1407) 'Umdetu 'Uyuni Sıhâhi'l-Ahbâr fi Menâkibi İmâmi'l-Ebrâr (en-Nas) Kum.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvâhid el-Cezerî (ö. 630/1233) (2012) Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, 1. Baskı, Beyrût, Dâru İbn Hazm.

İbnü'l-Esîr, İzzuddîn, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvâhid el-Cezerî (ö. 630/1233) (1987) el-Kâmil fi't-Târih, (Thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), I-XI, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İbnü'l-Esîr, Mecduddîn Ebû Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî (ö. 606/1210) (1969) Camiu'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl, (Thk. Abdulkadir Arnavut) I-XII, Byy, Mektebetu'l-Hilvânî.

İbnü'l-Vezîr, Muhammed b. İbrâhîm el-Yemânî (ö. 840/1436-37) (1992) el-'Avâsım ve'l-Kâvâsım fi'z-Zebbi 'an Sünneti Ebi'l-Kâsım, (Thk. Şuayb Arnavut), I-X, Beyrût, Müessesetü'r-Risâle.

İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik b. Muhammed b. eş-Şenterînî (ö. 549/1154) (2008) Cevâhirü'l-âdâb ve zehâirü'ş-şu'arâ ve'l-küttâb (Thk. Muhammed Hasan Kazkazân) I-II, Dımaşk, Munteşerâtu'l-Heyeti'l-Âmmeti's-Suriyye li'l-Kitâb.

İbrâhimî, Zeyneb (1388) 'Berresi-i İleli Vuku'i Sakîfe-i Benî Sâ'ide', Ferheng-i Kevser, S: 77, ss. 91-98.

İdin, Feyyaz (2009) 'Kelâm İlmi Açısından Adalet Kavramı', (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE.

İhsâî, Ahmed b. Zeynu'd-Dîn (ö. 1241/1825-26) (Tsz) el-'İsme Behsun Mufeselun fi İsmeti'i-Enbiyâ ve'l-İmâme, Byy.

İhsâî, Ali b. 'Abdu'l-Muhsin (2011) İzâletu'l-Vesme an Mebâhisi'l-İsme (Takrir: Abdullah Sa'd Me'rûfî), Kuveyt;

İlhan, Avni (2006) 'Mufîd, Şeyh', DİA, İstanbul, XXXI.

İlmu'l-Hudâ, Ali b. el-Hüseyîn (1431) Nefâisu't-Te'vîl, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî.

İmâm, Seyyid Celâl (1386) 'Beresi Te'dâd-i Cemiyyet-i Hâzır der Ğadîr', Tarih-i İslâm der Âyine-i Pejuheş, Zimistân, S:16, ss 6-42.

İnternet….http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bd02c8ad66ec9.06641013 (Erişim tarihi: 24.10.2018, saat:11.33).

İsfehânî, Râğıb (2012) el-Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü, (Terc. Abdulabaki Güneş ve Mehmet Yolcu), 3. Baskı, İstanbul, Çıra Yay.

İsterâbâdî, Ali (ö. 940/1533-34) (1409) Te'vilu'l-Âyeti'z-Zâhire fi Fedâili'l-'İtreti't-Tâhire, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî.

İsterâbâdî, Mir Damad Muhammed Bâkır el-Hüseynî (1422) er-Revâşihu's-Semâviyye, (Thk. Ğulâm Hüseyîn Kayserîhâ ve Nimetullah Celilî), Kum, Dâru'l-Hadîs.

İştihârdî, Muhammed Muhammedî (2008) Sîretü'l-Ma'sûmîn, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-Belâğ.

İzzân, Muhammed Yahyâ Sâlim (2013) es-Sahâbe ınde'z-Zeydiyye, 3. Baskı, San'a Dâru'l-Efkâr li'd-Dirâsati ve'l-Buhûs.

Kâdı, Abdulcebbâr b. Ahmed b. Abdulcebbâr, Ebû'l-Hüseyîn (Tsz) Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve, I-II, Kâhire, Dâru'l-Mustafâ.

Kaf'emî, İbrâhîm b. Ali 'Âmulî, (ö. 905/1500) (1405) el-Misbâh li'l-Kaf'emî, 2. Baskı Kum.

Kahpâyî, İnâyetullah (1364) Mecme'u'r-Ricâl, I-VII, 2. Baskı, Kum, İsmâiliyyân Neşriyât.

Kandemir, M. Yaşar (1988) 'Abdullah b. Ömer', DİA, İstanbul. I.

Kandemir, M. Yaşar (1992) 'Câbir b. Abdullah', DİA, İstanbul, VI.

Kandemir, M. Yaşar (1994) 'Ebû Hüreyre', DİA, İstanbul, X.

Kandemir, M. Yaşar (1994) 'Ebû Mûsâ el- 'Eş'arî', DİA, İstanbul, X.

Kandemir, M. Yaşar (1995) ‘Fâtıma’, DİA, İstanbul, XII.

Kandemir, M. Yaşar (2007) ‘Nuaymân b. Amr’, DİA, İstanbul, XXXIII.

Kandemir, Yaşar (1994) ‘Ebû Türâb’, DİA, İstanbul, X.

Kandemir, Yaşar (2017) Mevzu Hadîsler Menşe’i Tanıma Yolları Tenkidi, 10. Baskı, İstanbul, İFAV Yay.

Kara, Seyfullah (2001) ‘İfk olayının Etkileri ve olayla İlgili Ortaya konan tavırlar’, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:15.

Karadağ, Bekir (2019) Hadisle Fıkhı Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakihi Bedruddîn Aynî, 1. Baskı, İstanbul, İFAV.

Karaman, Hayreddîn (1988) ‘Adâlet’, DİA, İstanbul, I.

Karataş, Osmân (1998) ‘Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Adalet Kavramı’, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

Kastalânî, Ebû’l-Abbâs Şihabuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulmulk (ö. 923/1517) (1304) İrşâdu’s-Sâri li Şerhi Sahîhi’l-Buhârî, Mısır, el-Matbaatu’l-Kubrâ el-Emîriyye.

Kâşânî, Fethullah b. Şükrüllah (ö. 988/1580-81) (1363) Tefsîru Hulasetu Menhecu’s-Sâdıkîn Musemmâ bi Hulâsetu’l-Menhec, I-VI, 1. Baskı, Tahrân.

Kâşânî, Fethullah b. Şükrüllah (ö. 988/1580-81) (1423) Zübdetu’t-Tefâsir, I-VII, 1. Baskı, Kum.

Kâşânî, Mehdî el-Fermâniyân (Tsz) Durûsun fi’l-‘Akâidi’l-Hâsse bi’ş-Şîati’l-İmâmiyye, Kum.

Kâşânî, Muhammed b. Murtezâ (1115/1703-04) (1410) Tefsîru’l-Mu‘în, I-III, 1. Baskı, Kum, Metbu‘âtı Kütüphâne-i Me‘reşî.

Kâşifu’l-Ğıtâ, Muhammed Hüseyîn (ö. 1954) (1990) Aslu’ş-Şîa ve Usûlühâ Mukarenetun mea Mezâhibi’l-‘Araba‘a, Beyrût, Dâru’l-Evdâ‘.

Kâtib, Ahmed (2015) Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik ve Şîîlik, 3. Baskı,

İstanbul, Mânâ.

Kaza‘î, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca‘fer b. Alî el-Mısrî (ö. 454/1062-63) (1986) Müsenedu’ş-Şihâb (Thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefî), I-II, Beyrût, Müessesetü’r-Risâle.

Kâzımî, Abdu’n-Nebî (ö. 1256/1840-41) (1425) Tekmiletu’r-Ricâl, (Thk. Muhammed Sâdık Bahru’l-‘Ulum) I-III, 1. Baskı, Kum, Envâru’l-Hudâ.

Kâzımî, Muhammed Eyyûb, ‘Busr b. Ertâd’, Dâiretu’l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî, IV.

Kecûrî Muhammed Mehdî Şîrâzî (ö 1293/1876) (1424) el-Fevâidü’r-Ricâliyye, (Thk Rahmân Sıtâyiş, Muhammed Kâzım) 1. Baskı, Kum, Muessese-i Dâru’l-Hadîs

Kerâcekî, Muhammed b. Ali (ö. 449/1057-58) (1410) Kenzu’l-Fevâid, (Thk. Nimet Abdullah) 1. Baskı, Kum, Dâru’z-Zehâir.

Kesîr, Temimî (2007) İsmetu’l-Enbiyâ ve Nazeriyetu İshâ ‘inde Şeyh Sadûk, Kum, Menşurâtu’l-İctihâd;

Keskin, Halife (2000) Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları, İstanbul, 1. Baskı, Beyan yay.

Keşşî, Muhammed b. Ömer (ö. III-IV. yy) (1404) Ricâlu’l-Keşşî İhtiyâru Ma‘rifeti’r-Ricâl, 1. Baskı, Kum, Müessesetü ‘Âl-i Beyt.

Kettânî, Muhammed b. Abdulhay b. Abdulkebîr b. Muhammed el-Hüseynî el-İdrisî (ö. 1382/1962) (Tsz) et-Terâtîbu’l-İdâriyye, (Thk. Abdullah el-Hâlidî), I-II, 2. Baskı, Beyrût, Dâru’l-Erkâm.

Kılavuz, Ahmet Saim (2014) Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş, İstanbul, Ensar Yay.

Kirmânî, Muhammed, Dâiretu’l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî, I.

Koç, Eyub (1998) ‘İmâmiyye’de İmâmların Masûmiyeti’, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE.

Koç, Eyup (1998) 'İmâmiyye'de İmâmların Ma'sûmiyeti', (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE.

Koçkuzu, Ali Osmân (1994) 'Ebû't-Tüfeyl', DİA, İstanbul, X.

Koçyiğit, Talât (1988) 'Abdullah b. Übey b. Selûl', DİA, İstanbul.

Koçyiğit, Talât (1992) Hadis Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, Ankara, Rehber Yay.

Koçyiğit, Talât (2003) Hadîs Tarihi, 3. Baskı, Ankara, TDV Yay.

Koçyiğit, Talât (2003) Hadîs Usûlü, 3. Baskı, Ankara, TDV Yay.

Koçyiğit, Talât (Tsz) Hadîsçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar, Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yay.

Kohlberg, Etan (2004) **'**İmâmiyye Şîası Geleneğinde "Râfizî" Terimi', (Çev. Halil İbrahim Bulut), Kelâm Araştırmaları, C:2, S: 2, ss. 117-124.

Kohlberg, **Etan** (2015) 'Zeydiye'nin Sahâbe Hakkındaki Bazı Görüşleri', Şîa'nın Hadîs Anlayışı Üzerine İncelemeler, (Derleyen ve Çev. M. Macit Karagözoğlu- M. Enes Topgül), İstanbul, Klasik Yay.

Kohlberg, Etan, **'**The Term "Râfida"in Imâmî Shîʿî Usage', Journal of the American Oriental Society, Vol. 99, No. 4 (Oct.- Dec., 1979), pp. 677-679.

Korkmaz, Sıddık (2007) 'İbn Sebe Rivâyetinin Tarih ve Makalât Türü Eserlere Yansıması', Dini Araştırmalar, C: 10, ss. 129-144.

Korkmaz, Sıddık (2015) Şîa'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vâsiliği Düşüncesi, İstanbul, İz Yay.

Korkmaz, Sıddık (2016) Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi, Ankara, Araştırma Yay.

Kûfî, Furât b. İbrâhim (ö. 307/919-20) (1410) Tefsîru Furât el-Kûfî, 1. Baskı, Tahrân, Vezaretu's-Sekâfeti ve'l-İrşâdi'l-İslâmî.

Kummî Meşhedî, Muhammed b. Muhammed Rızâ (1368) Tefsîru Kenzu'd-Dekâik ve Behru'l-Ğerâib, I-XIV, 1. Baskı, Tahrân, Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî.

Kummî, Ali b. İbrâhim (ö. h. III yy.?) (1363) Tefsîru'l-Kummî, 3. Baskı, Kum, Dâru'l-Kitâb.

Kummî, Sa'd b. Abdullah Eş'arî (ö. 301/913-14) (1360) el-Makâlât ve'l-Firak, 2. Baskı, Byy, Merkezu İntişârat-i İlmî ve Ferhengî.

Kureşî, Ali Ekber (1371) Kâmûs-i Kur'ân, I-VII, Tahrân, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye.

Kureşî, Bâkır Şerîf (1997) eş-Şîa ve's-Sahâbe, Byy, Matbaatu Emîr.

Kureşî, Bâkır Şerîf (2005) Mu'temeru's-Sakîfe: Dirâsetun Mevzuiyye li ehteri Hadîsin fi Tarihi'l-İslâmî, Kum, Mihr-i Emîrü'l-Mü'minîn.

Kureşî, Seyyid Ali Ekber (1430) Ma li'ş-Şîa fi Müsnedi Ahmed, Kum, Defter-i İntişârât-i İslâmî.

Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik (ö. 465/1072) (2013) er-Risâletu'l-Kuşeyriyye (Thk. Ahmed Hâşim es-Sülemî), 5. Baskı, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kutbuddîn Râvendî, Sa'îd b. Hibetullah (ö. 573/1177) (1409) el-Herâic ve'l-Cerâih, 1. Baskı, Kum, Müessesetü İmâm Mehdî (as).

Kutluay, İbrahim (2012) İmâmiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil, 2. Baskı, İstanbul, Rağbet Yay.

Kutluay, İbrahim (2015) 'İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti Problemi', İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe-II, İstanbul, Ensar Yay.

Kutluay, İbrahim (2017) 'Şîa'da Hadis Rivâyeti ve İsnâd Tenkidinde Ashâb-ı İcmâ Telakkisinin Rolü', Marife Dini Araştırmalar Dergisi, C:17, S: 1, ss, 29-50

Kutluay, İbrahim (2017) Şîa'da Hadîs Usûlü (Ehl-i Sünnet Hadîs Usûlü ile Mukayeseli Bir Çalışma), 1. Baskı, İstanbul, Rağbet Yay.

Kutluay, İbrahim (2019) 'İsnâ Aşeriyye İmâmiyye'sinin Muteber Saymadığı Ehl-i Sünnet Hadis Kaynaklarını Polemik ve Tenkit Maksatlı Olarak Kullanması', İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı, (Ed. Mahsun Aytepe/Teceli Karasu), I-III, İstanbul, Ensar Yay.

Kutub Râvendî, Sa‘îd b. Hibetullah (1405) Fıkhu’l-Kur’ân, I-II, 2. Baskı, Kum.

Kuzgun, Şaban (1997) ‘Hâmân’, DİA, XV.

Kuzudişli, Bekir (2017) Şîa ve Hadîs Başlangıcından Kütüb-i Erbaa’ya Hadîs Rivâyeti ve İsnad, 1. Baskı, İstanbul, Klasik Yay.

Küçük, Raşit (1994) ‘Ebû Saîd el-Hudrî’, DİA, İstanbul, X.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2009) ‘Sakîfetu Benî Sâide’, DİA, İstanbul, XXXVI.

Küleynî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ya‘kûb b. İshâk er-Râzî (ö. 329/941) (1429) el-Kâfî, I-XV, 1. Baskı, Kum, Dâru’l-Hadîs.

Lârî, Muctebâ el-Mûsevî (2006) Durûsun fi’l-İmâmeti ve’l-Kıyâde, (Arapçaya tercüme eden Kemâl es-Seyyid), Kum, Müessesetü Dâireti Meârifi Fıkhi’l-İslâm.

Latîfî, Rahîm (1387) ‘Velâyet: Muhimterin Şahse-i İmâm’ Kelâm ve İrfân, Y:2, S: 7, ss 90-116.

Lecnetu’l-Me‘ârif ve Ebhâsi’l-İslâmiyye (1424) Hedisu’l-Ğedîr Senedu’l-Vilâdeti’n-Nâtik, Kum, Medrese-i İmâm Ali (as) Yay.

Leknevî, Ebû’l-Hesenât Muhammed Abdulhay (ö. 1303/1886) (1992) Tuhfetu’l-Ahyâr bi İhyâi Sünneti Seyyidi’l-Ebrâr (Thk. Abu Fettah Ebû Gudde), Beyrût.

Ma‘reşî, Nûrullah (1409) İhkâku’l-Hak ve İzhâku’l-Bâtıl, I -XXIII, 1. Baskı, Kum, Mektebetu Me‘reşî, Necefî.

Makdisî, Ebû’l-Fadl Muhammed b. Tâhir (ö. 507/1113) (1984) Şurûtu’l-Eimmeti’s-Sitte, 1. Baskı, Beyrût Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Mâlâtî, Ebû’l-Hüseyîn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahmân (ö. 377/987) (1968) et-Tenbih ve Red alâ Ehli’l-Hevâ ve’l-Bide‘ (Thk. Muhammed Zahid b. Hüseyîn el-Kevserî), Beyrût, Metebetu’l-Mearif.

Mâlik b. Enes (2004) Muvatta, (Thk. Muhammed Mustafa el-A ‘zâmî), I-VIII, Nihyân, Müessesetü Ziyâd b. Sultan Âli.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795)

(2004) Muvatta, (Thk. Muhammed Mustafa el-‘Azâmî), I-VIII, Ebû Dâbî.

Mâlikî, Hasan b. Ferhân (2004) es-Sahâbe ve’s-Suhbe, 2. Baskı, Ammân, Merkezu Dirâsâti’t-Tarihiyye,

Mâlikî, Seyyid Sâdık (1427) el-İsme beyne Mebdei’ş-Şîî ve’l-Mefâdi’r-Rivâî, Bahreyn, Dâru’l-İsme.

Mâmekânî, Abdullah (ö. 1351/1932) (1431) el-Fevâidü’r-Ricâliyye min Tenkihi’l-Mekâl, fi İlmi’r-Ricâl, (Thk. Muhammed Rızâ Mâmekanî), I-XXXVI, Kum, Müessesetü Ali Beyt.

Mâmekânî, Abdullah (ö. 1351/1932) (Tsz) Tenkihu’l-Mekâl fi İlmi’r-Ricâl (Rihlî), I-III, Byy.

Mâmekânî, Abdullah (ö. 1351/1933) (1411) Mikbâsu’l-Hidâye fi İlmi’d-Dirâye, (Thk. Muhammed Rızâ el-Mâmekânî), I-VII, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt li İhyâi’t-Turâs.

Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058) (1989) Kitâbu Ahkâmi’s-Sultâniyye ve’l-Vilâyetu’d-Dîniyye, Kuveyt, Dâru İbn Kuteybe.

Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 450/1058-59) (1409) A‘lâmu’n-Nubuvve, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetü’l-Hilâl.

Mâzenderânî, Muhammed b. İsmâil Hâirî (ö. 1216/1801-02) (1426) Muntehe’l-Mekâl fi Ahvâli’r-Ricâl, I-VII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Âl-i Beyt (as) li İhyâi’t-Turâs.

Mâzenderânî, Muhammed Sâlih b. Ahmed (ö. 1081/1671) (1424) Şerhu’l-Kâfî, (Thk. Ebû’l-Hasan eş-Şa‘rânî), 1. Baskı, Tahrân, el-Mektebetu’l-İslâmiyye.

Me‘ârif, Mecîd/ Süheylâ Peyruzfer (1395) Âşinayi bâ İlmi Hadîs, Tahrân.

Me‘rûf, Hâşim el-Hüseynî (2005) Dirâsatun fi’l-Hadîs ve’l-Muhaddisîn, Beyrût, Dâru’t-Te‘âruf li’l-Metbu‘ât.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî (ö. 1110/1698-99) (1381) ez-Zehrâ ve Hutbetu Fedek, Tahrân, es-Sadr.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takiy (ö. 1110/1698) (1403) Bihâru’l-Envâr, I-CX, 2. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takiy (ö. 1110/1698-99) (1404) Mirâtu'l-'Ukûl fi Şerhi Ahbari Âli'r-Resûl, 2. Baskı, Tahrân, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmîyye.

Meclisî, Muhammed el-Bâkır b. Muhammed Takî (ö. 1111/1699) (1995) Ricâlü'l-Meclisî, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-E'lemî.

Meclisî, **Muhammed Takiy b. Maksud Ali (ö. 1070/1659-60)** (1406) Revdetu'l-Muttâkin fi Şerhi Men Lâ Yahduruhu'l-Fakîh, 2. Baskı, Kum, Müessese-i Ferheng-i İslâmî.

Meczûb Tebrizî, Muhammed (ö. 1093/1682) (1387) el-Hidâye li Şîati Eimmeti'l-Hudâ/Şerhu Usûlu'l-Kâfî, (Thk. Muhammed Hüseyîn Dirâyeti), I-II, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Hadîs.

Medenî, Alihan b. Ahmed (ö. 1120/1708-09) (1983) ed-Derecâtu'r-Refi'a fi Tabakâti'ş-Şîa, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-Vefâ.

Medenî, Alihan b. Ahmed (ö. 1120/1708-09) (1983) ed-Derecâtu'r-Refi'a fi Tabakâti'ş-Şîa, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-Vefâ.

Medenî, Seyyid Mahmud (1377) 'Nekd-i Didgâha-i Ehl-i Sünnet Derbare-i Hadîs-i Ğadîr', 'Ulumu'l-Hadîs, Bahar, S: 7, ss 121-153.

Mederî, Emîr b. Muhammed (2017) Hâdisetu'l-İfk, Durûsun ve 'İberun, 1. Baskı, San'a, Dâru'l-Kütübi'l-Yemeniyye.

Meğribî, Nu'mân b. Muhammed et-Temimî (ö. 363/973-74) (1385) De'âimu'l-İslâm (Thk. 'Âsif Feyzî), I-II, 2. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as).

Meğribî, Nu'mân b. Muhammed et-Temimî (ö. 363/973-74) (1409) Şerhu'l-Ahbâr fî Fezâili'l-Eimmeti'l-Ethâr, (Thk. Muhammed Hüseyîn Celâlî), I-III, 1. Baskı, Kum, Cami'e-i Muderrisin.

Mehnâ, Abdullah Ali (1413) Lisânu'l-Lisân (Tehzîbu Lisâni'l-Arab), I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Mekârim Şîrâzî (1383) Âyâtu'l-Vilâye fi'l-Kur'ân, 1. Baskı, Kum, Medresetu İmâm Ali b. Ebî Tâlib.

Mekârim Şirâzî, Nâsır (1421) el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillahi'l-Munezzel, I-XX, 1. Baskı,

Kum, Medresetu'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib.

Mer'aşî, Kâdı Nûrullah (1409) İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Bâtıl, 1. Baskı, Kum.

Merğinânî, Burhânuddîn Ebû Hasan Ali b. Ebû Bekir (ö. 593/1197) (Tsz) el-Hidâye Şerhu Bidâyetu'l-Mubtedî, I-VI, Beyrût, Dâru'l-Erkâm.

Merkezu'r-Risâle, es-Sahâbe fî'l-Kur'âni ve's-Sünneti ve't-Târih.

Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Alî b. el-Hüseyîn b. Alî el-Hüzelî (ö. 345/956) (1938) et-Tenbîh ve'l-İşrâf, Byy, Mektebetu't-Târihîyye.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Alî b. el-Hüseyîn b. Alî el-Hüzelî (ö. 345/956) (2005) Murûcü'z-Zeheb ve Me'âdinü'l-Cevher, I-IV, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetü'l-Asriyye.

Metin, İsmâil (2006), 'Ammâr b. Yâsir ve Ailesi', (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

Mılad, Rabiah, (2017) 'İfk Âyetleri Tefsîri ve İslâm Düşüncesine Yansımaları', (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi SBE.

Milânî, Seyyid Ali Hüseyînî (1421) es-Sahâbe, 1. Baskı, Kum, Merkezu Evhâsi'l-Akâid.

Mîlânî, Seyyid Ali Hüseynî (1386) Mes'ele-i Fedek ve Hedis-i İnnâ Me'âşire'l-Enbiyâ la Nuverris, Kum, Merkez-i Hakâik-i İslâmî;

Mîlânî, Seyyid Ali Hüseynî (1393) 'Adâlet-i Sahâbe (Berresî ve Nakd), 1. Baskı, Kum, İntişârâtü'l-Hâkâyik

Mîlânî, Seyyid Ali Hüseynî (1421) el-'İsme, 1. Baskı, Kum, Merkezu Ebhâsi'l-Akâide.

Milânî, Seyyîd Ali Hüseynî (1421) Tezvîcu Ummi Kulsum min Ömer, 1. Baskı, Kum,

Minkâri, Nasr b. Müzâhim (ö. 212/827) (1382) Vakatu Sıffin, (Thk. Abdusselam Muhammed Hârûn), Kum, Müessesetü 'Arabiyetu'l-Hadîse.

Mîr, Seyyid Hamid Hüseyîn (ö. 1306/1888) (1366) Akâbâtu'l-Envâr fi İmâmeti'l-Eimmeti'l-Ethâr, I-XXIII, 2. Baskı, İsfehân, Kitâbhane-i Emîrü'l-Mü'minîn.

Mohamed, Aisah (2003) ' Şîa'nın İmâmette İsmet Doktrininin Eleştirisi', (Çev. Ömer

Aydın), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 8.

Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. en-Nu‘mân b. el-Mu‘allim el-Ukberî el-Bağdâdî (ö. 413/1022) (1413) en-Nüketü’l-İ‘tikadiyye, (Thk. Rızâ el-Muhtârî), el-Mu’temeru’l -‘Âlemi li Elfiyeti’ş-Şeyh Mufîd, Kum.

Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân (ö. 413/1022) (1983) el-Cemel ev Nesretun fi Harbî’l-Basra, 1. Baskı, Byy.

Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân b. Mu‘âlim el-Ukberî el-Bağdâdî (ö. 413/1022) (1413) Risâletun fi ‘Edemi Sehvi’n-Nebî (Thk. Mehdî Necef), Kum, Metbatu Mihr.

Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân b. Muallim (ö. 413/1022) (1413) el-Mesâilü’s-Sereviyye, Kum, 1. Baskı, Dâru’l-Mufîd.

Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân b. Muallim (ö. 413/1022) (1389) el-Mukni‘, (Thk. Müessesetü Neşri’l-İslâmî), Kum, Dâru’l-Mufîd.

Mufîd, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân el-‘Ukberî el-Bağdâdî (ö. 413/1022) (1389) el-İhtisâs, Kum, Dâru’l-Mufîd.

Mufîd, Muhammed b. Muhammed (ö. 413/1022) (1413) el-İrşâd fi Me‘rifeti Huceci’l-lâhi ala’l-İbâd, 1. Baskı, Kum, Mu’temer Şeyh Mufîd.

Mufîd, Muhammed b. Muhammed (ö. 413/1022) (1413) Kitâbu’l-Mezâr/Menâsiku’l-Mezâr, (Thk. Muhammed el-Bâkır Ebtahî), 1. Baskı, Kum, Mu’temeru’l-Elfiyye.

Mufîd, Muhammed b. Muhammed (ö. 413/1022-23) (1413) el-İfsâh fi’l-İmâme, 1. Baskı, Kum, Mu’temeru Şeyh Mufîd.

Mufîd, Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân el-Bağdâdî el-Ukberî (ö. 413/1022) (Tsz) el-Emâlî, Byy.

Mufîd, Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân el-Bağdâdî el-Ukberî (ö. 413/1022) (1381) el-Fusûlu’l-Muhtâr (Thk. Ali Mir Şerîfî), 1. Baskı, Kum, Kongre-i Şeyh Mufîd.

Mufîd, Şeyh Muhammed b. Muhammed b. Nu‘mân (ö. 413/1023) (1983) Evâilulu’l-Makâlât, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-İslâmiyye.

Muğniyye, Muhammed Cevâd (1425) et-Tefsîru'l-Mubîn, 3. Baskı, Kum, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî.

Muğniyye, Muhammed Cevâd (ö. 1400/1979) (1421) eş-Şîa ve'l-Hâkimûn, 8. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Cevâd.

Muğniyye, Muhammed Cevâd (ö. 1400/1979) (1424) et-Tefsîru'l-Kâşif, I-VII, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye.

Muhakkik el-Hillî, Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasan b. Ebî Zekeriyyâ el-Hüzelî (ö. 676/1277) (1373) el-Meslek fi Usûli'd-Dîn (Thk. Rızâ el-Ustâdî), Meşhed, Mecmeu Buhusi'l-İslâmiyye.

Muhakkik Erdebilî, Ahmed (ö. 993/1572) (1404) Mecmeu'l-Fâide ve'l-Burhân Şerhu İrşâdu'l-Ezhân, I-XIV, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî.

Muhammedî, Ramazan (1394) 'Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî', Dânişnâme-i Siyeri-i Nebî, 1. Baskı, Kum, Pejuheşgâh-i Havzâ ve Dânışgâh.

Muhsin lu, Sekine (1393) 'Berresi-i Nakşi Siyâsi İctimai Sahâbe-i Cevân der Sadr-ı İslâm', (Yüksek Lisans Tezi), Azadi İslâmi Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani İlimler Enstitüsü, Tahrân.

Muhtâr, 'Afân bt. Hasan Muhammed (Tsz) Hâdisetu'l-İfk Dirâsetun 'Akîdiyye fi Dav'i Kitâbi ve's-Sünneh, Cidde.

Mukaddem, Hüseyîn Hüseynîyân (1384) 'Berresi-i Tarîh-iTefsîr-i Hâdise-i İfk', Tarih-i İslâm der Âyine-i Pejuheş, S: 7, ss 159-190.

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) (1423) Tefsîru Mukâtil b. Süleymân, I-V, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

Murtezâ, Ali b. Hüseyîn İlmu'l-Hudâ (ö. 436/1044-45) (1415) el-İntisâr, 1. Baskı, Kum, Müessese-i Neşr-i İslâmî.

Murtezâ, Besâm (1426) Zübdetü'l-Mekâl min Mu'cemi'r-Ricâl, I-II, 1. Baskı, Beyrût Dâru'l-Mehacceti'l-Beyzâ.

Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b.

Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) (1405) Risâilu'l-Murtezî, (Thk. Ahmed Hüseynî), Kum, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm.

Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) (1431) Tefsîru'ş-Şerîf Murtezâ el-Musemmâ bi Nefâisu't-Te'vîl, I-III, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü'l-'Alemî li'l-Metbu'ât.

Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) (1987) eş-Şâfî fi'l-İmâme, (Thk. Seyyid Abdu'z-Zehrâ el-Hüseynî el-Hatîb), I-IV, Tahrân, Müessesetü's-Sâdık li't-Tebâ'ati ve'n-Neşr.

Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) (1376) Tenzîhü'l-Enbiyâ, 1. Baskı, Kum, İntişârât-ı Medrese 'Âli-i Seyyid Mutahharî.

Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) (1987) eş-Şâfî fi'l-İmâme, (Thk. Seyyid Abdu'z-Zehrâ el-Hüseynî el-Hatîb), I-IV, Tahrân, Müessesetü's-Sâdık li't-Tebâ'ati ve'n-Neşr.

Murtezâ, eş-Şerîf Alemü'l-hüdâ Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyîn b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) (1376) Tenzihu'l-Enbiyâ, Kum.

Mûsevî, Abdulhüseyîn Şerefuddîn (2004) Ebû Hüreyre, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyân.

Mûsevî, Abdulhüseyîn Şerefuddîn (2010) Mevsuatu'l-İmâm Abdulhüseyîn Şerefuddîn el-Mûsevî, I-X, 2. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Muerrihi'l-'Arabî.

Mûsevî, Abdulhüseyîn Şerefuddîn (1404) el-İctihâd fi Mukâbili'n-Nas, (Thk. Ebû'l-Muctebâ), Kum.

Mûsevî, Câsım Hatu (1433) Fedek: Dirâsetun Tahkikiyye Naziretun ile'ş-Şubuhât elleti Terehehâ İhsân İlâhî Zahir fi Kitâbihi eş-Şîa ve Ehlu'l-Beyt Havle Mes'eleti Fedek, 1. Baskı, Tahrân, Dâru'l-Meş'ar.

Mûsevî, Muhammed Bâkır (1429) el-Kevser fi Ehvâli Fâtıma bt. Nebiyyi'l-Ethâr (sav), I-VII, Kum, Delili ma.

Mûsevî, Seyyid Abdurrahim (1426) fi Rihâbi Ehl-i Beyt: Nezeriyyetu Adaleti's-Sahâbe, Kum, Mu'cemi Cihan-i Ehl-i Beyt.

Mûsevî, Seyyid Mûsâ, 'Ebû Eyyûb-i Ensârî', Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî,

Mûsevî, Seyyid Mûsâ, 'Ebû Zer Ğefârî', Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî, II.

Mûsevî, Şerefuddîn, Seyyid Abdul Hüseyîn (Tsz) Müracâât, (Thk. Hüseyîn er-Râzî), Byy.

Mustafa, İbrahim/ ez-Ziyâd, Ahmed Hasan/ Abdulkâdir, Hamid/ en-Neccâr, Muhammed Ali (Tsz) el-Mu'cemu'l-Vesîd, İstanbul, Mektebetu'l-İslâmiyye.

Muttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmeddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân (ö. 975/1567) (1981)Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efh'âl, (Thk. Bekrî Hayânî), I-XVIII, 5. Baskı, Beyrût, Müessetu'r-Risâle,

Muzaffer, Muhammed Hüseyîn (ö. 1375/1955) (2017) Delâilu's-Sıdk li Nehci'l-Hak, I,VIII, Beyrût, Müessesetü Âl-i Beyt.

Muzaffer, Muhammed Rızâ, (ö. 1383/1964) (Tsz) es-Sekîfe, Kum, İntişârat-ı Mektebetu'z-Zehrâ.

Muzafferî, Muhammed Takî (1378) 'Ğadîr der Kur'ân', Ferheng-i Kevser, Ferverdîn, S: 25;

Müeddeb, Seyyid Rızâ (1426) Durûsun fi 'İlmi'd-Dirâye, Kum, Merkezu'l-'Ulumi'l-İslâmî.

Müslim, Ebû'l-Hüseyîn b. Hacâc el-Kuşeyrî en-Neysâburî (ö. 261/875) (1991) Sahîhu Müslim, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbakî), 1. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi Kütübi'l-'Arabiyye, İmâre.

Nâs, Abdulhâkim (1998) 'İmâmet Probleminin Sünnî Literâtüre Girişi ve Bâkıllâniye Göre İmâmet', (Yüksel Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE.

Nâsırî, Ali (2014) Hadîs İlimlerine Giriş, (Çev. Muhammed Methi Turan), İstanbul, el-

Mustafa Yay.

Nasîrâbâdî, Seyyid Ali Muhammed en-Nekavî el-Hindî (ö. 1312/1894) ‘el-Cevheretu’l-‘Azîze fi Şerhi’l-Vecize, (Thk. Muhammed el-Bereke ve Nimetullah el-Celilî)’, Resâilu fi Dirâyeti’l-Hadîs, (ed. Ebû’l-Fadl Hafizan el-Bâbulî).

Nasr, Seyyid Hüseyîn (2002) ‘Şîîlik ve Sufîlik (Temel İlişkiler ve Tarihi Münasebetler)’, Tasavvufî Makaleler, (Çev. Sadık Kılıç) 1. Baskı, İstanbul, İnsan Yay.

Nasr, Seyyid Hüseyîn (2003) İslâm İdealler Gerçekler, (Çev. Ahmet Özel), İstanbul, İz Yay.

Nebhân, Muhammed Faruk (1980) İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, (Çev. Servet Armağan), 1. Baskı, İstanbul, Sönmez Yay.

Nemâzî, Ali eş-Şehrudî, (ö. 1405/1984) (1418) Mustedreku Sefînetu’l-Bihâr, I-X, Kum, en-Neşru’l-İslâmî.

Nemâzî, Ali Şahrudî (1422) Mustetrefâtu’l-Me‘ânî, 1. Baskı, Tahrân, Müessese-i Nebe‘.

Nemâzî, Ali Şâhrudî (ö. 1405/1985) (1414) Mustedrekâtu İlmi Ricâli’l-Hadîs, I-VIII, 1. Baskı, Tahrân.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915-16) (2001) Kitâbu Süneni’l-Kubrâ, (Thk. Şuayb Arnavut vd), I-XII, 1. Baskı, Beyrût, Müesesetü’r-Risâle.

Nesefî, Ebû Hafs Necmeddîn Ömer b. Muhammed (ö. 537/1142) (2006) İslâm İnancının Temelleri Akâid, (Çev. Seyyid Ahsen) 22. Baskı, İstanbul, Bayrak Yay.

Nesefî, Ebû Muin el-Mâturidi, (ö. 508/1114) (2011) Tebsiretu’l-Edille fi Usûli’d-Dîn, I-II, Kâhire.

Nesefî, Ebû’l-Berekât Hafizu’d-Dîn Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310) (Tsz) Şerhu’l-Musannef ale’l-Menâr, I-II, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Nevbâhtî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mûsâ (ö. 300/912) (2012) Firaku’ş-Şîa, Beyrût, Menşuratu’r-Rızâ,

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277) (1930) Sahihu Müslim bi

Şerhi'n-Nevevî, I-XVIII, Kâhire, el-Matbaatu'l-Mısriyye.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277) (Tsz) Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Neysâburî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim (ö. 405/1014) (Tsz), el- Mustedrek ala's-Sahiheyn, I-IV, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife.

Neysâburî, Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh (ö. 405/1014) (1999) Marifetu Ulûmi'l-Hadîs, (Thk. Seyyid Mu'zam Hüseyîn), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Nihâvendî, Muhammed (ö. 1371/1951) (1386) Nefehâtu'r-Rahmân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-VI, 1. Baskı, Kum, Müessesetü'l-Bi'se.

Nûrî, Hüseyîn b. Muhammed Takî (1320/1902) (1408) Mustedreku'l-Vesâil ve Mustenbetu'l-Mesâil, I-XVIII, 1. Baskı, Kum, Müessesetü Al-i Beyt (as).

Nûrî, Muhammed İsmail (1393) 'Âyet-i Tethîr Burhân-ı İsmet-i Ehl-i Beyt (as)', Mubelliğât, S: 176, Ferverdîn-Ordîbehişt.

Nûrî, Muhammed Mûsâ, (1396) Ceryân Şinâsî-i Ashâb-ı Nebî, Kum, İntişârâti Kütübi Cemkerân.

Okiç, Tayyib (1958) 'İslâmiyyette İlk Nufus Sayımı', AÜİFD, C: 7 S: 1.

Onat, **Hasan** (1997) 'Şîîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicri Asır)', AÜİFD, C: 36, S: 1.

Onat, Hasan (2017) Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği, 3. Baskı, İstanbul, Endülüs Yay.

Orhan, Kübra Zümrüt (2016) 'Alâüddevle Simnânî ve Tasavvufî Görüşleri', (Doktora) Marmara Üniversitesi SBE.

Öğüt, Salim (1996) 'Hac', DİA, XIV.

Önkal, Ahmet (1988) 'Abdurrahmân b. Avf', DİA, I.

Önkal, Ahmet (1991) ''Amr b. 'Âs', DİA, İstanbul, III.

Önkal, Ahmet (1994) 'Ebû Ubeyde b. Cerrâh', DİA, İstanbul, X.

Öz, Mustafa (1996) 'Gâliyye', DİA, İstanbul, XIII.

Öz, Mustafa (1998) 'Hişâm b. Hakem', DİA, İstanbul, XVIII.

Öz, Mustafa (1999) 'İbn Mîsem', DİA, İstanbul, XX.

Öz, Mustafa (2011) Başlangıçtan Günümüze Şîîlik ve Kolları, 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Öz, Mustafa (2012) 'Vâsî', DİA, XLII.

Öz, Mustafa (2017) Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi, 4. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Öz, Mustafa (2017) Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi, 4. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Öz, Mustafa/ İlhan, Avni/Aydın, Mehmet Akif (2000) 'İmâmet', DİA, İstanbul, XXII.

Öz, Şaban (2008) 'İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şâz -Şîî-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-', İstem, Yıl:6, S:11, ss. 79 -91.

Öz, Şaban (2009) 'Hilâfette Nass Teorisi', KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:14 ss. 67-121.

Öz, Şaban (2009) 'Kırtâs Hadîsesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkîdi', Hikmet Yurdu Dergisi, Y: 2; S: 3.

Öz, Şaban (2015) Sahâbe Sonrası İktidar Mücadelesi, 2. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay.

Öz, Mustafa (2000) 'Zeyd b. Zeynelâbidîn ve Zeydiyye', Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 19.

Özaydın, Abdulkerîm (1992) 'Büsr b. Ebû Ertâd', DİA, İstanbul, VI.

Özcan, İbrahim (2010) 'Huzeyfe b. Yemân Hayatı, Şahsiyeti ve İlk İslâm Toplumundaki Yeri' (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE.

Özdemir, Kemalettin (2004) 'The Sünnî and Shî'i Schools Of Thought Within The Müslim Tradition', Akademik Araştırmalar Dergisi S: 19, ss 85-96.

Özdemir, Kemalettin, (2003) 'Senet ve Ana Kaynakları Açısından Şîî-İmâmiyye'de Hadîs (el-Kâfî Örneği)', Akademik Araştırmalar Dergisi.

Özel, Ahmet (2006) 'Muhsin el-Emîn', DİA, İstanbul, XXXI.

Özen, Şükrü (2011) 'Taftazânî', DİA, İstanbul, XL.

Özköse, **Kadir** (2015) Tasavvufta Velâyet-Nübüvvet İlişkisi', Hz. Peygamber'in Nübüvvetin Sınırları ve Kapsamı, 17-19 Ekim, Gaziantep.

Özpınar, Ömer (2018) Şiî Hadis Tarihi, 1. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay.

Pakniyâ, Abdulkerîm (1385) 'Hedis-i Ğadîr der Kelâm-ı Ehl- Beyt', Mubelliğât, Dî ve Behmen, S: 86, ss, 42-55.

Paksoy, Kadir (2004) 'Sa'lebe Hadîsinin Senet ve Metin Açısından Tenkidi', Hadîs Tetkikleri Dergisi, C: 11, S: 2, ss. 63- 85.

Parlak, Nizâmettin (2012) 'Sakîfedeki Halife Adayları', İstem, Yıl:10, S:19, ss. 121-136.

Pezdevî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Hanefî (ö. 482/1089) (Tsz) Usûlu'l-Bezdevi Kenzu'l-Usûl İlâ Me'rifeti'l-Usûl, Byy Nâşir-i Mir Muhammed Kütüphane.

Pusmaz, Durak (1992) 'Übey b. Ka'b ve Tefsirdeki Yeri' (Doktora), Marmara Üniversitesi SBE.

Rabi' b. Habîb, Ebû Amr er-Rebî' b. Habîb b. Amr el-Ezdî el-Ferâhîdî el-Basrî (ö. 180/796?) (2011) el-Câmiu's-Sahîh Müsnedü'l-İmâm Rabi' b. Habîb el-Ferâhidî, Ammân, Vezâretu'l-Evkâf ve Şuunu'd-Dîniyye.

Râdî, eş-Şerîf Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyîn b. Mûsâ el-Mûsevî (ö. 406/1015) (2012) Nehcü'l-Belâğa, (Çev. Adnan Demircan), İstanbul, Beyan Yay.

Râvendî, Fedlullah b. Ali el-Hüseynî el-Kâşânî (ö. 571/1175) (Tsz) en-Nevâdir, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kitâb.

Râvendî, Kudbuddîn Ebû'l-Hasan Saîd b. Hibetullah (ö. 573/1177) (1409) el-Harâic

ve'l-Cerâih, I-III, Kum, Müessesetü İmâm Mehdî.

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkâdir (ö. 606/1268) (2007) 'adl', Muhtâru's-Sıhâh, Beyrût, Mektebetu Lübnân.

Recebî Divânî, Muhammed Hüseyîn (1393) 'Tahlil-i Vakıa-ı Sakîfe-i Benî Sa'îde bâ Ruyikerd bı Nehcü'l-Belâğa', Pejuheşhâ-ı Nehcü'l-Belâğa, S:40, ss. 75-92.

Reys, Muhammed Diyâuddîn (Tsz) en-Nazariyyetu's-Siyasiyyeti'l-İslâmiyye, Kâhire, Mektebetu Dari't-Turâs.

Rezevî, Seyyid Murtezâ (2005) el-Burhân 'alâ 'Ademi Tahrîfi'l-Kur'ân, Beyrût.

Rızâ, Ali b. Mûsâ (ö. 203/819) (1406) el-Fıkhu'l-Mensûb ile'l-İmâm Rızâ (as), 1. Baskı, Meşhed, Müessesetü Âl-i Beyt.

Rızâ, Ali b. Mûsâ (ö. 203/819) (1406) Sahîfetu'l-İmâm er-Rızâ (as), (Thk. Muhammed Mehdî Necef), 1. Baskı, Meşhed, Mu'temeru'l-İmâmu'r-Rızâ (as) el-'Âlemî.

Rızâ, Muhammed Reşid (1992) 'Bir Misyonerin Ebû Hüreyre Hakkındaki Bazı İddiaları', Diyanet İlmi Dergi, C: 28, S: 2.

Rudbârî Mustafa el-Hüseyni (2014) es-Sahâbe fî Hadîsi Ehl-i Beyt, Kum, el-Merkezu'l-'Âlî li'd-Dirâseti't-Tekribiyye.

Rüknî, Abdulmecid (2014) Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum Hutbesi, (Çev. Hidayet Yalçın), 1. Baskı, İstanbul, Kevser Yay.

Sâ'âtî, Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Bennâ (ö. 1378/1958) (Tsz) el-Fethu'r-Rebbânî li Tertîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî ve me'ahu Buluğu'l-Emânî min Esrâri'l-Fethi'r-Rabânî, I-XXIV, Byy, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

Sabuncu, Ömer (2019) Hz. 'Âişe bt. Ebî Bekir, 1. Baskı, İstanbul, Siyer Yay.

Sâdıkî Tahrânî, Muhammed (ö. 1432/2011) (1406) el-Furkân fi Tefsîri'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân ve's-Sünne, I-XXX, 2. Baskı, Kum, Ferheng-i İslâmî.

Sâdıkî Tahrânî, Muhammed (Tsz) et-Tefsîru'l-Mevzu'î lil Kur'âni'l-Kerîm, I-XX, Kum.

Sadr, Muhammed Bâkır (ö. 1401/1981) (1994) Fedek fi't-Târîh, 1. Baskı, Merkezu'l-

Ğadîr li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, Byy.

Sadr, Muhammed Sâdık (1982) eş-Şîatu'l-İmâmiyye, (Thk. Seyyid Murteza er-Rızâvî), Kâhire,

Sadr, Seyyid Hüseyîn (ö. 1935) (Tsz) Nihâyetu'd-Dirâye fi Şerhi'r-Risâleti'l-Mevsumete bi'l-Vecize li'l Behâî, (Thk. Macid el-Ğurbavî), Byy, Neşru'l-Me'şer.

Saffâr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Furuğ (ö. 290/903-03) (2010) Besâiru'd-Derecât, 1. Baskı, Beyrût, Şirketu'l-Alemi li'l-Metbuat.

Sâfî, Lutfullah / Âl Sadîk, Muhammed Rızâ (1413) 'el-İtikâd fi'l-İsme', Mecmua Makalât-ı Kongurde Şeyh Mufîd, S: 124.

Sâhib Cevâhir, Muhammed b. Hasan b. Bakr (1362) Cevâhiru'l-Kelâm fi Şerhi Şerâ'i-l-İslâm, I-XXXXIII, 7. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l- Arabî.

Sâhib, İsmâîl b. İbâd (1414) el-Muhîd fi'l-Luğâ, I-XI, Beyrût, 'Âlemu'l-Kütüb.

Salihoğlu, Mahmut (2009) 'Sâmirî', DİA İstanbul, XXXVI.

Sandıkçı, Kemal (2012) 'Tulekâ', DİA, XLI.

Se'dî, Ebû Habîb (1988) el-Kâmûsu'l-Fıkhî, Luğaten ve Istılâhen, Dımaşk, Dâru'l-Fıkr.

Sebzevârî, Muhammed (ö. 1409/1988) (1406) el-Cedid fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd, I-VII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru't-Teâruf.

Sebzevârî, Muhammed (ö. 1409/1988) (1419) İrşâdu'l-Ezhân ilâ Tefsîri'l-Kur'ân, 1. Baskı, Beyrût, Dâru't-Teâruf.

Seccâdî, Seyyid Ca'fer (2007) 'Velâyet', Tasavvuf ve İrfân Terimleri Sözlüğü, (Çev. Hakkı Uygur), 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Sekafî, İbrâhim b. Muhammed b. Sa'îd b. Hilâl (ö. 283/896-97) (1410) el-Ğârat/İstinfâr ve'l-Ğârat, (Thk. Abduzzehrâ el-Hüseynî), I-II, 1. Baskı, Kum, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî.

Selâbî, Ali Muhammed (2008) Fikru'l-Havâric ve Şîa fi Mizâni Ehl-i Sünne ve'l-Cemâ'e, Kâhire, Dâru İbn Hazm.

Selim, ‘İzuddîn (1422) ‘Sual ve Cevâb: Hel Kane li Hadîsi’l-Ğadîr Hudurun fi’s-Sakîfe’, Risâletu’s-Sakaleyn, Rebiu’s-Sânî-Cemâdi’s-Saniyye, S: 38, ss. 152-165.

Selvi, Dilaver (2012) İslâmî Kaynaklarda Velâyet ve Keramet, 1. Baskı, İstanbul, Hoşgörü Yay.

Selvi, Dilaver (2013) ‘Sûfîlerin Ricâlü’l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler’, Tasavvuf İlmi ve Araştırma Dergisi S:32/2.

Sened, Muhammed (2004) Adâletu’s-Sâhâbe, Beyrût, Dâru’l-Mehacce.

Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö. 490/1096) (1993) Usûlu’s-Serahsî, (Thk. Ebû’l-Vefâ el-Afğanî), I-II, Haydarâbâd, İhyau Me‘ârifi’l-Osmâniyye.

Seyfî, Ali Ekber el-Mâzenderânî (1431) Mikyâsu’r-Ruvvât fi ‘İlmi’d-Dirâye, 2. Baskı, Kum, Müessesetü Neşri’l-İslâmî.

Seyfî, Ali Ekber el-Mâzenderânî (1436) Mikyâsu’r-Ruvvât fi Kuliyyâti ‘İlmi’r-Ricâl, 3. Baskı, Kum, Müessesetü Neşri’l-İslâmî.

Sinanoğlu, Mustafa (2000) ‘Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur’ân Açısından Değerlendirilmesi’, Dini Araştırmalar Dergisi, III/8.

Sofuoğlu, Cemal (1977) Şîa’nın Hadîs Anlayışı, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara,

Sofuoğlu, Cemal (1982) Hadîs Tenkidi Yönünden el-Kâfî Üzerine Bir İnceleme, (Doçentlik Tezi), Ankara.

Sofuoğlu, Cemal (1993) ‘Şîa-İmâmiyye’nin Hadîs Anlayışı’, Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu, 13-15 Şubat, İstanbul.

Sofuoğlu, Cemâl, ‘Ğadîr-i Hum Meselesi’, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XXVI, ss. 461-470.

Solak, Mustafa (2001) ‘Hadîslerde Sahâbe Kavrâmı’, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmâm Üniversitesi SBE.

Sönmezsoy, Selahattin (2007) ‘Selmân- Fârisi ve Nusaybin’, Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya, (Haz. İbrahim Özcoşar), İstanbul.

Subhânî, Ca'fer (1336**)** el-İtikâdu'l-İslâmî, 3. Bakı, Kum, Müessese-i İmâm Sâdık.

Subhânî, Ca'fer (1369) Külliyat fi İlmi'r-Ricâl, Kum, Merkezi Mudiriyye-i Havza-i İlmiyye-i Kum.

Subhânî, Ca'fer (1381) el-İnsâf fi Mesâil Dâme fihe'l-İhtilâf, 1. Baskı, Kum.

Subhânî, Ca'fer (1381) el-İnsâf fi Mesâili Dâme fihe'l-Hilâf, 1. Baskı, Kum, Müessesetü İmâm Sâdık.

Subhânî, Ca'fer (1395) Usûlu'l-Hadîs ve Ahkamuhu fi 'İlmi'd-Dirâye, 9. Baskı, Kum, Müessesetü İmâm Sâdık.

Subhânî, Ca'fer (1425) Resâilun ve Makâlât, 2. Baskı, Kum.

Subhânî, Ca'fer (Tsz) el-Edvâu alâ Akâidi'ş-Şîati'l-İmâmiyye, Kum, Müessese-i İmâm Sâdık.

Subkî, Muhammed Abdullatif ve Muhammed Muhyiddîn b. Abdulhamîd (ö. 1317/1900) (Tsz) el-Muhtâr min Sıhâhi'l-Luğa Kâhire, Matbaatu'l-İstikâme.

Subkî, Tâcuddîn Abdulvehab b. Ali b. Abdulkafi (ö. 771/1370) (1991) el- İştibâh ve'n-Nezâir, (Thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed) I-II, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Suiçmez, Yusuf (2018) Şîa Hadis Tarihi Hz. Muhammed'in Söz İle Fiilerinin Şii İmalara Nispeti, 1. Baskı, İstanbul, Endülüs Yay.

Sûfî, Abdülkadir b. Muhammed (2006) 'Ata, Mevkifu'ş-Şîati'l-İsnâ 'Aşeriyye mine's-Sahâbe, I-III, Riyâd, 'Advau's-Selef.

Sumâli, Ebû Hamza, Sâbit b. Dînâr (ö. 150/767-68) (1420) Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim (Sumâlî), 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Mufîd.

Sürmeli, Mehmet (2002) 'Kur'ân'da Velâyet Kavramı', Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Y: 3 S:9, ss. 303-336.

Sürmeli, Zeynep Alimoğlu (2012) 'Hz. Hasan ve Soyuna Mezhebi Yaklaşımlarla Biçilen Siyasi Ve Dini Rol Problematiğinin Analizi', Fırat Üniversitesi SBE.

Süyûtî, Ebû'l-Fadl Celaleddîn Abdurrahmân (ö. 911/1505) (2003) Tedribur-Râvî fi Şerhi Takribu'n-Nevevî, I-II, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü Kütübi's-Sekâfe.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505) (2002) Esbânu'n-Nüzûl el-Müsemmâ Lübâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, 1. Baskı, Beyrût, Müessesetü Kütübi's-Sakafe.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505) (2004) Tarîhu'l-Hulefâ (Thk. Hamdî ed-Demirdâş), Mektebetu Nizâr Musta el-Bâz.

Şaban Öz (2009) 'Kırtâs Hâdisesi ve İlgili Rivâyetlerin Tenkîdi -İbn Sa'd Özelinde-', Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran), ss 286-278.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. 'Abbâs (ö. 204/820) (1938) er-Risâle (Thk. Ahmed Muhammed Sâkir), Kâhire.

Şâh Abdulazîmî, Hüseyîn (ö. 1384/1964) (1363) Tefsîr-i İsnâ Aşerî, I-XIV, 1. Baskı, Tahrân, Mikât Yay.

Şahin Harun (2016) 'Kur'ân Perspektifinden İnsan Onuru, Mahremiyet ve İfk Hadîs esi', Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu, 27-29 Mart 2015, Samsun.

Şahin, Hanefi (2016) Şiîlerin Gözüyle Sünnîler İlk Dönem Şiî Kaynaklarda Sünnî Algısı, 1. Baskı, İstanbul, Mana Yay.

Şâkir, Ahmed Muhammed (ö. 1958) (2005) el-Bâisu'l-Hesis Şerhu İhtisâri Ulumi'l-Hadîs, 1. Baskı, Kâhire, Dâru'l-Ğadi'l-Cedid.

Şâneçî, Kâzım Mudir (1393) Dirâyetü'l-Hadîs, Kum, Defteri İntişârat-ı İslâmî.

Şebesterî, Abdu'l-Hüseyîn (1430) et-Tebyîn fi Ashâbi'l-İmâm Emîrü'l-Mü'minîn (as) ve'r-Ruvvâtu anhu, I-IV, 1. Baskı, Kum, el-Mektebetu't-Tarîyetu'l-Muhtassa.

Şebr, Abdullah (1407) el-Cevheru's-Semîn fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mubîn, I-VI, 1. Baskı, Kuveyt, Mektebetu Elfeyn.

Şehîdî, Esedullah Hâşimî (1391) Sahâbe ez Didgâh-ı Sünnet ve Târîh, 1. Baskı, Kum, İntişârat-ı İkrâm.

Şehîdu's-Sânî, Zeynu'd-Dîn b. Ali b. Ahmed el-Cubâî el-'Âmulî (ö. 966/1559) (1408) er-Ri'âye fi 'İlmi'd-Dirâye, (Thk. Abdulhüseyîn Muhammed Bakkal), Kum, Mektebetu Me'reşî en-Necefî.

Şehîdu's-Sânî, Zeynu'd-Dîn b. Ali b. Ahmed el-Cubâî el-'Âmulî (ö. 966/1559) (1421) el-Bidâye fi 'İlmi'd-Dirâye, (Thk. Seyyid Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâlî), 1. Baskı, Kum, İntişârat-i Mehallât.

Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm (ö. 548/1154) (1992) el-Milel ve'n-Nihâl, I-III, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

Şehsuvârî, Hüseyîn (1393) 'Muhammed b. Ebî Bekr', Dâiretu'l-Meârifi Sahâbe-i Peyamber, I-VII, II. Baskı, Tahrân, Sâzmân-ı Tebliğâtı İslâmî,

Şener, Mehmet (1985) 'İslâm Hukukunda Velâyet I', DEÜİFD, S: 2, ss. 203-221.

Şenocak, İhsân (2018) İftiraların Odağındaki Sahâbî Ebû Hüreyre, İstanbul, Hüküm Kitap.

Şenyayla, Gencal (2016) 'Hayatı ve İlk Dönem İslâm Toplumundaki Yeri Açısından Hz. Ali', (Doktora), Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE.

Şerî'atî, Muhammed Tâkî (1351) Hilâfet ve Velâyet ez-Nazer-i Kur'ân ve Sünnet, Tahrân.

Şeri'timdar, el-Mevlâ Refi' b. Ali el-Cîlânî er-Ruştî (ö. 1292/1875) (Tsz) 'Risâletun fi İlmi'd-Dirâye, (Thk. es-Seyyid Hasan el-Hüseynî Âl el-Muceddid eş-Şîrâzî)', Resâilu fi Dirâyeti'l-Hadîs, (ed. Ebû'l-Fadl Hafizân el-Bâbulî), II.

Şeriatî, Ali (ö. 1977) (2012) Şîa, (Çev. Hicabi Kırlangıç), 1. Baskı, Ankara, Fecr Yay.

Şertunî, Sa'îd el- Hurî (1403) Ekrebu'l-Mevârid fi Fusehi'l-'Arabiyyeti ve'ş-Şevârid, Kum, Mektebetu Me'reşi en-Necefi.

Şevkânî Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834) (2000) İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakki mine'l-Usûl, (Thk. Ebû'l-Hafs Sami

b. el-‘Arabî el-Eserî), I-II, 1. Baskı, Riyâd, Dâru’l-Fazile.

Şeybânî, Muhammed b. Ali Nakiy (1376) Muhtasar Nehcü’l-Beyân (Metin), 1. Baskı, Tahrân, Dâru’l-Usve.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan (ö. 640/1243?) (1413) Nehcü’l-Beyân an Keşfi Me‘âni’l-Kur’ân, I-V, 1. Baskı, Kum, Neşru’l-Hâdî.

Şimşek, Selami (2017) ‘Velâyet’, Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, 1. Baskı, İstanbul, Litera Yay.

Şirâzî, Muhammed Tâhir el-Kummî (ö. 1098/1686-87) (1418) el-Erba‘în fî İmâmeti Eimmeti’t-Tâhirîn, (Thk. Seyyid Mehdî er-Recâî) 1. Baskı, Kum, Matbaatu’l-Emîr.

Şîrâzî, Seyyid Ali Han (ö. 1130/1708) (1983) ed-Derecetu’r-Refi‘a fi Tabakâti’ş-Şîa, Beyrût, Müessesetü’l-Vefâ.

Şûşterî, Muhammed Takî (ö. 1415/1994) (1410) Kâmûsu’r-Ricâl, I-XII, 2. Baskı, Kum, Müesseetü’n-Neşri’l-İslâmî.

Tabâtabâî, ‘Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981) (1997) el-Mizân fi Tefsîri’l-Kur’ân, I-XXII, 2. Baskı, Beyrût, Müessesetü’l- ‘Âlemi li’l-Metbu‘ât.

Tabâtabâî, ‘Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981) (1999) eş-Şîa fi’l-İslâm, Beyrût.

Tabâtabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981) (1427) Tefsîru’l-Beyân fi’l-Muvafekati beyne’l-Hadîs i ve’l-Kur’ân, I-VI, 1. Baskı, Beyrût, Dâru’t-Te‘âruf.

Tabâtabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981) (2016) Tüm Boyutlarıyla İslâm’da Şîa, (Çev. Kadir Akaras/‘Abbâs Kâzımî), 5. Baskı, İstanbul, Kevser Yay.

Tabâtabâî, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyîn (ö. 1981) (1339) ‘Ali (as) ve Yaraneş be Macerâ-ı Sakîfe İtirâz mı Konend’, Mekteb-i Teşeyyu‘, Ürdibehişt, S: 4, ss. 247-257.

Tabâtabâî, Seyyid Kâzım (1385) ‘Hadîs-i Ğadîr ve Nehcü’l-Belâğa’, Meşkût, Tâbistân, S:91, ss, 42-56.

Taberânî, Ebû’l-Kâsım Müsnidü’d-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971)

(1404) el-Mu‘cemu’l-Kebir, Musul.

Taberî Âmulî Sağîr, Âmulî Kebir Muhammed b. Cerir b. Rustem (ö. 326/938) (1415) el-Musterşid fi İmâmeti Ali b. Ebî Tâlib (as), (Thk. Mahmudî Ahmed), 1. Baskı, Kum, Kuşanpur.

Taberî Âmulî Sağîr, Âmulî Kebir Muhammed b. Cerir b. Rustem (ö. 326/938) (1427) Nevâdiru’l-Mu‘cizât fi Menâkıbi’l-Eimmeti’l-Hudât (as), 1. Baskı, Kum, Delil-i Ma.

Taberî Âmulî Sağîr, Muhammed b. Cerir b. Rustem (ö. 326/938) (1413) Delâilu’l-İmâme, Kum, Bi‘set Neşriyât.

Taberî Âmulî, İmâdu’d-Dîn Ebû Ca‘fer, Muhammed b. Ebû’l-Kâsım (ö. 552/1157-58) (1383) Bişâretu’l-Mustafâ li Şîati’l-Murtezâ, 2. Baskı, Necef, Mektebetu’l-Hayderiyye.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerir b. Yezîd b. Kesîr b. Ğalib el-Âmulî el-Bağdâdî (ö. 310/923) (2000) Câmiu’l-Beyân fî Te’vili’l-Kur’ân (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), I-XXIV, Beyrût, Müessesetü’r-Risâle.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğalib el-Âmulî el-Bağdâdî (ö. 310/923) (1387) Tarîhu’t-Taberî Tarihu’r-Rusul ve’l-Mulûk, I-XI, Beyrût, Dâru’t-Turâs.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923) (1992) Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, (Çev. Zakir Kadirî Ugan/Ahmet Temîr), İstanbul, Meb Yay.

Taberî, İmâdu’d-Dîn Hasan b. Ali (1376) Tuhfetu’l-Ebrâr fî Menâkıbi’l-Eimmeti’l-Ethâr 1. Baskı, Tahrân, Mirasu’l-Mektub.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü’l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154) (1403) İhticâc ala Ehli’l-Lucâc, (Thk. Muhammed Bâkır el-Horasân), I-II, 1. Baskı, Meşhed, Naşir-i Murtezâ.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü’l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154) (1372) Mecmeu’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân, I-X, 3. Baskı, Tahrân, Nâsır Husru Yay.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154) (1413) Muhtasar Mecmeu'l-Beyân, I-III, 2. Baskı, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154) (1412)Tefsîru Cevâmiu'l-Câmi', I-IV, 1. Baskı, Kum Havza-i İlmiyye-i Kum.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154) (1417) İ'lâmu'l-Verâ bi E'lâmî'l-Hudâ, 1. Baskı, Kum, Al-i Beyt.

Tabersî, Ebû Alî Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl (ö. 548/1154) (1396) Zindeğan-i Çaharde Ma'sûm, (Farsça'ya Çev. Ebû Fadl Rezevî Erdekânî), 1. Baskı, Kum, Defter-i İntişârât-ı İslâmî.

Tabesî, Muhammed Ca'fer (1376) 'Namâz-i İd-i Ğadîr', Ferheng-i Kevser, Ordubeheşt, S: 2, ss. 72-75.

Tâî, Necâh (2012) es-Sekîfe İnkilâbu'l-Ebyed, 1. Baskı, Beyrût Dâru'l-Hudâ;

Talu, Mehmet (1994) 'Ebû Mihcen es-Sekafî', DİA, İstanbul, X.

Târî, Celil (1983) 'Avâmil-i Nâdide Giriften-i Ğadîr ve İctima' der Sakîfe', Ma'rifet, S:77, ss. 22-37.

Târî, Celil (2006) Hakâiku's-Sakîfe fi Dirâseti Rivâyeti Ebî Mihnef, (Arapça'ya çev. Ahmed el-Fâdıl), Kum, el-Mecme'u'l-'Âlemî li Ehli'l-Beyt.

Tazegün, Yusuf (Ed.) (2014), Sorular ve Cevaplar, I-III, 1. Baskı, İstanbul, el-Mustafa Yay.

Teberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyûb b. Mutir (ö. 360/971) (1994) el-Mu'cemu'l-Kebir, (Thk Humeydî b. Abdulmecid es-Selefî), I-XXV, 1. Baskı, Kâhire, Mektebetu İbn Teymiyye.

Tebrizî, Mirzâ Cevâd (1383) Fedek, Kum Dâru's-Sedîkati'ş-Şehîde.

Tebrizî, Mirza Cevâd (1419) Nefyu's-Sehvi 'ani'n-Nebî, Tebriz.

Tebrizî, Mirzâ Cevâd (1425) Zulumâtu Fâtimetu'z-Zehrâ (as), Kum.

Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahruddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî (ö. 792/1390) (1998) Şerhu’l-Mekâsıd, (Thk. Sâlih Mûsâ Şeref) I-V, 2. Baskı, Beyrût, ‘Alemu’l-Kutub.

Tehânevî, Muhammed A‘la b. Ali (ö. ll72/1758) (1996) Mevsuatu Kesşâfi Istılâhâti Funûn, 1. Baskı, Beyrût, Mektebetu Lübnan.

Tekin, İlyas (1997) ‘Dîn Eğitimi Açısından Adalet Kavramı’, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE.

Tevhidî, Muhammed Ali (1389) ‘Çırayi bı Kudret Residen Halife-i Evvel der Ruzi Sakîfe’, Sima-i Tarih, S: 3, ss 5-44;

Tîcânî, Muhammed es-Semâvî (2009) Summe Ehdeytum, 13. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyân.

Tîcânî, Muhammed es-Semâvî (2007) Feselu Ehle’z- Zikr, 10. Baskı, Kum, Müessesetü Ensâriyân, li’t-Tabâ‘eti ve’n-Neşr.

Tîcânî, Muhammed es-Semâvî (2009) eş-Şîa Hum Ehlü’s-Sünne, Kum, Müessesetü Ensâriyân.

Tîcânî, Muhammed es-Semâvî (2015) Zikir Ehline Sorun, (Çev. Cevât Gök) 3. Baskı, İstanbul, Asr Yay.

Tîcânî, Muhammed es-Semâvî (2015) Gerçek Sünnet Ehli Şîa, (Çev. Resûl Nur), 4. Baskı, İstanbul, Asr Yay.

Timuçin, Afşar (2004) Felsefe Sözlüğü 5. Baskı, İstanbul, Bulut Yay.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ Ebû Îsâ es-Sulemî (ö. 279/892) (1968) el-Câmi‘u’s-Sahih Sünenü’t-Tirmizî, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbaki), I-V, Byy.

Topaloğlu, Bekir (2013) ‘Velî’, DİA, İstanbul, XLIII.

Topgül, Muhammed Enes (2015) Erken Dönem Şiî Rical İlmi Keşşî Örneği 1. Baskı, İstanbul, İFAV

Tuksal, Hidayet Şefkatli (2016) Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki

İzdüşümleri, 6. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Tunç, Ayşe (2014) 'Hilâfet ve Şîa Üzerine Bir İnceleme (VII.-VIII. Yy.)', Fırat Üniversitesi SBE.

Turan, Fatma Ahsen (2010) 'Nusayrilerde Gadîr Hum, Firaş ve Mubahale Bayramları', Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2010/54.

Turan, Ramazan (2014) 'İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı', (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE.

Tûsî Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Alî (ö. 460/1067) (1382) Telhîsu'ş-Şâfî, 1. Baskı, Kum, İntişârâtü'l-Muhibbîn.

Tûsî Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî (ö. 460/1067) (1406) el-İktisâd fima Yete'alleku bi'l-İtikâd, Beyrût.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Ali (ö. 460/1037) (1417) el-Udde fi Usûli'l-Fıkh, (Muhammed Rızâ el-Ensârî el-Kummî), Kum, Matbaatu Setâre.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Alî (ö. 460/1067) (1386) Tehzîbu'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Mukni'a, (Thk. Ali Ekber el-Ğafârî), I-X, Tahrân, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Alî (ö. 460/1067) (1414) el-Emâlî, Kum, Dâru's-Sekâfe.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî (ö. 460/1067) (Tsz) et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân, I-X, 1. Baskı, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (ö. 460/1067) (1430) el-İktisâd fimâ Yecibu 'Ale'l-'İbâd, (Thk. Seyyid Muhammed Kâzım el-Mûsevî), 1. Baskı, Kum, Neşr-i Deli-i Mâ.

Tûsî, Nasru'd-Dîn muhammed b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 672/1274) (1996) "Nasiru'd-Dîn et-Tûsî'nin İmâmet Risâlesi", AÜİFD, XXXV.

Tusterî, Nûrullah el-Hüseyni el-Ma'reşî (ö. 1019/1610-11) (Tsz) İhkâku'l-Hak ve İzhâku'l-Bâtıl, I-XXXIII, Byy.

Türk, Hüseyin (2001) ‘Hatay’da Gadîr Bayramı’, Foklor/Edebiyat, C: VII, S: XXVI, 2001/2.

Tüsterî, Sehl b. Abdullah (1423) Tefsîru’t-Tusterî, 1. Baskı, Beyrût, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Uçar, Şahin (1988) ‘Müslüman Devletlerinde İkta Sisteminin Temelleri’ Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S: 52, ss, 63-67.

Uğuzman, Fatma Genel (2012) ‘Kelâm’da Adâlet Kavrâmı’, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE.

Ulaş, Nurettin (2003) Sa‘d b. ‘Ubâde’nin Hayatı ve Şahsiyeti, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE.

Uludağ, Süleyman (2008) ‘Ricâlu’l-Gayb’ DİA, İstanbul, XXXV.

Uludağ, Süleyman (2016) ‘Velâyet/Vilâyet’, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, Kabalcı Yay.

Unat, F.R (1984) Hicrî Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu, 5. Basım Ankara.

Uyar, Gülgün (2006) ‘Nakîb’, DİA, İstanbul, XXXII.

Uysal, Muhittin (2012)Tasavvuf Kültüründe Hadîs, 1. Baskı, İstanbul, Ensar Yay.

Ümit, Mehmet (2015) ‘Zeydiyye Mezhebi, İmâmet Anlayışı ve Sahâbe Hakkındaki Görüşleri’, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /Journal of the Near East University Faculty of Theology, C: I, S: 2.

Ünal, İsmail Hakkı (2002) ‘Kudâme b. Mez‘ûm, DİA, Ankara, XXVI.

Ünal, İsmail Hakkı (2017) ‘Kur’ân ve Sünnet Açısından Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet’, İslâm Düşünce Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet, Kerâmet, (ed. Yusuf Şevki Yavuz), 1. Baskı, İstanbul, Kuramer.

Ünalan, Abdullah (2008) Şîa’da Hadis Usulü, 1. Baskı, İstanbul, İşrak Yay.

Ünügür, Peymân (2017) ‘Şîa’da Metin Tenkidi’, Ankara Üniversitesi SBE,

Üzüm, İlyas (2010) 'Şîa', DİA, İstanbul, XXXIX.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî (ö. 468/1076) (1991) Esbâbu'n-Nuzûl, (Thk. Kemâl Besyûnî Zağlul), 1. Baskı, Beyrut, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Vâkıdî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823) (1984) Kitâbu'l-Meğâzî, I-III, Byy.

Varol, M. Bahaüddîn (2006) 'Emeviler'in Hz. Ali ve Taraftarlarına Hakaret Politikası Üzerine', İstem, Yıl: 4, S: 8, ss. 83-107.

Vâsıkî, Hüseyîn (1387) Cabir b. Abdillah el-Ensârî, 2. Baskı, Kum, Bostan-ı Kitâb.

Vedâd el-Kâdî (2007) 'Keysaniyye'ye Özel Referansla İslâm Kaynaklarında Gulât Teriminin Gelişimi', (çev. Yusuf Benli), Dîn Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C:VII, S: 2.

Wensinck, A.J. (1936) el-Mucemu'l-Mufehres li Elfâzi Hedîsi'n-Nebevî, I-VII, Leiden, Mektebetu Beril.

Ya'kûb, Ahmed Hüseyîn (2001) Eyne Sünnetü'r-Rasûl ve mazâ Fe'alu bihâ, 1. Baskı, Beyrût, ed-Dâru'l-İslâmiyye.

Ya'kûb, Ahmed Hüseyîn (Tsz) Nazariyyetu Adâleti's-Sahâbe ve'l-Mercîiyyetu's-Siyâsiyyetu fi'l-İslâm, Müessesetü Ensâriyân, Kum.

Ya'kûbî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh (2010) Târîhu'l-Ya'kubî, (Thk. Abdu'l-Emîr Mehnâ), I-II, Beyrût.

Yarba, Rıdvan (2018) 'Sünnette Lafzi/Şekli Bağlamında Ebû Hüreyre'nin Sünnet Anlayışı', (Doktora) Çukurova Üniversitesi SBE.

Yaşaroğlu, Hasan (2013) 'Zeydiyye'nin İmâmet Görüşü ve Diğer Bazı Mezheplerle İlişkileri', Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 2, S: 3.

Yavuz, Adil (2005) "Kisa Hadîsi Rivâyetleri ve Ehl-i Beyt Kimliği", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 19.

Yavuz, Şevki (2012) 'Uzzâ', DİA, İstanbul, XLII.

Yavuz, Yusuf Şevki (1989) İslâm Akâidinin Üç Şahsiyeti -Ahmed b. Hanbel, İbn Furek, Kadı Beyzâvî-, İstanbul, Kültür Matbaacılık.

Yavuz, Yusuf Şevki (1995) 'Fâsık', DİA, İstabul, XII.

Yazarsız, (1363) 'Hizb-i Nifâk ve Hadis-i İfk', Felsefe ve Kelâm Dershâ-i ez Mekteb-i İslâm, Tir, Yıl: 24, S: 4, ss. 23-30.

Yazıcı, İshak (1987) 'Nüzûl Sebeplerini Bilmenin Kur'ân Tefsirindeki Önemi', Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, II, Samsun.

Yazıcı, Mahmut (2014) 'İlahiyat Fakültelerinde Sahâbîlerle İlgili Tamamlanmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme', Ekev Akademi Dergisi, Y:18, S: 59, ss. 457-488.

Yazıcı, Mahmut (2015) Sahâbe Bilgisinin Tespiti,1. Baskı, İstanbul, İFAV,

Yazıcı, Mehmet Nuri (2010) 'Gadîr-i Hum Rivâyetlerinin Hadîs İlmi Açısından Değerlendirilmesi' (Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi SBE.

Yıldırım Ahmet (2003) 'Hz. Peygamber'in Bilgisi ve Bilgi Alanları', Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: 7, S: 2, ss. 179-200

Yıldırım, Ahmet (1997) 'Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivâyetler', Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Y: 97, S:4, ss. 117-147.

Yıldırım, Ahmet (2009) 'Tasavvufi Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali ye Nispet Edilen Rivâyetler', Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S: 22, ss. 41-56.

Yıldırım, Ahmet (2013) Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları, 3. Baskı, Ankara, TDV Yay.

Yıldırım, Ahmet (2014) Din Dünyevileşme ve Zühd, 1. Baskı, Ankara, Ankara Okulu Yay.

Yıldırım, Enbiya (2013) Hadîs Meseleleri, 2. Baskı, İstanbul, Rağbet Yay.

Yıldırım, Enbiya (2015) Hadîs Problemleri, 1. Baskı, Ankara, Otto Yay.

Yıldız, Hakkı Dursun (1988) 'Abdullah b. Zübeyr b. 'Avvâm', DİA, İstanbul, I.

Yılmaz, Abdulkadir (2009) 'Selmân el-Farisi'nin Hayatı, İslâm Tarihindeki Yeri ve Tesirleri' (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi SBE.

Yılmaz, Orhân (2003) 'Hz. Ali'yi Öne Çıkaran Rivâyetler' (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE.

Yiğit, İsmâil (2007) 'Osmân', DİA, İstanbul, XXXIII.

Yiğit, Mesut (2018) 'Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar' (Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi SBE.

Yiğit, Metin (2009) İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet, 1. Baskı, İstanbul, İz Yay.

Yitik, Ali İhsan/Buğen Mehmed/ Baloğlu, Adnan Bülent (2011) Tenâsüh, DİA, İstanbul, XL.

Yurdagür, Metin (1993) 'Cibt', DİA, İstanbul, VII.

Yurdağür, Metin (2010) 'Tâğut', DİA, İstanbul, XXXIX.

Yüce, Fatma (2019) 'Ahlâkta Tutarlılık ve Denge Modeli: Aşırılık ve Eksiklik Ortasında, Objektif ve Bütüncül Bir Yaklaşım', Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, C: 23, S: 3, ss. 1257-1277.

Yücel, Ahmet (2011) Hadis Tarihi, 2. Baskı, İstanbul, İFAV.

Yücel, Ahmet (2015) Hadis İlminde Tenkit Terimleri, 2. Baskı, İstanbul, İFAV.

Zâhir, İhsan İlâhi (1984) Şîa'nın Kur'ân İmâmet ve Takiyye Anlayışı, (Çev. Sabri Hizmetli ve Hasan Onat), 1. Baskı, Ankara, Avşaroğlu Matbaası.

Zamehşerî, Ebû'l-Ḳâsım Mahmûd b. ʿAmr b. Aḥmed (ö. 538/1144) (1998) Esâsü'l-Belâğa, (Thk. Muhammed Bâsil ʿUyûnü's-Sûd), I-II, 1. Baskı, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye.

Zebidî, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî (ö. 1205/1791) (1984) Tâcu'l-'Arus min Cevâhir'l-Kâmûs, (Thk. Abdulalim et-Tahâvi), I-XL, Kuveyt, Matbaatu Hukumeti'l-Kuveyt.

Zebîdî, Mâcid Nâsır (1428) et-Teysir fi't-Tefsîr lil Kur'ân bi Rivâyeti Ehl-i Beyt, I-VIII, 1. Baskı, Beyrût, Dâru'l-Mehacceti'l-Beydâ.

Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed (ö. 848/1348) (Tsz) Tezkiretu'l-Huffâz, I-V, Beyrût, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân Kaymâz (ö. 748/1348) (Tsz) Tecrîdu Esmâi's-Sahâbe, I-II, Beyrût, Dâru'l-Ma'rife.

Zemahşerî, Ebû'I-Kâsım Cârullah Mahmûd b. 'Ömer el-Hârizmî (ö. 538/1144) (Tsz) el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve 'Uyuni'l-Ekâlvil fi Vucuhi't-Te'vil, (Thk. Abdurrezâk el-Mehdî), I-IV, Beyrût, Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.

Zemânî, Ahmed, (1376) 'Ğadîr der Sire-i Ehl-i Beyt', Ferheng-i Kevser, Urdibehişt, S: 2, ss. 20-25.

Zencânî, Muhammed Bâkır Ensârî (1420) Hitabe-i Ğadîr, 6. Baskı, Kum, Çap-ı Emîr.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî el-Mısrî (ö. 794/1392) (1985) el-Mensûr fî'l-Kavâid (Thk. Fâik Ahmed Mahmut), I-III, 2. Baskı, Kuveyt, Vezâretu'l-Evkâf.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî el-Mısrî (ö. 794/1392) (2016) el-İcâbe li Îrâdi Mâ'stedrekethu 'Âişe 'ala's-Sahâbe/Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler (Çev. Bünyamin Erul), Ankara, Otto Yay.

Zeyne'l-'Âbidîn, Seccâd Ali b. Hüseyîn (1393) Sahîifetu's-Seccâdiyye, Kum, Kitâb-ı Kutsiyân.

Zorlu, Cem (2002) İslâm'da İktidar Mücadelesi, Konya, Yediveren Yay.

Zuhaylî, Vehbe (1985) el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, 2. Baskı, Dımaşk, Dâru'l-Fikr.